The Institute of Mediæval Studies
LIBRARY
Toronto, Ontario

The Institute of Mediæval Studies

Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
University of Toronto

http://www.archive.org/details/tertullianusprae02tert

TERTULLIANUS

PRÆDICANS.

TERTULLIANUS

PRÆDICANS.

II

BIBLIOTHECA
C. SS. R.
ad Stæ. Annæ,
MARIANOPOLI.

APPROBATIO.

Nos JOANNES MARIA MATHIAS DEBELAY, Archiepiscopus Avenionensis, cum R. P. Michael Vivien inter eos qui de re concionatoria scripsere, nulli secundus existimetur; illiusque multoties recusum opus quod inscribitur : *Tertullianus Prædicans*, tantum, in hoc genere, laudis, quantum quod maxime, apud rei peritos obtinuerit, tum materiarum abundantia et methodo, tum ubertate ac mira partitionum varietate, tum ex Sanctis Patribus testimoniorum copia, tum rationum numero et pondere; ita quod quasi thesaurus esse videatur et sit, ex quo, quidquid ad instructionem ædificationemque fidelium necessarium est, aut utile, cuique, ad libitum, haurire licet; ideo, quam a nobis expostulavit dilectus in Christo Franciscus Seguin, typographus, qui de religione, ac imprimis de nostra Diœcesi jampridem optime meritus est, ob eam quæ ipsius est inveteratam consuetudinem, ut egregia magis et aptiora quæ videntur, ad usum cleri, fidei defensionem, rectamque secundum Evangelium morum institutionem, opera prælis suis indefessim subjiciat ac vulget, petitioni ejus annuentes, licentiam ipsi facultatemque per præsentes, libenti animo concedimus, ut prædictum laudatissimum opus ad bonum commune reipublicæ christianæ typis denuo mandetur ; in quorum fidem subscripsimus.

Avenione, die 5 septembris 1855.

† J. M. M., Archiepiscopus Avenionensis.

Lettre adressée à l'Éditeur par S. E. Mgr le Cardinal de Bonald.

Milhau, le 15 septembre 1855.

Parmi tous les ouvrages ecclésiastiques que la librairie a publiés depuis quelques années, Monsieur, un des plus utiles au Clergé est le *Tertullianus Prædicans*, que vous réimprimez dans ce moment. Il suffit de dire que ce livre avait le suffrage de Bossuet pour montrer l'importance de l'édition que vous vous disposez à donner. Il serait à désirer qu'on ne nous inondât pas de traductions des anciens auteurs ecclésiastiques, souvent fort inexactes, faites à la hâte, et livrées au public avec une déplorable précipitation. Ces publications sont loin de favoriser les bonnes études. Pour vous, Monsieur, vous avez travaillé dans leur intérêt en réimprimant d'anciens ouvrages dans la langue de l'Église. Je ne peux que vous en féliciter.

Veuillez agréer, Monsieur, l'assurance de mon sincère dévouement.

† L. J. M. Cardinal de BONALD, Archevêque de Lyon.

TERTULLIANUS
PRÆDICANS

ET

SUPRA QUAMLIBET MATERIAM

OMNIBUS ANNI DOMINICIS, ET FESTIS NON ORDINARIIS SOLUM, SED ETIAM EXTRAORDINARIIS; SINGULISQUE QUADRAGESIMÆ FERIIS PRÆDICABILEM

ORDINE ALPHABETICO COPIOSE DISPOSITAM

SEX AD MINUS FORMANS CONCIONES

INGENIOSE ADINVENTAS, BELLE CONCINNATAS, ET TRINA SUBDIVISIONE ILLUSTRATAS

CUM DUPLICI INDICE, CONCIONUM SCILICET ET MATERIARUM.

AUCTORE R. P. MICHAELE VIVIEN

S. THEOL. LECTORE, PROV. RECOLLECTORUM IN AQUITANIA ALUMNO, NECNON ANTIQUO CUSTODUM CUSTODE.

EDITIO RECENS ET ACCURATIOR

OCTAVA POST PLURES LUTETIÆ PARISIORUM, COLONIÆ AGRIPPINÆ ET PATAVII EDITAS.

TOMUS SECUNDUS.

AVENIONE

TYPIS FRANCISCI SEGUIN, BIBLIOPOLÆ, VIA *BOUQUERIE*, 13

M DCCC LVI

LIBRARY
Pontifical Institute of Mediaeval Studies
113 ST. JOSEPH STREET
TORONTO, ONT., CANADA M5S 1J4
ENTERED JUN 27 1995

TABULA

CONCIONUM QUÆ IN HOC VOLUMINE CONTINENTUR.

APOSTOLUS.

SCHOLIUM.

Apostoli sunt 1. *a Christo vocati;* 2. *Christi amicitia donati;* 3. *in orbem missi;* 4. *Christum testificati;* 5. *mundi triumpho coronati;* 6. *fidelium prole fecundati.*

CONCIO PRIMA.

Admiranda prorsus Apostolorum vocatio, ob 1. *vilitatem eorum qui vocantur;* 2. *eminentem dignitatem ad quam vocantur;* 3. *magnitudinem ministerii propter quod vocantur.* Fol. 1

I. PARS. Christus vocavit Apostolos 1. ignobiles et demissos; 2. imperitos et ignaros; 3. pauperes et egenos. ibid.

II. PARS. Apostoli a Christo vocati sunt participes 1. potentiæ, quæ Patri accommodatur; 2. sapientiæ, quæ Filio attribuitur; 3. Sanctitatis, quæ Spiritui Sancto appropriatur. 2

III. PARS. Vocati Apostoli, ut sint 1. Ecclesiæ fundamenta et bases; 2. fidelium capita et principes; 3. orbis lumina et faces. 4

CONCIO SECUNDA.

Christi amicitia fuit Apostolis 1. *utilis;* 2. *delectabilis;* 3. *honorabilis.* 6

I. PARS. Utilis, ut constat ex 1. benevoli amoris dilectione; 2. secretorum manifestatione; 3. donorum effusione. ibid.

II. PARS. Delectabilis, ut patet ex Christi 1. conspectu et visione; 2. colloquio et conversatione; 3. convictu et familiaritate. 8

III. PARS. Honorabilis, ut comprobatur ex potestate quam dedit eis Christus: 1. peccata dimittendi; 2. corpus dominicum conficiendi; 3. martyrium patiendi. 10

CONCIO TERTIA.

Apostolorum 1. *missio;* 2. *delegatio;* 3. *ad procurandam humanam salutem destinatio.* 14

I. PARS. Apostoli sunt 1. a Christo missi; 2. primario ad Judæos missi; 3. missionem suam miraculis testati. ibid.

II. PARS. Delegatio Apostolorum fuit officium maximæ 1. dignitatis; 2. auctoritatis; 3. potestatis. 18

III. PARS. Apostoli humanam procuraverunt salutem 1. prædicatione; 2. operatione; 3. passione. 20

CONCIO QUARTA.

Apostoli testati sunt Christi 1. *naturam;* 2 *vitam;* 3. *doctrinam.* 22

I. PARS. Apostoli testati sunt naturam Christi 1. divinam; 2. humanam; 3. gloriosam. ibid.

II. PARS. Apostoli testati sunt dominicæ vitæ 1. innocentiam; 2. obedientiam; 3. patientiam. 24

III. PARS. Christi doctrina ab Apostolis testata, docet 1. pietatem; 2. veritatem; 3. probitatem. 26

CONCIO QUINTA.

Apostoli triumpharunt de idololatria, 1. *prosperitate florescente*; 2. *viribus et præsidiis maxime pollente*; 3. *consuetudine et vitiis invalescente.* 29

I. PARS. Christianam religionem prædicarunt Apostoli, idololatria 1. antiquiorem; 2. ampliorem; 3. opulentiorem. ibid.

II. PARS. Apostolorum 1. stultitia, philosophorum vicit sapientiam; 2. infirmitas, regum superavit potentiam; 3. simplicitas, dæmonum debellavit astutiam. 31

III. PARS. Apostoli debellarunt idololatriam 1. consuetudine solidatam; 2. vitiis vigoratam; 3. pravo deorum exemplo auctoratam. 33

CONCIO SEXTA.

Magna prole fecundati sunt Apostoli 1. *verbi Dei prædicatione*; 2. *sacramentorum administratione*; 3. *sanguinis effusione.* 36

I. PARS. Apostoli sua prædicatione 1. Christo filios pepererunt; 2. Christum in fidelibus generaverunt; 3. fideles in Christi corpus converterunt. ibid.

II. PARS. Apostoli per administrationem 1. baptismi, Christo filios pepererunt; 2. pœnitentiæ, Deo filios generaverunt; 3. ordinis, Ecclesiæ filios parturierunt. 38

III. PARS. Apostoli sanguinis effusione christianam religionem 1. seminaverunt; 2. multiplicaverunt; 3. dilataverunt. 40

AVARUS.

—

SCHOLIUM.

Consideranda est avari 1. *inopia et egestas*; 2. *servitus et captivitas*; 3. *nequitia et improbitas*; 4. *injustitia et iniquitas*; 5. *sævitia et crudelitas*; 6. *idololatria et impietas.*

CONCIO PRIMA.

Quanta avari egestas, 1. *cui non sufficiunt bona quæ habet*; 2. *qui in abundantia inops est, nec utitur bonis quæ habet*; 3. *qui necessario amittit bona quæ habet.* 42

I. PARS. Avari inopia oritur ex 1. insatiabili ejus cupiditate; 2. rerum cupitarum vacuitate; 3. rerum possessarum mendicitate. ibid.

II. PARS. In opulentia inops avarus, quia 1. suis non utitur; 2. parce utitur; 3. aliena rapere nititur. 44

III. PARS. Avarus egenus quia in 1. vita sæpe amittit bona sua; 2. morte deserit bona sua; 3. post mortem non defert secum bona sua. 46

CONCIO SECUNDA.

Captivus avarus tria tormentorum genera patitur: 1. *carcerem, in quo caligine obtenebratur*; 2. *vincula, quibus ligatur*; 3. *supplicia, queis mulctatur.* 48

I. PARS. Avaritia 1. rationis lumen obscurat; 2. fidei lumen obnubilat; 3. gratiæ lumen obtenebrat. ibid.

II. PARS. Avarus 1. duro detinetur vinculo; 2. gravi oneratur vinculo; 3. illaqueatur bene indissolubili vinculo. 50

III. PARS. Avarus 1. in terra indesinenter laborat; 2. a cœlo exsulat; 3. in inferno ignem intolerabilem tolerat. 52

CONCIO TERTIA.

Avarus pro acquirendis divitiis, 1. *omnia Dei mandata transgreditur*; 2. *omnes virtutes aggreditur*; 3. *omnia vitia prosequitur.* 55

I. PARS. Avarus transgreditur præcepta, quæ præcipiunt 1. pietatem erga Deum; 2. sobrietatem erga semetipsum; 3. æquitatem erga proximum. ibid

II. PARS. Avarus aggreditur virtutes 1. theologales; 2. cardinales; 3. morales. 56
III. PARS. Avarus peccat 1. antequam comparet divitias; 2. dum comparat divitias; 3. postquam comparavit divitias. 58

CONCIO QUARTA.

Injustus avarus 1. erga Deum, cui debitum denegat famulatum; 2. erga proximum, cui suum usurpat patrimonium; 3. erga seipsum, cui irreparabile affert damnum. 61
I. PARS. Avarus injustus 1. Deo eripit famulum; 2. Christo aufert servum; 3. mammonæ præstat debitum Deo et Christo famulatum. ibid.
II. PARS. Alienum injuste captat avarus, 1. simonia; 2. usura; 3. negotiatione dolosa. 63
III. PARS. Erga semetipsum injustus avarus, nam pro divitiis 1. conscientiam perdit; 2. peccata augescit; 3. damnationem incurrit. 64

CONCIO QUINTA.

Avari crudeles erga 1. extraneos; 2. suos; 3. semetipsos. 65
I. PARS. Crudeles sunt 1. judices in viduas et pupillos; 2. divites in pauperes et egenos; 3. exactores vectigalium in rusticos et plebeios. ibid.
II. PARS. Avarus crudelis in 1. fratres, quos patrimonio et hæreditate spoliat; 2. parentes, quos post mortem suffragio frustrat; 3. filios, quos per vim religioni consecrat. 66
III. PARS. Avarus crudelis in seipsum, nam 1. vivit anxius; 2. moritur reus; 3. torquetur in inferno damnatus. 69

CONCIO SEXTA.

Avarus impius, nam 1. propter divitias Deum contemnit; 2. divitias Deo præponit; 3. divitias religiose colit. 73
I. PARS. Avarus 1. Deum negat et divina mandata transgreditur; 2. contra Deum divinis beneficiis abutitur; 3. divinas personas aggreditur. ibid.
II. PARS. Avarus 1. divitias plus quam Deum existimat; 2. in divitiis magis quam in Deo sperat; 3. divitias plus quam Deum amat. 74
III. PARS. Avarus 1. divitiis obtemperat; 2. divitias adorat; 3. divitiis sacrificat. 75

BACCHANALIA.

—

SCHOLIUM.

Bacchanalium tempore sex maxime vigent: 1. ludus et alea; 2. saltus et chorea; 3. vestium mutatio et pantomimia; 4. theatrum et comœdia; 5. esus et gula; 6. propinatio nimia.

CONCIO PRIMA.

Aleator iniquus 1. nemo est aliis; 2. nemo sibi; 3. nemo Deo. 77
I. PARS. Aleator criminosus nemo aliis est 1. familiæ, quam depauperat; 2. reipublicæ, quam auxilio frustrat; 3. Ecclesiæ, cujus pacem turbat. ibid.
II. PARS. Aleator nemo est sibi: nam perdit 1. tempus; 2. facultates; 3. conscientiam. 78
III. PARS. Nemo est Deo, quia 1. divinam dedignans auctoritatem, sese diabolo mancipat; 2. divinam veritatem mendacio devenustat; 3. divini nominis sanctitatem blasphemando profanat. 79

CONCIO SECUNDA.

Choreæ sunt 1. scandalosæ; 2. periculosæ; 3. scelerosæ. 80
I. PARS. Choreæ sunt scandalosæ, quia 1. de diaboli gymnasio procedunt; 2. idololatriam sapiunt; 3. gravitatem christianam in insaniam vertunt. ibid.
II. PARS. In choreis trinum incurritur periculum: 1. famæ et honoris; 2. pudicitiæ et castitatis; 3. conscientiæ et salutis. 83

III. PARS. Choreæ criminosæ sunt 1. gloriæ et vanitatis; 2. lasciviæ et voluptatis; 3. sacrilegii et impietatis. 84

CONCIO TERTIA.

Vestium mutatio est contra 1. modestiam; 2. verecundiam; 3. pudicitiam. 85

I. PARS. Vestium mutatio immodesta 1. naturam pervertit; 2. religionem dediscit; 3. virtutem deprimit. ibid.

II. PARS. Mulieres viriliter indutæ impudentiam ostentant in 1. aspectibus; 2. sermonibus; 3. actionibus. 87

III. PARS. Viri et mulieres vestes mutantes, habitu libidinem 1. lenocinantur; 2. negotiantur; 3. scortantur. 88

CONCIO QUARTA.

Theatra sunt 1. fomenta libidinis; 2. alimenta impietatis; 3. initia infelicitatis. 90

I. PARS. Theatra 1. oculos contaminant; 2. aures maculant; 3. animam fœdant. ibid.

II. PARS. In theatro, 1. mimus baptismi promissionem violat; 2. sese Christianum negat; 3. Christo renuntiat. 95

III. PARS. Infausta sunt theatra, nam 1. comœdi infames ab hominibus censentur; 2. spectantes sæpe a dæmonibus possidentur; 3. tum comœdi, tum spectantes a Deo odio habentur. 99

CONCIO QUINTA.

Gulonum convivia, 1. noxia; 2. criminosa; 3. impia. 100

I. PARS. Gulones in conviviis consumunt 1. fortunam; 2. naturam; 3. gratiam. ibid.

II. PARS. Gula 1. nebulonem diabolo subdit; 2. est scaturigo a qua omne vitium diffluit; 3. gulosum a cœlo expellit. 103

III. PARS. Gulosus 1. Spiritum Sanctum rejicit; 2. Christi crucem injuria afficit; 3. Deum sibi ventrem efficit. 104

CONCIO SEXTA.

Ebrietas est 1. turpis et inhonesta; 2. perniciosa et noxia; 3. criminosa et impia. 105

I. PARS. Ebrietas inhonesta ad 1. insaniam ducit; 2. vomitum compellit; 3. in belluas convertit. ibid.

II. PARS. Crateres quos propinant ebriosi sunt 1. inhonesti; 2. morbidi; 3. inimici. 106

III. PARS. Ebrietas scelerosa et rea 1. libidinosæ voluptatis; 2. furoris et crudelitatis; 3. blasphemiæ et impietatis. 109

BEATITUDO.

—

SCHOLIUM.

Beatitudo 1. a terra peregrinatur; 2. in cœlo collocatur; 3. beatitudinis objectum demonstratur; 4. perfectio declaratur; 5. encomium prædicatur; 6. possessio comparatur.

CONCIO PRIMA.

Terrena bona 1. satietatem non afferunt; 2. tristitia et mœrore permixta sunt; 3. mutationi et fini obnoxia sunt. 111

I. PARS. Nunquam satiatus fuit, 1. superbus dignitatibus; 2. avarus facultatibus; 3. libidinosus, voluptatibus. 112

II. PARS. Temporalia bona afferunt 1. labores, dum acquiruntur; 2. timores, dum possidentur; 3. dolores, dum amittuntur. 113

III. PARS. In mundo, 1. bona mutantur; 2. homines mutantur; 3. rerum possessiones mutantur. 115

CONCIO SECUNDA.

Beati 1. habitant in domo Dei; 2. habent possessionem Dei; 3. participes sunt sanctitatis Dei. 116

I. PARS. Domus Dei est 1. admirandæ pulchritudinis; 2. stupendæ jucunditatis; 3. perpetuæ tranquillitatis. 116
II. PARS. Beati 1. Deum possident; 2. omnia in Deo possident; 3. Deum æternaliter possident. 118
III. PARS. Beati sunt Sancti, ratione divinæ 1. unionis; 2. visionis; 3. dilectionis. 120

CONCIO TERTIA.

Deus solus est objectum beatitudinis, quia est 1. infinitus; 2. immutabilis; 3. sufficiens. 122
I. PARS. Deus est infinitus, quia 1. nihil ei deest; 2. nullo dependet; 3. cuncta perfectissime continet. ibid.
II. PARS. Dei immutabilitas colligitur ex ejus 1. infinitate; 2. simplicitate; 3. æternitate. 124
III. PARS. Ad beandum hominem, 1. mundus non sufficit; 2. solus Deus sufficit; 3. homo cæcus non in Deo, sed in mundo, frustra sufficientiam quærit. 126

CONCIO QUARTA.

In cœlo beati habent 1. consummationem, per unionem ad finem ultimum; 2. quietem, per unionem ad centrum; 3. felicitatem, per unionem ad objectum beatificum. 129
I. PARS. In cœlo, beati assecuti sunt finem 1. terminationis; 2. consumptionis; 3. consummationis. ibid.
II. PARS. Beati in cœlo uniuntur centro 1. ad quod cor naturaliter inclinatur; 2. a quo conservatur; 3. in quo perpetua quiete potitur. 132
III. PARS. Beati in cœlo objectum beatificum possident 1. visione; 2. dilectione; 3. fruitione. 134

CONCIO QUINTA.

In cœlo omnia sunt 1. summa in perfectione; 2. vera in æstimatione; 3. æterna in duratione. 136
I. PARS. In beatis est summa 1. visio; 2. dilectio; 3. delectatio. ibid.
II. PARS. Bona cœli vera sunt in 1. seipsis; 2. æstimatione sapientium; 3. ore pollicentis Dei. 139
III. PARS. Beatitudo æterna est, 1. integra sine imperfectione; 2. invariabilis sine successione; 3. interminabilis sine fine. 140

CONCIO SEXTA.

Beatitudo est a Christianis 1. æstimanda; 2. desideranda; 3. comparanda. 142
I. PARS. Beatitudo est æstimanda ex 1. terrenorum comparatione; 2. pretii valore; 3. ejus magnitudine. ibid.
II. PARS. Ad beatitudinem desiderandam 1. multiplex ratio stimulat; 2. desiderata et comparata felicitas nullum fastidium ingenerat; 3. comparata et possessa felicitas, cordis desiderium perfectissime satiat. 144
III. PARS. Beatitudo est 1. corona certaminibus et victoriis comparanda; 2. margarita negotiationibus acquirenda; 3. merces meritis adipiscenda. 147

CARO.

—

SCHOLIUM.

Consideranda sunt carnis 1. sublimia; 2. humilia; 3. utilia; 4. noxia; 5. merita; 6. demerita.

CONCIO PRIMA.

Carnis dignitas mutuanda est a 1. magnitudine principii a quo suam desumpsit originem; 2. gloria eorum, quibuscum contraxit affinitatem; 3. sublimitate officiorum, quorum accepit dignitatem. 152

I. PARS. Lutum de quo figulata est caro, 1. a Deo producitur; 2. Dei ingenio et cura producitur; 3. ut Christi venturi effigies et pignus producitur. 152
II. PARS. Caro nobilitatur ex affinitate quam habet cum divinitate 1. animi; 2. Angeli; 3. humanati Verbi. 153
III. PARS. Caro coruscat dignitate 1. regum; 2. sacerdotum; 3. martyrum. 155

CONCIO SECUNDA.

Caro est 1. vilis et terrena; 2. tristis et ærumnosa; 3. humilis et demissa. 156
I. PARS. Caro terram sapit in 1. ortu; 2. occasu; 3. interitu. ibid.
II. PARS. Caro est 1. frivola, quia multis indiget; 2. molesta, quia miseriis subjacet; 3. infirma, quia morbis et ægritudinibus subest. 157
III. PARS. Caro humilis 1. hominem belluis inferiorem reddit; 2. animam rationalem aggravat et deprimit; 3. Christum infra Angelos dejicit. 158

CONCIO TERTIA

Caro necessaria est vitæ 1. humanæ et rationali; 2. politicæ et civili; 3. christiana et fideli. 159
I. PARS. Necessaria est caro ad 1. ratiocinandum; 2. loquendum; 3. humane operandum. ibid.
II. PARS. Caro necessaria est ad 1. scientias et artes; 2. commercia et negotiationes; 3. matrimonia et affinitates. 160
III. PARS. Necessaria est caro ad 1. credendum; 2. Deum benedicendum; 3. sanctificandum. 161

CONCIO QUARTA.

Caro est 1. infamis et ignominiosa; 2. rebellis et seditiosa; 3. peccatrix et scelerosa. 163
I. PARS. Caro infamis 1. sese devenustat; 2. animam dedecorat; 3. hominem infamat. ibid.
II. PARS. Caro rebellis 1. obsequium animæ præstare recusat; 2. cum anima continuo decertat; 3. diabolum infensissimum animæ inimicum sibi sociat. 165
III. PARS. Scelerosa caro 1. ad peccatum allicit; 2. peccatum committit; 3. peccato servit. 167

CONCIO QUINTA.

Homo per carnem 1. Deum honorat; 2. Christum repræsentat; 3. felicitatem sibi comparat. 170
I. PARS. Carnis 1. afflictationes Dei justitiam honorant; 2. orationes, Dei misericordiam honorant; 3. martyria, Dei majestatem honorant. ibid.
II. PARS. Christum repræsentant Christiani per 1. vitæ novitatem; 2. disciplinæ sanctitatem; 3. carnis mortificationem. 171
III. PARS. Carnis felicitatem compararunt Sancti per 1. virtutes; 2. bonas operationes; 3. cruces et passiones. 173

CONCIO SEXTA.

Homo carnaliter agens est 1. Deo odiosus; 2. Christo infensus; 3. sibi noxius. 175
I. PARS. Homo carnaliter agens a Deo 1. aversatur; 2. damnatur; 3. pœna mulctatur. ibid.
II. PARS. Homo carnalis, Christi 1. disciplinam [illegible]discit; 2. spiritum rejicit; 3. personam lædit. 177
III. PARS. Homo carnalis 1. a paradiso exsulat; 2. sese beatitudine privat; 3. æternæ morti mancipat 180

CASTITAS.

SCHOLIUM.

Considranda est castitas, 1. generalis; 2. matrimonialis; 3. vidualis; 4. virginalis; 5. sacerdotalis; 6. regularis.

CONCIO PRIMA.

Castitas est a Christianis 1. *sectanda;* 2. *integranda;* 3. *propugnanda.* 181
I. PARS. Sectanda est castitas, quia est 1. flos morum; 2. honor corporum; 3. decus sexuum. ibid.
II. PARS. Castitas integratur 1. cordis munditie; 2. corporis puritate; 3. exterioris gravitate. 187
III. PARS. Propugnanda est castitas adversus 1. carnem titillantem; 2. dæmonem tentantem; 3. hominem sollicitantem. 189

CONCIO SECUNDA.

Uxoratus castitatem debet 1. *supremo numini;* 2. *sibi;* 3. *conjugi.* 195
I. PARS. Uxoratus castitatem debet Deo 1. imperanti; 2. præmianti; 3. vindicanti. ibid.
II. PARS. Conjux sibi pudicitiam debet, ut conservet 1. gratiam et sanctitatem; 2. famam et honorem; 3. concordiam et pacem. 198
III. PARS. Conjux conjugi debet fidem, ob 1. datam promissionem; 2. prolis unitatem; 3. justitiæ æquitatem. 205

CONCIO TERTIA.

Ad viduitatem servandam allicit vidualis 1. *castitas;* 2. *libertas;* 3. *pietas.* 209
I. PARS. Viduam ad castitatem stimulat 1. defuncti conjugis recordatio; 2. gentilium, quæ viduitatem servarunt æmulatio; 3. immunditiarum tempore conjugii commissarum reparatio. ibid.
II. PARS. Vidua a trina servitute liberatur a 1. studio viro placendi; 2. cura prolis educandæ; 3. sollicitudine providendi domui necessaria. 215
III. PARS. Viduæ pietas 1. bonis operibus vacat; 2. Deum laudibus prædicat; 3. orationibus exorat. 218

CONCIO QUARTA.

Virgines 1. *Angelis adæquantur;* 2. *Christo desponsantur; Trinitati assimilantur.* 222
I. PARS. Virgines 1. Angelis associantur; 2. Angelis adæquantur; 3. Angelis majores demonstrantur. ibid.
II. PARS. Virgines per connubium cum Christo initum sunt 1. multum honoratæ; 2. opulenter dotatæ; 3. pulchre ornatæ. 225
III. PARS. Virgines assimilantur 1. Patri æterno, in incorrupta fecunditate; 2. Filio, in nativa puritate; 3. Spiritui Sancto, in incontaminata sanctitate. 229

CONCIO QUINTA.

Sacerdos sibi, Spiritui Sancto et Christo debet castitatem; 1. *sibi ob acceptum ministerium;* 2. *Spiritui Sancto, ut ejus ornet templum;* 3. *Christo, ob Eucharistiæ sacramentum.* 231
I. PARS. Sacerdos debet vivere in castitate, ut 1. ministerium suum honorificet; 2. Deum glorificet; 3. extraneos ædificet. ibid.
II. PARS. Sacerdos pudice vivens templum Spiritus Sancti 1. mundat; 2. in puritate conservat; 3. pulchre et opulenter ornat. 235
III. PARS. Oportet ut sacerdos sit castus, quia Eucharistiam 1. consecrat; 2. administrat; 3. manducat. 237

CONCIO SEXTA.

Felix regularis castitas 1. *auctorata;* 2. *consecrata;* 3. *observata.* 240
I. PARS. Regularis castitas auctorata 1. Patrum testimonio; 2. Christi exemplo; 3. Deiparæ proposito. ibid.
II. PARS. Consecratio regularis castitatis, æmulans processionem Spiritus Sancti, est 1. sapiens et illustrata; 2. voluntaria et libera; 3. ardens et sufflammata. 242
III. PARS. Regularis castitas sollicite servanda, quia est 1. connubium cum Christo initum; 2. sacrificium Deo oblatum; 3. Sacramentum pudore velatum. 247

CHRISTIANUS.

—

SCHOLIUM.

Christianus est 1. *dignitatis suæ contemplator;* 2. *criminis condemnator;* 3. *sanctitatis demonstrator;* 4. *boni operator;* 5. *temporis æstimator;* 6. *exempli ædificator.*

CONCIO PRIMA.

Christianus est titulus maxime 1. *dignitatis;* 2. *sanctitatis;* 3. *pietatis.* 251

I. PARS. Christianus fulget dignitate 1. regia; 2. angelica; 3. Dominica. ibid.

II. PARS. Christianus, 1. gratia sanctificatus; 2. a terra separatus; 3. divino cultui deputatus. 254

III. PARS. Christianus est, 1. servus ex pietate Domino obtemperans; 2. Filius patri reverentiam præstans; 3. sacerdos Deo hostias immolans. 256

CONCIO SECUNDA.

Christianus criminosus est 1. *nominis usurpator;* 2. *Christi negator;* 3. *religionis persecutor.* 259

I. PARS. Usurpator nominis Christiani, quod fert 1. vane; 2. criminose; 3. damnabiliter. ibid.

II. PARS. Scelerosus Christianus est 1. fidei suæ interfector; 2. Christi negator; 3 religionis desertor. 261

III. PARS. Scelerosus Christianus crudelius religionem persequitur quam 1. pagani; 2. judæi; hæretici. 263

CONCIO TERTIA.

Christianus debet esse sanctus, quia in baptismate, 1. *accepit sancti Dei similitudinem;* 2. *professus est sanctam religionem;* 3. *acquisivit jus ad sanctam beatitudinem.* 265

I. PARS. Christianus tenetur imitari divinam sanctitatem, 1. essentialem; 2. moralem; 3. personalem. 266

II. PARS. Religio christiana est sancta, quia in ea est sanctum 1. sacramentum; 2. præceptum; 3. prototypum. 268

III. PARS. Beatitudo est 1. finis propositus Sanctis; 2. hæreditas acquisita Sanctis; 3. corona proposita Sanctis. 271

CONCIO QUARTA.

Christianus boni operator, quia 1. *defert imaginem Dei qui operatur;* 2. *suscipiens baptisma, in bonis operibus creatur;* 3. *ob bona opera, prædestinatur.* 273

I. PARS. Homo Dei imagine insignitus in agendo Deum imitatur, quia ejus opera 1. sunt a bono; 2. terminantur ad bonum; 3. fiunt propter bonum. ibid.

II. PARS. Christianus a Deo adoptatus, divinitate donatus, ad hæreditatem cœlestem destinatus, debet bona operari, ut 1. Genitoris majestati respondeat; 2. Divinitatis gloriam sustineat; 3. cœlestem hæreditatem acquirat. 277

III PARS. Christianus bene operatur, quia bona opera discriminant 1. Christianum ab ethnico; 2. catholicum ab hæretico; 3. electum a reprobo. 282

CONCIO QUINTA.

Temporis 1. *occupatio;* 2. *depravatio;* 3. *reparatio.* 288

I. PARS. Deus homini dedit tempus, ut 1. operaretur; 2. bene operaretur; 3. pro acquirenda felici æternitate operaretur. ibid.

II. PARS. Depravatur tempus, 1. male agendo; 2. nihil agendo; 3. aliud agendo. 297

III. PARS. Reparatur tempus, 1. pœnitentiam faciendo; 2. virtuti studendo; 3. Deo et cœlo vivendo. ibid.

CONCIO SEXTA.

Christianus bonum debet præbere exemplum propter 1. *Deum;* 2. *semetipsum;* 3. *proximum.* 300

I. PARS. Christianus bonum Deo debet exemplum, ut ejus 1. voluntati obtemperet; 2. majestatem magnificet; 3. virtuti sese conformet. ibid.

II. PARS. Christianus bono exemplo 1. offert Angelis lætitiam; 2. dæmonibus aufert tentandi materiam; 3. hominibus confert bene operandi efficaciam. 303

III. PARS. Christianus bono exemplo 1. extraneos erudit; 2. pravos Christianos confundit; 3. probos Christianos ad virtutis incrementum accendit. 304

CHRISTUS.

SCHOLIUM.

Christus 1. *nascitur;* 2. *circumciditur;* 3. *rex agnoscitur;* 4. *crucifigitur;* 5. *de sepulcro egreditur;* 6. *in cœlum evehitur.*

CONCIO PRIMA.

Deus 1. *magnus dejicitur, ut humanam condemnet superbiam;* 2. *dives pauper efficitur, ut vanam mundi condemnet opulentiam;* 3. *impassibilis doloribus subjicitur, ut voluptuosam mortalium condemnet lætitiam.* 307

I. PARS. Deus magnus dejicitur, suaque humilitate superbiam 1. diabolicam debellat; 2. humanam sanat; 3. mundanam condemnat. 308

II. PARS. Deus dives pauper efficitur, et sua egestate 1. paupertatem commendat; 2. hominem ditat; 3. vanam mundi opulentiam damnat. 310

III. PARS. Deus impassibilis dolori subjicitur, et suis lacrymis 1. delicatulam mortalium arguit pravitatem; 2. humanam oblectamenti confundit sollicitudinem; 3. veneream carnis damnat voluptatem. 314

CONCIO SECUNDA.

In circumcisione Christi, 1. *supremus Dominus obsequitur;* 2. *Deus sanctus velut peccator conspicitur;* 3. *Deus impassibilis patitur.* 317

I. PARS. Christi Domini obedientia commendatur perfecta 1. libertate; 2. charitate; 3. humilitate. ibid.

II. PARS. In circumcisione 1. Christi, sanctitas sub specie peccati occultatur; 2. Christus peccati signaculo notatur; 3. velut peccator existimatur. 321

III. PARS. Christus in circumcisione fudit sanguinem, ut 1. hominis scelerosi maculas mundaret; 2. hominem mortuum ad vitam revocaret; 3. hominem mortalem immortalitate donaret. 323

CONCIO TERTIA.

Christus est Rex 1. *verus;* 2. *magnus; beneficus.* 328

I. PARS. Christus rex verus non agnoscitur. ibid.

II. PARS. Christus rex magnus contemnitur. ibid.

III. PARS. Christus rex beneficus persequitur. ibid.

CONCIO QUARTA.

In Passione Christi, trina concurrit consummatio, 1. *perfidiæ et ingratitudinis;* 2. *malitiæ et iniquitatis;* 3. *sævitiæ et crudelitatis.* 338

I. PARS. Consummatio ingratitudinis in 1. Juda discipulo; 2. Malcho sanato; 3. populo judaico obligato. ibid.

II. PARS. Consummatio iniquitatis in 1. Barabbæ prælatione; 2. Christi flagellatione; 3. coronatione. 341

III. PARS. Consummatio crudelitatis qua Christus mulctatus est supplicio, 1. infami et ignominioso; 2. crudeli et violento; 3. universali et generico. 344

CONCIO QUINTA

Christus 1. *vere resuscitatus;* 2. *resuscitando in melius immutatus;* 3. *post resurrectionem non est amplius morti mancipatus.* 349
I. PARS. Veritas resurrectionis dominicæ probatur ex 1. terræ concussione; 2. lapidis revolutione; 3. custodiæ disjectione. ibid.
II. PARS. Christus per resurrectionem immutatus est 1. ab humili forma servi, ad Dei sublimitatem; 2. ab ignominiæ forma, ad gloriam et honorem; 3. a passibili et mortali forma, ad impassibilitatem et immortalitatem. 352
III. PARS. Resuscitatus Christus immortalitate inamissibili fruitur, quam ei confert 1. Verbi divinitas; 2. animæ felicitas; 3. passionis dominicæ meritum et efficacitas. 355

CONCIO SEXTA.

In ascensione est Christi 1. *majestas manifestata;* 2. *humilitas exaltata;* 3. *dilectio consummata.* 358
I. PARS. Christi majestas est manifestata 1. hominibus; 2. supernis spiritibus; 3. manifestanda in judicio Angelis et hominibus. ibid.
II. PARS. Dei Filius 1. humiliatur usque ad terram, ad cœlum sublimatur; 2. humiliatur infra Angelos, supra Angelos sublimatur; 3. humiliatur sub Patris imperio, ad Patris solium sublimatur. 360
III. PARS. Consummatur Christi dilectio 1. cœlum aperiens hominibus; 2. in cœlo orans pro hominibus; 3. de cœlo largiens dona hominibus. 362

DEUS.

SCHOLIUM.

Divina 1. *existentia probatur;* 2. *majestas adoratur;* 3. *auctoritas observatur;* 4. *providentia vindicatur;* 5. *Trinitas explanatur;* 6. *Spiritus Sancti processio declaratur.*

CONCIO PRIMA.

Dei existentia 1. *impie et irrationabiliter negatur;* 2. *culpabiliter ignoratur;* 3. *incontestabiliter probatur.* 365
I. PARS. Dei negantes existentiam redarguuntur 1. unanimi hominum confessione; 2. pulchra mundi molitione; 3. virtutis remuneratione. ibid.
II. PARS. Dei existentia 1. non debet ignorari; 2. non potest ignorari; 3. nequit inculpabiliter ignorari. 368
III. PARS. Dei existentia probatur 1. Scripturarum oraculo; 2. creaturarum deposito; 3. naturali animæ testimonio. 369

CONCIO SECUNDA.

Deus unus, verus, sanctus, adorandus est 1. *unice;* 2. *vere;* 3. *sancte.* 372
I. PARS. Criminosus Christianus 1. debitam Deo adorationem non præstat; 2. idola colit, et falsos Deos multiplicat; 3. plus falsos deos quam Deum verum existimat. ibid.
II. PARS. Ad verum Dei cultum requiritur 1. mentis cognitio; 2. voluntatis demissio; 3. humilis corporis compositio. 374
III. PARS. Deus sancte colitur 1. virtutum operatione; 2. sancti sacrificii oblatione; 3. divinæ perfectionis imitatione. 376

CONCIO TERTIA.

Observanda sunt Dei mandata ob 1. *præcipientis auctoritatem;* 2. *legis bonitatem;* 3. *obsequentis utilitatem.* 378
I. PARS. Deus 1. præcipit; 2. per semetipsum præcipit; 3. hortando ad obsequium præcipit. ibid.
II. PARS. Divinæ legis bonitas integratur mandatorum 1. rationalitate; 2. æquitate; 3. possibilitate. 381
III. PARS. Deus subditos 1. sua lege in bonis moribus format; 2. auxilium ad servandam legem eis subministrat; 3. observantes in cœlo remunerat. 382

CONCIO QUARTA.

Dei providentia 1. *demonstratur;* 2. *universalis vindicatur;* 3. *cum humana voluntate conciliatur.* 384
I. PARS. Dei providentiam 1. unanimis philosophorum consensus auctorat; 2. Scriptura sacra prædicat; 3. ratio probat. ibid.
II. PARS. Universalis providentia Dei se extendit ad 1. mysticum Ecclesiæ mundum; 3. magnum universi mundum; 3. microcosmum seu parvum mundum. 386
III. PARS. Dei providentia conciliatur cum 1. hominis libertate; 2. impii prosperitate; 3. justi adversitate. 390

CONCIO QUINTA.

Creditam fide Trinitatem explanat ratio, ex Dei 1. *perfectione;* 2. *intellectualitate;* 3. *felicitate.* 394
I. PARS. In Trinitate elucet 1. principii producentis perfectio; 2. productionis perfectio; 3. termini producti perfectio. ibid.
II. PARS. Trinitate nihil intelligentius perfecta ratio potest invenire, in qua 1. Pater Verbum generat; 2. Pater cum Filio Spiritum Sanctum spirat; 3. Spiritus Sanctus Trinitatem complet et terminat. 398
III. PARS. Divinarum personarum 1. declaratur unitas; 2. testatur Trinitas; 3. commendatur felicitas. 401

CONCIO SEXTA.

Spiritus Sanctus 1. *productus;* 2. *missus;* 3. *despectus.* 403
I. PARS. Spiritus Sanctus producitur spiratione 1. ardente; 2. vivente; 3. immanente. ibid.
II. PARS. Spiritus Sanctus missus ostendit gratiæ 1. necessitatem; 2. diversitatem; 3. suavitatem. 404
III. PARS. Spiritus Sanctus non 1. agnoscitur; 2. non recipitur; 3. receptus ejicitur. 406

EUCHARISTIA.

SCHOLIUM.

Eucharistia est panis facierum, panis 1. *industriæ et inventionis;* 2. *intellectus et credulitatis;* 3. *dejectionis et humilitatis;* 4. *convivii et sumptuositatis;* 5. *unionis et consubstantialitatis;* 6. *munificentiæ et liberalitatis;* 7. *vitæ et immortalitatis;* 8. *Cœli et felicitatis.*

CONCIO PRIMA.

Eucharistia 1. *veram Christi præsentiam præstat;* 2. *hanc præsentiam humanæ fragilitati contemperat;* 3. *huic præsentiæ quamdam immensitatis et æternitatis speciem subministrat.* 409
I. PARS. Christus in Eucharistia ut fiat præsens, vim infert 1. cordi, motus ejus teneriores debellando; 2. corpori, ipsum situ privando; 3. naturæ, accidentia absque fulcro substantiæ conservando. ibid.
II. PARS. Suam gloriam occultat Christus, ne nobis 1. horrorem ingerat; 2. terrorem incutiat; 3. mortem vel cæcitatem afferat. 411
III. PARS. Quamdam immensitatis et æternitatis speciem Sacramento largitur Christus, ut ubique et semper 1. habeatur dominicæ passionis memoria; 3. sua nos Dominus consoletur præsentia; 3. suaque ditet gratia. 414

CONCIO SECUNDA.

Eucharistiæ fides est 1. *victrix et triumphans;* 2. *satisfaciens et reparans;* 3. *erudiens et illuminans.* 418
I. PARS. Fides Eucharistiæ detriumphat philosophiam, credens 1. existentiam accidentium sine subjecto; 2. quantum Christi corpus definitivo modo; 3. ejusque præsentiam multiplici in loco. ibid.
II. PARS. Fides Eucharistiæ reparat 1. iniquam protoparentum credulitatem; 2. impudentem gentilium impietatem; 3. temerariam hæreticorum perversitatem. 420
III. PARS. Eucharistia illuminat 1. fide sacramenti; 2. gratia seu charitate, quæ est effectus sacramenti; 3. carne luminosa Christi. 425

CONCIO TERTIA.

In Eucharistia, majestas Christi 1. *imperans et domina dejicitur;* 2. *substantialis, splendescens velis tegitur;* 3. *adorabilis et veneranda despicitur.* 427
I. PARS. Christus dependet 1. in sui productione a voluntate sacerdotis, cujus imperio substratur; 2. in sui conservatione, ab speciebus quibus occultatur. 428
II. PARS. Christus in Sacramento 1. splendorem suum sub speciebus obnubilat; 2. substantiam suam sub figura accidentali occultat. 430
III. PARS. Christus in Sacramento despicitur 1. ab hæreticis; 2. a sacerdotibus pravis; 3. ab impiis Christianis. 434

CONCIO QUARTA.

Eucharistiæ magnitudinem demonstrat 1. *Dei invitantis majestas;* 2. *ferculorum dignitas;* 3. *convivarum nobilitas.* 436
I. PARS. Deus 1. ad grande convivium invitat; 2. invitatos in sua mensa collocat; 3. mensæ ministrat. ibid.
II. PARS. In Eucharistia præbet Deus cibos 1. regios; 2. angelicos; 3. divinos. 438
III. PARS. Sumentes Eucharistiam debent esse 1. reges ob charitatem; 2. Angeli ob puritatem; 3. dii ob sanctitatem. 440

CONCIO QUINTA.

Digne Eucharistiam sumentes habent cum Christo 1. *consubstantialitatem;* 2. *unitatem;* 3. *circuminsessionem.* 443
I. PARS. In Eucharistia largitur Christus panem 1. consubstantialem; 2. viventem; 3. divinos characteres repræsentantem. ibid.
II. PARS. Digne accedentes ad Eucharistiam habent cum Christo 1. unitatem; 2. inseparabilitatem; 3. individuitatem. 445
III. PARS. Inter Christum et digne communicantem est circuminsessio, 1. mutua; 2. sufflammata; 3. fecunda. 447

CONCIO SEXTA.

Christus in Eucharistia est 1. *donum divinæ liberalitatis;* 2. *donum quod externam liberalitatem exhaurit;* 3. *donum quod Deus dat hominibus ex amore, et quod Deo dare debent homines ex gratitudine.* 449
I. PARS. In Eucharistia Christum dat Deus 1. liberaliter hominibus; 2. hominibus non postulantibus, neque desiderantibus; 3. hominibus indignis et non merentibus. ibid.
II. PARS. Dat Christus quod 1. a Matre in tempore habuit; 2. a Patre ab æterno accepit; 3. in vita et morte meruit. 450
III. PARS. Christus 1. dedit nobis bona sua, demus ei mala nostra; 2. Christus dedit nobis omnia bona sua, demus ei omnia bona nostra; 3. Christus semetipsum dedit ex amore, demus Christum ex gratitudine. 452

CONCIO SEPTIMA.

Eucharistia vitam 1. *rationalem perficit;* 2. *supernaturalem augescit;* 3. *ad cœlestem et beatam conducit.* 453
I. PARS. Eucharistia suffragatur rationi, quia 1. peccati tenebras dissipat; 2. ardores concupiscentiæ temperat; 3. passionum impetus sedat. ibid.
II. PARS. Eucharistia in digne suscipiente vitam gratiæ supernaturalem 1. expostulat; 2. conservat; 3. incrementat. 457
III. PARS. Eucharistia digne sumpta subministrat 1. semen vitæ æternæ; 2. jus vitæ æternæ; 3. pignus vitæ æternæ. 459

CONCIO OCTAVA.

Per Eucharistiam digne sumptam, 1. *cœlum in terram descendit;* 2. *terra in cœlum ascendit;* 3. *per indignam communionem tum cœlum, tum terra in infernum cadit.* 461
I. PARS. In Eucharistia 1. Deus possidetur; 2. cum Deo omne possidetur; 3. a singulis Deus possidetur. ibid.
II. PARS. Eucharistia 1. mentis cogitationes et cordis affectus in cœlum sublevat; 2. spem cœli præstat; 3. media ad comparandum cœlum subministrat. 463
III. PARS. Indigna Eucharistiæ sumptio immutat 1. in mortale venenum alimentum vitæ; 2. in tribunal justitiæ, thronum gratiæ; 3. in viaticum damnationis æternæ, viaticum felicitatis æternæ. 464

FINIS TABULÆ CONCIONUM TOMI SECUNDI

APOSTOLUS.

SCHOLIUM.

Apostoli sex illustrantur concionibus : sunt etenim , 1. A Christo vocati ; 2. Christi amicitia donati ; 3. In orbem missi ; 4. Christum testificati ; 5. Mundi triumpho coronati ; 6. Fidelium prole fecundati.

CONCIO PRIMA.

Mirabilis ubique Deus , maxime in operibus quæ religionem spectant. Nam parvis utitur instrumentis ad magnos producendos effectus, ut patet in sacramentorum institutione, et apostolorum vocatione. Sacramenta instituit Christus Dominus , *tanta simplicitate, sine pompa, sine apparatu novo aliquo, denique sine sumptu.* (1) Quid aqua communius , quam elegit , ut in baptismate divinam hominibus conferret nativitatem? Quid simplicius verbis humano ore prolatis , queis sacerdos , in pœnitentiæ sacramento, et peccata dimittit, et largitur gratiam? Quid magis familiare quam panis, qui tamen in venerando Eucharistiæ mysterio, convertitur in corpus dominicum ? Constat etiam in apostolis nullius momenti apud homines , quos assumpsit Salvator, et ad idololatriam evertendam , et religionem christianam stabiliendam : verum : *Nihil adeo est , quod ram obduret mentes hominum , quam simplicitas divinorum operum , quæ in actu videur : et magnificentia , quæ in effectu repromittitur.* (2) Sacramentorum efficacia, et ministerium apostolicum , admirationem simul et fidem ingenerare debent hominum mentibus ; quæ tamen plerique mirantur et non credunt. *Cæterum incredulitas miratur, non credit. Miratur enim simplicia , quasi vana; magnifica, quasi impossibilia.* Hanc incredulitatem eo magis deflendam censet Tertullianus, quo suas Deo denegat proprietates: *Proh misera incredulitas , quæ Deo denegat proprietates suas, simplicitatem et potestatem!* Sicut increduli illi multum sunt culpandi, ita fideles sunt maxime laudandi; qui mirantur et credunt; et idcirco mirantur, quia credunt , ut ipsimet fatentur : *Nos quoque ipsi miramur, sed quia credimus*, divinam scilicet simplicitatem et potestatem. Præsertim in apostolorum vocatione, quæ fide simul et admiratione digna existit, si attendatur, 1. Vilitas eorum qui vocantur; 2. Eminens dignitas ad quam vocantur; 3. Magnitudo ministerii ob quod vocantur.

I. PARS. De Christo sic fatur Tertullianus: *Ille Dominus in humilitate et ignobilitate incessit* (1) ; non solum in ejus nativitate, vita et morte , verum etiam in apostolorum vocatione. Non enim vocavit homines genere et nobilitate claros, intellectu et scientia fulgidos, bonis et divitiis cumulatos , sed piscatores , 1. Ignobiles et demissos ; 2. Imperitos et ignaros ; 3. Pauperes et egenos.

(1) Tert. L. de Bapt. 1. — (2) Tert. ibid.

(1) L. de Idol. 18.

1. Haud aberraret a vero, qui apostolos, ante vocationem suam vocitaret *ignobilitatis elogium* (1), quod eis duplici de causa probe competit, 1 Quia erant de Galilæa oriundi; inter omnes autem Judææ terras gens galilæa erat maxime barbara, rustica, rudis et ignobilis; 2. Quia etiam apud Galilæos erant apostoli *loco humiles, viles arte, obscuri vita, labore communes, negati honoribus.* (2)

2. Adde *ignorantes simpliciter* (3); id est, omnimoda inscitia laborantes. Christus Dominus, in quo sunt omnes scientiæ et sapientiæ thesauri absconditi, quos, ut Deus, ab æterno mutuatus est Patre, et ut homo, accepit in tempore virtute hypostaticæ unionis, non vocavit philosophos; qui sunt *sapientiæ animal* (4), quique apud Gentiles, *in honore sapientiæ perseverant.* (5) Ratio autem cur eos non vocaverit Salvator, est quia *philosophus gloriæ animal* (6); idcirco humilitatis magister Christus, voluit gentes *de vulgi ignorantia instrui* (7): eligens in apostolos, non Græcos, non sophistas, sed Galilæos, piscatores, ignaros et egenos.

3. Salvator docens, *non altum sapientes, sed humilibus adsectantes* (8), elegit in apostolos, homines *pauperes sensu.* (9) At cur pauperes ad se vocavit Christus? 1. Ut facilius ei subderentur, nam *nemo non subjicitur ei cujus eget.* (10) 2. Ut validiores forent ad quæcunque aggredienda pericula: nam pauper et inglorius cui nihil perire potest, animosior et audentior est, quam dives et sublimis, quem timor amittendi felicitatem reddit pusillanimem et formidolosum. 3. Quia inopia est *apostolicus character* (11), quo suos voluit Christus agnosci discipulos, quos ad summum sublimavit honorem.

II. PARS. *Apostoli fastigium* (12) contemplatur merito Tertull. uti in regno, ita et in Ecclesia varii sunt dignitatum gradus. Verum sicut dignitas regia est *culmen et fastigium honoris* (13), sic in Ecclesia posuit Deus *primum apostolos.* Ratio autem hujus eminentiæ est, quia cum Deus sit *summum magnum* (14), creata dignitas tanto dignior existit, quanto magis divinæ fuerit particeps magnitudinis. Apostoli autem participes sunt, 1. Potentiæ, quæ Patri accommodatur; 2. Sapientiæ, quæ Filio attribuitur; 3. Sanctitatis, quæ Spiritui Sancto appropriatur.

1. *Cujus potestas summa, nisi Dei solius?* (1) Divinæ et summæ hujus potestatis participes sunt, qui ad grande aliquod assumuntur negotium. Eis namque largitur Deus virtutem patrandi miracula, quæ sunt velut sigilla divinæ omnipotentiæ, quæ eorum ministerium evidenter demonstrant; ut patet in Moyse, qui suam in Ægypto portentis firmavit missionem. Nam Deus *dedit eum in Deum Pharaonis, munit signis, armat virtutibus, jussis bella expugnat, militem ipso verbo vincere tribuit, et præceptis triumphare concedit.* (2) At sicut in veteri Testamento, multa Deus per Moysen operatus est miracula, sic in novo Testamento omnipotentiæ divinæ ministri fuerunt apostoli: *Tam enim apostolus Moyses, quam et apostoli prophetæ: æquanda erit auctoritas utriusque officii, ab uno eodemque Domino apostolorum et prophetarum.* (3) In Ægypto Moyses magorum præstigia veris debellavit miraculis, apostoli ubique terrarum de magis insignes reportarunt victorias. *Sic et alia species magiæ quæ miraculis operatur, etiam adversus Moysem æmulata, patientiam Dei traxit ad Evangelium usque. Nam exinde et Simon magus jam fidelis, quoniam adhuc de circulatoria secta cogitaret, maledictus ab Apostolo, de fide ejectus est. Alter magus, qui cum Sergio Paulo, quoniam adversabatur apostolis, luminum amissione mulctatus est.* (4) Hæc aliaque portentosa opera patraverunt apostoli, tum per potentiam quam acceperunt a Patre, tum per sapientiam quam mutuati sunt a Filio.

2. De quo ipsimet gloriantur. *Quid insigne præferimus, nisi primam sapientiam?* (5) Prima sapientia est Verbum divinum, quod est sapientia ab æterno genita: cujus participes facti apostoli valent merito sapientes nuncupari. Si Græcia suos alias decantavit sapientes, tanto potiori jure prædicandi sunt apostoli, *quanto dignior christianæ sapientiæ assertio* (6), præsertim cum inter utrosque, nulla reperiatur æqualitas. *Neque de scientia, neque de disciplina æquamur.* (7) Apostoli siquidem Græci sapientibus longe antistant: nam si, 1. inquiramus unde *scientia instructi* (8) Græciæ sapientes, ab hominibus didicerunt: apostoli vero sunt edocti a Verbo divino, quod eos verum Deum agnos-

(1) Tert. L. de Res. carn. 4. — (2) Hug. Card. in cap. 4. Matth. Chrysol. Serm. 28. — (3) Tertul. 2. de Cult. Fem. 2. — (4) Tertul. 2. ad Nat. 2. — (5) Tert. Apol. 46. — (6) Tert. L. de Anim. 1. — (7) Tert. L. de Res. carn. 3. — (8) Tert. L. 5. adv. Marc. 14. — (9) Chrysol. Serm. 28. — (10) Tert. L. adv. Herm. 8. — (11) D. Chrysost. in c. 28. Gen. — (12) L. de Exh. Cast. 4. — (13) D. Aug. 1. Cor. 12. — (14) Tert. L. 1. adv. Marc. 5.

(1) Tert. L. de Test. An. 2. — (2) Chrysol. Ser. 147. — (3) Tert. L. 4. adv. Marc. 24. — (4) Tert. L. de Idol. 9. — (5) Tert. L. 1. ad Nat. 4. — (6) Tert. L. de Anim. 1. — (7) Tert. Apol. 46. — (8) Tert. L. ad Nat. 19.

cere docuit. *Agnoscentes per sapientiam Deum.* (1) 2. Græciæ sapientes, sua fucata sapientia sunt Athenis illustrati, seu potius contenebrati. Verum *quid Athenis et Hierosolymis, quid Academiæ et Ecclesiæ?* (2) Apostolorum quippe sapientia non terram, sed cœlum sapit : *Hæc sapientia de schola cœli.* (3) 3. Græciæ sapientes, multum insumpsere temporis in acquirenda qua pollebant sapientia. At Christus *pro plenitudine scientiæ* (4), in momento discipulos edocuit. *O quam velox est sermo sapientiæ! et ubi Deus magister est, cito discitur quod docetur.* (5) 4. Græciæ sapientes conjecturis tantum, et incertis opinionibus, suam tuentur scientiam : *Viderint igitur humanæ doctrinæ patrocinia, quæ conjectandi artificio scientiam mentiuntur* (6), Apostoli vero innituntur sapientiæ ipsiusmet Dei, quæ certa, infallibilis et tota est. *Quod a Deo discitur totum est.* (7) 5. Græciæ sapientes hoc sunt indigni titulo, cum ignorantiæ obvolvantur tenebris. Nam *mera sapientia philosophorum, cujus infirmitas veniens de ignorantia veritatis : quis autem sapiens expers veritatis?* (8) At apostoli sapientes merito nuncupantur : ideoque se scire omnia audacter gloriantur, *simplices nos, omnia scimus.* (9) 6. Tandem, ut concludam in gratiam apostolorum, adversus Græciæ philosophos : *Quid simile philosophus et Christianus, Græciæ discipulus et cœli; famæ negotiator et salutis; interpolator erroris, et integrator veritatis; furator ejus, et custos?* (10)

Verum ut apostolorum sapientia melius elucescat, conferenda est adhuc cum vera Salomonis sapientia. 1. Salomon est auctor canonicus, qui nonnullos Scripturæ sacræ concinnavit libros. At *constituimus imprimis evangelicum instrumentum apostolos habere auctores, quibus hoc munus Evangelii promulgandi ab ipso Domino fuit impositum.* (11) 2. Fuit adhuc *Salomon omni sapientia donatus a Domino* (12), verum apostoli non minori fuere scientia illustrati. *Nam quis nunc medullas Scripturarum magis noscet quam ipsa Christi schola?* (13) 3. Salomon homines mortales docuit; apostoli etiam sunt homines *summæ sapientiæ* (14), qui immortales docuerunt angelos. *Ut innotescat principibus et potestatibus per Ecclesiam* (15), id est, *per apostolos prædicantes* (1), a quibus didicerunt angeli circumstantias redemptionis, et vocationis gentium, maxime a D. Paulo. *Paulus angelorum evangelista, hic eos illuminavit.* (2)

3. Tertullianus divinum Spiritum *Sanctum* (3) neutraliter nuncupat, quia scilicet *sanctitas propria est natura ejus* (4), est siquidem sanctitas essentialis, et *sanctitas substantialis et consubstantialis amborum.* (5) Substantialis, quia est ipsemet substantia divina, et non accidens ei superadditum. Consubstantialis, quia est illi, Patri, Filioque communis. Duplici tamen ratione divino Spiritui sanctitas appropriatur, 1. Quia est terminus spirationis activæ, *genitoris, genitique, sanctitas, spiritusque* (6); 2. Quia *creaturas per suam participationem sanctificando perficit* (7), sic perfectionem largitus est apostolis, qui in die Pentecostes *Spiritum biberunt sanctitatis.* (8) Ut enim optime ad propositum ratiocinatur Tertullianus, *nemo perfectus ante repertum ordinem fidei : nemo Christianus ante Christum cœlo resumptum; nemo sanctus ante Spiritum Sanctum de cœlo repræsentatum, ipsius disciplinæ determinatorem.* (9) Christus etenim in cœlos assumptus, misit ad apostolos Spiritum Sanctum, qui sedens supra singulos eorum, eos sanctificando perfecit. Hujusmodi autem *sessio, regiæ in Spiritu Sancto dignitatis excellentiam designat : ejusque super Sanctos requietem* (10), quia, ut docet D. Augustinus, *Spiritus Sanctus in corda discipulorum venit, non visitator subitus, sed perpetuus consolator, et cohabitor æternus.* (11) Fuerunt namque in gratia confirmati, et tanta sanctitate repleti, ut eos contempletur Tertullianus, velut *Spiritu divino inundatos* (12), his verbis denotans sanctitatis apostolicæ tum infusionem, tum effusionem.

De baptismi aquis sic ratiocinatur Afer. *Supervenit enim statim Spiritus de cœlis, et aquis superest, sanctificans eas de semetipso, et ita sanctificatæ, vim sanctificandi combibunt* (13); 1. Spiritus Sanctus de cœlis venit ad aquas : de cœlis etiam venit ad apostolos; 2. Spiritus Sanctus superest aquis : et super apostolos requiescit. 3. Spiritus Sanctus aquas sanctificat (id est, ad cultum designat divinum, non enim sunt justificationis capaces.) Spiritus Sanctus apostolos sanctificat, et justos

(1) Tert. L. 2. adv. Marc. 22. — (2) Tert. L. de Præsc. Hær. 7. — (3) Tert. L. de Anim. 1. — (4) Tert. Apol. 45. — (5) S. Leo Ser. 1. Pent. — (6) Tert. 2. ad Nat. 6. — (7) Tert. L. de An. 2. — (8) Tert. L. 2. ad Nat. 2. — (9) Tert. L. adv. Valent. 5. — (10) Tert. Apol. 47. — (11) Tert. L. 4. adv. Marc. 2. — (12) Tert. L. de Præsc. Hær. 3. — (13) Tert. Scorp. 12. — (14) Tert. Apol. 48. — (15) Ephes. 3.

(1) Gloss. — (2) D. Thom. Opusc. c. 26. — (3) Tert. L. de Bapt. 4. — (4) Tert. L. de Mon. 3. — (5) D. Aug. L. 12. Civ. 24. — (6) D. Ambr. in Symb. Apost. c. 1. — (7) D. Cyrill. Alex. L. 3. Thess. 4. — (8) Tert. Apol. 18. — (9) L. de Pudic. — (10) Act. 2. — D. Greg. de Naz. Orat. 44. — (11) Serm. 2. Pent. — (12) Apol. 18. — (13) L. de Bapt. 4.

formaliter efficit. 4. Spiritus Sanctus vim sanctificandi confert aquis : baptismus siquidem est sanctificationis instrumentum morale. Spiritus Sanctus tribuit apostolis, uti sacramentorum ministris, potestatem conferendi sanctitatem. Idcirco dicuntur *sanctitatis antistites* (1), tam grande est ministerium ob quod vocantur.

III. PARS. Duodenarii apostolorum numeri tres perpulchras affert Tertullianus figuras : *Cur autem duodecim apostolos elegit, et non alium quemlibet numerum ? Hujus enim numeri figuras deprehendo, duodecim fontes Elim ; et duodecim gemmas, in tunica sacerdotali Araon, et duodecim lapides ab Jesu de Jordane electos, et in arcam Testamenti conditos; totidem enim apostoli portendebantur. Proinde ut fontes et amnes rigaturi aridum retro et desertum a notitia orbem nationum ; proinde ut gemmæ illuminaturi sacram Ecclesiæ vestem, quam induit Christus Pontifex Patris; proinde ut et lapides solidi fide, quos de lavacro Jordanis, Jesus verus elegit, et in sacrarium Testamenti sui recepit.* (2) His verbis Tertullianus et duodenarium apostolorum numerum declarat, et ministerium, ob quod vocati sunt ostentat. Nam eos elegit Christus, ut sint, 1. Ecclesiæ fundamenta et bases ; 2. Fidelium capita et principes ; 3. Orbis lumina et faces.

1. *Et numquid ipse tunc Paulus destinabatur de Judæa, id est, de Judaismo auferri, habens in ædificationem Christianismi, posituras unicum fundamentum, quod est Christus ?* (3) Solus Christus est primarium Ecclesiæ fundamentum, et *fundamentum fundamentorum.* (4) Ad primarium autem fundamentum requiritur, 1. Ut aliud non supponat fundamentum : alias non esset primum. 2. Ut sit subtus terram absconditum, nec videatur. 3. Ut sit solidum ad hoc ut totum valeat sustentare ædificium. Hæc tria perfectissime in Christo reperiuntur, qui est, 1. Fundamentum primarium; nam seipso subsistit, nec alio innititur fundamento; 2. Fundamentum absconditum ; tum quia ejus majestas humilitate occultatur ; tum quia ejus nativitas sive divina, sive humana, haud a ratione cognoscitur ; 3. Fundamentum solidum, quod totum Ecclesiæ corpus, ipsos etiam apostolos sustentat. Hæc omnia innuit Deus per Esaiam apud Tertullianum : *Ecce ego injicio in fundamenta Sionis lapidem pretiosum, honorabilem, et qui in eum crediderit, non confundetur.* (5) Addit Tertullianus: *Apostoli lapides sunt et fundamenta super quæ nos ædificamur* (1), et hujuscemodi munus eis merito tribuitur, tum quia *fidem apostoli induxerunt* (2), tum quia *in confessione ipsorum fundatur Ecclesia.* (3) Fundamenta sunt quidem apostoli, non primaria, sed secundaria : fundati sunt etenim super Christum, qui est primarium fundamentum. Unde nos sumus *superædificati supra fundamentum apostolorum, ipso summo angulari lapide Christo Jesu.* (4)

2. *Christus caput est Ecclesiæ.* (5) Ratio autem hujus moralis capitis explicanda est per analogiam ad caput naturale : quod, 1. Supra cæteras corporis eminat partes; 2. In alia influit membra ; 3. Membrorum habet gubernium, eo quod sit rationis sedes ; 4. Totum protegit et conservat corpus. Non absimiliter Christus caput est Ecclesiæ, 1. Ob dignitatem qua eminet : virtute etenim hypostaticæ unionis, cunctos homines multum dignitate antecedit ; 2. Ob influentiam qua viget ; nam in Ecclesiam suo sanguine fundatam, continuos gratiæ largitur influxus ; 3. Ob potestatem qua valet ; nam super Ecclesiam spiritualem habet potestatem; 4. Ob protectionem qua pollet ; nam defensat et conservat Ecclesiam.

Apostoli etiam sub Christi auctoritate, et subalternatim ad ipsum, sunt *capita populorum* (6) quos fidei lumine illustrarunt ; tum quia Ecclesiæ ab eis fundatæ sunt earum opus, et velut peculiare sui apostolatus territorium. Ut enim asseverat D. Bernardus : *Manent usque hodie in nobis apostolorum vestigia : et eorum religio, quæ ex Deo est, non potest dissolvi* (7) ; tum quia ejuscemodi Ecclesias suo sanguine rigarunt. Unde D. Bernardus : *Scimus quod viri isti non sibi mortui sunt, sed ei qui pro ipsis mortuus est. Magis autem nobis omnibus propter illum.* Tum quia etiam nunc in tales Ecclesias proprio sanguine fundatas et irrigatas, gratias influunt, quas suis precibus obtinent a Deo; quare addit D. Bernardus : *Usque hodie conferre non cessant misericordiæ pleni, quod est sanctarum fructus orationum* ; tum quia illas protegunt Ecclesias, earumque conservationi indesinenter invigilant. Ut enim D. Bernardus prosequitur, *pro nobis facit eorum vita, eorum doctrina, etiam et mors ipsa.* Hæc omnia complectitur D. Chrysostomus, apostolos nuncupans *nubes, pastores, duces, fundamenta, sidera, capita* (8) ; ete-

(1) D. Chrysost. hom. 8. de Laud. D. Paul. — (2) L. 4. adv. Marc. 13. — (3) Tert. L. 5. ad. Marc. 6. — (4) D. Aug. in Ps. 86. — (5) Esa. 28. — L. 5. adv. Marc. 6.

(1) L. 5. adv. Marc. 17. — (2) Tert. L. 3. adv. Marc. 21. — (3) D. Chrysost. Serm. 3. Pent. — (4) Ephes. 2. — (5) Tert. L. 5. adv. Marc. 18. — D. Tho. in 1. Cor. 11. — (6) Amos. 6. — (7) Serm. 3. de S. Petr. et Paul. — (8) Serm. 1. Pent.

nim si Ecclesia est ager floribus coronatus et fructibus fecundatus, apostoli sunt nubes quæ eam irrigant ; si Ecclesia est ovile, ovium nutritii, pastores et propugnatores sunt apostoli ; si Ecclesia est exercitus, apostoli sunt duces sub quibus militat ; si Ecclesia est domus Dei, apostoli sunt fundamenta et *columnæ* (1) quæ eam sustentant ; si Ecclesia est cœlum, sidera sunt apostoli, a quibus illuminatur ; si Ecclesia est corpus, capita sunt apostoli variarum Ecclesiarum quæ Ecclesiam unam universalem conficiunt, sub uno primario et principali capite Christo Jesu. Quod sic luculenter illustrat Tertullianus : *Apostoli Ecclesias apud unamquamque, civitatem condiderunt, a quibus traducem fidei, et semina doctrinæ, cæteræ exinde Ecclesiæ mutuatæ sunt, et quotidie mutuantur, ut Ecclesiæ fiant. Ac per hoc et ipsæ apostolicæ deputantur, ut soboles apostolicarum Ecclesiarum : omne genus ad originem suam censeatur necesse est. Itaque tot ac tantæ Ecclesiæ, una est illa, ab apostolis prima, ex qua omnes ; sic omnes Ecclesiæ, una est illa, dum una omnes probant unitatem : dum est illis communicatio pacis, et appellatio fraternitatis et contesseratio hospitalitatis : quæ jura non alia ratio regit, quam ejusdem sacramenti una traditio.* (2)

3. Acute animadvertit Tertullianus, quod *mystice factum est ut nocte Christus nasceretur, lux veritatis futurus ignorantiæ tenebris.* (3) Has autem ignorantiæ tenebras fugavit Dominus, tum *illustratione adventus sui* (4), tum per apostolos, *quos et sibi discipulos Dominus adoptavit, omnia utique edocendos, et nobis magistros ordinavit.* (5) Dedit siquidem eis omnia requisita ad docendum. Alias culpanda esset ejus providentia, ignaros patiens apostolos, *destinatos nationibus magistros* (6) Eos nuncupat D. Chrysostomus *communes orbis magistros*, nam etsi ante suam vocationem, nulla essent scientia fulgentes, attamen *quia luci adhæserunt, lux esse meruerunt* (7), ait Paschasius. Quapropter ut animadvertit D. Chrysostomus, *clara voce dicebat illis Dominus : Vos estis lux mundi* (8), innuens illuminatos fuisse, ut illuminarent : lux enim non semetipsam, sed alia illuminat, neque ad proprium, sed ad aliorum commodum et beneficium splendoris sui spargit radios. Apostoli Salvatoris propositum executioni mandantes, mirum in modum illustrarunt orbem. Quod admiratur D. Chrysostomus : *Intuere astra hæc, et illorum splendorem obstupesce.* (1) Cherubinos vocat Tertullianus *angelica lumina* (2), quia lucem quam immediate accipiunt a Deo, inferioribus angelis communicant. Cœlestia lumina sunt apostoli, quia acceptam a Christo, et Spiritu Sancto lumen largiuntur aliis : ut enim ait D. Augustinus : *Ipse Spiritus Sanctus apostolos suos vivæ lucis fonte perfudit : ut ipsi postmodum universum mundum, tanquam duodecim solis radii, et totidem lampades veritatis, illuminent.* (3) Dilectus discipulus Ecclesiam duodecim stellis coronatam et ornatam repræsentat : *Et in capite ejus corona stellarum duodecim.* (4) Ex D. Ambrosio duodecim stellæ Ecclesiæ diadema componentes, ejusque caput coronantes et corpus illustrantes, *duodecim stellæ, duodecim sunt apostoli*, ni potius dicamus cum Proclo Constantinopolitano antistite, quod sicut sol sensibilis lustrat zodiaci signa, ut illustret mundum, ita Sol justitiæ Christus progreditur, et resplendet per apostolos, ut Ecclesiam illuminet : *ille pergit per astra, iste per apostolos effulget.* (5)

Ex prælibatis tres morales elicio conclusiones : 1. Quivis homo habet *humilitatis suæ sarcinam* (6), tum quia ejus nobilitas est *terreni sensus* (7), tum quia procedit *de uno utero ignorantiæ ejusdem* (8), tum quia peccator est. Ex D. autem Basilio, *nihil est peccante pauperius* ; 2. Honorandi sunt apostoli, ratione dignitatis qua eminent, potentiæ qua pollent, sapientiæ qua splendent, et sanctitatis qua fulgent ; 3. Deo gratias agere debemus : quia *communicamus cum Ecclesiis apostolicis* (9), quod est veræ fidei et religionis argumentum, quod ab hæreticis discernimur : *Constat proinde omnem doctrinam quæ cum illis Ecclesiis apostolicis, matricibus et originalibus fidei conspiret, veritati deputandam ; sine dubio tenentem quod Ecclesiæ ab apostolis, apostoli a Christo, Christus a Deo accepit. Omnem vero doctrinam de mendacio præjudicandam, quæ sapiat contra veritatem Ecclesiarum et apostolorum et Christi et Dei.* (10) Viderint hoc Lutherani et Calvinistæ, quorum doctrina contra Ecclesiam apostolicam sapit.

CONCIO SECUNDA.

Dei *dignatio suas præmittit prærogati-*

(1) Tert. L. 1. adv. Marc. 21. — (2) L. de Præsc. Hær. 20. — (3) Lib. 5. adv. Marc. 9. — (4) 2. Thessal. 2. — (5) Tert. Scorp. 12. — (6) Tert. L. de Præs. hæret. 20. (7) Argumen. in Ep. ad Philem. — (8) In cap. 5. Matth.

(1) Hom. de S. Andr. — (2) L. adv. Valent. 7. — (3) Serm. 185. de Temp. — (4) Apoc. 12. — (5) Orat. 18. — (6) Tert. Lib. de Cor. Mil. 14. — (7) Tert. L. de Car. Chr. 16. — (8) Tert. Apol. 39. — (9) Tert. L. de Præsc. Hær. 21. — (10) Tert. ibid.

vas (1), ut patet in apostolis, quos sua Christus amicitia donavit. Si terreni amicitia regis magno habetur in pretio apud homines, quanto pluris facienda amicitia Regis regum Christi Domini, qui apostolos in suos adoptavit amicos? Tantam benevolentiam miratur merito Gregorius Magnus. *O mira divinæ bonitatis dilectio, servi digni non sumus, et amici vocamur; quanta dignitas hominum!* Regum amicitia est ut plurimum vel inutilis et infructuosa; vel tristis et ærumnosa; vel vilis et inhonesta: unde D. Augustinus: *Quid tibi prodest hominis amicitia? forte ibi non solum nullum auxilium, sed et periculum invenies: nam multi non periclitabantur, antequam majoribus jungerentur, excitaverunt amicitias, ut majora pericula incurrerent.* (2) Dato etiam, quod amicitia principum non sit infructuosa et inhonesta; sed aliqualem afferat utilitatem, jucunditatem et honestatem; nulla sane reperitur, in qua omnes boni species simul adunatæ videantur, *securus opta amicitiam Christi* (3), ab illa enim habebis bonum utile, jucundum et honestum ad instar apostolorum, quibus amicitia Christi fuit, 1. Utilis; 2. Delectabilis; 3. Honorabilis.

I. PARS. *Dilectio magnanimis est* (4); quia non proprium, sed alienum attendit bonum. Amicitia, quæ suum spectat commodum, *negotiatio est, non amicitia* (5), quia ut ratiocinatur D. Ambrosius: *Non enim vectigalis amicitia est, sed plena decoris, plena gratiæ. Virtus est enim amicitia, non quæstus: quia non pecunia quæritur, sed gratia: nec licitatione pretiorum, sed concertatione benevolentiæ.* (6) Verum amico sincero ut nihil charius, sic nihil rarius. Ita enim a terra peregrinatur, et ab hominibus abalienatur, ut vix in uno seculo veri duo inveniantur amici: quare moralis philosophus, *amicitia res non domibus tantum, sed et seculis rara* (7), et ob hanc causam merito pronuntiat Ecclesiastici auctor: *Beatus qui invenit amicum.* (8) Quam beati apostoli, quos Christus, non quæstuosa, sed magnanima amicitia prosecutus est. Quantum vero fuerit eis utilis constat, 1. Ex benevoli amoris dilectione; 2. Ex secretorum manifestatione; 3. Ex donorum effusione.

1. *Amicus gratis diligendus est, propter se, non propter aliud.* (1) A vera amicitia arcetur quivis concupiscentiæ ardor. Quia, ut docet D. Augustinus, *amicitia est omnium tam divinarum quam humanarum rerum, cum benevolentia et charitate consensio.* (2) Veram amicitiam non habent, *qui sumptuosis familiaritatibus, quæstuosas comparant amicitias.* (3) In hos insurgit romanæ eloquentiæ princeps: *Amicitiam si ad fructum nostrum referamus, non est ita amicitia, sed mercatura quædam utilitatum: prata, et arva, et pecudum greges diliguntur hoc modo.* (4) Qui amore tantum concupiscentiæ feruntur, quantum distant a Christo, qui apostolos dilexit benevolo amore, ut fatur Tertullianus, *primæ adlectionis prærogativa* (5), quia non ex meritis, sed ex gratia, non ex quæstu, sed ex charitate; non in suum commodum, sed in illorum bonum! Gratuitum hunc amorem, nomine omnium fatetur Paulus: *Accepimus*, inquit, *gratiam et apostolatum.* (6) Ubi apostolatum, non ex meritis, sed ex gratia, acceptum refert. Gratuitam hanc electionem adhuc Evangelista testatur. *Vocavit discipulos suos, et elegit duodecim ex ipsis.* (7) Ubi Cajetanus: *Ipse eos elegit, non econverso*, et sic amicitia Christi erga apostolos constat, et ex gratuita illorum electione, et ex secretorum manifestatione.

2. Politici, qui perpetua diffidentia laborant, hominibus quantumvis amicis secreta propalanda negant: ideo, inquiunt, cor est intra corpus reseratum ne motus ejus pateant, nisi Deo soli, quia *Deus conspector est cordis.* (8) Natura quoque idipsum docet, cum dederit *os taciturnitatis honore signatum.* (9) Quod etiam desiderat secreti commissi ratio, quod detegi nequit, nisi silentii frangatur fides: *Cum vel ex forma, omnibus mysteriis silentii fides debeatur.* (10) Aliter veri censent amici; non sine injustitia celare secretum existimant amico, cui cordis dedere præcordia. Quapropter ne agant contra jus amicitiæ, amico abscondita quæque *enubilanda* (11) volunt. Probandi sunt quidem amici, ut veri dignoscantur: nec temere et leviter committenda sunt secreta. Diu trutinandum quid, quomodo et cui interni animi motus pateant. Verum electo et probato amico fidendum est, neque ei quidquam occultandum;

(1) Tertul. L. de Bapt. 18. — (2) In ps 121. — (3) D. Aug. in. Ps. 121. — (4) Tert. L. de Pat. 12. — (5) Cic. L. 1. de Nat. deor. — (6) L. 3. Offic. 7. — (7) L. de Benefic. 35. — (8) C. 25.

(1) S. Aug. L. 50. hom. 38. — (2) Epist. 155. — (3) D. Bern. Ep. 42. — (4) L. 1. de Nat. deor. — (5) L. de Bap. 12. (6) Rom. 1. — (7) Luc. 6. — (8) Tert. L. 2. de Cult. Fœm. 13. — (9) Tert. L. de Pat. 15. — (10) Apol. 7. — (11) Tert. de Anim. 3.

Diu cogita an tibi in amicitiam aliquis accipiendus sit; cum placuerit fieri, totum illo pectore admitte. (1) Quia ut ratiocinatur Doctor angelicus, *verum amicitiæ signum est quod amicus amico suo cordis revelat secreta. Cum enim amicorum sit cor unum et anima una, non videtur amicus extra cor suum ponere quod revelat amico.* Eodem fere modo asserit Mediolanensis Antistes. *Nihil occultat amicus, si verus est. Effundit animam in amicum suum, sicut effundebat mysteria Patris Dominus Jesus.* (2) Exemplum prodit Salvatoris, qui ex occultorum manifestatione suam erga apostolos demonstrat amicitiam: *Vos autem dixi amicos, quia quæcunque audivi a Patre meo, nota feci vobis* (3); vel nota faciam, explicat D. Augustinus, per Spiritum Sanctum, qui est *ad hoc missus a Christo, ad hoc postulatus de Patre, ut esset Doctor veritatis.* (4)

Tria secretorum genera habuit Salvator: quorum nonnulla respiciebant ejus Divinitatem; quædam humanitatem; alia, ad ejus spectabant statum et ministerium, quæ omnia, vel per se, vel per Spiritum Sanctum apostolis revelavit: per se ante passionem suam, ut enim ait Tertullianus: *Nec alius Patrem novit, nisi Filius, et cui Filius revelavit; nec aliis videtur revelasse Filius, quam apostolis, quos misit ad prædicandum utique quod illis revelavit.* (5) Sublimato autem in cœlum Christo, Spiritum Sanctum misit ad apostolos, ut eos doceret quod ante descensum ejus portare non poterant. Unde Tertullianus: *Quis integræ mentis credere potest, aliquid eos ignorasse, quos magistros Dominus dedit, quibus obscura quæque sparsim disserebat, illis dicens datum esse agnoscere arcana quæ populo intelligere non liceret? Latuit aliquid Petrum, ædificandæ Ecclesiæ petram dictum, claves regni cœlorum consecutum, et solvendi et alligandi in cœlis potestatem? Latuit et Joannem aliquid dilectissimum Domino, pectori ejus incumbentem, cui soli Dominus Judam traditorem demonstravit, quem loco suo, filium Mariæ demandavit? quid eos ignorasse voluit, quibus etiam gloriam suam exhibuit, et Moysem, et Eliam, et insuper de cœlo Patris vocem, non quasi cæteros reprobans, sed quoniam in tribus testibus stabit omne verbum? Ignoraverunt utique et illi quibus post resurrectionem quoque in itinere, omnes scripturas edisserere dignatus est. Dixerat plane aliquando: Multa habeo vobis loqui, sed non potestis modo ea sustinere. Tamen adjiciens: Cum venerit ille Spiritus veritatis, ipse vos deducet in omnem veritatem, ostendit illos nihil ignorasse, quos omnem veritatem consecuturos per Spiritum veritatis repromiserat. Et utique implevit promissum, probantibus Actis Apostolorum descensum Spiritus Sancti* (1): qui apostolis cœlestia revelavit mysteria, et dona insuper largitus est divina.

(1) Senec. Ep. 3. in c. 15. Joan. — (2) L. 3. Offic. 19. — (3) Joan, 15. — (4) Tert. L. de Præsc. Hær. 28. — (5) L. de Præsc. Hær. 21.

3. Christus sublimatus in cœlum, *acceptum a Patre munus effudit Spiritum Sanctum tertium nomen Divinitatis, et tertium gradum majestatis.* (2) Spiritum Sanctum munus nuncupat, quia est donum increatum, a Patre Filioque procedens. Nam *Spiritui Sancto donum Dei esse, est a Patre Filioque procedere* (3), in quo a Filio distinguitur, qui in Trininate, non est a Patre datus, sed generatus. Quod si interdum dicitur datus, hoc de incarnatione, non de æterna ejus generatione debet intelligi. Donum siquidem proprie sumptum, a voluntate procedit, at solus Spiritus Sanctus per voluntatem producitur, sicut solus Filius per memoriam generatur.

Spiritus Sanctus ut donum hominibus datum, duplicem importat respectum: realem unum ad Patrem et Filium, a quibus datur; rationis alterum ad homines quibus datur: illum ab æterno, istum in tempore. Idcirco Spiritus Sanctus est donum ab æterno, sed non est donatus nisi in tempore, cum homines quibus datur, non sint ab æterno, sed in tempore: *Quia Spiritus ab æterno sic procedebat, ut posset donari, jam donum erat, antequam esset cui donaretur: aliter enim intelligitur, cum dicitur donum; aliter cum dicitur donatum: nam donum potest esse antequam detur; donatum autem nisi datum fuerit, non potest intelligi.* (4)

Ex dono Filii, quem nobis æternus donavit Pater, recte colligit Apostolus omnem donorum effusionem, quæ ad vocationem, justificationem et glorificationem spectant. *Qui etiam Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum; quomodo non etiam cum illo omnia nobis donavit.* (5) Et idem Paulus asserit Filium elevatum in cœlum, simul cum Spiritu Sancto dato, dedisse dona hominibus. *Data dedit filiis hominum, id est, donativa, quæ charismata diximus.* (6) Charismata vocat Tertullianus gratias: tum gratum facientes, quæ salutem possidentium eas spectant; tum gratis datas, quæ aliorum

(1) L. de Præsc. Hær. 22. — (2) Tert. L. adv. Prax. 30. — (3) D. Aug. L. Trin. 20. — (4) D. Aug. L. 5. de Trin. 24. — (5) Rom. 8. — (6) Tert. Lib. de Mon. 8.

respiciunt salutem. Utrasque in apostolis agnoscit Tertullianus, et quidem gratum facientes: dum asserit Christum in cœlum sublimatum, effudisse super apostolos, *acceptum a Patre munus, Spiritum Sanctum*. Nam cum Spiritus Sanctus datur ad inhabitandum, datur simul cum charitate et gratia sanctificante; ex D. Paulo etenim, *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris, per Spiritum Sanctum, qui datus est nobis.* (1) Gratias etiam gratis datas, concessas apostolis fatetur Tertullianus: *Proprie enim apostoli, per Spiritum Sanctum, habent in operibus prophetiæ, et efficacia virtutum, documentumque linguarum, non ex parte, quod et cæteri.* (2)

II. PARS. *Sicut pecuniæ, et voluptatis concupiscentia est* (3), Christiani sceleratas respuunt voluptates, hominesque qui eas sectantur redarguunt: *sed reprobamus quæ placent vobis: alias præsumimus voluptates* (4), quas ex Christi amicitia mutuamur. Ut enim ait Doctor angelicus: *Si vis vera amicitia delectari, esto amicus Christi.* (5) Ex mente Philosophi, verus amicus quatuor suo exoptat amico, 1. *Ipsum esse*, quod est bonorum omnium fundamentum; 2. *Vult ei bonum*, nempe felicitatem, sine qua ipsum esse non prodest; 3. Bonæ vel malæ fortunæ societatem, nam *habet easdem delectationes et contristationes*; 4. Lætam cum illo conversationem; etenim *convivit ei delectabiliter*. Sincerus apostolorum amicus Christus, quibus quatuor illa contulit, 1. Ipsum esse dedit, nimirum apostolicam dignitatem ad quam eos ex gratia sublimavit, et ut jam dixi cum Tertulliano: *primæ adlectionis prærogativa* (6); 2. Ad felicitatem vocavit, *amavit qui vocaverat in salutem invitare, et ad gloriam* (7): quapropter persæpe eis dicebat Dominus: *In hoc nolite gaudere, quia spiritus vobis subjiciuntur: gaudete autem quia nomina vestra scripta sunt in cœlis* (8); 3. Passionis societatem: unde sic apud Tertullianum fantur apostoli: *Siquidem compatimur, uti et cum illo glorificemur* (9); 4. Lætitiam et jucunditatem, quam habuerunt; 1. ex Christi conspectu et visione; 2. ex colloquio et conversatione; 3. ex convictu et familiaritate.

1. Dei Filium *varie visum a patriarchis, in prophetis semper auditum* (10), asseverat Tertullianus; verum multo feliciores apostoli, qui Christum viderunt, audierunt et tetigerunt, ut ipsimet gloriantur: *Quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, et manus nostræ contrectaverunt de verbo vitæ.* (1) Ut de hac re nemo dubitare valeat, tres vocant sensus in testimonium: videlicet visum, auditum et tactum, quos circa Christi corpus experti sunt. Quanta, quæso, apostolorum prærogativa, audisse et vidisse Christum, præ tot justis, tot patriarchis, tot prophetis, qui tanto caruerunt privilegio? Nam *multi prophetæ et justi voluerunt videre quæ videtis.* (2) Attamen Dei Filius, qui tempore legis naturalis et mosaïcæ, invisibilis fuit hominibus, *in terris visus est, et conversatus* (3) cum apostolis. Inde Christi erga ipsos amicitiam prædicat D. Chrysostomus: *Nihil tale unquam fuit quale fuerunt apostoli, hi cum verbi Dei essent ministri, attrectaverunt incarnatum illum, qui, ut Deus est, figuram non habet: secuti sunt ambulantem eum, qui ubique præsens est: discubuerunt cum illo, qui nullo loco circumscribitur; ejus vocem audierunt, qui verbo fecit omnia.* (4)

S. Augustinus tria magno concupivit ardore (5): unum, posse cernere Romam in splendore imperii triumphantem; alterum, audire Paulum de cathedra tonantem; tertium, videre Christum cum mortalibus conversantem. Idem habuere desiderium patriarchæ, prophetæ, et justi veteris Testamenti, videre scilicet Messiam, inferni Triumphatorem, mundi Doctorem, hominum Redemptorem. Verum quod patriarchis et prophetis fuit denegatum, concessum est apostolis, ut de Christi visu gauderent. Nam si Abraham, viso Salvatore, vel per propheticam revelationem, vel per relationem ipsi in limbo factam, vel, ut vult Tertullianus, per veram Christi apparitionem, *in carnis habitu nondum natæ* (6), Evangelista teste, *vidit, et gavisus est* (7): quanto magis lætati sunt apostoli, qui cognoverunt Christum, non per revelationem, nec per aliorum relationem, sed per intuitivam ejus visionem, qui viderunt eum, non semel, aut iterum; sed millies; non in uno instanti, seu parvo tempore, sed per plures annos lætati sunt, tum de ejus conspectu et visione, tum de ejus colloquio et conversatione?

2. *Conversatio divinæ disciplinæ, non factis tantum, verum etiam verbis periclitatur* (8): nam conversatio est vel, 1. Puerilis et terrena, qualis est eorum qui infantium more conversantur, et de terrenis tantum loquuntur. De qua sic fatur Tertullianus:

(1) Rom. 5. —(2) L. de Exhor. Cast. 4. —(3) Tert. L. de Spect. 14. —(4) Tert. Apol. 38. — (5) 22. p. 23. a. 1. L. 8. Ethic. — (6) — L. de Bapt. 12. — (7) Tert. Scorp. 13. — (8) Luc. 10. (9) Scorp. 13. —(10) L. de Præsc. Hæret. 13.

(1) 1. Joan. 1. —(2) Matth. 13. — (3) Habacuc. — (4) Serm. de S. Andr. — (5) Possidonius. — (6) L. de Carn. Chr. 6. Joan. 8. — (7) Tert. L. de Idol. 20.

Non omittam ipsius conversationis descriptionem ; quam futilis , quam terrena , quam humana sit, sine gravitate, sine auctoritate, sine disciplina. (1) Vel, 2. Noxia et scelerosa, in qua proximus detractionibus denigratur, et Deus offenditur per *animorum nocentium*, *et linguarum infestarum*, *et omnis malitiæ atque blasphemiæ ingenia.* (2) Vel, 3. Incivilis et inurbana, in qua ita viget *præstantiæ ambitio* (3), ut nemo verum alteri deferat honorem, sed omni studio contendat, verbo scilicet, habitu, incessu, et quavis alia re, ut eniteat *eminentia ejus inter coæquales.* (4) Vel, 4. Sapiens et alta, in qua *per sapientiam conversationis* (5) tractatur de cœlestibus et divinis. Vel, 5. Utilis et fructuosa: in qua Deus laudatur , honoratur proximus , et virtus commendatur. Quapropter sic uxorem hortatur Tertullianus : *Colloquia Deo digna sectare , memor illius versiculi sanctificati per Apostolum: Bonos corrumpunt mores congressus mali.* (6) Vel, 6. Civilis et jucunda , in qua est *civilis, et non tyrannica dominatio* (7), ubi unus non inflatur adversus alterum ; ubi sublimis et dives non despicit humilem et egenum ; ubi unusquisque fratrem suum velut semetipsum considerat. *Cæterum inter fratres atque conservos , ubi communis spes, metus, gaudium, dolor, passio (quia communis spiritus , de communi domino et patre ,) quid tu hos aliud quam te opinaris?* (8)

Christus apostolos *individuos habens in comitatu, in discipulatu et convitu* (9), conversatus est cum eis, sapienter et alte, utiliter et fructuose , civiliter et jucunde : sapienter et alte, quia loquebatur cum eis de regno Dei ; utiliter et fructuose , quia *conversabatur Deus , ut homo divine agere doceretur* (10) ; 3. tandem civiliter et jucunde, quia , ut addit Tertullianus, *ex æquo agebat Deus cum homine , ut homo ex æquo agere cum Deo posset.*

Inter amicos siquidem quædam reperiri debet æqualitas : nam ut loquitur Tertullianus, *amicus, qui animæ tuæ par est.* (11) Scio philosophum veram inter Deum et homines amicitiam negare ; quia amicitia similitudinem et æqualitatem vel supponit , vel saltem producit : at inter Deum et homines nulla potest esse similitudo seu æqualitas, cum ab invicem infinite distent. Verum licet ante humanationem Verbi inter Deum et hominem nulla esset æqualitas , quia ut ratiocinatur Tertullianus : *Sed Deo nihil par est : natura ejus ab omnium rerum conditione distat* (1), in Incarnatione tamen , qua *nascitur homo Deo mixtus* (2) , hujuscemodi stabilita fuit æqualitas; quia natura divina et humana, eadem Verbi persona subsistunt, et sicut Christus est verus Deus, ita est verus homo, qui nihil omisit, quo veram apostolis demonstraret amicitiam : nam, 1. Amicitia ex similitudine oritur, et, ut ait Tertullianus, *in similitudine animorum constituta est.* (3) At Dei Filius est, *in similitudinem hominum factus.* (4) Ex D. autem Augustino: *Ut familiarius Deus diligeretur ab homine, in similitudine hominis Deus apparuit.* (5) Amici similibus utuntur indumentis : idcirco Alexander Macedo , ut suam Persis ostentaret benevolentiam , Persarum more indutus est. De quo Tertullianus : *Vicerat Medicam gentem , victus est medica veste.* (6) Christus autem est *habitu inventus ut homo* (7); 3. Amici familiares sunt ad invicem, Christus fuit familiaris apostolis, ut de ejus convictu et familiaritate gauderent.

3. Ubi est vel superbia deprimens , vel ira erumpens, ibi nec lætitia, nec familiaritas reperitur. Nam *justitia indignationis omnem familiaritatis fidem rumpit.* (8) A Christo autem exulat, tum arrogantia , tum indignatio. Imo ita humilitatis et mititatis amans est, ut harum virtutum exemplar semetipsum apostolis proponat : *Discite a me quia mitis sum , et humilis corde.* (9) Et ita nihil obstat, quominus sese apostolis præbeat benignum, *individuæ familiaritatis prærogativa.* (10) Hac prærogativa, secreta eis manifestavit, dona effudit , socios secum itineris habuit. Ideoque a Tertulliano *comites Christi* (11) nuncupantur.

Abraham vocat Tertullianus *divinæ familiaritatis virum* (12) : at Abraham conversatus est duntaxat cum angelis divinam majestatem repræsentantibus apostoli vero conversati sunt cum angelorum Rege, cum unigenito Dei Filio, qui est paternæ majestatis *repræsentator.* (13) Deus cum Abraham contrahens amicitiam, eum fortunæ cumulavit bonis, et ob hanc causam Basilius Seleucus illum vocitat *amicitiæ divinæ nundinatorem.* (14) Christus apostolos ad sui amicitiam et familiaritatem vocans , non solum eos cunctis exuit bonis , sed etiam opibus et habendi desiderio renuntiare fecit, ut omni terrena posses-

(1) L. de Præsc. Hæret. 41. — (2) Tert. L. 3. adv. Marc. 8. — (3) Tert. L. de An. 2. — (4) Tert. adv. Valent. 12. — (5) Tert. L. de Fug in Pers 9. — (6) L. 1. ad Ux. 8. (7) Tert. Apol. 2. — (8) Tert. L. de Pœn. 10. — (9) Tert. L. de Præsc. hæret. — (10) Tert. L. 2. adv. Marc. 27. — (11) Scorp. 2.

(1) L. de Carn. Chr. 3. — (2) T. Apol. 21. — (3) L. de Pœn. 4. — (4) Phil. 2. — (5) Manual 26. — (6) L. de Pall. 4. — (7) Phil. 2. — (8) Tert. L. 1. ad. Nat. 7. — (9) Matth. 11. — (10) Tert. L. de Bapt. 12. — (11) L de Bapt. 12. — (12) L. de An. 18. — (13) Tert. L. adv. Prax. 24. — (14) Orat. 7.

sione, et spe adhuc depauperati, digniores forent divinæ amicitiæ et familiaritatis.

Sic eos quodammodo ad illum sublimavit gradum quo innocens fruebatur Adam, et quo fuit per inobedientiam destitutus. De Adamo sic fatur Tertullianus : *Ideoque non habens fidem, etiam quod videbatur habere ademptum est illi : Paradisi gratia, et familiaritas Dei, per quam omnia Dei cognovisset, si obedisset.* (1) Tria potissimum habebat Adamus in innocentiæ statu, nimirum gratiam, scientiam, Dei amicitiam et familiaritatem : has tamen per inobedientiam amisit prærogativas, quas apostoli mutuati sunt Christum sequendo; nam et gratia fuere decorati, scientia illustrati, Christi amicitia donati, et humanati Verbi familiaritate honorati.

III. PARS. Quærit acute Tertullianus *an servus Dei alicujus dignitatis aut potestatis administrationem capiat* (2) ; et licet loquatur de apostolis ut de hominibus, *ab omni gloria et dignitatis ardore frigentibus* (3); attamen quia ad Deum spectat, *sublimitatem modulari spiritalem* (4), Christus qui sua apostolos amicitia et familiaritate donavit, ut eis sit honorabilis et gloriosa, illos mirum in modum sublimavit, 1. Dando eis potestatem peccata dimittendi ; 2. Corpus dominicum conficiendi ; 3. Martyrium subeundi.

1. Agnosce, Christiane, *summum sacerdotem Patris Christum ;* atque *pariter ut dimissorem delictorum, Christum recognosce.* (5) Habet autem virtutem dimittendi peccata, non tantum ut Deus per suam omnipotentiam, sed etiam ut homo per potestatis excellentiam : at *Jesus Summus Sacerdos et verus Filius Patris, de suo vestiens, sacerdotes Deo Patri suo fecit.* (6) Siquidem apostolos sacerdotes instituit, deditque eis potestatem dimittendi peccata, dum *insufflavit et dixit eis : Accipite Spiritum Sanctum; quorum remiseritis peccata, remittuntur eis.* (7) Quapropter D. Ambrosius appellat *munus Spiritus Sancti, officium sacerdotis.* (8) Plus audet Theophanes, a quo *sacerdotium opificialis Dei potentia* (9) nuncupatur, id est, vicaria Dei omnipotentia cunctorum opifex. Hanc potestatem habuerunt apostoli, non ex semetipsis, sed a Deo ; non principaliter, sed ministerialiter.

Deus solus ex semetipso et principaliter potestatem habet dimittendi peccata : *Quis enim dimittit peccata nisi Deus solus ?* (10)

(1) L. 2. adv. Marc. 2.—(2) L. de Idol. 17.—(3) Apol. 38. — (4) Tert. L. de Bapt. 8. — (5) Tert. L. 4. adv. Marc. 10. — (6) Tert. L. de Mon. 7. — (7) Joan. 20. — (8) L. 1. de Pœn. 2. — (9) Tract. de Sacerd.— (10) Tert. L. de Pud. 21.

Hanc vero potestatem quæ humanum fastigium superat, dedit Deus apostolis ut sacerdotibus : ideoque Gregorius Thaumaturgus sic fatur : *Sacerdos Deus est, et deos efficit* (1), dum in remittendis peccatis vicarias Dei vices præstat. Dicitur autem Deus non essentialiter, quia *non aliter Deus, nisi summum magnum, nisi parem non habens; nec aliter parem non habens, nisi unicus fuerit* (2) : sed participative.

Apostoli, ut sacerdotes, participes erant dignitatis, potestatis et sanctitatis divinæ : et sic trina ratione dii erant : dignificative scilicet, potestative et adoptive. 1. Dignificative, ratione dignitatis sacerdotalis : ideoque Tertullianus sacerdotii honore donatus, sic fatur : *Dii erimus, si meruerimus illi esse, de quibus prædicavit : Ego dixi, vos dii estis* (3) : per deos autem, de quibus loquitur in psalmis Propheta, Innocentius Summus Pontifex intelligit sacerdotes, *qui per excellentiam ordinis, et officii dignitatem deorum nomine nuncupantur.* 2. Potestative, ob potestatem quam habent dimittendi peccata ; quare Petrus Damianus : *Dii et Christi reperiuntur sacerdotes, propter accepti ministerii sacramentum.* (4) 3. Adoptive, ratione gratiæ, nam *Dei nomen, quasi naturale Divinitatis, potest in omnes communicari, quibus Divinitas vendicatur.* (5)

Gratia adoptionis non convenit apostolis, præcise qua sacerdotibus. (Multi namque sunt mali sacerdotes, gratia sanctificante denudati, et quamplures etiam sunt laici, sancti et filii Dei), sed qua sancti et ita in sanctitate confirmati, ut post acceptum in die Pentecostes Spiritum Sanctum, a gratia nunquam exciderint. Et licet *Deus sit solus qui deos faciat* (6), sacerdotes tamen habent potestatem deos efficiendi, dum peccata dimittunt et sanctitatem conferunt. Verum fateri debemus cum Tertulliano, *ex gratia ipsius, non ex nostra proprietate* : a quo adhuc accepimus potestatem Eucharistiam conficiendi.

2. *Melchisedech ad sacerdotium Dei adlectus est* (7), quia Deo panem et vinum obtulit. Christus autem est *proprius et legitimus Dei antistes* (8), non tantum secundum Aaron, sed etiam secundum ordinem Melchisedech, *et in Christum conveniet ordo Melchisedech.* (9) Hujus autem Jesuani sacerdotii hæredes facti sunt christianæ religionis sacerdotes, qui consecrant corpus Christi in sacramento sub specie panis obnubilatum.

(1) In c. 1. Apoc. — (2) Tert. L. 1. adv. Marc. 3. — (3) L. 1. adv. Hermog. 5. — (4) Opusc. 6. c. 10. — (5) Tert. L. 5. adv. Marc. 15. — (6) Tert. L. adv. Hermog. 5. — (7) Tert. L. adv. Jud. 2. — (8) Tert. L. 5. adv. Marc. 9. — (9) Tert. ibid.

Deus, ut manna Israëlitis præberet, angelorum usus est ministerio; verum in conficiendo sacrosanto Eucharistiæ mysterio, sacerdotes assumit in ministros. De manna canit Vates Regius: *Panem angelorum manducabit homo* (1): D. vero Bonaventura de sacramento ita proclamat: *Panem sacerdotum manducabit homo;* nam sacerdotes, et Eucharistiam conficiunt, et fidelibus subministrant ministrantibus angelis; nam *dum sacerdos hoc admirabile sacramentum conficit, angelus conficienti tanquam famulus assistit.* (2)

Insurgit Tertullianus in Christianos idola fabricantes, quorum *manus matres idolorum* (3) appellat, quas præcidendas existimat: *O manus præcidendæ!* Non præcidendæ, sed honorandæ sunt sacerdotum manus, non idolorum contaminatæ contactu, sed Eucharistiæ consortio sacratæ. Mirandum sane, Christum in suis manibus Christum deferentem: etenim in sacramenti institutione, *ipse se portabat quodammodo, cum diceret: Hoc est corpus meum.* (4) At quotidie in mysterio altaris *manus Christi hæc operantur per manus sacerdotis.* (5) Quapropter D. Augustinus sic sacerdotes alloquitur: *Uno eodemque momento temporis, idem Deus, qui præsidet in cœlis, in manibus vestris est in sacramento altaris. O vere nobilis sanctitas manuum!*

Gloriosum profecto beatissimæ Virginis privilegium fuit, in ulnis suis Verbum detulisse humanatum; sed multo gloriosius, divinum in utero concepisse Verbum. Verum sacerdotes divinæ humanationis quodammodo sunt participes. Quod magno cum stupore proclamat D. Augustinus: *O veneranda sacerdotum dignitas in quorum manibus velut in utero Virginis Filius Dei incarnatur!* (6)

Ex S. Bernardino Senensi, in quatuor excellit sacerdotis potestas Virginis potestatem: in brevitate, in majoritate, in immortalitate, in replicabilitate: 1. *In brevitate* (7), nam in Incarnatione beatissima Virgo, ut suum angelo præberet consensum, hæc octo protulit verba: *Ecce ancilla Domini; fiat mihi secundum verbum tuum:* sacerdos vero his quatuor verbis: *Hoc est corpus meum*, sacrosanctum Eucharistiæ conficit sacramentum. *In majoritate* (8), nam Christus dum fuit conceptus in utero Virginis, etsi fuerit omnibus membris absolutus, unius tamen apiculæ quantitatem non excessit: at existit in sacramento, cum ea quantitate qua resurrexit, et nunc regnat in cœlo. 3. *In immortalitate;* in utero namque Virginis fuit mortalis et passibilis Christus; in altari vero est immortalis et impassibilis, 4. *In replicabilitate*, nam etiamsi beatissima Virgo millies dixisset ipsissima sui consensus verba, tamen Dei Filius amplius nunquam sumpsisset de ea carnem: at quoties sacerdos supra materiam sufficientem profert verba consecrationis, toties Christum reproducit.

(1) In c. 16. Sapient. — (2) D. Aug. Conc. 2. in Ps. 36. — (3) L. de Idol. 7. — (4) D. August. in Ps. 33. — (5) Rup. L. 2. de Div. Offic. 5. — (6) Conc. 2. in Ps. 26. — (7) Tom. 1. Serm. 20 et 2. c. 7. — (8) D. Tho. in 3. d. 3. q. 5.

Nec tantum in illis quatuor, sed in pluribus aliis, sacerdotalis potestas Marianæ potestati antistat. Nam, 1. Maria nullo fuit charactere ordinis insignita: sacerdotes vero sunt *Deo sacrati* (1), et in sui inauguratione, sacro charactere decorati, quo et a cæteris segregantur hominibus: et præ angelis, Deo specialiter devoventur; 2. Maria fuit quidem gratiis cumulata, sed non habuit potestatem conficiendi Eucharistiam: sacerdos vero sacrosanctum hoc conficit mysterium. 3. Præcipua Mariæ laus in ejus maternitate consistit: at ex beato Alano, sacerdotes sunt *Christi quodammodo patrés* (2): habent enim se active in sacramento, et dicuntur sacra facere, sacra operari. Ut autem ratiocinatur Tertullianus: *Capit itaque, et facturam dici generari, pro in esse poni, siquidem omne quod quoquo modo accipit esse, generatur; nam et factor ipse, parens facti potest dici.* (3) Sicut enim Deus creaturarum dicitur Pater, quia eas de nihilo produxit, sic sacerdos Christi quodammodo potest dici Pater, quia eum in sacramento reproducit.

In creaturarum productione usus est Deus *imperiali verbo* (4): sacerdos etiam in consecratione corporis Christi, *imperiali verbo* utitur. In mundi creatione, obsecuta sunt cuncta creata, et processerunt, *ut famula, jussu et imperio, et sola vocali potestate* (5): et statim ac sacerdos protulit verba consecrationis, Christus fit præsens in sacramento *quasi homo sit Dei Deus.* (6) In mundi creatione, Deus produxit res duntaxat, vel terrenas et corporeas; vel animatas, sed corruptibiles; vel spirituales, sed creatas: at sacerdos reproducit, seu adducit Verbum humanatum Deum et hominem, mundi opificem, angelorum Regém impassibilem et immortalem: et sic admirabilior videtur sacerdotis potentia, Christum in sacramento reproducentis, quam Dei potentia in mundi molitione, res perituras producentis. Verum ne de tanta po-

(1) Euseb. Cæsar. L. 1. de Præp. Evang. 9. — (2) P. 4. Serm. 3. c. 26. — (3) L. de An. 4. — (4) Tert. L. 2. adv. Marc. 4. — (5) Tert. L. de Res. Carn. 5. — (6) D. Thom. Opusc. 58.

tentia, velut de re propria intumescat sacerdos, visum est Paschasio ejus detrahere potestati : *Unde sacerdos non ex se dicit, quod ipse creator corporis et sanguinis esse possit; quia si hoc posset, quod absurdum est, creator Creatoris fieret* (1) : hæc tamen sacerdotalis potentiæ diminutio, sacerdotalis laudis est exageratio ; quæ augetur magis, dum magis minuitur, et a detrimento accipit incrementum.

Sic fatur Tertullianus de imperatore, cui in superba triumphi gloria detrahitur : *Hominem se esse, etiam triumphans in illo sublimissimo curru admonetur. Suggeritur enim ei a tergo : Respice post te, hominem te memento. Utique hoc magis gaudet, tanta se gloria coruscare, ut illi admonitio conditionis suæ sit necessaria : minor enim erat, si tunc Deus diceretur, quia vere non diceretur. Major est, qui revocatur, ne se Deum existimet.* (2) Summus profecto sacerdotis honor, tam illustri gloria fulgere, tanta fungi potentia, dum conficit corpus et sanguinem Christi, ut illi conditionis suæ admonitio sit necessaria, *ne creator Creatoris esse videatur.* Sic suos sublimavit Christus apostolos, dum eos in sacerdotes consecravit. Tot tantaque contulit illis *sacerdos talia insignia, officia et privilegia* (3) : tam sublimi eos honoravit honore, ut præ stupore exclamet regius Vates: *Nimis honorati sunt amici tui, Deus.* (4) Plane nimis honorati apostoli, utpote qui Regi regum assistebant in terra, non secus ac angeli in cœlo. Mira et obstupenda patrabant prodigia, totque illustrabant virtutibus mundum, quot Deus sideribus cœlum. At cum eos Christus sacerdotes instituit, cum eis Eucharistiam conficiendi potestatem dedit, *honoratiores hac re ipsos constituit.* (5) Digni quidem ab hominibus honorari, ut Christi discipuli, ut prædicatores verbi Dei, ut triumphatores mundi, ut prodigiorum opifices, ut virtutibus illustres. Verum honoratiores ipsos constituit, cum eos, et ad sacerdotium sublimavit, et martyrii gloria coronavit.

3. Nam Apostolus Philip. 1. *Utique beatos affirmavit, quibus donatum est non tantum credere in Christum, sed etiam pro ipso pati.* (6) Pati pro Christo, donum apostolis concessum prædicat, 1. Quia Spiritus Sanctus, qui est donorum auctor, eis inspiravit patiendi desiderium : idcirco dicitur *exhortator omnium tolerantiarum* (7); 2. Quia eis patiendi pro Christo vires et substantiam subministravit. Ut enim ait Tertullianus, *quando et nos pro Deo pati non possumus, nisi Spiritus Dei sit in nobis : non tamen ipse patiens, sed pati posse præstans* (1) ; 3. Quia tanto eos replevit gaudio, ut irent ad supplicia lætantes. Nam *infuso in præcordiis suis Spiritu Sancto, ad dolores, ad supplicia, tanquam ad consolationes et præmia festinabant* (2) ; 4. Quia hoc dono Christus suam erga discipulos amicitiam, demonstravit. Alexander Antiochi regis cognomento nobilis filius : ad Jonatham summum sacerdotem *misit purpuram et coronam auream* (3), in amicitiæ signum, quia *purpura et corona aurea, honoris nomine conferebantur his qui familiaritatem regum merebantur. Unde et purpurati regum dicebantur.* (4) Quare Christus vestem suam, proprio cruore purpuratam dedit apostolis, in benevolentiæ monumentum. Ut ipsi suum effundendo sanguinem, Christi familiares et purpurati forent, suamque erga illum amicitiam, passionibus et martyrio comprobarent. Ut enim ait romanus orator : *Ut quid amicum paro ? ut habeam pro quo mori possim ; ut habeam quem in exilium sequar, cujus me morti apponam et impendam.* Et ne sacris profana misceam, amicitiæ magnitudinem a passionibus et a morte commendat Salvator: *Majorem charitatem nemo habet, quam ut animam suam ponat quis pro amicis suis* (5) : quare et ipse prior passus est et apostolos adhuc pati voluit, ut cum illis haberet amicitiam, etiam in passione fundatam. *Non est discipulus super magistrum, nec servus super dominum suum : quia cum magister et dominus ipse perpessus sit persecutionem, et traditionem, et occisionem, multo magis servi, et discipuli, eamdem expendere debebunt, ne quasi superiores, exempti de iniquitate videantur : quando hoc ipsum sufficere eis ad gloriam debeat, æquari passionibus domini et magistri.* (6)

Suo autem apostoli martyrio æquantur Christi passionibus, 1. In amicitia : nam sicut passione Christus suam apostolis demonstravit amicitiam, sic apostoli in passionibus, se veros Christi ostentarunt amicos. Ex D. Augustino etenim, *nihil æque amicum probat, quemadmodum oneris portatio.* (7) Secretorum manifestatio, blanda conversatio, ejusdem domus habitatio, mutua convivia, munera reciproca amicitiam probant, sed non æque ac oneris portatio, et passionis toleratio. Quamobrem Salvator, ut filiorum Zebe-

(1) L. de Corp. et sang. Dom. cap. 12. — (2) Apolog. 33. — (3) Tert. L. de Idol. 18. — (4) Ps. 138. — (5) D. Chrysost. hom. 50. in Matt. — (6) Tert. Scorp. 13. — (7) Tert. L. de Fug. in Persec. 14.

(1) L. adv. Prax. 29. — (2) D. Aug. serm. 185. de tem. — (3) L. 1. Machab. 10. — (4) Tert. L. de Idol. 18. — (5) Joan 15. — (6) Tert. Scorp. 9. — (7) Ser. 21. de Verb. Apostol.

dæi exploraret amicitiam, eis suæ passionis offert calicem : *Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum ?* (1) quem cæteris propinavit apostolis, qui ut veri amici, *calicem Domini biberunt, et amici Dei facti sunt*, imo quia erant amici, calicem biberunt, et ex calicis haustu suam comprobarunt amicitiam : 2. In veritate passionis, quia sicut Christus vere est passus, ita apostoli vere passi sunt, quorum passionem commemorat Tertullianus. *Passos apostolos manifesta doctrina est : hanc intelligo solum Acta decurrens. Nihil quæro; carceres illic, et vincula, et flagella, et saxa, et gladii, et impetus Judæorum, et cœtus nationum et tribunorum elogia, et regum auditoria, et proconsulum tribunalia, et Cæsaris nomen, interpretem non habent. Quod Petrus cæditur, quod Stephanus opprimitur, quod Jacobus immolatur, quod Paulus distrahitur, ipsorum sanguine scripta sunt* (2) ; 3. In causa passionis : nam sicut Christus innocens, ex hominum dilectione cruci fuit affixus, ita innocui apostoli, ob Christi amorem martyrium subierunt, ut ipsimet prædicant : *Virtute enim patimur ex dilectione in Deum, et sana mente, cum ob innocentiam patimur* (3) ; 4. in fructu passionis : nam Christus propter passionem mortis, fuit gloria et honorem coronatus : apostoli etiam gloriam et honore, ex martyrio sunt consecuti, idcirco eorum supplicia, dicuntur *martyria coronata* (4), quia meruerunt gloriæ coronam.

Quam felices apostoli Christi amicitia donati ! Felices in vita, in morte, et post mortem. Felices in vita cum Christo conversantes, et charismatibus Spiritus Sancti abondantes. Felices in morte, pro Christi amore, et nomine martyria, queis consecrantur, sustinentes. Nam, *qui puniuntur, consecrantur, et numina erunt supplicia dicenda.* (5) Felices post mortem, tum quia fruuntur in cœlo beatitudine suis meritis commensurata: tum quia in terra honorantur, eorumque mors in Ecclesia militante celebratur : *Honorata est apud Deum mors religiosorum ipsius : non opinor ista communis et omnium debitum : atquin ista etiam ignominiosa est, ex elogio transgressionis, et merito damnationis : sed illa quæ in ipso aditur ex testimonio religionis, et prælio confessionis, pro justitia et sacramento.* (6)

Quam infelices et infausti peccatores, amicitia divina privati ! 1. Amicitia similitudinem quamdam importat, et ipsi nullam cum Deo et Christo habent similitudinem : quare cuivis sceleroso exprobrandum est : *Tu es resignaculum similitudinis ; qui scilicet integritatem imaginis et similitudinis resignaveris* (1), quam vel in baptismate, vel in pœnitentiæ sacramento acceperas ; 2. Amicitia in unione animorum et voluntatum consensu sita est : scelerosi Deo semper adversantur. Ut autem asseverat Tertullianus, *inter contraria sibi nulla amicitia est* (2) ; 3. Quod est deflendum magis, contempta, et repudiata Dei amicitia, criminosi peccatores cum diabolo ineunt amicitiam, *quorum individua cum diabolo amicitia est.* (3) Quæ eis affert non honorem, sed dedecus ; non lætitiam, sed mœrorem ; non fructum, sed perniciem et damnum; 4. Et quia *quæ sunt eadem uni tertio, sunt eadem inter se;* scelerosi illi, ob unionem et amicitiam quam cum dæmone contraxerunt, ad patranda crimina inter se confœderantur. Unde D. Augustinus : *Sunt amici ex certa amicitia, quæ nec amicitia dicenda est; quam facit mala conscientia : sunt enim homines, qui pariter mala committunt : et ideo sibi videntur conjuncti; conscientia mala sunt ligati.* (4)

Dissolvenda est noxia illa amicitia, et innocua Christi amicitia sectanda. Nam *quis amantior nostri quam ipse qui nobis corpus suum tradidit ?* (5) Igitur si vis, Christiane, vera amicitia potiri, esto amicus Christi : 1. Amicus homo difficile invenitur : at in tua est potestate, ut Dei fias amicus. *Amicus Dei, si voluero, jam fio.* (6) 2. Hominum amicitia cum amaritudine captatur, et cum amaritudine possidetur. *In homine sunt quæ te offendunt, toleras tamen propter amicitiam : Dei amicitia, quibus rebus debet cogi, ut dissolvatur a te non invenies : et non est Deus qui te offendit, si tu Deum non offendas. Nihil eo delectabilius, nihil pulchrius, nihil dulcius.* (7) 3. Hominum amicitia facile deperditur, et magno cum labore conservatur : Dei amicitia, et facile acquiritur, et facile usque in finem conservari potest, ut patet in apostolis, qui *perseveraverunt in comitatu ejus usque ad finem.* (8)

(1) Matth. 20. — (2) Tert. Scorp. 15. (3) Tert. Scorp. 13. — (4) Tert. L. de Præsc. hær. 29. — (5) Tert. Apol. 12. — (6) Tert. Scorp. 8.

(1) Tert. L. 2. adv. Marc. 10. — (2) Tert. L. de Pœn. 3. — (3) Tert. L. de Pœn. 5. — (4) L. 50. hom. hom. 38. — (5) D. Ambros. in c. 11. Luc. — (6) D. Aug. L. Confess. — (7) D. Aug. L. 50. hom. hom. 38. — (8) Tert. L. de Præsc. Hær. 3. — (9) Tert. L. de Præsc. Hær. 20.

CONCIO TERTIA.

Apostoli *quos hæc appellatio missos interpretatur* (9) : apostolorum autem missio mirum

in modum commendatur ex similitudine quam habet cum missione Christi : nam ut ipsemet innuit Salvator, *sicut misit me Pater, et ego mitto vos.* (1) Hac autem vocabula *sicut*, apostolos sibi quodammodo æquat, et pares efficit, præsertim in principio, officio et fine missionis. Nam Christus est, 1. A Patre missus ; 2. Ut legatus Patris missus ; 3. Ad humanam operandam salutem missus. Non absimiliter, 1. A Christo apostoli sunt missi ; 2. Ut Christi legati missi; 3. Ad procurandam humanam salutem missi.

I. PARS. Apostolos misit Christus, non per originem, quomodo Pater et Filius mittunt Spiritum Sanctum : nec per obsecrationem ; alias inferior esset apostolis : sed per imperium *jussit ire et docere nationes, intinguendas in Patrem, et in Filium, et in Spiritum Sanctum.* (2) In tribus autem apostolorum missio missioni Christi assimilatur. Nam Christus est, 1. Immediate a Patre missus; 2. Primario ad Judæos missus; 3. Missionem suam miraculis ostendit. Apostoli etiam sunt, 1. Immediate a Christo missi ; 2. Primario ad Judæos missi; 3. Missionem suam portentis comprobarunt.

1. Christus dicitur *missus præter filii nomen.* (3) Dei Filius, generatus ab æterno, in tempore a Patre missus : unde Paulus : *Nec quisquam sumit sibi honorem, sed qui vocatur a Deo tanquam Aaron : sic et Christus non semeptisum clarificavit, ut pontifex fieret.* (4) Exemplum proponit tum Aaronis, qui est a Deo in pontificem electus : tum Christi, qui pontificiam non usurpavit dignitatem ; sed ad eam est assumptus a Patre. Apostoli etiam a Deo sunt electi, ut bene animadvertit Tertullianus : *Nobis nihil ex nostro arbitrio inducere licet, sed nec eligere quod aliquis de arbitrio suo induxerit. Apostolos Domini habemus auctores, qui nec ipsi quicquam ex suo arbitrio, quod inducerent, elegerunt ; sed acceptam a Christo disciplinam fideliter nationibus assignaverunt.* (5) De hac missione a Deo accepta gloriatur D. Paulus. *Paulus apostolus, non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum, et Deum Patrem ;* præpositio *ab* causam hic denotat principalem ; *per* vero instrumentalem significat. Vult autem dicere se non ab homine, neque a Deo per hominem, sed immediate a solo Deo fuisse vocatum.

Missio etiam duplex est : ordinaria una, extraordinaria altera. Missio ordinaria est mediate tantum a Deo, estque illa, in qua legati, prælati, sacerdotes, prædicatores, mittuntur a Deo per homines : uti Josue per Moysem, et pastores, concionatores, per episcopos et pontifices Christi vicarios, et apostolorum successores. Nam sicut magistratus est ordinare civilia, et civicos præfectos, ita ex Christi institutione mittere pastores, et prædicatores, pertinet ad prælatos antistites. *Apostolicos, non tamen solos, sed cum apostolis, et post apostolos : quoniam prædicatio discipulorum suspecta fieri posset de gloriæ studio, si non assistat illi auctoritas magistrorum, imo Christi, qui magistros apostolos fecit.* (1) Missio extraordinaria est a solo Deo, a quo immediate oritur, quomodo missus fuit Moyses in veteri Testamento : *Quod si nationibus destinati doctores apostoli.* (2)

Missio vel ordinaria, vel extraordinaria necessaria est ad hoc ut quis pastoribus vel prædicatoris fungatur officio : nam *si Dominus Jesus Christus apostolos misit ad prædicandum, alios non esse recipiendos prædicatores, quam Christus instituit* (3), vel per se, vel per prælatos legitime electos et ordinatos. Qui absque ulla vocatione et missione ad prædicandum sese immiscent, sunt intrusi, et assimilantur falsis prophetis, de quibus conqueritur Deus : *Non mittebam prophetas, et ipsi currebant ; non loquebar ad illos, et ipsi prophetabant.* (4) Cujus modi sunt Lutherani et Calvinistæ, *qui se ultro apud temerarios convenas, sine divina dispensatione præficiunt, qui se præpositos sine ulla legis ordinatione constituunt* (5) : nam contra Dei mandatum, Apostoli monitum, Christi exemplum sibi temerarie ministerium assumunt : quibus dicendum est cum Tertulliano : *Ostendant mihi ex qua auctoritate prodierunt* (6) : etenim nullam habent missionem, neque ordinariam, neque extraordinariam. Non ordinariam : nam a quo antistite et pontifice missi sunt Lutherus et Calvinus, ad pacem Ecclesiæ turbandam, catholicam veritatem impugnandam, hæresim inducendam ? *Proinde enim præcessisse debuerat mittentis patrocinium, in testimonium missi, quia nemo veniens ex alterius auctoritate, ipse eam sibi ex sua affirmatione defendit; sed ab ipsa defendi se potius exspectat, præeunte suggestu ejus, qui auctoritatem præstat.* (7) Quod si Lutherus et Calvi-

(1) Joan. 20. — (2) Tert. L. de Præsc. hær. 20. — (3) Tert. L. 3. adv. Marc. 2. — (4) Hebr. 6. — (5) L. de Præsc. Hær. 6.

(1) Tert. L. 4. adv Marc. 2. — (2) Tert. L. de Præsc. hær. 8. — (3) Tert. L. de Præsc. hær. 21. — (4) Jerem. 23. — (5) D. Cypr. L. de unit. Eccles. — (6) Tert. L. de Præsc. Hæret. 20. — (7) Tert. L. 3. adv. Marc. 2.

nus, novatorum patriarchæ, non habuerunt missionem ordinariam, eam aliis conferre non valuerunt : quia nemo dat quod non habet: ac consequenter ministri ipsorum successores, missionem nec accipere, nec conferre possunt. Unde *ordinationes eorum temerariæ, leves, inconstantes. Nunc neophytos conlocant; nunc seculo obstrictos; nunc apostatas nostros, ut gloria eos obligent, quia veritate non possunt. Nusquam facilius proficitur, quam in castris rebellium, ubi ipsum esse illic, promereri est. Itaque alius hodie episcopus, cras alius; hodie diaconus, qui cras lector; hodie presbyter, qui cras laicus: nam et laicis sacerdotalia munera injungunt.* (1) Constat igitur ministros Lutheranos et Calvinistas, ordinariam non habere missionem. Neque etiam extraordinariam habent, etsi eam sibi arrogent in suæ fidei confessione; in qua necessarium fuisse asseverant, quod nonnullos extraordinarie suscitaret Deus, ad erigendam de novo Ecclesiam, quæ desolata et devastata jacebat, quia missio extraordinaria est a solo Deo immediate, et miraculis comprobatur. (2) Sic Moyses, sic Christus, sic apostoli, acceptam a Deo missionem signis et portentis demonstrarunt. Quis autem Lutheranorum et Calvinistarum aliquod unquam patravit miraculum in testimonium suæ missionis? quos ideo pungit Tertullianus : *Probent se novos apostolos esse : sic enim apostolos solet facere Christus, dare illis præterea virtutem, eadem signa edendi, quæ et ipse. Volo igitur et virtutes eorum proferri : nisi quod agnosco maximam virtutem eorum, qua apostolos in perversum æmulantur. Illi enim de mortuis vivos faciebant, isti de vivis mortuos faciunt.* (3) Uti de facto accidit Genevæ, ubi cum Calvinus munerasset nonnullum, ut se mortuum fingeret, mortuus reipsa inventus est. Verum hæreticis prætermissis, ad apostolos redeamus missos a Christo, qui ad ipsius exemplum primario Judæis, deinde gentibus prædicarunt. (4)

2. *Ideo ad Israël loquebatur : Non sum, inquit, missus, nisi ad oves perditas domus Israël. Nondum canibus jactabat panem filiorum; nondum in viam nationum ire mandabat : siquidem in fine præcepit, ut vaderent ad docendas et tinguendas nationes; consecuturi mox Spiritum Sanctum paracletum, qui illos deducturus esset in omnem veritatem.* (5) Christus se ad filios Israël missum profitetur, quia Israëlitis, quasi ovibus pascendis, fuerat a Deo promissus. Idcirco a Paulo *minister circumcisionis* (1) nuncupatur, id est, circumcisorum, nempe Judæorum, prædicator, doctor. Verum peragrata Judæa et Galilæa, Samaritanis prædicavit Christus, Nazarenis dicens : *Quia et aliis civitatibus oportet me evangelizare verbum Dei, quia ad hoc missus sum.* (2)

Ad eumdem finem apostolos elegit Salvator, ut Judæis primo prædicarent verbum Dei, postea Evangelium nationibus annuntiarent. *Discipuli quoque diffusi per orbem, præcepto Dei magistri paruerunt.* (3) Nam post prædicatum Judæis Evangelium, universum perlustrarunt orbem, ut gentes ad fidei veritatem adducerent. Tertulliano etenim teste, *Apostoli primo per Judæam, contestata fide in Jesum Christum, et ecclesiis institutis; dehinc in orbem profecti, eamdem doctrinam ejusdem fidei nationibus promulgarunt.* (4)

Hunc missionis et prædicationis Christi, et apostolorum ordinem præfiguratum vult Tertullianus in promissione Abrahæ a Deo facta; et in duabus gentibus, quæ ex utero Rebeccæ processuræ erant. *Quanquam habeamus ipsum Deum idoneum pollicitatorem, et fidelem sponsorem, qui Abrahæ promiserat quod in semine ejus benedicerentur omnes nationes terræ; et quod ex utero Rebeccæ duo populi et duæ gentes essent processuræ: utique Judæorum, id est, Israël, et gentium, id est, noster. Uterque ergo populus et gens est appellatus, ne de nominis appellatione privilegium gratiæ sibi quis audeat defendere. Duos etenim populos, et duas gentes processuras ex unius feminæ utero Deus destinavit, nec discrevit gratiam in nominis appellatione, sed in partus editione : ut qui prior esset de utero processurus, minori subjiceretur, id est, posteriori. Sic namque ad Rebeccam Deus locutus est dicens : Duæ gentes in utero tuo sunt, et duo populi de ventre tuo dividentur, et populus populum superabit, et major serviet minori. Itaque cum populus, seu gens Judæorum, anterior sit tempore et major per gratiam primæ dignationis in lege, noster vero minor ætate temporum, intelligatur, utpote in ultimo seculi spatio adeptus notitiam divinæ miserationis, proculdúbio secundum edictum divinæ locutionis, prior, et major populus, id est, judaicus, serviat necesse est minori; et minor populus, id est, christianus, superet majorem. Nam populus Judæorum major, id est, antiquior, derelicto Deo, idolis servivit. Nos-*

(1) Tert. L. de Præsc. hær. 41. — (2) Art. 3. — (3) L. de Præsc. hær. 30. — (4) Bolsec. in Vit. Calv. — (5) Tert. L. de Præsc. hær. 8.

(1) Rom. 15. — (2) Luc. 4. — (3) Tertull. — (4) L. de Præsc. Hær. 20.

ter vero populus minor, id est, posterior, relictis idolis quibus ante deserviebat, ad eumdem Deum conversus est, a quo Israël abscesserat. Sic namque populus minor, id est, posterior, populum majorem superavit, dum gratiam divinæ dignationis consequitur, a qua Israël est repudiatus. (1)

Longiuscule quidem Tertullianus judaicam a Deo defectionem, et gentilem ad Deum conversionem in Esau et Jacob præfiguratam declarat : quam adhuc prophetatam, et Judæis persæpe comminatam asseverat. *Cum hæ illis sanctæ voces præminarentur, eadem semper omnes ingerebant, fore uti sub extimis curriculis seculi, ex omni jam gente et populo, et loco, cultiores sibi allegeret Deus, multo fideliores, in quos gratiam transferret, pleniorem quidem ob disciplinæ auctoris capacitatem* (2) : quod factum scimus, ut præfiguratum, prophetatum, et comminatum fuerat. Nam *Judæi retro penes Deum fuerant, dehinc ejecti ob delicta, extra Deum esse cœperunt.* (3) In quo, 1. Secreta divinæ Providentiæ et prædestinationis adorare debemus; 2. Recognoscere Dei justitiam juste Judæos punientem ; nam *nec Ecclesias habent, sine matre, sine sede, sine lare vagantes* (4); 3. Continuas Deo agere gratias qui nos fidei lumine illustravit ; veræ religionis charactere insignivit ; innumera dilectionis monumenta præbuit; et benevola et gratuita electionis Judæis præposuit.

3. Hæc Judæorum reprobatio et punitio nobis etiam metum ingenerare debet. Quis enim sanæ menti non pertimescat, si attente consideret Judæorum repudium, qui fuerunt *insignissimæ religionis* (5) homines, specialiter a Deo electi, et dilecti, *ex ipsis enim et ad ipsos semper prophetæ peroraverant, scilicet ad domesticam Dei gentem, ex patrum gratia ?* (6) Apud quos Deus sacrificia instituerat ; templum ædificaverat, et matricem religionis collocaverat : *Ut scirent Hierosolymis esse, et sacerdotes, et templum, et matricem religionis, et fontem, non puteum, salutis* (7), quos Deus suis beneficiis cumulaverat ; *Tantum Judæis erat apud Deum gratia ob insignem justitiam et fidem originalium auctorum, unde illis et generis magnitudo, ut regni sublimitas floruit, et tanta felicitas, ut Dei vocibus de promerendo Deo, et non offendendo præmonerentur* 1. *Sed quanta deliquerint, fiducia patrum inflati, deviantes ab disciplina in profanum modum, etsi ipsi non confiterentur, probare. exitus hodiernus ipsorum. Dispersi, palabundi, et cœli et soli sui extorres vagantur per orbem, sine homine, sine Deo rege, quibus nec advenarum jure terram patriam saltem vestigio salutare conceditur.* (1)

In Judæorum perfidia Christianorum agnosco ingratitudinem. Deus Judæos peculiariter dilexit, et Christianos speciali amore prosecutus est. Judæis multa Deus contulit beneficia, Christianis adhuc majora largitus est dona : in gratiam Judæorum plura per Moysem Deus operatus est miracula : nec minora pro Christianis patravit prodigia : Judæos de Amalecitis, Moabitis, Ammonitis, Philisthæis victores reddidit Deus, quorum regiones eis possidendas tradidit; Christianos ubique terrarum dilatavit. Judæi tot beneficiis ingrati, in Deum deliquerunt; Christiani suis sceleribus Deum ad iracundiam provocaverunt. Deus ut criminosos punire Judæos, et solo, et regno, et dominatione destituit, et ut noxios castigaret Christianos, tyrannorum subdidit imperio. Religio christiana, quæ per totum fere orbem florebat, ita est coarctata, ut nec centesima universi pars, fidem Christi profiteatur. Nam Asia et Africa, quæ sunt majores veteris mundi partes, quæque alias tot illustratæ fuerunt doctoribus, tot purpuratæ martyribus, decoratæ virginibus, et anachoretarum virtutibus et exemplis dotatæ : modo vel idolis serviunt, vel Mahometi sequuntur errores. Europæ maxima pars possidetur a Turca, qui imperii sui solium posuit in civitate Constantinopolitana : hæresis Lutheri fere Germaniam, Belgium et Angliam devastavit : fides catholica quæ viget adhuc in Italia, Hispania et Gallia, tantum abest ut habeat amplius vigorem illum et fervorem Ecclesiæ nascentis; quinimo ita est novitatibus obnubilitata, dissidiis exagitata, vitiis dehonestata, ut nihil sit aliud quam externa religionis superficies. Faxit Deus ut Christiani de suis sceleribus pœniteant : sua pœnitentia Deum iratum placatum reddant, et fideliter fervent, et factis probent disciplinam, quam Christus et apostoli miraculis solidarunt.

2. Christum quem ex signis et miraculis verum Messiam credere debebant Judæi, magum falso calumniabantur, ut enim ait Tertullianus : *Quem igitur solummodo hominem præsumpserant de humilitate, sequebatur uti magum æstimarent de potestate, cum ille verbo dæmonia de hominibus excuteret, cæcos reluminaret, leprosos purgaret,*

(1) Tert. L. adv. Jud. 1.— (2) Apolog. 21.— (3) Tert. L. de Præsc. hær. 8. — (4) Tert. ibid. — (5) Tert. Apol. 21.—(6) Tert. Apol. 18. — (7) Tert. L. 4. adv. Marc. 35.

(1) Tert. Apol. 21.

paralyticos restringeret, mortuos denique verbo redderet vitæ, elementa ipsa famularet, compescens procellas, et freta ingrediens, ostendens sese Verbum illud primordiale primogenitum; virtute et ratione comitatum, et Spiritu fultum. (1) Judæos redarguit, qui Christum magum existimabant, et in nomine Beelzebuth miracula edere clamitabant. Verum quam injusta fuerit eorum calumnia constat : nam mira, quæ magi virtute dæmonum operantur, malum habent finem; ordinantur scilicet vel ad idololatriam, vel ad religionis eversionem, vel ad hominum perniciem. Idcirco vocitat Tertullianus *multiformem luem mentis humanæ, totius erroris artificem, salutis pariter animæque vastatricem scientiam magiæ.* (2) Christi autem miracula bonum intendebant finem : nam spectabant vel Dei gloriam, vel veritatis fidem, vel corporis sanitatem, vel animæ sanctitatem, vel specialem aliquam virtutem. Tantum abest ut ad hujusmodi operationes usus sit dæmonum ministerio : quin eos velut inimicos semper insecutus est, vel per se, vel per suos discipulos, qui sic fantur apud Tertullianum : *Spiritalia nequitiæ, non quidem socia conscientia, sed inimica scientia novimus; nec invitatoria operatione, sed expugnatoria dominatione tractamus.*(3)

Portentosa illa edidit Christus miracula, ut suam a Patre missionem demonstraret. Unde Tertullianus : *Credimus Jesum Christum prædicasse novam legem, et novam promissionem regni cœlorum: virtutes fecisse.* (4) Quapropter Joannis discipulis sciscitantibus an esset Messias in lege promissus, respondit Salvator: *Euntes renuntiate Joanni quæ audistis et vidistis : cæci vident; claudi ambulant; leprosi mundantur; surdi audiunt; mortui resurgunt.* (5) Suscitaturus etiam Lazarum hoc miraculum adducit in testimonium missionis suæ : *Ut credant quia tu me misisti. Hæc cum dixisset, voce magna clamavit: Lazare, veni foras.* (6) Post sanatum adhuc ad piscinam paralyticum, sic loquitur Christus : *Ipsa opera quæ ego facio testimonium perhibent de me, quia Pater misit me*

Tot ac tanta Christus operatus est miracula, ut suam Judæis demonstraret Divinitatem : *Licuerit et Christo commentari Divinitatem, rem propriam.* (7) Commentantur libri ut quæ in illis obscura sunt illustrentur : Christus erat *hujus disciplinæ magister, arbiter et illuminator*; qui notam suam faciebat Divinitatem : quot operabatur miracula, tot erant faces quæ doctrinam ejus illustrabant; tot commentaria quæ occultam explicabant Divinitatem; tot verba quæ manifestabant in tempore, Verbum illud ab æternitate in sinu Patris absconditum. *Interrogemus ipsa etiam miracula quid nobis loquantur de Christo; habent enim, si intelligantur, linguam suam: nam quia ipse Christus Verbum Dei est, etiam factum Verbi verbum nobis est.* (1) Itaque dum sanat ægrotum, se et morbi et ægroti Dominum prædicat; dum possessum a dæmone liberat, suam in dæmones dominationem ostentat; dum mortuum ad vitam revocat, mortem suo imperio subditam probat; dum elementis imperat, sese elementorum auctorem declarat. Quapropter ut suam demonstraret missionem, Divinitatem notam faceret, et homines facilius adduceret ad veritatem, dicebat illis : *Si quominus, vel propter opera credite. Ea utique opera per quæ Pater in Filio, sensu videbatur.* (2) Portentosa scilicet quæ patrabat opera, quæ vera esse etiam sensuum experientia cognoscebantur. Quorum veritatem testabantur illi ipsi pro quibus fiebant. Cæcus se videre cognoscebat; leprosus se mundatum sentiebat; infirmus se videbat sanatum; suscitatus a mortuis se suscitatum comprobabat. Quæ omnia, si apparentia tantum fuissent, et non vera, neque cæcus vidisset, neque infirmus sanatus fuisset, neque leprosus mundatus, neque; mortuus ad vitam suscitatus: nam licet quæ fiunt tantum circa objecta sensuum, possint ex sola apparentia decipere : quapropter magia illusio sensuum et fallacia nuncupatur: *Quid ergo dicemus magiam? quod omnes pene, fallaciam* (3); tamen quæ fiunt in ipsis hominibus qui sentiunt, non possunt non esse vera. Quia cæcus videt per visum, non apparentem, sed verum et vitalem; mortuus item vivit, non per apparentem, sed per veram vitam.

Neque solus ipse Salvator miracula edidit, sed adhuc apostolis patrandi miracula contulit potestatem. *Nam et mortuos suscitaverunt, quod et Deus solus; et debiles redintegraverunt, quod nemo nisi Christus.* (4) In apostolis doctrinam a potestate distinguendam censet Tertullianus, *excernens inter doctrinam apostolorum et potestatum.* Doctrina fuit eis a Christo tradita ad docendum et prædicandum; potestas vero concessa ad operanda miracula, quæ eorum missionem veram et a Deo acceptam demonstrarent. *Illi autem profecti prædicaverunt ubique, Domino*

(1) Apol. 21. — (2) L. de An. 57. — (3) Ibid. — (4) L. de Præsc. Hær. 13. — (5) Matth. 15. — (6) Joan. 11. — (7) Tert. Apol. 21.

(1) D. Aug. Tract. 24. in Joan. — (2) Tert. L. adv. Prax. 24. — (3) Tert. L. de An. 57. — (4) Tert. L. de Pud. 21.

cooperante et sermonem confirmante, sequentibus signis. (1) Constat igitur *illos maxime doctrinæ suæ fidem confirmasse, mortuos suscitasse, debiles reformasse, futura significasse, ut merito apostoli crederentur.* (2)

Christi et apostolorum miracula vere facta fuisse certo credendum est. Nemo de eorum veritate dubitare valet, nisi de Evangelii dubitet testimonio. Nam *voces eorum, itemque virtutes, quas ad fidem Divinitatis edebant, in thesauris litterarum manent: nec istæ nunc latent.* (3) Ejusmodi virtutes tanti erant momenti apud D. Augustinum, ut mundi conversionem tribuendam velit miraculis, et se in Ecclesia miraculorum vinculis detineri fateatur. Mundi conversio adeo grande est miraculum ut cunctos rationis compotes debeat convincere. *Si per apostolos, ut eis crederetur etiam ista miracula facta esse non creduntur: hoc nobis unum grande miraculum sufficit, quod terrarum orbis sine ullis miraculis credidit.* (4) Profecto post tot tantaque a Christo et apostolis edita miracula nihil amplius potest desiderari: post mundi conversionem, ad suadendam christianæ religionis veritatem, nullum necessarium est miraculum. *Quisquis adhuc prodigia, ut credat, requirit; magnum est ipse prodigium, qui mundo credente non credit* (5), sed prodigium cæcitatis, stoliditatis, insipientiæ et amentiæ: cum inter tot rationes credendi, non credit miracula, non credit miraculis, non credit apostolis, non credit Christo, qui est legatus Patris, uti apostoli sunt Christi legati.

II. PARS. Christus *semper se Dei Filium, et a Patre venisse profitebatur* (6), scilicet ut ejus geret vices, et legati officio fungeretur. Verum quia spectabat ad Christum, *legatum quodammodo prælegare*, legatos apostolos misit in mundum, ut perfecta reperiretur similitudo inter legationem magistri et discipulorum legationem. Idcirco sic Patrem alloquitur Salvator: *Sicut tu me misisti in mundum, sic eos misi ego in mundum.* (7) Nempe, sicut ego tui gero vices tuusque sum legatus, sic mei discipuli mei erunt legati. Quod nomine omnium agnoscit Paulus: *Per quem accepimus gratiam et apostolatum.* (8) Apostolatus non tantum significat missionem et missionis functionem, ut sonat ejus ethymon, sed etiam legationem et legati munus, quod est officium maximæ 1. Dignitatis; 2. Auctoritatis; 3. Potestatis.

(1) Marc. utl. — (2) Tert. L. de Præsc. Hær. 44. — (3) Tert. Apol. 18. — (4) D. Aug. L. 22. Civ. 5. — (5) D. Aug. L. 22. Civ. 17. — (6) Tert. L. adv. Prax. 24. — (7) Joan. 17. — (8) Rom. 1.

1. Patris legatus institutus fuit Christus, *ut et Filius repræsentator Patris haberetur.* (1) Scilicet ut repræsentaret Patris majestatem, sermonem et voluntatem. Trinum est legati munus: 1. Repræsentare personam cujus est legatus, quia ejus gerit vices; 2. Ejus nomine loqui, unde dicitur orator: quia negotium, quod habet in mandatis, ore et sermone perficere debet; 3. Ejus negotia probe tractare: quia ejus utilitatem et honorem procurare tenetur. Christus legatus Patris hæc tria perfecte executioni mandavit: *Secundum hæc enim vicarium se Patris ostenderat: per quem Pater videretur in factis, et audiretur in verbis, et agnosceretur in Filio, facta et verba Patris administrante.* (2) 1. Patris repræsentavit majestatem: *Filius visus est in Dei nomine, ut imago ejus* (3); et ut Dei Filius crederetur a Judæis, *omni hora Patrem nominabat, et Patrem præferebat* (4); 2. Nomine Patris locutus est: *Verba quæ ego loquor vobis non sunt mea, utique quia Patris* (5); 3. Patris pertractavit negotia, scilicet mundi reconciliationem. *Sic et Apostolus etiam Dei et hominum appellans sequestrem* (6); per Christum siquidem homines Deo reconciliati sunt. *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi.* (7) Christus discipulos *majestatis suæ consortio ascivit* (8); quos suos effecit legatos, quod est in Ecclesia primæ dignitatis munus. Unde bene ad propositum Cajetanus: *Solam ac primam apostolatus dignitatem a Jesu invenimus nominatam in Ecclesia ejus, quam nominavit a passiva missione.* (9) Etenim si terreni regis nuntius est magni honoris officium; si legatus Summi Pontificis est munus majoris adhuc dignitatis, nonne Christi legatus supremum humanæ dignitatis meretur gradum? *Apostoli munus, res bonis infinitis exundans, gratiis omnibus majus, ac dona omnia complectens.* (10) Quid namque majus potest concipi quam Christum præferre, ejus ore loqui, et negotia ad eum spectantia tractare? Ejusmodi fuerunt apostolorum ut legatorum Christi munia: nam, 1. Sicut regis nuntius regem repræsentat, sic apostoli Christi repræsentabant personam: *pro Christo legatione fungimur* (11); 2. Ore Christi locuti sunt, seu potius per eos locutus est Christus: *tanquam Deo exhortante per nos;* 3. Christi pertractarunt negotia, fueruntque negotiatores pacis inter Deum et homi-

(1) Tert. L. ad Prax. 24. (2) Tert. L. adv. Prax. 24. — (3) Tert. L. 1. adv. Marc. 21. — (4) Tert. L. adv. Prax. 24. — (5) Tert. ibid. — (6) Tert. L. adv. Prax. 27. — (7) 1. Cor. 5. — (8) Tert. Apol. 11. — (9) In c. 6. Luc. — (10) D. Chrysost. hom. 1. in Ep. ad Rom. — (11) 2. Cor. 5.

nes : ut enim addit Paulus, *dedit nobis ministerium reconciliationis.*

Tanta apostolorum dignitas maximo veneranda est honore, uti Christus Patris legatus summum meretur honorem, et qui eum honorant, Patrem honorant, cujus est legatus: qui vero debitum Christo denegant honorem, Patrem etiam despiciunt. Nam *qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem, qui misit illum.* (1) Eodem modo qui apostolos honorant, Christum honorant; qui eos contemnunt, Christum contemnunt: uti rex in suis nuntiis honoratur vel contemnitur, sic Christus ab his honoratur qui venerantur apostolos; ab his vero despicitur, qui despiciunt apostolos; eorum festa non celebrant; encomia non prædicant; doctrinam non sectantur; non imitantur virtutes. Nam si rex terrenus sibi arrogat legati contemptum, de eoque sumit vindictam; contemnentes Christum in suis apostolis metuere debent, ne Deus eos puniat ad instar Pharaonis: *Sed meruerat in exitium subministrari, qui jam negaverat Deum; qui jam legatos toties superbus excusserat.* (2) Non minori sunt plectendi supplicio Christi despicientes legatos, qui honorandi sunt ratione dignitatis et auctoritatis, qua pollent.

2. *Caput viri Christus; caput autem ad auctoritatem posuit* (3) : suam tamen auctoritatem apostolis demandavit Christus : nam sicut Summus Pontifex suam legatis apostolicis largitur auctoritatem, *sic ex discentibus duodecim præcipuos lateri adlegerat Christus* (4); quos ut *authenticus Pontifex Dei Patris* (5) in mundum misit velut legatos a latere. *Erant quoque apostoli tanquam discipuli lateri ejus adhærentes* (6). et quia, ut ait Tertullianus, *ad exhibitionem obsequii prior est auctoritas imperantis* (7), ut apostolis facilius mundus obsequeretur, Christus primam post ipsum eis contulit auctoritatem : quare Paulus, ut commissam sibi a Christo commendaret auctoritatem, in initio suarum epistolarum sic fatur : *Paulus servus Jesu Christi vocatus apostolus* (8) : uti Galliæ rex præfatur : Ludovicus Francorum rex; uti Nuntius pontificius ait : N. Legatus apostolicus, *ita et apostolus grandem inter Christianos sibi vendicans dignitatem, apostolum se Christi titulo prænotavit, ut ex ipsa nominis auctoritate lecturos terreret; indicans omnes, qui in Christo crederent, debere sibi esse subjectos.* (9) Magistratus civiles auctoritatem habent et statuta faciendi, et pœnas in inobservantes decernendi : *apostolatus est magistratus appellatio, et maximi magistratus; et magistratus maxime spiritalis* (1): idcirco apostoli, ut Christi legati, sunt totius Ecclesiæ magistratus, et *pro justitiæ auctoritate* (2) valent sanctiones condere, præcipere, prohibere, punire : nam si Episcopi hoc jure potiuntur in suis diœcesibus, quanto magis apostoli, qui ab ipsomet Christo ordinati sunt totius orbis Episcopi?

3. Videamus *jam quæ sunt potestatis* (3), tum Christi, tum apostolorum. Christus, ut Patris legatus, omnimodam accepit a Patre potestatem, ut ipsemet fatetur : *Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra.* (4) Hujus autem potestatis participes facti sunt apostoli. Quod *si potestatis jus* (5) inquiramus, ultra potestatem patrandi miracula, dimittendi peccata, et conficiendi sacrosanctum Eucharistiæ mysterium; potestatem acceperunt a Christo : 1. Evangelium concinnandi : *Apostolis nullum aliud negotium fuit, dumtaxat apud Israëlem, quam veteris Testamenti resignandi, et novi consignandi* (6); 2. Concionandi per universum orbem : *Indubitate quod in omnem terram exire habebat prædicatio apostolorum* (7); 3. Ecclesias fundandi : quod sic declarat Tertullianus: *Age jam qui voles curiositatem melius exercere in negotio salutis tuæ; percurre Ecclesias apostolicas, apud quas ipsæ adhuc cathedræ apostolorum suis locis præsident, apud quas ipsæ authenticæ litteræ eorum recitantur, sonantes vocem, et repræsentantes faciem uniuscujusque. Proxima est tibi Achaia? habes Corinthum. Si non longe es a Macedonia, habes Philippos; habes Thessalonicenses. Si potes in Asiam tendere, habes Ephesum. Si autem Italiæ adjaces, habes Romam, unde nobis quoque auctoritas præsto est.* (8) 4. Presbyteros instituendi, episcopos creandi : qua ratione utitur Tertulliano ut confutet hæreticos : *Evolvant ordinem episcoporum suorum, ita per successiones ab initio decurrentem, ut primus ille episcopus aliquem ex apostolis vel apostolicis viris, qui tamen cum apostolis perseveraverit, habuerit auctorem et antecessorem.* (9) 5. Instituendi ritum sacrorum, externum Ecclesiæ ordinem disponendi : quod asseverat Paulus. *Sic nos existimet homo ut ministros Christi, et dispensatores mysteriorum*

(1) Joan. 5. — (2) Tert. L. 2. adv. Marc. 14. — (3) Tert. L. 5. adv. Mar. 8. — (4) Tert. L. de Præsc. Hær. 20. — (5) Tert. L. 4. adv. Marc. 55. — (6) D. Bern. serm. 2. Dom. Palm. — (7) L. de Pœn. 4. — (8) Rom. 1. — (9) D. Hier. in c. 1. Ep. ad Tit.

(1) D. Chrysost. hom. 1. in Ep. ad Rom. — (2) Tert. L. de Præsc. hær. 55. — (3) Tert. L. de Idol. 17. — (4) Matth. 28. — (5) Tert. L. de idol. 18. — (6) Tert. L. de Res. Car. 59. — (7) Tert. L. adv. Jud. 5. — (8) L. de Præsc. Hær. 36. — (9) L. de Præsc. Hær. 32.

Dei. (1) Dispensator, id est, œconomus, domus curam habet, cunctaque in ea regit, distribuit, ordinat; largitur dona, relaxat debita quoties existimat tale fore domino utile, placidum vel honestum. Spiritum Sanctum nuncupat Tertullianus *œconomiæ interpretatorem* (2) : Ecclesiæ œconomi apostoli, tum ratione potestatis qua ordinant et regunt; tum quia missi sunt a Christo ad humanam procurandam salutem.

III. PARS. Humanæ salutis opus principaliter ad Christum spectat : nullus etiam angelorum fuit pariter cum eo salvator hominum. Alias, *jam non unus salutificator, si duo salutis artifices; et utique alter altero indigens.* Verum licet Dei Filius non indiguerit angelo *tanquam satellite forti, cum quo salutem hominis operaretur*, attamen ad humanam operandam salutem, apostolorum usus est ministerio : nam *sicut misit Deus Filium suum in mundum, ut salvetur mundus per ipsum* (3), ita ad eumdem finem misit Filius apostolos : *si quidem in fine præcepit ut vaderent ad docendas et tinguendas nationes.* (4) Quapropter Paulus nomine omnium sic fatur: *Dei adjutores sumus* (5); in procuranda scilicet humana salute : et ita quod fuit angelis denegatum, concessum est apostolis, quos ad ministerium omnium maximum sibi sociavit Christus. *Ingens hæc angelica, imo divina dignitas, Dei cooperatorem fieri in conversione animarum, divinamque in se operationem palam cunctis ostendere.* (6) Tam grande salutis humanæ negotium pertractatum est a Christo et apostolis, 1. Prædicatione; 2. Operatione; 3. Passione.

1. *Prædicatorem annuntiatum Christum* (7) docet Tertullianus. Imo ipsemet Salvator ad prædicandum se missum asseverat. *Evangelizare pauperibus misit me.* (8) Et ut nullus valeat de sua missione dubitare, signis eam et portentis comprobat. *Duplici, ni fallor, operatione distinctum Christum legimus, prædicationis et virtutis.* (9) Et quia de ratione veri prædicatoris est *ut tollat errorem, inserat veritatem, nutriat charitatem* (10), Christus concionatorum perfectissimus, 1. Erroris fugavit tenebras : *Aspice universas nationes de voragine erroris humani exinde emergentes ad Dominum Deum Creatorem, et ad Deum Christum ejus* (11); 2. Mundum luce veritatis illustravit : *Ex quo gentes, nos, dilucidata per Christum veritate, projecimus idola* (1); 3. Corda hominum charitatis igne inflammavit : *Ignem veni mittere in terram, et quid volo, nisi ut accendatur?* (2) Quia vero mandata est apostolis *prædicationis delegatio* (3); etenim *Christus misit illos prædicare regnum Dei.* (4) Discipuli sunt in prædicando magistrum imitati; nam, 1. Fugarunt a mundo ignorantiæ et erroris tenebras. *Cujus et prædicatores apostoli in psalmis David ostenduntur: In universa, inquit, terra exiit sonus eorum, et usque ad terminos terræ verba eorum* (5); 2. Acceptam a Christo veritatem prædicaverunt. *Omnia apostoli secundum Deum utique docuerunt.* (6) 3. Ad Dei amorem homines accenderunt, idcirco Spiritus Sanctus in forma linguarum ignitarum super eos descendit, ut eos incensos et incendentes efficeret. *In linguis igneis apparuit Spiritus, quia omnes, quos repleverit, ardentes pariter et loquentes facit.* (7) Prædicator, qui Dei non ardet amore, assimilatur huic rhetori de quo fatur Tertullianus: *In scholis Carthaginensibus fuit quidam frigidissimus rhetor latinus* (8) : nec alios accendere valet : *Ardeat orator, si judicem velit accendere.* (9) Ardentes erant apostoli, et ardor eis erat necessarius, ut orbem gelidum et frigore torpentem inflammarent. *Linguas igneas doctores habent; quia dum Deum amandum prædicant, corda audientium inflammant : nam et otiosus est sermo doctoris, si præbere non valet incendium amoris.* (10) Seraphin incendia et incensores nuncupantur : incendia quia ardent igne Dei; incensores, quia divino illo igne alios incendunt angelos. Apostoli Dei amore ardentes, cor accensum et linguas ignitas habentes, non fuerunt otiosi, sed tum prædicatione, tum sancta operatione in procuranda humana salute, Christo Domino ministraverunt.

2. Ad salvandum hominem humanatum est Verbum : *Ut hominem gestaret Christus salus hominis fuit causa : scilicet ad redimendum quod perierat. Homo perierat; hominem restitui oportuerat.* (11) Conveniens erat ut misero Deus subveniret homini, quia *nihil tam dignum Deo quam salus hominis.* (12) Siquidem in redemptionis mysterio et divina relucent attributa, et perfecta Christi resplendet obedientia paternam adimplentis voluntatem. *Non quæro voluntatem meam,*

(1) 1. Cor. 4. — (2) L. adv. Prax. 30. — (3) Joan. 3. — (4) Tert. L. de Præsc. c. 8. — (5) 1. Cor. 3. — (6) D. Dion. de Cœl. hier. 3. cœl. Hier. 3. — (7) L. adv. Jud. 9. — (8) Luc. 4. — (9) Tert. (10) S. Aug. L. de bo. Vidu. 18. — (11) Tert. L. adv. Jud. 12.

(1) Tert. L. adv. Jud. 13. — (2) Luc. — (3) Tert. L. 1. de Cult. fem. 3. — (4) Luc. 9. — (5) Tert. L. adv. Jud. 7. — (6) Tert. L. de Fug. in Pers. 9. — (7) Greg. Mag. hom. 30. in Evang. — (8) L. adv. Val. 3. — (9) Cic. L. 2. de Orat. — (10) Greg. — (11) Tert. L. de Carn. Chr. 14. — (12) Tert. L. 2. adv. Marc. 27.

sed voluntatem ejus qui misit me (1) : Hominum redemptio *summa est voluntatis ejus, salus eorum quos adoptavit.* (2) Ad tantum pertractandum negotium a Patre missus est Filius, et in tali opere perficiendo sese totum adhibuit Christus. *Meus cibus est ut faciam voluntatem ejus qui misit me*, *ut perficiam opus ejus.* (3) Humana redemptio et *opus salutis non est hominis*, *sed Dei proprium.* (4) Homo solus non potuit ex rigore justitiæ satisfacere Deo : nam offensa Deo facta fuit objective infinita, omnes vero actus puri hominis finiti et limitati sunt : et licet Verbum præcise ut Deus non fuerit capax satisfactionis faciendæ, Verbum tamen humanatum (cujus actiones sunt theandricæ) condignam Patri obtulit pro homine peccatore satisfactionem. *Opus Dei etiam per hominem fieri potest in salutem animæ*, *a Deo tamen quod facturus fuerat*, *et Christus homo*, *quia et Deus.* (5) Si Christus fuisset Deus tantum, et non homo, non fuisset obsequendo humanam operatus salutem ; si fuisset homo tantum, et non Deus, non perfecisset opus salutis per satisfactionem ex rigore justitiæ Deo condignam : sed quia est simul Deus et homo, humanam perfectissime consummavit redemptionem ; et apostolos insuper sibi sociavit Christus velut operationis suæ ministros ; ut quemadmodum ipse hominum operando salutem paternam adimplevit voluntatem : *Est et illa Dei voluntas*, *quam Dominus administravit prædicando*, *operando*, *sustinendo* (6) ; sic apostoli sese divinæ conformarunt voluntati, et Christi Domini exemplum sunt imitati. *Sine dubio*, *quæ faciebat*, *ea erat voluntas Patris ; ad quæ nunc nos velut ad exemplaria provocamur, ut et prædicemus*, *et operemur*, *et sustineamus ad mortem usque* (7)

3. *Christus mori missus* (8), apostoli quoque *morti destinati* (9) ; quos sic alloquitur Christus : *Ecce ego mitto vos sicut oves inter lupos.* (10) Luporum prædæ et hostium lanienæ velut oves inermes et agnos mansuetos exponit, ut quælibet supplicia ipsam etiam mortem, humiliter, mansuete et patienter sustineant ad exemplum Domini et Magistri. *De hoc enim Propheta dixit : Homo in plaga positus*, *et sciens ferre imbecillitatem : qui tanquam ovis ad victimam ductus est*, *et sicut agnus coram tondente se, non aperuit os suum.* (11) *Summum Patris sacerdotem Christum* (1) nuncupat Tertullianus. Etenim, 1. Verus est sacerdos ad sacerdotale munus assumptus a Patre : *Qui magis sacerdos Dei summi quam Dominus noster Jesus Christus ?* (2) 2. Sacerdos summus ; pontificiam siquidem obtinuit dignitatem, ab hypostatica unione, quæ fuit velut unctio, qua ejus humanitas consecrata est ; 3. Summus Patris sacerdos, quia necessaria est connexio inter sacerdotem et sacrificium, quod est præcipuum sacerdotis munus ; sacrificium autem nisi Deo non potest offerre sacerdos. *Quis sacrificandum censuit*, *nisi ei quem Deum aut scivit*, *aut putavit*, *aut finxit ?* (3) Christus ut paternam honoraret majestatem, *sacrificium Deo Patri obtulit* (4), et sic hominum supplevit indignitati.

Homines Deo debebant offerre sacrificia, nec Deo digne valebant, ob duplicem indignitatem, quarum una ex parte sacrificantium desumebatur, quod gentilibus exprobrat Tertullianus : *Ut mirer*, *cum hostiæ probantur penes vos a vitiosissimis sacerdotibus*, *cur præcordia potius victimarum*, *quam ipsorum sacrificantium examinantur ?* (5) Altera ex parte rerum, quas Deo offerebant sacrificantes, scilicet *grana thuris unius assis; arabicæ arboris lacrymas ; duas meri guttas ; sanguinem reprobi bovis mori optantis*, *et post omnia inquinamenta etiam conscientiam spurcam.* Idcirco Christus, ut duplici huic suppleret indignitati, sacerdotis et victimæ munus adimplere voluit, *idem sacerdos et hostia.* (6) Sacerdos quidem et *pontifex sanctus*, *innocens*, *impollutus*, *segregatus a peccatoribus* (7), quem ideo vocitat Tertullianus *salutis pontificem* (8) ; quia pro peccatorum salute Deo obtulit sacrificium ; ad quod aptus non est peccator, sed sanctus requiritur sacerdos. Hostia est etiam Christus ad immolandum Deo dignissima. Quapropter ut posset immolari, in carne passibili venit : *Jesus Christus Dei Patris summus sacerdos, qui primo adventu suo humana forma et passibili venit in humilitate usque ad passionem ; ipse etiam effectus hostia per omnia pro omnibus nobis.* (9) Filius in forma Dei, neque sacerdotis, neque victimæ potuit obire munus, ideo in forma humana et passibili venit, ut utrumque exercere valeret, essetque *simul sacerdos et agnus.* (10) Duplex illud officium inchoavit in ara uteri virginalis, et consummavit in ara crucis, sed quia apos-

(1) Joan. 5. — (2) Tert. L. de Orat. 4. — (3) Joan. 4. — (4) Tert. L 4. adv. Marc. 12. — (5) Tert. L. 4. adv. Marc. 12. — (6) Tert. L. de Orat. 3. — (7) Tert. — (8) Tert. L. de Carn. Christ. 6. — (9) 1. Cor. 4. — (10) Luc. 10. — (11) Tert. L. adv. Jud. 9.

(1) Tert. L. de Pud. 20. — (2) D. Cyp. Ep. 63. — (3) D. Aug. L. 10. Civ. 4. — (4) de Cyp. Ep. 63. — (5) Apolog. 30. — (6) D. Amb. L. 3. Fid. 5. — (7) Heb. 7. — (8) L. de Carn. Chr. 5. — (9) Tert. L. adv. Jud. 14. — (10) Greg. Nyss. Orat. 1. de Resp.

tolos sacerdotalis dignitatis fecit participes, voluit eos suæ etiam missionis habere consortes. *Præmittens itaque et subjungens proinde passum esse Christum, æque apostolos eadem passuros pronuntiavit* (1); tum ad honorandum Deum. *Sciebat enim gloriosius esse pro Christo mori quam regnare in hoc seculo : quid enim præstantius quam fieri Christi hostiam ?* (2) tum ad cooperandum hominum saluti, per suum sanguinem christianam religionem seminando. *Discipuli quoque, diffusi per orbem, præcepto magistri Dei paruerunt, qui et ipsi a Judæis insequentibus multa perpessi, utique pro fiducia veritatis libenter, Romæ postremo per Neronis sævitiam sanguinem christianum seminaverunt.* (3)

Passio Christi et apostolorum urget nos ad patiendum : *Hæc ubicunque legero pati exopto; nec mea interest quos sequar martyrii magistros.* (4) In passionibus autem Christianis et christiane toleratis duplex nobis proponendus est finis : unus, *et ut glorificetur Deus* (5), alter, ut salutem per passiones et cruces consequamur.

CONCIO QUARTA.

Teneo *testimonium cæcitatis* (6), ut evidentissime in Judæis comprobatur; *quos mulctatos sapientia, et intelligentia, et oculorum fruge* (7) merito existimat Tertull. *Sciebant et Judæi venturum esse Christum, scilicet quibus prophetæ loquebantur.* (8) Christi etiam adventus fuerat manifeste comprobatus *ex temporibus præscriptis, et ex signis competentibus, et ex operationibus ejus, et ex consequentibus, quæ post adventum ejus futuræ annuntiabantur, ut tam adimpleta omnia quam prospecta credamus.* (9) Non obstantibus tot probationibus tanta claritate conspicuis, venturum adhuc Messiam sperant Judæi, et insurgentes in Christum, ejus 1. Naturam dedignantur; 2. Vitam calumniantur; 3. Doctrinam labefactare conantur. Nam, 1. Christus est Dei Filius, et ut fabri filius habetur a Judæis : *Hic est ille fabri aut quæstuariæ filius* (10) : Christus est innocens et sanctus, et a Judæis prædicatus *sabbati destructor, Samarites, dæmonium habens.* (11) 3. Christus est veritatis doctor, et a Judæis ut seductor morti damnatur. *Ad doctrinam vero ejus quia revincebantur magistri primoresque Judæorum, ira exasperabantur; maxime quod ad eum ingens multitudo deflecteret : ut postremo oblatum Pontio Pilato Syriam tunc ex parte Romana procuranti, violentia suffragiorum in crucem dedi sibi extorserint.* Judæorum calumniam volens confundere Salvator, in testes vocavit apostolos : *Eritis mihi testes in Jerusalem, et in omni Judæa et Samaria, usque ad ultimum terræ* (1) : qui mandato Domini obtemperantes, per orbem universum testati sunt ejus 1. Naturam; 2. Vitam; 3. Doctrinam.

I. PARS. *De Christo multi varie sentiunt, dicunt et scribunt.* (2) Alii volunt eum esse hominem, non Deum; quidam Deum, non hominem; nonnulli mortuum, sed non suscitatum. Trinum tamen esse in Christo admittendum est : divinum, humanum et gloriosum. Divinum accepit in sinu Patris; humanum in sinu matris; gloriosum in sinu sepulcri. Divinum esse Christo denegant Ariani; humanum, Marcionitæ; gloriosum, Judæi et Sadducæi. Ad hos debellandos hæreticos apostolorum sufficit testimonium : qui testati sunt esse Christi, 1. Divinum; 2. Humanum; 3. Gloriosum.

1. Multiplici testimonio Christi declarata fuit divinitas : cujus assertio *incipit a testimonio Dei* (3); eam siquidem æternus testatus est Pater. *Et, qui me misit Pater, ipse testimonium dixit de me.* (4) Quod sane testimonium necessarium erat, tum ut Christus Dei existimaretur Filius, tum ut a Patre missus crederetur : quia *nec filius agnoscetur, quem nunquam pater nuncupavit : nec missus credetur, quem nunquam mandator designavit.* (5) Hujusmodi patris testimonium præcipue enituit in monte Thabor : *Itaque nec tunc nubes muta fuit, sed vox solita de cœlo; et Patris novum testimonium super Filio : Hic est Filius meus.* (6) Hoc Patris testimonium ut verum fideles humiliter recipiunt. *Nos credimus testimonio Dei, qui testatus est de Filio suo.* (7) Filius testimonium perhibuit de semetipso: *Opera, quæ ego facio in nomine Patris mei, ipsa de me testimonium dicunt.* (8) Argumentatur Christus ad hominem contra Judæos ex testimonio Joannis : Joannes me Dei Filium testatur; vos recipitis Joannis testimonium ut irrefragabile : ergo me Dei Filium

(1) Tert. L. 3. adv. Marc. 22. — (2) D. Ambr. L de Bon. Mor. — (3) Tert. Apol. 21. — (4) Tert. Scorp. 13. — (5) Tert. L. de Fug. in Pers. 9. — (6) Tert. L. de Spect. 16. — (7) Apolog. 21. — (8) Tert. — (9) Tert. L. adv. Jud. 8. — (10) Tert. L. de Spect. 30. — (11) Tert. Apol. 20.

(1) Act. 9. — (2) Tert. — (3) Tert. L. de Orat. 2. — (4) Tert. L. adv. Prax. 21. — (5) Tert. L. 3. adv. Marc. 2. — (6) Tert. L. adv. Prax. 21. — (7) Ibid. 31. — (8) Ibid. 21.

credere debetis : *Ego autem habeo majus quam Joannis testimonium ; opera enim, quæ Pater dedit mihi consummare, illa ipsa de me testimonium perhibent* (1) : vos minus testimonium (nempe Joannis) recipitis, a fortiori recipere debetis majus, fortius, efficacius, magisque convincens testimonium : scilicet opera a me facta. Joannis testimonium quispiam poterit calumniari *tanquam ad gratiam factum : verum opera omni suspicione libera cunctorum ora contentiosa obturant.* (2) Spiritus Sanctus a Patre Filioque procedens, et missus, Christi adhuc testatus est divinitatem : nam cum Spiritus Sanctus Deus sit, nisi a Deo neque procedere, neque mitti potest : unde Salvator : *Cum autem venerit Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre, ille testimonium perhibebit de me.* (3) Testimonium Spiritus Sancti nemo sanæ mentis potest recusare, quia cum sit Spiritus veritatis, nequit ullo modo mentiri. Quod *si in tribus stabit omne verbum testibus, quanto magis dum habemus arbitros fidei* (4), Patrem, Filium et Spiritum Sanctum ? Et ita ad stabiliendam Christi divinitatem, *sufficit numerus nominum divinorum* (5), scilicet personarum divinarum quæ illam testantur.

Quam adhuc dæmones confitentur : *Itaque spiritus nequam, cum testimonio excedebant, vociferantes : Tu es Filius Dei. Sed proinde increpabantur, et jubebantur tacere.* (6) At cur dæmones increpat Christus, jubetque ut taceant ? Quia *illius erat præconium immundi spiritus respuere, cui Sancti abundabant :* beati nimirum angeli in gratia et sanctitate confirmati, qui in die natalis divinitatis decantarant gloriam. 2. Quia *Christus ab hominibus, non a spiritibus immundis, volebat se Filium Dei agnosci.* Venerat enim ad homines (non ad dæmones) redimendos et salvandos. 3. *Christo hoc congruebat, quia præmiserat per quos posset agnosci et utique digniores prædicatores ;* nimirum apostolos, *a quibus et testimonium sui exspectat.* (7) Quod sane testimonium certum et infallibile censendum est. In teste namque perfectissimo tria desiderantur : sapientia, bonitas et auctoritas. 1. Sapientia ut cognoscat veritatem, et nequeat falli ; 2. Bonitas ut sincere cognitam propalet veritatem, neque ullo modo fallat aut deripiat ; 3. Auctoritas, ut sit omni exceptione major. Apostoli scientia illustrati, in gratia et sanctitate confirmati, et summa post Christum auctoritate donati,

(1) Tert. adv. Prax. 21. — (2) Euth. — (3) Joan. 15. — (4) Tert. L. de Bap. 6. — (5) Tert. ib. — (6) Tert. L. 4. adv. Marc. 8. — (7) Tert. Scorp. 10.

Christi testantur divinitatem apud Tertullianum, ubi sic fantur : *Hunc ex Deo prolatum didiscimus, et prolatione generatum, et idcirco Filium Dei, et Deum dictum ex unitate substantiæ. Nam et Deus Spiritus, et ita de Spiritu Spiritus, et de Deo Deus.* (1) Apostolorum testimonium *fidei testimonium* (2) appellat Tertullianus, cui credere tenentur Christiani.

2. *Marcion phantasma eum maluit credere, totius corporis in illo dedignatus veritatem.* (3) Veram carnem ex Maria Virgine natam Christo denegat Marcion : phantasticam et innatam concedit. Hunc errorem, apostolorum testimonio, confutat Tertullianus. Evangelium namque ab ipsis conscriptum humanæ Christi nativitatis plures refert circumstantias. *Nos edimus Evangelia, nocturna nativitate declarantia Dominum, ut hoc sit ante luciferum genitum, et ex stella magis intellecta, et ex testimonio angeli, qui nocte pastoribus annuntiavit natum esse cummaxime Christum ; et ex loco partus : in diversorium enim ad noctem convenitur.* (4) Eodem fere utitur argumento Petrus Damianus, et Christi humanam nativitatem, multimode testatam refert. *Christus habuit testimonium antiquorum, quia in manibus Prophetarum assimilatus est : habuit testimonium modernorum, unde et ipse discipulis suis : Eritis mihi testes. Habuit testimonium lucis, quia claritas stellæ illustravit Magos. Habuit testimonium tenebrarum, quia tenebræ factæ sunt super universam terram.* (5) Tot allata a Damiano testimonia sigillatim sunt expendenda. 1. Habuit testimonium tenebrarum, scilicet dæmonum, qui cum sint tenebrarum principes, *illis competunt testimonia tenebrarum.* (6) Habuit adhuc testimonium tenebrarum, quia in Christi morte generalem sol passus est eclipsim : nam *eodem momento dies medium orbem signante sole subducta est.* (7) Mors autem necessario supponit veram humanitatem, et carnis nativitatem ; *non enim mori solet, nisi quod nascitur.* (8) 2. Habuit testimonium lucis, angelorum scilicet, qui per lucem denotantur, et secunda divinitas nominantur. *Sufficeret ad auctoritatem carnis, secundæ divinitatis patrocinium.* (9) Vel habuit testimonium lucis, nimirum stellæ lucidæ qua Magos duxit ad præsepe Salvatoris. *Mutus quidem testis, sed omnibus vocem habentibus evidentior* (10) ;

(1) Tert. Apol. 21. — (2) Id. L. de Orat. 9. — (3) Tert. L. de An. 27. — (4) L. 5. adv. Marc. 9. — (5) Serm. de Epiph. — (6) Tert. L. de Idol. 15. — (7) Tert. Apol. 21. — (8) Tert. de Carn. Chr. 6. — (9) Tert. L. de Res. 5. — (10) D. Chrysost. hom. de Dav. et Saul.

licet Judæi radiorum loquelam, etiam in Scriptura adumbratam non perceperint. *Sed Magi et Astrologi ab Oriente venerunt. Primi igitur stellarum interpretes, natum Christum annuntiaverunt, primi muneraverunt. Hoc nomine Christum sibi obligaverunt.* (1) 3. Habuit testimonium antiquorum, nempe Prophetarum, qui Christi humanationem, nativitatem, vitam et mortem præfati sunt. *Quoniam Christus est signaculum omnium prophetarum, adimplens omnia quæ retro erant de eo nuntiata.* (2) 4. Habuit testimonium modernorum, scilicet apostolorum, qui trium sensuum experientia testati sunt Christum verum hominem ex anima et corpore compositum. *Atquin ne in apostolis quidem ejus ludificata natura est. Fidelis fuit et visus et auditus in monte: fidelis et tactus exinde creduli Thomæ. Recita Joannis testationem: Quod audivimus, inquit, quod oculis nostris vidimus, et manus nostræ contrectaverunt de sermone vitæ: falsa utique testatio, si oculorum, et aurium, et manuum sensus, natura mentitur.* (3)

3. *Christo enim servabatur, omnia retro occulta nudare, dubitata dirigere, prælibata supplere, prædicata repræsentare: mortuorum certe resurrectionem, non modo per semetipsum, verum etiam in semeptiso probare.* (4) Mortuorum resurrectionem per semetipsum probaverat Christus, Lazarum mortuum quatriduanum et fœtidum ad vitam revocando. In semetipso resurrectionem adhuc probavit Christus, propria resurgendo virtute, et quia suam prædixerat resurrectionem. *Hunc Judæi detractum, et sepulcro conditum, magna etiam militaris custodiæ diligentia circumdederunt, ne quia prædixerat tertia die resurrecturum se a morte, discipuli furto amoliti cadaver fallerent suspectos. Sed ecce die tertia, concussa repente terra, et mole revoluta quæ obstruxerat sepulcrum, et custodia pavore disjecta, nullis apparentibus discipulis, nihil in sepulcro repertum est præterquam exuviæ sepulcri. Nihilominus tamen primores, quorum intererat, et scelus divulgare, et populum vectigalem et famularem sibi a fide revocare, subreptum a discipulis jactitaverunt.* (5) Quanta Judæorum vesania denegare fidem prophetis, qui resurrecturum Messiam prædixerant, denegare fidem Christo, virtutibus et portentis famosissimo, qui corporis sui affirmarat resurrectionem; et tamen malitia excæcati, sepulcrum sigillo muniunt, custodes adhibent, et Christo præter spem redivivo, et e sepulcro propria virtute egresso, falsos corrumpunt testes, qui Christum furtim a discipulis sublatum affirment! *Et dati sunt pessimi pro sepultura ejus, qui scilicet subreptum eum asseverent; et locupletes pro morte ejus, qui scilicet et a Juda traditionem redemerant, et a militibus falsum testimonium cadaveris subrepti.* (1) Idem est Judæorum animus pro morte et resurrectione Christi: in utraque ad malum locupletes sunt; nam et Judam pecunia depravant, ut suum eis vendat et ad necem tradat magistrum, et milites adhuc auro et argento corrumpunt, ut Christum furtim a discipulis sublatum testentur: *Hic est quem clam discentes subripuerunt, ut resurrexisse dicatur: vel hortulanus detraxit, ne lactucæ suæ frequentia commeantium adlæderentur.* (2) Excogitatam Judæorum malitiam, et falsam testium calumniam retundere voluit Salvator apostolorum depositione, qui eam et verbis et scriptis testati sunt. Scriptis quidem, nam *resurrectionem apostolica instrumenta testantur.* (3) Illam et Evangelium continet, et in suis epistolis Paulus multoties affirmat: *Apostolus per totum fere instrumentum, fidem hujus corroborare curavit.* (4) Verbis etiam apostoli Salvatoris resurrectionem propalarunt: nam Petrus stans cum undecim levavit vocem suam, et sic locutus est Judæis: *Viri Judæi, et qui habitatis Jerusalem universi, Jesum Nazarenum definito consilio et præscientia Dei traditum, per manus inimicorum affligentes, interemistis. Hunc Jesum resuscitavit Deus, cujus omnes nos testes sumus.* (5)

II. PARS. Christianos hortatur Tertullianus, ut in suis moribus Christi in terra viventis deferant imaginem: *Proinde et cœlestis imaginem gestemus in nobis, non jam Dei, nec jam in cœlo constituti, sed secundum lineamenta Christi incedentes in sanctitate, et justitia, et veritate.* (6) Christum opponit Adamo a cujus conversatione multum discrepat. Nam, 1. Adamus ex dæmonis conversatione fuit scelerosus; 2. Impatientia dejectus; 3. Inobedientia criminosus. Christus e converso fuit, 1. Innocens; 2. Patiens; 3. Obsequens. *Cum igitur imaginem et choici et cœlestis in conversatione constituat, illam ejerandam, hanc vero sectandam* (7) vult Paulus. Quod egerunt apostoli, qui scelero-

(1) Tert. L. de Idol. 9. — (2) Tert. L. adv. Jud. 11. — (3) Tert. L. de An. 17. — (4) Tert. L. de Res. 2. — (5) Tert. Apol. 21

(1) Tert. L. 3. adv. Marc. 23. — (2) Tert. L. de Spect. 30. — (3) Tert. L. de Res. 39. — (4) Tert. — (5) Act. 2. — (6) Tert. L. de Res. 49. — (7) Ibid.

sam Adami ejerantes conversationem, et innocuam Christi sectantes imaginem, testati sunt ejus, 1. Immunem a peccatis vitam; 2. Humilem obedientiam; 3. Invictam patientiam.

1. *Solus Deus sine peccato, et solus homo sine peccato Christus.* (1) Erat Christus impeccabilis, tum ut Deus, tum ut homo. Ut Deus essentialiter; ut homo, ratione 1. Unionis hypostaticæ; 2. Beatitudinis animæ; 3. Gratiæ summæ sibi collatæ; 4. Redemptionis humanæ ab ipso faciendæ. Nam *oportet sine peccato eum esse qui tollit peccata mundi* (2); et licet fuerit ejusdem naturæ cum aliis hominibus peccato obnoxiis, fuit tamen in conversatione, *segregatus a peccatoribus* (3); quibuscum conversans, pravos eorum non est imitatus mores. Ut enim ait D. Ambrosius, *Christus immaculatus ad Patrem rediit, a quo immaculatus exivit : unde dicit ei Pater : Filius meus es tu ; ego hodie genui te. Hoc est, generationis meæ in te privilegium recognosco quam nulla macula potuit inquinare peccati; ita inter peccatores conversatus es quasi inter angelos versareris.* (4) Christus convivens et conversans inter peccatores, quasi inter angelos versaretur, impeccabilis mansit, nequitiam eorum a malo exemplo non imitans. In quo æternæ generationis privilegium agnoscit Ambrosius. Æternus Pater generat Filium, contemplans non solum divinas perfectiones, sed etiam homines, cunctasque in universum creaturas. Generat *in splendoribus Sanctorum* (5), quasi suam ab hominibus sceleratis avertens cogitationem, et ad solos homines probos intendens animum: quia *Sancti homines dici possunt splendores Sanctorum.* (6) Christus conversans cum hominibus, æternæ generationis sapit perfectionem, sese a peccatorum moribus avertens.

Sanctam et immaculatam Christi vitam et conversationem testati sunt apostoli : quos *misit Christus quasi sol radios suos, quasi rosa suavitates odoris sui, quasi ignis scintillas suas dispersit. Ut sicut sol in radiis apparet, sicut rosa in odoribus suis sentitur, sicut ignis in scintillis suis aspicitur, sic in illorum virtutibus, Christi potentia agnoscatur : quis enim videns discipulos bene instructos non scientiam magistri collaudet?* (7) In apostolis suis Christus velut sol in suis radiis apparet. *Sane sol et in cloacam radios suos defert, nec inquinatur* (8) : Christus est Sol justitiæ, apostolos uti lucis suæ radios misit ad Judæos criminosos, gentiles idololatras, quibuscum sunt conversati, nec ab hujusmodi cloacis ullo modo inquinati. Lux non infestatur ab aliquo quominus splendeat, indemnis lustrat loca aliis infesta, neque ullam sumit ex eis contagionem. Lux mundi sunt apostoli : *Nam et lucere in mundo oportebat ut filios lucis, unum Deum et Dominum colentes et nominantes* (1) : ita autem luxerunt in mundo ut nullam a peccatoribus sumpserint contagionem, sed eos potius ad puritatem et innocentiam adduxerint. Agnoscit Tertullianus *pectines solis.* (2) Pectem comam emundat, expolit et venustat; radii sunt pecten solis, quibus sol omnia quæ intra elementa continentur emaculat : quasi eorum mundities a luce sit, et luce constet. Lux mundi : et pectines Solis justitiæ apostoli criminosos a suis sceleribus revocarunt, puritate mundum exornarunt, et suis moribus testati sunt humilem et demissam Christi obedientiam.

2. *Filius nihil ex arbitrio suo gerit, sed paternis imperiis omnibus et præceptis obedit.* (3) Perfectissimum obedientiæ speculum Christus, qui usque ad mortem, et mortem crucis *voluntati Patris se tradidit.* (4) Magistri imitatores discipuli, suo obsequio Christi testati sunt obedientiam : *Siquidem in fine præcepit ut vaderent ad docendas et tinguendas nationes.* (5) Hujuscemodi præceptum videtur apostolorum superare vires; præsertim si attendamus quos miserit, ad quid miserit, et quo miserit. Quos mittebat Christus erant piscatores, in lacubus enutriti, pauperes, agrestes, imperiti, idiotæ. Verum ad quid eos mittebat? ad tumentium philosophorum extricandas argutias, et evangelicam suadendam doctrinam, ad regum fastum crucis humilitati subjiciendum, ad efferas gentes domandas. At quo suos discipulos mittebat Christus ? non ad aliquam dumtaxat regionem, sed in mundum universum. Quis apostolos tanto obeundo muneri non judicaret impares, et tamen nihil causantes ? *Discipuli quoque diffusi per orbem, præcepto Domini Dei paruerunt.* (6) Quis eorum non miretur obsequium ? Pauculos mittit Christus ad cunctas mundi gentes, qui vix unam noverant regionem ; nec quisquam se a tanto excusavit negotio, dicens cum Habacuc : *Babylonem non vidi, et lacum nescio.* Imperitos ad sapientes arguendos

(1) Tert. L. de An. 41. — (2) D. Bern. Serm. 28. in Cant. — (3) Hebr. 7. — (4) In Ps. 10. — (5) D. Thom. 1. p. Ps. 109. — (6) Bellar. — (7) D. Chrys. in c. 20. Matth.— (8) Tert. L. de Spect. 20.

(1) Tert. L. adv. Prax. 13. — (2) L. adv. Valent. 5. — (3) Tert. L. de Trinit. 31. — (4) Tert. L. de Orat. 4. — (5) Tert. L. de Præsc. Hæret. 8. — (6) Tert. Apol. 21.

mittebat, nec fuit qui suam prodiret inscitiam, diceretque cum Moyse quod linguæ esset impedititioris; sed omnes obsequio exprompti, injunctum ultra vires munus abunde præstiterunt. Nam *memores præcepti Dominici, in viam nationum abierunt, ut in totam scilicet terram exiret sonus eorum, et in terminos orbis voces eorum.* (1) Ubique prædicaverunt, sapientes convicerunt, reges Christi imperio subdiderunt: et quia *ipsum quoque obsequium de patientia trahitur* (2), suam obtemperando discipuli demonstrarunt patientiam, et Magistri adhuc patientiam testati sunt.

3. Christus *a prophetis prædicabatur omnem patientiam exhibiturus.* (3) Adimplevit autem Salvator cuncta, quæ de ejus patientia prædixerant prophetæ. *Nec enim mentitus fuerat Propheta, imo ipsius Dei contestatio, Spiritum suum in Filio cum omni patientia collocantis.* (4) Patientia ad Deum ita pertinet, ut Tertulliano videatur *patientiam Dei esse naturam, et præstantiam ingenitæ cujusdam proprietatis.* (5) Hanc patientiæ præstantiam Pater dedit Filio, qui adeo patiens exstitit, ut nulla fuerit ejus operatio, quæ non fulgeret prærogativa patientiæ: *Quia in his omnibus nisi majestas invictæ patientiæ claruit.* (6) Multa quidem alia clarent in Christo, nempe virtutes, miracula, gratia, doctrina, sanctitas; verum hæc omnia sumunt quodammodo a patientia claritudinem, quam in cunctis ostentavit Salvator. Ab utero matris usque ad crucem adeo fuit patiens, ut exinde fuisset cognitus a Judæis, nisi malitia eorum excæcasset mentes; quos ideo sic alloquitur Tertullianus: *Hinc vel maxime pharisæi Dominum agnoscere debuistis. Patientiam hujusmodi nemo hominum perpetraret.* (7) Comparat Christi patientiam cum cæteris vitæ suæ operibus, quæ magno orbis stupore patravit ad suæ divinitatis probationem. Et quamvis operata ab eo miracula pharisæorum mentibus debuerint ipsius ingenerare notitiam; patientia tamen, quam Christus per omnes vitæ periodos, præsertim in passione exhibuit, magis adhuc debuit ad sui cognitionem adducere Judæos.

Christi patientia, quæ ad ejus notitiam adduxit Centurionem, multum profuit apostolis ad christianam propagandam disciplinam: quare fidei stabiliendæ adjutrix et præses nuncupatur a Tertulliano: *Cum fides in nationes seminaretur; ampliandæ adimplendæque legi adjutricem suam patientiam præfecit* (1): Apostoli namque eruditi a Christo *Domino patientiæ et magistro* (2), magistri et domini exemplum mirantes, in cunctis operationibus suis magnam ostentarunt patientiam: *Et utique ex disciplina patientiæ divinæ agere nos satis manifestum esse vobis potest.* (3) Per patientiam moriens Christus verum se Messiam demonstravit, quam suo martyrio testati sunt apostoli: *Patientia adversus omnem subvertendæ fidei paraturam, ut ignem, ut crucem, bestias, gladium, constantissime tolerat, quæ apostolis sustinendo vicerunt.* (4) His namque patientiæ viribus Petrus sustinuit crucem, Paulus gladium, Joannes oleum, et cætera alia suppliciorum genera quibus Christi doctrinam testati sunt.

III. PARS. Magnum sane intercedit discrimen inter Gentiles et Christianos: illorum siquidem doctrina imperfecta, neque pietatem, neque veritatem, neque bonitatem docet. *Ethnici apudquos nulla est veritatis plenitudo, doctor veritatis Deus.* (5) Christianorum vero doctrina perfectissima, quia Filius Dei *hujus gratiæ, disciplinæque arbiter et magister, illuminator atque deductor* (6), docet, 1. Pietatem; 2. Veritatem; 3. Bonitatem.

1. Christianos insequebantur martyres, velut reos læsæ religionis, quos merito Tertullianus a falsa illa accusatione vindicat, et Ethnicos insuper impios et irreligiosos ostentat. Etenim si Gentilium numina non sunt dii, Christiani suum illis denegantes cultum non sunt rei religionis læsæ; Gentiles econtra vere irreligiosi sunt, pro diis colentes vel homines criminosissimos, vel dæmones qui dii non sunt: *Si enim non sunt dii pro certo, nec religio pro certo est; quia nec dii pro certo, nec nos pro certo rei sumus læsæ religionis. At e contrario in vos exprobratio resultavit, qui mendacium colentes, veram religionem veri Dei non modo negligendo, quin insuper expugnando, in verum committitis crimen veræ irreligiositatis.* (7) Deus est religionis et pietatis objectum, ideoque qui verum non colunt Deum, irreligiosi sunt, neque veram religionem habent. Qui vero Deum colunt vere religiosi sunt, veram profitentes religionem. Irreligiosi et impii Gentiles, qui suos vero Deo non deferebant cultus, sed vel dæmones, vel homines criminosissimos, vel fabricata a mortalibus idola

(1) Tert. L. de Fug. in Pers. 6. — (2) Tert. L. de Pat. 4. — (3) Tert. L. adv. Jud. 9. — (4) Tert. L. de Pat. 3. — (5) L. de Pat. 4. — (6) Pet. Dam. Serm. 3. — (7) L. de Pat. 3.

(1) L. de Pat. 6. — (2) Tert. — (3) Tert. L. ad Scap. 2. — (4) Tert. L. de Pat. 13. — (5) Tert. L. de Spect. 21. — (6) Tert. Apol. 21. — (7) Apol. 24.

impie venerabantur. *Omnia colit humanus error præter ipsum omnium Conditorem.* (1) Religiosi econtra Christiani verum colentes Deum, veram religionem et pietatem profitentes, pro qua suum fuderunt sanguinem apostoli; qui sic alloquuntur Gentiles : *Dicimus, et palam dicimus, et vobis torquentibus lacerati et cruenti vociferamur : Deum colimus per Christum. Per eum et in eo se cognosci vult et coli.* (2)

2. Belle ad propositum Tertullianus : *Nihil verum in his, qui nesciunt Deum præsidem et magistrum veritatis* (3), ut patet in Gentilibus, qui a mendaci diabolo decepti, verum non cognoverunt Deum, et a pravo illo magistro mendacium didicerunt : *Diabolus a primordio mendax est, et si quem hominem de suo subornavit.* (4) Ethnicos subornavit diabolus, et mendaces eos effecit, non in re parvi momenti, sed in re omnium maxima, scilicet in notitia veræ divinitatis. *Si enim mendacium divinitatis diabolus operatur, in hac etiam specie a primordio mendax, sine dubio et eos ipse prospexerat, in quibus id mendacium divinitatis ageretur.* (5) Nec mirum, si dæmon hominibus ingenerat mendacium, cum sit pater mendacii : *quia non est veritas in eo; cum loquitur mendacium ex propriis loquitur, quia mendax est, et pater ejus.* (6) Modum autem quo diabolus parit mendacium acute explicat D. Augustinus : *Quomodo Deus Pater genuit Filium veritatem, sic diabolus lapsus genuit quasi filium mendacium. Illi erga Judæi apud patrem suum viderunt quod loquebantur : quid nisi mendacium ? Dominus autem apud Patrem suum vidit quid loqueretur : quid nisi seipsum ? quid nisi Verbum Patris ? quid nisi veritatem æternam, et Patri coæternam ?* (7) Judæi, quos ex patre diabolo generatos asseverat Christus : *Vos ex patre diabolo estis,* sunt diaboli proles, *non utique successione carnis, sed criminis.* (8) Pater æternus generando Verbum, communicat illi veritatem; diabolus generando Judæos et Gentiles, illis ingenerat mendacium. Dei Filius acceptam a Patre veritatem loquitur, diaboli filii mutuatum a patre mendacium loquuntur.

Ante humanationem Verbi veritas in cœlo duntaxat regnabat, dominabatur in terra mendacium ; at in ejus corporatione *veritas de terra orta est, Christus de femina processit, Filius Dei de carne processit* (1) : Dei Filius, qui in æterna generatione accepit a Patre veritatem, assumpsit in tempore terram, id est, carnem, quæ terrenam sapit originem, ut hominibus terrenis acceptam a Patre largiretur veritatem, ad hoc enim natus est, et venit in mundum : *Non qui rupices et adhuc ferôs homines, multitudine tot numinum demerendorum, attonitos efficiendo ad humanitatem temperaret, quod Numa : sed qui jam expolitos, et ipsa urbanitate deceptos, in agnitionem veritatis ocularet.* (2) Mutatus est ordo rerum. Ante Incarnationem, mendacium fructus erat terræ ; at post Incarnationem, *veritas de terra effloruit* (3) : terra ante veritatem sterilis, et mendaciorum fecunda matrix, efflorescere fecit veritatem, quæ in Verbi humanati ore residet velut in solio majestatis, ubi oracula pronuntiat : *Ut homo fidentius ambularet ad veritatem, ipsa veritas Dei Filius homine assumpto, non tamen Deo consumpto, constituit fidem* (4) quæ erat homini necessaria ut divinis posset assentiri mysteriis. *Cui enim veritas comperta sine Deo ? cui Deus cognitus sine Christo ? cui Christus exploratus sine Spiritu Sancto ? cui Spiritus Sanctus accommodatus sine fidei sacramento ?* (5) Veritatem illam fidei fulcrum, detulit ipsemet Christus, et per suos apostolos universo demandavit orbi terrarum. Quapropter Tertullianus asseverat *illam esse regulam veritatis, quæ veniat a Christo, transmissa per comites ipsius* (6), qui suo martyrio doctrinæ dominicæ testati sunt tum veritatem, tum bonitatem.

3. Christianos multum extulit Tertullianus super Gentiles, qui aliquam præ se ferebant probitatis speciem (7) : *Cæterum si de pudicitia provocemur, lego partem sententiæ Atticæ in Socratem. Corruptor adolescentium pronuntiatur ; Christianus ad sexum nec feminæ mutat. Novi et Phrynem meretricem Diogenis supra recumbentis ardori subantem. Audio et quemdam Speusippum de Platonis schola in adulterio periisse ; Christianus uxori suæ solus masculus nascitur. Democritus excæcando semetipsum, quod mulieres sine concupiscentia aspicere non posset, et doleret si non esset potitus, incontinentiam emendatione profitetur ; at Christianus salvis oculis feminas non videt, animo adversus libidinem cæcus est. Si de probitate defendam ; ecce lutulentis pedibus Diogenes su-*

(1) Tert. L. de Idol. 4. — (2) Tert. Apolog. 21. — (3) L. 2. de Cult. fem. 1. — (4) Tert. L. adv. Prax. 1. — (5) Tert. L. de Cor. mil. 7. — (6) Joan. 8. — (7) Tract. 42. in Joan. — (8) D. Ambr. L. 4. in Lucam.

(1) D. Aug. in Psal. 84. — (2) Tert. Apol. 21. — (3) Heb. — (4) D. Aug. L. 11. Civ. 2. — (5) Tert. L. de An. 1. (6) Apol. 47. — (7) Apol. 46.

perbos Platonis toros alia superbia deculcat; Christianus nec in pauperem superbit. Si de modestia certem, ecce Pythagoras apud Thurios, Zenon apud Priennenses, tyrannidem affectant. Christianus vero nec ædilitatem. Si de animi æquitate congrediar, Licurgus apocartheresim (1) *optavit, quod leges ejus Lacones emendassent; Christianus etiam damnatus gratias agit. Si de fide comparem, Anaxagoras depositum denegavit hospitibus* (2); *Christianus et extrafidelis vocatur. Si de simplicitate consistam, Aristoteles familiarem suum Hermiam turpiter loco excedere fecit; Christianus nec inimicum suum lædit. Idem Aristoteles tam turpiter Alexandro regendo potius adulatur, quam Plato Dionysio ventris gratia venditatur. Aristippus in purpura sub magna gravitatis superficie nepotatur, et Hyppias, dum civitati insidias disponit, occiditur: hoc pro suis omni atrocitate dissipatis, nemo unquam tentavit Christianus.* Longiuscule quidem Tertullianus depravatos refert philosophorum mores, qui a vulgo sapientes et probi habebantur, a quibus Christianos non tantum innocuos ostentat, sed insuper virtutibus contrariis illustres prædicat. Inde disciplinæ christianæ colligit præstantiam: *Atque adeo quid plenius dictum est: Non occides? an vero ne irascaris quidem? quid perfectius prohibere adulterium, an etiam ab oculorum solidaria concupiscentia arcere? quid eruditius de maleficio, an etiam de maliloquio interdicere? quid instructius injuriam non permittere, an ne vicem injuriæ sinere?* (3) Disciplinæ christianæ præstantiam et bonitatem sua probitate testati sunt apostoli, de quo ipsimet gloriantur: *Depositum non abnegamus; matrimonium nullius adulteramus; pupillos pie tractamus; indigentibus refrigeramus; nulli malum pro malo reddimus. Viderint qui sectam mentiuntur, quos et ipsi recusamus.* (4) Suis bonis moribus Christi doctrinam testati sunt apostoli, quam scelerosi Christiani non testantur, sed potius mentiuntur; idcirco ut Christiani falsi et mendaces a Christi discipulis rejiciuntur: *Doctrinæ index disciplina est* (5); per disciplinam doctrina dignoscitur, quæ talis existimatur qualis est eorum vita qui eam profitentur. Si vita est innocua, doctrina innocua judicatur; si vita est criminosa, doctrina scelerosa censetur: *De genere conversationis qualitas fidei æstimari potest.* (6) Si Christianorum hujusce ætatis attendatur conversatio, qualis, quæso, existimabitur doctrina christiana? non doctrina pietatis, veritatis et bonitatis; cum ipsi nullam præ se ferant pietatem, veritatem et bonitatem. Tempore idololatriæ idem erat loqui *de Romanis, id est, de non Christianis* (1), ob eorum impietatem, errorem et pravitatem. Nonne sunt non Christiani plures qui se Christianos mentiuntur, qui ut Gentiles Romani in impietate, errore et pravitate vivunt? Vera religio duo importat: unum Dei cognitionem; aliud, Dei recognitionem: *Nos definimus Deum primo natura cognoscendum, dehinc doctrina recognoscendum.* (2) Gentiles neque cognoscebant neque recognoscebant Deum. Non cognoscebant, quia idololatriæ erant dediti; non recognoscebant, quia cunctis erant vitiis mancipati. Fallaces Christiani Deum cognoscunt per fidem, sed non recognoscunt, quia depravatis suis moribus, pietati, veritati et bonitati disciplinæ christianæ contradicunt. Veri Christiani probe nomini respondentes, Deum et agnoscunt et recognoscunt, quia divinis assentiuntur mysteriis, christianam disciplinam exactissime servant; et, ut ait Tertullianus, *Deum quilibet Christianus et invenit, et ostendit.* (3) Invenit per fidem, qua credit et cognoscit esse Christi divinum, humanum et gloriosum; ostendit suis moribus, quibus et vitam, et doctrinam Christi testatur; ejus namque vita innocens, obsequens et patiens, Christi repræsentat innocentiam, obedientiam et patientiam; cujus adhuc ostendit doctrinam sectando pietatem, veritatem et bonitatem.

(1) Inedia mori elegit. — (2) Extraneis. — (3) Apol. 46. — (4) Tert. L. ad. Scap. 4. — (5) Tert. L. de Præsc. hæret. 45. — (6) Tert.

(1) Tert. Apol. 3. — (2) Tert. L. 1. adv. Marc. 18. — (3) Apolog. 46. — (4) Tert. Apol. 25. — (5) Tret. L. adv. Jud. 9.

CONCIO QUINTA.

Omne *regnum, vel imperium bellis quæritur, et victoriis propagatur.* (4) Sic Alexander Macedo nomine et re Magnus, Græciam universam, et maximam Asiæ partem suo subdidit imperio, sic Romani cunctas fere orbis nationes debellarunt, et suæ ditionis fecerunt. *Sic bellipotens et armiger Christus est, sic recipiet spolia, non solius Samariæ, verum et omnium gentium.* (5) Per hujuscemodi spolia, quæ tulit Salvator, intelligenda est idololatria, quam fugavit a mundo, tum per se, tum per apostolos, qui cunctas nationes imperio Christi substraverunt. Insignis sane fuit Pharsalica pugna inter Cæsarianos et Pompeanos exercitus, *in qua urbis, imperii, generis hu-*

mani fata commissa sunt (1), sed multo illustrius prælium, quo agressi et detriumphati sunt apostoli idololatriam, 1. Prosperitate florescentem; 2. Viribus et præsidiis maxime pollentem; 3. Consuetudine et vitiis invalescentem.

I. PARS. Admiranda Gentilium *prosperata felicitas* (2), qui licet suos vero Numini denegarent cultus, et falsos insuper venerarentur deos, tamen *prospero errore* (3) apud illos idololatria fuit, 1. Antiquitate nobilitata; nam *studio deorum colendorum maxime erravit antiquitas* (4); 2. Imperio dilatata: siquidem Romani fuerunt *in tantum sublimitatis elati, ut orbem occuparint* (5); 3. Fortunæ bonis cumulata: etenim *illis ab imperio et a cœlo bene est.* (6) De idololatria nihilominus triumpharunt apostoli, prædicantes christianam religionem multo longe, 1. Antiquiorem; 2. Ampliorem; 3. Ditiorem.

1. Floruit quidem antiquitate idololatria; *Sed vanum jam antiquitas, quando curricula nostra coram.* (7) Vana deorum Gentilium antiquitas antiquitati Dei Christianorum comparata. Inter deos Gentilium Saturnus censebatur antiquissimus: unde Romanos sic alloquitur Tertullianus: *Ante Saturnum, deus penes vos nemo est. Ab illo census vel potioris vel notioris divinitatis* (8): at *multo antiquior Moyses etiam Saturno.* (9) Christus vero Moysem ætate longe antecedit: nam ut Deus exstitit ab æterno; et quamvis ut homo natus sit in medio temporum, lubet exclamare: *O Christum et in novis veterem!* (10) tum quia in lege Moysis prophetatus: *per prophetas venturus Christus annuntiabatur* (11); tum quia in eadem lege *Christus multis modis et figuris conversatus est* (12); tum quia in lege naturæ, lege mosaica vetustiore cum patriarchis conversatus est: *Nam et profitemur Christum semper egisse in Dei Patris nomine; ipsum ab initio conversatum; ipsum congressum cum patriarchis et prophetis* (13), non tantum in aliqua specie externa visibili, sed in vera et reali carne: *Atquin tunc quoque inter illos angelos ipse Dominus apparuit Abrahæ sine nativitate.* (14) Triplici autem potissimum de causa in carne nondum nata Dei Filius apparuit, 1. Ut humanos quos suscepturus erat, edisceret affectus: *ediscens jam inde a primordio hominem, quod erat futurus in fine.* (1) 2. Ut hominem divinam doceret disciplinam, *conversabatur Deus ut homo divine agere doceretur.* 3. Ut nos præpararet ad facilius credendam Verbi humanationem: *ut facilius crederemus Filium Dei descendisse in seculum, si et retro quid tale cognosceremus* (2); siquidem *tantum opus paraturum desiderabat ut credi posset.* (3)

2. Hæc religionem christianam antiquiorem idololatria demonstrant: nunc de latitudine imperii tractandum est; et videndum *quantum urbium aut produxit, aut auxit, aut reddidit præsentis imperii triplex virtus, Deo tot Augustis in unum favente? quot census transcripti? quot populi repurgati? quot ordines illustrati? quot barbari exclusi? Revera orbis tutissimum hujus imperii rus est.* (4) Loquitur de Severo imperatore, generosissimo et faustissimo principe, qui duos filios Antoninum et Getam in Cæsares allegerat; sub cujus dominatu multum sunt dilatati imperii limites. Verum etiam sub Severo imperium quantum vis extensum, non accedit ad extensionem regni Salvatoris, cui æternus Pater dedit gentes hæreditatem, et possessionem terminos terræ: *Ubi Christo dedit gentes hæreditatem, et possessionem terminos terræ, exinde Christus in omnes gentes legem paternæ bonitatis extendit.* (5) Quale, quæso, Christi regnum qui solus inter omnes reges usque ad terminos terræ dilatavit imperium? *Nam si Salomon regnavit, sed in finibus Judæ tantum; a Bethsabee usque Dan termini regni ejus signantur. Si vero Babyloniis et Parthis regnavit Darius, non habuit in omnibus gentibus potestatem. Si Ægyptiis Pharao, vel quisque ei in hæreditate regni successit: illic, tantum potitus est regni sui dominium: sic Nabuchodonosor cum suis regulis ab India usque Æthiopiam habuit regni sui terminos. Sic Alexander Macedo nunquam Asiam universam et cæteras regiones posteaquam devicerat, tenuit. Sic Germani adhuc usque limites suos transgredi non sinuntur. Britanni intra Oceani sui ambitum conclusi: Maurorum gens, et Getulorum barbaries a Romanis obsidentur, ne regionum suarum fines excedant. Quid de Romanis dicam, qui de legionum suarum præsidiis imperium suum muniunt, nec trans istas gentes porrigere vires regni sui possunt? Christi autem regnum et nomen ubique porrigitur, ubique creditur,*

(1) Flor. L. 2. c. 2. — (2) Tert. Apol. 6. — (3) Tert. L. de An. 2. — (4) Tert. Apol. 6. — (5) Tert. Apol. 25. — (6) Tert. L. de Pall. 1. — (7) Tert. L. de Pall. 2. — (8) Apol. 10. — (9) Tert. L. de An. 28. — (10) Tert. L. 4. adv. Marc. 21. — (11) Tert. L. adv. Jud. 7. — (12) Tert. L. adv. Jud. 9. — (13) Tert. L. 2. adv. Marc. 27. — (14) Tert. L. de Car. Chr. 6.

(1) Tert. L. 2. adv. Marc. 27. — (2) L. adv. Prax. 16. — (3) Tert. L. 3. adv. Marc. 2. — (4) Tert. L. de Pall. 2. — (5) Tert. L. 4. adv. Marc. 16.

ubique regnat, ubique adoratur. (1) Enumerat Tertullianus ampliora quæ exstabant suo tempore regna, quæ omnia in amplitudine longe superat Christi dominatio, qui per suos apostolos cuncta illa regna suo substravit imperio.

Porro si moralis philosophus magnifice pronunciavit : *Non sum uni angulo natus* (2); quanto verius apostoli non uni loco, sed urbibus, sed provinciis, sed regnis, sed regionibus, sed universo orbi natos se valent merito gloriari? *Cujus et prædicatores apostoli in psalmis David ostenduntur : In universa, inquit, terra erit sonus eorum, et usque ad terminos terræ verba eorum. In quem enim alium universæ gentes crediderunt, nisi in Christum ? Parthi, Medi, Elamitæ, et qui inhabitant Mesopotamiam, Armeniam, Phrygiam, Cappadociam, et incolentes Pontum, et Asiam, et Pamphyliam, et immorantes Ægyptum, et regionem Africæ, quæ est trans Cyrenem, inhabitantes ; Romani et incolæ, tunc et in Jerusalem Judæi et cæteræ gentes ; ut jam Getulorum varietates, et Maurorum multi fines, Hispaniorum omnes termini, et Galliarum diversæ nationes, et Britannorum inaccessa Romanis loca, Christo vero subdita ; et Sarmatarum, et Dacorum, et Germanorum, et Scytharum, et abditarum multarum gentium ; et provinciarum, et insularum multarum nobis ignotarum, et quæ enumerare minus possumus ; in quibus omnibus locis Christi nomen regnat, in quibus omnibus locis populus nominis Christi inhabitat.* (3) Per ignotos illos populos (apud quos vel alias vel nunc floruit christiana religio) intelligendi sunt Chinenses, Japonenses, Indi, Concinchinenses, Americenses, Peruani, et generatim cuncti fere incolæ tum veteris, tum novi orbis. Inhabitantes etiam in insulis sive Oceani, sive Mediterranei maris, Orientalibus, Meridionalibus, Occidentalibus, Septentrionalibus : *Nunc passionem Christi, et resurrectionem, cunctarum gentium et litteræ, et voces sonant : et totius mundi una vox, Christus est.* (4) Cum autem tot nationes dominationi Christi subditæ fuerint per apostolos, nonne quivis valet dicere Domino : *Annuntiavi justitiam tuam in Ecclesia magna.* (5) Ubi D. Ambrosius : *Quid est magna, nisi de totius orbis partibus congregata?* Magna equidem si ejus attendatur antiquitas, latitudo et opulentia.

3. Christiana religio occultata fuit in veteri Testamento *sub figuris, allegoriis et ænigmatibus, revelanda postmodum in Christo, posito in lumen nationum a Creatore promittente per Esaiæ vocem, patefacturum se thesauros invisibiles et occultos.* (1) Hos thesauros manifestavit in novo Testamento stabiliendo christianam religionem idololatria multo ditiorem. Gentiles quibusdam in locis nonnullas habuerunt divitias, at *credenti totus mundus divitiarum est* (2): idololatria terrenis tantum ditata fuit bonis, quibus improbi sæpe sæpius abundant : Ecclesia vero, quæ est *domus nostra, spiritualibus divitiis plena est* (3), non habens in prosperitate sibi similem. In ea enim sunt Scripturæ sacræ, quæ divina mysteria detegunt ; divinæ leges, quæ fideles ad salutem æternam dirigunt ; sacramenta a Christo instituta, quæ sanctitatem conferunt ; gratiæ a Spiritu Sancto datæ, quæ justos Deo gratos efficiunt, et cœli compotes reddunt ; angeli, qui nos adversus dæmonum impetus custodiunt ; apostoli, qui suis precibus Ecclesiam protegunt, quam viventes propugnarunt debellando idololatriam viribus et præsidiis maxime pollentem.

II. PARS. *Infirma mundi electa sunt a Deo, ut confundantur fortia ; et stulta ejus, ut confundantur sapientia.* (4) Tria D. Augustino videntur velut impossibilia, et rationi humanæ incredibilia. Unum, quod Dei Filius sit ad humanationem demissus, in stabulo natus, toto vitæ decursu in egestate et ignobilitate conversatus, et in morte ignominia et supplicio mulctatus. Alterum, quod homines crediderint ineffabile ejusmodi mysterium supra sensum, rationem et naturam sublimatum. Tertium, quod duodecim Christi discipuli, ignari, inermes, simplices, agrestes, aggressi sint idololatriam viribus et propugnaculis munitam. (5) Nam, ut ipsimet fatentur : *Adversus hæc igitur nobis negotium est, adversus institutiones majorum, auctoritates receptorum, leges dominantium, argumentationes prudentium ; adversus consuetudinem, vetustatem, necessitatem, adversus exempla, prodigia, miracula, quæ omnia adulterinam istam divinitatem corroboraverunt.* (6) Bone Deus ! quot sese offerebant obstacula, ne suo apostoli ministerio fungerentur ? Eia quot hostes quibuscum illis erat dimicandum ? *Ingenti manu veritas obsidetur ; at ipsa de sua virtute secura est, et omnem illam expugnatorum multitudinem*

(1) Tert. L. adv. Jud. 7. — (2) Senec. Ep. 28. — (3) Tert. — (4) D. Hier. Ep. 3. ad Heliodor. — (5) Ps. 59.

(1) Tert. L. 5. adv. Marc. 6. — (2) D. Hier. Epist. ad Paul. (3) D. Hier. — (4) Tert. L. de Fug. in pers. 2. (5) L. 23. Civ. 5. — (6) Tert. L. 2. ad Nat. 1.

prosternit (1), ut constat ex apostolis. Quorum, 1. Stultitia philosophorum vicit sapientiam; 2. Infirmitas regum superavit potentiam; 3. Simplicitas dæmonum debellavit astutiam.

1. *Dominus stulta mundi in confusionem etiam philosophiæ ipsius elegit.* (2) Ut philosophorum sapientiam per apostolorum stultitiam confunderet Salvator, voluit religionem christianam prædicari *temporibus eruditissimis et oculatissimis* (3); cum maxime floreret philosophia, et philosophi majori essent in honore apud Gentiles. In quo Christus non est de errore et imprudentia culpandus, sed de sapientia et providentia laudandus: *Deliquit, opinor, divina doctrina, ex Judæa potius quam ex Græcia oriens: erravit et Christus, piscatores citius quam sophistas ad præconium emittens* (4): at cur *non de schola rhetorum aut philosophorum assumpti sunt* (5) Christi discipuli? cur non disertos philosophos, sed illitteratos apostolos elegit Dominus? Ut *ex insipientia sapientia acuatur.* (6) Etenim duodecim illi illitterati piscatores cunctos vicerunt philosophos, et sapientiores fuerunt sophistis, oratoribus, qui existebant tunc, et extiterant antea. *Duodecim erant, et per ipsos omnem sibi conciliavit orbem, et illitterati isti obturaverunt ora philosophorum.* (7)

Suam Deus demonstravit sapientiam tum in missione Moysis, tum in missione apostolorum: *Moysi causato linguæ tarditatem, os repromisit, et sapientiam ipsam, cui nemo resisteret* (8); et ut solidius christianam stabiliret disciplinam, elegit discipulos imperitos et insipientes, ut per eorum ora loquendo, suam in illis ostentaret sapientiam: et ob hanc causam consultissime vetat Salvator ne de re dicenda, nec de rei dicendæ modo quidquid prius discipuli apud se cogitent, et proprio sensu coram tyrannis loquendum concipiant: *Cum prohibet meditari responsionem ad tribunal, famulos suos instruit, Spiritum Sanctum responsurum repromittit* (9), qui subministrabit eis quid loquantur. Quasi dicat, expendit Remigius: *Vos verba edetis, sed ego sum qui loquor* (10): imparatos vos inveniat colloquium, ut mihi quod dicturi estis, adscribatur. Rem omnem dicendam, omnemque sermonis modum sibi vendicat, et merito: nam *quemadmodum majora operatus est Christus, majora locutus est per discipulos.* (1) Sic autem mundi confutavit sapientiam: *Sicut sapientia mundi stultitia est penes Deum, ita et sapientia Dei stultitia est penes mundum. Sed nos scimus stultum Dei sapientius hominibus* (2), ut ex apostolis comprobatur, quorum stultitia philosophorum vicit sapientiam, et infirmitas regum superavit potentiam.

2. *Qui magis inimici et persecutores Christianorum quam de quorum majestate convenimur in crimen?* (3) Inter Ethnicos erant reges maxime infensi Christianis, quos summa hostilitate prosequebantur; et hoc quia erant, 1. ut plurimum regni usurpatores: religio autem christiana alienum bonum injuste detentum restituendum decernit; 2. Erant scelerosi: christiana disciplina crimina damnat; 3. Politici expavescentes ne sub religionis prætextu, aliqua fieret in regno mutatio; 4. Tyranni existimantes omnia sibi licere, *quod Jovi, hoc regi* (4), religio christiana Deo soli tribuit potentiam absolutam, regis auctoritatem temperat: *Quod attinet ad honores regum vel imperatorum, satis præscriptum habemus, in omni obsequio esse nos oportere, secundum apostoli præceptum: subditos magistratibus et principibus et potestatibus, sed intra limites disciplinæ, quoadusque ab idololatria separemur.* (5) Propter hujuscemodi rationes, *astiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum adversus Dominum et adversus Christum ejus.* (6) Sed supra omnes romani imperatores christianam aversabantur disciplinam, et majori furore insurgebant in Christianos, divinos eis denegantes honores: *Non enim Deum imperatorem dicam, quia mentiri nescio* (7): et hæc erat præcipua causa persecutionis Christianorum per totum imperium romanum. *Ventum est igitur ad secundum titulum læsæ augustioris majestatis: siquidem majori formidine, et callidiore timiditate, Cæsarem observatis, quam ipsum de Olympo Jovem.* (8) Nihil tamen horum impedivit, quominus apostoli audacter adorirentur *reges et præsides et armatas potestates, apud quos causa purganda erat.* (9) Passuros persecutiones apostolos prædixerat Christus, ut hac Domini prædictione sese ad omnia constanter perferenda et fortiter superanda corroborarent. Ut autem animadvertit D. Chrysostomus, *non dixit: Ite,*

(1) Tert. — (2) Tert. L. de Præsc. Hæret. 7. — (3) D. Aug. L. 22. Civ. 7. — (4) Tert. L. de An. 3. — (5) D. Bern. serm. 36. in Cant. — (6) Tert. L. de An. 29. — (7) D. Chrysost. hom. 28. in Gen. — (8) Tert. L. 4. adv. Marc. 39. — (9) Tert. Scorp. 11. — (10) Matt. 10.

(1) D. Chrysost. hom. 30. in Ep. ad Rom. — (2) Tert. L. 2. adv. Marc. 2. — (3) Tert. Apol. 31. — (4) Sen. — (5) Tert. L. de Idol. 15. — (6) Psal. 2. — (7) Tert. Apol. 33. — (8) Tert. Apol. 28. — (9) Tert. Scorp. 10.

sed, Ego mitto vos : mittenti mihi credite : infirmi quidem estis vos, sed qui mittit potens est. (1)

Inde multum suam commendat Christus potentiam ad negotium perdifficile et maxime arduum adeo infirma assumens instrumenta. Etenim si pompatice suam ostentasset majestatem, et reges per semetipsum suo subdidisset imperio, non ita claresceret ejus potentia, ac eos per apostolos infirmos, imbecilles et inermes subjiciendo. Ideo ut profunde ratiocinatur Tertullianus : *Stulta mundi elegit Deus, ut confundat sapientiam ejus, et prædifficilia penes homines, facilia penes Deum. Nam si Deus est sapiens et potens, merito in adversariis sapientiæ potentiæque, id est, in stultitia et impossibilitate materias operationis suæ instituit : quoniam virtus omnis ex his causam accipit, a quibus provocatur.* (2) Deus est infinite sapiens et potens ; ab eo homines sapientiam et potentiam mutuati sunt ; et quia philosophi et reges accepta a Deo potentia et sapientia abutebantur ad idololatriam propugnandam, et christianam disciplinam expugnandam, Deus sapientes et potentes illos debellare voluit, non per suam sapientiam et potentiam immediate, sed per stultitiam et impotentiam, quæ sunt sapientiæ et potentiæ contrariæ ; et uti suam Deus ostentavit sapientiam, stulta mundi eligens, ad vincendam philosophorum sapientiam, ita suam demonstravit potentiam, assumens infirma mundi ad superandum regum potentiam ; *Elegit ignobiles et humiles, ut si quid magni essent aut fecissent, ipse in eis esset aut faceret.* (3) Si elegisset discipulos vel genere illustres, vel dignitate sublimes, vel fortunæ bonis divites, vel sapientia et eloquentia pollentes, vel viribus et fortitudine potentes, mundi conversio adscribi potuisset eorum aut nobilitati, aut dignitati, aut divitiis, aut sapientiæ et eloquentiæ, aut potentiæ et viribus ; at eligens ignobiles, demissos, contemptibiles, egenos, imperitos, infirmos, eorum triumphi non discipulis, sed Magistro et Domino erant adscribendi, *ut jam vel inviti fateantur homines, in illis divinam esse virtutem.* (4) In apostolorum itaque stultitia divina emicat sapientia ; in discipulorum infirmitate divina relucet potentia. Illorum namque ministerio Christus suo imperio etiam reges et imperatores subdidit ; nam etsi alias dixerit Tertullianus : *Sed et Cæsares credidissent super Christo, si aut Cæsares non essent seculo necessarii : aut si et Christiani potuissent esse Cæsares* (1) : attamen a tempore Constantini Magni Cæsares crediderunt Christo, et nonnisi christiani imperatores supra solium imperii fuerunt sublimati, licet eorum nonnulli fuerint hæretici, et Julianus apostata a fide defecerit.

(1) In Matth. — (2) Tert. L. de Bap. 2. — (3) D. Aug. — (4) D. Hil. Hom. 1. in Act.

3. Dæmon idololatriæ propugnator acerrimus, et christianæ religionis impugnator infensissimus, *nihil magis curans quam hoc ipsum excludere quod prædicamus* (2), nam se Deum profitendo, idololatriam propugnare et disciplinam christianam expugnare conatur : verum sua simplicitate discipuli de dæmonis astutia triumpharunt. Inter argumenta quæ veritatem aliquam demonstrant, potiora illa videntur quæ sunt ad hominem, quæ concludunt ex concessis : quæ ex ipsius adversarii confessione mutuantur. *Ex æmulis nonnunquam testimonium necessarium est, si non æmulis prodest.* (3) Hac methodo fuit ostentata veritas, et christianæ religionis perfectio declarata. Apostoli namque sua simplicitate dæmonum superarunt astutiam, quos dæmones se non deos fateri coegerunt : unde sic judices et tyrannos alloquuntur discipuli : *Edatur hic aliquis sub tribunalibus vestris quem dæmones agi constet. Jussus a quolibet Christiano loqui spiritus ille, tam se dæmonem confitebitur de vero, quam alibi Deum de falso. Quid isto opere manifestius ? quid hac probatione fidelius ? Simplicitas veritatis in medio est. Virtus illi sua assistit. Nihil suspicari licebit. Quid autem injici potest adversus id quod ostenditur nuda sinceritate ? Si altera parte vere dii sunt, cur sese dæmonia mentiuntur ? an ut nobis obsequantur ? Jam ergo subjecta Christianis divinitas vestra. Nec divinitas deputanda est, quæ subdita est homini, et, si quid ad dedecus facit suis.* (4)

Tale erat imperium quod apostoli exercebant in dæmones qui eorum obsequentes mandatis, et se deos negabant et dæmones profitebantur. Hoc testimonio Ethnicos urgent apostoli ut eos avocent a mendacio, et ad veritatem adducant. *Sed monstravimus vobis idoneos testes Christi, ipsos illos quos adoratis. Multum est, si eos adhibeam, ut credatis Christianis, propter quos non creditis Christianis.* (5) Hæc est victoria quam sua simplicitate apostoli reportarunt de astutia dæmonum, cogentes eos fateri mendacium, et veritatis testari fidem. Quod sane testi-

(1) Tert. Apol. 21. — (2) Tert. L. de An. 57. — (3) Tert. L. de An. 2. — (4) Tert. Apol. 23. — (5) Tert. Apol. 21.

monium mirum in modum christianam auctoravit disciplinam : nam *inquantum justitiæ iniquitas æmula est*, *intantum materia est ad testimonia ejus cujus est æmula.* (1) Sic ex confessione spiritalis nequitiæ rutilat christianæ disciplinæ perfectio, quæ detriumphat idololatriam consuetudine et vitiis invalescentem.

III. PARS. *Sed enim multa sunt quibus teneritas conscientiæ obduratur in callositatem voluntarii erroris.* (2) Tria sunt potissimum quæ errorem intellectus et voluntatis pravitatem propugnant, 1. Vetus consuetudo ; 2. Inveterata vitia ; 3. Auctorata exemplis crimina. Hæc tria idololatriam propugnabant, 1. Antiqua consuetudo deos colendi ; 2. Inveterata Gentilium vitia ; 3. Auctorata numinum exemplo crimina. O quam belle ad propositum Tertullianus *dilectionem perfectam affirmat fugatricem timoris et animatricem confessionis !* (3) Hac dilectione accensi apostoli, omnem timorem fugarunt, christianam religionem prædicarunt, et animitus debellarunt idololatriam, 1. Consuetudine solidatam; 2. Vitiis vigoratam ; 3. Criminoso deorum exemplo auctoratam.

1. Magnam profecto auctoritatem vetus habet consuetudo : quare Tertullianus vult respiciendam *auctoritatem imprimis consuetudinis ipsius.* (4) Consuetudinis veneranda est auctoritas in rebus civilibus, naturalibus et fidei. In rebus civilibus magnam sibi auctoritatem vindicat consuetudo : etenim *consuetudo etiam in civilibus rebus pro lege suscipitur, cum deficit lex.* (5) In rebus naturalibus *consuetudo propterea colenda est, ne non sit rationis interpres.* (6) Ratio quam interpretatur consuetudo, ad hominis naturam spectat. Tandem magna vis consuetudinis in rebus fidei : multa siquidem sunt in christiana religione, quæ ex consuetudine et traditione observantur, quæ fuse refert Tertullianus. *Harum et aliarum ejusmodi disciplinarum, si legem expostules Scripturarum, nullam invenies : traditio tibi prætendetur auctrix, consuetudo confirmatrix, et fides observatrix.* Magna est vis consuetudinis in rebus civilibus, in quibus habetur pro lege ; major in rebus naturalibus ; nam *inveterata consuetudo tantum potest quantum natura* (7) : maxima in rebus religionis ; quapropter Plato, qui probe noverat falsam deorum pluralitatem, ne se consuetudini opponeret, diis sacrificavit. Apud Gentiles idololatria erat consuetudine solidata, eam simul cum lacte acceperant a parentibus, avis, proavis, aliisque fere in infinitum prædecessoribus.

Idololatriam tamen veteri consuetudine firmatam aggrediuntur apostoli, et ut illam destruant et religionem christianam adstruant, produnt naturam, Scripturam et disciplinam, quæ a Deo habent originem. *In his consistit defensio nostræ opinionis secundum Scripturam, secundum naturam, secundum disciplinam. Scriptura legem condit, natura contestatur, disciplina exigit. Cui ex his consuetudo opinionis prodest, vel qui diversæ sententiæ color est ?* (1) Ex Scriptura autem demonstrant apostoli, Gentilium deos fuisse homines. Unde sic alloquuntur Ethnicos : *Appellamus, et provocamus a vobis ad conscientiam vestram. Illa nos judicet, illa nos damnet, si poterit negare omnes istos deos vestros homines fuisse. Si et ipsa inficias ierit, de suis antiquitatum instrumentis revincetur, de quibus eos didicit ; testimonium perhibentibus ad hodiernum, et civitatibus in quibus nati sunt ; et regionibus in quibus aliquid operati vestigia reliquerunt, in quibus etiam sepulti demonstrantur.* (2) Ex natura Dei existentiam ejusque unitatem ostentant apostoli : universa namque natura creata Creatorem prædicat. *Habet Deus testimonia, totum hoc quod sumus et in quo sumus.* (3) Ejusmodi testimonium Gentiles evidenter convincit eorumque malitiam demonstrat. *Et hæc est summa delicti nolentium recognoscere, quem ignorare non possunt. Vultis ex operibus ipsius tot ac talibus, quibus continemur, quibus sustinemur, quibus oblectamur, etiam quibus exterremur ?* (4) Nec tantum Dei existentiam natura demonstrat, sed ejus etiam unitatem probat. *Sic probatur et Deus et unus, dum non ignoratur.* (5) Tandem *disciplina quid magis Deo ratum sit, ostendit* (6) : cum autem Deus sit essentialiter bonus et sanctus, *meliora quoque sectari* (7) desiderat. Christiani meliora sectantur, sunt namque virtutis studiosi : Gentiles econtra prava sectantur, qui sibi homines scelerosos in deos consecrant, ut illis exprobrant apostoli apud Tertullianum : *Deos facite vobis criminosissimos quosque ut placeatis diis vestris, illorum est honor consecratio coæqualium* (8) ; quorum crimina aggressi sunt apostoli debellantes idololatriam vitiis roboratam.

(1) Tert. L. de Fug. in pers. 2. — (2) Tert. L. 2. ad Nat. 1. — (3) Tert. Scorp. 12. — (4) Tert. L. de Cor. Mil. 1. — (5) Tert. L. de Cor. Mil. 4. — (6) Tert. Ib. — (7) Phil. Jud. L. de Abraham.

(1) Tert. L. de vel. Virg. 16. — (2) Tert. Apol. 10. — (3) Tert. L. 1. adv. Marc. 10. — (4) Tert. Apol. 17. — (5) Tert. L. 1. adv. Marc. 5. — (6) Tert. L. de vel. Virg. 16. — (7) Tert. (8) Tert. Apolog. 11.

2. Quamvis fuerit a Deo pagana gens, *et in hanc ipsam conversionem temperata* (1), hujuscemodi tamen conversio erat difficillima, 1. Quia *omne malum aut timore, aut pudore natura perfudit* (2) : Gentiles neque timore, neque pudore arcebantur a vitiis; 2. Quia per spectacula in criminibus detinebantur : *Altius præscripsisse debemus, dæmonas ab initio prospicientes, sibi inter cætera idololatriæ etiam spectaculorum inquinamenta, quibus hominem a Deo avocarent, et suo honori obligarent, ejusmodi quoque artium ingenia inspirasse* (3); tanta erat quæ a circo et amphitheatro captabatur voluptas; ut *plures denique invenias, quos magis periculum voluptatis quam vitæ, avocet ab hac secta.* (4) Quia difficillime relinquuntur *exercitata vitia et usu viriosa.* (5) 4. Quia deserenda erat idololatria *exclusis antiquitatis sordibus* (6), scilicet templis, idolis, sacrificiis, solemnitatibus et vitiis quæ *consuetudo corroboravit.* (7) 5. Transeundum erat a vitiis ad virtutes, a superbia ad humilitatem, ab avaritia ad liberalitatem, ab impudicitia ad castitatem, a gula ad sobrietatem, a vindicta ad charitatem. Quod non modo difficile, sed etiam impossibile visum est multis qui *convertibilem negant naturam; quia arbor bona malos non ferat fructus, nec mala bonos.* (8) Verum *hæc erit divinæ gratiæ vis potentior utique natura, habens in nobis subjacentem sibi liberam arbitrii potestatem, quæ cum ipsa naturalis atque mutabilis, quoquo vertitur, natura convertitur.* Quantumvis memorata difficilem Ethnicorum redderent conversionem; *sed tamen nihil horum sermonis evangelici cursum impedivit, tanta erat Crucifixi potentia* (9); quæ ut magis niteret, *stulta mundi elegit Deus, ut confundat sapientia. Quænam stulta sunt? Conversio hominis ad cultum veri Dei? rejectio erroris? disciplina justitiæ, pudicitiæ, patientiæ, misericordiæ, innocentiæ?* (10) Magnum sane miraculum, *ex mortuis effici vivos* (11): attamen *si invisibilia pensemus, majus est miraculum prædicationis, verbo peccatorem convertere, quam carne mortuum resuscitare.* (12) In resuscitatione namque corporis nihil Deo resistit; at in conversione peccatoris, homo utens, seu abutens sua libertate, Deo potest resistere. Quod si unius peccatoris conversio, magnum videtur miraculum, quanto majus tot Gentilium conversio? *Quanquam non humanum, sed divinum profecto sit opus, tantorum simul et tam repentina immutatio.* (1) Mirabilem hanc immutationem operatus est Christus per apostolos, qui triumpharunt de idololatria vitiis roborata, et pravo adhuc deorum exemplo auctorata.

3. *Quanti ad malum performantur* (2) pravo aliorum exemplo! *Etenim vitiorum exempla oppugnant animum, impellunt, immutant, transformant* (3): quia *proclivis est malorum æmulatio, et quorum virtutes assequi nequeas, cito imitaris vitia* (4) : et quo plures sunt qui criminis exemplo provocant ad scelus, eo plures sunt qui crimen perpetrant; *nullum enim malum difficilius extinguitur quam quod multitudinis consensu asseritur* (5) : a numero siquidem pessimorum auctoratur crimen. *Homicidium cum admittunt singuli, crimen est; virtus est cum publice geritur* (6) : quia non solum excusatur, sed insuper licitum existimatur, et quasi honestum commendatur. Quia ut addit Cyprianus, *consensere jura peccatis, et cœpit esse licitum quod publicum est.* Quædam videtur consensio inter publicum crimen, et ipsummet jus : tum quia crimen absque pudore committitur. *Delicti durior frons est, ab ipso et in ipso delicto impudentiam* (7) doctus scelerosus peccator : tum quia jus, crimen publicum impunitum patitur : tum quia publicum crimen, velut bonum et laude dignum jus approbat. Periculosum sane est omne crimen publicum, quia *adulterium discitur dum videtur* (8); sed multo periculosius pravum eorum exemplum qui supra alios aliqua dignitate præeminent. Etenim *major est ejusmodi opera quæ non effigiem confert, sed auctoritatem.* (9) Vitium eorum qui aliis antistant, est velut pestis publica, cui nullum potest adhiberi remedium. *Deplorandus ille status est, ubi jam non vitiis excusatio, sed auctoritas datur.* (10) Quando crimen supra thronum collocatur, magis emicat, de longe prospicitur, a multis conspicitur, minus dehonestatur. *Desinunt esse probri loco purpurata flagitia.* (11) Quod si prava hominum exempla alios promovent ad malum, quanto magis exempla eorum qui pro diis habentur? Gentilium dii erant criminosissimi. *Volo igitur merita recensere, an ejusmodi*

(1) Tert. L. adv. Valent. 14. — (2) Tert. Apol. 1. — (3) Tert. L. de Spect. 10. — (4) Tert. L. de Spect. 2. — (5) Tert. L. adv. Valent. 16. — (6) Tert. L. de Car. Chr. 17. — (7) Tert. L. de Cor. Mil. 2. — (8) Tert. L. de An. 21. — (9) D. Chrysost. Hom. 2. in c. Gen. — (10) Tert. L. de Car. Chr. 4. — (11) Tert. L. de An. 28. — (12) D. Greg. L. 3. Dial. 17.

(1) D. Bern. Epist. 77. — (2) Tert. Apol. 1. — (3) D. Cypr. de Spect. — (4) D. Hier. Epist. ad Lætam. — (5) Cypr. — (6) D. Cyp. Epist. 2. ad Deme triad. — (7) Tert. L. de vel. Virg. 2. — (8) Cyp. Ep. 2. — (9) Tert. L. de Idol. 8. — (10) D. Cyp. de Spect. — (11) D. Cyp. Epist. 2.

sint, ut illos in cœlum extulerint, et non potius in imum tartarum merserint. Illuc enim abstrudi solent impii quique in parentes, et in sorores incesti, et maritarum adulteri, et virginum raptores, et puerorum contaminatores, et qui sæviunt, et qui occidunt, et qui furantur, et qui decipiunt, et quicunque similes sunt alicujus dei vestri, quem neminem integrum a crimine aut vitio probare poteritis, nisi hominem negaveritis. (1) Et ut nullus nefanda deorum posset ignorare crimina, 1. In carminibus decantabantur a poetis : *Quis non poeta dedecorator invenitur deorum ?* 2. In comœdiis et tragœdiis repræsentabantur : *Histrionum litteræ omnem fœditatem eorum designant* (2) ; 3. In libris continebantur; 4. Imaginibus depingebantur ; simulacris exarabantur : *quorum formant adulteria in simulacris ; quorum fornicationes imaginibus mandant ; quorum titulant incesta picturis ; quorum credulitates commendant libris; quorum parricidia tradunt seculis ; quorum impietates personant tragœdiis.* (3)

Callidus dæmon maxime sollicitus fuit, ut tot et tanta falsorum deorum crimina divulgarentur ; ut tot enormitates in publicum proderentur, 1. Ut deorum flagitiis *hominibus peccandi pudor demeretur* (4) ; 2. Voluit *dare malo exemplo divinitatis, excusatam licentiam* (5) ; 3. Ut deorum exemplo *vitiis hominum quædam auctoritas pararetur* (6); Ut homines accenderet ad atrocissima quæque patranda crimina; nam *quid aliud est vitia incendere quam auctores illis inscribere deos ?* (7) 5. Ut homines haberent patronos, qui eos ab infamia et justitia vindicarent : *Deos vitiorum patronos effinxerunt, ut peccatum non modo crimine careat, sed præclarum etiam et divinum censeatur, ad ea scilicet quæ pro diis adorantur confugientes.* (8) Sic adultero, Jovis patrocinatur adulterium ; ambitioso, Junonis superbia ; nebuloni, Bacchi gula ; inimico, Martis crudelitas; lascivo, Veneris luxuria ; furi, Mercurii latrocinium ; 6. *Ut fierent miseris religiosa delicta* (9) : sic fuerunt consecrata crimina, et Gentiles eo studio sese mancipabant vitiis, ac si deos honorassent, suosque eis reddidissent cultus. *Qui criminum desiderio, amore scelerum possidentur, criminum deos exoptant habere criminosos : qui peccare cupit, peccatorum colit et veneratur auctores : hinc est quod Veneri adulter inservit ; hinc est quod se Marti crudelis addicit.* (1)

(1) Tert. Apol. 11. — (2) Tert. Apol. 15. — (3) Chrysol. Serm. 155. — (4) Senec. L. de Beat. vit. 26. — (5) Senec. L. de Brev. vit 16. — (6) Min. Fœl. in Oct. — (7) Senec. L. de Brev. vit. — (8) Greg. Naz. Or. in lumina. — (9) D. Cyp. Ep. 2.

Ad idololatriam tot deorum criminibus consecratam debellandam missi apostoli, ut eam penitus detriumpharent, duo præstiterunt : nam, 1. Ut Gentiles a vitiis revocarent, demonstrarunt deos quos colebant fuisse homines sceleratissimos, quorum erant crimina non imitanda, sed detestanda ; 2. Ut eos ad virtutes allicerent, ostentarunt Christum esse verum Deum, humanatum ad hoc ut ejus exempla homines imitarentur, ut qui pravo deorum exemplo fuerant formati ad malum, bono Verbi corporati exemplo ad bonum reformarentur. *Quærite ergo si vera est ista divinitas Christi. Si ea est, qua cognita ad bonum quis reformatur* (2), non sufficit prava deorum detestari exempla, quia Christianis *non multum prodest vitia sua projecisse* (3), nisi Christi sequantur virtutes. Has imitabantur primiceri Christiani qui renuntiarant idolis, ut christianam amplexarentur disciplinam ; *nec aliunde noscibiles quam de emendatione vitiorum pristinorum* (4) ; neque vitiorum emendatione contenti, virtutibus adhuc coruscabant. Quas nobis imitandas reliquerunt, tanquam *fidelissima primordii exempla.* (5) Multi Christiani hujusce ætatis tali sunt nomine indigni, quia falsorum deorum crimina imitantur, et Christi virtutes dedignantur, quamvis *ex forma dominica agere* debeant. (6)

CONCIO SEXTA.

Nobis *curiositate opus non est post Christum, nec inquisitione post Evangelium.* (7) Plura sunt motiva credibilitatis, quæ fidei christianæ virtutem evidenter demonstrant, 1. Prophetarum vaticinia : *Idoneum, opinor testimonium divinitatis, veritas divinationis* (8) ; 2. Unanimis consensus scriptorum canonicorum, qui etsi diversis in locis et temporibus existentes, eadem tamen typis consignarunt, ut patet ex Septuaginta et duobus interpretibus, in diversis locis collocatis a Ptolomæo Ægyptiorum rege. *Sed ne notitia vacaret, hoc quoque Ptolomæo a Judæis subscriptum est, Septuaginta et duobus interpretibus indultis, quos Menedemus quoque philosophus de sententiæ communione suspexit.* (9) 3. Dæmonum confessio : *O testi-*

(1) Chrysol. Serm. 155. — (2) Tert. Apol. 21. — (3) Senec. Ep. 28. — (4) Tert. L. da Scap. 2. — (5) Tert. L. de An. 27 — (6) Tert. L. de Idol. 18. — (7) Tert. L. de Præsc. Hær. 8. — (8) Tert. Apol. 21. — (9) Tert. Apol. 18.

monium veritatis, quæ apud ipsa dæmonia testem efficit Christianorum ! (1) 4. Miraculorum operatio; nam Deus, qui est præcipuus eorum auctor et summe verax, nequit sua uti omnipotentia ad falsitatem testandam; 5. Martyrum passio, qui pro tuenda christiana religione, cuncta constanter tolerarunt supplicia: *quia nemo voluisset occidi, nisi compos veritatis.* (2) Verum nihil ita fidei ostentat veritatem ac religionis christianæ dilatatio, et per apostolos fidelium facta propagatio. Nam *Christum hodie invocant nationes, quæ eum non sciebant : et populi ad Christum hodie confugiunt, quem retro ignorabant.* (3) Tanta autem prole fecundati sunt apostoli, 1. Verbi Dei prædicatione; 2. Sacramentorum administratione; 3. Sanguinis effusione.

I. PARS. *Et ita ipse sermo pater dicitur, et initium omnium, et matrix, et origo cunctorum.* (4) Ille autem sermo, qui cunctarum pater et matrix dicitur rerum, non est alius quam sermo divinus : *Sed nullus sermo divinus, nisi Dei unius, quo prophetæ, quo apostoli, quo ipse Christus intonuit.* (5) Divino sermone vaticinati sunt prophetæ, locutus est Christus, prædicaverunt apostoli, et sua prædicatione, 1. Filios sibi, seu potius Christo pepererunt; 2. Christum in fidelibus generaverunt; 3. Fideles in corpus Christi converterunt.

1. Ab æterno Patre divinum generatur Verbum, *ut lumen de lumine accensum* (6): apostoli quoque illos omnes Christo generant, quos fidei splendoribus illustrant. Per apostolos namque *Christus totum jam orbem Evangelii sui radiis illuminavit* (7); et ita prædicantes apostoli fideles cunctos Christo pepererunt. *Per Evangelium apostoli nos genuerunt, non tamen sibi, sed Christo, quia per Evangelium Christi.* (8) In orbis creatione Deus *verbo tantam mundi molem semel protulit* (9), in mundi etiam recreatione Ecclesiam Deus Verbo formavit. Potentiam suam demonstravit Deus producens de nihilo creaturas *imperiali verbo* (10): suam adhuc Christus ostentavit virtutem, adducens Gentilium tenebras ad lucem veritatis : *Unde magis dignoscitur Christus quam ex verbi potestate?* (11) nam media apostolorum prædicatione, *Christus totum jam orbem Evangelii sui luce cepit* (12) :

(1) Tert. L. de Test. An. 2. — (2) Tert. Scorp. 9.— (3) Tert. L. 4. adv. Marc. 20. — (4) Tert. L. adv. Valent. 7. — (5) Tert. L. de An. 28. — (6) Tert. Apol. 21. — (7) Tert. L. adv. Jud. 12. — (8) D. Bern. Serm. 3. de SS. Pet. et Paul. — (9) Tert. L. 4. adv. Marc. 9. — (10) Tert. L. 2. adv. Marc. 4. — (11) Tert. L. 4. adv. Marc. 9. — (12) Tert. L. adv. Jud. 12.

Idcirco cuncti fideles qui alias exstiterunt, nos etiam qui christianam profitemur fidem, *semen apostolorum sumus per prædicationem, sed per adoptionem et hæreditatem, Filii Christi, et apostolorum nepotes.* (1) De Archimedis sphæra, in qua velut in compendio universum clauserat orbem, sic fatur Cassiodorus : *Parva machina, sed gravida mundo.* Parva machina sunt apostoli, utpote piscatores vilissimi in naviculis enutriti, verum sunt gravidi mundo, quem conceperunt *verbo Dei remige* (2); et quamtumvis fuerint humillimi, fuit tamen *fecunda humilitas partu* (3), quæ plurimos Christo generavit filios. Etenim *qui aliis evangelizat, quasi Jesum portat in utero, ut eum aliis, vel potius alios ei pariat. De talibus erat beatus Paulus, qui dicebat : Filioli mei, quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis.* (4)

2. Neque solus Paulus per prædicationem peperit in Galatis et formavit Christum, verum etiam cæteri apostoli in fidelibus parturierunt Christum, quod ipsemet asseverat Salvator : *Quicunque fecerit voluntatem Patris mei qui in cœlis est, ipse meus pater et mater est.* (5) Quem locum sic expendit D. Bernardus : *Pater, generando per verbum prædicationis, ut dicit Apostolus* (1. *Cor.* 4.): *Per evangelium ego vos genui; mater, pariendo per verbum sanctæ conversationis.* (6) Quod probe ad apostolos pertinet, qui per verbi prædicationem pepererunt fideles; et Christi parentes merito dici possunt, quia eum in fidelium mentibus generaverunt. Est namque trina Christi generatio : æternalis, temporalis et spiritualis. Pater est æternæ generationis principium, Filium dictione generans : *Hunc ex Deo prolatum discimus, et prolatione generatum.* (7) Spiritus Sanctus non est quidem pater Christi, sed auctor et principium generationis temporalis, quam operatus est in Virgine Deipara : *Et angelus in somnis ad Joseph : Quod in ea natum de Spiritu Sancto est.* (8) Principium spiritualis generationis sunt prædicatores; nam per Verbi divini prædicationem, Christum parturiunt in fidelium mentibus. Idcirco audacter asseverat Paulus *Christum habitare per fidem in cordibus.* (9) Fides autem ex auditu, auditus per verbum Dei, verbum Dei per prædicatores annuntiatur. Bis beatissima Virgo Filium Dei concepit : mente scilicet, et corpore. Mente, per fidem; nam *credit*

(1) D. Bern. — (2) Paulin. Epist. 21. — (3) S. Salv. — (4) D. Bern. Serm. 8. de Parvis. — (5) Matth. 12. (6) Serm. ad Pastor. in Synodo. 1. — (7) Tert. Apol. 12. — (8) Tert. L. de Car. Chr. 20. — (9) Eph. 2.

Maria Gabrieli. (1) Corpore ; ex illa enim Christus est *homo in carne generatus.* Ex D. autem Augustino *beatior fuit Maria concipiendo fidem Christi quam carnem Christi.* (2) Quod innuit ipse Dominus : nam cum mulier quædam, virtutibus ejus attonita exclamasset : *Beatus venter qui te portavit, et ubera quæ suxisti : illi exclamationi respondit, non matris uterum et ubera negans, sed feliciores designans qui verbum Dei audiunt.* (3) Hæc Christi conceptio et habitatio per fidem in auribus audientium æmulatur quodammodo Verbi humanationem.

3. Cum Eucharistia sit quædam Incarnationis extensio, apostoli consecrationem sacramenti æmulari videntur, convertentes audientes in corpus Christi mysticum. Hac supra re audiatur Rupertus elucidans Christum dicentem : *Verba quæ ego locutus sum vobis, spiritus et vita sunt : Spiritus vivificans, et vita vivens, et verum vitæ verbum. Hæc in pane, de quo dicturus sum: Hoc est corpus meum; et in vino, de quo dicturus sum: Hic est sanguis meus, spiritualiter operantur; ut vera caro mea sit, et sanguis meus, non mutata specie exteriori, sicut et in singulis hominibus spiritualiter, id est, nihilo mutato, de extrinsecis corporis accidentibus, hoc agunt, ut membra mea sint, et de multis una fiat Ecclesia, quæ alio respectu corpus meum, plenitudo mea dicatur, et sit.* (4) Ex Ruperto verba Christi, quæ prædicando locutus est, sunt tamquam sacramentalia, quæ auditores quasi in quamdam speciem sacramenti consecrant : et sicut in augustissimo altaris mysterio, verba consecrationis convertunt in corpus et sanguinem Domini, panis et vini substantiam, immutatis externis, et quæ videntur, panis et vini accidentibus ; sic verba prædicationis vere efficiunt, ut fideles sint membra Christi, et de multis una fiat Ecclesia, unum Christi corpus mysticum. Ruperto Scriptura patrocinatur, verbis consecrationis comparans prædicationem. D. namque Paulus prædicator eximius sic ait : *Propter gratiam quæ data est mihi a Deo, ut sim minister Christi in gentibus, sanctificans Evangelium Dei, ut fiat oblatio gentium accepta, et sanctificata in Spiritu Sancto.* (5) Pro *minister* græca lectio habet *liturgos :* quare Missa dicitur *Liturgia.* Pro *sanctificans*, Cajetanus legit *sacrificans. Dictio sanctificans non derivatur a sanctitate, sed a sacro, et significat sacrum operans. Perinde ac si dixisset, sanctificans Evangelium Dei. Itaque ad hoc se electum dicit, ut Evangelium vertat in sacrificium : quod tunc fit cum evangelizamus cum tanta reverentia vitæ et morum, quanta ad celebrandum fructuose tantum sacrificium exigitur.* Quid dici potest illustrius quam quod prædicator Evangelii, sit sacerdos, hostia sint populi qui convertuntur, et fiunt mystice corpus Christi et alia quasi species Eucharistiæ.

(1) Tert. L. de Car. Chr. 17. — (2) Serm. 25. de Verb. Dom. — (3) Tert. L. de Car. Chr. 7. — (4) L. 7. in Joan. — (5) Rom. 15.

Sacerdos criminosus indigne conficiens sacramentum, est reus corporis et sanguinis Domini : tum quia sacrosanctum illud mysterium contaminat ; tum quia sterile reddit, sua indignitate impediens, ne sibi gratiæ augmentum conferat. Concionator male verbum Dei annuntians, reus est tum profanationis, indigne tractans ministerium sacrum ; tum sanguinis audientium, quos impedit ne convertantur in corpus Christi mysticum. A tam sceleroso crimine immunem se prædicat Paulus : *Mundus sum a sanguine omnium; officium enim magistri feci; non enim subterfugi quominus declararem.* (1) Ergo qui non dicit, reus est sanguinis, hoc est, cædis et criminis Judæorum particeps, Judæi rei erant inhumanitatis tum erga Christum, tum erga discipulos Christi. Erga Christum, quem injuste morti damnarant ; erga discipulos Christi, quos crudeliter persecuti sunt, ut ipsis enecatis et *oppressis*, *Evangelii quoque disseminatio perimeretur* (2), et Christus orbus et sterilis redderetur. De quo ipsemet conqueritur Salvator : *Retribuebant mihi mala pro bonis, sterilitatem animæ meæ* (3) : seu, ut vult græca lectio, *orbitatem.* Quasi dicat, toto conatu moliti sunt ut me meis orbarent discipulis et filiis. Parum videbatur pharisæorum invidiæ et malitiæ peremisse Christum, si arcana ejus fecunditas superstes adhuc in discipulis remaneret. Quare malitiose satagunt, discipulorum dispersione, cœlestem magistrum et improlem et sterilem reddere, quo spes tanta filiorum simul cum eorum dispersione faceret aborsum. Evangelica doctrina a discipulis et prædicatoribus fecundatur : sua namque prædicatione multos Christo generant filios; hac autem posteritate orbatur Christus, et sterilis remanet, dum desunt probi verbi divini præcones.

Duplicem illam Judæorum inhumanitatem imitantur improbi sacerdotes, et pravi concionatores. Sævitiam Judæorum in Christum

(1) Theophylact. in Act. 20. — (2) Tert. L. de Fug. in pers. 6. — (3) Psal. 34.

imitantur improbi sacerdotes : nam Judæorum instar, in altaris mysterio vim inferunt corpori Christi, ipsis etiam Judæis crudeliores et iniquiores. *Proh scelus ! semel Judæi Christo manus intulerunt, isti quotidie corpus ejus lacessunt.* (1) Judæorum sævitiam in Christi discipulos pravi imitantur concionatores. Judæi persecuti sunt discipulos, ne sua prædicatione filios Christo generarent, ut enecatis apostolis Christus orbatus et sterilis remaneret. Pravi etiam prædicatores Christum filiis orbatum et sterilem reddunt. Divinus sermo est maxime fecundus, ipsi vero impediunt pravitate sua ne fecundetur, ne fructum afferat : *Verbum Dei seminis similitudo est* (2); ex illo semine *aliud cecidit secus viam, et conculcatum est, et volucres cœli comederunt illud.* (3) Per volucres Hugo Cardinalis intelligit dæmones, qui volucres cœli nuncupantur; vel quia sunt origine cœlestes, vel quia per aera discurrunt. Verbum autem Dei comedunt, quia illud de ore concionatorum accipiunt, constuprant, conculcant, devorant, ne homines ad virtutis frugem, et Dei cultum adducantur. Nam *et quæ illis accuratior pascua est, quam ut hominem a recogitatu veræ divinitatis avertant.* (4) Per cœli volucres possunt adhuc intelligi Concionatores pravi, pollentes volucri subtiliter ingenio, voce canore dulci, acuta eloquentes garrulitate, qui semetipsos quærentes, non Dei gloriam, neque animarum salutem, neque prolis dominicæ propagationem, cœleste illud corrumpunt semen, sterile et infecundum reddunt : *Ita corrupta sunt semina* (5) ut nullum afferant fructum, nec filiorum Christi augeant numerum.

Quantum ab apostolis discrepant pravi hujusce ætatis concionatores ! apostolorum princeps *Petrus populum universum lingua cepit* (6); nec minori cum successu verbum Dei annuntiaverunt cæteri, sua namque prædicatione et sanctitate morum innumeros Christo pepererunt filios : non boni autem prædicatores pravis suis moribus Christum orbatum et Ecclesiam sterilem reddunt. Quibus probe competunt ista D. Chrysostomi verba : *Nihil adeo Gentiles arguit, ut virtus ; nihil adeo perturbat, ut malitia : en nos sumus causa, nos, inquam, ut illi in errore permaneant. Jampridem doctrinam suam damnassent, et nostram approbassent, nisi vita nostra retraherentur. Verbis philosophari perfacile, sed inquirunt operationem : itaque horum nos pœnas dabimus : non solum eorum quæ ipsi commisimus, sed quorum causa fuimus ut nomen Dei blasphemetur.* (1)

Bona virtutum exempla, quæ Gentilium oculis ostentarunt olim apostoli, maximam mundi partem ad Christum converterant : prava econverso Concionatorum exempla avertunt a religione Gentiles, a veritate hæreticos, a virtute scelerosos Christianos, et ita quodammodo rei sunt et infidelitatis Gentilium, et erroris hæreticorum, et iniquitatis Christianorum. Rei erga Deum, quem blasphemare faciunt ; erga Christum, quem orbatum præstant ; erga Ecclesiam, quam sterilem et infecundam reddunt ; erga criminosos, quos bono exemplo defraudant ; erga justos, quos scandalizant ; erga apostolos, quorum virtutes non imitantur ; erga semetipsos, nam se suppliciis et pœnis mancipant, quas merito luent impediendo augmentum Christianorum, quos pepererunt apostoli tum per verbi prædicationem, tum per sacramentorum administrationem.

II. PARS. *Discipuli ut ministri* (2) sacramenta conferebant, et in sacramentorum administratione filios parturiebant : præsertim in administrandis baptismi, pœnitentiæ et ordinis sacramentis. Nam, 1. In administratione baptismatis, filios Christo generaverunt ; 2. In administratione pœnitentiæ, filios Deo pepererunt ; 3. In administratione ordinis, filios Ecclesiæ parturierunt.

1. *Dandi baptismum habet jus episcopus* (3) : Apostoli ordinati a Christo episcopi, baptismum de jure conferebant, et per administrationem hujus sacramenti, Christo parturiebant filios, quapropter de baptismate tanquam *de sanctissimo lavacro novi natalis* (4) loquitur Tertullianus, et qui in hoc sacro abluuntur fonte, Christiani nascuntur : *Nos pisciculi secundum nostrum Jesum Christum in aqua nascimur.* (5) In Christiano duplex est attendenda nativitas : naturalis una, quam habet a suis parentibus carnalibus, per quam nascitur reus, et diaboli filius : nam *Eva semine diaboli concepta iram Filium procreavit* (6) : tum quia Cainum iracundum genuit ; tum quia cæteri homines, qui ex illo vitiato semine procreantur (sola Virgine excepta) nascuntur filii iræ. Altera supernaturalis, et *a lavacro* (7), per quam Christianus innocens et Dei

(1) Tert. L. de Idol. 7. — (2) Tert. L. de Præsc. Hær. 31. — (3) Luc. 8. — (4) Tert. Apol. 22. — (5) Tert. L. de Pud. 1. — (6) Basil. Sel. Orat. 30.

(1) Hom. 38. ad Pop. Antioch. — (2) Tert. L. de Bapt. 11. — (3) Tert. L. de Bapt. 17. — (4) L. de Bapt. 20. — (5) Tert. L. de Bapt. 1. — (6) Tert. L. de Pat. 5. — (7) Tert. L. de Exh. Cast. 1.

filius nascitur. Christus hujus *novæ nativitatis dedicator* (1) baptizatos facit participes tum filiationis, quam a Patre habet ab æterno; tum filiationis, quam a Matre habet in tempore. Ab æterno Christus est Filius Dei naturalis ; quia *de Spiritu Spiritus, et de Deo Deus* (2) : baptizati etiam de Deo nascuntur, et in filios Dei adoptantur : *Scitum, Deum ex Deo nasci, quemadmodum ex non Deo, non.* (3) Christus in tempore concipitur de Spiritu Sancto in utero Mariæ, et in stabulo Virginis filius generatur : verum *originem quam sumpsit in utero Virginis, posuit in fonte baptismatis.* (4) Tum quia in hoc sacramento ex aqua et Spiritu Sancto denuo nascuntur Christiani, tum quia renati sunt filii Matris Dei, siquidem *in filio mater recognoscitur, de qua constat et filii nomen.* (5)

2. *Tam Pater nemo* (6) ac Deus, tum quia ad intra generat Verbum *Filium Dei, et Deum dictum, ex unitate substantiæ* (7) : tum quia ex extra in ordine naturæ cunctarum Pater est creaturarum: *Nam et factor ipse parens facti potest dici* (8) : tum quia in ordine gratiæ justos sibi filios adoptat, quomodo Adamus innocens et sanctitate decoratus, fuit adoptatus : *factus Filius fui statim, cum me manibus enixus est, cum de suo habitu movit* (9) : quomodo perditam in Adamo divinam filiationem recuperant Christiani, tum in baptismate ubi, renascuntur, tum in pœnitentiæ sacramento, in quo a morte actualis peccati resurgunt. De baptismo et pœnitentia fatur Tertullianus tanquam *de duabus humanæ salutis quasi plancis.* (10) Prima planca est baptismus, qui nos a peccato originali et morte revocat : quare exclamat Tertullianus : *Nonne mirandum et lavacro dilui mortem ?* (11) Secunda planca est pœnitentia, quæ post acceptum baptismum peccatorem a naufragio liberat : ideoque ad eam sectandam scelerosum hortatur Tertullianus : *Eam tu, peccator, ita invade, ita amplexare, ut naufragus alicujus tabulæ fidem. Hæc te peccatorum fluctibus mersum prolevabit, et in portum divinæ clementiæ protelabit.* (12) In baptismate amissa per originale peccatum animæ vita recuperatur : per pœnitentiam mortua adhuc per actuale peccatum anima resurgit, et supernaturali vita donatur ; etenim *pœnitentia vita est* (1), quia animæ communicat vitam : in baptismo homo scelerosus sanctificatur, per pœnitentiam peccator justus efficitur; nam *pœnitentia in gratiam nos Domino revocat.* In baptismate homo filiatione divina honoratur, per pœnitentiam in eadem dignitate constituitur ; ut patet in Prodigo, de quo sic fatur Tertullianus: *Illum etiam mitissimum patrem non tacebo, qui prodigum filium revocat, et post inopiam pœnitentem libens suscipit, immolat vitulum præopimum, convivio gaudium suum exornat. Quidni ? filium enim invenerat quem amiserat.* (2) Ibi duo maxime notanda sunt: unum, quod Prodigus peccando suum amiserat patrem, et pater vicissim suum perdiderat filium : amissa namque gratia sanctificante, divina amittitur filiatio, et toto tempore quo homo in mortali peccato existit, non est Dei filius, nec Deus est ejus Pater in ordine gratiæ. Alterum, quod homo peccator per pœnitentiam denuo fit Dei filius, et Deus etiam ejus Pater. Et quia sacerdos est *pœnitentiæ præpositus* (3), absolvendo peccatorem probe dispositum, peccata dimittit, confert gratiam, ad filiationem divinam sublimat, amissum patrem reddit. Etenim *quod homini profecit, Deo servit* (4) : eodem momento quo homo Dei filius efficitur, Deus ejus constituitur Pater, quia *nec Dei filius diceretur sine Deo Patre* (5) : Pater enim et filius ad invicem referuntur.

Duplex est Dei filius : naturalis unus, adoptatus alter; ad utrumque refertur, sed diversimode. 1. Æternus Pater ad Filium suum naturalem refertur ab æterno, qui cum sit Deus, est Patri consubstantialis et coæternus ; ad filium vero adoptivum refertur Deus non ab æterno, sed in tempore, quia homo per gratiam sanctificatus non fuit ab æterno, sed tantum in tempore existit ; 2. Ad Filium naturalem æternus Pater refertur relatione reali, quia per paternitatem constituitur in esse Patris ; ad filium adoptivum refertur Deus relatione rationis tantum, quia Deus nequit in tempore recipere aliquid reale absque mutatione, quæ ejus immutabilitati repugnat ; 3. Paternitas, qua Pater æternus ad Filium suum naturalem refertur, inamissibilis est. Etenim si posset amitti, posset auferri distinctio realis inter divinas personas, et etiam Trinitas personarum : relatio rationis, qua Deus ad filium adoptivum refertur, deperdi

(1) Tert. L. de Car. Chr. 17. — (2) Tert. Apol. 21. — (3) Tert. L. 2. ad Nat. 3. — (4) S. Leo Serm. 5. Nat. — (5) Tert. L. de Orat. 2. — (6) Tert. L. de Pœn. 8. — (7) Tert. Apol. 21. — (8) Tert. L. de An. 4. — (9) Tert. L. 4. adv. Marc. 17. — (10) Tert. L. de Pœn. 12. — (11) Tert. L. de Bapt. 2. — (12) Tert. L. de Pœnit. 4.

(1) Tert. L. de Pœn. 4. — (2) Tert. L. de Pœnit. 8. — (3) Tert. L. de Bapt. 10. — (4) Tert. L. de Pœn. 2. — (5) Tert. L. de Car. Chr. 5.

potest, et deperditur de facto statim ac homo per mortale peccatum amittit gratiam sanctificantem : *Habeat necesse est pater filium ut pater sit* (1) : homo autem peccator non est Dei filius, neque refertur ad Deum ut ad patrem; per efficaciam tamen sacramenti pœnitentiæ, de novo efficitur Dei filius, et Deus ejus Pater constituitur : *Jam et filius novum patris nomen est* (2), quia pater et filius sunt termini correlativi : neque justus referri potest ad Deum ut ad patrem, quin Deus ad illum ut ad filium referatur per relationem rationis sibi advenientem : et ob hanc causam voluit Christus, Christianos in tribunali pœnitentiæ *presbyteris advolvi, et caris Dei adgeniculari* (3), ut virtute absolutionis sacramentalis, eos apostoli et sacerdotes, Deo parturirent, et adhuc in administratione sacramenti Ordinis, filios Ecclesiæ generarent.

3. Non immerito Tertullianus Ecclesiam nuncupat *matrem* (4), quia, ut ait Ambrosius, *virgo castitate, mater est prole.* Fuit autem fecundata Ecclesia, tum a Christo sponso suo; nam sponsus et sponsa sunt quid unum : *Ecclesia vero Christus* (5); ideoque eadem fecundantur prole, tum ab apostolis, nam dum fideles generant in baptismate et pœnitentia, *ne mater quidem Ecclesia præteritur* (6); tum per administrationem sacramenti Ordinis, in quo consecrantur sacerdotes. Sacerdotes animarum curam habentes dicuntur Patres : quia per administrationem baptismi et pœnitentiæ, Christo et Ecclesiæ parturiunt filios : quod autem est causa causæ, est causa causati; et consequenter apostoli eorumque successores episcopi, consecrantes sacerdotes sacramentorum ministros, Ecclesiæ parturiunt filios, quos ei sacerdotes sacramentorum administrationem generant. Unde de quovis episcopo in sua diœcesi in ordine ad parochias ei subditas, possunt aptari hæc Tertulliani verba : *Plus es illis quam sacerdos, cum per te habeant sacerdotes.* (7)

III. PARS. Neque solum per verbi prædicationem, aut sacramentorum administrationem, parturierunt filios apostoli, sed adhuc per sanguinis effusionem, religionem christianam, 1. Seminaverunt; 2. Multiplicaverunt; 3. Dilataverunt.

1. Belle ad propositum Tertullianus : *Etiam fructus omnis in semine est* (8), at Ecclesiæ *semen est sanguis Christianorum* (1) : ad hoc seminandum semen missi fuerunt apostoli : nam *qui Spiritu Dei agebantur, ab ipso in martyria dirigebantur; ut et jam patiendo quæ et prædicassent.* (2) Apostoli nutui divini Spiritus obsequentes, et Christi mandato obtemperantes, pro defensanda quam prædicaverant disciplina, et christiana fecundanda religione, suum sanguinem constantissime seminaverunt. *Discipuli quoque diffusi per orbem, præcepto magistri Dei paruerunt, qui et ipsi a Judæis insequentibus multa perpessi, utique pro fiducia veritatis libenter, Romæ postremo per Neronis sævitiam, sanguinem christianum seminaverunt* (3), et populum christianum multiplicaverunt.

2. *Certe semina nonnisi corrupta et dissoluta, fecundius surgunt* (4) : satum granum frumenti, moriendo multiplicatur : quod sic profunde edisserit Tertullianus : *Quippe etiam terræ de cœlo disciplina est, exhibere eadem quæ assumpta sunt semina; nec prius exhibere quam assumpta. Mira ratio : de fraudatrice servatrix; ut reddat intercipit; ut custodiat perdit; ut integret vitiat; ut etiam ampliet decoquit. Siquidem uberiora et cultiora restituit, quam exterminavit. Revera fœnore interitu, et injuria usura, et lucro damno,* granum morte multiplicatur. (5) Apostoli fuerunt *morte fecundi* (6) : illorum quippe martyrium fuit multimoda fecunditate præmiatum : ideoque sic alloquuntur tyrannos : *Nec quicquam tamen proficit exquisitior quæque crudelitas vestra; illecebra est magis sectæ, plures efficimur, quoties metimur a vobis.* (7) Ut plantæ irrigatæ magis crescunt, sic Ecclesia martyrum irrigata sanguine, mirum in modum augescebat, et ob hanc causam a D. Epiphanio *Ecclesia catholica, Ecclesia martyrum* (8) nuncupatur. Quod hac similitudine explicat Theodoretus : *Quo plures sunt rami qui inciduntur a lignatoribus silvam cædentibus, eo plures pullulant propagines, sic quanto plures Christiani perimebantur pro fide, tanto plures accedebant ad fidem.* (9) Quod Scapulæ Carthaginis præfecto, et Christianorum persecutori repræsentat Tertullianus. *Nec tamen deficiet hæc secta, quam tunc magis ædificari scias, cum cædi videtur.* (10) Unius martyris invicta constantia et fortitudo, mille ad religionem alliciebat Gentiles : admirabilis in patiendo tranquillitas irradiabat

(1) Tert. L. adv. Prax. 10. — (2) Tert. L. de Orat. 3. — (3) Tert. de Pœn. 9. — (4) Tert. L. de Orat. 2. — (5) Tert. L. de Pœn. 10. — (6) Tert. L. de Or. 2. — (7) L. de Idol. 6. — (8) Tert. Apol. 8.

(1) Tert. Apol. 50. — (2) Tert. Scorp. 8. — (3) Tert. Apol. 21. — (4) Tert. Apol. 48. — (5) Tert. L. de Res 12. — (6) D. Pauli. Ep. 34. — (7) Tert. Apol. 50. — (8) L. 2. Cont. Hær. — (9) L. 9. de Leg. — (10) Tert. L. ad Scap. 4.

mentes infidelium, eosque ab errore avocabat, et ad veritatem adducebat : *Illa ipsa obstinatio quam exprobratis, magistra est : quis non enim contemplatione ejus concutitur ad requirendum quid intus in re sit ? quis non ubi requisivit accedit ? Multi apud vos ad tolerantiam doloris et mortis hortantur, nec tamen tantos inveniunt verba discipulos, quantos Christiani, factis docendo.* (1) Tantus erat Christianorum numerus etiam ab oriente fide, ut Plinius secundus provinciæ prætor fuerit *ipsa multitudine perturbatus.* (2) Tantam fidelium multitudinem Scapulæ objectat Tertullianus, ut eum a persecutione dimoveat. *Quid facies de tantis millibus hominum, tot viris ac feminis, omnis sexus, omnis ætatis, omnis dignitatis, offerentibus se tibi, quantis ignibus, quantis gladiis opus erit ?* (3) Tot erant christianæ disciplinæ sectatores, quod facile suos debellassent persecutores, nisi potius occidi quam occidere elegissent. *Si enim et hostes exertos agere vellemus, deesset nobis vis numerorum et copiarum ? plures nimirum Mauri et Marcomani ipsique Parthi, vel quantæcunque unius tamen loci, et suorum finium gentes, quam totius orbis. Cui bello non idonei, non prompti fuissemus, etiam impares copiis, qui tam libenter trucidamur, si non apud istam disciplinam magis occidi liceret, quam occidere ?* (4) Tanta Christianorum multitudo dispersa erat per totum imperium romanum, a quo si defecisset, remansisset tristis et obstupenda solitudo. *Si enim tanta vis hominum in aliquem orbis remotissinum, abrupissemus a vobis, suffudisset utique dominationem vestram tot qualiumcunque amissio civium, imo etiam et ipsa destitutione punisset. Procul dubio expavissetis ad solitudinem vestram, ad silentium rerum, et stuporem quemdam quasi mortui orbis ; quæsissetis quibus imperaretis; plures hostes quam cives vobis remansissent ; nunc enim pauciores hostes habetis præ multitudine Christianorum.* (1) Nihil præclarius ad demonstrandam Christianorum multitudinem et denotandam regionum quas incolebant latitudinem.

(1) Tert. Apol. 50. — (2) Tert. Apol. 2. — (3) Tert. L. ad Scap. 4. — (4) Tert. Apol. 37.

3. In mundi exordio non ita habitata erat terra ab hominibus : verum multiplicato mortalium numero, in diversas mundi oras sese transtulerunt homines : *Nam et primitus majorem ambitum, terra cassa et vacans hominum, et sicubi aliqua gens occuparat, sibimet soli erat. Itaque colere omnia, runcare atque rustare instituit, ut inde velut ex surculis ac propaginibus, populi de populis, urbes de urbibus, per ubique orbis pangerentur. Transvolavere redundantium gentium examina. Scytæ exuberant Persas ; Phœnices in Africam eructant ; Romanos Phryges pariunt ; Chaldæum semen in Ægyptum educatur ; dehinc cum inde traducitur Judæa gens est. Sic et Herculea posteritas, Temeno pariter Peloponesum occupando producunt. Sic et Jones Nelei comites Asiam novis urbibus instruunt. Sic et Corinthii cum Archia mœniunt Syracusas.* (2) Varias refert gentium colonias, quæ relicto ingrato solo fecundiores occuparunt terras, ad quas velut apum examina transvolarunt. Christiani non unam provinciam aut regionem involarunt, sed per universum mundum propagati sunt. Nulla est urbs, nulla provincia, nulla regio, nulla mundi pars, in qua vel alias, vel nunc christiana religio non eluceat. *Tanta hominum multitudo pars pene major civitatis cujusque.* (3) Propagata fuit per apostolos : quare Tertullianus merito nuncupat Christianos *hæreditarios discipulos, et apostolici seminis frutices* (4), quia ab apostolorum pullularunt cruore, qui est semen Christianorum.

(1) Tert. Apol. 37. — (2) Tert. L. de Pall. 2. — (3) Tert. L. ad Scap. 2. — (4) Tert. L. Scorp. 9.

AVARUS.

SCHOLIUM.

Avari consideranda est, 1. *Inopia et egestas*; 2. *Servitus et captivitas*; 3. *Nequitia et improbitas*; 4. *Injustitia et iniquitas*; 5. *Sævitia et crudelitas*; 6. *Idololatria et impietas.*

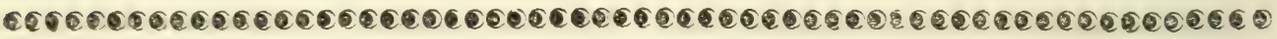

CONCIO PRIMA.

Deus non est indigens aliquo : priusquam angeli, homines, aliæque forent creaturæ, erat sibi sufficiens. *Ante omnia enim Deus erat solus, ipse sibi et mundus, et locus, et omnia.* (1) Mundum vero et ea quæ in illo sunt produxit Deus libere, non necessario, ex abundantia bonitatis, non ex indigentia. Nam *quali Deus potuit eguisse* (2), cum cuncta in universum bona, vel formaliter, vel imminenter contineat? Aliter disserendum est de homine; siquidem nullus est, qui Dei bonis non indigeat : *nemo enim non eget eo de cujus bonis utitur.* (3) At inter omnes egenos, nullus sane tanta premitur inopia ac avarus, 1. Cui non sufficiunt bona quæ habet; 2. Qui eget, nec utitur bonis quæ habet; 3. Qui necessario amittit bona quæ habet.

I. PARS. Quanta, quæso, avari egestas, qui est *egens mendicitatibus?* (4) Mendicitas in abstracto, ultimum denotat inopiæ et egestatis terminum. Tanta avari egestas ex triplici potissimum oritur causa : 1. Ex insatiabili ejus cupiditate; 2. Ex rerum cupitarum vacuitate; 3. Ex rerum possessarum mendicitate.

1. Christus Dominus *non occultavit cupiditatem et avaritiam lucri* (5) : avaritiam cum cupiditate conjunxit Salvator, quia inseparabiles sunt; imo idem sonare videntur, cum avaritia nihil aliud sit quam insatiabilis boni cupido. Idcirco recte avarus igni comparatur, quia sicut nihil igni sufficit, sic nec avarus illam vocem ullo tempore protulit, sufficit, satis mercium, satis supellectilis, satis fundi, satis jugerum, satis argenti et auri. Quod Evangelicus propheta stupore attonitus declarat : *Repleta est terra argento et auro, et non est finis thesaurum ejus* (1) : non quod thesauri finem non habeant, sed quod possidentium animus non impleatur. Terra suis limitibus terminatur; aqua suis finibus limitatur; aer suo fine concluditur; cœlum suis terminis arctatur : sola avaritia terminum nescit. (2) *Divitiarum amor insatiabilis est : expleri nequit bonorum cupido. Celerem habituræ res finem, sine fine quæruntur.* (3) Ut enim ait Sapiens, *venter impiorum insaturabilis.* (4) Venter impiorum est cupiditas, quæ est insatiabilis : seu, ut Septuaginta legunt, *anima impiorum egena*, quia semper æstuat habendi desiderio. Avari *cupiditatibus, omnis abundantia divitiarum, inopia est* (5): quod procedit tum ex ipsa concupiscentia, quæ est insatiabilis et indigens, tum ex divitiis, quæ cum sint inopes et egenæ, mendicantem cupiditatem nequeunt satiare.

2. Belle Tertullianus nuncupat divitias *elementa mendica.* (6) Adeo enim sunt bonitatis egenæ et vacuæ, ut alia atque alia hianter mendicent : quasi non tantum homo divitiarum agatur desiderio, sed ipsæ etiam

(1) Tert. L. adv. Prax. 5. — (2) Tert. L. adv. Herm. 18. — (3) Tert. L. adv. Herm. 8. — (4) Tert. L. 1. adv. Marc. 14. — (5) Tert. L. 2. ad Nat. 14.

(1) Isa. 2. — (2) D. Hier. — (3) D. Aug. Ep. ad Demetr. — (4) Prov. 5. — (5) Hugo. Card. — (6) Tert. L. 5. adv. Marc. 4.

divitiæ, alias aliasque res avide desiderent. Certe *in rebus humanis nihil est quod sibi satis sit* (1); sed multa alia desiderant, aut productioni suæ, aut conservationi, aut defensioni, aut exornationi, aut fructui necessaria. *Aurum et argentum principes materiæ cultus secularis adsint necesse est* (2); quæ indigent ferro, ut de terræ extrahantur gremio; igne, ut in camino purgentur, et artificis industria, ut in pretio habeantur apud homines; *cum illæ ipsæ divites materiæ et de metallis refodi, et in quocunque usu procudi, sine ferri et æri operario vigore non possint.* Tot indiget rebus aurum antequam aliquem acquirat valorem, quod si illud homines non opinione, sed ratione existimarent, ut egenum et mendicum despicerent. Idem ferrent sine dubio judicium de cunctis bonis temporalibus, quæ nihil aliud sunt præter elementa vacua et mendicantia. Uberes fundi, locuples census, scrinia argento et auro gravida, unionum acervus, cæteraque ejusmodi, quæ divitiæ a mortalibus vocitantur, sunt dumtaxat *divitiarum phantasmata*, illusiones nocturnæ dormientium, *quæ somniorum phantasiis ludificant animum.* (3) Quamobrem optime ad propositum D. Chrysostomus: *Incantatio quædam est atque præstigium, quod aurum et argentum a nobis tantopere honoretur.* (4) Hujuscemodi autem præstigium fit a dæmonibus: ad magistratus enim pertinet taxare res, eisque imponere pretium. *Dæmonia magistratus sunt seculi* (5): ideoque argentum et aurum magno taxant pretio, summumque ei tribuunt valorem; et ut illius desiderio et amore sufflamment homines; præstigiis utuntur, eorumque mentes et oculos decipiunt: fallaci namque illa illusione decepti, *transierunt in affectum cordis* (6) seu, ut habet hebræa lectio, *transierunt in picturas cordis.* His præstigiis et illusionibus non facile deciperentur homines, si serio adverterent divitias puram esse mendicitatem. *Non sunt illæ divitiæ, sed mendicitas: quia quanto magis abundant, tanto magis crescit inopia* (7), et quo plures habentur, eo magis accendunt habendi cupiditatem.

3. *Abundantia in semetipsam contumeliosa est* (8), quia non satietatem, sed famem et sitim ingenerat. Paradoxon videtur quod ex abundantia esuries, et de opulentia inopia accipiat incrementum. Perpulchrum nihilominus christianæ philosophiæ ænigma, duo sibi incompossibilia adnectens, opulentiam scilicet cum egestate. Homines seculo addicti inopiam egestatis causam proclamant; verum aliter censet Regius Vates, qui non inopiam, sed copiam et abundantiam, paupertatis existimat causam: *Divites eguerunt et esurierunt* (1): sunt divites ob abundantiam, et ob abundantiam esuriunt et egent, et *plus egent, quanto plus habent* (2); nam quo plus habent, plura desiderant. Duplici premuntur egestate: egent pro se et pro rebus egentibus; egent pro se, quia insatiabili et mendicante cupiditate æstuant; egent pro rebus egentibus, quæ cum sint meræ mendicitates, plura sibi necessaria mendicant; neque cupiditatem satiare possunt, *quia concupita vana sunt, potius faciunt vacuitatem quam repletionem.* (3)

Non in abundantia, sed in sufficientia homo est dives. Quis namque ditior esse potest illo *qui gloriosæ paupertatis sufficientiam possidet?* (4) Hujusmodi erant fideles nascentis Ecclesiæ. *Neque enim quisque erat egens inter illos* (5), quia inordinatam abdicarant habendi cupidinem: *nec quisque eorum quæ possidebat, aliquid suum esse dicebat;* cunctæ res familiares communes eis erant, ut ipsimet fatentur apud Tertullianum: *Itaque qui animo animaque miscemur, nihil de rei communicatione dubitamus. Omnia indiscreta sunt apud nos, præter uxores.* (6) Qui tale imitantur exemplum, in bonorum etiam inopia sunt divites. *Vultis divites esse? Estote pauperes: tunc eritis per omnia divites, si fueritis pauperes spiritu.* (7) Quod nequit dici de avaro: *Qui terrena possidendo mendicat* (8): nam sicut guttula aquæ in fornacem injecta, *non irrigat, sed accendit* fornacem, sic in avaro divite, cumulatæ opes *non afferunt satietatem, sed inflammant cupiditatem.* (9)

Quid stupendum magis? *Commoventur aquæ, et iterum sedantur; movetur terra, et iterum subsistit; venti impelluntur, et tandem quiescunt; flamma excitatur, et consumpta materia consumitur; at vero homo, cum semel pecuniæ cupiditate agitari cœperit, nunquam desinit.* (10) Cæteræ passiones objecti concupiti possessione satiantur; gula cibis expletur; expertæ venereæ voluptates fastidium ingenerant: at *vesana divitiarum cupiditas morbus est insanabi-*

(1) S. Max. Serm. 67. — (2) Tert. L. 1. de Cult. Fem. 4. — (3) Isid. Pelus. L. 5. Ep. 36. Drog. de Sacr. Dom. Pass. — (4) Hom. 10. in 1. Thess. — (5) Tert. L. de Idol. 18 — (6) Ps. 72. — (7) D. Aug. in Ps. 33. — (8) Tert. L. 1. de Cult. fem. 6

(1) Ps. 32. — (2) D. Aug. in Psal. 29. — (3) Hug. Card. — (4) Euseb. Emis. ho. 5. ad Mon. — (5) Act. 5. — (6) Tert. Apolog. 39. — (7) D. Amb. L. 10. Ep. 82. — (8) D. Bern. Serm. 21. in Cant. — (9) D. Aug. Ser. 15. de diver. — (10) D. Chrysost. hom. 61. ad Pop.

lis. (1) Quapropter D. Augustinus ægrotantem sic pungit avarum : *Habes aurum, habes argentum, et concupiscis aurum, et concupiscis argentum, et habes, et concupiscis, et plenus es, et sitis. Morbus est, non opulentia: sunt homines in morbo, nonne pleni sunt et sitiunt humorem ?* Recte hydropico comparatur avarus. Quo plus bibit hydropicus, eo plus sitit ita ut *ipsam sitim bibere* (2) videatur: Ita avarus quo plura habet, plura desiderat; quo plura desiderat, plura ei desunt; quo plura desunt, pauperior est; nam quæ ei desunt, desiderat, et desiderando mendicat, idcirco dives in locuplete opulentia pauper est, nam desideriis mendicantibus inopiam suam nutrit et augescit.

Idem accidit divitibus avaris quod Israëlitis, qui habentibus cum manna omnem saporis suavitatem, *concupierunt concupiscentias in deserto* (3); seu, ut D. Hieronymus legit, *desideraverunt desideria*. Non absimiliter avari bonis abundantes, alia bona hianter desiderant; quos insensatos existimat D. Bernardus, eo quod suis desideriis, non satietatem concupiscentiæ afferant, sed pascant ejus famem. *Fatui filii Adam, qui non esurientes pascitis animas; sed esuriem pascitis animarum*. (4) Manifestæ profecto dementiæ esset indicium, aquam fontis alia aqua exsiccare niti; ignem alio igne velle extinguere. Ea est avarorum insania, qui desideria novis desideriis satiare conantur, concupiscentias novis replere concupiscentiis; ignem quo æstuant, alio extinguere igne; famem qua premuntur, alia resarcire fame; sitim qua laborant, alia temperare siti. Quid est, quæso, concupiscentia, nisi sitis ardens, fames urgens, ignis æstuans? quid sunt adhuc terrena bona, nisi *concupiscentia oculorum* (5), seu, ut vult Tertullianus, *pecuniæ concupiscentia ?* (6) Inde sic concludo. Si concupiscentia est ignis, ardor, fames, sitis, alteratio, et si terrena bona sunt adhuc alia concupiscentia, alter ignis, ardor, fames, sitis, alteratio, evidentissimum est quod tanto magis avari esuriunt, sitiunt, æstuant et concupiscunt, quanto majores habent divitias. *Divitiæ amatoribus suis quanto fuerunt ampliores, non afferunt satietatem, sed plus habendi cupidinem*. (7)

II. PARS. Avarus est *in penuria mundi* (8), id est, in omnimoda paupertate, nam etsi abundet divitiis, est tamen *in summis divitiis inops* (1) : quia vel, 1. Eis non utitur; vel, 2. Parce eis utitur; vel, 3. Parce utens suis, aliena rapere nititur.

1. Dives avarus pauperrimus est, quia bonis quæ habet non utitur, *sui magis quam alieni egens*. (2) Licet enim alienis indigeat bonis quæ mendicitus efflagitat, suorum adhuc magis est egenus, quia eis non utitur, et ita dives avare opulentus etiam in abundantia eget; nam *avaro tam deest quod habet quam quod non habet* (3); quia non magis utitur bonis quæ habet ac si ea minime haberet. *Desunt inopiæ multa, avaritiæ omnia*. (4) Magnum intercedit profecto discrimen inter pauperem evangelicum et divitem avarum. 1. Ille etsi videatur pauper, reipsa tamen est dives; nam *quis potest esse pauper, qui non eget ?* (5) Iste licet dives appareat, vere tamen est pauper; *Avarus terrena esurit ut mendicus*. (6) 2. Ille habendi cupiditatibus et desideriis non æstuat: *eo pro certo magis dominus, quo minus cupidus* (7) : iste semper agitatur habendi concupiscentia et desiderio. *Magis pauper ille est qui cum multa habeat, plura desiderat*. (8). 3. Ille non desiderat terrena bona, et non desiderando possidet : *quæ omnia si non concupiscimus possidemus* (9); iste desideriis æstuans etiam *possidendo mendicat*. (10) 4. Ille divitias *contemnit ut dominus*, et pedibus conculcat: itaque *omnium illos ditissimos censemus, et regibus facultate præferendos, qui pedibus divitiarum cupiditatem conculcarunt*. Cujusmodi erant primiceri Christiani, de quibus D. Hieronymus asseverat : *Quando adhuc Domini nostri calebat cruor, et fervebat recens in credentibus fides, vendebant omnes possessiones, et pretia earum ad apostolorum deferebant pedes : ut ostenderent pecunias esse calcandas*. (11) Iste divitiis servit ut famulus, eisque famulando non utitur. *Quicunque patrimonio suo tanquam possessione non utitur, is suarum servulus est, non dominus facultatum : quia aliena custodit ut famulus, non tanquam dominus suis utitur* (12), et si quandoque utitur, parce et ut pauper utitur : etenim utendi parcitas, inopiam et egestatem æmulatur. *Qui parcit rei suæ plus æquo, sed ad inopiam* (13), penuria et egestate premitur ut pauper.

2. Dives avarus summam in cunctis os-

(1) D. Chrysost. Serm. 14. de Verb. Apost. — (2) Eusеb. Emis. hom. 3. de Epip. — (3) Ps. 10. — (4) Ser. 21. in Cant. — (5) 1. Joan. 2. — (6) Tert. L. de Spect. 14. — (7) D. Aug. L. 50. hom. hom. 30. — (8) Tert. L. de Pat. 13.

(1) D. Amb. L. 1. de Cain. et Abel. 5. — (2) Tert. L. adv. Hermog. 18. — (3) D. Hier. Ep. ad Paulin. — (4) Sen. Ep. 108. — (5) Min. Fel. in Oct. — (6) D. Bern. Serm. 21. in Cant. — (7) D. Bern. Min. Fel. — (8) Min. Fel. — (9) D. Bern. (10) Isid. L. 5. Ep. 36. — (11) Ep. 8. ad Eust. — (12) D. Amb. L. de Naboth. 5. — (13) Vatab. Pro. 11.

tentat paupertatem. *Jejunus semper et indefectus* (1); egestatem denotat in victu, neque necessaria ad vitæ sustentationem sumens alimenta; *de vento cibus* (2): egestatem in vestitu, nam sordidis indutus est vestibus, totamque pertransit vitam *squalore*, *pedore* (3): egestatem in itineribus et negotiis, quæ conficit pedester et parce, *cum injuria bonæ valetudinis; cum fraude vitæ excruciatæ inedia* (4): egestatem generatim in cunctis. De ejusmodi avaro divite, fructuum ubertate depauperato, sic eloquenter fatur Chrysologus: *Miserum quem ubertas sterilem, abundantia anxium, divitiæ fecere mendicum. Humanus ager inhumanum dominum sustinebat: et quod terra fundebat largiter, concludebat et congregabat anguste; ut esset aliorum custos, qui esse suorum noluit prorogator, ingratus Deo, sibi nequam; hostis pauperum; divitum nota; carcer naturæ.* (5) Bene dicitur ingratus Deo, quia non bene utitur bonis sibi a Deo collatis; hostis pauperum, quia neque etiam eis superflua largitur; carcer naturæ, quia uberes naturæ fructus velut avaritiæ reos, tenet vinctos in custodia; pauperum nota, vel qua a pauperibus discriminatur, vel potius qua sui ipsius pauperies denotatur; sibi nequam, quia magis laborat et patitur pro auro quam sancti et martyres pro Deo. 1. Sancti *sordes cum angustia victus Domino libant, contenti simplici pabulo, puroque aquæ potu.* (6) Eadem argento et auro præstat avarus, nam ut illud servet, utitur *contumelia victus*; 2. Sancti de nocte vigilant ad divinas decantandas laudes; avarus *ne somno quidem liber* (7) pro auri custodia excubias agit. 3. Sancti ejulant, flent, seque affligunt, ut sibi propitium reddant Deum; avarus mœret, lacrymatur, *suspirat in convivio, vigilat in pluma, nec intelligit miser, speciosa sibi esse supplicia, auro se illigatum teneri, et possideri magis quam possidere divitias.* (8) Quapropter Sancti et martyres Deum enixe deprecantur, ut eos ab avaris discernat: *Judica me, Deus, et discerne causam meam de gente non sancta* (9): nam afflictionibus nequeunt distingui. Sancti jejunant, jejunant et avari; Sancti pedestres ambulant, iter agunt pedestres et avari; Sancti vilissimis induuntur vestibus, sordidis indumentis teguntur et avari; Sancti mortificationi student, mortificationem sectantur et avari; Sancti solitudinem quærunt, captant solitudinem et avari; seculi gaudiis non fruuntur Sancti, seculi gaudiis frustrantur et avari. Hæc cum ita sint, nonne merito exoptant Sancti, ut eos Deus secernat ab avaris? *Discerne famem meam, pro auro acquirendo esuriunt et avari; discerne nuditatem meam, pro auro spoliantur et avari; discerne mortem meam, pro auro moriuntur et avari; illi propter aurum, nos propter te: similis pœna, sed discreta causa.* (1) Sancti famem patiuntur in terra, ut visione Dei satientur in cœlo; famem patiuntur avari, sed ut suæ satisfaciant cupiditati. Nudantur Sancti, ut eorum anima pretiosis gratiæ induatur vestibus; nudantur avari, sed ut arcam repleant thesauris. Operantur Sancti ut Deo placeant; laborant avari, sed ut in mundo fulgeant. Subduntur Sancti, ut sibi veram comparent libertatem; obsequuntur avari, sed ut divitiis famulentur et serviant. Terrenis bonis renuntiant Sancti, ut cœlestem acquirant thesaurum; facultatibus suis parcunt avari, sed ut alienas rapiant et usurpent divitias.

3. Pauper in abundanti opulentia avarus, ad aliena semper aspirat; eaque nunc auctoritate, nunc precibus, nunc vi et injuria usurpat. *His enim tribus modis aliena sumuntur, jure, beneficio, impetu: id est, dominio, precario et vi.* (2) Hos omnes modos assumpsit rex Achab, ut Naboth usurparet vineam: in quo inopiam et egestatem suam evidenter demonstravit, ut fuse ostendit D. Ambrosius: *Ille regni opibus affluebat, et tamen cespitem pauperis flagitabat. Pauper nihil de possessionibus concupivit divitis: rex sibi egere visus est, quia vineam habebat pauper vicinus. Quis igitur tibi pauper videtur? qui contentus est suo, an qui concupivit alienum? Alter certe pauper sensu videtur, alter pauper est affectu. Affectus pauper egere non novit: census abundans nequit avari pectus implere. Ideoque dives cupidus in invidia possessionis et paupertatis querela est. Audiamus ergo quid dicat: Da mihi, quæ alia vox egentis est? quæ vox alia stipem publicam postulantis, nisi da mihi? hoc est, da mihi, quia ego; da mihi, quia aliud vivendi subsidium habere non possum; da mihi, quia non est mihi panis ad victum, nummus ad potum, sumptus ad alimentum; da mihi, nisi tu dederis, habere non potero; hæc quanquam abjecta, quam vilia! non enim habent humilitatis affectum, sed cupiditatis incendium.* (3)

Belle cupiditatis incendium; avarus nam-

(1) Tert. L. de Pall. 3. — (2) Tert. ibid. — (3) Tert. L. de Res. 8. — (4) Tert. L. de An. 28. — (5) Serm. 104. — (6) Tert. L. de Pat. 13. — (7) Tert. L. de Res. 8. — (8) D. Cypr. L. 2. Ep. 2. — (9) Psal. 42.

(1) D. Aug. in Psal. 42. — (2) Tert. L. adv. Hermog. 9. — (3) L. 1. de Naboth. 2.

que assimilatur igni vicina cuncta depopulanti. *Avaritiæ malum stare nescit, sed igni naturæ similis est.* (1) Ignis enim postquam incendium attigit, omnem properat assumere materiam, nec prius desistere poterit quam materia defecerit : avarum autem quid retinere poterit ? igne vehementior est, omnia continuando finibus suis occupat ; ea quæ sunt vicini aufert ; mox ut alium sortitur vicinum, et quæ illius sunt ad se rapit.

Ex insatiabili avari cupiditate injusta oritur alieni usurpatio ; interminabilem habendi cupidinem subsequitur interminata rapacitas. *Prædandi nullus est modus, ubi nulla mensura cupiendi.* (2) Per fas et nefas facultates sibi comparat avarus ; ut ditetur modos adhibet debitos et indebitos. *De alieno ergo usus, aut precario usus est, qua egens ejus : aut et injuria, qua prævalens ejus.* (3) Quot sunt hac tempestate regi Achab similes, qui vel precibus, vel auctoritate, vel vi aliena rapiunt ; neque hac rapina, ab egestate liberantur ? *Non census, sed animus divitem facit.* (4) Ille, ille dives est qui non eget ; ille vero non eget, *qui non inhiat alieno* ; at econverso ille pauper est qui eget, eget autem qui aliena rapit ; alieni boni usurpatio, egestatem simul et iniquitatem denotat. *Ille jam non bonus, qui in aliena bona invasit, ut filio traderet. Certe mendicissimus, qui nec filium unde ditaret habuit, nisi de alieno.* (5) Quænam, quæso, major mendicitas quam non uti suis bonis et rapere aliena, quæ diu servare nequit, sed necessario et breviter amittere cogitur ?

III. PARS. *Aliquando inventum quomodo aurum non ametur ?* (6) Neque etiam hac ætate, tanto prosequeretur amore, si passione non moverentur mortales ; plura namque sunt quæ eis inspirant auri contemptum. 1. Auri vilitas, quod nihil aliud est quam *vile terræ excrementum* (7) ; cujus natura et conditio non differt a ferro, quod apud homines vilescit : *Sed et ferri et æris et aliarum vilissimarum materiarum par conditio est, et terreni generis, et metallici operis : quo nihilo generosior judicari possit auri et argenti substantia, penes naturam.* (8) 2. Quia dæmones docuerunt homines, aurum in terræ penetralibus latitare : *Siquidem et metallorum operta nudaverant.* (9) 3. Quia in statu naturæ integræ, nulla erat auri cupido : unde Tertullianus : *Age nunc si ab initio ipsum quoque aurum jam de terra cum cupiditate prodisset.* 4. Quia pretium et valorem accepit ab inordinata naturæ corruptæ passione. *Non natura, nec veritas, sed vitiosa animi passio concupiscentia commendavit, pretia rebus inflammavit, ut se quoque accenderet. Nam tanto major fit concupiscentia, quanto magni fecit quod concupiit.* (1) 5. Quia aurum non educunt homines de visceribus terræ, nisi magno cum labore, et etiam cum discrimine vitæ. *Aurum, terra scilicet plane gloriosior, quoniam in maledictorum metallorum feralibus officinis pœnali opero deplorata nomen terræ in igne reliquit ; atque exinde de tormentis in ornamenta, de suppliciis in delicias, de ignominiis in honores, metalli refuga mutatur.* (2) 6. Quia ad sustentaculum vitæ aurum necessarium non est, in quo ferrum præferendum auro videtur, velut humanæ vitæ magis necessarium. *Quod si de qualitate usus gloria est auro et argento : atquin magis ferro et æri : quorum ita disposita est utensilitas, ut et proprias operas plures, et necessariores exhibeant rebus humanis : nam et annuli ferro fiunt, quædam esui et potui vascula ex ære adhuc servat memoria antiquitatis. Certe nec ager auri opere paratur, nec navis argenti vigore contexitur. Nullum bidens aurum demergit in terram, nullus clavus argentum intimat tabulis. Taceo totius vitæ necessitates ferro et æri innixas.* (3) Post has aliasque plures rationes, quæ contemnendum aurum ostentant, merito miratur et dolet D. Bernardus quod a Christianis tantopere diligatur. *Mirandum, sed magis dolendum quam mirandum, quod id quod nihil est, amari possit.* (4) Aurum igitur nihil est, et nihil necessario amittendum. Homines possunt considerari in vita, in morte et post mortem ; et in triplici illo statu divites pauperrimi sunt : tum quia divitiæ, quæ nihil sunt, eos nequeunt ditare, tum quia egenum illud nihil relinquere coguntur. Nam, 1. Sæpe sæpius in vita nihil amittunt ; 2. In morte nihil deserunt ; 3. Post mortem nihil secum deferunt.

1. Divites facultatibus et bonis opulenti, *sic agunt quasi non possidentes.* (5) Falluntur qui sibi divitiarum arrogant proprietatem. Hoc sunt errore decepti, qui de re familiari loquuntur ut domini. Mea domus, inquiunt, mea villa, mea pecunia, mea hæreditas. Hos comparat Ambrosius dormien-

(1) D. Basil. hom. 21. in c. 30. Prov. — (2) D. Amb. L. 1. de Abel. — (3) Tert. L. adv. Hermog. 9. — (4) D. Amb. Minin. Oct. — (5) Tert. L. 4. adv. Marc. 25. — (6) Tert. L. 1. de Cult. Fem. 6. — (7) Senec. — (8) Tert. L. 1. de Cult. Fem. 4. — (9) Tert. L. 1. de Cult. Fem. 2.

(1) Tert. L. 1. de Cult. Fem. 8. — (2) Tert. L. de Cult. Fem. 4. — (3) Tert. ibid. — (4) Ep. 18. ad Pet. Diac. — (5) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 9.

tibus, qui in somno dumtaxat divites sunt. *Somnium loquimur, non patrimonium.* (1) Quos evigilat Tertullianus, ne sibi blandiantur de divitiis quarum non sunt domini, *nihil enim nostrum* (2), 1. Quia nihil est terminus a quo productionis nostræ; 2. Quia nihil est terminus ad quem terminatur homo, qui tandiu est homo quamdiu subsistit unio animæ et corporis, qua dissoluta non est homo; 3. Quia peccatum quod est nihil, nostrum est, cujus Deus non est auctor; quomodo D. Augustinus intelligit istud Joannis: *Sine ipso factum est nihil* (3), id est, peccatum; 4. Quia divitiæ nihil sunt, ut docet Sapiens: *Divitias nihil esse duxi* (4); 5. Quia divitiarum quæ nihil sunt, dominium non habemus, *quod nostrum videtur, alienum est.* (5)

Distinguendum est inter dominium, seu proprietatem et usum. Proprietas seu dominium ad solum Deum pertinet, *quoniam Dei omnia, cujus ipsi quoque nos* (6); usus vero nobis est a Deo concessus ad tempus juxta placitum voluntatis suæ. *Hinc liquet nos alienis uti possessionibus, nec divitias, nec aliud quidpiam quasi hæc juris et dominii nostri sint, possidemus, sed eorum usum fructum, dum hic vivimus possidemus.* (7) Usum autem dedit Deus bonorum, non absolute, sed ut eis uteremur: non *adulterandis usibus* (8), sed usibus rectis et bonis: neque etiam rectum et bonum bonorum usum, dedit Deus hominibus pro tota illorum vita; neque enim quamdiu vivunt, concessis utuntur bonis; multoties dum vivunt, tali usu frustrat abutentes, imo et bene utentes. Inde concludit Philo Judæus: *Liquere satis puto nos alienis uti possessionibus: quod si cognosceremus, curaremus tanquam res Dei: præcogitantes morem esse Domini recipere sua quandocunque ipsi visum fuerit.* Talia non recogitant qui sibi, non Deo appropriant bonorum dominium; qui divitiis non bene utuntur, sed male abutuntur; qui concessas ad breve tempus facultates, perpetuo possidere existimant. D. Bernardus ut insensatos illos revocet ab errore, eos adhortatur, ut in morte divitias secum deferant, quas sibi in vita arrogarunt. *Filii Adam, genus avarum, quid vobis cum terrenis divitiis, quæ nec veræ, nec vestræ sunt? si vestræ sunt, tollite eas vobiscum.* (9) Eas nequaquam ullus mortalium secum potest deferre. *Divitiæ hic acquiruntur, hic relinquuntur* (1); et ita avarus, qui non habet dominium nihil, qui sæpe sæpius amittit in vita nihilum, in morte necessario deserit nihilum.

2. Homo *in mortem datus* (2) cuncta bona terrena dum moritur deserit: idcirco de divitibus avaris sic fatur Regius Vates: *Dormierunt somnum suum, et nihil invenerunt omnes viri divitiarum in manibus suis.* (3) Non dicit divitias virorum, quia divitiarum dominium non habent, sed viros divitiarum, quia avari, ut vilia mancipia serviunt divitiis: statim autem ac viri illi divitiarum dormierunt somnum suum, divitias necessario deserunt. *Nihil intulimus in hunc mundum: haud dubium quin nec auferre quid possimus.* (4) Exemplum prodit Tertullianus divitis illius, qui *longa securitatis spatia cogitavit, is ipsa nocte moritur* (5), nec ullas tamen secum detulit divitias. Cuncti mortales cujusvis sint conditionis, divites, magnates, reges, nudi ingressi sunt in mundum, et nudi de mundo exeunt: *Transeundum est: excludit natura redeuntem sicut intrantem: non licet plus deferre quam intuleris.* (6) Bona terrena peritura sunt, homines etiam mortales perituri sunt; *perituris peritura creduntur* (7), idcirco vel in vita bona terrena pereunt hominibus: nam *mortale absumitur et amittitur* (8): vel in morte homines pereunt terrenis bonis. Unde optime ad propositum D. August. *Ridendi sunt qui se de mortalibus jactant; a quibus rebus plerumque aut vivi deseruntur, aut mortui necesse est ut deserant.* (9) Quot divites dum vivunt denudantur opibus, et sic dum vivunt deseruntur a divitiis? At volo ut conservent divitias ad ultimum usque terminum vitæ, necesse est ut eas in morte deserant, neque post mortem ulla secum habent facultates.

3. Quod Jobi testimonio confirmat Gregorius Magnus: *Dives cum dormierit, nihil secum auferet: aperiet oculos suos, et nihil inveniet. Ad dormiendum oculos claudimus, sed cum corpus obdormiscit in morte, anima evigilat in vera cognitione, quia quales sint res, vere cognoscet.* (10) Nunc avari veram divitiarum non habent notitiam; eas ut grande quid existimant, de illis maxime gloriantur; post mortem vero aperient oculos, cognoscent divitias esse nihil, sese tali nihilo in æternum orbatos invenient. Quod ex evangelico divite confirmat Sanctus Ponti-

(1) L. de Naboth. 6. — (2) Tert. L. de Pat. 7. — (3) Cap. 1. — (4) Sap. 7. — (5) Tert. L. de Pat. 7. — (6) Tert. L. de Pat. 7. — (7) Philo. Judæus L. de Cherub. — (8) Tert. L. de Spect. 2. — (9) Ser. 4. de Trip. Adv.

(1) D. Amb. L. de Naboth. 6. — (2) Tert. L. de Test. an. 3. — (3) Ps. 75. — (4) Ad Tit. 6. — (5) Tert. L. de Orat. 6 — (6) Sen. Ep. 509. — (7) Tert. L. de Res. 44. — (8) Tert. L. de Res. 54. — (9) Conc. 2. in Ps. 58. — (10) L. 18. Mor. 12.

fex : *Epulo mortuus aperuit oculos, et vidit Lazarum, quem nunquam antea videre voluerat. Dum esset in tormentis, vidit Lazarum, sed nihil invenit in manu sua ille dives:* ex tot bonis, ex tot divitiis, in inferno nihil invenit ille dives. Neque parabolam, sed veritatem existimat Tertullianus quod de avaro illo divite, et pauper Lazaro refert Evangelium. *Imaginem existimas exitum illum pauperis lætantis, et divitis mœrentis? et quid illic Lazari nomen, si non in veritate res est?* (1)

CONCIO SECUNDA.

Nihil est libertate jucundius : nam *quæ major voluptas quam vera libertas?* (2) Nihil, est servitute molestius. *O misera servitus* (3) quæ servum miseria et infelicitate afficit! Tantum est bonum libertas, et tantum malum captivitas, ut pro libertate servanda et vitanda captivitate, mors ultro fuerit etiam a mulieribus timidis accersita. *Asdrubalis uxor, jam ardente Carthagine, cum maritum suum supplicem Scipioni videret cum filiis suis, in incendium patriæ devolavit.* (4) Cleopatra item regina Ægypti, gloriosam mortem ignominiosæ prætulit captivitati. *Bestias femina libens appetit, et quidem aspides serpentes, tauro vel urso horridiores, quos Cleopatra immisit sibi, ne in manus inimici perveniret.* Multum sane deploranda corporis captivitas, qua homo ab homine victus famulatur, et *miseram servit servitutem* (5) : sed lugenda magis servitus animæ, qua prava voluntas peccato subjicitur : nam *qui facit peccatum, servus est peccati* (6) : quodvis peccatum, servum efficit peccatorem ; etenim *servile est omne peccatum.* (7) Verum, ut addit Ambrosius, inter omnes peccatores, servitutis nota præcipue signatur avarus : *Quomodo non servus omnis avarus, qui pro exiguo pecuniæ lucello, seipsum auctionatur?* servorum duo sunt genera : alii bello victi, et captivitate donati; alii pretio, et dinumerata pecunia empti. Utroque modo avarus est servus, tum quia cupiditate victus, *huic serviat unusquisque a quo vincitur* (8), tum quia suam vendidit animam, licet vili pretio : *semper venditor sui, nec unquam negare suam valet servitutem.* (9) Quantumvis de suis opibus tumescat avarus, *quam vile mancipium est!* (1) Quantumvis de divitiis suis glorietur *dives, turpiter serviat necesse est : nec non metuat.* (2) Tria potissimum debet timere, quæ captivi tolerant, scilicet ergastula, vincula et tormenta. Avaritia siquidem improbo diviti, *et carcerem, et vincula, et tormenta, et supplicia administrabit* (3), 1. Carcerem, in quo avarus caligine obtenebratur; 2. Vincula, queis alligatur ; 3. supplicia, quibus mulctatur.

I. PARS. *Habet tenebras carcer* (4) : quapropter nuncupatur a Cassiodoro *locus perpetua nocte cæcatus.* (5) Verum ut bene animadvertit Ambros. *non sunt tales tenebræ noctis, quales illæ sunt, quæ de confusione veniunt peccatorum* (6) : maxime quæ de avaritia procedunt : nam ita mens avaritia obtenebratur, ut in ea non splendeat lumen. In homine justo trinum coruscat lumen : rationis scilicet, fidei et gratiæ. Per lumen rationis, a bellua distinguitur ; per lumen fidei, ab infideli secernitur ; per lumen gratiæ, a sceleroso discriminatur. His *luminibus expressis* (7), lubet exclamare cum Tertull. *Quam cæcus est* (8) avarus, qui *post lumina* (9) rationis, fidei et gratiæ cæcutit! Christianos alias accusabant Gentiles, sed falso, quod essent *eversores luminum.* (10) Non falso, sed vere dicitur luminum eversor avarus, qui, 1. Rationis lumen obscurat; 2. Fidei lumen obnubilat; 3. Gratiæ lumen obtenebrat.

1. *Naturale rationale censendum est, quod animæ a principio sit ingenitum, a rationali videlicet auctore.* (11) Rationalitas est differentia essentialis hominis, per quam in sua natura constituitur, a bellua discriminatur, et divinam majestatem æmulatur. *Rationale porro est nobis commune cum Deo.* (12) Deus homini tantam contulit dignitatem, ut in agendo suum imitaretur auctorem, et sicut Deus ratione cuncta operatus est, ita homo nihil efficiat sine ratione. *Quippe res Dei ratio. Quia Deus omnium conditor, nihil non ratione disposuit et ordinavit; nihil non ratione tractari intelligique voluit.* (13) Avari tamen rationaliter non agunt, et dignitatem naturæ dedecorantes, Deum non imitantur. *Cæterum a ratione ejus tantum absunt, quantum ab ipso rationis auctore.* (14) Et quod est deflendum magis, Deum e perverso imitantes, belluarum irrationalitatem sapiunt.

(1) Tert. L. de An. 7. — (2) Tert. L. de Spect. 29. — (3) D. Aug Tract. 41. in Joa. — (4) Tert. L. ad Mart. 4. — (5) D. Amb. L. de Joseph. 4. — (6) Joan. 8. — (7) D. Ambr. — (8) S. Hier. in c. 6. Matt. — (9) Chrysol. Serm. 2.

(1) D. Ambr. Serm. 2. in Ps. 118. — (2) S. Chrysost. Hom. ult. in Matth. — (3) Tert. L. ad Mart. 2. — (4) Tert. ib. — (5) L. 11. Var. Ep. 40. — (6) Serm. 3. — (7) Tert. L. de Pud. 8. — (8) L. adv. Prax. 28. — (9) Tert. Apol. 39. — (10) Tert. Ap. 7. — (11) Tert. L. de An. 16. — (12) Tert. — (3) Tert. L. de Pœn. 1. — (14) Tert. ibid.

Quam autem irrationaliter deversentur, vel uno isto satis erit expedire; quod talparum more, in terra occultentur, et sic *a vero lumine exorbitant.* (1)

Homines qui, in agendo, rationis lumen sequuntur, nihilque cogitant, desiderant, diligunt et operantur, nisi *de luminis consilio* (2), sunt veri homines dignitati suæ probe respondentes. Cujusmodi fuerunt gentiles philosophi, qui ut facilius vacarent sapientiæ, abdicarunt divitias : hujusmodi alias fuerunt, et nunc sunt tot Christiani qui terrenis bonis renuntiant, ut cœlestia consequantur; quos omnes, *ut sidera radiasse, et lumina floruisse* (3) asseverat Tertull. Quantum ab illis distat avarus, qui *per avaritiam cor cæcatum habet?* (4) Hujus rationem subministrat D. August. Quia *in thesauro suo cor luteum figens*, mentis lumen obscurat. Corpus densum et opacum solis impedit radios : *Aurum terra, quia de terra* (5), lumini rationis oppositum, obscurat intellectum, et impedit ne mens avari rationis irradietur splendoribus. Ratio est sol animæ, de qua eodem modo disserendum est ac de materiali sole; sol universum illuminat mundum, ratio hominem, qui est parvus mundus, irradiat; sol patitur eclipsim quoties interponitur luna; per lunam, quæ bonorum temporalium symbolum est, ratio obscuratur, et *eadem caligine* (6) fidei lumen obnubilatur.

2. *In cæca detrudatur lucifuga bestia.* (7) En verum avari specimen, qui est bestia, quia non ratione agit, sed passione, quæ est principium quo bellua movetur : bestia lucifuga, quia lumen tum rationis, tum fidei aversatur. Tandem bestia illa in cæca detruditur, quia concupiscentiæ tenebris obcæcatur. *Tenebræ sunt stultæ mentes hominum, prava cupiditate cæcatæ.* (8) Oculata est christiana fides. *Omnino habet oculos fides, et majores oculos, et potentiores, et fortiores* (9); plura enim complectitur, quæ ratio attingere nequit. Verum *solem noctuæ nesciunt oculi, aquilæ sustinent.* (10) Aquilæ veri sunt Christiani, qui terram deserunt, ad sublime tendunt, et Divinitatis mysteria contemplantur. Noctuæ sunt avari, qui *oculos suos statuerunt declinare in terram* (11), quos ad cœlestia, et ad Deum nunquam attollunt. *Ubi fides fuerit* (12), ibi reperitur lumen, ideoque Baptismus nuncupatur ab Apostolo *illuminatio*, quia in illo infunditur lumen fidei. Qui fidei lumine illustrantur, ad superna prospiciunt : verum inter illos qui Christiani apparent extrinsecus, *non omnes fideles.* (1) Haud fideles avari, qui fide in baptismo acceptæ passi sunt naufragium. *Recogitemus cupiditatem radicem omnium malorum, qua quidam irretiti, circa fidem naufragium sunt passi.* (2) Quod si fidem cum conscientia non amittunt, eorum tamen oculi ita caligant ut Deum nequaquam aspiciant, quod ipsimet fatebuntur, *si ipsius fidei conscientiam perrogemus.* (3)

At cur christianus fidelis cœlum, avarus vero terram respicit? Quia ille oculo fidei, iste oculo carnis aspicit. *At qui videt oculo fidei, videt Deum et ea quæ in Deo sunt; qui videt oculo carnis, videt mundum, et ea quæ in mundo sunt.* (4) Ille ad divina perspicax est, et ad terrena cæcutit; iste ad divina cæcutit, ad terrena perspicax est, et duplici illa mulctatur cæcitate, cujus meminit Tertullian. *Cæcitatis duæ species facile concurrunt, ut qui non vident quæ sunt, et videre videantur quæ non sunt.* (5) Hæ duæ cæcitatis species in avaro concurrunt, qui videt ea quæ non sunt, nempe divitias, bona terrena, quæ sunt nihil. *Substantia mea tanquam nihilum ante te.* (6) Per substantiam intelligit Propheta multas quas habebat divitias : quæ vero sunt, scilicet bona cœlestia et divina, non videt avarus, ut ait S. Ambros. *Non videt quæ Divinitatis sunt, sed cogitat quæ cupiditatis sunt.* Deus illi multimode cognoscibilem se præbet, per fidem, quæ cuncta Divinitatis mysteria certo cognoscit; per rationem, quæ Dei existentiam, necnon unitatem evidenter demonstrat; per creaturas, in quibus sese depinxit divina majestas, tanto cum splendore : *Ipsius solis radio putes scriptum, ita claret.* (7) Avarus tamen tot modis agnoscibilem Deum non cognoscit. Nec mirum; nam *quomodo ponet ante conspectum suum Deum : ante cujus conspectum non est nisi seculum?* (8) Ea est avarorum miseria, qui intuentur visibilia, invisibilia non vident. *Tales cæci sunt, et in luce se esse sperantes, foris se existimant claros, cum sint intus tenebrosi* (9), et cum tenebræ nihil sint aliud quam *carentia lucis* (10); tot sunt interiorum oculorum tenebræ, quot in homine dignoscun-

(1) Tert. L. de Pud. 8. — (2) Tert. L. de Pal. 1. — (3) Tert. Apol. 11. — (4) Rupert. — (5) Tert. L. de Res. 6. — (6) Tert. L. de Pud. 8. — (7) Tert. L. adv. Valent. 3. — (8) S. Aug. L. 4. de Trin. 2. — (9) S. Aug. in Ps. 145. — (10) Tert. L. de An. 8. — (11) Psal. — (12) Tert. L. 4. adv. Marc. 24.

(1) Tert. L. de Exh. cast. 4. — (2) Tert. L. de Idol. 11. — (3) Tert. L. de Idol. 11. — (4) Hug. Vict. L. 1. Miscel. Tit. 1. — (5) Tert. Apol. 10. — (6) Ps. 38. — (7) Tert. L. de Res. 47. — (8) S. Aug. in Ps. 53. — (9) De Aug. Serm 62. ad frat. — (10) S. Aug. L. 11. Civ. 10.

tur luces. Trinam autem dinumeravimus lucem : rationis, fidei et gratiæ. 1. In triplici differentia stabiliendæ sunt tenebræ : aliæ lucem rationis offuscant, aliæ lucem fidei, aliæ lucem gratiæ. Primæ discernunt belluam, quæ caret luce rationis, ab homine, qui pollet rationis luce; 2. Discernunt infidelem, qui caret lumine fidei, a fideli, qui fidei lumine illustratur; 3. Discernunt scelerosum, qui caret lumine gratiæ, a justo, qui gratiæ lumine fulget. Has omnes tenebras patitur avarus : per primas ut bellua ab homine distinguitur; per secundas, ut infidelis a fideli secernitur; per tertias, ut peccator a justo discriminatur.

3. *Sol diei de suo cumulat.* (1) A solis luce constituitur dies : nam *tunc Deus diem condidit, cum condidit solem, cujus præsentia eumdem exhibet diem.* (2) Ultra hunc diem naturalem horis constantem, qui *circuitu solis impletur* (3) : datur adhuc dies spiritualis et moralis : spiritualis, quomodo S. August. (4) nomine lucis, et diei intelligit justos, quorum semita quasi lux splendescens procedit, donec perveniat ad perfectum diem. Ut enim sol materialis sua præsentia naturalem diem, ita Christus Sol justitiæ, sua gratia, justos, dies splendentes et fulgidos efficit. Idcirco Christiani dicuntur *ad solem uncti* (5); nam cum unctione gratiæ, lucis splendoribus perfusi sunt, et facti participes luminis Christi. *Nos naturaliter lumen non sumus, sed ab illo lumine illuminamur, ut lucere possimus.* (6) A triplici lumine illuminantur fideles, scilicet a Christo, a Spiritu Sancto et a gratia, quam suo sanguine meruit Christus, et quam per amorem largitur Spiritus Sanctus. Christus est sol æternitatis, procedens a Patre, *ut lumen de lumine* (7) : ut autem sol semetipsum depingit in aere illuminato, et in paræliis novos videtur producere soles, sic Christus in splendoribus generatus, in baptismate lucis filios producit. *Nam et lucere in mundo Christianos oportebat, ut filios lucis.* (8) Spiritus Sanctus Pater luminum residet in renatis, eosque illuminat, velut templa sibi dicata. *Nos sumus templa Dei, et altaria, et luminaria* (9), et quia Christus Dominus, *gratiam pollicitus per Spiritum Sanctum, illuminaturus* (10), utique implevit promissum, et nos *Spiritu unxit* (11), nempe gratia Spiritus Sancti, et deducit *de umbra ad solem,* de umbra peccati quod contraximus in Adamo, ad solem gratiæ quam accipimus in baptismate. Hanc gratiam si servassent peccatores, *cœlum luminibus floruisset : magis sol radiis insultasset, magis dies stetisset.* (1)

Portentosam eclypsim refert Tertullianus quæ suo tempore evenit in Africa. *Nam et sol ille in conventu Uticensi, extincto pene lumine, adeo portentum fuit, ut non potuerit ex ordinario deliquio hoc pati, positus in suo hypsomate et domicilio.* (2) Non partiale, sed totale luminis deliquium patitur peccator avarus; nam *peccata tenebræ animarum sunt* (3), tanto criminosior quod *post solis receptum* (4), solem contenebrat, et lumina a Christo, Spiritu Sancto et gratia sanctificante mutuata obnubilat, sicque mens ejus luce destituta, caligat; nam *quod est oculis sanitas ad videndum, hoc est gratia mentibus.* (5) Verum quantumvis avarus sit *ingratus Deo* (6), Deus tamen *ingratis luminosus* (7), eum sua gratia actuali excitat, et illustrat, quam scelerosis ille, *sibi nequam* (8), recusat, et post adumbratam gratiæ sanctificantis lucem, adhuc actualis gratiæ lumen obscurat, vel si eo aliquatenus utitur, ea quæ Dei sunt videt : *perinde atque si cæcus, fluitantibus oculis, solem quem videat non videt.* (9) Hac pœna mulctatur avarus in tenebroso carcere, ubi est vinculis adhuc ligatus.

II. PARS. Fuerunt olim scelerosi Christiani se ultro carceribus detrudentes, et vincula mollia captantes, *quisque ex consensione vincula induit, adhuc mollia, in novo custodiæ genere* (10), ut incepti martyrii fama simplices fidelium deciperent, et feminas martyrum consolandi affectu in ergastula venientes, violarent in tenebris, et libidinum maculis contaminarent. *Violantur feminæ in tenebris plane ex usu libidinum notis.* (11) Carcere detentus avarus, tenebris obvolutus, ultro suscipit vincula, quibus detinetur, oneratur, et illaqueatur : at, 1. Detinetur non molli, sed duro vinculo; 2. Oneratur non levi, sed gravi vinculo; 3. Illaqueatur non fragili, sed pene indissolubili vinculo.

1. *Habet et vincula carcer* (12), quibus detinentur captivi, non ex materia molli et suavi, sed ex auro confecta : *Quanquam et aurum ipsum, cuidam genti, ad vincula servire ferunt Gentilium litteræ.* (13) Aureis vinculis detinetur avarus, quibus ligatur

(1) Tert. L. 2. ad Nat. 5. — (2) S. Aug. L. 4. de Gen. ad lit. 56. — (3) S. Aug. tr. 44. in Jo. — (4) L. 5. de Gen. ad lit. 5. — (5) Tert. L. 3. adv. Marc. 13. — (6) S. Aug. L. de Fid. et Symbol. c. 4. — (7) Tert. Apolog. 21. — (8) Tert. L. adv. Prax. 13. — (9) Tert. L. de Cor. mil. 9 — (10) Tert. L. de Pœn. 2. — (11) Tert. L. ad Mart. 3.

(1) Tert. L. 4. adv. Marc. 42. — (2) Tert. ad Scap. 3. — (3) S. Aug. L. 1. de Bapt. 11. — (4) Tert. L. de Orat. 10. — (5) S. Aug. L. 1. cont. Faust. 8. — (6) Chrysol. Serm. 104. — (7) Tert. Scorp. 10. — (8) Chrysol. — (9) Tert. L. 2. adv. Marc. 2. — (10) Tert. L. de Pud. 22. — (11) Tert. ibid. — (12) Tert. L. ad Mart. 2. — (13) Tert. L. de Cult. fem. 10.

manibus pedibusque, non habens nec operandi, neque gradiendi facultatem. *Vincula sunt manus illius* (1) : Aquila legit : *Vinctæ sunt manus illius* ; hebræa lectio habet : *Ligatæ sunt manus ejus sic, ut non faciat opus.* Nullum bonum opus facit avarus, quia vinculis ligatas habet manus : neque in via virtutis graditur, quia vincti sunt pedes ejus. Quare S. August. *Si amas pecuniam, per avaritiam implicatus eris : erit enim tibi avaritia catena pedum, et ultra progredi non poteris.* (2) In medio divitiarum velut in carcere demoratur avarus, et quot sunt prava desideria quibus æstuat, quot sunt facultates quas possidet, tot sunt vincula quibus detinetur : *Et sicut cum aliquem videris in carcere vinctum et cervice, manibus pedibusque serratum, propterea illum maxime misereris : noli illum propter ista vocare locupletem, sunt enim vincula* (3) quibus oneratur, non levia, sed gravia.

2. *Apud barbaros quosdam, quia vernaculum est aurum et copiosum, auro vinctos in ergastulis habent, et divitiis malos onerant.* (4) Auro vinctus avarus, quo magis ditatur, eo magis oneratur, ut patet in publicano Matthæo, qui in telonio sedens ad turpis lucri usuram, nec advenienti Christo, ad urbanitatem assurgit, quia eum *divitiæ sic alligabant in vinculis cautionum, sacculorum ponderibus sic premebant, ut levari ad innocentiam, ad justitiam surgere, ad virtutem progredi non valeret.* (5) Quare Salvator ut Matthæum tam gravi exoneraret pondere, dixit ei : Sequere me. *Hoc est, disrumpe vincula, depone pondera.* Sapienter advertit Chrysolog. *quod nemo potest connecti terræ et jungi cœlo.* (6) Ille jungitur cœlo, qui a pondere divitiarum exoneratus, cor suum per amorem Dei in cœlo collocat. *Machina cordis, vis amoris : sicut enim machina elevat lapidem, sic cor elevat amor.* (7) Qui vero ditari desiderat, et post aurum anhelat, ille cor suum in terra collocat. Idcirco Christianos sic monet Tertullianus : *Ne desideraveritis divitias; et si relucent, ne adjeceritis cor.* (8) Cor avari terræ innixum, sursum ferri nequaquam potest, sed semper inclinatur deorsum, et ob hanc causam Matthæus *sedebat utique, quia stare non poterat, pondere cupiditatis oppressus, et ipsa totus conscientia fraudis incurvus. Aurum natura grave, gravius fit avaritia nimis. Hinc est quod plus habentem deprimit, quam ferentem, et vehementius aggravat corda quam corpora.* (1) Et hæc est ratio, ut animadvertit S. Bernardus (2), cur filii Israël in profundo maris ambulant ; Petrus vero supra mare graditur, quia Petrus reliquit omnia, illi vero auri et argenti onere pressi, ab aquis sustineri non poterant.

Quodvis elementum ad centrum suum tendit. Ignis, utpote levis, sursum fertur ; terra vero gravis, deorsum vergit. *Aurum nihil est aliud quam terra rubra ; proinde anima, quæ se auro argentoque congerendo et congregando devovit, ab iisdem ponderibus suis depressa, ad inferiorem locum in æternum crucianda, devoratur* (3) : ut ex avaro divite comprobatur, qui sepultus est in inferno. Non dicit Evangelista (4) nebulonem descendisse in infernum, aut fuisse a dæmonibus deportatum in infernum, quia hic loquendi modus aliquam indicasset moram, sed ut summam descensus innuat celeritatem, dixit : Sepultus est in inferno : *quia hic pecuniarum pondere pressus, velocius descenderat quam ut venisse diceretur.* (5) Utinam hoc animadverterent divites avari, quos ideo hortatur Amos propheta. *Audite verbum hoc, vaccæ pingues* (6), seu, ut habet chaldæa lectio: *Audite hoc, graves divitiis.* Gravitas non ascendit sursum, sed descendit deorsum. Idcirco *ruent sublimes, qui magis quam divites, quia receperunt sublimitatem ex divitiis* (7), et quo altius fuerunt sublimati, eo profundius ruunt. Attende igitur, avare, et audi. Cur tanto studio aurum et argentum cumulas, *quod te pondere suo onerat* (8), et te vinculo forti, et fere indissolubili illaqueat.

3. Nabuchodonosor insolentia et arrogantia tumidus, hanc a Deo audivit sententiam : *Alligetur vinculo æreo et ferreo* (9), id est, ut explicat Hugo Card. *forti, et durabili, et indissolubili.* Ligatur avarus vinculo non æreo, vel ferreo, sed aureo et argenteo; verum ita forti et durabili ut dissolvi vix possit. Nam *præter illa vincula, habet custodem carceris severioris, pravum scilicet amorem pecuniarum, qui semel a se vinctum, nequaquam ab hoc carcere migrare permittit, sed mille imponit catenas* (10), quæ fere indissolubiles sunt : *Nam facile de avaritia triumphat, de quo ipsa semel triumphavit* (11) :

(1) Eccles. 7. — (2) Serm. 29. de Verb. Dom. — (3) S. Chrysost. Hom. 24. in Matth. — (4) Tert. L. 1. de Cult. fem. 6. — (5) Chrysol. Serm. 28. — (6) Chrysol. — (7) Hugo Card. in Ps. 24. — (8) Tert. L. 4. adv. Marc. 15.

(1) Chrysol. Serm. 29. — (2) L. 3. de Consid. — (3) S. Chrysos. hom. 2. de verb. Esai. — (4) Luc. 16. — (5) S. Aug. Serm. 15. de Verb. D. — (6) cap. 4. — (7) Tert. L. 4. adv. Marc. 15. — (8) S. Cypr. Serm. de eleem. — (9) Dan. 4. — (10) S. Chrysos. Hom. 24. in Matth. — (11) Petr. Bles. Serm. 14.

a concupiscentia victus, ab ejus tyrannide difficiliter liberatur. Quare Basilius Magn. quodam cum avaro sermonem habens, sic eum alloquitur : *Omnia possides, sed uno, et hoc necessario cares : potestate videlicet teipsum mutandi* (1) : tanta est avaritiæ vis ut avarum quodammodo inemendabilem, incorrigibilem, et quasi impotentem ad conversionem reddat. Idcirco Deus, qui prophetis licentiam dederat prædicandi ubique, noluit ut ad civitatem Geth properarent, *quia desperata est plaga ejus* (2), eo quod esset urbs avarorum, et quod cives ejus vacarent avaritiæ. *Istis nec tuba prædicationis debemus annuntiare, nec lacrymis plorare, quia nec tuba cordis duritiem flectere, nec lacrymæ ignem avaritiæ valent extinguere.* (3) Adeo inveteratum est avaritiæ malum, ut omni prorsus videatur carere remedio, et ob hanc causam asseverat Salvator se missum ad evangelizandum pauperibus. (4) *Perinde quasi divites nihil ad hanc prædicationem pertineant : et revera ita est; nam causam divitum pro re desperata posuit Dominus.* (5)

At cur fere insanabilis videtur avari morbus ? cur vincula, quibus ligatur, fere indissolubilia sunt ? Hoc, 1. Ex ejus cæcitate et obstinatione procedit. *Cæcitas est mater obstinationis* (6), cor vero obstinatione obduratum, Dei vocem non audit. Res mira ! sol audit vocem hominis ejusque obedit imperio, homo vero nec audientiam Deo præstat. Josue imperio obsecutus est sol, milites vero contra ducis mandatum civitatis Jerichuntinæ rapuerunt divitias. *Josue potuit solem sistere, ne procederet ; avaritia hominem non potuit sistere, ne serperet. Ad vocem ipsius sol stetit, avaritia non stetit.* (7) 2. Quia etsi avaritia sit peccatum, et quidem gravissimum, tamen non judicat esse peccatum, sed sua fœneratur, aliena rapit, eleemosynam pauperibus denegat, aliaque ejusmodi facit, quæ peccata non existimat. Ideoque *inextinguibilis pestis incendio totus mundus exarsit : avaritia, ut putatur, crimen esse desiit.* (8) Peccatum quod peccatum cognoscitur, est emendabile et corrigibile ; peccatum vero quod non putatur esse peccatum, incorrigibile et inemendabile est. Et ita avaritia est pestis incurabilis, quæ inficit avarum, morbus, cui medicina non est, vinculum indissolubile, quod ligat animam, tyrannus, qui captivat, et in servitutem redigit. *Avaritia quæ captivavit comitem Christi* (1), captivat cor avari, illumque pœnis et suppliciis mancipat.

(1) Serm. 3. de Avarit. — (2) Mich. ult. — (3) S. Anto. de Pad. Do. 21. post. Pent. — (4) Luc. 4. — (5) Isid. Clar. Orat. 19. — (6) Rup. — (7) S. Ambr. L. 1. Offic. 26. — (8) S. Zen. Serm. 1. de Avar.

III. PARS. Captivi ut plurimum tria tolerant tormentorum genera, laborem scilicet, exilium, et mortem. Has pœnas luunt fideles, qui sub Turcarum captivitate gemunt. Easdem a fidei persecutoribus passi sunt primiceri Christiani, ut ipsimet fatenter apud Tertullianum : *In metalla damnamur, in insulas relegamur, ignibus urimur.* (2) Easdem patitur adhuc avarus, qui, 1. Indesinentur laborat; 2. Exulat; 3. Mortem et ignem tolerat.

1. Quamprimum Adamus Deo inobediens fuit, et adversus auctorem suum deliquit, *statim sudor et labor, exinde homo ad terram.* (3) In gratia et sanctitate productus fuerat protoparens, ut cœlestia saperet, et ad Deum mentis aciem erigeret, *at ubi desivit Deo sapere, desivit cœlestia sustinere posse. Exinde homo terræ datus.* (4) Quandiu Adamus innocentiæ servavit statum, tandiu spiritualis fuit, et spiritu motus, ad cœlum respexit : at peccando factus est *homo animalis non recipiens quæ sunt spiritus, ideoque redhibitus materiæ suæ, et in ergastulum terræ laborandæ relegatus.* (5) Corpus hominis fuit de terræ materia formatum, quare homo scelerosus materiæ suæ est redhibitus, et in pœnam criminis terræ ad laborandum mancipatus, et velut criminosus ad metalla damnatus : *Pellitus orbi ut metallo datur.* (6) At homo ille animalis, criminosus, et Spiritum Dei non habens, *in ipso opere prono et devexo ad terram, usurpatum ex illa spiritum mundi, universo suo generi tradidit, dumtaxat animali, non recipienti quæ sunt Dei.* (7) Verum sicut a criminoso Adamo homo factus animalis, terrenus, servus, accepit spiritum mundi, qui eum inclinat ad terram, ita a Christo recipit Christianus Spiritum Dei, fitque spiritalis, cœlestis et liber, quia *ubi Spiritus Domini, ibi libertas.* (8) Avarus tamen christiano nomine haud dignus, *de servitute exemptus, ipsam servitutis notam* (9) sibi denuo inurit, sibi nequam, et Christo ingratus, quia *non decet manumissos rursus jugo servitutis inuri.* (10) Scelesto illi tantam amentiam et ingratitudinem exprobrat S. Cyprianus : *Pecuniæ tuæ captivus, et servus, et quem jam absolverat Christus, denuo vinctus es* (11), et ut scelerosus metallo datus.

(1) S. Aug. in Ps. 63. — (2) Tert. Apol. 12. — (3) Tert. L. 2. adv. Marc. 2. — (4) Tert. L. de Pat. 5. — (5) Tert. L. 2. adv. Marc. 2. — (6) Tert. L. de Pall. 3. — (7) Tert. 2. adv. Marc. 2. — (8) 2. Cor. 4. — (9) Tert. L. 5. adv. Marc. 4. — (10) Tert. (11) Serm. de Eleem.

Quanto labore, et quanto cum vitæ discrimine, de terræ fodinis eruatur aurum, optime declarat Tertullianus, a quo aurum vocitatur *terra scilicet plane gloriosior, quoniam in maledictorum metallorum feralibus officinis, pœnali opere deplorata, nomen terræ in igne reliquit, atque exinde de tormentis in ornamenta, de suppliciis in delicias, de ignominiis in honores, metalli refuga mutatur.* (1) Bene maledicta metalla nuncupat, quia ad illa damnabantur dumtaxat rei a Deo, et ab hominibus, maledicti existimati. Addit ferales officinas, quia non homines humanitate pollentes, sed tyranni crudelitate ferocientes, homines sibi similes, adeo inhumana pœna mulctabant. Pœnali adhuc opere, et nonnisi cum intolerabili labore, de terræ penetrabilibus eruebatur aurum, cujus honor comparatus est ab ignominia, ornamentum a tormentis, deliciæ a suppliciis, ignominias, tormenta et supplicia complectitur. His nihilominus pœnis se subjicit avarus, sui ipsius sævissimus tyrannus, qui avaritiæ obtemperat, quantumvis difficilia, onerosa, laboriosa et dura sint quæ præcipit. Nam ut ei improperat D. Augustinus, *avaritia jussura est labores, pericula, tribulationes, tristitias, et obtemperaturus es* (2): nec tantum intolerabiles labores portas, sed adhuc in pœnam tuæ captivitatis exulas.

2. *Paradisi colonus* (3) Adamus fuerat constitutus; at ubi deliquit, criminosum illum de tam amœno loco Deus ejicit, et *de originis loco exterminat.* (4) Christianos nuncupat *cœlestes homines* (5) Tert. Hic autem honoris titulus, eis trina potissimum de causa competit: 1. Quia anima eorum est natione cœlestis: *Scit se peregrinam in terris agere; cæterum genus, sedem et dignitatem in cœlis habere* (6); 2. Quia in baptismatis sacramento cœli hæredes facti sunt, *et æternitatis candidati* (7); 3. Quia cœli cives adscripti sunt. Ut enim ait Tertullianus Christianum alloquens: *Sed tu peregrinus mundi hujus, civis surpernæ Jerusalem.* (8) Quam misera avari captivitas, qui ab illa cœlesti patria exsulat, etenim *difficile in domo Dei dives.* (9) Triplex consideranda est domus Dei, justus scilicet, Ecclesia et cœlum: 1. Justus est domus Dei et *Dei templum* (10), quia cum sit gratia sanctificante decoratus, Deus in illo velut in solio regio et templo sibi dicato habitat. 2. *Domum Dei Ecclesiam* (1) nuncupat Tertullianus quam Christus suo sanguine fundavit; *ipsius curiæ nomen Ecclesia est Christi* (2), quia illi specialiter est præsens per assistentiam et directionem ne aberret a veritate, et in illa adhuc sacramentaliter residet, ratione Eucharistiæ. 3. Cœlum est domus Dei: *Beati qui habitant in domo tua, Domine* (3), quia ut commentatur D. Augustinus, *possident Jerusalem cœlestem, sine angustia, sine pressura, sine adversitate.* Modo resumendum et dicendum est: *Difficile in domo Dei dives* avarus, quia Deus in eo non inhabitat, cum sit gratia et sanctitate denudatus, deinde in justo *domus Dei credendo fundatur, sperando erigitur, diligendo perficitur.* (4) Avarus nec Deo credit, nec in Deo sperat, nec Deum diligit. Difficile in Ecclesia avarus, nam *ethnice vivens* (5), Ecclesiam non audit. Qui autem non audit Ecclesiam, velut ethnicus et publicanus habendus est. Difficile in cœlo dives avarus, in quem vibrat Salvator tremendam istam sententiam: *Facilius est camelum per foramen acus intrare quam divitem intrare in regnum cœlorum.* (6) Etenim mortaliter impossibile est ut avarus divitiis mancipatus, convertatur, et æternam mereatur felicitatem. *Potuitne majori pœna digna judicari avaritia, quam ut inter illa crimina poneretur, quibus infecti, a regno Dei excluduntur, Apostolo dicente: Neque avari regnum Dei possidebunt?* (7) Et ita infelix ille servus, in pœnam suæ captivitatis exsulat a cœlo, et insuper supplicium, mortem et ignem in inferno tolerat.

3. Certissimum est, *non in mortem institutum hominem* (8), sed ob peccatum morti mancipatum, nam *sicut Deus homini vitæ statum induxit, ita homo sibi mortis statum attraxit.* Avarus non ad mortem, sed ad vitam fuit creatus a Deo, et a Christo redemptus: sed ob avaritiam qua captivatus est, *exinde ad mortem, sed ante ad vitam.* (9) Christianos injuste morte mulctabant tyranni propter deos: *Propter deos ipsos plectimur.* (10) Juste Deus morte punit divitem avarum propter deos aureos quos sibi fecit: *ipsæ domus nostræ sine idolis omnino sunt.* (11) Duplici morte punitur avarus: temporali et æterna, cujus duo insignia exempla ex Evangelio desumpta, refert Tertullianus duorum divitum, quorum unus fuit morte temporali mulctatus: *Ab eo ergo erit et parabola divitis blandientis sibi de proventu*

(1) Tert. L. 1. de Cult. Fem. 4. — (2) Tract. 10 in Joan. — (3) Tert. L. de Pat. 5. — (4) Tert. L. de Pall. 1. — (5) Scorp. 10. — (6) Tert. Apol. 1. — (7) Tert. L. de Res. 58. — (8) L. de Cor. mil. 12. — (9) Tert. L. 2. ad Ux. 8. — (10) Tert. L. de An. 53.

(1) Tert. L. de Pud. 7. — (2) Tert. L. de Cor. mil. 13. — (3) Ps. 83. — (4) S. Aug. L. 20 de verb. Apos. — (5) Tert. L. de Pud. 9. — (6) Matth. 19. — (7) D. Aug. L. 5. Cont. Ep. Parm. 2. — 1. Cor. 6. — (8) Tert. L. 2. adv. Marc. 8. — (9) Tert. L. 2. adv. Marc. 11. — (10) Tert. Apol. 12. — (11) Tert. L. de Spect. 8.

agrorum suorum, cui Deus dicit : Stulte, hac nocte animam tuam reposcent : quæ autem parasti, cujus erunt? (1) Idem accidit pluribus avaris, qui in pœnam suæ cupiditatis, subitanea et improvisa morte præventi, scelerosam efflant animam. *Quanti sunt modo divites qui dicunt : Tantum habeo, tantum facio, tantum valeo, quibus respondendum est : O stulte, hac nocte anima auferetur a te, et quæ congregasti cujus erunt?* (2)

Verum quamtumvis sit pertimescenda mors temporalis, quæ fortunatum divitem fortunæ bonis denudat : *sed mortis metus non tantus est, quantus tormentorum.* (3) Duplicem pœnam sustinent in inferno reprobi : sensus et damni. Pœnam sensus patiuntur ab igne divinæ justitiæ ministro : *in stagno ignis et sulphuris quod est mors secunda.* (4) Pœna damni in privatione Dei sita est, juxta istud : *Tollatur impius, ne videat gloriam Dei.* Utraque pœna punitur avarus, et quidem pœna sensus : nam *et nunc aurum ignis.* (5) Pœnam etiam damni : *Dilatavit orcus animam suam, et aperuit os suum, et descendent inclyti, et magni, et divites (Hoc erit Christi væ super divites), et humiliabitur homo ; utique exaltatus divitiis : et inhonorabitur vir; utique ob substantiam inhonorabilis.* (6)

Sunt hac tempestate impii multi similes fratribus divitis epulonis, qui *non credebant esse post mortem supplicia annuntiata a Christo et prophetis, et decreta a Deo.* (7) Hujuscemodi impietas suam ab Epicuro sumpsit originem : *Nihil esse post mortem Epicuri schola est.* (8) Animalem hunc philosophum hac ratione confutat Tertullianus : *Cur times mortem, si nihil est tibi timendum post mortem, quia nec experiendum post mortem?* (9) Et ut Epicuri sectatores qui se Christianos mentiuntur debellet, prodit exemplum divitis evangelici, qui gravissimis in inferno torquetur suppliciis : *Dolet apud inferos anima cujusdam, et punitur in flamma, et cruciatur in lingua ; et de digito animæ felicioris implorat solatium roris.* (10)

Ultra pœnam damni et sensus qua cuncti puniuntur præsciti, speciale tormentum patietur avarus (12) : scilicet a memoria divitiarum, quæ illum magis quam ignis ardor cruciabit. Non solum impios et immisericordes divites, visibilis gehennæ ignis in tormentis excruciat, sed et ipsa divitiarum putrefactarum et inanium memoria (quibus facillime potuissent suas redimere nequitias), non minus et ante judicium animas eorum, et post resurrectionem etiam carnes exuret : dum sibimet ipsis graviter irasci incipiunt, quia sua scelera eleemosynis abluere noluerunt. Denique diviti illi purpurato, ærugo pecuniarum in testimonium erit nequitiæ, et in augmentum versa erit pœnarum, quando per increpationem Abrahæ audivit : *Fili, recordare quia recepisti bona in vita tua, et Lazarus similiter mala.* Idem eveniet cunctis avaris : divitiæ erunt illis in testimonium, et bonorum quæ per divitias facere potuerunt, et noluerunt ; et malorum omnium quæ ob divitias et per divitias perpetrarunt ; et ejusmodi testimonium erit vermis rodens, qui torquebit conscientias eorum, et ignis urens qui eorum animas indesinenter cruciabit, juxta Jobi vaticinium : *Aurum et argentum vestrum æruginavit : et ergo eorum in testimonium vobis erit, et manducabit carnes vestras sicut ignis.* (1) Quis hæc attente considerans non dicat cum Galfrido Abbate : *Væ divitiis quæ pereunt, et suum perire faciunt amatorem!*

(1) Tert. L. 4. adv. Marc. 28. — (2) S. Aug. L. 50. Hom. Hom. 48. — (3) Tert. L. ad Mart. 4. — (4) Tert. L de Pud. 19. — (5) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 13. — (6) Tert. L. 4. adv. Marc. 15. — (7) Tert. L. 4 adv. Marc. 34. — (8) Tert. L. de Res. 1. — (9) Tert. L. de Test. An. 4. — (10) Tert. L. de An. 7 — (11) V. Beda.

CONCIO TERTIA.

Odiendum vult aurum Tertullianus, quia patres perdidit : *Odisse debemus quod patres perdidit.* (2) Non quod aurum sit ex sua natura malum et scelerosum, cujus Deus auctor, qui sceleris et peccati opifex esse nequit : *Aurum et argentum quis in seculo posuit, nisi seculi auctor Deus?* (3) sed ideo aurum est odiendum, quia eo improbi ad malum abutuntur. *Ista inter se contraria non sunt, bona fortuna et mens bona* (4) : et ut eloquenter fatur Chrysologus, *fuerunt Sanctis innocentes divitiæ, utpote a Deo datæ, non turpiter acquisitæ.* (5) Abraham fuit dives, Job dives, David dives, et tamen quid Davide sanctius? quid Jobo fortius? quid Abrahamo felicius, qui sic possedit divitias, *ut eas sæpe et oblatas contemneret, et calcaret indultas : et sic diligeret possidere divitias, non a divitiis possideri : habere eas ad largitatis materiam, non ad cupiditatis incendium?* (6) Sunt stellæ quædam neutræ nuncupatæ, quæ si benigno jungantur

(1) Cap. 5. — (2) Tert. L. 2. de Cul. Fem. 13. — (3) Tert. L. de Spect. 2. — (4) Sen. Ep. 35. — (5) Serm. 28. — (6) Chrysol.

planetæ, benignos habent effectus ; si vero maligno, malignæ efficiuntur. Non dissimiliter divitiæ ex se indifferentes, bonæ sunt vel malæ, prout homines eis ad bonum vel malum utuntur ; et sicut viris probis sunt incentiva virtutum, ita sunt improbis lenocinia vitiorum. Unde D. Ambrosius : *Discant divites, non in facultatibus crimen habere, sed in his qui uti nesciunt facultatibus. Nam divitiæ sicut impedimenta sunt improbis, ita bonis sunt adjumenta virtutis.* In divitiis quatuor sunt consideranda : usus, abusus, sollicitudo, quæstus. *Usus tantum divitiarum bonus ; abusio mala ; sollicitudo pejor ; quæstus turpior* (1) ; et quia avarus divitiis abutitur, terrena bona anxie quærit, per nefas captat, dicendum est cum Ecclesiastico : *Avaro nihil est scelestius* (2) : nam pro acquirendis divitiis, 1. Omnia Dei mandata transgreditur ; 2. Omnes virtutes aggreditur ; 3. Omnia vitia prosequitur.

I. PARS. Homini Deus mandata dedit, velut media queis æternam sibi valeat comparare beatitudinem. *Habes legem, et salutem de observatione legis.* (3) Divina mandata ad salutem necessaria, præcipiunt homini pietatem, sobrietatem et æquitatem : pietatem erga Deum, sobrietatem erga semetipsum, et æquitatem erga proximum. Dei Filius humanatus est, ut homines pietatem, sobrietatem et æquitatem servare doceret. *Apparuit gratia Dei Salvatoris erudiens nos, ut sobrie, juste et pie vivamus in hoc seculo* (4) : avarus tamen Christi dedignans et disciplinam et auctoritatem, naturalem contemnens legem, Deo inobsequens, transgreditur mandata, 1. Quæ præcipiunt pietatem erga Deum ; 2. Sobrietatem erga semetipsum ; 3. Æquitatem erga proximum.

1. *Nos definimus Deum primo natura cognoscendum, dehinc doctrina recognoscendum.* (5) Ratio Deum naturaliter cognoscit ; religio, summum latriæ cultum divinæ majestati tribuit. Pietas quæ Deo cultum exhibet, duplici integratur et adimpletur præcepto : uno negativo, quo prohibetur falsos colere deos : *Non facietis vobis deos argenteos, et deos aureos non facietis vobis ;* (6) affirmativo altero, quo nobis præcipitur ut supremam soli Deo reddamus adorationem : *Dominum simul inspexeris, revereris.* (7) Avarus binum hoc pietatis transgreditur mandatum ; nam contra præceptum negativum, quod mentitios coli deos prohibet, auro et argento cultum soli Deo debitum præbet : *aurum a relinquentibus Deum adoratum est.* (1) Deinde contra præceptum affirmativum quod Deum latriæ cultu adorandum mandat, Deum nullatenus adorat ; quia sicut repugnat ut sint duo dii, ita repugnat ut supremus Deo et argento reddatur cultus. Quare Salvator *nummo famulatam videns pharizæorum cupiditatem : amentavit hanc sententiam : Non potestis Deo servire et mammonæ.* (2)

Vera et integra Dei pietas divinum adhuc importat amorem: *Præscribitur mihi ne quem alium deum dicam ; ne vel dicendo, non minus lingua quam manu deum fingam ; ne quem alium adorem, aut quoquo modo venerer, præter unicum illum qui ita mandat, quem et jubeor de omni substantia diligere.* (3) Hoc charitatis præcepto, tria Deo præstare tenemur : 1. Deum tanquam *summum magnum* (4) supra omnia diligere. 2. Ea quæ amamus, propter Deum diligere. *Minus te amat qui tecum aliquid amat, quod propter te non amat.* (5) 3. Cuncta quæ Deus aversatur odisse, et specialiter avaritiam odio habere. *Non est dignus Deus cum quo diligas avaritiam : amas illum, debes odisse quod odit.* (6) Avarus præceptum amoris divini non adimplet. Nam, 1. Quamvis Deus sit cunctis in æstimatione et amore præferendus, tamen *solus in comparatione omnium, Deus illi vilis est.* (7) 2. Aurum et argentum a Deo acceptum, non propter Deum, sed adversus Deum diligit ; et ut Deum veneratur et colit : *nunquid tamen ut hæc adversus ipsum adorentur?* (8) 3. Quantumvis *contradicat Deus avaritiæ* (9), eamque aversetur, illam tamen avarus diligit, cum illa loquitur, illique servit. *Exhæredare vis filium qui loquitur inimico tuo : et inimica est Christi avaritia. Quare cum illa loqueris? et non dico loqueris, quare illi servis* (10), transgrediens per tuum famulatum, mandatum quod præcipit pietatem erga Deum et sobrietatem erga temetipsum?

2. In concupiscentia bonorum temporalium, temperantia et sobrietas servanda est: *Quod et si forte habendum sit, modus tamen debetur* (11) : nullum tamen in habendo modum adhibet avarus. *Inexplebilis est concupiscentia divitum, semper rapit, et nunquam satiatur* (12) ; quod ex immoderato

(1) D. Bern. L. 2. de Consid. — (2) Cap. 10. — (3) Tert. L. de Presc. Hæret. 14. — (4) Ep. ad Tit. 2. — (5) Tert. L. 1. adv. Marc. 18. — (6) Tert. Scorp. 2. — (7) Tert. L. de Pœn. 6.

(1) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 13. — (2) Tert. L. 4. adv. Marc. 33. — (3) Tert. L. ad Scorp. 4. — (4) Tert. L. 1. adv. Marc. 3. — (5) D. Aug. L. 10. Conf. 29. — (6) D. Aug. in Psal. 96. — (7) Salv. — (8) Tert. L. de Spect. 2. (9) S. Aug. in Ps. 128. — (10) D. Aug. in Ps. 96. — (11) Tert. L. 1. de Cult. Fem. 8. — (12) D. Aug. Serm. 25. de Verb. Dom.

procedit habendi desiderio. Etenim *concupiscentiæ vitium aliud extenditur immoderate habendi.* (1) Immoderatus habendi ardor accendit concupiscentiam, et concupiscentia habendi ardore accensa, nullam in corporeis deliciis sobrietatem servat, sed pudicitiam contra Dei præceptum contaminat.

Luxuriam Deus prohibet, et præcipit servare pudicitiam : lucri tamen cupidine violatur *pudicitia, flos morum, honor corporum, decor sexuum, integritas sanguinis, fides generis, fundamentum sanctitatis, præjudicium omnis bonæ mentis.* (2) Feminæ etiam quibus pudicitiæ studium magis competit, pudicitiam tot titulis gloriosam maculant, et habendi cupiditate Deo dicata, et Spiritu Sancto sacrata corpora prostituunt. *Quod et si pretio in feminis cogitur venditio illa pudicitiæ, utique impatientia contemnendi lucri ordinatur* (3), et quantumvis sit probrosum lucrum illud quod ex prostituto venit corpore : nam *si mercedes pro libidine, nullius rei turpis, merces decora est* (4): plures tamen hac tempestate reperiuntur *infelicissimæ publicarum libidinum victimæ* (5) : et quod est horribile dictu, sunt conjugati multi, lenones, qui *lenociniis negotiantibus uxorum corpora potestatibus subjiciunt*, agentes contra divinum præceptum, quod sobrietatem et æquitatem mandat.

3. Divinum mandatum quod æquitatem erga proximum præcipit, arcet ab homine tum injustam alieni usurpationem, qua *furtum conficitur* (6) ; tum injustam alieni detentionem. Nam *alienis non congruit uti* (7) : avarus contra expressum Dei præceptum aliena detinet, aliena usurpat, et injustam suam retentionem et usurpationem vel mendaciter negat, vel licitam et justam mendacio asseverat : quare Tertullianus vocitat *mendacium cupiditatis ministrum.* (8) Mendacium falso testimonio confirmat; nam *avaritia falsum testimonium profert* (9), et tum mendacium, tum falsum testimonium, juramento auctorat : *Taceo de perjurio, quando ne jurare quidem liceat.* (10)

Divinæ lex æquitatis homicidium prohibet, et auxilium parentibus debitum præcipit. Utrumque præceptum transgreditur avarus : avaritia siquidem humano sanguine cruentatur. *Si quis prædæ gratia homicidium conficit, prius est ut avaritiæ sit impatiens.* (11) Erga parentes adhuc injustus apparet avarus. *Patrem ac matrem, et lex honorari, et post Deum diligi præcipit.* (1) Avarus parentes despicit, debitum eis denegat auxilium, et tantam erga illos exercet injustitiam, *quæ patri causa mortis fuit.* (2) Ea est avari injustitia, *quæ nec Deum timet, nec hominem reveretur ; non patri parcit, nec matrem agnoscit.* (3) Legem non servat, sed audaciter cuncta transgreditur præcepta, quæ pietatem, sobrietatem et æquitatem mandant. Hæc divinorum mandatorum transgressio quæ modo tantopere grassatur, *vetus et antiqua avaritia est ; quæ cum ipsis divinæ legis cœpit oraculis : imo propter ipsam reprimendam, lex Dei data est.* (4) Propter avaritiam reprimendam, a Deo datam legem asseverat Ambrosius, quam tamen in Dei contemptum, insolenter frangit avarus : idcirco avaritia optime nuncupatur a Chrysologo *transgressionis mater, sicaria virtutum* : quia et cuncta Dei mandata transgreditur, et cunctas adhuc virtutes aggreditur.

II. PARS. Christianæ virtutes sunt vel, 1. Theologales, quæ Deum ut suum objectum immediate respiciunt : vel, 2. Cardinales, quibus velut cardinibus innititur vita : tum singularis et solitaria; tum civilis et publica ; tum fidelis et christiana ; vel, 3. Morales, quæ ad componendos mores specialiter ordinantur. Avaritia est omnium harum *virtutum subversio* (5) : quia cunctas subvertit virtutes, 1. Theologales ; 2. Cardinales ; 3. Morales.

1. Tres sunt virtutes Theologales, eæque Christiano necessariæ : *Fides, Spes, Dilectio.* (6) Fides necessaria est, dum ut divinis assentiatur mysteriis, quæ agnosci haud possint *sine Fidei sacramento* (7), tum ut christiane vivat, *a fide enim etiam ipsa vita nostra censetur.* (8) Spes necessaria est, tum ut *a respectu præsentium rerum* voluntatem avellat : *amputatis quasi vitæ retinaculis* (9) : tum ut voluntatem attollat *ad illam spem æternæ salutis* (10) : intellectus namque et voluntas sunt duæ alæ animæ, quibus ad cœlum ascendit : intellectus consideratione, voluntas desiderio. Intellectus fide indiget, ut ad superna mentis aciem valeat attollere, voluntas Spe, ut cœlestem beatitudinem queat desiderare. Charitas quæ est *summum fidei sacramentum, christiani nominis thesaurus* (11), necessaria est Christia-

(1) Tert. — (2) Tert. de L. de Pud. 1. — (3) Tert. L. de Pat. 5. — (4) Tert. L. 1. de Cult. Fem. 2. — (5) Tert. L. 2, de Cult. Fem. 12. — (6) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 2. — (7) Tert. L. 3. adv. Marc. 10. — (8) Tert. L. de Idol. 11. — (9) D. Aug. Serm. 25. de Verb. Dom. — (10) Tert. L. de Idol. 11. — (11) Tert. L. de Pat. 5.

(1) Tert. L. de Cor. mil. 11. — (2) Tert. L. 2. ad Nat. 15. — (3) D. Aug. Serm. 25. de Verb. Dom. — (4) D. Ambr. L. 2. Offic. 26. — (5) Pet. Bles. in Job. — (6) Tert. L. de Pat. 12. — (7) Tert. L. de An. 1. — (8) Tert. L. de Monog. 11. — (9) Tert. L. de Spect. 1. — (10) Tert. L. de Res. 31. — (11) Tert. L. de Pat. 12.

no, tum ut Deum supra omnia diligat : etenim *Deum summum bonum credi necesse est* (1), et ita super omnia diligendum; tum ut proximum diligat. Dilectio ita Christianis propria videtur, ut ab illa fratres dicantur. *Fratrem appellatione censemur.* (2) Avarus virtutes non habet theologales (vel si quarumdam habeat habitum, eas ad praxim non redigit.) Non, 1. Quidem fidem, tum quia Christianus fidelis credit revelatis, ex D. Ambrosio autem credit qui non laborat avaritia. *Disce congrue præcepta pietatis, probavit fidem, qui præmia recusavit.* (3) Sicut fidelis ex divitiarum contemptu probatur, ita qui præmia sectatur, infidelis notatur. *Accipit vestem, et perdidit fidem.* (4) Tum quia non bene vivit : *Difficile enim est ut male vivat qui bene credit.* (5) Addit D. Augustinus : Sicut *qui aurum non habet, fidem habet, virtutem habet* (6), sic avarus aurum et argentum abunde possidens fidem non habet, virtutem non habet. *Argento et auro appetitur veritas; expugnatur integritas; innocentia proditur; pietas fidesque violatur.* 2. Avarus spem non habet, tum quia terrena bona *retinacula ista sunt spei nostræ.* (7) Nihil sane ita adversatur spei christianæ ac amor terrenorum. *Amor rerum terrenarum est spiritualium viscum pennarum* (8), quod animam impedit ne desiderio ad cœlum evolet : tum quia sicut qui cœlestia recogitat et desiderat, terrena contemnit. *Cœlestia recogita, et terrena despicies* (9) : sic avarus qui nonnisi terrena cogitat et desiderat, cœlestia despicit. 3. Avarus charitatem non habet, quia neque Deum, neque proximum diligit. Non Deum cui aurum præponit. *Aurum avaritia non est, sed avaritiam non cognovi nisi per aurum.* (10) Non proximum, quia avaritia adhuc *vulnerat charitatem.* (11)

2. Quatuor virtutes sunt cardinales : Prudentia, Justitia, Fortitudo et Temperantia. Prudentia christiana est appetendarum vitandarumque rerum scientia : docet namque ea appetere quæ conducunt ad salutem, ea fugere quæ salutem impediunt. (12) Justitia est virtus quæ non vindicat alienum, sed unicuique tribuit quod suum est. (13) Christiana Fortitudo est virtus quæ timorem cohibet, et audaciam moderatur. (1) Tandem temperantia universaliter sumpta est virtus coercens cupiditates, quæ a Deo ejusque legibus avertunt. (2) His quatuor virtutibus cardinalibus destitutus est avarus, 1. Prudentia, tum quia *divitiarum cupiditas insidiarum plena est*; his autem insidiis sese exponit : tum quia sibi non comparat divitias, nisi *fœnore interitu, et lucro damno* (3); 2. Justitia, nam *fraudis conditio ea est, si quis alienum rapiat, aut alii debitum deneget : et utique erga hominem admissa fraus, maximi criminis nomen est.* (4) Avarus fraudis reus aliena rapit, et debitum denegat, nec attendit miser, quod in lege divina *aperte positum est : Non fraudem admittes* (5); 3. Fortitudine, tum quia demisse *mortem timet ut commodum vitæ amputantem* (6) : tum quia lucri gratia, cunctis se temere exponit periculis : *Cum lucri cupiditatibus quæstuosa pericula mercimoniorum in mari exercet : cum pecuniæ causa in foro nihil damnationi timendum aggredi dubitat; cum denique ludo et castris sese locat; cum per viam in mores bestiarum latrocinatur.* (7) 4. Temperantia, Christianus namque esse debet *promptissimus in communicationibus; temperantisimus in acquisitionibus.* (8) Avarus nihil largitur pauperibus, neque ullum in concupiscendo et acquirendo servat modum : et nunc alienum aperte rapit, *cum in alicujus agro latrocinium gestum est* (9); et nunc occulte *cæco latrocinio* (10) sibi fratris arrogat facultates, quod multimodo exsequitur. Nam avaritia *fidem frangit, violat affectum, turbat quietem, adimit innocentiam, docet furtum, suadet fraudes, temperat latrocinium.* (11)

3. Tandem avarus morales virtutes aggreditur. Inter morales virtutes, Veritas, Fidelitas, Gratitudo, Humilitas, Christianos potissimum spectant, 1. Veritas, cujus testimonium apud illos principatum tenet : *Hoc erit testimonium veritatis, ubique occupantis principatum* (12); 3. Fidelitas, quam extraneis etiam inviolabiliter servant. *Christianus et extra fidelis.* (13) 3. Gratitudo, accepta beneficia recognoscens, *Iterato beneficio gratus esto* (14); 4. Humilitas, quæ arcet a Christiano gloriæ et vanitatis studium. *Porro exaltatio non congruit professoribus humilitatis ex præscriptis Dei.* (15) Avarus

(1) Tert. L. adv. Hermog. 11. — (2) Tert. Apol. 39. — (3) In c. 4. Luc. — (4) D. Aug. Serm. 95. de Temp. — (5) D. Aug. Serm. 137. de Temp. — (6) Eus. Emis. Hom. 4. de Epiph. — (7) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 13. — (8) D. Aug. Serm. 33. de Verb. Dom. — (9) Tert. L. 1. ad Ux. 5. — (10) Chrysol. Serm. 107. — (11) Chrysol. Serm. 29. — (12) D. Aug. L. 83. Quæst. — (13) D. Ambr. L. 1. Offic.

(1) D. Augt. L. de Mor. Eccl. — (2) D. Chrysost. in Ps. 38. — (3) Tert. L. de Res. 12. — (4) Tert. L. de Idol. 1. — (5) Tert. L. de Spect. 3. — (6) Tert. L. de Test. An. 3. — (7) Tert. L. de Pat. 7. — (8) Tert. L. de Exhort. cast. 12. — (9) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 2. — (10) Tert. L. de An. 25. — (11) Chrysol. Serm. 29. — (12) Tert. de Præsc. Hær. 35. — (13) Tert. Apol. 46. — (14) Tert. L. de Pœn. 7. — (15) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 3.

has quatuor virtutes morales non habet. Non, 1. Veritatem, quia bonorum acquisitio ab ipso facta, *non est secura de cupiditatis et mendaciis observatione* (1); non, 2. Fidelitatem, quapropter merito D. Ambrosius asseverat *auri cupiditatem materiam esse perfidiæ.* (2) Non, 3. Gratitudinem : nam avarus *dum fortuna blanditur, ingratus est.* (3) Non, 4. Humilitatem, quare de avaris superbis sic fatur Apostolus : *Erunt homines seipsos amantes, cupidi, elati.* (4) Græca lectio habet, *gloriosi, fastuosi.* D. Cyprianus legit, *inflati;* D. Hieronymus, *fastidiosi;* D. Ambrosius, *insolentes.* Itaque elatio, tumor, gloria, fastus, aliorum fastus, aliorum fastidium, insolentia, sunt appendices cupiditatis. In superbos et insolentes avaros maledictionem jaculat Deus. *Væ qui opulenti estis in Sion !* (5) Septuaginta vertunt, *spernentes.* Hebræa lectio habet, *annihilantes.* Quasi illi soli sint honore digni, cæteri vero omnes in eorum censu et existimatione, nihili computentur, tanta est avari divitis insolentia, qui sua nequitia, cuncta generatim vitia prosequitur.

III. PARS. Odiendum vult Tertullianus *Aurum in quo omnia delicta populi Israël denotabantur.* (6) Divitiæ considerari possunt, 1. Antequam comparentur; 2. Dum comparantur; 3. Postquam sunt comparatæ. Avarus autem peccat, 1. Antequam comparet divitias; 2. Dum comparat divitias; 3. Postquam comparavit divitias.

1. Antequam comparet divitias, quia eas inordinate et injuste concupiscit : injusta enim et inordinata concupiscentia peccatum est. Deus non tantum prohibet alieni usurpationem et injustam detentionem, sed etiam concupiscentiam inordinatam. *Si concupiscentia vel malitia in cor hominis ascenderit, pro facto tenetur.* (7) Deus non vetat nisi malum; prohibet autem non solum malum quod opere exterius committitur, sed etiam quod interius in voluntate determinatur. Et *bene quod in anima et conscientia delinqui Dominus dixit.* (8) Inde procedit distinctio peccatorum in peccata cordis et operis. Operis quæ in voluntate determinantur, etiamsi exterius non adimpleantur. Sunt nonnulli qui falso existimant peccatum in solo opere externo situm, esse non in animo, dummodo quod mente concipitur, et voluntate deliberatur. Unde volunt *adulterium in osculis, et in amplexibus, et in ipsa carnis congressione censendum; aut homicidium in sola sanguinis profusione, et in animæ ereptione reputandum* (1); non vero in desiderio adulterandi et voluntate occidendi : *At enim Dominus quam extensius ista disponat, certi sumus : cum adulterium etiam in concupiscentia designat, si oculum quis impegerit libidinose, et animam commoverit impudice; cum homicidium etiam in verbo maledicti, vel convitii judicat, et in omni impetu iræ, et in negligentia charitatis in fratrem; sicut Joannes docet homicidam esse qui oderit fratrem.* Eodem modo ratiocinandum est de cupiditate; et sicut datur adulterium et homicidium cordis, ita inordinata et criminosa avari concupiscentia. Quod inde constat, tum quia *voluntas facti origo est : et principalis ad culpam : quæ ne tunc quidem liberatur, cum aliqua difficultas perpetrationem ejus intercipit. Ipsa enim sibi imputatur, nec excusari poterit per illam perficiendi infelicitatem, operata quod suum fuerat* (2); tum quia voluntas in peccato sibi complacet. *Adeo quod prohibetur administrare, satis periculose animus sibi repræsentat, et temere per voluntatem expungit effectum. Cujus voluntatis cum vis tanta sit, cur non solatium sui saturans, pro facto cedat ?* Hæ rationes optime demonstrant avarum peccare in scelerosa habendi concupiscentia, 1. Quia habuit voluntatem aliena rapiendi, quamvis de facto non usurpaverit; 2. Quia in criminosa illa voluntate sibi complacuit et diu moratus est; 3. Quia transgressus est legem Dei, qui *voluntatis interdicendo delicta* (3), vetat avari cupidinem, qui peccat injuste concupiscendo divitias, et scelerose acquirendo divitias.

2. Acquirendi cupiditatem inter insigniora seculi vitia merito collocat Tertullianus : *Insigniora duo ipsa carnis et seculi vitia denotat, quæ a divinis disciplinis plurimum avocant, alterum per lasciviendi voluntatem, alterum per acquirendi cupiditatem.* Homines qui ditari desiderant, *inflammantibus cupiditatibus agitati, in flagitia et facinora propelluntur* (4); et ob hanc causam *radix omnium malorum cupiditas* nuncupatur : quia ut expendit D. Ambrosius : *Avaritia omnia mala potest admittere; ideo radix omnium malorum est, quia ut desideria sua expleat (quod tamen impossible est) quidquid sceleris est perpetrat.* (5) Avarus habendi desiderio sufflammatur, ab ardore concupiscentiæ ad malum inducitur, diaboli

(1) Tert. L. de Idol. 11.1. — (2) 1. Apol. David 4. — (3) Hildeb. Ep. 56. — (4) 2. ad Timoth. 3. — (5) Amos. — (6) L. 1. de Cult. Fem. — (7) Tert. L. de Idol. 23. — (8) Ibid.

(1) Tert. L. de Idol. 2. — (2) Tert. L. de Pœn. 3. — (3) Tert. L. 1. ad Ux. 5. — (4) D. Aug. in Ps. 67. — (5) 1. Tim. 6.

tentationibus agitatur, retibus illaqueatur callidissimi hujus inimici, qui eum ad patranda atrociora quæque crimina impellit. Ut enim ait Apostolus, *qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem et laqueum diaboli, et desideria multa inutilia et nociva.* Advertit autem ad propositum D. Chrysostomus, quod quando asseverat Paulus Christum *tentatum per omnia*, non vult Dominum fuisse de omnibus vitiis sigillatim tentatum : neque enim de mendacio, neque de blasphemia, neque de impudicitia, neque de vindicta, tentatus fuit Salvator : sed ideo dicitur per omnia tentatus, quia tentatus fuit de avaritia, in qua velut in radice, cuncta continentur crimina. Quapropter nuncupatur a Petro Blesensi *genimen vitiorum ;* a Petro Chrysologo, *magistra nocendi, primipilaria iniquitatis, auriga mali*, et a D. Chrysostomo peccatum simpliciter. Nam ubi Petrus apostolus dixit Simoni Mago : *Pecunia tua tecum sit in perditionem*, D. Chrysostomus legit : *Peccatum tuum tecum sit in perditionem :* quasi pecunia et peccatum synonima sint. A Chrysostomo non dissentit Eucherius, qui in divitiis et vitiis quamdam agnoscit societatem : *Quædam societas est, pene etiam nominis, duabus hisce rebus, vitiis et divitiis.*

3. Comparatæ divitiæ plus adhuc quam comparandæ, sunt causa delicti, quia improbis copiam et facultatem delinquendi subministrant. *Certum est ex divinis Scripturis virtutem quoque cunctarum gentium, aurum constituere* (1) : unde dicitur, belli robur, nervus commercii, verum convenientius adhuc nervus et robur vitii. *Si fueris dives, non eris immunis a delicto* (2), loquitur Ecclesiasticus de sceleroso divite, qui divitiis ad malum abutitur. Nam *divitiæ quæ non recte administrantur, sunt arx vitii et sceleris* (3) ; et sicut arx probe munita cuncta vicina suo subdit imperio, sic nullus est adeo inexpugnabilis animus qui auro tandem non vincatur. Quare vulgus *omnem valentiam populorum argentum et aurum* (4) constituit : quod innuere videtur sapiens, dicendo : *Pecuniæ obediunt omnia* (5) *:* vel ut habet Hebræa lectio : *Pecuniæ humiliantur omnia;* seu ut alii volunt : *Pecuniæ respondent omnia :* quia ut ait romanæ eloquentiæ princeps, *nihil est tam sanctum quod non violari ; nihil est tam munitum, quod non expugnari pecunia possit* (6) Quod probe noverat ille qui inter tres arietes unum fortissimum aureo vellere admovit dicens : *Hæc omnia tibi dabo.* Illud diabolicum, *tibi dabo*, omnia sacra et humana violat. Etenim quid urbes et arces expugnat ? *tibi dabo;* quid carceres et postes ferreos confringit ? *tibi dabo ;* quid homicidia conficit ? *tibi dabo ;* quid judicia pervertit ? *tibi dabo ;* quid perjuria et falsa testimonia conflat ? *tibi dabo ;* quid fidem matrimonialem violat ? *tibi dabo ;* quid usuram invenit ? *tibi dabo :* quid simoniam introduxit ? *tibi dabo ;* quid Christum Dominum tradidit ? *tibi dabo ;* offerens et recipiens *auro lenocinium mutuum præstant.* (1) Divitiarum affluentia bonos corrumpit mores, quia *facultates præsident humano cordi* (2), quasi opulentia sit præses cupiditatis, cui cupido ad nutum obsequitur. Ideoque improbi homines sunt *tanto nocentiores quanto locupletiores* (3), opulentia ad quodvis facinus instigante. Quare D. Ambrosius divitias appellat *lenocinia delictorum* (4) : quasi ad vitia suaviter alliciant. Opulentia est adeo criminosa, ut ab eodem dicatur adhuc velut alter fomes peccati : *Magna illecebra delinquendi, est rerum affluentia.* (5) Salvianus divitias vocat *materiam voluptatum omnium*, quia scilicet delinquendi materiam subministrant. Non moderatæ passiones, ad noxia absque ullo fræno feruntur, vitiisque inhiant ; at *avaritia generat passiones* (6), a qua cuncta vitia procedunt.

Septem sunt peccata capitalia : Superbia, Invidia, Ira, Accidia, Gula, Luxuria, Avaritia. Ad omnia illa peccata illiciunt divitiæ. Nam, 1. *Divitiæ superbiam pariunt* (7) ; idcirco Timotheum admonet Paulus : *Divitibus hujus seculi præcipe non superbe sapere.* (8) Omne pomum, omne granum, omne frumentum, habet suum vermem : alius est vermis mali, alius piri, alius tritici, *vermis divitiarum superbia* (9) ; 2. Divitiæ *invidiam contrahunt* (10) : ex D. enim Ambrosio est *avaritia omnibus invida.* (11) 3. Divitiæ iram accendunt, et ut ait Chrysologus, *avaritia furit.* (12) Est autem furor ultimus iræ gradus. Quare moralis philosophus avaritiam furorem nominat. *Dubitabit aliquis ferre paupertatem, ut animum a furoribus liberet?* (13) 4. Divitiæ accidiam pariunt : *Rerum abundantia secundarum, oblivionem auctoris infundit.* (14) Ideo avaritia a Petro Blesensi

(1) Tert. L. adv. Jud. 9. — (2) Cap. 11. — (3) Clem. Alex. L. 2. Pæd. 3. — (4) Tert. L. adv. Jud. 9. — (5) Eccles. 10. — (6) Orat. in Ver.

(1) Tert. L. 1. de Cult. Fem. 5. — (2) Theoph. in c. 11 Luc. — (3) Tert. L. 1. de Cult. Fem. 6. — (4) in c. 6. Luc. — (5) L. de Interpel. Job. — (6) D. Chrysost. in c. 22. Luc. — (7) Sen. Ep. 87 — (8) 2. Ep. 6. — (9) D. Aug. Serm. 5. de Verb. Dom. — (10) Sen. — (11) Serm. 1. de Cain et Abel. 5. — (12) Serm. 20. — (13) L. de Paupert. — (14) D. Ambr.

dicitur *languor pessimus animarum*. 5. Divitiæ gulæ inserviunt : *Edacitatis enormitati ipsæ divitiæ procurant*. (1) 6. Divitiæ luxuriæ patrocinantur : *Quid enim est thesaurus luxurioso, nisi sumptus luxuriæ ?* (2) opes in voluptatibus consumptæ dedecorantur : nam *luxuria infamat divitias*. (3) 7. Divitiæ avaritiam ingenerant; nam quanto plus habet avarus, tanto magis desiderat. *Auri furor ardentius humano fervet in pectore, quam caminus totus ignescit incendiis*. (4)

In hujus veritatis confirmationem prodit Tertullianus proditorem : *Judam quoque, aliquandiu cum electis deputatum usque ad loculorum officium, et si jam fraudatorem, traditorem tamen nondum, postea diabolus intravit*. (5) Erat avaritiæ deditus Judas, qui ut suæ satisfaceret cupiditati, primo largitas pauperibus furatus est opes : deinde tanta habendi rabie fuit exagitatus, ut voluerit *ipsum sanguinem taxare pretio, quem sponte Dominus erat nostrum largiturus in pretium*. (6) Videns diabolus Judam in avaritiam pronum, primo eum impulit ad crebra modica furta, postea ad majora, quæ a Theophylacto sacrilegia censentur, quia in suum rapiebat usum, quæ dabantur in divinum : denique ad detractionem, ita ut de effusione unguenti, tum Magdalenam, tum ipsum culparet Christum; postremo ad impiam Domini proditionem. De hac dæmonis astutia, et Judæ avaritia audiendus est Isidorus Pelusiota : *Quamobrem Judam, non ad libidinem, sed ad proditionem dæmon impulit ? nimirum quia partem illam præsidiis firmatam videbat : eam autem, quæ ad avaritiam pertinebat infirmam, et imbecillem, ex crumenæ enim furto in spem venit, ut ipse ad proditionem quoque facile se conferret*. (7) Vide ad quod malorum barathrum trahat immodicus pecuniæ amor; ita ut unus etiam ex Christi discentibus sit inventus *cum talibus tam horrendis, et omnem impietatem supergressis*. (8) Perfidum illum discipulum imitatur avarus : *aliquibus aureis venditans Christum, ut argenteis Judas*. (9) Tu, Christiane, ut sis a tot et tantis sceleribus immunis, *noli esse pecuniæ amans* (10) ; si autem divitiis abundas, eas ut egentes habe ; nam *sanus dives est, qui licet habeat divitias, eas tamen ut egentes habet* (11) ; tum quia illis est contentus, nec ad alias anhelat; tum quia divitiarum est dominus, non servus ; tum quia ad earum amissionem paratum habet animum ; tum quia divitiis non magis quam paupertate utitur ad criminum licentiam. Qui in divitiis dives est, locuples est etiam ad crimina ; qui vero in divitiis pauper est, locuples et abundans est ad bonum, non ad malum, ad virtutes, non ad vitia.

Cujusmodi erant fideles nascentis Ecclesiæ, a quibus multum discriminantur Christiani hujus temporis, nam, 1. Illi moderate utebantur bonis a Deo datis. *Plane temperamus, ne ultra modum aut perperam utamur* (1) : isti divitias inordinate amant, suntque *pessimi, et probrosissimi avaritia*. (2) 2. Illi pignus depositum fideliter reddebant, *depositum non abnegamus* (3) ; isti et commissum bonum injuste retinent, et non commissum fraudulenter usurpant. 3. Illi nec beneficia, nec sacra, neque ulla alia Deo dicata vendebant, *neque enim pretio ulla res Dei constat* (4) ; isti vel beneficia dinumerata pecunia vendunt, *venditando, pignerando pro voluntate* (5), vel pro administratione sacrorum indebita lucra exigunt et captant. Quod ethnicis exprobrat Tertullianus : *Exigitis mercedem pro solo templi, pro aditu sacri, venditis totam divinitatem: non licet eam gratis coli ; plus denique publicanis reficitur quam sacerdotibus*. (6) 4. Illi ab omni furto et sacrilegio erant immunes : unde sic arguunt calumniantes ethnicos: *Tamen nos, quos sacrilegos existimatis, ne in furto unquam deprehendistis, nedum in sacrilegio*. (7) Isti fures, et adhuc sacrilegi sunt; apud quos *nec dissimiles rapinæ sacrarum divitiarum et profanarum*. (8)

(1) Tert. L. de Jejun. 6. — (2) D. Ambr. ib. — (3) D. Chrysost. in c. 6. Luc. — (4) Chrysol. Serm. 29. — (5) Tert. L. de An. 11. — (6) Chrysol. Serm. 29. in c. 12. Joann. — (7) L. 5. Ep. 385. — (8) Tert. L. ad Nat. 3. — (9) Tert. L. de Cor. mil. 12. — (10) Tert. L. de Mon. 12. — (11) Sen. de Paup.

(1) Tert. Apolog. 42. — (2) Tert. L. 1. ad Nat. 5. — (3) Tert. L. ad Scap. 4. — (4) Tert. Apol. 39. — (5) Tert. L. 1. ad Nat. 10. — (6) Tert. Ibid. — (7) Tert. ad Scap. 2. — (8) Tert. Apol. 25. — (9) Tert. L. 4. adv. Marc. 33. — (10) Tert. L. 2. adv. Marc. 11.

CONCIO QUARTA.

Alienum *debet esse a servis Dei, quod injustum est*. (9) Christiani ad injustitiam fugiendam, et justitiam servandam, tenentur ; nam *quanto malum injustitia, tanto bonum justitia* (10) : debent autem justitiam Deo, proximo et sibi. Deo, cui debent obsequium, proximo, cujus debent servare patrimonium ; sibi tandem verum debent comparare bonum. Verum avarus trinam hanc violat justitiam : *Injustitiæ enim auc-*

torem seculi nummum scimus omnes (1); nam propter nummum, Deo, proximo et sibi justitiam denegat avarus, et quod est scelerosum magis, propter nummum injustitiam exercet erga Deum, erga proximum, erga semetipsum. Nam, 1. Deo debitum denegat famulatum; 2. Proximo legitimum usurpat patrimonium; 3. Sibi irreparabile affert damnum.

I. PARS. Avarus *in mammona injusto* (2) erga Deum injustum se præbet, nam, 1. Deo eripit famulum; 2. Christo aufert servum; 3. Mammonæ præstat debitum Deo, et Christo famulatum.

1. *Merito Dominus quia auctor, merito auctor quia Deus.* (3) Hominem famulatum Deo reddere, ut *Deo et Domino et auctori congruentissimum est.* Ut Deo, a quo naturaliter dependet; ut Domino, cujus dominio substratur; ut auctori et Patri, a quo suum esse accepit. Quam injustus avarus *eripiens Deo hominem, Domino famulum, patri filium* (4); ut eum mammonæ tyrannidi subdat. A Deo liber factus est homo, ut *ipsa quoque libertate rationali contineretur ei subjectus.* (5) Hominis libertas debitam Deo importat servitutem, cui ultro et libere subjectari tenetur: *si libertas videbatur, sed et servitus videbatur* (6), quæ non minus est homini connaturalis ac libertas. Naturalem hanc servitutem homines ratione utentes fatentur. *Sumus servi, Dominum habemus Deum.* Verum avarus Deo debitam non præstat servitutem; nam *servire Deo nequeunt pecuniæ servientes.* (7) Pecuniæ servit avarus, etsi Deo dicat cum Vate Regio: *Servus tuus sum ego.* Ex D. Ambrosio: *Venit avaritia, et dicit: Meus es, quia argentum et aurum quod habes, servitutis tuæ pretium est.* Avaritia infelicem avarum servum suum proclamat, nam quid aliud agit pecuniæ serviens quam *mammonæ manum tradere et a Deo absistere?* (8) Quanta avari injustitia, qui ut mammonæ serviat, Deum negat? etenim *mammona Syra interpretatione dicitur, cui servire Deum negare est.* (9) Avarus igitur injuste Deo eripit famulum, et Christo adhuc aufert servum.

2. Christianus a Christo redemptus, ejus servus effectus est; quem ideo alloquitur Tertull. *Tu nullius servus, in quantum solius Christi.* (10) Redemptor Christus tria potissimum homini contulit: 1. Eum a servitute liberavit: *Qui te etiam captivitate seculi liberavit.* 2. Eum libertate donavit: *Qua libertate Christus nos manumisit.* (1) 3. Magno pretio hominem Christus, et a servitute liberavit, et libertate donavit, nam suo sanguine *hominem Christus emit, imo et manumisit.* (2) Christus hominem, 1. A captivitate peccati et diaboli liberans, in servum suum illum accepit. Etenim *novo libertatis genere non est amissa servitus, sed mutata. Quid hic ergo non divinum est, ubi pellitur servitus servitute, ubi fugatur conditione conditio?* (4) 2. Christus hominem libertate donans, eum effecit dominationis suæ participem. *O bonitas effusa! o inaudita pietas! o ineffabilis affectio! ad consortium dominationis servos Dominus asciscit. Regnum velle servum crimen est: sed hoc ad Christum quantum est, aut quam mirum, quod dat servis regnum: quod sibi servos facit in dominatione consortes?* (4) 3. Christus suo sanguine hominem redimens, maximo eum taxavit pretio, ut intelligat homo pretio æstimari, et pretio possideri non posse, *nisi eodem quanto Domino constitit, sanguine suo scilicet.* (5) Quod probe intelligens S. Augustinus ait: *Quando intellexi me Christi sanguine emptum, nolui amplius me exhibere venalem.* (6)

Quantumvis teneantur Christiani Christo Redemptori præbere famulatum; quantumvis sit gloriosa Christi servitus, quæ libertatem simul, et dominationem importat; quantumvis magno redemptus fuerit pretio, *cupidus animam suam venalem habet* (7); quantumvis magnum sit pretium, quod pro ea accipit, tamen *non tanto sibi constabit homo, quanti constitit Domino.* (8) Quam injustus æstimator rerum avarus, qui vili pretio animam suam venalem exhibens pretium a Christo traditum *depretiat, et mercedem ejus tam magno comparatam, pretiosissimo scilicet sanguine, commaculat?* (9) quid injustum magis? *quam indignum Deo, et dispositione ejus, qui Filio suo non pepercit, ut fieret maledictum pro nobis, quia maledictus qui pependerit in ligno, qui tanquam ovis ad victimam ductus est, et tanquam agnus ante tondentem, sic non aperuit os suum, sed posuit dorsum suum in flagella, maxillas autem in palmas, et faciem non avertit a sputaminibus, et in-*

(1) Tert. L. 4. adv. Marc. 33. — (2) Tert. L. 4. adv. Marc. ibid. — (3) Tert. L. de Res. 14. — (4) Tert. L. 1. adv. Marc. 23. — (5) Tert. L. 2. adv. Marc. 4. — (6) Chrysol. 28. — (7) Serm. 2. in Ps. 118. — (8) Tert. L. de Cor. mil. 12. — (9) Pasch. in c. 6. Matth. — (10) Tert. de Idol. 18.

(1) Tert. L. 5. adv. Marc. 4. — (2) Tert. L. de Fug. in pers. 12. — (3) Chrysol. 94. — (4) Chrysol. Serm. 23. — (5) Tert. L. de Fug. in pers. 12. — (6) L. 10. Civ. 12. — (7) S. Aug. L. 4. de Salut. docum. 3. — (8) Tert. L. de Fug. in pers. 12. — (9) Tert. ib.

ter iniquos deputatus est, et traditus est in mortem, mortem autem crucis : totum hoc ut nos a peccatis lucraretur ! (1) Avarus tamen pretiosissimam Christi passionem vilipendens, animam suam tam caro emptam nihili ducens, pro exiguo lucello vendit. In quo trinam erga Christum injustitiam committit, nam a Christo quod suum est, eripit. *Quod sciam non sumus nostri, sed pretio empti, et quali pretio ? sanguine Dei.* 2. Quod Christus magno emit, parvo vendit, 3. Terrenas opes multum taxat, Christi vero sanguinem parum existimat, Judam imitans. Perfidus ille discipulus *suo ipsius damnandus judicio, quo triginta aureis vendidit eum, quem mulier, ut ipse taxaverat, unxit trecentis : sed in hoc perversus, quod ipsum vili æstimans Dominum, unguentum illud caro æstimavit.* (2) Traditor ille pecuniæ cupidus, pretiosissimum Christi sanguinem parvo vendidit, seseque infeliciter dæmonis tyrannidi subdidit.

Singulis vitiis singuli præsident dæmones; diabolus divitiarum præses, Judam avarum et proditorem in servum suum accepit. *Venit, et introivit in eum Satanas, et cœpit dicere : Non est tuus, Jesu, sed meus est : ea quæ mea sunt cogitat; quæ mea sunt, in corde volvit ; tecum epulatur, et mecum pascitur ; a te panem accipit, a me pecuniam ; tecum vivit, et mihi tuum sanguinem vendit ; tuus est apostolus, et meus est mercenarius.* (3) Judæ imitator avarus, et suam venditans animam, vili pretio Christum vendit, Dei dominium rejicit, sese dæmonis servituti subdit, quem injuste Deo et Christo præponit. Tantam injustitiam profunde exaggerat Tertull. *Nonne, quod dicere quoque periculosum est, sed ad ædificationem proferendum est, diabolum Domino præponit ? comparationem enim videtur egisse, qui utrumque cognoverit, et judicato pronuntiasse, eum meliorem, cujus se esse maluerit.* (4) Nihil Deo potest comparari ; *sed nihil Deo par est : natura ejus ab omnium rerum conditione distat* (5) ; nam cum sit infinite bonus, cuncta creata in infinitum superat. Avarus tamen rerum æstimator iniquus, mammonam cum Deo comparat, mammonam Deo meliorem judicat, mammonæ debitum Deo, et Christo famulatum præstat.

3. Nullum in homines dominium habet mammona, quia nec deus est, neque eorum dominus. Nam *quomodo deus, qui nec auctor, quod deus, nec dominus quod auctor.* (1) Avarus tamen mammonam in Deum consecrat, eique potius quam Deo et Christo famulandum judicat. *Annon hoc cernimus Christum quidem contemni, mammonam vere coli ?* Christus *duos dominos nominavit, Deum et mammonam, creatorem et nummum.* (2) Creator verus est Deus et Dominus, mammona falsus est deus et dominus. Vero Deo et Domino, non falso, servitutem homines debent. *Creator enim Dominus, quia Deus. Et utique magis Dominus, quam mammona : magisque observandus, qua magis Dominus.* (3) Quantumvis Dei et Christi servitus sit præferenda mammonæ tyrannidi, tanta est nihilominus avari injustitia ut mammonæ tyrannidem, debitæ Deo et Christo servituti præponat. Christus *sibi et mammonæ negavit posse serviri* (4) : verus Christianus mammonæ non servit, quia Christo famulatur : avarus injustus Christo non famulatur, quia mammonæ servit. Christianus Deo famulans, mandatis ejus obtemperat, et mammonæ præcepta contemnit ; injustus avarus mammonæ serviens ejus mandatis obtemperat, et Christi præceptis denegat obsequium. *Nam multa jubet Christus, et non facis ; jubet avaritia et facis ; jubet Christus ut vestias pauperem, et non facis ; jubet avaritia ut fraudem facias, et hoc potius facis.* (5)

Belle avaritia nuncupatur a Gregorio Nazianzeno *occultus tyrannus.* (6) Magnum profecto intercedit discrimen inter regem et tyrannum : ille imperium legitime possidet, iste daminationem injuste usurpat ; iste dura et difficilia præcipit, ille facilia et levia imperat. Hoc discrimen in Deo et avaritia apparet. *Laboras in jussione avaritiæ, in jussione mea non laboras ;* nam *dura jubet avaritia, levia jubeo. Onus ejus grave, sarcina mea levis ; jugum ejus asperum est, jugum meum leve est.* (7) Leve jugum Christi portare recusat avarus, asperum avaritiæ jugum sibi portandum imponit. *Jubet avaritia ut mare transeas, et obtemperas ; jubet ut te ventis procellisque committas. Jubeo ego, ex eo quod habes, des pauperibus ante ostium tuum : piger es ad faciendum ante te opus bonum, et strenuus es ad transeundum mare : quia avaritia imperat, servis ; quia Deus jubet, odisti* (8) ; et ita injustus es, quia debitum mihi denegas obsequium ; injustus

(1) Tert. de Fug. in persec. 12. — (2) L. Paulin. Ep. 4. — (3) S. Ambr. Serm. 12. in Psal. 118. — (4) Tert. L. de Pœnit. 5. — (5) Tert. L. de Carn. Chr. 3.

(1) S. Chrys. Hom. 6. in Ep. ad Philem. — (2) Tert. L. 4. adv. Marc. 35. — (3) Tert ibid. — (4) Tert. ibid. — (5) D. Aug. Serm. in Ps. 96. — (6) Orat. 25. — (7) D. Aug. Serm. 22 de Verb. Apost. — (8) D. Aug. in Ps. 128.

etiam erga fratrem tuum, cui injuste usurpas vel detines suum bonum.

II. PARS. Avarus *nummo injusto* (1) ditatur. Non loquor in præsenti de rapina, quæ vi eripit non suum; neque de furto, quod oculte et in tenebris committitur; neque de stipendio mercenariorum injuste detento. Nam *si Christus dignos mercede pronuntiat operarios* (2), injusti sunt qui servos et operarios frustrant salario. Sed loquor de industria et artificio quo utitur avarus ut comparet divitias: licet sit multiplex, tribus potissimum utitur: 1. Simonia; 2. Usura; 3. Negotiatione et mercatura.

1. Simonia a Simone Mago nomen accepit. *Non aliter et Simon facere tentavit, cum pecuniam apostolis obtulit pro Spiritu Sancto.* (3) Hac tempestate ita viget simonia, ut quam plures sint vel reipsa, vel saltem desiderio simoniaci, quasi sacrilegum illud commercium, præscriptione sit auctoratum, *non decet Christum pecunia constare.* (4) Ecclesiastica tamen beneficia hodie venditantur, vel aperte, cum possidens ut ea resignet expresse dicit: *Da mihi pecuniam;* vel occulte, cum beneficium non resignatur nisi ut vel mobile, vel immobile, vel bibliotheca caro ematur, vel sub magna pensione intra breve tempus exstinguenda: tunc *pretium interest.* Quam exsecrabile sit hujusmodi scelus patet, 1. *Qui præmio paciscitur, dispositioni divinæ adversatur* (5); 2. Qui bona Ecclesiæ Christi sanguine acquisita venditat vel emit, *Christum depretiat;* 3. *Simon Samarites redemptor Spiritus Sancti posteaquam damnatus ab ipso, cum pecunia sua in interitum, Helenam quamdam Tiriam de loco libidinis publicæ, eadem pecunia redemit, dignam sibi mercedem pro Spiritu Sancto.* Ejusmodi criminis rei sunt qui emunt beneficia, ut gulæ indulgeant, vacent libidini; vel qui eadem venditant ut emant officium civile, vel fundum, vel ineant matrimonium. 4. Simon damnatus fuit, damnationem incurrit Simoniacus. *Audiet ergo et iste qui Christi spiritum redemit: Pecunia tua tecum sit in interitum, quoniam gratiam Dei pretio consequendam putasti.*

2. Nec minus scelerosus avarus usuræ deditus, quam non natura, sed immoderata lucri cupido adinvenit. *Fenus, calendarium et usura, humanæ cupiditatis, extra naturam quæsita nomina sunt.* (6) Fœneratorem non laudandum, sed improbandum vult D. Augustinus. *Si fœneraveris homini, id est, si mutuo dederis pecuniam tuam, a quo plus quam dedisti exspectes accipere, fœnerator es, et in hoc improbandus non laudandus.* (1) Et merito fœneratorem improbat, vi mutui accipientem aliquid ultra sortem: cum usura sit expresse a Deo prohibita. *Hic nunc de fœnore cum interponit: Et si fœneraveritis a quibus speratis vos recepturos, quæ gratia est vobis? Percurre sequentia Ezechielis, de eodem viro justo: Pecuniam, inquit, suam fœnori non dedit, et quod abundaverit, non sumet; fœnoris scilicet redundantiam, quod est usura.* (2) Quam vero scelerosa sit usura constat ex exsecratione Dei in publicanos: *nec tam exsecrabile esset nomen publicanorum apud Dominum, nisi extraneum, vendentium ipsius cœli et terræ et maris transitus.* (3) Neque minus D. Augustino videtur criminosus fœnerator, qui aliquid a paupere accipit, quam latro, qui suum diviti furatur. *An crudelior est qui subtrahit aliquid, vel eripit diviti, quam qui trucidat pauperem fœnore?* (4) Quantumvis criminosa Deoque odiosa sit usura, inventus est hac tempestate *doctor fœnoris* (5), qui etiam absque damno emergente, lucro cessante, et ullo amittendæ sortis periculo, fœnus licitum censet. Ultra patentem et damnosam usuram est adhuc usura palliata aliquo prætextu munita, quam belle Chrysologus nuncupat *pecuniæ latebras* (6), quia sub interesse nomine, vel alio titulo occultatur. Verum *quodvis nomen ei imponas, usura est.* (7)

Usura generatim sumpta a multis committitur, 1. Ab his qui vi mutui, aliquid ultra sortem accipiunt: hujusmodi usurarius dicitur *fraudator pecuniæ* (8); 2. Ab his qui observant tempora, frumenta in horrea congregant, et in penuria caro vendunt egentibus, quod parvo emerunt: *Observant enim divites temporum difficultates, et famem negotiantur, a qua ex aliorum calamitatibus messem faciunt: frumenti emptores et caupones.* (9) Præsagiunt avari annonæ penuriam, vasta horrea frumento replent, et cauponum instar caro vendunt quod parvo emerunt. Pauperum famem negotiantur, eo modo quo sicarius ob pretium cædem hominis negotiatur. Ex aliorum calamitatibus messem faciunt, quia *in plateis divitum pauperes seminantur* (10): quorum substantia

(1) Tert. L. 4. adv. Marc. 33. — (2) Tert. L. 4. adv. Marc. 24. — (3) Tert. L. de Fug. in pers. 12. — (4) Tert. ib. — (5) Tert. ib. — (6) Serm. L. 7. de Benef.

(1) In Psal. 36. — (2) Tert. L. 4. adv. Marc. 17. — (3) Tert. L. de Pud. 9. — (4) Ep. 54. ad Maced. — (5) Chrysol. Serm. 28. — (6) Serm. 30. — (7) D. Ambr. L. de Tobia c. 4. — (8) Chrysol. Serm. 30. — (9) Greg. Naz. Orat. pro Bas. — (10) D. Bern.

messis illorum est ; 3. Ab his qui aliorum captant necessitates, quibus mutuo dant, hac tamen conditione ut commissum pignus duplo majus mutuo eis remaneat, vel lucrum præstent, nisi intra designatum tempus mutuum solvant. Verum *nec ex aliorum egestate opes nostras comparare sustineamus ; neque cum aliorum lacrymis misceamus, a quibus tanquam a rubigine, vel tinea consumentur.* (1) 4. Ab his, quid dinumeratam habentes pecuniam, eam mutuo dant, ex eaque lucrum captant, nolentes aliquod sibi comparare fundum seu immobile quorum prætextum retundit Tertullianus : *Jam illa objici solita vox : Non habeo aliud quo vivam ; districtius repercuti potest : Vivere ergo habes : quid tibi cum Deo est, si tuis legibus ?* (2) Hæ sunt artes quæ avarum *de usuris locupletem, de lucris seculi onustum* (3) faciunt. Quia vero *tot sunt artium venæ, quot hominum concupiscentiæ* (4), avarus adhuc injusta negotiatione ditatur.

3. *Negotiatio servo Dei apta est* (5) : immo et licita, cum hac restrictione, 1. *Cæterum si et cupiditas abscedit, quæ est causa acquirendi* ; 2. Si mendacium non interveniat. *Sit nunc aliqua justitia quæstus ; secura de cupiditatis et mendacii observatione*; 3. Si absit juramentum : *quando ne jurare quidem liceat* (4) : si fraus non misceatur : nam *erga hominem admissa fraus, maximi criminis nomen est.* Si modo *de negotiationibus, cætera delictorum recogitemus* (7), perpaucæ reperientur negotiationes, quæ non sint scelerosæ, vel ob cupiditatem, vel ob mendacium, vel ob juramentum, vel ob fraudem. Etenim *aviditate nescio qua acquirendi, o negotiator, quando pro pretiis rerum quas vendis, non solum mentiris, verum falsum juras.* (8)

In negotiatione autem fraus perpetratur, 1. Quando pro mercibus appretiatis alias mercator subrogat ; 2. Quando pro mercibus summum pretium ab imperitis et ignaris exigit ; 3. Quando multas merces, vel magnam pecuniam mutuo accipit, ut postea deficiendo frustret creditores ; 4. Quando mensura vel statera dolosa utitur : *Statera dolosa abominatio est apud Dominum.* (9) Fraudulenta ejusmodi *negotiatio religione proscribitur.* (10) Verum hac ætate contra religionem multi negotiatores, bona injuste acquirunt. *Omnes divitiæ de iniquitate descendunt : et nisi alter perdiderit, alter non potest invenire : unde et illa vulgata sententia mihi videtur esse verissima : Dives aut iniquus, aut iniqui hæres.* (1) Iniquus et injustus avarus, tum erga proximum, tum erga semetipsum.

(1) Greg. Naz. Orat. 9. — (2) Tert. L. de Idol. 5. — (3) Chrysol. Serm. 28 — (4) Tert. L. de Idol. 8. — (5) Tert. L. de Idol. 11. — (6) Tert. L. de Idol. 1. — (7) Tert. L. de Idol. 11. — (8) D. Aug. Serm. in Ps. 70. — (9) Prov. 11. — (10) Tert. L. 1. ad Nat. 10.

III. PARS. *Negotiatio est aliquid amittere ut majora lucreris.* (2) Stultus negotiator avarus, et injustus in semetipsum, totum amittit ut lucretur nihil. Divitias, quæ sunt nihil, sibi comparat : *fœnore interitu, injuria usura, lucro damno* (3) : nam pro divitiis, 1. Conscientiam perdit ; 2. Peccata cumulat et augescit ; 3. Damnationem incurrit.

1. Avarus divitias acquirit *cum injuria conscientiæ suæ* (4), aurum et argentum, quæ sunt terræ excrementa, animæ suæ spirituali et immortali injuste præferens. *Quanto homo pretiosior auro et argento* (5) *tanto* præferendus. *Nihil est iniquius quam amare pecuniam. Hic enim et animam suam venalem habet, quoniam in vita sua projecit intima sua* (6) ; nimirum gratiam sanctificantem animæ suæ inhærentem. Anima Christi sanguine redempta pretio æstimari non debet, *nisi eodem quanto Domino constitit, sanguine suo scilicet.* (7) Avarus injustus æstimator rerum, animam suam tanto pretio emptam nihili existimat, eamque pro divitiis nullius valoris vendit, et sic injustitiam tum erga Christum, tum erga semetipsum committit. Erga Christum, venditans animam a Christo, magno emptam et ad Christum pertinentem. Erga semetipsum, nam animam suam *depretiat, et mercedem ejus tam magno comparatam, pretiosissimo scilicet sanguine, commaculat.* Anima rationalis considerari potest vel sine pretio quo empta est, vel cum pretio quo empta est. Si in sua natura consideretur, est toto mundo corporeo ditior, quia est substantia spiritalis ; si attendatur cum pretio quo empta est, est adhuc longe ditior, quia sanguis Christi, qui est pretium ejus, est infiniti valoris. Quovis modo consideretur, *non animam pro pecunia, sed pecuniam pro anima deponere convenit.* (8) Avari divites *rem pecuniariam animæ anteponunt* (9), et pretium adhuc quo empti sunt depretiant ; *lucro pecuniæ damna sua ementes, ut acquirant quæ non sunt sua, prodigunt quæ sunt sua* (10) : animas suas prodigunt, gratias in sacramentis acceptas prodigunt, Christi sanguinem prodigunt ; Deum ipsum in ipsis inhabitantem

(1) D. Hier. Reg. Monach. — (2) Tert. L. ad Mart. 2. — (3) Tert. L. de Res. 12. — (4) Tert. L. de Carn. Chr. 3. — (5) Tert. L. 3. adv. Marc. 28. — (6) Eccles. 10. — (7) Tert. L. de Fug. in pers. 12. — (8) Tert. L. de Pat. 7. — (9) Tert. L. de Pat. — (10) Salv. L. 1. ad Eccles.

prodigunt, quem a suis cordibus expellunt. Nam *qui curis terrenis se implicat, a Deo se separat.* (1) Ob tantam injustitiam, *væ in divites spectat* (2), qui ob habendi cupidinem animas suas venditant, et peccata cumulant.

2. A divitiis accidentia distinguenda vult Tertullianus. Hujuscemodi autem accidentia sunt vitia et peccata, quæ divitiis accedunt, ob quæ divites avari maledictione plectuntur. *Sed accidentia vitia divitiis, illa in Evangelio quoque, væ divitibus, adscribunt.* (3) Vitia accidunt divitiis, quia avaritia, non in argento vel divitiis consistit, sed in cupiditate et improba ditandi voluntate, quæ *lucrorum cumulat peccata.* (4) In cupidum et improbum avarum maledictionem vibrat Propheta : *Væ ei qui multiplicat non sua, et aggravat contra se densum lutum!* (5) Ubi Gregorius Magnus : *Avarus contra se densum lutum aggravat, quia terrena lucra cum pondere peccati congregat* (6) ; quo oppressus pondere, sese beatitudine frustrat, et damnationi mancipat.

3. Et ob hanc causam in avaros divites maledicta jaculat Salvator : *Væ, vox maledictionis, a Christo dirigitur in divites* (7) : in quos adhuc insurgit Salvianus Massiliensis Antistes : *Mandantes terræ thesauros luctuosos, hæredibus breve gaudium, auctoribus longum mœrorem allaturos. Condentes profundis specubus infernas opes : fraudantes usu rerum præsentium tam se quam alios.* (8) Bene, male partas divitias appellat thesauros luctuosos, quia divitibus avaris cœleste furantur gaudium, et æternum pariunt mœrorem. Eas insuper infernas opes vocitat, quia divites avaros ad infernum detrudunt, ubi *pensantur pro divitiis pœnæ.* (9) Infelicem illum avari casum sic prosequitur Salvianus : *Auro nihil est scelestius, et pessimum ac feralissimum morbi genus, divitiæ conservatæ in malum domini sui. Quid enim pejus aut quid miserius quam si quis præsentia bona, in futura mala convertat?* Hoc exsequitur avarus, in semetipsum injustus, quo nihil stultius excogitari potest. *Quæ est ista, rogo, animarum insania, amittere vitam, appetere mortem, acquirere aurum et perdere cœlum?* (10)

(1) D. Aug. Serm. 62. ad Frat. — (2) Tert. L. 4. adv. Marc. 15. — (3) Tert. L. 4. adv. Marc. 15. — (4) D. Aug. L. 3. de L. Arb. 17. — (5) Chrysol. Serm. 30. Abac. 2. (6) L. 3. Past. 22. — (7) Tert. L. 4. adv. Marc. 15. — (8) L. 1. ad Eccles. — (9) D. Aug. Serm. 25. de Verb. Dom. — (10) D. Aug. ibid.

CONCIO QUINTA.

Ratas *non habet Christus divitum causas, superbiam dico et gloriam, et seculi studia, et Dei incuriam, per quæ væ merentur a Creatore.* (1) Plura enumerat Tertullianus divitum crimina quæ Dei accendunt iram : et propter quæ est merito *Christus divitibus offensus.* (2) In præsentiarum agendum est de inhumanitate divitum, seu *de iniquitate sævitiæ* (3); et ostendendum divites avaros, crudeles et inhumanos, 1. Erga extraneos ; 2. Erga suos ; 3. Erga semetipsos.

Avarorum mentes a dæmonibus subornatas, et *ad omnem sæviendi iniquitatem* (4) modulatas, vult Tertullianus, ut evidenter constat ex sævitia, 1. Judicum, in viduas et pupillos ; 2. Divitum, in pauperes et egenos ; 3. Exactorum vectigalium, in rusticos et plebeios.

1. Iniqua sane judicum crudelitas, qui contra Dei præceptum, *munus non exspectabis* (5), muneribus corrumpuntur : et viduas et orphanos, præ inopia nihil quod offerri possint habentes, injuste depauperant, et in gratiam divitum et magnatum, cunctis denudant. Avaros illos et crudeles judices perfecte Tertullianus repræsentat : *Commodorum suorum causa, jungentes domum ad domum, ut quæ proximi sunt auferrent, amantes munera, sectantes retributionem, diripientes judicata pauperum; uti esset illis vidua in rapinam, et pupillus in prædam.* (6) His verbis denotat, et sævitiam judicum in pupillos, et inhumanitatem divitum in egenos.

2. Christus mitissimus verbo et exemplo docuit humanitatem. Doctrinam Christi dedignantes divites avari, *severitatis documenta fecerunt* (7), quam in pauperes et egenos exercent. Illorum duritiem damnans, et emollire volens Salvator, est, 1. *Divitum aspernator, mendicorum advocator* ; 2. Illos maledictione, istos benedictione afficit. *Dei est maledictio in divites, et benedictio in mendicos* (8); 3. Illos reprobat, istos approbat : nam *ejusdem est divites reprobare, qui mendicos probarit*; 4. Illos odio, istos amore prosequitur. *Quid ergo mirum est, si et ab*

(1) Tert. L. 4. adv. Marc. 15. (2) Tert. ib. — (3) Tert. Apol. 27. — (4) Tert. Apol. 27. — (5) Tert. L. de Spect. 5. — (6) Tert. L. 4. adv. Marc. 27. — (7) Tert. L. de Pud. 21. — (8) Tert. L. 4. adv. Marc. 15.

affectibus Creatoris ingressus est, semper mendicos et pauperes diligentis, consolantis, asserentis, vindicantis (1), tum de sævis divitibus, tum de inhumanis vectigalium exactoribus?

3. *Sed vectigalia gratias Christianis agent ex fide dependentibus debitum, qua alieno fraudando abstinemus.* (2) Christiani, qui regum venerantur majestatem, debita eis tributa solvenda censent, neque fraudantes excusant a peccato quare vectigalium fraudatorem urget Tertullianus: *Si nunquam furtivas merces vel illicitas in acatos tuas recepisti.* (3) Verum hac tempestate plures sunt inhumani vectigalium exactores, quam injusti tributorum detentores. Non loquor in præsenti de vectigalium inventoribus, qui *habent artem suam pecuniaria mercede venalem* (4); quorum ingenium *diaboli ingenium de malitia* (5) nuncupat Tertullianus. Dæmones enim quia ab exordio mundi *metallorum operta nudaverant* (6), docent his temporibus tot modos exigendi argentum. *Tanta quotidie ærario augendo prospiciuntur remedia censuum, vectigalium, collationum, stipendiorum.* (7) Hodie hujuscemodi dæmonum discipuli exundant: *propter pecuniam sunt artifices multi* (8): sed est quæstio de sævis et injustis vectigalium exactoribus, qui regem defraudant, ejusque subditos depauperant.

Auri amor crudelitatis dominus (9), crudelitatem docet, sævitiam inspirat cunctis avaris, præsertim vectigalium exactoribus, qui *nostra suffodiunt, ut sua ædificent* (10), et sub principis nomine omnimodam erga regni subditos inhumanitatem exercent, et plebeios tributis onustos ut vile mancipium tractant. *Sedenim agri tributo onusti viliores, hominum capita stipendio censa ignobiliora: nam hæ sunt notæ captivitatis.* (11) Hujuscemodi publicanos qui duplo majus exigunt a rusticanis quam debeant, Harpiis comparat Hildebertus Turonensis antistes: nam *circa pauperes quidquid impie volunt, impune agunt* (12), nullo fr nantur timore, sed regia abutentes auctoritate, omnia audent et audacter attentant: *Nulla siquidem major est pauperculum depopulatio quam potestas.* (13) Illos publicos latrones vocitat Basilius. Hoc autem est discrimen inter fures et publicanos, quod *illi quidem furtim tollunt; hi vero vi et publice exigunt* (1); verum tanta cum inhumanitate, ut eos nullo modo moveat aliena miseria. *Vectigalium redemptio, cujus fructus aliorum lacrymæ, cujus thesaurus aliorum miseriæ* (2), neque in plebeios tantum rapinam exercent: *Nemo itaque tutus horum est, nec ullus admodum præter Summos, a vastatione latrocinii populantis immunis, nisi qui ipsis latronibus par est in hac conditione.* (3) Nec attendunt crudeles illi præfecti, exactores et publicani: *Hoc imperium, cujus ministri estis, civilis, non tyrannica dominatio est* (4): sed regis auctoritate abutuntur, qui eorum ignorat prædas, et vult ut tributa recipiant, non ut latrocinia exerceant; et quia *cæcutit perspicacitas principis, quando in dispensatore regnat avaritia* (5), supra memoratus Turonensis Antistes hortatur Angliæ principem, regis nepotem, ut det operam, ne sub regis nomine talia latrocinia exerceantur. *Tu itaque pro voto rapacitatem atque exactiones compelle, quos pauperum clamor, orphanorum gemitus et lacrymæ comitantur viduarum.* Nec mirum si avarus sæviat in extraneos, cum sit etiam crudelis et inhumanus in suos.

II. PARS. Nam *Scytha tetrior, Massageta inhumanior* (6), sævitiam exercet, 1. In fratres, quos patrimonio et hæreditate spoliat; 2. In parentes, quos post mortem suffragio frustrat; 3. In filios, quos per vim religioni consecrat.

1. Inter Christianos nascentis Ecclesiæ nullum erat odium, dissidium, jurgium; lis nulla, quia ut ipsi dicunt Gentilibus, *ex substantia familiari fratres sumus, quæ penes vos fere dirimit fraternitatem.* (7) Avaritia lites et dissensiones ingenerat: *Abjiciatur avaritia, et non erit in hæreditate contentio.* (8) Ubi avaritia cor occupat, ab eo charitatem et pacem fugat. *Non diliget proximum, qui diligit aurum.* (9) Pecuniæ amans osor est fratris: *Hinc inimicitiæ, hinc pugnæ, hinc contentiones, hinc bella, hinc suspiciones, hinc convitia, hinc cædes ac sacrilegia, hinc naturæ leges subversæ, et cognationis jura subversa.* (10) Natura hominem ad amorem hominis sibi similis allicit, jus cognationis vult ut servetur propinquorum bonum; pietas filios stimulat ut progenitoribus honorem deferant, præbeant auxilium. Ah! proh dolor! *quid auro gravius,*

(1) Tert. L. 4. adv. Marc. 14. — (2) Tert. Apol. 42. — (3) Tert. L. 5. ad Marc. 1. — (4) D. Aug. L. 7. Civ. 3. — (5) Tert. L. de Spect. 23. — (6) Tert. L. 1. de Cult. Fem. 2. — (7) Tert. L. de Fug. in Pers. 12. — (8) D. Aug. — (9) Chrysol. Serm. 29. — (10) Tert. L. de Præs. Her. 42. — (11) Tert. Apol. 13. — (12) Epist. 39. — (13) Salv. L. 4. de Guber. Dei.

(1) In Cat. Pat. Græc. in c. 18. Luc. — (2) Bas. Sel. Or. 35. — (3) Salv. L. 4. de Prov. — (4) Tert. Apol. 2. — (5) Six. Sen. tom. 6. Bib. — (6) Tert. L. 1. adv. Marc. 1. — (7) Tert. Apol. 39. — (8) Chrysol. Serm. 162. — (9) D. Chrysost. Hom. 61. ad pop. — (10) Chrysost.

quid cum mores hominum perdit, perdit et naturam ? (1) Avarus non amore, sed odio prosequitur hominem sibi similem, frater fratris usurpat injuste patrimonium, filius patri indigenti denegat solatium. *Avaritia parentes negat, germanos dividit, separat socios, amicitiam solvit, excludit affectum.* (2) Quod et experientia comprobatur, et constat exemplo adolescentis illius Christum sic alloquentis : *Magister, dic fratri meo ut dividat mecum hæreditatem meam.* Ubi Chrysologus : *Hæreditas mundana ante posteris infert jurgia, quam confert censum : antequam dividat facultates, dividit hæredes : antequam debitas tradat singulis portiones, successores ipsos dissecat, et mittit in partes : proinde non est hæreditas ista, sed pugna.* (3)

Esau et Jacob in utero matris pro primogeniti jure pugnabant, et hodie inter fratres, spes patrimonii parit dissidium. Quod si exoptata et non obtenta hæreditas jurgia parit, mirum non est si parentibus fato functis excitantur lites, conficiuntur falsitates, perpetrantur fraudes, ut quis fratrem hæreditate et patrimonio frustret. Injustam illam et crudelem lucri cupidinem pulchre exaggerat Zeno Veronensis : *Inde fraus, perjurium, lites ac bella : quotidie mugitibus alienis quæritur lucrum ; et præscriptio industria vocitatur ; et appetitio rei alienæ sub prætextu propriæ defensionis ac diligentiæ callidissimis argumentis urgetur ; ut quis indefensus aut innocens, quod habeat legibus perdat : quod est omni violentia deterius, quia illud quod vi rapitur, nonnunquam repeti potest, quod legum circumscriptionibus, non potest.* (4) Loquitur de litigiosis, qui fratribus imperitis et jus suum tueri nescientibus, lites intentant, eorumque bonum litigando usurpant, impune, non coram Deo, sed tantum coram hominibus : quia litium felicem habuerunt successum ; vel ob fraudem et animi calliditatem ; vel ob injustitiam et corruptionem judicum ; vel ob perjuria ab ipsis facta ; vel ob donationes falsas productas, a notariis timore aut lucro fabricatas. In injustos illos et fraudulentos patrimoniorum usurpatores ore Cassiodori insurgit Athalaricus rex : *Donationes nullus terror extorqueat : nullus acquirere per fraudem concupiscat : sola enim honestas merito capit lucrum de legibus.* (5) Satis, ni fallor, demonstrata est sævitia fratris avari in germanos, modo est ostendenda crudelitas filiorum in parentes.

(1) Chrysol. Serm. 29. — (2) Chrysol. Serm. 162. — (3) Ibid. — (4) Serm. de Just. — (5) L. 9. Var. Ep. 18.

2. Solatium animarum quæ torquentur in purgatorio adeo est rationi conforme, ut anima eis naturaliter exoptet refrigerium. *Mortuo refrigerium comprecaris, et ut bene requiescat, cupis.* (1) Nec ratio tantum, sed fides adhuc defunctis subveniendum docet ; et hoc religiosum auxilium a tempore apostolorum usque ad præsens seculum fuit præstitum, vel patri, vel matri, vel uxori, vel filio. *Enimvero pro anima ejus orat, et refrigerium interim expostulat ei, et offert annuis dormitionis ejus.* (2) Fundebant fideles lacrymas, vacabant orationibus, largiebantur eleemosynas, sacrosanctum missæ offerebant sacrificium, non tantum die sepulturæ, sed singulis annis ; *juvatur mortuus precibus, supplicationibus et eleemosynis.* (3) Solus avarus nullum parentibus fato functis præbet solatium, quem merito nuncupat Tertullianus *impium patris hæredem* (4) : quia pietatem patri in sua necessitate denegat. *Oblationes pro defunctis facimus* (5), et impius ille filius pro defuncto parente, neque unam offert missam : Gentiles *defunctis parentant, et quidem impensissimo officio, pro moribus eorum, pro temporibus esculentorum.* (6) Impius filius neque pro solatio patris unum pauperibus largitur denarium ; magnas insumit divitias in alea, in luxu vestium, in conviviis, et de tot et tantis bonis a parente mutuatis, neque decem asses præbet sacerdoti ut pro patre missæ offerat sacrificium.

Ridet Ethnicos Tertullianus, qui eodem die quo parentibus defunctis magnifica offerebant convivia, eorum corpora cremabant : *At ego magis ridebo vulgus. Tunc quoque cum ipsos defunctos atrocissime exurit, quos postmodum gulosissime nutrit, iisdem ignibus et promerens et offendens. O pietatem de crudelitate ludentem ! sacrificat an insultat, cum crematis cremat?* (7) Non ridendi, sed abhorrendi filii qui parentibus defunctis debitum non reddunt auxilium, qui eorum non cremant corpora, sed animas intolerabili igne cremari sinunt. Magna fuit sane Gentilium erga corpora Christianorum crudelitas, qui *ipsis Bacchanalium furiis, nec mortuis parcunt Christianis, quin illos de requie sepulturæ, de asylo quodam mortis, jam alios, jam nec totos, avellant, dissecent,*

(1) Tert. L. de Test. An. 4. — (2) Tert. L. de Exh. Cast. 10. — (3) D. Chrysost. Hom. 41. in 1. Cor. 1. — (4) Tert. L. de Pud. 13. — (5) Tert. L. de Exh. Cast. 11. — (6) Tert. L. de Resur. 1. — (7) Tert. ibid.

distrahant. (1) Gentilibus crudeliores Christiani, qui valentes parentum animas liberare a purgatorii pœnis, eas in tenebroso illo carcere Deo privatas et igne cruciatas derelinquunt. Avaritia quæ eos efficit inhumanos in parentes, reddit eos adhuc crudeles in filios.

3. Saturni crudelitatem in filios suos, nullus non poeta canit : *itaque filios virili sexu devorabat.* (2) Ejus inhumanitatem in alienos refert Tertullianus : *Cum propriis filiis Saturnus non pepercit, extraneis utique non parcendo perseverabat, quos quidem ipsi parentes sui offerebant, et libentes respondebant, et infantibus blandiebantur, ne lacrymantes immolarentur.* (3) Adeo cruenta superstitio in Africa viguit usque ad Tiberii proconsulatum, qui sacerdotes hujus feritatis ministros damnavit cruci : *Infantes penes Africam Saturno immolabantur palam, usque ad proconsulatum Tiberii, qui ipsos sacerdotes in eisdem arboribus templi sui obumbratricibus scelerum, votivis crucibus exposuit.* (4) Lubet modo exclamare cum Tertull. *Sed et nunc perseverat hoc sacrum facinus!* Plures namque inhumani parentes votivis crucibus exponunt filios, quos statim ac nati sunt, devovent statui vel ecclesiastico vel regulari. Crudeles illi progenitores hoc idem agunt his temporibus, quod Gentiles alias agebant, de quibus sic fatur Tertullianus : *Prima constitutio infantis super terram, Statinæ deæ sacrum est. Quis non exinde aut totum filii caput reatui vovet, aut aliquem excipit crinem, aut tota novacula prosecat, aut sacrificio obligat, aut sacro obsignat, pro avita, pro publica aut privata devotione?* (4) Nonne hoc idem agunt hac ætate sævi parentes, qui filios natu minores absque ulla vocatione ad statum ecclesiasticum promovent, qui ad sumendum habitum regularem filias cogunt, et hoc avaritiæ causa ut primogenitos ditent?

Exprobrat ethnicis Tertullianus quod ignobiliora quæque sacrificarent diis : *Non dico quales sitis in sacrificando, cum enecta et tabidiosa, et scabiosa quæque mactatis.* (6) Id ipsum exprobrari posset inhumanis illis parentibus qui religioni vovent, Deoque offerunt pueros non ingenio pollentes, sed imperitos ; qui occludunt in monasterio velut in carcere, puellas non formosas, sed difformes, gibbosas, claudicantes, altero lumine orbes, et ita avari illi progenitores simul et semel sunt impii et crudeles. Impii, offerentes Deo viliora familiæ ; crudeles, cogentes natos et natas ingredi religionem ; impii, profanantes statum sanctitatis : cum enim votum debeat necessario esse liberum, filii et filiæ eorum nullum votum emittunt, sed per coactionem voce tenus, non voluntate vovent, etsi religionis deferant habitum, nequaquam sunt regulares. Crudeles, quia prolem suam duplici morti, civili et spiritali consecrant. *Quoniam de infanticidio nihil interest, sacro an arbitrio perpetretur.* (1) Nihil interest an infantes cruento impendantur sacrificio, an pro arbitrio fastidioque parentum vitæ morte pejori exponantur. Qui sunt hujusmodi, sunt *non parentes, sed peremptores : filios se diligere dicunt, quos jugulare procurant : dicunt eos amare, quibus suspendia parant.* (2) Nam infelices illæ puellæ religionem per vim ingressæ, seculo semper inhiant ; sortem suam semper accusant ; in parentes, in statum, in semetipsas, crebras maledictiones vibrant, et post longum absque merito martyrium, desperabundæ animam efflant, et ita sævi illi et avari parentes *immolaverunt filios suos et filias suas dæmoniis.* (3) Sunt namque causa et miseriæ quam in claustro sustinent, et damnationis quam patientur in inferno. Neque sunt imagines Dei, a quo omnis paternitas nominatur, sed dæmonis ministri. *Diaboli minister est qui criminosus ruinæ puerorum auctor est.* (4) Nec recogitant ferocientes illi parentes, quod avaritia quæ eos efficit crudeles in suos, reddit adhuc inhumanos in semetipsos.

III. PARS. Belle *auri amor sævus hostis* (6) a Chrysologo nuncupatur. *Idem homicida est* quia ad cædes semper anhelat. *Video ferrum ex eisdem tenebris esse prolatum, quibus aurum et argentum, ne aut instrumentum in cædes mutuas deesset, aut pretium.* (7) Inter res etiam ab impio Acham furatas inventus est gladius : *Vidi inter spolia pallium coccineum, et ducentos siclos argenti, regulamque auream.* (8) Magius legit, *gladiolumque aureum* (9) : quia, ut ait Zeno Veronensis, *cum quis quærit aurum, invenit gladium.* Aurum crudelem reddit avarum, eique præbet gladium, quo cædes attentet. *Quæris quem occiderit? Non extraneum, nec inimicum, sed ipsum se.* (10) Ava-

(1) Tert. Apol. 37. — (2) Tert L. 2. ad Nat. 12. (3) Apol. 9. — (4) Tert. ibid. — (5) Tert. L. de An. 39. — (6) Tert. Apol. 14.

(1) Tert. Apol. 9. — (2) D. August. — (3) Psal. — (4) Pet. Dam. — (5) Serm. 20. — (6) Tert. L de Idol. 1. — (7) Senec. L. 7. de Benef. — (8) Josue 7. — (9) Serm. 20. — (10) Tert. L. de Idol. 1,

rus considerari potest vel in vita, vel in morte, vel post mortem, et ubique auro velut gladio transfoditur. Nam, 1. vivit anxius; 2. Moritur impœnitens et reus; 3. Torquetur in inferno damnatus.

1. Avarus *pœna dives est, non censu* (1): lætus vivere videtur, sed misere vivit. *Ejus vita supplicium est* (2), et ob hanc causam D. Prosper fugiendas vult divitias. *Unde fugiendæ sunt divitiæ, quas qui habent, sine labore non quærunt, sine cura non servant, sine dolore non perdunt.* (3) Divitias in triplici statu considerat: dum quæruntur, dum possidentur, dum amittuntur. Quæruntur cum labore et periculo; possidentur cum anxietate et timore; amittuntur cum tristitia et dolore. Quam vere D. Bernardus ait: *Infelicitas in cupiditate!* (4) Avarus ut comparet divitias, sibi facit *pervigiles noctes, dies anxios, sollicita tempora.* (5) Homo qui ditari exoptat, nunquam requiescit, nulli labori parcit, se omni periculo exponit. Sunt namque *lucri quæstuosa pericula* (6); quia ut ait D. Ambrosius, *avaritiæ elementa concutit, mare sulcat, terram effodit, cœlum votis fatigat: nec sereno grata, nec nubilo, condemnat proventus annuos, fœtusque terrarum arguit.* (7) Eadem patitur avarus pro auro congregando ac D. Paulus pro acquirendo cœlo. *In vigiliis multis, in periculis magnis, periculis maris, periculis fluminum* (8), periculis supra terram, periculis ubique. Addit Petrus Blesensis: *Gloriam martyrii mererentur, si hæc pro Christi nomine sustinerent, nunc autem sunt martyres seculi.* Pro Christo cruciantur martyres Christi, seculi martyres avari cruciantur et desiderando aurum, et possidendo aurum: *Ista quæ urunt, quæ excruciant, optantibus data sunt* (9): acquisitæ namque divitiæ fastidium pariunt. *Parvo fames constat, magno fastidium* (10); et ita divitiæ *jam odiosæ, ipsa satietate* (11) antequam habeantur, sui desiderium accendunt; statim ac comparatæ sunt, sui fastidium ingenerant. *Blandæ sunt divitiæ aliud agentes, et aliud pollicentes* (12), tranquillitatem et quietem afferunt, et sollicitudinem et anxietatem afferunt. *Auri custos, servator argenti, securitatem non habet, nescit quietem, et cui deest securitas, quies perit* (13), quia, ut ait philosophus moralis, *ipsa magna felicitatis tutela sollicita est* (14): a timore namque haud separari potest: quapropter avari *nec omnino requiescunt desiderando ut acquirant, metuendo ne amittant.* (1) Quia lubricæ et incertæ sunt divitiæ, *et nunquam bene tenentur* (2); et avari animus continua anxietate agitatur, *in quo est timor amittendæ rei, et dolor amissæ* (3); et ob hanc causam, ut animadvertit D. Ambrosius, homines diluvio punivit Deus verno tempore, quo majores spectabantur terræ fructus, ut majori eos affligeret dolore: *Tunc ergo fecit diluvium, quando dolor eorum major foret, qui in sua abundantia puniebantur.* (4) Divitiæ *plus minantur quam prosunt* (5), nam minantur laborem, timorem, dolorem et mortem. Laborem dum acquiruntur; timorem dum possidentur; dolorem dum amittuntur; tandem mortem: sunt etenim *turpiter acquisitæ, non ad usum vitæ, sed ad mortis usuram.* (6) Divitiarum usura est mors avari, qui moritur reus et impœnitens.

2. *At cum Deus justitiæ charissimæ sibi exigendæ tuendæque præsideat, et in eam omnem summam disciplinæ suæ sanciat, dubitandum est, sicut in universis actibus nostris, ita in pœnitentiæ quoque causa justitiam Deo præstandam esse?* (7) Ut pœnitentia vera sit, Deoque grata, duplex præstanda est justitia: una Deo, qui pro commissis peccatis satisfaciendum est: et licet orationes, eleemosynæ et jejunia (ad quæ opera pœnalia reducuntur), Deo non satisfaciant ex æquo et ex rigore pro offensis ei illatis, ea tamen pro sua misericordia, a peccatore pœnitente, acceptat Deus: *Habes cui satisfacias, et quidem volentem.* (8) Altera justitia præstanda est homini, cui bona injuste usurpata vel detenta restituere tenetur usurpator, seu detentor: nam ut fatur Sapiens juxta translationem Septuaginta, *initium viæ bonæ facere justa.* (9) Quem locum optime ad propositum expendit Guerricus Abbas: *Quid est justa facere nisi de nobis ipsis quod Deo debemus exigere, et quod rapuimus exsolvere? Hæc est justitia quæ ante Dominum ambulat, viamque ei placitam parat, sicut scriptum est: Justitia ante eum ambulabit, et ponet in via gressus suos.* (10) Justitia, quæ restituit alienum bonum, Deo gratissima est, et ad sanctitatem viam sternit; et sicut Joannes nuncupatur Christi præcursor, quia Christum præcucurrit, demonstravit, eique viam paravit,

(1) Chrysol. Serm. 22. — (2) Sen. L. de Consol. ad Polib. 28. — (3) L. 1. de Vit. Contemp. — (4) Serm. 10. in Ps. *Qui habitat.* — (5) Chrysol. 22. — (6) Tert. L. de Pat. 7. — (7) L. 1. de Cain. et Abel. 5. — (8) Petr. Bles. Ep. 14. — (9) Senec. Ep. 22. — (10) Senec. de Paupert. — (11) Senec. Ep. 78. — (12) D. Hier. in c. 13. Matth. — (13) Chrysol. Serm. 22. — (14) L. de Cons. ad Polib. c. 28.

(1) D. Aug. in Ps. 67. — (2) Senec. — (3) Senec. Ep. 98. — (4) L. de Noe et Arca 14. — (5) — Senec. — (6) Chrysol. Serm. 28. — (7) Tert. L. de Pœn. 2. — (8) Tert. L. de Pœn. 8. — (9) Prov. 16. — (10) Serm. 5. de Adv.

sic justitia, qua alienum exsolvitur, Christo viam parat in pœnitentia. Quapropter injustum alieni detentorem sic hortatur Laurentius Novariensis : *Noli tu jam quærere neque Joannem, neque Jordanem : ipse tibi esto Baptista* (1) : nam restituendo, viam Domino, ut præcursor Joannes, parabis, et insuper temetipsum (ut Baptista) per veram pœnitentiam mundabis. Qui restituendo debitam proximo servant justitiam, beati prædicantur : *Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam.* (2) Quam justitiam ? Respondet Chrysostomus : *Speciem illam justitiæ quæ ex adverso avaritiæ collocatur : et considera quanta idipsum exaggeratione cumulaverit : non enim dixit : Beati qui justitiam servant, sed, Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam : ut non utique mediocriter, sed cum omni illam cupiditate teneamus : quia enim hoc est avaritiæ proprium, neque sic cibum desideramus ac potum, ut possidere latius, concupiscentiam istam quæ habendi amore flagrat, jubet in meliora converti.* (3) Concupiscentia compensanda est alia concupiscentia, avaritiæ concupiscentia, concupiscentia justitiæ. Avarus plus divitias quam cibum et potum exoptavit : Christianus justitiæ magis quam cibi et potus avidus esse debet. Hanc justitiam sitit serio recogitans : 1. *Jus gentium præseferens, redde quod debes.* (4) 2. Ad id præstandum lex etiam naturæ stimulat : *Sicut vultis vobis fieri ab hominibus, ita et vos facite illis. In isto præcepto utique alia pars ejus subauditur, et sicut vobis non vultis fieri ab hominibus, ita et vos ne faciatis illis.* (5) Homo qui bonum suum usurpari aut detineri non vult, neque usurpare, neque detinere debet alienum. Homo qui bonum sibi injuste usurpatum ac detentum restitui desiderat, alienum a se detentum restituere tenetur. Hæc duplex justitiæ et legis naturalis regula est : 3. Adhuc divino præcepto auctorata. In Decalogo namque *aperte positum est : Fraudem non facies.* (6) Neque solum qui rapit alienum, sed etiam qui alienum non restituit, fraudem facit : *Fraudis conditio ea est, si quis alienum rapiat, aut alii debitum deneget.* (7) Adeo scelerosa Deoque odiosa est fraus quæ alienum injuste rapit et injuste detinet, ut ob tale crimen persæpe defraudantes puniat Deus. Sic *Ammonitas et Moabitas prohibet recipi in Ecclesiam, quod populum Ægypto profectum, inhumane et inhospitaliter copiis defraudassent.* (1) Neque defraudantes tantum, sed et eorum hæredes, pœna Deus mulctat : quare Marcionem Deo justitiam denegantem sic arguit Tertullianus : *Quis Deus quomodo tu ? eximens iniquitates, et præteriens injustias, residuis hæreditatis tuæ.* (2) Dei profecto vindictam metuere debent injusti rei alienæ usurpatores, qui retinent operariorum mercedem ; opificibus, artificibus retributionem non præstant, merces a mercatoribus mutuatas non solvunt, et multo alieno ære onusti aut debitum negant, aut solutionem negligunt, aut cunctanter procrastinant, in magnum creditorum damnum. Qui sunt hujusmodi, de salute periclitantur : nam *cum conservare justitiam sit de necessitate salutis, consequens est quod restituere id quod injuste ablatum est alicui, sit de necessitate salutis.* (3) Duplici necessitate quis ad restitutionem tenetur : necessitate præcepti, ut imperanti Deo obsequatur : nam *qui imponit præceptum, extorquet obsequium.* (4) Necessitate medii, ut in pœnitentiæ sacramento valeat recipere gratiam ad salutem necessariam : nam *satisfactio confessione disponitur, confessione pœnitentia nascitur, pœnitentia Deus mitigatur.* (5)

Tot modis necessariam restitutionem non facit avarus, nec Deo obtemperans, nec gratiam sibi in sacramento comparans, quia etsi pœnitere videatur, ejus *pœnitentia necessario vana, quia caret fructu suo.* (6) Duplex est pœnitentiæ fructus, scilicet peccati actualis remissio, et sanctificantis gratiæ collatio. Avarus neque obtinet peccati remissionem, neque gratiæ infusionem : non ex defectu sacramenti, quod utrumque præstat effectum pœnitenti peccatori apte disposito, sed ex defectu avari aliena injuste detinentis, nec restituere volentis. Pœnitentiæ sacramentum tria ex parte pœnitentis desiderat : contritionem, confessionem et satisfactionem. Si ex his tribus deficiat unum, pœnitentia vana est. Quod Vincentius Ferrerius probat ex Christo asseverante : *Non omnis qui dicit mihi : Domine, Domine, intrabit in regnum cœlorum* (7) quia deest illi tertium Domine, ad pœnitentiæ validitatem. Trinum requiritur Domine : primum, in corde per contritionem ; secundum, in ore per confessionem ; tertium, in opere per satisfactionem. Avarus alienum injuste detinens, non vere pœnitet, quia trinum illud non habet Domine ; quia licet de peccatis

(1) Hom. de Pœn. — (2) Matth. 5. — (3) Hom. 15. in Matth. — (4) Senec. L. 3. de Benef. 14. — (5) Tert. L. 4. adv. Marc. 16. — (6) Tert. L. de Spect. 3. — (7) Tert. L. de Idol. 1.

(1) Tert. L. 4. adv. Marc. 24. — (2) Tert. L. 4. adv. Marc. 10. — (3) D. Th. 2. 2. q. 62. art. 2. — (4) Tert. Scorp. 4. — (5) Tert. L. de Pœn. 9. — (6) Tert. L. de Pœn. 2. — (7) Matth. 7. Serm. 3. Dom. 4. part. Trin.

doleat, peccata confiteatur, idem illi accidit ac tyranno cuidam, qui, ut S. Vincentius fatur, *dicebat : Domine, Domine, sed non poterat dicere tertium Domine, scilicet satisfaciens.* Tyrannus ille dixit primum Domine, quia doluit de peccatis; dixit secundum Domine, quia confessus est peccata; sed quia tertium non dixit Domine, usurpata et injuste detenta restituens, damnatus est. *Si veraciter agitur pœnitentia, non remittitur peccatum, nisi restituatur ablatum.* (1) Non vult dicere Augustinus quod vera et integra pœnitentia non dimittat peccata, sed quod fucata pœnitentia (quæ vera hominibus apparet ob lacrymarum effusionem, et delictorum confessionem) peccata non dimittat, quia est vera tantum coram hominibus, sed non coram Deo, ex defectu scilicet restitutionis. Nam quantumvis doleat, et confiteatur peccator, si tamen non restituit dum potest, pœnitentia ejus vana et fallax est. Dixi, dum potest, quia sola impossibilitas excusat a restitutione, quæ per pauperiem non tollitur, sed suspenditur. Obligatio namque restituendi reviviscit in eo qui juste sibi postea comparat facultates : qui vero facultatem habet restituendi, tenetur ad restitutionem : et licet confessarius vel ignarus, vel scelerosus, vel mercenarius, vel formidolosus, absolvat restituere nolentem, pœnitentia vana adhuc est. Sacerdos scientia præditus, et virtutis studiosus, nunquam impertietur absolutionem *tam infidæ pœnitentiæ viro.* (2) Qualis cæcitas ! qualis avarorum perversitas, *qui pœnitentiæ fidem aggressi, super arenas domum ruituram collocant.* (3) Credunt pœnitendum esse, vere tamen non pœnitent : sciunt restitutionem necessariam ad salutem, et aliena injuste detenta non restituunt, captantque prætextus, ut a restitutione se eximant. *Quam sapiens argumentatrix sibi videtur ignorantia humana, præsertim cum aliquid ejusmodi de gaudiis et fructibus seculi metuit amittere !* (4)

Plures hujus perversitatis causæ sunt, quæ avarum morti jam proximum impediunt ne restituat, 1. Inordinatus divitiarum amor; avari namque *rem pecuniariam animæ anteponunt.* (5) Dives itaque evangelicus damnatus fuit, *non solum propter divitiarum possessionem, sed propter earum dilectionem* (6) : 2. Unio et invisceratio proprii et alieni : etenim *nemo alienis sua adjungit, ut ab alienis separare possit.* (7) Commixta, et in unam massam confusa metalla ignis virtute separantur, adulterinæ divitiæ ita miscentur cum legitimis, ut eas nulla elementa valeant separare : avaritia quæ producit divisionem inter homines, inseparabiliter unit, et annectit divitias injuste comparatas, cum eis quæ legitime acquisitæ sunt; 3. Superbia, nam in dignitate constitutus, non vult officium relinquere; conviviis assuetus non vult frugalius epulari; mulier luxui dedita non vult indui modestius; timet ne aliis sit despectui et ludibrio. Hujusmodi mulieres superbæ aiunt : *Scandalizamur, quia aliter aliæ incedunt.* (1) 4. Apprehensio necessitatis, timor paupertatis. *Sed et nunc habes dicta Domini et exempla adimentia tibi omnem causationem. Quid enim dicis ? Egebo. Sed felices egenos Dominus appellat. Victum non habebo. Sed, nolite, inquit, cogitare de victu et vestitu : habemus exemplum lilia. Substantia mihi opus erat : atquin omnia vendenda sunt, et egentibus dividenda. Sed filiis et posteritati providendum : sed parentes, conjuges, liberi propter Deum relinquendi sunt.* (2) Liberorum amor est præcipuum restitutionis impedimentum : verum terrena filiorum felicitas, nec saluti, nec Deo est præferenda : *Nam et Abraham non tentandæ fidei gratia sacrificare de filio jusserat, sed probandæ, ut per eum faceret exemplum præcepto suo, quo mox præceptus erat, neque pignora Deo chariora habenda.* (3) 5. Dæmon, qui totis contendit viribus, ne avarus ab avaritiæ liberetur captivitate : *Sed enim pervicacissimus hostis ille, nunquam malitiæ suæ otium facit. Itaque observat, oppugnat, obsidet : si qua possit animum illecebris secularibus irretire.* (4) Nec facile diaboli retia rumpit avarus : *Quid rapias vides, a quo rapiaris non vides. Præda illa quam vis rapere, in muscipula est : tenes et teneris.* (5) Hos dæmonis laqueos, *sicut vincere virtutis est, ita evasisse felicitatis* (6), præsertim in articulo mortis. Tunc enim omnes conatus adhibet dæmon ut avari impediat restitutionem. Quare in energumeno virtute exorcismi coactus dicere quis esset, respondit : Ego vocor claudens cor, collega meus claudens os : tertius claudens bursam dicitur, qui id agit, ne confessus injuste detenta restituat, et hic multos nobis acquirit. 6. Causa est error et deceptio : existimat enim avarus injustus alieni usurpator a restitutione liberari, et sufficienter satisfecisse, modo aliquam largiatur paupe-

(1) Ep. 54. ad Macedon. — (2) Tert. L. de Pœn. 6. — (3) Tert. — (4) Tert. L. de Spect. 2. 4.— (5) Tert. L. de Pat. 7. — (6) D. Bon. in c. 16. Luc. — (7) Tert. L. 4. adv. Marc. 11.

(1) Tert. L. de vel. Virg. 3. — (2) Tert. L. de Idol. 12. — (3) Tert. L. de Orat. 8. — (4) Tert. L. de Pœn. 7. — (5) D. Aug. in Ps. 61. — (6) S. Chrysol. Serm. 29.

ribus eleemosynam, Xenodochio, vel Ecclesiæ faciat donum. Quem suo exemplo condemnat *Zachæus, hoc cum maxime promittebat, in omnia misericordiæ opera dimidium substantiæ offerens; dissolvens violentiorum contractuum obnexus, et dimittens conflictatos in laxamentum, et omnem circumscriptionem iniquam dissipans, dicendo : Et sicui quid per calumniam eripui, quadruplum reddo.* (1) Duo bonorum genera habebat Zacchæus : alia legitima, ut patrimonium; alia illegitima, ut lucrum in telonio comparatum. Illorum pauperibus largitur dimidiam partem : ista abunde restituit, eis namque quos defraudavit, quadruplum reddit. Sua pauperibus largiens Zacchæus misericors apparet ; aliena restituens justus comprobatur. Hac tempestate *multi homines misericordes vocantur; virum autem fidelem quis inveniet ?* (2) Multos passim reperire licet, qui misericordiæ et beneficentiæ laudem et nomen ferant, qui de suis bonis in alios liberaliter effundant ; difficiliter tamen invenitur aliquis qui justitiam servans, vel aliena non invadat, vel apud se injuste non retineat, nec attendit *quod majus est restituere quam dare.* (3) Alieni boni largitatem ut judaicam et diabolicam rejicit Dominus. *Quicunque animæ hominis pretium capientes beneficium postea ex cæde confertis, judaica hujusmodi eleemosyna est, imo diabolica. Sunt enim etiam nunc qui alienis direptis excusatos se a toto crimine putant, si aliquam partem pauperibus dederint. De quibus ait Propheta : Altare meum lacrymis operiebatis. Non vult certe Christus rapina nutriri : ingratissima hæc sibi sunt alimenta. Quid ita tu Dominum contemnis, ut res immundas offerre audeas ? melius est committere ut inedia tabescat, quam hujusmodi alimenta sustentare.* (4) Pecuniam injuste acquisitam immundam vocat, et illius largitionem, judaicam et diabolicam nuncupat. Hac eleemosyna contemnitur Christus, qui mavult inedia tabescere quam rapina nutriri.

Utinam avarus imitaretur Tobiam, qui cum in domo vocem hœdi balantis audisset, dixit domesticis : *Videte ne furtivus sit, reddite eum dominis suis : quia non licet nobis aut edere aliquid de furto, aut contingere.* (5) Suas quisque conscientiæ discutiat latebras, ne forte quid furtivum sit : domus suæ perquirat angulos, an non hœdum aliquem balantem audiat; an non fundus agri de profundis mugiat ; an non pars panni alteriusve mercis ex officina balat; an non aurum et argentum pupillis, viduis et orphanis subtractum ex arca vocem sanguinis emittat. Hoc si ita est, unum e duobus eligat, aut restitutionem, aut damnationem, nam *nemo habet injustum lucrum sine justo damno. Ubi lucrum, ibi damnum : lucrum in arca, damnum in conscientia.* (1) Quis non lucrum injustum restituat, ne perdat conscientiam ? *Quæcunque necessitas minor est periculo tanto.* (2) Avarus tamen tantum non timet periculum, nam aliena injuste usurpata non restituit, et ita moritur impœnitens et reus, et post mortem torquetur in inferno damnatus.

3. *Nec major ad pecuniæ contemptum exhortatio subjacet, quam quod ipse Dominus in nullis divitiis invenitur: semper pauperes justificat, divites prædamnat.* (3) Triplici ratione divitiarum contemptum, et paupertatis amorem suadere nititur Tertullianus, 1. Exemplo Christi, qui *pauper efficitur ut divites refrænet.* (4) 2. Quia pauperes beantur a Christo, quia sicut divitiæ sunt lenocinia vitiorum, ita paupertas est virtutum matrix. *Virtutibus cognata paupertas, paupertas virtutum parens.* (5) 3. Quia avari divites etiam ex hac vita prædamnantur, et in numero præscitorum collocantur. *In Evangelio quoque damnat, et prædamnat divites seculi, dicens : Væ vobis divitibus !* (6) Ex Cyrillo autem Alex. *Væ semper in Scripturis dicitur iis qui non possunt evadere a futuro supplicio* (7), quia divitiis abutentes, æterna maledictione puniuntur. Sic dives avarus *majus suppliciis viaticum, divitias habet.* (8)

Errant sane qui divites fortunatos vocitant. Hos eleganter redarguit Minutius Felix : *Nisi forte nos decipit, quod Deum nescientes divitiis affluant, honoribus floreant, polleant potestatibus : miseri in hoc altius attolluntur, ut decidant altius. Hi enim ut victimæ ad supplicium saginantur, ut hostiæ ad pœnam coronantur.* (9) Quænam, quæso, major pœna quam Dei animadversione puniri ? *Puto jam alibi satis commendasse nos divitiarum gloriam damnari a Deo nostro, ipsos detrahens de solio dynastas.* (10) Neque tantum de solio persæpe detrahuntur avari, sed insuper ad tartara detruduntur. *Aurum cœlestes animos ad inferna deponit.* (11) Diogenes nuncupat divitias *fortunæ vomi-*

(1) Tert. L. 4. adv. Marc. 37. — (2) Prov. 20. — (3) Tert. L. de Pœn. 7. — (4) D. Chrys. 18. in Matth. — (5) Tob. 2.

(1) D. Aug. Serm. 215. de Temp. — (2) Tert. L. de Idol. 24. — (3) Tert. L. de Pat. 7. — (4) Hesich. Hom. 2. de Deip. — (5) Chrysol. Serm. 28. — (6) D. Paulin. Ep. ad Mil. — (7) In c. 6. Luc. — (8) D. Chrysost. Hom. 29. in 1. Cor. — (9) In Oct. — (10) Tert. L. 4. adv. Marc. 28. — (11) Chrysol. Serm. 29.

tum ; eas aptius quis appellabit avari vomitum, quia ut fatur patientiæ exemplar, *divitias quas devoravit evomet, et de ventre illius extrahet eas Deus* (1), et sic miser *cum perdito perit* (2) ; nam et perdit divitias, et pœnis inferni in æternum puniendus mancipatur. *Agite nunc, divites, in miseriis quæ advenient vobis* (3) : divitiæ quas tanto cum labore cumulastis, nihil vobis proderunt, *nihil proderunt thesauri impietatis* (4) ; alienis eas relinquetis, et nihil vobis remanebit præter peccata, *quibus thesaurizastis vobis iram in novissimis diebus.* (5)

CONCIO SEXTA.

Summma *offensa penes Deum idololatria est.* (6) Tam infensa est Deo idololatria, ut etiam Deo aversetur nomen ejus. *Idololatria inimicum Dei nomen.* (7) Duplici autem potissimum ratione idololatria Deum offendit; tum quia eum defraudat, debitum denegans cultum ; tum quia ei contumeliam irrogat, divinos idolis deferens honores. *Idololatria fraudem Deo facit, honores illi suos denegans, et conferens aliis, ut fraudi etiam contumeliam conjungat.* (8) In quovis facinore idololatria reperitur ; nam *cum universa delicta adversus Deum sapiant, sine dubio idololatriam admittit quicunque delinquit* (9), quia quilibet peccator lethaliter peccans in creatura constituit suum ultimum finem. Quod specialiter in avaro comprobatur : etenim *avaritia est simulacrorum servitus* (10), eo quod sit, ut fatur Tertull. *locuples substantia criminis* (11) ; quia peccatori subministrat materiam et vires ad cuncta patranda crimina, in quibus idololatria invenitur. Quare nobis *præcavenda idololatriæ latitudo.* (12) In aliis criminibus est quidem idololatria, sed non idololatriæ latitudo. Superbus in solo honore ultimum adhibet finem, libidinosus in venereis voluptatibus, nebulo in gula, at avarus, qui pecuniam amat, vel ut superbiat, aut luxurietur, aut nepotetur, ultra pecuniam quam colit, honorem adhuc et libidinem, et ingluviem, ut numen veneratur. Quod innuere videtur Ephraim, dicens : *Dives effectus sum, inveni idolum mihi.* (13) Hebræa lectio habet, *iniquitatem;* Chaldæus legit, *rapinam;* Vatablus, *robur ;* Pagninus, *divitias;* quia scilicet dives avarus omnes committit rapinas; cunctas perpetrat iniquitates, habet idololatriæ latitudinem. Ut enim ait Propheta, *repleta est terra argento et auro, et repleta est terra idolis* (1) in plurali. Idcirco necesse est ut *adversus idololatriæ abundantiam præmuniamur*, nempe adversus avaritiam quæ est idololatria, et adhuc idololatriæ fecunda matrix ; nam, 1. Propter divitias Deum contemnit ; 2. Divitias Deo præponit ; 3. Divitias religiose colit.

I. PARS. *Caput injustitiæ idololatria.* (2) Avarus idololatra idem et injustus ; nam ad instar Judæ proditoris *armatur avaritia ut capiat aurum ; impietate, ut auferat Christum* (3), Deum siquidem contemnens et negans, divina mandata transgreditur ; 2. Contra Deum divinis beneficiis abutitur; 3. Divinas personas aggreditur.

1. *Si Deum observas, habes legem ejus.* (4), Deum non observat avarus, nec ejus in condendis legibus potestatem agnoscit, nam divitiis suis, id est, *idolis, omnem Dei potestatem addixit* (5) : de quo intelligendus est Propheta : *Contra omnipotentem roboratus est : cucurrit adversus eum erecto collo, et pingui cervice armatus est.* (6) Hunc locum sic elucidat Greg. Magn. *Potens iniquus pingui cervice contra Deum armatur, quia rebus temporalibus tumens, contra præceptum veritatis, quasi de magnitudine erigitur.* (7) Hujus habemus exemplum in Roboam, de quo sacer textus ait : *Cumque roboratum fuisset regnum Roboam, et confortatum, dereliquit legem Domini.* (8) Statim namque ac impius ille rex se conspexit divitem, et amplissimis facultatibus potentem, divitiis roboratus juxta istud, *si putavi aurum robur meum* (9), Deum negavit, legem ejus pedibus conculcavit, falsa numina adoravit. Idipsum exsequitur avarus, qui abundantia inflatus, Deum contemnit, ejus legem despicit, et bonis suis adversus eum abutitur.

2. *Nemo negat, quia nemo ignorat quod ultro natura suggerit, Deum esse universitatis conditorem, eamque universitatem tam bonam quam homini mancipatam.* (10) Nulla est in universo creatura quam Deus non produxerit, et homini largitus non sit, ut bene ea utatur ad gloriam auctoris sectandam, et propriam procurandam salutem. *Aurum, æs, argentum, ebur, lignum, et quacunque fabricandis idolis materia captantur, quis in se-*

(1) Job. 20. — (2) Tert. L. de Pat. 7. — (3) Jacob. 5. — (4) Prov. 10. — (5) Jacob. — (6) Tert. L. de Spect. 2. — (7) Tert. L. de Idol. 2. — (8) Tert. L. de Idol. 1. — (9) Tert. — (10) Colos. 6. — (11) Tert. L. de Idol. 2. — (12) Tert. — (13) Osee 12.

(1) Esa. 2. — (2) Tert. L. de Idol. 2. — (3) D. Leo Ser. de S. Laur. — (4) Tert. L. de Idol. 5. — (5) Tert. L. de Idol. 9. — (6) Job. 15. — (7) L. 12. mor. 22. — (8) L. 2. Paral. 12. — (9) Job. 31. — (10) Tert. L. 4. de Spect. 2.

culo posuit, nisi seculi auctor Deus? Nunquid tamen ut hæc adversus ipsum adorentur? (1) Avarus tot beneficiorum ingratus *vertens Dei gratiam in contemptum* (2), divinam pervertit dispositionem, et in Dei despectum, et sui perniciem, bonis a Deo acceptis abutitur.

Quadruplicem creaturarum abusum a dæmone afflatum recenset Tertull. vanum, turpem, injustum et impium. *Dei æmulus universam conditionem certis usibus homini mancipatam, cum ipso homine corrupit: unde eam et Apostolus invitam ait vanitati succidisse: Vanis primum usibus, tum turpibus, et injustis, et impiis subversam.* Quadruplicem illum creaturarum usum, seu potius abusum, in avaro deprehendo, 1. Vanum, nam ita suis inflatur facultatibus ut eas, non a Deo, sed a semetipso habere judicet, dicens: *Meus est fluvius, ego feci memetipsum* (3); 2. Turpem, seu adulterinum, quia ad probrosa quæque patranda crimina, Dei bonis *adulterandis usibus* (4) abutitur; 3. Injustum, quia divinis beneficiis contra benefactorem pugnat: *Quid non Dei est quod Deum offendit?* (5) 4. Impium, nam divitiæ, quas a divina accepit liberalitate, *pro Deo adversus Dominum consecrantur.* (6)

3. Avarus *semper idololatriæ crimine reus,* (7) divinas aggreditur personas; nam Patri attribuitur potentia et auctoritas; Filio sapientia et veritas; Spiritui Sancto amor et liberalitas. Avarus *adversus Deum erit dives.* (8) Nam, 1. Patris adversatur potentiæ et æternitati: potentiæ, per opera namque demonstrat quod plus in illo potest nummus quam numen; æternitati, quia per usuram vendit tempus quod est Dei solius, et gratias a Deo concessum ad hominis usum. 2. Sapientiæ et veritati Filii contradicit avarus: sapientiæ quidem, quia fugatam a mundo per discipulos idololatriam, mundo restituit, nam *avaritia est idolorum servitus,* (9); veritati quoque, quia mendacem facit Christum. Christus ait: *Insipiens quod tu seminas non vivificatur, nisi prius moriatur?* (10) Avarus autem suis usuris aurum et argentum absque eorum morte multiplicat; 3. Avarus tum amori, tum largitati Spiritus Sancti sese opponit: amori, nam Spiritus Sanctus nexus Patris et Filii, exoptat conjungere homines Deo; avarus a Deo se separat, et cor suum unit divitiis; liberalitati etiam, quia Spiritus Sanctus gratis largitur gratias; avarus vero gratias vendit, in quo multum discriminatur a veris Christianis, qui de sua liberalitate gloriantur. *Semper enim libentius aliquid damus illis quibus gratis donamus, quia pro solo nostro honore donamus* (1): et quamvis *omne os prophetarum Dei vocibus sonet, nec aliud principium tam principaliter denuntiet quam ab omni cultura idolorum cavere* (2); avarus tamen divitias colit, easque Deo injuste præponit.

(1) Tert. L. de Spect. 2. — (2) Pet. Bles. — (3) Ezech. 3. — (4) Tert. L. de Spect. 2. — (5) Tert. — (6) Tert. L. de Idol. 4. — (7) Tert. adv. Jud. 1. — (8) Tert. L. de Fug. in pers. 12. — (9) Gal. 4. — (10) 1. Cor. 15.

II. PARS. *Deum id esse oportet, cui nihil adæquetur, ut summo magno* (3): avarus non tantum adæquat Deo divitias, sed etiam præponit; nam, 1. Divitias plus quam Deum existimat; 2. In divitiis plus quam in Deo sperat; 3. Divitias plus quam Deum amat.

1. Qui lumine rationis et fidei ducuntur: *Deum nullo minorem, neque subjectiorem, imo omnibus majorem et sublimiorem* (4) existimant: Hermogenes tamen ita cæcutientes habet mentis oculos, ut Deum materiæ subjiciat: *Non tantum comparas Deum materiæ, sed et subjicis.* (5) Duplici laborat stultitia Hermogenes, nam, 1. Materiam Deo comparat, cui nihil est comparandum. Constat namque *salvum Deo esse, ut et solus sit, et primus, et omnium auctor, et nemini comparandus.* (6) 2. Deum materiæ subjicit, et subjiciendo negat; implicat enim ut Deus subjiciatur; alias non esset summum magnum: quare hæreticum sic urget Tertull. *Nega Deum, quem dicis deteriorem; nega summum magnum, quem credis minorem.* (7) Idem argumentum contra avarum militat, qui Deo aurum et argentum præponit, et præponendo Deum negat: quare Sapiens ne in tantum incidat crimen, sic Deum deprecatur: *Divitias ne dederis mihi, ne forte satiatus illiciar ad negandum.* (8) Hoc exemplum non imitatur avarus qui Deum negat, cui præponit divitias, quas plus quam Deum existimat, et in quibus plus quam in Deo sperat.

2. Homines alios cœlestes, alios terrestres discernit Apostolus. Verum ut bene animadvertit Tertull. *statu ac spe dicit terrenos atque cœlestes homines.* (9) Cœlestes sunt, qui cœlestia desiderant, quæ a Deo sperant. Unde quivis dicit cum Tertull. *Spero a Christo regnum Dei æternæ ac cœlestis possessionis.* (10) Terreni sunt, qui in terrenis et transitoriis bonis spem suam collocant. Non homo cœlestis est avarus, sed terrenus,

(1) Op. imperf. Hom. 34. in Matth. — (2) Tert. Scorp. 2 — (3) Tert. L. 1. adv. Marc. 5. — (4) Tert. L. adv. Herm. 6. — (5) Tert. L. adv. Herm. 37. — (6) Tert. L. adv. Herm. 6. — (7) Tert. L. 1. adv. Marc. 6. — (8) Prov. 30. — (9) Tert. L. 4. adv. Marc. 10. — (10) Tert. L. 3. adv. Marc. 24.

quia in solis divitiis sperat, et *terrena cœlestibus anteponendo, de proximo in Deum peccat. Spiritum enim quem a Domino sumpsit, secularis rei gratia concutit.* (1) Christianus accepit in baptismate spei virtutem, ut mentem et cor ad Deum erigeret : avarus sui osor, Dei contemptor, sperans in divitiis, christianam abnegat disciplinam. *Sicut nulli alii nos præterquam Deo soli cultum tribuere par est, sic etiam neque ulla in alia re spem nostram constituere debemus, quam in Deo.* (2) In Deo nequaquam sperat avarus, sed dumtaxat in divitiis suis plus quam Deum amat.

3. *Præscribitur mihi ne quem alium adorem, præter unicum quem jubeor de omni substantia diligere.* (3) Cum excellentia venerationis, et bonum sit amoris objectum, Deus qui est summum magnum et bonum, est in veneratione et amore præferendus cunctis rebus creatis, quia *rebus omnibus major et melior invenitur Deus, plus omnibus diligendus est.* (4) Avarus vero plus divitias quam Deum amat, quas adhuc veneratur ad exemplum populi israëlitici, qui, *derelicto Deo, idolis servivit, et Divinitate abrelicta, simulacris fuit deditus, dicente populo ad Aaron : Fac nobis deos qui nos antecedant. Quod cum ex monilibus feminarum et annulis virorum aurum fuisset igne conflatum, et processisset eis bubulum caput, huic figmento universus Israël, relicto Deo, honorem dederunt.* (5) Deus ut arceret homines ab amore et cultu auri et argenti, ingeminat primum Decalogi præceptum de removenda idololatria : *Non facietis vobis deos argenteos, et deos aureos non facietis vobis.* (6) Prohibet Deus deos aureos et argenteos, non quod idololatra non sit qui colit deos æneos, igneos, aut fictiles, sed ne dives idoli materia sit illex ad idololatriam. Judæi, apud quos summo in pretio habebantur divitiæ, proclives erant ad adorandum, non figuram idoli in materia pretiosa, sed pretiosam materiam in idoli figura: idcirco statim ac viderunt vitulum aureum, haud potuerunt se cohibere, assueti adorare divitias, quin adorarent vitulum divitem, eumque super omnia diligerent. *Urgetur Aaron, et jubet inaures feminarum suarum in ignem conferri. Sapiens ignis effigiem vituli defundit illis, suggillans illic cor habentes, ubi et thesaurum.* (7) Habebant cor in auro quod erat eorum thesaurus, totis præcordiis aureum vitulum amaverunt. Verum tanto cum ardore, ut post confractum vitulum in cineres redactum, ab eisque potatum, fuerint tamen adhuc ad divitias adorandas et amandas proni. En verum avari specimen, qui divitias medullitus diligit, et religiosius colit.

(1) Tert. L. de Pat. 7. — (2) Bas. Mag. Or. 20. de Princ. — (3) Tert. Scorp. 4. — (4) D. Aug. in Psal. 77. — (5) Tert. L. adv. Jud. 1. — (6) Tert. Scorp. 2. — (7) Tert. Scorp. 3.

III. PARS. Nihil adeo vetat Deus ac famulatum idolorum : unde sic fatur apud Tertull. *Ego sum Deus tuus. Non erunt tibi dii alii præter me. Non facies tibi simulacrum eorum quæ in cœlo, et quæ in terra deorsum, et quæ in mari infra terram. Non adorabis ea, neque famulaberis eis.* (1) Avarus Dei præcepta contemnens, idololatra est. *Nisi aliud omnino interpreteris idololatriam, quam famulatum idolorum colendorum.* (2) Et quamvis ratio et fides doceant *honores non convenire divitiis* (3), eas avarus ut supremum numen veneratur; nam, 1. Divitiis obtemperat; 2. Divitias adorat; 3. Divitias sacrificat.

1. *Ad exhibitionem obsequii prior est majestas divinæ potestatis : prior est auctoritas imperantis quam utilitas servientis.* (4) Tria sunt potissimum quæ ad obsequium Deo præstandum inducunt : unum, suprema Dei in homines auctoritas; alterum, merces obtemperantibus promissa; tertium, pœna inobedientibus præparata. Avarus inferni pœnam haud metuens, neque cœli felicitatem curans, neque Dei majestatem recognoscens, ejus dedignatur imperium, et divitiis submisse obtemperat. *Multa jubet Christus, et non facis : jubet avaritia, et facis; jubet Christus ut vestias pauperem, et non facis; jubet avaritia ut facias fraudem, et hoc potius facis.* (5) Deo denegas obsequium, quia illum ut Deum non veneraris; divitiis præstas obedientiam, quia eas veneraris et colis.

2. *Deum existimo omnibus colendum* (6) : illi etenim ut supremo numini, summus latriæ debetur cultus, debitum soli Deo cultum idolis reddit idololatres : est siquidem *idololatria omnis, circa omne idolum famulatus et servitus.* (7) Idololatra avarus cultum Deo denegans, et præstans divitiis. Quomodo autem divitias veneretur avarus belle explicat Chrysostomus: *Sicut idololatræ venerantur idola, nec ea præ reverentia tangere audent, ita avarus pecunias quasi idolum veneratur, nec eas contingere audet, sed inani tantum aspectu earum delectatur.* (8) Avari cultum aliter expendit D. Anselmus, animadvertens quod duplici modo

(1) Tert. Scorp. 2. — (2) Phil. Jud. L. 1. de Monarc. — (3) Tert. Scorp. — (4) Tert. L. de Pœn. 4. — (5) D. Aug. in Psal. 96. — (6) Tert. L. 2. ad Nat. 8. — (7) Tert. L. de Idol. 3. — (8) In c. 5. Ep. ad Eph.

committitur idololatria. Uno, quando cultus soli Deo debitus redditur creaturæ; altero, quando creatura Creatori præponitur. Utroque modo avarus est idololatra, tum quia divitiis tribuit divinum cultum, tum quia divitias Deo præponit. *An non hoc cernimus, Christum quidem contemni, mammonam vero coli? sentitis quam vel ipsa verba aspera sint.* (1) Asperrimum sane dictu, quod avaritia Deum contemnat, mammonam colat, et sacrificium divitiis offerat.

3. Hominem elegit Deus ei *religionis suæ sacerdotem* (2), ut ei tanquam supremo numini offerret sacrificium. Avari divites, qui a Deo *maxime in idololatriam exorbitaverunt* (3), non Deo, sed auro sacrificant. Quapropter Ecclesiastici auctor aurum avarorum, aurum sacrificantium appellat. *Lignum offensionis est aurum sacrificantium.* (4) Et ob eamdem causam Judas proditor sibi laqueum paraturus, triginta argenteos, quibus vendiderat Dominum, projecit, non in sterquilinium, vel alium locum profanum, sed in templum, quia ut ait Drogo Hostiensis, *talibus semper diis templum suum devoverat.* (5) Impium illum discipulum imitatur avarus, qui erga divitias sacerdotis fungitur munere. Quid autem illis immolet declarat Tertullianus: *Illis ingenium tuum immolas, illis sudorem tuum libas, illis prudentiam tuam accendis, quibus hanc saginatiorem, et auratiorem, et majorem hostiam cædis, salutem tuam.* (6)

Sed quoniam *a primordio constat, et prohibitam idololatriam de tot tantisque præceptis, et nunquam impune commissam, de tot tantisque documentis; nec ullum tam superbum crimen apud Deum deputari.* (1) Tres adducit rationes Tertullianus quæ nos ab idololatria potissimum avocant: 1. Quia nullum est tam superbum crimen quod Deum offendat et quod Deus odio habeat; 2. Quia Deus tot repetitis præceptis idololatriam vetat; 3. Quia Deus idololatras impunes abire non permittat. Hæ rationes contra avaritiam militant, quæ est idololatriæ redundantia et latitudo. Idololatra avarus sua superbia Deum insolenter offendit, sua temeritate Dei præcepta contemnit, et sua impietate Dei justitiam accendit. Hæc tamen non recogitat, ad opera salutis mortuus, ad damnationem suam vividus, assimilatus diis quos adorat juxta imprecationem Prophetæ: *Dei nationum argentum et aurum; oculos habent, nec vident; aures habent, nec audiunt; nares habent, nec odorantur; os, nec loquuntur; manus, nec contrectant; pedes, nec ingrediuntur. Similes erunt illis qui faciunt ea, et qui fidunt in illis.* (2) Ut patet in avaro, qui (ut idolum mortuum) insensibilis est ad alienas miserias: oculos habet, et non videt Deum, neque cœlum; aures habet, et non audit vocem Spiritus Sancti; os habet, et non loquitur verba salutis; manus habet, et non facit opera virtutis; pedes habet, et gressus suos non dirigit in viam salutis.

(1) D. Chrys. Hom. 6. in Ep. ad Phil. — (2) Tert. L. de Res. 9. — (3) Tert. Scorp. 4. — (4) Cap. 31. — (5) L. de Sac. Dom. Pass. — (6) Tert. L. de Idol. 6.

(1) Tert. Scorp. 4. — (2) Tert. Scorp. 2.

BACCHANALIA.

SCHOLIUM.

Bacchanalium tempore sex maxime vigent : 1. *Ludus et alea ;* 2. *Saltus et chorea ;* 3. *Vestium mutatio et pantomimia ;* 4. *Theatrum et comœdia ;* 5. *Ingluvies et gula ;* 6. *Ebrietas et potatio vini nimia.*

CONCIO PRIMA.

Malle *debes quod prodest quam quod obest.* (1) Si damna quæ affert ludus volverentur animo, perpauci reperirentur homines qui tesseris vel chartis lusoriis vacarent. Scio ludos licitos nec damnandos, quando scilicet pro re modica fiunt ad recreationem animi et mentis solatium. Quemadmodum corpus indiget somno ut a corporis requiescat laboribus, sic animus ludorum eget recreatione ut a seriosis vacet occupationibus. Certum namque est *nihil obstrepere religioni in animo et in conscientia tanta solatia extrinsecus : nec Deum offendi oblectatione hominis, qua, salvo erga Deum metu et honore, suo in loco et suo in tempore frui scelus non sit.* (2) Quod tunc accidit cum a ludo arcetur excessus et defectus. Arcetur excessus, vel quando de re parva luditur, cujus lucrum nec multum prodesse, neque jactura multum potest obesse, vel quando ludus nimius non est sive in jactura, sive in usu. *Ludo uti quidem licet, sed sicut somno.* (3) Non est multum indulgendum somno, multo minus ludo. Qui ita est ludo assuetus ut nihil nisi ludum cogitet, nec libertatem habeat ad non ludendum, non est a peccato immunis. *Et utique communis usus reus non erat. Sed cum ad ludos coactus est, transiit a Dei munere ad dæmoniorum officia.* (4) Est autem defectus in ludo, tum quando ludens rei quæ in ludo jactatur liberam non habet dispositionem; tum quando alios minis, convitiis, aut vi cogit ad ludum; tum quando fraude utitur contra legem ludi, tum quando intersunt mendacia, perjuria, convitia, jurgia, odia, et alia hujusmodi, quæ damnosum et criminosum ludum demonstrant; tum quando propter ludum prætermittuntur negotia bono Ecclesiæ, reipublicæ vel familiæ, necessario peragenda. *Epicurei asseverant otiosum, et inexercitum Deum, et ut ita dixerim, neminem humanis rebus.* (1) Quod de Deo mendaciter asserunt Epicurei idipsum vere dicendum est de aleatore, qui excessu vel defectu ludo incumbit. Nemo est neque humanis neque divinis rebus, nam, 1. Nemo est aliis; 2. Nemo sibi; 3. Nemo Deo.

I. PARS. *Scilicet patriæ et imperio reique vivendum est.* Homo uxoratus trinum importat respectum: unum, ad familiam cujus est caput; alterum, ad rempublicam, cujus est pars; tertium, ad Ecclesiam, cujus est membrum. Est namque paterfamilias in domo, civis in republica, et in Ecclesia Christianus. Ut paterfamilias proli bona temporalia, modo juste, debet comparare; ut civis pro reipublicæ bono et conservatione debet laborare; ut Christianus pacem et charitatem debet in Ecclesia servare. Aleator criminosus nemo est aliis, quia, 1. Familiam depauperat; 2. Rempublicam auxilio frustrat; 3. Ecclesiæ pacem et unitatem turbat.

1. *Pater filium de quo queri desierat exhæredavit.* (2) Crudelis sane pater qui sol-

(1) Tert. L. 1. ad Uxor. 3. — (2) Tert. L. de Spect. 1. — (3) Cic. 1. de Offic. — (4) Tert. L. de Spect. 9.

(1) Tert. Apol. 47. — (2) Tert. L. 1. ad Nat. 4.

vens naturæ leges, absque ulla ratione quem generavit filium, debita sibi denudavit hæreditate. Nec minus crudelis aleator qui excessu ludi depauperat prolem. Unde merito exclamat Tertullianus : *O pietatem de crudelitate ludentem !* (1) Pietas erga filios parentibus innata est, aleator tesseras vel chartas lusorias debitæ filiis præferens pietati, de crudelitate ludit, tum quia paterno renuntiat amori, tum quia bonis despoliat filios, et ad summam redigit egestatem. Aleatores eadem celeritate qua verba proferunt, facultates perdunt : *in verbis proinde ac in aleæ ludo, versantur.* (2) Aleæ ludus præceps admodum est, et uno vola tu opulentas facultates vertit ad extraneos. Crudeles illi parentes et aleatores iniqui, non tantum in ludo annuum reditum, seu *calendarium expendunt* (3), sed etiam fundum ; et *tantarum usurarum substantiam*, nimirum vel bona, quæ parentes illorum usuris compararunt, vel sortem et capitale quod ipsi ab aliis fœnore mutuati sunt, quæ omnia uno tesseræ volatu dissipant.

2. *Unam omnium rempublicam agnoscimus mundum* (4), in qua plura sunt regna pluresque respublicæ particulares ex civibus velut partibus adunatæ. Quilibet civitatis seu reipublicæ bono debet attendere, illudque alicui officio vacans procurare. Aleator nemo est reipublicæ, quia nec forum frequentat, nec negotiationi seu mercaturæ invigilat, nec militiæ operam dat, nec alicui addicitur officio, ut ipsemet fatetur : *Nulli officio advigilo, nulla rostra præoccupo, nulla prætoria observo ; canales non odoro, cancellos non adoro, subsellia non contundo, jura non conturbo, causas non elatro, non judico, non milito ; secessi de populo.* (5) Tandem nulli ministerio servio.

Alias Christianis exprobrabant Gentiles, quod reipublicæ inutiles essent : *Infructuosi in negotiis dicimur* (6) : ab hac tamen calumnia se vindicant, dicentes : *Quomodo infructuosi videamur negotiis vestris, non scio. Navigamus et nos vobiscum, et vobiscum militamus, et rusticamur, et mercamur : proinde miscemus artes, operas nostras publicamus usui vestro.* Solus aleator ludo mancipatus et assuetus, infructuosus est communi bono : quia nec militat in castris, nec judicat in foris, nec laborat in agris, nec navigat in aquis, nec mercaturæ operam dat in negotiis, sed vitam desidem et otiosam agit, quasi Epicuri doctrinam profiteatur, qui totam in quiete constituit voluptatem. *Certe cum ad Epicuros et Zenonas ventum est, sapientes vocas, totum quietis magisterium, qui eam summæ atque unicæ voluptatis nomine consecravere.* (1)

Otium in negotio agnoscit Cassiodorus, quod probe *otiosum negotiosum* nuncupat. Negotiosum quidem aliquando in bonum, interdum in malum : in bonum, ut quando Christianus diebus festis et dominicis, a servili opere vacans, in operibus virtutis insumit tempus ; in malum, ut cum aleator diebus festis et Dominicis omittit pietatis opera, et ludo soli vacat, dicens : *Aliud non curo, quam ne curem.* (2) Unicum illi est negotium, non curare de bono reipublicæ et divino cultu : vacat a bonis operibus ; *otium negotiosum :* dies et noctes insumit in tesseris seu chartis lusoriis : et sic nemo est reipublicæ, pro qua nullo modo laborat. Nemo adhuc Ecclesiæ, cujus unitatem dividit, pacemque turbat.

3. Christiani sic fantur : *Corpus sumus de conscientia religionis, et disciplinæ unitate.* (3) Hujus autem corporis membra tanta virtute compaginantur, ut admirati exclamarint Gentiles : *Vide ut invicem se diligant, ut et pro alterutro parati sint mori.* (4) Hanc unionem dissolvunt aleatores, nam dum in fervore sunt, maxime cum sinistro eventu ludunt, incidunt in contentiones, rixantur verbis, sese vel fraudis, vel mendacii arguunt. Quod sic exaggerat Tertullianus : *Quid promovebis, cum si quid defenderis, negetur ? Et tu quidem nihil perdes, nisi vocem in contentione ; nihil consequeris, nisi bilem de blasphematione.* (5) Excitata bilis prorumpit in odia, convitia, duella, vulnera, homicidia : *proinde enim æmulationi concurrant necesse est officiales suæ in ea quæ æmulatur, ira, discordia, odium, dedignatio, indignatio, bilis, nolentia, offensa.* (6)

II. PARS. *Erat olim ista sententia : Nemo alii nascitur moriturus sibi.* (7) Natus et destinatus erat aleator, et aliis, et sibi. Nam ut paterfamilias, filiorum bono tenebatur invigilare ; ut civis, reipublicæ commodum procurare ; ut Christianus, Ecclesiæ unitatem et pacem servare : attamen natus non est filiis, quos depauperavit ; nec reipublicæ, cui inutilis fuit ; nec Ecclesiæ, cui noxius fuit ; neque sibi, nam ludo perdit, 1. Tempus ; 2. Facultates ; 3. Conscientiam.

(1) Tert. L. de Res. 1. — (2) Greg. Naz. 2. Or. 1. de Theolog. — (3) Tert. L. 1. de Cult. Fem. 8. — (4) Tert. Apol. 38. — (5) Tert. L. de Pall. 5. — (6) Tert. Apol. 42.

(1) Tert. L. de Pall. 5. — (2) Tert. ibid. — (3) Tert. Apol. 39. — (4) Tert. Apol. 39. — (5) Tert. L. de Præsc. Hær. 17. — (6) Tert. L. 1. adv. Marc. 25. — (7) Tert. L. de Pall. 5.

1. A divina bonitate *etiam ratio temporum nata est.* (1) Tempus dedit nobis divina bonitas ad sectandas virtutes, quibus comparetur æternitas : nam *virtutes carent tempore* (2) ; quia etsi in terra et in tempore fiant, æternum tamen merentur in cœlo mercedem. *Vide, peccator, temporis pretiositatem : quia modico tempore potest homo lucrari veniam, gratiam et gloriam.* (3) Tantum ac tale est pretium temporis ut audeat dicere Bernardinus : *Tempus tantum valet quantum Deus : quippe in tempore bene consumpto, comparatur Deus.* Tam charum et tam pretiosum tempus pro nihilo habetur : *Nullum temporis pretium est : de re omnium pretiosissima luditur.* (4) Aleator ludendo et tempus et facultates perdit.

2. Si ab aleatore inquiratur cur tantopere ludo vacat, respondebit : *Recipiam meum, vel rependam alienum.* (5) Duplici de causa ludit, vel ut amissum bonum recuperet, vel ut alienum lucretur bonum : at sæpe sæpius evenit ut nec alienum lucretur, nec perditum recuperet, sed ludendo in extremam decidat paupertatem. Inde oriuntur anxietates et angustiæ, rapinæ et furta, maledictiones et desperationes, quæ depauperatos aleatores ad laqueos, ad supplicium, et ad mortem, tum corporis, tum animæ conducunt. Nam ut ipsimet fatentur,

3. *Nostram quoque conscientiam ludimus.* (6) Aleatores injusti suam conscientiam ludunt, tum quia aliena inordinate concupiscunt : Apostolus autem nuncupat *cupiditatem radicem omnium malorum* (7), tum quia per fraudem alienum lucrantur, *et utique erga hominem admissa fraus maximi criminis nomen est* (8) ; tum quia cupiditatem et fraudem, mendacio et perjurio auctorare moliuntur : *tum mendacium cupiditatis, cupiditatis ministrum. Taceo de perjurio.* (9) Hæc aliaque scelera committit aleator iniquus, qui injuste aliena percipit *cum injuria conscientiæ suæ* (10) quam pro lucello perdit.

III. PARS. *Graviora delicta quæque, pro magnitudine periculi diligentiam extendunt observationis, ut ab his abscedamus.* (11) Maxime vero observanda sunt delicta, quæ specialiter divinas perfectiones offendunt. Nulla observatione præcavet peccata aleator iniquus, sed scelerosa audacia divinam auctoritatem, veritatem et sanctitatem aggreditur : nam, 1. Divinam dedignans auctoritatem, sese diabolo mancipat ; 2. Divinam veritatem mendacio devenustat ; 3. Nominis divini sanctitatem blasphemando profanat.

1. *Sumus servi, Dominum enim habemus Deum.* (1) A Dei dominio se subtrahit aleator, dum sese diabolo mancipat, in quo et contra fidem et contra naturam ipsam agit. Agnoscit Tertull. *testimonium animæ naturaliter christianæ* (2) ; sibi tamen contradicere videtur : nam aliorsum animam sic alloquitur : *Non es, quod sciam, Christiana : fieri enim non nasci soles Christiana.* (3) Verum quidem est quod anima non nascitur, sed fit Christiana in baptismatis sacramento. Vocat autem animam naturaliter christianam, vel quia in sententia Scoti est in potentia naturali ad recipiendas formas supernaturales, et habitus fidei, spei, charitatis et gratiæ, quibus fiunt Christiani; vel potius quia se sola absque ulla disciplina agnoscit veritates per discursum cognoscibiles, quas adhuc Christiani agnoscunt per fidem. Duo autem potissimum anima naturaliter cognoscit : unum, Dei existentiam, bonitatem et auctoritatem; unde *Deum nominat, hoc solo nomine, quia proprio Dei veri. Deus magnus, Deus bonus, et, quod Deus dederit, omnium vox est. Judicem quoque contestatur illum, Deus videt, et, Deo commendo, et, Deus mihi reddet.* (4) Alterum, diaboli malitiam, et odium hominis in dæmonem : *Satanam denique in omni aversatione, et aspernatione, et detestatione pronuntias. Sentis igitur perditorem tuum.* Aleator supremam Dei auctoritatem dedignatur, quia nec ejus magnitudinem recognoscit, nec bonitati gratias agit, nec justitiam pertimescit, nec majestatem reveretur; neque illi sese commendat, sed dæmonem nominat; se diabolo tradit quamtumvis inimico, et iniqua sua donatione *omne dæmonium saginat* (5) : nunquam etenim dæmones lautius epulantur quam cum homines eorum substrantur dominio, et sectantur mendacium adversus Dei veritatem.

2. Plura sunt quæ a Christiano arcere debet mendacium : 1. *Hoc erit testimonium veritatis, ubique occupantis principatum.* (6) 2. Quia mendaces sunt filii diaboli, qui est mendacii Pater : *diabolus a primordio mendax.* (7) 3. Quia Christianus peccatum vitare tenetur : *omne mendacium peccatum est.* (8) 4. Quia mendacium destruit veritatem : ete-

(1) Tert. L. 2. adv. Marc. 3. — (2) Philo Jud. L. de Sacrif. Abel. — (3) D. Bern. Serm. Fer. 4. post Dom. 1. Quadrag. 4. — (4) Senec. — (5) Tert. L. de Idol. 13. — (6) Tert. L. 1. ad Nat. 16. — (7) Tert. L. de Idol. 11. — (8) Tert. L. de Idol. 1. — (9) Tert. L. de Idol. 11. — (10) Tert. L. de Car. Chr. 3. — (11) Tert. L. de Idol. 11.

(1) Tert. L. 4. adv. Marc. 25. — (2) Tert. Apol. 17. — (3) Tert. L. de Test. An. 1. — (4) Tert. Apol. 17. — (5) Tert. L. de Idol. 11. — (6) Tert. L. de Præs. Hæret. 35. — (7) Tert. L. de Cor. Mil. 7. — (8) D. Aug. in Ps. 139.

nim homo mentiens *non potest ædificare mendacium sine demolitione veritatis.* (1) 5. Quia mendax Verbum divinum cui appropriatur veritas, specialiter offendit : alea autem et ludus *ne tunc quidem sine mendacii vitio est* (2), quia aleator est *ut plurimum mendax*, et absque ullo timore mentitur. *Non licet mentiri, nec pro toto mundo* (3) : Aleator tamen pro re nullius momenti fraudat, et *temerario mendacio* (4) fraudem se fecisse negat, et tum fraudem, tum mendacium juramento confirmat.

3. In oratione dominica, *ut sanctificetur postulamus* (5), Dei scilicet nomen. *Cæterum quando non sanctum, et sanctificatum est per semetipsum nomen Dei, cum cæteros sanctificet ex semetipso?* Etsi Dei nomen sit ex semetipso sanctum et sanctificatum, postulamus tamen ut sanctificetur, non quod nobis orantibus sanctificetur quod per se sanctum est, sed petimus ut quod per naturam sui sanctum est, sanctificetur in nobis : quomodo hanc petitionem expendit Tertullianus. *Id petimus ut sanctificetur in nobis, simul et in cæteris.* (6) Christianus et Dei nomen sanctificare tenetur, et ulterius curare debet ut alii illud sanctificent. *Plane benedici Deum omni loco ac tempore condecet ob debitam semper memoriam beneficiorum ejus ab omni homine.* (7) Aleator iniquus beneficiorum Dei immemor, tantum abest ut Dei nomen sua benedictione sanctificet, quin immo blasphemando profanat. In illo deprehendit Tertullianus *omnis malitiæ atque blasphemiæ ingenia* (8) : quia et ipse blasphemat, et alios suo exemplo, sua fraude et violentia, ad blasphemandum inducit. *Blasphemia quæ nobis omnino devitanda est, hæc opinor est : Si quis nostrum ad justam blasphemiam ethnicum deducat, aut fraude, aut injuria, aut contumelia, aliave materia dignæ querelæ, in qua nomen merito percutitur, ut merito irascatur et Dominus.* (9) Quavis ratione aleator præbeat aliis jurandi et blasphemandi materiam, graviter peccat, quia est causa cur et alii peccent. *Licet enim ab aliis fiat, non interest, si per me. In nullo necessarius esse debeo alii, cum facit quod mihi non licet. Ex hoc quod vetor facere, intelligere debeo curandum mihi esse ne fiat per me.* (10) Injuria quam committit in Deum aleator, et jactura suæ salutis quam ludendo incurrit, debent illi interdicere ludum, ne simul cum terrenis facultatibus per-

(1) D. Aug. — (2) Tert. Apol. 7. — (3) D. Aug. — (4) Tert. L. de An. 28. — (5) Tert. L. de Orat. 3. — (6) D. Hier. Ep. 155. — (7) Tert. L. de Orat. 3. — (8) Tert. L. 3. adv. Marc. 21. — (9) Tert. L. de Idol. 14. — (10) Tert. L. de Idol. 11.

dat animam suam. Si a damno tesserarum et cartarum ludo se abstinet, imitabitur perfectos Christianos, qui sic fantur : *Non ludimus de officio salutis.* (1)

CONCIO SECUNDA.

Hoc unum ad choreas aversandas, Christiano sufficere deberet, quod caput Joannis Baptistæ datum est in saltationis præmium. *Ipse clausula legis et Prophetarum; nec Prophetes, sed angelus dictus, contumeliosa cæde truncatur in puellæ psalticæ lucar.* (2) Tale facinus sic Chrysologus exaggerat : *Joannes virtutum schola, magisterium vitæ, sanctitatis forma, norma justitiæ, virginitatis speculum, datur incestui; traditur adulteræ; addicitur saltatrici.* (3) Neque solum de crudelitate culpatur chorea, quæ ita *locuples et splendida est censu criminis sui* (4), ut sit, 1. Scandalosa ; 2. Periculosa ; 3. Scelerosa.

I. PARS. *Scandalum non bon ærei, sed malæ exemplum est, ædificans ad delictum.* (5) Quam scandalosæ sint choreæ patet : quia, 1. Ex diaboli gymnasio procedunt ; 2. Idololatriam sapiunt; 3. Gravitatem christianam in insaniam vertunt.

1. Christianus in baptismate renuntiavit diabolo et pompis ejus : *ut a baptismate ingrediar, aquam adituri, ibidem, sed et aliquanto prius in Ecclesia sub antistitis manu contestamur nos renuntiare diabolo et pompis ejus* (6) ; in choreis autem *omnis diaboli pompa frequentatur.* (7) Tum quia saltare homines diabolus docuit. *Quis talia Christianos edocuit? Draco antiquus docuit magister omnis impuritatis.* (8) Plures autem sunt hac ætate qui *studiose choreis incumbunt juxta doctrinam Satanæ.* (9) Tum quia totum *Satanæ studium* in hoc versatur, ut homines choreis vacent. Tum quia choreis adest diabolus ; *ubi saltus lascivus, ibi diabolus certe adest.* (10) Tum quia chorearum tempore lætatur dæmon et diem festum agit : *Ubi cytharæ et chori ac plausus manuum, ibi virorum tenebræ, mulierum perditio, Angelorum tristitia, diaboli festum.* (11) Tum quia diabolus etiam cum saltantibus saltat, et choreas agit : *His tripudiis diabolus saltat* (12), seu, ut ait Theophylactus, *saltat per puellam diabolus.* Videat choreas agens

(1) Tert. Apol. 29. — (2) Tert. Scorp. 8. — (3) Serm. 227. — (4) Tert. L. de Spect. 7. — (5) Tert. L. de vel. Virg. 3. — (6) Tert. L. de Cor. Mil. 3. — (7) Tert. L. de Idol. 10. — (8) S. Ephrem. L. de Interrog. et Respons. — (9) D. Chrysost. 49. in Matth. — (10) D. Chrysost. — (11) D. Ephrem. — (12) D. Chrysot. Hom. 49. in Matth.

a quo sit edoctus, in cujus præsentia tripudiet, cujus celebret festum, cum quo saltet, et si in baptismate renuntiavit diabolo et operibus ejus. *Oderis, Christiane, quorum auctores non potes non odisse* (1), choreas scilicet et tripudia, quæ prodeunt de schola dæmonum, et insuper idololatriam sapiunt.

2. *Odisse debemus illos conventus et cœtus ethnicorum.* (2) Multis rationibus utitur Tertullianus ut Christianos a Gentilium cœtibus, maxime a choreis arceat. Inter quas tres mihi præcipuæ videntur: 1. Quia tripudiantes, falsos imitantur deos qui bacchantium more saltitabant, quod ethnicis exprobrat Tertullianus. *Plane religiosiores estis in cavea, ubi super sanguinem humanum, super inquinamenta pœnarum, saltant dii vestri.* (3) 2. Quia ludos suos Gentiles cum choreis et tripudiis celebrabant, quos *lupercos ludos appellabant, quod ludendo discurrant.* (4) Lupercales autem ludi, primo in honorem panis, dehinc ad cultum Lupæ, Romuli nutricis, instituti sunt. 3. Quia tripudia Bacchum et Venerem, aliaque ethnicorum numina venerantur; quare in vineis saltitabant alias Gentiles, eo quod vinum Baccho fuerit consecratum. Hujusmodi autem saltus et ludos *Liberalia proprie vocabant, præterquam Libero devotos, etiam a Libero institutos* (5) existimabant. Liber autem et Dionysius idem est ac Bacchus ebrietatis auctor. Addit Tertullianus: *Sed Veneri et Libero convenit: duo ista dæmonia conspirata et conjurata inter se sunt, ebrietatis et libidinis.* Inde Christianum urget Tertullianus ut ethnicorum fugiat conventus, et cœtus illos pestiferos virorum ac mulierum qui ad tripudiandum congregantur: *Non ergo fugies sedilia hostium Christi; illam cathedram pestilentiarum?* (6) Eadem ratiocinatione utitur Chrysologus ut Christianos a chorearum peste servet immunes. *Saltatricum pestis, lenocinia cantorum, voluptatum fomenta, naufragia mentium abscindantur.* (7) Belle nuncupat voluptatum fomenta, quia ad venereas alliciunt voluptates. Eas adhuc vocitat naufragia mentium, quia gravitatem christianam in insaniam vertunt.

3. *Nam ubi Deus, ibi pudicitia, ibi gravitas adjutrix et socia ejus. Quo ergo pacto pudicitiam sine instrumento suo, id est, sine gravitate tractabimus?* (8) In choreis autem neque Deus, neque gravitas, neque pudicitia reperitur. Non Deus, qui non adest ubi diabolus præsidet; choreis autem præsidet dæmon qui tripudiantes ad insaniam et impietatem ducit: *In circuitu impii ambulant* (1), quia saltando in gyrum procedunt, explicat D. August. Gravitas non reperitur in choreis: quomodo enim servabitur gravitas a saltatoribus, qui dum in gyrum saltant, in vertiginem facile aguntur? Vertigo autem quæ homini cerebrum evertit, inania est: quare sapienter Alphonsus Arragoniæ rex censet saltatorem ab insano nihil differre, nisi quod hic dum saltat, ille dum vivit insanus est. (2) Quem sic pungit Basilius Magnus: *Moves pedes, et insanus saltas* (3): quia, ut ait D. Ambrosius, *nemo saltat sobrius nisi qui insanit.* (4) Addit: *Saltationis auctor est aut temulentia, aut amentia.* Qui sanæ mentis insanientem non judicaret puellam tripudiantem *fractis gressibus corpore dissoluto, disjuncta compage membrorum fluentibus ex arte visceribus?* (5) Idem profecto debet ferri judicum de tot viris et mulieribus tripudiis operam dantibus, *ad saltationem insanientibus.* (6) Tandem in choreis non reperitur pudicitia. *Pudicitiæ christianæ satis non est esse, verum et videri. Tanta enim debet esse plenitudo ejus ut eructet a conscientia in superficiem, ut et a foris inspiciat quasi supellectilem suam.* (7) Pudicitia emicare debet extrinsecus, et intueri in modestia corporis, quasi in supellectile sua. Tripudiantes autem neque sapientiam neque pudicitiam demonstrant. Non sapientiam, quia insaniunt; non pudicitiam, quia *immaturis tripudiant atque lasciviunt saltationibus.* (8) Sicut gravitas et modestia quæ in incessu apparet, est pudicitiæ index, ita immodestia quæ elucet in choreis, sapit impudicitiam. *Hæ pompæ quam de proximo curent luxuriæ negotium, et obstrepant pudicitiæ disciplinis, dignoscere in facili est.* (9)

Non ignoro fucatos Christianos ad excusandas choreas, effari solitos choreas esse 1. Indifferentes; 2. Innocuas, maxime cum parentes ad ejusmodi cœtus ducunt puellas; 3. Necessarias ad societatis, amicitiæ et sanguinis confœderationem, neque absque scandalo omittendas. 1. *Omnia illic seu fortia, seu honesta, seu sonora, seu canora, proinde habe ac si stillicidia mellis de ranunculo venenato.* (10) Etenim si idololatriam, si consortium dæmonum, si immodestiam et impudicitiam Dominus damnat, quomodo

(1) Tert. L. de Spect. 10. — (2) Tert. L. de Spect. 26. — (3) Tert. Apol. 15 — (4) Tert. L. de Spect. 5. — (5) Tert. L. de Spect. 10. — (6) Tert. L. de Spect. 27. — (7) Chrysol. Serm. 474. — (8) Tert. L. de Cult. Fem. 8.

(1) Psal. 11. — (2) Panorm. L. 1. — (3) Hom. 1. de Ebr. — (4) L. 3. de Virg. — (5) Chrysol. 174. (6) Bas. — (7) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 13. — (8) Rupert. L. 6. in c. 7. Joan. — (9) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 9. — (10) Tert. L. de Spect. 27.

indifferentes erunt choreæ, quæ illa omnia sapiunt? *Erramus, nusquam et nunquam excusatur quod Deus damnat. Nusquam et nunquam licet, quod semper et ubique non licet.* (1) Neque, 2. Innocuæ sunt choreæ, licet puellas ad cœtum communem parentes deducant. *Ubi tympana sonant, tibia clamitat, lyra garrit, cymbalum concrepat, quis ibi timor Dei?* (2) Tenentur parentes invigilare filiarum saluti: *Beatus qui suæ vitæ custos est, et provisor est salutis alienæ.* (3) Stulti autem istiusmodi parentes, neque suam, neque filiarum curant salutem: non suam, *nam et si qui modeste et probe spectaculis fruitur, pro dignitatis, vel ætatis, vel etiam naturæ suæ conditione: non tamen immobilis animi est sive tacita spiritus passione. Nemo ad voluptatem venit sine affectu, nemo affectum sine casibus suis patitur. Ipsi casus incitamenta sunt affectus. Cæterum si cessat affectus, nulla est voluptas, et est reus jam ille vanitatis, eo conveniens, ubi nihil consequitur. Puto autem etiam vanitas extranea est nobis.* (4) Neque etiam parentes filiarum suarum curant salutem: nam *quota est quæ ne placere quidem extraneis concupiscat? quæ non vel idcirco se expingi curet?* (5) Ex Tertulliano autem, *non de integra conscientia venit studium placendi per decorem, quem naturaliter invitatorem libidinis scimus.* (6) Cujus optimam prodit rationem: *Siquidem et viris propter feminas, ut feminis propter viros, vitio naturæ, ingenita est placendi voluntas.* Parentes studiosi, et familiæ amantes, puellas nocturnis præsertim temporibus extra domum cursitare non permittunt. Quos sic hortatur Chrysologus: *Familia vestra, innocentiæ tripudiet disciplinis.* (7) Matribus simile monitum præbet D. Ambrosius: *Saltet, sed adultera filia: quæ vero pudica est, quæ casta est, filias suas religionem doceat, non saltationem.* Neque, 3. Prætextum sumant parentes ex humana societate, vicinorum amicitia, propinquorum consortio: *Sint dulcia licet, et grata, et simplicia, etiam honesta quædam. Nemo venenum temperat felle et elleboro, sed conditis pulmentis, et bene saporatis, et plurimum dulcibus id mali injicit: ita et diabolus lethale quod conficit, rebus Dei gratissimis et acceptissimis imbuit.* (8) Quovis prætextu et quavis in domo ad tripudiandum conveniant viri cum mulieribus, ad lasciviendum inducunt choreæ; *si enim verbo nudo conditio polluitur, multo magis si saltitaveris contaminatur.* (1) Colloquium juvenis cum femina excitat libidinem, a fortiori choreæ, quæ, ut ait nonnemo: Vindemiæ sunt diaboli. Hæc evidenter ostendunt quam culpabiles sint parentes, qui filias ducunt ad nocturnos cœtus, cum manifesta jactura pudicitiæ; tum quia ibi adsunt libidinum nundinæ: *Aspice lupas popularium libidinum nundinas.* (2) Tum quia in his cœtibus persæpe innocens puella criminosum concipit amorem. *Quantum velis bona mente conetur, necesse est publicatione sui periclitetur, dum percutitur oculis incertis et multis; dum digitis demonstrantium titillatur; dum nimium amatur; dum inter amplexus et oscula assidua concalescit.* (3) Tum quia *insultante luxuria* (4) pudicitia violatur, maxime cum ad tale facinus locus sit peropportunus, et aliquando faveant tenebræ, quas *lenones tenebras* (5) nuncupat Tertull. Neque excusabiles sunt admittentes in suis domibus hujuscemodi cœtus, quos sic pungit Tertullianus: *Si lupanaribus renuntiasti, ne indueris domui tuæ faciem novi lupanaris.* (6) Nam quodammodo culpabiles sunt omnium turpitudinum, quæ vel cogitatu, vel verbo, vel actu, vel opere fiunt. Neque, 4. Tandem dicatur, cœtus hujusmodi esse convenientes civilitati, neque ab eis juvenes et puellas honeste et absque scandalo posse abstineri. Quam futilis sit iste prætextus multis rationibus demonstrat Tertullianus. Tum quia *bonæ res neminem scandalizant, nisi malam mentem* (7): tum quia *si bonum est, modestia et verecundia, agnoscant malum suum, quæ de tali bono scandalizantur.* Tum quia *si et incontinentes dicant se a continentibus scandalizari, continentia revocanda est.* Tandem, *cur non magis hæ querantur scandalo sibi esse petulantiam, impudentiam,* quæ vigent in choreis, easque scandalosas simul, et periculosas ostentant?

II. PARS. *Nec tanti gulam facias voluptatis, quanti periculum per suavitatem.* (8) Vitrea pudicitia est et lapsu facilis, in choreis autem trinum incurritur periculum, 1. Famæ et honoris; 2. Pudicitiæ et castitatis; 3. Conscientiæ et salutis.

1. Belle *pudicitia flos morum, honor corporum, decor sexuum* (9) nuncupatur. Hujus-

(1) Tert. L. de Spect. 20. — (2) D. Hier. cont. Helvid. — (3) Chrysol. Serm. 155. — (4) Tert. L. de Spect. 15. — (5) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 1. — (6) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 2. — (7) Serm. 127. — (8) Tert. L. de Spect. 27.

(1) Tert. L. de Cor. Mil. 10. — (2) Tert. L. de Pall. 4. — (3) Tert. L. de vel. Virg. 14. — (4) Tert. L. de Pall. 3. — (5) Tert. Apol. 7. — (6) Tert. L. de Idol. 15. — (7) Tert. L. de vel. Virg. 3. — (8) Tert. L. de Spect. 27. — (9) Tert. L. de Pud. 1.

commodi autem flos facile defloresciit, honor dehonestatur, decor dedecoratur. Mulieres honoris studiosæ omne improperii vitant periculum, nec ullum adeo grande est malum, quod non ultro sustineant, ne honoris patiantur jacturam : sic enim servant florem pudicitiæ vernantem, honorem corporum florescentem, et decorem sexus coruscantem: *Acerba licet a feminis æquo animo excepta, imo et ultro appetita, famæ et gloriæ causa.* (1) Tantopere decantatum Lucretiæ exemplum prodit Tertullianus. *Ad manum est Lucretia, quæ vim stupri passa, cultrum sibi adegit in conspectu propinquorum, ut gloriam castitati suæ pareret.* Inde desumit ansam alloquendi christianas mulieres, easque ad famæ amorem et pudicitiæ studium stimulandi; ut vel sic sexui, et religioni respondeant : *Ut vos quoque benedictæ, sexui vestro respondeatis.* Qui honorem et religionem zelant, saltatorum cœtus velut scopulos fugiunt; in choreis cum hominibus minime sociantur, ne vel sibi, vel aliis tentationis præbeant materiam. Quas sic adhortatur Tertullianus : *Vos a feminis nationum ut in cæteris, incessu quoque divertere necessarium est : quoniam perfectæ, id est, christianæ pudicitiæ, appetitionem sui non tantum non appetendam, sed exsecrandam vobis sciatis: quod tentationibus viam aperire non debemus.* (2) Mulieres et puellæ religionis et honoris immemores, quæ periculosos hominum adeunt cœtus, cum viris absque pudore tripudiant, tentationibus ansam præbent, *famæ suæ ornamenta deponunt* (3), et cum honoris et famæ jactura, castitatis et pudicitiæ incurrunt periculum.

2. *Nam qui præsumit, minus jam veretur, minus præcavet : qui minus præcavet, plus periclitatur.* (4) Quærit acute causam D. Ambrosius cur adolescentula recte educata, piis imbuta moribus, virtuti enutrita, simul cum virtute pudicitiam amittat. Respondet Mediolan. Antistes : *Forte adolescentula capta est occasionibus, quæ delictorum fomites sunt.* (5) Quod si virorum ac mulierum societas est adeo periculosa, quanto magis dum miscentur in choreis ? Quare hominem hortatur Ecclesiasticus : *Cum saltatrice ne assiduus sis, ne forte pereas in efficacia ejus.* (6) Lectio græca habet *cum psaltrice.* Puellarum saltus quibus accedunt cantilenæ aures suaviter demulcentes, sunt laquei, quibus illaqueantur juvenes. *Nemo cum serpente securus ludit, nemo cum diabolo jocatur impune.* In tripudiis autem *serpens latet in femina, quæ reptans gressibus flexuosis, lethale toto corpore virus effundit* (1), quo virorum toxicatur animus. Inde concludit Chrysol. *Si Joannes tantus, si Joannes talis, tanta eremo separatus a feminis, feminarum pericula non evasit : quis est, qui inter feminas vivens evasurum se sine maximo labore, sine maxima cautione confidit ?* Argumentatur a majori ad minus; nam si *Joannes saltatrici addictus est in pretium* (2), quid non obtinebunt saltatrices ab hominibus ad libidinem pronis ? Ita captus est Herodes saltatricis venustate, ut ei dimidium regni promiserit, et adhuc Joannis Baptistæ dederit caput. *En quo præcipitatur caro, dum ad luxuriæ facinus, voluptatis inflammatur incendiis.* Multa occurrunt in choreis, quæ tum viros, tum mulieres, ad lasciviam inflammant. Immodesti motus corporis ; aspectus mutui, risus et corrisus; contactus manuum et uberum; amplexus, oscula, pleraque alia, quæ, ut fatur Tertullianus, scintillas libidinum conflabellant. *In omni spectaculo, nullum majus scandalum occurrit quam ipse virorum ac mulierum accuratior cultus : ipsa consensio, ipsa in favoribus conspiratio aut dissensio, inter se de commercio scintillas libidinum conflabellant* (3), et ita in choreis simul cum pudicitia, anima et salus periclitatur.

3. Magna cautela utendum est ne animæ periclitetur salus, maxime inter tripudia, ubi christianæ mulieres tota fidei substantia incedere debent, ne conscientia earum lethale vulnus accipiat. Ideoque sic fantur apud Tertullianum: *Debemus quidem ita sancte et tota fidei substantia incedere, ut confisæ et securæ simus de conscientia nostra, optantes perseverare id in nobis, non tamen præsumentes.* (4) Gratia et sanctitas sunt fidei substantia, et animæ vita, ejusque inchoata salus. Quæ percupiunt consummatam in cœlo sibi comparare salutem, sancte, et tota fidei substantia incedunt, fugientes choreas, et vitia quæ illas consequuntur, et quæ sunt, ut fatur Tertullianus, *crimina tam exitiosa, tam devoratoria salutis* (5), et quia prædestinatio bono perseverantiæ innititur, in divina misericordia fiduciam ponunt de se nihil præsumentes, sed semper in timore versantes; nam *timor fundamentum salutis est : præsumptio impedimentum timoris.* (6) Hoc etenim est discrimen inter timidos et præ-

(1) Tert. L. ad Mart. 4. — (2) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 2. — (3) Tert. L. de An. 33. — (4) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 2. — (5) D. Ambr. L. de Pœnit. 2. — (6) Cap. 9.

(1) D. Chrysol. Serm. 155. — (2) Chrysol. Serm. 197. — (3) Tert. L. de Spect. 25. — (4) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 2. — (5) Tert. L. de Idol. 1. — (6) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 2.

sumentes Christianos, quod illi suam agnoscentes fragilitatem timent, et delinquendi præcavent periculum : quia *proximus periculo diu tutus non eris.* (1) Isti vero nihil timentes, sed viribus suis freti, nulla cautela utuntur, sed omni periculo sese exponunt, illi salutis obstacula sollicite vitant, et sancta sollicitudine securitatem captant : isti cum præsumente sua securitate vacillant et pereunt, quod his verbis optime declarat Tertullianus : *Utilius ergo si speremus nos posse delinquere, quam si præsumamus non posse. Sperando enim timebimus, timendo cavebimus, cavendo salvi erimus ; contra si præsumamus, neque timendo, neque cavendo, salvi non erimus. Qui sollicitus est, is vere poterit esse securus ; at qui securus agit, non est sollicitus, non possidet tutam et firmam securitatem.* (2) Quam, quæso, conscientiæ securitatem habere possunt viri et mulieres in choreis, quibus præsident dæmones ? *Quis enim immundis spiritibus operatus, non conspurcatus et constupratus incedit?* (3) Quodnam est majus periculum delinquendi, quam in tripudiis, ubi libere et impudice vagantur oculi ? *Invicem se eadem oculorum genera desiderant, ejusdem libidinis est videri et videre.* (4) Nonne in choreis frequentissimi sunt casus, ubi *titillante luxuria, et non tam ludente quam illudente lascivia* (5), tot fornicationes, tot stupra, tot adulteria, tot incestus, vel opere, vel saltem animo perpetrantur. Utinam saltator et saltatrix attenderent ad istud Ecclesiastici monitum : *Communionem mortis scito, quoniam in medio laqueorum ingredieris.* (6) In choreis quamplurimi laquei sunt, quibus dæmon velut venator cingit et capit saltantes, eosque ad mortem æternam deducit, nam *tenent tympanum et cytharam, et gaudent ad sonitum organi, ducunt in bonis dies suos, et in puncto ad inferna descendunt* (7), ut pœnas luant choreæ criminosæ.

III. PARS. Adeo scelerosæ sunt choreæ, ut in eis criminum magnitudinem agnoscat Chrysologus, qui sic fatur de Baptistæ cæde: *Perdidit virtutum magnitudinem criminum magnitudo.* (7) Neque magnitudo tantum, sed etiam criminum multitudo deprehenditur in choreis : quæ sunt criminosæ, 1. Gloriæ et vanitatis ; 2. Lasciviæ et voluptatis ; 3. Sacrilegii et impietatis.

1. Belle ad propositum Tertullianus: *Non probabis usquam vanos cursus, et jaculatus, et saltus vaniores.* (1) Choreæ dicuntur vanæ, tum quia bonum non respiciunt finem, tum quia nihil proficiunt, imo corpori afferunt lassitudinem, et animæ inflammant passionem ; tum quia a vanitate sunt inventæ ; tum maxime quia sunt fomites et incentiva gloriæ et vanitatis. Vanitas tripudiantes ut plurimum congregat. *Propter istos enim conventus, et mutuum videre et videri, omnes pompæ in publicum proferuntur : aut ut luxuria negotietur, aut gloria insolescat.* (2) Duplex affert Tertullianus chorearum motivum : gloriæ scilicet insolentiam, et luxuriæ negotium. Utrumque scelerosum : choreæ itaque criminosæ sunt gloriæ et vanitatis, lasciviæ et voluptatis.

2. Nam *et est omnis publicæ lætitiæ luxuria captatrix.* (3) In choreis inescantur saltantes, et impudico captantur amore. Ibi juvenes amittunt libertatem, et sæpe sæpius puellæ pudicitiam perdunt. Cum enim promiscue versentur, et favores absque timore et pudore permittant, facile corruunt. *Sic frons duratur, sic pudor teritur, sic solvitur, sic discitur aliter jam placere desiderare.* (4) Hujusmodi casum puellarum quas gloria ad cœtus et choreas ducit, sic ad unguem describit Tertullianus : *Porro ubi gloria, illic sollicitatio ; ubi sollicitatio, illic coactio ; ubi coactio, illic necessitas ; ubi necessitas, illic infirmitas.* Habes optime expressum ordinem et modum quo juvenes inter tripudiandum insequuntur puellas. Quæ pudicitiam amant, choreas aversantur velut castitatis naufragium, quod pro certo insipientes illæ patiuntur, quæ cœtus et impudicos sectantur saltus. *Dicam, licet nolim, nec difficile mulier semel fit, quæ non timet fieri.* (5)

3. Tandem choreæ sacrilegii et impietatis criminosæ sunt : Gentiles siquidem choreis, et luxuriæ vacabant, *nunc ex principalium prosperitatum exsultatione, nunc ex municipalium solemnitatum proprietate* (6), præsertim diebus festis, falsis dicatis numinibus. Hos imitantur impii illi Christiani qui diebus festis, et Dominicis contra Ecclesiæ inhibitionem Gentilium more tripudiant, et luxuriantur. Nam *hoc loco retractandum oportet de festis diebus, et aliis extraordinariis solemnitatibus, quas interdum lasciviæ subscribimus, adversus fidei disciplinam, communicantes nationibus in idolicis rebus* (7),

(1) S. Isid. L. 2. Solit. — (2) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 2. — (3) Tert. L. de Idol. 1. — (4) Tert. L. de vel. Virg. 2. — (5) Chrysol. Serm. 174. — (6) Cap. 9. (7) Job. 21. — (8) Serm. 127.

(1) Tert. L. de Spect. 18. — (2) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 11. — (3) Tert. L. de Cor. Mil. 13. — (4) Tert. L. de vel. Virg. 14. — (5) Tert. — (6) Tert. L. de Cor. Mil. 13. — (7) Tert. L. de Idol. 13.

quantumvis Dei servi et ancillæ, nullo obscœnæ voluptatis genere cum Gentilibus et idololatris communicare debeant. *Sed dicit aliquis: Non sunt hæc sacrilegiorum studia, vota sunt hæc locorum. Erras, homo, non sunt hæc ludicra, sed crimina.* (1) Tum quia ethnicorum æmulantur impietatem, et ex festis Sanctorum sumunt occasionem lasciviendi: *maiorum morum licentia pietas erit, occasio luxuriæ religio deputabitur* (2); tum quia auctorem habent diabolum, qui in Dei vertit injuriam dies sacratos divino cultui. *Diabolus numerosa genuit et perniciosa portenta, ut ridiculum de religione captaret, in sacrilegium verteret sanctitatem, de honore Dei Deo pareret injuriam.* (3) Tum quia dies festi et Dominici sanctitati dicati profanantur. Impius Christianus his diebus lascive saltat, *ut profanet totam de turpitudine sanctitatem* (4), agendo scilicet choreas ipso tempore quo sacrosanctum missæ celebratur sacrificium, administrantur sacramenta, decantantur vesperæ, et habentur conciones. Tum quia his diebus Deus misericordiam suam ostentat, quam impedit tripudians, et ejus irritat justitiam; nam *festa in lasciviam traducere est propitiationem in reatum vertere.* (5) Tum quia licet Christianus teneatur sub præcepto vacare his diebus ab opere servili, tamen *melius feminæ die sabbathi lanam nerent, quam tota die in neomeniis suis impudice saltarent.* (6) Tandem concludendum est cum Chrysologo: *Nos non declamare volumus, sed clamare, ut festivitatum gaudia sint causa vestrarum, nataliumque vestrorum solemnitas teneat in exsultatione mensuram.* (7) Abscedant lasciviæ, abscedant choreæ, abscedat virorum ac mulierum conventus, abscedant cuncta Gentilium voluptatum lenocinia, ubi præsidet diabolus, nam *qui jocari voluerit cum diabolo, non poterit gaudere cum Christo.* (8)

(1) Chrysol. Serm. 155. — (2) Tert. Apol. 35. — (3) Chrysol. — (4) Chrysol. Serm. 27. — (5) D. Chrysost. — (6) D. Aug. L. de Decem Chordis. — (7) Serm. 127. — (8) Chrysol. Serm. 155. — (9) Tert. L. de Idol. 18.

CONCIO TERTIA.

Proprius *habitus uniuscujusque est, tam ad usum quotidianum, quam ad honorem et dignitatem.* (9) Homines a mulieribus sicut sexu ita et habitu discriminantur: hominum dignitas non patitur eos muliebribus vestiri, nec feminarum honor permittit ut induantur viriliter, *quo more celebrari nec modestia, nec verecundia, nec pudicitia permittunt.* (1) Plures tamen reperiuntur viri et mulieres qui bacchanalium præsertim tempore, desumunt habitus, nec usui, nec honori, nec dignitati convenientes. Viri namque vestes muliebres deferunt; feminæ virorum indumenta desumunt. Ejusmodi vestium mutatio quam sit indecens, inhonesta et christiano nomine indigna, constat, quia est contra, 1. Modestiam; 2. Verecundiam; 3. Pudicitiam.

I. PARS. *Nihil est Deo acceptius modestia* (2): amat Deus modestiam in cunctis hominibus, quia modestia naturam venustat, religionem honorat, virtutem commendat, et cunctis bonis exundat. *Dives est modestia, quæ Dei portio est.* (3) Vel quia maxime eluxit in Deipara, quæ Dei portio est; nam Verbum humanatum inconsumptam habet portionem carnis, quam sumpsit ex Virgine; vel quia Christianus modestia pollens a Deo adoptatur, et divinæ naturæ fit particeps. Plus audet Philo Jud. et feminam *felicitate modestiæ* (4) beatam prædicat. Christianæ mulieres studiosæ virtutis *omnis malitiæ ingenia convertent in studia modestiæ.* (5) Sic Dei existimationem et amorem merebuntur, quem demerentur quæ in omnem immodestiam se diffluunt. Has namque aversatur Deus, præsertim quæ larvatæ incedunt, et indumentis sexui contrariis vestiuntur. *Nullum cultum a Deo maledictum invenio, nisi muliebrem in viro. Maledictus enim, inquit, omnis qui muliebribus induitur.* (6) Quod si viri muliebriter vestiti maledicuntur a Deo, a fortiori maledictione plectuntur immodestæ illæ mulieres quæ viriles deferentes habitus, 1. Naturam pervertunt; 2. Religionem dediscunt; 3. Virtutem deprimunt.

1. *Certe habitum vertere naturæ totius solemne munus est* (7): viri et mulieres habitum mutantes, agunt contra naturam, ut in Achille comprobatur, de quo sic fatur Tertullianus: *Naturam itaque concussit Larissæus heros in virginem mutando: ille ferarum medullis educatus, ille apud rupicem et sylvicolam, et monstrum eruditorem scrupea schola eruditus, sustinet stolam fundere, comam struere, cutem fingere, speculum consulere, collum demulcere, aurium quoque foratu effeminatus.* (8) Semel et iterum vestem mutavit Achilles, 1. Cum inter puellas puellarum more indutus fuit; 2. Cum ad debellandos Trojanos virilem resumpsit ha-

(1) Tert. Apol. 35. — (2) Tert. L. de vel. Virg. 16. — (3) D. Ambr. L. 1. Offic. 18. — (4) L. de Abraham. — (5) Tert. L. 3. adv. Marc. 21. — (6) Tert. L. de Idol. 16. — (7) Tert. L. de Pall. 2. — (8) Tert. L. de Pall. 4.

bitum : *Plane postea miles est : necessitas enim reddidit sexum. De prœlio sonuerat, nec arma longe. Ipsum ferrum virum attrahit.* (1) Binam illam habitus mutationem damnat Tertullianus : *Uterque habitus mutandi malus : alter adversus naturam, alter adversus salutem.* Adversus salutem habitum mutavit Achilles, quia viriliter indutus, et pugnans, vulneratus obiit ; mutavit adhuc adversus naturam, puellæ ornatum deferens. In bina illa mutatione binum monstrum agnoscit Tertullianus : *Ecce itaque mutatio, monstrum equidem geminum, de viro femina, mox de femina vir.* Geminum illud monstrum bacchanalium tempore videmus, in quo viri muliebribus, feminæ virilibus induuntur : quo nihil stultius, nihil prodigiosius, nihil monstruosius concipi potest. Nihil stultius : *Quanta hæc amentia effigiem mutare naturæ ?* (2) Nihil prodigiosius : *Nihil distat a prodigio quisquis alterius causa et formam mutat et mores.* (3) Nihil monstruosius, nam *omne quod contra naturam est, monstri meretur notam penes omnes ; penes nos etiam elogium sacrilegii in Deum naturæ dominum et auctorem.* (4) Turpe quidem est homines indui muliebribus, sed multo turpius feminas virilibus vestiri : quæ sunt hujusmodi, pervertunt naturam, et religionem dediscunt.

2. Christiani sedulo debent custodire *modestiam fidei.* (5) Modestiam fidei nuncupat Tertullianus quia fides modestiam docet, quæ christianæ religionis velut propria videtur ; quare ex Christianorum modestia religionis veritatem probat, et vult ut Gentiles ex modestia reliquum disciplinæ ordinem censeant. *Reliquum ordinem disciplinæ existimate qui sit, de religionis officio ; nihil vilitatis, nihil immodestiæ admittit.* (6) Tempore nascentis Ecclesiæ, tum viri, tum *feminæ, modestiæ patrocinabantur* (7), et sua modestia christianam disciplinam multum commendabant. Quantum distant ab illa modestia Christiani hujusce ætatis, qui bacchanalium tempore non verentur *catervatim cursitare, ad injurias, ad impudentias, ad libidinis illecebras ?* (8) Et quod est scelerosum magis, vagantur die noctuque cum indumentis sexui et religioni contrariis. *Cur istos non spectas, vel illos item habitus qui stare religionem mentiuntur ?* (9) et quod est omni stupore majus, mulieres jam ætate grandævæ, vestes mutant, larvatæ incedunt, et viriliter indutæ, vicatim cursitant, et harum voluptatum lenocinio *ætates requietas jam et in portum modestiæ subductas avocant* (1) ; tanto magis scelerosæ et culpabiles, quod modestia sexum, religionem et ætatem decet. *Avertat Deus a suis tantam voluptatis exitiosæ cupiditatem.* (2) Exitiosa sane voluptas quæ naturam pervertit, religionem dediscit, laudem dedecorat et deprimit.

3. *Si bonum est modestia* (3), laudem profecto merentur modestæ mulieres, quæ modestiam sectantes, sibi laudem comparant ; extraneas ædificant, et Dei gloriam prædicant. Sibi laudem comparant, quia *etiam modestiæ laus est.* (4) Extraneas ædificant, quas idcirco hortatur Tertullianus : *Cur non vestris armis indutæ procedatis : tanto magis, quanto ad extraneas fidei ? ut sit inter Dei ancillas, et diaboli, discrimen : ut exemplo sitis illis, ut ædificentur in vobis.* (5) Tandem Dei gloriam prædicant. Quapropter modestiæ debetis invigilare, *ut magnificetur Deus in corpore vestro. Magnificatur autem in corpore per pudicitiam, et per habitum pudicitiæ competentem.* (6) Feminæ quæ viriliter indutæ cursitant, sese dedecorant, extraneas scandalizant, Deum inhonorant. Sese dehonestant, deponentes vestes muliebres, *indices quoque custodesque dignitatis habitus, ut lenocinii factitandi impedimenta.* (7) Extraneas scandalizant : *Quanto blasphemabile, si quæ sacerdotes pudicitiæ dicimini, impudicarum ritu procedatis ?* (8) Tandem Deum inhonorant, quod Gentilibus exprobrat Tertullianus : *Cætera lasciviæ ingenia, etiam voluptatibus vestris, per deorum dedecus operantur.* O quam ingeniosa est luxuria ! quot amorum artes argute excogitat Venus ! quot voluptatum varietates, homines docuerunt dæmonia, *Hæc qualia sint, interim jam ex doctorum suorum qualitate et conditione pronuntiari potest, quod nihil ad integritatem peccatores, nihil ad castitatem adamatores, nihil ad timorem Dei desertores spiritus aut monstrare potuerunt, aut præstare.* (9) Perversi illi spiritus vestium docuerunt mutationem, ut viri muliebribus vestiti, feminæ quoque viriliter indutæ, dedecore afficerent Deum, tum per immodestiam, tum per impudentiam.

II. PARS. *Bonum est verecundia* (10); quia, ut ait S. Ambrosius, est *pudor bonus magis-*

(1) Tert. L. de Pall. 4. — (2) D. Ambr. L. 1. de Virg. — (3) Zen. Ver. Serm. de Contin. — (4) Tert. L. de Cor. Mil. 5. — (5) Tert. L. de Or. 1. — (6) Tert. Apol. 39. — (7) Tert. Apol. 6. — (8) Tert. Apol. 35. — (9) Tert. L. de Pall. 4.

(1) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 9. — (2) Tert. L. de Spect. 25. — (3) Tert. L. de vel. Virg. 3. — (4) Tert. L. de Exhort. Cast. 1. — (5) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 11. — (6) Tert. — (7) Tert. L. de Pall. 4. — (8) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 12. — (9) Tert. L. 1. de Cult. Fem. 2. 2. — (10) Tert. L. de vel. Virg. 3.

ter officii : quem pudet facere, in naturam vertit. (1) Peccandi pudor vertitur in naturam, ac si virtus sit velut connaturalis verecundiæ; quæ propriis coloribus a D. Bernardo pingitur : *Verecundia est gemma morum, virga disciplinæ, soror continentiæ, lampas pudicæ mentis, expugnatrix malorum, et propagatrix puritatis innatæ, specialis gloria conscientiæ, famæ custos, vitæ decus, virtutis sedes, naturæ laus, et insigne totius honesti.* (2) Pudore passiones sedantur, vitia frænantur. *Pudor frequenter est frænum vitiorum.* (3) Pudore luxus rescinditur, moderatio servatur. *Verecundia ab omni aliena luxu, sobrietatem diligit, honestatem fovet.* (4) Pudorem Christianis velut bonorum operum parentem commendat Ennodius. *Matrem bonorum operum amate verecundiam.* (5) Cunctis Christianis necessarius est pudor. Hunc præsertim in adolescentibus requirit Ambros. *Ut enim in senibus gravitas, in juvenibus alacritas, ita in adolescentibus verecundia, velut quadam dote commendatur naturæ.* (6) Quod si in adolescentibus requiritur pudor, a fortiori desideratur in mulieribus et puellis, quibus *magis disciplina verecundiæ et modestiæ incumbit.* (7) Hanc enim præ se ferre debent in oculis, in verbis et in cunctis operibus. Verum, proh dolor! *nec feminæ sexu mitigantur secundum pudorem* (8), bacchanalium præsertim tempore, quo viriliter indutæ incedentes, impudentiam ostentant, 1. In oculis; 2. In verbis; 3. Universaliter in cunctis.

1. *Christianus salvis oculis feminas non videt, animo adversus libidinem cæcus est* (9), probe noscens oculos esse virtutis periculum, castitatis venenum, voluptatis illicium. Qui ad libidinem allici nolunt, *jubentur oculi custodire censuram.* (10) Homines christiani ut oculos a crimine custodiant immunes, armari pudore tenentur, maxime feminæ, quibus magis propria videtur verecundia. Quare christianam mulierem sic hortatur Tertullianus : *Indue armaturam pudoris; circumduc vallum verecundiæ, murum sexui tuo strue, qui nec tuos emittat oculos, nec admittat alienos.* (11) Mutuus oculorum aspectus tum viris, tum mulieribus periculosus est. Ut enim ait Chrysologus, *nonne oculus prævaricationis est auctor* (12), quia ad lasciviam allicit, secumque trahit voluntatis consensum? Et ita *libidinosa visus transcurrentis affectio* (1) animam contaminat, et instigat ad delinquendum. Quare *deprimendi sunt oculi quasi quidam raptores ad culpam* (2); ad quod verecundia feminis potissimum necessaria est, ne videantur et ne videant : *est enim et in oculis verecundia, ut nec videre viros femina, nec videri velit.* (3) Mulier seu puella verecunda non allicit virorum oculos, nam *quis audebit oculis suis premere faciem clausam, faciem non sentientem, faciem (ut dixerim) tristem?* (4) nec suos adhuc emittit oculos, sciens quod *nullus aspectus tutus* (5) est, et quod sunt maxime pertimescendi *veloces jactus oculorum.* (6) Scio quam plurimas esse pudoratas mulieres quarum *diligo verecundiam* (7); quæ scilicet incedent *depictæ oculos verecundia.* (8) Sunt tamen quamplurimæ minus verecundæ, quæ alienos alliciunt oculos, et in suis oculis impudentiam ostentant. Alienos oculos alliciunt, tum per affectatum decorem, *perinde oculorum incursibus molestum* (9); tum per habitus novitatém, aut vestis mutationem. Ex Hildeberto autem *affectatus decor, et quidquid aliud, quam quod natum est, fascinat oculos intuentium.* (10) Impudens mulier idcirco luxui, fuco, larvæ, pantomimiæ mancipatur, *ut oculos et suspiria adolescentium post se trahat.* (11) Neque tantum alienos ad se allicit oculos, sed suos adhuc *oculos impudenter extollit, quorum lenocinio mundus in flore est.* (12) De filiabus Jerusalem asseverat Propheta evangelicus, quod *ambulaverunt extento collo, et nutibus oculorum ibant.* (13) Pedibus incedere solemus, non oculis, impudens tamen femina oculos petulanter jaciens in amasios nutibus, incedit oculis, et ut fatur Chrysologus, *occurrit lasciva oculis, soluta gressibus, præventa illecebris* (14), queis illaqueare viros nititur, tum per oculorum inverecundiam, tum per verborum impudentiam.

2. Feminarum *eloquium quiescat verecundia retentum.* (15) Quantumvis ingenti polleant ingenio, magnamque in suis sermonibus ostendant venustatem, dum simul cum hominibus conversantur *quod tacent, pudor est.* (16) Ad instar Philomelæ quam a Thereo

(1) L. 8. in Luc. 17. — (2) Serm. 86 in Cant. — (3) D. Chrysot. Hom. 26. in Matth. — (4) D. Ambr. L. 1. Offic. 43. — (5) Paræn. 6. — (6) L. 1. Offic. 17. — (7) Tert. L. de Bapt. 17. — (8) Tert. L. 1. adv. Marc. 1. — (9) Tert. Apol. 46. — (10) Salv. L. 2. ad Eccles. — (11) Tert. L. de vel Virg. 16. — (12) Serm. 139.

(1) D. Hil. cant. 4. in Matth. — (2) D. Greg. L. 21. Mor. 2. — (3) D. Ambr. L. de Pœn. 7. — (4) Tert. L. de vel. Virg. 15. — (5) D. Hier. Ep. ad Eust. — (6) D. Valer. Hom. 16. — (7) Tert. L. de Pœn. 7. — (8) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 13. — (9) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 2. — (10) Ep. 33. — (11) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 3. — (12) S. Zen. Serm. 1. in Ps. 130. — (13) Esa. 3. — (14) Serm. 115. — (15) Tert. L. de Pall. 5. — (16) Tert. L. adv. Val. 1.

Thraciæ tyranno violatam, et elinguatam poetæ fabulantur. Verum, ut animadvertit Tertullianus, *Philomelam prudentiores, non linguæ ca de, sed pudoris rubore mutam interpretantes.* (1) D. Ambrosius Susannæ prodit exemplum, quæ suam noluit sermonibus tueri innocentiam, pudoris memor magis quam salutis. *Tacebat in periculis Susanna, et gravius verecundiæ quam vitæ damnum esse putabat : nec arbitrabatur periculo pudoris tuendam salutem. Deo soli loquebatur, cui poterat casta verecundia loqui.* (2) Hujusmodi exemplum imitari deberent virgines, ut verecundo silentio suam probarent virginitatem : *Vocis virginitas prima signetur, claudat ora pudor.* (3) Multæ tamen sunt quarum ora pudor non claudit, quas merito *loquaces* (4) nuncupat Tertullianus. Verum non eodem modo et fine loquaces sunt omnes. Quædam ex urbanitate et sermonis venustate loqui affectant, aliæ ex impudentia et voluptate. Verum quovis modo loquaces sint, pudorem offendunt. Nam *per loquacitatem irrepunt verba pudoris inimica* (5) Urbanitatis commercium non fit sine jactura pudoris. *Teritur enim officiis pudor, audacia emicat, risus subrepit, modestia solvitur* (6): adeo est urbanitas in feminis periculosa verecundiæ. Pudica virgo non sit satis urbana, ut sit satis verecunda. Dum aliqua incivilitatis nota inuritur verecundia, pudoris nitor micantius scintillat. *Deesse sermonem virgini, quam superesse malo : pudor ornat ætatem, taciturnitas commendat pudorem.* (7) Multo magis criminosæ sunt mulieres quæ verba æquivoca proferunt, et absque ullo pudore impudice loquuntur : *in nobis pudet ac piget, ipsis nominibus scelerum pronuntiare* (8) ; impudentes tamen mulieres viriliter indutæ et larvatæ cursitantes, impuros et meretricios cum hominibus habent sermones qui aerem toxicant veneno luxuriæ.

3. *Pudor ubique vestitur* (9), præsertim in hominum consortio, ubi pudicitia periclitatur : quæ societate pudoris indiget, ut illæsa remaneat. *Etenim verecundia pudicitiæ comes, cujus societate castitas ipsa tutior est.* (10) Mulieres quæ exoptant custodire verecundiam pudicitiæ custodem, debent abesse ab impudicis cœtibus : *pedes domi figere* (11) : quæ larvatæ incedunt, *resignarunt pudorem spiritus* (12); resignato autem spiritus pudore, non difficile pudicitia corporis resignatur. Constat namque *priorem esse pudoris quam corporis plagam.* (1) Pudor in fronte mulieris emicans, animi pudici indicium est ; impudentia vero residens, mentis, imo et corporis impudicitiam denotat. Mulier impudens *sexum pudoris exterminans* (2), nec Deum timet, nec homines reveretur, sed audacter et absque ullo rubore *totum pudorem in faciem omnium intentat* (3) : nam palam et publice lascive loquitur, oscula et amplexus permittit, corporis occulta denudat, perpetrat, *et alia fœda quæ referre erubescimus.* (4) Cum enim sit virili modo induta nec probe ejus dignoscatur sexus, interdum cum viris, interdum miscetur cum mulieribus : *et ex hac permixtione pudet dicere quæ fœtida et immunda sunt.* (5) Hæc vero quantumvis probrosa impudentissimas illas feminas pudore non afficiunt. Quas belle Tertullianus nuncupat pudoris interemptrices : *Ipsæ illæ sui pudoris interemptrices semel in anno erubescant.* (6) Nec mirum si nunquam erubescant, cum sint etiam pudicitiæ interemptrices.

III. PARS. *Turpius adhuc libido virum cultu transfiguravit, quam aliqua materna formido.* (7) Loquitur de Hercule, qui post resecata hydræ capita, post debellatos Centauros, post Diomedem, Busirim, Gerionem ter unum aliosque superatos tyrannos, *totam epithetis sui sortem cum muliebri cultu compensavit :* siquidem Omphales amore victus, sagittas jubasque leoninas deponens pellicis sumpsit indumenta. Hanc Herculis muliebritatem turpiorem existimat Tertullianus ea qua Achilles puellarum more indutus est. In Achille enim vestium mutatio ex materna processit formidine, in Hercule vero ex libidine orta est. Quanto a fortiori turpior est in Christianis hujusmodi habitus mutatio? nam contra veritates fidei quæ castitatem commendant, et impudicitiam damnant, viri induuntur muliebriter et mulieres viriliter; et ita habitu, 1. Lenocinantur ; 2. Libidinem negotiantur ; 3. Denique scortantur.

1. *Nullus habitus licitus est apud nos illicito actui adscriptus.* (8) Quam illicitus sit mulieri virilis habitus, et e converso, inde patet, quia lenocinium sapit. De muliere viriliter induta sic fatur Tertullianus : *Vespillo, leno, lanista, tecum vestiuntur* (9), quasi

(1) Tert. L. 1. ad Nat. 8. — (2) L. 1. Offic. 18. — (3) D. Ambr. L. 3. de Virg. — (4) Tert. L. 1. ad Ux. 8. — (5) Tert. L. 1. ad Ux. 8. — (6) D. Ambr. L. 3. de Virg. — (7) D. Ambr. — (8) Tert. Apol. 2. — (9) Tert. L. de vel Virg. 11. — (10) D. Ambr. L. 1. Offic. 18. — (11) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 13. — (12) Tert. L. de vel. Virg. 11.

(1) Tert. Scorp. 9. — (2) Tert. L. de Spect. 17. — (3) Tert. L. de Spect. 21. — (4) Tert. de Præf. 47. — (5) Tert. ibid. 46. — (6) Tert. L. de Spect. 17. — (7) Tert. L. de Pall. 4. — (8) Tert. L. de Idol. 19. — (9) Tert. L. de Pall. 4.

pantomimia et vestium mutatio, sit impudentiæ leno et prostitutionis index. Mulier quæ Bacchanalium tempore larvata incedit, et virili vagatur habitu, *de lenonio ludo jactitat* (1), nec ullo modo a prostibulis discriminatur. *Video et inter matronas, atque prostibulas nullum de habitu discrimen relictum.* (2) Idcirco christianas hortatur mulieres, ne hujusmodi lenones deferant habitus: *Ergo benedictæ, lenones et prostitutores vestitus ne in vos admiseritis.* (3) Vocat lenones habitus, quia scilicet libidinem negotiantur.

2. *Unde addiscimus adversus congressus, et suspiciones impudicas providendum omnimodo esse; quid enim castæ mentis integritas alterius suspicione maculatur? quid speratur in me quod aversor? quid non mores meos habitus pronuntiat, ne spiritus per aures ab impudentia vulneretur?* (4) Pudica mulier gaudet pudicam videri, nec quicquam agit quo de ejus pudicitia male judicetur. In cunctis præ se fert pudicitiam, præcipue in vestibus, ne ut impudica importune sollicitetur: quæ vero larvata est et viriliter vestitur, meretrix suspicatur, præbetque tentandi materiam, quasi ex habitu negotietur libidinem: *Habitu seminando suam turpitudinem publicat* (5), ut constat ex Thamar. *Thamar illa quia se expinxerat et ornaverat, idcirco Judæ suspicione visa est quæstui sedere; adeoque sub velamento latebat, habitus qualitate quæstuariam mentiente, ut quæstuariam et voluerit, et compellaverit, et pactus sit.* (6) Idem accidit mulieribus illis Bacchanalium tempore larvatis et viriliter indutis, eas namque habitus qualitas dedecorat, et ut pellices indicat. Viri qui eas meretrices suspicantur, ut tales adoriuntur, cum illis paciscunt, libidines negotiantur, et tandem scortantur.

3. *Qualis ille Hercules in serico Omphales fuerit, jam Omphales in Herculis scorto designata descripsit.* (7) Ex mutatione vestium Herculis et Omphales, quid evenerit ipsa Omphales Herculis scortum designat. *Tantum Lydiæ licuit, ut Hercules in Omphale, et Omphales in Hercule prostitueretur.* (8) Adnotat subtiliter Cajetanus quod Rebecca *describitur ab habitu virgo.* (9) Et bene quia *non satis probabilis virgo est, quæ requiritur, cum videtur.* (10) Ipse virginis occursus, incessus et habitus sunt signa prævia quæ ejus integritatem annuntiant. *Virginem mihi prius gravitas sua nuntiet, pudore obvio, gradu sobrio, vultu modesto, et prænuntia integritatis, anteeant signa virtutis.* (1) Quid augurandum est de femina viriliter induta, nisi luxuria? quænam sunt signa quæ eam denotant, *quam summa lasciviæ nota, extrema negatio verecundiæ, conflatio illecebræ?* (2) Quæ cum sit impudice vestita et ut meretrix habeatur, viri quibuscum cursitat audacter eam aggrediuntur; siquidem *tentatio per licentiam operatur.* (3) Omnis qui eam intuetur concupiscit, et *omnium pudendorum conscias manus inserit* (4); ne quid amplius dicam: et quod ejus casum inevitabilem demonstrat, versatur inter homines, *apud quos tota impudicitia vocatur urbanitas.* (5) Christianæ mulieres, pudicitiæ custodiendæ zelatrices, ne unquam larvatæ incedatis, neque viriles desumatis habitus: *Vestite vos serico probitatis, byssino sanctitatis, purpura pudicitiæ, et sic Deum habebitis amatorem.* (6)

(1) Tert. L. 2. ad Nat. 10. — (2) Tert. Apol. 6. — (3) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 9. — (4) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 12. — (5) Bas. Sel. Cor. 18 — (6) Tert. L. 2. de Cult. fem. 12. — (7) Tert. L. de Pall. 4. — (8) Tert. ib. (9) In cap. 24. Gen. — (10) D. Ambr. L. 3. de Virg.

(1) D. Ambr. — (2) Tert. L. de Cor. Mil. 14. — (3) Tert. L. de Exhort. Cast. 8. — (4) Tert. L. de Pall. 4. — (5) Min. Fel. in Oct. — (6) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 13. — (7) Tert. L. de Spect. 5. — (8) Tert. L. de Spect. 20. — (9) Tert. L. de Spect. 3.

CONCIO QUARTA.

Fuerunt alias tepentes Christiani asseverantes Gentilium spectacula non esse a sacris paginis expresse prohibita. *Quorumdam enim fides aut simplicior, aut scrupulosior, ad hanc abdicationem spectaculorum de Scripturis auctoritatem exposcit, et se in incertum constituit, quod non significanter, neque nominatim denuntietur servis Dei abstinentia ejusmodi. Plane nusquam invenimus quemadmodum aperte positum est: Non occides, non idolum coles, non adulterium, non fraudem admittes: ita exerte definitum, non ibis in theatrum.* (7) Hanc theatri patrocinationem ut vanam rejicit Tertullianus: *Quam vana, imo desperata argumentatio eorum qui sine dubio tergiversatione amittendæ voluptatis obtendunt, nullam ejus abstinentiæ mentionem specialiter in Scripturis determinari; quæ directo prohibeat ejusmodi conventibus inseri servum Dei.* (8) Verum ad demonstrandum theatrum ab Scriptura prohibitum, sufficit Regii Vatis auctoritas: *Sed invenimus ad hanc quoque speciem pertinere illam primam vocem David: Felix vir, inquit, qui non abiit in concilium impiorum, et in via peccatorum non stetit, nec in cathedra pestium sedit.* (9) Quod si ille felix est

qui spectacula non frequentat; *itaque contrario infelix qui in quodcunque concilium impiorum abierit, et in quacunque via peccatorum steterit, et in quacunque cathedra pestium sederit.* (1) Theatrum autem est concilium impiorum, via peccatorum et cathedra pestium. 1. Concilium impiorum, quia in illo falsa dogmata propalantur, nefanda crimina prædicantur; scelerosa numina demonstrantur; fabulæ decantantur; ethnicorum impietates imitantur; (2) 2. Theatrum est via peccatorum, in illo namque *maxima sunt irritamenta vitiorum, et ad corrumpendos animos potentissime valent.* Ex theatro siquidem multi *ingentem cumulum vitiorum congesserunt.* (3) Tandem, 3. Theatrum est cathedra pestium: *Nec inconcinne theatra pestilentiæ cathedram quis vocaverit.* (4) Cui accinit D. Chrysostomus theatra nuncupans *civitatum pestes, malorum omnium fontes.* (5) Adeo contagiosa theatra existimarunt Romani, quod summus apud illos *Pontifex propter cavendam animorum pestilentiam, ipsam scenam construi prohibebat.* (6) Inde sumit argumentum Tertull. ad demonstrandum ex testimonio Gentilium æquitatem disciplinæ christianæ theatrum reprobantis. *Ut jam hinc ethnicis in testimonium cedat sententia ipsorum nobiscum faciens, et nobis in exaggerationem disciplinæ, etiam humanæ prærogativa.* (7) Toto tempore quo Gentiles Romani frugalitatis, modestiæ et virtutis moralis fuerunt studiosi, a civitate et imperio theatra tanquam bonis moribus contraria propulsarunt. *Sæpe censores nascentia cum maxime theatra destruebant, moribus consulentes, quorum scilicet periculum ingens de lascivia providebant.* (8) Consulte destruxerunt theatra censores, ne mores depravarentur; *quia nihil est tam damnosum moribus quam in aliquo spectaculo desidere: tunc enim per voluptatem facilius vitia subrepunt.* (9) Primipili etiam Christiani magis quam Gentiles aversabantur theatra, tanquam *morum labes, probrorum fomenta, alimenta vitiorum.* (10) Odienda sane sunt theatra, velut, 1. Fomenta libidinis; 2. Alimenta impietatis; 3. Principia infelicitatis.

I. PARS. *Similiter nec impudicitiam omnem amare jubemur. Hoc modo a theatro separamur, quod est privatum consistorium impudicitiæ, ubi nihil probatur quam quod alibi non probatur.* (11) Christianus qui nullam impudicitiam jubetur amare, pudicitiam sectari et impudicitiam aversari tenetur: neutrum valet exsequi nisi theatrum fugiat quod Cassiodorus appellat *evacuatorem honestatis* (1), et quod Tertullianus nuncupat *privatum consistorium impudicitiæ.* Summus Pontifex cardinales ad consistorium vocat, quibuscum negotia pertractat, quæ fidem, religionem, pietatem, et bonum Ecclesiæ regimen spectant. Theatrum est consistorium impudicitiæ, in quo amores, fornicationes, adulteria, stupra, incestus, sacrilegia negotiantur. Quapropter Tertullianus belle illud vocitat *ædem Veneris, templum Veneris, sacrarium Veneris.* (2) Dicitur, 1. Theatrum *ædes Veneris*, quia Venus habitat in theatro, in eoque velut in solio regio cunctis ornata blanditiis sedet; 2. *Templum Veneris*, quia impudicitiæ dea *colitur Venus in theatris* (3), cui divinum amasii deferunt honorem; 3. *Sacrarium Veneris.* In sacristiis servantur ea quæ ad divinum cultum pertinent, ibique sacerdotes sacrificaturi sacris induuntur vestibus. Theatrum Veneri sacratur in quo sunt *lenocinia voluptatum* (4), quæ, 1. Oculos contaminant; 2. Aures maculant; 3. Animam fœdant.

1. *Loca nos non contaminant per se, sed quæ in locis fiunt, a quibus et ipsa loca contaminari altercati sumus.* (5) Triplici autem potissimum de causa contaminatur theatrum, 1. ob fœditatem eorum quibus dicatum est: *Propterea autem commemoramus quibus ejusmodi loca dicentur, ut eorum demonstremus esse, quæ in his locis fiunt, quibus ipsa loca dicantur.* (6) Theatrum autem Veneri et Baccho dicatum est. *Theatrum Veneris, Liberi quoque domus est.* Neque Veneri dumtaxat et Libero, sed falsis aliis numinibus consecratum est theatrum. *Quæ privata et propria sunt scenæ, de gestu et flexu corporis, mollitiæ Veneris et Liberi immolant; illi per sexum, isti per luxum dissolutis. Quæ vero voce, et modis, et organis, et lyris tranfiguntur, Apollines, et Musas, et Minervas, et Mercurios mancipes habent;* 2. Ob fœditatem eorum quæ repræsentantur: etenim *obscœnum a scena.* (7) Obscœnitas nomen suum mutuatur a scena, in qua tragœdi et comœdi *omnem fœditatem designant deorum* (9), et ut ait Chrysologus, *Gentiles deos suos fœditatibus exquisitis, excogitato dedecore, et ipsa turpitudine turpitudine turpiores videndos trahunt.* 3. Ob

(1) Tert. L. de Spect. 3. — (2) Lact. L. 6. Div. Inst. 20. — (3) Bas. Mag. de Temp. — (4) Clem. Alex. L. 3. Pædag. 1. — (5) Hom. 56. de Pœn. — (6) D. Aug. L. 1. Civ. 12. — (7) Tert. L. de Spect. 10. — (8) Tert ib. — (9) Sen. Ep. 7. — (10) D. Cypr. Ep. 2. ad Donat. — (11) Tert. L. de Spect. 17.

(1) L. 3 Var. Ep. 50. — (2) Tert. L. de Spect. 10. — (3) Salv. L. 4. de Prov. — (4) Arnob. L. 4. adv. Gen. — (5) Tert. L. de Spect. 8. — (6) Tert. ibid. — (7) Var. (8) Tert. L. 1. ad Nat. 10.

actores qui supra theatrum apparent. *Ita summa gratia ejus de spurcitia plurimum concinnata est, quam Atellanus gesticulator, quam mimus, etiam per mulieres repræsentat. Ipsa etiam prostibula libidinis publicæ hostiæ in scena proferuntur, plus miseræ in præsentia feminarum, quibus solis latebant, perque omnis ætatis, omnis dignitatis ora transducuntur, locus, stipes, elogium, etiam quibus opus non est prædicatur. Taceo de reliquis, etiam quæ in tenebris et in speluncis suis delitescere decebat, ne diem contaminarent.* (1) Hæc omnia ad theatri contaminationem concurrunt. Quod si *de contaminatis contaminantur* (2), quomodo non contaminatus theatri *spectator*, tot fœda ante oculos habens? Veri Christiani, ut oculorum servent munditiem, sic fantur apud Theophilum Antiochenum: *Nec spectacula spectare audemus, ne oculi nostri inquinentur.* (3) Quomodo adhuc D. Hilarius hanc Vatis Regii deprecationem expendit: Averte oculos meos ne videant vanitatem. *Quærendum est quos oculos, et a qua vanitate quærat averti. Orat autem averti et animi et corporis oculos, eos scilicet qui theatralibus ludis incubant.* (4)

Nec dicat theatri propugnator: *Sol, imo etiam ipse Deus de cœlo spectat, nec contaminatur.* (5) Hujuscemodi effugium duplici comparatione fulcitur: una ex sole, altera a Deo desumpta. Primam non esse ad rem ostendit Sinesius; nam *solaris radius quamvis cœnum contingat, purus nec inquinatus manet, ego si idem fecero fontibus et mari opus habebo.* (6) Secundam velut absurdam multis insequitur Tertullianus, 1. *Utinam autem Deus nulla flagitia hominum spectaret, uti omnes judicia evaderemus: sed spectat et latrocinia, spectat et falsa, et adulteria, et fraudes, et idololatrias, et spectacula ipsa, et idcirco ergo non spectabimus ne videamur ab illo qui omnia spectat.* Veneratio præsentiæ Dei, honor conspectui Dei debitus, Christianorum oculos arcere debet a theatri inquinamentis; 2. *Comparas homo reum et judicem; reum, qui quia videtur, reus est; judicem, qui quia videt, judex est.* Deus est immensus, sanctus et justus. Ut immensus, cuncta replet loca, et omnia scibilia perspicue cognoscit. Ut sanctus, ejus præsentia et scientia a nullo vel loco, vel objecto potest contaminari. Ut justus, probos remunerat, improbos punit. Homo vero est limitatus, ad delinquendum pronus, ut finitus neque cuncta replet loca, neque omnia scibilia cognoscit; ut pronus ad delinquendum, et loca et objecta a quibus contaminari potest vitare tenetur: alias erit reus, et justitiæ divinæ pœnis subditus, *in oculorum illecebras passivis cupiditatibus incurrens.* (1) Hæc autem passiva exprompta licentiosa oculorum cupiditas, seu *passivitas affert libertinos* (2) qui facili et vaga oculorum libertate abutentes objecta contaminata et contaminantia cum jactura pudicitiæ conspiciunt, *suppeditante materias passivitate luxuriæ.* (3) Fœda enim quæ demonstrantur in theatro, spectatorum oculos alliciunt ad lasciviam, eisque concupiscentiam important; ideoque theatri spectator a theatro contaminatur, quia fœda intuendo *oculis concupiscentia implevit* (4): lascivientes oculi amores excitant, suntque prima fax quæ libidinem accendit. *Nam res quoque non attrectandas lascivi oculi atque procaces pertingunt* (5), quæ cum nequeant absque immunditia salaciter conspici, spectantium oculos contaminant, et cum nequeant pudice audiri, audientium aures maculant.

2. *Loquacitas nulla turpis.* (6) Fugandi sunt ab ore turpes sermones ad lasciviam allicientes. Humana caro adeo est ad luxuriandum prona, ut vel scintilla verbi inhonesti accendatur. Quare sapienter vetat Apostolus ne *fornicatio et omnis immunditia nominetur in vobis* (7), sedulo præcavens ne vel nominatione rei Veneris ignibus exuratur homo luxuriæ fomite conflatus ad libidines. *Quod in facto rejicitur, etiam in dicto non est recipiendum* (8), patranda non est opere luxuria, neque etiam ore propalanda. *Quod si nobis omnis impudicitia exsecranda est, cur liceat audire quæ loqui non licet?* (9) Non licet Christiano loqui verba inhonesta: *Cum etiam scurrilitatem et omne vanum verbum judicatum a Deo sciamus* (10): et consequenter non licet audire turpes sermones quos non licet proferre. In Christiano et Christiana desiderat D. Ambrosius *oculos verecundos, aures religiosas.* (11) Oculos verecundos ne fœda intueantur; *cur æque liceat videre quæ facere flagitium est?* (12) Aures religiosas, ne a verbis inhonestis maculentur; *cur quæ ore prolata communicant hominem, ea per aures admissa non videantur hominem communicare?* (13) Verba alterius sexus veræ et meræ sunt pu-

(1) Tert. L. de Spect. 17 — (2) Tert. L. de Spect. 8. — (3) L. 3. — (4) Enar. in Ps. 118. — (5) Tert. L. de Spect. 20. — (6) Adv. Andronic.

(1) Jul. Firm. L. 1. in Matt. — (2) Tert. L. de Pall. 4. — (3) Tert. Apol. 9. — (4) Greg. Nys. L. de Virg. 19. — (5) Greg. Naz. Orat. de Laud. Cyp. — (6) Tert. L. de Pat. 5. — (7) Ephes. 5. — (8) Tert. L. de Spect 18. — (9) Tert. L. de Spect. 17. — (10) Tert. ibid. — (11) L. 2. de Virginib. — (12) Tert. L. de Spect. 17. — (13) Tert. ib.

doris insidiæ, ipsa infractio et teneritudo femineæ vocis virilem exarmat castitatem : idcirco Josephus, ne amatoriis lascivæ dominæ vinceretur sermonibus, fugam capit, suas aures culpans, quod etiam absque sui culpa hæc procacis feminæ audierit verba : *Dormi mecum. Hac voce haud aliter aures mihi verberantur quam gladio, quomodo agam ? quomodo conspurcatas aures medicabor ? quomodo tuorum verborum abstergam inquinamenta ?* (1) Innocuas habet Josephus a lascivia aures, timet tamen ne impudicæ mulieris sermone maculentur, ne conspurcentur scelestis feminæ vocibus : quapropter invitum aurium fugit inquinamentum. Quod si vir vitare debet dulcia feminæ colloquia, cujus labia distillant mel libidinis : *Favus distillans labia meretricis.* (2)

Non minus femina obturare debet aures, ne viri sermonibus præbeat auditum. Ipsa asperitas virilis eloquii blande lenocinatur muliebri pudicitiæ ; quare mulierem hortatur Ecclesiastici auctor : *Sepi aures tuas spinis, linguam nequam noli audire.* (3) Noli amatorias procorum audire voces. Christianæ castitatis disciplina *barbarior* (4) esse debet religiosa barbarie, ut renutu arceat blanditiarum lenocinia. Casta et honesta illa est mulier quæ ingrate audit et inciviliter recusat amatoria verba ; bene culta et male casta illa est quæ urbane audientiam præstat virilis eloquii blanditiis. Non dulcem, sed acerbam virginem exoptat Tertullianus. *Tandiu virgo quandiu acerba est* (5), quandiu arboris fructus acerbus est, tandiu remanet intactus : fructus maturus et ad gustum dulciter saporatus colligitur et cum voluptate comeditur. Virginis acerbitatem in ejus auribus constituit Varro. *Virginis acerbæ aures, Veneris vocabulis imbui noluerunt.* (6) Virgo quæ immaturas et acerbas habet aures mellitas virorum respuit voces ; quæ vero dulces et bene saporatas ad venerea viri vocabula exhibet aures, maturescit in libidinem : *desinit virginem cum natura cognoscitur.* (7) Non curans *verborum vitare lasciviam* (8) scortatur in venereis vocabulis, ut deinde luxurietur in rebus, quod maxime metuendum est in theatro : *Qui filiæ virginis ab omni spurco verbo aures tuetur, ipse eam in theatrum ad illas voces gesticulationesque deducat* (9), ut aurium acerbitatem in suavem commutet maturitatem. Nam *quotcunque adulteria, quotcunque stupra, mimis, comœdis argumentorum venæ fluunt.* (1) His autem argumentis ex stupris et adulteriis desumptis, maximam vim præbent mimi et comœdi, tum per fœda objecta, quæ spectantium oculis *exprimunt impudicam Venerem, adulterum Martem, Jovem illum suum non magis regno quam vitio principem, in terrenos amores cum ipsis suis fulminibus ardentem, nunc in plumas oloris albescere, nunc aureo imbre defluere, nunc in puerorum pubescentium raptus ministris avibus prosilire. Quære jam an possit esse qui spectat integer aut pudicus.* (2) Vim enim præstant venereis suis argumentis comœdi *per linguarum infestarum ingenia* (3), quæ veneno luxuriæ toxicant *ipsum aerem qui incubat, scelestis vocibus constupratum.* (4) Hujuscemodi autem luxuriæ venenum per oculos et aures admissum, animam inficit et contaminat ; nam *cum spiritui appareant aures et oculi, nec possit mundus præstari cujus apparitores inquinantur* (5), oculis et auribus inquinatis anima necessario inquinatur.

3. *Si gulam et ventrem ab inquinamentis liberamus, quanto magis augustiora nostra, oculos et aures ab idolothytis et necrothytis voluptatibus abstinemus, quæ non intestinis transiguntur, sed in ipso spiritu et anima digeruntur ; quorum munditia magis ad Deum pertinet, quam intestinorum ?* (6) In Christiano requiritur munditia tum corporis, tum animæ ; corporis fœdatur mundities, cum luxuria opere consummatur ; animæ puritas inquinatur cum venereæ voluptates in ea digeruntur per impuras mentis cogitationes, et fœdos voluntatis affectus. Uti alimentum ab ore receptum et ad stomachum transmissum, digeritur in eo virtute caloris naturalis, sic venereæ voluptates ab oculis et auribus captatæ, in anima digeruntur reflexione, complacentia, desiderio, amore : *Etiam cogitatus sine carnis congressu adulterium perficit.* (7) Quomodo autem adulterium mente perficiatur optime declarat Tertullianus : quia scilicet *habet secum animi licentiam, qui omnia homini quæ non habet, imaginario fructu repræsentat.* (8) Imaginatio siquidem repræsentat menti figuras mulierum et delicias voluptatum, quæ ex earum concubitu gustantur, quas intellectus contemplatur cum complacentia, et voluntas concupiscit cum ardore ; et ob hanc causam Gregorius Nazianzenus unum pertimescit,

(1) Basil. Sel. Orat. 8. — (2) Prov. 5. — (3) Cap. 28. —(4) Tert. L. de vel. Virg. 17.— (5) Tert. L. de vel. Virg. 11. — (6) In Agathone. — (7) Tert. ib. — (8) D. Ambr. L. 2. de Virg. — (9) Tert. L. de Spect. 21.

(1) Tert. L. 1. ad Nat. 16. — (2) D. Cypr. Ep. 2. ad Don. — (3) Tert. L. 3. adv. Marc. 21. — (4) Tert. L. de Spect. 27. — (5) Ibid. 17. — (6) Tert. L. de Spect. 13. - (7) Tert. L. de Monog. 10. (8) Tert. ibid.

et aliud exoptat. Pertimescit *non corporum, sed animorum scortationem* (1) : exoptat non carnis tantum, sed et animi castitatem, *sed et cogitatio virginescat, ne figuras operum in se ferat malorum; nam figura pars est scortationis.* Figuras appellat venereas cogitationes in quibus moratur intellectus et voluntas blande deliciatur. Has autem figuras animam commoventes et turpantes mens mutuatur præsertim per oculos, quos *fornicantes* (2) nuncupat Ezechiel propheta, quia ab ipsis oritur animæ fornicatio. *Dominus adulterium etiam in concupiscentia designat, si oculum quis impegerit libidinose, et animam commoverit impudice.* (3) Animi commotio impudicos sequitur oculorum jactus: quod probe sciens Jacobus, *ut cogitationes cordis castas servare posset, fœdus cum oculis pepigit, ne prius incaute aspiceret quod postmodum intuitus amaret.* (4)

Jobi non imitantur exemplum quamplures *oculos habentes plenos adulterii* (5) : id est, plenos libidinosis et adulterinis aspectibus. Mulieres enim quas amant, et quas facere vellent adulteras, jugiter intuentur, eas in oculis et animo gestant, continuoque cogitant et amant. Nam *dum lasciviunt oculi, calescunt appetitiones* (6), quæ inflammantur interdum ab oculis pulchras feminas lascive intuentibus, interdum ab auribus verba impura audientibus, *tam quæ videntur quam quæ audiuntur magis accendunt* (7), et verbis et aspectibus *fornax concupiscentiarum magis inflammatur.* (8) Idcirco Alexandrinus Clemens Christianos adhortatur ut diligenti cura oculos et aures custodiant. *Horum non solum usus, sed etiam aspectus et auditus deponendam esse memoriam vobis annuntiamus. Scortatæ sunt aures vestræ, fornicati sunt oculi vestri, et, quod est magis novum, ante amplexum, vestri adulterium admiserunt aspectus.* Tantum abest ut qui theatra frequentant, voluptatum deponant memoriam, quas animus oculis fornicariis et scortantibus auribus concipit, quin imo interius eas magis combibunt, et memoriæ tenacius imprimunt. Licet enim scena subito evanescat, et comœdiæ spectatoribus recedentibus finiant, attamen statim ac *descendisti a theatro, quæ spectasti ad memoriam recurrunt* (9) ; et quandiu vivimus, impura illa phantasmata impressa perseverant, nobisque continuum inferunt bellum, eaque dæmon in memoriam revocat, ut noceat amplius.

(1) Orat. 10. — (2) Cap. 6. — (3) Tert. L. de Idol. 2. — (4) D. Hier. in c. 3. Thren. — (5) 2. Pet. 2. — (6) Clem. Alex. L. 3. Pæd. 11. — (7) D. Chrysost. Hom. 54. in Gen. — (8) Or. adhort. in Gen. — (9) D. Chrysost. Hom. 3. de Pen.

Habes et theatri interdictionem, de interdictione impudicitiæ (1), cum impudicitia a theatro vix separari possit. Quapropter D. Augustinus theatrum vocitat *publicam flagitiorum professionem.* (2) Basilius Magnus *communem et publicam discendæ omnis incontinentiæ officinam* (3) ; D. Chrysostomus *communem luxuriæ officinam, publicum incontinentiæ gymnasium* (4) ; D. Cyprianus *pudoris publici lupanarium, obscœnitatum magisterium* (5) ; Tertullianus *arcem omnium turpitudinum.* (6) Arx repleta est alimentis, munitionibus, armis, militibus, et cunctis ad ejus conservationem necessariis : theatrum est *arx omnium turpitudinum*, in illo namque rerum impudicarum aguntur comœdiæ, libidinis nundinæ celebrantur, stupra sensibus exponuntur, turpia verba et carmina audiuntur, perpulchræ feminæ ornatu sumptuosius meretricio oculis objiciuntur, et dæmon libidines flabellat per *fornicarios visus, turpia verba, delibuta membra, atque omnis plenos malitiæ cantus.* (7) Milites qui in campo præliantur, expositi sunt hostium ictibus ; at qui sunt in arce, ne feriantur ab hostibus, murorum et mœnium molibus tutantur, et tuto adhuc machinas explodunt, et tormenta bellica in hostes contorquent. Theatrum est *arx omnium turpitudinum*, quia mœniis et turribus propugnatum amatoriis jaculis lethaliter ferit : nam *quis integro verecundiæ statu dicere queat illas rerum turpium imitationes, illas vocum ac verborum obscœnitates, illas motuum turpitudines, illas gestuum fœditates? In illis imaginibus fornicationum omnis plebs animo fornicatur, et qui forte ad spectaculum puri venerant, de theatro adulteri revertuntur.* (8) Arx est inexpugnabilis, quæ interius omnibus ad sui defensionem necessariis abunde munita, exterius auxiliares recipit copias. Theatrum *arx omnium turpitudinum* est inexpugnabile, quia ultra præsidiarios milites qui illud defensant, habet patronos multos qui illud accerrime protegunt et propugnant. *Nullum malum difficilius exstinguitur quam quod faciles habet reditus, dum et multitudinis consensu asseritur, et excusatione blanditur.* (9) Secure ferit qui ex arce militat. Theatrum est *arx omnium turpitudinum;* secura habetur thea-

(1) Tert. L. de Spect. 17. — (2) L. de Conf. Evang. c. 33. — (3) Hom. 4. in Hexam. — (4) Hom. 6. de Pœn. — (5) De Spect. — (6) Tert. L. de Spect. 21. — (7) D. Chrysost. Hom. 8. de Pœn. — (8) Salv. 6. de Prov. — (9) D. Cyp. de Spect.

tri libido, tot namque sunt hac ætate comœdiæ assertores et defensores, ut quasi licita sint theatri delicta, secure et impure adeatur theatrum; quare theatrales actus nuncupantur a D. Augustino: *Spectacula turpitudinum et licentia vanitatum* (1): adeo viget ejusmodi licentia patronorum multitudine, et delictorum impunitate auctorata.

Quonam illæ leges abierunt, quæ theatra stuprandis moribus orientia destruebant? (2) Quonam abiit fervor ille nascentis Ecclesiæ, quo christianam religionem profiteri volentes in baptismate specialiter theatro renuntiabant? *Eo usque enervatus est ecclesiasticæ disciplinæ vigor, et ita omni languore vitiorum præcipitatur in pejus, ut jam non vitiis excusatio, sed auctoritas detur.* (3) Nam magis hac tempestate quam Gentilium tempore frequentatur theatrum: damnatum et fugatum a Gentilibus theatrum, a Christianis excusatur: quantumvis probrosum, periculosum et noxium sit theatrum, ut honestum et utile defensatur: *Propterea maxime gemo quod tam grande malum hoc malum esse non creditur: sed quod est multo teterrimum, et favor, et clamor, et plausus adhibetur et risus.* (4) Hujusmodi theatri patroni et defensores imitantur Pompeium Magnum, de quo sic fatur Tertullianus: *Itaque Pompeius Magnus, solo theatro suo minor, cum illam arcem omnium turpitudinum exstruxisset, veritus quandoque memoriæ suæ censoriam animadversionem, Veneris ædem superposuit, et ad dedicationem edicto populum vocans, non theatrum, sed Veneris templum nuncupavit. Ita damnatum et damnandum opus templi titulo prætexit, et disciplinam superstitione delusit.* (5) Eodem modo theatri propugnatores comœdias et tragœdias a Patribus damnatas excusare nituntur, et recreationis, et utilitatis prætextu defensant: *Non desunt vitiorum assertores blandi et indulgentes patroni, qui præstant vitiis auctoritatem: quasi sicut innocens spectaculorum ad remissionem animi appetatur voluptas.* (6) Verum non est appetenda animi voluptas, quæ nonnisi cum conscientiæ detrimento captatur. *In scenis nescio an sit corruptela vitiosior; nam scenicæ fabulæ de stupris virginum loquuntur, aut amoribus meretricum, et quo magis sunt eloquentes, quia flagitia illa finxerunt, eo magis sententiarum elegantia suadent, et facilius inhærent audientium memoriæ versus numerosi et ornati.* (1) Nam si obscœni libri lectura memoriam fœditatibus replet, quanto magis rei alicujus turpis inhonesta repræsentatio? Nec dicas comœdias esse hodie ab obscœnitatibus expurgatas, magnamque utilitatem allaturas, tum ad ornate loquendum, tum ad venuste pronuntiandum. Verum *ut absurdam invenias (tuorum spectaculorum, quibus suspensus inhias) excusationem, dicis te utilitatem capere ex his ex quibus jacturam pateris irreparabilem.* (2) Nam si fortuitus mulieris aspectus accendit concupiscentiam, quanto majus concupiscentiæ incurrunt periculum, qui ex industria ad theatrum properant, vel ad videndas pulchras mulieres sumptuosius ornatas, vel ad audiendos demulcentes earum cantus, vel ad admirandam magnam qua pollent in dicendo venustatem? *Neque vero istud mihi opponas, quod jam quidquid ibi sit, simulatio et fictum argumentum sit, non etiam veritas rerum: etenim simulatio plurimos adulteros ferit* (3): reliqua dum finguntur, inutilia, futilia et inania sunt; at ficta et simulata libido concupiscentiæ flabellat scintillas; *quod si tragœdiæ, et comœdiæ scelorum et libidinum actrices, cruentæ et lascivæ, impiæ et prodigæ, nullius rei aut atrocis, aut vilis commemoratio melior est.* (4) Comœdiæ et tragœdiæ sunt, 1. Cruentæ, quia spectatores cruentos intuentes actus, crudelitatem animo concipiunt; 2. Prodigæ, quia ad theatri decorationem actorumque ornatum, multæ insumuntur opes; 3. Lascivæ, quia ad libidinem inflammant; 3. Impiæ, quia impietatem denotant.

II. PARS. *Præscripsisse debemus, dæmones ab initio prospicientes sibi inter cætera idololatriæ etiam spectaculorum inquinamenta, quibus hominem a Deo avocarent, et suo honori obligarent, ejusmodi quoque artium ingenia inspirasse* (5): astutus ille serpens, ut propositum sibi posset assequi finem, non proposuit hominibus idololatriam per se nudam, quam sciebat horreri, præsertim a Christianis, sed sub spectaculis occultavit, et ut fatur Tertullianus, *postea placuit impietatem voluptate adumbrare* (6); ut sic occultatam et adumbratam facilius ingeneraret mentibus, quod maxime exsequitur in theatro; nam *fundamentum et radix impietatis vitæ corruptela est.* (7) Nihil adeo corrumpit mores ac theatrum, et consequenter

(1) L. 1. Civ. 32. — (2) Tert. Apol. 6. — (3) D. Cypr. de Spect. — (4) D. Chrysost. Hom. 6. in Matt. — (5) Tert. L. de Spect. 10. — (6) D. Cypr. de Spect.

(1) Lact. L. 6. c. 20. — (2) D. Chrysost. Hom. 1. de Verb. Isa. — (3) D. Chrysost. Hom. 6. in Matt. — (4) Tert. L. de Spect. 18. — (5) Tert. L. de Spect. 10. — (6) Tert. L. de Spect. 1[illegible] — (7) Theod. in Ps. 13.

nihil ita redolet impietatem ac theatrum. Quapropter venuste Tertullianus tragœdias et comœdias nuncupat *sacrilegas venustates*. (1) In theatro namque mactantur *impietatis hostiæ*(2); in theatro *impiæ voces* (3) audiuntur; in theatro fit repræsentatio *libidinum impiarum*. (4) Ipsi quoque spectatores et auditores *impii deprehenduntur* (5), et quod est omni stupore dignum, licet *tam pius nemo* (6), ac Christus, qui pietatem verbo et exemplo docuit, Christianus tali nomine haud dignus, *sub Pio impius* (7) efficitur, et, 1. Factam in baptismate promissionem violat; 2. Sese Christianum negat; 3. Christo renuntiat.

1. *Cum aquam ingressi, christianam fidem in legis suæ verba profitemur, renuntiasse nos diabolo, et pompæ, et angelis ejus ore nostro contestamur.* (8) Omne autem spectaculum est pompa diaboli; sub spectaculo in communi theatrum continetur, quod speciatim est pompa diaboli. Ut enim ait D. Chrysostomus, *pompa satanica sunt theatra.* (9) Theatro particulariter renuntiat suscipiens baptismum : *Hoc erit pompa diaboli, adversus quam in signaculo fidei ejeramus.* (10) Multiplici autem ratione pompis diaboli, et specialiter theatro, Christiani in baptismate renuntiant, quia theatrum idololatriam sapit; nam ut ratiocinatur Tertullianus : *Quid erit summum atque præcipuum, in quo diabolus, et pompæ, et angeli ejus censeantur, quam idololatria, ex qua omnis immundus et nequam spiritus? Igitur si ex idololatria universam spectaculorum paraturam constare constiterit, indubitate præjudicatum erit etiam ad spectacula pertinere renuntiationis nostræ testimonium in lavacro, quæ diabolo et pompæ, et angelis ejus sint mancipata, scilicet per idololatriam.* (11) Quia theatrum suam a superstitione sumpsit originem : *Æquæ spectaculis vestris in tantum renuntiamus, in quantum originibus eorum, quas scimus de superstitione conceptas.* (12) Christiani qui veram et sanctam profitentur religionem, *turpium et otiosarum superstitionum vitia* (13) aversantur; 3. Quia theatrum est lasciviæ fomentum, improbitatis magisterium, et vitiorum omnium conceptaculum. *Censenda est humani erroris latitudo; imo sylva cædenda, quæ undique, conceptis superstitionum seminibus, vitii pueritatem obumbravit* (1), scilicet vitii originem; 4. Quia theatri inventor seu auctor est diabolus : quare D. Chrysostomus theatrum vocitat *diabolicam officinam.* (2) Ab hac officina resonant fabulæ, *remitto tauricas fabulas theatris suis.* (3) Ab illa officina procedunt tot fœditates, quæ lasciviam ingenerant : quare D. Hier. absolute de *theatri luxuria* (4) loquitur, quia ut plurimum qui a theatro recedunt, sunt *probrosissimi luxuria.* (5) Ab illa officina dimanant tot vitiorum pestes, quæ inficiunt animas : quare Christianum urget Tertullianus : *Non ergo fugies sedilia hostium Christi, illam cathedram pestilentiarum?* (6) Ab illa officina erumpunt obscœna quæque et impiissima : et quamvis morati homines, *turpia timori, impia pudori habeant* (7), comœdi tamen et tragœdi, *sub ipsa usque impietatis eruptione* (8) absque ullo timore et pudore apparent in theatro; audientium, et favorem spectantium sibi conciliant, qui efficiuntur tot turpitudinum et impietatum *socii aut plausores.* (9) 5. Quia in theatro multi adsunt dæmones, de quo idem asserendum est quod de Capitolio asserit Tertullianus : *Capitolium omnium dæmonum templum est. Tot illi immundi spiritus considunt, quot homines capit.* (10) Hac consideratione utitur Tertullianus ut a theatro avocet Christianum. *Aliena est tibi religio quam tot diabolici spiritus occupaverunt.* (11) 6. Quia theatrum *proprium est diabolo militantium* (12) : Christiani autem non diabolo, sed Deo militant, *nam et militia Dei sumus.* (13) Ut autem animadvertit D. Chrysostomus, theatrum diabolus construxit, ut per hoc *ad se traheret milites Christi*, quos fœdis voluptatibus (quæ in theatro repræsentantur) ad se trahere nititur. *Adulter nescio quis diabolus, et a suis cultoribus sic indigitatus qui obtentu intemperantiæ, Christi milites ad indecora spectacula inescat.* (14) Res scenicæ quæ sunt luxuriæ incendium, libidinis fomes, et artificium delinquendi, sunt diaboli negotium, ut ad se trahat Christi milites. Quivis dæmon Christianis perniciosissimus est, at qui allicit, et pertrahit ad comœdias, impudentior adhuc est, et magis extimescendus. 7. Quia *non convenit signo Christi et signo diaboli* (15);

(1) Tert. L. 1. ad Nat. 10. — (2) Tert. L. 1. ad Nat. 10. — (3) Tert. Apol. 10. — (4) Tert. Apol. 7. — (5) Tert. L. 1. ad Nat. 10. — (6) Tert. L. de Pœn. 8. — (7) Tert. L. 1. adv. Marc. 19. — (8) Tert. L. de Spect. 4. — (9) Hom. 21. ad pop. Antioch. — (10) Tert. L. de Spect. 24. — (11) Tert. L. de Spect. 4. — (12) Tert. Apol. 38. — (13) Tert. Apol. 6.

(1) Tert. L. 2. ad Nat. 9. — (2) Hom. 6. in Matth. — (3) Tert. Apol. 9. — (4) In vita S. Hilar. — (5) Tert. Apol. 33. — (6) Tert. L. de Spect. 27. — (7) Tert. L. 1. ad Nat. 1. — (8) Tert. Apol. 35. — (9) Tert. ib. — (10) Tert. L. de Spect. 12. — (11) Tert. L. de Spect. 8. — (12) D. Chrysost. Hom. 6. in Matth. — (13) Tert. L. de Orat. 14. — (14) Bas. Mag. Orat. 27. — (15) Tert. L. de Idol. 19.

theatrum autem est diaboli signum : quare de comœdiis et tragœdiis quæ in theatro aguntur, tanquam de *sacramentis diabolicis* (1) fatur Petrus Damianus.

Magnum sane est discrimen inter sacramenta dominica et diabolica : 1. Sacramenta dominica a Christo sunt instituta; sacramenta diabolica auctorem habent diabolum. 2. Illa sunt signa rei sacræ, ista rei turpis et inhonestæ. 3. Illa ex opere operato conferunt sanctitatem, ista velut ex opere operato lasciviam et improbitatem ingenerant. 4. Illa Christiani spem fulciunt, ista spem tollunt. Velut desperata videtur salus Christiani, qui theatricæ voluptatis amore inescatur : *Quid autem spei superest hujusmodi homini ?* (2) Illa cum gratia conferunt jus ad æternam felicitatem, ista ad interminabilem ducunt damnationem. Juste inferni addicitur suppliciis Christianus, cum diabolo *pactus simul perire.* (3)

Propter has aliasque rationes, Christiani suscipientes baptismum, theatro, quod est diaboli sacramentum, renuntiarunt. *Quod autem ejeramus, neque facto, neque dicto, neque visu, neque prospectu, participare debemus.* (4) Multi tamen sunt Christiani promissionis in baptismo factæ immemores, qui theatra frequentant. Quemlibet illorum pungit D. Augustinus : *Quid tibi cum pompis diaboli, quibus renuntiasti ?* (5) Eumdem insequitur Salvianus, velut suæ pollicitationis infractorem, et diaboli mancipium, seu militem. *Spectacula etiam juxta nostram professionem opera sunt diaboli. Quomodo, Christiane, spectacula post baptismum sequeris, quæ opus diaboli esse confiteris ? Renuntiasti semel diabolo, semel et spectaculis ejus, ac proinde necesse est, prudens et sciens, dum ad spectaculum remeas, ad diabolum te redire cognoscas.* (6) Et quod est deflendum magis, perversi illi Christiani post renuntiationem factam diabolo, et pompæ ejus, ad diabolum et pompam ejus redeunt. Baptismo etiam renuntiant, et consequenter se Christianos negant. *Cæterum nonne ejeramus, et rescindimus signaculum, rescindendo testationem ejus ?* (7)

2. Christianus theatro addictus, se christianum negat, cum veri Christiani nota etiam apud Gentiles in spectaculorum repudio constituta sit : *Nunquid ergo superest, ut ab ipsis ethnicis responsum flagitemus ? Illi jam nobis renuntient, an liceat Christianis spectaculo uti. Atquin hinc vel maxime intelligunt factum Christianum, de repudio spectaculorum.* (1) Christianus theatra non repudians, sed frequentans, christianitatis tollit indicium, et consequenter se Christianum negat. *Itaque negat manifeste, qui per quod agnoscitur tollit* (2), et consequenter nequit ut Christianus agnosci : *Nemo te cognoscit Christianum.* (3) Neque Gentilis, neque fidelis te Christianum cognoscit : *Qui vult intelligere qui sint Christiani, istis indicibus utatur necesse est.* (4)

Plura sunt, sed præsertim tria christianitatis indicia : 1. Fides, quæ divinis assentitur mysteriis ; *non enim omnium est credere, quod Christianorum est.* (5) 2. Laudis divinæ præconium : *Certe fidem sanctis vocibus pascimus* (6) ; nam Deum per fidem cognitum laudibus magnificant Christiani ; 3. Repudium voluptatum, quæ captantur ab spectaculis, quo antiquitus Christiani ad martyrium eruditi præparabantur. *Sunt qui existimant Christianos expeditum morti genus, ad hanc obstinationem abdicatione voluptatum eruditi.* (7) Homo autem theatro assuetus et mancipatus, nullum ex his indiciis ostentat. Non, 1. Fidem, quia *in spectaculis quædam apostasia fidei est.* (8) Idcirco Rabanus Maurus acute animadvertit quod dæmon protoparentibus *numerositatem deorum credendam proposuit : quatenus fidei, qua unum Deum colebant, castitatem corrumperet.* (9) Eadem astutia dæmon per tragœdos et comœdos, deorum proponit pluralitatem, ut Christianos avocet a fidei castitate. Castitas est veræ fidei propugnaculum, veritatis custos, religionis christianæ murus inexpugnabilis : et ob hanc causam belle nuncupatur a Tertulliano *fides generis* (10), quasi pudicus sit fidelis, et quo majori pollet castitate, eo majori solidetur fide. Econverso luxuria est veritatis interpolatio, credulitatis titubatio, mendacii parens, errorum matrix. In theatro autem maxime viget libido, et voluptas, quæ fidem effeminat : quare *discutiendæ sunt deliciæ, quarum mollitia et fluxu fidei virtus effeminari potest.* (11) Neque secundum christianitatis indicium habet theatri spectator. In comœdia namque nulla est de Deo cogitatio, nec beneficiorum ejus recordatio, nec laudum ejus decantatio. *An ille*

(1) L. 6. Ep. 28. — (2) Tert. L. de Spect. 24. — (3) Tert. ibid. — (4) Tert. ibid. — (5) L. 4. de Symb. ad Catech. 1. — (6) L. 6. de Prov. — (7) Tert. L. de Spect. 24.

(1) Tert. L. de Spect. 24. — (2) Tert. ibid. — (3) L. de Spect. 27. — (4) Tert. L. 1. ad Nat. 4. — (5) Tert. L. de An. 6. — (6) Tert. Apol. 39. — (7) Tert. L. de Spect. 1. — (8) Salv. L. 6. de Guber. — (9) In cap. 3. Gen. — (10) Tert. L. de Pud. 1. — (11) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 13.

recogitabit eo tempore de Deo, positus illic ubi nihil est de Deo? Sed tragœdo vociferante, exclamationes ille alicujus Prophetæ retractabit, et inter effeminati histrionis modos, psalmos secum comminiscetur? (1) Neque tertium habet christianitatis indicium: mavult enim disciplinæ christianæ, imo et vitæ renuntiare, quam voluptati quæ captatur ab spectaculis. *Plures denique invenias, quos magis periculum voluptatis quam vitæ avocet ab hac secta.* (2) 4. Fucatus Christianus nullam præ se ferens christianæ disciplinæ notam, sed Gentilium sectans mores, nonne ut Gentilis habendus est? Quare fictitios illos Christianos sic alloquitur S. Ephrem: *Ne decipiamini, fratres in Christo dilecti, non sunt ista Christianorum, sed gentium Deum non habentium.* Christianus a Gentili per theatri repudium discriminatur. Ut enim ait D. Augustinus, *bonus Christianus, ne pergat ad theatrum, clamat post Christum: alii concurrant, sed forte Pagani.* (3)

Quam pauci hac ætate boni Christiani! sed quam multi ementiti et pravi Christiani! qui ethnicorum instar inhiant post theatrum, in religionis despectum et Dei contumeliam. Nam ut philosophatur Clemens Alex. *quando id quod in honorem alicujus idoli ab ethnicis agitur, a fidelibus Christianis spectaculo frequentatur et idololatria Gentilis asseritur, et in contumeliam Dei; religio vera et divina calcatur.* (4)

Duplex invenio repudium: unum laude et præmio dignum, aliud ignominia et pœna mulctandum. Unum est Gentilium, qui cognito idololatriæ errore, et christianæ religionis veritate, idololatriæ renuntiant, et christianam religionem amplectuntur. *Laudem magis quam pœnam merebatur repudium agniti erroris.* (5) Aliud pravorum Christianorum, qui agnita religionis veritate et idololatriæ errore, religioni renuntiant, et idololatriam profitentur. Gentilis Christianus factus scænicas respuit voluptates: *Quæ major voluptas quam fastidium ipsius voluptatis?* (6) Christianus Gentilium more vivens post voluptates anhelat, quem sic pungit Afer: *Delicatus es, Christiane, si et in seculo voluptatem concupiscis; immo nimium stultus, si hoc existimas voluptatem.* (7) Ille ab impietate ad impietatem vocatus, *calcat deos nationum* (8); iste ex pio impius factus, religionem christianam calcat et Christum Dominum negat.

3. *Nemo potest duobus dominis servire. Quid luci cum tenebris?* (1) Christus est justitiæ sol, dæmon est princeps tenebrarum. *Non convenit castris lucis et castris tenebrarum.* (2) Qui Christo subjectantur, non serviunt diabolo: econtra, qui diabolo serviunt, se Christo subditos negant: cujusmodi sunt theatro mancipati. *Quoniam ipsi impleverunt impietates* (3), a Christo deficiunt, et ad diaboli castra confugiunt; et quia *nemo in castra hostium transit, nisi projectis armis suis, nisi destitutis signis, et sacramentis principis sui* (4); improbi illi transfugæ arma a Christo accepta (scilicet virtutes et sanctitatem), projiciunt, Christi adhuc signa et vexilla deponunt; suos Christus milites his insignibus dignosci voluit: sapientia scilicet, pudicitia et veritate: *Quid enim insigne præferimus, nisi primam sapientiam, qua frivola humanæ manus opera non adoramus; pudicitiam, quam nec oculis contaminamus; ipsam veritatem, qua offendimus?* (5) His insignibus suos decoravit Christus, quibus a diaboli militibus discriminantur. Insignia illa dominica deponunt theatro mancipati, quia neque sapientiam, neque pudicitiam, neque veritatem præ se ferunt. Non sapientiam, quia *mortifera ingenio luxuria est.* (6) Tum quia est rationis exsilium, nam *dum voluptas vincit, exsulat ratio.* (7) Tum quia intellectum obcæcat, et sapientiæ lumine privat. Et ob hanc causam D. Paulinus Nolanus agnoscit in lascivo *intemperantiæ cæcitatem.* (8) Non, 2. Præ se ferunt pudicitiam; nam theatrum proprie est emporium obscœnitatum: ubi theatrales feminæ totæ ad libidinem factæ omnes veneres cupidinesque spirant. Quapropter sicut Gentiles theatro addicti non facile christianam suscipiunt religionem; nam *quæ mulier lasciva, quis juvenis, amasius, facti sunt Christiani.* (9) Sic Christiani tragœdiæ et comœdiæ assueti, a pietate degenerant et a fide deficiunt. *Quot utique et alia documenta cesserunt de his qui cum diabolo apud spectacula communicando, a Domino exciderunt?* (10) Non, 3. Veritatem, quia a theatro discunt probrosa, et fabulosa Gentilium numina, quæ insinuat Tertullianus veram et puram Christi originem referens: *Non quidem ita genitus ut erubescat de filii*

(1) Tert. L. de Spect. 25. — (2) Tert. L. de Spect. 2. — (3) Serm. 15. in Evang. — (4) Strom. 2. — (5) Tert. Apol. 12. — (6) Tert. L. de Spect. 29. — (7) Tert. L. de Spect. 28. — (8) Tert. ibid.

(1) Tert. L. de Spect. 26. (2) Tert. de Idol. 19. — (3) Tert. adv. Jud. 11. — (4) Tert. L. de Spect. 24. — (5) Tert. L. 1. ad. Nat. 4. — (6) Senec. — (7) Philo. Jud. L. 2. Alleg. 2. — (8) Epist. 12. — (9) Tert. Apol. 3. — (10) Tert. L. de Spect. 26.

nomine, aut de patris semine ; non de sororis incesto, nec de stupro filiæ, aut conjugis alienæ , deum Patrem passus est squammatum , aut cornutum , aut plumatum amatorem , aut in aurum conversum. Jovis ista sunt numina vestri. (1)

Propter has aliasque ejusmodi lascivientes et probrosas fabulas, quæ in theatro decantantur , plures Christiani insignia religionis deponunt , sui principis arma projiciunt , a Christo deficiunt , quibus *minus impii ethnici , minus peccatores , minus hostes Christi.* (2) Ethnici siquidem ad theatrum properantes, promissionem factam non violant , non se Gentiles negant , neque suis renuntiant numinibus , sed illa potius profitentur et colunt : falsi autem illi Christiani *dum post Christum ad diaboli spectaculum vadunt, Christo tanquam diabolo renuntiant.* (3) In baptismate diabolo renuntiarunt , in theatro factam in baptismo renuntiationem retractant , et nova renuntiatione Christo renuntiant , et ut ait S. Ephrem : *Hodie conjunguntur Christo , et cras abrenuntiant et abnegant, inhonorantque eum : hodie Christiani , cras ethnici ; hodie pii , cras impii ; hodie fideles et servi Dei, cras apostatæ animicique Dei.*

Impiam illam et exsecrabilem mutationem deplorat Tertullianus : *Quale est enim de Ecclesia Dei , in diaboli ecclesiam tendere ?* (4) Ecclesia diaboli est theatrum in quo congregantur mimi, histriones, comœdi, tragœdi, ludiones impudentissimi, famosæ meretrices, aliique actores probrosissimi , quorum congregatio dæmonis componit ecclesiam , ad quam tendit improbus Christianus theatro additus. Dei Ecclesia est congregatio fidelium ; diaboli ecclesia est impiorum cœtus. In Dei Ecclesia , 1. Deus laudatur ; in ecclesia diaboli, blasphematur Deus. Annon rubore deberes affici, Christiane , *illas manus , quas ad Deum extuleris , postmodum ludendo fatigare , ex ore quo amen in Sanctum protuleris , mimo testimonium reddere ?* (5) 2. In Ecclesia Dei anima sanctificatur ; in ecclesia diaboli, anima contaminatur , et tamen impius ille Christianus tendit , ut aiunt , *de cœlo ad cœnum.* 3. In Ecclesia Dei est spes salutis; in ecclesia diaboli, est evidens damnationis periculum : *Ludi publici , ludibria spei nostræ* (6), et tamen damnationis periculum spei salutis æternæ præfertur , et *stulti ea quæ sunt noxia cupiunt.* (7) 4. In Ecclesia Dei mens illustratur , anima vivificatur ; in ecclesia diaboli, intellectus excæcatur, et animæ vita deperditur. At *quid luci cum tenebris ? quid vitæ et morti ?* (1) Comœdiæ tamen frequentantur; *ludibria vitæ nostræ in theatris deperimus.* (2) 5. In Ecclesia Dei Verbum Dei auditur, sacrosanctum missæ offertur sacrificium ; in ecclesia diaboli, probrosi audiuntur sermones , Veneri offeruntur sacrificia. *Proinde frequenter vos hortatus sumne quis eorum, qui huc adveniunt , divinaque doctrina fruuntur, quique tremendi ac mystici participes sunt sacrificiis , ad illa iret spectacula , ne divina cum dæmoniacis misceret mysteria* (3) ; et tamen cum diabolicis divina miscentur.

Et quod est deflendum magis, majus adhibetur studium ad diabolica quam ad divina. *Quis est adeo doloris expers ut non doleat , cum in ea , quæ ad diabolum pertinent , plus studii conferri cernat ?* (4) Nam, 1. Major Christianorum numerus ad theatrum properat. *Quam multi baptizati hodie circum replere , quam istam basilicam maluerunt ?* (5) 2. Comœdiæ vel tragœdiæ assuetus , Ecclesiam non frequentat, nec missæ assistit , nec vesperas decantat , nec audit concionem : *Alius theatralibus sollicitatus voluptatibus, Ecclesiam non frequentat.* (6) 3. Pro comœdia expeditus est impius Christianus, pro Ecclesia vero desidia torpet. *Quotidie nos invitant spectacula, nec ullus pigritatur, nullus est qui cunctetur, nullus est qui negotiorum occupationes obtendat , sed tanquam expediti , et omni cura soluti accurrunt omnes ; si ad Ecclesiam veniendum sit, quasi ex aliquo sublimi gradu et honore desiliendum sit, ita pigritatur , et torpet , et inflatur , perinde quasi quippiam fuerit Deo largitus.* (7) 4. Tepentes Christiani nauseant in Ecclesia ; cum tædio missam vel concionem audiunt ; semi hora vel hora videtur illis seculum. In theatro cum gaudio *diei integri dimidiam partem consumunt.* 5. Comœdiæ cum attentione et silentio assistunt : Ecclesiæ vero cum voluntaria distractione , et continua garrulitate , et ut addit Hugo Card. *illi soli attendentes Deo vero per Prophetas et apostolos loquente oscitamus, scalpimus, et multus æstus videtur esse.* (8) 6. Pro divino cultu in Ecclesia exhibendo nulla exhibenda est merces ; in ecclesia vero diaboli nullus recipitur , ad comœdiam nemo admittitur quin prius solverit ; et qui pro redimendis peccatis vix assem largitur

(1) Tert. Apol. 21. — (2) Tert. L. de Spect. 3. — (3) D. Cypr. de Spect. — (4) Tert. L. de Spect. 25. — (5) Tert. — (6) Salv. L. 6. de Prov. — (7) Prov. 1.

(1) Tert. L. de Spect. 26. — (2) Salv. — (3) D. Chrys. Hom. 1. de Verb. Joan. — (4) D. Chrys. Tom. 5. Ser. 48. — (5) D. Aug. in Ps. 80. - (6) D. Ambr. in Ps. 118. — (7) D. Chrysost. — (8) Hug. Card. in c. 9. Joan.

pauperibus, pro emendo inferno nummum aureum libenter præstat. Qui est hujusmodi, ethnicorum *æquavit impietates* (1), frequentando comœdias et tragœdias, quæ sunt impiæ et infaustæ, quia suos sectatores impios efficiunt et infelices reddunt.

III. PARS. *Ignominiosæ ob idololatriam et ob consimilem impietatem* (2) sunt comœdiæ et tragœdiæ, et *qui in scenis versantur, et quibus insatiabilis est amor carnis, et quibus impurus idololatriæ error gratus, exsecrandam vitam ducunt, ac turpissimis maculis inquinatam.* (3) Comœdia ex actoribus et spectatoribus conflatur : utrique vitam maculatam, ignominiosam et exsecrandam ducunt ; nam, 1. Comœdi infames ab hominibus censentur; 2. Spectatores a dæmonibus sæpe possidentur ; 3. Tam comœdi quam spectantes a Deo odio habentur.

1. Romani spectaculorum administratores, theatri actores, comœdos et tragœdos censebant infames, ab officiis et dignitatibus arcebant : et ut ait Tertullianus, *manifeste damnant ignominia, arcentes curia, rostris, senatu, equite, cæterisque honoribus ac ornamentis.* (4) Tertulliano assentit D. Augustinus, qui sic de Romanis adhuc Gentilibus fatur : *Cum artem ludicram, scenamque totam probro ducerent, genus id hominum non modo honore civium reliquorum carere, sed etiam tribu moveri, notatione censoria voluerunt.* (5) Animadverte autem humani judicii cæcitatem, voluntatis humanæ pravitatem, theatri et comœdiæ iniquitatem : 1. Humani judicii cæcitatem, nam *quale judicium est, ut ob ea quis offuscetur, per quæ promeretur ?* (6) Theatri actores ob comœdias honorabantur, et ob comœdias censebantur infames ; 2. Voluntatis humanæ pravitatem : *Quanta perversitas ! amant quos mulctant; depretiant quos probant; artem magnificant, artificem notant.* 3. Theatri iniquitatem. *Quanta confessio est malæ rei, cujus actores cum acceptissimi sint, sine nota non sunt ?* Quod si actores theatri infames ab hominibus censentur, sæpe spectantes a dæmonibus possidentur.

2. *Cur ergo non hujusmodi etiam dæmoniis penetrabiles fiant?* (7) Hujus refert exemplum Tertullianus mulieris cujusdam quæ, renitente marito, adiens theatrum, fuit a dæmone possessa. *Nam et exemplum accidit, Domino teste, ejus mulieris quæ theatrum adiit, et inde cum dæmonio rediit. Itaque in exorcismo cum oneraretur immundus spiritus quod ausus esset fidelem aggredi : Constanter et justissime quidem, inquit, feci, in meo eam inveni.* Timenda quidem est possessio corporis, sed multo magis extimescenda animæ possessio, quæ hominem scelerosum efficit, et Dei animadversionem incurrit.

3. Deus namque aversatur theatrum, actores theatri et theatri spectatores. 1. Theatrum odit, quod ad diabolum pertinet : *Nihil enim non diaboli est, vel quidquid Dei non est, vel Deo displicet.* (1) Quod Deo displicet, a Deo aversatur. 2. Comœdos odit Deus, nam *cum humana recordatio etiam obstrepente gratia voluptatis, damnandos eos censeat, ademptis bonis dignitatum, in quemdam scopulum famositatis, quanto magis divina justitia, in ejusmodi artifices animadvertit ?* (2) Hos autem potissimum odit Deus, hypocritas et adulteros veritatis. *Non amat falsum auctor veritatis, adulterium est apud illum omne quod fingitur. Proinde vocem, sexus, ætates mentientem, amores, iras, gemitus, lacrymas asseverantem, non probabit qui omnem hypocrisim damnat.* (3) In comœdiis autem illa omnia mentiuntur, fingunt et simulant actores. 3. Theatri spectatores odit Deus, et interdum morte etiam temporali punit : ut accidit feminæ cuidam quæ in pœnam quod se ad theatrum contulisset, fato functa est : *Constat et alii linteum in somnis ostensum ejus diei nocte qua tragœdum audierat cum exprobratione nominatim tragœdi, nec ultra quintum diem eam mulierem in seculo fuisse.* (4) Inde theatrum a servo Dei alienum infert Tertullianus, utpote Deo odiosum : *Nihil ex his quæ spectaculis deputantur placitum Deo esse, aut congruens servo Dei, quod Deo placitum non sit.* (5) Theatrum non placet Deo cum illud avertetur; Christiano non congruit theatrum, quia actores et spectatores theatri odit Deus : quare *deprecanda est misericordia Dei, ut donet intellectum ad ista damnanda, et affectum ad fugienda, et misericordiam ad ignoscenda.* (6) Qui theatro fuerunt mancipati, implorare debent divinam misericordiam, et postulare veniam pro tot et tantis sceleribus in theatro commissis ; rogare divinam sapientiam, ut aperiat mentis oculos ad cognoscendum quam periculosum, criminosum et damnosum sit theatrum ; tandem divinam deprecari bonitatem ut largiatur gratiam qua possint fugere cathedram illam pestilentiæ, quæ in-

(1) Tert. L. 5. adv. Marc. 15. — (2) Tert. L. 3. adv. Marc. 15. — (3) Cyril. Al. (4) Tert. L. de Spect. 22. — (5) L. 2. Civ. 13. — (6) Tert. ibid. — (7) Tert. L. de Spect. 26.

(1) Tert. L. de Spect. 24. — (2) Tert. L. de Spect. 23. — (3) Tert. ibid. — (4) Tert. L. de Spect. 26. — (5) Tert. L. L. Spect. 24. — (6) D. Aug. in Ps. 50.

ficit animas ; magisterium illud obscœnitatum, et fomentum cunctorum generatim vitiorum.

CONCIO QUINTA.

Convivia primorum Christianorum sic describit Tertullianus: *Non prius discumbitur quam oratio ad Deum prægustetur ; editur quantum esurientes cupiunt ; bibitur quantum pudicis est utile. Ita saturantur ut qui meminerint etiam per noctem adorandum Deum sibi esse. Ita fabulantur ut qui sciant Dominum audire. Post aquam manualem et lumina, ut quisque de Scripturis sanctis, vel de proprio ingenio potest , provocatur in medium Deo canere. Hinc probatur quomodo biberit : æque oratio convivium dirimit. Hæc coitio Christianorum merito sane illicita si illicitis par ; merito damnanda , si non dissimilis damnandis.* (1) Quantum ab illis distant convivia Christianorum hujusce ætatis, qui mensæ assident absque ulla prævia oratione ; qui ultra necessitatem comedunt; qui vino sese ingurgitant; qui nullam Dei habent mentionem ; qui inter cœnandum habent sermones vel libidinis, vel detractionis, vel impietatis ; qui de mensa egredientes nequaquam Deo gratias agunt? Inde prodeunt vel ad ludos et aleas ; vel ad saltus et choreas; vel ad libidines et impudicitias ; vel ad alia patranda facinora , quæ bacchanalium tempore vigent. Tum enim *lusus et convivia constrepunt* (2) ; illicita sane et merito damnanda , tanquam, 1. Noxia ; 2. Criminosa ; 3. Impia.

I. PARS. Falso Gentiles primorum Christianorum cœnulas ut scelerosas et prodigas damnabant : *Nam et cœnulas nostras præterquam sceleris infames, ut prodigas suggillatis.* (3) Quod falso primis Christianis objectabant ethnici, hoc idem exprobrari potest his qui *sub auctoramento ventris saginandi* (4) convivia prodiga celebrant, in quibus cunctas consumunt facultates , et jacturam faciunt bonorum , 1. Fortunæ ; 2. Naturæ ; 3. Gratiæ.

1. Christianum hortatur Tertullianus ut studeat frugalitati : *Stude frugalitati.* (5) Frugalitatis studiosus alienus est ab ingluvie, quæ ciborum abundantiam ad corporis nutrimentum haud necessariam exoptat : *Corporis exigua desideria sunt , alimentis famem ac sitim extinguere vult ; quidquid extra concupiscitur , vitiis , non usibus laboratur. Non est necesse omne perscrutari profundum , nec strage animalium ventrem onerare , nec conchilia ultimi maris ex ignoto littore eruere.* (1) Gulosus tamen necessariis ad vitæ conservationem alimentis minime contentus , superflua perquirit. *Undique convehunt omnia nota fastidienti gulæ : una silva pluribus elephantis sufficit, homo vero vix pascitur terra marique.* (2) In tribus maxime apparet fœdissima *gulæ flamma :* 1. In sollicitudine qua gulosus cibos sectatur ; 2. In abundantia ciborum ; 3. In deliciis quas exquirit magnis sumptibus. *Ventris operarios* (3) belle nuncupat Tertullianus eos qui omni sollicitudine alimenta sectantantur. De hac sollicitudine sic fatur Joannes Damasc. *Mensarum structores terram omnem et maria omnia perscrutantur , ac ventri velut gravi cuidam ac molesto domino vectigalia perferunt* (4) , quia tanta cura tantoque labore *cibos operosius exquisitos in gulam committunt.*(5) Hos altiles homines appellat Tertullianus, quos adhuc odiendos existimat : *Altiles homines oderis.* (6) Dicuntur altiles , quia alitum more saginantur , vel ad instar mactandi bovis impinguantur. *Nunquid mactandi, quoniam nos ipsos saginamus ?* (7) 2. Et quamvis ciborum odienda sit superfluitas , et *quemadmodum ad medicamenta sic ad alimenta* (8) accedendum sit, propter necessitatem scilicet ; gulosus tamen excessum ciborum perquirit; quem ideo sic pungit Tertullianus : *Omnes medullas terræ victui extorques, et usque ad copias maris , quas sanctiorem cibum deputas.* (9) Nec attendit quod illa nimietas est in pauperum detrimentum, quibus divitum debetur superfluitas: *Superflua enim diviti necessaria sunt pauperi.* (10) Helluones illos latrocinii accusant pauperes , apud D. Bernardum : *Clamant pauperes : Nostrum est quod effunditis ; nobis crudeliter subtrahitur , quod vos inaniter expenditis.* (11) Excessum illum ciborum quem præparant in conviviis gulones, vocitat Tertullianus , *voracitatis enormitatem* (12) : vel ob grande quo æstuant edendi desiderium ; vel ob multitudinem ciborum qui apponuntur ; vel ob opiparas et delicatas escas ; 3. Post diluvium hominibus permisit Deus carnibus epulari , *quia non paradisus*

(1) Tert. Apol. 39. — (2) Tert. L. de Idol. 14. — (3) Tert. Apol. 39. — (4) Tert. ib. — (5) Tert. L. 1. ad Ux. 8.

(1) Sen. L. de Consol. ad Albin. — (2) D. August. L. 3. de Doct. Chris. 12. — (3) Tert. L. de Pat. 16. — (4) L. de Parall. 77. — (5) Tert. L. adv. Marc. 29. — (6) Tert. L. de Spect. 18. — (7) D. Chrysol. — (8) D. Aug. L. 10. Conf. 31. — (9) Tert. L. 1. adv. Marc. 11. — (10) D. Aug. in Ps. 147. — (11) Ep. 42. ad Archiep. Senon. — (12) Tert. L. de Jejun.

The Institute of Mediaeval Studies

custodiendus, sed totus mundus fuerat excolendus, robustus cibus carnis offertur, ut ad emolumenta culturæ aliquid humanorum corporum viribus adderetur. (1) Vides carnis esum concessum, non gulonum delicias.

Verum quod agricolarum labori fuit impensum, cedit in nebulonis voluptates, cujus iners otium laborantium privilegio perverse potitur. Male pransus et pejus cœnatus pauper, agriculturæ laboribus misere æstuat, et nebulo ignave otiosus, et pauperis labore dives, voluptuosius epulatur, et delicias captat in pane, vino, escis et condimentis. Gulosi, 1. In pane quærunt delicias: *Facilem cibum nempe panem effeminant quod frumenti est nutriens, excribrantes, ut quod est alimenti necessarium sit probrum voluptatis* (2); 2. Delicias quærunt *in potu jucundiore* (3): nam æstate vinum eis non placet nisi aut glacie aut nive frigescat. In deliciosam illam bibendi voluptatem declamat etiam gentilis Plinius: *Heu! prodigia ventris! hi nivem, illi glaciem præstant, pœnasque montium in voluptatem gulæ vertunt. Servatur algor æstibus, excogitaturque ut alienis mensibus nix algeat.* (4) Quasi dicat: Faciunt ex æstate hiemem ut gulæ satisfaciant; 3. Delicias quærunt in escis, quas nolunt nisi saginatas. Quos sic urget Tertullianus: *Adjicito ad sumptum: conquirito altilium enormem saginam, defœcato senectutem vini.* (5) Tandem delicias quærunt in condimentis, seu, ut fatur Tertullianus, *gloriosis et lautioribus escis.* (6) Hujusmodi condimenta lautiora et gloriosa nuncupat. Lautiora, quia gulonum irritant appetitum; gloriosa, quia de eorum inventione et artificio gloriantur. In condiendis illis cibis totum animi studium adhibentes, excogitantes infinita condimentorum genera, modo mollia, modo dura, modo frigida, modo calida, modo cocta, modo assa, modo elisa; modo pipere, modo allio, modo cumino, modo sale condita, secundum consuetudinem prægnantium mulierum designantes. Hos *edaces voracesque belluas* appellat Clemens Alexandrinus: *Annon enim sunt ejusmodi qui in multiplicibus exquisitorum alimentorum voluptatibus versantur?* (7)

Et quamvis D. Hieronymus illos a deliciosis illis et raris escis avocare moliatur, dicens: *Procul sint a conviviis tuis phasides aves, crassi turtures, et omnes aves quibus amplissima patrimonia avolant* (1), quia tamen *nullum habet terminum delicata ingluvies* (2), cibi peregrini, rari et magno pretio empti, eos duntaxat delectant, et *quod dissolutus deliciis stomachus vix admittat, ab ultimo portatur Oceano.* (3) Nec de sumptibus quantumvis magnis cogitant, modo *cibis lautioribus* (4) epulentur, adeo gulæ voluptatibus sunt addicti. Hujus prodigæ voluptatis plura Romanorum refert Tertullianus exempla: *Præcidam gulam qua Hortensius orator primus, pavum cibi causa potuit occidere; qua Aufidius Lurco primus, sagina corpora vitiavit, et coactis alimentis in adulterinum provexit saporem; qua Asinius Celer, mulli unius obsonium sex sextertiis detulit; qua Æsopus histrio ex avibus ejusdem pretiositatis, ut canoris et loquacibus quibusque, centum millium patinam confiscavit. Filius ejus post tale pulmentum potuit sumptuosius esurire: margaritam namque, vel ipso nomine pretiosam dehausit; credo ne mendicius patre cœnasset. Taceo Nerones, et Apicios, et Rufos.* (5)

Romanos gulæ voluptuose et prodige indulgentes duplici ratione confutat Tertullianus, 1. Ex legibus Romanis, quæ frugalitati patrocinabantur. *Quonam illæ leges abierunt, quæ centum æra non amplius in cœnam subscribi jubebant, nec amplius quam unam inferri gallinam, et eam non saginatam?* (6) 2. Exemplo Christianorum, qui a suis conviviis omnem arcebant curiositatem, voluptatem et prodigalitatem. *Hæc qui editis, quantum abestis a conviviis Christianorum?* (7) Verum si primiceri Christiani ethnicorum damnant ingluviem, hujusce ætatis Christiani a Gentilibus de gula damnantur; nam in suis conviviis Ethnicorum abundantiam, pretiositatem, delicias et sumptus longe superant. Si Romanos de prodigalitate arguit Tertullianus: *Video enim et centenarias cœnas, a centenis jam sestertiis dicendas* (8): quid diceret de conviviis nostris, in quibus insumuntur non centum sestertia, sed mille, sed decem mille, sed centum mille aurei? Nam ut quis alios in sumptu et prodigalitate superet, pretiosiores ambit escas.

Deus ut hominem ab amore pecuniæ avocaret, pretiosiorum ciborum ambitionem dimovere voluit: *Proinde ut et pecuniæ ardor restingueretur, ex parte, quæ de victus*

(1) Dub. Tert. Ep. de cib. Judaic. 2. — (2) Clem. Alex. L. 2. Pædag. 1. — (3) Tert. L. ad Mart. 3. — (4) L. 15 c. 4. — (5) Tert. L. de Pœn. 11. — (6) Tert. L. 2. adv. Marc. 18. — (7) L. 2. Pædag. 1.

(1) Ep. 9. ad Salv. — (2) Clem. Alex. L. 3. Pædag. 7. — (3) Senec. L. de Consol. ad Albin. — (4) Tert. L. 2. adv. Marc. 18. — (5) Tert. L. de Pal. 5. — (6) Tert. Apol. 6. — (7) Tert. Apol. 9. — (8) Tert. Apol. 16.

necessitate causatur pretiosorum ciborum ambitio detracta est. (1) Nebulones ordinem divinæ sapientiæ pervertentes, pretiosiores quosque ambiunt cibos, qui nonnisi magnis sumptibus haberi possunt, et ita ambitiosæ eorum edacitati *ipsæ divitiæ procurant* (2), ementes pretiosiores escas, quantumvis caro constent, ut in pauperiem redigant sumptuosos, prodigos et voluptuosos gulones : qui *una, comedunt patrimonia, mensa.* (3)

2. Neque tantum fortunæ, sed etiam naturæ bona, dissipant gulosi. Nam corporis pulchritudinem devenustant, robur debilitant, vitam dimidiant. Est *decor felicitas corporis, divinæ plasticæ accessio, animæ aliqua vestis bona.* (4) Gula seu ebrietas, hanc animæ vestem contaminat, divinæ plasticæ accessionem a Deo elongat, corporis felicitatem infelicem præstat. Ideo D. Augustinus : *O ebrietas ! nunquid non per te inflatur stomachus ? nunquid non per te putrescit anhelitus ? nunquid non oculos cæcas ? nunquid non omnia membra debilitas ?* (5) Gula corporis robur debilitat. *Nempe enim et athletæ continentur a cibis lætioribus, a potu jucundiore.* (6) At cur athletæ ab exquisitis cibis abstinent ? *Ut robori ædificando vacent.* Nam ut aliorsum docet Tertullianus, *pugiles et pyctæ olimpici xerophagiis invalescunt.* (7) Ipsa etiam experientia comprobatur, quod hi *qui cibis utuntur vilissimis, sunt robustiores, generosiores, saniores.* (8) Abstinentes perfecta sanitate fruuntur, longamque habent vitam ; econtra gulæ indulgentes, ægritudines patiuntur, vitamque dimidiant. *In multis escis erit infirmitas. Propter crapulam multi perierunt ; qui enim abstinens est, adjiciet vitam.* (9) Sicut autem abstinentia vitam conservat, ita gula vitam adimit, quam ideo homicidam nuncupat Tertullianus : *Teneo a primordio homicidam gulam.* (10) Quare Ecclesiastici auctor, secundum versionem tigurinam, sic gulonem hortatur : *Cave pauper evadas concinnandis de mutuo conviviis.* (11) Cujus hanc prodit rationem : *Eris enim invidus vitæ tuæ* : seu, ut habet hebræa lectio, *eris enim insidiator vitæ :* insidiaberis tum vitæ corporis, tum vitæ animæ ; nam gratia sanctificans quæ est vita animæ, per ingluviem amittitur.

3. Anima moritur per peccatum, estque *in hominis corpore tumulata* (12) : et, ut ait Chrysologus, *fit in corporis sepulcro vivo funus animæ jam sepultæ.* (1) Hoc est commune cuivis animæ peccatrici, specialiter tamen convenit animæ epulonis. Nam ut addit Tertullianus, *exsequias convivium patitur.* Duplex gulosi celebratur funus, corporis scilicet et animæ. Corporis, quod persæpe *funus inter coquos pretiosissimos invenit* (2) ; animæ vero quæ in ventre cibis repleto velut in sepulcro tumulatur. Ut enim ait Climacus : *quod si undique corrupto vino fœtet, et epulis satur est, cogita infelicem animam in tali corpore, velut in sepulcro defossam.* (3) Et ita gulosus simul et semel est vivens et mortuus : vivens corpore, mortuus anima : *Atque ut manifestius noveris, audi quomodo mortuos quoque idem ipse Redemptor noster vivere prædicet : Deus, inquit, non mortuorum, sed viventium est. Sed istud quoque, inquies, ænigma est. Igitur utramque solvamus. Mortuus est quisque vivens, cum in deliciis degit ; quonam modo ? Ventri solummodo vivit, sensibus cæteris mortuus : neque enim aspicit quæ aspicienda sunt, neque audit quæ necessario audire convenit, neque ea loquitur quæ decet loqui, nihilque in se vivere præter solam ventris ingluviem indicat.* (4) Nempe gulosus ad solam ventris ingluviem intus velut vivens quoddam cadaver (quod est ænigmati simile) sibi et Deo mortuus est. Sibi, quia mortuam et tumulatam in corpore defert animam ; Deo, tum quia Deus mortuorum dedignatur esse Deus ; tum quia Deum negat ut ventri indulgeat ; tum quia nihil de Deo cogitat. Ut enim ratiocinatur Tertullianus, *quotusquisque meminerit religionis occupatis memoriæ locis, impeditis sapientiæ membris ? Nemo ; ita ut decet, ita ut par est, ita ut utile est, recordabitur Dei in eo tempore quo ipsum sibi hominem excidere solemne est.* (5) Per gulam et ebrietatem hominis moritur ratio, sapientia, religio, omneque fidei et pietatis exercitium. Nam, ut addit Tertullianus, *omnem disciplinam virtus aut occidit, aut vulnerat.* De Megarensibus alias dictum est a Diogene : *Megarenses obsonant quasi crastina die morituri.* (6) Non solum sibi crastinam ominantur mortem, *qui victum in dies persequuntur, perinde ac non victuri* (7), sed hodie sibi mortem afferunt, qua moriuntur fortunæ, moriuntur famæ, moriuntur corpori, moriuntur animæ, moriuntur gratiæ, moriuntur disciplinæ christianæ, moriuntur Deo, moriuntur cœlo;

(1) Tert. L. 2. adv. Marc. 18. — (2) Tert. L. de Jejun. 6. — (3) Juven — (4) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 2. — (5) Serm. 33. ad Frat. — (6) Tert. L. ad Mart. 3. — (7) Tert. L. de Jejun. 17. — (8) Clem. Alex. L. 2. Pæd. 1. — (9) Eccl. c. 7. — (10) Tert. L. de Jejun. 3. — (11) Cap. 18. — (12) Tert. L. de An. 33.

(1) Serm. 19. — (2) Tert. de An. 33. — (3) Grad. 26. — (4) D. Chrysost. 15 in 1. ad Timoth. — (5) Tert. L. de Jejun. 6. — (6) Tert. Apol. 39. — (7) Clem. Alex. L. 2. — (8) Pæag. 1.

adeo prodiga, adeo criminosa est gula!

II. PARS. Gula *primordiale delictum* (1) nuncupatur a Tertulliano. Primordiale delictum Adamo tria mala attulit: 1. Eum diabolo subdidit; 2. Omnium vitiorum et passionum in Adamo ejusque nepotibus origo fuit; 3. Adamum e paradiso terrestri expulit. *Gulæ lapsus* (2) peccatum originale æmulans, 1. Nebulonem diabolo subdit; 2. Est scaturigo a qua omne vitium omnisque passio diffluit; Gulosum a paradiso cœlesti ejicit.

1. *Primos homines diabolus elisit* (3), dum eos ad manducandum vetitum pomum induxit: sic eos a Dei dominio subtraxit et suæ tyrannidi subdidit. Verum sicut gula Adamum diabolo substravit, eodem modo ingluvies *ventris operarios contumeliosis patronis subjectione libertatis addicit.* (4) Libertatem a Christo acceptam in miseram servitutem commutant gulosi, qua dæmonis subduntur imperio: ut enim ait Clemens Alexandrinus, *his qui ad luxum mensarum propensi sunt præest dæmon helluo maximus, quem ego non vereor appellare ventridæmonem.* (5) Gulæ namque excessus *dæmoniorum pabula sunt.* (6) Quæ quo lautius epulantur eo periculosius inferunt bellum. *Cum te ultra quam sat est pascis, hostem pascis* (7) qui te expugnabit, et in corde tuo tyrannidis suæ collocabit solium: quem ideo nuncupat Clemens Alexandr. *inhabitantem dæmonem.* Nimia ciborum ingurgitatio dæmonis habitatio est; gulosus dæmoniacus a dæmone obsessus, vel possessus acerbissime exagitatur, et ad omnia vitia, et scelera diaboli tentationibus allicitur: qui ut eloquenter fatur Chrysologus, *cibum nostrum deducit in crapulam, potum nostrum in ebrietatem effundit, ut mentem faciat amentem, carnem luteam reddat, corpus animi domicilium, animæ vas, murum spiritus, virtutum scholam, Dei templum, in scenam criminum, in vitiorum pompam, voluptatum redigat in theatrum.* (8).

2. Originalis culpa est *matrix in omne delictum, defundens de suo fonte varias criminum venas.* (9) Idipsum de gula asseverant Patres; quam Basilius Magnus appellat *universale venenum* (10), quod omnia toxicat; et sicut fons venenosus haurientes aquas inficit, eodem modo gula est *fons voluptatum, et impudentiæ fomes* (11), quia omnia scelera quantumvis atrocia perpetrare audet. Clemens Alexandrinus gulam nuncupat *metropolim vitiorum* (1), quia ut vult Chrysologus, *oneratus venter ad vitia cor deponit.* (2) Gregorius Nazianzenus gulam vocitat *malorum omnium parentem* (3), quia ab illa suam desumunt originem. Nam ut animadvertit D. Chrysostomus, *qui ventri ministeria impendit, furari sæpe cogitur, et alienas rapere, et opprimere, et violare* (4); horum exempla obvia sunt. Tandem D. Chrysostomus gulam appellat *malorum omnium receptaculum* (5), quia in illa omnia mala recipiuntur, et ab illa passiones vigorem accipiunt. Idcirco opposite S. Joannes Damascenus: *Quisquis inexplebili voracitate præditus est, passiones per gulam novit* (6): quasi ante ingluviem sopitæ et quasi ignotæ essent passiones, post gulam vero dignoscantur. Etenim post gulam concupiscibilis excitatur, inflammatur irascibilis ad discordias, rixas, injurias, pugnas, animadversiones, hostilitates, persecutiones, vexationes: quare de gulosis sic fatur Basilius Magnus: *Qui ejusmodi sunt, ii mendaces, ad jusjurandum parati, perjuriosi, litigiosis, pertinaces, clamosi, illiberales, queruli, aliorum curiosi exploratores, tenebriones, totius honestæ vitæ de industria inimici, qui ut gulæ libidinem obtegant, innumerabilibus se aliis vitiis involvunt* (7), quæ a paradiso cœlesti excludunt.

3. Dei *bonitas delicias adjecit homini, ut quanquam totius orbis possidens, in amœnioribus moraretur, translatus in paradisum.* (8) Non diu tamen moratus est protoparens in amœnissimo illo loco: *Exinde homo terræ datus, et ab oculis Dei ejectus* (9): at quid de tam amœno loco Adamum ejecit? An homicidium commisit in illa immortalitatis regione? An tentavit destruere angelos, qui ex sua natura incorruptibiles sunt? an Dei vivi templa et aras evertit? an idolis thus adolevit? Nequaquam, horum nihil patravit: sed quia gulæ indulsit, de paradiso ejectus est. *Acceperat Adam legem, non gustandi de arbore mali et boni, moriturus si gustasset, verum et ipse facilius ventri quam Deo cessit, pabulo potius quam præcepto annuit; manducavit et periit.* (10) Adami exemplum imitatus populus Israëliticus: *Nam et primus populus primi hominis resculpserat crimen, pronior ventri quam Deo deprehensus.* (11) Ideo in pœnam suæ voracitatis terram promissionis non est ingressus. Ut enim ait Tertullianus,

(1) Tert. L. de Jejun. 3. — (2) Tert. L. de Res. Co. — (3) Tert. L. de Spect. 18. — (4) Tert. L. de Pat. 16. — (5) L. 2. Pædag. 1. — (6) Tert. L. ad Scap. 2. — (7) S. Joan. Dam. L. 1. Parall. 7. — (8) Serm. 12. — (9) Tert. L. de Pat. 5. — (10) Hom. 1. de Jejun. — (11) D. Basil de vel. Virg.

(1) L. 2. Pæd. 1. — (2) Serm. 2. — (3) Orat. 3. — (4) Hom. 15. ad pop. Ant. — (5) Hom. 15. in 1. Timoth. — (6) L. 1. Parall. 77. — (7) L. de Abdic. rer. — (8) Tert. L. 2. adv. Marc. 4. — (9) Tert. L. de Pat. 5. — (10) Tert. L. de Jejun. 3. — (11) Tert. L. de Jejun. 5.

Judæo enim conditio gratior quæque de gula erepta est, nedum ipsa terra paternæ promissionis. (1) Idem accidit helluonibus quos venter arcet ab ingressu cœli : *nec enim esus aut potus est Dei regnum.* (2)

Adamus *salutem gula vendidit* (3) : Lysimachus pro cratere aquæ regno cessit ; Esau etiam pro lenticulis primogeniti jus commutavit. His longe insaniores ebriosi et gulosi, nam ebriosi pro mero, cœlorum regno renuntiant ; *ebriosi regnum Dei non possidebunt* (4) ; gulosi adhuc pro opiparis escis vendunt gratiam, Dei adoptionem, et æternam hæreditatem. *Vetus es, vera si velimus dicere, tu qui tantum gulæ indulges, et merito te priorem jactitas ; semper agnosco sapere Esau venatorem ferarum, ita passim indagandis turdis studes, ita de campo laxissimæ disciplinæ tuæ venis, ita spiritu deficis. Si tibi lenticulam defruto inrufatam obtulero, statim totos primatus tuos vendes* (5) ; et impia adhuc gula, religionem et Deum negabis.

III. PARS. Christianum gulæ deditum Ethnico irreligiosorem asseverat Tertullianus : *Hinc tu eo irreligiosior, quanto ethnicus paratior. Ille idolo gulam suam mactat, tu Deo non vis.* (6) Tantum abest ut epulo suam Deo mactet gulam ; quin imo pro gula, 1. Spiritum Sanctum rejicit ; 2. Christi crucem injuria afficit ; 3. Deum sibi ventrem efficit.

1. Nebulones sic ironice alloquitur Tertullianus : *Qui sanctior inter vos, nisi convivandi frequentior, nisi obsonandi pollucibilior?* (7) Quantum gula Spiritui Sancto sit contraria, inde deducitur : quia, 1. Animam donis Spiritus Sancti privat : *Sicut fugat apes, sic indigesta ructatio avertit Spiritus Sancti charismata.* (8) 2. Spiritus Sancti gratiæ resistit : *Ut jam hinc animalis fides semen suum recognoscat, exinde deducens carnalium appetitionem, et spiritualium recusationem.* (9) Nimia saturitas Spiritui Sancto resistit, et ita obduratur, ut gratia quasi ad silicem vibrata, statim resiliat, ut patet in populo Israëlitico, qui post ingluviem adeo obstinatum habet cor, ut Deus illum duræ cervicis appellet : *Cerno quod populus iste duræ cervicis sit.* (10) Constat etiam ex evangelico Divite, qui *epulis blandis ferrea viscera nutriebat.* (11) 3. Adversus Spiritum Sanctum pugnat : quare de gulosis sic fatur Tertullianus : *Ili Paracleto controversiam faciunt* (1), et Christi crucem injuria afficiunt.

2. In tanta fuit existimatione crux apud primos Christianos, ut Tertulliano teste eam in cunctis præ se ferent, *ad omnem progressum atque promotum, ad omnem aditum et exitum, ad vestitum, ad calceatum, ad lavacra, ad mensas, ad lumina, ad cubilia, quacunque nos conversatio exercet, frontem crucis signaculo terimus.* (2) Hoc enim modo Christi passionem in memoriam revocabant, et suum erga crucem demonstrabant amorem. Gulosi ventri indulgentes, hujusmodi pietatis exemplum et perverso æmulantes, sese apertos ostendunt crucis inimicos, quod Apostolus cum dolore et lacrymis declarat : *Multi enim ambulant quos sæpe dicebam vobis; nunc autem et flens dico, inimicos crucis Christi : quorum Deus venter est.* (3) At cur Apostolus directe gulam opponi cruci, non superbiam, non avaritiam, non iram, aliaque scelera ? cur nebulones citius quam cæteros peccatores, specialiter crucis proclamat inimicos ? Quia scilicet primum hominis peccatum fuit gula, ad quod delendum Christus fuit cruci affixus ; et quia gulones primordiale resculpunt delictum, suoque scelere fructum crucis destruere et inutilem reddere moliuntur ; ob hanc causam crucis inimici ab Apostolo propalantur : quos impios adhuc asseverat Paulus, quia sibi ventrem Deum efficiunt.

3. Nebulonis religionem sic graphice describit Tertullianus : *Deus tibi venter est, et pulmo templum, et aqualiculus altare, et sacerdos cocus, et Sanctus Spiritus nidor, et condimenta charismata, et ructus prophetia. Apud te agape in caccabis fervet, fides in culinis calet, spes in ferculis jacet.* (4) Gulosi qui per omnia gulæ indulgent, qui ventri omnino addicti sunt, qui soli ventri toti student, et ad illum omnes suas cogitationes, affectiones, opes, studia, quasi ad summum et ultimum bonum referunt, ventrem pro Deo colunt. Illud enim cuique Deus est, quod maxime colit, cui totus servit, cui sese suaque omnia impendit. Hujusmodi est nebulo, cujus studium et fidem refert Tertullianus : *Agnosco animalem fidem, studio carnis qua tota constat multivorantiæ pronam.* (5) Deus est objectum fidei, quæ idcirco virtus theologalis dicitur : nebulonum animalis fides est virtus theologica, quia Deum non respicit, sed ventrem : *Tales sunt ii homi-*

(1) Tert. L. de Pud. 8. — (2) Tert. L. de Jejun. 15. — (3) Tert. L. de Jejun. 3. — (4) 1. Cor. 6. — (5) Tert. L. de Jejun. 17. — (6) Tert. L. de Jejun. 16. — (7) Tert. L. de Jejun. 17. — (8) D. Hier. in Regul. Monast. — (9) Tert. L. de Jejun. 3. — (10) Exod. 32. 9. — (11) Chrysol. Serm. 121.

(1) Tert. L. de Jejun. 1. — (2) Tert. L. de Cor. Mil. 3. — (3) Phil. 3. — (4) Tert. L. de Jejun. 16. 17. — (5) Tert. L. de Jejun. 1.

nes qui in ventrem crediderunt. (1) Non credunt in Deum gulosi, neque in Christum, sed in ventrem, quem Deo præponunt, et *ventris prælatione* (2), illum ut Deum colunt. Nam *hoc omnes Deum consentiunt esse, quod cœteris rebus omnibus anteponunt.* (3) Gulosus ventrem Deo præponit, *pronior ventri, quam Deo deprehensus* (4), pro gula Dei amicitiam contemnit, legem violat, sacramenta profanat, religioni renuntiat, divinam majestatem inhonorat, ejusque veritatem negat.

CONCIO SEXTA.

Habet *et abstinentia vini suos titulos.* (5) Moderatio tum in cibo, tum in potu observanda est. Temperantiam haud servabit vino sobrius, si habeat ventrem *escis stipatum* (6): et e converso sobrius non erit, abstinens ab escis lautis et protiosis, si enebrietur vino. *Pabuli pressura formam præstruens potui. Qualis enim esus talis et potus. Verisimile enim non est, ut quis dimidiam gulam Deo immolet, aquis sobrius et cibis ebrius.* (7) Hujusmodi temperantia in esu et potu, minime servatur Bacchanalium tempore, in quo homines opipare epulantur, sæpe sæpius vino inebriantur, et ut ait D. Augustinus, *non satietate se replent, sed mergunt diluvio.* (8) Adversum hunc excessum declamandum duxi ostendendo ebrietatem esse, 1. Turpem et inhonestam; 2. Perniciosam et noxiam; 3. Scelerosam et impiam.

I. PARS. Adeo turpis et inhonesta videbatur Romanis ebrietas, ut apud illos mulieres meribibulæ non secus ac adulteræ censerentur infames. *Cum mulieres usque adeo vino abstinerent, ut matronam ob resignatos cellæ vinariæ loculos, sui inedia necarint. Sub Romulo vero quæ vinum attigerat, impune a Mecenio marito trucidata est: idcirco et oscula propinquis offerre necessitas erat, ut spiritu judicarentur.* (9) Si hac tempestate tanta sævitia ageretur erga mulieres meribibulas, nimius effunderetur sanguis: siquidem *nunc in feminis præ vino, nullum liberum est osculum.* (10) Verum quia viri magis quam feminæ sunt ad ebrietatem proni, ut a tam turpi, et inhonesto arceantur vitio, satis est ostentare, quod ebrietas, 1. Ad insaniam ducit; 2. Ad vomitum compellit; 3. In belluas convertit.

(1) Clem. Alex. L. 2. Pæd. 1. — (2) Tert. L. de Jejun. 5. — (3) D. Aug. L. 1. de Doct. Chr. 7. — (4) Tert. L. de Jejun. 5. — (5) Tert. L. de Jejun. 9. — (6) Tert. L. de Jejun. 6. — (7) Tert. L. de Jejun. 9. — (8) L. Quæst. in Gen. quæst. 144. — (9) Tert. Apol. 6. — (10) Tert. ib.

1. *Cognosco dementiam de vanitate* (1), Gulones namque bibunt, ut alios bibendo prosternant, de eorumque victoria gloriam captent: et quia in hoc vincuntur certamine, vanitas eos ad dementiam et insaniam deducit. Idcirco ebrietas *voluntaria insania* (2) nuncupatur, et adhuc *insania circa guttur* (3) vocitatur; quia scilicet vinum quod hauriunt gutture, est illis causa insaniæ. Sunt nonnulli qui duntaxat circa unam rem stultescunt, et aliquo tantum externo signo insaniam demonstrant: *Qui insaniunt, alios in aliis vident* (4): ebriosi vero in aspectibus, sermonibus, gressibus, motibus, et in cunctis generatim operibus, suam insaniam ostentant, quæ eos *aut indignantium oculis, aut irridentium sibilis* (5) exponit. Horum insaniens ebrietas in conviviis et cœtibus manifestata, multorum ore volutatur: *unius dementiæ una vox* (6); neque a spectatoribus tantum, sed etiam ab audientibus irridetur. Tertullianus ut hominem ab ebrietate dimoveat, hac utitur ratione: Si inebriatus fueris, *risum mihi incuties* (7); siquidem ebriosus insanit, et ridiculus apparet, et a cunctis velut insanus irridetur. Unde D. Chrysostomus: *Quid ebrio turpius? Ridiculus est famulis, ridiculus est hostibus, miserabilis apud amicos, omnium detestatione dignus.* (8) Homo a vino prostratus *jacet ridiculus omnibus, et uxori, et pueris, et famulis; amici illius ignominiam cogitantes, sese abscondunt et confunduntur; inimici autem oblectantur, irrident et exsecrantur* (9); et quanto a pluribus ridiculus ille conspicitur, *tanto derisus denotatior ad contumeliæ morsum.* (10)

Vult D. Chrysostomus occultari ebriosum, ne ejus irrideatur turpitudo: *Si quis ebrietate vincitur, ne evulgetur, sed a suis contegatur, et non sit omnibus risus, et turpitudinis argumentum.* (11) Lacones econtra volebant detegenda *deridenda personarum* (12), ut aliorum irrisione, cives nihil ridendum perpetrarent, servosque temulentos filiis exponebant et irridendos proponebant. *Ridete stupidissimas mentes; sed quo facilius rideatis, et resolutius decachinnetis* (13), diligenter considerate quam horribilis sit eorum vultus, ut vel tam fœdo spectaculo ebrietatem horreatis. Plato

(1) Tert. L. de Spect. 16. — (2) Senec. Ep. 74. ad Lucil. — (3) Clem. Alex. L. 2. Pædag. 1. — (4) Tert. L. de An. 17. — (5) D. Chrysost. Hom. 29. in Gen. — (6) Tert. L. de Spect. 16. — (7) Tert. L. 3. adv. Marc. 20. — (8) Hom. 27. in Act. (9) — D. Chrysost. Hom. 29. in Gen. — (10) Tert. L. 1. ad Nat. 10. — (11) — Hom. 29. in Gen. — (12) Tert. L. 1. ad Nat. 19. — (13) Tert. ibid.

ut suis discipulis ingereret ebrietatis horrorem, eos hortabatur ut se si forte ebriosos intuerentur in speculo, ut ex ridicula ipsorum imagine, adeo turpe et inhonestum vitium aversarentur. (1) Si Minerva dicitur tibiarum abjecisse delectationem, ne inflato ore, indecora cerneretur, quis vinolentiam non abhorreat, *in qua lingua præpeditur, labia solvuntur, oculi detorquentur?* (2) Turpis et inhonesta viris est ebrietas, sed multo turpior et inhonestior mulieribus. *Nihil est ebria turpius muliere, nihil fœdius* (3), quæ præ ebrietate vinum vomere cogitur.

2. Adeo odiosa olim erat Romanis ebrietas ut Bacchum vini et ebrietatis auctorem ab Italia eliminarint: *Liberum patrem cum suis mysteriis, Consules, Senatus auctoritate, non modo urbe, sed universa Italia eliminaverunt.* (4) Bacchi propudiata a Gentilibus mysteria a Christianis Bacchanalium tempore celebrantur: *Grande videlicet officium! focos et toros in publicum educere, vicatim epulari, civitatem tabernæ habitu abolefacere, vinum luto cogere.* (5) Vinum luto cogere est vinum vomere et luto miscere. In hos vini vomitores insurgit Jeremias propheta: *Bibite, et inebriamini, et vomite;* quo nihil fœdius, nihil inhonestius potest excogitari. Hoc est tamen nebulonum negotium, *qui edunt ut vomant, et vomunt ut edant.* (6) Idipsum agunt ebriosi quod gulones, qui, ut ait D. Ambrosius, *replentur ut exhauriant, exhauriuntur ut bibant.* (7) Turpis quidem est omnis vomitio, sed multo turpior quæ ab ingluvie et ebrietate procedit. Gulonis et ebriosi vomitus, non ex ægritudine et ciborum nausea procedit, sed ex intemperantia, qua stomachum cibo et potu magis onerat, quam ferre et concoquere possit; ut enim ait D. Bernardus, *gulæ dediti nihil aliud faciunt quam ingerere, digerere, egerere*, et sic ebrius ructando et vomendo sese ignominia dedecorat, quod illi exprobrat Abacuc propheta: Sit *vomitus ignominiæ super gloriam tuam.* (8) Vomitus a voracitate, ebriosi gloriam obscurat, tum quia illum cœlesti gloria indignum efficit. Quod de Epulone divite asserit Chrysol. *Dives variis crapulatus ferculis, indigeriem suam ructabat ad cœlum* (9): tum quia ejus famam et honorem devenustat, tum quia rationem, quæ est hominis gloria, turpat: ebrietas namque rationalem hominem in belluam convertit.

(1) Fulg. L. 7. c. 1. — (2) Clem. Alex. L. 2. Pædag. 2. — (3) D. Chrysot. Hom. 39. in 1. Cor. — (4) Tert. Apol. 6. — (5) Tert. Apol. 35. — (6) Sen. L. 1. de Cons. ad Albin. — (7) L. de Elia 13. — (8) Cap. 2. — (9) Ser. 121.

3. Metempsychosim docuit Pythagoras, qua homines in bestias commutabantur; laude digni aves pulchras et canoras induebant: Sic *pavum se meminit Homerus* (1); scelerosi vero et pœna mulctandi *in asinos utique et mulos recorporabantur.* Verum omissis poeatarum figmentis, ob ebrietatem apparet *bestialis in homine deformitas.* (2) Detestanda fuit olim illa metamorphosis, qua venifica Circe Ulyssis socios medicato vino in porcos convertit; sed abhorrenda magis ebrietas, quæ homines transformat in belluas. Ebriosus etenim *bestia est magis quam homo.* (3) Imo pejor bestiis est nebulo, qui vel ex propria intemperantia, vel ut aliis acquiescat, sese vino ingurgitat. Nam ut ratiocinatur D. Augustinus: *Animalia ducuntur ad aquas, ubi saturaverint sitim suam, bibere nolunt, nec possunt. Considerent ebriosi an non pejores animantibus: cum enim animalia amplius quam conveniat bibere nolunt, illi et duplum et triplum quam eis expedit, potum accipiunt.* (4) Erubescat ebriosus, humana forma deposita, belluinam induisse deformitatem, quo nihil turpius, et inhonestius, nihil magis noxium et perniciosius videtur.

II. PARS. Christiani olim *nullis conviviis celebres* (5): audierant enim a Sapiente: *Noli esse in conviviis potatorum*, qui quasi sint in aliqua palæstra, certatim bibunt, et quo quis invenitur *calicibus instructior* (6), victor et magnanimus prædicatur; *nam qui plus hauserit meri, is præ cæteris laudatur, is victoriam refert.* (7) Et quamvis helluo hujusmodi de victoria potius confundi quam laudari debeat; *quæ gloria est capere multum? cum superstes toti convivio fueris, vinceris a dolio* (8): attamen qui in illo vinolento certamine minus bibit, dedecore afficitur; qui vero magis potat, honoratur. *Bibendi lege contenditur: qui poterit vincere, laudem meretur ex crimine.* (9) Quod si convivarum nonnemo sese velit a potando excusare, ut imbellis et debilis cerebri vituperatur. *Nota grandis, si quis se excuset, si quis forte temperandum vinum putet* (10), ut bibat per propinationem provocatur, ad eum crateres deferuntur, quos tesseras dicunt, vel honoris, vel sanitatis vel amicitiæ. Hos calices verius nuncupabis inhonestos, morbidos et inimicos. 1. Inhonestos, quia honorem tollunt; 2. Morbidos, quia

(1) Tert. L. de An. 33. — (2) D. Chrysost. Hom. 29. in Gen. — (3) D. Chrysost. Hom. 27. in Act. — (4) Serm. 131. de Temp. — (5) Tert. L. de Pœn. 11. — (6) Tert. L. de Jejun. 17. — (7) D. Basil. de ebr. — (8) Sen. L. 12. Ep. 1. — (9) D. Aug. Ser. 231. de Temp. — (10) D. Ambr. Ser. de Elia 13.

corporis sanitatem destruunt; 3. Inimicos, quia animæ salutem impediunt.

1. Hominis dignitas sita est in ratione: ratio ita verum fulcit honorem, ut *nec bonitas sine ratione, bonitas.* (1) Cuncta vitia a vero honore dejiciunt hominem, sed nullum ita eum deprimit ac ebrietas, quæ rationem obnubilat. *Sicut terræ nubes caligant cœlum, sic obscurant animas intemperata convivia.* (2) Vapores ex aqua emergentes conflant nubes, quæ obnubilant solem; vapores e vino exsurgentes, rationem, animæ solem obscurant: quamobrem Clemens Alex. ebriosum acephalum, seu sine capite nuncupat, quia ratione, quæ in capite residet, non utitur: *Ebriosus vinum devorans, devoratur a vino; cum se putat bibere, bibitur.* (3) Piscis hamum capiens, capitur ab hamo: non absimiliter a vino *homo rationalis capitur, ut rationale animal.* (4) Addit D. Ambr. *Veneno caro vulneratur, vino mens.* (5) Qui vulneratum et ægrotantem habent intellectum, nullum rationis indicium ostentant: homo sanam habens mentem, rationem demonstrat per sapientiam, prudentiam, consilium, secretum, moderationem et operationem; ebriosum in nullo horum se ratione præditum ostendit. Non, 1. Per sapientiam; nam qui bibit *minus vinum, sapit* (6); ebriosus autem multum bibens vinum, etsi fuerit alias sapiens, *obliviscitur sapientiam.* (7) Non, 2. Per prudentiam. Homo ratione utens, *sapiens, et prudens habebitur.* (8) Ex D. autem Ambr. *ebrietas prudentiam extinguit.* (9) Non, 3. Per consilium. Homo ratione pollens, *probum, justum et licitum consilium* (10) subministrat; ebriosus nec sibi, nec aliis scit præbere consilium. Unde D. Aug. *O ebrietas! judicio recto cares, consilium nullum habes.* (11) Non, 4. Per secretum. Homines ratione utentes, *linguam consignant* (12), neque commissum sibi divulgant secretum: verum *nullum est secretum ubi est ebrietas.* (13) Idcirco vinum *loquax* (14) ab Athenæo vocitatur, quia qui fuse bibit, facile in verbis effunditur; et ob hanc causam, D. Ambrosio teste, judices olim ad occultam veritatem detegendam, vino potius quam equuleo utebantur. *Plerique etiam vino utuntur, ut equuleo, et quibus tormenta non eliciunt vocem proditionis, eos tentant bibendo, ut patriæ statum, salutem civium, defensionis suæ prodant consilia. Virtus enim plerumque vincit dolorem, fidem autem potus excludit.* (1) Non, 5. Per moderationem. Homo *gubernaculo rationis* (2) frænat passiones, et moderate vivit, procellosi maris vitans scopulos: ebriosi non in aqua submersi, sed *vinis inundati* (3), passionum procellis exagitati, rationis patiuntur naufragium, et ut fatur Tertullianus, *universam vitæ conversationem, sine gubernaculo rationis transfretantes, imminentem seculo procellam vitare non norunt.* (4) Non, 6. Per sermones: *Sermo rationis* (5) est interpres: in ebriosis autem nulla apparet *ratio sermonis.* Nam ut ait D. Ambrosius, *vino madidi, et somnolenti, nesciunt mente quid lingua proferat.* Neque tandem per opera: operatio siquidem sequitur esse, ut homo in suis operibus appareat, debet rationabiliter operari. *Quam irrationaliter deversentur* (6) ebriosi, inde liquet, quia *multa ebrii faciunt, quibus sobrii erubescunt.* (7) Quare Nonius Marcellus lepide animadvertit quod sobrius idem sonat ac sebrius, *separatus ab ebrio*; qui etsi homo extrinsecus appareat, a dignitate tamen hominis degenerat. Ex D. namque Chrysostomo, *ebrius est dæmon voluntarius, mortuus animatus, commune generis opprobrium.* (8) Post hæc, quis sanæ mentis propinatos calices dicet honoris monumenta, cum verum auferant honorem? quis sanitatis adhuc symbola proclamabit, cum tollant corporis sanitatem?

2. *Vel de discipulo Timotheo argumentum satis est, quem propter stomachum, modico vino monens uti.* (9) Bene modico vino, nam *sanitas est animæ et corporis sobrius potus.* (10) Vinum moderate sumptum multum prodest corpori, quod roborat, nutrit, humectat, calefacit, concoctionem, distributionem ciborum adjuvat, maxime in senibus. Quare a Galieno *lac senum*, et a D. Paciano, *defæcatio senectutis* nuncupatur. Verum sicut vinum moderate sumptum, corporis tuetur sanitatem, ita vinum abunde et cum excessu potatum, morbos ingenerat. *Non ita terræ natura vexata aquarum superabundantia continuo dissolvitur, ut corporis vis mollescit, diffluit, et exilis redditur vino, potu continuo, ingurgitata.* (11) Quod unum sufficit ad helluones confundendos, qui quos propinant calices, saluti, inquiunt, propinant. *Primo minoribus poculis, veluti velitari pugna præluditur:*

(1) Tert. L. 2. adv. Marc. 6. — (2) Chrysol. Serm. 42. — (3) L. 2. Pædag. 2. Bas. — (4) D. Aug. L. de Sal. Doc. 37. — (5) L. de Eli. 12. — (6) Tert. L. de An. 17. — (7) D. Ambr. L. de Eli. 9. — (8) Tert. L. de Test. An. 1. — (9) L. de Eli. 12. — (10) Tert. L. de Spect. 5. — (11) Serm. 33. ad Frat. — (12) Tert. L. adv. Val. 1. — (13) Prov. 20. — (14) L. 1.

(1) L. de Eli 17. — (2) Tert. de. Pœn. 1. — (3) Tert. L. de Jejun. 6. — (4) Tert. L. de Pœn. 1. — (5) Tert. L. de Orat. 1. — (6) Tert. L. de Pœn. 1. — (7) Sen. Ep. 83. — (8) Hom. 57. ad Pop. — (9) Tert. L. de Jejun. 9. — (10) Eccli. 31. — (11) D. Chrys. Hom. 1. ad Pop.

ubi res calere cœperint, poscunt majoribus poculis. Verum hæc non sobrietatis est species, sed bibendi disciplina. (1) Et hanc bibendi disciplinam discunt et docent, non solum de fæce plebis homines, sed magnates : neque Gentiles duntaxat, sed etiam Christiani, de quibus sic fatur dubius Tertullianus : *Nec tamen desunt, qui cum sibi nominis christiani vocem induerint, exempla præbeant intemperantiæ et magisteria. Videas ergo tales, novo genere adhuc jejunos, et jam ebrios, non ad popinam currentes, sed popinam secum circumferentes, quorum quisque salutat, non osculum dat, sed propinat.* (2)

Sententiose Diodochus sobrietatem vocitat *mysterium continentiæ* : hoc sobriæ frugalitatis sacramentum ex adverso opponitur sacramento ebrietatis ab helluonibus et propinatoribus instituto. De quibus sic fatur D. Ambros. *Quid referam sacramenta, quæ violare nefas arbitrantur ? Bibamus, inquiunt, pro salute imperatoris, et qui non biberit, sit reus in devotione : videtur enim non amare imperatorem, qui pro salute ejus non biberit. O piæ devotionis obsequium !* (3) Post propinatam imperatoris salutem, bibunt pro salute imperatricis, pro regiæ familiæ salute, neque adhuc sistunt, sed ulterius properant, dicentes : *Bibamus pro salute ducis exercituum, pro comitum virtute.* Neque his contenti poculis, bibunt ad salutem patrisfamilias, uxoris, filorium, convivarum, ipsisque angelis impie propinant. *Ignorant quod nullus tam gravem injuriam sanctis Angelis, vel sanctis hominibus agnoscitur irrogare, quam illi qui in eorum nominibus bibendo, per ebrietatem suas animas probantur occidere.* (4) Tandem mille excogitant titulos, ut bibant ad sanitatem. *Et hæc donec ad mensas perveniatur secundas. At ubi consummatæ fuerint epulæ, et putet quis jam esse surgendum, tum in integro potum instaurant suum, et cum consummaverint, tunc inchoare se dicunt : tunc deferuntur phialæ, tunc maximi crateres quasi instrumenta bellorum.* (5) Hos helluonum excessus sic adhuc depingit D. August. *Jam transacto convivio expleta siti, cum amplius bibere non possint, nec debeant, tunc quasi novelli, quasi et ipsa hora supervenerint, diversis nominibus incipiunt bibere* (6), et profano suo et sacrilego bibendi ritu corporis sanitatem lædunt, animæ mortem peccando inferunt. Ut enim ait Basilius Magn. *de ebrietate per ambitionem contendunt, cujus auctorem legis diabolum habent, victoriæ vero præmium, peccatum* (1), pro stultitia scyphos amicos nominantes crateres, qui corpori sanitatem, et animæ vitam auferunt.

(1) D. Ambr. L. de Elia 31. — (2) Epist. de Cib. Jud. 4. — (3) L. de Elia 17. — (4) D. Aug. Serm. 131. de Temp. — (5) D. Ambr. L. de Elia 5, — (6) Ibid.

3. *Si honesta causa est convivii* (2), vinum est moderate sumendum, etenim *exsultatio animæ et cordis, vinum moderate sumptum,* (3), quia scilicet sapientem virum reddit *sibi æquum et clementem, et convivis suavem, et famulis mitiorem, et amicis jucundiorem,* (4) Cujusmodi erant convivia primorum Christianorum, a quibus excessus, ingluvies et ebrietas arcebatur. In illis convivæ ad invicem propinabant, et mutuo deferebant pocula, quæ Clemens Alex. nuncupat pocula amicitiæ. *Nos qui sumus genus pacificum, sobriis hostibus amicitiæ ergo bibimus, ut vere et convenienti nomine appellentur pocula amicitiæ.* Quantum ab illis discrepant convivia hujusce temporis ! In illis namque *editur quantum esurientes cupiunt* (5); bibitur etiam prout placuerit, nec erat qui cogeret ad bibendum : in istis velint, nolint convivæ, coguntur ad bibendum. *O infelicitas generis humani ! Quam multi inveniuntur, qui ebriosos amplius quam oportet, cogunt bibere !* (6) Hac importuna propinatione, sese illorum inimicos demonstrant ; nam *cum ebrietatis malum sit grave vitium, et Deo odibile, ita per universum mundum a pluribus in consuetudinem missum est, ut ab illis qui Dei præcepta agnoscere volunt, jam non putetur, nec credatur esse peccatum: in tantum ut in conviviis suis irrideant eos qui minus bibere possunt, et per inimicam amicitiam adjurare homines non erubescunt, ut potum amplius accipiant, quam oportet : qui enim alterum cogit, ut se plus quam opus est, bibendo inebriet, minus malum ei erat, si carnem ejus vulneraret gladio, quam animam ejus per ebrietatem necaret.* (7) Belle dicitur inimica hujusmodi amicitia, quæ animam occidit, Deoque hominem inimicum reddit. Hoc argumentum urget D. August. *Et non sit tibi amicus, qui te Deo vult facere inimicum. Si te et alium inebriaveris, habebis hominem amicum, habebis Deum inimicum : et ideo sapiens considera si justum sit ut te a Deo separes, dum te ebrioso conjungis.* (8) Eodem fere modo ratiocinatur D. Ambr. qui infensos illos redarguit propinatores. *Vocas ut amicos, dimittis ut inimicos : quanto melius in terram tua vina fudisses ? Quid te delectant damna*

(1) De Ebr. — (2) Tert. Apol. 39. — (3) Eccl. 31. — (4) Clem. Alex. L. 2. Pæd. 2. — (5) Tert. Apol. 39. — (6) D. Aug. Serm. 13. de Temp. — (7) D. Aug. Serm. 131 de Temp. — (8) D. Aug. Serm. 132. de Temp.

sine gratia ? rogas ad jucunditatem, cogis ad mortem. (1) Binum ibi incurritur damnum, et illius qui ad bibendum compellit alium, et ejus qui ex alterius sollicitatione plus æquo bibit : qui ad potandum cogit, duplici scelere criminosus est, et duplici pœna mulctandus. Nam *quicunque ad bibendum pronus fuerit, vel in convivio suo alios adjurare, vel cogere voluerit, et pro se, et pro illis in die judicii reus erit.* (2) Neque immunes sunt a peccato qui ex aliorum sollicitatione plus quam fas est bibunt. Hos inexcusabiles judicat D. August. *Solent ebriosi ita se excusare, ut dicant : Persona potens me coegit, ut amplius bibam, et in convivio regis non potui aliud facere. Ad excusandas excusationes in peccatis illa prætendimus, et quod implere nolumus, non potuisse nos dicimus. Nolle, in culpa est nostra, et non posse prætenditur. Etiamsi ad hæc veniretur : Aut bibas aut morieris ; melius erat ut caro tua sobria occideretur, quam per ebrietatem anima moreretur.* (3) Eligenda est potius mors quam peccatum, quod committitur per ebrietatem scelerosam et impiam.

III. PARS. *Neque enim gulam sumpsimus ad gulæ crimen.* (4) Multa tamen ebriosi per gulam committunt crimina ; nam ut ait D. August. *Ebrietas ab animæ injuria incipit, et flagitiorum omnium mater est, culdarum materia, radix criminum omnium, origo vitiorum.* (5) Adeo criminosa videtur D. Chrysostomo ebrietas, ut ab ea infinita mala dimanare affirmet : *Vini largior usus infintiorum est causa malorum.* (6) Tædiosum foret sigillatim cuncta referre ; in præsentiarum tantum demonstrare contendam, ebrietatem esse ream et scelerosam, 1. Libidinosæ voluptatis ; 2. Furoris et crudelitatis ; 3. Blasphemiæ et impietatis.

1. *Appendices scilicet gulæ lascivia atque luxuria* (7) : quasi gula transeat in luxuriam, et libido sit edacitatis sequela. Hanc gulæ et libidinis confœderationem, et inseparabilem societatem sic declarat Tertull. *Sed Veneri ac Libero convenit, duo ista dæmonia conspirata et conjurata inter se sunt, ebrietatis et libidinis.* (8) Venus a Gentilibus ut dea impudicitiæ venerabatur ; Bacchus vero, seu Liber, ebrietatis existimabatur Deus. Idcirco Clem. Alexand. nuncupat vinum *Bacchicum fomitem* (9), quia est Veneris lenocinium, juxta illud Sapientis : *Luxoriosa res est vinum.* (10) Quare Apostolus abstinendum præcipit a vino, quod est libidinis fomes : *Nolite inebriari vino, in quo est luxuria.* (1) Ut enim docet D. Hieron. *Venter mero æstuans, cito despumat in libidines.* (2) Quod exemplo Loth confirmat : *Loth per temulentiam nesciens libidine miscet incestum : et quem Sodoma non vicit, vina vicerunt.* Inde audacter asseverat : *Ubicunque saturitas et ebrietas, ibi libido dominatur : exspecta ventrem et genitalia : qualis ordo membrorum, talis ordo vitiorum.* (3) Quod assumpsit ex Tertulliano, qui hac supra re sic fatur : *Monstrum haberetur libido sine gula, cum duo hæc tam unita atque concreta sint, ut si disjungi omnino potuissent, ipsi prius ventri pudenda non adhærerent. Specta corpus, et una regio est. Denique pro dispositione membrorum, ordo vitiorum ; prior venter, et statim cætera saginæ substracta lascivia est : per edacitatem salacitas transit.* (4) Christianus probe sciens quam periculosa sit castitati gula, seu ebrietas, deberet sobrietati invigilare : helluo nihilominus contra suam scientiam et conscientiam sese ad convivia confert : *Ubi lasciviæ et ebrietates cum plurimum ventris et libidinis causa frequentantur*, et ubi interdum furens ebrietas cum vino miscet sanguinem.

2. Nebulones Christiani helluones ethnicos sic alloquuntur : *Non multo secernimur a vestra voracitate ; si illa impudica est, nostra vero crudelis, conjungimur si forte natura, qua semper sævitia cum impudicitia concordat.* (5) Ebrietatem sequitur crudelitas et furor : *Cœperunt principes furere a vino.* Anaxarchus, qui Scythas ad urbanitatem componere frustra tentavit, dicere solebat quatuor esse crateres vini : primum necessitatis ; secundum voluptatis ; tertium ebrietatis ; quartum crudelitatis. Quod asseverat Ecclesiasticus : *Ebrietatis animositas, imprudentis offensio, minorans virtutem, et faciens vulnera.* (6) Quasi dicat : Animositas et audacia, quam parit ebrietas, est causa cur ebrius alios imprudenter offendat ; lacescat convitiis, pugnis aggrediatur, aliaque multa faciat, quæ iram et furorem denotant. *Vinum multum potatum irritationem, et iram, et ruinas multas facit.* (7) Sicut oleum fovet lucernam, sic vinum iram inflammat. Unde, quæso, tot divisiones et lites inter amicos ; tot dissensiones inter uxoratos ; tot convitia inter vicinos ; tot certamina inter milites ; tot cæ-

(1) L. de Elia 14. — (2) D. Aug. Serm. 131. de Temp. — (3) Serm. 132. de Temp. — (4) Tert. L. de Spect. 2. — (5) De Sacr. Virg. 1. — (6) Hom. 10. in Gen. — (7) Tert. L. de Jejun. 17. — (8) Tert. L. de Spect. 10. — (9) L. 2. Pæd. 2. — (10) Prov. 20.

(1) Ephes. 9. — (2) Ep. 83. — (3) In cap. 1. Ep. ad Tit. — (4) Tert. L. de Jejun. 1. — (5) Tert. L. 1. ad Nat. 15. — (6) Cap. 31. — (7) Eccles.

des, nisi ex ebrietate? *Cui iræ? cujus patri væ? cui fovea? cui sine causa vulnera? Nonne his qui commorantur in vino, et student calicibus epotandis?* (1) Nam ut animadvertit D. Ambros. *de ebrietate ad arma consurgunt; calicibus tela succedunt; pro vino sanguis effunditur, et ipsum sanguinem vina fuderunt.* (2) Ad manum sunt innumera prope exempla. Alexander Macedo Clitum sibi amicum in calore vini telo confodit; Absalon Ammonem fratrem ebrium interfecit; Ptolomæus Simonem Machabæum in convivio enecavit. *Infiniti numero, vino impellente, injusta impiaque homicidia commiserunt.* (3) Referre sufficiat exsecrabile facinus quod accidit Hippone D. Augustino episcopalem sedem occupante, et propter quod sanctus ille Antistes tertio ad populum concionem habuit: *Accidit hodie terribilis casus, ut omnes audistis, propter quem ad Ecclesiam Hipponensem etiam feminas et infantes congregare præcepi. Ecce præclarissimus civis noster, et fere dilectus ab omnibus Cyrillus, filium habebat, ut scitis, qui hodie ebrietatem perpessus, patrem, quem post Deum revereri debebat, occidit; matrem, a qua portabatur, prægnantem oppressit; sororem, quam tenerrime diligere debebat, violare voluit, et duas vulneravit ad mortem.* (4) Utinam ebriosi adeo horrendum scelus mente perpenderent, serioque cogitarent ad quid compellat vinum abunde potatum! *Ecce quid pariunt totis noctibus protracta convivia; ecce quid generat quod cum mensura emitur, et sine mensura bibitur vinum; ecce quo præcipitatur caro, cum ad luxuriæ facinus, voluptatis inflammatur incendiis.* (5) D. Augustinus uno et eodem die ter concionem habuit, ut memoratum enarraret crimen, tertiamque concionem finivit, auditores sic alloquens: *Casum hujusmodi inter cætera considerantes, nolite inebriari vino*, quia, ut ipse aliorsum docet, *ebrietas intra se vinum suscipit inimicum: quod cum introierit, mox impellit ad omne opus nefandissimum.* (6) Sunt sane multi Christiani ebrietatis osores. *Hos laudo et admiror, qui vinum tanquam ignis minas, quam longissime fugiunt.* (7) Sunt tamen multo plures vino dediti, qui in ebrietate rugiunt ut leones, præsertim *ipsis Bacchanalium furiis.* (8) Hoc enim tempore omnia sibi licere existimantes, erumpunt in lascivias, violentias, impietates et blasphemias.

(1) Prov. 23. (2) L. de Elia 12. — (3) D. Aug. L. de Sacr. Virg. 4. — (4) Serm. 33. ad Frat. — (5) Chrysol. Serm. 174. — (6) L. de Sal. doc. 37. — (7) Clem. Alex. L. 2. Pæd. 2. — (8) Tert. Apol. 37.

3. Ebriosos contemplatur Tertullianus vino inundatos et *in blasphemiam mersos* (1): siquidem lingua *per vinolentiam armatur ad maledicta et juramenta.* (2) Cuncta peccata horrenda sunt, quia Deum offendunt; verum *multiplex est differentia peccatorum, quæ committuntur in Deum et in homines, nihil tamen scelestius blasphemia* (3), eo quod impietatem admittat. Ut enim ait D. Joannes Damasc. *Qui peccat, legem Dei violat; at qui blasphemat adversus divinum nomen, impietatem admittit.* (4) Nolo modo recensere blasphemias et impietates quas in Deum et Sanctos vomunt ebriosi, etiam adversus sacratiora religionis mysteria. Has silentio præteriens, *horrebo plane spurcum blasphemiæ flatum de ebrioso ore fœtentem.* (5)

Pro coronide, *dabo catharticum vinolentiæ* (6) Christiani, illum abhortans cum Sapiente: *Ne intuearis vinum quando flavescit, ac splendescit in vitro color ejus: ingreditur blande, sed in fine mordebit ut coluber.* (7) Visui oblectabile, gutturique suave est vinum: idcirco ebrietas *blandus dæmon, venenum dulce* (8) nuncupatur a Chrysologo. *Verum amaritudo animæ, vinum multum potatum.* (9) Nam, 1. Facultatibus denudat; siquidem ebriosi *absorpti sunt a vino* (10), nam dum absorbent vinum, facultates eorum absorbentur a vino: quod ipsa experientia constat. Profecto *operarius ebriosus non locupletabitur.* (11) Cuncta quæ per hebdomadam lucrantur operarii ebriosi, uno fere die expendunt, in tabernis *uno die bibunt multorum dierum labores* (12): quod in una die expendunt, sufficeret ad nutriendam multis diebus familiam. *Unde trium vel quatuor dierum refectionem poterant habere, uno die cum grandi peccato contendunt perdere potius quam expendere. Et utinam potum tantummodo perderent, et non ipsi perirent!* (13) 2. Ebrietas enim et eos depauperat, et corpori morbos ingenerat. Quare a D. Cyrillo *infirmitatis fons* (14), et adhuc a D. Basilio vocatur *roboris corruptio* (15), quia, ut ratiocinatur D. Bernardus, *cibus indigestus malos generat humores, et corpus non nutrit, sed corrumpit.* (16) 3. Ebrietas mentem obnubilat, quapropter a Cyrillo Alexandrino *desipientiæ semita* nominatur. 4. Ebrietas honorem devenustat: *Inebriari vino*

(1) Tert. L. de Pud. 13. — (2) D. Aug. de Sal. doc. 37. — (3) D. Chrys. in Ps. 97. — (4) Paral. c. 59. — (5) Tert. Scorp. 7. (6) Tert. L. de Pall. 5. — (7) Prov. 23. — (8) Serm. 26. — (9) Eccl. 30. — (10) Isai. 28. — (11) Eccl. 19. — (12) D. Ambr. L. de Elia 12. — (13) D. Aug. Serm. 231. de Temp. — (14) L. 4. Apol. 4. — (15) Serm. de Eb. — (16) Serm. 36. in Cant.

dedecorat. (1) 5. Mortem accelerat, ideoque ebrietas a Cyrillo dicitur *mortis janua*; a D. Basilio, *senectus immatura; brevis temporis mors*; et ob eamdem rationem helluones ironice alloquitur Tertullianus: *Cur ergo non constanter prædicatis: manducemus et bibamus, cras enim moriemur?* (2) 6. Ebrietas ad peccandum inflammat: inde asserit D. Chrysost. *cum quis ebrietatibus deditus est, et dirumpi invitum, sponte necesse est peccare.* (3) 7. Cœlo privat: *ebrietas cœlum ebriis efficit invisum.* (4) 8. Inferni suppliciis mancipat: *Audistis edictum Regis æterni, lamentabilem finem ebrietatis vel crapulæ didicistis.* (1) Deus namque legem sanxit, qua ebriosos ad infernum damnat. *Quicunque ebriosus pœnitentiam de ebrietate non egerit, sed usque ad mortem suam in illa permanserit, in æternum profecto peribit.* (2) Attendant, quæso, ebriosi ad maledictiones quas in illos vibrat Propheta: *Væ qui potentes estis ad bibendum vinum, et viri fortes ad miscendam ebrietatem! Væ qui consurgitis mane ad ebrietatem sectandam, et potandum usque ad vesperam, ut vino affluatis! propterea infernus dilatavit animam suam, et aperuit os suum absque ullo termino.* (3)

BEATITUDO.

SCHOLIUM.

Beatitudo, 1. *A terra peregrinatur*; 2. *In cœlo collocatur*; 3. *Beatitudinis objectum demonstratur*; 4. *Perfectio declaratur*; 5. *Enomium prædicatur*; 6. *Possessio comparatur.*

CONCIO PRIMA.

Marcionem cœlum aversantem, et beatitudinem in terra collocantem insequitur Tertullianus: *Adversaris cœlum, et libertatem cœli in habitantibus captas.* (5) Marcioni similes plurimi Christiani, despicientes cœlum, et felicitatem in terra collocantes: verum frustra beatitatem quærunt in terra: quibus dicendum est: *Non est beatitudo ubi quæritis eam.* (6) Quod trina ratione ex D. Augustino mutuata demonstro, 1. Beatitudo perfecta cordis satiat desiderium. *Quomodo quæro beatam vitam, quæ non est mihi donec dicam: Sat est* (7); 2. Beatitudo perfecta tristitiam et mœrorem excludit: *Nec miseria et beatitudo simul in uno homine habitare consueverunt* (8); 3. Beatitudo mutationem, mortem et finem nescit. *Vitam beatam quæritis in regione mortis, non est ibi: quomodo enim beata vita, ubi nec vita?* (4) Bona autem terrena, 1. Satietatem non afferunt; 2. Tristitia et mœrore permixta sunt; 3. Mutationi et fini obnoxia sunt.

(1) Tert. L. 5. adv. Marc. 18. — (2) Tert. L. de Jejun. 17. — (3) Hom. de Ebr. — (4) D. Chrysost. Hom. 1. ad Pop. — (5) Tert. L. 1. adv. Marc. 14. — (6) L. 4. Confess. 12. — (7) L. 10. Conf. 20. — (8) Orig. Hom. 7. in Levit.

I. PARS. Postquam Christianus fide didicit felicitatem perfectam nequaquam posse inveniri in terra: *Revertendum non erat ad infirma et mendica elementa.* (5) Hujusmodi loquendi modum mutuatus est Tertullianus ab Apostolo, qui Galatas post mundi repudium, mundo addictos prospiciens, sic redarguit: *Quomodo iterum convertimini ad infirma et egena elementa?* (6) Per hujusmodi egena elementa, de quibus loquitur Paulus, intelligit Hugo Cardinalis honores, divitias et voluptates seculi: quæ hominis non valent satiare animam. Quod ita evidens

(1) D. August. Serm. 232. de Temp. — (2) Esa. 5. — (3) L. de Mor. Eccl. 1. — (4) L. 4. Conf. 12. — (5) Tert. L. 5. adv. Marc. 4. — (6) Cap. 4.

Gregorio Magno (1) videtur, ut nolit illud ratione fulciri, sed exemplo tantum confirmari superborum, avarorum et impudicorum, qui nunquam satiati sunt, 1. Dignitatibus; 2. Facultatibus; 3. Voluptatibus.

1. Superbum belle comparat Tertullianus cameleonti, fame semper laboranti, quia scilicet *de vento cibus.* (2) Superbus vanitate enutritus, semper aviditate premitur. Sume tibi, ait D. Chrysost. (3), de fæce plebis hominem, exime illum ab humilitate, inter cives cujusdam urbis annumeretur, conditione privata minime contentus, ambiet magistratum. Sit in dignitate constitutus, nobilis concupiscet honorem. Nobilitetur, Marchionis vel Ducis titulum exoptabit; constituatur dux, principatum habebit in votis. Principis gaudeat dignitate, ad solium regium attollet mentem. Ad solium regium sublimatus, haud quiescet ejus animus, sed plura adhuc desiderabit regna, ut exemplo constat Nabuchodonosor, et Alexandri Macedonis. (4) Nabuchodonosorem repræsentat Abacuc propheta (5) intentum in congregando exercitu, quo cunctas gentes suo subdat imperio, et statim illum velut ebrium prodit. Nam sicut ebrius, quo magis bibit, eo magis sitit, quia vinum calorem excitat et accendit humores, sic Nabuchodonosor eo majori æstuabat ambitu, quo exercitus ejus plures debellabat populos.

Habes ex isto fomiteæ stuantem magnum regem, sola gloria minorem. (6) Loquitur de Alexandro Macedone Tertullianus, qui licet nomine et re Magnus, tanto tamen fuit dominandi ardore inflammatus, ut ambitione qua æstuabat minor habeatur. Illum depingit Daniel propheta (7) sub figura animalis ita velociter currentis, ut pede terram haud tangere videretur. Nam ut belli fulmen regna subjugat, quibus minime satiatus, alia perquirit. Nec his adhuc contentus, post nova semper anhelat: quo plures reportat Alexander victorias, eo magis anxiatur ejus animus: nam post Thessaliam victam, Græciam prostratam; Darium debellatum, et maximam Asiæ partem suo subditam imperio, ejus ambitio nullatenus satiata, novis semper inhiat triumphis. Et cum audisset ab Anaxagora philosopho (8) plures existere mundos, magnum persensit dolorem, præ tristitia ingemuit, et vehementer lacrymatus est, quod adhuc unius mundi non esset imperator.

2. Divitiæ non magis satiant avaros quam honores superbos. Quod ostentat Tertullianus exemplo *illius hominis qui provenientibus fructibus* (1) vocem immittebat ut pauper: *Quid faciam, quia non habeo quo congregem fructus meos?* (2) Avarus ille dives *conqueritur æque pauperibus: annon quem premit inopia dicit: Quid faciam? unde victus? unde calceamenta?* (3) Annon artifex paupertate oppressus, clamat: Quid faciam, nihil habens quo debita solvam? Annon vidua fortunæ bonis depauperata, et numerosa familia ditata, clamat: Quid faciam ad filios enutriendos, induendos et educandos? Annon pauper mendicans ostiatim clamat: Quid faciam, cum mihi ad victum neque etiam suppetat panis? Annon quivis miseria et paupertate oppressus clamat: Quid faciam ut meæ subveniam egestati? *Talia et locuples profert, urgent enim animam ipsius divitiæ a promptuariis emanantes.* (4)

3. Luxuriosus non satiatur adhuc voluptatibus. Ad manum est prodigus, qui *longe evagatus a patre* (5), acceptam a patre substantiam, *dissipavit vivendo luxuriose.* (6) Si modo quæramus ab ipso quid ex impudicitia captavit, respondebit, nihil præter famem: *fame hic pereo.* (7) Nec mirum, quia *nihil prodigæ satis est voluptati.* (8) Quærit D. Augustinus cur Deus punire volens uxorem Loth, quod Sodomam versus respexisset, mutavit eam in statuam salis; nam intendens dare exemplum posteris, magis conveniens videbatur transmutasse in statuam æris vel marmoris, diu permansuram, quam in statuam salis, quæ facile dissolvitur. Loth est symbolum spiritus, uxor vero Loth symbolum sensualitatis, quæ semper ad delicias et voluptates attendit. Inde colligit Cajetanus (9) mulierem illam fuisse voluptati inclinatam, nam cum suum sequi deberet virum, ad Sodomam respexit, ubi forte luxuriæ operam dederat; quapropter justo Dei judicio conversa est in statuam salis, ut discamus venereas voluptates persimiles esse sali tanto plus inflammanti quanto plus sumitur. Sume in ore massam salis, illam comede et hauri, non sitim extinguet, sed magis accendet: habet enim qualitates aquæ maris, quæ potata sitim facit. Non absimiliter voluptas carnis nunquam satiat impudicos, qui voluptando bibunt luxuriæ ardorem: lasciviis satiati, sitiunt lascivias, ad instar Messalinæ Veneri addictæ, de qua fertur, *lassata non satiata.*

(1) Hom. 1. in Evang. — (2) Tert. L. de Pall. 3. — (3) Hom. 38. in 1. Cor. — (4) Cap. 1. — (5) Cap. 2. — (6) Tert. L. de Pall. 4. — (7) Cap. 8. — (8) Val. Max. L. 8. c. c. 13.

(1) Tert. L. de Orat. 6. — (2) Luc. 12. — (3) Bas. Mag. Serm. 6. de Div. — (4) Bas. — (5) Tert. L. de Pud. 9. — (6) Luc. 19. — (7) D. Ambr. L. 7. in Luc. — (8) L. 16. Civ. 30. — (9) In cap. 19. Gen.

Impudici, volutate vos in cœno libidinis; avari, accumulate quascunque volueritis divitias; superbi, sublimiores ambite dignitates. *Quare appenditis argentum non in panibus, et laborem vestrum non in saturitate?* (1) Quæ verba sic elucidat Lyranus: *Quare ponitis studium et laborem vestrum, circa bona temporalia, quæ non reficiunt, sed magis famem et sitim faciunt: quia cupiditatem accendunt?* Et ob hanc causam Christus *sitiens moritur, ut ostendat nihil esse in mundo quod sitim expleat* (2), et non sit tristitia et dolore permixtum.

II. PARS. Populus Israeliticus, etsi prosperitate felix, attamen *aliqua præsentium rerum tunc conflictatione mœrebat* (3): quia nulla est adeo prospera fortuna quæ afflictionibus et lacrymis non sit obnoxia. *Habet hoc natura corporis humani, ut producat lacrymas vis gaudii, vis mœroris.* (4) Hoc idem præstant mundi bona, quæ gaudium et mœrorem afferunt. Quod innuit lepide Seneca (5) producens in medium et ridentem Democritum, et flentem Heraclitum. D. Augustinus, qui experientia didicerat hujusce vitæ delicias et tristitias, nescit quibus tribuenda sit prælatio: *Contendunt lætitiæ meæ flendæ, cum lætandis mœroribus; et ex qua parte exstet victoria nescio. Contendunt mœrores mei mali, cum gaudiis bonis; et ex qua parte exstet victoria nescio.* (6) Verum hanc quæstionem Ezechiel propheta solvit, grande illud producens volumen in quo est scriptum: *Lamentationes, carmen et væ.* Carmen inter lamentationes et væ; carmen in singulari, lamentationes et væ in plurali, ad ostendendum quod in mundo mœror de deliciis triumphat, et quod terrena bona plus afferunt tristitiæ et luctus quam lætitiæ et gaudii. Tripliciter namque considerari possunt: dum acquiruntur; dum possidentur et dum amittuntur; et in trino illo statu, plus tristitiæ afferunt quam lætitiæ. Mundana felicitas, ait Gotfridus, *tripliciter miseros onerat: labore, timore, dolore. Cum labore, siquidem pervenit homo ad id quod cupit; cum timore possidet; cum dolore amittit.* (7) Videamus modo labores, anxietates, timores et dolores eorum qui temporalia bona, 1. Acquirunt; 2. Possident; 3. Amittunt.

1. *Contristetur illic, qui fructum seculi suspirat.* (8) Qui terrena bona percupiunt multis torquentur anxietatibus. Quod probe sciens D. Augustinus exclamat: *In honorum cupiditate quantæ spinæ! in luxuria libidinum, quantæ spinæ! in ardore avaritiæ quantæ spinæ!* (1) In ardore avaritiæ multæ spinæ: ideo Salvator divitias cum spinis sociavit (2); quia qui divitias comparant, spinas persentiunt. In luxuria libidinum multæ spinæ, quas belle D. Ambrosius cum rosa comparat. (3) Rosa est flos admirabilis ob coloris pulchritudinem et odoris suavitatem; est tamen spinis velut propugnaculis munita; neque colligi potest absque læsione manuum. Venereæ voluptates sunt vallatæ spinis quæ pungunt aggredientes, ut patet ex impudicis senibus Susannæ amore sauciatis; quorum amorem sacer textus dolorem et vulnus nuncupat: *Erant ambo vulnerati amore ejus, et indicaverant sibi invicem dolorem suum.* (4) Non minores spinas sentiunt ambientes, quas sic refert Tertullianus: *Sed enim illos qui ambitus obeunt capessendi magistratus, neque pudet, neque piget incommodis animæ et corporis: nec incommodis tantum, verum et contumeliis omnibus eniti in causa votorum suorum.* (5) Hæ sunt spinæ quæ dignitatum, divitiarum et voluptatum captationem sequuntur. Quicunque eas perquirit, mœrore afficitur; nec ullam die nocteque requiem habet; die multa loca perlustrat, nocte undequaque vertitur. Quod experimento didicit Regius Vates: *Quoniam die ac nocte conversus sum in ærumna mea dum configitur spina.* (6) Quod per diem patitur tormentum, urget illum ad desiderandam noctem, et nocte anxiatus, post diem suspirat. *Si dormiero, dicam: Quomodo consurgam? et rursum exspectabo vesperam, et replebor doloribus usque ad mane.* (7) Et ita qui post terrena anhelat, nunquam quiescit a laboribus, anxietatibus, doloribus et spinis. Nec felicior qui ea possidet.

2. Inter Gentilium nomina *Voluptam voluptatis* (8) deam recenset Tertullianus. Huic ædem dicarunt Romani, intra quam Angoræ, deæ mœroris, construxerunt templum, ita dispositum ut nullus esset locus in templo Volupiæ dicato, quo Angora non aspiceret. Hoc modo docuerunt nos nullum esse in mundo hominem adeo fortunatum qui angustiis et afflictionibus sit exemptus. *Iste quem beatum credis, sæpe dolet, sæpe suspirat* (9): quemvis faustus appareat, vere infelix est: *quæ exspectantur foris, nitent, intrinsecus misera.* (10) Qui in seculo feli-

(1) Esa. 55. — (2) Rup. — (3) Tert. L. de Res. 31. — (4) Chrysol. Serm. 64. — (5) L. de Ira. 10. — (6) L. 10. Conf. 28. — (7) In c. 13. Esa. — (8) Tert. L. ad Mart. 2.

(1) In Ps. 102. — (2) Luc. 8. — (3) L. 3. Hex. 3. — (4) Dan. 8. — (5) Tert. L. de Pœn. 11. — (6) Ps. 31. — (7) Job. 7. — (8) Tert. L. 2. ad Nat. 12. — (9) D. Aug. L. 4. Civ. 4. — (10) Senec. L. de Rem. Fort.

ciores existimantur, tot plectuntur miseriis, quæ vix numerari possunt : *Dici nequit quantum per horas, fert in hac vita miseriarum, vita felicium.* (1) Et sicut qui aliquo cruciantur morbo, nullam ægritudinem suæ comparandam censent, sic homines quam patiuntur adversitatem, cunctis majorem existimant. (2) *Morosum est genus humanum, sortem suam semper accusans, et animum gerens gravatum.* (3)

Quale gaudium erit mihi, qui in tenebris sedeo et lumen cœli non video? (4) Quale gaudium erit mihi cum viro nebulone, zelote, violento et perdito? Quale gaudium erit mihi cum uxore arroganti, lasciva, ludo et luxui dedita? Quale gaudium erit mihi cum filiis ingratis, inobsequentibus et impiis? Quale gaudium erit mihi cum subditis contumeliosis, perfidis et traditoribus? *Præcipitat quisque vitam suam, et futuri desiderio laborat, et præsentium tædio.* (5) Concupita et non obtenta bona eum cruciant; possessa vero sui fastidium ingenerant. Etiam *vina posteriore quoque usu depretiantur.* (6) Hujus perpulchrum habemus exemplum in Ammon qui sororem suam Thamar tanto concupivit ardore, ut præ amore ægrotaverit: verum statim ac illa potitus est, ardentem illum amorem in aversionem convertit, *ita ut majus esset odium quo oderat eam, amore quo antea dilexerat.* (7) Idipsum accidit multis qui ante matrimonium ardenter sese diligunt; matrimonio autem rato et consummato, sese mortaliter aversantur.

Hujuscemodi mutatio procedit, vel, 1. Quia venerea voluptas pœnitentiam affert. *Quid de corporis voluptatibus loquar, quarum satietas plena est pœnitentia?* (8) Vel, 2. Ex mutabilitate voluntatis, quæ quod amabat heri, odit hodie : *Quæ mutabilitatis suæ onera, quia volens expetiit, nolens portat.* (9) Vel, 3. Ex objecti amati defectibus, qui in ipsius possessione dignoscuntur : *Possessio est malignus felicitatis interpres.* (10) Juvenis attendebat ad externum puellæ decorem, non conspiciebat animum ejus arrogantia inflatum, ad luxum, et ludum, et lascivia pronum : puellam existimabat humilem, castam, mitem, virtutis studiosam; et quia in possessione se videt deceptum, non inveniens quas censebat virtutes, sed potius vitia eis opposita, pœnitet, sed tarde; sese accusat erroris, et puellam illam quam

(1) Senec. L. de beat. Vit. — (2) Sid. Apol. L. 2. Ep. 13. — (3) D. Chrysost. Hom. 7. ad Pop. (4) Tob. 5. — (5) Senec. L. de Beat. Vit. — (6) Tert. L. 1. de Cult. Fem. 6. — (7) L. 2. Reg. 13. — (8) Boet. L. 3. de Cons. 7. — (9) Greg. Mag. L. 6. Mor. 3. — (10) Ennod. L. 6. Ep. 20.

ardenter diligebat, hostiliter odit. Tale est omne seculi bonum. *Antequam habeatur, in pretio est; idem acceptum vilescit et contemnitur* (1); et ut vult D. Augustinus, *omnis terrena possessio supplicium est cupiditatis.* (2) Poma Sodomæ externam habent pulchritudinem, sed intus cineribus sunt repleta, *et si qua illic arborum, poma conantur oculis tenus, cæterum contacta cinerescunt.* (3) Suavem promittunt dulcedinem, verum gustata amarescunt. *Spectes illic ad speciem poma viridentia, formatos uvarum racemos, ut edendi generent spectantibus cupiditatem; si carpas faciscunt, et resolvuntur in cineres, fumumque excitant, quasi adhuc ardeant.* (4) Terrena bona pomis et uvis Sodomæ similia, pulchra et dulcia extrinsecus apparent, sunt autem intrinsecus deformia et amara; qui ea possident, non dulcedinem, sed amaritudinem gustant : *De vinea Sodomorum vinea eorum : uva eorum uva fellis* (5); et sicut mel in bilem convertitur, ita mundi hujus suavitates et felicitates in amaritudines et infelicitates degenerant.

2. Verum esto quod rerum terrenarum *abundantia contumeliosa in semetipsam* (6) non sit, sed temporalia bona cum gaudio possideantur : nonne grandem affert sollicitudinem timor ea amittendi? *Sollicita cogitatio hæc quamdiu?* (7) Quamdiu perfruar objecto illo tantopere dilecto? quamdiu vivam cum uxore adeo mihi chara? quamdiu hujus hæreditatis habebo dominium? quamdiu huic exercitui imperabo? quamdiu Senatoris aut præsidis servabo dignitatem? quamdiu ero infulis pontificiis redimitus? quamdiu in solio regio sedebo? Adeo sollicita est hæc cogitatio *quamdiu*, ut perturbet delicias, queis potiuntur in curia reges; voluptates innocuas, quibus uxorati fruuntur in matrimonio; oblectamenta, quæ in administranda justitia experiuntur senatores, et cuncta generatim mortalium gaudia, *quæ adeo non sunt gaudia, ut sæpe initia futuræ tristitiæ sint.* (8) Quod si bonis adeo dilectis orbantur, tunc istud experiuntur Sapientis: *Extrema gaudii luctus occupat.* (9) Quomodo Hugo Victorinus hæc adhuc Sapientis expendit verba : Omnia flumina intrant in mare. *Quid est flumina intrare in mare, nisi omnem mundi delectationem terminari in amaritudines? Omne ergo flumen mare intrat, quia extrema gaudii luctus occupat;* rosæ in spinas, dulcedines in amaritudines,

(1) Greg. Naz. Orat. 42. — (2) Serm. 15. de Divers. — (3) Tert. Apol. 40. — (4) Hegesip. L. 4. c. 18. — (5) Deut. 32. Clem. Alex. L. 1. Pæd. 9. — (6) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 6. — (7) Senec. Ep. ad Paulin. de Brev. vit. — (8) Senec. Ep. 69. — (9) Prov. 13.

tranquillitates in procellas et naufragia commutantur. *Vis est et illa navigiis, cum longe a Caphareis saxis, nullis depugnata turbinibus, nullis quassata decumanis, adulante flatu, labente cursu, lætante comitatu, intestino repente percussu, cum tota securitate desidunt : non secus naufragia vitæ, etiam tranquillæ mortis eventus.* (1)

Et sicut is qui diu prope ignem permansit, majus patitur frigus, sic qui possessa et dilecta amittunt bona, majorem persentiunt dolorem. Qualis, quæso agricolæ, oblectatio habentis terras abundantes frumento, vites uvis onustas? at qualis dolor dum grando in una nocte, cum totius anni labore frustrat? Quale gaudium mercatoris in suo negotio prosperantis? at qualis ærumna, dum eum negotiationis socii defraudant; dum naves in mari patiuntur naufragium; dum merces a prædonibus furantur; dum aliquo alio funesto eventu fortuna penitus evertitur? Qualis lætitia uxoris cum marito ardenter eam diligente? verum qualis tristitia in ipso juventutis flore viduari? Quale gaudium parentis habentis filium studiosum, obsequentem et bene morigenatum? at qualis afflictio orbari benemerito filio, quem ut baculum senectutis prospiciebat? Quale oblectamentum regis florescens regnum possidentis? at qualis dolor cum de throno in servitutem cadit, et obtemperare cogitur injusto diadematis usurpatori? Annon quotidie hujusmodi eveniunt casus? Quot agricolæ tempestatibus grandinantur? quot mercatores divites qui in extremam rediguntur egestatem? quot uxores in ipso hymenæi exordio viduatæ maritis? quot parentes qui charos amittunt filios, quando magis sunt eis necessarii? quot reges servi effecti et e solio detrusi? Nonne hac tempestate magnum vidimus regem in throno sedentem, et de throno deturbatum; purpura fulgentem, et in tenebroso ergastulo incarceratum; sceptrum manu tenentem, et catenas in manibus habentem; diademate coronatum, a sicario publice detruncatum? Hanc mundanæ felicitatis vicissitudinem et amaritudinem gravi stylo declarat Tertullianus : *Multo violentior mors, quæ per aliena grassatur; quæ animam per commoda expellit; quæ tunc mori affert, cum jucundius vivere est, in exsultatione, in honore, in requie, in voluptate.* (2)

Quærit D. Bernardus cur Salvator *processionem habere voluerit, qui mox futuram noverat passionem* (3), cujus hanc reddit rationem : *Ut amarior esset passio quam processio præcessisset.* Ab eodem enim populo, in eodem loco, et ipso tempore, paucissimis diebus interpositis, primo cum tanto triumpho susceptus, postea crucifixus est. Idcirco exclamat Bernardus : *O quam dissimile, Tolle, tolle, crucifige eum! et, Benedictus qui venit in nomine Domini! Hosanna in excelsis! Quam dissimile, Rex Israël, et, Non habemus regem nisi Cæsarem! Quam dissimiles rami virentes, et cruor, clavi et spinæ!* Unde hæc tam luctuosa rerum facies, tam repentina catastrophe, tam tragicæ vicissitudinis causa? *Ut videat secularis anima, videat et intelligat quoniam extrema gaudii luctus occupat. Hic nimirum est transitoriæ finis lætitiæ, hic fructus gloriæ temporalis.* Utinam bene cogitarent quod quotidie vident homines, mundi dulcedinem converti in amaritudinem; mel in fel; luxum in luctum; plausum in planctum; gloriam in ignominiam; divitias in paupertatem; triumphum in funestam tragœdiam; perfectamque felicitatem nullatenus in mundo reperiri posse, ubi omnia mutationi, vel morti obnoxia sunt.

III. PARS. *Mors non capit immortalitatem* (1); beatitudo morti et mutationi non subjacet. Quia *non est vita nisi beata vita. Non est beata vita nisi vera vita, nec vera vita nisi æterna vita.* (2) Quod ita certum videtur August. ut velut articulum fidei indubitate credendum proponat. *Futura vita creditur esse sempiterna et sempiterne beata : ubi est felix æternitas, æterna felicitas.* (3) Quod unum sufficeret ad demonstrandum veram felicitatem nequaquam inveniri in terra : nam *quæ potest esse solida felicitas, cum sit somnio similis? antequam teneatur, elabitur.* (4) Hujuscemodi vicissitudo, fluxus et inconstantia ex triplici procedit capite : 1. Ex mutabilitate bonorum mundi, quæ peritura sunt; 2. Ex mutabilitate hominis, qui moriturus est; 3. Ex mutabilitate usus et possessionis bonorum mundi.

1. *Ita mutando erit mundus omnis, qui et diversitatibus corporatus, et vicibus temperatus.* (5) Terrena bona mutabilia sunt, quia tempore mensurantur; nam *tempora labentia sunt* (6), omnia etiam temporalia sunt corruptibilia : et ita *inter peritura vivimus.* (7) Etenim gloria transit, honor evanescit, voluptas fugit, pulchritudo defloresciit, fortitudo perit, divitiæ amittuntur, domus ever-

(1) Tert. L. de An. 52. — (2) Ibid. — (3) Serm. 1. Domin. Palm.

(1) Tert. L. de Res 54. — (2) D. August. Serm. 6. de Cœn. — (3) L. de dil. Deo 19. — (4) Min. Fel. in Oct. — (5) Tert. L. de Pall. 2. — (6) Tert. L. de Spect. 29. — (7) Senec.

tuntur, familiæ mutantur, virtutes obliviscuntur, et cuncta generatim fortunæ et naturæ bona, *ista certe omnia mortalia sunt.* (1)

2. Homo quoque *multifariam demutatur, et habitu, et ipsa corpulentia, et valetudine, et conditione, et dignitate, et ætate, studio, negotio, artificio, facultatibus, sedibus, legibus, moribus* (2): quot modis mutatur homo dum vivit, qui tandem subditur morti: nam *mors non aliud determinatur quam disjunctio corporis et animæ* (3): et ita homo mutabilis et mortalis, vel in vita, vel in morte, temporalibus denudatur bonis.

3. Nam *mutari perire est pristino statui, quem, dum mutantur, amittunt.* (4) Nonne videmus quotidie continuas status mutationes, divitum qui evadunt pauperes, sublimium qui dejiciuntur, aliorumque qui dum vivunt, temporalia amittunt bona? Quia ut belle ad propositum ait D. Ambr. *Ad tempus credita, in perpetuum tenere non possumus* (5), et licet ea usque ad ultimum vitæ diem conservent, in morte necessario amittunt.

Christiani, qui fide, ratione, ipsaque experientia, certo cognoscunt mundana omnia esse mutabilia, nonne ab illis cor avellere tenentur? *Cur ponimus corda nostra in terra cum videamus quia evertitur terra?* (6) Plerique tamen in mundo felicitatem suam collocant, nec attendunt quod mundus non felicitatem, sed infelicitatem suis amatoribus præstat. Christiane, qui beatitatis æstuas desiderio, *si sapis, si habes cor, si tecum est lumen oculorum tuorum, desine ea sequi quæ et assequi miserum est.* (7)

CONCIO SECUNDA.

Apostolus *municipatum in cœlis esse pronuntians, alicui utique civitati cœlesti eum designat.* (8) Plura sunt quæ Christianum urgent ut ad cœlum mentis attollat oculos: 1. Dispositio corporea hominis, qui respicit cœlum, cum cætera animantia terram intueantur; 2. Motus animæ rationalis, quæ Deum pronuntians, *non ad Capitolium, sed ad cœlum respicit: novit enim sedem Dei vivi* (9); 3. Fides, quæ docet cœlum esse locum perfectæ felicitatis; 4. Quia homo naturaliter appetit beatitudinem, quam nequit habere in terra, ubi est peregrinus, egenus et scelerosus, sed in cœlo, ubi non erit peregrinus, sed civis; non pauper, sed opulentus; non scelerosus, sed in sanctitate consummatus. Quod attendens Regius Vates, totus admirabundus exclamat: *Beati qui habitant in domo tua, Domine!* Vere beati, quia, 1. Habitant in domo Dei; 2. Habent possessionem Dei; 3. Participes sunt sanctitatis Dei.

I. PARS. *Qualis civitas nova Jerusalem!* (1) Tanta est ejus dignitas ut in ejus consideratione præ stupore et gaudio effundat animam Propheta: *Hæc recordatus sum, et effudi animam meam in locum tabernaculi admirabilis, usque ad domum Dei.* (2) Cœlum nuncupat tabernaculum admirabile, domum Dei gloriosam: et merito, quia est domus, 1. Admirandæ pulchritudinis; 2. Stupendæ jucunditatis; 3. Perpetuæ tranquillitatis.

1. Gentiles locum felicitatis Elysios campos vocitarunt, et sub hoc nomine cœlum adumbrarunt. *Elysii campi fidem occupaverunt.* (3) Verum omissis poetarum fabulis, Beati cœlum inhabitant, quod est domus Dei, sed admirandæ pulchritudinis. Cœli qui apparent, mira profecto præditi sunt pulchritudine: tanti eos facit Regius Vates, ut eos velut divinæ gloriæ decantatores prædicet: *Cœli enarrant gloriam Dei* (4); quia scilicet ex eorum pulchritudine homines moventur ad divinas decantandas laudes. Verum quantumvis Dei magnalia in firmamento fulgeant, multo magis in empyreo splendent; quod cunctos orbes cœlestes in nobilitate, pulchritudine et fulgore longe superat. Quapropter in mundi exordio, Deus posuit aquas supra et infra firmamentum, velut velum quo Empyrei occultaret radios. Nam cum sit multo lucidius sole, obcæcasset mortalium oculos, ait D. Augustinus, nisi appositum fuisset velamen aliquod ad impediendam tantam splendoris effusionem. Firmamentum suis stellis illustratum, est quidem lucidissimum, attamen cum D. Augustinus fulgores ejus empyrei splendoribus confert, illud terram vocitat. *Sed ad illud cœlum cœli, et terræ nostræ cœlum terra est.* (5) Empyreum appellat cœlum cœli, quia cæteros cœlos tantum lumine superat, quantum alii cœli terram. Quod si cœli quos videmus tanto lumine coruscant, tanto fulgore rutilant, quanta, quæso, Empyrei pulchritudo, quantus splendor, in cujus comparatione, ait Augustinus, cœli quos intuemur, nonnisi terra sunt? *Ubi est cœlum quod non cernimus? cui terra est hoc omne quod cernimus.* (6)

(1) D. Aug. in Ps. 58. — (2) Tert. L. de Res. 55. — (3) Tert. L. de An. 27. — (4) Tert. L. adv. Herm. 34. — (5) De Fid. Res. — (6) D. Aug. — (7) D. Bern. Ep. 103. — (8) Tert. L 3. adv. Marc. 24. — (9) Tert. Apol. 17.

(1) Tert. L. de Spect. 30. — (2) Ps. 41. — (3) Tert. Apol. 47. — (4) Ps. 18. — (5) L. 2. de Gen. ad. lit. 5. — (6) L. 12. Conf. 2.

Si atrium palatii regii esset adamantibus, smaragdis, unionibus et margaritis adornatum, nonne posset inferri : Si atrium ita ditatur, quales, quæso, sunt aulæ divitiæ ? Si quod apparet est adeo pulchrum, qualis quæ latet pulchritudo ? Eodem modo ratiocinandum est in præsenti materia. Si firmamentum est adeo fulgidum, quales sunt fulgores domus Dei? Si cœli quos videmus, tanto sunt decore micantes, qualis Empyrei decor? *Ubi semper liliorum rosarumque blandior lux arridet; ubi pictura floris odoriferis non marcescit ; ubi loci fecunditas neque nube premitur, neque sole siccatur ; ubi justus gemmas calcabit in plateis, quas modo reges non habent in coronis.* (1) Hoc nonnemo ingeniose expressit repræsentans cœlum stellatum cum hoc lemmate : *Pulchriora latent.* D. etiam Bernardus quoties intuebatur cœlum, in extasim raptus, hæc proferebat verba : *Tota pulchra es, patria mea, tota pulchra es, absque eo quod intrinsecus latet.* (2) Dilectus discipulus ut supernæ civitatis aliqualem nobis depingeret imaginem, coacervavit omnia quæ pulchriora et ditiora censentur apud mortales : *Et erat structura muri ejus ex lapide jaspide : ipsa vero civitas aurum mundum simile vitro mundo, et fundamenta civitatis omni lapide pretioso ornata : duodecim portæ, duodecim margaritæ sunt per singulas, et singulæ portæ erant ex singulis margaritis : et platea civitatis aurum mundum.* (3) Verum hujusmodi dives descriptio, et quævis alia quæ fieri potest a mortalibus, nunquam satis exprimet civitatis cœlestis decorem. *Cum omnis anima sancta cœlestem Jurusalem ingressa fuerit, multo plura et magnificentiora perspiciet, quam et ei sunt per sacra eloquia, per prophetas et apostolos nuntiata.* (4)

2. Domus igitur Dei est admirandæ pulchritudinis, et stupendæ adhuc jucunditatis, quam cum stupore contemplatur Tertullianus. *Quid admirer? ubi gaudeam, ubi exsultem?* (5) Supernæ civitatis deliciæ adeo suaves sunt ut ad eas cognoscendas et degustandas, ejus aditum exoptet, et enixe postulet a Deo Vates Regius : *Unam petii a Domino, hanc requiram : ut inhabitem in domo Domini, ut videam voluptatem ejus.* (6) Perfecti Christiani apud Tertullianum eodem æstuant desiderio : *Nam quod est aliud votum nostrum, quam quod et Apostoli, exire de seculo, et recipi apud Dominum? Hic voluptas, ubi et votum.* (1) Empyrei gaudia paradiso præfigurata sunt terreno, in quo primos parentes justitia originali decoratos collocavit Deus. Locus ille tantis erat deliciis abundans, ut a sacris Paginis, paradisus voluptatis nominetur. Verum sicut umbra non attingit perfectionem veritatis quam adumbrat, sic voluptates paradisi terrestris non assurgunt ad Empyrei delicias, ubi ipsemet deliciatur Deus. *Si paradisum nominemus, locum divinæ amœnitatis recipiendis Sanctorum spiritibus destinatum.* (2)

Esaias propheta innocuas Empyrei voluptates per vinum defœcatum ostentat : *Faciet Dominus in monte convivium vindemiæ defœcatæ.* (3) Regius etiam Vates Deum repræsentat calicem in manu tenentem, in quo est merum, fæx, et vinum fæce mixtum. *Calix in manu Domini, vini meri plenus mixto ; verumtamen fæx ejus non est exinanita ; bibent omnes peccatores.* Hoc calice potat Deus, sed diversimode, reprobos in inferno, viatores in seculo et Beatos in cœlo. In inferno, reprobis præbet fæcem, nempe tristitias et dolores puros absque vino gaudii et consolationis. In seculo præbet viatoribus vinum mixtum, id est, jucunditates cum fæce mœroris et tristitiæ permixtas, quas ideo nuncupat Philosophus moralis *tristes voluptates.* (4) Tandem in cœlo Deus merum præbet Beatis, scilicet jucunditates puras absque ulla tristitia. Quapropter D. August. acute animadvertit quod Apostolus loquens de hujusce vitæ afflictionibus utitur his terminis, tanquam qui tristitiæ vim et magnitudinem minuunt : *quasi tristes, sicut egentes ;* dum autem de cœli gaudiis loquitur, nulla utitur restrictione, sed addit, semper, ut denotet eorum magnitudinem, et interminabilem durationem. *Non dixit Apostolus, quasi gaudentes, sed semper gaudentes; tristitia nostra habet quasi, gaudium nostrum non habet quasi.* (5)

Tantum et tale est gaudium quo fruuntur in cœlo Beati, *tanta est dulcedo futuræ gloriæ, quod si una guttula in infernum deflueret, totam damnatorum amaritudinem indulcoraret.* (6) Quod si una guttula tantam habet virtutem, quid dicendum de vivo fonte ? *Quoniam apud te est fons vitæ.* (7) Quid de deliciarum torrentibus ? *Torrente voluptatis potabis eos.* (8) Quid de gaudiorum fluminibus? *Fluminis impetus lætificat civitatem Dei.* Quid de diluvio quod cœles-

(1) Venant. Fort. — (2) Serm. 5. ad Marth. — (3) Apoc. 21. — (4) S. Aug. Serm. 153. de Temp. — (5) Tert. L. de Spect. 30. — (6) Ps. 26.

(1) Tert. L. de Spect. 28. — (2) Tert. Apol. 47. — (3) Es. 26. — (4) Epist. 68. — (5) Conc. 2. in Ep. 68. — (6) S. August. Serm. 8. de Transf. — (7) Ps. 35. — (8) Ps. 45.

lestem inundat Jerusalem? *Dominus diluvium inhabitare facit.* (1) Quid de oblectamentorum Oceano, in quo immerguntur Sancti, et undequaque ineffabili replentur lætitia? Nam *gaudium erit eis intus et extra; gaudium sursum atque deorsum; gaudium circumcirca; ubique gaudium plenum* (2), quod magnitudine et multitudine, mentis aciem longe superat. *O quot et quanta gaudia, quis obtinebit! quis de tot ac tantis beatitudinibus jubilabit!* (3) At de quo gaudebunt Beati? sed de quo non gaudebunt? Gaudebunt se esse ab hujus vitæ miseriis liberatos; gaudebunt ob contemptum mundi et victorias de dæmone reportatas; gaudebunt se esse a concupiscentiæ ardoribus exemptos; gaudebunt se esse a peccato et damnatione immunes; gaudebunt se esse ab exilio ad patriam transvolatos; gaudebunt Angelorum et Beatorum frui consortio; gaudebunt se divinas intueri magnitudines, amare perfectiones; tandem *delectabuntur in multitudine pacis.* (4)

3. Beati in cœlo perfecta tranquillitate fruuntur. Etenim *est illis communicatio pacis.* (5) Pacis desiderium tam est homini naturale ac gaudii votum, et *sicut nemo est qui gaudere nolit, ita nemo est qui pacem habere nolit.* (6) Verum ubi pacem illam tantopere exoptatam reperiet? Non in terra, quæ non est sedes pacis, sed belli theatrum. Bellum habet homo cum Deo, quem suis criminibus insolenter aggreditur; bellum cum dæmonibus, qui indesinenter ei parant insidias; bellum cum proximo, a quo vel superbia, vel avaritia, vel lascivia, vel invidia, vel aliqua passione dividitur; bellum cum creaturis, quæ adversus illum armantur, ut vindicent injurias Creatori factas; bellum in semetipso, nam caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem.

Quod si interdum pace frui videtur, mox ut incipit, finit: si interdum ei creaturæ obsequuntur, ipsum statim persequuntur; si interdum cum proximo init amicitiam, mox levi de causa eam frangit; si interdum dæmones a tentationibus quiescunt, illum statim majori adoriuntur impetu; si interdum in Dei benevolentiam redit, mox perdit gratiam et cadit in peccatum. *Vera pax, tranquilla requies non alternat, nec alternas vicissitudines reciprocat. Pax hujus temporis sæpe variatur et immutatur.* (7) Idcirco non in terra, sed in cœlo vera pax dumtaxat reperitur, quia *regnum Dei plenum est pacis.* (1) In cœlo siquidem homo in semetipso tranquillus, neque post resurrectionem inter corpus et animam ullum erit dissidium. *Cum spiritu siquidem et caro spiritalis facta concordat, et totus homo in nullo penitus dissonat.* (2) In cœlo non timebit creaturarum persecutiones, nam *Beatorum felicissimæ voluntati cuncta prorsus elementa deserviunt, et cuncta ad eorum nutum, omnia ad eorum vertuntur arbitrium.* In cœlo perpetua cum fratribus fruetur pace, nihilque eorum dividet voluntates: *Omnium mentes in mutui amoris unione conflatæ, nulla invicem varietate dissentiunt, sed in communi voluntatis studio omnes unanimiter fœderantur.* In cœlo nullis diaboli impugnabitur insidiis, quia *nec erit hostis impugnans, nec ulla illecebra.* (3) In cœlo nullo ardebit concupiscentiæ incendio; *Ibi natura humana quæ vitiata fuerat, cunctis passionum squaloribus defœcata, tripudiat, et azima facta in suæ puritatis munditie perseverat.* In cœlo divinam perpetuo servabit benevolentiam, nec unquam a sanctitate decidet. Quod probat Dionysius Carthusianus ex isto Jobi loco: *Qui facit concordiam in sublimibus suis, in angelicis quoque spiritibus summam et indissolubilem facit concordiam, implendo eos tanta beatitudinis suæ communione, quod nec a se, nec a Deo discordare nullatenus queant.* (4) Res in suo centro quiescunt, nec moventur: cœlum est centrum hominis; Beati in cœlo existentes sunt in centro, *ubi erit summa securitas, secura tranquillitas, et tranquilla jucunditas* (5), et plena desideriorum satietas, nam Sancti in cœlo omnia simul cum Deo possident.

II. PARS. Quamdiu homines degunt in terra, *sunt in penuria mundi.* (6) Quænam, quæso, major egestas quam nihil sibi proprium habere, uti tantum modica re, et uti adhuc ad breve tempus? Ea est conditio mortalium, qui, 1. Nullius rei sibi proprietatem possunt vendicare; 2. Qui dumtaxat usum habent rerum; 3. Qui usum modicum et brevi duraturum habent. Non est æqua sors Beatorum, qui in cœlo, 1. Deum possident; Omnia in Deo possident; 3. Æternaliter Deum possident.

1. *Quod nostrum videtur alienum est.* (7) Quam dissimilis est mortalium et Beatorum status! Seculi homines inopes sunt, et non-

(1) Ps. 28. — (2) S. Ansel. — (3) S. Ansel. — (4) Ps. 36. — (5) Tert. L. de Præs. hær. 20. — (6) S. Aug. L. 19. Civit. 12. — (7) Hugo Card. in Ps. 4.

(1) S. August. L. de Dil. Deo 18. — (2) Pet. Dam. Op. 50. c. 15. — (3) D. August. Soliloq. 35. — (4) Cap. 23. — (5) S. August. Soliloq. 25. — (6) Tert. L. de Pat. 13. — (7) Tert. L. de Pat. 7.

nisi de sua paupertate valent gloriari; Beati vere sunt divites, et merito de sua opulentia gloriantur: *In portione mea dives sum.* (1) 2. Seculi homines rerum dumtaxat usum, non possessionem habent: Beati in cœlo *possidebunt hæreditatem, ipsum Deum.* 3. Bona quibus seculi homines utuntur intra terminos terræ marisque finiuntur. *Divites quantumvis fines suos extendant, et terra deficit, et mare includit insanas cupiditates.* (2) Beatorum vero *portio non deficit, mari non clauditur.* (3) 4. Mortalium bona multis sunt obnoxia casibus: at Beatorum *portio non ariditate siccatur, non imbre diluitur, non frigore uritur, non tempestate quassatur.* Mortalium fucata felicitas mera est infelicitas. At *quid potest eo esse felicius cui efficitur suus conditor census, et hæreditas ejus dignatur esse divinitas?* (4) Divitiæ cujusvis hominis ex ejus censu cognoscuntur. Inde colligenda est Beatorum opulentia, quorum Deus est hæreditas et census. Fit mutuum et commercium inter Beatos et Deum, *illi ipso possidente fiunt hæreditas ipsius, et ille vicissim fit hæreditas ipsorum.* (5) Deus Beatos possidet velut sibi peculiare bonum: Beati Deum possident velut hæreditatem sibi propriam, cunctaque simul cum Deo possident.

2. *Præsume omnia habere, si habeas Dominum, cujus omnia.* (6) Nullus mortalium cunctorum bonorum cumulatione utitur: at in cœlo est quidquid amatis, quidquid desideratis. Si delectet pulchritudo, fulgebunt justi sicut sol; si velocitas aut fortitudo, erunt similes angelis Dei; si longa et salubris vita, ibi erit sana æternitas et æterna sanitas; si satietas, satiabuntur cum apparuerit gloria Domini; si melodia, ibi Angeli sine fine concinunt Deo; si voluptas, torrente deitatis suæ potabit eos Dominus; si sapientia, omnes erunt docibiles Dei; si potestas, introibunt in potentias Domini, et omnipotentes erunt voluntatis suæ; si honores et divitiæ, Deus servos suos bonos et fideles supra multa constituet. (7) Quia tunc erit *Deus omnia in omnibus.* (8) Super terram Deus non est omnia in omnibus: divina sapientia divisit hominibus bona tum fortunæ, tum naturæ, tum gratiæ. Samsoni quippe dedit vires corporis, Salomoni sapientiam, Absaloni decorem, Esther pulchritudinem, Judith venustatem, Jobo divitias, Machabæis gloriam, Abrahamo fidem, Josepho castitatem, Moysi mansuetudinem, Phinei zelum, Davidi teneritudinem, Paulo scientiam, Petro dilectionem, martyribus constantiam, confessoribus humilitatem, virginibus puritatem, cæterisque Sanctis specialia Deus largitus est dona. At *cum mortale hoc indutum fuerit immortalitate, et corruptivum hoc incorruptione vestitum, tunc Deus erit omnia in omnibus, ut non sit tantum in Salomone sapientia, in Davide animi mansuetudo, in Elia et Phinees zelus, in Abraham fides, in Petro perfecta dilectio, in Vase electionis studium prædicandi: sed totus in cunctis, ut omni virtutum choro Sanctorum numerus glorietur.* (1) D. Augustinus addit quod Paulus his verbis: *Ut sit Deus omnia in omnibus* (2), innuit quod Beati possident quidquid pulchrum et delectabile imaginari potest imaginatio; quidquid pretiosum et sublime mens valet concipere. Extendat suas intellectus cogitationes ad quodcunque voluerit bonum: *cui portio Deus est, totius possessor est naturæ* (3); et quod est admiratione dignum, omnes Sancti cuncta bona in Deo possident, et quilibet adhuc Sanctus omnia in Deo possidet. *Unde vero omnia possidebat, quia omnium creatori adhærebat?* (4) Cuncta in Deo formaliter, vel eminenter continentur; quæ Deus cuivis largitur Beato, dum se ejus summum bonum et felicitatis suæ objectum exhibet. *Sic a perfectis et immortalibus filiis habentur omnia, ut sint et omnium singula, et omnia singulorum.* (5) Bona quæ eminentia pollent absque sui divisione communicantur; lux solis non dividitur, etiamsi super varias mundi sese diffundat partes: Deus, lumen indeficiens, ensque spirituale supremum, nullius est divisionis capax, totus Beatis communicatur, licet non totaliter, quia a nulla creatura (sed tantum a semetipso) potest comprehendi.

Ea est portio quam terrenæ partes æquare non possunt. (6) Nam, 1. Terrena hæreditas in possessione vel usu rerum temporalium sita est: cœlestis hæreditas in possessione Dei consistit; 2. Terrena hæreditas a pluribus haberi nequit absque divisione bonorum; cœlestis hæreditas absque ulla objecti beatifici sectione possidetur. *Indivisum regnum Christi est, indivisa hæreditas: solida ad singulos Christi dona perveniunt; omnes habent, et nemo fraudatur.* (6) 3. Hæreditas

(1) D. Ambr. Serm. 8. in Ps. — (2) D. Aug. in Ps. 15. — (3) D. Ambr. — (4) S. Prosp. L. 2. de Vit. contemp. 16. — (5) D. Aug. Tract. 2. in Joan. — (6) Tert. L. 1. ad Ux. 4. — (7) D. Aug. P. de Spir. et An. 64. — (8) 1. Cor. 15.

(1) D. Hier. L. 1. Contr. Pel. 11. — (2) Serm. 16. de Verb. Apost. — (3) D. Amb. — (4) D. Aug. in Ps. 42. — (5) D. Aug. L. 2. Quæst. Evang. 35. — (6) D. Ambr. — (7) D. Ambr.

terrena decrescit dum hæredum numerus accrescit : ut enim ait D. Ambrosius : *Alia conditio est hæreditatis humanæ : si divisa fuerint emolumenta, minuuntur, et hæredis est damnum adscriptio cohæredis.* (1) Cœlestis hæreditas, ab hæredum numero nullam capit diminutionem, imo magis incrementatur et augescit : *non minuitur hæredi, quidquid a cohæredibus vindicatur : manet emolumentum integrum, et eo magis singulis crescit, quo pluribus fuerit acquisitum* (2), quilibet enim ex aliorum felicitate, accidentalem acquirit gloriam. 4. Terrena hæreditas inter cohæredes invidiam, animadversionem, dissidia et lites adducit. *Ista quæ appetitis quia exigua sunt, nec ad alterum, nisi alteri erepta, transferri possunt : eadem affectantibus, pugnam et jurgia excitant* (3) : cœlestis hæreditas secum non affert æmulationem, sed charitatem; non dissidium, sed unionem et pacem. *In civitate Dei præmium, et singulorum erit omnium per charitatem, ubi nullus superior superbus erit, nullus inferior invidus* (4) : sed quivis est alienæ felicitatis particeps, de aliorum prosperitate lætatur, victoriis triumphat, diademate coronatur, ejusque gloria decoratur virginum nitore, martyrum cruore, angelorum splendore, Deiparæ consortio, Christi aspectu, visione Dei, quem in æternum possidebit.

3. Nam, ut ratiocinatur Tertullianus, anima beata *in æternitatis consortio posita, participet cum illo necesse est, et vires, et leges, et conditiones æternitatis.* (5) Æternitas est perfectio Deo essentialiter conveniens : Beati in cœlo divinæ æternitatis participes sunt : cum hoc tamen discrimine, quod divina æternitas neque initium, neque finem habet; participata vero Beatorum æternitas, initium quidem habet, quia cœpit in tempore, verum finem nunquam habebit, quia *Creatoris sui æternitate sunt firmi.* (6) Discrimen illud notant theologi, docentes Deum æternum esse a parte ante et a parte post; nam *Deus tam alienus ab initio et fine est quam a tempore arbitro et metatore initii et finis.* (7) Beatorum vero gloriam æternam esse, non a parte ante, sed a parte post, quia licet inceperit in tempore, *in infinitam æternitatem propagabitur.* (8)

Ad denotandam interminabilem æternitatem, Romani utebantur corona, et ob eamdem rationem, Sancti pinguntur diademate coronati. Coronata æternitas, tum Deo, tum Sanctis competit. Corona, quæ divinam designat æternitatem, est tota rotunda, quia *in rotundo nec principium, nec finem poteris invenire* (1) : corona, quæ æternitatem Beatorum denotat, rotunda est a parte posteriori : *Summitas throni rotunda erat a parte posteriori.* (2) Quia scilicet regnabunt in æternum : *Suscitabit Deus cœli regnum quod in æternum non dissipabitur ; conteret autem et consumet universa regna hæc, et ipsum stabit in æternum.* (3) Omnia quæ sunt in mundo brevi finientur tempore, at in cœlo Beati *regnum immobile* (4) possident, eorum gloria utpote æterna numquam finem habebit : *Nec putes, quia verbis finitis finitur æternitas : æternitas in verbo quatuor syllabis constat, in se sine fine est.* (5)

Interminabilem illam cœli felicitatem nobis proponit Apostolus : *Habemus domum non manufactam, sed æternam in cœlis* (6) : 1. Ut eam serio recogitemus ad instar Vatis Regii, qui de semetipso asseverat : *Cogitavi dies antiquos, et annos æternos in mente habui.* (7) 2. Ut videamus quam brevis sit duratio rerum temporalium æternitati comparata. *Veri Sancti, præsentis vitæ dies nihil esse conspiciunt, dum illuminatæ mentis oculos in considerationem æternitatis defigunt.* (8) 3. Ut æternitatis consideratione despiciamus temporalia; nam *æternis inhianti, fastidio sunt transitoria.* (9) 3. Ut cordis desideria attollamus ad cœlum, ubi Beati sunt divinæ sanctitatis participes.

III. PARS. Deus est essentialiter sanctus, quia *sanctitas propria est natura ejus.* (10) In cœlo autem Beati *Creatoris sui munere sancti sunt* (11) : ratione divinæ, 1. Unionis; 2. Visionis; 3. Dilectionis.

1. *Solus Deus sine peccato.* (12) Deus ex semetipso est impeccabilis ; Beati ex Dei dono ita sunt impeccabiles, ut nequeant peccare. Deus sanctificat et justos in via, et Beatos in patria. Justorum sanctitas est amissibilis, et de facto amittitur quoties peccant mortaliter. Beatorum sanctitas amittitur quoties peccant mortaliter. Beatorum sanctitas amitti nequit, 1. Quia sunt in termino, in gratia consummati et gloria confirmati ; 2. Quia Deo inseparabiliter uniti. Ex D. autem Ambr. *qui Deo proximus est, lapsui non potest esse vicinus* ; 3.

(1) Serm. 14. in Ps. 118. — (2) D. Ambr. — (3) Sen. L. 3. de Ira. 25. — (4) D. Aug. L. 22. Civ. 22. — (5) Tert. L. adv. Herm. 59. — (6) D. Aug. L. 9. Civ. — (7) Tert. L. 3. adv. Marc. 8. — (8) Tert. Apol. 48.

(1) Pet. Dam. Serm. 1. de Nat. Virg. — (2) L. 3. Reg. 10. — (3) Dan. 2. — (4) Hebr. 12. — (5) D. August. in Ps. 45. — (6) 2. Cor. 5. — (7) Ps. 79. — (8) D. Greg. L. 8. Mor. 20. — (9) D. Bern. Ep. 12. — (10) Tert. L. de Monog. 3. — (11) D. Aug. L. 9. Civ. — (12) Tert. L. de An. 41.

Quia nullis amplius cupiditatibus et passionibus obnoxii, *nullum erit omnino peccatum, vel sub quo jaceat, vel cui cedat, nec contra quod laudabiliter dimicet, pacatissima virtute perfectus.* (1) 4. Nullum erit illicium peccandi : *Tunc erit remissio peccatorum, quando tolletur materia tota peccandi.* (2) Honores, divitiæ, voluptates carnis, sunt materia tot criminum quæ perpetrantur in mundo : in cœlo Beati non æstuabunt amore dignitatum, divitiarum, libidinum, *non enim tam frivola, tam spurca Deus suis pollicetur.* (3) Imo post resurrectionem, *peccati caro, caro totius efficietur sanctitatis.* (4) Tandem mortales cadunt in peccatum, vel ignorantia, vel malitia, vel infirmitate, vel passione, vel timore. Nullo autem ex his modis Beati possunt peccare. Non ignorantia, quia Deum intuitive vident, et cuncta ad suum statum pertinentia perfecte cognoscunt. Non malitia, quia voluntas eorum est omnimode conformis divinæ voluntati, quæ est perfecta rectitudinis regula. Non infirmitate, quia possunt quidquid volunt, et nihil volunt quod non sit rationi conveniens. Non passione, quia pacatissimi sunt, nec ullis inordinatis agitantur motibus. Non timore, quia, ut ait D. Augustinus, *certe ita certi erunt nusquam illud bonum sibi defuturum, sicut certi erunt, nec se sua sponte illud amissuros, nec dilectorem Deum illud dilectoribus suis invitis ablaturum.* (5) Non tandem ullo alio modo, quia Deum clare et intuitive vident.

2. Moysi Dei faciem ejusque gloriam videre cupienti dixit Deus : *Posteriora mea videbis*, quia in statu viæ *Dei faciem nemo homo videbit, et vivet.* (6) Pro futuro autem in patria *facie ad faciem visibilem ei se repromittit.* Beati in cœlo participes sunt sanctitatis divinæ, quia per visionem Deo assimilantur. Sicut in Incarnatione divinum Verbum suas humanitati largitur perfectiones, ita ut Christus ratione unionis hypostaticæ sit impeccabilis et sanctus ; eodem fere modo Beati in cœlo ratione visionis beatificæ impeccabiles, et sancti sunt effecti. *Tunc similes ei erimus, quia videbimus eum sicuti est.* Quod sol operatur in natura, hoc idem operatur Deus in gloria : sol nubem illuminando, eamssibi efficit similem. Eodem modo Deus Beatis, qui eum clare vident, sanctitatis suæ similitudinem largitur. Quodvis attributum divinum sese in Beatos, et angelos diffundit. Divinus amor efficit seraphinos sacro igne ardentes, divina potentia, potestates Dei dominium sustinentes ; divina sanctitas, Sanctos sanctitatis divinæ participes. Creata sanctitas in unione cum Deo sita est ; Beati per visionem Deo inseparabiliter uniuntur. Sancti in cœlo existentes nequeunt a divina cessare visione, et a Deo removeri, nisi in Deo dignoscantur defectus, vel aliquod objectum Deo perfectius ei proponatur. In Deo nulli sunt defectus ; alias non esset infinitus, et consequenter nec Deus. Nullum adhuc objectum proponi potest Beatis quod divinam superet perfectionem. Imo cum Deus sit summum magnum, in infinitum excedit omnem creatam perfectionem, et ita Beati qui Deum clare vident, nequeunt ab ejus visione cessare ; suntque divinæ sanctitatis participes, tum per visionem qua Deo assimilantur, tum per amorem, quo in Deum transformantur.

3. *Solemnia charitatis* (1) agnoscit Tertullianus, non solum in Deo qui se infinite amat, sed etiam in cœlo, ubi Deum Beati tota charitate diligunt. Viatores, qui Deum cognoscunt dumtaxat in ænigmate per fidem, eum tota latitudine charitatis non diligunt ; e contra comprehensores Deum toto charitatis et voluntatis ardore diligunt, quia eum clare et intuitive contemplantur. Illorum charitas amissibilis est, et de facto amittitur per peccatum, istorum charitas amitti nequit, quia impeccabiles sunt. Illorum amor continuus non est ; sæpe enim interrumpitur vel ob somnum, vel ob dependentiam facultatum animæ a sensibus, istorum amor continuus est, neque unquam interrumpitur ; nam Deum perspicue et indesinenter intuentes, eum semper et necessario diligunt.

Nullus est qui non velit æterna felicitate potiri, sed fere nemo est qui sit sanctitatis studiosus. Verum dicam illi cum D. Augustino : *Si vis esse beatus, esto immaculatus. Illud enim omnes, hoc pauci volunt, sine quo non pervenitur ad illud quod omnes volunt.* (2) Sanctitas viæ est necessaria ad comparandam sanctitatem patriæ : ut quis habere valeat in cœlo gratiæ consummationem, debet habere in mundo gloriæ inceptionem. *Quærenda est gloria Dei per vias ejus : nam quomodo alioquin eo pervenitur, si via, quæ eo ducit, non teneatur ?* (3) Nonne ille censeretur insanus qui Matritum proficiscens magni momenti negotia tractaturus, versus

(1) D. Aug. L. 22. Civ. 4. — (2) D. Chrysolog. Serm. 95. — (3) Tert. L. 1. ad Ux. 1. — (4) Chrysol. Serm. 95. — (5) L. de Spir. et An. 64. — (6) Tert. L. 4. adv. Marc. 22.

(1) Ep. de Cib. Judaic. 1. — (2) In Ps. 118. — (3) D. Greg. L. 16. Mor. 4.

Lutetiâm properaret? Talis est Christianorum stultitia, qui cœlum se velle proclamant, et tamen non sequuntur iter quod ducit ad cœlum, nec attendunt quod cœlum *nulli conceditur maligno, immo ad quod nullus admittitur nisi dignus.* (1)

Ex mente Scoti (2) qui finem aliquem vere desiderat, duo agit : 1. Tollit obstacula quæ ejus assecutionem impediunt; 2. Eligit media quæ ad illum conducunt. Obstacula beatitudinis sunt peccata, quæ maculant animam. Hæc obstacula removenda sunt, quia peccatores *sunt aversi ab ipso Deo et cœlo.* (3) Media beatitudinis acquirenda sunt, sanctitas, gratia, merita et virtutes : Deus namque justis æternam promisit felicitatem. *Has ergo habentes promissiones, charissimi, emundemus nos ab omni inquinamento carnis et spiritus, perficientes sanctificationem in timore Dei.* (4) Viatores inter duos terminos versantur : vitæ et mortis, cœli et inferni, æternæ damnationis. Peccata et sordes ducunt ad infernum et æternam miseriam; sanctitas et merita ducunt ad cœlum et beatitudinem æternam. Tollantur peccata quæ ducunt ad mortem et damnationem, sectentur virtutes quæ ad vitam et felicitatem ducunt : nam, ut ait ex Apostolo Tertullianus, *stipendia enim delinquentiæ, mors; donativum autem Dei, vita æterna. Ita ab injustitia et delinquentia membra nostra divellens, et justitiæ et sanctimoniæ adjungens, et transferens eadem a stipendio mortis ad donativum vitæ æternæ.* (5) Deus erga justos et peccatores justitiam exercet, criminosos in inferno æternis mulctat suppliciis, Sanctos in cœlo interminabili felicitate præmiat. Alias *nullam omnino competisset imperari propriam sanctimoniæ et justitiæ disciplinam, si non ipsius esset et præmium disciplinæ.* (6)

CONCIO TERTIA.

Deum *existimo omnibus colendum, omnibus demerendum* (7), ut verum perfectæ felicitatis objectum : siquidem objectum beatitudinis debet esse infinitum, immutabile, et seipso sufficiens ad perfecte beandum. Debet, 1. Esse infinitum; etenim si esset limitatum et finitum, plura ei deessent, nec cordis appetitum valeret satiare; 2. Debet esse immutabile et immortale, quia si mutationi et morti esset obnoxium, voluntas perpetuo illud amittendi angustiaretur timore. Deinde anima rationalis, cum sit immortalis, ad suam felicitatem objectum desiderat incorruptibile; 3. Debet esse sufficiens ad plene beandum, quia si egeret, nec se, nec alia a se posset beare. Nihil est in mundo quod habeat tres illas conditiones ad objectum beatificum requisitas. Nam, 1. Præstantiora quæque bona non sunt infinita, cum sint effectus a prima causa producti et dependentes : dependentia autem limites et finitatem importat. 2. Non sunt immutabilia, quia corporalia peritura sunt, et spiritualia possunt absolute loquendo, annihilari a Deo. 3. Non sunt seipsis sufficientia ad beandum, quia pluribus indigent : Deus solus has tres objecti beatifici conditiones habet, quia est, 1. Infinitus; 2. Immutabilis; 3. Sufficiens.

I. PARS. Voluntas, seu cor, est *principale in anima* (1) : tum ob libertatem qua pollet; tum ob imperium quo cunctis animæ et corporis dominatur facultatibus; tum maxime ob desiderium boni infiniti quod ad sui repletionem exoptat. Bonum in communi est objectum humani cordis, sub bono autem in communi continetur omne bonum, ideoque nequit satiari nisi omni bono. Solus Deus est omne bonum, quia infinitus est. Infinitus in sua natura, quæ increata est; infinitus in suis perfectionibus, quæ a nullo dependent; infinitus in notitia, quia cuncta scibilia perfectissime cognoscit; infinitus in amore, quia bonitatem suam amat quantum est amabilis; infinitus in potentia, quæ omne possibile valet producere, et generatim infinitus in cunctis. Deus non clauditur locis, quia est immensus; non finitur tempore, quia est æternus; non comprehenditur ab Angelo, quia est incomprehensibilis; non declaratur ab homine, quia est ineffabilis; a cunctis Angelis et hominibus non satis æstimatur, quia est *inestimabilis etsi humanis sensibus æstimetur.* (2) Homines autem Dei infinitatem æstimantes asseverant quod, 1. Nihil ei deest; 2. A nullo dependet; 3. Cuncta perfectissime continet.

1. Deus, *ut esset, nullius eguit auctoris* (3), quia prima causa a nullo potuit produci, alias non esset prima. At *Deus solus est, primus et omnium auctor et omnium Dominus.* (4) Posito autem quod Deus sit prima causa et *naturæ auctor* (5) : a Deo indigentia removenda est, quia *indignum ut magnus ille Deus alicujus opera*

(1) Pet. Bert. Card. L. pro libert. Eccl. — (2) In 1. dist. 1. — (3) Tert. Apol. 40. — (4) 2. Cor. 7. — (5) Tert. L. de Res. 47. — (6) Tert. ib. — (7) Tert. L. 2. ad Nat. 8.

(1) Tert. L. de Car. Chr. 15. — (2) Tert. Apol. 17. — (3) Tert. L. adv. Herm. 18. — (4) Tert. L. adv. Herm. 6 — (5) Tert. L. de An. 16.

indigeret. (1) Etenim si indigeret, non esset Deus : *Deus non est indigens aliquo.* (2) Hujuscemodi non indigentia videtur Vati Regio eminentissima divinitatis nota : *Dixi Domino : Deus meus es tu : quoniam bonorum meorum non eges.* (3) Deus utpote infinitus neque indiget aliquo, neque ab alio dependet.

2. *Infectum facto validius, multoque sublimius erit eo, quod ut esset aliquem habuit auctorem.* (4) Licet causæ secundæ univocæ non sint semper suis effectibus nobiliores, attamen causa prima est absque ulla comparatione nobilior et sublimior cunctis creaturis quæ ab illa procedunt. Quia Deus est infectus, creaturæ a Deo factæ sunt : Deus est independens, creaturæ a Deo dependent ; qui eis quosdam perfectionis largitus est gradus. Limitatio semper a superiori causa procedit : territoria Episcoporum mensurantur a Summo Pontifice ; judicum jurisdictio ab auctoritate regia terminatur; cuncta creata in suis perfectionibus limitata sunt a Deo. Nam *Deus universitatis conditor, mundi totius gubernator* (5), bona creaturis largitus est, juxta beneplacitum voluntatis suæ. Deus econtra est infinitus in perfectionibus, quia a nullo dependet : si enim dependeret, non esset causa prima, nec Deus, *desinit enim si subjiciatur* (6) ; nemini autem subjici potest, quia *ante omnia et super omnia Deus* (7) : et consequenter est independens, infinitus, et cuncta perfectissime possidet.

3 *Dei hoc est omnia illius esse, et omnia ad illum pertinere.* (8) Dei infinitatem comparative et absolute considerat Scotus. (9) Comparative in ordine ad creaturas quas incomparabiliter et ultra omnem proportionem possibilem superat. Nam summum magnum quod est Deus, *unicum sit necesse est, aut quid erit unicum aut singulare, nisi cui nihil adæquabitur ? quid principale nisi quod super omnia ?* (10) Accumula, si velis, Christiane, honores, voluptates, opes, et quidquid est in mundo opulentius, jucundius, sublimius. Adde metallorum valorem, unionum fulgorem, mixtorum varietatem, plantarum virtutem, florum decorem, animalium diversitatem, cunctaque intra elementorum ambitum comprehensa. Oculos attolle ad cœlos et sidera, eorum intuere magnitudinem, pulchritudinem, splendorem, ordinem, dispositionem, motum, influxum. Mente ascende in Empyreum, et vide Angelos, Archangelos, Principatus, Potestates, Virtutes, Dominationes, Thronos, Cherubinos, Seraphinos ; congrega in unum omnia fortunæ, naturæ et gratiæ bona. Adjunge cunctas creaturas existentes, actuales et possibiles, eaque omnia (si fieri potest) per milliones multiplica : *omnia quæ desiderantur huic non valent comparari.* (1) Non dicit Sapiens Deum superare cuncta bona creata, sed quod cuncta bona creata non valent Deo comparari. Unitas, quæ est principium numeri, potest comparari cum centum, cum mille, cum centum millibus, cum millionibus, quia omnes illi numeri finiti sunt. Item *divinis comparabuntur humana, Deo non ita.* (2) Quare Tertullianus dicit *salvum Deo esse, ut nemini sit comparandus* (3), quia nequit fieri comparatio inter creaturas, quæ limites habent, et Deum, qui fine caret. Quænam, quæso, comparatio ? Nam *omnes gentes quasi non sint, sic sunt coram eo, et quasi nihilum et inane reputatæ sunt ei.* (4) Quod probe cognoscens Regius Vates fatetur substantiam suam esse nihil coram Deo : *Substantia mea tanquam nihilum ante te.* O Deus ! dum contemplor tuam sublimitatem et meam humilitatem ; divitias tuas et meam egestatem ; pulchritudinem tuam et meam deformitatem ; felicitatem tuam et meam miseriam ; perfectiones tuas meosque defectus, fateor te esse omnia, me vero nihil ; te esse bonorum pelagus, me miseriarum fontem ; tibi esse, competere ; mihi vero non esse, convenire.

Si absolute de Dei infinitate loquamur, nihil ei deest, sed cuncta in universum perfectissime continet : ut enim ratiocinatur Tertullianus, *ex hoc Deus et indubitatus Deus, quia omnia ipsius : et ita alius idcirco non Deus, quia omnia non ejus.* (5) Deus est vere et absque ullo dubio Deus, quia omnia possidet, omnia vero habet, quia est infinitus ; creatura vero Deus non est, quia cuncta non habet ; cuncta autem non habet, quia finita et limitata est : et ob hanc causam audacter de Deo asseverat Job : *Ipse solus est* (6) ; ut innuat creaturas non esse, 1. Creaturæ non sunt, quia de nihilo productæ sunt ; 2. Creaturæ non sunt, quia ad nihilum redigerentur nisi eas divina conservaret potentia ; 3. Creaturæ non sunt, quia suum esse habent per participationem et cum dependentia ; 4. Creaturæ non sunt, quia plura eis desunt : nam elementis et cœlis deest vita ; floribus et plantis deest sensus ; belluis deest ratio ;

(1) Tert. Apol. 11. — (2) Act. 1. — (3) Ps. 14. — (4) Tert. L. adv. Hermog. 18. — (5) Tert. L. 2. adv. Marc. 2. — (6) Tert. L. 1. adv. Marc. 6. — (7) Tert. L. adv. Hermog. 4. — (8) Tert. L. 1. adv. Marc. 11. — (9) Quodlib. 5. — (10) Tert. L. adv. Hermog. 4.

(1) Prov. 3. — (2) Tert. L. 1. adv. Marc. 4. — (3) Tert. L. adv. Herm. 6. — (4) Esa. 40. — (5) Tert. L. 1. adv. Marc. 11. — (6) Cap. 23.

hominibus deest incorruptio; Angelis deest potestas generandi et creandi; 5. Creaturæ non sunt, quia plus non esse quam esse habent. Homo exempli gratia qui parvus mundus vocitatur, non habet esse elementorum, nec siderum, nec arborum, nec florum, nec animalium, nec Angelorum. Et licet sit ejusdem speciei cum aliis hominibus, eorum tamen non habet proprietates individuantes, nec fortunæ bona, nec corporis dotes, nec qualitates animæ, nec gratiæ dona; 6. Creaturæ non sunt, maxime homines, qui nec omnes habent perfectiones; et si quas habent perfectiones, *non tamen perfecte eas habent*, (1) quia eas ab alio, et finitas habent.

De Deo vero merito pronuntiat Propheta: Ipse est qui est, quia cum sit *naturæ Dominus* (2), non est de nihilo productus; 2. Deus est qui est, quia destrui et annihilari non potest; *non est autem Dei desinere de statu suo.* (3) 3. Deus est qui est, quia a nullo dependet, *ab illo enim omnia* (4), ideoque a nulla causa potest dependere; 4. Deus est qui est, quia est ens per essentiam, et non per participationem: quare *si non est*, *Deus non est* (5); 5. Deus est qui est, *quia solus Deus perfectus* (6); nihil ei deest; 6. Deus est, quia habens in semetipso cunctarum perfectionum, *ipsam matricem bonitatem* (7), nullum in illo reperitur non esse; 7. Deus est qui est, quia cunctas perfectiones perfectissime continet.

Perfectiones sunt in duplici differentia: aliæ mixtæ, quæ in suo conceptu aliquem important defectum, nec sunt meliores ipsæ quam non ipsæ, ut verbi gratia, ratio corporis, quæ est imperfectior spiritu; aliæ simplices, quæ in suo conceptu nullam denotant imperfectionem; suntque meliores ipsæ quam non ipsæ, ut sapientia quæ est perfectior insipientia ei opposita: cunctæ perfectiones, sive mixtæ et compositæ, sive simplices et puræ, sunt in Deo, sed diversimode. Illæ non formaliter (quia ratio formalis earum cum involvat defectum, Deo repugnat), sed eminenter, quia effectus eminenter continentur in causa universali æquivoca: est autem *Deus omnipotens Dominus*, *et conditor universitatis.* (8) Istæ sunt in Deo formaliter, quia conceptus earum cum nullam dicat imperfectionem, Deo competit; et ita Deus nequit dici lapis, arbor, equus formaliter (sed eminenter tantum): optime autem dicitur sapiens, justus et misericors.

(1) Tert. L. 2. adv. Marc. 16. — (2) Tert. L. de Cor. Mil. 5. — (3) Tert. L. 1. adv. Marc. 6. — (4) Tert. L. adv. Valent. 18. — (5) Tert. L. 1. adv. Marc. 3. — (6) Tert. L. 2. adv. Marc. 16. — (7) Tert. ibid. — (8) Tert. L. 2. adv. Marc. 2.

Et quamvis perfectiones simplices sint communes Deo et hominibus, homines tamen quas habent, *non tales quales Deus* (1): tum quia homines eas habent ab alio, Deus autem a semetipso; tum quia in hominibus perfectiones non identificantur inter se (sapientia enim non est justitia); in Deo autem sunt inter se identificatæ; tum quia in hominibus sunt finitæ et limitatæ, nec omnem important perfectionis gradum, in Deo vero sunt infinitæ, quia *sicut Deus æternus, ita et perfectus in omnibus.* (2) Tum quia de hominibus nequeunt prædicari in abstracto. Homines dicuntur quidem justi et sancti, sed non justitia et sanctitas (quia termini concreti dicunt aliquem gradum perfectionis, termini autem abstracti dicunt omnimodam perfectionem): de Deo vero etiam in abstracto prædicantur; Deus namque nuncupatur justus, sanctus, et etiam justitia, sanctitas, et, ut ait Tertullianus, *magnitudo Deus dicitur.* (3) Magnitudo autem infinitam importat magnitudinem, quæ ex divina perfectione recte colligitur, sicut immutabilitas ex æternitate deducitur.

II. PARS. *Animam immortalem tuentes* (4) immutabilis felicitatis desiderium ei tribuere debemus: hanc autem immutabilem felicitatem assequi nequit nisi Deum possideat, qui est summum bonum, infinitum et immutabile, nam *periculum status sui Deo nullum est.* (5) Imperator ille qui se omnia fuisse jactitabat, de mendacio gloriabatur, nam si fuerat omnia, quomodo adhuc non erat omnia? et si desierat fuisse omnia, quomodo fuerat omnia? Solus Deus se omnia semper et fuisse, et adhuc esse valet merito gloriari: *Cæterum, Deum immutabilem credi necesse est* (6): divina autem immutabilitas recte colligitur ex Dei, 1. Infinitate; 2. Simplicitate; 3. Æternitate.

1. Creatum et temporale *totum versiforme est.* (7) Elementa continuo dimicant, et invicem sese consumunt: terra perpetuo mutatur, et diversa a semetipsa apparet, secundum varia anni tempora: *Sic et terram si recenseas temporatim vestiri amantem, prope sis eadem negare, memor viridem cum conspicis flavam, mox visurus et canam.* Mare procellis agitatur, et nunquam magis timendum quam dum pacatum et tranquillum videtur. *Sic et mari fides infamis*,

(1) Tert. L. 2. adv. Marc. 16. — (2) Tert. L. 1. adv. Marc. 24. — (3) Tert. L. 2. adv. Marc. 2. — (4) Tert. L. de Res. 2. — (5) Tert. L. de Car. Chr. 3. — (6) Tert. L. adv. Prax. 27. — (7) Tert. L. de Pall. 2.

dum et flabris æque mutantibus, de tranquillo probum, de flustris temperatum, et extemplo de decumanis inquietat. (1) Aer nunc serenus, nunc nubilus. *Cœli ambitus nunc subdivo splendidus, nunc nubilo sordidus; aut imbres ruunt, aut si quæ missilia cum imbribus, dehinc substillum, et denuo sudum.* Cœli indesinenter moventur, singulisque momentis siderum conjunctiones et aspectus mutant: *Dies et nox invicem vertunt, sol stationibus annuis, luna modulationibus menstruis variat; siderum distincta confusio interdum dejicit quid, interdum resuscitat.* Corpora inanimata divisione destruuntur; vegetantia nimia vel humiditate, vel siccitate pereunt. Homo *mortem vivit*; nam statim ac natus est, incipit mori, et quo plus distat ab incunabulis, eo magis ad tumulum accelerat. *Sed læta jam malo: quippe et læta mutant.* (2)

Hanc rerum mutationem sub nomine figuræ prætereuntis denotat Apostolus: *Præterit figura hujus mundi.* (3) Animadvertit autem D. Chrysostomus quod mundum repræsentat Paulus velut scenam, in qua peragitur hujus vitæ comœdia. Theatri locus est terra, actores homines; portæ per quas actores intrant et exeunt, sunt nativitas et interitus. Brevi finitur comœdia, nam actores transeunt, nec morantur. Supra theatrum illud pertransiit famosum Assyriorum imperium, quod de antiquitate cum mundo decertans, nonnisi cum mundo finem accipere videbatur. Illud occuparunt Medi, Persæ post Medos, post Persas Græci, post Græcos Romani, post Romanos Germani, quibus succedent alii. Supra theatrum illud pertransierunt tot urbes potentissimæ, arces fortissimæ, palatia superbissima, supellectilia opulentissima, horti amœnissimi, et innumerabilia artis miracula, quæ incorruptibilia esse non potuerunt, cum ipsorum auctores corruptioni fuerint obnoxii. Supra theatrum illud pertransierunt tot exercitus adeo numerosi ut eos vix terra caperet; tantæ defecerunt vices, nec temporis cursum, nec mortis imperium superare valentes. Supra theatrum illud pertransierunt heroes illi victoriis famosi, triumphis gloriosi, quorum gloria et fortitudo in momento evanuit. Super theatrum illud pertransierunt speciosæ illæ mulieres quas natura velut pulchritudinis prodigium formaverat. Harum gratiæ et venustates fuerunt morborum ludus et præda mortis. Super theatrum illud pertransierunt tot oratores eloquentissimi, philosophi sapientissimi, doctores celebratissimi, prælati illustrissimi, martyres invictissimi, et generatim omnes Dei amici, quos eximere noluit a lege cui se subdiderat; nam humanam assumens naturam, sese morti subjecit, quæ *ipsum Dominum confixit.* (1) Unde belle ad propositum D. Chrysostomus: *Talis est jucunditas rerum quæ ad hanc vitam pertinent, simul et cernitur et interit.* (2)

Solus Deus de incorruptibilitatis proprietate felix (3), quia solus Deus est infinitus in perfectione: *incorruptibilitas substantiæ divinæ* (4), ex ejus infinitate mutuanda est: nam *qui sine fine est, etiam inconvertibilis sit necesse est: converti enim in aliud finis est pristini: non competit ergo conversio ejus, cui non competit finis.* (5) Quæ facta sunt, finita sunt, quia ab aliqua causa dependent. Deus non est effectus, nec ab ulla causa dependet: idcirco infinitus est, quia sicut dependentia finitatem importat, ita independentia infinitatem denotat, et consequenter immutabilitatem. Quod sic elucidat Tertullianus: *Quod factum constiterit, ejus natura capiet demutationem, infectum autem immobile stabit. Quod cum soli Deo competat, ut soli infecto, et idcirco immortali et inconvertibili, cæterorum omnium factorum convertibilem et demutabilem esse naturam.* (6) Et ob hanc causam, ut optime animadvertit D. Bern. (7), Apostolus (8) Deum solum prædicat immortalem: tum quia, etsi animæ rationales et Angeli sint immortales, immortalitatem non habent a se, sed a Deo; Deus autem a se et essentialiter est immortalis. Tum quia immutabilitas est quædam immortalitas, sicut omnis mutabilitas est quædam mors, quia quod mutatur transit ab eo quod erat ad id quod non erat; quod est velut quædam mors et interitus prioris esse, quod hac mutatione deperditur; amittens *quod fuerat, cum fit ex demutatione quod non erat.* (9) Tum quia immutabilitas quæ soli Deo competit, est ratio et quasi medium immortalitatis ejus: tum quia solus Deus est summe simplex; immutabilitas autem ex simplicitate infertur.

2. Omne compositum subjacet mutationi, quia nonnisi unione partium existit, quarum una habet rationem potentiæ passivæ, altera rationem actus. Cuncta temporalia mutabilia sunt, quia compositionem admittunt. Quædam ex materia et forma constituuntur, et

(1) Tert. L. de Pall. 2. — (2) Tert. ib. — (3) 1. Cor. 7.

(1) Tert. L. de Res. 26. — (2) In Ps. 128. — (3) Tert. L. 2. adv. Marc. 16. — (4) Tert. ibid. — (5) Tert. L. de Car. Chr. 3. — (6) Tert. L. de An. 21. — (7) Serm. 81. in Cant. — (8) 1. Timot. 6. — (9) Tert. L. adv. Hermog. 12.

ex hac unione resultat compositum physicum naturaliter corruptibile : alia plures partes materiales important, quibus integratur totum plures habens defectus a corporibus inseparabiles : et cunctæ in universum creaturæ sunt compositæ ex genere et differentia, natura et supposito, substantia et accidente ; et ut vult Subtilis Doctor aliqua perfectione particulari ; et tot privationibus, quot sunt excellentiæ actuales, vel possibiles in tota latitudine entis. Verum sicut compositum non est immutabile, ita *nihil simplex mutabile est* (1), quia non admittit partes : et ut fatur dubius Tertullianus, *non habet in se diversitatem sui quidquid est simplex.* (2) Deus autem est summe simplex, et ita omnimodam negat compositionem ; nam cum sit actus purus, nullam potentiam passivam admittit (ea namque quæ sunt in Deo sunt unum, non per compositionem, sed per identitatem : quia infinitum identificat sibi omne compossibile); et cum sit adhuc ens necessarium et æternum, ratione necessitatis et æternitatis, tum compositionem, tum mutationem excludit.

3. *Æternitas amitti non potest, quia nisi amitti non possit, æternitas non est. Ergo nec demutationem potuit admisisse, quia si æternitas est, demutari nullo modo potest.* (3) Ita confœderatur cum immutabilitate æternitas, ut si posset mutari, non esset æternitas ; enim ex sua natura mutabilitatem negat : Deus autem est æternus : inde concludit Tertullianus *Dominum vero æternum, aliud esse non posse quam quod est semper :* quod ipsemet asseverat Deus : *Ego Deus, et non mutor;* siquidem mutari nequit a non esse ad esse, vel ab esse ad non esse, quia est æternus : divina autem æternitas negationem tum initii, tum finis importat. *Quis enim alius Dei census quam æternitas ? quis alius æternitatis status quam semper fuisse et futurum esse, ex prærogativa nullius initii et nullius finis ?* (4) Neque, 2. De loco ad locum, quia est immensus ; Deus autem ratione immensitatis est ubique præsens, et ut ait Tertullianus, *plena et occupata sunt omnia suo auctore.* (5) Neque, 3. Vel per amissionem, vel acquisitionem alicujus perfectionis, quia est infinitus ; infinitas autem utriusque est incapax ; *cum Deum faciat tantum, quantus est.* (6) Neque, 4. Intellectu *quasi judicia sua aut damnet præterita, aut ignoret futura* (7) : quia cum sit sapientissimus, ignorantia non obnubilatur, neque inconstantia agitatur. Etenim si in suis judiciis inconstans esset Deus, liceret exclamare : *O dominum futilem, instabilem, infidelem, rescindentem quæ instituit !* (1) Neque, 5. Voluntate, quæ cum rectissima sit, nullis passionum movetur perturbationibus : nam ut fatur Tertullianus, *et puto Deo nec livorem, nec dolum, nec inconstantiam, nec lenocinium adscribi posse.* (2) Tandem cum nullo modo possit mutari : *Porro naturam certam et fixam haberi oportebit apud Deum, inconvertibilem et indemutabilem* (3) : natura divina debet esse fixa, ut cordis humani inconstantiam et instabilitatem firmare et sistere valeat. Debet esse immutabilis, ut cor humanum reddat immobile et velut immutabile, quod in cœlo præstat Beatis, ut ipsimet fatentur : *Per hoc quod aspicimus suam essentiam, a mutabilitate nostra liberati, figimur in æternitate : morte carebimus videndo vitam; mutabilitatem nostram transcendemus, videndo immutabilitatem.* (4) Scilicet alia erit beatorum conditio : eorum quippe beatitudo fine carebit, quia erit æterna ; mortem non timebit, quia erit immortalis ; non erit mutationi obnoxia, quia erit immutabilis ; nullam patietur egestatem, quia fruetur bono sufficienti.

III. PARS. Vera nequit esse beatitudo, nisi sit *vita sufficiens* (5) : nequit autem esse vita sufficiens, nisi habeatur bonum sufficiens. Ideoque ad beandum hominem, 1. Mundus non sufficit ; 2. Solus Deus sufficit ; 3. Miser tamen homo potius in mundo deficiente, quam in Deo sufficiente felicitatem quærit.

1. Ad beandum hominem mundus est *insufficiens* (6) : quia, ut optime ratiocinatur D. Augustinus, *res temporales nemini conferunt veram felicitatem, quia non eximunt insatiabilem cupiditatem.* (7) Ea est proportio inter oculum et cor humanum, quod *non saturatur oculus visu* (8), neque cor rebus creatis satiatur. *Cor quidem hominis copia mundi non satiat.* (9) Oculus cuncta corpora lucida et colorata aspicit, nec saturatur eorum visione. Cor etiam honoribus, voluptatibus, divitiis, cunctisque mundi bonis minime satiatur : *Affectus hominis majus quid quam sit mundus desiderat.* (10) Hominem nuncuparunt parvum mundum philosophi, hos tamen erroris arguit Richardus

(1) D. August. L. de Trin. 6. — (2) L. de Trin. 5. — (3) Tert. L. adv. Hermog. 12. — (4) Tert. L. adv. Hermog. 4. — (5) Tert. L. 1. adv. Marc. 11. — (6) Tert. L. ad Herm. 7. — (7) Tert. L. 2. adv. Marc. 23.

(1) Tert. L. 2. adv. Marc. 7. — (2) Tert. L. de Res. 21. — (3) Tert. L. adv. Hermog. 12. — (4) Greg. Mag. Hom. 1. in Ezech. — (5) Tert. L. de Spec. 29. — (6) Tert. L. adv. Prax. 15. — (7) In Ps. 109. — (8) Eccl. 1. — (9) Rup. in c. 3. Joan. — (10) Hug. in c. 1. Eccles.

Victorinus et merito : nam *major mundus dicendus est ille animus, quem totus mundus nulla sui dilatatione, nulla sui multiplicatione satiare potest.* Accumula cuncta quæ sunt in mundo majoris momenti, *nec totus mundus cordi humano sufficit ;* mundos multiplica usque ad centesimum et millesimum, et dicam tibi cum Gersone, Sorbonæ Cancellario : *Totus iste mundus sensibilis, ad animæ ventrem quid est, nisi bolus exiguus ? nam si mille millia mundorum adjeceris, eum non implebunt.* (1) Magnum vas re exigua impleri nequit : cor humanum in sua natura finitum, nullos habet in suis desideriis limites. Nam, ut docet Philosophus, *infinita est natura cupiditatis* (2) : ea quæ sunt in mundo, finita et limitata sunt ; nam, ut ait doctus Platonis discipulus, *magnum in terris nihil est, cum terra ipsa minima sit.* (3) Adeo exigua est terra ut per respectum ad cœlum (cujus est centrum), nihil sit præter punctum, foretque imperceptibilis homini qui per impossibile in firmamento collocaretur. Quocirca dum felicitatem in mundo quærimus, *maxima quærimus in minimis, copiam in penuria.* (4) Et hujusmodi non sufficientia desumenda est, tum ex defectu bonorum mundi, tum ex magna cordis humani capacitate, quod nunquam terrenis potest satiari. Quod experientia ipsa comprobatur : nam homines, qui in seculo majori gaudent fortuna, sunt inter divitias pauperes, in abundantia egeni, in possessione novis agitati desideriis, fatebunturque cum D. Augustino si verum dicant : *Quidquid hic nobis providerimus ad refectionem, illic rursus inveniemus defectionem.* (5) Seculi bona limitata sunt, deinde sunt inter se separata ; dominatio non est pulchritudo ; pulchritudo non est scientia ; scientia non est opulentia ; ideo qui bono aliquo terreno potitur, alio indiget, et ita anima humana terrenis rebus *occupari potest, repleri non potest. Capacem Dei animam quidquid est Deo minus non implebit* (6), et ob hanc causam Deum sic alloquitur D. Augustinus : *Quoniam si cuncta quæ fecisti mihi dederis, non sufficit servo tuo, nisi teipsum dederis.* (7)

Hoc animadvertit D. Augustinus discrimen inter creaturam et Creatorem, quod *creatura ex se est summe deficiens ; Deum autem ex se summe sufficiens.* (8) Creatura summe deficiens, nec se, nec alia a se, valet beare : at *Deus dives perfectus sine indigentia* (1), et summe sufficiens, et se, et homines beatificat. Quod denotatum vult Hugo Victorinus (2) duplici oleo, quorum unum defecit ad lampades fatuarum virginum; ad aliud vero vasa viduæ Sareptanæ defecerunt. *Habet oleum Deus, habet oleum et mundus. Ad oleum Dei vasa deficiunt ; oleum mundi in vasis deficit. Oleum Dei dulcedo æternorum, oleum mundi delectatio præsentium ; illa sufficit, ista deficit.* Eadem veritas constat ex verbis Philippi apostoli, qui Domino de panibus hujus mundi percontanti respondit : *Ducentorum denariorum panes non sufficiunt* (3), pertractans autem de incorporeo et cœlesti pane, qui cordi hominis sufficit, sic fatur : *Domine, ostende nobis Patrem, et sufficit nobis.* Ubi sufficit, opponit non sufficit : mundus ad beandum non sufficit, Deus econtra sufficit.

2. Ut ex verbis Philippi ostentat Tertullianus : *Ostende nobis Patrem, et sufficit nobis* (4), et hac Doctoris Subtili ratiocinatione potest demonstrari. Non potest admitti processus in infinitum, neque in creatura felicitatis capaci, neque in bono quod eam beare valeat : sed necessario sistendum est in aliqua creatura, quæ possit felicitate potiri, et in quodam bono, quod seipso possit beare. Creatura beatitudinis capax est Angelus, et homo, nam *nullum animal, quod caret scientia et ratione, beatum esse potest.* (5) Bonum quod seipso beare potest, est Deus : anima rationalis ideo est beatitudinis capax, quia est imago Dei. Ut enim ait D. August. *homo Dei capax est eo quod ejus imago est* (6) ; ideo Deus animam valet beare, quia est summum bonum, in quo sunt omnia bona. Unde sic uxorem monet Tertullianus : *Præsume, oro te, nihil tibi opus esse, si Domino appareas : imo omnia habere, si habeas Dominum, cujus omnia.* (7) Anima Dei capax ad suam beatitudinem Deum naturaliter desiderat : quomodo intelligit D. Antoninus istud Davidicum : Abyssus abyssum invocat. (8) *Abyssus, cui non datur fundus, est Deus infinitus, cujus magnitudinis non est finis. Abyssus est anima nostra infinitæ capacitatis in potentia. Abyssus ergo invocat abyssum, quia anima quasi infinitæ capacitatis, appetit Deum nobilissimum, et summum bonum.* (9) Abyssus abyssum exoptat, neque nisi abysso repleri potest ; nam si quis (si esset possibile) cunctas in sua potestate ha-

(1) Serm. de Cœn. Dom. — (2) L. 6. Eth. — (3) L. 6. Ep. — (4) Ficin. — (5) In Ps. 84. — (6) Laur. Just. L. de lig. vit. — (7) Man. c. 3. — (8) Solil. 1.

(1) D. Ir. L. 4. c. 28. — (2) L. Miscel. 51. — (3) Joan. 6. — (4) Tert. L. adv. Prax. 24. — (5) D. August. L. 83. qq. 5. — (6) Serm. 245. — (7) Tert. L. 1. ad Ux. 4. — (8) Ps. 41. (9) 2. p. tit. 5. c. 14.

beret creaturas, nunquam ejus anima absque Dei possessione esset satiata. Quod probe intelligens D. Augustinus sic Deum alloquitur : *Male mihi est præter te, et omnis copia quæ Deus meus non est, mihi inopia est.* (1) Solus Deus abyssus infinitæ magnitudinis, animam abyssum infinitæ capacitatis valet replere; qui idcirco dicitur *Saddai*, quia, ut ait Tertullianus, *Deus in omnia sufficit.* (2) Qui dicit argentum, sub hoc nomine cunctas exprimit divitias ; qui dicit Deum, omnia in universum complectitur bona. Unde si per impossibile Deus solus esset in mundo, nullæque essent creaturæ, anima solo Deo absque ullis creaturis, perfecta frueretur felicitate. *Et quid aliud quærimus, ubi solus sufficit, per quem facta sunt omnia ?* (3) Ex Tertulliano : *Ante omnia enim Deus erat solus ipse, sibi et mundus, et locus, et omnia.* (4) Deus tamen ab æterno, seipso, essentiali fruebatur felicitate, quæ nullo modo incrementata fuit creaturarum productione. *Beatitudo Dei nec minor fuerat sine nobis, nec fit major ex nobis.* (5) Deus solus ad beatitudinem essentialem sufficiens, sufficiens est etiam ad participatam felicitatem. *Certe quod Deo sufficit, tibi sufficit*, ait ad propositum Venantius Fortunatus.

3. Proh dolor ! Quantumvis Deus sit ad beatitudinem sufficiens, et mundus insufficiens; *heu ! miseria super miseriam : mundus clamat : Deficio ; tu, Domine clamas : Reficio. Et miseria mea prava magis sequitur deficientem quam reficientem.* (6) De quo ipsemet conqueritur Deus : *Duo mala fecit populus meus : me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, et foderunt sibi cisternas, cisternas dissipatas, quæ continere non valent aquas.* (7) Duplici crimine sunt culpandi, tum quia despiciunt summum bonum, infinitum, immutabile, summe sufficiens, quod solum valet cordis replere vastitatem, firmare instabilitatem, satiare cupiditatem : tum quia in terrenis bonis felicitatem suam collocant, quæ cum sint finita, mutabilia et egena, nequeunt humani cordis replere vastitatem, firmare volubilitatem, satiare capacitatem. Eo magis scelerosi Christiani quod fides eos docet Deum solum esse veræ beatitudinis objectum.

Veritas et bonitas sunt duæ summi boni proprietates. (8) Veritas, quæ se Christianis per fidem manifestat, eos ad ejus cognitionem adducit ; bonitas quæ per gratiam sese cordibus infundit, eos ad illius amorem accendit. Cognitio quam habent ex fide, judicium veritatis prodit : amor gratia sufflammatus, judicium pronuntiat bonitatis. In utroque judicio erant homines. In judicio veritatis errarunt Gentiles ; nam lumine fidei destituti, in rebus creatis beatitudinem collocarunt. In judicio bonitatis criminosi erant Christiani ; nam contra lumen fidei, quæ docet solum Deum esse objectum veræ felicitatis, in temporalibus constituunt felicitatem, multo Gentilibus criminosiores, nam *veritas Dei tanto reatu majori contemnitur, quanto celebriori excellentia prædicatur.* (1)

Duplex refert Vates Regius hominum judicium circa veram felicitatem : unum sapienter et christiane sentientium, aliud stulte et ethnice sentientium ; illi Deum solum beatitudinis existimant objectum : unde beatam gentem prædicant, quæ Deum possidet, *Beata gens, cujus Dominus Deus ejus.* (2) Isti pro objecto beatitudinis res temporales constituunt, beatosque proclamant, non qui in cœlo Deo fruuntur, sed qui in terra pollent fortunæ bonis. *Beatum dixerunt populum cui hæc sunt.* (3) Illi fidem christianam profitentes, christiane loquuntur. Ut enim ait D. Augustinus : *Nemo sibi promittat felicitatem seculi, quia Christianus est.* (4) Addit statim : *Christiani non sumus nisi propter futurum seculum.* Isti Gentilium more viventes, ethnice fantur : *Sed qui dixerunt filii alieni, quorum os locutum est vanitatem.* (5)

Quam autem vane et falso loquantur constat : quia *miserum esse omnem qui egeat dubitat nemo* (6) : homines autem qui in seculo censentur fortunati, egent, suntque *in penuria mundi.* (7) Quia beatitudo tristitiam et amaritudinem excludit : terra amaritudinibus repleta est. *Ideo Deus felicitatibus terrenis amaritudines miscet : ut alia quæratur felicitas, cujus dulcedo non fallat.* (8) 3. Quia vera beatitudo, quæ *virtutis est præmium* (9), non est apud scelerosos. Inde concludit D. Augustinus : *Non magnipendamus terrenam felicitatem, quæ plerumque malis conceditur.* (10) 4. Vera beatitudo largitur impeccabilitatem, ut enim ait D. Augustinus : *Hic præceptum est ut non pec-*

(1) L. 13. Confes. c. 8. — (2) Tert. L. de Pœn. 3. — (3) D. August. in Ps. 87. — (4) Tert. L. adv. Prax. 5. — (5) D. August. Tract. 85. in Joan. — (6) P. August. Solil. — (7) Jerem. 2. — (8) Hug. Vict. L. 1. Miscel. tit. 1.

(1) D. August. Ep. ad Deod. — (2) Ps. 32. — (3) Ps. 55. — (4) In Ps. 9. — (5) Ps. 55. — (6) D. August. L. de Beat. vit. — (7) Tert. L. de Pat. 13. — (8) D. August. Serm. 29. de Verb. Dom. — (9) D. August. L. 4. Civ. 21. — (10) L. 2. de Civ. 23.

cemus, ibi præmium non posse peccare. (1) Mundana autem felicitas ad peccandum inducit, præbetque peccandi licentiam et materiam : *Felicitas peccatorum foveà illorum.* (2) 5. Quia homo beari nequit possessione rei quæ sibi inferior seque deterior sit. Ut enim ratiocinatur D. Augustinus : *Cum beatus fueris, melior utique eris, quam cum miser es. Fieri autem non potest, ut res deterior te faciat meliorem. Homo es, deterius te est, quidquid cupis, quo beatus esse desideras. Aurum, argentum, quælibet corporalia, quibus inhias acquirendis, fruendis, possidendis, inferiora te sunt.* (3) 6. Quia beatitudo omne satiat desiderium : *Omnia optanda complectitur felicitas* (4), bona terrena cordis non satiant desiderium.

Solus Deus est veræ felicitatis objectum, quia a beatitudine egestatem expellit, mœrorem rejicit, malitiam excludit, peccandi potentiam tollit, hominem meliorem efficit, cordis desiderium plene satiatum reddit: tandem *Deus felices facit, quia est vera opulentia mentium.* (5) Quod probe sciens Propheta Regius ad beandum hominem, *tulit de medio alia quæ dat Deus, et dedit ipsum Deum.* (6) Ethnici in judicio veritatis errarunt : *Ideo malus felix putatur, quia quid sit felicitas ignoratur.* (7) Perversi Christiani in judicio bonitatis errant : *Fallax enim felicitas ipsa est major infelicitas.* (8) Probi Christiani, fide illustrati, et summi boni amore succensi, neque in judicio veritatis, neque in judicio bonitatis deficiunt, quia *non intendentes in homines qui prosperantur in hoc seculo felicitate falsa atque ventosa, et prorsus seductoria : sed levantes animas ad Deum affectu charitatis atque pietatis* (9), illum solum cogitant, amant, desiderant, dicuntque Deo cum D. Ambrosio : *Non quæsivimus quæ seculi sunt, non quæsivimus partem de possessionibus, sed te elegimus in portionem.* (10) Quem adhuc sic deprecantur apud D. Augustinum: *O Domine, Deus noster, veniamus ad te, fac nos beatos de te: nolumus de auro, nolumus de argento, nolumus de fundis, nolumus de istis vanitatibus instar fumi transeuntibus.* Te solum volumus bonum summum, infinitum, immutabile, sufficiens ad beandum. *Qui vere Christianus est, non ista omnia transitoria debet petere, sed totum pondus intentionis vel orationis suæ, ad expetendam æternam beatitudinem debet impendere.* (1)

(1) L. 3. Cont. duas. Ep. Pet. 7. — (2) D. August. in Ps. 95. — (3) In Ps. 32. — (4) D. August. L. 4. Civ. 21. — (5) D. August. L. 5. Civ. 18. — (6) D. August. in Ps. 32. — (7) D. August. tr. 26. in Jo. — (8) D. August. in Ps. 93. — (9) D. August. in Ps. 124. — (10) L. 50. Hom. Hom. 10.

CONCIO QUARTA.

Anima rationalis Deum magnum, Deum bonum, naturaliter nominat, et *pronuntians hæc, non ad capitolium, sed ad cœlum respicit : novit enim sedem Dei vivi : ab illo et inde descendit.* (2) Anima naturaliter exoptat suam perfectionem, quietem et beatitudinem. Nequit homo, quandiu est viator super terram, ultimate perfici, immutabili quiete potiri, interminabili felicitate frui. In cœlo dumtaxat debet ultimatam habere consummationem, immobilem quietem, æternam beatitudinem : 1. Consummationem, per unionem ad finem ultimum ; 2. Quietem, per unionem ad centrum ; 3. Beatitudinem, per unionem ad summum bonum.

1. Quærit Tertullianus an reperiatur finis in cœlo : *Ergo nec est finis in cœlis ?* (3) nam cum beatitudo sit æterna, et æternitas careat fine, non videtur finis in cœlo. Imo ex Laur. Justiniano, in cœlo *triplex est finis : terminationis, consumptionis et consummationis.* (4) 1. Finis terminationis est vitæ terminus, Sanctosque a via ad terminum deducit ; 2. Finis consumptionis peccata consumit, Sanctosque impeccabiles efficit ; 3. Finis consummationis gratiam consummat, Sanctorumque animas ultimate perficit.

2. *Dei judicium in suos, in æternitate aut pœnæ, aut salutis vertitur.* (5) Homo potest considerari vel in via, vel in termino. Via desumitur a primo usque ad ultimum vitæ instans, quandiu scilicet anima unita est corpori ; terminus vero accipitur ab ultimo non esse vitæ, statim ac mors a corpore separat animam. In via, homo ratione utens (simul cum gratia), mereri, et etiam demereri potest, nam *meritorium factus est mundus.* (6) In termino homo mereri, nec demereri valet, sed justus præmiatur, scelerosus punitur. Ut enim ait Tertul. *Erimus iidem : qui nunc semper Dei quidem cultores apud Deum, superinduti substantia propria æternitatis ; profani vero, et qui non integre ad Deum, in pœnam aquæ jugis ignis, habentes ex ipsa natura ejus, divinæ scilicet, subministrationem incorruptibilitatis.* (7) Damnati et Beati sunt in termino, sed diversimode : illi in termino miseriæ, ubi in æternum a Deo separabuntur ; hi in termino

(1) D. Aug. — (2) Tert. Apol. 17. — (3) Scorp. 10. — (4) L. de Lig. vit. — (5) Tert. L. de Pat. 4. — (6) Tert L. adv. Val. 1. — (7) Tert. Apol. 48.

felicitatis, uniti inseparabiliter Deo fini ultimo. Ut enim ait D. Augustinus, *ipse finis erit desideriorum nostrorum, qui sine fine videbitur, sine fastidio amabitur.* (1)

Hos duos terminos denotatos vult Tertullianus per Angelos ascendentes et descendentes per scalam Jacobo in somnis demonstratam : *Cum vero Jacob somniat scalas obfirmatas in terra ad cœlum, et Angelos alios ascendentes, alios descendentes, innixum desuper Dominum: scalis his iter ad cœlum demonstrari, quo alii perveniant, unde alii decidant, Domini constitutum esse judicio.* (2) Peccatores descendunt, peccata enim sunt itinera inferni; justi ascendunt, virtutes namque sunt viæ quæ ducunt ad cœlum, ubi Beati sunt in fine felicis terminationis. Christiane, *ibi tibi finis est, et alibi via est* (3) : ubi beato fine valeas terminari, debes illum in via, per opera justitiæ mereri. *Felicitas est quam boni habent præcedentibus meritis.* (4) Meritum vitæ necessario præcedere debet præmium patriæ : nam, ut ait D. Augustinus, *lege æterna, incommutabili stabilitate firmavit Deus, ut in voluntate meritum sit, in beatitudine autem præmium.* (5) Nolite errare, fratres, in cœlo dumtaxat reperitur finis beatæ terminationis, *qui nulli deferetur indigno, nulli negabitur digno* (6) : cui adhuc consumptionis finis conceditur, quo impeccabilis efficitur.

2. In cœlo *finis invenietur malignitatis*: (7) Beati namque impeccabiles sunt participative et indirective. Participative, quia divinæ et essentialis impeccabilitatis participes : *Exsultant coronati.* (8) Directive, quia a divina diriguntur voluntate : Dei voluntas cum sit rectissima et totius rectitudinis regula, bonitati suæ immutabiliter adhæret, nec ullo modo potest separari. *Immobilis voluntas Dei, quæ nullius peccati movetur illecebris.* (9) Beati autem in cœlo sunt penitus divinæ illi rectitudini conformes : cuncti homines sunt a divina voluntate regulabiles. *Cum solum sit in nobis velle, et in hoc probetur nostra erga Deum mens, an ea velimus quæ cum voluntate ejus faciant.* (10) Divina voluntas, etsi malum culpæ permittat, illud non vult, sed bonum tantum intendit. Peccatores malam suam erga Deum mentem demonstrant, quia contra ejus voluntatem, propria abutentes voluntate, operantur malum. *Ita nostra est voluntas, cum malum volumus adversus Dei voluntatem, qui bonum vult* (1) ; in cœlo Beati nihil volunt contra Dei voluntatem, imo habent *voluntates bonæ mentis* (2), quia in cunctis divinæ conformantur voluntati. Quod hac comparatione declarat Bernardus (3) : Quomodo stilla aquæ multo infusa vino deficere a se tota videtur, dum et saporem vini induit et colorem ; quomodo solis luce perfusus aer, in eamdem transformatur luminis claritatem, adeo ut non tam illuminatus, quam ipsum lumen esse videatur : sic omnem in æterna beatitudine in Sanctis humanam affectionem, quodam ineffabili modo, necesse est a semetipsa liquescere, atque in Dei penitus transfundi voluntatem.

Licet omnis qui peccat propria voluntate peccet : ideo *voluntarius peccator* (4) : dicitur attamen sæpe sæpius et mundi illecebris, et carnis stimulis, et dæmonis tentationibus, allicitur ad peccatum : *Ita diaboli opus unum est, tentare quod in te est, an velis: at ubi voluisti, sequitur ut et sibi subjungat, non operatus in te voluntatem, sed nactus occasionem voluntatis.* (5) Beati autem in cœlo, nec mundi moventur illecebris, nec carnis perturbantur stimulis ; neque amplius subjacent diaboli tentationibus. *Tunc implebitur quod Sponsæ Sponsus loquitur : Veni, Sponsa mea, tempus putationis advenit : surculus enim cum putatur, remanente quod utile est, abscinditur quod superfluum est. Ita ex humana natura manet quidem omne quod Conditor fecit, tollitur autem quod diabolus addidit.* (6)

Liberum hominem produxit Deus, eique ad bonum et malum contulit libertatem. *Tota ergo libertas arbitrii in utramque partem concessa est illi, ut sui dominus constanter occurreret, et bono sponte servando, et de malo sponte vitando.* (7) Homo a dæmone victus, etsi libertatem servaverit, quia tamen per originale peccatum passus est ignorantiam in intellectu, pravitatem in voluntate, rebellionem in carne, in concupiscibili et irascibili deordinationem ; caro libertate utitur in bonum, et sæpe sæpius abutitur in malum. Verum in cœlo immunis est peccato ; *Nam semel in patria locatus lubricum non debet habere vestigium, sed tenere status proprii firmamentum.* (8) Ibi enim voluntas non erit amplius indifferens ad bonum et malum ; sed necessario et indesinenter Deum amabit : ut enim ait D.

(1) L. 22. Civ. 30. — (2) Tert. L. 3. adv. Marc. 24. — (3) D. August. Tract. 1. in Joan. — (4) D. August. L. 4. Civ. 18. — (5) L. 1. de L. Arb. 14. — (6) D. August. L. 22. Civ. 30. — (7) Tert. L. 1. adv. Marc. 22. — (8) Tert. Scorp. 6. — (9) D. Amb. in Ps. 39. — (10) Tert. L. de Exh. Cast. 2.

(1) Tert. ib. — (2) Tert. L. de Exh. Cast. 11. — (3) L. Med. — (4) Tert. L. de Pud. 22. — (5) Tert. L. de Exh. Cast. 2. — (6) Pet. Dam. Op. 50. c. 15. — (7) Tert. L. adv. Marc. 6. — (8) D. Amb. in Epist. 39.

Augustinus, *quod diligunt et unde beati sunt, auferre illis nemo potest.* (1) Hæ aliæque rationes ostentant nos fore in cœlo impeccabiles, *ut gaudeamus liberati* (2) a peccato, adepti finem consumptionis, qui peccatum omne consumit; et finem consummationis, qui hominem ultimate perficit.

3. Est in cœlo Beatus *sublimatus in consummationem* (3): quia scilicet ultimate perficitur. Dupliciter potest aliquid consummari, 1. Dum in sui productione omnem suam recipit perfectionem; 2. Dum post suam productionem, ad suum pervenit finem, a quo consummatur. Primo modo entia irrationalia consummata sunt: qui cum non sint felicitatis capacia, dum fuerunt producta, omnem suam acceperunt perfectionem. Secundo modo homo consummatur, dum in cœlo attingit beatitudinem, ad quam ordinatus est, et a qua ultimate perficitur. Ratione hujus discriminis Deus, ut D. Ambrosius animadvertit, post productas creaturas irrationales, earum prædicavit bonitatem; quia in sua productione perfectionem sibi convenientem acceperant: hominis vero non commendavit bonitatem, eo quod in sua creatione non fuerit ultimate perfectus, sed in cœlo dumtaxat suam exspectat consummationem: nam *finis humanæ creaturæ est adhærere Deo: in hoc ejus felicitas consistit.* (4)

Erga hominem velut pictoris personam agit Deus. Pictor pulchram perficere volens picturam, 1. Telam præparat ad recipiendos colores apte dispositam; 2. Supra telam sic præparatam applicat colores; 3. Applicatos colores quovis penicilli artificio illustrat; sicque picturam consummat. Eodem fere modo operatur Deus. Nam, 1. Humanam animam ad sui imaginem format, eamque gratiæ et sanctitatis capacem efficit; 2. Animam sanctificat et divinæ similitudinis coloribus exornat; inchoatam in via similitudinem in patria consummat. Anima humana in triplici statu potest considerari: 1. In statu naturæ, in quo cunctis creaturis irrationalibus antistat; 2. In statu gratiæ, statu naturæ perfectiori, in quo divinæ imagini additur divina similitudo; 3. In statu gloriæ, statu gratiæ longe nobiliori, in quo inchoata similitudo consummatur, et anima ultimate perficitur per unionem ad Deum, qui est finis ejus ultimus et perficiens. *Ipse est enim beatitudo finalis; ipse est perfectionis finis, qui consumentem non habet finem.* (5)

(1) L. de Agon. Chr. 7. — (2) Tert. Scorp. 6. — (3) Tert. adv. Jud. 14. — (4) D. Thom. L. 3. cont. Gen. 116. — (5) D. August. L. 19. Civ. 10.

Ex D. autem Augustino, *duobus modis dicimus finem, vel quo fit ut non sit quod erat, vel quo fit ut perfectum sit quod imperfectum erat.* (1) Primo modo finem habet panis quia comeditur. Secundo modo finem habet vestis, quia perficitur: ideoque *dicitur finis qui consumit, et dicitur finis qui perficit.* (2) Fine consumente finitur panis, fine perficiente finitur vestis. *Aliter dicitur finis qui pertinet ad consummationem, aliter qui pertinet ad consumptionem, aliter tela finitur texendo, aliter a tineis comedendo.* (3) In cœlo finitur anima non quomodo finitur panis, sed eo modo quo finitur vestis: Deus enim illam non consumit destruendo, sed consummat perficiendo. *Finis est Deus, non qui consumit, sed qui consummat: consumere enim perdere est, consummare vero perficere.* (4) Animæ beatæ non destruuntur neque consumuntur, sed perficiuntur et consummantur, unitæ cum Deo a quo ultimam suam mutuantur perfectionem. Inde concludit D. Augustinus: *Finis ergo propositi nostri Deus est, quia in illo proficimus, et ab illo perficimur: et hæc est perfectio nostra ad illum pervenire: et cum ad illum perveneris, ultra non quæras: finis tuus est.*

Non eodem modo finem inveniunt justi et peccatores. Utrique naturaliter consummantem appetunt finem, et aversantur consumentem finem. Scelerosi tamen a cœlo sese elongantes, a fine consummante deviant, et peccando ad finem consumentem accelerant: nam etsi peccata non consumant naturam, destruunt tamen sanctitatem et gratiam, et ita scelerosi illi *naturaliter appetentes unde finiant appetitum; naturaliter respuentes unde appropinquent fini, fini dico consumptionis, non consummationis: quamobrem non beato fine consummari, sed consumi vacuo labore accelerant* (5), suis criminibus properantes ad infernum, ubi meritis et virtutibus denudati, sceleribus et peccatis turpati, absque fine patientur. Justi econtra fugiunt consumptionis finem, consummationis finem perquirunt, et pleno virtutis opere laborant ut perficiantur in cœlo per unionem ad finem consummationis, et perpetua fruantur quiete, per unionem ad suum centrum.

II. PARS. Cor humanum nuncupat Tertullianus thesaurum, *ad quem Deus respicit* (6): cœlum adhuc thesaurum vocitat; et quia ubi est thesaurus, ibi est cor, et econverso *ubi erit cor, ibi erit thesaurus* (7):

(1) In Ps. 30. — (2) D. August. in Ps. 54. — (3) D. August. L. 83. qq. 69. — (4) D. August. in Ps. 56. — (5) D. Bern. de Dil. Deo. — (6) Tert. L. de An. 15. — (7) Tert. L. ad Mart. 3.

inde nos stimulat ut ad cœlum attollamus cordis affectus. *Ibi ergo sit cor nostrum ubi volumus habere thesaurum.* Thesaurus cordis Deus est; et ut fatur D. Thomas, *centrum totius amoris.* Pretiosum illum thesaurum Beati possidunt, huic amoris uniuntur centro, ad quod, 1. Cor naturaliter inclinatur; 3. In quo conservatur; 3. Et perpetua quiete potitur.

1. *In meliorem statum destinamur* (1), ad cœlum scilicet *sedem Dei vivi* (2); ad quem (ut ad suum centrum) cor naturaliter inclinatur. Quævis creatura ad suum centrum naturaliter propendit, quæ vita sensu vel ratione caret, ad illud fertur naturali propensione seu appetitu innato. Hoc appetitu terra deorsum vergit, ignis sursum ascendit, fluvii ad mare cursitant, cœli moventur in gyrum, et cuncti mortales ad Deum et ad beatitudinem velut ad suum centrum naturaliter feruntur. Reprobi etiam et dæmones Deum naturaliter amant (quamvis ejus justitiam aversentur), ad illumque moventur appetitu innato quem etiam deperdita felicitate non perdiderunt *Peccando nec pietatem nec felicitatem tenuimus : voluntatem felicitatis, nec amissa felicitate perdidimus.* (3) Solus peccator appetitu libero sese a Deo elongat, ad quem naturaliter inclinatur.

In homine duplex est appetitus : innatus scilicet et liber. Criminosus peccator, appetitu innato Deum diligit, appetitu libero Deum odit : appetitu naturali fertur ad centrum, appetitu libero removetur a centro : appetitu naturali conservationem desiderat, appetitu libero destructionem procurat; similis reo, qui ultimo mulctatus supplicio et a quatuor equis in diversas oras protractus, vult, non vult, amat, odit; approximatur, elongatur; percupit, fugit. Justus econverso, Deum quem naturaliter appetit, appetitu libero quærit; fugit peccata, quæ eum a suo centro removent; sectatur virtutes, quibus sibi valeat comparare cœlum, ut ubi conservetur per unionem ad centrum.

2. *Israël in eremo manna cibatus, quadraginta annis ad instar æternitatis redactus.* (4) Si Judæi in deserto, ubi erant advenæ et peregrini, tot annis a Deo conservati sunt, quanto magis in cœlo Beati per unionem ad suum centrum conservantur? Creaturæ extra suum centrum nequeunt conservari : pisces in aqua viventes, extra aquam moriuntur; ignis absque pabulo sub concavo lunæ conservatur, extra suam sphæram indiget alimento, et extinguitur statim ac lignum vel alia materia combustibilis ei deficit. Hoc idem accidit homini, qui animæ vitam tamdiu conservat quamdiu unitur Deo; Beati autem perpetuo uniuntur Deo, et nunquam a Deo separabuntur : *Lex æterna servabitur, et illa duo præcepta de diligendo Deo et proximo, in illa perfecta et sempiterna dilectione tenebimus.* (1) Beati nequeunt separari a suo centro, nisi vel a Deo per animadversionem et justitiam, vel ab aliis Beatis per coactionem, vel a semetipso per peccatum et malitiam. Non a Deo qui non odit diligentes se, neque studiosos punit : nam *præmium erit virtutis, ipse qui virtutem dedit.* (2) Non ab aliis Beatis, tum quia omnibus est *ipsa vita æterna communis* (3); tum quia *quod diligunt et unde beati sunt, auferre illis nemo potest.* (4) Nec tandem a seipsis peccata committendo. *Hic præceptum est ut desideriis peccati non obediamus, ibi præmium ut desideria peccati non habeamus.*

Sicut nulla major est felicitas quam inseparabiliter uniri Deo, ita nulla major est infelicitas quam a Deo separari, *perire a regno Dei, exsulare a civitate Dei, vita Dei carere.* (5) Tantam timeamus infelicitatem, et si quamdiu sumus in seculo, non possumus Deo inseparabiliter uniri, adhæreamus illi per gratiam et amorem, ut valeamus illi uniri per gloriam. Nam *post hanc vitam merces perficiens redditur, sed eis tantum, a quibus in hac vita ejusdem mercedis meritum comparatur.* (6) Justi per oper virtutis merentur cœlum, ubi suo unita centro conservantur, et perpetua quietei fruuntur.

3. Siquidem *constabiliti sunt, et in requiem ex veritate compositi* (7); eo quod suo centro immobiliter adhæreant. Natura est principium motus et quietis, verum qui etem producit, non in termino a quo procedit motus, sed in termino ad quem tendit mo tus. Cadens lapis non invenit requiem in initio sui descensus, neque in medio aeris per quem rtansit, sed in terra, quæ est terminus ad quem movetur. Deus, qui est natur a naturans, et naturæ auctor, animabus nostris dedit propensionem ad requiem : idcirco perpetuo agitantur motu donec illam inveniant. Hanc autem quietem non reperiunt

(1) Tert. L. de Mon. 10. — (2) Tert. Apol. 17. — (3) D. August. L. 22. Civ. 30. — (4) Tert. L. adv. Jud. 3.

(1) D. August. L. de Sp. et lit. 19. — (2) D. uAgust. L. 22. Civ. 30. — (3) D August. L. de Ag. Chr. 7. — (4) D. Aug. L. 3. Cont. duas Ep Pelag. — (5) D. August. in Ps. 80. — (6) D. August. L. de Perf. Justi ratioc. 17. — (7) Tert. L. adv. Valent. 12.

in terra per unionem ad creaturas : hic enim *ambulamus in re laboris, sed in spe salutis* (1); sed exspectant in cœlo, *ubi est requies a laboribus.* Quod nonnemo acuto expressit emblemate, depingens in scuto duas alas ignitas cum hoc lemmate : *Quiescimus in sublimi.* (2) Intellectus et voluntas sunt duæ alæ animæ rationalis, quibus fertur in cœlum, ut suo centro unita quiescat ; in terra namque non quiescit, sed perpetuo volvitur motu. Etenim *inquietudo variat affectiones, ut in altera alteram perimat : quies autem habet constantiam, in qua maxime intelligitur, quod dicitur, est.* (3) Quandiu homo est in seculo, cor ejus non constantia firmatur, sed inquietudine agitatur. Quod probe intelligens D. Bernardus ait : *Nihil est in me corde meo fugacius. Cor meum, cor vanum, vagum et instabile. Sicut enim molendinum velociter volvitur, nihil respuit, sed quidquid imponitur, molit, si autem nihil opponitur, seipsum consumit : sic cor meum semper est in motu, per multa dispergitur, huc illucque quærit, donec requiescere possit, et nihil invenit, quod ei sufficiat, donec revertatur ad Deum.* (4)

Tanta dignitate pollet cor humanum, ut nequaquam in creatura, sed in Deo solo quiescere possit : *Fecisti nos, Domine, ad te, et inquietum est cor nostrum donec requiescat in te.* (5) Attende circulum, et cuncta præter centrum conspicies moveri. Sic orbes cœlestes moventur circa terram, quæ cum sit centrum mundi, permanet immobilis : *Terra est hypostasis generationum sibi succedentium* (6) ; et ob hanc causam veteres finxerunt rotam a fortuna rotatam, habentem in medio centrum immobile. Centrum illud immobile est Deus, rota vero sunt bona temporalia. Animæ huic rotæ affixæ perpetuo volvuntur : quod procedit ex mutabilitate rerum seculi, quæ cum sint mobiles, cordis instabilitatem et motum sistere nequeunt. Animæ vero beatæ divino huic centro unitæ immobiles sunt, et perpetua fruuntur quiete.

O quam felices animæ illæ quæ in cœlo regnant, immobiliter Deo uniuntur, et quiete nunquam peritura potiuntur ! At quam infelices animæ illæ quæ in æternum a Deo separatæ, nullam sperant quietem, sed interminabili anxietate agitantur ! Vis, Christiane, frui illa quiete, quam Beati semper possident, et quam reprobi nunquam habebunt ? *Convertere, homo, ad Deum tuum, qui est requies tua, extra quem non est nisi tormentum.* (1) In Deo solo est requies : *Væ animæ audaci quæ speravit si a te recessisset, melius aliquid habituram : versa et reversa in tergum, et in latera, et tu solus requies.* (2)

Nonnulli quærunt quietem in conjugio, et nihil inveniunt nisi dissidia, suspiciones, livores, odia, infidelitates, adulteria. Quidam in filiis, et nihil inveniunt præter ingratitudinem, inobedientiam, contemptum, sævitiam. Quidam in amicis, et inveniunt duntaxat simulationes, dolos, perfidias, traditiones. Illi in divitiis, et nihil inveniunt præter anxietates, labores, timores, angustias ; isti in voluptatibus, et nihil inveniunt præter amaritudinem, egestatem, infirmitatem, hebetudinem. Alii in honoribus, et inveniunt instabilitates, pericula, dejectiones, casus. Cæteri in vitiis, et nihil inveniunt nisi remorsus, vermes rodentes, vivum infernum et damnationem. Nam sicut equi molendini rotam continuo volvunt, sic *impii in circuitu ambulant* (3) ; semper moventur, et nunquam quiescunt. Quibus dicendum est : *Non est requies ubi quæritis eam.* (4) Quæritis in terra quietem, quæ invenitur duntaxat in cœlo ; quæritis requiem in temporalibus, quæ nequit inveniri nisi in Deo. *Quiescat in te, Deus meus, cor meum, cor enim meum est mare magnum, tumens fluctibus. Tu, qui imperasti ventis et mari, et facta est tranquillitas magna, veni, et gradere super fluctus cordis mei, et tranquilla, et serena sint omnia mea, quatenus te unicum bonum amplectar sine tumultuantium cogitationum cæca caligine.* (5) Sic loquuntur veri Christiani, non in terra, sed in cœlo ; non a creaturis, sed a Deo quietem exspectantes. Et quia dum existunt in seculo, nequeunt centro inseparabiliter uniri, ad illud tendunt circulo amoris, qui a Deo incipit, et ad Deum finit ; nihil amantes, nisi aut Deum, aut propter Deum, aut in ordine ad Deum : *quia Deus amor est ; quem qui amat, amorem amat ; amare autem amorem, circulum facit, ut nullus sit finis amoris.* (6)

Criminosi illi, nec non et innocui Christiani perfectissime denotantur per columbam et corvum a Noe emissos ex arca, ut dignosceret an aquæ diluvii essent diminutæ. Corvus enim ad Noe non est reversus, sed super

(1) D. August. Epist. 119. ad Januar. — (2) D. Bern. L. Med. — (3) D. August. L. 3. de L. Arb. 8. — (4) D. Bern. L. Med. 9. — (5) D. August. L. 8. Conf. — (6) Gregor. Naz. Or. 4.

(1) D. Cypr. Serm. de Ascens. — (2) D. August. L. 2. Conf. 16. — (3) Ps. 21. — (4) D. August. L. 4. Conf. 12. — (5) D. August. Med. — (6) Rich. Vict. de Grad. cha. c. 12.

cadavera, quæ movebantur (ad ea devoranda) requievit; columba vero diu quærens ubi requiesceret pes ejus, nec inveniens, ad Noe reversa est. En verum peccatorum et justorum specimen: ambo ex arca divinæ bonitatis exeunt, utrique tamen ad eam non redeunt. Peccatores velut corvi sceleribus denigrati, terræ cadaveribus hærent: quia honores, voluptates, divitias inordinato amore diligunt: justi autem velut columbæ innocentia dealbatæ, super turbidas seculi aquas volant, sed minime requiescunt, quia earum non turpantur amore. *Non tamen quod in seculo sumus, a Deo excidimus, sed si quid de seculi criminibus attigerimus.* (1) Peccatores Luciferi imitantur crimen, qui post accepta a Deo magna naturæ et gratiæ dona, a Deo desciit, et in pœnam tantæ ingratitudinis in æternum a Deo separabitur. Justi, humanati Verbi sequuntur exemplum, quod ut ipsemet ait: *Exivi a Patre, et veni in mundum; iterum relinquo mundum, et vado ad Patrem.* (2) Peccatores nullam habent requiem, sed continuas patiuntur anxietates, tum ob instabilitatem rerum quas amant, tum ob remorsus conscientiæ qui eos cruciant. In terra justi tranquillitate et pace conscientiæ fruuntur, in cœlo suo uniti centro æterna quiete potiuntur, et immortali gaudebunt felicitate per unionem ad objectum beatitudinis.

III. PARS. *Spero a Christo regnum Dei, æternæ et cœlestis possessionis.* (3) Sic loquitur justus, qui æternam felicitatem possidebit possidendo Deum. Deus considerari potest vel in ordine ad seipsum, vel in ordine ad creaturas irrationales, vel in ordine ad homines ratione præditos. In ordine ad seipsum Deus habet rationem summi boni, et objecti beatifici, divinæ et essentialis felicitatis: non habet tamen rationem finis ultimi; si enim ordinaretur ad semetipsum ut ad finem ultimum, esset prior et posterior semetipso, distingueretur a semetipso, quia medium distinguitur a fine; esset finitus et dependens, haberetque causam efficientem, quia habens causam finalem, habet quoque efficientem: quæ omnia Deo repugnant. In ordine ad creaturas irrationales, habet econverso rationem finis ultimi, quia illas produxit, et ad sui honorem ordinavit; non habet tamen rationem summi boni, quia creaturæ illæ cum non sint intellectu et voluntate præditæ, non sunt felicitatis capaces; in ordine autem ad homines cognitionis et amoris capaces, habet rationem tum finis ultimi, tum summi boni. Homines enim non sunt in cœlo beati, nisi per unionem ad objectum beatitudinis, quod possident, 1. Visione; 2. Dilectione; 3. Fruitione.

1. *Adeo contemplatio est spei in hoc spatio per fidem, non repræsentatio* (1); possessionem vero Dei, quam exspectant in terra fideles, per visionem habent in cœlo comprehensores, ideoque quivis Beatus intuitive videns divinam essentiam clamat apud Tertullianum: *Hanc video, hac perfruor.* Res temporales quantumvis cognoscantur, non possidentur, quod ex duplici defectu procedit. 1. Ex defectu rerum mundanarum, quæ cum sint accidentibus occultatæ, eorum substantia non apparet; 2. Ex defectu oculorum, qui ejusmodi operimenta haud penetrare valentes, eas non intuitive cognoscunt, sed tantum abstractive per species et imagines mediis sensibus mutuatas, et ob duos illos defectus *ostenduntur istæ res, non possidentur.* (2) Hujusmodi autem defectus non reperiuntur in cœlo. Non ex parte Dei, qui nullo accidente cogitur: neque ad illum videndum mutuanda est aliqua species sensibilis. Ut enim ait D. Augustinus: *Ibi sine ulla corporis similitudine perspicua veritas cernitur* (3), quia non abstractive, sed intuitive videtur. Non ex parte Beatorum, quorum intellectus lumine gloriæ elevatus clare et perspicue divinam intuetur essentiam. In hac vita unitur Deus fidelium mentibus media fide infusa obscura, quæ lucet in caliginoso loco, nec Deum cognoscit nisi per speculum in ænigmate. *Videmus nunc per speculum in ænigmate: tunc autem facie ad faciem.* (4) Quia vero Beatorum mentibus unitur Deus medio lumine gloriæ, quo clare Dei intuentur majestatem: *Sic videbunt multo excellentius quomodo hic solent videre Prophetæ, divina videbunt quando de Deo pleni erunt, nec erit quod lateat cognitorem.* (5)

Beatæ hujus visionis proprietates exprimit Joannes (6) sub figura hujus fluvii qui cœlestem inundat Jerusalem. 1. Fluvius ille de throno Dei et de sede Agni procedit: visio beatifica dimanat a Deo, qui gloriæ lumen largitur Beatis, et a Christo, qui auxilium illud supernaturale suo sanguine meruit; 2. Aquæ fluminis illius sunt aquæ vitæ, et Beatorum vita initiative in visione Dei consistit.

(1) Tert. L. de Spect. 9. — (2) Joan. 16. — (3) Tert. L. 3. adv. Marc. 24.

(1) Tert. L. de Res. carn. 23. — (2) Sen. Ep. 110. — (3) L. 12. de Gen. ad litt. 26. — (4) 1. Cor. 13. — (5) D. August. Serm. 152. de Temp. — (6) Apoc.

Hæc est vita æterna, ut cognoscant te Deum verum. (1) 3. Fluvius ille perlucidus est, et cristallo similis : visio beatifica est distincta, clara, intuitiva et facialis ; 4. Fluvius ille ex utraque parte habet arbores ferentes singulis mensibus poma suavissima cujusvis generis : visio beatifica Deum possidet, cunctaque bona simul cum Deo possidet.

Quod probe sciens Vates Regius Deum sic alloquitur : *Tibi dixit cor meum : exquisivit te facies mea, faciem tuam, Domine, requiram.* (2) Quasi dicat : O Deus, non curo de terrenis divitiis, venereas voluptates nolo, seculi honores non quæro dominationem non ambio, regna et diademata non exopto, te solum desidero, qui per tui visionem et possessionem plenam mihi largiri potes satietatem : *Satiabor cum apparuerit gloria tua.* Non immerito Propheta, Deus videndo suam essentiam semetipsum possidet : videndo divinitatem, Deum possidebis. Qualis, quæso, cœlestis gloria, *ubi Deo et hominibus fit una possessio !* (3) Objectum beatificum, quod Deus possidet essentialiter, Sancti participative possident, tum per visionem, tum per amorem.

2. In via *nec possessio, sed exspectatio* (4) Dei est. Fides aliquam Dei notitiam, sed imperfectam præstat. Spes ad Deum desiderium nostrum sublevat : sed neque fides, neque spes plenam Dei possessionem dat. Justi charitate exornantur ; sed quia nondum est consummata, perfecte Deum non possident : in cœlo vero ubi sunt perfectissima charitate accensi, totis viribus Deum amant, et fervido illo amore Deum possident. Quapropter D. Augustinus sic Sanctum alloquitur : *Videbis, et amabis, et totum habebis, et totum ille habebit : quia tu et ille unum eritis.* (5) Visione Deum Beati possident : et quia amor est operatio eorum perfectior, in qua ratio beatitudinis formaliter sita est, potiori jure Beati per amorem Deum possident. Amor amantem transformat in amatum ; amor Beatos in Deum transformat, et ratione intimissimæ illius unionis et transformationis Deus Beatos possidet, et Beati Deum possident. Et quia ex D. Augustino *nemo beatus est, qui eo quod amat non fruitur.* (6) Beati Deum fervide amantes, Deum adhuc per fruitionem possident.

3. Homo vel non habet quod amat, vel habet quod amat : sed quod amat, noxium est ; vel non amat quod habet, etiamsi sit bonum, vel optimum amat et habet : 1. *Neque ille dici potest beatus qui non habet quod amat* (1), quia egestate premitur, et desiderio habendi agitatur ; 2. *Neque qui amat quod habet, si noxium sit* : quia vera beatitudo nullum affert detrimentum, sed potius omne bonum confert ; 3. *Neque qui non amat quod habet, etiamsi optimum sit :* quia inordinatum habet amorem, beatitudo omnem voluntatis deordinationem excludit. *Quartum restat ubi beata vita inveniri potest, scilicet cum id quod est hominis optimum, et amatur, et habetur.* Hujusmodi est Beatorum in cœlo felicitas, qui Deum summum et infinitum bonum amant, et habent, et ita Beati Deum possident visione, dilectione, fruitione. Multæ sunt cognitiones quæ rei cognitæ possessionem non tribuunt. Pulchritudo corporea non possidetur, etiamsi videatur. Multa sunt quæ amantur, et non possidentur : amata pulchritudo non semper possidetur. Tandem multæ sunt possessiones quæ nullam afferunt jucunditatem. Quot viri venustas habent uxores, quæ eis non gaudium, sed mœrorem ingenerant ? Cœlestis beatitudo hos non patitur defectus : nam Sancti videndo Deum, Deum possident, amando Deum, Deum habent ; et fruendo Deo, summa jucunditate gaudent.

Verum fidei, spei et charitatis actus sunt præviæ dispositiones ad visionem, amorem et fruitionem. Ut quis in patria valeat uniri Deo per visionem, amorem et fruitionem, debet illi uniri per fidem, spem et charitatem. Quod denotatum vult D. Hieronymus (2) per Liam et Rachelem, uxores Jacob, quæ figurant vitam justorum in terra, et vitam Beatorum in cœlo. 1. Jacob prius Liam quam Rachelem in matrimonium duxit : et homines sunt prius viatores quam comprehensores ; 2. Jacobo Lia tædio erat, Rachel vero in deliciis : fastidium Christiano mundus ingenerat, cœlum desiderium accendit ; 3. Lia erat lippiens, sed fecundissima ; Rachel pulcherrima, sed sterilis. Fideles in via Deum obscure cognoscunt, sed sunt in statu meriti ; Beati in patria Deum vident facie faciem, sed sunt in termino, neque amplius mereri possunt ; 4. Lia idem est ac laboriosa, quia viatores laborare et bene operari debent, ut sibi cœlum valeant comparare : Rachel dicitur *Visio profanationis, non quod profane videat, sed quia visibilia sensibiliaque collata cum immortali natura, invisibili et intelligibili, non reli-*

(1) Joan. 17. — (2) Ps. 26. — (3) Ven. Fort. — (4) Tert. L. de Res. Carn. 23. — (5) In Ps. 36. — (6) L. 8. Civ. 9.

(1) D. August. L. de Mor. Eccles. c. 3. — (2) L. adv. Jovin.

giosa, sed profana esse judicat. (1) Tale est profecto veri Christiani judicium qui terrena bona cœlesti felicitati comparata, in qua *omnia sancta sunt* (2), velut profana existimat. Hujusmodi erat mens Regii Vatis dicentis : *Quid mihi est in cœlo , et a te quid volui super terram?* Quæ verba sic elucidat D. Augustinus : *Cœpit cogitare civitatem ipsam Jerusalem , et arguere se quia pecus fuit , et terrena desideravit ;* unde pœnitentia ductus quod mundum , et quæ in eo sunt, nimio fuisset prosecutus amore , Deum alloquitur : *Servas mihi tu in cœlo divitias immortales, teipsum et ego volui a te quod habent impii in terra , aurum, argentum. Hæc pro magno desideravi super terram , cum serves te mihi in cœlo, Deus.* Comparatione utitur Propheta , qua se ad terræ contemptum et cœli desiderium sufflammet. *Comparavit voluntati suæ præmium cœleste , quod accepturus est; vidit quid ibi reservaretur, et cogitans, et æstuans in cogitatione cujusdam rei ineffabilis, non dixit : Illud, aut illud mihi est in cœlo? sed , quid mihi est in cœlo? quod est illud quod habeo in cœlo? quantum est? quale est?* Certe tantum , quantus est Deus quem Beati possident , quibus *non aliquid Deus daturus est quod fecit , sed seipsum qui fecit omnia.* (3) In cujus comparatione terrena cuncta nihilum et profana vero Christiano videntur, qui illa despicit , ut a Deo valeat beari.

CONCIO QUINTA.

Cæterum *qualia illa sunt, quæ nec oculus vidit , nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt?* (4) Sane cœli bona talia et tanta sunt ut viatoribus imcomprehensibilia et ineffabilia videantur. Verum licet pro hoc statu ea non valeamus perfecte percipere, *tamen hæc quodammodo habemus per fidem spiritu imaginante repræsentata.* (5) At inter Doctores fide illustratos , nemo melius de beatitudine ratiocinatus est ac D. Augustinus. Magnus ille Doctor adeo alte de cœlesti gloria locutus est ut sublimius nihil dici possit , et tam clara methodo beatitudinem propalavit , ut nihil adduci valeat patentius. Tribus namque verbis cuncta quæ de felici illo statu fari possunt , complexus est : *In cœlo omnia summa sunt, vera sunt , æterna sunt.* (6) Post hæc , quid homines possunt enarrare de cœlo , ubi omnia sunt, 1. Summa in perfectione ; 2. Vera in æstimatione; 3. Æterna in duratione?

I. PARS. Deus est *summum magnum* (1): ex D. autem Augustino, *nemo beatus nisi summo bono.* (2) In terra summa non reperitur beatitudo , quia *animo solo adhuc possumus cœlestia attingere ; quæ non quæreremus, nec saperemus , si possideremus.* (3) In cœlo duntaxat Sancti summa illa felicitate potiuntur , quia scilicet summo bono fruuntur : nam , ut addit D. Augustinus, *beatus est qui summo bono perfruitur.* Beati autem summo bono fruuntur tribus operationibus summis, scilicet, 1. Visione; 2. Dilectione ; 3. Delectatione.

1. Asseverat Tertullianus Deum esse in cœlo *visum quidem secundum hominum capacitatem , non secundum plenitudinem divinitatis.* (4) Etsi Beati Deum non comprehendant (qui a se solo potest comprehendi, eo quod solus ipse cognitione infinita polleat), illum tamen perspicue vident , et *ipsa visio quæ est facie ad faciem , summum præmium promittitur justis* (5) : habet siquidem omnia ad summam operationem requisita. Est namque *perfectissima operatio optimæ potentiæ, respectu optimi objecti.* (6) Est etenim, 1. Operatio intellectus, qui est prima animæ potentia , et sola ad divinas irradiationes recipiendas apta. Ea namque est proportio inter solem materialem et spiritualem, quod sol corpus illustrat mediis oculis , animam Deus illuminat medio intellectu. (7) Sol per propriam lucem sese oculo manifestat , Deus intellectui sese ostentat per lumen gloriæ , quod vocitat D. Bernardus *lumen plenum de lumine pleno.* (8) Nullus intellectus creatus potest propriis viribus Deum intuitive contemplari, sed indiget lumine gloriæ , quo elevatus ut sol irradians splendescit ; 2. Visio beatifica summam a Deo , quem clare intuetur , mutuatur nobilitatem : quapropter Doctor Angelicus eam quodammodo existimat infinitam , et cum unione hypostatica, et maternitate beatissimæ Virginis comparat (9) ; 3. Hujusmodi visio perfectissimo modo producitur , non in ænigmate, ut actus fidei, qui divina obscure attingunt mysteria; non abstractive , ut notiones naturales , quas format ratio mediis sensibus , sed clare et intuive , quæ est nobilior cognitionis species.

2. Acute animadvertit Tertullianus quod

(1) Phil. Jud. L. de Congressu quærend. erudit. — (2) D. August. in Ps. 49. — (3) D. August. in Ps. 83. — (4) Tert. L. de Spect. 30. — (5) Tert. ib. — (6) In Ps. 49.

(1) Tert. L. 1. adv. Marc. 3. — (2) L. 2. de L. arb. 9. — (3) Tert. L. de Res. 23. — (4) Tert. L. 1. adv. Marc. 2. — (5) D. August. L. 1. Trinit. 14. — (6) Chrysol. Serm. 45. — (7) D. Bern. Serm. 31. in Cant. — (8) D. Bern. Serm. de Nat. Virg. — (9) 1. p. q. 25. a. 4.

Dei dilectio *principaliter ad omnem salutem et ad utramque viam facit.* (1) Duplex est salus : inchoata una, consummata altera. Illa in gratia consistit, ista in gloria sita est. Salus inchoata, est vita justorum in terra ; salus consummata, est vita Beatorum in cœlo. Dei dilectio ad utramque salutem et vitam principaliter facit : justorum vita tanto est nobilior quo majori fuerit charitate prædita. *Quanto in quocunque major est charitas, tanto melior est in quo est.* (2) Beatorum adhuc vita suam mutuatur nobilitatem a dilectione, quæ est operatio summa, cujus dignitas desumenda est a principiis, quæ ad illius productionem concurrunt. 1. Visio beatifica est dilectioni necessaria, a qua dimanat velut calor a lumine solis. Ut autem docet D. Augustinus, *quanto major notitia, tanto major erit dilectio.* (3) 2. Voluntas est principium a quo amor efficienter producitur. Voluntatis nobilitatem prædicat Doctor Subtilis, eamque aliis animæ potentiis præponit, quas voluntatis imperio subdit; 3. Charitatis habitus simul cum voluntate concurrit ad productionem amoris, et cum actus sint tanto digniores, quanto digniores sunt habitus, a quibus eliciuntur, ex hac parte multum commendatur amor productus a charitate virtutum nobilissima, inter quas eumdem obtinet dignitatis gradum, ac ignis inter elementa, inter planetas sol, inter animalia homo, et Seraphim inter Angelos ; 4. Ipsemet Deus amori beatifico summam confert perfectionem : perfectio siquidem amoris ab ejus objecto commensuratur; quare *summum bonum diligere summa est beatitudo.* (4)

3. *Quid jucundius quam veritatis revelatio ?* (5) Gaudium est tertia operatio, quæ Beatorum consummat felicitatem. Est autem summum, tanquam visioni et amori commensuratum. Nam sicut amor visioni, ita gaudium adæquatur amori. Ad delectationem, quæ ex visione et amore percipitur, tria requirit Doctor Angelicus : nimirum, 1. Potentiam intellectualem (6); 2. Objectum tali potentiæ conveniens ; 3. Unionem objecti cum potentia, et quo potentia est aptior ad cognoscendum, objectum nobilius ; intimior unio, eo major est delectatio. Tria hæc in cœlo perfectissime reperiuntur, scilicet facultates delectationis capaces, jucundissimum objectum, et unio intimissima potentiarum cum objecto. 1. Deus est jucundissimum illud objectum, et cœlestium voluptatum scaturigo. *Ipsa est vita beata gaudere ad te, de te et propter te.* (1) Intellectus et voluntas sunt potentiæ delectationis capaces ; 3. Intimissima unio, in Deum namque transformantur Beati, et ita in infinitum illud deliciarum immerguntur pelagus, ut velut spongia undique repleantur gaudio : *O gaudium super omne gaudium, extra quod non est gaudium.* (2)

Hoc est autem discrimen inter terrena et cœlestia gaudia, quod terrena intrant in cor hominis, et illud non replent ; cor vero hominis in gaudia cœlestia ingreditur, et omnimodam ab eis recipit plenitudinem. Mundana gaudia cum sint minora corde humano, illud replere non possunt : cor vero humanum cum sit minus cœlestibus gaudiis, ab eis repletur, neque illa exhaurit. Unde D. Anselm. *Non ergo totum illud gaudium intrabit in gaudentes, sed toti gaudentes intrabunt in gaudium Domini. Tam magnum est de Deo gaudium cœlestis patriæ, ut non possit concludi in homine : et ideo homo intrat in gaudium illud incomprehensibile, et non intrat gaudium illud in hominem tanquam comprehensum ab homine.* (3)

Tantum D. Augustino videtur cœleste illud gaudium ut pro uno die tantæ delectationis deserendos velit innumeros terrenæ jucunditatis annos. *Tanta est jucunditas lucis æternæ, ut etiamsi non liceret amplius in ea manere quam unius diei mora, propter hoc solum innumerabiles anni hujus vitæ pleni deliciis, et circumfluentia temporalium bonorum, recte meritoque contemnerentur. Non enim falso et parvo affectu dictum : Melior est dies una in atriis tuis super millia.* (4) Si ad hæc attenderent Christiani, sine dubio terrena despicerent, cœlestibus inhiarent. *Si consideremus quæ et quanta sunt quæ nobis promittuntur in cœlis, vilescunt animo ea quæ habentur in terris.* (6)

Hujusmodi erat Ignatius societatis Jesu institutor, qui dicere solitabat : *Quam mihi sordet terra, dum cœlum aspicio !* Anaxagoras quoque, gentilis philosophus, terram despiciens, a cœlo nunquam dimovebat mentis oculos, dicens apud Laertium : *Illa patria mea est, illam ego curo, non ea quæ sunt super terram sicut vos qui deorsum estis.* Nonne idololatres ille fucatos illos condemnat Christianos, qui nunquam de cœlo cogitant, de cœlestibus non curant, sed totas

(1) Tert. L. 4. adv. Marc. 25. — (2) D. August. in Enchir. 117. — (3) L. de Spir. et Lit. 30. — (4) D. Bern. Serm. 5. de Mod. ben. viv. — (5) Tert. L. de Spect. 29. — (6) 3. p. q. 31. a. 3.

(1) D. August. L. 10. Conf. 29. — (2) D. August. Sol. 35. — (3) Prosol. 26. — (4) L. 3. de L. Arbr. 25. — (5) Ps. 83. — (6) D. Greg. Hom. 37. in Evang.

mentis cogitationes, et cunctos cordis affectus versus terram dirigunt? Anaxagoras se ad cœlum contemplandum et quærendum natum proclamat: *Tolle cœlum, et nullus ero:* et ipsi quasi non sint ad cœlum destinati, libenter cœlo renuntiarent, modo semper possent degere super terram.

Christianus *cœli discipulus* (1), civis cœlestis Jerusalem, ad cœlestem illam patriam debet continuo respicere, nihil aliud nisi cœlestia cogitare et amare. Ut enim ait Greg. Mag. *Nihil cum terra commune habeatis, sed tota mens vestra ardeat amore cœlestis patriæ.* (2) Sunt equidem plures Christiani suo nomine probe respondentes, qui *de hoc mundo non sunt, quia supra mundum* (3): qui, ut fatur D. Augustinus, *carne versantur in mundo, sed corde inhabitant cœlum* (4), ad instar Apostoli asseverantis: *Nostra conversatio in cœlis est* (5); seu, ut legit Tertullianus, *noster municipatus in cœlis est.* (6) Qui hoc imitantur exemplum, et animo cœlum inhabitant, nullo terrenorum amore fervent, sed omnia quæ sunt in seculo, pro nihilo habent. *Cœlestia recogita, et terrena despicies.* (7) Miratur D. Cyprianus quomodo Christiani, qui quotidie in oratione dominica postulant a Deo regnum cœleste, possint terrenorum amore delectari: *Quid ergo oramus: Adveniat regnum tuum, si captivitas terrena delectat?* (8) Verum quantumvis contra rationem quæ demonstrat terram conculcandam, post cœlum anhelandum; contra fidem quæ docet Christianos cœli cives et discipulos, nihil sapere debere nisi cœlum; contra naturalem animæ appetitum, quæ cœlum desiderat; contra exemplum Apostoli aliorumque fidelium, qui cogitatione et amore cœlum inhabitant: multo plures sunt Christiani nomine indigni, qui cœlum non recogitant nec amant, sed in terra tantum mente et corde versantur. Hos *terræ filios* (9) nuncupat Tertullianus: quia cœlesti nativitati, quam acceperant in baptismate, renuntiant. Eosdem velut sacrilegii reos insequitur Minutius Felix: *Sacrilegii vel maximi instar est, humi quærere, quod in sublimi debeas invenire.* (10) In quos maledictiones vibrat dilectus discipulus: *Væ super omnes habitatores terræ!* (11) Verum, ut bene animadvertit D. Ambrosius, hæc maledictio *non omnes homines comprehendit: sunt enim et in terris positi, quorum conversatio in cœlis est: sed eos quos terrenæ conversationis affectus, ac hujus seculi vicerit gratia.* (1) Hos tandem velut duplici crimine reos accusat Chrysologus: *Cœlo maculam, cœlesti generi injuriam intulisti* (2)

Homines illos cœlestes et terrenos, christianos cœli cives, et habitatores terræ, denotatos vult Tertullianus, tum in promissione Abrahæ facta, tum in benedictione Jacobo et Esau ab Isaac impertita: *Quid tibi videtur cum Abrahæ semen, post primam promissionem, quæ in multitudine arena repromittitur, ad instar quoque stellarum destinatur? Nonne terrenæ et cœlestis dispositionis auspicia sunt? cum Isaac benedicens Jacob filium suum: Det, ait, tibi Deus de rore cœli et de opimitate terræ? Nonne utriusque indulgentiæ exempla sunt? Denique animadvertenda est hic etiam structura benedictionis ipsius. Nam circa Jacob prima promissio cœlestis est roris; secunda terrenæ opimitatis. Cæterum ad Esau promittit benedictionem terrenam, et subjicit cœlestem: de opimitate terræ, dicens: Erit inhabitatio tua, et a rore cœli.* (3) O quam diversus est ordo hujusmodi benedictionum! Benedictio Jacobo a cœlo incipit: benedictio Esau e converso incipit a terra: in Esau Judæos, in Jacob Christianos agnoscit Tertullianus: *Judæi terrena solummodo sperando, cœlestia amittunt* (4): Christiani omnem suam spem habent in cœlo collocatam: *Nos enim primo ad cœlestia invitamur, cum a seculo avellimur.* (5) Reprobi, Esau filii, Judæos imitantur: electi Jacobi nepotes, cœlesti benedictione ditantur. Christiane, non post terrenam, sed post cœlestem anhela benedictionem; ad cœlum attende, cœlum concupisce, ad cœlum mentem et affectum erige. Adverte quod *omni pene in loco de contemnendo seculo Scripturis dominicis commonemur* (6): et si christianæ disciplinæ documenta recusas, præbe saltem Ethnico assensum. *Fac, oro, quod unum te potest præstare felicem, despice et conculca ista quæ extrinsecus apparent, ad verum bonum exspecta.* (7) Nonne idololatres ille loquitur christiane, et fucatos illos condemnat Christianos, qui mundum existimant et amant ubi cuncta sunt contemptibilia et falsa; et cœlum despiciunt, et aversantur ubi omnia sunt existimanda, tum quia summa, tum quia vera.

II. PARS. Quia contraria juxta se posita

(1) Tert. Apol. 46. — (2) Hom. 15. in Ezech. — (3) D. Ambr. in Ps. 118. — (4) Tract. 10. in Joan. (5) Phil. 3. — (6) L. de Cor. mil. 13. — (7) Tert. L. 1. ad Ux. 4. — (8) L. 4. de Mort. — (9) Tert. Apol. 10. — (10) In Oct. — (11) Apoc. 8.

(1) L. de Abrah. 7. — (2) Serm. 7. — (3) Tert. L. 3. adv. Marc. 24. — (4) Tert. L. de Res. 26. — (5) Tert. L. 3. adv. Marc. 24. — (6) Tert. L. de Pat. 7. — (7) Senec. Ep. 23. ad Lucil.

magis elucescunt, et *patet mendacio veritas* (1), cœlestia bona terrenis sunt opponenda, ut illorum veritas horum falsitate eniteat. Bona autem terrena in trino possunt statu considerari : in seipsis, in existimatione mundanorum, in ore dæmonis qui ea offert hominibus ut decipiat incautos : 1. In seipsis vana sunt ; 2. In existimatione mundanorum imaginaria sunt ; 3. In ore dæmonis falsa sunt. Cœli bona possunt adhuc tripliciter considerari : in seipsis, in existimatione sapientum, in ore Dei qui ea promittit ; 1. In seipsis sunt, non vana, sed vera ; 2. In existimatione sapientum sunt, non imaginaria, sed vera ; 3. In ore Dei sunt, non falsa, sed vera.

1. *Malim nullum bonum quam vanum.* (2) Terrena bona in seipsis vana sunt, siquinem nihil est in mundo quod non sit vanum, *cum tota ejus ratio vana sit* (3) : imo, ut vult Sapiens, nihil sit aliud quam vanitas in abstracto. Bona cœlestia e converso, non vana et vacua sunt, sed vera et realia. In cœlo namque est *bonum verum et plenum* (4) : quod hac ratiocinatione demonstratur : Veritas est proprietas entis, et quo aliquod ens est perfectius, eo magis verum est. Vegetantia sunt inanimatis digniora, quia vitam possident ; animalia plantis, floribus et arboribus antistant, quia sensu potiuntur ; homines belluas præcellunt, quia ratione præditi sunt ; justi sunt peccatoribus nobiliores, quia per gratiam ad statum supernaturalem sublimantur ; Beati justos longe antecedunt, quia gloria perfruuntur, et cœlestia bona possident, quæ sunt non imaginaria, sed vera.

2. *Omnia imaginaria in seculo et nihil veri* (5) ; quia ab hominum imaginatione suum exceperunt valorem, et nonnisi in hominum phantasia existunt. Ea vult Philo Judæus *ab inani et incerta opinione sustineri, non aliter quam somniorum ludicra.* Seculi homines visus debilitate laborant, at *imperfectis oculis grandescunt formæ.* (6) Idcirco mundani, qui terrena bona augescunt, a Propheta Evangelico dicuntur *viri delusores* (7); quia et ipsi decipiuntur, et sua imaginatione alios adhuc decipiunt. *Passivitas fallit obumbrans corruptelam conditionis, quæ subjecta est vanitati* (8) : sapientes autem bona cœlestia vera existimantes nec falluntur, nec fallunt. Non falluntur, quia eos edocuit qui nequit decipere Christus, disciplinæ christianæ *magister et illuminator.* (1) Non fallunt, quia non prædicant campos elysios a poetis fabulatos. Quod scriptores canonici, quod Patres Ecclesiæ, quod Doctores catholici, de cœlo asseverant, *nec fabulæ, sed veritatis* (2); quia, ut bene ad propositum ait Menander apud Stobæum, *veritas cœli civis est.* (3) Quod confirmat D. Hieronymus ex verbis Prophetæ Galaaditis misericordiam et veritatem retribuentis : *Et nunc retribuit vobis quidem misericordiam et veritatem.* (4) Ut expendit Hieronymus, *misericordiam in præsenti, veritatem in futuro ; quia misericordia quæ in præsenti seculo tribuitur, ad comparationem æternæ vitæ mendacium est.* Bona cœlestia et a veraci Deo promissa, non mendacia, sed vera sunt.

3. *Diabolus a primordio mendax* (5), homines mendacio decipere nititur, eis offerendo bona mendacia et falsa : quod unum ad eorum contemptum sufficere deberet, sicut ad accendendum cœlestium amorem satis est Christano credere *Deum præsidem et magistrum veritatis* (6) : qui cum nec decipi nec decipere queat, cultoribus suis bona non falsa, sed vera pollicetur. Postquam Angelus Dei majestatem repræsentans plura de cœlesti regno Evangelistæ Joanni propalavit, suos finivit sermones dicens : *Hæc verba fidelissima sunt et vera.* (7) Post depositionem Dei mentiri nescientis, revelata ab ipso credenda sunt, velut religionis principia, christianitatis fulcra, fidei oracula, in sacris paginis contenta, ab Spiritu Sancto dictata, supremæ veritati innixa. *Veracem Deum credens, scio illum non aliter quam disposuit pronuntiasse, nec aliter disposuisse quam pronuntiavit.* (8) Quod Beati in cœlo Deum intuitive videant, ardenter ament, summe de eo lætentur, non minus est certum quam quod Deus sit sincerus in promissis, verax in sermonibus, et infallibilis in suis revelationibus.

Et cum æquissimum sit ut *testimonium veritatis ubique occupet principatum* (9); nonne depositio Dei veracis, de mendace dæmone triumphare debet ? nonne sapiens prudentum existimatio est mundanorum imaginationi præferenda ? nonne vera cœli bona pluris sunt facienda quam vana terræ bona ? nonne concludendum est cum D. Augustino : *Hæc ergo cum falsa sit vita,*

(1) Tert. L. 1. adv. Marc. 11. — (2) Tert. L. de Pudic. 1. — (3) Tert. L. de Idol. 1. — (4) Tert. L. 2. de Cult. fem. 13. — (5) Tert. L. de Cor. Mil. 13. — (6) Chrysol. Serm. 129. — (7) Esa. 28. — (8) Tert. L. de Cor. Mil. 8.

(1) Tert. Apol. 21. — (2) Tert. L. de Spect. 29. — (3) Serm. 11. — (4) L. 2. Reg. 2. — (5) Tert. L. de Cor. Mil. 7. — (6) Tert. L. 2. de Cult. fem. 1. — (7) Apoc. 22. — (8) Tert. L. adv. Prax. 11. — (9) Tert. L. de Præsc. Hæret. 35.

apprehendenda est vera vita? At, proh dolor! plerique ratione convicti, fide illustrati, contra rationis lumen, contra fidei illustrationem mundum cœlo præponunt, vacuum reali, imaginarium solido, mendax vero. Quod Magnus deplorat Gregorius : *Hæc vita ita subjecta est vanitati ut teneantur incerta pro certis, respuantur vera pro falsis* : nec attendunt terreni illi homines et scelerosi Christiani, quod *misceri non possunt summa imis, vera vanis, æterna caducis.* (1) At si intolerabilis est error velle terram miscere cœlo, quam culpandi et puniendi sunt, qui cœlum terræ, et æterna postponunt temporalibus ?

Duos homines discernit Tertullianus : Alios nuncupat *candidatos diaboli* (2), alios vero vocitat *candidatos æternitatis.* (3) Illi a mendaci dæmone, isti a Deo veraci edocti sunt ; illi a fallaci dæmone decepti, in mundanis et temporalibus spem et felicitatem suam collocant, ut ipsimet fatentur : *Posuimus mendacium spem nostram, et mendacio protecti sumus* (4) ; isti a veraci Deo instructi animum suum ponunt *in spem vitæ æternæ quam repromisit qui non mentitur Deus.* (5) Divina namque pollicitatione freti, exoptant et exspectant cœlum, ubi omnia æterna sunt.

III. PARS. *Solida et perfecta felicitas censetur æternitas* (6) : æternitas, Sanctorum consummat felicitatem. Multum est quod in cœlo omnia summa sint, vera sint, et adhuc ad beatitudinis complementum requiritur quod æterna sint. Dicitur autem *æternitas interminabilis vitæ tota simul ac perfecta possessio.* (7) Dicitur, 1. Perfecta vitæ possessio, quia est bonis omnibus cumulata ; 2. Tota simul, quia invariabilis ; 3. Interminabilis, quia limites non habet. Ideoque æternitas trina exprimitur negatione, estque, 1. Perfecta sine defectu et imperfectione ; 2. Invariabilis, sine motu et successione ; 3. Interminabilis, sine termino et fine.

1. Anima beata *in æternitatis consortio posita participet cum Deo necesse est, et vires, et leges, et conditiones æternitatis.* (8) Conditiones autem divinæ æternitatis sunt, ut nullum admittat defectum et omnimodam habeat perfectionem. O quantum distat cœlestis Beatorum vita a terrena viatorum vita ! Vita misera quam alterant honores, dolores debilitant, calores exsiccant, alimenta corrumpunt, quam fames destruit, paupertas dejicit, contemptus cruciat, abundantia inflat, adversitas deprimit, fortuna excæcat ; vita infausta in qua nihil omnimode perfectum reperitur : nam ut *cœlum ipsum nulla serenitas tam colata purgat, ut non alicujus nubeculæ flocculo resignetur* (1), sic in seculo nulla est conditio hominum adeo felix ut non aliqua prematur infelicitate. Nam reges etiam potentissimi adversitatibus subjacent ; intellectus acutissimi inscitiæ caliginibus obnubilantur ; feminæ venustissimæ aliqua deformitate devenustantur. Quot in mundo nobiles ignari ? quot doctores egeni ? quot divites ægroti ? quot pulchræ mulieres scelerosæ ? (2)

Hi aliique defectus exsulant a cœlo, ubi est vita sine morte, juventus sine senectute, sanitas sine ægritudine, requies sine labore, lætitia sine mœrore, voluptas sine anxietate, opulentia sine egestate, pulchritudo sine deformitate, robur sine debilitate, libertas sine servitute, securitas sine timore, honor sine dejectione, intellectus sine errore, memoria sine oblivione, cogitatio sine pervagatione, charitas sine offensione, sensus sine offensione, et perfectio absque ulla imperfectione : quia beatitudo est *status omnium bonorum aggregatione perfectus.* (3)

Ad denotandam illam bonorum plenitudinem utitur Beotius nomine vitæ, quæ directe opponitur æternæ morti quam patiuntur in inferno reprobi omnibus malis cumulatam. Vel ut sub hoc titulo exprimat bonorum omnium universalitatem, quomodo per vitam D. Joannes intelligit cuncta attributa divina quæ æternus Pater communicat Filio : *Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio habere vitam in semetipso.* Vel quia cœlum est sedes vitæ, et beatitudo complectitur vitam immortalem Dei, Angelorum, animarum, immo corporum post resurrectionem. Vel tandem quia cunctæ facultates animæ et corporis, vita sibi proportionata et convenienti potiuntur. Nares odorum suavitate vivunt, aures harmoniæ dulcedine, oculi corporum pulchritudine, memoria præteritorum recordatione, intellectus Divinitatis visione, voluntas summi boni dilectione, et hujusmodi operationes sunt æternæ absque ulla mutatione.

2. Veteres per Saturnum tempus intelligebant. Ex Tertulliano namque : *Sed eleganter quidam sibi videntur physiologice per allegoricam argumentationem de Saturno interpretari tempus esse, et ideo falcatum, quia*

(1) D. Bern. Serm. de Ascens. — (2) Tert. L. de Cor. Mil. 7. — (3) Tert. L. de Res. 58. — (4) Esa. 8. — (5) 1. Tim. 1. — (6) Tert. — (7) Boet. L. de Cons. — (8) Tert. L. adv. Hermog. 39.

(1) Tert. L. 1. ad Nat. 5. — (2) Hug. Vict. L. de An. 16. — (3) Boet. L. 3. de Cons. Pros. 2.

tempore omnia dirimantur, et ideo voratorem suorum, quod omnia ex se edita in seipsum consumat. (1) Cuncta naturæ et artis miracula quæ videntur super terram, alterationibus et mutationibus subjacent : quæ ideo temporalia dicuntur, quia, ut fatur Tertullianus, devorantur *ipsorum temporum propria gula.* (2) Ratio est evidentissima, quia quæ tempore mensurantur mutabilia sunt : terrena autem tempore mensurantur, et ideo mutabilia sunt. Ipsa etiam experientia comprobatur, quod deliciæ mutantur in dolores, divitiæ in egestates, amicitiæ in animadversiones, honores in contumelias, prosperitas in adversitates. *Deus in terra mutationem, in cœlo immortalitatem dedit* (3) : nam sicut terrena quæ tempore mutabili mensurantur, mutabilia sunt, ita cœlestia, quæ æternitate invariabili mensurantur, invariabilia sunt : quia *æternum non capit ullam diminutionem* (4); et ita Beati divinæ æternitatis participes in sua felicitate absque ulla varietate perseverant. *Sola gloria Dei stat, solique stant et permanent, qui cum illo et in illo gloriantur.* (5) Ideoque Sanctorum gloria nuncupatur a Boetio status, quia immobiliter et invariabiliter stat : *Omnis enim gloria in regno Dei indesinenter permanet* (6) : in illo regno beatitudinis, *juventus nunquam senescit; decor nunquam pallescit; amor nunquam tepescit; sanitas nunquam marcescit; gaudium nunquan decrescit; vita terminum nescit* (7) ; gloria mutationem nescit. Hanc status constantiam Beati mutuantur ab æternitate, quæ temporis variationem et mutabilitatem excludit. *Non habet tempus æternitas : omne enim tempus ipsa est* (8) : nam absque ulla sui mutatione, partibus temporibus divisibilibus, indivisibiliter coexistit : *Non est in ea heri nec hesternum, sed est idem hodiernum* (9), estque duratio semper præsens, quæ nec præteritum, nec futurum agnoscit : et ut ait D. Dionysius, *ævum ævorum quod eodem modo semper se habet*, punctum immobile circa quod cuncta tempora, omnes generationes, et cuncta volvuntur secula; sphæra cujus centrum semper est, et circumferentia nunquam, quia est invariabilis sine mutatione, et interminabilis sine fine.

3. Scito *Deum esse summum magnum in æternitate constitutum.* (10) Divina æternitas est *sine initio, sine fine* (11) : Beatorum autem felicitas non est sine initio, sed est sine fine : nam *ab illo æternitatis fonte percipiunt, ut æternaliter vivant.* (1) Si modo mortales interrogem cum Tertul. : *Æternitatem quanto constare vultis ?* (2) respondet D. Augustinus tantam esse æternitatem, ut quidquid de illa dicamus minus dicimus. *Quidquid vis dicis de æternitate, quia quidquid dixeris, minus dicis.* (3) Numera, si potes, arenulas quæ sunt in terra, guttulas aquæ quæ sunt in mari, folia quæ sunt in arboribus, atomos quæ sunt in aere, et stellas quæ sunt in firmamento, æternitas plura complectitur secula quam sint stellæ in firmamento, atomi in aere, folia in arboribus, guttæ aquæ in Oceano, et arenulæ super terram. Voca in auxilium dialecticæ argumenta, geometriæ dimensiones, arithmeticæ numeros, ut æternitatem valeas mensurare : nullis dialecticis argumentis, nullis geometricis dimensionibus, nullis arithmeticis numeris mensurari vel ulla sui parte potest æternitas. Nam si numero aut mensura posset comprehendi, extra terminum non esset, atque adeo non esset æternitas. Cogita mille annos, cogita millies mille annos, cogita tot annorum millia quot sunt momenta in tempore a mundo condito usque ad ejus consummationem : *Quid appendis cum infinito quantumcunque finitum ? decem millia annorum, decies centena millia, si dicendum est, millia millium quæ finem habent, cum æternitate comparari non possunt.* (4) Post decem annorum myriades, post centies millena millia myriadum, nedum finis, nedum medium, nihil dum de principio æternitatis diminutum, quia *æternitas nec tempus, nec temporis pars ulla est.* (5) Tam longa et tam diuturna est æternitas ut omne excludat tempus. *Quantitas enim temporis non pertinet ad eam rem quæ æterna creditur : quod enim æternum est, neque finem temporis admittendo, nullum modum temporis patitur.* (6) Omne namque tempus finitum est, æternitas autem finem non habet. *Si motus cœli semper duraret, tempus non mensuraret ipsum æternum, secundum totam suam durationem; cum infinitum non sit mensurabile* (7) : et ob hanc causam ait Magnus Gregorius : *Cum homo de æternitate disserit, cæcus de luce loquitur.* (8) Comprehendi, cogitari, effari non potest : et ut fatur nonnemo, silet hic resolutus Durandus, hæret ingeniosus Occamus, stupet

(1) Tert. L. 2. ad Nat. 12. — (2) Tert. L. de Res. 4. — (3) Trism. Pim. 12. — (4) Tert. L. adv. Herm. 7. — (5) Tert. L. de Pœn. 11. — (6) D. Mart. Ep. 2. ad Theol. c. 12. — (7) D. August. Sol. 35. — (8) Tert. L. 1. adv. Marc. 18. — (9) D. August. — (10) Tert. L. 1. adv. Marc. 3. — (11) Tert. L. adv. Herm. 6.

(1) Pet. Dam. Op. 50. c. 15. — (2) Tert. L. 1. ad Nat. 7. — (3) In Ps. 60. — (4) D. August. in Ps. 36. — (5) Greg. Naz. Orat. 18. — (6) Tert. L. de An. 24. — (7) D. Th. 1. p. q. 10. a. 4. — (8) L. 27. Mor. 2.

profundissimus Bassolius, hallucinatur irrefragabilis Alensis, cæcutit illuminatus Mayronius, obmutescit Ariminensis Gregorius, hebescit acies Doctoris subtilis, caligant oculi Angelici Thomæ. Nec mirum si tot ac tanti Doctores æternitatem non valent attingere, quæ omnem mortalium et Angelorum excedit capacitatem. Nec mirum cum ne Deus ipse in ea terminum aut ultimum diem (qui in æterno non est) intueatur. Et ita cum æternitas a nobis comprehendi et effari non possit, id unum sufficiat esse in cœlo *infinitam æternitatem* (1), quæ tandiu erit quandiu Deus erit æternus. *In æternum erit ipsum diu, et ideo vere diu* (2) : quandiu cœlum existet, quandiu Deus existet, Sancti in cœlo potientur felicitate, quæ ipsamet Dei duratione mensurabitur.

Christiane, *cupio respondeas si tanti æternitas* (3), nonne ad illam mentis aciem et voluntatis affectum debes dirigere? Agens qui finem aliquem sibi proponit assequendum, illum semper intendit, et omnia in ordine ad ejusmodi finem operatur. Beata æternitas est finis Christianis propositus, quapropter *vigilanti cura per cuncta opera intentio nobis pensanda est, ut nihil temporale in his quæ agit, affectet : sed totam se in soliditatem æternitatis figat.* (4) Non abs re Apostoli in fine Symboli hunc posuerunt articulum : *Credo vitam æternam;* ut discant Christiani suas actiones esse in vitam æternam dirigendas. Princeps qui aliquod regnum suo imperio subdere ambit, ad regnum illud comparandum cogitationes, affectus, vires, et cuncta in universum adhibet : non absimiliter Christiani *æternitatis canditati* (5) nihil non tentare debent ut eam sibi valeant comparare; maxime quia in baptismo jus ad æternitatem compararunt. Idcirco Tertullianus de efficacia hujus sacramenti sic fatur : *Quanta vis aquæ quæ vitam æternam gubernat, et in cœlesti procurat?* (6) Finis dirigit agentem, vita æterna, quæ est finis ad quem ordinatur Christianus, debet illum dirigere in suis operationibus. Agens qui sibi propositum cupit attingere finem, eligit media quibus ad illum valeat pervenire : bona opera in gratia et sanctitate facta, vitam æternam procurant, suntque media quæ ducunt *ad immensam æternitatis perpetuitatem.* (7)

(1) Tert. Apol. 48. — (2) D. August. in Ps. 145. — (3) Tert. Apol. 8. — (4) D. Greg. L. 11. Mor. — (5) Tert. L. adv. Jud. 2. — (6) L. de Bapt. 3. — (7) Tert. Apol. 46.

CONCIO SEXTA.

Christianus nuncupatur *negotiator salutis* (1); quia totis viribus beatitudinem sibi comparare nititur. Existimatio beatitudinis accendit in eo beatitudinis desiderium : desiderium felicitatis urget eum ad quærenda media quibus valeat acquirere felicitatem. Cur tam pauci sunt hac tempestate negotiatores salutis? quia cœlestem non quærunt gloriam. Cur non quærunt? quia illam non desiderant? Cur non desiderant? quia non existimant. Ex defectu æstimationis procedit defectus desiderii; ex defectu desiderii, defectus prosecutionis mediorum, et ita beatitudinem non adipiscuntur; quæ negotiari nequit nisi quæratur; quæri nequit nisi desideretur, neque desiderari nisi æstimetur. Ideoque a Christiano negotiatore salutis, Beatitudo est, 1. Æstimanda; 2. Desideranda; 3. Comparanda.

I. PARS. *Apostolus municipatum in cœlis esse prænuntians, alicui utique civitati cœlesti eum deputat, quam matrem nostram sursum designat.* (2) Ut scilicet ad eam erigamus rationis et fidei oculos, et magnam de ea concipiamus æstimationem. Una res tripliciter æstimari potest : 1. Per comparationem ad alias res; 2. Per pretium quo empta est; 3. Per propriam ipsius dignitatem. His tribus modis æstimanda est cœlestis Beatitudo : 1. Ex terrenorum comparatione; 2. Ex magno pretii quo empta est valore; 3. Ex summa ejus magnitudine.

1. *Universa negotiatio mundialis, perveniens ad humani generis utilitatem, ipsum denique cœlum sub quo omnia, terra super quam omnia : et quidquid illorum inter se ad commoda humana suspirat.* (3) Tot autem mundi bona communia sunt fidelibus et infidelibus, Christianis et Gentilibus, justis et peccatoribus, Dei amicis et hostibus, prædestinatis et reprobis. *Hæc omnia miserorum sunt damnatorumque solatia, non præmia beatorum.* (4) Inde concludit D. Augustinus : *Quæ igitur æterna sunt, si tot ac talia, ac tanta, temporalia sunt? Quid dabit eis quos prædestinavit ad vitam, qui hæc dedit eis quos prædestinavit ad mortem?* Si mundus iste, qui est vallis miseriarum, tam amœnus est, si iste exsilii locus est adeo

(1) Tert. Apol. 46. — (2) Tert. L. 3. adv. Marc. 23. — (3) Tert. L. 2. ad Nat. 5. — (4) D. August. L. 22. Civ. 14.

jucundus, si tanta cum jucunditate possidentur ista temporalia, justis et injustis, electis et præscitis communia, qualia, quæso beatitudinis bona quæ præparavit Deus non infidelibus, sed fidelibus; non scelerosis, sed sanctis; non inimicis, sed filiis; non advenis, sed civibus; non reprobis, sed electis; non ad temporale solatium, sed ad æternum præmium? *Alioquin, satis vanum, ut ad obsequium Deus fructibus agri, et cibariis vitæ hujus invitet, quæ etiam irreligiosis et blasphemis, semel homini addicta conditione communicat; pluens super bonos et malos, et solem suum emittens super justos et injustos. Felix nimirum fides, si ea consecutura sunt, quibus hostes Dei et Christi non modo utuntur, verumetiam abutuntur, ipsam conditionem colentes adversus conditorem.* (1)

Beatus Fulgentius, Ruspensis episcopus, de sua sede vi Arianorum depulsus, Romam se contulit, tempore quo Theodoricus rex erat triumphaturus, intuensque superbissimum triumphi apparatum, in hæc verba prorumpit: *Quam speciosa debet esse Jerusalem cœlestis, si sic fulget Roma terrestris! et si in hoc seculo datur tanti honoris dignitas diligentibus vanitatem, qualis gloria et honor præstabitur diligentibus veritatem?* (2) Si Roma tanta magnificentia coruscat, quali splendore superna fulgebit Jerusalem? *Si tanti vitrum, quanti margaritum?* (3) Si terrenus triumphus mortales in admirationem rapit, et tanta lætitia afficit, quantus, quæso, cœlestium spirituum stupor, quanta Sanctorum in cœlo jucunditas? Si bona temporalia, falsa, simulata, caduca, tanta sunt in æstimatione apud homines, quanto magis æstimanda sunt æterna bona quæ in cœlesti regno possident Beati? *quæ illa exsultatio Angelorum? quæ gloria Sanctorum? quale regnum exinde justorum? qualis civitas nova Jerusalem?* (4) Cum et enim res eos sit magis æstimanda quo dignior; *si quis cœlum suspexerit, et quæ ibi præclara sunt contemplatus fuerit, nullius se pretii existimabit.* (5) Præsertim si attendat ad pretium quo Christus cœlestem emit beatitudinem.

2. *Quia Jesus Christus secundum populum, qui sumus nos, nationes in seculi deserto commorantes antea, introducturus esset in terram repromissionis, melle et lacte manantem, id est, in vitæ æternæ possessionem, qua nihil dulcius.* (6) Desertum in quo Israëlitæ quadraginta annis demorati sunt, significat hunc quem incolimus mundum; terra promissionis melle et lacte fluens, cœlestem denotat patriam, omni dulcedine et lætitia abundantem. Josue qui israëliticum populum duxit in terram promissionis, figurat Christum, qui morte sua cœlum aperuit, et suo sanguine nobis beatitudinem emit: *At enim Christus sanguine fuit dives pro homine.* (1) Census cujuslibet rei ex ejus pretio desumendus est. *Empturus es aliquid, ipsum aliquid nondum scis: vide quanti, et videbis quid.* (2) Res parvi momenti caro non emitur; e converso *pretiosa res, parvo emi non potest.* Vis nosse quanta sit beatitudo cœlestis? Vide pretium quod pro ea emenda largitus est Christus. Nam ut addit D. Augustinus: *Christus pependit in ligno vitæ, vide quanto emit, et sic videbis quid emit.* (3) Suo sanguine emit beatitudinem Christus, sua morte immortalitatem adeptus est. *Tales arrhas accepimus, tenemus mortem Christi, tenemus sanguinem Christi.* (4) Sanguis Christi est infinitus in valore, mors Christi est infinita pretio, infinita ergo est beatitudo, quæ infinito comparata est pretio. Inde concludit S. Prosper: *Quid futurus est homo, pro quo Deus factus est homo?* qualis erit homo in cœlesti patria, pro quo Filius Dei est corporatus, in stabulo natus, in paupertate et miseria conversatus, et infami supplicio mulctatus? quid largiturus est Beatis in cœlo, pro quibus æternus Pater largitus est Filium? *quæ bona in ea vita facit eos sumere, pro quibus in hac miseria unigenitum Filium suum voluit usque ad mortem mala tanta perferre? quæ bona in illo regno accepturi sumus; quando quidem Christo moriente pro nobis tale jam pignus accepimus?* (5) Ex Christi passione Sanctorum colligenda est gloria: ex malis quæ pertulit Christus, cognoscenda sunt bona quæ Beatis meruit Christus: ex pretio crucis taxandus est valor æternæ felicitatis, quæ multum ex seipsa commendatur et æstimatur.

3. *Bonorum quorumdam intolerabilis est magnitudo* (6): cujusmodi est Beatorum gloria, quæ a mortalibus nequit perfecte cognosci. Deum pro hoc statu triplici via cognoscimus: scilicet via relationis, eminentiæ et negationis. His viis aliqualem possumus habere de cœlesti beatitudine notitiam: 1. Via relationis: nam si terrena bona quæ videmus, tanta sunt, quanta sunt cœlestia

(1) Tert. L. de Res. 26. — (2) Surius. — (3) Tert. L. ad Mart. 4. — (4) Tert. L. de Spect. 30. — (5) D. Chrys. Hom. 68. in Joan. — (6) Tert. L. adv. Jud. 9.

(1) Tert. L. de Fug. in Pers. 12. — (2) D. August. in Ps. 43. — (3) D. Greg. L. 3. in 1. Reg. — (4) D. August. in Ps. 148. — (5) D. August. L. 22. Civ. 20. — (6) Tert. L. de Pat. 1.

bona, quæ non perspicimus? *Si tales imagines in visione, quales veritates in repræsentatione?* (1) 2. Via eminentiæ: quid non reservat Christus Sanctis in cœlo, qui pro impiis etiam suum sanguinem fudit? *Qui donavit impiis mortem suam, quid servat justis nisi vitam suam?* (2) 3. Via negationis: quomodo æterna felicitas neque concipi, neque effari ab hominibus potest: nam *quæ lingua dicere, aut quis intellectus capere sufficit, illa supernæ civitatis quanta sint gaudia?* (3)

Eloquentia res magnas ex parvis facere solitat, quæ adhuc inter homines videntur magna, ipso adaugentur sermone. Verum quantumvis magna de gloria cœlesti, eloquentia loquatur, illius nunquam æquabit magnitudinem: *sermone explicari non potest.* (4) Multa locutus est Paulus de Angelorum ordinibus, quam multa de prædestinatione, quam multa etiam de mysteriis Angelis haud cognitis: verum cum de felicitate loquendum est, fatetur se *audivisse arcana verba, quæ non licet homini loqui.* (5) Regius Vates multa fuit intelligentia et eloquentia præditus: ei namque Deus revelavit occulta sapientiæ suæ; attamen *quanta sint supernæ civitatis gaudia ea enarrare non sufficiens, clamabat: Quid mihi est in cœlo? quasi diceret: Excedit vires meas, excedit facultatem eloquentiæ meæ, transcendit capacitatem intelligentiæ meæ illud decus, illa gloria, illa beatitudo.* (6) Gloria cœlestis est hominibus ineffabilis, quia est incomprehensibilis. *Bona quæ manent in regno Dei, nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt.* (7)

Oculi multa, eaque præclarissima conspiciunt: quidquid spectat ad mundi pulchritudinem, seculi pompam, objectum est oculorum. Verum sicut oculi definita locorum et temporum habent spatia, ita et objectorum: cum homo nequeat esse præsens cunctis rebus quæ sunt in universo, eas non valet intueri: et cum ejus vita ad cuncta secula minime se extendat, cunctorum seculorum nequit aspicere pompam. Gloria vero cœlestis cunctas res quæ sunt in mundo, in pulchritudine superat, et omnes seculi pompas in magnificentia præcedit. Nobiliores cognitiones captantur per aures, quam per oculos, per auditum namque fidei habentur mysteria: attamen auris non audivit quæ præparavit Deus diligentibus se. Quod corporeum non est sensu corporeo concipi nequit: *Effugit omnem sermonem, atque omnem sensum humanæ mentis illa gloria.* (1) Magna sane est vis intellectus, qui totam orbis magnitudinem brevi percurrit tempore: *momento ubique est* (2); immo mundos innumeros sua velocitate transvolat: *totum hominem animus circumfert, et quo velit transfert* (3): animus uti nec loco, nec tempore definitur; ita nullis finibus coarctatur: *Etsi corpus includitur, etsi caro detinetur, omnia spiritui patent.* (4) Hoc supposito, Christiane, *vagare spiritui, spatiare spiritu.* Finge quemcunque numerum, illum intellectus multiplicare potest; finge quamcunque magnitudinem, illam intellectus potest augere; finge honores, voluptates, divitias, aliaque ejusmodi possibilia, impossibilia, vera, ficta, cuncta illa intellectus transcendit. At *dum animus in cœlo est* (5), ultra non valet progredi, nec comprehendere gloriam, quæ in cor hominis non ascendit: *Merces Sanctorum tam magna est quod non potest mensurari; tam copiosa, quod non potest finiri; tam pretiosa, quod non potest æstimari.* (6) Totus quantus est intellectus, cœlestem nequit perfecte attingere felicitatem. *Fide non capitur, spe non attingitur, charitate non comprehenditur.* (7) Tanta videtur Angelico Doctori (8) Sanctorum gloria ut audeat dicere quod Deus eam non possit facere majorem, quia beatitudinis perfectio ab ejus objecto desumenda est: Deus, qui est summum magnum, est felicitatis objectum; et sicut non potest concipi aliquid majus summo magno, ita nec beatitudo major cœlesti felicitate. Deus est incomprehensibilis, ineffabilis et inæstimabilis. *Ideo verus et tantus est, hoc est quod Deum æstimari facit, dum æstimari non capit* (9): ideo vera et tanta est beatitudo, quod eam æstimari facit, dum humanus intellectus eam satis æstimare non valet, *acquiri potest, æstimari non potest.* (10)

II. PARS. *Nulli patet cœlum, terra adhuc salva.* (11) Quamdiu anima nostra mortale informat corpus, et in terra degit, neque cœlum ingredi, neque cœlesti valemus felicitate potiri. Immortalem tamen possumus desiderare beatitudinem: immo ad eam desiderandam, 1. Multiplex ratio nos stimulat; 2. Desiderata et comparata felicitas nullum fastidium ingenerat; 3. Comparata et pos-

(1) Tert. L. de Cor. Mil. 14. — (2) D. August. in Ps 148. — (3) D. August. Serm. 181. de Temp. — (4) V. Beda in c. 1. Joan. — (5) 2. Cor. 12. — (6) D. August. Serm. 94. de Sanct. — (7) Tert. L. de Res. 26.

(1) D. Cypr. de Repar. Laps. — (2) Tert. Apol. 23. — (3) Tert. L. ad Mart. 2. — (4) Tert ib. — (5) Tert. ib. — (6) D. Bern. de Confid. — (7) D. August. L. 22. Civ. 9. — (8) 1. p. q. 23. a. 2. ad 4. — (9) Tert. Apol. 17. — (10) D. August. — (11) Tert. L. de An. 55.

sessa felicitas, cordis desiderium perfectissime satiat.

1. *Quæ voluntas sine concupiscentiæ stimulo est?* (1) Concupiscentia, quæ ex D. Hieronymo (2) est vivacius desiderium, aliquando est prava et culpabilis, interdum recta et laudabilis. Prava et culpabilis, cum scelerosa objecta ardenter desiderat, etenim *sicut pecuniæ, vel dignitatis, vel gulæ, vel libidinis, vel gloriæ, ita et voluptatis concupiscentia est* (3); quomodo *concupiscentiæ seculi damnantur* (4), quia ad malum desiderandum et concupiscendum allicit, *non natura, non veritas, sed vitiosa animi passio concupiscentia.* (5) Est autem recta et laudabilis concupiscentia, cum fertur in bonum, quomodo reperitur in Christo: *Christus concupiit in hominis salutem* (6): quomodo concupiscentiam agnoscit Tertullianus in ipsomet Deo: *Concupiscit Deus quæ digna sunt ipso* (7); quomodo eam Christianis concedit Apostolus: *Si quis episcopatum concupiscit, bonum opus concupiscit: et bonum opus dicens, rationalem concupiscentiam ostendit.* (8) Hac concupiscentia homo rationaliter Deum et cœlestem beatitudinem concupiscit. Cœlestem sponsum, encomiastes sponsa, desiderabilitate commendat, qua velut arguta clausula, ejus panegyrim definit; nam post multa ejus encomia concludit: *Totus desiderabilis, talis est dilectus meus.* (9) Hebræa lectio habet: *Totus desideria*, seu, ut vult D. Hieronymus, *totus concupiscentiæ.* Desiderabilitate etiam commendatur æternæ felicitatis magnitudo, quæ cum sit tota desiderabilis, Christianus totus debet esse desideria. Etenim ex D. Augustino, *tota vita Christiani sanctum desiderium est*, quo beatam cœli gloriam anticipat. Tale enim *jus est desideriorum* (10), cor velut e sua detrahere sede, illudque ad concupitum et exspectatum transferre objectum, ut eo velut anticipata possessione potiatur. Hoc modo Christus, qui semel crucifixus est, desiderio multoties crucis pertulit supplicium. *Certi sumus in Dominum rationaliter decucurrisse concupiscentivum, quo pascha cum discipulis suis edere concupivit.* (11) Sic adhuc Christiani speratam in cœlo beatitudinem desiderant, et desiderando et sperando quodammodo amplexantur: *Festinantes ad spei nostræ complexum.* (12)

Plura sunt quæ ad cœlestem beatitudinem desiderandam nos stimulant: 1. Cordis inclinatio, quæ ad cœlum naturaliter fertur. *Animam conveni cur ad cœlum contestatur, et ad terram detestatur?* (1) Ad terram detestatur, quia in terra nequit uniri objecto quod desiderat. Idcirco *nihil appetere, nihil jam desiderare in seculo potest qui seculo major est.* (2) Seu, ut vult. D. Augustinus, negligenda est palea, *hordeum desideretur.* (3) Per paleam seculi bona intelligit, per hordeum vero cœli bona. Quapropter ad cœlum anima contestatur, quia Deum, qui est felicitatis objectum, naturaliter exoptat: *Quemadmodum desiderat cervus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te, Deus.* (4) 2. Ad desiderandum cœlum stimulat nos Apostoli adhortatio: *Ea quæ sursum sunt quærite, non quæ deorsum.* (5) Duo a nobis expostulat Paulus: unum, ut a terrenis avellamus cordis desideria, *ne præoccupatus terrenis desideriis, animus ad æterna parum idoneus inveniatur.* (6) Aliud, ut omne mentis studium et cordis affectum ad cœlestia feramus, quæ animus naturaliter desiderat: nam *necesse est mentem illo tendere, quod desiderio trahitur.* (7) 3. Christiana disciplina, quæ cœlum desiderare docet Christianum, qui ob hanc causam *cœli discipulus* (8) nuncupatur. Christianus cœli non æstuans desiderio, sed ad terram cor deprimens, *quo pretio sit redemptus non meminit, qui ima quærit.* (9) Christiana spes sanguini Salvatoris innititur, quem depretiat qui terrenis inhiat, quem honorat qui post cœlum anhelat: *qui enim optat, honorat.* (10) 4. Facilis comparatio beatitudinis ejus desiderium ingenerat: impossibilia nemo nisi insanus exoptat, possibilia et facilia homo sapiens desiderat. At *Christiano cœlum ante patet quam via, quia nulla via in cœlum, nisi cui patet cœlum.* (11) Christiano (cui peccatum clauserat cœlum, et qui naturæ viribus cœlum sibi non poterat comparare) duo præstitit Christus: 1. Cœlum aperuit: *Scito introitum in cœlum reseratum viribus Christi.* (12) 2. Post cœlum sua morte reseratum subministrat Christiano Christus gratiam, qua illius introitum valeat comparare, *ut ad ea capienda sola gratia divinæ inspirationis operetur.* (13) 5. Oratio dominica ad desiderandum cœlum nos stimulat, in qua a Deo postulamus ut adveniat regnum

(1) Tert. L. 1. adv. Marc. 25. — (2) Cont. Jov. — (3) Tert. L. de Spect. 14. — (4) Tert. ib. (5) Tert. L. 1. de Cult. Fem. 8. — (6) Tert. L. 1. adv. Marc. 25. — (7) Tert. L. de An. 16. — (8) Tert. ibid. — (9) Cant. 5. — (10) Tert. L. de Orat. 9. — (11) Tert. L. de An. 16. — (12) Tert. L. de Orat. 5.

(1) Tert. L. de Test. an. 6. — (2) D. Cypr. Ep. ad Donat. — (3) Serm. 40. de Sanctis. — (4) Ps. 41. — (5) Tert. L. de Res. 23. — (6) D. Bern. Serm. 6. de Ascens. — (7) Phil. Jud. Lib. de Fortuit. — (8) Tert. Apol. 46. — (9) D. Greg. Hom. 31. in Evang. — (10) Tert. L. de Pœn. 6. — (11) Tert. Scorp. 10. — (12) Tert. ib. — (13) Tert. L. de Pat. 1.

suum : *Immo quam celeriter veniat, Domine, regnum tuum. Votum Christianorum* (1), qui cœlum concupiscere Oratione dominica commonentur : *Concupiscere docuit cœlestia per hoc quod dictum est : Adveniat regnum tuum.* (2) Quid avidius, quid hiantius concupiscentia ? cœlestis autem regni felicitas tam potenter ad se mortalium rapit animos, ut vel ejus mentio, et desiderii adhortatio a Cypriano concupiscentia nuncupetur. 6. Beatitudinis magnitudo ad eam desiderandam animum inflammat : nam *tanto major fit concupiscentia, quanto magni fecit quod concupivit.* (3) Tanta est autem cœli gloria, quod comparata nullum fastidium ingenerat.

2. Pythagoræ amentiam quis non stupebit, *cui tanti fuit fastidium cœli ?* (4) Stultus revera est, cui cœlestia bona displicent. *Stultitia laborat fastidio sui.* (5) Terrenorum diu desiderata possessio tædium generat, vertitur in fastidium, estque pœnalissimum desideriorum supplicium. Nam, ut ait Sapiens, *fascinatio nugacitatis obscurat bona, et inconstantia concupiscentiæ transvertit sensum.* (6) Vehementia passionis judicium rationis pervertit, illusio sensuum decipit desideria, dum ad temporalium possessionem accendit. Etenim concupiscentia *dum post rei desideratæ obtentum, majori se sentit indigentia laborare, præoptata fastidire, et denuo in alterius rei succenditur appetitus.* (7) Concupiscentia, boni specie, terrena desideria colorat; verum nausea et fastidium, quod ex possessione nascitur, punit et castigat desiderium. *Omnia flumina in mare feruntur, et omnis aqua dulcis in amaram mutatur, quia oblectamentum in fastidium vertitur, et omnis delectatio carnis in amaritudine terminatur.* (8)

Aliter disserendum est de cœlesti beatitudine, quæ *jucunditate sui excitat appetitum, sed non facit de satietate fastidium.* (9) Beati namque qui Deum possident, *ipsam cœlestium bonorum sitim bibunt.* Quod ipsemet asseverat Deus : *Qui bibunt me, adhuc sitient.* (10) Ad quod alludens Hugo Card. duo loca Scripturæ, quæ contraria videntur conciliat : nam Matthæus asseverat quod *Angeli in cœlis semper vident faciem Patris* (11) ; Petrus vero asserit quod videre Deum Angeli concupiscunt : *In quem desiderant Angeli prospicere.* (12) Si vident, quomodo videre desiderant; et si videre desiderant, quomodo vident ? *Cur cernere desiderant, cujus faciem nunquam cernere cessant ? nisi quia contemplatio divinæ præsentiæ ita Angelos beatificat, ut et semper vita gloria satientur, et semper ejus dulcedinem quasi novam insatiabiliter esuriant ?* Licet Angeli Dei continuo fruantur et satientur aspectu, attamen cum illa visio semper sit quasi nova, ipsorum augescit desiderium, desiderantque magis ac magis Deum intueri, quasi eum nunquam vidissent. Eodem fere modo illam difficultatem enodat Gregorius Magnus : *Deum Angeli vident et videre desiderant, et sitiunt intueri et intuentur. Ne autem sit in desiderio anxietas, desiderantes satiantur; et ne sit in satietate fastidium, satiari desiderant; et desiderant sine labore, quia desideriorum satietas comitatur; et satiantur sine fastidio, quia ipsa satietas ex desiderio semper accenditur.* (1) Possessa igitur cœlestis beatitudo nullum sui fastidium ingenerat, sed omne cordis desiderium perfectissime satiat.

3. Philippus Macedo, convocatis undique majoris notæ philosophis, sciscitatus est ab eis quænam esset in mundo res major. Respondit primus, Olympus mons, qui ultra mediam aeris regionem verticem attollit. Secundus, protulit mare, quod amplitudine sua universam fere ambit terram. Tertius, solis magnitudinem propugnavit, qui super terram et mare lucis suæ effundit radios. Quartus, in gratiam cordis humani propositam solvit quæstionem : et hic vere ratiocinatus est. Siquidem cor humanum tantæ est capacitatis ut cuncta mundi bona nequeant ejus satiare desiderium. *Cor parvum est, et magna cupit, vix ad unius milvi refectionem sufficere posset; et totus mundus ei non sufficit.* (2) Nec ejus desiderium nisi summo bono repleri potest, juxta illud Regii Vatis : *Qui replet in bonis desiderium tuum.* (3) Quare homini ait ipsemet Deus : *Dilata os tuum, et implebo illud.* Ut autem expendit D. Augustinus, debet intelligi *non os corporis, sed os cordis : os vero cordis non est aliud quam desiderium cordis.* (4) Qualis, quæso, cordis magnitudo, quæ nonnisi Deo infinito potest repleri ? quanta Beatorum felicitas, quorum desideria perfecte satiantur in cœlo ? quamvis eorum gloria non sit æqualis : *Aut quomodo multæ mansiones apud Patrem, si non pro varietate meritorum ? quomodo et stella ab stella distabit in gloria, nisi pro diversitate radiorum ?* (5)

(1) Tert. L. de Orat. 5. — (2) D. Cypr. Tract. de Or. Dom. — (3) Tert. L. de Cul. Fem. 8. — (4) Tert. L. de An. 28. — (5) Senec. Ep. 9. — (6) Sap. 4. — (7) Cassio. tr. de Amic. — (8) Richard. Vict. Tract. de statu. 10. — (9) Euseub. Emiss. Homil. 3. de Epiph. — (10) Eccl. 24. — (11) Cap. 18. — (12) 1. Pet. 1.

(1) L. 8. Mor. 20. — (2) Hug. Vict. L. 3. de An. 1. — (3) Ps. 102. — (4) Ps. 80. — (5) Tert. Scorp. 6.

Verum inde non parva exsurgit difficultas: nam cum omnes homines sint ejusdem speciei, eodemque naturali desiderio ferantur in Deum, quomodo qui minori felicitate fruuntur, possunt satiari; cum minus non habeant desiderium, quam illi qui majori potiuntur gloria? Huic dubio respondent communiter Doctores, beatitudinem commensurari meritis, juxta quæ largitur Deus lumen gloriæ, et habitum charitatis, quæ intellectum et voluntatem elevant, ut Deum videre et amare possint. Idcirco quilibet Beatus, *quantumcunque desiderare poterit, tantum est accepturus.* (1) Homo totam Dei majestatem comprehendere nequit, unde sese in cœlo attemperat Deus Beatorum capacitati et merito: *Attemperat se ad vires eorum quos dignatur sua benevolentia, et pro cujusque portione moderatur suam gratiam.* (2) Quod explicat Cæsarius Arelatensis exemplo panis Angelici, quo Israëlitas satiabat Deus in deserto: *Juxta percipientis desiderium escæ illius novitas et dignitas nascebatur.* (3) Alia comparatione utitur D. Prosper: *Sicut enim corporalis saturitas omnes saturos æqualiter habet, quamvis singulis cibum non æqualiter, sed pro possibilitate perceperint: ita omnes Sancti, etsi fuerint aliqua graduum suorum diversitate distincti, una beatitudine perfecti erunt; quia et una perfectione Beati saturi sunt.* (4) Ex D. Augustino Beati sunt ad invicem tanta charitate conjuncti, quod unusquisque est gradu suæ beatitudinis contentus, nec superiorem desiderat: eo modo quo in corpore quodlibet membrum alterius membri non percupit dignitatem. *Nec in corpore vult oculus esse qui est digitus, cum membrum utrumque contineat totius carnis peccata compago. Sic itaque habebit donum alius alio minus, ut hoc quoque donum habeat, ne velit amplius.* (5) At cur non volet amplius? quia ejus voluntas conformis erit voluntati divinæ: quapropter *nulli superiori ullus inferior invidebit, sicut nunc non invident Archangelis Angeli.* (6) Unusquisque erit sua felicitate contentus: *facti omnes quod unusquisque* (7); immo unusquisque de aliorum felicitate lætatur: *Ergo qui cum Deo erimus, simul erimus, dum omnes apud unum Deum, licet merces varia, licet multæ mansiones apud Patrem eumdem.* (8) Scholasticorum prætereo argutias, adhortans Christianum cum D. Augustino: *Deo solo beatus eris, hunc solum desideres, et quæras.* (1)

(1) D. Bern. in Alleg. Nov. Testam. — (2) Phil. Jud. L. de Opif. Mund. — (3) Hom. 7. in Pasch. — (4) L. de Vit. contempl. — (5) L. 22. Civ. 30. — (6) D. August. — (7) Tert. L. adv. Valent. 12. — (8) Tert. L. de Mon. 10.

III. PARS. *Et utique portam cœli non nominasset, si cœlum non aditur apud Creatorem.* (2) In vanum existimandam nobis proposuisset Deus æternæ felicitatis magnitudinem, in vanum ingenerasset cordibus nostris beatitudinis desiderium, frustra suo sanguine Christus cœli aperuisset januam, nisi media, quibus adipiscenda est beatitudo, demonstrasset. Verum quia Deus nihil facit in vanum, *consuluit de æternæ vitæ consecutione* (3), et tria potissimum proponit media, quibus potest consequi beatitudo, quæ nuncupatur, 1. Corona: *Reposita est mihi corona justitiæ.* 2. Margarita: *Simile est regnum cœlorum homini negotiatori quærenti bonas margaritas: inventa autem una pretiosa margarita, dedit omnia sua, et comparavit eam.* 3. Merces: *Voca operarios, et redde illis mercedem;* et ita consequi volens beatitudinem, debet agere personam, vel, 1. Militis, quia *non coronabitur nisi qui legitime certaverit;* vel, 2. Negotiationis: *Negotiamini dum venio,* ait Christus; vel, 3. Operarii: *Ei qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum.* 1. Fulgens autem illa corona est certaminibus et victoriis comparanda; 2. Pretiosa illa margarita negotiationibus est acquirenda; 3. Merces illa opulenta est meritis et operibus adipiscenda.

1. *Igitur et homo ipse a Deo coronandus* (4), modo strenue decertet, et de suis hostibus reportet victoriam. Nam *ea victoria habet et gloriam placendi Deo, et prædam vivendi in æternum.* (5) Tria sunt quæ milites ad fortiter pugnandum inducunt, 1. Regia majestas, pro cujus honore totis viribus præliari debent; 2. Præsentia Regis, coram quo dimicant; 3. Magnitudo coronæ victoribus propositæ. Hæc tria Christianos ad strenue dimicandum stimulant, 1. Honor Dei, cujus sunt milites: *Nos et milites sumus, et quidem majoris disciplinæ, quanto tanti imperatoris* (6), pro cujus gloria decertare debemus; 2. Præsentia Dei, qui prælio præsidet, arma suppeditat, et victori coronam decernit. *Proinde vos, benedicti, bonum agonem subituri estis, in quo agonothetes Deus vivus est, epistates vester Jesus Christus, xystarches Spiritus Sanctus* (7): et quia, ut ait Tertullianus, *majora certamina*

(1) In Ps. 32. — (2) Tert. L. 3. adv. Marc. 25. — (3) Tert. L. 4. adv. Marc. 27. — (4) Tert. L. de Cor. Mil. 13. — (5) Tert. Apol. 50. — (6) Tert. L. de Exh. cast. 12. — (7) Tert. L. ad Mart. 3.

majora sequuntur præmia. (1) 3. Corona victoriæ urget Christianos ad egregie pugnandum. Quænam, quæso, est illa corona? *Corona æternitatis, gloria in secula seculorum.* (2) Inde Timotheum, et cum eo quemlibet Christianum hortatur Apostolus : *Certa bonum certamen, apprehende vitam æternam.* (3) Græca versio legit : *Agonisa pulchrum agonem*, et sic pulchre et viriliter certando apprehendes vitam æternam.

Alludere videtur Paulus ad athletas, quos et ante agonem, et in ipso agone considerat Tertullianus : ante agonem strictiore victu, et pœnali labore ad certamen se præparant, ut evadant fortiores. *Nempe enim et athletæ segregantur ad strictiorem disciplinam, ut robori ædificando vacent : continentur a luxuria, a cibis lautioribus, a potu jucundiore; coguntur, cruciantur, fatigantur ; quanto plus in exercitationibus laboraverint, tanto plus de victoria sperant.* (4) Sic ante agonem per duriora quæque athletæ præparati, in ipso agone fortiter dimicant, neque injurias aut vulnera ullatenus formidant : *Pyctes ipse non quæritur dolere, nam vult; corona premit vulnera, palma sanguinem obscurat : plus victoria tumet quam injuria. Hunc tu læsum existimabis, quem vides lætum ?* (5) Belle dicitur quod victor tametsi corpore lacer et prope exsanguis, dolere se non vult : nam corona gloriose stringens tempora, medice premit vulnera ad nobilem sanitatem : palma muto prodige effuso sanguine comparata, dum sui umbra sanguinem obscurat, illum præclarissime clarat præclara nobilitate, quæ de fama æternitatem fœnerat : *Sed quantum livores illi et cruores, et vibices negotiantur intendet, coronas scilicet, et gloriam, et dotem, privilegia publica, stipendia civica, imagines, statuas, et qualem præstare potest seculum, de fama æternitatem, de memoria resurrectionem.* (6) Hoc exemplum proponit Christianis Tertullianus, ut ante agonem ad præliandum per duriora se præparent, et in ipso agone fortiter dimicent : Christus Dominus *voluit nos ante diem agonis ad duriorem tractationem a liberiore conditione seponere, ut vires corroborarentur in nobis.* (7) Ut autem nos inducat ad strenue in ipso agone pugnandum, argumentatur Tertullianus a minori ad majus : si pro corona corruptibili adeo strenue athletæ dimicabant, qualis debet esse Christianorum animus, qui pro corona immortali præliantur ? *Et illi ut coronam corruptibilem consequantur, nos æternam consecuturi.* (1) Si athletæ famæ causa tot et tanta toleraverunt, si coronæ floribus compositæ acquirendæ gratia sanguinem fuderunt, vulnera susceperunt, et mortem ipsam libenter passi sunt, quid non sustinere debent Christiani pro interminabili gloria, pro qua omnis labor et dolor est alacriter tolerandus? *Reputo non dignas esse passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ in nobis habet revelari, et hic minora ostendit incommoda præmiis suis.* (2) Omnes quas in seculo sustinemus passiones, non solum quatenus humanæ et temporales sunt, sed etiam quatenus ex gratia et charitate fiunt, non sunt adhuc proprie et adæquate ad tantam gloriam condignæ. Licet enim quamdam cum illa habeant proportionem, non habent tamen æqualem dignitatem. Quænam enim potest esse condignitas et æqualitas inter terrenam et temporalem passionem, et cœlestem, et æternam beatitudinem ? *Pressuras enim et læsuras, quibus corrumpitur homo exterior, ut leves et temporales idcirco contemnendas affirmat: præferens mercedum æternarum invisibilium et gloriæ pondus, in compensationem laborum, quos hic caro patiendo corrumpitur.* (3) Beatitudinem opponit passionibus pro ea comparanda toleratis : nam, 1. Passiones sunt leves, *gloria æterna pondus habet, hoc est, magnitudinem excellenter excellentem.* (4) 2. Passiones temporales et momentaneæ sunt ; beatitudo est interminabilis et æterna. *Suspice ingrata fragilitas ad ineffabiles misericordias Domini tui : non valet parva servitus libertatem perpetuam, non valet brevis militia gloriam sempiternam.* (5) Æterna beatitudo nonnisi sempiterna passione posset condigne comparari, et tamen Deus pro sua bonitate immensam molem et æternam felicitatem largitur pro levi et momentanea passione. *Temporale et leve pressuræ nostræ per supergressum in supergressum, æternum gloriæ pondus perficiet in nobis.* (6)

Inæstimabilem cœlestis gloriæ dignitatem recogitantes martyres pro ea acquirenda, cuncta suppliciorum genera constantissime passi sunt. *Ut intelligamus quanti valeat vita illa, quam per vulnera et intolerabiles passiones videntur acquisivisse* (7) : quos non imitantur delicati illi Christiani, qui pro ponderosa illa felicitate nec leve incommodum volunt tolerare, nec momentaneum pati

(1) Tert. L. ad Scap. 4. — (2) Tert. L. ad Mart. 3. — (3) 1. Timot. 6. — (4) Tert. L. ad Mart. 3. — (5) Tert. Scorp. 6. — (6) Tert. ibid. — (7) Tert. L. ad Mart. 3.

(1) Tert. L. ad. Mart. 3. — (2) Tert. L. de Res. 40. — (3) Tert. ibid. — (4) Theophylact. — (5) Eus. Emis. Hom. 3. ad Mon. — (6) Tert. L. de Res. 40. — (7) Gregor. Mag. Hom. 37. in Evang.

dolorem pro interminabili et æterna beatitudine. Ad hos confundendos Gentiles prodit Tertullianus, qui pro volatili et terrena gloria atrocissima supplicia fortiter subierunt: *Igitur si tantum terrenæ gloriæ licet de corporis et animi vigore, ut gladium, ignem, crucem, bestias, tormenta contemnant, sub præmio laudis humanæ, possum dicere: Modicæ sunt istæ passiones ad consecutionem gloriæ cœlestis et divinæ mercedis.* (1) Ejusmodi exemplum simul instruit et confundit : erudit Christianos quid pro gloria cœlesti pati debeant, confundit torpentes et desidiosos, qui pro æterna acquirenda felicitate nihil tolerare volunt. *Hæc, benedicti, non sine causa Dominus in seculum admisit, sed ad nos et tunc exhortandos, et in illo die confundendos, si reformidaverimus pati pro veritate in salutem, quæ illi affectaverunt pro vanitate in perditionem.* (2) Verum nolo ut ad exemplum martyrum pro comparanda beatitudine amittatis vitam, nolo ut athletas imitando pro corona illa immarcessibili fundatis sanguinem : saltem ut boni negotiatores laborare diligenter pro pretiosa illa margarita acquirenda.

2. *Negotiatio servo Dei apta est.* (3) Tria ad negotiatorem sunt necessaria : 1. Ut sit intelligens, et valorem rei, de qua est negotium, probe cognoscat ; 2. Ut sit diligens et strenue in negotiando laboret ; 3. Ut sit prudens, parva eroget ut magna lucretur. Christiani negotiatores cœli ad cœlum attollunt mentis oculos: *Non intuentibus quæ videntur, sed quæ non videntur. Quæ enim videntur, temporalia ; quæ non videntur, æterna.* (4) Ad cœlestium contemplationem Christianos stimulant, 1. Dispositio humani corporis : nam ut bene ait Lactantius, *eo dirigenda est mens hominis, quo vultus erectus est.* (5) 2. Animæ nobilitas, quæ scit *se peregrinam in terris agere; cæterum genus, sedem, spem, gratiam, dignitatem in cœlis habere.* (6) 3. Fides, quæ cœlestia bona certo et infallibiliter cognoscit. Quapropter nihil aliud Ephesiis exoptabat Paulus, nisi ut attente contemplarentur gloriæ magnitudinem : *Det vobis Spiritum sapientiæ et revelationis, illuminatos oculos cordis vestri, ut sciatis quæ divitiæ gloriæ hæreditatis ejus in Sanctis.* (7) Censebat et merito Apostolus quod si Ephesii cœlestis felicitatis prospicerent magnitudinem, eam multum existimarent, ardenter amarent, et totis viribus concupiscerent. Nam cognitio existimationem parit, existimatio desiderium ingenerat, desiderium amorem accendit, amor vero ad objectum amatum captandum media quærit. Sicut e contra qui cœlum non cogitant, cœlum non æstimant, ut patet in Epicuro cui sol pedalis tantum apparet. *Sed Epicurus qui dixerat: Quæ super nos, nihil ad nos ; cum et ipse cœlum inspicere desiderat, solis orbem pedalem deprehendit.* (1) Cur autem Epicurus ad cœlum non respexit ? quia curvatum ad terram habebat animum: *Semper terram intuetur qui curvus est.* (2) Animalem et terrenum hunc philosophum sic pungit D. Bernardus : *Non pudet te corpore cœlum suspicere : et mente in terra vergere : caput sursum, et cor habere deorsum ?* Quam multi sunt hac tempestate Epicuri sectatores, quos *terræ filios jactitamus* (3), quia cœlum nullo modo recogitant, et cœlestia non recogitantes, ad instar Israëlitarum *pro nihilo habuerunt terram desiderabilem ?* (4)

Redeuntes exploratores, ad indagandam terram promissionis missi, dixerunt filiis Israël : *Vidimus terram valde opulentam et uberem : nolite negligere.* Christiani *cœlestes homines* (5) et cœli negotiatores cœlestem beatitudinem cognoscentes et æstimantes, ut pretiosam illam margaritam acquirere valeant, diligenter laborare tenentur. Nam ut ait Eusebius Emissenus : *Ille tantorum munerum repromissor non vult in opere suo tepidum, despicit fastidiosum, recusat coactum, respuit indevotum.* (6) Rejicit otiosum illum operarium tanquam denario diurno indignum, *non vult Deus bona sua nimia inveniendi facilitate vilescere* (7), sed exoptat ut Christianus in terra strenue laboret, antequam labores manuum suarum in cœlo valeat manducare. *Labores manuum tuarum quia manducabis.* (8) Inidonee loqui videtur Propheta : non enim manducamus labores fructuum, sed fructus laborum : *debuit enim dicere : Fructum laborum tuorum manducabis. Multi enim manducant fructum laborum suorum : laborant in vinea, ipsum laborem non manducant, sed quod de labore ipsorum nascitur, manducant.* (9) Hoc dubium ingeniose proponit et acutius solvit D. Augustinus : *Modo labores fructuum, postea fructus laboris : labores fructuum tuorum manducabis, beatus es, et bene tibi erit: beatus est de præsenti : bene tibi erit, de futuro est. Cum manducas labores fructuum tuorum, beatus es ; cum perveneris ad fruc-*

(1) Tert. L. ad Mart. 4. — (2) Tert. L. ad Mart. 5. — (3) Tert. L. de Idol. 11. — (4) Tert. Scorp. 13. — (5) L. 3. Inst. 10. — (6) Tert. Apolog. 1. — (7) Ephes. 1.

(1) Tert. L. 2. ad Nat. 4. — (2) Greg. Mag. Hom. 31. in Evang. — (3) Tert. L. 2. ad Nat. 12. — (4) Ps. 105. — (5) Tert. Scorp. 10. — (6) Hom. 3. ad Mon. — (7) Euseb. — (8) Ps. 127. — (9) D. August.

tum laborum tuorum, bene tibi erit; nam si bene tibi erit, utique beatus eris; et si beatus eris, bene utique tibi erit. De cœlesti felicitate expendit adhuc Prophetam Isidorus: *Quod perinde est ac si diceret: Vos qui sanctæ atque honestæ vitæ curam geritis, ipsius fructus comedetis, immortalibus scilicet coronis a Deo coronati.* (1) Utinam eodem impetu quo ad vitia feruntur homines, quæ eos ducunt ad infernum, sese ad virtutes quæ cœlum acquirunt, præcipitarent. Ad malum siquidem proni sunt, et sine adnixu ad iniquitatem currunt: quare Job de homine nequam sic fatur: *Levis est super faciem aquæ* (2); quia, ut D. Thomas elucidat, *videtur impio propter impetum concupiscentiæ super aquam et super quamcunque difficultatem leviter transire posse, ut ad rei concupitæ fruitionem perveniat.* Adeo veloci cursu ad vitia evolat impius, ut nullo obice retardetur. Symmachus velocitatem adauget, legens *supernatans aquæ*; præ velocitate cursus haud pede tangens terram. *Quemadmodum incedunt quædam sine pedibus, manante impetu, quod angues; et insurgente conatu, quod vermes; et spumante reptatu, quod limaces.* (3) Sic impii concupiscentia adeo præceps ad vitia fertur, ut non modo lubricam piscium velocitatem, levem ferarum celeritatem, sed et vermium, et anguium, et serpentium impetum, et absque pedibus cursum imitetur. Verum scelerosus Christianus qui innato impetu ad vitia currit, torpet ad virtutem, et lento adeo gradu ad cœlestem patriam properat ut vix bravium cursitantibus propositum attingat. Jacob (4) pro Rachel quatuordecim annis servivit Laban, et videbantur dies pauci præ amoris magnitudine: Christianus a fortiori cœlum desiderans et amans, toto vitæ tempore lato animo Deo servire debet, quia *ad magna præmia nisi per magnos labores perveniri non potest* (5): Ut enim ait Tertullianus: *Porro, et si fidei propterea congruebat sublimitatis et claritatis aliqua prolatio; tale quid esse oportuerat illud emolumenti, quod magno constaret labore.* (6) D. Augustinus velut mercatorem repræsentat Deum, qui beatitudinem venalem præbet: *Venale est quod habeo, dixit tibi Deus, Eme illud. Qui habes venale? Requiem, inquit, venalem habeo. Quanto labore digna est requies, quæ non habet finem? Æterna requies æterno labore recte emitur: digna est quidem emi labore perpetuo, sed necesse est labore temporali ematur, non quia non valet tanti, sed ut possideatur quod emitur.* (1) At quanto tempore durabit hic labor? *Non dicit, decies centena millia annorum labora: non dicit, vel mille annis labora; sed dum vivis, inquit, labora in paucis annis*, scilicet brevissimo vitæ tuæ tempore: *Gratias agentes illi qui ita dispensavit utramque vitam, ut laborum tempora cito finiantur, præmiorum vero sine fine durarent.* (2) D. Hieronymus prospiciens labores hominum ad terrena bona percipienda, exclamat: *Quantis sudoribus hæreditas cassa expetitur! minori labore margaritum Christi emi poterat.* (3)

Negotiatio inter vendentes et ementes initur: Bonus negotiator solet *ipsa erogari, quæ lucrifiant* (4): verum quidquid possimus erogare Deo, pro gloria cœlesti; *pretium damus quodammodo unam siliquam, ad recipiendos thesauros sempiternos.* (5) Quatuor autem potissimum modis hujusmodi thesauri comparari possunt: 1. Per passiones et cruciatus pro Deo et religione constanter toleratos: ad quod alludit Tertullianus alloquens martyres: *Et si aliqua amisistis vitæ gaudia, negotiatio est aliquid amittere, ut majora lucreris.* (6) 2. Per repudium seculi: quomodo religiosi renuntiant honoribus, voluptatibus et facultatibus, ut cœlum facilius consequantur: *Omnia arbitratus sum ut stercora, ut Christum lucrifaciam.* (7) 3. Per eleemosynas quæ largiuntur egenis: *Vile est enim quod datur, ubi tam grande est quod accipitur.* (8) 4. Per labores: nam *pretium illius labor est.* (9) Addit autem D. Augustinus: *Omne opus leve fieri solet, cum ejus pretium cogitatur, et spes præmii solatium est laboris.* (10) Æterna autem merces justitia et bonis operibus comparatur.

3. *Gaudete et exsultate, merces enim vestra plurima est in cœlo.* (11) Christianis adultis proposita beatitudo, merces nuncupatur, quia est virtutis præmium. Christianos Deus ut ad bene operandum illiceret, beatitudinem eis sub præmii titulo proponit. *Doctrinam suam non sub specie mandatorum atque exhortationis inducit, sed sub præmiis beatitudinum: ut scilicet sermonem ipsum faceret gratiorem.* (12) Neque enim bene meritus merum accipit beneficium, sed justam retributionem, qua exsolvitur illi debitum. Quod

(1) L. 1. Ep. 414. — (2) Cap. 24. — (3) Tert. L. de An. 10. — (4) Gen. 29. — (5) D. Greg. Hom. 37. in Evang. — (6) Tert. Scorp. 6.

(1) In Ps. 93. — (2) Cæs. Arel. Hom. 1. — (3) Ep. 15. — (4) Tert. Scorp. 6. — (5) D. August. in Ps. 93. — (6) Tert. L. ad Mart. 2. — (7) Phil. 3. — (8) Salv. L. 4. ad Eccl. — (9) D. August. in Ps. 93. — (10) Ep. 145. ad Demet. — (11) Tert. L. de Pat. 11. — (12) D. Chrys. Hom. 15. in Matth.

Theodoricus rex eleganter Cassiodoro dixit : *Macte vir felicitate laudabili, qui ad hanc vocem dominantis, animos impulist, ut bonorum tuorum potius fateremur esse quod dedimus.* (1) Christus etiam æternam justis largiturus beatitudinem, eorum recensebit et commendabit in ultimo judicio merita : quia *boni judicis est beneficia quidem hominum largius prædicare et ampliare.* (2) Hoc modo ejus ad beatitudinem firmatur, hoc titulo justis æterna debetur felicitas. Apud homines facile cessat beneficium datum non merenti : *Non firmis radicibus nititur amor indebitus : et cito ad examen reducitur quidquid gratiæ aura subripuit.* (3) Quod vero meritis nititur, firmius ex hac parte solidatur, et diutius perseverat. Idcirco Christus propalat Sanctorum meritis æternam deberi beatitudinem : quasi meritorum magnitudo sit gloriæ securitas et beatitudinis æternitas. Beatitudo nunquam cessabit : verum si ex aliquo capite esset cessatura, id eveniret defectu meritorum, et ideo proponuntur et exaggerantur a Christo merita beandorum, ut æterna beatitudo illis danda, etiam hoc titulo, æterna sit et diutius perseveret.

Ad opus autem æternæ felicitatis meritorium tria concurrunt : 1. Gratia sanctificans, quæ est principium meriti ; 2. Voluntas gratia adjuta, quæ est principium operis liberi et vitalis; 3. Acceptatio divina, quam fidelis Deus *spe promissionum* (4) declarat. His operibus meritoriis debetur, et quo quis majora habet merita, majori gaudet beatitudine : *Pro differentia enim mercedum, operarum quoque distantia credenda est.* (5) Qui meritis sunt despoliati, non habent jus ad gloriam, quia Deus *non reliquit nobis honorem tantum sine conditionibus* (6) : conditiones autem adultis oppositæ, sunt merita, sine quibus cœlestis datur merces. Homines quidem Deus *amavit qui vocaverat in salutem invitare, et ad gloriam.* (1) Eosdem adhuc vult beatos Christus pro quibus mortuus est; quia tamen Deus sub conditione meritorum, mercedem offert, et Christus promittit : ut eam nobis largiatur, appositas conditiones exspectat, *donec consummatio rerum resurrectionem omnium plenitudo mercedis expungat : tunc apparitura cœlesti promissione promulgata, ad quam ascensum suum Christus ædificat in cœlum, utique suis, ubi est et locus æternus, de quo Isaias : Quis annuntiabit vobis locum æternum, nisi Christus incedens in justitia, loquens viam rectam, odio habens injustitiam et iniquitatem ?* (2) Justi meritis ditati in via sanctitatis incedentes, cœlum merentur, juxta istud Sapientis : *Justum deduxit Dominus per vias rectas, et ostendit illi regnum Dei.* (3) Criminosi vero a cœlesti excluduntur regno. Audiatur hac supra re Apostolus : *An nescitis quia iniqui regnum Dei non possidebunt ? Nolite errare, neque fornicarii, neque idolis servientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque avari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces, regnum Dei possidebunt.* (4) Soli justi qui ratione gratiæ habent intra se regnum Dei, possunt esse cœlestis regni participes. Ut enim ait D. Augustinus, *regnum cœleste, homo, aliud non quærit pretium quam teipsum, tantum valet quantum es tu, te da et habebis illud. Quid turbaris de pretio ? Christus semetipsum tradidit ut acquireret te in regnum Deo Patri, ita et temetipsum da, ut sis regnum ejus ; ac non regnet peccatum in mortali tuo corpore, sed spiritus in acquisitione vitæ.* (5) In his in quibus regnat peccatum Deus non regnat ; illi vero in quibus non regnat Deus per gratiam, regnare non possunt in cœlo per gloriam ; illi vero in quibus regnat Deus per gratiam, regnant in cœlo per beatitudinem æternam.

(1) L. 1. Var. Ep. 3. — (2) Orig. in Cat. D. Tom. — (3) Ennod. L. 3. Ep. 11. — (4) Tert. Scorp. 13. — (5) Tert. L. 4. adv. Marc. 25. — (6) D. Chrysost.

(1) Tert. L. de Scorp. 6. — (2) Tert. L. 4. adv. Marc. 34. — (3) Cap. 10. — (4) 1. Cor. 6. — (5) Serm. 37. de Sanct.

CARO.

SCHOLIUM.

In hoc Tractatu, consideranda sunt carnis, 1. *Sublimia ;* 2. *Humilia;* 3. *Utilia;* 4. *Noxia ;* 5. *Merita ;* 6. *Demerita.*

CONCIO PRIMA.

Depretiantibus *carnem* (1), hæreticis scilicet, *ipsam etiam carnis indignitatem, quanta amaritudine possunt perorantibus* (2), respondendum est. Nec efficacius possunt retundi, quam carnis prædicando dignitatem, juxta Tertulliani monitum : *Vituperationem laudatione depellas.* (3) Ut autem hominis nobilitas desumenda est, 1. Ab illustribus natalibus ; 2. A gloriosis affinitatibus; 3. A sublimibus dignitatibus ; ita carnis dignitas mutuanda est, 1. A magnitudine principii, a quo suam desumpsit originem ; 2. A gloria eorum, quibuscum contraxit affinitatem ; 3. A sublimitate officiorum, quorum accepit dignitatem.

I. PARS. Osores carnis eam potissimum dedignantur, ob originem quam a limo seu terra desumit. *An aliud prius vel magis audias tam ab hæretico quam ab Ethnico? et non protinus, et non ubique convicium carnis in originem ?* (4) Verum, ut bene animadvertit Tertullianus, *nunc, etsi scandalum limus, alia jam res est. Carnem jam teneo, non terram : licet et caro audiat, terra es, et in terram ibis : origo recensetur, non substantia revocatur. Datum est esse aliquid origine generosius, et demutatione felicius. Nam et aurum terra, quia de terra : hactenus tamen terra : ex quo aurum, longe alia materia, splendidior atque nobilior de obsoletiore matrice. Ita et Deo licuit, carnis aurum, de limi, quibus putas, sordibus excusato censu eliquasse.* (1) Quantumvis sit despicabilis limus seu terra, de qua suam caro sumpsit originem, vilissimum tamen illud lutum, est Dei contactu nobilitatum, maximeque gloriosum apparet consideranti, quod, 1. A Deo producitur ; 2. Dei ingenio et cura producitur ; 3. Ut Christi venturi effigies et pignus producitur.

1. A Deo artifice sumpsit originem caro. Inde taxandam ejus dignitatem merito censet Tertullianus : *Incipiat jam tibi caro placere, cujus artifex tantus.* (2) Certe ad limi gloriam, de quo hominis formata est caro, sufficit dicere quod sit Dei opus : quæcunque namque materia fuisset a Deo assumpta, esset multum profecto a tali opifice nobilitata. Siquidem magnam illi contuliset Deus dignitatem, et eam eligendo, et eam tractando. *Cum etsi alia materia excudendo homini competisset, artificis fastigium recogitari oporteret, qui illam, et eligendo dignam judicasset, et tractando fecisset.* (3) Artificis dignitas largitur operi dignitatem ; Deus cujus est infinita dignitas, architectatus est limum, de quo formata est caro; ideoque attendenda non est originis vilitas, sed suprema tanti opificis dignitas. Quod exemplo explicat Tertullianus. *Phidiæ manus Jovem Olympium ex ebore molitæ, adorantur; nec jam bestiæ et quidem insulsissimæ dens est, sed summum seculi numen ; non quia elephantus, sed quia Phidias tantus.* (4) In statua a Phidia formata, duo erant distin-

(1) Tert. L. de Res. 2. — (2) Tert. L. 4. adv. Marc. 21. —(3) Tert. L. de Res. car. 5. —(4) Tert. L. de Res. car. 4.

(1) Tert. L. de Res. car. 6. — (2) Tert. L. de Res. car. 5. — (3) Tert. L. de Res. 6. — (4) Tert. ib.

guenda, materia scilicet et forma; ratione materiæ vilescebat, ratione formæ venerabatur ob artificis dignitatem. Inde a minori ad majus philosophatur Tertullianus : Si Phidiæ opus, quamvis ex materia vilissima, magno habitum fuit in honore, propter opificis meritum, tanto magis Dei opus est nobilitandum, quanto supremus ille artifex, cunctos in universum artifices in dignitate antecedit : *Deus vivus, et Deus verus, quamcunque materiæ vilitatem non de sua operatione purgasset, et ab omni infirmitate sanasset. An hoc supererit, ut honestius homo Deum quam hominem Deus finxerit?* (1) Sane plus accepit honoris opus a Deo factum, præsertim cum in eo formando ingenii sui adhibuerit curam.

2. Carnem belle nuncupat Tertullianus : *Manuum Dei operam, ingenii sui curam.* (2) Quid illustrius pro gloria carnis potest dici quam quod ejus cura sit negotium ingenii Dei ? Ingeniosum opus caro est, in quo fingendo et elaborando, ingenii sui curam adhibuit Deus. *Persequar itaque propositum, si tamen tantum possim carni vindicare, quantum contulit ille qui eam fecit, jam tunc gloriantem, quod illa pusillitas, limus in manus Dei quæcunque sunt pervenit, satis beatus etsi solummodo contactus. Quid enim si nullo amplius opere, statim figmentum de contactu Dei constitisset? Adeo magna res agebatur, quia ista materia exstruebatur.* (3) Magnam de solo Dei contactu, limus ex semetipso vilis, mutuatus est dignitatem : Deus tamen ut illum adhuc gloriosum magis redderet, in eo fingendo fuit totus occupatus. *Itaque totiens honoratur, quotiens manus Dei patitur, dum tangitur, dum decerpitur, dum deducitur, dum effingitur. Recogita totum illi Deum occupatum ac deditum, manu, sensu, opere, consilio, sapientia, providentia, et ipsa imprimis affectione.* (4) At cur Deus, qui solo verbo cætera produxit, tanto studio, tantaque cura, carnem architectatus est? quia limus ille tanta sollicitudine figulatus *lineamenta ducebat* (5) Christi, cujus erat effigies.

3. Nam, ut prosequitur Tertullianus, *quodcunque limus exprimebatur, Christus cogitabatur homo futurus, quod et limus, et caro sermo, quod et terra nunc.* Deus hominis figulans carnem, attendebat ad Christum hominem futurum; formando hominis caput, ad Christi respiciebat caput, in semetipso dicens : Tale erit Christi caput; fingens oculos, ad Christi oculos respiciebat, dicens : Ejusmodi erunt oculi Christi; et sic singula humani corporis formans membra, ad singula Christi attendebat membra. *Ita limus ille jam tunc imaginem induens Christi futuri in carne, non tantum Dei opus, sed et pignus* : scilicet humanationis et corporationis Filii Dei, qui verus homo futurus erat, veram assumpturus carnem, qua cum hominibus conversaretur, humane operaretur, genusque humanum redimeret media carne, quæ mirum in modum ex affinitate cum Verbo divino nobilitatur.

(1) Tert. L. de Res. 6. — (2) Tert. L. Res. 9. — (3) Tert. L. de Res. car. 6. — (4) Tert. ib. — (5) Tert. ib.

II. PARS. *Viderit quem juvat de carne gloriari.* (1) Si de suis affinitatibus homines gloriantur, nonne caro de affinitatibus quas contrahit, potest gloriari ? Dei unitatem, et ratio demonstrat, et fides docet. Divinitatem tamen, tum animæ rationali, tum Angelo, tribuit Tertullianus (2) : quovis autem modo tantus eis competat honoris titulus, caro mire nobilitatur ex affinitate cum trina divinitate (3) : cum, 1. Divinitate animi; 2. Divinitate Angeli; 3. Divinitate Verbi.

3. *Habes et limum de manu Dei gloriosum, et carnem de afflatu Dei gloriosiorem, quo pariter caro et limi rudimenta deposuit, et animæ ornamenta suscepit.* (4) Carnis gloria desumitur, tum a Deo artifice, qui eam de limo formavit; tum ab anima, quæ est forma substantialis quæ eam informat. Filium Dei nuncupat S. Zeno Veronensis, *paterni corporis nobilem inquilinum.* (5) At ex Tertulliano, *domus animæ caro est, et inquilinus carnis, anima.* (6) Filius in paterno sinu residens, paternæ splendor est gloriæ. *Hoc quoque ad gloriam carnis exuberat, quod proximam Deo continet.* Quod multiplici exemplo elucidat Afer. *Non es diligentior Deo, uti tu quidem Scyticas et Indicas gemmas, et rubentis maris grana candentia, non plumbo, non ære, non ferro, ne argento quoque oblaquees : sed electissimo et insuper operosissimo descrobes auro; vinis item et unguentis pretiosissimis quibusque vasculorum prius congruentiam cures : proinde perfectæ ferruginis gladiis vaginarum adæques dignitatem : Deus vero animæ suæ umbram, spiritus sui auram, oris sui operam, vilissimo alicui commiserit capulo, et indigne collocando utique damnaverit.* (7) Quasi dicat : Non minorem curam habebit Deus de animæ dignitate, quam homines de pretiosis, vel vasis, vel unguentis, vel unionibus. Pretio-

(1) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 3. — (2) Tert. L. de vel. Virg. 5. — (3) Tert. L. de Res. car. 5. — (4) Tert. L. de Res. 7. — (5) Serm. 1. de Gener. Fil. — (6) Tert. L. de An. 38. — (7) Tert. L. de Res. 7.

sis gladiis, pretiosas vaginas aptant homines; pretiosa unguenta non infundunt nisi in vasa convenientia; uniones, non æri, vel ferro, vel argento, sed auro duntaxat inserunt. Non absimiliter Deus animam rationalem nisi carni nobili et dignæ concatenabit. *Collocavit autem an potius et immiscuit carni: tanta quidem concretione, ut incertum haberi possit, utrumne caro animam, an carnem anima circumferat: utrumne animæ caro, anima appareat carni; sed et magis animam invehi atque dominari credendum est, ut magis Deo proximam.* Anima et caro tam intima connectuntur unione, ut substantiale ex illis resultet compositum. Anima quidem nobilior carne, tum quia Deo proximior, tum quia forma nobilior est corpore quod informat: anima tamen etsi dignissima, ornamentum mutuatur a carne. Quamobrem postquam Tertullianus docuit, quod in baptismate, cum Spiritu Sancto, sanctum contrahit connubium, addit statim: *Sequitur animam nubentem spiritui caro, ut dotale mancipium.* (1) Venusta sane metaphora, digna ut ab eodem repetatur: *Nam etsi animam quis contenderit sponsam, vel dotis nomine sequetur animum caro. Non erit anima prostituta, ut nuda suscipiatur ab sponso: habet instrumentum, habet cultum suum carnem.* (2) Cum itaque anima sit sponsa Spiritus Sancti, caro etiam sequitur animam; vel dotis nomine; vel tanquam instrumentum quo agit, vel tanquam supellex; vel tanquam cultus et ornatus ejus. Sponsa, a dote commendatur, a suppellectile ditatur, ab ornatu venustatur. Dos, supellex et cultus animæ, caro est; qua et opulentius dotatur et cultius ornatur, ut digne Spiritui Sancto nubat. Sic nobilior anima de ipsa carne nobilitatur, et caro de animæ affinitate gloriatur. Cujus adhuc gloria augescit ex affinitate quam habet cum Angelo.

2. Binam agnoscit Tertullianus inter Angelos et carnem affinitatem: unam ante Verbi divini humanationem, cum in humana forma manifestati sunt: non quod Angelorum natura in humanam sit conversa naturam; sed quia apparuerunt in corpore humano ex aere compacto. Etenim *constat Angelos carnem non propriam gestasse, utpote naturas substantiæ spiritalis.* (3) Angeli, qui ex sua natura sunt puri spiritus, et intelligentiæ totales (ad differentiam animæ rationalis, quæ licet sit spiritualis, est tamen pars essentialis hominis), hominibus apparuerunt non in vera, sed phantastica tantum carne. Ut enim ait Tertullianus, *quia et Angeli aliquando tanquam homines fuerunt, edendo et bibendo, et pedes lavacro porrigendo* (1): alteram affinitatem adhuc agnoscit Tertullianus inter Angelos et carnem, post resurrectionem scilicet, cum Beatorum caro erit angelificata. Magna sane carnis dignitas, quod ejus superficiem assumpserint Angeli, et in ejus specie apparuerint hominibus. Sed sumptuosius adhuc carnis elogium, quod homines carne induti, sint aliquando in Angelos reformandi. Tantum honorem in memoriam revocat Tertullianus: *Ut nunc recordemur ejus esse promissum homines in Angelos reformandi quandoque, qui Angelos in homines formarit aliquando.* (2) Nam licet Beatorum corpora propriam non amittant naturam, habitum tamen suscipient angelicum. *Ab hinc enim definimus carnem quidem omni modo resurrecturam, atque illa ex demutatione superventura, habitum angelicum suscepturam.* (3) Ea est dignitas quam mutuatur caro ex affinitate cum angelo, quæ incomparabiliter incrementatur ex affinitate quam habet cum Verbo divino.

3. Marcionitæ sunt *aspernati carnem, sicut et ipsum Dominum carnis* (4) veram Christo denegantes carnem. In illos hæreticos insurgunt Doctores catholici, *carneum atque corporeum probantes Christum.* (5) Christus est verus Deus et verus homo; at *non diceretur homo Christus sine carne.* (6) Constat namque *hominem carnis animæque texturam* (7), cum ex utraque essentialiter componatur. Christus considerari potest in nativitate, in vita et in morte, et ubique carneus et corporeus est. In nativitate: tenemur *credere in Deum natum, et quidem ex virgine, et quidem carneum.* (8) In vita: carneus apparuit: *Sermo enim vitæ caro factus, et auditus, et visus, et contrectatus, quia caro, qui ante carnem sermo tantum, in primordio apud Deum Patrem.* (9) Nisi habuisset carnem, neque visus, neque auditus, neque contrectatus fuisset. Tandem in passione et morte carneus: quare sic Marcionem urget Tertullianus: *Sed jam hinc responde, interfector veritatis, nonne vere crucifixus est? nonne vere mortuus, ut vere crucifixus? nonne vere resuscitatus, ut vere scilicet mortuus? Sed hæc quomodo in illo vera erunt, si ipse non fuit verus?*

(1) Tert. L. de An. 41. — (2) Tert. L. de Res. Car. 63. — (3) Tert. L. de Car. Chr. 6.

(1) Tert. L. de Res. 62. — (2) Tert. L. 3. adv. Marc. 9. — (3) Tert. L. de Res. 42. — (4) Tert. L. de Res. 2. — (5) Tert. ib. — (6) Tert. L. de Car. Chr. 1. — (7) Tert. L. de Res. 34. — (8) Tert. L. de Car. Chr. 4. — (9) Tert. L. adv. Prax. 15.

si non vere habuit in se quod figeretur, quod moreretur, quod sepeliretur, et resuscitaretur? Carnem scilicet sanguine suffusam, ossibus structam, nervis intextam, venis implexam, quæ nasci et mori novit? (1)

Supposita veritate carnis in Christo, pro carne gloriosius nihil excogitari potest. Nullus honor profecto comparandus est cum honore quem a divino Verbo accepit caro. Quapropter dilectus discipulus in primo Evangelii capite, carnis consummavit encomium, dicens : *Verbum caro factum est.* In laudem Beatissimæ Virginis decantat Joannes Damasc. *Gloria luti nostri, et humanæ naturæ venustas.* Multum quidem decoratur caro a Dei Matre, sed multo magis ab ipsomet Deo honoratur, qui eam sibi desponsavit : *At enim Christus amavit et carnem sicut Ecclesiam. Quantum honoris carni datur in Ecclesiæ nomine? Nemo non diliget imaginem quoque sponsæ, imo et servabit illam, et honorabit, et coronabit.* (2) Honorata, coronata et deificata est caro a Verbo divino. Nam sicut filia ignobilis desponsata Regi, Regina constituitur, et in solio regio collocatur : sic caro Verbo desponsata *habet honoris consortium* (3), ad solium ipsiusmet Dei sublimatur. *Seposita carnis injuria ad Dominum pertinentis.* (4) Themystius Euphrata terræ suæ adulans principi, ait : *Locum barbarum atque insuavem unius viri probitas delubrum fecit.* (5) Quod falso orator ille blanditur homini, vere adulandum est Deo, qui ex carne sacravit *Dei templum* (6), qui carnis vilitatem et ignominiam in honorem et gloriam commutavit. *Luserit ante Christum caro, imo perierit antequam a Domino suo requisita est, nondum erat apta officio sanctitatis, at ubi sermo Dei descendit in carnem, et sermo caro factus est, exinde caro quæcunque in Christo reliquas sordes pristinas solvit, alia jam res est* (7) : a Verbo namque ejus sponso sanctificata fuit, ad summum honorem sublimata, et præcipuis dignitatibus decorata.

III. PARS. Carnis *dignitates* (8) prædicat Tertullianus, multiplici namque splendet dignitate, sed trina potissimum coruscat dignitate : 1. Regum; 2. Sacerdotum; 3. Martyrum.

1. Magna dignitas Regis, qui est *omnibus major, solo vero Deo minor.* (9) Carnem vocitat Deus *molitionis suæ reginam*, quæ animam *et ipsius dominationis compotem præstat.* (1) Etenim ob carnem homo universi constitutus est monarcha : Angelus nobilior est homine, estque adhuc Dei imagine insignitus, non secus ac homo : Angelo tamen non demandavit Deus hujus mundi dominium, sed homini : quia Angelus est mere spiritualis, homo vero ex anima spiritali et corpore constat, et ratione corporis assimilatur rebus universi corporeis. Debet namque esse aliqua similitudo, proportio et convenientia inter regem et subditos. Idcirco carnem Deus *molitionis suæ reginam* nuncupat, quia per eam homo mundi habet imperium, et anima dominationis consors efficitur, quia, ut prosequitur Tertullianus, *porro si universa per carnem subjacent, animæ, carni quoque subjacent : per quod utaris, cum eo utaris necesse est. Ita caro dum ministra et famula animæ deputatur, consors et cohæres invenitur.*

2. Magna est equidem regia dignitas : sed *super omnes apices sacerdos suggestus* (2), id est, sacerdotalis ornatus. *Ne mihi narres purpuram, neque diadema : majus est et mirabilius ipso regno sacerdotum principatus.* (3) Eis namque dignitas regia non deest; quare eorum ministerium, *regale sacerdotium* (4) vocatur ab Apostolorum principe : et ob eamdem causam, *sacerdotes coronantur* (5), quoniam corona est insigne regum. Sacerdotes reges sunt, sed nobiliori modo quam principes terræ. Hi supra subditorum corpora dominantur, illi vero imperium exercent super animas. Tale ac tantum est munus sacerdotale, ut ei dignitatis culmen deferat martyr Ignatius. *Sacerdotium est omnium bonorum quæ sunt in hominibus apex.* (6) Sacerdotem super omnem dignitatem mundanam sublimat Innocentius Pontifex, et medium inter Deum et hominem collocat : *Sacerdos inter Deum et hominem medius constitutus, citra Deum, sed ultra hominem, minor Deo, sed major homine.* Plus audet S. Dionysius, et omnem humanam transcendens dignitatem, sacerdotem velut quid divinum contemplatur : *Qui sacerdotem dicit, augustiorem prorsusque divinum insinuat virum.* (7) Divinus quippe sacerdos ob duplex ministerium, quod sapit divinitatem. Unum est, facere deos, conferendo hominibus gratiam in pœnitentiæ sacramento : *Sacerdos Deus est, deosque efficit.* (8) Alterum, consecrare corpus et sanguinem Christi in sacrosancto Eucharistiæ mysterio : *Mira*

(1) Tert. L. de Car. Chr. 5. — (2) Tert. L. 5. adv. Marc. 18. — (3) Tert. — (4) Tert. L. 2. ad Uxor. 3. — (5) Orat. 19. — (6) Tert. L. de Resur. 44. — (7) Tert. L. de Pud. 6. — (8) Tert. L. de Resur. Carn. 10. — (9) Tert. L. ad Scap. 2.

(1) Tert. L. de Resur. Carn. 7. — (2) Tert. L. de Pall. 4. — (3) D. Chrysost. 5. de Verb. — (4) Esa. — (5) Tert. L. de Cor. Mil. 10. — (6) Epist. 10. — (7) De Eccles. Hier. 2. — (8) Greg. Taum. in c. 1. Apoc.

potestas, felix exercitium, ubi tractat sacerdos Dei Filium. (1) Duplici hac potestate carent Angeli, quia carent carne : utraque potiuntur homines, quia carne constant. Cui attribuenda sunt hæc Tertulliani verba : *Plus es illis quam sacerdos, cum per te habeant sacerdotem.* (2) Anima sola sacerdotali non fungitur munere, sed homo carne constans. Quam *religionis sacerdotem* (3) appellat Tertul., quia per eam homo sacerdotali fulget dignitate.

3. Eam adhuc vocat Deus *testimonii sui militem* (4), quia pro eo decertat, ejusque veritatem et cultum suo sanguine et sua morte testatur : quæ est tertia dignitas, ad quam hominem evehit caro, quæque tanta videtur D. Augustino, ut ei super cunctas Ecclesiæ dignitates deferat principatum : *Martyres in Ecclesiis primum locum tenent, atque apice sanctæ dignitatis excellunt.* (5) Eodem modo ratiocinatur Clemens Alex. martyrium *consummationem* (6) appellans, quia a consummata procedit dilectione, quæ *hominem martyrem excudit.* (7) Consummatam hanc dilectionem demonstrat homo media carne: *cum pro nominis fide in medium extracta, et odio publico exposita decertat; cum in carceribus maceratur teterrimo lucis exsilio, penuria mundi, squalore, pœdore, contumelia victus, ne somno quidem libera: quippe ipsis etiam cubilibus vincta, ipsisque stramentis lancinata : cum jam et in luce omni tormentorum machinatione laniatur; cum denique suppliciis erogatur, enisa reddere Christo vicem, moriendo pro ipso, et quidem per eamdem crucem sæpe, nedum per atrociora quoque ingenia pœnarum.* (8) Tam gloriosum est pro Deo pati et mori ut Angeli exoptarent habere corpora, quæ pro Dei honore supplicia tolerarent : et si beati illi spiritus essent livoris capaces, inviderent hominibus illam patiendi pro Deo felicitatem. Heraclitus (9) asseverat apud Clementem Alexandrinum, quod dii et homines honorant eos, qui in justo cadunt certamine. Sicut nullum adeo justum est certamen ac illud in quo generosi martyres pro Dei honore præliantes occubuerunt, ita nulli milites tantopere honorantur ac martyres ; nam *honorata est apud Deum mors religiosorum ipsius, quæ in ipso aditur ex testimonio religionis, et prælio confessionis pro justitia et sacramento.* (10) Illorum animas in cœlo præmiat Deus interminabili beatitudine, corpora vero a fidelibus in terra magna cum pietate venerantur : *Ut hinc intelligatur in quali honore secum habeat animas occisorum, quando caro exanimis tanto affectu divinitatis coronatur.* (1)

(1) D. August. Conc. 2. in Ps. 36. — (2) Tert. L. de Idol. 6. — (3) Tert. L. de Resur. Car. 9. — (4) Tert. L. de Resur. Car. 9. — (5) In Ps. 67. — (6) Stro. 4. — (7) Tert. Scorp. 6. — (8) Tert. de Resur. 8. — (9) Stram. 6. — (10) Tert. Scorp. 8.

CONCIO SECUNDA.

Cum *ex hac duplicis substantiæ congregatione confectus homo sit* (2), in semetipso defert tum nobilitatem animæ, tum vilitatem carnis. Quod probe cognoscens Gregorius Naz. in hæc admirationis verba prorumpit, *Illi iidem maximi sumus, et abjectissimi : temporales, et æterni, terrestres, et cœlestes, lucis hæredes et caliginis. Ad quamcunque partem vergimus, talis est conditio nostra.* (3) Admirabilis sane mixtura lucis et caliginis, æternitatis et temporis, gloriæ et dedecoris, sublimitatis et humilitatis, cœli et terræ, quæ nobis competit ratione spiritus et carnis. *Ex interpretatione enim figurata carnis et spiritus, nos sumus cœlum et terra* (4) : et ita simul et semel sumus spirituales et carnales, immortales et mortales, cœlestes et terrestres, magni et parvi, honoratissimi et abjectissimi : honoratissimi ratione animæ spiritalis, qua Dei defert imaginem ; abjectissimi ratione carnis, 1. Vilis et terrenæ ; 2. Tristis et ærumnosæ ; 3. Humilis et demissæ.

I. PARS. *Etiam affinis terræ caro nostra.* (5) Neque tantum terræ affinis humana caro, sed etiam terrena, et terram redolens : in triplici namque statu considerari potest, 1. In sua origine, dum producitur ; 2. In sua existentia, quandiu vita potitur ; 3. In sua defectione, dum corrumpitur : et ubique terram sapit : 1. In origine, seu ortu ; 2. In vita, seu occursu ; 3. In defectione, seu interitu.

1. *Caro terrena materia est* (6), quia suam a terra accepit originem. Hæc veritas adeo est communis ut et nota sit Christianis, et etiam Gentilibus pateat : *Ipsum quoque corpus nostrum, quod de limo figulatum, etiam ad fabulas nationum veritas transmisit, utriusque originem elementi confitetur, carne terram, sanguine aquam.* (7) Terrenus globus aquam simul cum terra complectitur ; humana caro figulata fuit ex luto, terra et

(1) D. August. Serm. de S. Vincent. — (2) Tert. L. de Pœn. 3. — (3) Adhort. de Paup. ad Monach. — (4) Tert. L. de Orat. 4. — (5) Tert. L. adversus Herm. 29. — (6) Tert. L. 1. ad Ux. 4. — (7) Tert. L. de Car. Chr. 9.

aqua compacto. *Nam ipsius quoque hominis figulandi opus sociantibus aquis absolutum est. De terra materia convenit, non tamen habilis nisi humecta et succida, quam scilicet ante quartum diem segregatæ aquæ in stationem suam superstite humore limo temperarant.* (1) Inter elementa infimum locum occupat terra, et universi adhuc sordibus contaminatur. *Quo nunc facit ad infuscandam originem carnis, nomen terræ ventilare ut sordentis, ut jacentis elementi?* (2) Suas terra vilitates et sordes communicat carni. *Immundæ a primordio ex fæcibus terræ, immundiori deinceps ex seminis sui limo.* (3) Immunditias, quæ humanæ carnis conceptum et ortum consequuntur, refert Tertullianus : *Perora age jam, spurcitias genitalium in utero elementorum, humoris et sanguinis fœda coagula, carnis ex eodem cœno alendæ per novem menses.* (4) Ejusmodi spurcitiæ terrenas sordes redolent, et carnem terrenam demonstrant, non solum in ortu, cum producitur, sed etiam in occursu, dum vita fungitur.

2. *Omnis materia sine testimonio originis suæ non est, etsi demutetur in novam proprietatem.* (5) Nam elementa remanent in mixto, præsertim elementum prædominans; in humana carne prædominatur terra, et ob hanc causam in suo occursu terram præ se fert. *Quid caro, quam terra conversa in figuras suas? Considera singulas qualitates, musculos ut glebas, ossa ut saxa, etiam circum papillas calculos quosdam; aspice nervorum tenaces connexus, ut traduces radicum, et venarum ramosos discursus, ut ambages rivorum; et lanugines ut muscos, et comam ut cespitem, et ipsos medullarum in abdito thesauros ut metalla carnis. Hæc omnia terrenæ originis signa et in Christo fuerunt.* (6) Pungit Tertullianus Apellem Marcionis discipulum, qui Christo cœlestem carnem tribuebat. Hunc hæreticum sic insequitur : *Quid dicis cœlestem carnem, quam unde cœlestem intelligas non habes? quid terram negas, quam unde terrenam agnoscas, habes? Esuriit sub diabolo, sitiit sub Samaritide, lacrymatus est super Lazarum, trepidavit ad mortem, sanguinem fudit postremo. Hæc sunt, opinor, signa cœlestia : sed quomodo contemni et pati posset, si quid in illa carne de cœlesti generositate radiasset? Ex hoc ergo convincimur nihil in illa de cœlis fuisse, propterea ut contemni et pati posset.*

(1) Tert. L. de Bapt. 5. — (2) Tert. L. de Resur. Car. 6. — (3) Tert. L. de Resur. Car. 4. — (4) Tert. L. de Car. Chr. 4. — (5) Tert. Car. Chr. 9. — (6) Tert. ibid.

(1) Ex passionibus et contumeliis quas passus est Christus, recte colligit Tertullianus ejus carnem esse non cœlestem, sed terrenam : quod ita est certum ut ratione utenti evidenter pateat. Nam *tacentibus apud nos quoque Prophetis de ignobili aspectu ejus, ipsæ passiones, ipsæque contumeliæ loquuntur. Passiones quidem, humanam carnem, contumeliæ vero inhonestam.* (2) Hæc omnia, quæ Christum verum demonstrant hominem, *terrenæ testimonia carnis sunt, ut et nostræ,* quæ in occasu in terram resolvitur.

3. *Ubique convitium carnis, in originem, in materiam, in casum, in omnem exitum ejus.* (3) Carnis, destitutionem fides docet, ratio demonstrat et experientia testatur. Illam fides docet; fide etenim *carnis defectionem agnoscimus.* (4) Illam ratio demonstrat; nam quod generatur inter creaturas, obnoxium est morti. *Mutuum debitum est inter se, nativitati cum mortalitate.* (5) Illam experientia testatur; quia *regnum mortis nihil operatur quam carnis dissolutionem.* (6) Huic regno subduntur omnes in universum homines, cujuslibet sint conditionis. *Quia testacea est caro secundum originem, in limo destruetur.* (7) Mixta resolvuntur in elementa ex quibus componuntur : ex terra formata est hominis caro, in terram redeat oportet. *Habet et caro secessus suos, in aquis, in ignibus, in alitibus, in bestiis; cum in hæc dissolvi videtur, velut in vasa transfunditur : si etiam ipsa vasa defecerint, cum de illis quoque effluxerit, in suam matricem terram quasi per ambages resorbetur.* (8) Quod unum sufficere debet ad expellendam ex hominum mentibus superbiam, quod intendit Ecclesia ipsorum capitibus imponens cineres, ut memoriam retineant : *Carnis post totum ignobilitatis elogium, caducæ in originem terram, et cadaveris nomen : et de isto quoque nomine perituræ, in nullum jam inde nomen, in omnem jam vocabuli mortem.* (9)

II. PARS. Talis est exitus carnis vilis et terrenæ, tristis, molestæ, et ut fatur Tertullianus, *frivolæ, infirmæ, molestæ.* (10) Loquitur de carne vita potienti, quæ est, 1. Frivola, quia multis indiget; 2. Molesta, quia miseriis subjacet; 3. Infirma, quia morbis et ægritudinibus subest.

1. *Carnis necessitatem* (11) agnoscit Tertullianus, quia indiget cœli motibus ad tem-

(1) Tert. L. de Car. Chr. 9. — (2) Tert. ib. — (3) Tert. L. de Res. 4. — (4) Tert. L. de Resur. 2. — (5) Tert. L. de Car. Ch. 6. — (6) Tert. L. de Resur. 47. — (7) Tert. L. de Resur. 44. — (8) Tert. L. de Resur. 63. — (9) Tert. L. de Resur. 4. — (10) Tert. L. de Resur. 4. — (11) Tert. L. de Pud. 16.

poris mensuram, siderum luminibus ad visum, igne ad calefactionem, aere ad respirationem, aqua ad navigationem, terra ad sustentationem, fructibus ad nutritionem, animantibus vel ad subjectionem, vel manducationem, vel vestem, hominibus ad auxilium, vel societatem, vel conversationem: angelis ad protectionem, Deo ad conservationem, et ut uno verbo loquar, *caro in penuria mundi* (1), quia ita est inops et egena ut omnibus indigeat; ita molesta ut pluribus incommodis subjaceat.

2. *Etenim qui sumus in isto tabernaculo corporis, ingemiscimus quod gravemur.* (2) Tot miseriis obnoxius est homo carne gravatus, ut sæpe sæpius fundat lacrymas. Ejusmodi incommoda præsentit infans in ipso nativitatis momento: *Mentior si non statim infans ut vitam vagitu salutavit, hoc ipsum se testatur sensisse atque intellexisse quod natus est.* (3) Lacrymulæ illæ a nascente infante emissæ sunt augures, et omninantur miserias, quibus homo toto vitæ decursu mancipatus est. Plus est, *quod de prospectu lacrymabilis vitæ quidam augurem incommodorum vocem illam flebilem interpretantur; quo etiam præsciens habenda sit ab ingressu nativitatis, nedum intelligens.* (4) Nullus quippe est homo qui obnoxius non sit fami, siti, calori, frigori, lassitudini, mœrori, dolori, totque ac tantis miseriis ut ad eas exprimendas Solon hominem vocitet *meram calamitatem*, quas omnes patitur homo ratione carnis *molestæ*. (5)

3. Adde, *et infirmæ*, quia ægritudinibus et morbis vexatur, quod cuidam Marcionitæ exprobrat Tertullianus: *At nunc et febricitas Marcionita, et cæteros tribulos et spinas dolor carnis tuæ tibi edit: nec fulminibus tantum, aut bestiis, aut pestibus, aliisque plagis Creatoris, sed et scorpiis ejus objectus, in quo te putas liberatum de regno ejus, cujus te muscæ adhuc calcant?* (6) Tot ac tam diversos homo patitur morbos ut vix enumerari possunt. Nonnullæ species dignoscendæ sunt ex Christi curatione: *Christus carnem ab omni vexatione restituit, leprosam emaculat, cæcam perluminat, paralyticam redintegrat, dæmoniacam captat, mortuam resuscitat.* (7) Cunctas in universum ægritudines persentit homo ratione carnis infirmæ. Cum *nihil mali sentire possit, sine carnis passionalis facultate* (8), a carne passionali patitur, et adhuc a carne demissa dejicitur.

(1) Tert. L. de Pat. 13. — (2) Tertullianus. — (3) Tert. L. de An. 19. — (4) Tert. ib. — (5) Clem. Alex. Strom. — (6) Tert. L. 1. adv. Marc. 24. — (7) Tert. L. de Car. Chr. 4. — (8) Tert. L. de Test. An. 4.

III. PARS. Homo defert *humilitatis suæ sarcinam* (1), carnem scilicet humilem, et humiliantem, quæ, 1. Hominem belluis inferiorem reddit; 2. Animam rationalem aggravat et deprimit; 3. Christum infra Angelos dejicit.

1. *Horres et infantem cum suis impedimentis profusum, utique et oblitum.* (2) Non horrore, sed compassione dignus est nascens infans, tot involutus incommodis, ut quasi oblitus a natura videatur. Ideoque nonnemo de ea merito conqueritur: quia cum aliis animantibus providentissima fuerit mater, homini soli noverca exstiterit. Nam pulli gallinæ, perdicis, vel coturnicis, mox ut ex ovo sunt egressi, sibi alimenta quærunt; infans vero sibi ad victum necessaria nequit comparare. Agni, hinnuli, vituli, equi, expediti nascuntur: statim namque ac in lucem sunt editi, cursitant, saltant; infans vero natu recens, immobilis existens, *pannis dirigitur.* (3) Aves brevissimo tempore venustantur plumis, catuli vellere, juba, crinibus teguntur; homo vero toto vitæ decursu remanet nudus, et ab aliis animantibus mutuatur indumenta, quibus vestiatur. Quinque sensibus utitur homo, cæterorum tamen animalium sensitivam non attingit perfectionem: nam eum superat aquila in visu, lupus in auditu, canis in olfactu, avis in gustu, simia in tactu. Cætera animantia in semetipsis habent arma, quibus se tueantur, et suos adhuc aggrediantur hostes; nam munita sunt vel rostris, vel unguibus, vel dentibus, vel cornibus: homo ex se nulla habet arma, quibus se defendat. Tot incommodis, indigentiis, infirmitatibus et miseriis addictus est homo ratione carnis, *substantiæ frivolæ ac sordidæ.* (4)

2. *Onerosæ* (5) adhuc, tum quia animam cœlestem ad ima deprimit: *tam enim corpus homo quam et anima* (6): anima autem deprimitur *ex corporis importuna societate* (7); tum quia animam rationalem a ratiocinatione impedit. Anima a carne in suis operationibus dependet: neque enim velle potest absque prævia cognitione; quia nihil volitum, quin præcognitum; neque valet intelligere absque operatione sensuum, quia nihil est in intellectu quod prius non fuerit in sensu. *Sed interim animam concepto suo obstruit, et obscurat, et concretione car-*

(1) Tert. L. de Cor. Mil. 14. — (2) Tert. L. de Car. Chr. 4. — (3) Tert. ib. — (4) Tert. L. de Res. Car. 8. — (5) Tert. L. de Resur. 4. — (6) Tert. L. de Resur. 32. — (7) Tert. L. de An. 58.

nis infœcat; unde illi velut per corneum specular obsoletior lux rerum est. (1) (Platonem in Chasmide imitatur, qui corneum specular vocavit carnem. Uterque alludit ad portas corneam et eburneam somniorum apud Homerum.) Tum quia animam spiritalem intra semetipsam velut in carcere detinet: *Corpus istud platonica sententia carcer.* (2) Tum maxime caro animæ gravis et onerosa videtur, quia eam a Domino cogit peregrinari: *Scientes quod cum immoramur in corpore, peregrinamur a Domino, per fidem enim incedimus, non per speciem.* (3) Quandiu intra corpus occluditur anima, Deum nequit intuitive videre; ut eum valeat intueri, sit separata oportet. Et ita *manifestum est, hoc quoque pertinere ad infuscationem carnis, quasi separantis nos a Domino* (4), et Christum adhuc infra Angelos dejicientis.

3. Evangelista Joannes *Verbum caro factum consignavit* (5), denotans summam Christi humilitatem. *Scriptura, ut Christi humilitatem magis ostenderet, carnem pro homine posuit.* (6) Caro est vilior pars hominis, et unionis divinæ indignior: hanc tamen non dedignavit Dei Filius, sed sibi in Incarnatione hypostatice univit, et ita *Christus omni se humilitate dejecit.* (7) Divinum Verbum potuit assumere carnem non a terra formatam: constat tamen *Christum terreni census induisse carnem* (8); et sic Dei Filius supremus Angelorum Dominus *infra Angelos diminutus, dum homo fit, quia caro et anima Filius hominis.* (9) Angeli sunt spiritales, cœlestes et immortales, multo nobiliores homine composito ex carne terrena, materiali et mortali: Dei Filius ut se infra Angelos dejiceret, elegit mortalem carnem. *Etiam passiones humanas, et sitim, et esuriem, et lacrymas, et ipsam nativitatem, ipsamque mortem erat subiturus, propter hoc minoratus a Patre modicum quid citra Angelos.* (10) Hæc Christi demissio tanta videtur Tertulliano, ut præ stupore exclamet: *Ergo Dei Filius in tantum humilitatis exhaustus!* (11) Quod si Verbi divini majestas ex unione cum carne fuit velut exhausta, nonne homo de semetipso debet humiliter sentire, deferens in sua natura humiliationis illicium: *Humiliatio tua in medio tui* (12); caro scilicet vilis et terrena, frivola, molesta, infirma, humilis et demissa. Idcirco ne homo (in quovis sit dignitatis gradu constitutus) alte sapiat; sed ut humiliter sentiat, nuncupatur caro. *Quid est autem homo aliud quam caro?* (1)

— (1) Tert. L. de An. 53. — (2) Tert. ibid. — (3) Tert. L. de Resur. 43. — (4) Tert. ibid. — (5) Tert. L. de Car. Chr. 20. — (6) D. August. Ep. 20. ad Honoratum. — (7) Tert. L. de Car. Chr. 4. — (8) Tert. L. de Car. Chr. 16. — (9) Tert. L. de Car. Chr. 14. — (10) Tert. L. adv. Prax. 16. — (11) Tert. L. de Car. Chr. 15. — (12) Marc. 24.

CONCIO TERTIA.

A Deo *autem non sola anima transigit vitam.* (2) Cum homo sit ex anima et carne compositus, ejus vita tum ab anima, tum a carne dependet: *Caro res est alterius substantiæ, et alterius conditionis, addicta tamen animæ in officia vitæ.* (3) Homo trinam potest ducere vitam: humanam et rationalem, politicam et civilem, christianam et fidelem. Trinæ huic vitæ necessaria est caro. Necessaria, 1. Vitæ humanæ et rationali; 2. Vitæ politicæ et civili; 3. Vitæ christianæ et fideli.

I. PARS. *Atque adeo totum vivere animæ carnis est.* (4) Triplicem vitam homini largitur anima: vegetantem scilicet, sentientem et rationalem. Ad triplicem illam vitam necessaria est caro: necessaria ad vitam vegetantem, nam media carne homo vegetat et augescit; necessaria ad vitam sentientem, nam per carnem anima sentit. *Quidni? per quam omni instrumento sensuum fulta est, visu, gustu, odoratu, contactu.* (5) Tandem necessaria ad vitam rationalem, nam homo ratiocinari nequit sine carne. *Sed etsi in cerebro, vel in medio superciliorum discrimine, vel ubiubi philosophis placet, principalitas sensuum consecrata est, caro erit omne animæ cogitatorium.* (6) Vita tum vegetans, tum sentiens, communis est homini et cæteris animantibus: vita rationalis est illi propria, importatque tria quibus a belluis discriminatur: nempe rationem, sermonem et operationem. His tribus, quæ vitam rationalem spectant, necessaria est: caro necessaria, 1. Ad ratiocinandum; 2. Ad loquendum; 3. Ad humane operandum.

1. *Consiste in medio, anima: hominem facis animal rationale.* (7) Rationalitas est differentia essentialis qua homo in sua natura constituitur, et a belluis irrationabilibus distinguitur. Rationalitatem habet homo non a carne, sed ab anima, quæ cum sit rationalis, ipsum efficit rationalem: *Puto autem magis hominem animal solum rationale, et animam esse sortitum, quæ illum facit ani-*

(1) Tert. L. 1. adv. Marc. 24. — (2) Tert. L. de Resur. 15. — (3) Tert. L. de An. 40. — (4) Tert. L. de Resur. 7. — (5) Tert. ibid. — (6) Tert. L. de Resur. 15. — (7) Tert. L. de Test. An. 1.

mal rationale, *ipsa imprimis rationalis*. (1) Verum quamvis anima sine carne hominem faciat rationalem, in homine tamen absque carne nequaquam valet ratiocinari. Ita enim in ratiocinando a carne et sensibus dependet, *ut nec cogitatus licet solos*, *licet non ad effectum per carnem deductos*, *auferamus a collegio carnis : siquidem in carne*, *et cum carne*, *et per carnem*, *agitur ab anima quod agitur in corde*. (2) Nec mirum si intellectus in ratiocinando dependet a carne : cum cogitationes, quas intra semetipsum concipit, in vultu appareant, et extrinsecus dignoscamur per carnem. *Quære adhuc an cogitatus quoque per carnem administrentur*, *qui per carnem dignoscuntur extrinsecus*. *Volutet aliquid anima*, *vultus operatur indicium*, *facies intentionum omnium speculum est*. (3)

2. Neque ratiocinatione tantum, sed etiam sermone a bellua distinguitur homo : *Sed accepisti*, *homo*, *os ad vorandum atque potandum ; cur non potius ad eloquendum*, *ut a cæteris animantibus distes ?* (4) Os in homine duplici servit ministerio : ad comedendum scilicet, et bibendum, et adhuc ad loquendum : illud cum sit animale, est homini belluisque commune ; istud est homini proprium, quia declarat conceptus mentis, qua belluæ carent, et qua pollet homo. Nam *ipsæ voces in sermone nostro*, *earum quæ cogitamus*, *signa sunt rerum*. (5) Et ob hanc causam, sermo *frater mentis* nuncupatur a Philone Judeo. Quem adhuc comparat Aaroni, qui Moysis fratris sui erat interpres. Dei Filium *sermonem* (6) vocitat Tertullianus, quia est *repræsentator Patris*. (7) Exprimit siquidem et declarat intellectus paterni notitiam. Non absimiliter *animorum imagines revera per sermones exprimuntur*. (8) Duplex est sermo : interior unus, mente conceptus; exterior alter, ore prolatus : ille repræsentat principium a quo producitur, iste aliis notificat sermonem internum mente conceptum : etenim *sermonis est ordinata communio*, *ut præsto fiant mutuæ voluntatis indicia*. (9) Magnum sane est discrimen inter hominem et Angelos. Angeli cum sint pure spirituales, loquuntur ad invicem per internam conceptus communicationem ; homines vero spiritu et carne adunati, externo indigent sermone, ut suos manifestent conceptus et percipiant alienos. Quare D. Augustinus docet *rationem decuisse homines*, *ut quoniam animos suos sentire non poterant ad eos sibi copulandos*, *sensu quasi interprete uterentur*. (1) Sermo exterior, sermonis interni interpres, ad corpus pertinet, nam *sermo de organo carnis est*. (2)

3. Quæ adhuc ad humanam necessaria est operationem : etenim *caro ab exordio uteri consata*, *conformata*, *congenita animæ*, *etiam in omni operatione miscetur illi*. (3) Homo ratione et libertate a bellua distinctus, nequit humane operari, nisi rationabiliter et libere agat. Veritas cujuslibet rei in conformitate cum suis principiis sita est. Tunc homo humane operatur, dum suas conformat actiones rationi, a qua in suo esse constituitur; legi naturali, a qua in agendo dirigitur; divinæ voluntati, cujus auctoritati subjicitur. Ad has humanas operationes, necessaria est caro, nam cum anima ejus indigeat consortio ad ratiocinandum : *Adeo et sine opere*, *et sine effectu*, *cogitatus carnis est actus* (4); indiget etiam illius societate ad rationabiliter operandum. *Negent factorum societatem*, *cui negare non possunt cogitatorum ;* concludit Tertullianus. Certe, *nunquam anima sine carne est*, *quamdiu in carne est*, *nihil non cum illa agit*, *sine qua non est*. Quandiu anima carnem informat, cum illa est, cum illa agit, simulque concurrit ad vitam, tum rationalem et humanam, tum civilem et politicam.

III. PARS. Inter animantia, solus homo est *animal civile* (5), quia, ut vult D. Augustinus, *nihil est quam genus hominis*, *tam sociale natura*. (6) Cui assentit moralis Philosophus: *Natura nos sociabiles fecit*. (7) Tria autem potissimum sunt quæ sociabiles efficiunt homines, eorumque vitam civilem et politicam conservant : nimirum scientiæ et artes, commercia et negotiationes, matrimonia et affinitates. Ad illa tria necessaria est caro. Necessaria, 1. Ad scientias et artes ; 4. Necessaria ad commercia et negotiationes ; 3. Necessaria ad matrimonia et affinitates.

1. Artibus, scientiis et officiis, vita politica et civilis solidatur : siquidem per artes quivis aliorum industria potitur. In scientiis unus aliis suos largitur conceptus, eosque ab ignorantia vindicat, disciplinis et bonis moribus imbuit. Tandem per officia quisque in suo gradu permanet, accipitque vel mercedem, si bene agat ; vel pœnam, si male vivat. Verum *artes per carnem*, *studia*, *ingenia*, *officia*, *per carnem*. (8)

(1) Tert. L. de Car. Chr. 12. — (2) Tert. L. de Res. 15. — (3) Tert. ibid. — (4) Tert. L. de Resur. 61. — (5) D. August. L. 15. de Trinit. 10. — (6) Tert. Apol. 23. — (7) Tert. L. adv. Prax. 24. — (8) Basil. Magnus. — (9) Plato in Timæ.

(1) L. 2. de Ordin. 12. — (2) Tert. L. de Resur. 7. — (3) Tert. L. de Resur. 16. — (4) Tert. L. de Resur. 15. — (5) Arist. L. 1. Pol. 2. — (6) L. 12. Civ. 26. — (7) Sen. Ep. 95. — (8) Tert. L. de Resur. 7.

2. *Omnia jam pervia, omnia nota, omnia negotiosa.* (1) Neque enim in solis artibus, scientiis et officiis, vita civilis et politica consistit, sed etiam in commercio et negotiatione sita est, qua regiones bona sibi propria mutuo communicant, ut abundantia unius alterius subveniat egestati. Ad hujusmodi commercium ineundum, negotiatores peragrant terram, et mare sulcant. *Nam ut quædam rerum, per singulas quasque terras, et unamquamque regionem maris a Deo distributa sunt, invicem sibi peregrina, et apud exteros mutuo rara : sed enim ex possessionum distributione, quam Deus ut voluit ordinavit, raritas et peregrinitas apud extraneos semper gratiam inveniens, de simplici causa non habendi quæ Deus alibi collocavit, concupiscentiam concitat habendi* (2) Negotiatione autem homines sibi comparant e longinquo res in suis regionibus raras et peregrinas : eas vero quæ apud illos communes sunt, commodant extraneis ad quod necessaria est caro. Nam *opera, negotia, per carnem.* (3) Mundum ex elementis compositum, hominum usui et utilitati destinavit Deus. *Grande opus et dignum Deo mundus : etsi mundum homini, non sibi fecit, considerando et magnitudinem, et vim, et potestatem, et honorem, et decorem, opem, fidem, legem singulorum elementorum, quæ omnibus gignendis, alendis, conficiendis, reficiendisque conspirant.* (4) Tot bonis, quibus mundus abundat, tot commoditatibus, quas subministrant elementa, utitur homo per carnem. *Quem enim naturæ modum, quem mundi fructum, quem elementorum saporem, non per carnem anima depascitur ?* Per quam adhuc matrimonia et affinitates confœderantur.

3. *Prohiberi nuptias nusquam omnino legimus, ut bonum scilicet.* (5) Plura oriuntur ex matrimonio bona, hoc enim lites et jurgia dirimuntur, amicitiæ et concordiæ firmantur. A matrimonio habetur mutua in convictu societas, in adversitate solatium, in ægritudine auxilium, et in quavis fortuna consortium. Per matrimonium natura humana habet individua, ad speciei conservationem ; respublica, cives ad gubernationem ; Ecclesia Christianos, ad sacramentorum administrationem vel susceptionem ; parentes, liberos, ad senectutis levamen et consolationem ; Angeli, fratres, ad ruinarum repletionem ; Deus, subditos, ad legum observationem et laudum decantationem ; cœlum, Sanctos, ad interminabilis beatitudinis participationem. *Unde sufficiamus ad enarrandam felicitatem ejus matrimonii quod Ecclesia conciliat, et confirmat oblatio, et obsignat benedictio; Angeli renuntiant, pater rato habet ? Quale jugum fidelium duorum unius spei, unius voti, unius disciplinæ, ejusdem servitutis ? Ambo fratres, ambo conservi, nulla spiritus carnisve discretio ; alterutro docentes, alterutro hortantes, alterutro sustinentes ; in Ecclesia Dei pariter utrique, pariter in angustiis, pariter in refrigeriis. Neuter alterum celat, neuter alterum vitat, neuter alteri gravis est. Sonant inter duos psalmi et hymni, et mutuo provocant quis melius Deo suo cantet.* (1) Hæc multaque alia bona consequuntur fidelium matrimonia, quibus potiuntur conjuges ratione carnis. Etenim *matrimonium est cum Deus jungit duos in unam carnem.* (2) Sapienter autem animadvertit Tertullianus : *Conjunctionem viri et feminæ benedictam a Deo, ut seminarium generis humani, et replendo orbi, et instruendo seculo excogitatam.* (3) Ad hæc omnia necessaria est caro, per quam homines generantur, orbis impletur, seculum instruitur, et religio conservatur.

III. PARS. *Et hæc quidem, velut de publica forma humanæ conditionis in suffragium carni procuraverim. Videamus de propria etiam christiani nominis forma, quanta huic substantiæ apud Deum prærogativa sit.* (4) Plura sunt quæ Christianum notificant, et ab ethnico discriminant : sed præcipue tria christianam vitam spectant, nimirum fides, Dei benedictio, et sanctificatio. Caro autem Christiano necessaria est, 1. Ad credendum; 2. Ad Deum benedicendum ; 3. Ad sanctificandum.

1. *Non omnium credere est, quod Christianorum est.* (5) Ad divina credenda mysteria, quæ naturæ captum et rationis superant lumen, humilitas est necessaria qua intellectus divinæ auctoritati substratur, licet a Deo revelata, sensui contraria, menti absurda, scientiæ impossibilia videantur : *Crucifixus est Dei Filius : non pudet, quia pudendum est. Et sepultus resurrexit : certum est, quia impossibile est.* (6) Hanc autem intellectus subjectionem, et animi humilitatem non habent neque philosophi, neque hæretici : non philosophi, qui sunt *homines glorio solius libidinosi* (7) : non hæretici, quia *omnes tument, omnes scientiam pollicentur.* (8)

(1) Tert. L. de An. 30. — (2) Tert. L. 1. de Cult. Fem. 8. — (3) Tert. L. de Res. Car. 7. — (4) Tert. L. 1. adv. Marc. 12. — (5) Tert. L. 1. ad. Ux. 3.

(1) Tert. L. 2. ad Ux. 8. — (2) Tert. L. de Mon. 9. — (3) Tert. L. 1. ad Ux. 2. — (4) Tert. L. de Res. 8. — (5) Tert. L. de An. 6. — (6) Tert. L. de Car. Chr. 5. — (7) Tert. L. Apol. 47. — (8) Tert. de Præsc. hæret. 41.

Soli Christiani humilitatis sectatores, divinæ auctoritati, ejusque Ecclesiæ subjectantur. Inde Marcionem sic pungit Tertullianus : *Si Christianus es, crede quod traditum est.* (1) Quod si non credis, *non es Christianus, non credendo quod creditum Christianos facit, et eo magis mortuus, quo magis non es Christianus.* Fides ad vitam animæ necessaria est, quia nemo vivere supernaturaliter sine gratia potest : gratiam autem non habet nisi placeat Deo, sine fide impossibile est ut placeat Deo, sine carne autem credere nequit : *Etsi sufficeret carni, quod nulla omnino anima salutem possit adipisci, nisi dum est in carne crediderit : adeo caro salutis est cardo.* (2) Ut fides in mentibus adultorum ingeneretur, requiritur concionator qui verbum Dei ore prædicet, et auditor qui aure illud audiat : nam *fides ex auditu, auditus autem per verbum Dei.* Verbum autem Dei per os prædicatoris seminatur : ad prædicandum autem et audiendum verbum Dei, necessaria est caro. Unde Tertullianus : *Nos enim qui totam fidem in carne administrandam credimus, immo et per carnem verbum Dei prædicatur, et Deus benedicitur.* (3)

2. *Etiam, quod penes Deum bonitatis et benignitatis omnis benedictio, inter nos summum sit disciplinæ et conversationis sacramentum.* (4) Sumit ibi Sacramentum, non pro uno ex septem novæ legis sacramentis, sed pro nota, qua fideles ab infidelibus discriminantur. Gentiles namque Dei non decantant laudes, sed potius suis blasphemiis majestatem ejus lacessunt : Christiani vero divinarum laudum prædicationem sibi specialiter arrogant ; in ea summum religionis constituunt sacramentum, et ad hoc ministerium eis datum os existimant. *Sed accepisti, homo, os ad eloquendum, ut a cæteris animantibus distes ; cur non potius ad prædicandum Deum, ut etiam hominibus antistes ?* (5) Quivis homo Deum laudare tenetur in gratitudinis monumentum. *Plane benedici Deum omni tempore ac loco condecet : ob debitam semper memoriam beneficiorum ejus ab omni homine.* (6) Hoc debitum Deo denegant Gentiles, qui nec beneficiorum Dei servant memoriam, nec ei gratias agunt, nec ejus decantant laudes. Idcirco Christiani ut satis Deo faciant pro blasphemiis ethnicorum, hæreticorum et impiorum, qui eum offendunt, debent eum laudare ; ad hoc enim acceperunt os et linguam. Nam si *honorem oris quæras* (1), consistit non solum in eo quod utaris *lingua ad non blasphemandum*, sed ulterius requiritur, ut ea utaris ad Deum benedicendum : nam *carnis est os ad proferendum optimum quemque sermonem.* (2)

3. Agnoscit Tertullianus *sacramentum sanctificationis* (3) institutum a Deo ad gratiam sanctificandam et conferendam. Sacramenta novæ legis sunt elementa efficacia : quærite accedentibus ex opere operato conferunt sanctitatem : et quia non pro Angelis, sed pro hominibus instituta sunt, sunt signa sensibilia, quæ insensibilem largiuntur gratiam. In quibus duo consideranda sunt : ipsum Sacramentum, et res Sacramenti : res seu effectus Sacramenti est insensibilis, quia spiritalis, gratia scilicet et character. Sacramentum est signum sensibile in rebus sensibilibus consistens, ut aqua in baptismo, chrisma in confirmatione, oleum in extrema unctione, species panis et vini in eucharistia, verba humano ore prolata in pœnitentia, voces vel nutus externi in matrimonio. Unde de Christo sacramentorum institutore sic fatur Tertullianus : *Sed ille quidem usque nec aquam reprobavit Creatoris, qua suos abluit ; nec oleum, quo suos unguit ; nec mellis et lactis societatem, quo suos infantat.* (4) Sicut sacramentum duo importat, nempe signum sensibile et corporeum, et gratiam insensibilem et spiritalem, ita suscipiens sacramentum duobus constat, nimirum corpore sensibili et anima spiritali. Deus in sacramento largitur gratiam insensibilem, medio signo sensibili, quod est instrumentum morale a Deo institutum ad conferendam animæ sanctitatem. Nam *per hæc exterioris hominis administrantia munerum divinorum ab anima deducuntur ad sensus.* (5) Suscipiens digne sacramentum recipit in anima gratiam sanctificantem, sed media carne, cui applicatur sacramentum, quod est signum efficax gratiæ et sanctitatis. *Siquidem caro abluitur, ut anima emaculetur ; caro ungitur, ut anima consecretur ; caro signatur, ut et anima muniatur ; caro manus impositione adumbratur, et ut anima spiritu illuminetur ; caro corpore et sanguine Christi vescitur, ut et anima de Deo saginetur.* (6)

(1) Tert. L. de Car. Chr. 2. — (2) Tert. L. de Res. Car. 8. — (3) Tert. L. de Res. 45. — (4) Tert. L. de Test. An. 2. — (5) Tert. L. de Res. 61. — (6) Tert. L. de Orat. 3.

(1) Tert. L. de Res. 61. — (2) Tert. L. de Res. 45. — (3) Tert. L. de Bapt. 4. — (4) Tert. L. adv. Marc. 14. — (5) Tert. L. de Cor. Mil. 5. — (6) Tert. L. de Res. 8.

CONCIO QUARTA.

Ad *offuscationem carnis* (1) omnia monumenta concurrunt, nulla est gens quæ in illam non oblatret, ad carnem dedecorandam omnes fere homines confœderantur. Auditur *ubique convicium carnis immundæ, frivolæ, infirmæ, criminosæ, onerosæ, molestæ, caducæ.* (2) Tot ignobilitatis elogia modo non sunt expendenda, sed tria tantum producenda : ostendendo, 1. Carnem infamem et ignominiosam ; 2. Rebellem et seditiosam ; 3. Peccatricem et scelerosam.

I. PARS. *Carnis honorem* attendit Tertullianus. Multimodo autem honoratur caro. Ex Dei contactu, qui eam de terræ limo figulavit ; *itaque totiens honoratus quotiens manus Dei patitur.* (3) 2. Ex unione hypostatica cum Verbo divino, quod in humanatione, tum animam assumpsit, tum carnem, *cujus Christum consortem* (4) credere tenemur ; 3. Ex unione cum anima rationali Deo proxima ejusque imagine insignita. *Hoc quoque ad gloriam carnis exuberat, quod proximam Deo continet.* (5) 4. Ex baptismatis sacramento, in quo media carne, anima ab originali peccato mundatur, et insuper gratia sanctificante, et sacro charactere donatur : *Quod sciam et caro tinguitur.* (6) 5. Ex manifestatione Christi, cujus præ se fert in semetipsa vitam. *Vide carnem quantam ut in illa vita Christi manifestetur.* (7) 6. Ex martyrio quod pro religionis fide et Dei cultu patitur. *Plane gloriabitur Christianus etiam in carne, sed cum propter Christum lacerata duraverit, ut spiritus in ea coronetur.* (8) 7. Ex resurrectione in qua ad beatitudinem suscitabitur. *Quia caro divini thesauri conditorium est, extolletur.* (9) 8. Ex gloria et consecutione bonorum *quæ illam manent in regno Dei reformatam, et angelificatam.* (10) Caro tamen tot titulis gloriosa a tanta gloria persæpe degenerat : caro tantopere honorata semetipsam depretiat, et famæ suæ ornamenta deponens, 1. Sese devenustat ; 2. Animam dedecorat ; 3. Hominem infamat.

1. *Non tamen suo nomine caro infamis.* (11) A Deo namque producta, toto tempore quo homo innocentiæ servavit statum, tantum abest ut de aliqua notetur infamia, quin immo magna de gloria commendatur : quare exclusa naturæ corruptione, ejusque admissa integritate, prædicare *corporis gloriam licet* (1), a Deo figulatam agnoscendo carnem : *Jam tunc gloriantem quod illa pusillitas, limus in manus Dei pervenit: satis beatus, etsi solummodo contactus.* (2) Ideoque si ejus attendatur productio, tempusque naturæ institutæ et integræ observetur, carni *nemo jam infamiam incutiat* (3) : deperdito tamen innocentiæ statu, et grassante naturæ corruptione, carnem, Doctores catholici *manifeste damnant ignominia* (4) ; nemo negat crimen esse infamia dedecoratum et ignominia puniendum ; caro autem vel ad crimen allicit, vel illud exsequitur. Ideirco judices, carnem suppliciis tradendam sapienter decreverunt, ut reorum scelus *in dedecore carnis exhiberetur.* (5) De innocua Susanna, quæ in hominum judicio criminosa apparebat, sic fatur Tertullianus : *Rea venerat, erubescens de infamia sua.* (6) Sicariorum, latronum, noxiorumque hujusmodi non innocua, sed scelerosa ad supplicium ducitur caro, ut de infamia sua erubescat. Multum sane fuit criminosus Jupiter, *cui nullam insignem infamiam fabula reliquit.* (7) Hunc etenim prodit *squamatum, aut cornutum, aut plumatum amatorem, aut in aurum conversum* (8) : ad denotandam omnimodam qua immersus est luxuriæ obscœnitatem : siquidem Jupiter tot fuit formis immutatus, et tam insigni infamia dehonestatus, ob venereas immunditias carnis, quæ est seminarium omnis ignominiæ, qua multi denigrantur homines. *Quod enim aliud genus seminarium est infamiæ nostræ.* (9) Sicut pudicitia est *honor corporum* (10), ita impudicitia eorum est dedecus ; prætereundo autem, quæ delitescunt nefanda carnis, nec ullo modo attendendo *ad illam occultorum facinorum infamiam* (11), manifesta sunt ex Apostolo opera carnis, quæ carnem infamant, et animam dedecorant.

2. Eva venenoso serpentis halitu afflata, *non sustinuit sola conventa, sed apud Adam impatiens tacendi est, ac traducem illum ejus quod a malo hauserat, facit.* (12) Primam et solam Evam convenit dæmon, quæ tacendi impatiens, in Adamum pravam transfudit diaboli suggestionem, fecitque sui criminis collegam et administrum, in commu-

(1) Tert. L. de Res. 43. — (2) Tert. L. de Res. 4. — (3) Tert. L. de Res 6. — (4) Tert. ib. 2. — (5) Tert. L. de Res. 7. — (6) Tert. L. de Res. 44. — (7) Tert. ib. — (8) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 3. — (9) Tert. L. de Res. 44. — (10) Tert. L. de Res. 26. — (11) Tert. L. de An. 40.

(1) Tert. L. de Cult. Fem. 3. — (2) Tert. L de Res. 6. — (3) Tert. L. Apol. 21. — (4) Tert. L. de Spect. 22. — (5) Tert. L. 1. adv. Marc. 11. — (6) Tert. L. de Cor. Mil. 4. — (7) Tert. L. 2. ad Nat. 13. — (8) Tert. Apol. 21. — (9) Tert. L. 1. ad Nat. 14. — (10) Tert. L. de Pud. 1. — (11) Tert. Apol. 6. — (12) Tert. L. de Pat. 5.

nem prosapiam originalem traducendo culpam. Quapropter Evam sic alloquitur Tertullianus : *Tu es diaboli janua, tu es arboris illius resignatrix, tu es divinæ legis prima desertrix , tu es quæ eum persuasisti, quem diabolus aggredi non valuit.* (1) Caro autem fuit velut medium delicti quod Eva commisit : nam ad illud operandum, tria corporis concurrerunt membra, scilicet auris, quæ diaboli sermonibus præbuit assensum ; oculus, qui pomi intuitus est pulchritudinem, et lingua, qua Adamus ad peccandum inductus est. Eodem fere modo quo Adæ delictum suum ab Eva traxit originem et ignominiam, anima a carne, immunda et infamis efficitur: ex unione namque cum carne ex massa Adami desumpta, anima originalis culpæ macula dehonestatur. Nam ut profunde ratiocinatur Tertullianus : *Omnis anima, eousque in Adam censetur, donec in Christo recenseatur. Peccatrix autem, quia immunda, recipiens ignominiam ex carnis societate.* (2) Originale peccatum est ignominia qua anima denigratur, quam mutuatur ipso momento quo scelerosæ unitur carni. Tunc peccatrix efficitur, et in statu peccati et ignominiæ remanet, quoad usque in Christo, per baptismum recenseatur. Verum quantumvis animam baptismus emaculet, reddat innocuam, et ab originalis delicti ignominia liberet, non eximit tamen a corruptione naturæ, et carnis concupiscentia, quæ remanet adhuc in renatis. Idcirco interior Eva nostra a D. Augustino caro nuncupatur. Quia sicut Eva Adamum ad peccandum adduxit, ita animam caro ad delinquendum allicit, et hominem ad carnaliter vivendum accendit. Nam *quid concupiscet caro, quam quæ magis carnis sunt ?* (3) Carnalia scilicet opera, quæ dedecorant animam et hominem infamant.

3. Tantum ac tam infame videtur Tertulliano originale scelus ut illud *ignominiam delicti* (4) vocitet. Hanc autem ignominiam incurrit homo media carne, divinæ auctoritati præferens gulam. Nam *facilius ventri quam Deo cessit ; pabulo potius quam præcepto annuit ; salutem gula vendidit ; manducavit denique et periit.* (5) Rei qui ob insigne aliquod facinus damnantur, et puniuntur, infames habentur apud omnes: et quo majores sunt quas luunt pœnæ, eo majori laborant infamia. Qualis, quæso, originalis culpæ ignominia, pro qua primus parens damnatus est, et multiplici pœna mulctatus ? Cuncti scelerosi non idem patiuntur supplicium : nonnulli denudantur bonis, ut Deo, justitiæ et parti satisfaciant ; alii exsilio mulctantur ; nonnulli triremibus vel metallis damnantur ; tandem aliqui ultimo supplicio puniuntur. Cunctas has pœnas scelerosus sustinuit Adamus, quem *condemnatum cum seculi dote* (1) contemplatur Tertullianus; et sicut Curialis regi familiaris, ab eoque bonis et honoribus cumulatus, benevolo principi infidelis et ingratus existens, denudatur officiis, beneficiis et bonis sibi a rege collatis, ita inobsequens Adamus *non habendo fidem, etiam quod videbatur habere ademptum est illi, paradisi gratia, et familiaritas Dei.* (2) Cunctis fuit donis justitiæ originalis despoliatus ; e paradiso ejectus, in exsilium missus, et *in ergastulum terræ laborandæ relegatus* (3) : eo modo quo criminosiores ad metalla damnantur. *Pellitus orbi, ut metallo datur.* (4) Nec labori tantum mancipatus fuit ingratus et infidelis Adamus, verum etiam morti addictus. Nam *edit inlicitum, et transgressione saturatus, in mortem cruditavit.* (5) Et sicut nobilis læsæ regiæ majestatis reus suam deperdit nobilitatem, rusticus declaratur, eamdemque pœnam transfundit in filios, qui ob paternum crimen a nobilitate degenerant, et ignobiles habentur, sic *homo damnatur in mortem, ob unius arbusculæ delibationem, et exinde proficiunt delicta cum pœnis, et pereunt jam omnes, qui paradisi nullum cespitem norunt.* (6) Exceptis scilicet Christo et Deipara, qui nequaquam in Adamo peccarunt, cæteri omnes homines, sicut ab illo accipiunt originem et naturam, ita mutuantur peccatum et pœnam. Nam in illo transgrediuntur ; e paradiso ejiciuntur ; morti subjiciuntur ; portantes imaginem ejus *per collegium transgressionis, per exsilium paradisi, per consortium mortis.* (7) Et quamvis sit *princeps et generis et delicti Adam* (8), quia tamen Eva, mater viventium, Adamum ad delinquendum induxit, *ab illis incipit infamia* (9), qua cuncti infamantur mortales, ob carnem infamem et ignominiosam, rebellem et seditiosam.

II. PARS. *Imperium animæ, obsequium carni distribuimus* (10) ; etsi caro obsequi animæ debeat. Agnoscit merito Tertullianus *insatiabilem carnis cupiditatem* (11), qua scilicet imperandi in animam æstuat desiderio. Qui dominandi ambiunt potestatem, tribus

(1) Tert. L. 1. de Cult. Fem. 1. — (2) Tert. L. de An. 40. — (3) Tert. L. de Mon. 1. — (4) Tert. L. de Cult. Fem. 1. — (5) Tert. L. de Jejun. 3.

(1) Tert. L. de Pœn. 2. — (2) Tert. L. 2. adv. Marc. 2. — (3) Tert. ibid. — (4) Tert. L. de Pall. 3. — (5) Tert. Scorp. 5. — (6) Tert. 1. adv. Marc. 22. — (7) Tert. ib. — (8) Tert. L. de Exh. Cast. 2. — (9) Tert. L. adv. Jud. 13. — (10) — Tert. L. de Res. 16. — (11) Tert. Exhort. Cast. 22.

potissimum utuntur mediis, ut propositum assequantur finem (1): 1. Principis dedignantur imperium, et in eum sese rebelles demonstrant; 2. Cum principe decertant, quem de throno deturbare totis viribus nituntur; 3. Ad suum auxilium vocant principis hostes, quibuscum fœderantur, et societatem ineunt. His tribus viis caro principatum in animam usurpare contendit. Nam, 1. Ejus despicit imperium et obsequium præstare recusat; 2. Cum ea continuo decertat; 3. Diabolum infensissimum animæ inimicum sibi sociat.

1. *Per carnem anima potestate respersa est.* (2) Per carnem duplex accepit imperium anima: unum in universum ex elementis compositum: nam, ut addit Africanus, *universa per carnem subjacent animæ.* (3) Aliud in ipsam carnem: etenim *caro ministra et famula animæ deputatur*; quo nihil convenientius et æquitati conformius: quia cum anima sit cœlestis spiritualis et immortalis, congruentissimum est ut carni terrenæ, materiali et mortali dominetur: *Sed et magis animam dominari credendum est, ut magis Deo proximam.* (4) Hunc justitiæ ordinem evertit caro, obsequium animæ denegans, et imperium in illam usurpans. Magna sane injustitia est, de qua fatur Sapiens: *Vidi servos in equis, et principes ambulantes super terram, quasi servos.* (5) Hanc in homine deordinationem quotidie conspicimus, in quo princeps animus pedester ambulat; servus vero corpus equitat ut dominus: ubi anima regina famulatur, caro famula dominatur, quamvis caro animæ subjicienda sit: *Caro terrena materia est, spiritus vero cœlestis: Cur cœlestibus terrena non cedant?* (6) Tantum abest ut animæ subdatur caro, imo ut ejus imperium usurpet, indesinenter cum ea decertat.

2. *Caro adversus spiritum concupiscit.* (7) Inde procedit assidua illa pugna quæ versatur inter carnem et animam, corpus et spiritum. De qua sic fatur D. Bernardus: *Quam domesticus hostis! quam periculosa pugna! quam intestinum bellum! Hostem hunc crudelissimum nec fugere possum, nec fugare; circumferre illum necesse est, quoniam alligatus est nobis: nam quod periculosius est, hostem nostrum ipsi cogimur sustentare, perimere eum non licet.* Etsi carnem quantumvis animæ infensam occidere sit inlicitum: *Nemo, inquit Apostolus, carnem suam odio habet, sed nutrit, et fovet eam sicut Christus Ecclesiam* (8): licitum tamen est, imo et necessarium carnales ejus perimere concupiscentias, quæ militant adversus spiritum. Hoc probi exsequuntur Christiani, *occidentes in se concupiscentiam libidinis.* (1) Quando duo hostes inter se decertant, ille victoriam sine dubio reportat, qui ab aliquo tertio auxiliares recipit copias. In pugna carnis et spiritus, victoria a nobismetipsis dependet. Tunc anima de carne triumphat, quando pro ipsa, contra carnem dimicamus; tunc vero caro de anima triumphat, quando ejus partes tuemur. Suspiciendæ sunt partes animæ reginæ adversus carnem famulam et rebellem, et ut regina dominetur, et famula ejus imperio subjiciatur, debellanda, infirmanda et debilitanda est caro.

Aliter debent se gerere Christiani in prælio animæ et carnis ac athletæ in certamine palestrico: *Saginentur pugiles et pyctæ Olympici: illis ambitio corporis competit, quibus et vires necessariæ.* (2) Ad pugnandum in agone, corporeis viribus indigent pugiles, quia eorum pugna est mere corporea, certamen scilicet corporis adversus corpus. *Sed nostra alia robora, aliæque vires sicut et alia certamina*: nempe spiritus adversus carnem, et carnis adversus spiritum, qui victoriam reportare nequit, nisi caro debilitetur: nam *parcimonia carnis spiritum acquires.* (3) Ex D. siquidem Bernardo, *quanto magis corpus oneratur, tanto amplius animus exoneratur.* Eodem modo ratiocinatur Salvianus expendens istud Pauli: Caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem, ut non quæ vultis ea faciatis. (4) Inde hanc infert consequentiam: *Ergo si repugnante corpore, quæ volumus facere non possumus, infirmandum carne est, ut optata faciamus.* (5) Carnis robur debilitas est animæ; carnis debilitas est animæ vigor: nam, ut prosequitur Salvianus, *infirmitas carnis vigorem mentis exacuit, et male affectis artubus, vires corporis in virtutes transferuntur animarum.* In cujus testem sororem ægrotantem advocat. *Nunquam ut puto, habitatore Deo dignior extitisti: quanto imbecillior corpore, tanto purior sensu; vincentibus carnem tuam morbis, nempe te vicisti.* Idem accidit multis qui infirmitatis tempore virtuti student: *Ut mihi genus quoddam sanitatis esse videatur, hominem interdum non esse sanum.* (6) Verum sicut ægrotantes feruntur ad bonum, ita bona fruentes valetudine, in malum sanitate abutuntur. Quare de criminoso audacter pronuntiat D. Aug.

(1) Tert. L. de Exh. Cast. 11. — (2) Tert. L. de Res. 7. — (3) Tert. L. de Res. 7. — (4) Tert. L. de Res. 7. — (5) Eccles. 10. — (6) Tert. L. 1. ad Ux. 4. — (7) Tert. L. de Mon. 1. — (8) Tert. L. 5. adv. Marc. 18.

(1) Tert. L. de Exh. Cast. 13. — (2) Tert. T. de Jejun. 17. — (3) Tert. T. de Exh. Cast. 10. — (4) Gal. 5. — (5) Ep. ad Cethuram Soror. — (6) Salv.

Innocentius ægrotaret, scelerose sanus est (1); quia dum caro debilitatur, augentur animæ vires; et econverso minuitur animæ robur, dum carnis roborantur vires. Quamobrem belle ad propositum Tertullianus: *Rideo cum infirmitas carnis opponitur, quæ summa fortitudo dicenda est.* (2)

Trina ratione infirma dicenda est caro: 1. Quia morbis debilitatur: hanc carnis infirmitatem cuncti experiuntur mortales; 2. Quia ad bonum operandum debilis videtur; hanc carnis infirmitatem produnt tepentes Christiani, ut se ab abstinentia, jejunio, quadragesima et mortificatione dispensent, quorum excusatio vana in die judicii reperietur. Ut enim fatur ironice Tertullianus: *Habebunt plane Christo quod adlegent, speciosum privilegium, carnis usquequaque imbecillitatem.* (3) 3. Caro dicitur infirma, quia est ad malum prona, et ad peccandum facilis. Hac carnis infirmitate sua scelera quotidie tuentur libidinosi, gulosi, blasphemi, aliique exsecrandis criminibus addicti, in quos insurgit merito Tertullianus: *Quandiu excusabimus carnem, quia dixit Dominus: Caro infirma? sed præmisit: Et spiritus promptus, ut vincat spiritus carnem, ut cedat quod infirmum est fortiori.* (4)

Trina illa carnis infirmitas est diversimode tractanda: 1. Infirmitas, quæ ex ægritudine et morbo procedit, patienter est toleranda. Nam *cum Dominus de carne dicit infirmam pronuntians, quid ei firmandæ opus sit ostendit, patientia scilicet.* (5) Morbum patienter toleratum *patientiæ sanitatem* (6) vocat Tertullianus. Ejusmodi patientia tum animæ, tum corporis comparatur salus: nam, ut prosequitur Tertullianus, *si spiritus promptus, sed caro sine patientia infirma, ubi salus spiritus et carnis ipsius?* (7) 2. Infirmitas, quæ ab ignavia et tepiditate oritur, generose est superanda: tum quia carnis robur ejus debilitate comparatur, quod athletarum exemplo probat Tertullianus: *Nempe enim et athletæ segregantur ad strictiorem disciplinam, ut robori ædificando vacent.* (8) Cuncti Christiani in hoc mundo degentes sunt velut athletæ in palæstra præliaturi, quos sic alloquitur Tertul. *Itaque epystates vester Christus Jesus, qui vos spiritu unxit, et ad hoc scamma produxit, voluit vos ante diem agonis ad duriorem tractationem a liberiore conditione separare, ut vires corroborarentur in vobis.* Tum quia virtus duritia comparatur, mollitia deperditur. Religio christiana virtutis studiosa, carnis incommoda suis sectatoribus, velut medium ad acquirendam virtutem aptissimum commendat. *Bene exercitati incommodis omnibus, producamur: quia virtus duritia exstruitur, mollitie vero destruitur.* (1) Tum quia caro ad faciendum malum fortissima, ad bonum operandum infirma, nequit absque impudentia dici: *Quousque infirmitas ista impudentissima in expugnando meliora perseverabit?* (2) 3. Infirmitas carnis, quæ ad peccandum propendet, fortiter est debellanda. Hac infirmitate carnales homines sua scelera excusare nituntur: *Sed carnem legimus infirmam, et hinc nobis adulamur in quibusdam.* (3) Quibus respondendum est: *Legimus tamen et spiritum firmum* (4), qui debet carni præstare firmitatem: *Non enim nobis blandiamur, quia Dominus consensit carnem infirmam esse; propterea enim prædixit spiritum promptum esse, ut ostenderet quid cui debeat esse subjectum, scilicet ut caro serviat spiritui, infirmior fortiori, ut ab ea fortitudinem assumat.* (4) Neque admittendæ sunt excusationes eorum qui carnis non comprimunt petulantiam: *Cur ergo ad excusationem proniores, quæ in nobis infirma sunt opponimus, quæ vero fortia non tenemus? Si spiritus carne fortior quia et generosior, nostra culpa infirmiorem sectamur* (5), quæ in animæ perniciem diabolum in auxilium vocat, et simul cum ea adversus spiritum pugnat.

3. Bellum *de illicitis factionibus timori esse solet.* (6) Illicita factio diaboli et carnis inita est adversus animam, timendum est carnis rebellis certamen, sed extimescendus magis dæmonis conflictus: nam si diabolus debellavit Adamum in paradiso terrestri scientia præditum, sanctitate ornatum, divina similitudine decoratum, nulla concupiscentiæ deordinatione turbatum; *et hoc non per infirmitatem, sicut nec per ignorantiam. Nam etsi Angelus qui seduxit; sed liber et suæ potestatis qui seductus est; sed imago et similitudo Dei fortior Angelo* (7), quomodo diaboli valebimus sustinere impetus, nos ignari, nos infirmi, nos corruptione naturæ depravati? Adamus nullum habebat domesticum hostem qui eum ad peccandum induceret: *Neque diabolus voluntatem ei imposuit delinquendi, sed materiam voluntati subministravit.* (8)

(1) In Psal. — (2) Tert. L. de Mon. 16. — (3) Tert. L. de Mon. 17. — (4) Tert. L. de Mon. 14. — (5) Tert. L. de Pat. 15. — (6) Tert. L. de Pat. 1. — (7) Tert. L. de Pat. 13. — (8) Tert. T. ad Mart. 3.

(1) Tert. L. ad Mart. 3. — (2) Tert. L. de Mon. 14. — (3) Tert. L. 1. ad Uxor. 4. — (4) Tert. L. ad Mart. 4. — (5) Tert. L. 1. ad Ux. 4. — (6) Tert. Apolog. 39. — (7) Tert. L. 2. adv. Marc. 8. — (8) Tert. L. de Exh. Cast. 2.

Nos vero a carnis concupiscentia aggredimur interius, et tentamur exterius a diabolo, qui ex nobis adversus nos pugnat : nam *apparet communi naturæ omnium hominum et delicta, et concupiscentias carnis reputare ; diabolo tamen captante naturam, quam et ipse jam infecit delicti semine illato.* (1)

Quomodo igitur poterimus et carnis insolentiam dejicere, et dæmonis impetus retundere ? Modum præliandi et vincendi suppeditat Tertullianus : *Adversus spiritalia malitiæ non carne et sanguine, sed fide et spiritu robusto oportet assistere.* (2) Adamus fuit a dæmone superatus, quia scuto fidei haud munitus ignitas ejus sagittas repercutere non valuit, et ob hanc causam primordiale delictum, hæresim nuncupat Tertullianus : *Aut quis dubitabit ipsum illud Adæ delictum hæresim pronuntiare, quod per electionem suæ potius quam divinæ sententiæ admisit?* (3) Qui nolunt a dæmone vinci, debent esse *fide tuti* (4) ; sic enim carnem a factione cum diabolo avocabunt, et ejus infirmitate adversus dæmonem dimicabunt. *Colloquatur spiritus cum carne de communi salute, nec jam de incommodis, sed de ipso agone et prælio cogitans.* (5) Cum carni et animæ tum merces, tum pœna sit communis, adversus communem hostem præliari simul debent, ne simul puniantur, sed simul munerentur. Modus autem debellandi diabolum est carnis infirmitas, quod athletarum exemplo ostentat Tertullianus, qui *continentur a luxuria, a cibis lætioribus, a potu jucundiore : coguntur, cruciantur, fatigantur; quanto plus in exercitationibus laboraverint, tanto plus de victoria sperant.* (6) Perpendenda est magnitudo mercedis afflictioni carnis promissæ, quantumvis naturæ corruptæ opponantur disciplinæ christianæ austeritates, carnisque mortificationes : *Sed spiritus contraponat sibi et carni, acerba licet ista, a multis tamen æquo animo excepta, immo et ultro appetita famæ et gloriæ causa, nec a viris tantum, sed etiam a feminis. Igitur si tantum terrenæ gloriæ licet de corporis et animæ vigore, ut gladium, ignem, crucem, bestias, tormenta contemnant sub præmio laudis humanæ, possum dicere : Modicæ sunt istæ passiones ad consecutionem gloriæ cœlestis et æternæ mercedis.* Quod si æternæ beatitudinis præmium non est adeo efficax ad infirmandam carnem, armandamque adversus dæmonem, attendatur, quæso, pœna victis destinata : nam Deus *omnibus delictis seu carne, seu spiritu, seu facto, seu voluntate commissis, pœnarum per judicium destinavit* (1), peccatum ad pœnam conducit, et caro rebellis et seditiosa ad peccatum allicit.

(1) Tert. L. 5. adv. Marc. 17. — (2) Tert. L. de Jejun. 17. — (3) Tert. L. 2. adv. Marc. 2. — (4) Tert. ibid. — (5) Tert. L. ad. Mart. 4. —(6) Tert. L. ad Mart. 3.

II. PARS. Carnem *criminosam* (2) nuncupat Tertullianus : quod elogium trina potissimum ratione competit carni : quia, 1. Ad peccatum allicit ; 2. Peccatum committit ; 3. Peccato servit.

1. Sapienter asseverat Tertullianus non fuisse *periculosam Deo corporationem.* (3) Tum quia cum Deus sit essentialis sanctitas, nullo modo ad peccatum potest allici : *Periculum enim status sui Deo nullum est.* Tum quia caro a Verbo assumpta, et *cujus natura est in homine peccatrix* (4), nulla fuit labe peccati maculata. Etenim *in Christo sine peccato habetur, quæ in homine sine peccato non habebatur.* Tum quia Christi caro, nulla deordinata concupiscentia movebatur, neque in illa erat fomes seu lenocinium peccati : nam *ipsa non peccatrix caro Christi, ejus fuit par, cujus erat peccatum, genere, non vitio Adæ.* Sumens Christus carnem ex Adamo, Adami vitium non contraxit : quia conceptus fuit ex Virgine Maria, operatione non hominis, sed Spiritus Sancti. *In homine Deus natus est, carne antiqui seminis suscepta sine semine antiquo, ut illam novo semine, id est, spiritaliter reformaret, exclusis antiquitatis sordibus expiatam.* (5) Assumpsit quidem Christus carnem ex massa peccatoris, nullam tamen peccati accepit deformitatem. In quo a cæteris hominibus (sola excepta Deipara), multum discrepat, qui ab Adamo peccatum simul cum natura mutuantur : ab illo venenoso fonte, delicti hauriunt venenum ; ab illa carne corrupta et vitiata desumunt carnis corruptionem, quæ eos ad vitium allicit. Quapropter inter tentationes quæ ad malum inducunt, illa *potentissima est quæ venit de concupiscentia carnis.* (6) Adeo potens est carnis concupiscentia et ad peccandum impellens, ut voluntas carnis dicatur ab Apostolo : *In quibus et nos conversati sumus, facientes concupiscentias et voluntates carnis.* (7) Ut autem expendit Anselmus : *Plus voluit in desideriis notare quam concupiscentiam, id est, multiplicem et omnimodam vehementiam concupiscentiæ.* Vehementior concupiscentia, voluntas carnis vocatur. O quam flagitiosa est concupiscentia ! quam sollicitatrix criminum !

(1) Tert. L. de Pœn. 4. — (2) Tert. L. de Car. Chr. 4. — (3) Tert. ibid. — (4) Tert. L. de Car. Chr. 16. — (5) Tert. L. de Car. Chr. 17. — (6) Tert. L. 1. ad Ux. 4. — (7) Tert. L. de Pud. 17.

quam præceps ad delinquendum! Voluptatis siquidem præstigiis sic mentem allicit, sic voluntatem trahit, ut quod concupiscentia cupit, voluntas amare dicatur. Quid periculosius carne, cujus concupiscentia voluntas nuncupatur?

D. Ambrosius in istud Davidicum: *Humiliasti nos in loco afflictionis* (1), sic fatur: *Locus afflictionis est caro nostra, in qua anima nostra humiliatur, dum in istius carnis descendit societatem.* Societas carnis terrenæ, animalis et mortalis, humiliat animam cœlestem, spiritalem et immortalem. Verum hunc locum melius ad propositum expendit Aquila: *Humiliasti nos in loco Sirenum.* Nullus non poeta loquitur *de illis monstruosis fabulosisque cantatricibus* (2); quarum etiam meminit Scriptura: nam, ut animadvertit D. Ambrosius, *Sirenes, quarum secundo et tertio mentionem facit Scriptura divina, quasdam fuisse puellas Gentilium tradit historia, quæ vocis propriæ suavitate, canendi illecebris, audiendique studio illectos navigantes, ad littus admovere provocabant: eosque cum gratiam vocis sequerentur, scopuloso in loco naufragium facere solitos, vetustas posteris tradidit. Ita ergo seculi voluptas nos quadam carnali delectatione delectat, ut decipiat.* Quot sunt carnales delectationes, tot sunt Sirenes, quæ nos ad corporeas alliciunt voluptates, ut nobis ruinam et naufragium parent. Quapropter vocitat Tertullianus *cruenta Sirenarum ora* (3); quia quos suos Sirenes demulcebant cantu, eosdem trahebant ad mortem. Non absimiliter caro suis blanditiis mortem irrogat: quare Apostolus apud Tertullianum *sensum carnis mortem affirmavit esse.* (4) Ulysses ab imminenti naufragii periculo fuit liberatus, quia non præbuit auditum Sirenum vocibus. Visne, Christiane, scopulos evadere carnis? *nec tanti gulam facias voluptatis, quanti periculum per suavitatem* (5): caro namque criminosa periculosa est, tum quia allicit ad peccatum, tum quia peccatum committit.

2. *Ipse homo omnium flagitiorum auctor, non tantum opus Dei, verum etiam imago est; et tamen corpore et spiritu desciit a suo institutore.* (6) Homo ratione spiritus est imago Dei: non enim corpus, sed anima imaginis divinæ honore donatur: ratione vero carnis est Dei opus. *Æque caro Dei res* (7): peccata tamen tum spiritu, tum carne committit homo. Idcirco *perstringere non pigebit, delictorum quædam esse carnalia, id est, corporalia, quædam vero spiritalia: nam cum ex hac duplicis substantiæ congregatione confectus homo sit, non aliunde delinquit quam unde constat.* (1) Explicat autem optime Tertul. in quo peccatum sive spiritale, sive corporale consistat: *Exinde spiritalia et corporalia nominantur, quod delictum omne aut agitur, aut cogitatur: et corporale sit quod et contingi quia factum ut corpus et videri in facto est, habet: spiritale vero quod in animo est, quia spiritus neque videtur, neque tenetur.* Et quamvis anima sit principalior pars hominis, solaque libera, cujus voluntati ut plurimum peccata tribuuntur: *neque enim caro de proprio sapit quid aut sentit, ad suadendam, vel imperandam peccatelam. Quidni quæ ministerium est?* (2) Quia tamen in peccando ministrat, dicitur peccare: nam, ut ratiocinatur Tertullianus, *spiritus dominatur, caro famulatur; tamen utrumque inter se communicant reatum, spiritus ob imperium, caro ob ministerium.* (3)

In peccato duo consideranda sunt: culpa quæ maculat, et pœna peccato debita. Utrumque etiam ad carnem pertinet. Culpa quidem, et ob hanc causam dicitur *caro peccatrix, secundum quam incedere prohibemur; cujus opera damnantur concupiscentis adversus spiritum, ob quam carnales notantur.* (4) Verum, ut animadvertit Tertullianus, *sed et si carni delicta reputantur, et culpæ principatus animæ potius adscribendus, cui caro ministri nomine occurrit.* (5) Fateor animam libertate pollentem et imperio dominantem, esse criminosiorem carne. Verum quia caro est instrumentum mali operis, consors criminis reputatur; *quando nec qui obsequitur, excusatur.* (6) Deinde sæpe sæpius animam caro allicit ad malum, quod nunquam sine carne, et carnis lenocinio et impulsu perpetraret anima. Quapropter *caro increpatur in Scripturis, quia nihil anima sine carne in operatione libidinis, gulæ, vinolentiæ, sævitiæ, idololatriæ, cæterisque carnalibus effectibus.* Nisi culpabilis esset caro, in vanum increparetur: *Alioquin nec exprobratio competisset in alienam culpæ.* (7) Pœnæ adhuc peccato debitæ subjacet caro: *Non enim poterit quod corpore admissum est, non corpore judicari, iniquus enim Deus si non per id punitur quis, per quod operatus est.* (8) Per carnem operatus est homo opera carnis, ergo

(1) Ps. 34. — (2) Tert. L. 3. adv. Marc. 5. — (3) Tert. Apol. 7. — (4) Tert. L. de Pud. 17. — (5) Tert L. de Spect. 27. — (6) Tert. L. de Spect. 2. — (7) Tert. L. de Res. 5.

(1) Tert. L. de Pœn. 3. — (2) Tert. L. de An. 40. — (3) Tert. L. de Bapt. 4. — (4) Tert. L. de An. 40. — (5) Tert. L. 1. adv. Marc. 24. — (6) Tert. L. de An. 40. — (7) Tert. L. de Res. 16. — (8) Tert. L. 5. adv. Marc. 12.

caro punienda est. *Cum humana censura eo perfectior habeatur quo etiam ministros facti cujusque deposcit, nec parcens, nec invidens illis, quo minus cum auctoribus aut pœnæ, aut gratiæ communicent fructum.* (1) Humana justitia punit non solum imperantes malum, sed etiam ministrantes et adjuvantes : *etsi anima est quæ agit et impellit in omnia, carnis obsequium est.*

Sunt nonnulli qui volunt *carnem sic in officio animæ collocare, non quasi ministram, ne ex hoc sociam cogantur agnoscere.* (2) Dicunt enim *ministros et socios habere arbitrium ministrandi atque sociandi, et potestatem voluntatis in utrumque, homines scilicet, et ipsos : idcirco cum auctoribus merita communicare, quibus operam sponte accommodant : carnem autem nihil sapientem, nihil sentientem per semetipsam, non velle, non nolle de suo habentem, vice potius vasculi apparere animæ ut instrumentum, non ut ministerium.* Huic objectioni acute respondet Tertullianus ostendendo carnem improprie dici vas seu animæ instrumentum : *Omne enim vas vel instrumentum aliunde in usus venit; extranea omnino materia a substantia hominis.* Caro autem non est extranea a substantia hominis, sed est pars ejus intrinseca et essentialis, per quam non secus ac per animam homo physice componitur : *Nam etsi vas vocatur apud Apostolum, quam jubet in honore tractari, eadem tamen ab eodem homo exterior appellatur : vas enim capacitatis nomine dicta est, qua animam capit et continet ; homo vero de communione naturæ, quæ eam non instrumentum in operationibus præstat, sed ministerium. Ita et ministerium tenebitur judicio, etsi de suo nihil sapiat; quia portio est ejus quæ sapit, non supellex. Hoc et Apostolus sciens, nihil carnem agere per semetipsam, quod non animæ deputetur; nihilominus peccatricem judicat carnem, ne eo quod ab anima videtur impelli, judicio liberata credatur.* Caro ut hominis portio, simul cum anima operata malum, ob commissum crimen plectenda est : *Anima ad agendum minus de suo sufficit; habet enim de suo solummodo cogitare, velle, cupere, disponere : ad perficiendum autem operam carnis exspectat. Sic itaque et ad patiendum, societatem carnis expostulat : ut tam plene per eam pati possit, quam sine ea plene agere non potuit.* (3) Deinde si ob virtutem præmiatur caro, æquum est ut ob delictum puniatur : *An tu discernas actus carnis et spiritus? quorum et in vita, et in morte, et in resurrectione tantum communionis atque consortii est, ut pariter nunc aut in vitam, aut in judicium suscitentur : quia scilicet pariter aut deliquerint, aut innocentes egerint.* (1) Caro innocens et virtutis studiosa suscitabitur ad vitam, criminosa vero ad judicium suscitabitur, quia peccata commisit, et ulterius peccato servivit.

(1) Tert. L. de Res. 16. — (2) Tert. L. de Res. 16. — (3) Tert. L. de Res. 17.

3. Hortatur nos Apostolus apud Tertullianum ne peccatum regnet in corpore nostro : *Ne ergo regnaverit in corpore vestro mortali delinquentia, ad ob audiendum illi, et ad exhibendum membra vestra arma injustitiæ, delinquentiæ, sed exhibete membra vestra arma justitiæ.* (2) Mutua est relatio inter dominum et servum. Dominus ille est qui imperat, qui regit, qui aliorum utitur ministerio ; ille vero servus est qui obsequitur, servit, et ad nutum alterius exhibet ministerium. Trina hac ratione caro peccato servitutem præstat, tum quia ei obtemperat, tum quia ei famulatur, tum quia membra sua ad serviendum peccato exhibet, et per iniquum suum ministerium, 1. Ordinem divinæ Providentiæ pervertit; 2. Apostoli monitum despicit ; 3. Passionem Christi vanam et inutilem reddit ; 4. Injustitiam committit, 5. Seseque æternæ morti addicit : 1. Providentiæ ordinem subvertit : *Neque enim oculos ad concupiscentiam sumpsimus, et linguam ad maliloquium, et aures ad exceptaculum maliloquii, et gulam ad gulæ crimen, et ventrem ad gulæ societatem, et genitalia ad excessus impudicitiæ, et manus ad vim, et gressus ad vagam vitam.* (3) 2. Apostoli monitum respuit : *Instat autem Apostolus prohibens regnare delinquentiam in corpore nostro mortali.* (4) 3. Christi passionem inutilem reddit, per quam *liberi facti a delinquentia, famulati autem Deo* (5) : caro autem criminosa debitum Deo famulatum denegat, indebitam peccato servitutem præstat ; 4. Injustitiam committit : justissimum etenim est ut *sicut exhibuistis membra vestra famula immunditiæ et iniquitati ad iniquitatem, ita et nunc exhibete membra vestra famula justitiæ in sanctificationem.* Scelerosa autem caro sua membra exhibet famula, non justitiæ in sanctificationem, sed immunditiæ ad iniquitatem, ut ab enumeratione constare posset. Ad quid enim servit caput, nisi ad superbiam, os nisi ad blas-

(1) Tert. L. de Pœn. 3. — (2) Tert. L. de Res. 17. — (3) Tert. T. de Spect. 2. — (4) Tert. L. de Pud. 27. — (5) Tert. L. de Res. 47.

phemiam, manus nisi ad injustitiam, totum denique corpus nisi ad impudicitiam? 5. Sibi mortem inducit et vitam eripit : *Stipendia enim delinquentiæ mors : donativum autem Dei, vita æterna, in Christo Jesu Dom no nostro.*

CONCIO QUINTA.

Carnis osores eam præsertim aspernantur ob Scripturæ auctoritatem, quæ eam deprimit. Verum, ut bene animadvertit Tertullianus, non minus veneranda est Scripturæ auctoritas, quæ carnem extollit : *Teneo Scripturas, quibus caro infuscatur ; teneo etiam, quibus illustratur. Legis cum caro deprimitur ; adige oculos et cum caro relevatur. Omnis caro fœnum : non hoc solum pronuntiavit Esaias, sed et omnis caro videbit salutare Dei. Notatur in Genesi dicens Deus : Non manebit spiritus meus in hominibus istis, quia caro sunt ; sed et auditur per Joelem : Effundam de spiritu meo in omnem carnem. Apostolum quoque ne de uno stylo noris, quo carnem plerumque compungit. Nam etsi negat habitare boni quidquam in carne sua ; etsi affirmat eos qui in carne sunt, Deo placere non posse, quia concupiscat adversus spiritum ; etsi qua alia ita ponit, ut carnis non tamen substantia, sed actus inhonoretur. Verum et in illis litteris Paulus est, cum stigmata Christi in corpore suo portat, cum carnem nostram ut Dei templum vitiari vetat, cum corpora nostra membra Christi facit, cum monet tollere et magnificare Deum in corpore.* (1) Tot Scripturæ testimonia probe carnis merita recensent. Tædiosum foret cuncta sigillatim expendere, tria tantum ex Tertulliano desumo, qui de carne loquens sic fatur : *In qua pro fide ejus tanta tolerantur, in qua et mors Christi circumfertur, in qua et eminentia virtutis consecratur.* (2) Homo siquidem per carnem, 1. Deum honorat ; 2. Christum repræsentat ; 3. Felicitatem sibi comparat.

I. PARS. *In omni loco sacrificia munda offerentur nomini meo.* (3) Per ejusmodi sacrificia munda, ultra sacrosanctum Missæ sacrificium, quod ubique terrarum Deo offerunt sacerdotes, intelligenda sunt, vel martyria, in quibus vitam suam Deo immolant martyres ; vel jejunia, quæ offerunt pœnitentes ; vel deprecationes, quas sacrificant orantes. His sacrificiis per carnem oblatis honoratur Deus. Nam, 1. Per jejunia et carnis afflictiones Dei justitia honoratur ; 2. Per orationes Dei misericordia honoratur ; 3. Per martyria Dei majestas honoratur.

1. *Cor contribulatum et humiliatum hostia Deo est* (1), sed hostia Deo gratissima. Nam *cor contribulatum acceptabile sacrificium Deo demonstratur :* corporis siquidem pœnitentia et afflictione Dei placatur justitia : *Afflictatio carnis hostia Domino placatoria per humiliationis sacrificium, cum sordes, cum angustia victus Domino libat, contenta simplici pabulo, puroque aquæ potu, cum jejunia conjungit, cum cineri et sacco inolescit.* (2) Idipsum asseverat aliorsum Tert. *Nam et sacrificia Deo grata, conflictationes dico animæ, jejunia, et seras, et aridas escas, et appendices hujus officii sordes, caro de proprio suo incommodo instaurat.* (3) Incommodum quod patitur caro, Deoque offert in pœnitentiis, jejuniis et macerationibus duplicem præstat effectum : nam et Deum iratum lenit, et clementem adhuc reddit. Patientia et carnis afflictatio *severitatem dispergit, clementiam elicit*, ut patet in Nabuchodonosore, cujus exemplum prodit Tertullianus : *Sic ille rex Babylonius offenso Domino, cum squalore et pædore septenni ab humana forma exsulasset, immolata patientia corporis sui et regnum recuperavit, et quod optabilius est homini, satis Deo fecit.* (4) Pœnitentia et afflictatio carnis satis Deo facit, quia est sacrificium propitiatorium, quod Deum placat, ejusque justitiam honorat : sicut oratio est sacrificium impetratorium, quod Dei bonitatem implorat, ejusque misericordiam honorat.

2. Ad ejusmodi sacrificium Deo offerendum hortatur nos Vates Regius apud Tertullianum : *Sacrifica Deo sacrificium laudis, et redde Altissimo vota tua.* (5) Orationem scilicet, quæ est labiorum fructus. Ut autem asseverat Tertullianus, *hæc patientia corporis precationes commendat, deprecationes affirmat, hæc aures Christi Dei aperit* (6) : ore etenim Christianus Dei bonitatem laudat, oratione ejus misericordiam exorat, et martyrio majestatem honorat.

3. Holocaustum divinæ litatur majestati, et in ejus honorem cedit, juxta illud Davidicum : *Afferte Deo claritatem et honorem, afferte Deo sacrificia nomini ejus ; tollite hostias, et introite in atria ejus.* (7) Quænam vero est illa hostia divino mactanda honori,

(1) Tert. L. de Res. 10. — (2) Tert. L. 5. adv. Marc. 11. (3) Tert. L. adv. Jud. 5.

(1) Tert. L. adv. Jud. 5. — (2) Tert. L. de Pat. 13. — (3) Tert. L. de Res. 8. — (4) Tert. L. de Pat. 13. — (5) Tert. L. adv. Jud. 5. — (6) Tert. L. de Pat. 13. — (7) Tert. L. adv. Jud. 5.

nisi caro ? Siquidem *Caro in confessione nominis desævitur.* (1) Nam etsi anima patiendi pro religione concipiat desiderium, martyrium tamen animo conceptum, et dilectione formatum perfici nequit sine carne, quæ *in persecutionibus prœliatur. Si fuga urgeat, adversus incommoda fugæ caro militat; si et carcer premat, caro in vinculis, caro in ligno, caro in solo, et in illa paupertate lucis, et in illa penuria mundi : cum vero producitur ad experimentum felicitatis, ad occasionem secundæ intinctionis, ad ipsum divinæ sedis ascensum, nulla plus illic quam patientia corporis.* (2) Plura refert incommoda, quæ patitur pro religione caro : nempe exsilium, solitudinem, carcerem, vincula, tenebras, omnimodam egestatem, patibula, martyrium, quod secundam intinctionem nuncupat, et generatim omnia suppliciorum genera patienter et constanter tolerata. *Adversus omnem subvertendæ fidei, vel puniendæ paraturam, ut verbera, ut ignem ut crucem, ut gladium, quæ Prophetæ, quæ Apostoli sustinendo vicerunt.* Extraordinaria et inaudita erant supplicia quibus utebantur tyranni, ut Christianos avocarent a fide, quæ vocitat Tertullianus *atrociora ingenia pœnarum.* (3) Tot tantaque tormenta a tyrannis crudeliter excogitata constantissime tolerarunt martyres pro Christi nomine, pro defensanda fidei veritate, pro honoranda divina majestate : cui obtulerunt vel ut holocausti hostiam, omnem pœnam, *quam in istius vitæ spatio ante mortem, et usque ad mortem vexationibus et pressur's, tormentis atque suppliciis nominis causa perpessi sunt.* (4)

Apostolus *obsecrat exhibere hostiam vivam, sanctam, placabilem Deo.* (5) Quatuor requirit conditiones ut oblatio carnis Deo grata sit. 1. Ut sit hostia : sacrificium namque hostiam et victimam importat ; 2. Ut sit hostia viva, ita ut caro sit tabernaculum animæ viventis, non sepulcrum, seu *animæ cadaver* (6) per peccatum emortuæ ; 3. Ut sit hostia sancta, cultui divino sacrata, non usui profano dicata. Nam *quomodo hostia sancta, si profana sunt ?* (7) 4. Deo placens, non vero hominibus placere studens : *certi omnem affectionem per carnem placendi, Deo displicere* (8) ; Deo namque displicent tum mulieres, quæ affectant placere hominibus per decorem ; tum hypocritæ, qui jejunant, orant, macerantur, et *omnia opera sua faciunt, ut videantur ab hominibus.* (1) Qui sunt hujusmodi, nec Deo placent, neque Christum repræsentant, qui non suam, sed paternam semper quæsivit gloriam.

(1) Tert. L. 1. adv. Marc. 24. — (2) Tert. L. de Pat. 13. — (3) Tert. L. de Res. 8. — (4) Tert. L. de Res. 40. — (5) Tert L. de Res. 47. — (6) Tert. L. de Res. 29. — (7) Tert. L. de Res. 47. — (8) Tert. L. 1. de Cult. Fem. 2.

II. PARS. Christianos hortatur Apostolus, ut Christum in semetipsis deferant, *uti et vita manifestetur.* (2) Quid pro homine gloriosius quam manifestare in sua carne vitam Christi mortalem ? *Aut cujus temporis vita Domini manifestabitur in corpore nostro ? Illa quidem quum vixit usque ad passionem : quæ non modo apud Judæos in manifesto fuit, verum etiam omnibus nunc gentibus prodita est.* Christus Dominus carne indutus, et visibiliter conversans cum hominibus, exemplarem duxit vitam, quam illis imitandam proposuit. Hanc in Evangelio consignarunt Apostoli, ut Christiani vel legentes vel audientes, eam sua imitatione repræsentent : 1. Per vitæ veritatem ; 2. Per disciplinæ sanctitatem ; 3. Per carnis mortificationem.

1. *Docet quidem Apostolus Colossensibus scribens mortuos fuisse nos aliquando, dehinc consepultos Christo in baptismate, et conresuscitatos in eo, per fidem efficaciæ Dei, qui illum suscitavit a mortuis.* (3) Omnes qui in Adamo peccaverunt mortui sunt, et a morte resurgunt per baptismatis sacramentum, in quo gratia, quæ est animæ vita, per Christi merita comparata, confertur renatis. Nam, ut bene animadvertit Tertullianus, *sed cum ita nos mortuos faciat spiritaliter, utique et resuscitatos proinde spiritaliter deputans,* hæc spiritualis resurrectio Christianos ad vitæ novitatem stimulat. *An ignoratis quod quicunque in Christum Jesum tincti sumus, in mortem ipsius tincti sumus ? Consepulti ergo illi sumus per baptisma in mortem, ut quemadmodum surrexit Christus a mortuis, ita et nos in novitate vitæ incedamus.* (4) In baptismate exuimus veterem hominem, et induimus novum. Idcirco non veteris, sed novi hominis indumentum deferre debemus. Quod intelligendum vult Apostolus, *non secundum alicujus substantiæ sensum* (*neque enim carnem præcipit deponamus*), *sed secundum, pristinam conversationem* (5); id est, non secundum veterem, sed secundum novum hominem vivere debemus. Etenim *tam vetustatem hominis, quam novitatem, ad moralem, non ad substantialem differentiam pertinere defendimus.*

In duplici illo homine veteri et novo reperitur mors et reperitur vita. In veteri ho-

(1) Matth. 23. — (2) Tert. L. de Res. 44. — (3) Tert. L. de Res. 23. — (4) Tert. L. de Res. 47. — (5) Tert. L. de Res. 45.

mine reperitur mors, quia ejus anima mortua est Deo : et ita licet corpore vivat, *mortem vivit* (1) : quia in corpore vivo mortuam defert animam. Reperitur etiam vita, *hæc est vita mundialis* (2), qua mundo et vitio vivit. In novo homine reperitur tum mors, tum vita. Mors, quia mundiali vitæ mortuus est, *qua veterem hominem dixit confixum esse Christo.* Vita etiam, qua Christo convivit, *ut hac ratione commortui Christo credamus, quod etiam convivamus illi.* (3) Veri Christiani, Christum novum nominem induti, sunt *velut conviventes in mundo.* Quod asseverat Paulus : *Si cum Christo mortui ab elementis mundi, quasi viventes in mundo* (4) : quia licet vivant in mundo, tamen mundialiter non vivunt : *Non ad mortuos scribens, sed ad eos qui desinere deberent mundialiter vivere.* (5) Vivere namque debent secundum spiritum quem acceperunt a Christo, *a quo nec mundialis spiritus præstatur.* (6) Christi igitur spiritu agatis. *Uti evacuetur corpus delinquentiæ, viventes autem Deo in Christo Jesu* (7), quem repræsentare debetis, tum per vitæ novitatem, tum per disciplinæ sanctitatem.

2. *Sicut portavimus imaginem terreni, portemus et imaginem cœlestis, non ad substantiam ullam referens, sed ad præsentis temporis disciplinam.* (8) Dediscenda est veteris hominis disciplina, quam belle Tert. *vitiosam disciplinam* (9) nuncupat; ediscenda vero Christi disciplina, ut ejus doctrina in nobis elucescat. *Nunc habere manifestari vitam Jesu in corpore nostro, per disciplinam sanctitatis, et patientiæ, et sapientiæ, et justitiæ, quibus vita Domini floruerit.* (10) Vitiosa veteris hominis disciplina peccatum docet, sancta vero Christi disciplina docet virtutem. Ab illa nos avocat Apostolus, ad istam nos inducere conatur. *Per totam hanc sensuum seriem, ab injustitia et delinquentia membra nostra divellens, et justitiæ et sanctimoniæ adjungens.* (11) Sicut criminosi in carne sua demonstrant vitiosam veteris hominis disciplinam, ita perfecti Christiani sanctam novi hominis disciplinam manifestare tenentur. Illi vitiosam sectantes disciplinam, interitum et confusionem acquisierunt ; quod eis exprobrat Apostolus : *Quem ergo fructum habebatis super is, de quibus nunc confundimini?* (12) Isti innocuam Christi disciplinam in carne sua ostentantes, æternam gloriam et felicitatem sibi compararunt. *Carni utique compensationem salutis repromittit, cui nullam omnino competisset imperari propriam sanctimoniæ et justitiæ disciplinam, si non ipsius esset et præmium disciplinæ :* quod meretur circumferendo Christi mortificationem.

(1) Tert. L. de Pall. 2. — (2) Tert. L. de Res. 47. — (3) Tert. L. de Res. 47. — (4) Tert. L. de Res. 23. — (5) Tert. L. de Res. 46. —(6) Tert. L. 4. adv. Marc. 26. — (7) Tert. L. de Res. 47. — (8) Tert. L. 5. adv. Marc. 10. — (9) Tert. L. de Res. 45. — (10) Tert. L. de Res. 44. — (11) Tert. L. de Res. 47. — (12) Tert. ibid.

3. Ad quos nos hortatur Apostolus : *Semper mortificationem Christi Jesu circumferentes in corpore nostro.* (1) In cunctis corporis membris deferenda est Christi mortificatio. Nulla fuit humanitatis Christi pars quæ aliquo non fuerit afflicta dolore ; nullum sit corporis nostri membrum quod aliquam dominicæ passionis partem non deferat. At *cur mortificationem Domini circumferimus in corpore? Ut et vita manifestetur in carne plane mortali secundum culpam, sed et vitali secundum gratiam.* Mortalis caro per afflictionem adhuc mortificata, Christi manifestat tum vitam, tum mortem, quo gloria carnis maxime commendatur. *Qualis ista res, quæ post Dei templum, jam et sepulcrum potest dici?* (2) Caro vitalis secundum gratiam, scilicet quæ est domicilium animæ per gratiam sanctificatæ, est Dei templum. *Si enim corpus istud platonica sententia carcer, cœterum Apostolica, Dei templum cum in Christo est,* (3) sic Christi æmulatur dignitatem : *Christus est verum Dei templum* (4) ; in quo plenitudo Divinitatis habitat corporaliter : caro sancta est adhuc Dei templum : uti enim Apostolus, *habitare peccatum dixit in corpore nostro* (5), ita idem vas electionis asseverat corpus sanctitatis vacans operibus esse templum, in quo habitat Spiritus Sanctus. *An nescitis quoniam membra vestra templum sunt Spiritus Sancti, qui in vobis est?* (6) Neque Dei templum duntaxat, sed etiam Christi sepulcrum caro mortificata nuncupatur ; et ut ait Tertullianus, *divini thesauri conditorium* (7), conditorium, id est, sepulcrum : in sepulcris condebantur thesauri. Sepulcrum caro divinum thesaurum includit, tum quia gratiam simul cum anima sanctificata includit, tum quia est sepulcrum Christi morientis, cujus mors est divinus thesaurus, et ut fatur Tertullianus, *totum Christiani nominis pondus et fructus, mors Christi.* Grande mortificationis encomium, Christum sibi arcane tumulare. Mortuo Domino dignus locus nonnisi mortificatione præparandus erat. Quomodo intelligit Zeno Veronensis verba Salvatoris defensantis Magdalenam adversus increpantes eam, quod in domo

(1) Tert. L. de Res. 44. — (2) Tert. ibid. — (3) Tert. L. de An. 53. — (4) Tert. adv. Jud. 13. — (5) Tert. L. de Res. 46. — (6) 1. Cor. 6. — (7) Tert. L. de Res. 44.

Simonis Leprosi super Dominum morti jam proximum, pretiosum fudisset unguentum: *Jesus vero qui sciebat quid sacramenti factum mulieris contineret : Nolite molesti esse, ait, mulieri : opus enim bonum operata est in me. Quod esset opus bonum designat dicens : Quia ad sepeliendum me fecit. Ostenditur ergo per hoc quia ungere Christum, sepulturam ejus est præparare : sepulturam vero præparat Jesu, qui secundum Apostolum mortificat membra sua quæ sunt super terram, fornicationem, avaritiam, libidinem, concupiscentiam malam, et cætera: et qui jam non secundum carnem ambulat, qui actibus Spiritus Sancti carnis facta mortificat.* (1) Jesu Christo sepulturam præparat qui carnis facta mortificat : prælustris gloria, quæ ex mortificatione exsurgit, *actibus Spiritus Sancti* perficienda erat : homo mortificationis sedulus, sepulcrum dicitur, in eo velut in sepulcro Salvator tumulatur.

Tria sunt in Christo consideratione dignissima : ejus scilicet vita mortalis, mors, et gloria resuscitati corporis. Christiani adhuc caro sub triplici ratione considerari potest : 1. Ut mortalis, sanctificata tamen per Spiritus Sancti præsentiam ; 2. Ut mortificata actibus Spiritus Sancti in ea inhabitantis ; 3. Ut gloriosa post resurrectionem. Caro mortalis sanctificata, est Dei templum, manifestans vitam Christi mortalem et sanctam. *Vide carnem quantam, ut in illa vita Christi manifestetur.* (2) Caro actibus Spiritus Sancti mortificata, est divini thesauri conditorium, et pretiosissimam Christi repræsentat mortem. Quod innuit Apostolus dicens : *Semper mortificationem Christi Jesu in corpore vestro circumferentes.* (3) Tandem caro resuscitata et glorificata erit gloriosum Christi suscitati sepulcrum. Non enim *in re aliena salutis, in substantia perpetuæ dissolutionis manifestabitur vita Christi æternæ, jugis, incorrupta.* Verum sicut Christus fuit propter passionem gloria et honore coronatus, ita, ut possimus esse in cœlo, gloriosum Christi suscitati in carne immortali sepulcrum, debemus prius esse in carne mortali Christi viventis templum, et in carne mortificata, mortis Christi conditorium. *Fidelis sermo, si enim commortui sumus Christo, et convivemus ; si sufferimus, et conregnabimus.* (4)

III. PARS. *Dominus regnavit, exsultet terra, id est, caro Sanctorum ad quam pertinet regni divini fructus.* (5) Sanctorum caro post resurrectionem cœlum ingressa felicitate fruetur sibi commensurata, quam compararunt Sancti : 1. Per virtutes ; 2. Per bonas operationes ; 3. Per cruces.

1. *Cæterum, quid caro sine anima? perinde in operatione probitatis, justitiæ, tolerantiæ, pudicitiæ.* (1) Licet caro sine anima nequeat vacare virtuti, attamen *quod de virtute animi venit, in carne perficitur.* In homine rector animus, rectoris habitaculum corpus ; in exercenda autem virtute tum rector, tum habitaculum concurrunt. *Siquidem rector animus facile communicat cum habitaculo suo* (2) : sunt namque multæ virtutes quæ specialiter carnem requirunt, et a carne potissimum dependent. Nam prætereundo jejunia, macerationes, orationes, martyria, aliaque hujusmodi, *virginitas quoque et viduitas, et modestia in occulto matrimonii dissimulatio, de bonis carnis Deo adolentur.* (3) Quod docet Apostolus asseverans nos habere thesaurum in vasis fictilibus. Per thesaurum, castitatem intelligit; per vas avero fictilia, corpora corruptioni obnoxia, quæ ad Deum pertinent, ejusque gloriam ostentant. Nam, ut ait Tertullianus, *gloria Dei est, in fictilibus vasis tantum thesauri haberi:* (4) tum quia puritatem angelicam fictilibus vasis commisit Deus, *ut eminentia ejus probaretur;* tum quia *vasa fictilia eminentiam virtutis Dei sapiunt ;* tum quia ejusmodi vasa, in quibus apparet *et virtus ipsa*, sibi cœlum comparant, ubi in æternum Dei decantabunt laudes : *Jam si altiores et feliciores gradus corporalis patientiæ digeramus, eadem sanctitati quoque procurat continentiam carnis. Hæc et viduam tenet, et virginem assignat, et voluntarium spadonem ad regna cœli levat.* (5)

2. Addit Tertullianus : *Carnis est et manus ad operandum et largiendum* (6) : bonis operibus, præsertim misericordiæ, promisit Deus regnum cœlorum : caro autem eleemosynas largitur, bona opera præstat, quapropter promissum a Deo obtinebit præmium. Non sola anima vacat misericordiæ, neque sola caro, sed utraque simul : ergo *non possunt separari in mercede quas opera conjungunt.* (7) Bona opera, etsi in tempore facta, æternam merentur mercedem : caro fuit consors animæ in patrandis in tempore bonis operibus, inde concludit Tertullianus : *Caro consors et cohæres invenitur temporalium, cur non æternorum ?* (8) Hoc ar-

(1) Serm. de Jejun. — (2) Tert. L. de Resur. 44. — (3) Tert. Scorp. 13. — (4) Tert. Scorp. 13. — (5) L. de Res. 26.

(1) Tert. L. de An. 40. — (2) Tert. L. de Pat. 13. — (3) Tert. L. de Res. 8. — (4) Tert. L. 5. adv. Marc. 11. — (5) Tert. L. de Pat. 13. — (6) Tert. L. de Res. 45. — (7) Tert. L. de Res. 8. — (8) Tert. L. de Res. 8.

gumentum fortiter adhuc et acute urget Tertullianus : *Jam scindant adversarii nostri carnis animæque contextum prius in vitæ administratione, ut audeant scindere illud etiam in vitæ remuneratione. Negent operarum societatem, ut merito possint etiam mercedem negare.* Sicut caro criminosa est supplicio mulctanda, ita innocua præmio muneranda : non enim est major ratio cur caro male operata puniatur, quam cur bene operata remuneretur : *Et illi quidem delinquentias carnis enumerant : ergo peccatrix tenebitur supplicio : nos vero etiam virtutes carnis opponimus : Ergo et bene operata tenebitur præmio.* (1) Illa mulctabitur, quia simul cum anima operata est malum; ista e converso præmiabitur, quia simul cum anima operata est bonum : *Et si anima est, quæ agit aut impellit in omnia, carnis obsequium est.* Deinde ad justitiam Dei spectat et præmiare bonum et punire malum : nisi utrumque præstaret Deus, de injustitia et impotentia posset argui : *Deum non licet aut injustum judicem credi, aut inertem : injustum, si sociam bonorum operum a præmiis arceat; inertem, si sociam malorum a suppliciis secernat,* Deus qui in præmio sicut in pœna justitiam exhibet, largitur felicitatem carni innocuæ, quæ eam meruit tum per bonas operationes, tum per cruces et passiones.

3. *Etenim secundum quod communicatis passionibus Christi, gaudete, uti et in revelatione gloriæ ejus gaudeatis exsultantes.* Omnes qui cœli fruuntur beatitudine participant fructui passionis Christi, qui sua morte cœlum aperuit. *Scito et introitum exinde reseratum viribus Christi.* Hoc tamen est discrimen inter parvulum, qui post acceptum ante usum rationis moritur; et Christianum adultum qui potitur usu rationis; quod ille communicat Christi quidem passionibus, tum in baptismo per receptionem sanctitatis et gratiæ; tum in cœlo per possessionem gloriæ; non vero per passionem et crucem quam ultro suscipiat et deferat in corpore. Iste vero ultra hos duos modos participandi passionibus Christi, eis adhuc communicat, per proprias cruces et passiones quas libenter ad imitationem Christi perpessus est. Ille non obtinuit beatitudinem velut mercedem quæ merita supponit, et exercitium libertatis expostulat, sed duntaxat tanquam hæreditatem sibi per Christi sanguinem acquisitam : quare parvulo *cœlum ante patet quam via.* (2) Iste vero accepit felicitatem, tum ut hæreditatem sibi a Christo obtentam, tum ut mercedem propriis meritis et passionibus comparatam. Quomodo communicat Christi passionibus qui glorificatus est per passionem, quam nobis imitandam reliquit velut, 1. Medium nostræ prædestinationis; 2. Viam regiam quæ ducit ad cœlum; 3. Conditionem sine qua æterna non habetur hæreditas.

(1) Tert. L. de Res. 15. — (2) Tert. Scorp. 10.

Exemplar prædestinationis nostræ Christus Dominus. Æternus namque Pater, *quos præscivit, et prædestinavit conformes fieri imaginis Filii sui.* (1) Binam his verbis cum Christo conformitatem denotat Apostolus : unam in patria, alteram in via; illam possident in cœlo beati, quorum animæ per visionem Deo assimilantur, et corpora post resurrectionem gloriosas corporis Christi dotes imitabuntur. *Unde et salutificatorem nostrum exspectamus Jesum Christum, qui transfigurabit corpus humilitatis nostræ, conformale corpori gloriæ suæ.* (2) Istam habere debent viatores imitando Christi passiones : hæc namque conformitas cum Christo crucifixo, est velut necessaria dispositio ad obtinendam in cœlo conformitatem cum Christo glorificato. Ut enim de Christiano viatore fatur Paulus, *configuratus morti ejus, si quomodo occurram ad resurrectionem.* (3) Hanc configurationem et passionis Christi imitationem nobis proponit Tertullianus, velut viam regiam quæ ducit ad cœlum, vestigiis ipsiusmet Salvatoris demonstratam : *Si audisti apud Amos, qui ascensum suum ædificat in cœlos, et profusionem suam fundat in terras : scito et ascensum illum exinde complanatum vestigiis Domini.* (4) Christus ascensum suum ædificat in cœlis, ad quos propria virtute ascendit, et ubi sedet ad dexteram Patris : profusionem vero suam fundat in terras, tum quia hominibus in terra degentibus suam largitur gratiam, qua cœlum mereantur; tum quia illis suam reliquit passionem velut facem quæ illos illustret, ad tenendam cœli viam. *Hæc enim gratia est, in hoc et vocati estis, quoniam et Christus passus est pro nobis, relinquens vobis exemplum semetipsum, ut adsequamini vestigia ejus.* (5) Per cruces et passiones ambulavit Christus toto vitæ decursu. *Ipsæ sunt regiæ ad cœlum viæ.* (6) Viæ dicuntur regiæ, quia publicæ sunt; ad quas omnes semitæ reducuntur, et per quas reges iter agere solitant. Hanc viam regiam insecutus est Dominus dominantium Christus : *quia et favos post fella gustavit; nec ante rex gloriæ a cœlestibus salutatus est, quam rex Judæo-*

(1) Rom 8. — (2) Tert. L. de Res. 47. — (3) Phil. 3. — (4) Tert. Scorp. 10. — (5) Tert. Scorp. 12. — (6) Greg. Naz. Or. de Plaga grand.

rum proscriptus cruci. (1) Per illam viam regiam incedere debemus, ut valeamus ad cœlum pervenire. *Per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei.* (2) Sunt namque conditiones sine quibus cœlestis non habetur hæreditas, quam nobis obtinendam proponit Salvator iisdem conditionibus quibus illi posuit Pater : *Ego dispono vobis regnum, sicut disposuit mihi Pater* (3) : ubi Rupertus sic acute ratiocinatur: *Hoc jus legale est apud cœlestem Regem, ut sicut ipsi disposuit Pater regnum, ita disponat nobis præmium.* (4) Christo proposuit cœleste regnum sub hac conditione, ut illud per passionem et crucem mereretur. Conditionem sibi a Patre propositam adimplevit Dominus, subiit mortem crucis : *quia nec ipse Christus glorificatus est ante passionem.* (5) Eamdem conditionem a Christo propositam servare debent Christiani, ut cœlestem sibi valeant comparare felicitatem. *Quod si filii et hæredes, hæredes quidem Dei, cohæredes vero Christi : siquidem compatimur, uti et cum illo glorificemur* (6) : his verbis denotat Apostolus eos duntaxat esse Dei hæredes et Christi cohæredes, qui Christi communicant passionibus. Nam ut commentatur D. Ambrosius : *quomodo cohæredes fieri possumus declarat dicens : Si tamen compatimur.* (7) Christus est præcipuus hæres ; nos tantum sumus Christi cohæredes, qui ad hæredis exemplum pati debemus. Non majori potiuntur cohæredes jure ad cœlestem hæreditatem quam hæres ; eam hæres non obtinuit nisi per passionem et crucem, nos Christi cohæredes, eisdem conditionibus eam acquirere debemus. Sic etenim æterni Patris fruemur testamento, juxta ejus dispositionem. Quomodo Origenes hunc Geneseos intelligit locum : *Erit pactum meum in carne vestra* : pro pacto siquidem vertit testamentum. *Quomodo erit testamentum Christi super carnem meam, requiro. Si mortificavero membra mea quæ sunt super terram, testamentum habeo super carnem meam.* (8)

Qui hujus testamenti nolunt adimplere conditiones, 1. Testatorem dedignantur, cujus voluntatem exsequi nolunt; 2. Hæredem aspernantur, cujus exemplum imitari nolunt; ut enim ait D. Chrysostomus, *ipse per tribulationem pervenit, tu autem per requiem vis ire. Quomodo ergo sequeris non sequens?* (9) 3. Rerum ordinem evertere conantur, sectando in via quod nequit inveniri nisi in patria : *Non quæras in via quod tibi paratur in patria* (1), ait D. Augustinus; 4. Delicias, in religione quæ cruces profitetur, sectantur : *Delicatus es, Christiane, si et in seculo voluptatem concupiscis.* (2) 5. Christianos se esse mentiuntur : nam, ut vult Tertullianus, *ea nos ostendunt Christianos, quæ patimur ad exemplum ipsius Christi.* (3) 6. Ethnicos imitantur qui lætantur in hoc seculo et mœrent in futuro. *Vicibus disposita res est : nunc illi lætantur, nos conflictamur. Seculum, inquit, gaudebit, vos tristes eritis.* (4) Unum e duobus eligendum est: aut pati cum Christo, aut lætari cum Ethnico. Qui patitur cum Christo, regnaturus est cum Christo; qui vero lætatur cum Ethnico, non potest regnare cum Christo. *Delicatus es, frater, si et hic vis gaudere cum seculo, et postea regnare cum Christo.* (5) Si cœleste exoptas regnum, noli timere passiones queis illud acquisivit Christus. *Quare amas habere quod Christus, si times pati quod Christus ?* (6) et si Christum volumus imitari, et Christianorum non Gentilium agere personas, *lugeamus dum Ethnici gaudent, ut cum lugere cœperint, gaudeamus, ne pariter nunc gaudentes, tunc quoque pariter lugeamus.* (7)

(1) Tert. L. de Cor. Mil. 14. — (2) Act. 14. — (3) Luc. 22. — (4) In cap. 5. Apoc. — (5) Tert. L. de Res. 47. — (6) Tert. Scorp. 13. — (7) In Ep. ad Rom. — (8) Hom. 13. in Gen. — 10. (9) Hom. 24. in Ep. ad Hebr.

(1) Serm. 6. de Temp. — (2) Tert. L. de Spect. 28. — (3) Tert. L. de Præscr. Hær. 3. — (4) Tert. L. de Spect. 28. — (5) D. Hier. L. 2. Ep. 6. — (6) D. August. in Ps. 96. — (7) Tert. ibid. — (8) Tert. L. de Res. 45. — (9) Tert. L. de An. 11. — (10) Tert. L. de Exh. Cast. 10. — (11) Tert. L. de An. 11. — (12) Tert. L. de Jejun. 17.

CONCIO SEXTA.

Admittendum necessario est discrimen inter carnem et opera carnis. Non etenim caro, sed ejus opera damnantur. Justus est Deus tum in remunerando, tum in puniendo, *carnalia opera, non carnem accusans.* (8) Illi non pœnam merentur, sed præmium, qui carne utuntur ad bonum, et lumini rectæ rationis et divinæ legi *opera carnis subigunt* (9); qui vero bestiarum more viventes, gulæ indulgent, libidinis volutantur cœno, aliaque nefanda operantur crimina, *secundum carnis calentes concupiscentias* (10), pro tam horrendis sceleribus puniendi sunt, etiam *in carne carnaliter agenti* (11) : non parvam sane meretur pœnam homo animalis, qui concupiscentiæ carnalis æstuat calore, nam in carne carnaliter agens fit, 1. Deo odiosus; 2. Christo infensus; 3. Sibi noxius.

I. PARS. *Nos certi sumus eos qui in carne sunt, Deo placere non posse.* (12) Verum si quotquot sunt in carne, Deo placere non

possunt, exuenda ergo ac deponenda est caro, ut Deo placere possimus. Hoc dubium sic movet D. Chrysostomus : *Quid? Num corpus nostrum discerpemus? num carne excedemus, ut Deo placeamus?* (1) Etenim nonnisi per mortem viduamur carne : et cum repugnet inveniri hominem qui in carne non sit et carne non constet, nullus unquam Deo placuit : ergo non *placuerunt Deo sancti Patriarchæ? ergo non placuerunt sancti Prophetæ? ergo non placuerunt sancti Apostoli? ergo non placuerunt sancti Martyres, qui antequam corpus patiendo deponerent, Christum confitendo, non solum voluptatem contemnebant, sed dolores quoque patientissime ferebant? Placuerunt, sed in carne non fuerunt; portabant carnem, non portabantur a carne* (2) : regebant carnem eamque spiritui subjiciebant. Qui portantur a carne, ejusque imperio subjiciunt animam, Deo non placent ; qui vero carnem subdunt animæ imperio, Deo placent. Eodem fere modo difficultatem enodat D. Chrysostomus animadvertens quod Apostolus appellat hic carnem, *non corpus; neque corporis substantiam; sed vitam carnalem, voluptate defluentem, quæ hominem ipsum, carnem efficit* : et ita homo non qui rationabiliter, sed qui carnaliter vivit, Deo nequit placere. Quomodo intelligendus sit Paulus docet Tertullianus : *Talem ubique Apostolum recognoscas, ita carnis opera damnantem, ut carnem damnare videatur. Sed ne ita quis existimet, ex aliorum vel cohærentium sensuum suggestu procurantem.. Nam et dicens, eos qui in carne sunt Deo placere non posse, statim de pravo intellectu ad integrum revocat adjiciens: Vos autem non estis in carne, sed in spiritu: eos enim quos in carne esse constabat, negando in carne esse, in operibus carnis non esse monstrabat : atque illos demum Deo placere non posse; non qui in carne essent, sed qui carnaliter viverent : placere autem Deo illos, qui in carne positi, secundum spiritum incederent* (3) : eodem fere modo aliorsum elucidat hunc locum Tertullianus : *Nos certi sumus eos qui in carne sunt, Deo placere non posse; non utique in substantia carnis, sed in cura, sed in affectione, sed in operatione, sed in voluntate.* (4) Hos etenim qui carnaliter operantur, et carnis voluntatem faciunt, Deus, 1. Odit; 2. Damnat; 3. Punit.

1. Affirmat Apostolus *inimicitiam in Deum, et in eos, qui sunt in carne, id est, in sensu carnis.* (5) Sapientia carnis inimica est Deo. Deus etiam est sapientiæ carnis inimicus (1) ; et quia *inter contraria sibi nulla amicitia est* (2), sensus carnis sapiens malitiam, immunditiam et iniquitatem, contrariatur Deo, qui est essentialiter sanctus, purus et bonus. *Quoniam cum Deum grande quid boni constet esse : utique bono nonnisi malum non displiceret.* (3) Opera carnis adeo sunt mala et probrosa, quod ea *pudet pronuntiare.* (4) Neque tantum Deo displicent opera carnis, sed ea insuper Deus aversatur: quia *malitiam excogitatam Deus exactor innocentiæ odit* (5) : cuncta sua opera diligit Deus, quia a bono oriuntur principio, quod eis tribuit bonitatem : Deo tamen *non placet quod ipse non produxit* (6), utpote criminosum : Deus etenim delicti et criminis nequit esse auctor, quapropter scelerosa opera carnis quæ produxit, aversatur et damnat.

2. *Deus nec malum admittit, nec bonum damnat.* (7) Quia Deus est ipsamet sanctitas, malum culpæ admittere nequit; quia est essentialis bonitas, bonum non potest damnare ; et quia *justitia est plenitudo divinitatis, exhibens Deum perfectum* (8), delicta tenetur judicare et damnare; in ultimo autem judicio judicabit et damnabit Deus crimina quæ perpetravit homo per carnem. Tum quia Dei judicium plenum est et perfectum, ad *plenitudinem perfectionemque judicii* (9) requiritur ut cuncta in universum judicet et damnet peccata quæ commisit homo sive in anima, sive per carnem. Quia *vita est causa judicii, per tot substantias dispungenda per quot et functa est.* (10) Homo nisi totus non vixit, totus autem non fuit, nisi ex concretione animæ et corporis : *qualis ergo vixerit habet judicari.* Si carnaliter vixit, ob opera carnis judicandus et damnandus est. Carnalem itaque hominem Deus *ejicit, et damnat ejiciendo.* (11) Et licet Deus cunctos scelerosos judicaturus sit, ex Apostolo tamen specialiter *fornicatores et adulteros judicabit Deus.* (12) Animadvertit autem D. Thomas a Villa-Nova (13) quod quoties Paulus de vitio carnis loquitur, toties indignantis Dei iram et vindictam subjungit.

3. Deus *et bono juvando, et malo puniendo, justitiam exhibens, utramque sententiam bono præstat : hinc vindicans istud, inde remunerans illud* (14): in ultimo judicio suam Deus erga carnem exhibebit justitiam,

(1) Hom. 13. in Epist. ad Rom. — (2) D. August. Serm. 6. de Ver. Apost. — (3) Tert. L. de Res. 46. — (4) Tert. L. de Jejun. 17. — (5) Tert. L. de Pud. 17.

(1) Rom. 8. — (2) Tert. L. de Pœn. 3. — (3) Tert. ib. — (4) Tert. L. de An. 11. — (5) Tert. L. de Spect. 2. — (6) Tert. L. 1. de Cult. Fem. 7. — (7) Tert. L. 2. adv. Marc. 24. — (8) Tert. L. 2. adv. Marc. 13. — (9) Tert. L. de Res. 14. — (10) Tert. ibid. — (11) Tert. L. 4 adv. Marc. 30. — (12) Hebr. 13. — (13) Serm. 4. post Dom. 1. Quad. — (14) Tert. L. de Res. 14.

præmians innocuam et puniens scelerosam. Nam *bene operata tenebitur præmio, et peccatrix tenebitur supplicio.* (1) Ad punienda carnis peccata assumpsit Deus aquam et ignem. Aquam, qua totum mundum diluvio delevit, quod nuncupat Tertullianus *casum orbis rerum omnium abolitorem.* (2) Ignem, quo Sodomam et Gomorrham incendit et in cineres convertit. Deus Angelorum puniens superbiam, tertiam partem dumtaxat cœlestium spirituum ad tartara detrusit, cæteros ad empyreum beandos sublimavit; at hominum puniens diluvio lasciviam, *totum orbem cataclysmus abolevit.* (3) Ex tot hominum millionibus, qui tunc temporis supra terram degebant, sola Noe familia octo animabus composita superstes remansit. Similiter *cum Sodomam et Gomorrham igneus imber excussit* (4), ex cunctis habitatoribus Pentapolis solus Loth cum uxore et filiabus ab incendio liberatus fuit, et ut denotetur quantum sit odiosum Deo carnis vitium, *olet adhuc incendio terra.* (5) Verum quantumvis sit grande duplex illud aquæ et ignis supplicium, magis adhuc *extolletur Dominus in judicio in populum voluptuarium* (6) Deo odiosum, et Christo infensum.

II. PARS. Carnales homines sunt *alii a Christo* (7) : cujus, 1. Disciplinam dediscunt; 2. Spiritum rejiciunt; 3. Personam lædunt.

1. *Hæc enim consultata sunt Christi Ecclesiam diligentis, qui se pro ea tradidit, uti eam sanctificet, emundans lavacro aquæ in verbo, ut sistat sibi Ecclesiam gloriosam, non habentem maculam aut rugam, utique post lavacrum : sed sit sancta, et sine opprobrio, exinde scilicet sine ruga vetustatis ut virgo; sine macula fornicationis, ut sponsa; sine probro vilitatis, ut emundata.* (8) Multiplici ratione Ecclesiæ puritas et sanctitas competit : tum ne vilescat gloria, quam accepit a Christo; tum ne degeneret a sanctitate, quam mutuata est a lavacro; tum ne virginalis ejus puritas maculetur; tum ne sponso afferat ignominiam. Et quia Ecclesia ex fidelium cœtu conflatur, his etiam rationibus Christus ab immunditia avocare nititur, et *studet carnem vel a sordibus purgare.* (9) Paulus doctrinæ Christi zelator ferventissimus immunditiam fugiendam, et munditiam sectandam docet Christianos : *Aspice epistolas ejus, omnes pro pudicitia, pro castitate, pro sanctitate prætendunt, omnes in luxuriæ, et lasciviæ, et libidinis negotia jaculantur.* (1) Quare ad Thessalonicenses scribit : *Hæc est voluntas Dei sanctificatio vestra : abstinere vos a fornicatione, scire unumquemque vas suum possidere in sanctimonia et honore, non in libidine concupiscentiæ, sicut nationes quæ Deum ignorant.* (2) Hoc ponit discrimen inter Gentiles et Christianos, quod illi verum Deum nescientes tradiderunt corpora sua in operationem immunditiæ omnis; hi vero a Christo edocti didicerunt servare sua corpora in sanctificatione et honore. Quod in Romanis apparet, qui ante suam conversionem omnimodæ lasciviæ et immunditiæ erant addicti, postea veritatis lumine illustrati. *Romani vero quid magis discunt quam non derelinquere Dominum post fidem?* (3) Qui autem corpora sua tradunt in operationem immunditiæ, Christum derelinquunt, doctrinam ejus despiciunt, Gentilium more viventes. *Apostolus proinde et Ephesiis pristina reputans, de futuro monet. In quibus et nos conversati sumus, facientes concupiscentias, et voluptates carnis; notans denique illos, qui se negassent, scilicet Christianos, eo quod se tradidissent in operationem immunditiæ omnis : Vos autem, inquit, non sic didicistis Christum.* (4) Quot sunt hac tempestate qui Christi disciplinam dediscunt, qui se Christianos negant, qui se Gentiles profitentur, qui magis quam Ethnici omnis immunditiæ volutantur cœno, qui secundum carnem ambulant, qui carnis sensum sapiunt? *Quid autem intelligimus carnis sensum, et carnis vitam, nisi quodcunque pudet pronuntiare?* (5) 1. Christi disciplina turpem ab ore amovet sermonem : *Omnis sermo turpis non procedat de ore vestro* (6) : et illi inhonesta et lasciva indesinenter proferunt verba. 2. Christi disciplina luxuriam et impudicitiam prohibet, et illi venereas voluptates publice captant, et *quæ in occulto ab eis fiunt, turpe est dicere.* (7) 3. Christi disciplina docet servare carnem in honore et sanctificatione : et illi contaminant et dedecorant; nam *quid turpius impudicitiis?* (8) 4. Christi disciplina desiderat ut Christiani secundum spiritum, et non secundum carnem ambulent : Apostolus namque *in nos dirigit integritatem et plenitudinem disciplinarum, qui non secundum carnem, sed secundum spiritum incedimus* (9): illi vero non secundum spiritum, sed secundum carnem ambulant : *ut jam hinc animalis fides semen*

(1) Tert. L. de Res. 15. — (2) Tert. L. 1. de Cult. Fem. 3. — (3) Tert. Apol. 40. — (4) Tert. ib. — (5) Tert. ib. (6) Cyrill. Alex. — (7) Tert. L. adv. Valent 39. — (8) Tert. L. de Pud. 18. — (9) Tert. L. de Pud. 16.

(1) Tert. L. de Pud. 17. — (2) Tert. ib. — (3) Tert. ib. — (4) Tert. ib. — (5) Tert. ib. — (6) Tert. ib. — (7) Tert. L. de Pud. 18. — (8) Tert. ib. — (9) Tert. ib. 17.

suum recognoscat : exinde deducens carnalium appetitionem, et spiritualium recusationem. (1) Et ita

2. Qui secundum carnem ambulant, sunt *alii a Christo et Spiritu Sancto* (2), cujus gratiam exstinguunt, cujus templum polluunt, quem a semetipsis ejiciunt. Christianos hortatur Apostolus : *Spiritum nolite exstinguere* (3), hoc est, Spiritus Sancti gratiam : ut enim animadvertit D. Chrysostomus, *mos est ei vocare gratiam, Spiritum; eam autem exstinguit vita immunda.* (4) Quomodo adhuc intelligit D. Ambrosius istud Geneseos : Non permanebit Spiritus meus in homine, quia caro est : *quia carnali immunditia gratia spiritualis avertitur.* (5) Agens Moyses de oleo quo ungendi erant filii Aaron, ait : *Hoc oleum unctionis sanctum erit mihi in generationes vestras : caro hominis non ungetur ex eo.* (6) Quorsum conficitur oleum, quo hominis caro ungi non possit, quod quomodo intelligendum sit, quæri debet, cum Aaron filiique ejus ex eo ungi præcipiantur ? In promptu tamen est advertere cum Radulpho, eam quæ ad usum carnalem pertinet, exhiberi unctionem, non eam quæ ad sanctificationem. Unde non dicitur : Homo non ungetur ex eo, *ut voluptatem potius carnis amputandam intelligat, quam officium consecrationis : unctio ista spiritus est. Unguento itaque isto caro hominis ungi non potest, quia quicunque vivunt secundum carnem, Sancti Spiritus nesciunt unctionem.* (7) Nam quis consensus Spiritus Dei cum carne ? aut quæ convenientia sapientiæ ad illecebram ? *Non immittet Deus pretiosissimum purissimumque Spiritus sui liquorem in vas inquinatum.* (8) Gratia autem est pretiosissimus et purissimus Spiritus Sancti liquor, quem non possunt recipere carnales homines ; 2. Quilibet fidelis templum est Spiritus Sancti in baptismo dicatum, unde plus Deus diligit unum tale templum spirituale, quam omnia templa temporalia mundi, cum pro omnibus mundi templis reparandis incarnatus et passus non fuerit Christus. *Templum Dei sanctum est, quod estis vos.* (9) Quamtumvis honorandum sit sanctum Dei templum, et quantumvis Apostolus *corpus nostrum ut Dei templum vitiari vetet* (10), attamen carnales homines, *o Deus polluerunt templum sanctum tuum.* (11) Seu, ut adhuc loquitur Propheta, *incenderunt igni sanctuarium tuum.* (1) Quonam vero igne incenderunt sanctuarium Dei? igne scilicet libidinis et impudicitiæ, quæ *inter cætera septem vitia maximum scelus est, quia per carnis immunditiam templum Dei violat.* (2) Quam scelerosi sint homines libidinosi, qui Dei templum violant, et quam magno supplicio puniendi, ab inductione colligit D. Chrysostomus : *Si quis privatam domum ingressus, eam probro et injuria affecerit, extremum luet supplicium. Qui regis templum latronis fecerit receptaculum, cogita quot mala sit passurus.* (3) Hoc est facinus carnalis hominis, qui domum Dei contaminat, sanctuarium maculat, Spiritus Sancti templum violat, a suo sacrario divinum Spiritum fugat. Si quis illecebrosis turpitudinibus sordidatur, in eum Spiritus Dei non intrat, quoniam amator est puritatis. (4) Puritatis amator in pudicis libens habitat, non autem in impudicis, *in quibus jam et Spiritus Sanctus non immoratur, ut in præteritum in templo commorabatur.* (5) Quandiu homo est sanctitate decoratus, tota Trinitas in eo ut in templo inhabitat ; quandiu lethali culpa maculatur, in eo diabolus residet. Quare Eustochium sic hortatur D. Hieronymus : *Cave, obsecro, ne post Trinitatis hospitium ibi dæmones saltent.* (6) Cuivis Christiano idem fere monitum præbet D. Chrysostomus : *Reverere eum qui in te inhabitat, is est enim Paracletus : formida eum qui est tibi conglutinatus, est enim Christus.* (7) Homo carnalis nec Spiritui Sancto reverentiam præstat, nec Christum metuit. Nam, ut ei exprobrat Venerabilis Beda, *quem horum in te contemnis ? Spiritum Sanctum cujus es templum ? an Christum cujus es membrum ?* Utrumque contemnit, et Spiritum Sanctum, quem e suo templo ejicit, et Christum quem de proximo lædit.

3. Paulus *corpora nostra membra Christi facit.* (8) Quadruplici autem potissimum ratione corpora nostra membra sunt Christi, 1. Ob Incarnationem, in qua Verbum divinum univit sibi hypostatice hominem corpore et anima constantem. Si solam animam assumpsisset et non corpus, corpora nostra non essent membra Christi, sed quia corpus simul cum anima assumpsit, *profecto illius membra sunt et corpora nostra.* (9) 2. Ob baptismi susceptionem, in quo renatos sibi desponsavit Christus. Quare Theodoretus : *Nescitis quod tanquam sponsa sponso, Christo conjuncti*

(1) Tert. L. de Jejun. 3. — (2) Tert. L. adv. Val. 39. — (3) 1. Thess. 5. — (4) Hom. 11. — (5) L. de Init. c. 3. — (6) Exod. 30. — (7) In Alleg. D. Tho. a Villa-Nova Ser. de S. Dorothea — (8) Bern. Sen. 19 2. Serm. 47. a. 3. c. 1. — (9) 1. Cor. 3. — (10) Tert. L. de Res. 10. — (11) Ps. 78.

(1) Ps. 73. — (2) D. Bern. Serm. 23. de Modo bene viv. — (3) Hom. 18. in 1. Cor. — (4) Thom. a Villa-Nov. — (5) Tert. L. adv. Jud. 13. — (6) Ep. 22. — (7) Hom. 18. in 1. Cor. — (8) Tert. L. de Res. 10. — (9) V. Beda.

sumus ? (1) 3. Ob Ecclesiæ formationem, cujus caput est Christus, corpus vero ex cunctis conflatur fidelibus. Ex Venerabili autem Beda Apostolus *corpora nostra membra esse Christi dixit, quoniam Christus caput nostrum est, corpus autem ejus Ecclesia est.* 4. Ob Eucharistiæ susceptionem : per hoc namque sacramentum inter corpus Christi et corpora nostra arctissima fit unio : *Corpus enim Christi manducare nihil est aliud quam corpus Christi effici.* (2) Inde duas elicit Apostolus conclusiones : 1. *Monet tollere et magnificare Deum in corpore nostro.* (3) Ut autem aliorsum docet Tertullianus, *magnificatur Deus in corpore per pudicitiam.* (4) 2. Revocat in memoriam quod corpora nostra membra sunt Christi, ne per luxuriam illa faciamus membra meretricis : *Nescitis quoniam corpora vestra membra sunt Christi? tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis ?* (5) Hæc Apostoli verba audienda et attente meditanda merito censet D. Augustinus : *Audite Apostolum et terreamini : non potuit enim gravius dicere, non potuit vehementius, non potuit enim acrius deterrere Christianos ab amore fornicationum, nisi ubi dicit : Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis ?* (6) Nihil validius, nihil efficacius ad horrorem libidinis ingenerandum cordibus, quam seria consideratio quod membra nostra sunt membra Christi. *Illicitum amorem cavete, membra Christi estis et corpus Christi estis.* (7) Hoc quivis in semetipso cogitet : *Membra Christi in te, Christiane, attende, noli in altero, in te te attende membra Christi* (8), quæ honorare et non dehonestare debes. Hæc est consequentia quam ex verbis Apostoli deducit Hugo Card. *Membra sunt Christi, ideo in maximo sunt honore habenda* : in honore autem habentur per pudicitiam, quæ est *honor corporum.* (9)

Sicut qui pudicitiam servant in carne sua, Christum honorant; ita qui lascivia carnem suam dedecorant, Christum graviter offendunt : *Lædentes igitur carnem istam, eum lædimus de proximo.* (10) Quanta sit hujusmodi offensa Christo facta colligi potest, quia in ea reperitur injustitia et iniquitas, adulterium et infidelitas, contemptus et vilitas, sacrilegium et impietas. 1. Injustitia et iniquitas, auferendo a Christo quod suum est : *Quod sciam non sumus nostri, sed pretio empti, et quali pretio ? Sanguine Dei.* (1) Corpora nostra tam caro empta non sunt in nostra potestate, sed in potestate Christi qui ea emit. Nam, ut concludit D. Chrysostomus, *si alienum est corpus, non est in vestra potestate probro illud afficere, maxime cum sit dominicum.* (2) De corpore tamen suo sceleroso disponit immundus, quasi sit sui juris, in quo injustitiam et infidelitatem committit; 2. Conjuges sibi mutuo fidelitatem præstare tenentur ; qui adulterium perpetrant, infideles sunt. Christianum sibi in baptismate desponsavit Christus : *O felix connubium si non admiserit adulterium !* (3) Christo debitam non servat fidem immundus, et sicut conjux ab adulterante conjuge dehonestatur, ita Christus per immunditiam infidelis Christiani vilescit, et probro afficitur; 3. De Gentilium lascivia sic fatur Tertullianus : *Cætera lasciviæ ingenia etiam voluptatibus vestris per deorum dedecus operantur.* (4) Non absimiliter ob Christianorum lascivias dedecoratur Christus. Quare Christianum urget V. Beda, ne Christum suis fœditatibus probro afficiat : *Si ergo unusquisque cupiens fornicari, vilescit sibi et in seipso, contemnat seipsum, saltem in se non contemnat Christum.* Eumdem obsecrat Chrysostomus ut in se parcat Christo : *Parce in te Christo, agnosce in te Christum.* 4. De impietate et sacrilegio Gentiles arguit Tertullianus : *Vos impii et sacrilegi erga deos vestros deprehendimini.* (5) Impius et sacrilegus luxuriosus, qui Christi membra profanat. Nam, ut ratiocinatur Hugo Card. *si profanum esset reliquia Sanctorum inquinare, multo magis membra Christi.* Hujusmodi profanationem *rem impiam* nuncupat Dionysius Carth. Hanc Doctor Angelicus *horrendum sacrilegium* appellat. Quia membra divino cultui dicata subtrahit, et Veneris cultui mancipat. Imo duplex ibi reperitur sacrilegium ; nam quemadmodum conjugatus cum uxorata congrediens geminatum perpetrat adulterium, sic Christianus lasciviens suum profanat corpus, et corpus etiam meretricis cum qua unitur. Quid iniquius ? quid scelerosius quam Christo contumeliose sua auferre membra ? *Neque enim tollere membra sua Christo debeo, et dare meretrici* (6) : et tamen injuste, impie et sacrilege lasciviens tollit membra Christi, et meretrici dat : *Non possunt simul esse membra Christi et membra meretricis, sed desinunt esse membra Christi, ubi adhærent meretrici.* (7) Animadvertit Theophylactus quod Aposto-

(1) In 1. Cor. 6. — (2) D. Bern. de Nat. et dign. div. Amo. c. 13. — (3) Tert. L. de Res. 10. — (4) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 11. — (5) 1. Cor. 6. — (6) Serm. 52. de Temp. — (7) D. August. — (8) Ibid. — (9) Tert. L. de Pud. 1. — (10) Tert. L. 2. adv. Uxor. 3.

(1) Tert. L. 2. ad. Uxor. 3. — (2) Hom. 18. in 1. Cor. — (3) Tert. — (4) Tert. Apol. 15. — (5) Tert. Apol. 13. — (6) D. Anset. — (7) Ibid.

lus non dixit : Tollens membra Christi copulabo scorto ; verum, quod est multo horribilius, faciam membra scorti. Quis enim non exterreatur, quis non horreat, si audiat membra Christi avelli, fierique scorti membra? (1) Nam sicut una fit caro in permixtione licita viri et uxoris, sic una fit caro in permixtione illicita meretricis et amatoris. Fornicatio enim ambos unum facit, ut quomodo in natura, sic in macula unum sint; dum per illam nequissimæ voluntatis adhæsionem duo unum corpus efficiuntur, id est, in eodem scelere uniuntur. (2) *Hoc qui non horret, Deo horret.* (3) Tam exsecrandum scelus non horret homo carnalis, Deo odiosus, Christo infensus, et sibi noxius.

III. PARS. Quam sibi noxius sit carnalis homo, inde constat, quod carnaliter vivens, 1. A paradiso exsulat ; 2. Sese beatitudine privat ; 3. Æternæ morti mancipat.

1. *Unde præsumendum est hos qui intra paradisum recipi valent, tandem cessare ab ea re, a qua paradisus intactus est.* (4) Toto tempore, quo primi parentes fuerunt in paradiso terrestri, a carnali opere se abstinuerunt : *Adam adhuc integer* (5); siquidem corporis integritatem servavit Adamus. Eva *etiam adhuc felix, adhuc digna paradiso, adhuc virgo.* (6) Quod si corporis puritas conveniens fuit paradiso terrestri, quanto magis decet paradisum cœlestem, ubi Beati *similes erunt Angelis, quia non nupturi, non morituri, sed quia transituri in statum angelicum per indumentum illud incorruptibilitatis, per substantiæ resuscitatæ tamen demutationem.* (7) D. Bernardinus Senensis (8) trinam affert rationem cur carnalis homo a paradiso cœlesti rejiciatur : 1. Quia regnum Dei est mundissimum, carnalis autem immundus ; 2. Quia regnum Dei est incorruptibile, carnalis autem corruptibilis, quia amans corruptionem, corruptibilis est, sed corruptio non possidet incorruptionem ; 3. Quia illud est ordinatissimum, carnalis autem est inordinatissimus. *Nomine carnis, opera, non substantiam carnis jubemus exponere : operibus ergo carnis, non substantiæ carnis, in nomine carnis denegatur Dei regnum.* (9) Carnalis itaque homo carnaliter operans a cœlo exsulat, et felicitate se frustrat.

2. Angelos ex depravato feminarum amore corruisse censet Tertullianus, de quibus sic fatur : *Enimvero qui utique interdum cogitabant unde cecidissent, et post libidinum vaporata momenta cœlum suspirabant.* (1) Hinc tria sunt notatu dignissima : 1. Libidinum vaporata momenta, quia venereæ voluptates ad instar vaporis in momento evanescunt. Nemo potest cœlo potiri, *nsii devictis voluptatum spumis.* (2) Videbis nonnunquam in aquarum gurgite candidas et tumidas aquæ spumas, sed cito disparent : lascivientes *post momentaneas suavitates ad sempiternas amaritudines* (3) deferuntur; 2. Pravi Angeli cogitabant unde cecidissent. Lysimachus cum inter Getas siti constrictus sese pariter ac exercitum hostibus dedisset, ac deinde frigidam bibisset aquam, exclamavit : *Quam brevis voluptatis causa magnam deposui felicitatem !* (4) Eodem modo libidinosi post mortem aperient animæ oculos, et præ dolore dicent : *O quam parva est concubitus hora, qua perditur vita æterna !* (5) 3. Desertores Angeli amissum sua pravitate cœlum suspirabant. Non absimiliter luxuriosi dolore tabescent, *cum videbunt justos introeuntes in regnum Dei, se vero detineri foris in pœnam.* (6) Nam in pœnam suæ libidinis a cœlo excludentur, et in infernum æternaliter morituri detrudentur.

3. Nam *quid Galatæ legunt ? Manifesta sunt opera carnis, quæ prædico vobis sicut prædixi, quod qui talia agunt, regnum Dei non sunt consecuturi æternitate.* (7) Neque æterna duntaxat beatitudine privantur carnales homines, sed ulterius morte sempiterna puniuntur. Nam, ut addit ex Apostolo Tertullianus, *si secundum carnem vivitis, futurum est ut moriamini.* (8) Duplici pœna mulctabitur in inferno libidinosus. Pœna damni : nam Dei visione privabitur. Nam sicut casti cor mundum habentes Deum videbunt, sic immundi a facie Dei ejicientur, *cum surrexerit comminuere terram, et clauserit ostium utique excludendis iniquis : Recedite a me, omnes operarii iniquitatis.* (9) Deinde pœnam sensus sustinebit : *Ergo erit pœna a quo fit exclusio in pœnam* (10); Deus namque ministerio ignis eum cruciabit : *In proprio adipe friixæ libidines bullient, et inter sartagines flammeas miserabilia corpora cremabuntur.* (11) Ignis ad ignem conducit : *Libidinosum hujus vitæ incendium ad fornacem illam tendit.* (12) Et ut ait Zeno Veronensis, *sator iste carnalis desiderii, furorque libidinis temporalis æternum ge-*

(1) D. August. — (2) D. August. — (3) D. Ansel. — (4) Tert. L. de Exh. Cast. 11. — (5) Tert. L. de Vel. Virg. 8. — (6) Tert. L. de Vel. Virg. 5. — (7) Tert. L. de Res. 36. — (8) To. 3. Serm. de Reg. Eccl. c. 5. — (9) Tert. L. 5. adv. Marc. 10.

(1) Tert. L. 1. de Cult. fem. 2. — (2) D. Chrysol. Serm. 8. — (3) D. Bern. in Sent. — (4) Plut. L. de tuend. Valet. — (5) D. August. Tract. 19. in Joan. — (6) Tert. L. 4. adv. Marc. 30. — (7) Tert. L. de Pud. 17. — (8) Tert. L. 4. adv. Marc. 30. — (9) Tert. ib. — (10) D. Cypr. de Ascens. — (11) Isid. Pel. L. 1. — (12) Ep. 453.

hennæ ignem et ultricium flammarum promulgavit incendia. (1) Vis, Christiane, libidinis exstinguere ignem? ad ignem inferni mentis oculos dirige : *gehennæ ignem flammis libidinis oppone, ut ignis igne exstinguatur.* (1) Idem consilium subministrat D. Bernardus : *Ardor gehennæ exstinguat in te ardorem luxuriæ, major ardor minorem ardorem superet, stridor flammarum horribilis amorem depellat libidinis.* (2)

(1) Serm. 10.

(1) D. Chrysost. de Repar. laps. — (2) Serm. 25. de Modo bene viv.

CASTITAS.

SCHOLIUM.

In hoc Tractatu consideranda, est Castitas 1. *Generalis ;* 2. *Matrimonialis ;* 3. *Vidualis ;* 4. *Virginalis ;* 5. *Sacerdotalis ;* 6. *Regularis.*

CONCIO PRIMA.

Pudicitiam nuncupat Tertullianus *principalem christiani nominis disciplinam.* (1) Tanta in æstimatione apud primævos Christionos erat castitas, ut eam omni suppliciorum generi, morti etiam præponerent. Pudicitiæ labes maximum omnium christianis mulieribus videbatur supplicium, nullaque erat quæ non potius ad leonem, quam ad leonem duci maluisset : et Gentiles summam in eas ostentabant crudelitatem, corpora pudicitiæ dicata exponendo non leonum feritati, sed lenonum fœditati. Quod illis exprobrat Tertullianus : *Ad lenonem damnando Christianam potius, quam ad leonem, confessi estis labem pudicitiæ, apud nos atrociorem omni pœna, et omni morte reputari.* (2) Nescio an hac tempestate fideles pudicitiam suppliciis et morti præferrent, et mallent potius ad leonem duci, quam ad lenonem. Hac, inquam, ætate *quanquam rara pudicitia, nec facile perfecta, vixque perpetua.* (3) 1. Rara : perpauci namque sunt qui servent castitatem ; 2. Nec facile perfecta, quia ex eis qui pudicitiam amare se dicunt, perpauci sunt perfecte pudici ; 3. Vixque perpetua, quia castitas ita est lapsui facilis, ut phœnix videatur, qui eam toto vitæ decursu tueatur. Idcirco ad amorem pudicitiæ, perfecto pudicitiæ, et perpetuæ pudicitiæ accendere contendo, quoniam castitas est a Christianis, 1. Sectanda ; 2. Integranda ; 3. Propugnanda.

(1) Tert. L. de Pud. 1. — (2) Tert. Apol. 50. — (3) Tert. L. de Pud. 1.

I. PARS. Ad accendendum in Christianorum cordibus amorem pudicitiæ, multum est efficax *præconium castitatis.* (1) Inter illos autem qui castitatem encomiis commendarunt, præcipuus encomiastes Tertullianus, qui librum de Pudicitia sic incipit : *Pudicitia, flos morum, honor corporum, decor sexuum, integritas sanguinis, fides generis, fundamentum sanctitatis, præjudicium omnis bonæ mentis.* Post hæc quid amplius de pudicitia potest dici ? Tædiosum foret tot elogia sigillatim elucidare. Tria prima tantum sunt expendenda, ostendendo pudicitiam esse sectandam, quia est, 1. Flos morum ; 2. Honor corporum ; 3. Decor sexuum.

1. Multiplici de causa castitas *flos morum nuncupatur.* 1. Flos delicatissimus est, unius dieculæ æstu marcescens, levi attactu, affrictu, halitu decidens. Tener etiam, delicatus est pudicitiæ flos, qui facile defloratur, præcipue virginum, 1. *Quarum flos etiam humanam libidinem excusat* (2); 2. Quia castitas

(1) Tert. Apol. 50. — (2) Tert. L. de Vel. Virg. 7.

inter cæteras virtutes illustriori quadam prærogativa floret, et ut ait Hieronymus, *in pudicitia muliebrium virtutum principatus est.* (1) Sic solemus dicere hominem florere vel in nobilitate, vel in eloquentia, vel in scientia qui in his rebus primatum sibi vindicat; 3. Sicut nihil est flore pulchrius, sic castitas venustior apparet virtus. Idcirco vocitatur a D. Cypriano *ornamentum morum* (2); et ut ait Hieronymus, *mulierem deformem redimit, exornat pulchram.* 4. Nihil flore fragrantius, castitas suavissimum efflat odorem: quapropter Basilius Seleucus pudicum appeilat *templum Deo dignum, castitatis aromatibus bene odoratum.* (3) 5. Potissimum castitas flos morum vocitatur a Tertulliano, quia in ea tanquam in flore, omnium virtutum fructus spe vernant ad maturitatis gratiam. Flos est decor, et adhuc spes futuri fructus: *Grati flores, sed usque dum perveniant ad poma, flores consummantur a pomis.* (4) Flos non tantum est signum futura poma prænuntians, sed in flore conflantur, et e flore materiantur poma. Verum sicut flores sunt præcoces fructus, qui præmature insunt in flore, sic in castitate præcedunt, condiuntur, et insunt virtutes ut in flore, et e castitate materiantur et effluunt. Una arbor omnium arborum non producit fructus, sed tantum sui generis parturit poma. Castitas econtra cunctarum flos virtutum, omnium etiam virtutum producit fructus. Quomodo D. Augustinus istud Joannis 15. intelligit: *Et omnem qui fert fructum, purgabit eum: mundat itaque mundos, id est, fructuosos, ut tanto sint fructuosiores, quanto sunt mundiores.* (5) Inde conjugatis castitatem servantibus trigesimus tribuitur fructus, viduis sexagesimus, virginibus centesimus. Adeo est feracissima castitas ut cunctarum sit virtutum vel parens, vel socia, vel sustentaculum, vel propugnaculum. Est, 1. Virtutum parens: *Sunt namque terra pinguis et ferax animæ honestæ.* (6) 2. Socia virtutum, quo sensu ait D. Ambrosius: *Sanctis una competit virtus* (7): quia scilicet cæteræ virtutes asseclæ sunt castitatis, illamque felici sodalitio comitantur. Ubi enim est castitas, ibi reperiuntur modestia, pudor, temperantia, tranquillitas, pietas. Quapropter D. Anselmus castitatem vocat *constantiam bonorum operum;* Strabus Fuldensis, *perfectionem virtutum;* Lyranus, *quamlibet virtutem moralem.* Quasi sit instar omnium et in illa adunentur omnes. 3. Virtutum sustentaculum: nam, ut ait D. Hieronymus, *omnes virtutes spiritus quasi solidissimum fundamentum, et sublime culmen continentia sustentat et protegit.* 4. Tandem est virtutum propugnaculum, quia, ut refert D. Hieronymus, *doctissimi viri vox est, pudicitiam imprimis esse retinendam, qua amissa omnis virtus corruit.* Sollicite igitur retinenda est pudicitia, flos morum.

2. *Honor corporum.* Ante Verbi humanationem humana caro non ita addicta erat castitati: qui *non corpus Christi, non membra Christi, non templum Dei vocabatur.* (1) At ubi caro unita est Verbo divino nexu personali, caro castitatis nitere debet puritate. Quod sic profunde quamvis longiuscule, edisserit Tertullianus: *Luserit ante Christum caro, imo perierit antequam a Domino suo requisita est, nondum erat digna salutis, nondum apta officio sanctitatis. Adhuc in Adam deputabatur cum suo vitio, facile quod speciosum viderat concupiscens, et ad inferiora respiciens, et de ficulneis foliis pruriginem retinens. Inhærebat usquequaque libidinis virus, quod nec ipsæ aquæ adhuc laverant. At ubi sermo Dei descendit in carnem, ne nuptiis quidem resignatam, quæ ad lignum non incontinentiæ, sed tolerantiæ accederet; quæ non dulce aliquid, sed amarum aliquid inde gustaret; quæ non ad inferos, sed ad cœlum pertineret; quæ non lasciviæ frondibus, sed sanctimoniæ floribus præcingeretur; quæ munditias suas aquis traderet; exinde caro quæcunque in Christo reliquas sordes pristinas solvit, alia jam res est, nova emergit jam, non ex seminis limo, non ex concupiscentiæ fimo, sed ex aqua pura et Spiritu Sancto.* Carnem in duplici statu considerat, et dum in Adamo censetur, et dum recensetur in Christo. Ante Incarnationem censetur in Adamo, et tunc terrena respicit, speciosa quæque concupiscit, libidinis æstuat ardore, ludit contra Spiritum, lasciviæ volutatur cœno, venia digna est, quia nondum fuerat unita Verbo, nondum Agni immaculati sanguine redempta, nondum aquis baptismi mundata, nondum ex Spiritu Sancto renata, nondum Dei templum effecta. *Habuerint pristina tempora omnis impudicitiæ etiam potestatem:* at post incarnationem, post unionem cum virginea carne, post susceptionem baptismi in quo mundata est, post Christi passionem, *quo magno redempta est, sanguine scilicet Domini et Agni*, non amplius terram, sed cœlum respicere debet; non immunditiam, sed munditiem ostentare

(1) L. 1. adv. Jovin. — (2) L. de Pud. — (3) Orat. 39. — (4) Chrysol. Serm. 62. — (5) Tract. 18. in Joan. — (6) D. Cyril. in Cat. — (7) In c. 6. Luc.

(1) Tert. L. de Pud. 6.

tenetur; non volutari in lasciviæ cœno, sed pudicitiæ decorari nitore: *Exinde statum vertit, et in Christum tincta, induit Christum.* Non enim amplius deputatur cum antiquo Adæ vitio, cujus induerat virus; jam et Adæ vitium et virus ejus exuit; statum vertit, alia res effecta est; Christum, simulque cum Christo munditiam et castitatem induit.

Tria sunt religionis mysteria, a quibus maxime honoratur caro: incarnatio scilicet, in qua cognationem et affinitatem cum divino Verbo contraxit; baptismus in quo fuit mundata, et Sancti Spiritus templum constituta; eucharistia, in qua Christo unitur, ejusque membrum efficitur. 1. In incarnatione affinitatem contraxit humana caro cum Verbo divino, quam idcirco nuncupat Tertullianus *Christi sororem* (1): quia est ejusdem naturæ et speciei cum carne; quam hypostatice sibi univit Verbum, sicut omnes parentes filiæ terreno regi desponsatæ, sunt participes honoris ad quem attollitur regis conjux: sic ex affinitate quam inivit Verbum cum carne in mysterio incarnationis, quævis humana caro, ut carnis Christi soror, *habet honoris consortium* (2); 2. In baptismo Spiritus Sancti templum efficitur caro, quia cum immediate resideat in anima per gratiam sanctificata, mediate etiam residet in carne animæ essentialiter unita. Quare renatos sic alloquitur Apostolus apud Tertullianum: *Non scitis vos templum Dei esse, et in vobis Dominum habitare?* (3) Caro autem ex præsentia Spiritus Sancti sanctificata, maxime honoratur. *Templum enim Dei sanctum est quod estis vos.* (4) 3. In eucharistia unitur caro, et Christi membrum efficitur. *Scitis corpora vestra membra Christi?* (5) Non solum quia sunt membra corporis Ecclesiæ, cujus mysticum caput est Christus; neque etiam quia Christo mediate unita sunt, mediis animabus gratia et sanctitate decoratis; neque adhuc unione morali ratione incarnationis; sed quia immediate corpora nostra corpori Christi unita sunt: et ut ait D. Chrysostomus, *non fide tantum, sed reipsa nos suum efficit corpus* (6): quo nihil pro carne gloriosius dici potest.

Honor quem mutuata est caro a tantis mysteriis, Christianum stimulat ut ejusmodi mysteria per pudicitiam honoret. Nam ut ait ad propositum S. Zeno Veronensis *magna, gloria est ornare per quam orneris.* Pudicitia debetur incarnationi, per quam caro nostra ut carnis Christi soror honorata est. *Diligamus castitatem, quia ut hanc sibi placere Deus indicaret, pudicitiam uteri virginalis elegit.* (1) Pudicitia debetur baptismati, in quo corpora nostra templum Spiritus Sancti constituta sunt. *Honorate in vobis Deum, cujus templa facti estis.* (2) Pudicitia debetur eucharistiæ, per quam corpora nostra membra Christi effecta sunt. Ad quod Christianum stimulat S. Leo: *Agnosce, Christiane, dignitatem tuam: memento cujus capitis et cujus corporis sis membrum.* (3) Pudicitia debetur passioni Christi, per quam corpora nostra, suo sanguine redemit Salvator. Ad quod nos hortatur Apostolus *apponens: Empti enim etis pretio, sanguine scilicet Domini, glorificate et tollite Deum in corpore vestro.* (4)

Cuncta illa mysteria per quæ nostra honorata est caro sunt vicissim per castitatem honoranda, non per impudicitiam dedecoranda: illa tamen non honorant, sed dehonestant libidinosi: nam, 1. Christi carnem devenustant. *Tantum dedecoris cogitantes, quantum honoris debuerunt* (5); 2. Munditiem baptismatis maculant, et *templum Dei, Spiritus Sancti domicilium* (6), profanant, haud formidantes vindictam ejus: *qui et templo sanciendo purificandoque æditualem legem scripsit: Si quis templum Dei vitiaverit, vitiabit illum Deus.* (7) A Christo corporis membra separant, et scorto adglutinant. *Auferens membra Christi, faciam membra fornicariæ? Non scitis quod qui adglutinatur Domino, unus est spiritus.* (8) 4. Corporis ad Christum pertinentis dispositionem usurpant. *Omne delictum quod admiserit homo, extra corpus est; qui autem fornicatur, in corpus suum peccat. Ac ne hoc dictum, ut in rem tuam non Domini delicturus, aufert te tibi, et Christo adjicit: Et non estis vestri.* (8) Quot criminum reus est libidinosus! Reus, 1. Ingratitudinis erga Incarnationem, dedecorando carnem, a qua tantopere honoratus fuit; 2. Profanationis erga baptismum, turpando aquas gratiæ, a quibus mundatus fuit; 3. Impietatis erga Spiritum Sanctum, polluendo templum peculiariter sibi dicatum; 4. Crudelitatis erga Eucharistiam, dividendo a corpore Christi membrum illi arctissime conjunctum: 5. Injustitiæ et iniquitatis erga Passionem, disponendo de re ad Christum pertinente pretioso ejus sanguine empta; 6. Contumeliæ et dedecoris erga pudicitiam, quæ est honor corporum.

3. *Decor sexuum.* Castitatis porro pul-

(1) Tert. L. de Res. 8. — (2) Tert. L. 5. adv. Marc. 18. — (3) Tert. L. de Pud. 16. — (4) Tert. ibid. — (5) Tert. ibid. — (6) D. Chrys. Hom. 60. ad Pop.

(1) D. August. Serm. 7. de Nat. Dom. — (2) D. August. — (3) Serm. 1. de Nat. Dom. — (4) Tert. L. de Pud. 16. — (5) Tert. L. de Vel. Virg. 14. — (6) D. Athan. de Virg. 16. — (7) Tert. L. de Pud. 16. — (7) Tert. ib. — (8) Tert. ib.

chritudo talis ac tanta est ut eam exclamando indicare voluerit Sapiens : *O quam pulchra est casta generatio cum claritate !* (1) Quasi nihil sit præclarius ad elegantiam decoris, quam impensius pudicitiæ studium. Etenim si naturales, vel ab arte excogitatæ *disciplinæ ornatiorem animam efficiunt* (2), quanto majorem illi virtutes conferunt pulchritudinem? *Quid est aliud virtus, qua recte sapienterque vivitur, quam interioris hominis pulchritudo ?* (3) Qualis erat sponsæ pulchritudo, cui ut Paraphrastes Chaldæus legit, sic loquitur sacer Sponsus : *Ostende mihi aspectum tuum et opera tua : aspectus tuus pulcher in operibus bonis.* (4) Solum hunc animi decorem existimabat et ornabat Gorgonia, Gregorii Nazianzeni soror, quæ *cum externos multos et varios mulierum ornatus cognitos haberet, nullum tamen moribus suis, atque intus condito splendore, præstantiorem agnoscebat.* (5) Illum præsertim morum decorem in Christianis expostulat Deus : *Deus magis morum quam corporum quærit pulchritudinem.* (6)

At cur Deus potius animi quam corporis quærit decorem ? Hujus plures subministrat D. Augustinus rationes : 1. Quia *secundum hanc pulchritudinem magis quam corporis facti sumus ad imaginem Dei.* (7) Quod probe noscens Nona, de illa sola gloriabatur, et illam solam decorabat. De qua sic fatur Gregorius Nazianzenus : *Illa est quæ cum aliæ mulieres, ob formæ elegantiam tam nativam quam fictam et adscititiam gloriari atquè animo efferri soleant : ipsa contra hanc unam, quæ in anima, divinaque imagine, sive tuenda, sive pro viribus repurganda posita est, pulchritudinem agnoscebat.* (8) 2. Quia pro restituenda et reformanda animæ pulchritudine humanatus et turpatus est speciosus forma præ filiis hominum Christus : qui *non habebat speciem nēque decorem, ut tibi daret speciem atque decorem. Quam speciem ? quem decorem ? dilectionem charitatis.* (9) 3. Quia licet corporea pulchritudo sit naturæ bonum, et ut loquitur Tertullianus, *felicitas corporis, divinæ plasticæ accessio, animæ aliqua vestis bona* (10) : attamen hujusmodi bonum *minimum est, non bonis proprium, sed bonis malisque commune.* (11) Pulchritudo autem quam largitur virtus, est maximum bonum, justis duntaxat proprium : nam *ubique justus, ubique decorus.* (12) 4. Quia pulchritudo corporis sine animi decore est vera deformitas. Nam *quis decor cum injuria ?* (1) Animi autem decor etiam in corpore deformi resplendet : *Est quædam pulchritudo animi justitia, qua pulchri sunt homines, plerique etiam qui corpore distorti atque deformes sunt.* (2) 5. Homines pulchritudine corporis pollentes, fœdo amore turpantur. *Quæ cum immunditiis pulchritudo ?* ait Tertullianus. At e converso *anima nostra fœda per iniquitatem, amando Deum pulchra efficitur. Qualis amor qui reddit pulchram amantem !* (3) 6. Corporis decor vanus et ementitius est. *Fallax gratia et vana est pulchritudo.* (4) Sirus legit : *Mentitur decor, infructuosa est pulchritudo.* Hebræa lectio habet : *Mendacium gratia, et vanitas pulchritudo.* Animi autem decor verus et virtutis feracissimus est. *Summa et vera pulchritudo, justitia est.* (5) 7. Corporis pulchritudo *brevi adeo exstinguitur tempore, ut antequam florescat, defloruisse videatur* (6) : animi autem pulchritudo tandiu perseverat, quandiu amatur Deus : *Deus autem semper pulcher est, nunquam deformis.* (7) 8. Corporis pulchritudo *objicit oculis irritabiles formas* (8); et ut loquitur Tertullianus, *præstigias formæ.* (9) Quare hominem hortatur Sapiens : *Ne attendas fallaciæ mulieris.* (10) Per fallaciam intelligit pulchritudinem, ornatum vestium, faciei fucum, fictiones, artes, fraudes, blanditias, quibus pulchra femina amasios allicere, inescare et venustatis blandimento pervertere nititur. D. Chrysostomus legit : *Ne discas pulchritudinem alienam* (11) : quasi hæc pertineant ad oculos corporis, et exinde ad oculos mentis ; nam ex aspectu faciei pulchræ, mens illam discit, ad eam attendit et formæ præstigiis fascinatur. At animi pulchritudo non allicit oculos neque fascinat intellectum. *Ille verus decor qui non alienos oculos capit, nec mentes fragiles vulnerat.* (12) 9. Pulchritudo corporis periculosa est, nam et possidentibus gloriam ingenerat, et aspicientibus concupiscentiam importat. Inde sic mulieres christianas monet Tertullianus : *Cum igitur et nostra et aliorum causa versetur in studio periculosissimi decoris, jam non tantum confictæ et elaboratæ pulchritudinis suggestum recusandum a vobis sciatis, sed etiam naturalis speciositatis obliterandum dissimula-*

(1) Sap. 4. (2) Tert. L. de An. 6. — (3) D. August. Ep. 222. ad Con. sent. — (4) Cant. 2. — (5) Greg. Naz. — Orat. 11. (6) D. August. L. 2. Cont. Avers. leg. 24. — (7) Epist. 222. ad Cons. — (8) Orat. 19. — (9) Tract. 19. in Joan. — (10) Tert. L. 1. de Cult. Fem. 2. — (11) D. August. L. 50. Civ. 22. — (12) D. August. — (13) Tract. 9. in Joan.

(1) Tert. L 2. de Cult. Fem. 6. — (2) D. Aug. L. de Trin. 88. — (3) D. August. Tract. 9. in Joan. — (4) Prov. 31. — (5) August. in Ps. 44. — (6) Phil. Jud. L. de Provid. — (7) D. August. Tract. 9. in Joan. — (8) Tact. L. 6. c. 23. — (9) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 8. — (10) Prov. 5 — (11) D. Chrys. Hom. 14. ad Pop. Ant. — (12) D. August. Serm. 83. de Temp.

tione et incuria, ut perinde oculorum incursibus molestum. (1) Animi pulchritudo quantumvis nota sit, nullum affert periculum, absque ullo sui et aliorum damno; Deo, angelis et hominibus placet, quibus justitiæ characteres ostentat. Nam *se transmittit ad artificem et ad id quod est vere pulchrum, sanctum signum, lucidum justitiæ characterem ostendens Angelis.* (2) 10. Corporea pulchritudo ornatur ut plurimum vestium cultu et colorum fuco. Quare Tertullianus illam vocitat *confictam et elaboratam libidinem.* (3) Animæ vero pulchritudo *ornatur auro fidei, argento sapientiæ, virtutum gemmis, sanctitatis velis, verecundiæ rosis, liliis castitatis, pudoris liliis.* (4) 11. Sexum non decorat, sed dedecorat. *Ars pictorum ac fucus, pulchritudoque vilis quam infernus fecit artifex, qui Dei figmentum fraudulentis abscondit coloribus, et honoris gratiam dedecorat.* (5) Animæ pulchritudo sexum venustat, et verecundia quæ foris ostenditur, tum homines, tum feminas multum decorat: *Rubor ipse genarum quem forte invexerit pudor, quantum gratiæ et decoris afferre vultui solet!* (6)

Hac interna et externa pulchritudine decorata erat sancta Sponsa. Quod ut sacer innuat Sponsus, eam semel et iterum pulchram vocitat: *Ecce tu pulchra es, amica mea, ecce tu pulchra es.* Ut autem animadvertit Philo Carpathius, *duplici laude celebrat, ut non modo extrinsecus eam formosam esse ostendat, verum et intrinsecus decoratam.* Hac duplici pulchritudine decoratus erat Sanctus Maximinus, de quo Eusebius Emissenus: *Eminebat in specie exteriori expressa imago sanctitatis.* (7) D. etiam Stephan. vultu præ se ferens formam angelicam, animæ pulchritudinem denotabat. Nam, ut idem refert Eusebius, *abundantia cordis transit in decus corporis: in exterioris gloria, candor interioris exundat: et abscondita pectoris ornamenta, speculum frontis irradiant: habens in se Spiritum Sanctum, os præ se gestat angelicum: nimirum tali eum vultu internus habitator induerat.* (8) Et ut mundi referam incunabula, Cæsarius Arelatensis vult Sethum, Adami filium, fuisse nuncupatum Deum, eo quod splendidæ formæ prærogativa innocentis quondam protoparentis resculptam præ se defert et pulchritudinem. *Adamus genuit filium ad similitudinem suam, secundum imaginem suam, hoc est, qualem habuit ab initio, quando factus est a Deo, imaginem et splendorem in facie: et vocavit nomen ejus Sethus, hoc est resuscitatio, quoniam videbat in illo pristinam et admirabilem illam formam, et gratiam renovatam, et splendorem sacrosancti Spiritus, quem videntes illius temporis homines, Deum appellaverunt.* (1)

(1) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 2. — (2) Clem. Alex. Strom. 4. — (3) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 2. — (4) Chrysol. Serm. 21. — (5) Greg. Naz. — Orat. 11. — — (6) D. Bern. Serm. 86. in Cant. — (7) Hom. de S. Max. — (8) Hom. de S. Steph.

Ejusmodi *sancta pulchritudo* (2), quæ est *decor sexuum*, fulgere debet in cunctis Christianis, principue in magnatibus et mulieribus. In magnatibus: quare Plinius Junior, Trajani imperatoris encomiastes, in panegyris exordio, tanti principis continentiam laudat. *Quod enim præstabilius aut pulchrius munus Dei quam castus et sanctus, et Deo simillimus princeps?* Etsi Trajanus fuerit magnanimis, fortissimus, justissimus, triumphis gloriosissimus præcipue illum de sanctitate et castitate commendat Plinius, quia Deo magis castitate quam cæteris bonis assimilatur imperator. Non deerat in posteritate vel cognatione Moysis, qui præesse posset populo Dei: attamen Moyses, gentis hebreæ princeps, Josue potius sui principatus reliquit hæredem, quam aliquem e propriis filiis, aut cognatis contribulibus. Hujus causam affert Philo Judæus, quia fuerat, *in dictis factisque hujus honestatem expertus.* (3) Quasi parum profuisset politica et bellica peritia, et reliquæ dotes, quæ principem sumptuosius adornant, si defuisset honestas. Uxorem ad pudicitiam, et pudorem hortatur Tertullianus: *Stude igitur ad virtutem continentiæ, quæ pudori procurat* (4): quia nihil ita mulieres exornat ac pudicitia et pudor. *Pudor est in mulieribus amabilis flos et rubor delectabilis* (5): et quia, ut docet D. Augustinus, *omnis corporis pulchritudo est partium congruentia, cum quadam coloris suavitate.* (6) Tertullianus describit castitatis pulchritudinem, et christianis feminis aptat virtutum et colorum (ad eas decorandas) congruitatem. *Prodite vos medicamentis et ornamentis exstructæ, Prophetarum et Apostolorum sumentes de simplicitate candorem, de pudicitia ruborem, depictæ oculos verecundia, et os taciturnitate, inserentes in aures sermones Dei, adnectentes cervicibus Christi jugum; caput maritis subjicite, et satis ornatæ eritis. Manus lanis occupate, pedes domi figite, et plusquam in auro placebitis.* (7)

Sicut pudicitia est decor sexuum, ita impudicitia est sexuum dedecus (8): nullum est enim vitium quod ita hominem devenustet

(1) Dialog. 1. — (2) Clem. Alex. Serm. 2. — (3) L. de Cast. — (4) Tert. L. 1. ad. Ux. 8. (5) Greg. Naz. Cat. 65. — (6) D. Aug. L. 22. Civ. 19. — (7) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 13. — (8) D. Aug. L. 14. Civ. 23.

ac luxuria, quia nullum est vitium quod sit adeo probrosum, et adeo rationi, legi divinæ, disciplinæ christianæ, et Christo adversum ac luxuria. Verum, quamtumvis adversetur Christo, rationem obnubilet, et hominem infamet impudicitia : *ad hoc delapsa est humana perversitas, ut vir habeatur victus a libidine, et vir non habeatur victor libidinis.* (1) Et ut deplorat Salvianus Massiliensis Antistes, libido quæ apud Gentiles crimen et humanæ naturæ dedecus habetur, apud Christianos honor et habetur et decus. *Puritatem nos fugimus, illi amant; fornicatio apud illos crimen atque discrimen est, apud nos decus.* (2) Tantum abest ut femina quæ turpatur a magnatibus, dedecoretur, quin immo maxime honoratur, ut constat ex Judith historia, quam Vagao ad pellicium urgens sic alloquitur : *Non vereatur bona puella introire ad dominum meum, ut honorificetur ante faciem ejus.* (3) Lascivia in regio Holophernis palatio titulo honoris nominatur, et Juditha dum vocatur ad concubitum, qui famam infamat, honorem dedecorat, conscientiam turpat, ad honorem vocari dicitur. *Usque adeo sic est turpitudine vitiosa humana natura, ut totum amittat sensum honestatis.* (4) Nam vir libidinosus qui ad omnes lascivias se diffluit felix proclamatur. *Luxuriosus immundus atque lascivus felix dicitur abundare voluptatibus, frui deliciis* (5); mulier etiam publice scortans et impudenter lasciviens, et libidinibus divitias et honores captans, prædicatur *felix luxuriæ suffragio.* (6) Ex quo femina majori fuerit prædita pulchritudine, eo impensius sollicitatur, et impudentius scortatur : nam, ut ait Basilius Seleucus, *forma voluptates nundinatur.* (7)

Scio quam plurimas decoras mulieres castitatem sectantes, quarum species *figura est probitatis* (8) : sed multo plures sunt adhuc quæ *decoris messem requirunt.* (9) Non omnes tamen eamdem messem decoris quærunt: quædam enim superbia tumentes de pulchritudine gloriam captant, et laudes humanas exspectunt : unde sic fantur : *Quid ergo non et exclusa luxuria, et admissa castitate, laudes corporis gloriam licet?* (10) Quibus respondet Tertullianus gloriam alienam esse a Christianis, qui ex disciplina profitentur humilitatem. *Dehinc si omnis gloria vana et stuporata, quanto magis quæ in carne?* 2. Nonnullæ non aliam messem pulchritudinis volunt, quam amorem eorum quibus placere student. Verum non *de integra conscientia venit studium placendi per decorem, quem naturaliter invitatorem libidinis scimus.* (1) 3. Aliæ, et harum magnus est numerus, ex pulchritudine metunt luxuriam. *Quia proprie usus et fructus pulchritudinis luxuria, nisi si quis aliam messem decori corporis arbitratur.* (2) Et harum conditionem miserrimam existimat D. Augustinus, pro momentaneo venereæ voluptatis gaudio, interminabile et æternum in inferno sibi comparare tormentum. *Vere plangenda nimis et miseranda conditio, ubi cito præterit quod delectat, et permanet sine fine quod cruciat. Sub momento libidinis impetus transit, et remanet sine termino infelicis animæ opprobrium.* (3) 4. Tandem quædam pulchritudinem venalem habent, quam pro modico lucro dedecorant, nec considerant quid, quale et quantum pro terrenis facultatibus amittunt. Nam amittunt, 1. Famam vitæ præferendam, et infamiam sibi comparant. *Si mercedes pro libidine, nullius rei turpis merces decora est.* (4) 2. Perdunt animi puritatem et carnis castitatem, quæ est thesaurus cunctis terræ divitiis præferendus : *Omnis ponderatio non est digna continentis animæ.* (5) 3. Perdunt conscientiam, et animam quam Christus suo sanguine emit; pro re nullius momenti diabolo vendunt. *O quanta iniquitas, et quam lugenda perversitas, ut animam, quam Christus suo sanguine redemit, luxuriosus propter modicum lucrum diabolo vendat!* (6) 4. Perdunt gratiam, cujus pretium est inæstimabile, item jus ad gloriam : *Jactura ejus non recipit æstimationem.* (7) Hæ sunt messes quas ex prostituto corpore colligunt scelerosæ mulieres pulchritudine florentes.

Quæ vero virtute simul et decore coruscant, messes etiam requirunt. Non, 1. Superbiam, tumorem et gloriam, sed humilitatem et abjectionem : *Nam ubi pudicitia, ibi vacua pulchritudo.* (8) Non. 2. Inverecundiam et impudentiam, sed honestatem, pudorem, modestiam, honestatem : addixerunt enim *adversus congressus et suspiciones impudicas providendum omni modo esse.* (9) Non. 3. Hominum amorem, quos præstigiis formæ ad se allicere studeant : *Quoniam perfectæ, id est, christianæ pudicitiæ, appetitionem sui non tantum non appetendam, sed*

(1) D. Aug. L. de decem Chordis. 9. — (2) L. 7. de Guber. — (3) Judith. 12. — (4) Aug. L. Civ. 26. — (5) D. Aug. Serm. 4. de Verb. Ap. — (6) Ennod. — (7) Orat. 28. — (8) D. Ambr. — (9) Tert. L. 1. ad Ux. 4. — (10) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 3.

(1) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 2. — (2) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 3. — (3) Serm. 250. de Temp. — (4) Tert. L. 1. de Cul. Fem. 2. — (5) Eccle. 16. — (6) D. August. — (7) Pet. Bles. Ep. 35. — (8) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 3. — (9) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 12.

etiam exsecrandam sibi sciunt. (1) Non 4. Præsumptionem et securitatem qua se tentationibus exponant, sed timorem et sui diffidentiam, qua pericula et cadendi occasiones fugiant. Est etenim *timenda dignitas formæ, ut possidentibus gravis, appetentibus exitiosa, conjunctis periculosa, exposita tentationibus, circumdata scandalis.* (2) Non. 5. Faciei cultum, vestium luxum aut alias Veneris artes, quæ spirant amores : totum earum studium est, ut nativus decor nec sibi nec aliis noceat : etenim *curanda est amputatio, et decussio redundantioris nitoris.* Non 6. Honores, divitias, voluptates, quæ ex luxuriæ negotio captantur, sed animi decorem, corporis integritatem, famæ nitorem, gratiæ sanctitatem, jus ad æternam hæreditatem. Nam *finis modestiæ timor Domini, divitiæ, et gloria, et vita.* (3) Hæc sunt bona quæ consequuntur veram et perfectam pudicitiam, quam pulchræ mulieres virtutis studiosæ, sectantur et integre præstant.

II. PARS. Multi sunt hac ætate *a quibus abest conscientia veræ pudicitiæ.* (4) Non solum *assertores libidinis atque luxuriæ* (5), qui his diebus tumulatas Nicolaitarum fœditates ad vitam revocare nituntur, sed etiam qui ex christiana disciplina castitatem profitentur, *eo usque jam exolevit, ut non ejuratio, sed moderatio libidinum pudicitia credatur, isque satis castus habeatur, qui minus castus fuerit.* (6) Seu, ut legit Rigaltius, qui minus incestus fuerit : sunt namque nonnulli qui animam fœdis cogitationibus contaminant, quasi cordis munditiis, et exterior modestia ad castitatem non requirantur. *Aut ignorantes simpliciter, aut dissimulantes audaciter, ita ingrediuntur, quasi pudicitia in sola carnis integritate, et stupri aversatione consistat.* (7) Alii econtra nihil obstrepere pudicitiæ existimant, nec lasciviosum exteriorem ornatum, nec libidinosam corruptionem corporis, modo servent *spiritum integrum ab immunditiarum contagione.* (8) Isti cordis munditiem et corporis puritatem sectantes, pudicitiam cum fuco et cultu confœderant, nec animadvertunt, *quoniam lenocinia formæ, nunquam non prostituto corpori conjuncta et debita etiam Scripturæ suggerunt.* (9) Quantum tria hujusmodi figmenta sint probrosa, *quantum a nostris disciplinis et professionibus aliena sint* (10), nemo compos rationis et fide illustratus, non videt.

(1) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 2. — (2) Tert. ib. 3. — (3) Prov. 22. — (4) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 1. — (5) Tert. L. 1. adv. Marc. 29. — (6) Tert. L. de Pud. 1. — (7) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 1. — (8) Tert. L. de Pud.. 13. — (9) Tert. L. de Cult. Fem. 12. — (10) Tert. L. de Cult. Fem. 5.

Christianus debet *sapere ad pudicitiam* (1), ait D. Hieronymus : sapere autem ad pudicitiam est veram pudicitiam docere et præstare : pudicitia vero nequit esse vera, nisi sit perfecta ; neque perfecta, nisi sit integra ; neque integra, nisi ad ejus integritatem concurrant, 1. Munditia cordis; 2. Puritas corporis ; 3. Gravitas exterioris.

1. Ad veram et perfectam pudicitiam requiritur *castæ mentis integritas* (2), quam docet christiana disciplina. Idcirco Christianos per Prophetam Regium hortatur Deus : *Apprehendite disciplinam.* (3) Hebræa lectio habet : *Adorate pure.* Genebrardus legit : *Osculamini puritatem.* Rabbi Salomon : *Adornamini*, sive, *instruite vos puritate cordis.* Qui puritatem cordis non habent perfectam, non habent castitatem : quare impuro cordi sic fatur Tertullianus : *Spirituali affectione carnalem concupiscentiam humabis* (4) : neque christianam observant disciplinam agentes contra præceptum ipsiusmet Dei, qui libidinosam prohibet cordis concupiscentiam. *Qui viderit ad concupiscentiam, jam mœchatus est in corde suo. Lex suprastructa est : origines quoque delictorum, id est, concupiscentias et voluntates, non minus quam facta condemnans.* (5) Deipara *erat virgo mente et corpore, unum enim sine altero minime placet Deo.* (6) Haud placet Deo virginalis integritas corporis, *cum spiritus ipse violatur in virgine.* (7) Violatur autem spiritus in virgine, cum per impurum amorem cordis puritatem contaminat. Nam licet corporis servet integritatem, cordis integritatem amittit. Non est integre virgo quæ mente maculatur, corde et desiderio scortans *negat se virginem, spiritu nuptam* (8) demonstrat ; hujusmodi *virgo genus est monstruosum* (9), quia est virgo et non virgo, integra et corrupta : corrupta mente, integra corpore. Ut vere sit virgo, bina indiget integritate, scilicet cordis et corporis.

2. *Post spiritualem castitatem corporalis sequebatur integritas.* (10) Mulieres quæ ultro corporalem amittunt castitatem, pudicæ non sunt. Nam, ut ait Tertullianus, *cæterum etsi adulterium et stuprum dixero, unum erit contaminatæ carnis elogium.* Nam antequam scortentur corpore, mente et affectu scortatæ sunt. Quæ vero per vim et contra suam voluntatem, corporis perdunt integritatem, etiam in violato et corrupto

(1) L. 1. Cont. Jovian. — (2) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 12. — (3) Ps. 2 — (4) Tert. L. 1. ad Ux. 4. — (5) Tert. L. de Pud. 6. — (6) D. Bern. Hom. 2. sup. Mis. — (7) Tert. L. de Vel. Virg. 5. — (8) Tert. L. de Vel. Virg. 11. — (9) Tert. L. de Vel. Virg. 7. — (10) Tert. L. de Pud. 7.

corpore, integritatem animi et pudicitiam servant. Nam, ut ait D. Augustinus, *violentia non violatur pudicitia, si mente servatur: quoniam nec in carne violatur quando voluntas patientis sua turpiter carne non utitur, sed sine consensione tolerat quod alius operatur* (1), immunditia committi nequit sine peccato, quapropter ubi non est peccatum, ibi non est impudicitia: quando autem mulieris violatur caro renitente ejus voluntate, nullum committit violata mulier peccatum, quia peccatum non est nisi sit voluntarium. Quod sic asseverat D. Augustinus: *Si animus nulla consensionis turpitudine maculatur, etiam carnem suam defendet a crimine: et quidquid in ea nec permisit, nec commisit libido patientis, solius erit culpa facientis, omnisque illa violentia non pro corruptionis turpitudine, sed pro passionis vulnere deputabitur. Tantum enim valet in mente integritas castitatis, ut illa inviolata nec in corpore possit pudicitia violari, cujus membra potuerunt superari.* (2) Tantum abest ut illata vis sit probrosa et criminosa, quinimmo est innocua et laude digna. Quare ei qui beatam Agnetem duci ad lupanar mandaverat, dixit virgo: Si invitam jusseris violari, castitas mihi duplicabitur ad coronam: *Timendus est decor propter injuriam et violentiam sectatorum* (3), et integranda est castitas per exteriorem modestiam et gravitatem.

3. *Ubi pudicitia, ibi gravitas adjutrix et socia ejus. Quo ergo pacto pudicitiam sine instrumento suo, id est, sine gravitate tractabimus? quomodo autem gravitatem administrandæ pudicitiæ adhibebimus, nisi et in facie, et in cultu, et in totius hominis contemplatione severitas circumferatur?* (4) Pudicitia in totius hominis contemplatione circumfertur, cum oculis non solum Dei, non Angelorum duntaxat, sed etiam hominum objicitur, quod tunc fit, quando interius et exterius apparet. Deus quidem et Angeli interius intuentur, homo vero interius nequit conspicere, sed exterius duntaxat conspicit. Verum quia *facies occultorum ea quæ parent* (5), ex externa pudicitia internam colligit pudica mulier. *Sponsa Christi arca est testamenti, intrinsecus et extrinsecus deaurata* (6); ornata intrinsecus per cordis puritatem et carnis integritatem; extrinsecus, per cordis puritatem et carnis integritatem; extrinsecus decorata per honestatem, quæ in sermonibus, operibus et vestibus emicat. *Pudicitiæ christianæ satis non est esse, verum et videri: tanta enim debet esse plenitudo ejus, ut emanet ab animo ad habitum, et eructet a conscientia in superficiem, ut et foris inspiciat supellectilem suam, quæ conveniat fidei continendæ in perpetuum.* (1) Castitatis integritas interius et exterius complectitur; non censetur vera et perfecta pudicitia, quæ sui non eructat speciem, et puritatis non emittit radios in ea, quæ foris apparent humanis oculis. Plena et christiana non putatur munditia cordis, quæ in facie, in ore, in gestu, in habitu non semper transparet.

Cuncta encomia, quibus sponsus sponsam commendat, miram ejus denotant puritatem. Nam ad innuendam vultus pudorem, genas ejus velut fragmen mali punici contemplatur: *Sicut fragmen mali punici genæ tuæ;* ad denotandam verborum munditiem, labia ejus dulcia et purpurata prædicat: *Sicut vitta coccinea labiatua, eloquium tuum dulce.* (2) Ut aspectus demonstret castitatem, tribuit ei oculos columbarum: *Oculi tui oculi columbarum*, quia puritas attribuitur Spiritui Sancto, qui, ut ait Tertullianus, *columbæ figura delapsus in Dominum, ut natura Spiritus Sancti declaretur per animal simplicitatis et innocentiæ.* (3) Et quia albedo significat munditiem, addit Sponsus: *Oculi tui columbarum quæ lacte lotæ sunt.* (4) Animadvertit autem Gregorius Nyssenus (5) quod lac nullas emittit rerum umbras vel species; aqua, oleum, vinum etiam, sunt velut specula quæ repræsentant objecta sibi opposita: lac vero nullum objectum repræsentat. Oculi sponsæ lacte loti sunt, quia non recipiunt, nec immittunt species rerum turpium, quæ contaminant animam. Oculus enim impudice injectus commovet et turpat animam: *cum spiritui appareant aures et oculi, nec possit mundus præstari cujus apparitores inquinantur.* (6) Tandem sponsus vestimentorum sponsæ laudat fragrantiam: *Odor vestimentorum tuorum sicut odor thuris.* (7) Hæc sunt externa pudicitiæ christianæ signa, quæ ex vultu, oculo, sermone et habitu manifestantur. Pudica mulier, cui *magis disciplina verecundiæ et modestiæ incumbit* (8), debet, 1. Faciei verecundia et pudore castitatem demonstrare: verecundia autem castitatem denotans apparet in vultu. Quia, ut ait Hildebertus (9), *vultus interpres animi est.* Idem docet Tertullianus asseverans *mentis statum in fronte consistere, prioremque esse pudoris quam*

(1) Epist. 180. ad Honor. — (2) Ep. 122. ad Victoriam. — (3) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 2. — (4) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 8. — (5) Tert. L. de An. 1. — (6) D. Hieron. Ep. 17. ad Eustoch.

(1) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 13. — (2) Cant. 4. — (3) Tert. L. de Bapt. 8. — (4) Cant. 5. — (5) Hom. 13. in Cant. — (6) Tert. L. de Spect. 17. — (7) Cant. 4. — (8) Tert. L. de Bapt. 17. — (9) Ep. 57.

corporis plagam. (1) 2. Oculis pudicitiam denotat pudica mulier. Ut enim ait Alexandrinus Clemens, *tesseram virtutis ferunt oculi.* Impudicitia per oculos dignoscitur, mulier quæ impudicos emittit et recipit aspectus, integram non habet pudicitiam : *Tales enim oculi volent virginem visam, quales habet virgo quæ videri volet; invicem se eadem oculorum genera desiderant : ejusdem libidinis est videri et videre.* (2) Sicut impudici aspectus impudicitiam ostentant, sic oculi modesti et verecundi non injicientes, nec captantes lascivos aspectus, sapiunt pudicitiam. Ut enim addit Tertullianus, *tam sancti viri est suffundi si virginem viderit, quam sanctæ virginis si a viro visa sit.* Qui sunt hujusmodi, oculos habent columbarum : *Anima liberata a carnali affectione, habet speciem columbæ in oculis, hoc est, characterem vitæ spiritualis. Sic quoniam purus factus est animæ oculus, capax est characteris columbæ et Spiritus Sancti.* (3) Character autem Spiritus Sancti est divinus amor, bonitas, innocentia, sanctitas, munditia, puritas. 4. Sermones feminæ pudicitiam ostentant. Casta mulier non solum nulla profert verba inhonesta : *loquacitas nulla turpis* (4); sed ut plurimum signat *os taciturnitate* (5), et si aliquando loquitur, caste semper loquitur. Idcirco sic uxorem hortatur Tertullianus : *Convictus atque colloquia Deo digna sectare, memor illius versiculi sanctificati per Apostolum : Bonos corrumpunt mores congressus mali.* (6) Et quia, ut belle ait ad propositum Tertullianus, *si nobis omnis impudicitia exsecranda est, cur liceat audire quæ loqui non licet?* (7) Quod probe sciens pudica mulier, a verbis impuris dimovet aures : *Illa quæ vera est, quæ pudica, quæ sancta, carebit etiam aurium maculis.* (8) Quæ, 4. Tandem vestium modestia et simplicitate castitatem manifestat, et ob hanc causam pudicas mulieres, quæ non hominibus, sed Deo soli placere student, sic monet Tertullianus : *Vestite vos serico probitatis, byssino sanctitatis, purpura pudicitiæ. Taliter pigmentatæ Deum habebitis amatorem.* (9) Mulieres quæ impudicitiam in fronte deferunt, lascivos aspectus injiciunt; sermones venereos blande et cum complacentia audiunt; fucatæ, expictæ et ornatæ incedunt : *Meram et veram integritatem carnis obtruncant, amputantes non summam superficiem, sed intimam effigiem pudoris.* (1) Illas comparat Tertullianus mulieribus ethnicis, quarum pudicitiam imperfectam et inconditam vocitat : *Nam etsi quæ in Gentilibus pudicitia credi potest, usque adeo imperfectam et inconditam constat, ut licet in animo aliquatenus tenax sui agat, in habitus tamen licentias se dissolvat pro perversitate Gentilium appetendo, cujus rei devitat effectum.* (2) Quod si Gentiles feminæ non satis pudicæ habentur ob vestium ornatum qui lasciviam redolet, a fortiori imperfecta est christianarum mulierum castitas, quæ luxu libidinem negotiari videntur. Quas ideo sic alloquitur Tertullianus : *Quantum autem a vestris disciplinis et professionibus aliena sunt, quam indigna nomine christiano adulterium in specie exercere, quibus studium pudicitiæ sit* (3), quæ veræ et perfectæ pudicitiæ sunt studiosæ, frontis tollunt inverecundiam, oculorum lasciviam, aurium maculam, vestium pompam : nam *cognito Deo, adempta placendi voluntate per luxuriæ occasionem, omnia illa ut otiosa, aut hostilia recusantur* (4); et horum repudium pudicitiam integrat et propugnat.

3. Castitas ex Tertulliano disciplina est *meracior* (5) : vel, ut expendit, non minoris notæ commentator, *muratior.* Porro meracior castitas muratior est : nam velut firmo interjecto muro concupiscentiæ rejicit illecebras, formidabiles procorum contemnit minas, eorumque machinis fortiter resistit. *Quoniam non potest quispiam ad Dei puritatem accedere, nisi talis ipse prius factus sit. Illi certe necessarium est ut se magno aliquo firmoque interjecto muro a voluptatibus removeat, ut nullo quidem pacto hac appropinquatione cordis inquinetur immunditiis. Murus vero firmissimus est quædam ab affectum imperio abalienatio.* (6) Alludit Nyssenus ad verba Sponsi, qui de castitate Sponsæ sic fatur : *Si murus est, ædificemus ei propugnacula argentea* (7), quibus suam valeat adversus hostium impugnationes propugnare castitatem. Castitas, maxime feminea, a tribus potissimum hostibus impugnatur, scilicet a carne titillante, a dæmone tentante, et ab homine sollicitante. Adversus tres illos inimicos propugnanda est castitas; adversus, 1. Carnem titillantem; 2. Dæmonem tentantem; 3. Hominem sollicitantem.

1. *Potentissima species humanæ imbecil-*

(1) Tert. Scorp. 9. — (2) Tert. L. de Vel. Virg. 2. — (3) Gregor. Nyss. — (4) Tert. L. de Pat. 5. — (5) Tert L. 2. de Cult. Fem. 13. — (6) Tert. L. 1. ad Ux. 8. — (7) Tert. L. de Spect. 17. — (8) Tert. L. de Pud. 1. — (9) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 13.

(1) Tert. L. de Pud. 1. — (2) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 1. — (3) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 5. — (4) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 8. — (5) Tert. L. de Vel. Virg. 16. — (6) Gregor. Nyss. L. de Virg. 21. — (7) Sap. 4.

litatis, quæ venit de concupiscentia carnis. (1) Inter inimicos castitatis nullus sane magis est extimescendus quam propria caro, quæ est hostis domesticus, qui pudicitiam indesinenter aggreditur. Ut enim ait D. Augustinus, *gravem castitas sortita est inimicum, cui semper resistitur, et semper timetur.* (2) Formidandum illum hostem habet in semetipso Christianus, qui semetipsum expavescere debet, cum semetipso pugnare et semetipsum vincere. Et quia nunquam ex toto domesticum illum vincit hostem, etiam victor victum hostem semper timere, et continuo cum illo prœliari tenetur. Et ea est causa, cur *inter Christianorum pia certamina, sola dura sunt prœlia castitatis, ubi quotidiana pugna, et rara victoria.* (3) Quibus propugnaculis ab impugnationibus adeo formidolosi inimici tutabitur castitas? quibus armis potentissimum illum hostem debellabit Christianus pudicus, mulier casta? Modum prœliandi et vincendi Christiano subministrat Tertullianus: qui gloriosam reportabit victoriam, *titillatam prosternens carnem* (4), eam spiritui per jejunia et macerationes subjiciens. *Jejunium scimus Dei arcem, Christi castra, murum spiritus, castitatis signum.* (5) Hæc arma Sabinæ nobili matronæ viduæ præbet D. Hieronymus, quibus castitatem valeat propugnare: *Melius est stomachum te dolere quam mentem; imperare corpori, quam servire; gressu vacillare quam pudicitia.* (6) Castitatem a *castigando* nuncupatam existimat Doctor Angelicus, quia salva et illibata nequit permanere castitas, nisi corporis adhibeatur castigatio: castigata autem carne *quicunque malus cogitatus ipsa severitate frangetur.* (7) Verum, ut bene animadvertit Magnus Gregorius, in castigatione carnis et severitate, quam quisque erga suum corpus exercet, *necesse est ut artem quisque continentiæ teneat, quatenus non carnem, sed vitia carnis occidat.* (8) Gula occidit castitatem, et luxuriæ vitam dat: nam *monstrum haberetur libido sine gula* (9); occisa autem castitate moriuntur virtutes, quæ in illa velut fructus in floribus continentur. *Quando moriuntur virtutes, vivunt vitia, honestas perit, disciplina prosternitur.* (10) Idcirco ne prosternatur disciplina, pereat honestas, moriantur virtutes, occidatur castitas; vitia carnis per abstinentiam, macerationem et severitatem occidenda sunt. *Ecce nulli nostrum hoc tempore dicit Deus: Pro me morere; sed tantummodo: In te desideria occide.* (1) Quomodo autem Christianus vitia et desideria carnalia potest occidere? scilicet, *dum sibi subtrahit adminicula concupiscentiæ, mortua membra sua cognoscitur bajulare.* (2) Corpus est tanquam jumentum quod non debet fame enecari, ut possit domino servire, sed flagris contundi quando contra dominum calcitrat: quomodo erga suum corpus se gerebat S. Hilarion, cui sic insultabat quoties aliquam corporis sentiebat pugnam: (Ego, aselle, faciam ut non calcitres, nec te hordeo nutriam, sed paleis; fame te conficiam, et siti; gravi onerabo pondere, ut cibum potius quam lasciviam cogites.) D. Benedictus libidinis æstuans ardore, sese in urticas et spinas nudum injecit, sicque, ait Magnus Gregorius, *voluptatem traxit in dolorem, et vicit peccatum, quia mutavit incendium.* D. Bernardus cum levius conspexisset feminam, in stagnum insiliit aquæ gelidæ, ibique collo tenus diu mansit immersus. Seraphicus Franciscus, ut similem frigesceret calorem, nudum corpus in nivis volutavit cumulo. Et D. Paulus castigatione rebellem carnem in servitutem redigebat: *Castigo corpus meum, et in servitutem redigo.*

Tertullianus belle describit ordinem quo castitatem caro aggreditur: *Si qua oculi divagatio, carnis vacillatio, animi avocatio de tenore decusserit.* (3) Oculus namque illicita conspiciens objecta, ab illis venereas species captat, quæ carnis accendunt illecebras; illis autem fœdis imaginibus, et carnis ardoribus movetur animus. Verum modum statim præbet Tertullianus quo frænentur oculorum aspectus, exstinguantur carnis æstus, et inordinati impediantur animi motus: *Animam fide moderans, carnem spiritu librans, oculum metu temperans.* Fides animam moderat, ab eaque fœdas imagines fugat, dum ei cœlestium species, quæ promisit Deus animabus castis, repræsentat: *Hæc jam quodammodo habemus per fidem spiritu imaginante repræsentata.* (4) Hæc cœlestis beatitudinis repræsentatio per fidem multum est efficax, tum ut anima de inordinatis concupiscentiæ motibus triumphet. Cum te in lectulo compositum *dulcis libidinum pompa concusserit, arripe scutum fidei* (5): hoc pugnabis, hoc vinces, hoc de Venere et Cupidine triumphabis: tum ut anima cœles-

(1) Tert. L. 1. ad Ux. 4. — (2) L. de Honestate mul. 2. — (3) D. August. — (4) Tert. l. de Pud. 22. — (5) D. Chrysol. Serm. 12. — (6) 22. q. 151. a. 1. — (7) Tert. L. de Vel. Virg. 15. — (8) L. 30. Moral. 14. (9) Tert. L. de Jejun. 1. — (10) Chrysol. Serm. 12.

(1) Greg. Ma. Hom. 21. in Evang. — (2) D. Cypr. L. de Sing. Cler. — (3) Tert. L. de Pud. 10. — (4) Tert. L. de Spect. 30. — (5) D. Hier. Ep. 22.

tium bonorum desiderio et amore castitatis æstuet. Nam, ut ait Chrysologus, *cœlestium meditatione animæ et corporis exerendæ sunt vires.* (1) Neque duntaxat meditatio æternæ felicitatis efficacissima est ad castitatem propugnandam, et libidinem expugnandam; sed etiam ad hoc mirum in modum est efficax recordatio inferni, et consideratio ignis æterni, qui impudicorum animas et corpora cremabit. Hac enim meditatione *incendium ignibus exstinguetur* (2), ait Tertullianus. Sic ergo christiana castitas de impudicitia triumphat, *carnem spiritu librans.* In libra spiritus ponderandæ sunt et naturæ animæ et carnis, et passiones carnis pro tuenda libidine, et rationes animæ pro propugnanda castitate. Anima multo nobilior corpore, nam *caro terrena materia est, spiritus vero cœlestis* (3) : anima domina est carnis, caro mancipium est animæ : *sed et magis animam invehi atque dominari credendum est, ut magis Deo proximam.* (4) Hæc spiritus librans duas elicit conclusiones, nam si anima est cœlestis, caro terrena, *cur cœlestibus terrena non cedunt?* (5) Si anima ut Deo proxima, est domina carnis, caro vero animæ mancipium; tunc in homine omnia confusa sunt, quando caro animæ usurpat principatum; econtra tunc recte sunt ordinata, quando anima imperat, obsequitur caro; et, ut ait D. Augustinus, *in quo ita sunt ordinata omnia, ut quod est in homine præcipuum et excellens, hoc imperet cæteris: non reluctantibus quæ sunt nobis bestiisque communia.* (6) Deinde librans spiritus passionem brutalem, qua caro fertur ad venereas voluptates, et rationes quibus anima sectatur castitatem : *Quidquid illud quod inflammare corpus potest, quod fomentum suggerit voluptatis, castitatis amore fugiendum* (7) judicat, et post moderatam fide animam, post libratam spiritu carnem, oculum adhuc metu temperat. Homo castus, pudica mulier, licet multa sint illi timenda, super omnia *timebit virgo sanctior Dei censorium lumen.* (8) Hunc Dei timorem, ex ejus præsentia mutuatum cuilibet Christiano proponit D. Augustinus ut eum ab impudicitia arceat: *Tu solum Deum timeas, sed tu quem times, major est omnibus : ipse timendus est in publico, ipse in secreto. Procedis, videris; intras, videris; lucerna ardet, videt; exstinguitur, videt te; in corde versaris, videt te. Ipsum time, cui cura est ut videat te, vel in timendo castus esto; aut si peccare vis, quære ubi te non videat, et fac quod vis.* (1)

(1) Serm. 13. — (2) Tert. L. de Pud. 1. — (3) Tert. L. 1. ad Ux. 4. — (4) Tert. L. de Resur. 7. — (5) Tert. L. 1. ad Ux. 4. — (6) De Serm. Dom. in Mont. — (7) B. Cypr. Ep. ad Demet. — (8) Tert. L. de Vel. Virg. 15.

2. Dæmon est acerrimus castitatis inimicus. Luxuria ignis est, quare pudicitiæ amans *ignea jacula diaboli* (2) pertimescit. Ex D. Augustinus voluptas et timor sunt duo arma quibus pugnat, et homines expugnat diabolus : *Alios enim voluptate capit, alios timore frangit.* (3) Verum multo plures voluptate quam timore aggreditur. Carnis illecebris *diabolus hominis semper inimicus, laqueos tendit, lapsus parat, foveas fodit, aptat ruinas, stimulat corpora, pungit animas, cogitationes suggerit, humana tentat.* (4) Quare christianas mulieres hortatur Tertullianus ne ansam præbeant tentationibus : *Viam tentationibus aperire non debemus, quæ nonnunquam instando perficiunt.* (5) Nullus siquidem adeo imbellis est ac lasciviosus; nullus adeo fortis ut castus. Luxuriosi imbelles sunt, ut patet in quatuor regibus Sodomæ et Gomorrhæ, qui cum copioso exercitu a rege Elamitarum victi sunt, quia scilicet erant multum luxuriæ dediti : Abraham vero victorem Elamitarum regem cum vernaculis trecentis et octodecim superavit, quia parvus ille domesticorum numerus erat castitate munitus. Nam, ut animadvertit Rabanus Maurus, *expeditos duxit juvenes ad bellum promptos, qui non fuerant uxorati.* Idem accidit in bello quod contra homines gerit dæmon : *Nam et suggessimus nullum pene hominem carere dæmonio.* (6) Imo quamplures concurrunt ut hominem ad impudicitiam inducant: *Verum et septenarii spiritus, ut in Magdalena, et legionarii, ut in Geraseno* (7) : et quamvis immundi illi spiritus sint astutissimi, maximaque polleant potestate, hominem superare nequeunt nisi volentem : *Ita diaboli opus unum est, tentare quod in te est, an velis : at ubi voluisti, sequitur ut et sibi subjungat, non operatus in te voluntatem, sed nactus occasionem voluntatis.* (8) Christiani pudicitia ornati impugnantem diabolum expugnant, tentationibus ejus generose resistunt, et gloriosam de illo reportant victoriam, de qua ipsimet gloriantur : *Dæmones non tantum respuimus, verum et revincimus.* (9) Qui vero impudicitiæ sunt dediti, facillime a diabolo superantur. Experientia namque comprobatur : *maculata jam corpora et humanæ libidinis reli-*

(1) Serm. 46. de Verb. Dom. — (2) Tert. L. de Fug. in Pers. 3. — (3) L. 2. de Symb. 1. — (4) Chrysol. Serm. 11. — (5) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 2. — (6) Tert. L. de An. 57. — (7) Tert. L. de An. 25. — (8) Tert. L. de Exh. Cast. 2. — (9) Tert. L. ad Scap. 2.

quias desiderasse. (1) E cloaca impuri elevantur vapores. Luxuria est cloaca e qua teter voluptatum anhelitus spirat. Christiani pudici, qui fœtidum illum volunt declinare vaporem, non sistunt, non sedem figunt, sed nares illico obturant, transeunt, quam celerrime fugiunt; impudici vero afflant *libidinum vaporata momenta* (2), pestilenti illo odore inficiuntur, et intra se recipiunt dæmones, qui *pascuntur cadaveribus, putredine saginantur, deliciantur fœtore.* (3) Ita fœtore delectatur dæmon, ut cum eum a sepulcris fœtidis expulerit Salvator, *de monumentis mitti se precatur in porcos malitia, quia fœtores amittere nescit, sed mutare.* (4) Quid putridius sepulcris, quid immundius porcis? et tamen a tumulorum putredine ad porcorum immunditiam pervenire nititur dæmon. *Vide ubi Satanas sedem desiderat collocare, de sepulcris in porcos. Semel infestus putredine habitacula fœtida et immunda requirit, sordibus delectatur et cœno, qui utique semper fœtore criminum et squalore pascitur vitiorum.* (5)

At cur dæmones monumenta perquirunt, *se sepulcris mandant? Ut homines redigant in sepulcra.* (6) In monumentis tumulantur mortui, dæmonum *tota voluntas est homines interire*, ait Chrysologus. At cur *ambiunt volutabra porcorum?* Hujus nobis D. Augustinus suppeditat rationem : *Petierunt dæmones a Deo, ut si eos excluderet ab homine, permitteret ire in porcos; quod mysterii gratia et certa dispensatione dimisit : ut ostenderet eos in iis dominari qui vitam porcorum gerunt.* (7) Quinam, quæso, magis porcorum gerunt vitam quam libidinosi, qui luxuriæ volutantur cœno? quare christianas mulieres hortatur Tertullianus : *Nolite margaritas vestras porcis jactare, ne conculcent eas, et vos quoque evertant; margaritæ vestræ sunt etiam quotidianæ conversationis insignia.* (8)

Christiani pudicitia decorati, non dæmonis sepulcrum, sed Dei sunt habitaculum; non inferni redolent fœtorem, sed cœli fragrant odorem. Nam *odor paradisi quid tibi cum fœtore?* (9) Non dæmonis subduntur tyrannidi, sed gloriose de diabolo triumphant. Scientes enim quod *a Deo confertur continentiæ virtus* (10), vires a Deo in suis orationibus expostulant, adinstar Sapientis qui a Deo petendam continentiam et cognovit, et docuit : *Ut scivi quoniam aliter non possum esse continens, nisi Deus det; adii Dominum, et deprecatus sum illum.* (1) Qui continentiam habere desiderat, Deum adeat necesse est, illam a Deo deprecetur, illam enim a se nequaquam habere potest. *Cum carne pulchrum faciat Deus hominem, animo castum ab homine fieri* (2), stultæ et vecordis mentis est credere. Donum illud non est humanæ virtutis, sed divinæ miserationis : *Nos castitatem et eos quibus hoc a Deo datum est, beatos dicimus.* (2) Vide castitatem a Deo datam. D. etiam Augustinus probe sciens quod nullus præter Deum possit illam dare, ad illam a Deo obtinendam orationis adhibuit præsidium. *Continentiam jubes, da quod jubes.* (4) Adhibenda igitur est oratio, quæ est *pudicitiæ præsidium ac tutamen* (5); imploranda est divina miseratio adinstar Apostoli, qui ut Angelo Satanæ resisteret, stimulum carnis reprimeret, ter Dominum rogavit, cui Deus : *Sufficit tibi gratia mea.* (6) Gratia dico, non natura. Advocanda est Mariæ intercessio : *Si carnis illecebra naviculam concusserit mentis, respice stellam, voca Mariam.* (7) Ex D. Augustino *ut diabolo resistatur, poscendum est Dei adjutorium* (8), quod ex Deiparæ merito potius quam ex nostra indignitate obtinebimus.

Quando aliquem potentissimi aggrediuntur inimici, quibus vix valet resistere, auxiliares vocat copias, ut eorum impetus retundere possit. Christianos pudicos oppugnant *Satanæ cohortes, diaboli legiones* (9), a quibus facile expugnarentur nisi haberent *adjutorem Deum, qui dat posse quod jubet, et quæ præcipit, facit ipse.* (10) Castitatem præcipit, dat etiam vires ad eam propugnandam iis qui eam expostulant in oratione, et simul cum Deo adversus diabolum pugnant : *Si cum Deo simus, diabolum vincimus.* (11) Qui propriis fretus viribus, sine Dei auxilio, temere init cum diabolo certamen, a valido illo bellatore facile superatur. Ut enim addit D. Augustinus, *si tu solus cum diabolo pugnaveris, vinceris, exercitatus hostis est. Quid ergo faciendum est, quia ille exercitatus? Invocetur Omnipotens adversus eum, habitet in te qui non potest vinci; et securus esto, quia vincet eum qui vincere solet.* Neque tantum tentantem dæmonem superabis, sed etiam impugnantem vinces hominem.

(1) Tert. L. de Vel. Virg. 7. — (2) Tert. L. 1. de Cult. Fem. 2. — (3) Chrysol. Serm. 16. — (4) Chrysol. ibid. — (5) Chrysol. Serm. 17. — (6) Chrysol. Serm. 16. — — (7) Tract. 6. in Joan. — (8) Tert. L. 2. ad Ux. 5. — (9) Chrysol. Serm. 16. — (10) Tert. L. de Vel. Virg. 13.

(1) Sap. 8. — (2) D. August. Ep. 130. — (3) Clem. Alex. Strom. 3. — (4) L. 10. Conf. 19. — (5) Orat. 1. de Orat. — (6) 2. Cor. 13. — (7) D. Bern. Serm. 2. super Miss. — (8) L. de Nat. et Grat. 58. — (9) Chrysol. Serm. 22. — (10) Chrysol. Serm. 11. — (11) D. August. Tract. 4. in Joan.

3. *Dei ancilla de diversis institutis censearis humanitatis et castitatis* (1) : christianam mulierem alloquitur Tertullianus, quæ de humanitate censetur, tum quando passiones ratione frænat, tum quando erga miseros misericordiam demonstrat, tum quando in consortio sese civilem, urbanam et bene compositam ostentat. De castitate censetur dum eam sollicite propugnat, non solum adversus carnem titillantem, dæmonem tentantem, sed etiam adversus hominem sollicitantem. Ad quod multa, sed tria potissimum deserviunt : 1. Timor et diffidentia sui, nam *aliquando sit virtus et victoria per timorem.* (2) Qui timet, præcavet ne cadat; qui vero præsumit, non præcavet, et non præcavens corruit : *Securitas delicti etiam libido est ejus.* (3) Diffidentia sui ex humilitate nascitur, præsumptio autem oritur ex superbia. Quam *infelix et periculosa sit præsumptio, multi dum se putabant vincere, victi sunt* (4), ut Davidis, Salomonis, Samsonis, multorumque aliorum lapsu constat. Inde concludit D. Augustinus : *Nemo ergo se falsa securitate decipiat, nec de suis viribus periculose præsumat.* Præferendus est præsumptioni timor : nam, ut ait D. Cyprianus, *in hac parte plus expedit bene timere quam male fidere : utilius est infirmum se quis cognoscat, quam fortem ; fortis si videri velit, infirmus emergat.* (5) Ne ergo periclitetur et infirmus emergat, de semetipso diffidat, et in Deo fiduciam ponat. Salubre hoc monitum præbet D. Augustinus cuidam de se diffidenti, et casum pertimescenti : *Quid in te stas, et non stas? projice te in eum, non se subtrahet ut cadas.* (6) Noli timere, ait D. Cyprianus : *securitatem nobis et protectionem pollicetur.* (7) Aqua et ignis maxima denotant pericula ; Deus autem nobis securitatem et protectionem promittit adversus inundantes aquas et devastantes ignes : *Cum transieris per aquas, tecum ero, et flumina non operient te ; cum ambulaveris in igne, non combureris.* (8) Si transieris per aquas, et insurgentes tentationum undas, noli timere, non operient te, quia tecum ero. Si ambulaveris in igne, a carnis concupiscentia, a dæmonis malitia sufflammato, noli metuere, tecum sum : gratiæ meæ imbribus illos exstinguam ignes : *Quis enim ei de seculo metus, cui in seculo Deus tutor est?* (9) 2. Occasionum fuga et *sollicitudo quæ præcavet* (1), est optimum castitatis propugnaculum. Ad quod nos hortatur Apostolus : *Fugite fornicationem.* (2) Quomodo autem fugiatur fornicatio ostendit Tertullianus : nimirum fugiendo *luxuriæ occasionem.* (3) In hac occasionis fuga, totam spem victoriæ Patres uno ore collocant. Hoc namque D. asseverat Ambrosius : *Cum aliis vitiis potest exspectari conflictus, fornicationem fugite ne approximetis, quia non potest aliter melius vinci.* (4) Post D. Ambrosium adducendus est D. Augustinus dicens : *Contra libidinis impetum apprehende fugam, si vis obtinere victoriam : nec tibi verecundum sit fugere, si castitatis palmam desideras obtinere.* (5) Ambrosio et Augustino assentit D. Hieronymus, qui Vigilantio imbecillitatem exprobranti respondet : *Fateor imbecillitatem meam, nolo spe pugnare victoriæ, ne perdam aliquando victoriam. Tu qui pugnas, superari potes, et vincere. Ego cum fugero, non vincar in eo quod fugero, et ideo fugio ne vincar.* (6) 3. Modestia et pudorata feminarum cum viris conversatio ; quapropter castam mulierem sic hortatur Tertullianus : *Indue armaturam pudoris, circumduc vallum verecundiæ, murum sexui tuo strue* (7), quo te adversus hominum sollicitationem defendas.

Homines tribus modis, maxime feminarum, insequuntur pudicitiam : 1. Blanditiis et voluptatibus ; 2. Divitiis et muneribus ; 3. Violentiis et coactionibus. Has omnes impugnationes fortiter rejiciunt mulieres pudicæ : nam, 1. Licentias omnes denegant, ad exemplum Rebeccæ, quæ *non sustinuit dexteræ colluctationem, nec osculi congressionem, nec salutationis communicationem.* (8) Neque hos, neque alios favores, qui sunt voluptatum fomenta, concedunt mulieres castæ, quas his verbis alloquitur Tertullianus : *Quare, benedictæ, meditemur duriora, et non sentiemus ; relinquamus lætiora, et non desiderabimus ; projiciamus ornamenta terrena, si cœlestia optamus.* (9) 2. Neque ornamenta, neque munera, neque ulla terrena bona acceptant ab hominibus pudicæ mulieres, probe scientes quod *prima castitatis victoria est facultatum cupiditates vincere, quia lucri studium tentamentum est pudoris.* (10) Christianæ feminæ castitatem amantes gloriose triumphant, tum de blanditiis et voluptatibus, tum de divitiis et muneribus.

(1) Tert. L. 1. de Cult. Fem. 4. — (2) D. Cypr. de Sing. Cler. — (3) Tert. L. de Pud. 9. — (4) D. Aug. L. de Honesta mul. 2. — (5) D. Cypr. L. de Sing. Cler. — (6) L. 8. de Conf. — (7) De Exh. Mart. 10. — (8) Esa. 43. — (9) D. Cypr. de Or. Dom.

(1) Tert. L. de Pud. 1. (2) 1. Cor. 6. — (3) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 8. — (4) Apol. 2. David. 3. — (5) Serm. 150. de Temp. — (6) Cont. Vig. — (7) Tert. L. de Vel. Virg. 16. — (8) Tert. L. de Vel. Virg. 11. — (9) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 13. — (10) D. Ambr. Epist. 31.

Nam, ut ait S. Zeno Veronensis, *pestiferas odiunt blanditias, et quidquid ingesserit mundus voluptatis aut muneris, totum respuunt, præsumentes se totum habere si puræ sint.* (1) 3. Postremo puritatem tantopere diligunt ut eam vitæ anteponant. Quod scientes gentiles tyranni christianas feminas, pudicitiam vitæ præferre solitas, inquinamentis potius quam tormentis cruciabant. Nam *ipsum quoque seculum usque adeo testatur, ut, si quando eam in feminis nostris inquinamentis potius carnis quam tormentis punire contendat, id volens eripere, quod vitæ anteponant.* (2) Pudicitia illis carior erat quam vita, magisque jacturam castitatis quam mortem pertimescebant : ideoque mutuo sese hortabantur: *Stemus expeditæ ad omnem vim* (3), ne earum puritas violentia et coactione macularetur. Neque christianæ dumtaxat feminæ, castitatem morti præferendam judicaverunt, sed multæ aliæ quarum exempla prætereo, Susannam solam in medium adducens, quæ pudicitiam vitæ prætulit potius eligens accusationem, carcerem, infamiam, mortem ipsam, quam impudicorum assentiri voluntati.

Quam paucæ sunt hac ætate mulieres christianæ quæ hujusmodi castitatis imitentur exemplum, quæ non capiantur blanditiis, non corrumpantur muneribus, vi libenter non cedant, quæ suis armis munitæ cum viris conversentur? Quas ideo pungit Tertullianus : *Cur non vestris armis indutæ proceditis?* (4) nam arma pudicitiæ deponentes homines alliciunt suavitate sermonum, in verecundia oculorum, immodestia actionum, lenocinio vestium. Quæ omnia non castam, sed potius lascivientem denotant mulierem. *Liceat videri pudicam, certe impudicam scilicet.* (5) Alloquitur christianam feminam Tertullianus, quæ pudica quidem erat, verum cultu incessuque licentiori prodibat, ita ut occasionem præberet procacibus, adsectandi compellandique velut impudicam : quam mulier pudica et quæ pudica videtur sic redarguit : *Quid enim castæ mentis integritas alterius suspicione maculatur? quid speratur in me quod aversor? quid non mores meos habitus pronuntiat, ne spiritus per aures ab impudentia vulneretur?* Utinam Susannam imitarentur mulieres christianæ. Erat Susanna pulcherrima, sed *abscondens decorem, vel quia timens jam placere.* (6) Susanna ingenti pollebat ingenio, venustate etiam sermonis ; et tamen licet injuste accusata, *Susanna tacuit et vicit: tacente lingua pro ea castitas loquitur.* (1) Susanna ab impudicis in pomario sola inventa non acquievit eorum sermonibus, blanditiis, pollicitationibus, minis, sed ut eorum vim evaderet, *exclamavit voce magna*, suos ad auxilium vocans, ne per violentiam contaminaretur. Urgetur ad facinus Susanna, malitia et calumnia Judicum qui ei eligendam proponunt aut occultam impudicitiam, aut publicam infamiam et mortem. Ad hæc *ingemit Susanna et ait* : *Angustiæ sunt mihi undique : si enim hoc egero, mors mihi est ; si autem non egero, non effugiam manus vestras, sed melius est mihi absque opere incidere in manus vestras, quam peccare in conspectu Domini.* Quale specimen castitatis præbuit Susanna, quæ ut incontaminatam servaret pudicitiam, contempsit famam et vitam in ipso juventutis flore et tanto pulchritudinis splendore, et tamen non audierat Joannem qui ab Andrea Cretensi *castitatis legislator* (2) nuncupatur; neque existebat tempore legis gratiæ, quam Methodius vocitat *regnum castitatis*, quod stabilivit ipsemet Christus, qui est *Dei sapientia*, *Dei sanctitas*, *Dei castitas.* (3) An non Susanna condemnat christianas illas mulieres quæ commorantes in regno castitatis, habentes legem castitatis, agnoscentes Christum *Deum castitatis* (4), tamen immemores honestatis, famæ, conscientiæ, salutis, legis, ipsiusque Dei, ad primam sollicitationem cadunt ? Unde procedit quod Susanna adeo fortiter se gessit, illæ vero ita segniter? Quia Susanna diligebat honorem, diligebat salutem, diligebat Deum, illæ vero nihil horum amant. Amemus Deum, et amabimus castitatem; castitatem amando, illam etiam cum jactura vitæ propugnabimus, et propugnando vitam merebimur immortalem.

(1) Serm. de Pud. 1. — (2) Tert. L. de Pud. 1. — (3) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 13. — (4) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 11. — (5) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 12. — (6) Tert. L. 2. de Cor. Mil. 4.

(1) D. August. Serm. 118. — (2) Hom. de Deipara. — (3) D. Ambr. L. 1. de Virg. — (4) Cir. Hieros. Catech. 12. — (5) Tert. L. 2. adv. Marc. 29.

CONCIO SECUNDA.

Conjugium *exerte defendentes cum inimice accusatur spurcitiæ nomine in destructionem Creatoris, qui proinde conjugium pro rei honestate benedixit, in crementum generis humani, quemadmodum et universum conditionis in integros et bonos usus.* (5) Marcionem ejusque asseclas redarguit Tertullianus, qui ex abusu nuptiarum occasionem captant debacchandi in nuptias, velut

diaboli institutum, impudicitiæ negotium : nec attendunt quod rex ex semetipsa bona culpanda non est, etiamsi nonnulli male ea utantur. *Non ideo autem et cibi damnabuntur, quia operosius exquisiti in gulam committunt : ut nec vestitus ideo accusabuntur, quia pretiosius comparati in ambitionem tumescunt. Sic nec matrimonii res ideo despuentur, quia intemperantius diffusæ in luxuriam inardescunt. Multum differt inter causam et culpam, inter statum et excessum. Ita hujusmodi non institutio, sed exorbitatio reprobanda est, secundum censuram institutoris ipsius ; cujus est tam, Crescite et multiplicamini, quam et, Non adulterabis, et uxorem proximi tui non concupisces.* (1) Aliud est matrimonium, aliud est abusus matrimoni : matrimonium est a Deo institutum, abusus matrimonii est prohibitus a Deo ; matrimonium a Deo institutum bonum est, Deus namque nequit esse auctor mali : abusus matrimonii a Deo prohibitus malus est, quia quod Deus prohibet, malum est. Matrimonium bonum est, tum quia a Deo institutum, tum quia est sacramentum novæ legis quod ex semetipso virtutem habet conferendi gratiam : abusus sacramenti malus est, tum quia a Deo prohibitus, tum quia luxuria castitati matrimoniali directe opponitur, quam uxorati debent, 1. Deo ; 2. Sibi ; 3. Conjugi.

I. PARS. *Quid agis, lex Creatoris? inter alienos spadones et aurigas tuos? tantumdem quereris de domestico obsequio, quantum de fastidio extraneo ; proinde et te lædunt qui abutuntur, quemadmodum qui non utuntur. Verum neque continentia ejusmodi laudanda, quia hæretica est; neque licentia defendenda, quia psychica est : illa blasphemat, ista luxuriat ; illa destruit nuptiarum Deum, ista confundit.* (2) Legem evangelicam de duobus inimicis querulam prodit Tertullianus, nimirum de hæreticis, et de libidinosis Christianis. Utrique eam offendunt : illi matrimonio non utendo, isti matrimonio abutendo. Illi non utuntur matrimonio, quia nuptias ut malas et diabolicas condemnant; isti matrimonio abutuntur, quia nuptias maculant et suis libidinibus thorum immaculatum contaminant. Utrique sunt criminosi : illi, quia Deum matrimonii auctorem culpant ; isti, quia divinam legem violant. Perfecti Christiani, et si virginitatem nuptiis præponant, hæreticam tamen continentiam non approbant : et quamvis matrimonium bonum et licitum credant, impudicitias matrimonii non defensant, sed inter hos duos scopulos medium iter tenentes et legem a Deo datam observantes, Matrimonium non erubescendum profitentur; libidinem fœdam turpem prædicant, matrimonium ex se non impudicum, sed sanctum propugnant, libidinem quæ matrimonii sanctitatem turpat, condemnant : *Natura veneranda est, non erubescenda : concubitum libido, non conditio fœdavit ; excessus, non status, est impudicus. Siquidem benedictus status apud Deum: Crescite et in multitudinem proficite. Excessus vero maledictus, adulteria, et stupra, et lupanaria.* (1) Qui sunt matrimonio conjuncti, si nolunt a Deo maledici, sed benedici desiderant, debent lasciviam fugere, pudicitiam matrimonialem inviolatam servare, quam præstare tenentur Deo, 1. Imperanti ; 2. Præmianti ; 3. Vindicanti.

1. Præcepta divina pudicitiam mandantia a conjugibus etiam exigunt castitatem : *Pudicitiæ indicendæ et exigendæ sufficiunt instantia ubique divina præcepta.* (2) Multi sunt uxorati errore decepti, qui sibi permissam omnem lasciviam volunt ; pudicitiam vero non uxoratis duntaxat mandatam existimant ; vel si uxoratis, solis mulieribus, non autem viris. Verum ut eis ostendas quantum aberrent a vero, *provoca ad apostolicam aciem; aspice epistolas ejus, omnes pro pudicitia, pro castitate, pro sanctitate prætendunt, omnes in luxuriæ, et lasciviæ, et libidinis negotia jaculantur.* (3) Divina lex, quæ est *lex tota sanctitatis, castitatis et pudicitiæ* (4), pro omnibus promulgata, cunctos generatim obligat. Ut autem conjugati servent castitatem suo statui conformem, non debent cum extranea neque opere, neque voluntate commisceri ; in usu etiam matrimonii modum tenere tenentur. *Debet unusquisque continens abstinere ab omnibus illicitis : his autem quæ licita sunt, debet cum modestia et sobrietate uti.* (5) 1. Illicita est cum extranea uxore commixtio (quod de viro dicitur idipsum asseritur de femina) : nam *extranei hominis admissio non minus templum Dei violat : non minus membra Christi, cum membris adulteræ commiscet.* (6) 2. Illicita est alienæ uxoris concupiscentia. *Christianus salvis oculis feminas non videt*, scilicet ad concupiscentiam, *animo adversus libidinem cæcus* (7) ; quia lex divina vetat non tantum adulterium opere consummatum, sed etiam adulterium mente et vo-

(1) Tert. L. 1. adv. Marc. 29. — (2) Tert. L. de Mon. 1.

(1) Tert. L. de An. 27. — (2) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 1. — (3) Tert. L. de Pud. 17. — (4) Tert. L. de Pud. 6. — (5) D. August. Serm. 48. de Temp. — (6) Tert. L. 2. ad Ux. 3. — (7) Tert. Apol. 46.

luntate conceptum, quamvis non sit ad opus et effectum redactum.

Conjugatus modeste adhuc debet uti matrimonio : *Magis honorem refert lex nuptiarum , ubi habet et pudorem.* (1) Uxorati sibi mutuo honore conjugii debitum reddant, *ut penes sanctos officia sexus, cum honore ipsius necessitatis , tanquam sub oculis Dei modeste et moderate transigantur.* (2) Ad modestiam et temperantiam in concubitu servandam multum deservit tum præsentia Dei, tum consideratio passionis, qua Christus membra, tum viri, tum mulieris magno pretio emit : *Sit castus cum conjuge thorus, non sit effrænata luxuries libidinum , defer in lecto tuo conjugi honorem , quia membra Christi estis , ambo sanguine ipsius reparati.* (3) At proh dolor ! quam pauci sunt hac tempestate qui thorum servent immaculatum : qui in conjugio demonstrent pudorem, honorem , modestiam et temperantiam ! Quam multi *qui effrænata libidine vel per multa stupra defluentes , evagantur !* (4) Quam multi qui alienas concupiscunt uxores quibuscum in corde mœchantur ! *Si quis existimet adulterium in osculis, et in amplexibus, et in ipsa carnis congressione censendum. Etenim Dominus quam extensius ista disponat certi sumus , cum adulterium etiam in concupiscentia designat , si oculum quis impegerit libidinose , et animum commoverit impudice.* (5) Quot sunt qui matrimonio abutuntur ! Horum quemlibet redarguit Tert. *Abuteris continentia cum sine modestia uteris : modestia amodo intelligitur* (6) : nonne abutuntur illi *qui in ipsa conjuge intemperantiæ sordes omni licentia accumulant?* (7) nonne abutuntur qui ut oculorum satient concupiscentiam , fœdiora quæque inverecundo intuentur aspectu, quibus complacens uxor *exhibebit formam , exstructionem, munditias seculares , blanditias turpiores , ipsa etiam matrimonii secreta maculosa ?* (8) Nonne abutitur qui cum uxore congrediens, extraneæ feminæ æstuat amore et cum ea voluntate congreditur? Nam *in hoc solemni sexuum officio , quod marem ac feminam miscet, in concubitu dico communi , scimus et animam et carnem simul fungi ; animam concupiscentia, carnem opera.* (9) Nonne abutitur mulier quæ impedit filiorum generationem, vel ut servet decorem , vel quia *timet forsitan redundantiam sobolis, ne laboret plures liberando ?* (1) Vir etiam qui vel his, vel aliis de causis semen effundit ? *Illicite namque et turpiter etiam cum legitima uxore concubitur, ubi prolis conceptio derivatur.* (2) Nonne abutitur qui contra naturam cum propria se commiscet uxore ? *Christianus ad sexum nec feminæ mutat* (3) : femina unica et uxore propria utitur et adhuc ad sexum femineum et naturalem. Vir qui *extraordinariis et non naturalibus et portentosis* (4) fœdatur voluptatibus, Deum graviter offendit : tum quia matrimonii honorem dehonestat : siquidem *sanctitas luxuriæ et turpitudini quoque contraria , quæ non matrimonium excludat, sed libidinem ; quæ vas nostrum in honore matrimonii tractet.* (5) Tum quia Dei legem contemnit et violat. Ad recipiendam legem voluit Deus populum israëliticum continentia præparari. *Estote parati in diem tertium, et ne appropinquetis uxoribus vestris.* (6) Dei mandato obsequens hebræus populus *adstabat purus a mulieribus , et ab omnibus voluptatibus abstinens.* (7) Ad excipiendas leges munditiam a populo expostulat Deus, ne si forte impurus , divinas præceptiones refractarius refutet. Lascivia namque exlegem hominem aut invenit, aut facit, quia *agresti dominante luxuria silvescit.* (8) Libidini est agnatum , obsequium dedignari , legis confringere jugum , præceptorum rumpere vincula , quod solemnis ista Dei querela demonstrat. *A seculo confregisti jugum meum , rupisti vincula mea , et dixisti : Non serviam.* Statim autem subdit unde ejusmodi inobedientia procedat : *In omni enim colle sublimi , et in omni ligno frondoso tu prosternebaris meretrix.* Hujusmodi querela non solum impudicos respicit Israëlitas , sed Christianos etiam lascivientes , qui castitatem præstare debent Deo imperanti et præmianti.

2. Acute animadvertit Tertullianus quod ut plurimum homo decimo conceptionis mense nascitur, ut vel hoc numero ad observationem Decalogi inducatur. *Legitima nativitas ferme decimi mensis ingressus est. Qui numeros ratiocinantur, et decurialem numerum ut exinde reliquorum parentem colunt, denique perfectorem nativitatis humanæ. Ego ad Deum potius argumentabor hunc modum temporis , ut decem menses Decalogo magis inaugurent hominem , ut tanto temporis numero nascamur, quanto disciplinæ numero renascimur.* (9) Cum

(1) Tert. de L. de Mon. 1. — (2) Tert. L. 2. ad Ux. 3. — (3) D. August. in Ps. 146. — (4) D. August. L. de Doct. Chr. 19. — (5) Tert. L. de Idol. 2. — (6) Tert. L. de Exh. Cast. 9. — (7) D. August. L. 2. de fidel. Conjug. 12. — (8) Tert. L. 2. ad Ux. 3. — (9) Tert. L. de An. 27.

(1) Tert. L. 1. adv. Marc. 29 — (2) D. August. ibid. — (3) Tert. Apol. 46. — (4) Tert. L. 5. adv. Marc. 15. — (5) Tert. ibid. — (6) Exod. 19. — (7) Philo Jud. L. de Decal. — (8) Chrysol. Serm. 132. — (9) Tert. L. de An. 37.

Christianus renascitur, christianam suscipiens disciplinam, ad divinæ legis observationem se obligat, quam ut exactius observet, obtemperantibus salutem æternam pollicetur Deus. *Habes legem, et salutem de observatione legis.* (1) Hac lege prohibet Deus impudicitiam et castitatem præcipit. Quapropter *salus nec feminarum modo, sed etiam virorum, in exhibitione præcipue pudicitiæ est.* (2) Elias duplici prærogativa fulget, nam in Thaboris monte, apparet dum Christus transfiguratur et curru etiam sublimatur in cœlum. Ex D. Ambrosio bino illo gaudet privilegio ratione castitatis. *Elias nullius corporei coitus fuisse permixtus cupiditatibus invenitur. Ideo ergo curru raptus in cœlum, ideo cum Domino apparet in gloria.* (3) Splendor Christi transfigurati cœlestem gloriam denotat, Elias qui tanto potitus est splendore, innuit felicitatem qua Deus in cœlesti patria præmiat castitatis observatores, quorum animæ Deum intuitive conspiciunt. *Sanctitas de proximo visura est faciem Dei* (4), ait Tertullianus : corpora vero post resurrectionem sunt habitum angelicum susceptura. *Abhinc enim definimus, carnem quidem omnimode resurrecturam, atque illa ex demutatione superventura, habitum angelicum suscepturam.* (5) Hoc argumento utitur Tertullianus, ut mulieres christianas ad castitatis accendat amorem : *Nam et vobis tunc substantia angelica repromissa* (6) : scilicet post resurrectionem corporum ; *Christianis translatis in angelicam qualitatem et sanctitatem.* (7) Verum sicut castos legis observatores abunde præmiat Deus, ita de impudicis legis contemptoribus, vindictam sumit.

3. Deo competere justitiam, iram et vindictam, multiplici ratione adversus Marcionem demonstrat Tertullianus : nam, 1. Si Deus offensam sibi factam non punit, stupidissimus est : *et utique non aliud prohibet admitti; quam quod non amat fieri. Stupidissimus ergo qui non offenditur facto, quod non amat fieri : quando offensa comes sit frustratæ voluntatis. Aut si offenditur, debet irasci ; nam et ultio fructus est iræ, et ira, debitum offensæ, et offensa, comes frustratæ voluntatis.* (8) Deus nequit esse auctor legis, nisi violatores puniat : *Si enim neque æmulatur, neque irascitur, neque damnat, neque vexat, utpote qui nec judicem præstat, non invenio quomodo illi disciplinarum ratio consistat, et quidem plenior. Quale est enim, ut præcepta constituat non exsecuturus ? ut delicta prohibeat non vindicaturus ? quia non judicaturus ; extraneus scilicet ab omnibus sensibus severitatis et animadversionis.* 3. Si Deus non ulciscitur, neque timetur, sublato autem timore ad omnes immunditias laxantur frena : *Age itaque qui Deum non times quasi bonum, quid non in omnem libidinem ebullis ? Summum quod sciam, fructum vitæ omnibus qui Deum non timent.* (1) 4. Si violatas leges non vindicat Deus, *hoc erit bonitas imaginaria : disciplina phantasma : et ipsa transfunctoria præcepta, secura delicta.* 5. Si Deus peccata non punit, præstat scelerosis licentiam et auctoritatem peccandi : *Audite nunc, peccatores, quique nondum hoc estis, ut esse possitis : Deus melior inventus est, qui nec offenditur, nec irascitur, nec ulciscitur, cui nullus ignis coquitur in gehenna, cui nullus dentium frendor horret in exterioribus tenebris, bonus tantum est.* Christianus impudicus eodem modo luxuriat, quasi Deus impudicitiam non prohibeat, neque vindicet, neque puniat : ita divinas leges transgreditur ac si essent phantasticæ. *Cupiditas leges obliterat, jus omne persequitur, divinas abradit sanctiones.* (2) Tandem adeo secure in omnem ebullit impudicitiam, ac si non esset infernus, neque ignis divinæ justitiæ minister : et ut deplorat Tertullianus, *christianæ pudicitiæ ratio concutitur : quæ omnia de cœlo trahit, et naturam per lavacrum regenerationis, et disciplinam per instrumentum prædicationis ; et censuram per judicia ex utroque testamento.* (3) Nascitur pudicitia per lavacrum regenerationis. Scilicet Christiani in baptismo sunt *renati ex aqua et pudicitia* (4), ait D. Cyprianus, et obligati ad pudicitiam : tum ratione cœlestis nativitatis, tum ratione cœlestis disciplinæ, cujus auctor et prædicator est Christus : *Malo in gloriam Christi, a Christo deducere disciplinam.* (5) Tandem pœna quam luent impudici, ad libidinis fugam et pudicitiæ observantiam stimulat : quæ sane, *aliquatenus in seculo moraretur, si natura præstruxerit, si disciplina persuaserit, si censura compresserit. Siquidem omne animi bonum aut nascitur, aut eruditur, aut cogitur.* (6) Trina ratione, eaque validissima, ad studium castitatis urget Tertullianus : 1. Desumitur ex natura ; 2. Ex disciplina ; 3. Ex pœna. Christianus in baptismate ex pudicitia renatus, cœlesti huic

(1) Tert. L. de Præsc. Hær. 14. — (2) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 1. — (3) L. 1. de Virg. — (4) Tert. L. 1. ad Ux. 8. — (5) L. de Res. 42. — (6) Tert. L. 1. de Cult. Fem. 2. — (7) Tert. L. 1. ad Ux. 1. — (8) Tert. L. 1. adv. Marc. 26.

(1) Cap. 27. — (2) Hildeb. Epist. 4. — (3) Tert. L. de Pud. 1. — (4) D. Cyprian. — (5) Tert. L. de Pud. 6. — (6) Tert. L. de Pud. 1.

nativitati respondere debet: disciplina Christi eruditus, doctrinam quam didicit tenetur castitate profiteri. Cœli gloriam et inferni credens pœnam libidinem fugiat, pudicitiam sectetur oportet, si tanta gloria potiri, et ab interminabili illa pœna liberari desiderat: *Sed bona jam nec nasci licet, ita corrupta sunt semina; nec erudiri, ita deserta sunt studia; nec cogi, ita exarmata sunt jura.* Multi namque perversi Christiani nativitati baptismatis non respondent, sed eam suis impudicitiis dedecorant: Christi disciplinam dediscunt, et suis turpitudinibus evertunt: metu gehennæ ab impuris voluptatibus non retrahuntur, sed in luxuriæ perseverant cœno, non secus ac si ignis inferni esset fictitius. Veri Christiani e contra, castitate decorantur. *Coacta constantius ex metu et voto, æterni ignis et regni* (1), quam Deo imperanti, præmianti et vindicanti præstant: et sibi etiam debitam existimant.

II. PARS. Christianos vult Apostolus *abstinere ab stupro, non a matrimonio. Scire unumquemque suum vas in honore tractare, non in libidine qua gentes.* (2) Christianorum vita multum a Gentilium vita debet differre. Isti matrimonium libidinibus devenustant, illi e contra matrimonium castitate decorant et honorant: etenim *pudicitia est sanctitas sexuum, vinculum pudoris, pax domus.* (3) Uxorati pudicitiam sibi debent, trina potissimum ratione: scilicet ut conservent, 1. Gratiam et sanctitatem; 2. Famam et honorem; 3. Concordiam et pacem.

1. Pudicitia est *fundamentum sanctitatis* (4): non solum quia est basis qua solidatur sanctitas, et sine qua nequit subsistere, sed etiam quia sanctitas matrimonialem decet castitatem, et conjuges tenentur sanctam ducere vitam ut sanctitati matrimonii possint respondere. Quare redarguendi sunt conjuges qui prætexunt matrimonium quasi impedimentum ad perfectionem et sanctitatem. Nam ut se excusent a sacra mensa, a missæ sacrificio, a prædicatione verbi Dei, aliisque pietatis operibus, dicunt: *Uxorem duxi, non possum venire.* (5) Hos insequitur D. Chrysostomus: *Quoties dicimus: Cur non recte vivis? qui possum, alligatus uxori, liberis, negotiis? id religiosorum est* (6): quasi connubium studio perfectionis repugnet, et ab oratione, pietate et virtute animum avocet. Animadvertit autem D. August. (7) quod dum Apostolus ait: Quæ innupta est cogitat ea quæ sunt Domini, ut sit sancta corpore et spiritu, *non sic accipiendum est, ut putemus non esse sanctam corpore, christianam conjugem castam: omnibus quippe fidelibus dictum est: Nescitis quia corpora vestra templum sunt Spiritus Sancti? Sancta ergo sunt corpora conjugatorum, fidem sibi et Domino servantium: proinde illud dictum est secundum ampliorem sanctitatem innuptarum quam nuptarum.* (1) Comparat Apostolus statum virginum cum statu conjugatorum. Licet status virginum statum conjugalem in castitate et sanctitate superet, non tamen a conjugatis pudicitiam et sanctitatem expellit. Enoch fuit uxoratus, et tamen cum Deo ambulavit, quod ostentat quantum aberrent a vero, qui matrimonium tanquam virtutis obicem causantur: *Audiant viri et mulieres, et discant justi virtutem: nec putent nuptias in causa esse, quo minus quis Deo placeat. Nam idcirco divina Scriptura semel et iterum id significavit dicens: Genuit Mathusalem, et tunc placuit, et idem ingeminat ac repetit dicens: Et placuit postquam genuit, ne quis arbitraretur obstaculum virtutis esse conjugium.* (2) Isaias propheta uxoratus fuit, et tamen tanta fuit sapientia illustratus, tanto virtutum merito præditus, tanta sanctitatum omnium prærogativa decoratus, ut velut cœli inquilinus lynceis oculis augustum Dei solium pio ausu penetraverit, et Seraphim stantes ante thronum conspexerit. De quo sic fatur D. Chrysostomus: *Isaias ille spectator cœlestium Seraphim qui in conjugio commercium habuit, nec tamen exstinxit gratiam.* (3) Nemo ambigit statum virginitatis antistare connubio, et Baptistam quem Salvator Angelum appellavit, candore purissimæ virginitatis floruisse: ideo ab Andrea Cretensi *virginitatis ornator.* (4) Attamen D. Hieronymus eximius virginitatis laudator, matrimonium Abrahæ cum virginitate Joannis Baptistæ confert. Baptista namque Messiæ fuit Præcursor, at a conjugio Abrahæ originem Christus accepit, et uxoratus Patriarcha Jesuanæ familiæ censetur princeps. Joannes Evangelista mire commendatur ex commendatione Deiparæ quam ei Christus ob virginitatem commendavit: *Puro pura commissa est* (5): cum continentia tamen dilecti Discipuli Abrahæ connubium confert D. August. *Sicut non est impar meritum patientiæ in Petro qui passus est, et in Joannem qui passus non est: sic non est impar meritum continentiæ in Joanne, qui nullas nuptias*

(1) Tert. L. de Pud. 1. — (2) Tert. L. 5. adv. Marc. 15. — (3) De Cyp. de bon. Pud. — (4) Tert. L. de Pud. 1. — (5) Luc. 14. — (6) D. Chrys. Hom. 21. ad Pop. — (7) L. de bon. Conjug. 12.

(1) 1. Cor. 7. — (2) D. Chrysost. ib. — (3) Hom. 4. in Isai. — (4) Hom. de Deip. — (5) Theophylact.

expertus est, et in Abraham qui filios generavit. Illius enim cælibatus, et istius connubium, pro temporum distributione Christo militaverunt (1), immo fieri potest, ut conjux cujus status minus est sanctus, sit sanctior virgine, cujus status majorem importat sanctitatem. Nam, ut ratiocinatur D. Augustinus, *fieri potest ut habeat aliquid in vita et moribus quispiam, quo superet alium : idque sit longe præstabilius, quam est illud unde ab alio superatur. Ac per hoc, sano veroque judicio, cum continentia præferatur conjugio melior est tamen homo fidelis conjugatus quam continens infidelis. Constituamus autem ambos bonos, etiam sic profecto melior est conjugatus fidelissimus et obedientissimus Deo, quam continens minoris fidei minorisque obedientiæ : si vero paria sunt cætera, continentem conjugato præferre quis ambigat ?* (2) Idem adhuc fuse prosequitur argumentum D. Augustin. «Fieri potest ut animus non habeat aliquid quod alius habet, sed alius habeat quod pluris æstimandum est. Majus est enim bonum obedientiæ quam continentiæ. Nam connubium nusquam nostrarum auctoritate Scripturarum damnatur : inobedientia vero nusquam absolvitur. Si ergo proponatur virgo permansura, sed tamen inobediens: et maritata quæ virgo permanere non potest, sed tamen obediens : quam meliorem dicemus ? minus laudabilem quam si virgo esset, an damnabilem sicut est virgo? Ita si conferas ebriosam virginem sobriæ conjugatæ: quis dubitat hanc ferre sententiam ? Nuptiæ quidem et virginitas duo bona sunt, quorum alterum majus : sobrietas autem et ebrietas, sicut obedientia et inobedientia : illa bona sunt, hæc mala. Melius autem est habere omnia bona, vel minora, quam magnum bonum cum magno malo, quia et in corporalibus bonis melius est habere Zacchæi staturam cum sanitate, quam Goliæ cum febre. Quapropter non solum obediens inobedienti, sed obedientior conjugata, minus obedienti virgini præponenda est, quia omnium virtutum quodammodo mater est obedientia.» (3) Eodem modo philosophatur de humilitate ac de obedientia : *Aliter perit sanctitas casti, si adulter fuerit; aliter perit, si superbus fiat, et audeo dicere : conjugalem agentes vitam, si tenent humilitatem, superbis castis meliores sunt.* (4) Hæc cum ita sint, nemo conjugium advocet ad scelerosæ vitæ excusationem : personæ vitium est quod tribuitur nuptiis ; matrimonium est concupiscentiæ remedium, non virtutis impedimentum : in suo statu conjuges sæpe sæpius majori quam continentes fulgent sanctitate, ad cujus sustentaculum necessaria est castitas conjugalis ; nam *castitas basis quædam est solida, et initium sanctitatis* (1), hanc etenim sustentat et adhuc propugnat : *Sola castitas est munimen invictum sanctimoniæ.* (2) Sanctitas et castitas mutuum sibi præstant auxilium, sanctitas pudicitiæ patrocinatur, nam animum et corpus a venereis voluptatibus liberat : *anima ab his integra, immo non aliunde quam ex summa sanctitate, et ex omni innocentia elata* (3) : et vicissim castimonia sanctitatem propugnat : *Ista sunt, quæ sanctitatis causa servanda sunt pudicitia corporis, sanctitas animæ.* (4) Conjux igitur sibi debet castitatem : tum ut conservet gratiam et sanctitatem, tum ut conservet famam et honorem.

2. *Omnibus fere ingenita est famæ post mortem cupido.* (5) Famæ desiderio palatia mortales ædificant, studiis vacant, virtutibus etiam operam dant. *Quis non hodie memoriæ post mortem frequentandæ ita studet, vel ut litteraturæ operibus, vel simplici laude morum, vel ipsorum sepulcrorum ambitione nomen suum servet?* (6) Quapropter Gentiles præmium decernebant iis qui vel in litteratura, vel in cantu, vel in artibus, vel in ludis, vel in agone, existebant victores; probe scientes quantum gloriæ et famæ cupido roboret animum ad strenue certandum : *Ita ab ævo dignissimum creditum est studiorum experimentum, committere artes, corporum et vocum præstantiam exprimere præmio indice, spectaculo judice, sententia voluptate : qua nulla sunt prælia, nonnulla vulnera.* (7) Ejusmodi agones etiam in alta pace celebrabantur : et licet nullus esset hostis, erant tamen vulnera, de quibus athletæ fortiter decertantes gloriabantur : quia quo magis vulnerabantur, eo majorem sibi comparabant famam. *Pugni quassant, calces arietant, cestus dilaniant, flagella dilacerant : nemo tamen agonis præsidem suggillaverit, quod homines violentiæ objectat : injuriarum actiones extra stadium : sed quantum livores illi, et cruores et vibices negotiantur, intendet : coronas scilicet, et gloriam, et dotem, privilegia publica, stipendia civica, imagines, statuas, et quales potest præstare seculum de fama æternitatem, de memoria resurrectio-*

(1) Lib. de bon. Conjug. 21. — (2) L. 16. Civ. 26. — (3) L. de bon. Conjug. 23. — (4) Serm. 53. de Verb. Dom.

(1) Phil. Abb. in Cant. 16. — (2) D. Cyp. L. de Sing. Chr. — (3) Tert. de Pud. 13. — (4) D. Aug. L. de Mendac. 19. — (5) Tert. L. de Test. An. 4. — (6) Tert. ib. — (7) Tert. Scorp. 6.

nem. Neque solum athletæ famæ causa vulnerabantur, et cum discrimine etiam vitæ pugnabant, sed multi alii ultro sese morti addicebant, ut apud homines eorum memoria fieret immortalis. *Mutius dexteram suam in ara cremavit, ut hoc factum ejus famam haberet.* (1) Constantia namque qua Mutius ignis sustinuit ardorem, famosum eum reddidit, et apud Romanos, et apud Etrurios. *Longum esset retexere Curtios et Regulos, vel Græcos viros, quorum innumera elogia sunt contemptæ mortis propter posthumam famam.* (2) Tot exempla lubens prætereo, ut unam afferam Lucretiam, *quæ vim stupri passa, cultrum sibi adegit in conspectu propinquorum, ut gloriam castitati suæ pareret.* (3) Christianæ mulieres castitatem servantes sibi comparant gloriam, non vanam, sed veram; non temporaneam, sed æternam, fiuntque famosæ, non tantum coram hominibus, sed et coram Angelis, coram ipsomet Deo. *O quam pulchra est casta generatio cum claritate!* (4) Duplex est claritas: physica una, moralis altera. Illa sub oculos cadit, estque cœlestis locis velut æmula; ista in æstimatione posita est, bonæque menti virtutis lucem et candorem affert. Ejusmodi pudicitiæ claritas ab hominibus existimata, ab Angelis probata, multum ab ipso Deo taxata: *Immortalis est enim memoria illius, quoniam apud Deum nota est, et apud homines.* Illam homines celebrant, et Deus ipse commendat, ejus memoria perenniter vivit in Ecclesia tum militante, tum triumphante. Hinc Siracides admonet: *Curam habe de bono nomine; hoc enim magis permanebit tibi, quam mille thesauri pretiosi et magni. Bonæ vitæ numerus dierum: bonum autem nomen permanebit in ævum.* (5) Quasi dicat: Numerus dierum bonæ vitæ caducus est, deficit et finitur: at bonum nomen et virtutis fama perennat in ævum.

Bona fama multum est proficua: nam præter immortalitatem quam sibi comparat, 1. Ad virtutem stimulat; 2. Præcavet ne ab honore decidat; 3. A mala suspicione liberat; 4. Ad bonum sufflammat; 5. Extraneis etiam exemplum dat; 6. Malis accessum denegat. 1. Amor bonæ famæ ad virtutem stimulat. Præclara hominum opinio, quam merito meruit bona fama, matrix est meritorum, virtutum fomes, calcar probitatum, sanctitatum parens, honorem sustinens, quem hominum existimatio præstat: *Magnam tibi personam hominum consensus imposuit, hæc tibi tenenda est.* (1) 2. Amor famæ impedit hominem ne ab honoris culmine cadat. Bona existimatio præsidium est probitatis, custodia legum, tutamen virtutis, timet cadere qui est in sublimi, et hujusmodi timor denegat voluptates, frænat passiones, ne ad vitia præcipitent: *Donec deficiam, non recedam ab innocentia mea.* (2) Bonam famam et conspicuum nomen, innocentiam suam vocat Propheta: nam innocentia et sanctitas sæpe a bono nomine est, bono nomine alitur, et bonæ opinionis fulcris sustentatur, quibus deficientibus et ipsa nutat, et persæpe corruit. 3. A mala suspicione liberat, ut patet in Isaaco, qui interrogatus a rege Abimelech de Rebecca uxore sua respondit: Soror mea est. *Cumque pertransissent dies plurimi, et ibidem morarentur, prospiciens Abimelech, rex Palæstinorum, per fenestram, vidit eum jocantem cum Rebecca uxore sua; et accersito eo ait: Perspicuum est quod uxor tua sit.* (3) At cur Abimelech non acquievit sermonibus Isaac, qui negarat Rebeccam esse uxorem suam, sed asseverat solummodo sororem seu cognatam? cur intuens illos simul jocantes credidit licitum et matrimonialem complexum, et non scortationem seu incestum? Respondet Lippomanus: *Integra fama illorum, et honesta maturitas, non sinebat turpiora in suspicionem assumere.* (4) Bona fama malam suspicionem frænat, et, 4. Ad bonum sufflammat: nam tametsi nemo aliis nascitur moriturus sibi, tamen qui Deo vivit, omnibus vivere satagit, et bona fama eos ad bonum allicere contendit. Quod sic demonstrat D. August. (5): *Proinde quisquis a criminibus flagitiorum atque facinorum vitam suam custodit, sibi tantum benefacit; quisquis autem etiam famam, et in alios misericors est. Nobis enim necessaria est vita nostra, aliis fama nostra: et utique etiam quod aliis ministramus misericorditer ad salutem, ad nostram quoque redundat utilitatem; unde non frustra Apostolus* (6): De cætero, fratres, quæcunque sunt vera, quæcunque justa, quæcunque casta, quæcunque clarissima, quæcunque bonæ famæ, si qua virtus, si qua laus, hæc cogitate, et quæ didicistis, et accepistis, et vidistis, et audistis in me. *Cernis quemadmodum inter multa, quæ exhortando commonuit, non neglexerit ponere quæcunque bonæ famæ, duobusque cuncta verbis concluserit, ubi ait: Si qua virtus, si qua laus? ad virtutem namque pertinent quæ ante commemoravit; bona fama vero ad*

(1) Tert. L. ad Mart. 4. — (2) Tert. L. de Test. An. 4. — (3) Tert. L. ad Mart. 4. — (4) Sap. 4. — (5) Eccles. 41.

(1) Sen. L. de Cons. ad Polyb. 25. — (2) Job. 27. — (3) Genes. 26. — (4) In Cat. — (5) L. de bon. Viduit. 22. — (6) Phil. 4.

laudem ; sed illorum duorum, id est, bonæ vitæ et bonæ famæ, vel quod brevius dicitur, virtutis et laudis, unum propter seipsum sapientissime retinebat, alterum propter alios misericordissime providebat (1), quos ad virtutem alliciebat per exemplum. Quod, 5. Bona fama bonis et malis præstat. Nec audienda est illa mulier quæ sic fatur apud Tertullianum : *Non est mihi necessarium hominibus probari : nec enim testimonium hominum requiro : Deus conspector est cordis. Quid est, luceant opera vestra ? Quid autem nos Dominus lucem mundi vocat ? quid civitati super montem constitutæ comparavit, si non relucemus in tenebris, et exstamus inter demersos ? Si lucernam tuam sub modio abstruseris, in tenebris derelicta a multis incurseris necesse est. Hæc sunt quæ nos luminaria mundi faciunt, bona scilicet nostra : bonum autem, duntaxat verum et plenum, non amat tenebras, gaudet videri, et in ipsas denotationes exsultat.* (2) Eodem fere modo philosophatur D. Augustinus. « Non audiendi sunt sive viri, sive feminæ, quando reprehensi in aliqua sua negligentia, per quam fit ut in malam veniant suspicionem, unde suam vitam longe abesse sciunt, dicunt sibi coram Deo sufficere conscientiam : existimationem hominum non imprudenter solum, verum etiam crudeliter contemnentes, cum occidunt animas aliorum, sive blasphemantium viam Dei, quibus secundum suam suspicionem, quasi turpis quæ capta est, displicet vita Sanctorum ; sive etiam cum excusatione imitantium, non quod vident, sed quod putant. » Christiani etiam extraneis bonum tenentur præbere exemplum, tum ne male de eis suspicentur, tum ne malum quod credunt, imitentur ; tum ne tanquam malos adoriantur, quod impedit bona fama. Quæ, 6. Accessum malis denegat : *Scimus omnes, dum tamen quid per Apostolum dixerit recordemur : Probrum vestrum coram hominibus appareat. Ad quid, nisi ut malitia accessum ad vos omnino non habeat, vel ut malis exemplo et testimonio sitis ?* (3)

At inter christianas virtutes, nulla profecto magis relucere debet ac pudicitia : *Pudicitiæ christianæ satis non est esse, verum et videri.* (4) Sicut nullum vitium ita hominem infamat ac luxuria, sic nulla virtus, mulierem præsertim, adeo honestat ac pudicitia, ut constat ex Bethsabee et Susanna : nam Bethsabee adulterii infamata ab Evangelista non nominatur : *David autem rex genuit Salomonem ex ea quæ fuit Uriæ.* (1) Non latebat Matthæum Salomonis matrem Bethsabeam appellari, sed quia nec eum etiam latuit turpe adulterii scelus, et cruentum mariti parricidium, binum illud infame delictum et nominatione Uriæ, et silentio Bethsabee, commemorat, illamque denotat, non ex regio Davidis connubio, nec ex regiæ sobolis gloria, sed ex turpitudinis crimine et infamia delicti : *Bethsabee quoque adulterio fuscata, simul et viri homicidio cruentata, merito videtur prætermissa* (2), tanquam indigna quæ in Evangelio nominetur. Ut autem addit Strabus Fuldensis, Evangelista *tacet nomen Bethsabee, ut nominando Uriam reducat ad memoriam illud maximum scelus quod in eum fecit*, quodque ejus famam denigrat, et nomine indignam declarat. E contra Susannæ castitas commendatur, et ex omni circumstantia decoratur. Nam non solum Susannæ nomen, sed etiam viri et parentum nomen describitur, ut ex eorum nobilitate Susannæ gloria magis nobilitetur : *Mittite ad Susannam filiam Helchiæ, uxorem Joachim.* (3)

Sunt quidem multi Christiani pudici, qui *infamia liberantur* (4) : quam plures etiam mulieres castæ, *quarum ingens ob pudicitiam fama est* (5) : verum sunt multo plures utriusque sexus homines, *famæ suæ ornamenta* (6) deponentes. Ex D. Cypriano, seu potius Origene, castitas est *dedecoris præcipitium, claritatis fastigium :* per impudicitiam autem hujusmodi decus dedecoratur, claritas obscuratur, fama infamatur, maxime hac tempestate : *Sed jam hæc gloria exstinguitur* (7) ; nam neque viri, neque feminæ ullam boni nominis gerunt curam, sed absque ullo amittendæ famæ timore in omnem libidinem ebulliunt : *Castitas est abolitio scandalorum, exercitium continentiæ, et vastatio tota luxuriæ* (8) : et ipsi pudicitiam devastant, scandala suscitant, impudicitiæ vacant, et de ejus infamia gloriantur : *tanquam honesta erubescenda sint, et inhonesta glorianda.* (9) Nonne videmus hac ætate quod olim metuebat D. Augustinus : *Tanta est perversitas generis humani, ut aliquando metuendum sit ne castus erubescat inter impudicos.* (10) Nam si quis faciat homicidium, quod avertat Deus, pellere illum vultis de patria, et continuo si fieri potest,

(1) D. August. — (2) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 13.— (3) Tert. ibid. — (4) Tert. ibid.

(1) Matth. 1. — (2) Pasch. — (3) Dan. 13. — (4) Tert. L. de An. 17. — (5) Greg. Naz. Or. pro Gerg. — (6) L. de Sing. Cleric. — (7) Tert. L. de Pud. 1. — (8) Orig. — (9) D. August. L. 2. Civ. 26. — (10) L. de decem. Chord. 9.

excludere; si quis faciat furtum, odistis illum, nec videre illum vultis; si quis dicat falsum testimonium, abominamini, nec vobis homo videtur; si quis concupiscit res alienas, ut raptor et injustus condemnatur; si quis existit qui dicat se castum, et nolit facere adulterium, notumque sit quod non facit, erubescit accedere ad illos non sui similes, ne insultent, ne irrideant, ne dicant eum non esse virum. *Sed si quis volutatur cum ancillis suis, amatur, blande accipitur, convertuntur vulnera in joca* (1): tanta est hodie perversitas ut honor in dedecus, et *contumelia transierit in gloriam.*

Neque viri duntaxat, sed etiam mulieres dedecus vertunt in honorem. *Ut hæc quoque ignominia feminæ accedat* (2), quæ famæ ornamenta deponens, *gaudet de contumelia sua.* (3) Nec advertit mulier quod sua impudicitia, 1. *Dei dono contumeliam facit* (4), nimirum famæ, pulchritudini, castitati, quæ sunt Dei dona; 2. Conjugem suum *de contumeliæ dolore* (5) graviter offendit; 3. Neque duntaxat *in virum, sed in semetipsam delinquit.* (6) 4. Per malam famam amasios ad sui concupiscentiam et accessum allicit: nam *conficere bellum solet fama.* (7) In femina casta bonæ famæ zelote requirit Tacitus animi puritatem; nam *animo per libidinem corrupto nihil honestum inest.* (8) Basilius Seleucus desiderat *morum speciem* (9); quod bonam sui opinionem ingeneret: D. autem Cyprianus exoptat vestium modestiam, *ne bonum corporis cultus infamet.* (10) Si unum ex his tribus desideretur, periclitatur fama: nam anima per luxuriam contaminata, de infamia non erubescit; ubi boni desunt mores, honoris etiam deest studium; et quamvis corporis servetur castitas, cultus vestium non bonæ famæ præstat indicium, et sua infamia. 5. Religionem calumniæ et contemptui exponit. Quod sic declarat Origenes: *Sed consentio non esse castitatis hujus pudicitiam violatam; suspiciosis tamen malam porrigit famam, et pudicitiæ bonum frustra intrinsecus laborioso agone custodit, qui illud forinsecus efficit infamari. Pejus est quam mœchari, continentiam ducere criminosam, et infamem ferre sanctimoniam; blasphemiam ingerit religioni, quam prætulit, qui quod profitetur, non ante omnes impleverit, ne Christianitas credatur esse fallacia, et mœchatio videatur sanctitatis velamento vestita.* 6. Tandem mulier de impudicitia suspicata a sua conscientia tranquillitatem, et a domo pacem expellit.

3. Conjuges sic alloquitur Tertullianus: *Pacem in vobis habere, et fovere et custodire debetis.* (1) Plura sunt quæ uxoratos ad pacem sectandam et custodiendam obligant, 1. Quia tota christiana disciplina *ad unitatem continendam, et separationes coercendas sapit.* (2) 2. Quia lex gratiæ a suis sectatoribus pacem et concordiam expostulat: *Novæ legis observantia in pacis obsequia eluxit.* (3) 3. Quia pacifici beati et filii Dei prædicantur: *Pacificos titulo felicitatis notat, et filios Dei nuncupat.* (4) 4. Quia habenda est trina pax in via, scilicet cum Deo per justitiam, cum semetipso per pacatam conscientiam, cum proximo per concordiam: *ut ad illam pacem plenissimam quandoque veniatur* (5), quæ in cœlesti duntaxat reperitur Hierusalem, ubi *ipse Deus erit in pace præmium.* (6) Hæ rationes cunctos generatim Christianos ad pacem urgent. Sed adhuc sunt aliæ rationes quæ specialiter conjugatos spectant, et ab illis pacem et concordiam efflagitant. 5. Quia *de societate sacramenti confœderantur.* (7) Alia sacramenta pro diversitate suscipientium multiplicantur numero: neque enim idem numero sacramentum pluribus suscipientibus commune est; hoc est peculiare sacramento matrimonii, quod a duobus simul suscipitur, eo quod conjuges fient una caro: nam *matrimonium est, cum Deus jungit duos in unam carnem.* (8) Hæc autem carnis conjunctio, spiritus et carnis unionem importat. *Atquin vere duo in carne una, ubi caro una, unus et spiritus.* (9) 6. Ut conjuges Angelorum imitentur concordiam. Adamus immediate ante nuptias, et dum ei sponsa paratur, interfuit cœlesti curiæ, et summam supernorum spirituum admiratus est pacem: nam ut animadvertit Hugo Cardinalis, *immisit Dominus Deus soporem, non somnum, sed extasim, in qua creditur interfuisse cœlesti curiæ.* (10) 7. Feminam ex homine formavit Deus, ut se ardentius diligerent. Est autem *pax, dilectionis mater, concordiæ vinculum.* (11) In aliis animantium generibus, eodem momento, eademque voce, utrumque sexum condidit Deus; at Adamum produxit ante Evam, et ex Adamo formavit Evam, non solum ut ambo sint una

(1) D. Leo Serm. de Ascens. — (2) Tert. L. 1. de Cult. Fem. 2. — (3) Tert. L. 1. ad Ux. 4. — (4) Tert. L. de Pœn. 5. — (5) Tert. L. 1. ad Ux. 1. — (6) Tert. L. de Mon. 9. — (7) Sen. Ep. 13. — (8) Tacitus L. 11. Ann. — (9) Orat. 7. — (10) L. de Hab. et Discip. Virg. 3.

(1) Tert. L. ad Mart. 1. — (2) Tert. L. de Præsc. Hær. 5. — (3) Tert. L. adv. Jud. 3. — (4) Tert. L. de Pat. 11. — (5) D. August. L. 2. Retract. 19. — (6) D. August. L. 17. Civ. 12. — (7) Tert. L. 4. adv. Marc. 5. — (8) Tert. L. de Mon. 9. — (9) Tert. L. 2. ad Ux. 8. — (10) Gen. 2. — (11) D. August. Tract. 169. de Temp.

et eadem caro, sed *ut una mens construatur* (1), ne anima aut mens dissipet, quos eadem caro conjunxit. 8. Ut a conjugio rixas, dissentiones, jurgia arceret, consuluit Deus pacis principem, et dum feminam formavit, et dum eam matrimonio jungit : *Dixit quoque Deus: Non est bonum hominem esse solum, faciamus ei adjutorium simile sibi.* (2) At quem consuluit Deus, ut uxorem Adamo provideret? cui hoc dixit? ait D. Chrysostomus : *Non creatæ alicui potentiæ, sed ei qui ex se natus est, consiliario admirabili, potenti, principi pacis, unigenito Filio suo.* Cum agitur de condenda femina, quæ viro in uxorem destinatur, eique mox per conjugium conjungitur, unigenitus Dei Filius, admirabilis consiliarius, princeps pacis adhibetur, quasi ad principem pacis speciatim spectet, et feminæ efformatio, et consultior nuptiarum celebratio. Principe pacis consulto et pronubo, producitur Adami uxor, ut a connubiis rixas, simultates, discordias arceret Deus. 9. Debet esse analogia et proportio inter figuram et rem figuratam. Conjugium unionem Christi cum Ecclesia figurat : Christus non odit Ecclesiam, sed eam diligit. Eodem modo vir conjugem suam (et econverso uxor virum suum) non aversari, sed amare tenetur. Ad quod hortatur Apostolus cum dicit : *Carnem suam diligit, qui uxorem suam diligit, sicut et Christus Ecclesiam, nemo carnem suam odio habet, sed et nutrit et fovet eam, sicut et Christus Ecclesiam.* (3) 10. Imitatio prototypi ad unionem conjuges provocat. In divinis reperitur unitas cum numero personarum. Quare belle animadvertit Tertullianus quod Filius est unum cum Patre, non unus, quia unum naturam, unus vero personam denotat. Et ita licet Pater et Filius unam et eamdem habeant essentiam, non tamen eamdem personam, sed cum diversitate personæ stat identitas naturæ, et perfecta voluntatis concordia. *Quoniam Trinitas unus est Deus, et esse creditur, non minus propter concordiam, quam substantiæ identitatem.* (4) In conjugio autem viri et uxoris præclaram Trinitatis similitudinem agnoscit Tertullianus : *Unum matrimonium novimus, sicut unum Deum.* (5) In Deo est in multiplicitate personarum identitas naturæ : in conjugio est in multiplicitate personarum unitas carnis. Nam *quos Deus conjunxit, natura social, et facit Deus ut sit homo unus, et duo : duo unus, alter ipse homo ; ne sit aut singularitas destituta, aut confusa conjunctio.* (1) In Deo nulla est personarum dissensio : *Contentiosus Deus non est.* (2) In conjugibus nullum debet esse jurgium, nulla discordia : *Non est domus composita, ubi inter virum et uxorem pars nulla est* (3), sed omnia incomposita et turbata. Nam *sanitatem pacis tenere animus non potest, qui discordiis et certaminibus pascitur; qualis enim cibus sumitur, talis valetudo consequitur.* (4) 11. Ut autem conjuges in pace vivant, ante matrimonium *lactis et mellis concordiam prægustant, Eucharistiæ sacramentum.* (5) 12. Quia conjugium, ubi pax dominatur, imago est paradisi : nam *visionem pacis paradisum dicimus.* (6) Ex D. autem Augustino, *pax quid est? ubi nullum bellum est. Quid est ubi nullum bellum est? ubi nulla contradictio, ubi nihil resistit, nihil adversum est.* (7) Talis est superna civitas, cujus imago est domus, ubi conjuges ad invicem non pugnant, et sicut beati in cœlo perfecta fruuntur pace; sic *qui possidet mulierem bonam, inchoat possessionem : adjutorium secundum illum est, et columna ut requies.* (8) Versio Tigurina habet : *Basis quietis*, quasi bona uxor sit viro *basis quietis.* Hinc antiquitus in sepulcrorum inscriptionibus legebantur istæ affectuum voces viri erga probam conjugem : *De qua nihil dolitus est; de qua nullum dolorem acceperat; cum qua vixit sine ulla lite, sine ullo jurgio, sine ulla animi læsura, sine bile* (9), et cætera hujusmodi. Nescio an adulatorie, an vere illa exarata sint. Refert D. Hieron. inventum fuisse olim monumentum in quo maritus et uxor conditi erant, cum hac inscriptione : *Hospes, miraculum. Hic vir et uxor non litigant.* (10) Tot sunt hac ætate inter conjuges jurgia, ut inter miracula adnumeretur pacata viri et uxoris consensio.

Hujusmodi autem dissidia ut plurimum ex impudicitia, vel ex mala suspicione nascuntur. Nam eædem rationes quæ pacem firmant, castitatem propugnant. Ut enim belle ait Tertullianus : *Salvo honore salva pax est;* (11) a te converso sublato honore per impudicitiam, vel malam conjugis suspicionem, evertitur pax. Conservata pace conservatur omne bonum, quod nomine pacis designatur : profligata pace omne malum incurrit. Inde oriuntur zelotypiæ, dolores, timores, odia, jurgia, convitia, lites, divortia, vulnera, homicidia. *Æmulationi concur-*

(1) Basil. Sel. Orat. 2. — (2) Gen. 2. — (3) Tert. L. 5. adv. Marc. 18. — (4) L. de Trinit. 22. — (5) Greg. Nanz. Or. 1. de Pac. — (6) Tert. L. de. Mon. 1.

(1) Chrysol. Serm. 99. — (2) Tert. L. ad Scap. 2. — (3) D. August. in Ps. 55. — (4) D. August. L. de Catech. Rud. 16. — (5) Tert. L. de Cor. Mil. 3. — (6) D. Aug. L. 4. — (7) Hypogn. in Ps. 84. — (8) Eccl. 36. — (9) Rig. in L. 2. ad Ux. 5. — (10) L. 1. adv. Jovin. — (11) L. de Bapt. 17.

rant necesse est officiales suæ in ea quæ æmulatur : ira, discordia, odium, dedignatio, indignatio, bilis, nolentia, offensa. (1)

Quis dicere valeat quotidianas conjugum zelotypias, quæ sæpe oriuntur ex levi occasiuncula? Nam sermo blandus, urbanus adnutus, incautus aspectus, zelotypiam conjugum excitat, et lasciviæ reus et adulterii suspectus judicatur. De adulteris sic fatur Sapiens : *Qui annuit oculo, dabit dolorem.* (2) Benignos aspectus adeo gravate ferunt conjuges, ut eos præ zelotypiæ dolore scortationis suspectos habeant. Nam ut præfatum locum expendit Clemens Alexand. *Versatilibus, et tanquam conniventibus oculis intueri, quid est aliud quam oculis mæchari, cum per oculos ineant prima pugnæ præludia? Annuens enim oculo cum dolo, viri congregat mærorem.* (3) Quot angustias patitur maritus zelotes? si enim infidelem habeat conjugem, cujus adulterium sit publicum, qualem, quæso, persentit in animo dolorem, qualem in vultu præ se fert ruborem, *erubescens de infamia sua?* (4) Nam cum honor unius ad alterum pertineat, etiam unius dedecus alterum dehonestat. Quot ærumnas patitur pudica mulier a viro adultero? Angustias, quas a muliere lasciva sustinet maritus declarat Ecclesiasticus : *Cor humile, et facies tristis, et plaga cordis, mulier nequam.* (5) Quod si conjux sit fidelis, si tamen zelotypia, de infidelitate suspicatur, quot timores ingenerat hujusmodi suspicio? *Scio maritum anxium retro de uxoris suæ moribus, qui ne mures quidem in cubiculum inrepentes sine gemitu suspicionis sustinebat.* (6) Conjuges sic suspicaces observant, vigilant, sollicite curant, omnique cautela laborant, ut omnem scortandi tollant occasionem : *Omnis maritus castitatis exactor est.* (7) Quid non facit vectigalium exactor, ut a plebis tributa extorqueat? Maritus uxoriæ castitatis exactor nihil non tentat, ut sibi debitam exigat castitatem. Vectigalium exactores aversantur rusticos, et vicissim odiuntur a plebeiis. Non absimiliter conjuges zelotypia laborantes sese mutuo aversantur : *Ita et apud illos amor otiosus, et odium injustum.* (8) Mutuum conjugum odium erumpit in *maledicta*, *convitia* (9), sibi defectus et lascivias, et infamias contumeliose exprobrant, in semetipsos maledictiones vibrant, et *adversus liberos, et conjuges, et omne pignus suum dejerant.* (10) De verbis procedunt ad alapas, ictus, vulnera, venenum, pugionem, homicidium : *ex eo itaque itur in furias, et animos, et discordias, et quidquid non licet sacerdotibus pacis.* (1)

(1) Tert. L. 1. adv. Marc. 25. — (2) Prov. 10. — (3) L. 3. Pædag. — (4) Tert. L. de Cor. Mil. 4. — (5) Cap. 25. — (6) Tert. L. 1. ad Nat. 4. — (7) Tert. 2. de Cult. Fem. 4. — (8) Tert. L. de Spect. 16. — (9) Tert. ibid. — (10) Tert. L. 2. ad Nat. 9.

Conjugium varie nuncupatur a Patribus, dicitur namque a Tertulliano *stadium* (2) ; a D. Chrysostomo appellatur *palæstra domi* (3); a Basilio Magno vocitatur *nuptiarum tragœdia.* (4) Tandem a S. Maximo *paradisus* (5) nuncupatur. Stadium locus erat ubi athletæ curru et lucta exercebantur, vel gladiatores cruente decertabant. Refert Tertullianus *quæ in stadio geruntur, pugnos, et calces, et colaphos, et omnem petulantiam manus, et quamcunque humanioris oris, id est, divinæ imaginis, depugnationem.* (6) Nonne hæc geruntur in conjugio, ubi vel adulterantur conjuges, vel de adulterii suspicione culpantur ; ubi gladiatoris instar continua exercetur pugna, quasi rixetur cum effera et immani bellua, molesto et periculoso certamine? Uxoratos ad pacem et concordiam hortatur Tertullianus ut diabolum debellent : *Inveniat vos diabolus munitos et concordia armatos, quia pax vestra bellum est illi.* (7) Tantum abest ut conjuges adulterantes, et inter se rixantes contra dæmonem decertent : quinimo cum eo confœderantur, et ab eo palæstricam ediscunt : *Palæstrica diaboli negotium est.* (8) Conjuges non bene consentientes a diabolo edocti, palæstricam exercent, et in palæstra domi singulari decertant certamine. Quod cum stupore deplorat Tertullianus : *Et prælio operabitur filius pacis, cui nec litigare conveniat.* (9) Conjugibus non convenit litigare, ob disciplinæ sanctitatem, legis auctoritatem, filiorum Dei dignitatem, beatitudinis felicitatem, Christi cum Ecclesia charitatem, Trinitatis divinæ unitatem. At, proh dolor! divinam unitatem haud æmulantes, Christi charitatem non imitantes, felicitatem contemnentes, divinam filiationem dedignantes, evangelicam legem transgredientes, christianam disciplinam dediscentes, ad invicem litigant, continuo inter se decertant, conjugium in stadium et palæstram immutant, ac de nuptiarum tragœdia exercitium captant. *Ut tragœdias omittam, sciunt hodie venenarii, sciunt magi, quot pellicatus ulciscar, quot rivalitates defendam, quot custodes, quot delatores, quot conscios auferam.* (10) Tragœdia cum gaudio incipit, cum tristitia finit ; ab initio

(1) Tert. L. de Spect. 16. — (2) L. de Cor. Mil. 4. — (3) Hom. de Pulch. — (4) Op. de Ver. Virg. — (5) Hom. 2. de accus. Do. apud Pilat. — (6) Tert. L. de Spect. 18. — (7) Tert. L. ad Mart. 1. — (8) Tert. L. de Spect. 18. — (9) Tert. L. de Cor. Mil. 11. — (10) Tert. L. de Pud. 5.

jucundum aliquid repræsentat, in termino quiddam infaustum et lugubre propalat. Tragœdia est conjugium in quo non castitatem servant conjuges ; quare sententiose Hippocrates dixit : *Bini sunt cum uxore jucundissimi dies : alter quo ducitur, alter quo mortua effertur.* Quod intelligendum est de uxore libidinosa, rixosa, non de uxore pacifica, pudica, virtutis studiosa, cum qua maritus non in stadio, non in palæstra luctatur, sed velut in paradiso lætatur. Ut enim ait Sapiens, *qui invenit mulierem bonam, invenit bonum, et hauriet jucunditatem a Domino.* (1) Mulier bona ex muliere ejusque bonitate coalescit : idcirco qui bonam invenit mulierem, invenit bonum singulare, rarum eximium, utile, jucundum, honestum. Theodotion legit : *Invenit gratiam ;* Septuaginta interpretes legunt : *Invenit charites*, id est, gratias, gratiarum copiam. Quod innuere videtur Homerus, qui morali Philosopho teste, *charitatem unam conjugio copulavit, quasi conjugio præsidentem, eamque vocavit Pasitheam, id est, omnem deam, quod omnium deorum et dearum dona confluant in matrimonium, ubi vir bonus et uxor bona in unum conspirant.* (2) Exinde subjungit Sapiens : Qui invenit mulierem bonam, *hauriet jucunditatem a Domino.* Hebræa lectio habet : Hausit beneplacitum. Quasi dicat : Qui invenit mulierem bonam, per eam hausit in præterito, haurit in præsenti, et hauriet in futuro, omne bonum desiderabile, omnem gratiam, omnem jucunditatem, omnemque felicitatem. Idipsum asserendum est de muliere quæ a viro bono bonum haurit ; illa namque jucunditas communis est ambobus uxoratis castitatem servantibus, quam sibi et adhuc conjugibus debent.

III. PARS. *Utrique autem sexui loquimur, etsi ad alterum sermo est : quia una disciplina præest.* (3) Ambo conjuges mutuo sibi castitatem debent : non minus viri quam mulieres ad conjugalem pudicitiam tenentur. *Non dico viris, ut in hac causa zelent uxores suas, Scio quia faciunt. Quis ferat uxorem adulteram ?* (4) Sed dico quod vir qui adulterantem non vult uxorem, *prior debet esse a fornicatione purgatus : quod similiter etiam de femina dicendum est.* (5) Mulier quæ fornicarium non exoptat virum, aliena sit a fornicatione. Ambo ad invicem sibi debitam servent castitatem : et, ut ait D. Augustinus, *habeant conjuges bonum suum : quia thori fidem invicem servant : quia filios honeste, licite, pudice, socialiter procreant : quia sacramentum connubii non violant.* (1) His verbis tres rationes prodit D. Augustinus, quibus conjuges sibi mutuo debent castitatem : nimirum, 1. Ob promissam fidelitatem ; 2. Ob prolis unitatem ; 3. Ob justitiæ æquitatem.

1. Debent esse conjuges *religiosi ex fide* (2), sibi promissam fidem religiose servantes. Promissa fides apud omnes gentes fuit semper maxime venerata. Datam fidem vita chariorem habuit Regulus, qui ne illam fregisse diceretur, periturus ad hostes rediit, et obsistentibus amicis, ne se inimicæ feritati concrederet, ad hostilia castra perrexit, malens cruentam sustinere mortem, quam de violata fide culpari. De quo sic fatur Tertullianus : *Regulus, dux Romanorum, captus a Carthaginiensibus, cum se unum pro multis captivis Carthaginiensibus compensari noluisset, maluit hostibus reddi, et in arcæ genus, stipatus undique extrinsecus clavis transfixus, tot cruces sensit.* (3) Regulus lumine fidei destitutus, solius virtutis moralis studiosus, ne infidelis ab hostibus haberetur, cruentam gloriose passus est mortem. Hujus exemplum sufficit ut assentiar Ennodio asseveranti : *Nulli dubium est inter prudentes, sacræ fidem promissionis impleri.* (4) Neque solum inter sapientes et probos viros fuit semper sacrata fides : sed etiam, ut bene animadvertit Salvianus, *latrones quoque ipsi et sanguinarii fidem sibi invicem non negant, et quæ promiserunt, mutuo servaturos esse confidunt.* (5) Quod si promissa fides tanto habetur in honore apud Gentiles et scelerosos quosque, quanto magis apud Christianos, qui speciatim de fidelitate gloriantur ? *Si de fide comparem, Christianus et extra fidelis* (6) ; quia fidelitatem extraneis et infidelibus servat. Tanto in pretio fides est hac ætate ut de ejus observatione famam captent homines, probe scientes : quod *suscepta fide atque signata, omnibus modis cavillandum est, ne quid adversus Deum committatur.* (7) Qui fidelis censetur, de honestate commendatur; qui infidelis creditur, infamis habetur, et pejus sortitur nomen quam si sit ebrietate contaminatus, latrocinio denigratus, et homicidio cruentatus. Ubi cæteræ virtutes corruunt, fides suam servat dignitatem, et inter atrociora crimina invenit cultores : nobiles patienter sustinent dum de superbia, gula, ira, avaritia, detractione depretiantur : at

(1) Prov. 18. — (2) L. de Benef. 3. — (3) Tert. L. de Mon. 10. — (4) D. August. L. 50. Hom. Hom. 49. —(5) D. August. L. 1. de Serm. Dom. in mont. 28.

(1) L. de Sanc. Virginita. 12. — (2) Tert. Apol. 36. — (3) Tert. L. ad Mart. 4. — (4) L. 2. Ep. 4. — (5) L. 2. ad Eccles. — (6) Tert. Apol. 46. — (7) Tert. L. de Cor. Mil. 11.

ægre omnino ferunt dum de infidelitate culpantur. Si quis eis exprobret defectum fidei, tunc sese infamari existimant, et ut de tanto dedecore sese demonstrent immunes, ad singulare certamen infamantem provocant, nihil de fortuna, uxore, liberis, vita, conscientia et felicitate, curantes.

Pudicitia nuncupatur a Tertulliano, *fides generis* (1), vel quia per illam gens christiana denotatur, et ab infidelibus discriminatur; vel quia ad omne genus tum masculinum, tum femininum spectat; vel quia, ut ait D. Augustinus, conjugalis *pudicitiæ vinculum, fides est* (2): immo, ut animadvertit sanctus Antistes, *bonum nuptiarum per omnes gentes atque homines, est in fide castitatis* (3): præsertim penes christianos conjuges, qui in matrimonio susceperunt *sacramentum fidei* (4): quia in illo fidem promiserunt. Quod si Regulus cruentam sustinuit mortem, ne datam violaret fidem, quia *fides quando promittitur hosti, servanda est, contra quem bellum agitur.* (5) Si societatem et pacem inviolabiliter servant Politici, ne de infidelitate arguantur: quia *major est contractus fidei quam pecuniæ* (6), quanto magis conjuges promissam in matrimonio inviolabilem tenentur servare fidem? *Cuinam fidei testimonium signant, nisi qua credi oportet?* (7) Qui de pace aut alia re terrena tractant, de re tantum civili agunt: at in matrimonio conjuges tractant de re sacra, nempe de sacramento. Illi ineunt pacem in campo vel palatio, isti in templo Deo dicato; illi coram mortalibus; isti coram Angelis et in præsentia ipsiusmet Dei. Illi pacem convivio firmant, isti ferculo eucharistico suam promissionem obsignant. Illi testes adhibent homines ne quid adversus confederationis conditiones agatur, isti habent *eosdem arbitros fidei, quos et sponsores salutis* (8), scilicet per tres personas augustissimæ Trinitatis. Verum quantumvis sit sacrata, promissa et jurata in facie Ecclesiæ, coram Angelis et Deo fides conjugalis, *jam ne ipsum fidei sacramentum video consistere* (9) inter multos conjuges christianos, qui tot ceremoniis solidatam frangunt fidem. *In fide attenditur, ne præter vinculum conjugale, cum altero vel altera concumbatur.* (10) Illi cum adultero vel adultera se commiscentes, sacramentum profanant; testes promissionis ad vindictam provocant; pollicitationem violant, castitatem denegant quam conjugibus debent, tum ob promissionis fidelitatem, tum ob prolis unitatem.

(1) Tert. L. de Pud. 1. — (2) L. 1. de Nupt. et Concup. 10. — (3) L. de Bon. Conjug. 24. — (4) Tert. L. de Pud. 10. — (5) D. August. Epist. 205. ad Bonif. — (6) Lir. in Luc. — (7) Tert. L. de Res. 58. — (8) Tert. L. de Bapt. 6. — (9) Tert. L. 1. adv. Marc. 28. — (10) D. August. L. 9. de Gen. ad litt. 7.

2. Ex Apostolo conjuges *erunt duo in carnem unam.* (1) Verum quomodo una caro, si duo corpora subsistunt? annon duæ animæ unam et eamdem valent vivificare carnem? Id renuit philosophia, sed quod natura non patitur, hoc conjugii virtus operatur. *Duo in unam carnem efficiuntur, per matrimonii nexum.* (2) Animus ardens conjugemque deperiens, est in eo quem amat, sicut in eo quem animat. In eo quem animat per informationem, in eo quem amat per dilectionem. Quomodo Apostolum expendit Hugo Victorinus apud Lippomanum: *Tanta erit dilectio inter virum et mulierem, quod utriusque spiritus nullam habebit differentiam inter carnem a se vivificatam, et carnem alterius dilectam; et si possent, in una et eadem carne libenter habitarent, et quia in re non possunt facere hanc unitatem, quod possunt, faciunt unionem dilectione.* (3)

Ultra hanc unionem quam producit dilectio, reperitur adhuc inter conjuges unitas carnis; quod adeo certum est, ut arguta Philosophia Apostolo assentiri cogatur, quomodo præfatus auctor Paulum intelligit: Erunt duo in carne una, *scilicet in generatione unius carnis, id est, prolis, cooperabuntur.* Conjuges ad generationem prolis concurrunt: neque enim pater solus vel mater sola generat filium: « hoc est privilegium beatissimæ Virginis concepisse de Spiritu Sancto, et absque ullo hominis concubitu generasse Christum. » Sunt namque conjuges duæ causæ partiales, quæ unitæ conflant principium totale quod cum cooperatione supremi artificis, unam et eamdem prolis generat carnem. Quomodo verissime subsistit Apostoli effatum: Erunt duo in carne una: et ob hanc causam conjugalis pudicitia belle nuncupatur a Tertulliano *integritas sanguinis* (4): vel quia utriusque conjugis sanguis unitur ad prolis generationem; vel quia generata proles integratur ex utriusque parentis sanguine; vel quia parentum bona integrantur in prole quæ est horum hæres. Ideoque mulier casta, *bene meretur de majoribus, quorum sanguinem futura soboles non vitiat* (5): quia thorum servans immaculatum, majorem sanguinem transmittit in filios: et ut ait Petrus Damianus, *legitimorum hæredum digna progenies propagatur.* (6) Verum sicut pudica mulier, mariti, an-

(1) Tert. L. 5. adv. Marc. 18. — (2) Tert. L. de Vel. Virg. 5. — (3) In c. 2. Gen. — (4) Tert. L. de Pud. 1. — (5) D. Hier. L. 1. adv. Jovin. — (6) Serm. 1. in Ded. Eccl.

tecessorumque ejus integrat sanguinem : ita uxor adultera viri sanguinem non integrat, sed vitiat : tum quia non maritus, sed adulter concurrit cum illa ad prolis generationem ; tum quia proles ex adulterio generata, vere non pertinet ad maritum, quantumvis eam vocitet filium, et vicissim ab ea pater appelletur, *secundum fidem filius es, non secundum carnem* (1) ; tum quia filius adulterinus non est mariti legitimus hæres. Quapropter Tertullianus illum nuncupat *impium patris de matrimonio hæredem* (2), quia sibi non debitam possidet hæreditatem, in verorum filiorum et legitimorum hæredum detrimentum.

Quot crimina in adulterio conglomerantur ! In illo enim reperitur, 1. Sacrilegium, quia sacramentum profanat; 2. Immunditia, quia thorum immaculatum turpat ; 3. Infamia, quia honorem dedecorat ; 4. Divisio, quia unitatem separat ; 5. Furtum, quia hæreditatem spoliat ; 6. Mendacium, quia nothus non suum parentem, patrem nominat ; 7. Infidelitas, quia promissam fidem violat ; 8. Injustitia, quia uxor castitatem non servat, quam debet conjugi ob æquitatem.

Justitiæ lex duo importat : unum ut aliis faciamus quod nobis fieri volumus : aliud ut non faciamus aliis quod nobis fieri nolumus : *Debeo alii præstare quod ab alio mihi velim præstitum : amorem, obsequium, solatium, præsidium et ejusmodi bona ; proinde nec alii facere quod ab alio mihi fieri nolim : vim, injuriam, contumeliam, fraudem, ejusmodi mala.* (3) Hac duplici æquitatis regula conjuges tenentur, et impudicitiam vitare, et castitatem servare. Vir non vult uxorem adulteram, neque ipse sit adulter: vir uxorem castam desiderat, et ipse sit castus. Hæc mutua castitas relucet in sponso et sponsa, ut constat ex istis Sponsæ verbis : *Dilectus meus mihi et ego illi.* (4) Symmachus legit in genitivo : *Et ego ejus.* Nam jure desponsationis illi mihi totus est, et ego vicissim tota sum illi. Imperfectus perfecte animadvertit quod in protoparentum productione Deus masculum et feminam creavit eos : *Non masculum et multas feminas, neque masculos et feminam, ut una femina nullum masculum putet factum esse in mundo præter unum : et unus masculus nullam putet feminam esse factam in mundo nisi unam.* (5) Sic debet esse tota conversio viri ad uxorem, ac si in mundo nulla alia esset uxor : et vicissim tota conversio uxoris ad virum, ac si in universo nullus alius esset vir : *Christianus soli uxori suæ masculus nascitur* (1) : quasi aspectu ad alias feminas desit illi virilis sexus : et e converso christiana mulier soli marito femina nascitur, quem solum debet aspicere, diligere et cunctis aliis præponere. Nam, ut belle fatur dubius Chrysostomus, *uxor neminem debet sapientiorem, fortiorem, formosiorem reputare quam virum suum ; etsi sit alter sapientior, fortior, formosior ; tamen coram oculis ejus talis apparere non debet.* (2) Cujus egregiam suppeditat rationem : quia *perfectus amor judicium verum non agnoscit.* Vehementer amans, nihil non magnum, non magnificum in videt dilecto. Amoris magnitudo in amante mensura est magnitudinis in amato. Mulier a suo viro ardenter amata, quantumvis fœda, pulcherrima illi apparet : *Uxor nulla deformis est marito suo. Satis placuit cum electa est, seu moribus, seu forma commendata.* (3) Et vicissim uxori diligenti vir deformis venustus videtur, amore deformitatem in decorem transformante. Hujus illustre exemplum refert Xenophon uxoris Tygranis, Armeniæ regis, quæ cum ex aula Cyri, Persarum regis, ad maritum revertisset, ab eo interrogata quid de Cyro et Cyri pulchritudine sentiret, respondit : *Abs te, o marite, Deum testor, nusquam oculos deflexi, itaque qualis sit forma Cyri prorsus ignoro.* Neque minori laude digna Penelope, *quæ inter tot vilissimos amatores diversata obsessam castitatem tenere protexit.* (4) Hujusmodi exempla gentilium feminarum plures condemnant christianas mulieres, quæ libidinose in viros injiciunt oculos, eisque et forma, et cultu, et fuco placere student. *Quasi Gentilibus dicam gentili et communi omnium præcepto alloquens vos, solis maritis vestris placere debetis. In tantum autem placebitis eis, in quantum aliis placere non curaveritis.* (5) Quod de muliere dicitur, idipsum de marito asserendum est. Uxori soli placere debet, in tantum autem placebit in quantum alteri placere non curaverit. Quem ideo alloquitur D. Augustinus : *Ama, et in te, et in aliis castitatem.* (6) Vir ab uxore exigens castitatem tanquam justitiæ debitum, eam ex jure uxori præstare tenetur. « Propter fidem pudicitiæ uxor non habet potestatem sui corporis, sed vir : similiter et vir non habet potestatem sui corporis, sed mulier. » (7) In multis vir mulieri antistat : *sed quod ad membra corporis attinet quibus sexus ipse*

(1) Tert. L. de Mon. 6. — (2) Tert. L. de Pud. 13. — (3) Tert. L. 4 adv. Marc. 16. — (4) Cant. 2. — (5) Hom. 32. in Matth.

(1) Tert. Apol. 46. — (2) Imperf. Hom. 22. in Matth. — (3) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 4. — (4) Tert. L. 2. ad Nat. 9. — (5) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 4. — (6) Serm. 85. de Temp. — (7) D. Aug. L. 2. de Grat. et pecc. Orig. 4.

distinguitur, similem in se habent potestatem, vir in uxorem, et uxor in virum. (1) Non enim majorem potestatem habet vir (quam mulier) in corpus suum, neque minus agit contra justitiam, quam mulier, adulterando. Hanc justitiæ regulam servandam viris proponit D. Augustinus : *Qui conjugati estis, fidem thori servate uxoribus vestris : reddite quod exigitis.* (2) Ordo postulat ut qui dignitate prior est, non sit fide posterior. Vir est muliere fortior, muliere dignior. Vir est muliere fortior : *Si vir es, probemus in fortitudine tua, quia vir es. Vir es, vince libidinem* (3) : ab imbecilliori sexu exigis fortitudinem, *qui fortior est, prior vincat* (4) ; est muliere dignior, quia caput mulieris. *Si caput es, ducas, uxor sequatur : sed vide quo eas, noli ire quo non vis ut sequatur ; noli ire quos times pedissequam sequi, ne in foveam sequatur adulterii, simulque ruatis, ne cum tu facis, doceas quod facis.* (5) Vir mulieris est exemplar : *Vir a femina castitatem exigis, præbe illi exemplum, non verbum.* (6) Fiat vir dux pudicitiæ quam exigit ab uxore. Vir lex est uxoris. Quapropter nuptis licet juvenibus tollitur tutor tanquam non necessarius, quia tunc mariti mores pro lege habent, suoque exemplo diriguntur, ut convenienter agant. Ut casta sit uxor, oportet ut sit casta lex cujus imperio regitur et exemplo ducitur. Inordinate maritus ab uxore castitatem exigit, cui ipse castitatem non reddit. *Et tamen, quod dolendum est, multi viri vincuntur a feminis. Servant feminæ castitatem, quam viri servare nolunt* (7) : vir fortior femina, vir feminæ caput, vir feminæ lex. Femina pugnat et vincit, et vir hosti succumbit ; stat corpus et jacet caput, casta remanet imago et contaminatur exemplar. *Nolite autem, pudicissimæ feminæ, imitari impudicos viros vestros. Absit a vobis. Aut vobiscum vivant, aut soli pereant. Impudico marito non debet mulier pudicitiam, sed Deo illam debet : non propter illum faciat qui non meretur, sed propter Christum* (8), qui pudicitiam sectantes sui visione remunerat.

CONCIO TERTIA.

Non *quidem abnuimus conjunctionem viri et feminæ, benedictam a Deo ut seminarium generis humani, et replendo orbi, et instruendo seculo, excogitatam.* (1) Redarguit Marcionem ejusque asseclas, qui nuptias damnabant tanquam impudicitiæ negotium ab ipso diabolo excogitatum. Hunc errorem pluribus in locis refutat Tertullianus, ostentans nuptias bonas, tanquam ab ipsomet Deo ob bonum finem institutas et benedictas. Et quamvis aliorsum pro monogamia acriter pugnet, et post acceptatam christianam fidem, in secundas oblatret nuptias, tamen in libris ad Uxorem secundas concedit nuptias, modo vidua christiana non ineat cum gentili et idololatra matrimonium. Triplici autem potissimum ratione secundas patitur nuptias Tertullianus modo non sint cum infideli. 1. Ob auctoritatem Apostoli : nam *Apostolus continentiam mavult, sed salvo jure nubendi.* (2) Quare sic virum matrimonio alligatum alloquitur Paulus : *Vinctus es uxori ? ne quæsieris solutionem. Solutus es ab uxore ? ne quæsieris uxorem. Si autem acceperis uxorem, non deliquisti.* (3) Eadem verba habet ad maritatam uxorem Apostolus. *Mulier vincta est in quantum temporis vivit vir ejus ; si autem mortuus fuerit, libera est, cui vult nubat.* Catholici Doctores *ex hoc capitulo defendunt licentiam secundi matrimonii, imo et plurimi : quod enim semel esse desiit, omni obnoxium est numero.* 2. Secundas nuptias concedit Tertullianus ob infirmitatem carnis, et difficultatem quam habet vidua in servanda continentia. Quare cum in primo libro ad Uxorem usus esset imperio, ut ei vidualem castitatem præciperet : *Præcipio tibi quanta continentia potes, renunties nuptiis* (4); in secundo libro, ad eamdem Uxorem, ab illa recedit severitate, et ob difficultatem continendi, venia dignas existimat viduas denuo nubentes. *Quod vero difficile est, et non sine necessitatibus hoc maximum propositum vitæ subresedi. Nam quanto grandis est continentia carnis quæ viduitati ministrat, tanto si non sustineatur ignoscibile videri potest, difficilium enim facilis est venia.* (5) Et ob hanc causam Apostolus, *Timotheo scribens, vult juvenculas viduas nubere, filios suscipere, matres familias agere.* (6) Catholici Doctores Apostoli doctrinam sectantes, infirmitati carnis *remedia præstituunt multinubentiæ jure.* (7) 3. Secundas patitur nuptias Tertullianus, quia viduitatem Apostolus suadet tantum, et non præcipit. Est autem magnum discrimen inter sua-

(1) D. August. L. 22. Cont. Paust. 34. — (2) Serm. 46. de Verb. Dom. — (3) D. August. L. 50. Hom. Hom. 49. — (4) D. August. Serm. 46. de Verb. — (5) D. Aug. Hom. 49. — (6) D. August. Serm. 46. de Verb. Dom. — (7) D. August. ibid. — (8) D. August. L. 50. Hom. Hom. 49.

(1) Tert. L. 1. ad Ux. 2. — (2) Tert. L. de Mon. 3. — (3) Tert. L. de Mon. 11. — (4) Tert. L. 2. ad Ux. 1. — (5) Tert. ibid. — (6) Tert. L. de Mon. 13. — (7) Tert. L. de Pud. 1.

sum et jussum : *quia suasum impune quis negligat* (1) ; jusso vero nisi obsequatur, periclitatur ; *quod illud de consilio veniat et voluntati proponatur : hoc autem de potestate descendat et necessitati obligetur : illic libertas, hic contumacia delinquere videatur.* Pro tuendis secundis nuptiis has retulimus ex Apostolo rationes, *non quasi destructuri felicitatem sanctitatis, sed qui sanctitatem sine nuptiarum damnatione noverimus, et sectemur, et præferamus ; non ut malo bonum, sed ut bono melius. Non enim projicimus, sed deponimus nuptias : nec præscribimus, sed suademus sanctitatem ; servantes et bonum, et melius pro viribus cujusque sectando* (2) : Apostolum imitantes, qui præcipue nititur, et sua doctrina, et suo exemplo, *insinuare consilium viduitatis.* (3) Hoc autem consilium accipient soluti a matrimonio, si serio attendatur vidualis, 1. Castitas ; 2. Libertas ; 3. Charitas.

I. PARS. *Matrimonium non iterari honestum est.* (4) Talis et tanta est viduarum honestas, quæ uno contentæ matrimonio post viri excessum vivunt in castitate, ut eam admiratione dignam judicet Clemens Alexandrinus : *Monogamiam et quæ consistit in uno solum matrimonio, honestatem admiramur.* (5) Nam quamvis licitas demonstret Apostolus secundas nuptias, *licentiam permittens denuo nubere propter infirmitatem carnis* (6) ; attamen vidualem *continentiam præfert.* (7) Vidualis continentia inter statum virgineum et statum conjugalem velut medium tenens, virginitati quidem postponenda, sed matrimonio præponenda ; *Prohiberi nuptias nusquam omnino legimus, ut bonum scilicet. Quid tamen bono isto melius sit, accipimus ab Apostolo, permittente quidem nubere, sed abstinentiam præferente.* (8) Inde ansam sumit Tertullianus urgendi solutos a matrimonio ut in viduitate remaneant : *Prælatio enim superior, dissuasio est infimorum.* Status vidualis est prælatior ; status matrimonialis est inferior. *Quod si Apostolo auscultamus, obliti posteriorum, et extendamur in priora, et meliorum donativorum sectatores simus.* Loquitur in persona eorum qui fuerunt matrimonio conjuncti, et per conjugis necem a matrimonio soluti ; statum posteriorem obliviscuntur, nempe matrimonialem, ad statum priorem, vidualem scilicet, sese extendunt ; et ut hujus melioris status sectatores sint, in eoque perseverent, tribus præsertim stimulantur rationibus, 1. Defuncti conjugis recordatione ; 2. Gentilium, qui viduitatem servarunt æmulatione ; 3. Immunditiarum tempore conjugii commissarum reparatione.

1. Christus Dominus *ad simplicitatem columbæ provocat, avis non tantum innocuæ, verum et pudicæ, quam unam unus masculus novit.* (1) Mulier conjugem probe amans, defuncto viro velut turtur gemebunda superest, et mariti amore viduitatem sectatur : *ut cujus maritus de rebus abiit, exinde requiem sexui suo nubendi abstinentia injungat.* (2) Sexus autem requie potitur cum in statu viduitatis perseverat, neque carnis vacat operibus : sed pro refrigerio mariti Deum deprecatur, eleemosynas largitur, fundit lacrymas, adit sacerdotes, ut tremendum missæ offerant sacrificium. *Enimvero et pro anima ejus orat ; et refrigerium interim adpostulat ei, et in prima resurrectione consortium, et offert annuis diebus dormitionis ejus.* (3) Neque contenta die obitus impendere hujusmodi charitatis officia, singulis annis, et toto vitæ decursu, et suis suffragiis, et sua continentia, quantum fuerit ei charus maritus demonstrat. Nec mirum si christianæ feminæ, maritorum memoriæ et dilectioni consecrant continentiam, *quam pleræque gentilium feminarum, memoriæ charissimorum maritorum parentant.* (4) Imo nonnullæ sunt inventæ tanto erga fato functos maritos ardore sufflamatæ, ut mortem potius quam secundas nuptias elegerint. *Fuerunt et quæ pro viris mori mallent quam post viros nubere.* (5) Exemplum prodit Tertullianus Didonis Reginæ, quæ maluit in rogo comburi quam secundi mariti amore succendi. *Regina Carthaginis, quæ profuga, et in alieno solo, et tantæ civitatis cum maxime formatrix, cum Regis nuptias ultro optasse debuisset, ne tamen secundas eas experiretur, maluit e contrario uri quam nubere.* Proposito Didonis exemplo ad Christianas se convertit Tertullianus, quarum castitatem et continentiam obviam prædicat. *Plura exempla curiosius de nostris invenias, et quidem tanto potiora, quanto facilius est vivere in castitate quam pro ea mori.* (6) Verum quamvis facilius sit servare continentiam quam pro ea mori, plures sunt tamen viduæ christianæ quæ neque pro continentia mori, neque in continentia vivere volunt : sed *de*

(1) Tert. L. 2. ad Ux. 1. — (2) Tert. L. 1. adv. Marc. 29. — (3) Tert. L. 1. ad Ux. 1. — (4) Tert. L. de Mon. 14. — (5) L. 3. Strom. — (6) Tert. L. de Mon. 14. — (7) Tert. L. de Mon. 3. — (8) Tert. L. 1. ad Ux. 3.

(1) Tert. L. de Mon. 8. — (2) Tert. L. 1. ad Ux. 5. — (3) Tert. L. de Mon. 10. — (4) Tert. L. 1. ad Ux. 5. — (5) Tert. L. de Mon. 17. — (6) Tert. L. de Exh. Cast. 13.

continentiæ otio, resurgere in opera carnis (1) per matrimonium exoptant. Nonnullas videbis quæ ægre ferunt maritorum mortes : lacrymantur, gemunt, suspirant, ululant, complodunt manus, se contorquent, deliquium pati videntur, et tamen tam inconsolabilis luctus, tantus lacrymarum torrens est non veri amoris pro defuncto marito monumentum, sed gloriæ negotium, et novi amoris novique conjugii lenocinium. *Quod multæ quæque per lamentationes et plangores incensos, maritalis amoris gloriam sibi comparando, amatores prolectent* (2) : lacrymis et plangoribus bonæ conjugis nomen, et ingentis amoris gloriam sibi comparare volunt, quo facilius novos alliciant conjuges. Viduæ quæ vere defunctos diligunt maritos, suum erga illos amorem ostentant, non solum die obitus per lacrymas et plangores, sed toto vitæ tempore, per continentiam, quam servant; tum ob conjugum recordationem, tum ob gentilium feminarum, quæ in viduitate vixerunt, æmulationem.

2. *Idolis certe et monogamia et viduitas apparent* (3), ut late demonstrat Tertullianus. Nam *sacerdotium viduitatis, et cœlibatium est apud nationes : pro diaboli scilicet æmulatione*, quapropter *Regem seculi Pontificem Maximum rursus nubere nefas est.* (4) Per Pontificem Maximum intelligit Flaminem Dialem, qui dicebatur, non solum Pontifex Maximus, sed etiam Rex, quia erat rerum divinarum et humanarum arbiter. *Cereris sacerdotes, viventibus etiam viris et consentientibus, amica separatione viduantur.* (5) Per Cereris sacerdotes, intelligit dicatas *feminas Cereri Africanæ, cui etiam sponte abdicato matrimonio adsenescunt, aversantes exinde contactum masculorum, usque ad oscula filiorum* (6), et quantumvis sit durum a benemeritis maritis disjungi, a charissimis separari filiis. *Cæterum viduas Africanæ Cereri assistere scimus, durissima quidem oblivione a matrimonio allectas : nam manentibus in vita viris non modo decedunt, sed et alias eis utique ridentibus loco suo insinuant, adempto omni contactu usque ad osculum filiorum : et tamen durante usu perseverant in tali viduitatis disciplina, quæ pietatis etiam sanctæ solatia excludit.* (7) Quæ ejusmodi viduitatem profitebantur, renuntiabant maternæ teneritudini, neque enim licitum eis erat proprios deosculari filios : renuntiabant licitis connubii voluptatibus, aliasque feminas thorum conjugalem occupantes intuebantur, nescio an sine zelotypia et livore. *Hæc diabolus suis præcipit, et auditur, provocat nimirum Dei servos continentia suorum, quasi ex æquo : nam invenit quomodo homines etiam in bonis sectationibus perderet, et nihil apud eum refert alios luxuria, alios continentia occidere.* Honor etiam viduis delatus non parum serviebat ad ingenerandum cordibus gentilium feminarum viduitatis affectum : nam *fortunæ muliebri coronam non imponit nisi univira, sicut nec matri Matutæ.* (1) Matuta variis insignitur nominibus : nam apud Ovidium est *Leuchotea*, (2) et apud alios *Ino* nuncupatur, et inter deas marinas adscribitur. Deinde viduitas *apud Ethnicos ita in summo honore est ut et virginibus legitime nubentibus univira pronuba adhibeatur; et si auspicii causa, utique boni auspicii est.* (3) Pronuba dicebatur, quia nuptiis præeundis et comitandis præerat : auspex vero, quod auspicia sint dicta quasi avispicia pro nuptiis ex volatu avium captare soleret. *Item, ut in quibusdam solemnibus et officiis prior sit univiræ locus.* Supradicta munera sacerdotalia viduitati addicta, et honores viduis delatos adinvenit diabolus, ut Gentiles tum lascivia, tum continentia damnationi manciparet : *Invenit scilicet diabolus post luxuriam etiam castitatem perditricem, quo magis reus sit Christianus, qui castitatem recusaverit conservatricem.* Gentiles ut diabolo pareant, viduitatem sectantur; quanto magis Christiani ut Deo placeant? Quantum autem vidualis continentia Deo placeat, ipsa dæmonis affectatio ostentat. *Quantum Deo sanctitas placet, cum illam etiam inimicus affectet? Non utique ut alicujus boni affinis, sed ut Dei Domini placita cum contumelia affectans.* (4) Gentilium continentia a dæmone est inventa, Christianorum vero continentia a Deo auctorata. Illa scelerosa, hæc innocua; illa ex diaboli æmulatione oriunda, hæc ex Dei consilio amplexanda : *Cum autem Dei sacramenta Satanas adfectat, provocatio est nostra, imo suffusio si pigri sumus ad continentiam Deo exhibendam; quam diabolo quidem præstant nunc virginitate, nunc viduitate perpetua.* (5) Æmulatio Gentilium, quæ diabolo castitatem præstant perditricem, stimulat Christianos et Christianas, ut Deo exhibeant castitatem servatricem. *Accedunt secularia exempla, quæ sæpe nobis etiam in testimonio posita sunt, cum quid boni, et Deo placitum*

(1) Tert. L. de Mon. 16. — (2) Basil. Sel. Orat. 40. (3) Tert. L. de Mon. 17. — (4) Tert. L. 1. ad Ux. 7. — (5) Tert. L. de Mon. 17. — (6) Tert. L. de Exh. Cast. 13. — (7) Tert. L. 1. ad Ux. 6.

(1) Tert. L. de Mon. 17. — (2) Fast. 6. — (3) Tert. L. de Exh. Cast. 13. — (4) Tert. L. 1. ad Ux 8. — (5) Tert. L. de Exhort. Cast. 13.

ab extraneis quoque agnoscitur, et testimonio operatur. Exempla Gentilium continentiam servantium, viduitatem Deo placitam ostentant, observatuque facilem demonstrant. *Durum plane et arduum satis, continentia sanctæ feminæ post viri excessum, Dei causa, cum Gentiles Satanæ suo et virginitatis et viduitatis sacerdotio perferant.* (1) Numquid christiana femina minus Deo exhibebit quam ethnica diabolo? Numquid impossibilis videbitur viduitas fideli, quam facile servat infidelis? Quod si a Cereris sacerdotibus, *salvo matrimonio abstinentia toleratur, quanto magis adempto? Credo enim difficilius salvum derelinqui quam amissum non desiderari.* Maxime cum ejusmodi abstinentia servetur ex Dei dilectione, ex defuncti mariti recordatione, et Gentilium æmulatione, et ex immunditiarum tempore matrimonii commissarum expiatione et reparatione.

3. *Disjunctis a matrimonio, duæ species humanæ imbecillitatis necessarias nuptias faciunt. Prima quidem potentissima, quæ venit de concupiscentia carnis.* (2) Belle concupiscentiam carnis vocat potentissimam speciem humanæ imbecillitatis, quæ nuptias requirit tanquam remedium ad ejus ardores temperandos aptissimum. Hinc *facile dignoscitur necessitate nobis concessam esse nubendi potestatem.* (3) Hujusmodi autem necessitas duplex est: una, speciei conservatio per filiorum generationem; alia, carnis imbecillitas. Ex D. autem Augustino *utriusque sexus infirmitas propendens in ruinam turpitudinis, recte excipitur honestate nuptiarum, ut quod sanis possit esse officium, sit ægrotis remedium.* (4) In statu naturæ integræ fuissent necessariæ nuptiæ ob speciei propagationem, non ob remedium concupiscentiæ, quia nulla fuisset carnis infirmitas, neque ullus deordinatus concupiscentiæ motus: in statu autem naturæ corruptæ, *matrimonium libidinis venia est.* (5) Nam carnalis copulatio, quæ extra connubium est criminosa, culpabilis et damnanda, per honestum matrimonii usum ut licita et innocua permittitur: *Non dicimus turpia esse conjugia; quandoquidem ne incontinentia in damnabile cadat vitium, fulcienda est honestate nuptiarum.* (6) Connubium est venia luxuriæ, remedium libidinis, mundities sordium, concupiscentiæ refrigerium, honestas thori. Quare qui nullo continentiæ adstricti sunt voto, nubere possunt, *ne mœchiæ et fornicationi succidere cogantur: quoniam melius est nubere quam uri.* (1) Honestæ sunt nuptiæ, quas Deus sanxit, quas sua Christus præsentia honestavit, quas primo miraculo commendavit. Bonum est matrimonium ad exstinguendum luxuriæ ignem inordinatum: *Melius est nubere quam uri.* (2) Ut autem animadvertit Tertullianus, *quale hoc bonum est, oro te, quod mali comparatio commendat: ut ideo melius sit nubere, quia deterius est uri.* (2) Quam tenue, quam exile, quam parvum est illud bonum quod mali comparatio commendat! tanquam si a sui contrarii malitia bonitatem quodammodo mutuetur. *At enim quanto melius neque nubere, neque uri,* ut patet in illis qui extra matrimonium inordinatos concupiscentiæ cohibent motus, et corporis et animæ servant castitatem? Quapropter Tertullianus aspiciendum Apostolum exoptat, *a matrimonii pomo animas jejunare cupientem.* (3) A matrimonio abstinere desiderat Paulus, quod pomum nuncupat per analogiam ad pomum, quod in paradiso comederunt protoparentes: nam sicut a manducato vetito pomo, omnes quas patitur humana natura, ortæ sunt miseriæ, sic a permisso matrimonii pomo oriuntur tot ærumnæ, quas sustinent in connubio conjuges. Deinde sicut ardor concupiscentiæ, qua æstuat homo, ab originali procedit culpa, originale autem delictum est pœna esus pomi vetiti: sic quodammodo a matrimonii pomo accenditur in quibusdam salacissimis conjugibus libidinis flamma, et homo expertus permissas voluptates concupiscit et captat vetitas. Quod tamen, ut bene animadvertit D. Augustinus, *vitium est hominum, non culpa nuptiarum.* (4) Licita nuptiarum voluptas fit lascivia luxuriandi, non ex matrimonii malo, sed ex conjugum vitio, qui ita voluptatum sunt cupidi, ut expletio licitæ libidinis sit appetentia et pruritus illicitæ luxuriæ. Quomodo Apostolum intelligit Tertullianus: *Melius est nubere quam uri: nimirum propter continentiam incontinentia necessaria est, incendium ignibus exstinguetur.* (5) Flammea libido igne matrimonialis voluptatis enutritur, in voluptuosis namque et libidinosis conjugibus, luxuriæ voluptates non exstinguunt, sed sæpe accendunt concupiscentiæ fomitem, ut experientia in multis adulteris comprobatur, qui pulcherrimas despiciunt mulieres, et deformes pellices ardenter diligunt; et adhuc in feminis, quæ con-

(1) Tert. L. 1. ad Ux. 6. — (2) Tert. L. 1. ad Ux. 4. — (3) Tert. L. 1. ad Ux. 3. — (4) L. 9. de Gen. ad litt. 7. — (5) Greg. Naz. in Exh. ad Virg. — (6) D. August. L. 4. Contra Jud. 10.

(1) Tert. L. de Pud. 1. — (2) Tert. L. 1. ad Ux. 3. — (3) Tert. L. de Pud. 16. — (4) L. de bono Conjug. 6. — (5) Tert. L. de Pud. 1.

jugali thoro haud satiatæ, impudenter scoriantur. Quod evenit, tum quia assueta fastidium ingenerant : etiam *vina usu depretiantur* (1); tum ex corruptione naturæ, quæ post vetita anhelat; tum ex ardore concupiscentiæ, quæ eo magis inflammatur quo majores captat voluptates. Quapropter de cœlo illustratus Apostolus : *Etsi non delinquas renubendo, carnis tamen pressuram subsequi dicit.* (2) Hæc autem tribulatio et pressura carnis, quam subeunt conjuges, non est alia quam ignis ardentioris concupiscentia, quæ usu accenditur; nam experta libido vivide prurit, et accendit Veneris faculas. Quomodo Paulum expendit Anselmus: *Nubentibus et in carne tribulatio est, in qua sola videbantur habere delicias. Nam et majores tribulationes hi frequenter ex carne suscipiunt, qui carnis voluptatibus delectantur.* Conjugia a libidinis ardore immunia non sunt, conjuges in matrimonio patiuntur carnis stimulos, et concupiscentiæ igniculos, quibus sufflammantur Veneris incendio.

Quantumvis æstuet in hominibus ardor libidinis, vult tamen Tertullianus conjuges *matrimonio omnem concupiscentiam ejusmodi expiasse.* (3) O utinam matrimonium omnibus foret expiatio lasciviæ, et conjuges essent exleges libidinis! At, proh dolor! plures sunt quorum incontinentia fomitem libidinis ex remedio conflat. *Nuptiæ sunt scortationis remedium, non lasciviæ occasio* (4); et ipsi ex nuptiis lasciviendi captant occasionem. *Nobis continentia ad instrumentum æternitatis demonstrata est a Domino salutis, ad testimonium fidei, ad commendationem carnis istius exhibendæ superventuro indumento incorruptibilitatis.* (5) Lascivientes conjuges Dei mandatum castitatem præcipiens, et adulterium prohibens, non servant; sibi adinvicem debitam fidem violant, carnem libidinibus fœdant. Conjugalis continentia duo desiderat : unum, ne uxorati scortentur; etenim *adulterium est extranei hominis admissio* (6); aliud, ne conjugio abutantur; sed *ut penes Sanctos officia sexus, cum honore ipsius necessitatis tanquam sub oculis Dei modeste et moderate transigantur.* (7) Attamen plerique thorum conjugis incontaminatum suis adulteriis maculant, et quod lugendum est magis, adulterantes mulieres sub signo sacro matrimonii suas turpitudines tegunt et obnubilant. Alii ab adulterio quidem abstinent, verum in usu matrimonii sese variis immunditiis contaminant. *Aliud est nuptias tollere, aliud moderare; aliud est legem non nubendi ponere, aliud modum nubendi statuere.* (1) Hæretici nuptias de medio tollunt, catholici usum nuptiarum moderant : illi conjugium damnant, isti in usu conjugi modum exoptant, juxta Apostoli monitum, qui *uxores quoque ipsas sic habendas demonstrat tanquam non habeantur.* (2) Attendant, quæso, conjuges quomodo agant in matrimonio. Videat vir quomodo sua utatur uxore, recogitet et uxor *qualiter viro officia pendat* (3); an pudice, vel impudenter; an moderate, vel cum excessu. *Bonum conjugii non est fervor concupiscentiæ, sed quidam licitus et honestus illo fervore utendi modus.* (4) Qui debitum non servant modum, nuptiis abutuntur : nam *isto bono male utitur qui bestialiter utitur, ut sit ejus intentio in voluptate libidinis.* (5) Qui sunt hujusmodi, ob matrimonii abusum de adulterio ab Augustino culpantur : *Audeo dicere, aut illa est quodammodo meretrix mariti, aut ille adulter uxoris.* (6)

Ne hoc crimen incurrant conjuges, *superest ut qui matrimonia habent, tanquam non habentes agant. Quod si habentes oblitterare debent quod habent, quanto magis non habentes prohibentur repetere quod non habent?* (7) De mulieribus viduis loquitur, quas ab impudicitiis vult abstinere, et in viduali continentia permanere, ut per castitatem expient immunditias, quas vel in adulterio, vel in abusu matrimonii commiserunt. *Amplectenda occasio est, quæ adimit quod necessitas imperabat.* (8) Concupiscentiæ æstus necessarias præstiterat nuptias; continentia vidualis concupiscentiam reprimens, ab hac necessitate liberat. *Quare facultatem continentiæ quantum possumus, diligamus; quamprimum obvenerit, imbibamus :* sic enim, 1. Immunditias tempore matrimonii commissas expiabimus; 2. Amissam in matrimonio integritatem reparabimus; 3. Meritum virginalis pudicitiæ æmulabimur. 1. Vidualis continentia servanda est, ut per eam expientur immunditiæ in abusu conjugii perpetratæ: *ut quod in matrimonio non voluimus, in viduitate sectemur;* sic enim loquuntur viduæ apud Tertullianum. Thamar in exemplum profert D. Ambrosius, quæ meretricio habitu occultata cum socero congrediens ad successionis gratiam, ab experta libidine castita-

(1) Tert. L. de An. 17. — (2) Tert. L. 1. ad Ux. 7. — (3) Tert. ibid. 5. — (4) D. Bas. Ep. 117. ad Diod. — (5) Tert. L. 1. ad Ux. 7. — (6) Tert. L. 2. ad Ux. 3. — (7) Tert. L. 2. ad Ux. 3.

(1) Tert. L. de Mon. 15. — (2) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 9. — (3) Tert. L. 2. ad. Ux. 4. — (4) D. August. L. de Pecc. Mer. 29. — (5) D. August. L. de Nupt. et Concup. 4. — (6) Cap. 15. — (7) Tert. L. 1. ad Ux. 5. — (8) Tert. L. 1. ad Ux. 7.

tem didicit, et non tam geminæ prolis fœtum quam pudicitiæ propositum concepit : *Nunquam postea virum experta est, amictum viduitatis sumpsit a coitu* (1), pudore pudicitiam emit, ab incestu mutuata est castitatem, et vidualis continentia fuit detestatæ lasciviæ stipendium. *Quanti et quantæ de continentia censentur, qui Deo nubere maluerunt, qui carnis suæ honorem restituerunt !* (2) Viduam hortatur Tertullianus ut post mariti obitum *exinde quietem sexui suo, nubendi abstinentia injungat.* Vidualis castitas est quies sexus, voluptatis torpor, lasciviæ cadaver, hiems venereæ flammæ, ros æstum concupiscentiæ temperans, cœlestis imber luxuriæ exstinguens ignem, stipendium senectutis, a fœdis cupiditatibus liberans : *Cupiditatibus senes immunes sunt.* (3) Vidualis castitas etiam in juventute præmature senex, senectutis habet stipendium : *Non quod senectus sola viduam faciat, sed quod viduitatis merita, stipendia senectutis sint.* (4) Senectus ab ardore libidinis immunis pacatam et moderatam ducit vitam. Quam laudanda vidua juventute et pulchritudine pollens, *quæ calorem adolescentiæ, et junioris fervescentem edomat ætatis ardorem ;* et amissam in matrimonio quasi reparat integritatem ! 2. Continentiam virginem nuncupat Tertullianus ; nam postquam demonstravit Gentiles sæpe sæpius incestuosos, a tali crimine Christianos innocuos ostentat : *Nos ab isto eventu diligentissima et fidelissima castitas sepsit ; quantumcunque ab stupris, et ab omni post matrimonium excessu, tantum et ab incesti casu tuti sumus. Quidam multo securiores, totam vim hujus erroris virgine continentia depellunt.* (6) Nota hæc ultima verba, *virgine continentia* (7) : quasi vidualis continentia resculpat virginitatis integritatem, et *eam quæ mulier fuerat, restituat in virginitatem pristinam.* (8) Ita ut quod impossibile videtur naturæ, perficiatur gratiæ privilegio. Davidi canæ senectutis nivibus frigescenti quæsierunt servi sui adolescentulam virginem, quæ eum sinu suo foveret : inventaque Abisag Sunamitide, adduxerunt eam ad regem : erat autem puella pulchra nimis, dormiebatque cum rege, et ministrabat ei ; rex vero ei virginitatem non ademit, sed conservavit. In quo quasi redivivæ virginitatis mysterium agnoscit Bacchiarius : *Ipse David cum in adolescentia sua cum adultera deprehensus sit, in senectute cum virgine invenitur, ut intelligamus quod post peccatum longa castitas imitatrix est virginitatis.* (1) Virginitas irreparabilis est ; verum longa castitas etiam post integritatis ruinam, virginitatem velut redintegrat, et pudicitiæ lapsum quodammodo reparat. Parum foret quod David Sunamitidi virginitatem non ademerit, sed conservaverit, nisi etiam ipse æmulam virginitatis exhibuerit castitatem : *Qui enim concupivit, et seipsum continuit ut vidua, quæ est rursus virgo per temperantiam* (2), quia deperditam integritatem velut reparat, et virginitatis meritum æmulatur. *Non enim et continentia virginitati antistat, sive viduorum, sive qui ex consensu contumeliam communem jam recusaverunt.* (3) Virginitas viduitati dignitate præeminet ; viduas tamen virginibus quodammodo præponit Tertullianus, tum quia *virginitas gratia constat, continentia vero virtute.* Virginitas est integritas naturæ, vidualis vero continentia, castitatis virtus : tum quia eo gloriosior est victoria, quo gloriosius est certamen ; certamen est tanto gloriosius quo fortiores sunt hostes quibuscum prœliatur, et quo acrius pugnant, et vivacius resistunt : viduæ autem majus ineunt certamen quam virgines ; nam cum concupiscentia venereis voluptatibus assueta pugnant. *Non concupiscendi, cui concupiscendo inoleveris, grande certamen est : cujus autem concupiscendi ignoraveris fructum, facile non concupisces, adversarium non habens, concupiscentiam fructus.* In virginibus non est adeo ardens concupiscentia, quia carnis delicias non sunt expertæ : viduæ vero in matrimonio carnis delicias expertæ sunt, concupiscentia his voluptatibus assueta et inoleta, eas ardenter expetit, et continentiam continuo aggreditur ; quare viduitas adversus pugnacissimam concupiscentiam grande et longum habet certamen, de qua nonnisi magno cum labore triumphat. Ut enim aliorsum ait Tertullianus, *non tantum virginibus datum opinor, licet in illis integritas solida et tota sanctitas de proximo visura sit faciem Dei ; tamen vidua habet aliquid operosius : quia facile est non appetere quod nescias, et adversari quod desideraveris nunquam. Gloriosior continentia, quæ jus suum sentit, quæ quid viderit, novit.* (4) Vidua quæ nupturit, jus suum sentit, illudque ob voluptatis experimentum expetere videtur : quare expertam voluptatem laboriose debellat. Adeo laboriosior est vidualis continentia, et de operositatis elo-

(1) L. 3. in Luc. — (2) Tert. L. de Exh. Cast. 13. — (3) Juncus Ap. Stob. Serm. 116. — (4) D. Ambr. L. de Vid. — (5) D. Ambr. ib. — (6) Tert. Apol. 9. — (7) Phil. Jud. L. 2. de Cher. — (8) L. 3. Reg. 1.

(1) Tract. de Recipiend. Laps. — (2) Clem. Alex. L. 7 Strom. — (3) Tert. L. de Vel. Virg. 10. — (4) Tert. 1 ad Ux. 8.

gio, et de experto dudum generoso repudio ita commendatur, quod apud Clementem Alex. *jam nonnulli præferunt viduam virgini, quod attinet ad continentiam, ut quæ experta est voluptatem, et magno et excelso animo contempserit.* (1) Porro admiratione digna, et omni laude dignissima est vidua, quæ eximia pollens pulchritudine, in ipso juventutis flore a diu expertis abstinet voluptatibus, nec adhuc æstuat Veneris igniculo. *Caro et mulier duplex infirmitas et consortium, vix discens discedere voluptatem: apud neutram tuta est religio, donec maturior ætas utriusque restinguat incendium.* (2) Hinc elucet vidualis continentiæ gloria, quæ eo est illustrior, quo majora detriumphavit pericula; eo augustior, quo plures et sæviores vicit hostes. Inferior quidem virginitate, sed multo difficilior; nam difficilius est carere inexperta voluptate, quam assuetam voluptati cohibere naturam: quapropter *poterit virgo felicior haberi, at vidua laboriosior: illa, quod bonum semper habuit; ista, quod bonum sibi invenit. In illa gratia, in ista virtus coronatur* (3): in virgine naturæ integritas, et gratiæ felicitas; in vidua vero strenuus labor, et victrix virtus coronatur. Hæc autem viduarum operosior et victrix continentia datur in virginitatis magisterium et virginibus ad virginitatis conditionem proponitur: *Quodammodo enim magisterium virginitatis viduarum vilescit exemplis. Quæ cum viro castum cubile custodiunt, documento virginibus sunt, integritatem Deo esse servandam.* (4) A continente vidua virgo integritatem ediscit, et quantumvis viduitati antistet virginitas, et integritatis honore, et angelicæ felicitatis æmulatione, viduitas tamen honoratur, et operosioris laboris studio, et majoris certaminis, et victoriæ triumpho, et nobili adhuc magisterii prærogativa.

Martyrum dignitas sine dubio est maxima. Vidualis continentia recte martyrio comparatur ob exantlatos labores, ob vitata pericula, ob inita ad servandam castitatem certamina: *Quid somnias teneros artus, et exquisitis educatos deliciis longum posse ferre martyrium?* (5) Martyrum duo sunt genera: unos nuncupat Gregorius Naz. *mortuos martyres.* (6) Alios vero *vivos martyres* appellat. Mortui martyres sunt, qui pro Dei honore, fidei defensione gloriose occubuerunt, quorum martyrium vocitat Tertullianus *compendium mortis* (7): quia brevissimo durat tempore et in momento una cum morte dolorum et cruciatuum moritur sensus. Vivi martyres econtra vivendo diutius moriuntur, tantoque acerbiorem sustinent pœnam, quanto diuturniorem. Vidua est vivens martyr; nam vivendo sæpe moritur, et acerbum et perenne tolerat martyrium, totque patitur tortores, quot deordinatos carnis sustinet et debellat motus. Imo hoc martyrii genus tanto est gloriosius, *quanto majus est vivere in castitate, quam pro ea mori; hoc est, animæ id bonum misceri, quam non vivendo separari.* (1) Constantiam, quam demonstrabant Christiani in ferendo martyrio, obstinationem appellabant Gentiles: *Sunt qui existimant Christianos, expeditum morti genus, ad hanc obstinationem abdicatione voluptatum erudiri, quo facilius vitam contemnant, amputatis quasi retinaculis ejus, nec desiderent quam jam supervacuam sibi fecerunt.* (2) Obstinatio est inexpugnabilis constantia, quæ exstat flecti nescia in proposito, nec blanditiis et pollicitationibus, nec minis et terroribus, nec tormentis et doloribus cedit, sed firma et inconcussa stat. Hujusmodi erat Christianorum obstinatio, qui erant ad mortem parati et expediti, seseque ad martyrium abdicatione voluptatum disponebant. Sic expeditas volebat Tertullianus viduas, grassante Gentilium persecutione; nam abdicatis per continentiam voluptatibus carnis, *quamcunque pressuram persecutionemque libere perferrent, nulla in utero, nulla in uberibus æstuante sarcina nuptiarum.* (3) Hac autem ætate, in qua religio non patitur tyrannorum persecutionem, obstinatio christianis viduis non est necessaria, ut sint per breve martyrium morientes martyres, sed ut sint per longum martyrium viventes martyres; scilicet ut carnis abdicent voluptates, et in proposito servandæ pudicitiæ constanter perseverent. Ad quod erudiuntur gentilium etiam feminarum obstinatione et constantia: *Erunt nobis in testimonium et feminæ quædam seculares, ob uni viratus obstinationem famam consecutæ.* (4) At cur Gentilium quærimus exempla, cum sint quamplures viduæ christianæ, quæ ob viduitatis constantiam pudicitiæ famam sunt consecutæ? Cujusmodi erat nobilis illa, ad quam D. Paulinus scribit: *Neque te divitiæ de matrimonio familiæ consularis adgestæ, neque post conjugium peccandi licentia, et cœlebs juventa ab angusto salutis introitu, et arduo itinere virtutis, in mollem illam et spatiosam multorum viam revocare potuerunt.* (5) Verum multo

(1) L. 3. Strom. 9. — (2) Hildeb. Ep. 41. — (3) Tert. L. 1. ad Ux. 8. — (4) D. Ambr. L. de Vid. — (5) Hildeb. (6) Orat. de Laud. Bas. — (7) Tert. L. 5. adv. Marc. 12.

(1) Tert. L. de Exh. Cast. 11. — (2) Tert. L. de Spect. 1. — (3) Tert. L. 1. ad Ux. 5. — (4) Tert. L. de Exh. Cast. 11. — (5) Ep. 1.

plures sunt, quæ ex viduitate peccandi captant licentiam, quæ loco unius mariti multos habent amatores, et viventes in deliciis non longum sustinent martyrium ob constantem castitatem, sed ob impudicitia moriuntur juxta istud Apostoli : *Vidua, quæ in deliciis est vivens, mortua est.* (1) Mortua pudicitiæ, mortua honori et famæ, mortua sanctitati et gratiæ : *Et hanc quippe opposuit tanquam e contrario veræ viduæ, tanquam talis non sit vera vidua.* (2) Vera non est vidua quæ vivens mortua est, *viduitate in deliciis habita.* (3) Tria viduarum genera agnoscit dubius August. (4) : unum perfectissimum, et cœlesti præmio destinatum, jejuniis et orationibus diu noctuque vacans ; aliud, filiorum et domus curam habens, non tanto præmio dignum, peccatis tamen non obnoxium, tertium genus est in epulis et deliciis, quod æternæ morti servatur et pœnæ. Et hujus maximus est numerus, quas his insignibus denotat Tertullianus : *Loquaces, otiosæ, vinosæ, curiosæ, contubernales, vel maxime proposito viduitatis officiunt. Per loquacitatem inrepunt verba pudoris inimica; per otium a severitate deducunt; per vinolentiam quidvis mali insinuant ; per curiositatem æmulationem libidinis convehunt.* (5) Quæ vere vidua est, hæc omnia velut castitatis scopulos fugit, et cuncta quæ pudicitiam defensant, sollicite quærit. Quam sic hortatur Tertullianus : *Stude igitur ad virtutem continentiæ, quæ pudori procurat; sedulitati, quæ nugas non facit; frugalitati, quæ speculum spernit. Convictus atque colloquia Deo digna sectare,* ut incontaminatam ostentes castitatem, et vidualem valeas conservare libertatem.

II. PARS. *Obligatus es matrimonio, ne quæsieris solutionem. Solutus es matrimonio, ne quæsieris obligationem.* (6) Aliorsum Tertullianus legit : *Vinctus es uxori?* quasi uxoratus sit vinctus servus, seu captivus : cœlebs e contra dicitur liber, tanquam qui nuptiarum jugum refutans, quæsierit solutionem, et invenerit libertatem. Ideo belle ad propositum D. Anselmus : *Virginitas pax, conjugium captivitas, cœlibatus redemptio.* (7) Litigia, querelæ, jurgia sunt nuptiarum appendices, et connubiis individue cognata. Quod sententiose asseverat clarissimus orator apud D. Hieronymum. *Qui non litigat, cœlebs est.* (8) Verum si in continentia est pax, captivitas seu servitus reperitur in conjugio, nam *mulier vincta est quandiu vivit vir ejus,* et trina servitute laborat. Nam tenetur conjugi placere, prolis curam gerere, domui necessaria providere. Continentia seu cœlibatus est redemptio, quia a nuptiarum captivitate redimit, et a conjugii servitute liberat. Quapropter viduam hortatur Tertullianus in viduitate remanere, ne acquisitam per mariti excessum, libertatem perdat : *Quid libertatem oblatam tibi iterata matrimonii servitute fastidis?* Noli denuo nubere, nam in viduitate perseverans, eris libera, et a trina servitute liberata : scilicet, 1. A studio placendi ; 2. A cura educandæ prolis ; 3. A sollicitudine providendi domui necessaria.

1. Viduæ juvenes nubere cupientes produnt *carnis et sexus necessitatem* (1) : carnis autem et sexus necessitas multis fulcitur rationibus. Nam *carnis necessitas ætatis officia defendit, decoris messem requirit, dicit virum necessarium sexui, ut auctoritatis et solatii causam, vel ut a malis rumoribus tuta sit.* (2) Huic carnis pro ætate et pulchritudine patrocinationi opponit Tertullianus exempla viduarum juvenum et decore pollentium, quæ juventutem et pulchritudinem contemnentes in viduitatis proposito, toto vitæ decursu perseverarunt : *Et tu adversus consilia hæc ejus, adhibe sororum nostrarum exempla, quarum nomina penes Dominum, quæ nullam formæ, vel ætatis occasionem, præmissis maritis, sanctitati anteponunt. Malunt enim Deo nubere : Deo speciosæ, Deo sunt puellæ.* His exemplis addit Tertullianus cœlestium bonorum recordationem, ut eas ab inordinato ætatis et pulchritudinis avocet affectu : *Talium exemplis feminarum ad æmulationem te continentiæ exercens, temporalia et volatica desideria formæ vel ætatis, immortalium bonorum compensatione delendo.* Adde quod pulchræ et juvenes illæ viduæ non semper sibi propositum assequuntur finem : nam persæpe a maritis despiciuntur, et messem ætatis et decoris myrrha et amaritudine mixtam colligunt, et sub auctoritate mariti ut captivæ gemunt. Ante matrimonium pollebant libertate, erantque ingenuæ, sui arbitrii dominæ : ex quo autem nupserunt, non sunt amplius sui juris, cum *extraneis junctæ libertatem suam amittunt* (3), conjugum imperio subjectantur, ab eorum nutu et voluntate dependent, suntque *per omnia viris subditæ.* (4) Nihil est feminis hac subjectione molestius. Verum ut tam dira servitus firmior

(1) 1. ad Tim. 51. — (2) D. August. Ep. 121. ad Probam. — (3) Tert. L. de Mon. 13. — (4) L. de Vit. Christ. 15. — (5) Tert. 1. ad Ux. 8. — (6) Tert. L. 1. ad Ux. 7. — (7) L. de Laud. Virg. 9. — (8) L. 5. adv. Jovin.

(1) Tert. L. de Mon. 11. — (2) Tert. L. 1. ad. Ux. 4. — (3) Tert. L. 2. ad Ux. 8. — (4) Tert. L. de Vel. Virg. 10.

existat, et nulla tergiversatione excuti possit, in pœnam originalis delicti imponitur, et Evæ ab ipsomet Deo intimatur: *Sub viri potestate eris, et ipse dominabitur tui.* (1) In statu innocentiæ obsecuta viro fuisset mulier: *Neque enim et ante peccatum aliter facturam fuisse licet credere mulierem; nisi ut vir ei dominaretur, et ad eum ipsa serviendo converteretur.* (2) Verum ejusmodi subjectio non fuisset in pœnam peccati, sed, ut animadvertit D. Hier. *libera servitus, et dilectione plena.* (3) At servitus quam modo viro mulier debet, est admissi sceleris supplicium. Nam, ut addit D. Augustinus, *sed recte accipi potest hanc servitutem significatam, quæ cujusdam conditionis potius quam dilectionis: ut etiam ipsa talis servitus de pœna peccati reperiatur exorta.* Gravem hanc et intolerabilem subjectionem mulieri imposuit Deus, ut suam erga auctricem primævi delicti justitiam ostentaret, et inobsequentis feminæ superbiam acrius puniret. Quare belle ad propositum Tertullianus: *Igitur usque ad delictum hominis, Deus a primordio tantum bonus, exinde judex et severus. Statim mulier viro servire damnatur: sed quæ in adjutorium masculo, non in servitium fuerat destinata.* (4) Tam acerba est feminis hæc pœna, et adeo ægre illam ferunt, ut nihil non tentent, quo ab illa servitute se liberent.

Neque solum mulieres cruciantur ob servitutem quam maritis debent, et tyrannidem quam persæpe viri in illas exercent, sed ipsimet viri innumeros a mulierum malitia patiuntur animi dolores. Mulieris malitiam belle exaggerat S. Maximus: *Mulier est viri naufragium, quietis impedimentum, vitæ captivitas, quotidianum damnum, voluntaria pugna, sumptuosum bellum, bellua conviva, sollicitudo confidens, lœna complectens, exornata scilla, animal malitiosum, malum necessarium* (5) Tot non bona mulieris elogia ejus malitiam non satis denotant. Eam magis adhuc commendat Ecclesiastici auctor: *Non est caput nequius super caput serpentis, et non est ira super iram mulieris.* (6) Serpens venenum gerit in capite, quod in hominem virulenter evomens, eum lædit et aliquando interimit, et mulier ore gerit venenatam iram, quam per convitia, maledicta spirat, quæ viri patientiam exasperant. Per colubrum nonnulli intelligunt serpentem qui Evam, et per eam Adamum decepit, ambosque venenato sibilo e paradiso ejecit.

(1) Gen. 3. — (2) D. Aug. L. 11. de Genes. ad lit. 37. — (3) In Cap. 2. Ep. ad Tit. — (4) Tert. L. 4. adv. Marc. 11. — (5) Serm. 39. — (6) Cap. 2.

Serpentem et mulierem ad primævi peccati suadelam junxit Ecclesiasticus. Non est hic omittenda D. Epiphanii reflexio pulchre animadvertentis: quod *Eva si tenui spiritu pronuntietur, feminam significat: sin aspiretur, Hebræi hoc vocabulo Heva, serpentem intelligunt.* (1) Hinc Bacchantes in orgiis sacro furore initiatæ, et serpentibus coronatæ, Evam, Evam conclamabant, hoc clamore denotantes furentem mulieris iram, ejusque cum venenoso serpente societatem. Qualis, quæso, calamitas viri, qui cum venenoso serpente in eadem domo habitat? Quale tormentum feminæ, quæ mariti sævi et inimicantis tyrannidi substratur? quid, quæso, molestius quam semper tyranno subjici, semper ejus dominationem pati? Quod viduis proponit Tertullianus, dehortans ne secundas ineant nuptias: *Rape occasionem, etsi non exoptatissimam, attamen opportunam, non habere cui debitum solveres, et a quo exsolvereris! Desisti esse debitor: o te felicem! dimisisti debitum, sustine damnum. Quid si, quod diximus damnum, lucrum sentias?* (2) Tali namque damno te a captivitate redimes, et lucraberis libertatem, qua liberatur mulier a tyrannide mariti, et ulterius a molestia generandæ et educandæ prolis.

2. *Adjiciunt quidem sibi homines causas nuptiarum de sollicitudine posteritatis, et liberorum amarissima voluptate.* (3) Belle nuncupat voluptatem quam ex filiis captant parentes amarissimam: nam, ut experientia comprobatur, filii plus amaritudinis quam dulcedinis afferunt parentibus quibus non obtemperant, quos suis sceleribus et sæpe supplicis inhonestant, quorum substantiam dissipant, et ad extremam redigunt egestatem. Ad quid, quæso, filios parentes desiderant? An ut posteritati provideant? an ut de filiorum visu et societate gaudeant? an ut bonorum suorum habeant hæredes? an ut solatium et famulatum a filiis recipiant? an ut majori zelo salutem suam curent? an ut expeditiores sint in tolerandis passionibus, et sustinendo pro religione martyrio? Nihil horum ad quærendos filios potest inducere Christianos. Non, 1. Posteritatis sollicitudo: *Sed posteritatem recogitant Christiani, quibus crastinum non est.* (4) Non, 2. Filiorum præsentia et societas: *Nam quid gestiamus liberos gerere, quos cum habemus, præmittere optamus, respectu scilicet imminentium angustiarum, cupidi et ipsi iniquissimo isto seculo eximi, et recipi ad Dominum, quod*

(1) In Brev. Cathol. fid. Expos. num. 10. — (2) Tert. L. de Exh. Cast. 10. — (3) Tert. L. 1. ad Ux. 5. — (4) Tert. L. de Exh. Cast. 12.

etiam Apostolo votum fuit ? (1) Non, 3. Ut bonorum suorum hæredes habeant : *Hæredes scilicet Christianus quæret, seculi totius exhæres ? Habet fratres, habet Ecclesiam matrem* (2), quibus facultates suas largiatur. Non, 4. Ut a filiis auxilium et solatium recipiant ; nam tantum abest ut parentibus filii præstent auxilium, quin immo eos depauperant, debitumque eis auxilium denegant. *Sufficiat ad consilium viduitatis vel ista, præcipue apud nos, importunitas liberorum.* (3) Non, 5. Ut majorem de salute sua curam habeant : *Satis enim de salute nostra securi sumus: quærenda nobis onera sunt, plurimum importuna, quantum fidei periculosa.* (4) Non, 6. Ut expeditiores sint in operibus misericordiæ, et passionibus pro fide tolerandis. Christianus filiorum onere exoneratus, est *expeditissimus in persecutionibus, constantissimus in martyriis, promptissimus in communicationibus, temperantissimus in acquisitionibus* (5) : ut quotidie apparet. Econtra parens filiorum temporalem fortunam firmare desiderans, nihil erogat pauperibus, et bona per fas et nefas congregat. Quapropter non est *necessaria soboles servo Dei* (6) : neque ad vitam privatam, neque ad vitam politicam, neque ad vitam christianam, quin e converso trinæ huic vitæ importuni et onerosi sunt filii.

Memorata incommoda sunt patri et matri communia. At sunt adhuc alia quæ speciatim ad matrem pertinent. *Vivit sententia Dei super sexum istum in hoc seculo, vivat et reatus necesse est.* (7) Nam, 1. Mulier non concipit prolem, nisi cum detrimento suæ virginitatis. (Non loquor de beatissima Virgine, quæ in hac parte est de singularitate famosa.) *Ex nuptiis nulla speratur impune felicitas, quam primo necesse est quadam carnis contumelia comparari : infeliciter ei succedit, quæ successum virginitatis mercatur impendio.* (8) 2. Paulo post initum matrimonium concipit deflorata virgo : *de nuptiis enim uteri, et ubera, et infantes.* (9) Imprægnata mulier antequam pariat, multa sustinet incommoda : mox a conceptu subeunt fastidia, insomnia, vertigines, melancholiæ, præcordiorum angustiæ, absurdi appetitus, cordis deliquia, multaque alia quæ gravi stylo enumerat Tertullianus. *Perora, describe uterum de die inolescentem, gravem, anxium, nec somno tutum, incertum libidinibus fastidii et gulæ.* (10) 3. Dolores acerrimos in partu patitur mulier. *In doloribus et anxietatibus paries, mulier, et Evam te esse nescis.* (1) 4. Partum comitantur pericula, et persæpe sequitur mors matris, quæ non edit prolem in lucem nisi cum detrimento vitæ. *Magni soboles emitur, cujus conceptus infestatio est pudicitiæ, partus vitæ.* (2) 5. Edita proles continuo est mundanda, lactanda, fascienda, cunis aptanda : unde de mulieribus postquam parturierunt loquitur Tertullianus : *Satis opportunos fructus iteratis matrimoniis colligant, ubera fluitantia, et uteros nauseantes, et infantes pipiantes.* (3) 6. Proles grandior effecta, majores adauget parentum sollicitudines, ut eam vel in scientia, vel mercatura, vel militari disciplina educent, de officio provideant, cum uxore ditata matrimonio conjungant. Ab omnibus his curis et angustiis exempti sunt continentes et viduæ, quæ adhuc sunt liberatæ a captivitate et servitute seculi.

3. *Cæterum hæc secularis concupiscentia causas habet, gloriam, cupiditatem, ambitionem, insufficientiam, per quas necessitatem nubendi subornat. Videlicet cœlestia repromittens : dominari in aliena familia, in alienis opibus incubare, cultum de alieno extorquere, sumptum quem non sentias, edere.* (4) Secularem vocat concupiscentiam quæ procul debet esse a Christianis. *Hæc procul a fidelibus, quibus nulla cura tolerandæ vitæ.* (5) Nec viris desunt rationes, quibus sibi necessarias asseverent uxores : *Scio quibus causationibus coloremus insatiabilem carnis cupiditatem. Prætendimus necessitates adminiculorum, domum administrandam, familiam regendam, loculos, claves custodiendas, lanificium dispensandum, victum procurandum, curas communicandas.* (6) Verum sæpe accidit ut nihil aliud mutuentur feminæ a viris, et viri a mulieribus, præter angustias, miserias et infelicitatem. Sperabat mulier honorem, abundantiam et delicias se habituram a marito, et invenit infamiam, egestatem et ærumnas : existimabat vir inisse conjugium cum muliere modesta, laboriosa, et domestici negotii sollicita, et accepit in conjugem, otiosam, sumptuosam, arrogantem, luxui et ludo assuetam, et nullam familiæ curam agentem. Episcopi et presbyteri matrimonii sacramentum postulantibus, *sic dabunt viros et uxores quomodo buccellas.* (7) Per buccellas Rhenanus et Pamelius intelligunt Eucharistiam, quam olim

(1) Tert. L. 1. ad Ux. 5. — (2) Tert. L. de Mon. 16. — (3) Tert. L. de Exh. Cast. 11. — (4) Tert. L. 1. ad Ux. 5. — (5) Tert. L. de Ex. Cast. 12. — (6) Tert. L. 1. d Ux. 5. — (7) Tert. L. 1. de Cult. Fem. 1. — (8) Hilb. Epist. 36. — (9) Tert. L. de Exh. Cast. 9. — (10) 1. L. de Car. Chr. 4.

(1) Tert. L. 1. de Cult. Fem. — (2) Hildeb. — (3) Tert. L. de Mon. 16. — (4) Tert. L. 1. ad. Ux. 4. — (5) Tert. ib. — (6) Tert. L. de Exh. Cast. 12. — (7) Tert. L. de Mon. 11.

ab episcopis, præsbyteris seu diaconis accipiebant Christiani et domum referebant. Sicut igitur Judas proditor indigne accedens ad altaris sacramentum, fuit dæmonis habitaculum: *et post buccellam introivit in eum Satanas*, sic male suscipientes matrimonii sacramentum diabolo parant hospitium, eorumque domus ut infernus rixis, jurgiis, discordiis, animadversionibus, maledictionibus, convitiis et blasphemiis continue vexatur. *Et illi plane sic dabunt viros et uxores quomodo buccellas.* Eucharistia est memoriale passionis Christi, et omnium quos in cruce pertulit cruciatuum signum rememorativum: nuptiæ Christi passionem et crucem æmulantur: nam quæ acerbior crux, quam vir nebulo et perditus, cui cogitur uxor adhærere? quæ intolerabilior crux, quam mala uxor cui maritus toto vitæ tempore crucifigitur? Quod innuit Petrus Damianus (1) duodecim sacramenta enumerans, (large vocem sacramenti accipiens); postquam autem recensuit arctioris vitæ status qui hæc sacramenta constituunt, addit: *Duodecimum est sacramentum nuptiarum.* Hæc autem duodecim sacramenta denotata vult per duodecim cruces Ecclesiæ appositas: *Hæc sunt duodecim sacramenta, qua (nisi fallor) illæ duodecim cruces significant quas in circuitu Ecclesiæ videmus impressas.* Sententiose crux Christi ponitur tanquam idoneus nuptiarum typus, quod non ignorans maritus ille qui cum audisset istud Evangelicum: *Qui vult venire post me tollat crucem suam*, supra humeros uxorem suam detulit. Sola mors liberavit Christum a passionibus et crucis tormentis: sola mors uxoratos a cruce liberat, quare uxori per mariti necem a cruce exemptæ: *Nihil viduitati apud Deum subsignatæ necessarium est, quam perseverare* (2), in acquisita scilicet libertate, quæ illam a trina servitute eximit, et ad opera pietatis expeditam reddit.

III. PARS. *Quid utilitatis sit ostendit Apostolus dicens: Nupta sollicita est quomodo conjugi suo placeat; innupta vero de dominicis cogitat.* (3) 1. Adverte ex D. Augustino, quod non ait Apostolus: nupta *sollicita est ea quæ sunt mundi, ut sancta non sit* (4); sed his verbis denotat tantum sanctitatem conjugalem (ratione majoris sollicitudinis) minorem esse viduali sanctitate. *Certe minor est ea conjugalis sanctitas, ex ea parte curarum, qua mundana cogitatur voluptas.* In nupta autem muliere, duplex est viro placendi sollicitudo. Una bona et laudabilis, alia mala et culpabilis. Tunc laudabiliter viro placere studet, dum sese ei gratam per bonos mores et virtutes exhibet; tunc vero culpabiliter ei placere nititur, cum fucum, luxum, blanditias carnis, et Veneris tantum irritamenta curat. Sunt namque plures mariti, qui *quod in meretricibus solet quæri, hoc in conjugibus optant.* (1) Non primam, sed secundam sollicitudinem damnat Apostolus, cum *de forma et cultu placere, carnalis concupiscentiæ ingenium sit.* (2) De hac placendi viro sollicitudine innupta liberata, cogitat quæ Domini sunt. Per innuptam, etiam viduam intelligit Apostolus, quam ex societate cum virgine honorare curavit: *Neque enim inhonoras debuimus præterire viduas quas apostolica sententia cum virginibus copulavit; juxta quod scriptum est: Et mulier innupta et virgo cogitat quæ sunt Domini, ut sit sancta et corpore et spiritu.* (3) Quomodo autem vidua placere debeat Deo, declarat Paulus: *Quæ vere vidua est et desolata, speret in Deum, et instet obsecrationibus et orationibus nocte ac die.* (4) Hæc sunt officia pietatis veræ viduæ, quæ, 1. Bonis operibus vacat; 2. Deum laudibus prædicat; 3. Orationibus instat, et suis deprecationibus Deum exorat.

1. *Per continentiam negotiaberis magnam substantiam sanctitatis.* (5) Gratiæ sanctificantis augmentum est substantia sanctitatis, quæ bonis negotiatur operibus. Hac negotiatione difficile ditatur nupta, tum quia matrimonio juncta cum viro sceleroso, tali consortio sæpe depravatur: nam si *bonos corrumpunt mores confabulationes malæ, quanto magis et convictus, et individuus usus?* (6) Tum quia licet quam ab educatione parentum didicit virtutem, in domo mariti conservet, maritus tamen vel criminosus, vel maxime hæreticus, non sinit illam pietatis vacare operibus. Qua consideratione utebatur Tertullianus ut christianas feminas a conjugio cum infidelibus avocaret. *Domino certe non potest pro disciplina satisfacere, habens in latere diaboli servum, procuratorem domini sui ad impedienda fidelium studia et officia: ut si statio facienda est, maritus de die condicat ad balneas; si jejunia observanda sunt, maritus eadem die convivium exerceat; si procedendum erit, nunquam magis familiæ occupatio obveniat. Quis autem sinat conjugem suam visitandorum fratrum gratia, vicatim aliena et quidem pauperiora*

(1) Serm. L. in Ded. Eccl. — (2) Tert. L. 1. ad Ux. 5. — (3) Tert. L. 1. ad Ux. 3. — (4) L. de Bon. Vid. 19.

(1) Imperf. Hom. 1. in Matth. — (2) Tert. L. de Exh. Cast. 9. — (3) D. Ambr. L. de Vid. — (4) 2. Timoth. 5. — (5) Tert. L. de Exh. Cast. 10. — (6) Tert. L. 2. ad Ux. 3.

quæque tuguria circuire ? Quis nocturnis convocationibus, si ita oportuerit, a latere suo adimi libenter ferat ? quis denique solemnibus Paschæ abnoctantem securus sustinebit ? quis ad convivium illud dominicum, quod infamant, sine sua suspicione dimittet? quis in carcerem ad osculanda vincula martyris reptare patietur ? Jam vero alicui fratrum ad osculum convenire, aquam sanctorum pedibus offerre, de cibo, de poculo invadere, desiderare, in mente habere ? Si peregger frater adveniat, quod in aliena domo hospitium ? si cui largiendum erit, horreum, proma præclusa sunt. (1) Fuse enumerat Tertullianus officia pietatis, quibus sua tempestate incumbebant feminæ christianæ, et a quibus impediebantur mulieres viris infidelibus uxoratæ. Eadem hodie patiuntur virtutis obstacula feminæ cum hæreticis conjunctæ : hæc pietatis impedimenta non sustinent veræ viduæ, quæ per continentiam magnam substantiam sanctitatis negotiantur, tum quia earum virtus ab alieno viro non periclitatur; tum quia sunt sui juris et expeditæ ut bonis operibus vacent. Nam *libere æger visitatur, indigens sustentatur, eleemosynæ sine tormento, sacrificia sine scrupulo, quotidiana diligentia sine impedimento.* (2) Diligentiam nuncupat quam in Apologetico dixit: *Diligentissimam religiositatem*, hoc est, sedulam et sollicitam disciplinæ seu religionis observantiam. Addit : *Non furtiva signatio, non trepida gratulatio, non muta benedictio.* Vidua siquidem palam et patenter corpus suum signat ; absque ullo metu per noctem exsurgit oratum, altaque voce Deum benedicit, et laudibus prædicat.

2. *Plane benedici Deum omni loco ac tempore condecet ob debitam semper memoriam beneficiorum ejus ab omni homine.* (3) Ab hoc pietatis officio impeditur adhuc mulier infideli hæretico, vel nebuloni nupta. Nam, *quid maritus suus illi, vel marito quid illa cantabit ? Audiat sane, audiat aliquid de scena, de taberna, de ganea. Quæ Dei mentio ? quæ Christi invocatio ? ubi fomenta fidei de Scripturarum interjectione ? ubi spiritus, ubi refrigerium, ubi divina benedictio ?* (4) In domibus scilicet viduarum, ubi Deus benedicitur, Deus laudatur, de Deo habentur sermones. Sanctæ etenim illæ viduæ ab inverecundis et impiis virorum sermonibus solutæ, *cum Deo vivunt, cum illo sermocinantur : illum diebus et noctibus tractant.* (5) Unius exemplum prodit Tertullianus Annæ viduæ, quæ prophetissæ honore donata fuit, Messiam prædixit, Christum infantem agnovit, quia *templo dedita* (1), divinis laudibus, et orationibus indesinenter vacabat : quam ideo beatam prædicat D. Augustinus. *Ideo Anna univiro viduata beatior fuit, quia et prophetissa Christi esse meruit.* (2) Non sine mysterio Elias a Deo ad jejunam viduam mittitur (3), cujus missionem cum missione Gabrielis ad Virginem comparat D. Ambros. *Quid vero illud quod temporibus iis in quibus fames omne genus urgebat humanum; Elias ad viduam destinatus est ? Et vide quemadmodum propria singulis gratia reservetur. Angelus ad Virginem, propheta ad Viduam. Adde quod Gabriel ille, hic Elias, ut ex Angelorum et Prophetarum numero præstantissimi principes videantur electi.* (4) Bene quod Angelus mittitur ad Virginem, ob puritatis similitudinem, et quod princeps Angelus mittitur ad Mariam, ad Deiparæ gloriam sublimandam. At cur Propheta ad viduam mittitur ? Quia scilicet *propria singulis gratia reservatur :* et sicut virginitas Angelis cognata est, quia virgines sunt Angeli terrestres, sic Prophetis est cognata viduitas. At cur speciatim Elias ad viduam mittitur ? Hujus ratio in similitudine fundatur. Nam, 1. Elias austeritate vitæ commendatur, et vidua carnis concupiscentias mortificatione et pœnitentia debellat ; ideo funestatur, et veste lugubri induitur, ut se seculo et deliciis mortuam demonstret ; 2. Elias erat divinæ gloriæ zelator acerrimus : vidua in captanda Dei gloria ejusque laudibus decantandis tota incumbit ; 3. Elias suis precibus depopulante calore et siccitate, cœlestes imbres obtinuit ; vidua quoque suis deprecationibus Dei misericordiam exorat.

3. De viduis sic fatur Tertullianus : *Orationes suas velut dotes Domino assignant ; ab eodem dignationem velut munera dotalia quotiescunque desiderant, consequuntur.* (5) Quare D. Augustinus viduam ut orationi instet, hortatur : *Concerta in oratione vincere hoc seculum ; ora in spe, ora fideliter et amanter, ora instanter atque patienter, ora sicut vidua Christi.* (6) Quamvis enim cuncti Christiani teneantur invigilare orationi, in Scripturis tamen diligentior cura orationis viduis invenitur injuncta. De Anna namque vidua, quæ Sanctum Sanctorum adhuc agnovit infantem, ait Evangelista : *Non discedebat de templo jejuniis et obsecrationibus serviens*

(1) Tert. L. 2. ad Ux. 4. — (2) Tert. L. 2. ad Ux. 8. — (3) Tert. L. de Orat. 3. — (4) Tert. L. 2. ad Ux. 6. — (5) Tert. L. 1. ad Ux. 4.

(1) Tert. L. de Mon. 8. — (2) L. de Bon. Viduit. 7. — (3) Lib. 3. Reg. 17. — (4) Lib. de Vid. — (5) Tert. Lib. 1. ad Ux. 4. — (6) Ep. 121. ad Probam. 16.

nocte et die. (1) Idem asseverat Apostolus de vera vidua, cujus verba superius sunt allata. Dominus etiam cum semper ad orandum nos hortaretur, viduam commemoravit. Hinc satis intelligi potest quantum præ cæteris viduæ vacare debeant orationi, quod omnibus ad suscipiendum orandi studium, de viduis propositum est exhortationis studium. Quas ideo sic alloquitur D. Augustinus : *Quæ viduæ estis, custodite viduitatem, et in oratione et cum silentio exspectate Dominum, qui pupillum et viduam suscipit.* (2) Hunc loquendi modum mutuatus est a Regio Vate, asseverante quod Deus *pupillum et viduam suscipiet* (3) : hoc est ut ex Hebræo expendit D. Hieronymus, *exaltans, erigens, confortans, fulciens, sustentans, adjuvans.* Vidua hebraice idem est ac *colligata obmutescens:* quia viro emortuo velut colligata et vincta domi silet et obmutescit, nec valet se defendere et jus suum tueri. Græce autem vidua idem est ac *desolata :* quare Juditha, ut legit Anselmus Laudunensis, sic Deum deprecatur : *Subveni, quæso, Domine Deus meus, viduæ desolatæ.* (4) Plura poterat allegare Judith ut a Deo exaudiretur, solius tamen viduæ nomen proponit, quasi nihil esset ad obtinendam gratiam validius : Titulus viduæ desolatæ et populi derelicti, multum est efficax ad miserationem divinam implorandam. *Duo ista nomina in quantum destituta auxilio humano, in tantum divinæ misericordiæ exposita, suscipit tueri Pater omnium.* (5) Probe sciens Joab quam sit potens viduæ, et viduæ desolatæ deprecatio, non quæsivit aulicos ac amicos regis, ut ipsum super Absalon demulceret, sed accersivit mulierem Thecuitem, cui dixit: *Lugere te simula, et induere veste lugubri* (6); quam misit ad David ut pro Absalon deprecaretur, quæ veniens ad regem dixit ei : *Heu mulier vidua ego sum.* Vocat se viduam, inquit Abulensis (7), ut significet se esse personam miserabilem ; et moveatur facilius rex ad miserandum : siquidem nihil adeo valet cor ad misericordiam et benignitatem flectere, quam viduæ lacrymæ ante oculos positæ. Ut enim ait D. Chrysostomus, *non parva vis lacrymarum viduæ est, sed ipsum cœlum possunt aperire.* (8) Ob hanc causam Job non tantum lacrymas aut supplicationes viduarum, sed etiam nutus earum exaudiebat, quasi ad pietatem et religionem pertineat eas confestim exaudire : *Si oculos viduæ exspectare feci.* (1) Hebræa lectio habet : *Oculum viduæ non consumpsi;* scilicet differendo quod postulabat. Septuaginta legunt : *Viduæ oculum non tabefeci.* Qui viduæ orationes exaudit, ejusque causam vindicat et protegit, Dei misericordiam et benignitatem æmulatur. Deus dicitur judex, vindex, assertor et protector viduarum : iisdem fere gaudet titulis, qui viduis benefacit, earum causas defendit, et deprecationes exaudit. *Nam de viduitatis honoribus apud Deum uno dicto ejus per Prophetam expeditum est : Juste facite viduæ et pupillo, et venite, disputemus, dicit Dominus. Vide quam ex æquo habetur, qui viduæ benefecerit. Quanti est vidua ipsa, cujus assertor cum Domino disputabit ?* (2) Assertor idem est ac protector, patronus, vindex, qui in libertatem vindicat.

(1) Luc. 2. — (2) Serm. 7. de Temp. — (3) Ps. 145. — (4) Judith. 7. — (5) Tert. L. 1. ad Ux. 8. — (6) L. 1. Reg. 14. — (7) Quæst. 10. — (8) Hom. 69. in Joan.

(1) Cap. 3. — (2) Tert. L. 1. ad Ux. 8. — (4) Tert. L. de Vel. Virg. 24. — (4) D. Hier. Epist. ad Demetr. — (5) D. Cyp. L. de Habit. Virg. — (6) D. Athan. L. de Virg. — (7) D. Athan. — (8) Hildeb. Tur. Ep. 35. — (9) L. 3. Ep. 351.

CONCIO QUARTA.

Quærit acute Tertullianus an *virgines Ecclesiam, an Ecclesia virgines ornat Deo, sive commendat.* (4) Utrumque verissimum est, virgines Ecclesiam ornant ; nam si Ecclesia est pratum pulchris floribus decoratum, *virgo ex pulcherrimo hoc Ecclesiæ prato, velut augustior quidam flos videtur electa.* (4) Si Ecclesia est ovile, *virginitas est illustrior portio gregis Christi.* (5) Si Ecclesia est pretiosus thesaurus, *virginitas est opulentia indeficiens, margarita speciosa.* (6) Si Ecclesia est corpus mysticum ex variis Sanctorum ordinibus conflatum, virginitas est *Sanctorum corona.* (7) Si Ecclesia est regina virtutibus ornata, virginitas est *virtutum princeps* (8), quasi in reliquas virtutes gerat principatum. Tandem si Ecclesia est cœlum sideribus fulgens, S. Isidorus Pelusiota (9) soli comparat virgines, lunæ continentes, et stellis conjuges honorabile connubium servantes. Cœlum sole, luna et stellis illustratur : Ecclesia conjugibus, viduis et virginibus fulget. Alia est lux solis, alia lunæ, alia stellarum : alia est castitas conjugum, alia continentium, alia virginum. *Id bonum, sanctificationem dico, in species distribuo complures. Prima species est virginitas a nativitate. Secunda, virginitas a secunda nativitate ; id est, a lavacro, quæ aut in matrimonio purificat ex compac-*

to, aut in viduitate perseverat ex arbitrio. Tertius gradus superest monogamia, cum post matrimonium unum interceptum exinde sexui renuntiatur. Prima virginitas felicitatis est non nosse in totum a quo postea optabis liberari; secunda, virtutis est, contemnere cujus vim optime noris. Reliqua species hactenus nubendi post matrimonium morte disjunctum, præter virtutis, etiam modestiæ laus est. Modestia est enim, ablatum non desiderare, et ablatum a Domino Deo, sine cujus voluntate nec folium de arbore delabitur, nec passer assis unius ad terram cadit. (1) Commendatur continentia tum conjugalis, tum vidualis, *salva plenioris sanctitatis prælatione.* (2) Nam, ut bene animadvertit Hildebertus, *minus sibi providet quisquis gratiæ virginitatis aliud anteponit.* Quantumvis conjugium modestia glorietur, quantumvis viduitas virtute constet, virginitas adhuc magis splendet. Ecclesia ornatur quidem conjugum modestia et castitate, continentia viduarum, sed absque ulla comparatione, majus accipit decus *de summo illo immaculatæ virginitatis gradu.* (3)

Verum, si virgines ornant Ecclesiam, Ecclesia quoque virgines commendat : in Ecclesia, quæ est vel triumphans in cœlo, vel militans in terra, sunt Angeli et homines, quorum Christus est caput; virgines autem, 1. Ab hominibus; 2. Ab Angelis; 3. A Christo commendantur. Inter homines qui Ecclesiæ illustrant corpus, non minorem occupant locum Patres, qui uno ore virginitatem commendant. Apud Tertul. habetur *virginis principalis sanctitas.* (4) D. Cyprianus, qui se Tertulliani discipulum profitebatur, virginitatem nuncupat *decus atque ornamentum gratiæ spiritualis.* D. Athanasius plura de virginitate elogia conglomerat : *O virginitas corona immarcessibilis, templum Dei, domicilium Spiritus Sancti, gaudium Prophetarum, gloriatio Apostolorum, Angelorum vita.* D. Augustinus virginum gloriam præclari nominis famæ et dignitati præponit. *Si magnum atque præclarum est volumina temporum, nominis dignitate servare, quanto est majus atque præclarius, cordis et corporis integritate transcendere?* (5) D. Hieronymus vult divinationem seu prophetiam fuisse a Deo sibyllis concessam tanquam virginitatis stipendium. *Quid referam sibyllas Erythræam atque Cumanam, et octo reliquas, quarum insigne virginitas est, et virginitatis præmium divinatio?* (1) Et licet clamitet Isaias (2) « Quis adjuvit spiritum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit ? » ex D. tamen Hier. *recte consilium Dei sola scribitur nosse virginitas.* Nec mirum si Doctores catholici et Patres Ecclesiæ tot encomiis prædicet virgines, quæ apud Gentiles etiam fuerunt honoratæ : *Novimus virgines Vestæ et Junonis apud Achaiæ oppidum, Apollinis apud Ephesios, et Minervæ quibusdam in locis.* (3) Virginibus dumtaxat demandata erat cura ignis inextinguibilis, quæ ideo multis privilegiis gaudebant, et magno habebantur in honore apud Romanos. *Romæ quidem, quæ ignis illius inextinguibilis imaginem tractant, auspicia pœnæ suæ cum ipso dracone curantes, de virginitate censentur.* (4)

Quanta sit virginitatis gloria demonstrarunt multoties Angeli protegentes virgines ad lupanar ductas, ne ab Ethnicis in illo publico lupanari contaminarentur, ut constat ex Agnete, Agatha, aliisque pluribus, quas alloquitur D. Ambrosius : *Neque mirum si pro vobis Angeli militant, quæ Angelorum moribus militatis : meretur eorum præsidium virginitas, quorum vitam imitatur.* (4) Angelus etiam D. Adhelmo varios castitatis gradus elucidat, non ut ex discrimine quod inter illos intervenit, conjugium devenustet, sed ut virginitatem ex hac comparatione magis commendet : *Virginitas aurum, castitas argentum, jugalitas æramentum. Virginitas sol, castitas lucerna, jugalitas tenebræ. Virginitas regina, castitas domina, jugalitas ancilla.* (6) Vide ex relatione Angeli quantum intersit inter virginitatem, continentiam vidualem et conjugium. Tantum scilicet quantum inter aurum et alia metalla; quantum inter solem et lucernam; quantum inter reginam et subditas. Nimirum virginitas aurum est quod cunctis metallis antistat; sol est qui luce cunctas præcedit stellas; regina est quæ omnes sibi subditas feminas multum dignitate antecedit : *O quanta virginitatis dignitas, gravitatis corona!* (7) Virginitati competit corona : per coronam autem regia denotatur dignitas. Hanc dignitatem agnoscit in Proculo Tertullianus, qui virginitatem usque ad finem servavit : *Proculus noster virginis senectæ dignitas.* (8)

Virgineæ adhuc dignitatis encomiastes fuit ipsemet Christus, *quam omnibus modis insinuarat, imprimis de suo exemplo, tum de cæteris argumentis* (9), suo exemplo virginita.

(1) Tert. L. de Ex. Cast. 1. — (2) Tert. L. 4. adv. Marc. 15. — (3) Tert. L. de Ex. Cast. 9. — (4) Tert. ib. — (3) Ep. 179. ad Probam.

(1) L. 1. Cont. Jov. — (2) Isaias c. 40. — (3) Tert. L. de Ex. Cast. 13. — (4) Tert. Lib. 1. ad Ux. 6. — (5) L. 1. de Virgin. — (6) L. 1. de Virg. — (7) Basil. Sel. Or. 8. — (8) Tert. L. adv. Valent. 5. — (9) Tert. L. de Mon. 8.

tem commendavit : *Perfectior Adam, id est, Christus, eo quoque nomine perfectior, quia integrior, volenti tibi spado occurrit in carne.* (1) Quantum sibi sit grata virginitas ostendit adhuc Christus, *cum puerorum dicit esse regnum cœlorum ; cum in revelatione gloriæ suæ de tot Sanctis et Prophetis, Heliam spadonem secum mavult. Non enim aliud fuit Helias quam Joannes, qui in virtute et spiritu venit Heliæ* (2), cum a Joanne baptizari voluit. *Quis enim corpus Domini dignius initiaret quam ejusmodi caro, qualis et concepit illud et peperit ?* (3) cum humanari noluit nisi in utero Virginis : *Et Christum quidem Virgo enixa est.* (4) Tot elogia præmisi ad virginum laudem, quarum gloria his tribus adhuc consummatur : nam, 1. Angelis adæquantur ; 2. Christo desponsantur ; 3. Trinitati assimilantur.

Magna sane Angelorum dignitas, qui in ordine naturæ supra cunctas creaturas obtinent principatum, et ad divinam propius accedunt majestatem : *Angelos post Deum novimus.* (5) Nam licet Deo sint inferiores, aliis tamen a Deo existunt superiores. At tanta est virginum gloria ut de nobilitate cum Angelis decertent : nam, 1. Angelis associantur ; 2. Angelis adæquantur ; 3. Angelis etiam majores demonstrantur.

I. PARS. 1. *Virginitas de bonis carnis Deo adoletur.* (6) Tres sunt creaturarum ordines: aliæ pure spirituales, ut Angeli; aliæ pure materiales, ut belluæ ; aliæ mixtæ, partim materiales, partim spirituales, ut homines, qui sunt spirituales ratione animæ, per quam conveniunt cum Angelis, et materiales ratione corporis, per quod conveniunt cum bestiis. Ideoque, ut bene animadvertit Clemens Alex. homo quandiu in seculo vivit, *est in confinio naturæ mortalis et immortalis.* (7) Siquidem bestialem, vel angelicam potest ducere vitam. Tunc bestialem ducit vitam, quando bestiales corporis sequitur motus : *Omnis caro quando flagitiosis illecebris hujus mundi, ac tenebris feralibus agitur, profecto pecuina est.* (8) Tunc autem angelicam ducit vitam, cum corporis passiones domat, carnis renuntiat illecebris, et pia æmulatione immortalem Angelorum imitatur vitam. At inter omnes virtutes virginitas præsertim angelicam puritatem æmulatur. Quare nuncupatur a Climaco : *corporis mortalis atque corruptibilis, mirabilis ad incorpoream spiritualemque substantiam contentio.* (9) Virginalis castitas carnis corruptionem ac mortalitatem sensim desuescens, pia contentione incorpoream spiritualemque substantiam æmulatur : tanta in mortali corpore nitet puritate, ut etiam ex hac vita futuram ambiat immortalitatem : Christianis scilicet *translatis in angelicam qualitatem et substantiam.* (1) Quare Basilius Magnus (2) docet virginitatem esse semen futuræ incorruptionis : imo virgines futuram illam in cœlo cum Angelis similitudinem hic prævenire et inchoare, ejusque perfectionem in cœlis donandam, in terra degentes sua puritate promereri. Quod probe sciens S. Ephrem Syrus castitatis encomium sic prædicat : *O castitas, quæ passiones minuis, et animam a perturbationibus liberas ! O castitas angelicæ vitæ ratio!* (3) Puritas, incorruptio et immortalitas est angelicæ vitæ ratio, angelicam vitam æmulatur virgo, carnis passiones minuens, animum a perturbationibus eximens, in corpore corruptibili incorruptionem ambiens. Et fortasse ob hanc causam a Tertulliano dicitur *Virgo tertium genus monstruosum aliquod.* (4) Virgo non est Angelus : Angelus namque mere est spiritualis et immortalis, virgo autem constat corpore, estque mortalis. Virgo non est homo, quia homo passionibus agitatur, et carnis patitur illecebras : at *virginitas est pax carnis, naturæ oblivio* (5) ; et ut ait D. Cyprianus apud Eusebium, *funus humanæ substantiæ.* (6) Dicitur virginitas *pax carnis*, quasi virginem efficiat carnis exlegem, et ab inordinatis concupiscentiæ liberet motibus. *Naturæ oblivio*, quia virgo est quasi exul humanæ naturæ, et carnis infirmitatem velut deserit. *Funus humanæ substantiæ* : ac si virginitas sit mors concupiscentiæ, vivas hominis peragat exsequias, et in statum futuræ immortalitatis transferat : *Virginitas enim vitam nostram de corruptione ad sanctitatis gloriam colligit.* (7) Miram illam virginitatis vim considerans D. Cyrillus Alexandrinus, præ admiratione exclamat : *O virtus magnetica virginitatis, ad se trahens naturam !* (8) Grandis virginitatis virtus, qua velut evertitur natura. Homines naturaliter ad delicias propendent, concupiscentia eos ad Veneris attrahit voluptates : at arcana virginitatis vis, angelicam æmulans puritatem, ut magnes attrahit ferrum, sic naturam a concupiscentiæ illiciis et blandimentis avocat, et ad puritatis studium potentissime trahit.

(1) Tert. L. de Mon. 5. — (2) Tert. L. de Mon. 8. — (3) Tert. ib. — (4) Tert. ib. — (5) Tert. L. de Resur. 5. — (6) Tert. L. de Res. 8. — (7) L. 2. Stro. 7. — (8) S. Zeno L. de Res. — (9) Grad. 4.

(1) Tert. L. 1. ad Ux. 1. — (2) Lib. de Virg. 76. — (3) Opusc. de Cast. — (4) Tert. L. de Vel. Virg. 7. — (5) Hil. Tur. Ep. 35. — (6) Hom. 22. — (7) D. Bas. L. de Virg. — (8) L. 4. Apol. Mon. 8.

Magnum est quod Beati post resurrectionem habeant *carnem in regno Dei reformatam et angelificatam.* (1) At sine comparatione majus et portento persimile, quod in hoc mundo caro innata infirmitate languens, agnato fomite instigante, naturalibus igniculis semiustula, sic fiat carnis expers, et a corporis passionibus immunis, ut in carne carnis contagia non sentiat, sed casta æmulatione angelicam puritatem ambiat, et pecuinam carnem arcana metamorphosi in carnem angelificatam reformet. Non est mirum homines in cœlo angelicam reverberare puritatem : *nam et nobis eadem tunc substantia angelica repromissa.* (2) At omni admiratione est dignissimum, quod homines carne corruptibili constantes æmulentur in terra puritatem Angelorum versantium in cœlo. Hominis anima quamvis spiritualis et angelicæ consors naturæ, quia tamen est carni immersa, carnem redolet, carnis sapit affectus. *Adeo autem non sola anima transigit vitam, ut nec cogitatus, licet solos, auferamus a collegio carnis. Siquidem in carne, et cum carne, et per carnem agitur ab anima, quod agitur in corde.* (3) Carnis vitio adeo est agnata anima, sic appetitui carnis obnoxia, ut nec spirituales cogitatus auferre liceat a collegio carnis. Tanta tamen est virginitatis vis, ut animam a corporis contagio reddat immunem, ipsamque carnem agnatam belluis, et belluinos redolentem motus, supra seipsam evehat, cognatam Angelis efficiat ; quia *non secundum carnem vivere angelicum est, et superius natura.* (4) In corpore velut sine corpore vivere ultra humanum videtur fastigium, singulare tamen virginitatis privilegium, quæ Angelorum æmulans puritatem, Angelis virginis adæquat.

2. *Similes enim erunt Angelis.* (5) Hoc ad cunctos Beatos pertinet post resurrectionem corporum, sed speciatim ad virgines spectat; *quia semper est Angelis cognata virginitas.* (6) Siquidem virgines potissimum Angelis assimilabuntur, 1. Angeli in cœlo vident Divinitatem, et *in virginibus integritas solida, et tota sanctitas de proximo visura est faciem Dei.* (7) 2. Angeli in cœlo neque nubent, neque nubentur ; et *in illo nvo neque nubent, neque nubentur, sed erunt æquales Angelis.* (8) 3. In Angelis non est sexus diversitas, et in cœlo licet virgines conservent sexum, in illis tamen nullum erit sexus officium : *Ubi etsi despolior sexui meo, deputor Angelis, non Angelus, non Angela.* (1) Somniarunt aliqui novatores Adamum fuisse creatum masculo-feminam, hoc est, hermaphroditum, tam feminam quam masculum. Plato (2) etiam censuit primos homines fuisse androgynos. Sic enormiter homines libidinosi venereas delicias ampliare satagunt, et hominem masculo-feminam fingunt ad obscœnæ promiscuam concupiscentiæ voluptatem : christiana vero Evangelii disciplina continentiæ perfectiores præscribens leges, adeo circumscribit concupiscentiam, ut dixerit D. Cyprianus : *Virginitas neutrius est sexus.* (3) Incredibile putabitur monstrum a luxuriæ alumnis, qui ex Veneris sacrario promiscuam depromunt et adorant pruriginem ; verum cœleste a fidelibus censebitur virginalis pudicitiæ privilegium. Nam, ut ait belle ad propositum D. Hieronymus, *sexus devoratur a virgine, jam possidet quod futura est.* (4) Virginalis puritas sic cum sexu naturam evacuat, et ethice devorat, ut hominem non neutrius sexus inveniat, sed faciat, et fausto auspicio jam prælibare aut possidere incipiat, quod æternum futura est. 4. In cœlo Angeli nullum corporale sumunt alimentum, et virginibus *esui et potui locus non erit.* (5) 5. Angeli sunt incorruptibiles, et virgines transituræ sunt *in statum angelicum per indumentum illud incorruptibilitatis.* (6) 6. Angeli sunt immortales, virgines etiam *erunt tanquam Angeli, si non nubendo, quia nec moriendo ; utique nec ulli simili necessitati succidendo corporalis conditionis.* (7) Animadvertit autem Tertullianus quod Christus Dominus non dixit : *Erunt Angeli, ne homines negaret ; sed tanquam Angeli, ut homines conservaret. Non abstulit substantiam, cui similitudinem attribuit.* Matthæus et Lucas non eodem modo referunt verba Salvatoris de virginibus differentis. Apud Matthæum (8), Christus vult virgines similes Angelis pro futuro, in cœlo scilicet, quando post resurrectionem perfecta et adæquata corporis et animæ potientur felicitate; et apud Lucam (9), Dominus tribuit virginibus æqualitatem cum Angelis etiam de præsenti : *Æquales enim Angelis sunt*, non dixit *erunt*, sed *sunt.* Nunc virgines in terra degentes sunt sicut Angeli Dei in cœlo, quo nihil illustrius ad virginum gloriam dici potest. *Sic æternum sibi bonum donum Domini occupaverunt, ac jam in terris non nubendo, de familia angelica deputantur.* (10) Sunt namque An-

(1) Tert. L. de Res. 26. — (2) Tert. L. 1. de Cult. Fem. 2. — (3) Tert. L. de Res. 15. — (4) Gregor. Naz. de Virg. — (5) Tert. L. de Res. 56. — (6) Chrysol. Serm. 143. — (7) Tert. L. 1. ad Ux. 8. — (8) Tert. L. de Mon. 10.

(1) Lib. adv. Valent. 32. — (2) In Simpl. — (3) Tert. L. de bon. Pud. 56. — (4) Ep. 190. — (5) Tert. L. de Res. 60. — (6) Tert. L. de Res. 56. — (7) Tert. L. de Res. 62. — (8) Cap. 21. — (9) Cap. 20. — (10) Tert. L. 1. ad Ux. 4.

geli terrestres, sicut Angeli sunt virgines cœlestes. Ex D. Hieronymo statim ac Filius Dei humanatus est et de Virgine natus, angelicam instituit familiam virginum : *ut qui ab Angelis adorabatur in cœlis haberet Angelos in terris.* (1) Hieronymo assentitur Augustinus, virgines sic alloquens : *Mementote in quocunque sexu sitis, sive mares, sive feminæ, Angelorum vitam ducere vos in terra : Angeli enim non nubunt, neque uxores ducunt : hoc erimus cum resurrexerimus. Quanto vos meliores, qui id quod erunt homines post resurrectionem, hoc vos incipitis esse ante mortem?* (2) Virgines de familia angelica deputantur, cœlestem Angelorum statum in terris possident, et velut evacuato mortis sensu resurrectionis glorias felici auspicio prælibant. Quod illis eloquenti stylo D. declarat Cyprianus : *Quod futuri sumus, jam vos esse cœpistis : vos resurrectionis gloriam in isto seculo jam tenetis, per seculum sine seculi contagione transitis, cum castæ perseveratis et virgines, Angelis Dei estis æquales.* (3) Nam virginitatem colentes, et in corpore corporis integritatem servantes, ante mortem quasi glorioso resurrectionis fruuntur stipendio, cœlestem vitam in terræ exsilio feliciter auspicantur, et velut humanam dediscunt naturam, et transeunt in angelicam. Virginitas siquidem *Angelos facit, et qui eam servat Angelus est.* (4) Quare nuncupatur a D. Cyrillo Hierosolymitano, *angelica corona* (5); et quasi parum sit virgines æmulari Angelos, Angelis adæquari, superiores adhuc Angelis demonstrantur.

3. *Quædam enim sunt divinæ liberalitatis, quædam nostræ operationis. Quæ a Domino indulgentur, sua gratia gubernantur; quæ ab homine captantur, studio perpetrantur.* (6) Hoc discrimen apparet in Angelis et virginibus. Angelis siquidem Deus simul cum natura contulit puritatem : cum enim sint expertes carnis, puritas est illis connaturalis, ut sint incapaces libidinis : virgines vero carnem gestantes concupiscentiæ æstu sufflammatam, ad Veneris voluptates pronæ sunt, neque puritatem servare possunt nisi dediscendo naturam. Quare virginitas nuncupatur a Joanne Climaco, *excessiva naturæ abdicatio.* (7) Eodem modo ratiocinandum est de puritate virginum et Angelorum, ac de continentia viduarum et virginum : *Poterit virgo felicior haberi, at vidua laboriosior. In illa gratia, in ista virtus coronatur.* (1) Quo argumento utitur Chrysologus, ut demonstret puritatem virgineam angelicæ puritati antistare, postquam enim hoc stabilivit fundamentum : *In carne præter carnem vivere, non terrena vita est, sed cœlestis* (2); hoc posito fundamento duplici ratione probat Chrysologus virginalem puritatem esse angelica digniorem, illique præferendam. Quia, 1. *Angelicam gloriam acquirere majus est quam habere.* Angeli autem habent ex sua natura puritatem, virgines vero non habent ex sua natura puritatem, sed illam cum studio et labore acquirunt, quod majus est atque excellentius. Magnum est discrimen inter opus naturæ et gratiæ. Quod Angeli habeant puritatem, opus est naturæ; quod virgines polleant puritate, est opus gratiæ et virtutis. 2. *Esse Angelum, felicitatis est, virginem esse virtutis.* Virtus autem felicitati longe præferenda : illa enim sine meritis, hæc vero nonnisi meritis obtinetur: *Gloriosior continentia quæ jus suum sentit.* (3) Adde, 3. Quod pro acquirenda et conservanda puritate prælatus non est Angelus, virgo vero indesinenter pugnat. Quare *virginitas æquat se Angelis, imo excedit in carne luctata.* (4) Hanc luctam, quæ virgines Angelis superiores ostentat, eloquenter refert Chrysologus : *Homo e terrena vilitate concretus, dum terrenam labem vincit, dum sanguinis stimulos frangit, dum carnis exsuperat passiones, meritis supergreditur Angelos.* (5) Nec mirum, cum, 4. Pro puritate nihil patiantur Angeli, virgines vero pro servanda castitate continuum sustineant tormentum : *Non ideo laudabilis virginitas, quia in martyribus reperitur, sed quia ipsa martyres facit.* (6) Virgo secum perenne patitur martyrium, in quo natura est tyrannus, concupiscentia carnifex, voluptas tormentum. Quod si servata virginitas longum est martyrium, et si virgo vivus est martyr, nonne angelicæ puritati antistat virginis puritas, quæ, 5. Semetipsam velut holocaustum mactat divinæ majestati? Ad sacrificium tria necessaria sunt: 1. Hostia mactanda; 2. Altare, supra quod immolanda est victima; 3. Sacerdos, qui hostiam Deo offerat. Hæc omnia in virgine reperiuntur, 1. Victima, quam ideo D. Ambrosius vocitat *pudoris hostiam, victimam castitatis.* (7) In lege mosaica, sacrificium immortali Deo oblaturi quærebant vel fruges, vel boves, vel agnos, vel turtures, vel columbas : at virgo offert

(1) Ep. 22. — (2) Serm. 46. de Verb. Dom. — (3) L. 2. de Discip. et Hab. Virg. — (4) D. Ambr. L. 1. de Virg. — (5) Catech. 12. — (6) Tert. L. 1. ad Ux. 8. — (7) Grad. 4.

(1) Tert. L. 1. ad Ux. 8. — (2) Serm. 143. — (3) Tert. L. 1. ad Ux. 8. — (4) D. Cypr. L. de bon. Pud. — (5) Serm. 120. — (6) D. Ambr. L. 5. de Virg. — (7) L. 1. de Virg.

semetipsam pudoris hostiam, neque adire debet templum ut inveniat altare. Nam, 2. Ipsamet est *altare Dei.* (1) Neque, 3. Alieno sacerdote quam seipsa indiget, quare virgines a Tert. *Sacerdotes pudicitiæ* (2) nuncupantur. Hoc sacrificium castitatis divino honori offert virgo, non mane, non vespere, sed jugiter, nocte, die et omni hora; in quo Angelo longe antistat, qui nec victimæ, altaris, neque sacerdotis fungitur munere, cum careat carne. Nam, ut ait Bernardus, *Angelus habet virginitatem, non carnem : sane felicior quam fortior. In hac parte optimus et optabilis ornatus iste, qui et Angelis possit esse invidiosus.* (3) Verum quantumvis gloriosa appareat virginum puritas ob eminentiam qua pollet supra angelicam puritatem, earum tamen gloria multum incrementatur ex desponsatione cum Christo.

II. PARS. *Teneo meum Christum etiam in nomine Sponsi.* (4) Multiplici ratione nomen Sponsi competit Christo, quia, 1. In Incarnatione naturam desponsavit humanam, uniens sibi hypostatice animam et corpus: *Utrumque in semetipso fœderavit : sponsam sponso, et sponsum sponsæ comparavit.* (5) Hujusmodi divinitatis et humanitatis affinitas in beatissimæ Virginis utero inita est : *In virginali utero, Deus naturæ humanæ tanquam sponsus sponsæ copulatus est.* (6) 2. Repudiata ingrata et infideli Judæorum Synagoga, *Ecclesiam sponsam Christus ex vocatione Gentium accersit ; de idololatria enim sibi sponsavit Ecclesiam* (7), quam suo mundavit sanguine, ut eam tanto dignam efficeret honore ; 3. Animam in baptismo sibi sponsat Christus, cui largitur fidem et gratiam : *velut ornamentum sponsæ.* (8) Quare Christus cujuslibet animæ christianæ sanctificatæ est etiam *pater et genitor suæ sponsæ*, quia illam in baptismate genuit per gratiam. Verum, 4. Virgines speciatim *ad illas nuptias pertinent, in quibus Christus est sponsus.* (7) Quot sunt qui cordis et corporis puritatem Deo vel per votum consecrant, vel absque voto ex devotione toto vitæ decursu inviolabiliter servant, sunt *tot virgines Christo maritatæ* (10), et per sanctum illud et divinum connubium, 1. Multum honoratæ ; 2. Opulenter dotatæ ; 3. Pulchre ornatæ.

1. Mulier habet cum marito *honoris consortium* (11), et quo vir in majori est dignitate constitutus, eo uxor ejus magis honoratur. Magnus profecto puellæ rusticanæ honor, quando cum nobili disponsatur ; major dum principi stirpis regiæ nubit; maximus quando cum rege init matrimonium. Inde colligenda est virginum gloria, quæ *magno scilicet nupserunt* (1) Regi regum Christo, qui, ut fatur Tertullianus, est *summum magnum.* (2) Uxor particeps est honoris ad maritum pertinentis, ob unitatem quæ inter illos intervenit : nam vir caput est mulieris, et *mulier viri portio est* : ex D. autem Cypriano, *caput Christus est, et vice masculi* (4), tanquam virginis maritus. Hanc velut identitatem conjugalem inter Christum Sponsum et sponsas virgines modulate pangit Gregorius Nazianzenus : *Salve, virginitas, divino tradita dono, bona maxima fundens, Christi pars.* (5) Grande virginum elogium, quod ab ipsa copulatione virginalis conjugii, *Christi pars* nominentur. Capitis autem et partis eadem fere videtur sors. Quare sponso illi cœlesti ejusque sponsis sic fatur Cyprianus: *Sors vobis et conditio communis est ;* opes communes, deliciæ communes, honores communes, *coronant et nuptiæ sponsos.* (5) Christus, qui est rex diademate coronatus, coronat virgines, et ut una ex illis fatetur apud Tertullianum, *circumposuit mitram sicut sponsæ.* (6) Quod si sponsus *diligit imaginem quoque sponsæ, et servat illam, et honorat, et coronat* (7), quanto a fortiori ipsæmet sponsæ Christi virgines a cœlesti illo Sponso honorabuntur et coronabuntur? *Gloria viri est mulier, virgo gloria sibi est* (8) : quia separata a carnali viro nullam ab illo mutuatur gloriam. Verum cum sit maritata Christo, a divino illo Sponso gloriam captat, a quo maxime est honorata, et opulenter dotata.

2. Virgines Christo desponsatæ *a Deo dignationem velut munera dotalia consequuntur.* (9) Uxores olim ditatas non quærebant viri, non opulenter locupletatas, sed *paupertate dotatas* (10) volebant, scilicet ut earum arrogantiam deprimerent : *nam quanto dives aliqua est matronæ nomine inflata* (11), tanto magis superbit, et imperare marito exambit : quod ut impedirent viri, recusabant emolumentum dotis, quo conjuges pauperiores, et consequenter humiliores remanerent : imo numerosa pecunia emebant uxores *dote venales* (12) : quasi uxorum inopia esset opu-

(1) D. Ign. Epist. — (2) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 12. —(3) Epist. 113. —(4) Tert. L. 4. adv. Marc. 11. — (5) Tert. L. de Res. 63. — (6) D. Aug. in Ps. 18. — (7) Tert. L. 4. adv. Marc. 11. — (8) Tert. ib. — (9) D. Aug. — (10) Tert. L. de Res. 61. (11) Tert. L. 5. adv. Marc. 18.

(1) Tert. L. 1. de Cult. Fem. 2. — (2) Tert. L. 1. adv. Marc. 3. — (3) D. Cypr. L. 2. de Discip. et Hab. Virg. — (4) Carm. de Virg. — (5) Tert. L. de Cor. Mil. 13. — (6) Tert. L. 4. adv. Marc. 11. — (7) Tert. L. 5. adv. Marc. 18. — (8) Tert. L. de Vel. Virg. 7. — (9) Tert. L. 1. ad Ux. 4. — (10) Tert. L. de Exh. Cast. 11. — (11) Tert. L. 2. ad Ux. 8. — (12) Tert. L. de Pat. 14.

lentia maritorum. Christus sponsam sibi emit; sed longe diversa ratione ac homo seculo addictus. Vir etenim, 1. Emit uxorem ut eam dejiciat, Christus vero ut eam sublimet, et ad solium regium evehat, *ut spiritus in ea coronetur.* (1) Ille ut uxorem indotatam et pauperem habeat, Christus ut eam opulenter dotet, nam *majori dote dotabitur de bonis ejus qui in Deo dives est.* (2) 3. Ille ex uxore lenocinatur, quam ad lasciviendum *potestatibus subjicit* (3), Christus ut virginitatem ei conservet, et ad statum angelicum attollat. Siquidem *virginalis integritas, angelica portio est.* (4) Ille ut uxori honorem eripiat, et infamia eam dedecoret, Christus ut eam honestet, nam virginitas est, ut ait D. Cyrillus Alexandrinus, *sapphirus admirabilis omnem fugans et destruens famam venenosam* (5); ne sinister sit de impudicitia rumusculus. 5. Ille ut uxorem suæ subdat tyrannidi, Christus ut eam perfecta donet libertate, et Dei filiam efficiat, etenim *dedit nobis filias Dei fieri potestatem.* (6) 6. Ille uxorem retinet in dejectione, in ærumna et in paupertate, Christus vero bonum ei honestum, jucundum, et utile confert. Honorabile, nam virginitas est *læta indoles laudis et honoris.* (7) Jucundum, cum adeo felix uxor *gaudeat de tam pretioso dono Christi.* (8) Pretiosum, etenim *ejus dote nihil utilius, in qua sufficientiam comitatur æternitas.* (9) Quod ita certum apparet Tertulliano, ut de eo dubitari nullatenus velit: *Dubitandum, et inquirendum, et identidem deliberandum est, an idoneus sit invictis dotalibus cui Deus censum suum credidit.* (10) Per hujusmodi censum intelligunt nonnulli corpus Christi anima beata informatum, divino Verbo personaliter unitum, in Eucharistiæ Sacramento sub specie panis sponsæ traditum, quomodo Tertullianum interpretantur: *Corpus ejus in pane censetur.* (11) Alii censum illum, quem sacer Sponsus sponsæ dedit, non alium volunt quam sanguinem; siquidem *Christus moriens dedit sanguinem suum pro ea:* ut opulenter dotet sponsam. In quo ab aliis conjugibus multum discriminatur, nam *quis offert tanta sponsæ suæ quanta Christus? Offerant homines quælibet ornamenta terrarum, aurum, argentum, lapides pretiosos, equos, mancipia, fundos, prædia: nunquid aliqui offerunt sanguinem suum?* (12) *Si enim sanguinem suum sponsæ dederit, non erit qui ducat uxorem.*

Verum ad quid Christus sponsam tam caro emit? ad quid pro ea sanguinem fudit? 1. Ut ex magnitudine pretii, quantus sit ejus amor, dignosceretur. *Hæc enim consultata sunt Christi sponsam diligentis.* (1) 2. Ut eam a vilitate, quam a suis parentibus acceperat, eximeret, ut sit *exinde sine probro vilitatis ut sponsa.* (2) D. Augustinus in sponsa Christi duplicem dotem considerat: in dotem quam Sponso attulit, et dotem quam ab Sponso accepit. Attulit Sponso dotem, quam a suis parentibus acceperat, nempe vilitatem, sordes, opprobrium. Ab immunda illa et vili dote exemit sponsam Dominus: *Quid enim sponso tuo contulisti? quid in dotem a priore patre accepisti? nonne pannos peccatorum? Abjecit pannos tuos, misertus est ut ornaret, ornavit ut amaret.* (3) Dotem quam sponsæ dedit Christus, est gratia, sanctitas, quæ *vel dotis nomine sequetur animam* (4) mundatam. Etenim, 3. Ut sponsam mundaret et sanctificaret Christus, *se pro ea tradidit, ut sit sancta et sine opprobrio.* (5) 4. Ut venuste eam ornaret, *ut sistat sibi sponsam gloriosam.* Tertulliano assentitur D. Augustinus adjiciens: *Ut pulchram faceret, fœdam amavit; pro fœda sanguinem fudit, at pulchram reddidit.* Habes igitur virginem Christo desponsatam, multum honoratam, opulenter dotatam et venuste ornatam.

3. Etenim sponsa *non erit prostituta ut nuda suscipiatur ab sponso: habet instrumentum, habet cultum suum* (6): quem scilicet ab amore et liberalitate sponsi accepit. De quo ipsamet gloriatur: *Induit me indumentum salutaris, et tunicam jucunditatis velut sponso.* (7) Quantum sit pretiosum et quam jucundum sponsæ indumentum, ex eo patet quod sit *centenariis rosis, utrisque liliis, etiam gemmis* (8) contextum. Tria sunt quibus ornatur et decoratur sponsa Christi: 1. *Centenariis rosis*: a centenis foliis sic dictis. Rosa est florum pyropus, hortorum purpura, odorum sapphirus, aprilis oculus, veris phœnix, naturæ pompa; rosa est signum virginitatis, quæ est inter castitatis gradus, quod rosa est inter flores; rosa spectaculi et spiraculi res est, quia oculos colore, et nares odore delectat. Sponsa Christi cœlestis puritatis fragrat odorem. Quare Sponsus eam sibi de Libano quæsivit. Libanus au-

(1) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 3. — (2) Tert. L. 2. ad Ux. 8. — (3) Tert. L. de Pat. 16. — (4) D. Aug. L. de Ver. Virg. 13. — (5) L. 4. Apol. Mor. 8. — (6) D. Aug. L. de Ver. Virg. 55. — (7) D. Cypr. L. de Hab. Virg. — (8) D. Aug. Serm. 7. de Temp. — (9) Hildeb. Ep. 33. — (10) Tert. L. 2. ad Ux. 8. — (11) Tert. L. de Orat. 6. — (12) D. Aug. Serm. 8. in Joan.

(1) Tert. L. de Pud. 18. — (2) Tert. ibid. — (3) Serm. 6. de Verb. Dom. — (4) Tert. L. de Res. 63. — (5) Tert. L. de Pud. 18. — (6) Tert. L. de Res. 63. — (7) Tert. L. 4. adv. Marc. 11. — (8) Tert. L. de Cor. Mil. 14.

tem denotat altitudinem, candorem et odorem : *Veni, sponsa de Libano. Eleganter Libani utique montis mentione injecta, qui thuris vocabulum est apud Græcos* (1), et rubeo pudoris colore intuentium oculos delectat. Nam *virgineus roseo cernitur ore pudor.* Fingunt veteres rosam sanguine Daphnes fuisse purpuratam : pudor roseus ornans genas sponsæ, purpuratus fuit a sanguine Christi : *Sanguis ejus ornavit genas meas.* Sic loquitur B. Agnes. Sponsa Christi ornatur, 2. Liliis. Ut enim ait D. August. *Potest lilii nomine unaquæque virgo significari. Iste namque flos altius aqua, ortus ex tellure sustollitur, et reportandus ad æthera totus aperitur : a foris quoque nimis candidus, intus vero rutilo flammescit aspectu, habens præterea quasi permanentem in medio floscu-lum. Sic nimirum virginitas tota a visu ab infimis ascendens, ad ea quæ superna sunt, ambit : candescit exterius munditia virgineæ carnis, flammescit interius amore geminæ charitatis, fragrat passim odore bonæ opinionis, et tollitur ad sublimia intentione continua cordis.* (2) Nec mirum si D. Augustinus aptat virgini proprietates lilii, cum Dominus ipse ad denotandum pretiosum sponsæ ornamentum, lilia maximis encomiis prædicet, adeoque sublimet, ut eorum comparatione omnis Salomonis vilescat apparatus. « Virginitas quæ Angelis comparatur per lilia tam sæpe in Scripturis sacris præfiguratur; ut ideo dixerit Dominus, quod nec Salomon in omni gloria sua coopertus sit sicut unum ex istis. » (3) *Propter quod velim nos considerare, virginitas quam præclara sit, quæ tantis ac talibus attollitur præconiis.* Lilia in tantum fastigium gloriæ crescunt, ut sapientissimi Regis apparatus magnificus, illis censeatur inferior. Ratio præexcelsæ liliorum eminentiæ est, quia in liliis virginitatis denotatur candor, cujus splendor ita fulget ut omnis aliorum ornatus, minor appareat, quia ipsius etiam Christi virginitatem adumbrant, et puritatem sponsæ et magnam quam habet cum Sponso similitudinem, significant : *Ego lilium convallium. Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias.* (4) Tandem; 3. Sponsæ ornatus gemmis splendescit : nam, ut ait Cyrillus Alexandrinus, *virginitas est puritas clarissimæ gemmæ* : at inter omnes gemmas, puritas virginalis præsertim cum margarita componitur. Margaritæ *dos omnis est in candore* (5) At unde ille candor? Ab influxu purioris roris. *Si purus ros influxerit, candor conspicitur.* (1) Ex Richardo a Sancto Laur. *ros cœli virginitas.* Hujus cœlestis margaritæ dos omnis est in candore. Hic autem candor a puriori gratiæ cœlestis rore dimanat. *Nonne ros dulcissimus cœli, virginitate vernante, in margaritam gemmascit?* (2) Hæc sunt Cyrilli Alexandrini verba, qui post multa virginitatis encomia, concludit : *Ut rosa igitur fragrans, et lilium rutilans, et margarita gemmascens, sancta virginitas.* In rosa denotatur vestium sponsæ fragrantia; in lilio candor et pulchritudo; in margarita valor et pretium. Hæc tria simul complexus est Osee Propheta, qui sponsam sic loquentem prodit : *Ero quasi ros, Israël germinabit sicut lilium.* (3) Lectio syriaca habet : *Ero quasi ros Israël.* Arabicus autem pro lilio rosam ponit : *Germinabit autem ut rosa:* sponsa est ros : ibi causa sumitur pro effectu; scilicet ros pro pretiosa margarita quæ ex rore formatur. Est lilium pulchritudine florens, rosa suavissimum odorem spargens. Verum quantumvis ex liliis, rosis et gemmis sit contextus sponsæ ornatus; Christus est *tota gloria* (4) sponsæ, a tanto sponso gloriæ mutuatur consummationem. Facies est venustior pars corporis : *Feminæ facies Christus Jesus* (5), et virginis sibi sponsatæ major pulchritudo et pretiosius ornamentum. Si Phocionis uxor maritum vocitabat *suas opes, suum mundum, suum thesaurum* (6), quanto a fortiori virgo Christo maritata, divinum illum sponsum debet nuncupare suas divitias, suam pulchritudinem, suam gloriam? (7)

Tandem : *Unde sufficiamus ad enarrandam felicitatem ejus matrimonii?* (8) 1. Ex D. enim Augustino, *nuptiarum bona sunt fides, proles et sacramentum* (9) : hujusmodi autem bona non desunt matrimonio inter Christum et virgines inito. *Sub hoc Sponso fecunditatem non impedit integritas. Beata cujus pudor dum concipit non deperditur; dum generat non laborat : ejus prole nihil vivacius, cum qua nulla propagatur mortalitas.* (10) 2. In conjugibus est carnis affinitas, cordis unitas, bonorum societas : quos ideo D. Paulinus alloquitur : *Quod alteri vestrum datur, utriusque vestrum est, quia in utroque vestrum una ratio manet, et sexum evacuat fides.* (11) Illa autem carnis affinitas, cordis unitas, et honorum societas inter Christum ejusque sponsas reperitur. Nam

(1) Tert. L. 4. adv. Marc. 11. — (2) Serm. 1. de Assumpt. — (3) Pasch. L. 1. in Ps. 44. — (4) Cant. 2. — (5) L. 4. Apol. Mor. 8.

(1) Plin. L. 9. c. 35. — (2) Cyril. Alex. — (3) Cap. 14. — (4) Clem. Alex. — (5) Tert. L. de Cor. Mil. 14. — (6) Plutar. — (7) Tert. L. 2. ad Ux. 8. — (8) L. de Bon. Conjug. — (9) Hildeb. — (10) Epist. 53. — (11) Epist. 11.

quibus fit cum Christo quoddam virginitatis participium, quoddam est in præmio consortium. (1) 3. Gloria et corona viri mulier: virgines quoque Christo sponsatæ, *candore pudicitiæ Sponso serta componunt, et coronam spineam mutant in gloriam triumphantis.* (2) In illis namque Sponsus triumphat de dæmonis astutiis, mundi blanditiis, carnis stimulis, et concupiscentiæ illecebris; 4. *Sanctificatur infidelis uxor a fideli marito* (3), et hoc, ut expendit S. Anselmus, *quasi sanctitatis aspergine* (4): virgines autem a Christo, sanctitatis auctore et puritatis fonte, magnum gratiæ et perfectionis mutuantur incrementum. *Beatissimus Sponsus, cui nisi cohæreat nulla virgo est: nulla casta, nisi eum diligat; nulla libera, nisi ei serviat.* (5) 5. Uxor nullum affectum proprium debet habere, sed ejus voluntas velut echo fidelissima mariti voluntati et nutui respondeat oportet. Nam, ut ait D. Paulinus, marito de uxore loquens: *Ad te habens conversionem suam, de tuo nutu pendet, et de tuo statu sistit; in vestigiis tuis ambulat, in anima tua animatur; pro vita tua deficit, et in vita tua reficitur* (6) Ad illam voluntatis conformitatem virgines Christi sponsas hortatur Tertullianus: *Nupsisti Christo, illi tradidisti carnem tuam; illi sponsasti maturitatem tuam: incede secundum Sponsi voluntatem.* (7) 6. Mulier sponsum probe diligens, in illum per amorem transformatur, et velut ejus vita vivit, ad instar Apostoli in quo vivebat Christus: *Vivo ego, jam non ego: vivit vero in me Christus. Mihi vita Christus est.* (8) Hisce verbis tantum non clamat Apostolus, nullam in se affectionem humanam vivere, non fastum, non voluptatem, non delicias carnis, non seculi pompam: *Sed his omnibus abrasis, solus, inquit, ille mihi superest, qui est ipsa sanctificatio, et puritas, et immortalitas, qui pascitur inter lilia.* (9) Lilia denotant virgines, in quibus vivit Christus, qui est ipsamet puritas; 7. Mulier studiosi viri tenetur ambire similitudinem: nam *ut speculum auro, gemmisque ornatum, utilitatem nullam affert: nisi similem speciem referat; sic opulentæ uxoris nullus fructus est, ni vitam moresque præstet, cum vita et moribus viri congruentes et consentaneos.* (10) Ad hanc Christi imitationem et æmulationem virgines allicit Apostolus: *Æmulor vos Dei æmulatione.* (11) Mulier *nupta sollicita est quomodo conjugi suo placeat.* (1) Hoc exemplum stimulat virgines sponsas Christi, ut omni cura placere illi studeant: præsertim autem Christo placebunt puritate, charitate et humilitate: 1. Puritate. *Caro docetur sanctitatem, quæ et in Christo sit sancta.* (2) 2. Charitate. *Ad hoc utique arrham dat Sponsus, ut in arrha sua ipse ametur.* (3) 3. Humilitate. Nam *decet ut quanto castior virgo, tanto sit humilior: sit magistra humilitatis, in qua est professio castitatis.* (4) Quapropter Christus sese lilium convallium nominat; id est, ut expendit Justus Orgelitanus, *ego decus mundi ex virginitate humilium.* (5) In lilio tria sunt, quæ puritatem, charitatem et humilitatem virginum denotant. Nimirum, candescens color, grana velut aurea, et flores qui versus terram propendent. 1. Candor significat puritatem; 2. Grana aurea charitatem; 3. Figura florum qui versus terram inclinantur, humilitatem. Verum, ut sapienter animadvertit Rupertus, *altioris autem honoris et gratiæ est sacra virginitas, quam pia commendat humilitatis venustas.* (6) Siquidem et Angelis adæquantur virgines, et Christo sponsantur, et divina Trinitati assimilantur.

II. PARS. *Voluntas Dei est sanctificatio nostra. Vult enim imaginem suam nos etiam similitudinem fieri, ut simus sancti, sicut ipse sanctus est.* (7) Sumit ibi sanctitatem Tertullianus pro castitate, quam in tres species distinguit. De prima autem specie sic fatur: *Prima virginitas felicitas est* (8); quem locum corrumpunt Neoterici falso referentes, *Prima virginitas, prima felicitas*: ut inde virginitatem in divinitate constituant: verum licet hoc non dicat Tertullianus, agnoscit tamen *felicitatem castitatis* (9); quia scilicet virginitas *homines divinos efficit.* Ideo nuncupatur a S. Zenone *divina virginitas* (10), quia divinitatem, quæ prima est virginitas, imitatur. Imo Trinitati assimilatur, quæ, ut canit Gregorius Nazianzenus, virginitate floret. *Prima trias virgo est.* (11) In divinitate tres sunt personæ: Pater, Filius et Spiritus Sanctus: Patri attribuitur incorrupta fecunditas; Filio nativa puritas; Spiritui Sancto incontaminata sanctitas. Virgines autem assimilantur Trinitati divinæ, 1. Patri, in incorrupta fecunditate; 2. Filio,

(1) Hildeb. — (2) D. Hier. Epist. 190. — (3) Tert. L. 1. ad Ux. 2. — (4) In 1. Cor. 7. — (5) Hildeb. — (6) Epist. 29. — (7) Tert. L. de Vel. Virg. 16. — (8) Gal. 2. — (9) Greg. Nys. Hom. 15. in Cant. — (10) Plutarch. in Præc. Connub. — (11) 2. Cor. 11.

(1) Tert. L. de Mon. 3. — (2) Tert. ibid. — (3) D. Aug. Tract. 2. in Epist. Joan. — (4) D. Ambr. L. 2. in Luc. — (5) In c. 2. Cant. — (6) L. 2. in Joan. — (7) L. de Exh. Cast. 1. — (8) Tert. ibid. — (9) S. Ephr. Syr. Op. de Cast. — (10) Serm. 2. de Cont. — (11) Carm. de Virg.

in nativa puritate; 3. Spiritui Sancto, in incontaminata sanctitate.

1. Deus in sacris paginis incorruptus nominatur : immo ipsamet incorruptio, ut summa ejus puritas denotetur. Æternus Pater incorruptus est et prima divinæ Trinitatis virgo. Puram et incorruptam æterni Patris fecunditatem imitantur virgines. Nec dicas : *Sed et virginem parere natura non patitur* (1), nam quod operatur in æterno Patre natura, hoc idem præstat in virginibus gratia, ut ex Deipara, Ecclesia, religionis fundatricibus, et virginibus constat : 1. Mariæ fecunditatem cum æterni Patris fecunditate confert Tertullianus. *Sicut nondum natus ex Virgine, Patrem Deum habere potuit sine homine patre : æque cum de Virgine nasceretur, potuit matrem habere hominem sine homine patre.* (2) Æternus Pater virgo est, quia Filium ab æterno generat sine matre ; Maria est mater et virgo, quia Filium in tempore genuit sine homine patre. *Si esset aliquid virginitate melius, Dei Filius hoc magis potuerat Matri suæ præstare, cui præstiterat ut divinæ virginitatis polleret honore.* (3) Mariana puritas divina virginitas nuncupatur, ob similitudinem : divino autem nihil melius potest præstari ; 2. Ecclesia est virgo et mater : et quidem *sine ruga vetustatis ut virgo.* (4) Adde ex D. Ambrosio, quod Ecclesia *virgo est castitate, mater est prole.* Ad matrem autem pertinet ubera præbere proli unde filiis suis, nempe Christianis, *mater Ecclesia de uberibus suis subministrat.* (5) 3. Virgo religionis fundatrix et mater, est virgo : *Non parit virgines sacras nisi virgo sacra : ex illa tota virgine corpore et spiritu nascuntur sanctæ virgines, et corpore et spiritu.* (6) De qualibet religionis fundatrice idipsum dici potest, quod de Apostolo Tertullianus : Erat Paulus *parturiens illos, donec formaretur Christus in ipsis ; et calefaciens tanquam nutrix parvulos fidei.* (7) Eodem modo status religiosi fundatrices generatas filias lactant et nutriunt, *atque in illis largiter floret Ecclesiæ matris gloriosa fecunditas.* (8) Arca in qua Noe cum sua familia ab aquis diluvii liberatus fuit, vocitatur a Petro Damiano navis, *nova mundi secundi semina ferens.* Sancta Scholastica, Clara, Catharina, Ursula, Theresia, aliæque quæ peculiares fundarunt ordines, sunt naves nova mundi semina ferentes. Harum quælibet tanta est fecundata prole ut in illa benedictio Abrahæ facta fulgeat : *Multiplicabo semen tuum sicut stellas cœli.* (1) 4. Tandem cunctæ virgines Christo sponsatæ fecundæ sunt : quas idcirco sic alloquitur D. Augustinus : *Nec propterea vos steriles deputatis, quia virgines permanetis : nam et ipsa pia integritas carnis ad fecunditatem pertinet mentis.* (2) Adeo est fecunda virginitas, ut a Chrysologo virtutum copula nominetur : *Integritas cœleste consortium : virginitas juncta Christo, copula est virtutum.* (3)

Æternus Pater trina fecunditate pollet, mentis scilicet, cordis et vocis. 1. Fecunditate mentis, se solo, Filium dictione generat ; 2. Fecunditate cordis, simul cum Filio Spiritum Sanctum spirat ; 3. Fecunditate vocis, cum Filio et Spiritu, ad extra creata cuncta produxit, *omnia sermone Dei facta sunt.* (4) In trina illa fecunditate æterno Patri assimilantur virgines, 1. In fecunditate mentis, dum de Deo cogitant : *Agite quod ait Apostolus : quoniam non cogitatis ea quæ sunt mundi, quomodo placeatis maritis vestris : cogitate quæ Dei sunt, quomodo illi in omnibus placeatis, ut non uterum fœtibus, sed animum fecundum possitis habere virtutibus.* (5) 3. In fecunditate cordis, tum quia a timore Domini concipiunt et parturiunt spiritum salutis ; tum quia Deum credunt, in Deum sperant, et Deum ardenter amant. Ex D. autem Augustino, *virginitas mentis est integra fides, solida spes, sincera charitas.* 3. (6) In fecunditate vocis : nam *partus virginis fœtus labiorum.* (7) Trinam hanc virginum fecunditatem simul complectitur et extollit D. Augustinus : *Hæc est uberior fecundiorque felicitas, non ventre gravescere, sed mente grandescere; non lactescere pectore, sed corde candescere ; non visceribus terram, sed cœlum orationibus parturire* (8), ipsum Deum in mente generare quem in carne Deipara generavit. Inde exclamat D. Augustinus : *Beata virginitas, quæ illum intra se gestat in mente, quem Maria portavit in ventre* (9) : sic enim incorruptæ æterni Patris fecunditati assimilatur, et nativam Filii puritatem imitatur.

2. *Hunc ex Deo prolatum didicimus, et prolatione generatum, et idcirco Filium Dei, et lumen de lumine accensum.* (10) In Dei Filio tria consideranda sunt : 1. Generatio, 2. Puritas, 3. Splendor. 1. Generatio per quam distinguitur ab Spiritu Sancto, qui non est generatus, sed spiratus ; 2. Puritas : id-

(1) Tert. L. adv. Jud. 9. — (2) Tert. L. de Car. Chr. 18. — (3) S. Zenon. Serm. 2. de Contin. — (5) Tert. L. de Pud. 18. — (5) Tert. L. ad Mart. 1. — (9) D. Aug. L. de Virg. 12. — (7) Tert. L. de Mon. 14. — (8) D. Cypr. de Habit. Virg.

(1) Gen. 22. — (2) Serm. 60. de Divers. c. 1. — (3) Serm. 146. — (4) Tert. L. de Res. 5. — (5) D. Aug. Serm. 60. de Divers. — (6) Trac. 13. in Joan. — (7) D. Ambr. L. de Virg. — (8) Epist. 179. ad Probam. — (9) Serm. 24. de Nat. — (10) Tert. Apol. 21.

circo nuncupatur a Sancto Leone *virginitatis filius* (1), et a D. Maximo dicitur *virginalis puer*. (2) 3. Splendor, quare ab Apostolo vocitatur *splendor gloriæ*, et a Sapiente nuncupatur *candor lucis æternæ*. Belle virginitas appellatur a D. Cypriano *opus integrum et incorruptum* (3), quia per eam virgines nativitati, puritati et splendori Verbi divini assimilantur; 2. Verbum divinum est Filius Dei, quia generatur a Patre : virgines etiam renatæ *ex aqua et pudicitia*, divina filiatione gaudet. Tantum honoris titulum considerandum virgini proponit D. Hieron. ut illam ad virginitatis custodiam stimulet : *In originem tuam respice, genus intuere, gloriam nobilitatis adverte, ac non hominis tantum esse, sed Dei filiam, et divinæ nativitatis nobilitate decoratam. Ita te exhibe ut in te cœlestis nativitas appareat, et tua divina ingenuitas clarescat.* (4) Dei Filius est virginalis puer. Filias etiam ætate grandævas vult *repuerascere* (5) Tertullianus, scilicet per virginitatem : quomodo homines, qui usque ad senectam virginitatem servarunt, ab Afro dicuntur *senes pueri*. (6) Bina est Verbi divini nativitas : una æterna in sinu Patris, alia temporanea in sinu matris. *Cujus ventris futurus est fructus, caro Christi quæ ex utero floruit.* Ubique est virginitatis filius. Ut autem ait D. Ambr. *Virginitas a cœlo accersivit, quod imitaretur in terris : Hæc nubes, aera, sidera, Angelosque transcendens, Verbum Dei in ipso sinu Patris invenit.* (7) Belle invenit virginitas, et e cœlo quodammodo accersitum in terras deduxit, ut Verbum quod in sinu Patris erat virgo, esset et virgo in sinu matris, et ab illo virgines ad instar divini Verbi, essent in terris velut Deus, non natura, sed imitatione puritatis. Quas ideo ad puritatis amorem accendit S. Leo : *Diligite castimoniæ puritatem, quia Christus virginitatis est Filius.* 3. Dei Filius dicitur splendor gloriæ, quia eo paterna gloria rutilat; candor lucis, ut æternæ generationis puritas per lucem denotetur; lux etenim dimanat a sole planeta purissimo, et dimanat adhuc modo mundissimo, et ab omni immunditia, et corruptionis umbra defæcato. Dei autem Filius a Patre, ut *radius ex sole porrigitur.* (8) Verbi splendorem reverberat virgo. *Cœleste hic aliquid in corpore humano refulget.* (9) Quare lucis claritatem cum virginitate Sapiens conjungit : *O quam pulchra est casta generatio cum claritate !* (10) Virginitas est

(1) Serm. 1. Epiph. — (2) Hom. 5. — (3) L. de Hab. Virg. — (4) Ep. 14 — (5) Tert. L. adv. Val. 2. — (6) Tert. Apol. 9. — (7) L. 1. de Virg. — (8) Tert Apol. 21. — (9) D. Hier. Ep. 14. — (10) Sap. 4.

splendor hominis casti. *Virginitas splendor.* (1) Hoc splendore virgo refulget, in qua, ut supra retuli ex Tertulliano, *gratia coronatur* (2); quasi virginitas sit gratiæ corona. Gratia est præclarum animæ decus, ornamentum illustre; virginitas autem justitiæ splendor, sanctitatis nitor, gratior etenim est in virgine gratia, sanctitas sanctior. Nec mirum cum sanctitas sit propria Spiritus Sancti cui respondet virginitas.

3. *Spiritus Sanctus agnoscitur : sanctitas propria natura est ejus.* (3) Sanctitas, charitas et humilitas speciatim ad Spiritum Sanctum respiciunt, 1. Sanctitas, tum quia ut aliorsum dictum fuit, est *Genitoris Genitique Sanctitas Spiritusque* (4); tum quia justis largitur sanctitatem; 2. Charitas, quia est Amor personalis, et terminus voluntatis fecundæ Patris et Filii; 3. Humilitas, non quod in se sit capax humilitatis, cum sit Deus infinitus et independens, sed quia super humiles requiescit. Virginibus competunt sanctitas, charitas et humilitas, 1. Sanctitas : idcirco ex D. Cypriano virgo est *Dei imago respondens ad sanctimoniam Dei.* (5) Sanctitas est participatio divinæ naturæ. Hanc participationem virginitati tribuit D. Hieronymus : *Grandia nobis, et pretiosa virginitatis promissa donavit, ut per hæc efficiamini divinæ consortes naturæ.* (6) 2. Charitas competit virginibus : ideo virginitas appellatur *mater charitatis* (7), et adhuc dicitur *adminiculum et subsidium charitatis* (8); per charitatem virgines Christo sponso reddunt amoris vicem. *Si nuptias contempsistis filiorum hominum, toto corde amate speciosum forma præ filiis hominum : inspicite pulchritudinem amatoris vestri, cogitate æqualem Patri.* (9) 3. Tandem humilitas necessaria est virgini, tum ut sit templum Spiritus Sancti, tum ut Christi sponsa esse mereatur. *Ut integritate permaneat dicata Deo virginitas, sicut custoditur integritas corporis, ita multo magis custodienda est humilitas cordis.* (10) Cujus hanc subministrat rationem. Quia quæ virgo est, *virgo est Christi, quæ non potest Christo nisi humilitate conjungi.* Debet namque aliqua esse similitudo inter sponsam et sponsum. Sponsus est humilis, ut sponsa sit humilis, est necesse. Adeo est virgini consentanea humilitas, et contraria superbia, et vanitas, ut vere dixerit D. Augustinus : *Melius est humile conjugium quam super-*

(1) Greg. Naz. Orat. 30. — (2) Tert. L. 1. ad Ux. 8. — (3) Tert. L. de Mon. 3. — (4) D. Ambr. in Symb. Apost. cap. 1. — (5) Lib. de Hab. Virg. — (6) Lib. 1. contr. Jov. — (7) S. Ephr. Sir. — (8) Ansel. de Virg. 8. — (9) D. Aug. L. de Bon. Conj. 14. — (10) S. Fulg. Ep. 30.

ba virginitas. (1) Cæteris paribus virginitas antistat matrimonio. *Melior est virgo humilis quam maritata humilis; sed melior maritata humilis quam virgo superba.* (2) Ut ergo virgo sit Spiritus Sancti habitaculum, et Sponso Christo placeat, humiliet se ad instar Deiparæ, de qua S. Bern. *Ut placeret virginitas, humilitas procul dubio fecit.* (3)

CONCIO QUINTA.

Sacerdotium *cœlibatium est apud nationes;* (4) ut liberius suo ministerio vacent sacerdotes, cœlibes sunt; nam conjuges domesticis curis implicati, non sunt satis ad divinum cultum expediti, et quia Deus purissimus est, etiam in suis ministris desiderat puritatem. *Omnibus castitas pernecessaria est, sed maxime ministris Christi altaris; tales enim decet Dominum habere ministros, qui nulla contagione corrumpantur.* (5) Ministri Dei vivi majori pollere debent castitate quam sacerdotes diaboli: *Novimus et continentes viros, et quidem tauri illius Ægyptii antistites.* (6) Si Sacerdotes diabolo mancipati continentiam servarunt, quanto magis sacerdotes vero Deo dicati tenentur custodire pudicitiam quam debent sacerdotio, Spiritui Sancto et Christo? 1. Sacerdotio, ob summum quo pollent ministerium; 2. Spiritui Sancto, cujus debent servare et ornare templum; 3. Christo, ob venerandum Eucharistitiæ sacramentum.

I. PARS. *Sacerdotem de virginitate sancitum* (7) censet merito Tertullianus. Cum etenim debeat quædam esse convenientia et proportio inter supremum Numen et ministrum illi sacratum, Deum mundissimum decet impollutus minister. Quod innuit ipsemet Deus sacerdotes alloquens: *Vos estis mihi in regnum sacerdotale, et gens sancta.* (8) Gens sancta, id est, ut explicat Oleaster, *separata a pollutionibus.* Nam apud Hebræos Idem est sanctum ac ab immunditiis separatum. Deus autem suos sacerdotes ab omni immunditia separatos, et mundissimos exoptat. Quapropter *Christus authenticus pontifex Dei Patris* (9), prædicatur ab Apostolo *impollutus, et segregatus a peccatoribus.* Lucas etiam Evangelista, ut acute animadvertit D. Ambros. (10) inter Christi prædecessores non recenset Bethsabeam adulterio turpatam, ne ab illius dedecore Salvatoris sacerdotium quodammodo contaminaretur. Matthæus inclytam Christi texens genealogiam, non prætermisit Thamarem incestu infamem, Ruth meretricatu notam, Bersabeam adulterio propudiosam. Lucas vero alium successionum ordinem contexuit: neque enim Thamarem, neque Ruth, neque Bersabeam nominandas putavit, *ut immaculatam sacerdotalis generis seriem declararet.* Ratio hujus diversitatis est, quia Matthæus humanam Christi recenset genealogiam, quam dedecorare non existimavit nomine Thamar, Ruth et Bersabee; Lucas vero Christi retulit sacerdotium, quod est purissimum, a peccatoribus omnino separatum, ideo scelerosas illas non retulit mulieres, ne ejus immaculata puritas etiam a vitæ maculatæ memoria quodammodo contaminaretur. Alii etiam sacerdotes, divino cultui destinati, debent esse immaculati, ut sua puritate, 1. Deum glorificent; 1. Suum ministerium honorificent; 3. Proximum ædificent.

1. Christianos hortatur Apostolus, ut in corpore suo Deum magnificent. *Magnificetur Deus in corpore vestro.* Modum autem quo in suo corpore Deum magnificant Christiani, statim declarat Tertullianus: *Magnificatur autem in corpore per pudicitiam.* (1) Quod si cuncti generatim fideles tenentur honorare et magnificare Deum per pudicitiam, quanto a fortiori sacerdotes, qui specialiter divino cultui sacrati sunt? Idcirco belle nuncupantur a Tertulliano *sacerdotes pudicitiæ.* (2) Sacerdos duplicem importat respectum: unum ad Deum, cui dicatus est; alium ad sacrificium, quod soli Deo offerre potest, et sub duplici illa ratione est pudicitiæ sacerdos, 1. Ut pure Deo purissimo serviat; nam *incorruptio facit proximum esse Deo.* (3) 2. Ut digne sacrificium mundum offerat. A Deo siquidem *munditiæ sacrificiorum* (4) desiderantur. Munditia, vel immunditia sacrificiorum ex duplici parte desumi potest: et ex parte victimæ quæ offertur, et ex parte sacerdotis qui victimam offert. Sacrificia a sacerdotibus ethnicis oblata, ex duplici hoc capite immunda erant: quod Romanis exprobrat Tertullianus. *Ut mirer, cum hostiæ probantur penes vos a vitiosissimis sacerdotibus, cur præcordia potius victimarum, quam ipsorum sacrificantium examinantur.* (5) Sacrificium vero quod offerunt in lege gratiæ sacerdotes, mundissimum semper est ex parte hostiæ

(1) In Ps. 99. — (2) D. Aug. in Ps. 73. — (3) Hom. 1. sup. Miss. — (4) Tert. L. 1. ad Ux. 7. — (5) S. Aug. Serm. 246. de Temp. — (6) Tert. L. de Exh. Cast. 13. — (7) Tert. L. de Exh. Cast. 11. — (8) Exod. 29. — (9) Tert. Lib. 4. Cont. Marc. 35. — (10) D. Ambr. Lib. 3. in Luc.

(1) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 11. — (2) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 12. — (3) Sap. 6. — (4) Tert. L. 3. adv. Marc. 22. — (5) Tert. Apol. 30.

oblatæ, quæ est ipsemet Christus, in quantum Deus, et in quantum homo purissimus : interdum vero est mundum, aliquando immundum ex parte sacerdotis : tunc est mundum, quando sacerdos animo et corpore purus est ; sanctitate et continentia pollet, quæ est *soror Angelorum, victoria libidinum, schola virtutum.* (1) Tunc vero sacrificium immundum est ex parte sacerdotis, quando sacerdos est criminosus, libidine vel anima, vel corpore pollutus. Probrosum ejus crimen vocitatur a Tert. *sacrilegium pudicitiæ.* (2) Tum quia corpus suum pudicitiæ in baptismo dicatum commaculat, tum quia pudicitiæ votum in suscipiendo sacerdotali ordine factum violat, tum quia sua fœditate sacrosanctum mysterium profanat, tum quia Deum debito sibi honore frustrat. Prophetaverat Vates Regius, *fratres Christi, Filios scilicet Dei, gloriam Patri Deo relaturos* (3), et sacerdos impudicus nomine fratris Christi, et titulo Filii Dei indignus, tantum abest, ut Deum sua pudicitia glorificet, quin imo suis impudicitiis *dedecoravit Deum, et ejicit eum de corpore suo.* (4) Gloriæ suæ causa Deus molitus est orbem, et religionem christianam, in qua nomini suo *offertur sacrificium mundum gloriæ* (5), quia scilicet in eo glorificatur Deus. Illud autem mundum gloriæ sacrificium est Eucharistia, quæ vocitatur a D. Ignatio martyre *Dei gloria* (6), et a D. Cypriano *honor Ecclesiæ* nominatur. Persæpe hujusmodi honor dehonestatur, Dei gloria probro afficitur per immundos ministros. Nam, ut obplorat Tertullianus, *mundiores erunt regum et principum comites, quam summi Dei.* (7) Lasciviosus sacerdos criminosus est erga Deum, erga Christum, erga Ecclesiam. Erga Deum, cui gloriam suam eripit; erga Christum, cujus corpus et sanguinem polluit; erga Ecclesiam, quam dedecore afficit. *Puto nec majestati divinæ, nec evangelicæ disciplinæ congruere, ut pudor, et honor Ecclesiæ tam turpi et infami contagione fœdetur.* (8) Sunt tamen hac tempestate perpauci lascivientes sacerdotes, in quos hæc tela vibrat Tertullianus : *Cæterum, si adjiciam, quæ non minus conscientiæ omnium recognoscent ; in templis adulteria componi, inter aras lenocinia tractari, in ipsis plerumque ædituorum, et sacerdotum tabernaculis, sub iisdem vitiis, et apicibus, et purpuris, thure flagrante, libidinem expungi.* (9) Longe multo plures sunt sacerdotes castitate fulgentes, qui Deum glorificant, Christum honorant, Ecclesiam decorant. Est enim *castitas pronuba sanctitatis, munimen invictum sanctimoniæ, acquisitio meritorum, ubertas gloriarum.* (1) Benedicitur ubertas gloriarum, quia sacerdotes pudici per castitatem Deum glorificant, et ministerium suum honorant.

(1) Laur. Justin. L. de Cont. 2. — (2) Tert. L. de Pud. 20. — (3) Tert. L. 3. adv. Marc. 22. — (4) Tert. L. de Pud. 13. — (5) Tert. L. 3. ad Marc. 22. — (6) Ep. 61. — (7) Tert. L. 2. ad Nat. 7. — (8) D. Cypr. — (9) Tert. Apol. 50.

2. Tædiosum foret recensere cuncta *sacerdotalia insignia, officia et privilegia.* (2) Tres tantum afferam honoris titulos quibus ornantur sacerdotes. In sacris siquidem paginis dicuntur Angeli, Christi et Dii : 1. Angeli, quomodo Apostolum intelligit Doctor Angelicus, volentem mulieres templa ingredi velatas : *Propter Angelos, id est, propter sacerdotes* (3), qui aliorsum Angeli nominantur a Paulo dicente : *Si Angelus de cœlo evangelizaverit vobis.* (4) Et bene de cœlo ad distinctionem sacerdotum, qui sunt Angeli in terra degentes. Quod acute adnotavit D. Chrysost. *Non temere dixit Angelos, de cœlo quoniam sacerdotes quoque dicti sunt Angeli : ne quis existimaret de his Angelis nunc verba fieri, addita particula de cœlo, supernas virtutes indicavit.* 2. Sacerdotes appellantur Christi a Regio Vate, vel potius ab ipsomet Deo per Prophetam loquente: *Nolite tangere Christos meos.* 1. Cuncti Christiani quodammodo vocari possunt Christi, quia *nomen Christianorum a Christo deductum.* (5) Siquidem Christus idem sonat ac unctus : *Christianus vero, quantum interpretatio est, de unctione deducitur.* (6) 2. Per Christos, de quibus per Prophetam loquitur Deus, intelligendi sunt reges, qui præ cæteris sacra unctione inaugurantur. Inde contra Judæos argumentatur Tertullianus, qui Christum frustra venturum sperant. *Si enim adhuc non venit, cum venire cœperit, unde ungetur ? Lex enim præcepit, in captivitate non licere unctionem chrismatis regalis confici. Si autem jam nec unctio est illis, ut Daniel prophetavit : dixit enim : Exterminabitur unctio ; ergo jam non est illic unctio, quia nec templum ubi erat cornu de quo reges ungebantur. Si ergo non est unctio, unde ungetur dux qui nascetur in Bethlehem ?* (7) Et melius ad propositum præfatum Prophetæ locum de Sacerdotibus intelligit cardinalis Petrus Damianus : *Christi reperiuntur sacerdotes, propter accepti ministerii sacramentum.* (8) Quod, scilicet quomodo sacerdotes Christi dicantur, profunde elucidat Tertullianus in sacerdotum persona loquens : *Per-*

(1) D. Cypr. L. de Sing. Clerc. — (2) Tert. L. de Idol. 18. — (3) 1. Cor. 11. — (4) Gal. 1. — (5) Tert. L. 4. adv. Marc. 14. — (6) Tert. Apol. 3. — (7) Tert. L. adv. Jud. 13. — (8) Opusc. 6. c. 10.

ungimur benedicta unctione de pristina disciplina, qua ungi oleo de cornu in sacerdotium solebant, ex quo Aaron a Moyse unctus est, unde Christus dicitur a chrismate, quod est unctio, quæ Domino nomen accommodavit, facta spiritualis, quia Spiritu unctus est a Deo Patre, sicut in Actis : Collecti sunt enim vere in ista civitate adversus sanctum Filium tuum, quem unxisti. Sic et in nobis carnaliter currit unctio, sed spiritaliter proficit. (1) Licet enim ab Episcopis in corpore ungantur qui fiunt sacerdotes, in anima tamen spiritaliter unguntur, tum quia gratiæ augmento sunt delibuti, ni ponant obicem ; tum quia indelebilem recipiunt characterem, quo specialiter Deo consecrantur. Tandem, 3. Sacerdotes dii nominantur, nam licet sit tantum unus Deus per essentiam, qui in tribus personis subsistit ; licet tot sint dii per gratiam, quot sunt justi sanctitate donati, tamen per deos de quibus loquitur Propheta : *Ego dixi : Dei estis*, Innocentius Papa sacerdotes intelligit, *qui per excellentiam ordinis, et officii dignitatem deorum nomine* nuncupantur.

Quanto dignius est sacerdotale ministerium, tanto perfectiorem in sacerdote requirit conversationem : *Agnoscat unusquisque suæ vocationis honorem, habet enim primatum Abel, patriarchatum Abrahæ, gubernationem Noe, ordinem Melchisedech, dignitatem Aaron, auctoritatem Moysis, virtutem Samuelis, potestatem Petri, unctionem Christi.* (2) Non sufficit sacerdoti tot insigniri honoris titulis, sed illis debet bonis moribus respondere. *Quod sumus professione, actione potius quam nomine demonstremus : ut nomen congruat actioni, actio respondeat nomini, ne sit nomen inane, et crimen immane ; ne sit honor sublimis, et vita deformis ; ne sit deifica professio, et illicita actio.* (3) Sacerdotalis dignitas honoranda est, et a secularibus, et ab ipsis sacerdotibus. Quantum sint ab aliis honorandi sacerdotes, Mauritio imperatori declarat Gregorius Magnus : *Quid ergo mirum si illos vestra pietas dignetur honorare, quibus in suo eloquio honorem tribuens, eos aut Angelos, aut deos, ipse etiam appellat Deus ?* (4) Neque dumtaxat ab aliis, sed etiam ab ipsis sacerdotibus honoranda est sacerdotalis dignitas ; ut enim ait Tertullianus sacerdotem alloquens : *Si habes jus sacerdotis in temetipso ubi necesse est, habeas etiam disciplinam sacerdotis ubi necesse sit habere jus sacerdotis.* (5) Non multo tempore ante passionem suam, Christus assumpsit Petrum, et Jacobum, et Joannem (1), et ascendit in montem. Cur corporis sui gloriam ostentat Dominus, mox crucis ignominiam passurus ? Cur non omnes secum ducit discipulos ? ne absentes, aut mœrore repulsæ, aut invidiæ livore tabescant : cur Petrum, Joannem et Jacobum præ cæteris eligit? His quæstionibus respondet D. Ambrosius : *Petrus ascendit, qui claves regni cœlorum accepit ; Joannes, cui committitur Mater ; Jacobus, qui primus solium sacerdotale conscendit :* scilicet ut a Thaboris gloria discat Petrus, qualiter regere debeat Ecclesiam ; Joannes, qua reverentia teneatur inservire Deiparæ, et Jacobus quanto honore obeundum esset sacerdotale munus. Ad quod exemplo Apostoli cuncti urgentur sacerdotes. Sic de semetipso fatur Paulus : *Ministerium meum honorifico.* (2) Ubi D. Bernardus : *In omnibus exemplo Apostoli, honorificabitis ministerium vestrum.* (3) Quod tunc fit quando vita ministerio respondet, et morum sanctitas officii demonstrat sanctitatem. *Cunctos qui sacri altaris suggestu tantum excellere oportet merito, quantum gradu.* (4) Adæquet virtus gradus sublimitatem, et quanto major est eminentia honoris, tanto major sit sublimitas perfectionis. *Sacerdotalis officii sortem sibi vindicant* (4) sacerdotes. Fausta est sors quando sacerdotes digne suum obeunt munus. Nam et ab hominibus honorantur, et a Deo coronantur. Sors vero est infelix quando per vitam scelerosam, sacerdotale ministerium dehonestant. *Grandis dignitas sacerdotum, sed grandis ruina eorum, si peccant* (6), ait D. Hieronymus. Tanto magis scelerosi sunt sacerdotes pravi, quanto munus eorum majorem requirit bonitatem. *Magnum scelus est crimen admittere, quos nec conversationem decet habere secularem.* (7) At proh dolor ! quamplures sunt sacerdotes scelerosi, qui ab aliis honorari desiderant et semetipsos dedecorant ; qui totum in gradu non in vita constituunt honorem ; qui, ut animadvertit Bernardus, solam dignitatem zelant, non sanctitatem ? *Vides omnem ecclesiasticum zelum fervere sola pro dignitate tuenda ? Honori totum datur, sanctitati nihil, aut parum.* (8) Nec attendunt quod sanctitas dignitatem venustat, et sacerdotes super omnia commendat : nisi enim sanctitate fulgeant, a Deo condemnantur, et ab hominibus inhonorantur : sane *quanto dignitate, ordine et officio, aliis sumus altiores, tanto in con-*

(1) L. de Bapt. 7. — (2) Petr. Bles. in c. 2. Job. — (3) D. Ambr. L. de Dig. Sac. c. 3. — (4) L. 4. Ep. 31. — (5) Tert. L. de Exh. Cast. 7.

(1) Luc. 9. — (2) Rom. 11. — (3) Ep. 42. — (4) L. 2. ad Eccl. 4. — (5) Tert. L. de Vel. Virg. 9. — (6) In c. 43. Ezech. — (7) Cassiod. L. 8. Var. Ep. 2. — (8) L. 1. de Consid.

spectu Dei sumus despectiores, si dignitati indigna conversatio contradicit, si ordini inordinata vita obloquitur, si officii nostri munditiam vitæ incontinentia impugnat. (1) Cuncta vitia contemptui exponunt sacerdotes, sed maxime impudicitia contemptibiles eos reddit. *Libido ac lascivia sacerdotibus dignitatem abrogat.* Sacerdotes ob ministerii sanctitatem et sublimitatem, cunctis debent coruscare virtutibus, sed præsertim castitate. Idcirco bigamos a sacris arcet ecclesiastica disciplina. Sacerdos debet pollere vel virginitate, vel saltem continentia, si fuit matrimonio conjunctus : et, ut ait Gregorius Nyssenus, *memoriam pudoris habet pro pædagogo, ad vitam ducendam.* (2)

Agnoscit Tertullianus *censum nominis* (3), quia scilicet qui illustri aliquo donatur nomine, rem per nomen significatam habet, et in suis operibus demonstrat. Boni sacerdotes *census suos deferunt* (4), quia suis moribus censum nominis ostentant. Sacerdotes nominantur Angeli, Christi et Dei. Tres illi honoris tituli, ab eis expostulant castitatem, ut censum nominis habere dicantur. Nequeunt enim, 1. Angeli vere nuncupari, nisi sint castitate ornati, quam vocitat Cyrillus Hierosolymitanus *Angelorum conversationem, et incorporeæ naturæ puritatem.* (5) Neque, 2. Christi titulo insigniri debent, nisi castitas in illis fulgeat. Vicarii nomen Christo, Spiritui Sancto et sacerdoti tribuit Tertullianus : Christo, nam *Christus Dominus, qui ab initio vicarius Patris, in Dei nomine et auditus sit et visus.* (6) Spiritui Sancto, *sed Christus vicarium præfecit Paracletum.* (7) Sacerdoti, nam *sacerdos, Dei vicarius et minister est.* (8) Hæc vicarii ratio diversimode competit Christo, Spiritui Sancto et sacerdotibus. Christus etenim ita est vicarius Patris, et Spiritus Sanctus vicarius Filii, ut inter illas divinas personas nulla sit dependentia, nec dignitatis et naturæ inæqualitas et diversitas. Christum vero *distare a vicariis fas est.* (9) Sacerdotes namque et a Christo dependent, et sunt alterius ab illo naturæ, et ab ejus perfectione infinite distant. Christus Patris vicarius, ad procurandam Patris gloriam totus addictus est. Spiritus Sanctus *Christi vicarius* (10) docuit Apostolos, et perfecit quod Christus inchoarat. Christi vero vicarii *sacerdotes ab hac mortalitate sejuncti, ipsum dumtaxat corpus in terra gerentes, cogitatione et animo in cœlo degentes, quasi quidam cœlites, pro universo hominum genere sunt sacrati.* (1) Christus Patris vicarius suis sermonibus et operibus Patris majestatem manifestavit. *Secundum hæc enim vicarium se Patris ostenderat, per quem Pater et videretur in factis, et audiretur in verbis, et cognosceretur in Filio, facta et verba Patris administrante* (2) : Sacerdotes, Christi vicarii, Christi virtutes tenentur repræsentare, quia, ut ait Tertullianus, sacerdotio functus *census noster transfertur in Christum.* (3) Christi census est ex puritate existimatus, et a pudicitia sacerdotium suum accipit valorem : tunc sacerdotes sunt vere Christi vicarii, immo et Christi quando sunt pudici. Pudicitia adhuc dii demonstrantur : *Dii erimus si meruerimus illi esse de quibus prædicavit : Ego dixi : Vos Dei estis.* (4) Per castitatem vero merentur sacerdotes divino nomine donari : siquidem *castitas homines divinos efficit.* (5) Deus, qui est ubique ratione immensitatis, specialiter residet in cœlo. Sacerdotium *professio vitæ cœlestis est* (6), quia conversatione cœlum inhabitat. Deus est purus et incontaminatus, quia est a rebus corruptibilibus separatus ; et *cum sacerdos sit Deo dicatus, oportet ab omnibus cognationis suæ affectibus abdicari, postulat enim in eo viro perfectionem homine majorem, quippe qui Deo sit familiaris præ cæteris, situs in quodam divinæ humanæque naturæ, si verum fateri licet, confinio.* (7) Angelus major est homine, quia est pure spiritalis ; Christus est major homine, quia est Homo-Deus ; Deus est major homine, quia est hominis auctor et dominus, sacerdos castitati vacans est homine major, quia est Angelus, Christus et Deus. *Continentia totum prædicans sacerdotem* (8), cum his titulis se dignum demonstrat, et suo exemplo proximum ædificat.

3. *Nam et lucere in mundo Christianos oportebat ut filios lucis, lumen mundi unum et Deum et Dominum colentes, et nominantes.* (9) Multiplici autem de causa voluit Deus sacerdotes pudicitia lucere, 1. Ut sua puritate Deum gloficarent ; 2. Ut ministerium suum honorarent ; 3. Ut *et differentia constitueretur inter cultores unius, et plurimæ divinitatis.* (10) Gentilium dii et deorum cultores probrosi et immundi sunt, Christianorum Deus purissimus est, sacerdotes ejus decet pudicitia ; 2. Ut sua puritate lascivorum condemnarent

(1) Petr. Bles. in c. 2. Job. — (2) Hom. 3. in Eccl. — (3) Tert. Apol. 21. — (4) Tert. de Præsc. Hær. 32. — (5) Catech. 12. — (6) Tert. L. 3. adv. Marc. 6. — (7) Tert. L. adv. Valent. 16. — (8) Oleaster in c. 14. Lev. — (9) Tert. L. 4. adv. Marc. 3. — (10) Tert. L. de Præsc. Hær. 28.

(1) Cæs. Arel. L. 1. de Mon. Evang. 7. — (2) Tert. L. adv. Prax. 24. — (3) Tert. L. de Mon. 5. — (4) Tert. L. adv. Her. 5. — (5) S. Ephre. Ser. op. de Cast. — (6) Cassiod. ibid. — (7) Phil. Jud. de Mon. — (8) Tert. L. de Mon. 8. — (9) Tert. L. adv. Prax. 13. — (10) S. Tert. ibid.

fœditates : *Vel ut malis testimonio sitis.* (1) 5. Ut suo exemplo alios ad castitatem allicerent. *Sancti sacerdotes magisteria doceant sanctitatis, et plurima virginalis integritatis exempla quodam supernæ lucis fulgore resplendeant.* (2) 6. Ne pravo exemplo aliis præberent licentiam delinquendi : *Si enim sacerdotium integrum fuerit, tota Ecclesia floret ; si autem corruptum fuerit, tota fides marcida est.* (3) Pravus sacerdos libidinis æstuans ardore, 1. Extraneos scandalizat ; *nec ab extraneis bonam famam sectans* (4) ; 2. Ecclesiam devenustat ; *Apostoli census Ecclesia* (5), ab obsceno sacerdote dehonestatur ; 3. Alios ad malum provocat. *Qualis rector civitatis, tales et inhabitantes in ea.* (6) Vitium hominis privati ipsi soli est damnosum, vitium a sacerdote patratum toti plebi damnum affert. *Causa sunt ruinæ populi sacerdotes mali* (7) : quia cum sint totius populi forma et exemplar, sua pravitate alios ad iniquitatem pertrahunt : nam, ut obplorat D. Bernardus, *factus est sacerdos sicut populus, ut licentior populus sicut sacerdos fiat : mutuis ad vitia sese aut informant, aut fovent exemplis, pastores populi.* (8) Et tamen hac tempestate sunt plures *turpis conversationis spiritum pestilentem* (9) exhalantes, *sordent talibus Ecclesiæ* (10), qui venenoso suo halitu toxicant animas. *Misera eorum conversatio, plebis miserabilis subversio fit.* (11) Utinam attenderent ad salutare Ecclesiastici concilium, elucidat D. Cyprianus. Cum urbanitas aut necessitas exigit, *gustanda est non continuanda cum mulieribus præsentia ; sed quasi transeuntes feminis exhibenda est accessio quodammodo fugitiva.* (12) Absurde videtur dictum accessio fugitiva, nam dum quis appropinquando accedit, non potest fugiendo recedere. Verum belle dictum accessio fugitiva, ut cum quis accedit, jam recedat, cum accedit fugiat : sic accedat, et tanta cunctatione rem tractet, ut accessus recessum æmuletur, et approximatio fugæ proxima sit, et recedendi inchoatio. Sit fugax accessus, necessitas accessum aliquando expetit, sed periculum fugam exposcit, neque exsulat pietas, quam accusat periculum. Pietatis officium sæpe mentitur causam, ut videantur, et revideantur feminæ, et sæpe sæpius crebris his feminarum visitationibus, colloquiis, familiaritatibus, muneribus, *gratiam Dei transferunt in luxuriam.* (1) Caveat sacerdos ne sub specie pietatis vel afflet, vel hauriat luxuriæ venenum : famæ suæ consulat, ministerium suum consideret, Ecclesiæ honori provideat, cadendi occasionem fugiat. Sacerdos, si tibi *nunc et consors onerum domesticorum necessaria est, assume de viduis, fide pulchram, paupertate dotatam, ætate signatam* (2) : cum qua pudicitiam sollicite serves, quam debes ob sanctitatis ministerium, et Spiritui Sancto, cujus es templum.

Omnes templum Dei sumus, illato in nos et consecrato Spiritu Sancto, ejus templi æditua et antistita pudicitia est. (3) Sacerdotes qui in sua inauguratione Sanctum susceperunt Spiritum, sunt peculiari quodammodo Dei templum : quod ab ipsomet Spiritu Sancto consecratum est, tum per ejus gratiam, tum per ejus præsentiam. Neque solum pudici sacerdotis animus est templum, in quo Spiritus Sanctus inhabitat, sed etiam castum ejus corpus est templum illi dicatum. *Corpus virginis Dei templum est* (4), ait D. Ambrosius. Cui accinit D. Athanasius in gloriam virginitatis clamitans : *O virginitas, corona immarcessibilis, templum Dei, domicilium Spiritus Sancti !* (5) Magnum sane castitatis privilegium, quod tum animam, tum corpus templum Spiritus Sancti efficiat. Quare Sanctus Nilus sacerdotem hortatur, ut castitatem et in animo et in corpore servet : *Exerce puritatem in corde, et castitatem in corpore ; ea enim utraque templum Dei te efficiunt.* (6) Si vere Dei templum esse desideras, castimoniam ama, liba puritati atque pudori : nam hujus templi Spiritui Sancto sacrati, *æditua et antistita pudicitia est.* (7) Æduituæ autem templi trinum competit officium : 1. Ut templum ab omni impuritate mundet ; 2. Ut templum in puritate servet ; 3. Ut mundatum et purificatum templum venuste et decore ornet. Hæc tria officia sacerdotibus, ut templi Spiritus Sancti æduituis, necessario incumbunt. Debent namque templum, 1. Ab omni impuritate mundare ; 2. In munditia et puritate servare ; 8. Pulchre et decenter ornare.

1. *Ecce statim quasi in limine, duæ nobis antistites christianæ sanctitatis occurrunt : monogamia et continentia : alia pudica in Zacharia sacerdote ; alia integra, in Joanne antecursore ; alia placans Deum, alia prædicans Christum.* (8) Continentia et virginitas

(1) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 13. — (2) Eucher. — (3) Imperf. Hom 30. — (4) Tert. L. de Mon. 12. — (5) Tert. L. 1. adv. Marc. 12. — (6) Eccles. 10. — (7) D. Greg. L. 9. Ep. 64. — (8) Serm. 13. in Cant. — (9) D. Bern. — (10) Tert. L. 2. ad Ux. 8. — (11) D. Bern. Serm. Conv B. Paul. c. 42. — (12) L. de Sing. Clerc.

(1) Ep. de Jud. — (2) Tert. L. de Exh. Cast. 12. — (3) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 1. — (4) L. 2. de Virg. — (5) Tr. de Virg. — (6) In cap. Panæ. — (7) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 1. — (8) Tert. L. de Mon. 8.

sunt duæ antistites pudicitiæ, quæ templo Spiritui Sancto dicato, ministrant: 1. Virginitas in Joanne Baptista Christi prædecessore potissimum eluxit, et etiam in *sacerdotibus templi spiritualis* (1) fulgere debet; 2. Joannes fuit Christi præcursor, et ex D. Ephrem *Virginitas est præcursor atque cohabitator Spiritus Sancti.* 3. Joannes paravit viam Domino, et virginitas domicilium Spiritui Sancto præparat; 4. Joannes pœnitentiam prædicat, qua mundum Christo venturo paretur hospitium; castitas templum Spiritus Sancti ab omni inquinamento mundat. « Antiochus Epiphanes tempore Machabæorum templum Domini violenter ingressus, idolum Olympici Jovis in eo juxta Arcam testamenti posuit. Machabæi postea prævalentes, invenerunt locum pollutum, et post ejectas spurcitias, multis purgationibus locum mundaverunt. » (2) Si Machabæi tanta cura Hierosolym. templum ab inquinamentis mundarunt, quanto magis sacerdotes *sacrarii* (3) mundare semetipsos tenentur, templa Spiritus Sancti, Hierosolymitano templo *longe venerabiliora?* (4) Ita emundatio templo Spiritus Sancti competit: ut apud nonnullos Scripturæ sacræ interpretes, templum sub emundationis nomine denotetur: *Nonnulli emundationem interpretantur templum: vel quod mundior eo locus non esset, vel quod in eo mundatio sacrificiis et oblationibus perficeretur.* (5) Sacerdos, tu es templum Dei vivi, ejus emundationi incumbe; *de ipso omnem elimina sordem, cunctasque maculas absterge, utræque conveniunt, ambæ sibi invicem famulantur, puritas et charitas.* (6) Spiritus Sanctus est charitas et puritas, neque nisi in templo emundato dignatur habitare: a quo sunt abigendæ non solum carnis fœditates, sed etiam turpes mentis cogitationes. *Templum Domini cor ipsius hominis est. Hujus templi habitatores, cogitationes mentis, et cordis affectiones.* (7) Quando cogitationes mentis, et cordis affectiones puræ sunt, cum talibus habitatoribus in corde cohabitat Spiritus Sanctus; quando vero immundæ sunt, ab impuro illo loco abscedit Spiritus Sanctus, quare emundandum est cor, ut in illo loco resideat personalis Amor. In lege Moysis (8) præceperat Deus ne arbores lucique plantarentur in templo, ne Judæi ethnicorum imitarentur spurcitias. Gentiles deorum suorum templa densis arboribus offuscabant, ut suas occultarent turpitudines, et liberius inter arborum umbras nefaria crimina committerent. Ab his turpitudinibus alienos volens Deus Judæos, prohibuit ne arbores lucosque plantarent: *quoniam verum Dei templum non amœnitates postulat, sed severam castimoniam.* (1) Gentilium imitantur obscœnitates, qui venereas sectantur voluptates et mentem fœdis cogitationibus contaminant. In his dæmon tyrannidis suæ sedem posuit; a quibus debet ejici, ut Spiritus Sanctus recipiatur: quod tunc fit cum emundatur templum per pœnitentiam. *Quid enim mirum si eadem operatione spiritus iniquus educitur qua sanctus inducitur?* (2) Educto autem dæmone et in templo emundato suscepto Sancto Spiritu, æditua pudicitia templi puritatem magna cura conservat.

2. *Quæ nihil immundum aut profanum inferri sinat, ne Deus ille qui inhabitat, inquinatam sedem offensus derelinquat.* (3) Quamdiu mundum est templum, tandiu in illo manet Spiritus Sanctus; quapropter pudicitia æditua omni studio debet templi custodire munditiem, ne tanti habitatoris præsentia frustretur. Quam sic alloquitur Origenes: *Segrega te et secerne te, tanquam phialæ sanctæ, et sancta thuribula, solius templi Dei usibus, et Dei ministerio vacans.* (4) Vasa sacris altaribus destinata non licet ad profanos adhibere usus. Nemo ignorat pœnam quam etiam in hac vita luit impius Balthasar, ob profanata vasa templi: *Nos sumus et templa Dei, et altaria, et luminaria, et vasa.* (5) Sic loquuntur sacerdotes apud Tertullianum, qui ne profanationis et impietatis crimen incurrant, puritatem animæ et corporis servare tenentur; et ut ait S. Nilus, Dei donum seipsos efficere et revereri. *Peragere etiam debemus in ipsa Ecclesia sacrificia.* (6) Bonum et gratum illud est sacrificium, quo sacerdos seipsum Deo offert, seipsum mactat. Equidem in uno sacerdote multa sacrificia, aras multas, victimas quamplurimas enumerat S. Paulus. (7) « In pectore nostro castum altare ponentes, illa per legem jussa sacrificiis animalia mactemus in vitiis; immolantes hircum cum peremptione peccati, in quo odor mortis est; cædentes taurum, si deponamus superbiam; sacrificantes ovem, si mollitudinem et ignaviam, in charitate non tepidi, et spiritu ferventes ejiciamus: offerentes in nobis et agnum, si immaculati vivamus, et vitulum, si efficiamur malitia

(1) Tert. L. 3. adv. Marc. 7. — (2) Pet. Bles. Serm. 38. — (3) Greg. Naz. Orat. pro Bas. — (4) D. Chrysost. Orat. 3. adv. Jud. — (5) Agell. in Ps. 88. — (6) Laur. Just. de Triumph. Ag. Chr. 1. — (7) Rich. Vict. in Ps. 28. — (8) Deuter. 16.

(1) Phil. Jud. L. de Seraphim. — (2) Tert. L. de Jejun. 8. — (3) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 1. — (4) Hom. 11. in Lev. — (5) Tert. L. de Cor. Mil. 9. — (6) S. Nil. in Paræn. — (7) Ep. 5.

parvuli, ut unius purum pudicitia, alterius studium simplicitate referamus. Quale te sacrificium Deo exhibere video in templo tui corporis, in sacrario tui cordis, in immolatione tuæ carnis, in oblatione tuæ animæ. Immolas taurum cum pia humilitate depositus, cervicem altam percussisti timore divino. Immolas hædum cum omnia sinistræ partis opera justitiæ sectator interficis. Ovem jugulas, cum diligens operarius, studiosusque meditator divinæ voluntatis et legis, inertiam vitas, et ignaviam quasi pecus molle prosternis. Non est ut in victimarum inquisitione aliquis laboret, habet in seipso quod offerat, mactandas hostias in seipso habet, quin et ipse hostia esse potest, » si in castitate vivit. Nam, ut ait Isidorus Pelusiota, *pulcherrima victima est, piam mentem, et castam habere* (1) Hanc hostiam Spiritui Sancto offert sacerdos pudicus, templi ædituus, cujus puritatem sollicite conservat, et adhuc pulchre et venuste ornat.

3. *Disciplina Apostolorum proprie quidem instruit ac determinat principaliter sanctitatis omnis erga templum Dei antistitem.* (2) Etenim cum Spiritus Sanctus sit sanctus, æquissimum est ut sacerdotes ad ejus cultum sacrati, sanctitate floreant, et templum illius sanctitate exornent. Idcirco sanctuarium nuncupatur; quia sanctitudo illud decet : et adhuc porta justitiæ dicitur, quia ut animadvertit Isidorus Clarus, sacerdotes illi inservientes, debent esse justi. In laudem Heliodori prædicat D. Hieronymus, *quod basilicas Ecclesiæ, et Martyrum conciliabula, diversis floribus et arborum comis adumbrarit.* (3) Hujuscemodi Ecclesiæ ornatus viget adhuc multis in locis. Quomodo templum Spiritus Sancti ornare et decorare debeat sacerdos, optime declarat Laurentius Justinianus : « Quoniam in medio habitare desideras, spirituale eidem constitue templum, non de sectis marmoribus, nec de quadratis lapidibus, neque de parietibus pictis, sed de vivis et fulgentibus gemmis, aureisque laminis, quas rubigo non tangat, nec denigret pulvis, sed charitatis purget ignis, morum disciplina detergat, et virtutum decoret varietas. (4) » Pulchre Spiritus Sancti templum ornat, qui morum sanctimonia, vitæ innocentia, et pudicitiæ nitore illud decorat: siquidem *pudicitiæ est flos morum, decor sexuum, honor corporum, fundamentum sanctitatis.* (5) Tali autem sanctitate sanctificatur, honore honestatur, decore venustatur, flore decoratur. His ornamentis deliciatur Deus, et templo adeo pulchre decorato libenter assistit, et vos, sacerdotes, vere vos Spiritus Sancti antistites monstratis, *cum pudicitiam in qua Deus habitat, non dicam diligitis, sed luculentis moribus adornatis,* (1) quam adhuc debetis Christo, ob Eucharistiæ sacramentum.

III. PARS. De *cœna pura* (2) loquitur Tertullianus. Quid autem per cœnam puram intelligat, in dubium revocatur. Nonnulli cœnam puram volunt, in qua admittebantur aridæ escæ, non vero dapes ex cæde animalium cruentatæ. *Mensa pura est a cruentis dapibus pro cibo panis apponitur, sed pro obsonio, pro condimento hyssopus.* (2) Alii per cœnam puram illam intelligunt, non quæ abstinet ab esu animalium, sed ab ingluvie et ebrietate, in qua necessitati consulitur, voracitati vero non indulgetur. Ad hanc respicit Tertullianus aiens : *Pastum et potum pura nosse, non ventris scilicet, sed animæ causa.* (4) Verum cœna pura dicenda est Eucharistia ; tum quia purissimum Christi corpus et sanguinem continet ; tum quia puritatem requirit in sacerdote, qui eam, 1. Consecrat ; 2. Administrat ; 3. Manducat.

1. *Veste sacerdotali exornatus.* (5) Eucharistiam consecrat sacerdos, ut ab indumentis quibus ornatur, discat pudicitiam. Hanc autem potissimum ediscet, 1. A tunica linea qua dealbatur ; 2. A zona qua præcingitur ; 3. A manipulo, qui in brachio defertur. 1. *Tunicas habent sacerdotes lineas, cum totum corpus candori castitatis dedicant.* (6) In tunica qua dealbatur sacerdos, duo consideranda sunt : et color, et materia de qua conficitur, et in utroque sacerdotalis castitas denotatur. Tunica est alba, albedo autem puritatem indicat. Est linea, linum etiam castitatem significat. Et hæc est ratio, ut bene animadvertit D. Augustinus, cur de lino et non de lana conficitur. *Lana de commixtione animalium nascitur : linum vero sine carnis voluptate de terra procreatur : ideo castitatis imaginem præferre videtur.* (7) 2. Accinctis renibus jubebantur Hebræi agnum comedere, quo ritu omnis libido coercebatur. Sacerdos etiam sacra operaturus mysteria, cingulo præcingitur, ut externæ præcinctioni, puritas animæ et corporis respondeat : *Per zonam ac temperantiam restinguatur pars illa, quæ libidine æstuat ; ac*

(1) L. 3. Ep. 75. — (2) Tert. L. de Pud. 20. — (3) Ep. 1. ad Heliod. — (4) Serm. de Euch. — (5) Tert. L. de Pud. 1.

(1) S. Zeno. — (2) Tert. L. 1. ad Nat. 13. — (3) Phil. Jud. L. de Vit. Contemp. — (4) Tert. L. de Pœn. 9. — (5) Tert. L. adv. Jud. 14. — (6) Bed. L. 15. de Tabern. 8. — (7) Serm. 217. de Temp.

veluti hinnitum edit. (1) Neque tantum debet esse purus altaris minister ab omni fœditate, sed adhuc castitate nitere. Ad sanctum illud assumptus est ministerium, ut *non lasciviæ frondibus, sed sanctimoniæ floribus præcingeretur.* (2) Renes præcingat sacerdos accedens ad altare, et serio recogitet, se esse in conspectu supremi judicis, qui scrutatur renes et corda, et nullo modo falli potest. Facile homines decipiuntur, qui cum exterius tantum, et non interius videant, sæpenumero sacerdotem castum judicant, qui vere castus non est : at Deus, qui renes videt, et scrutatur corda, qui interius et exterius perspicue conspicit, nullo modo fallitur. Quare ad altare deferenda est castitas, non quæ vera censeatur ab hominibus, sed quæ talis, Deo teste, comprobetur : *Probet se unusquisque, et uti præcipitur, sic agat. Renes vestros inquit, accingetis, quia sunt hæc vitæ semina, quibus virgines generantur. Propterea primum hoc loco, et lex castitatis in renibus, quorum scrutator est Deus, per seipsum adfigitur.* (3) 3. In brachio Manipulum defert sacerdos, qui ad ejus memoriam revocat fidem Deo debitam, cui desponsatus est. Idcirco nonnulli Manipulum conferunt cum annulo, quem contrahentes matrimonium sibi mutuo porrigunt, in signum fidei inviolabiliter servandæ : his castimoniæ indiciis indutus sacerdos, *sic devotionis affectu se componat, virtutum se ornet gemmis, sicque dominicæ memor passionis, ad sanctum accedat altare, divina suscepturus mysteria.* (4) Sacerdos qui non ornatur pudicitiæ floribus, sed lasciviæ frondibus præcinctus, ad sacra accedit, imitatur impietatem imperatoris illius, qui Adonidem in Bethleem posuit, et erexit Veneris statuam supra Calvarium, ubi Salvatoris crucem fideles venerabantur. *Quicunque enim ad altare Domini accedit inquinatus luxuria, juxta Filium Virginis idolum ponit Veneris : qui sacra illius verba sacramenti ore immundo profert, in faciem Salvatoris spuit : et cum in os immundum sanctissimam carnem imponit, eam quasi in lutum platearum projicit : ad suum judicium ad hoc sacramentum accedit, qui adhuc alienæ cuticulæ tactu hilarescit, qui æstibus vitiorum exardescit.* (6) Multimoda ratione probat Petrus Blesensis; quam criminosus sit sacerdos qui ore polluto Eucharistiam consecrat, et tantum mysterium impura manu tangit, et administrat.

2. Angelica puritate fulgere debet sacerdos, *cui Deus censum suum credidit* (1) : Eucharistiam scilicet, in qua totus Christi continetur census. Si alias Judæi observabant *cœnas puras* (2), nonne Eucharistiam debet observare sacerdos, ut eam nonnisi puris manibus tractet ? *Eucharistiæ sacramentum, nec de aliorum manu quam præsidentium sumimus.* (3) Mundus sit igitur qui auctorem munditiæ administrat. Ad puritatem, sacramenti ministrum vulgari comparatione stimulat Anastas. Sinaita : *Dic, age, si cœnum manibus gestares, auderesne vestes regias attingere ? quid igitur eum, quem vilibus vestimentis habes honorem non itidem impendis Deo ?* (4) Alia ratione utitur Petrus Blesensis, ut sacerdotes ad munditiem alliciat. Adducit enim verba Evangelici Prophetæ, qui a sacerdotibus vasa Domini deferentibus exigit puritatem. Inde a majori ad minus concludit munditiam sacerdotum, qui ipsum in suis manibus deferunt humanatum Verbum. *Verbum Prophetæ est : Mundamini qui fertis vasa Domini; quanto mundiores esse oportet, qui in manibus et in corpore portant Christum ?* (5) Plus audet Petrus Damian. et manum sacerdotis Christum contingentem, Mariæ Christum concipienti quodammodo adæquare videtur, ut eum ad Marianæ puritatis imitationem alliciat : *Plane sicut concipienti deificæ Virgini non virile semen influxit, sed virtus Sancti Spiritus obumbravit; ita nunc in altari positum sacramentum, eadem Sancti Spiritus virtus est quæ vivificat, et necesse est ut hoc pudica manus, et impolluta contingat.* (6) Pudica sit mens, castum sit cor, mundum sit corpus, impolluta sit manus, quæ eum tractat in sacramento, quem beatissima Virgo castis concepit visceribus. Dei Filius homo futurus, nonnisi ex purissima et ex omni parte illibata Virgine prodire voluit. Hanc voluit habere matrem, quæ virgineæ puritatis candore fulgeret; puritatem virgineam imitetur sacerdos, in suis manibus portans eumdem Christum quem in suo utero Maria portavit. Quod cum admiratione percipit et declarat D. August. *O veneranda sacerdotum dignitas, in quorum manibus velut in utero Virginis, Filius Dei incarnatur! O sacrum et cœleste mysterium, quod per vos Pater, Filius et Spiritus Sanctus operatur ! Uno eodemque momento temporis idem Deus qui præsidet in cœlis, in manibus vestris est in sacramento altaris. O vere nobilis*

(1) Gregor. Naz. Orat. 42. — (2) Tert. L. de Pud. 6. — (3) Pasch. L. de Corp. et Sang. Dom. 22. — (4) Laur. Just. L. de Sac. Con. 24. — (5) D. Hier. — (6) Pet. Bles. Ser. 58.

(1) Tert. L. 2. ad Ux. 8. — (2) Tert. L. 5. adv. Marc. 4. — (3) Tert. L. de Cor. Mil. 3. — (4) Orat. de S. Syn. — (5) Ep. 123. — (6) Op. 28. dissert. 1. c. 1.

sanctitudo manuum! (1) Qualis, quæso, impuri sacerdotis temeritas, qui pollutis manibus tantum audet contingere mysterium? Prohibentur sacerdotes ferre vasa Domini, nisi prius lotis manibus, et Dominum cœli et terræ impuris manibus tractare præsumit impurus sacerdos, et manus, quibus probrosum scortum tetigit, audet *eas manus admovere corpori Christi* (2); et post contaminatum sacratissimum a lasciviosis ministris ministerium, *ipsi tradunt aliis quod contaminaverunt?* Tam exsecrandum facinus Judæorum crimine atrocius existimat Tertullianus, et merito. *Proh scelus! semel Judæi Christo manus intulerunt, isti quotidie corpus ejus lacessunt. O manus præcidendæ! viderint jam an per similitudinem dictum sit: Si manus tua scandalizat te, amputa eam. Quæ magis amputandæ quam in quibus corpus Domini scandalizatur?* Quanto atrocius est exsecrandum illud crimen, tanto est majori pœna puniendum. Ut enim ait Paschasius: *Constat quia nulli periculosius divina mysteria contingunt, quam luxuriosi* (3) sacerdotes, qui puritate debent nitere dum Eucharistiam consecrant, administrant et manducant.

3. Sacerdos post consecratum Eucharistiæ mysterium, illud ore manducat, et in suo sumit pectore: non finitur enim Missa, nisi facta a sacerdote communione, et ut ait Tertullianus, *statio solvenda sit, accepto corpore Domini.* (4) Susceptio autem tanti mysterii magnam requirit puritatem in suscipiente. *Ad cœnam quales vocari jubet* (6), quales Eucharistiæ exigit puritas. Ex puritate et nitore vasorum, quæ ad sacram adhibentur mensam, munditiem suscipientium infert D. Chrysostom. *An non vides vasa abluta, adeo nitida et splendida? His longe mundiores oportet nos esse, his sanctiores et splendidiores. Quare? quoniam propter nos fiunt talia.* (6) Eamdem colligit adhuc os aureum ex ritu qui olim in Ecclesia servabatur. Diaconus namque alta voce clamabat solos sanctos ad sanctum mysterium accessuros: *Cum dicit: Sancta sanctis, hoc dicit: Si quis non est sanctus, non accedat: non simpliciter dicit a peccatis purus, sed non peccatorum tantum liberatio, verum et Spiritus præsentia sanctum facit. Nolo vos tantum, inquit, a cœno esse liberatos, verum et candidos ac splendidos.* (7) Venerabilis Beda versans istud Lucæ (8), ubi Dominus corporis sui sacramentum instituturus dixit discipulis quod introeuntibus in civitatem occurret eis homo amphoram aquæ portans, ex occursu aquæ cum Eucharistiæ institutione, desiderat in conviva sacramenti puritatem, puritatis baptismatis æmulam: et ob hanc causam, ut acute animadvertit Tertullianus, Salvator aquam et sanguinem *de vulnere perfossi lateris emisit; quatenus qui in sanguinem ejus crederent, aqua lavarentur, qui aqua lavissent, etiam sanguinem potarent.* (1) D. August. (2) puritatem angelicam exoptat in suscipiente Eucharistiam, quæ ideo dicitur panis angelicus; nam si manna, quod erat tantum figura sacramenti, panis Angelorum nuncupatur, quanto magis hic titulus Eucharistiæ debetur? *Israël in deserto Angelorum panibus manna cibatus.* (3) Tandem Tertullianus puritatem beatorum requirit in manducante Eucharistiam, quæ cœli felicitatem præfigurat. *Cœna paratura, vitæ æternæ saturitatem figurat.* (4) Qui absque ulla prævia dispositione accedunt ad altare et impure suscipiunt sacramentum, *convivium dominicum infamant.* (5) 1. Quia suo sacrilegio illud profanant; 2. Judæ crimini participant: « Tales sunt socii Judæ proditoris, de quo in Joanne legitur: Post buccellam introivit in eum Satanas; nam et ante in eum introivit; sed quia corpus Christi indigne accepit, magis possedit eum diabolus. » (6) 3. Peccata et supplicia accumulant; nam, ut ait Algerius, « Agnum Dei sine macula, qui Virginis est Filius, luxioriosi sumunt periculosius, quia cum in sacramento Christo uniri debeamus conformitate passionis, et munditiæ, nihil sic adversatur passioni crucis, ut voluptas; nihil sic munditiæ, ut fœditas; nihil sic ejus unitati ut fornicariæ societatis unitas. » (7) Ne ergo tot criminibus scelerosi simus, *portemus et nos Deum in casto corpore, quem virginis casta membra portarunt.* (8)

(1) Conc. 2. in Ps. 36. — (2) Tert. L. de Idol. 7. — (3) L. de Corp. et Sang. Dom. 22. — (4) Tert. L. de Orat. 14. — (5) Tert. L. 4. adv. Marc. 30. — (6) Hom. 3. in Ep. ad Eph. — (7) Hom. 61. ad pop. — (8) Luc. 22.

(1) Tert. L. de Bapt. 16. — (2) L. qq. Vet. Test. q. 2. — (3) Tert. L. adv. Jud. 3. — (4) Tert. L. 4. adv. Marc. 31. — (5) Tert. L. 2. ad Ux. 4. — (6) Dion. Carth. — (7) Alger. L. 1. de Sacra. Altar. 22. — (8) D. Aug. Serm. de Nat. Dom. — (9) Tert. L. de Exh. Cast. 12.

CONCIO SEXTA.

Sufficiant *ad consilium continentiæ vel ista præcipue apud nos: importunitas liberorum, ad quos suscipiendos legibus compelluntur homines; quia sapiens quisque nunquam libens filios desiderasset.* (9) Fatur de Romanis Tertullianus, qui antequam fuissent Evangelii luce irradiati, sibi subditos ad matrimonium compellebant, et in cœlibes pœ-

nales leges decernebant, quarum meminit, ostentans Christianos his legibus non esse obnoxios. *Aliud est, si et apud Christum legibus Juliis agi credunt, et existimant cœlibes et orbos ex testamento Dei solidum non posse capere.* (1) Alludit ad leges Julias, quæ cœlibatus et orbitatis pœnas continebant. Hæ autem leges dicebantur Caducariæ, quia cœlibes nihil capiebant ex testamentis, legata eis facta fiebant caduca, ibantque in fiscum nisi intra dies centum parerent. Solidum autem capere, de quo hic agitur, idem est ac fieri hæredem. Hæreditate autem et legatis, cœlibes ultra viginti annos frustrabantur, et ita, ut ait Plutarch. « plerique Romanorum uxores ducunt, liberosque suscipiunt, non ut hæredes habeant, sed ut hæredes fieri ipsi possint. (2) » Julius Cæsar (3) hujusmodi tulit leges, quæ adauctæ sunt ab Augusto politiæ causa, utroque ad temporale reipublicæ bonum respiciente. *Nunquid ergo hujusmodi et reipublicæ prospectu aguntur, ne civitates deficiant, si soboles non exerceantur; ne leges, ne jura, ne commercia delabantur; ne templa derelinquantur? Hæc audire desiderant, qui filios quærunt.* (4) Apud Judæos etiam maledicta erat continentia et virginitas: et *necessario succedendum erat in matrimonium fratris sine liberis defuncti. Primum, quia adhuc vetus illa benedictio decurrere habebat: Crescite et redundate. Dehinc quoniam patrum delicta etiam de filiis exigebantur. Tertio, quoniam spadones et steriles ignominiosi habebantur.* (5) Cum enim quivis ex sua progenie nasciturum Messiam speraret, cœlibes et orbi a Deo maledicti existimabantur. *Itaque, ne proinde maledicti judicarentur, qui non naturæ reatu, aut mortis præventu orbi decessissent, ideo illis ex suo genere, vicaria, et quasi posthuma soboles supparabatur.* Abrogata autem fuit lex Julia; nam Constantinus Magnus cœlibatus pœnas sustulit. Evacuata est etiam lex Mosaica, qua frater defuncti fratris uxorem ducere, eique prolem suscitare tenebatur. Tantum abest ut cœlibatus et virginitas, pœna, ignominia et maledictione mulctentur in lege evangelica: quin imo honore, gloria et præmio coronantur. Idcirco Apostolus *nunquam nuptias ita permittit, ut non potius ad suum exemplum nos eniti malit. Felicem illum, qui Pauli similis exstiterit!* (6) Perpetuam servavit Apostolus virginitatem, alios suo exemplo ad servandam virginitatem stimulat. Felices et millies felices regulares florentes virginitate, 1. Auctorata; 2. Consecrata; 3. Observata.

(1) Tert. L. de Mon. 16. — (2) Sozom. L. 1. Hist. Eccl. — (3) Dio. L. 55. — (4) Tert. L. de Exh. Cast. 12. — (5) Tert. L. de Mon. 7. — (6) Tert. L. 1. ad Ux. 3.

Ipso Domino spadonibus aperiente regna cœlorum, ut et ipso spadone, ad quem spectans et Apostolus, propterea et ipse castratus, continentiam mavult. (1) Triplici ratione ad virginitatem allicere nititur Apostolus, quam nuptiis merito præponit, 1. Semetipsum virginem prodit; 2. Christi virginis exemplum proponit; 3. Cœlum quod est præmium virginibus propositum, ante oculos objicit. Nonobstantibus tamen illis rationibus, hæretici hujusce ætatis nuptias continentiæ præponunt, pudicitiam aversantur, et quanta possunt amaritudine in castitatis votum tanquam diaboli negotium debacchantur. Verum prætermissis novatorum cachinnis, quantum sit laudabilis Deo dicata virginitas, inde constat, quia auctoratur, 1. Patrum testimonio; 2. Christi exemplo; 3. Deiparæ proposito.

1. Lutherani et Calvinistæ virginitatem depretiantes, propriis se telis confodiunt; nam in sua confessione, fatentur Ecclesiam in puritate perseverasse usque ad finem quarti seculi. Patres autem, qui quatuor primis seculis vixerunt, uno ore virginitatis encomia prædicant. D. Ambr. in virginibus angelicam agnoscit dignitatem: *Supergreditur virginitas conditionem humanæ naturæ, per quam homines Angelis assimilantur.* (2) D. Hieron. (3) virgines, Ecclesiæ militantis Angelos nuncupat, asseverans quod Dei Filius statim ac humanatus et de Virgine natus est, in terris familiam angelicam instituit: *ut qui ab Angelis adorabatur in cœlis, haberet Angelos in terris.* Tertullian. in fine secundi seculi conversans cum mortalibus, audacter pronuntiat, quod continentes et virgines *de familia angelica deputantur* (4), et quasi parum sit virgines assimilari Angelis, et de angelica familia deputari, plus audent Sancti Cyprianus et Basilius Magn. ex D. namque Cypriano, virginitas *resplendet ad sanctimoniam Dei.* (5) Ex Magno etiam Basilio, *magnum est virginitas, incorruptibili Deo (ut summatim dicam) hominem Deo similem faciens.* Nec mirum si Patres tot encomiis virginitatem prædicant, quæ Christi exemplo commendatur.

2. *Novissimus Adam, id est, Christus, innuptus in totum, quod etiam primus Adam ante exsilium.* (5) Idcirco nuncupatur a Germano Constantinopolitano, *virginitatis the-*

(1) Tert. L. de Mon. 3. — (2) L. de Virg. (3) Epist. 2. — (4) Tert. Lib. 1. ad Ux. 4. — (5) Lib. de Ver. Virg. — (5) Tert. L. de Mon. 5.

saurus (1); a Gregorio Nysseno, *virginitatis germen* (2); a Ruperto, *virginitatis filius* (3); a S. Maximo, *virginalis puer* (4); a D. Hieronymo, *sponsus virginalis;* a D. Augustino, *castitatis auctor*, *magister castitatis*, et a S. Joan. Damasc. Virginitatis decus et ornamentum : *Christus virginitatis decus est, et ornamentum, ut non modo ex Patre citra congressum genitus, sed etiam quod carnem ex Virgine sine virili congressu assumpserit, ipseque omnibus numeris absolutam virginitatem in seipso ostenderit.* (5) Christus ab æterno ex Patre virgine generatus, et in tempore ex matre Virgine natus, in seipso omnibus numeris absolutam virginitatem demonstravit; quapropter merito virginitatis decus et ornamentum dicitur. Ut autem ait D. Hieronymus : *Christus Dominus in se et in Matre dedicavit virginitatem.* (6) In se, quia eam habuit, ostendit et æstimavit ; in Matre, quæ eam voto auctoravit.

3. Maria concipi potest, antequam pariat, dum peperit, et postquam peperit Christum; et ubique est Virgo, 1. Virgo ante partum, quia *nullus omnino hominum nativitatis Christi fuit conscius in conceptu, cum Virgo Maria Verbo Dei prægnans invenitur.* (7) 2. Virgo in partu. *Ex Virgine natus est Christus, licet ex desponsata, tamen integra.* (8) 3. Virgo post partum ; *ut uterque titulus sanctitatis, in Christi censu dispungeretur, per Matrem et Virginem, et univiram.* (9) Maria est univira, quia Josepho soli fuit desponsata ; Virgo, quia virginitatem perpetuo servavit. Quare sic loquitur apud D. Augustin. *Regnum teneo virginitatis, et Regem genui castitatis. Ingredientem et egredientem habui in palatio filium imperatoris, et de manibus meis non amisi clavem regni pudoris.* (10) Tanta est Mariana puritas ut a Patribus præcipuis commendetur elogiis ; nam a D. Epiph. propalatur *indubitata virgo* (11) ; a D. Hildeph. prædicatur *virginitatis princeps* (12); a Cyrillo Alex. *corona virginitatis* (13) nuncupatur; a Chrysologo, *virginitatis insigne, pudicitiæ decus* (14) appellatur ; a Proclo Constantinopol. Antistite *virginum gloriatio* (15) vocitatur, et ab Hugone Cardin. nuncupatur, *virginitatis primicera* (16), quia Deo virginitatem sacravit, et prima de servanda puritate mentis et corporis, votum emisit. Fuerunt quidem virgines ante Deiparam, sed nulla ante Mariam, Deo virginitatem suam obtulit : Maria virginitatis primicera, prima inter mulieres sacratæ virginitatis vexillum extulit: *Egregia igitur Maria, quæ signum sacræ virginitatis extulit, et intemeratæ integritatis pium Christo vexillum levavit* (1) : et ob hanc causam, ut animadvertit Richardus a S. Laurentio, Maria Virgo virginum dicitur, quia prima inter cæteras virginitatem vovit : ideo *virginitatis signifera est et exemplar* (2), quia scilicet prima signum virginitatis extulit, et aliis virginitatis exemplum præbuit. Neque solum Virgo virginum, sed adhuc Mater est virginum ; nam, ut optime ad propositum ratiocinatur Albertus Magn. « B. Virgo est Mater omnium in virginitate, quæ prima sine præcepto, consilio, vel exemplo, omnes virgines, per virginitatis munus Deo obtulit : per quod imitationem virginitatis genuit. (3) » Nam, ut belle fatur ad propositum Tertullianus, *terra dedit benedictiones suas; utique illa terra virgo, nondum pluviis rigata, nec imbribus fecundata : ex qua homo tunc plurimum plasmatus est, ex qua tunc Christus secundum carnem ex Virgine natus.* (4) Confert nativitatem temporalem Christi cum productione Adami, et sicut primus homo ex terra virgine plasmatus est, ita Christus Dominus ex Maria Virgine natus est.

Invenitur etiam in jure civili Græca quædam, quinionem enixa filiorum, semel, omnium mater, unici fœtus parens multiplex, unici uteri puerpera numerosa. (5) Potiori jure Maria prædicatur *puerpera num erosa*, quia (ultra Christum, quem in Bethleem sine dolore parturivit), est etiam *omnium mater*, fidelium scilicet, quos juxta crucem Salvatoris peperit cum doloribus, et cunctarum adhuc virginum, quæ virginitatem suam Deo vovent. Quot sunt virgines consecratæ, tot sunt Marianæ maternitatis fœtus : neque in Bethleem tantum tempore imperatoris Augusti, aut juxta aram crucis, tempore dominicæ passionis, fecunda est Maria, sed in toto orbe, et in cunctis seculis fecundissima est ejus virginitas : *Cæterum quam multos hodie parit sanctissima illa fecundissimaque virginitas ! quam felix ejusmodi generatio, fecunda et incorrupta posteritas !* (7) Fecundam Mariæ puritatem denotatam vult Hieronymus his verbis Sponsi Cant. 4. « Hortus conclusus, fons signatus. Emissiones tuæ paradisus. » Per hortum conclusum, Mariana significatur integritas ; per emissiones vero multimodo ejus innuitur fecunditas. *Quod clau-*

(1) Orat. de Nat. — (2) Hom. 13. in Cant. — (3) In Joel. — (4) Serm. de Nat. Dom. — (5) L. 4. de Fid. c. 5. — (6) Ep. 22. ad Eustoch. — (7) Tert. L. adv. Jud. 13. — (8) Tert. L. de Vel. Virg. 6. — (9) Tert. L. de Mon. 8. — (10) Serm. 26. de Temp. — (11) Hær. 7. — (12) L. 7. de Deipar. 1. — (13) Hom 6. Cont. Nest. — (14) Serm. 46. — (15) Orat. 6. in Laud. Virg. — (16) In c. 1. Luc.

(1) S. Ambr. L. de Init. Virg. 5. — (2) L. 4. de Laud. Virg. (3) Sup. Miss. c. 82 — (4) L. adv. Jud. 13. — (5) Tert. L. de An. 6. — (6) Gal. apud. Titelm. in Alleg.

sum est atque signatum similitudinem habet Matris Domini, Matris et Virginis : et tamen perpetua est Mater virginum. Sequitur enim : Emissiones tuæ paradisus. (1) Emissiones significant germina quæ ex arbore pullulant. Maria arbor plantata secus decursus aquarum, et gratiarum imbribus irrigata et fecundata, germinat flores et fructus pudicitiæ. Quare Joannes Damasc. Mariam nuncupat plantam feracissimam, quæ longe et late pudicitiæ diffundit ramos, et abunde fert castimoniæ fructus : *Tu virginitatis feracissima planta : per te enim virginitatis pulchritudo latissime se diffundit* (2): quia non tantum in se, sed etiam in aliis, uberes castitatis flores et fructus feracissimo proventu fundit. Hujusmodi autem flores et fructus pudicitiæ, quos beatissima Virgo germinat, sunt flores et fructus paradisi. Inter paradisi laudes eximia illa est, quod uberes fundebat castitatis proventus. Quamdiu protoparentes versati sunt in paradiso, tamdiu fuerunt virgines. *Adam adhuc integer.* (3) Idem de Eva asseverat Tertullian. *Adhuc felix, adhuc digna paradiso, adhuc virgo.* (4) Paradisiaca Adami integritas, Evæque virginitas, puritatem tum animi, tum corporis complectebatur. Emissiones Mariæ paradisi integritatem æmulantes, germinant *totam et solidam virginitatem.* (5) Tota virginitas ex puritate tum animi, tum corporis integratur. Utramque B. Virgo obtulit cœlesti Sponso, qui ideo pascitur inter lilia in plurali, quia binam illam puritatem exoptat. « Pascitur inter lilia, et ideo vovit virginitatem : quasi hoc ipso diceret : Lilia desiderabat, lilia ei affero, id est, duplicem virginitatem, mentis scilicet et corporis : quod notatur per hoc quod dicitur : Inter lilia. » (6) Duplicem hanc carnis et cordis munditiem, in virgine Christo desponsata, desiderat adhuc Apostolus : « Despondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo. » (7) Nam, ut venuste animadvertit Richard. a S. Laurentio : Cum dixisset virginem, noluit subsistere, sed subjungit castam, ut sic innueret ipsum requirere duplicem castitatem, nec unam sine altera ei complacere. » Siquidem aliæ virgines sunt castæ, aliæ non castæ : virgines non castæ habent integritatem corporis, non vero puritatem cordis, quæ, ut belle Tertullianus, *sine sponsalibus virgines desinunt esse* (8) ; nam animo mœchantes, castitatem cordis amittunt, licet conservent integritatem carnis, cujusmodi erant Gentilium virgines, corpus habentes integrum, et mentem fœdis cogitationibus, et affectionibus pollutam. De quibus sic fatur S. Ambros. *At certe ipsis gentibus inter aras et focos, venerabilis solet esse virginitas : et in quibus nulla meritorum est pietas, nulla mentis integritas ; in iis tamen carnis virginitas prædicatur.* (1) Virgines castæ sunt, quæ simul cum integritate corporis, illibatam custodiunt puritatem cordis, et utramque Deo vovent, ad instar Mariæ, quæ eas suo exemplo docuit præstitit que formam quam ediscerent: quas ideo hortatur S. Hildephonsus : *Habetis egregii magisterii formam, habetis exemplar in ea perfectæ virginitatis.* (2) Ambulate in semitis ejus ; a Maria discite castitatem; Mariæ sequimini castitatem. Maria prima castitatis emisit votum. *Adducentur Regi virgines post eam.* (3) Recte post eam, non ante, quia ante virginem nulla voto virginitatem suam Deo obtulit, *primatum sola vindicat sibi* (4), post Mariam tamen plures virgines virginitatem vovent, et puritatem mentis, et corporis Deo consecrant.

II. PARS. Unde sic fantur apud Tertullianum : *Cum tantam oblationem Deo offerimus, ipsius corporis et spiritus nostri, cum illam etiam naturam consecramus.* (5) Multimoda ratione castitatis votum magna oblatio dicitur, 1. Quia totam naturam ex anima et corpore adunatam consecrat ; 2. Quia ejusmodi consecratio Deo offertur, quia est *summum magnum.* (6) 3. Quia talis oblatio fit per votum, quod est actus latriæ, quæ inter virtutes morales tenet principatum. (7) 4. Quia voventes ad magnum sublimat honorem: *Neque enim et virginitas, quia virginitas est, sed quia Deo dicata est, honoratur : quæ licet in carne servetur, spiritu tamen, religione ac devotione servatur.* (8) 5. Quia per oblationem virginitatis, virgo fit *sacrarium Sancti Spiritus.* (9) 6. Potissimum, quia hujusmodi consecratio, cujus Spiritus Sanctus est *consecrator* (10), processionem Spiritus Sancti imitatur. Processio qua personalis producitur Amor, est, 1. Sapiens et illustrata ; 2. Voluntaria et libera ; 3. Ardens et sufflammata.

1. Tertullianus Spiritum Sanctum nuncupans *tertium gradum majestatis* (11), docet tres esse in Deitate personas : Patrem, Filium et Spiritum Sanctum, qui a Patre

(1) L. 1. adv. Jov. — (2) Orat. 1. de Deip. — (3) Tert. L. de Vel. Virg. 8 — (4) Tert. L. de Vel. Virg. 5. — (5) Tert. L. de Mon. 3. — (6) Rich. a S. Laur. L. 3. de Laud. Virg. — (7) 2. Cor. 11. — (8) Tert. L. de Vel. Virg. 11.

(1) Lib. 3. de Virg. — (2) Serm. 3. Assumpt. — (3) Ps. 44. — (4) D. Bern. Serm. 7. de B. Virg. — (5) Tert. L. de Vel. Virg. 13. — (6) Tert. L. 1. adv. Marc. 3. — (7) S. Tom. 22. q. 88. a. 6. — (8) D. Aug. L. de B. Virg. 8. — (9) D. Ildep. de Virg Mar. 10. — (10) Dub. Tert. L. de Trin. — (11) Tert. L. adv. Prax. 30.

Filioque producitur : cujus productio est non cæca, sed oculata ; tum quia voluntas, quæ est ejus principium quo supponit intellectum, qui est lucidus et irradians ; tum quia generatio Filii, quæ est in splendoribus, est origine prior spiratione ; tum quia Spiritus Sanctus procedit a Verbo, cui lux et sapientia appropriantur. Quod D. Martialis mire elucidat : *Spiritus Sanctus gloriosus procedit ineffabiliter, et ab eo qui genuit, et ab eo qui genitus est.* (1) Inde concludit : *Itaque Spiritus Domini procedens est a Patre et a Verbo.* Si per impossibile Spiritus Sanctus a solo Patre, et non a Filio procederet, ejus spiratio plene et perfecte non esset gloriosa, et Græci contumeliam faciunt tum Verbo, tum Spiritui Sancto, utriusque gloriæ derogant, negantes Spiritum Sanctum a Filio procedere : quia Filius proprio charactere est Verbum et Sapientia. Spiritus Sanctus proprio etiam charactere est amor : ad gloriam sapientiæ spectat producere amorem, ad gloriam amoris pertinet a sapientia produci. Porro imperfecta sapientia illa est quæ non producit amorem : amor ille degenerat, qui non procedit a sapientia. Nihil deest nec ad gloriam Filii, nec ad gloriam Spiritus Sancti. Uterque est perfectissime gloriosus : Filius quidem, quia gloriose spirat amorem : Spiritus Sanctus quoque, quia gloriose spiratur a Filio, qui nuncupatur a Tertulliano *sophia*, cum qua Pater producit Spiritum Sanctum ad intra, et cum qua adhuc, et Spiritu Sancto ad extra, cuncta creata producit. *Via intelligentiæ et scientiæ ipsa est : ex hac fecit, faciendo per illam, et faciendo cum illa.* (2) Virginis consecratio æmulans processionem Spiritus Sancti est sapiens et illustrata. *Quidquid obtuleris sacrificii, sale condies* (3) : ex D. Hieron. sal est symbolum sapientiæ, quæ lucere debet in sacrificio pudicitiæ, quod offert Virgo. Verum unde sapientia illa ad votum necessaria mutuabitur? A Filio Dei, qui est *hujus gratiæ disciplinæque arbiter, et magister, illuminator atque deductor.* (4) Clemens Alex. agnoscit maxime providentiam Dei erga homines, quod illis doctorem et illuminatorem dederit suum Filium. *Deus curam gerit hominis, et de eo est sollicitus : id autem reipsa ostendit, cum Verbo eum erudiat.* (5) Verbum est ab æterno sapientia genita ; sapientia ab æterno genita humanata in tempore est. Ad quid ? ut homines doceret. Ab illo sapiente Doctore discant virgines an Deo sese vovere debeant.

(1) Ep. ad Burdig. — (2) Tert. L. adv. Her. 18. — (3) 1c. 2. — (4) Tert. Apol. 21. — (5) L. 1. Pæd. 8.

Quod si in rebus terrenis, ubi agitur de hæreditate temporali, si in litibus nullius momenti, nihil agunt homines nisi prius advocato consulato, et consilio habito ; quanto a fortiori habenda est deliberatio, facienda est consultatio, antequam regularis suscipiatur status, et Deo per votum solemne consecretur virginalis integritas ? Et si Sophia in condiendo mundo fuit ab æterno Patre consultata ; nam, ut ait Tertullianus, *hæc illi consiliarius fuit* (1) ; nonne in suscipiendo statu regulari admittenda est consiliatrix divina Sophia, ut nihil agatur nisi de *luminis consilio* (2) : scilicet de consilio Filii Dei, qui procedit de Patre, ut lumen de lumine, et cum Patre producit Spiritum Sanctum spiratione activa, sapiente et lucida, voluntaria et libera ?

2. *Libertas, non necessitas, Deo competit.* (3) Loquitur de Deo agente ad extra, non necessario, sed libere. Trina potest considerari in Deo operatio : una necessaria, et non libera ; alia libera, et non necessaria ; alia libera et necessaria. Operatio necessaria et non libera est illa qua Pater æternus naturaliter et necessario generat Verbum ; operatio libera et non necessaria ea est qua tres personæ divinæ per eamdem potentiam agunt ad extra, et producunt vel conservant creaturas ; operatio necessaria et libera est illa qua Pater et Filius necessario et libere producunt Spiritum Sanctum : siquidem in divinis ad intra duplex est tantum producendi modus, uterque necessarius. Unus per modum naturæ, alter per modum libertatis. Intellectus in Patre per modum naturæ generat Verbum : voluntas in Patre et Filio per modum libertatis spirat Spiritum Sanctum. Libertas ut sic, prout abstrahit a libertate Dei, Angelorum et hominum, non opponitur necessitati, neque in indifferentia ad utrumlibet sita est. Nam, ut docet Doctor Angelicus, *necessitas secundum quam voluntas aliquod ex necessitate velle dicitur, libertati voluntatis non repugnat.* (4) Eadem est mens D. Anselmi, qui interrogatus a quodam discipulo *cur non sit liberior illa voluntas quæ ad utrumque se habet ; non video :* respondet : *Annon vides quoniam qui sic habet quod decet et expedit, ut hoc amittere nequeat, liberior est quam ille qui sic habet hoc ipsum, ut possit perdere ?* (5) Et paulo post addit : *Liberior itaque voluntas est quæ a rectitudine non peccandi declinare nequit, quam quæ illam potest deserere.* Taceo Sco-

(1) L. adv. Her. 18. — (2) Tert. L. de Pall. 1. — (3) Tert. L. adv. Herm. 16. — (4) Quest. 10. de Potest. 2. ad 5. — (5) L. de Lib. Arb. c. 1.

tum, qui vestigiis D. Augustini inhærens, libertatem in communi, cum necessitate componit. Ex D. namque Augustino humana voluntas etiam pro statu viæ necessario et libere beatitudinem appetit. *Beati esse sic volumus, ut esse miseri non solum nolimus, sed nequaquam prorsus velle possimus.* (1) Et ab statu viæ erigens suam cogitationem ad statum patriæ, componit in beatis necessitatem cum libertate, et necessariam hujusmodi libertatem libertate indifferentiæ multo nobiliorem prædicat. *Sic oportebat prius hominem fieri, ut et bene velle posset et male: postea vero sic erit ut male velle non possit: nec ideo libero carebit arbitrio: multo quippe liberius erit arbitrium, quod omnino non poterit servire peccato.* Inde D. Thomas angelice concludit: *Libere ergo Spiritus Sanctus procedit, non tamen possibiliter, sed ex necessitate.* Processio Spiritus Sancti est libera: (non quidem libertate indifferentiæ orta a voluntate quæ potest velle et non velle, velle etiam bonum, et nolle malum), quia Spiritus Sanctus, cum sit Deus, est ens per essentiam, et ens absolute necessarium, et cum esse illud divinum, essentiale et necessarium, habeat a Patre et Filio, virtute spirationis activæ, hujusmodi spirario necessaria est, et voluntas divina quæ est hujusce operationis principium, agit libere et necessario: libere, quia libertas est essentialis voluntati; necessario, quia spiratio activa terminatur ad personam divinam Spiritus Sancti, quæ est ens non contingens, sed necessarium. Tres possunt considerari libertatis gradus: unus, isque minus perfectus, est viatorum; alter, perfectior primo, est Beatorum; tertius, perfectissimus, in divina dumtaxat voluntate reperitur. 1. Viatores habent libertatem indifferentiæ ad velle et nolle, ad bonum et malum, et hujusmodi indifferentia procedit, vel ex ignorantia intellectus, vel ex mutabilitate et pravitate voluntatis; vel ex contingentia objecti quod mutatur et desinit esse; vel ex indeterminatione ipsius voluntatis, quæ a causa superiori non determinatur: vel quia status viæ est status meriti et demeriti; 2. Beati in cœlo, libere, non tamen contingenter, sed necessario diligunt Deum, et hujusmodi amor necessarius procedit, tum ex lumine intellectus, qui clare intuetur Deum; tum ex rectitudine voluntatis, quæ immobiliter Deo adhæret, neque potest velle malum; tum ex necessitate essentiali objecti beatifici; 3. Divina voluntas necessario producit Spiritum Sanctum: ob perfectissimam cognitionem intellectus divini, rectitudinem voluntatis divinæ, necessitatem essendi divinæ naturæ: sed longe nobiliori modo quam Beati: Beati non habent a semetipsis (sed a Deo), neque lumen gloriæ, neque habitum charitatis, quibuscum producunt visionem et amorem Dei: Pater et Filius habent ex semetipsis, et non ab aliqua causa superiori, et splendorem intellectus et voluntatis rectitudinem. Beati non sunt essentialiter et necessario beati, sed quasi per accidens, ex gratiæ auxilio, ex concursu luminis gloriæ et habitus charitatis, ex determinatione divinæ voluntatis, quæ post libere acceptata eorum merita, voluntarie adhuc et libere divinam essentiam eis exhibet videndam et diligendam: Pater et Filius ex semetipsis necessario determinantur ad producendum Spiritum Sanctum per voluntatem essentialiter liberam, et ad intra necessario operantem.

Ut autem consecratio castitatis offerenda a virgine sit conformis processioni Spiritus Sancti, debet esse libera, cum hoc tamen discrimine, quod processio Spiritus Sancti est libera et necessaria; oblatio autem facienda a virgine importat libertatem, sed non necessitatem; quia voluntas debet esse indifferens et non vovendum, et hujusmodi libertas indifferentiæ est conditio ad votum necessario requisita. Unde Tertullianus: *Multi se spadonatui obsignant, propter regnum Dei, tam fortem et permissam voluptatem sponte ponentes.* (1) Tria, eaque notatu dignissima, dicit Tertullianus: 1. *Multi se spadonatui obsignant*, id est, continentiæ vel virginitati consecrant: quia votum nequit esse de aliquo malo, sed tantum de bono. Votum etenim debet esse Deo acceptum: bonum vero est Deo acceptum, non autem malum seu peccatum quod Deo displicet; 2. *Permissam voluptatem ponentes* (2), scilicet licitam matrimonii voluptatem, cui renuntiant, *prælatione continentiæ* (3): siquidem votum est de meliori bono, continentiæ autem bonum, melius est bono conjugii. 3. *Sponte ponentes*; quia promissio Deo facienda per votum debet esse voluntaria et libera. Ut autem sit libera, supponit in voluntate deliberationem et propositum, et in intellectu consultationem et rationis usum. Utrumque necessarium est ut quis *animam suam Deo suo voveat.* (4) Qui carent usu rationis et exercitio libertatis, votum nequeunt emittere quod est electio de meliori bono, quod absque salutis damno potest omitti: Deus qui licitum et permis-

(1) In Enchir. cap. 105.

(1) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 9.. — (2) D. Th. 22. q. 88. c. 2. — (3) Tert. L. de Mon. 3. — (4) Tert. Apol. 24.

sum instituit matrimonium, continentiam adhuc regularem, liberam et voluntariam desiderat : in electione liberi arbitrii posuit statum aut conjugalem, aut regularem. *Arbitrio permissa res est, ut quæque voluit aut tegi, aut nubere : quod et ipsum neque cogitur, neque prohibetur.* (1) Ut autem castitas vel conjugalis, vel regularis eligatur, consulendum est cœlum; serio et diu deliberandum est, ne temere et absque deliberatione facta electio pœnitentia mulctetur. *Elige, postea dilige* (2), ait belle ad propositum Philosophus Moralis. Nec minus lepide fatur D. Ambrosius : *Ars grandis probare quod diligas et diligere quod elegeris.* (3) Si negotiatores merces non emunt, nisi prius eas examinaverint, quanto a fortiori cogitandum, consulendum, examinandum est *ipsum continentiæ votum* (4), in quo vovens toto vitæ decursu carnis voluptatibus renuntiat, et se perpetuæ castitati consecrat ?

Plures sunt tamen parentes qui natis liberam hanc status electionem tollere nituntur. Nonnulli eos a vocatione sua avocare moliuntur, impediendo ne se Deo in religione voveant : quos irreligiosos existimat Tertullianus : *Videte ne et hoc ad irreligiositatis elogium concurrat, adimere libertatem religionis.* (5) Filii ad statum regularem a Deo vocati, non debent obsequi parentum imperio, nec annuere eorum desiderio, dum eos a religione arcent. In hac parte a paterna auctoritate liberantur : et quamvis pro sua libertate disponere nequeant de rebus temporalibus absque parentum voluntate et concursu, absque eorum tamen permissione, imo contra eorum voluntatem, se Deo consecrare possunt; cui potius quam parentibus carnalibus obtemperare et servire tenentur. *Ejerare patrem ac matrem, et omnem proximum, quos et lex honorari, et post Deum diligi præcipit, quos et Evangelium solo Christo pluris non faciens, sic honoravit.* (6)

Alii et multo plures parentes, puellas potissimum, per vim religioni mancipant, in quarum arbitrio non relinquunt aut nubere aut velamine tegi; et quamvis nequeant eas cogere ad statum religionis, si vocatæ non sint : quia *Virgines non coguntur velari* (7), injusti tamen et impii parentes, eis denegant statum conjugalem, quem exoptant, et compellunt ad statum regularem, quem per coactionem amplexantes *funem longum delictorum sibi attrahunt* (8) : nam habitum regularem sine religionis affectu deferentes, criminosam vitam ducunt, sceleraque atrocissima committunt. *Hæc admittit flagitia coacta et invita virginitas* (1); quæ non æmulantur processionem Spiritus Sancti, voluntariam et liberam, et adhuc ardentem et sufflammatam.

(1) Tert. L. de Vel. Virg. 3. — (2) Sen. Ep. 3. — (3) L. 1. Of. 7. — (4) Tert. L. de Vel. Virg. 11. — (5) Tert. Apol. 24. — (6) Tert. L. de Cor. Mil. 11. — (7) Tert. L. de Vel. Virg. 8. — (8) Tert. L. de Vel. Virg. 14.

3. Dei Filius a Patre procedit, *ut lumen de lumine accensum.* (2) Pater generando Filium, communicat illi voluntatem fecundam et ardentem, in potentia proxima ad producendum Spiritum Sanctum : nam, ut docet Doctor Angelicus, *Pater generat Verbum, non qualecunque, sed spirans amorem.* Sicut Pater generat Verbum in splendoribus Sanctorum, ita Pater et Filius producunt Spiritum Sanctum in ardoribus, quia illum spirant de amore omnium divinarum perfectionum, quæ sunt infinite amabiles. Ut cognoscatur quantum spiratio illa sit accensa et inflammata, attendenda est amabilitas essentiæ divinæ, et voluntatis divinæ dignitas. Essentia divina est infinite amabilis, voluntas divina est infinite amans : tantus est amor in voluntate quanta est perfectio in Divinitate, quia voluntas Divinitatem amat quantum est amabilis secundum totam perfectionem suæ amabilitatis. Ut oblatio virginis respondeat ardori spirationis activæ, debet esse igne charitatis sufflammata. Quidquid obtuleris sacrificii, sale condies. Procopius legit : *Quidquid obtuleris sacrificii, amore condies.* Amore conditur votum quo virgo sese Deo consecrat. In processione Spiritus Sancti tria consideranda sunt : 1. Principium spirans terminus spiratus, et spiratio activa qua spirans terminum spirat. 1. Principium spirans, est voluntas Patris et Filii infinito ardens amore; 2. Terminus spiratus est Spiritus Sanctus *Genitoris Genitique amor.* (3) 3. Spiratio est infinite ardens, nam ex amore omnium divinarum perfectionum Spiritum Sanctum spirat. In virgine castitatem Deo vovente tria etiam consideranda sunt : 1. Principium hujus consecrationis; 2. Terminus hujus consecrationis; 3. Ipsamet consecratio. 1. Principium hujus oblationis est cor charitate Spiritus Sancti sufflammatum; 2. Terminus hujus oblationis est votum Deo factum propter amorem ipsiusmet Dei. Oblatio fit ex puro amore Dei. In spiratione Spiritus Sancti est circulus amoris infiniti. Nam, 1. Procedit a voluntate Patris et Filii infinite amante; 2. Terminatur ad Spiritum Sanctum infinite amatum; 3.

(1) Tert. L. de Vel. Virg. 14. — (2) Tert. Apol. 21. — (3) D. Ambr. in Symb. Apost. c. 2.

Spiratio ipsa ex infinito Divinitatis amore procedit. In oblatione etiam virginitatis est circulus divini amoris; qui, 1. Procedit ab habitu charitatis super omnia Deum amante; 2. Terminatur ad Deum propter semetipsum toto corde amatum; 3. Fit ex puro ipsiusmet Dei amore. Vota solemniter emissa, vocitantur a Tertulliano *solemnia charitatis*; quia vovens non solum tenetur ex præcepto Deum diligere, uti cæteri Christiani, sed etiam ex consilio renuntiat cunctis obstaculis, quæ divinum impediunt amorem. *Lampades ejus lampades ignis atque flammarum* (1): consumunt omnes ignes igni divini amoris contrarios. Trinus est ignis igni divini amoris contrarius: *Unus de parte diaboli*, ait D. Augustinus (2); alter de parte mundi; tertius de parte carnis. Ignis a diabolo accensus, est superbia; ignis a mundo sufflammatus, est avaritia; ignis a concupiscentia carnis ardens, est luxuria. Virgo castitatem offerens, Seraphinorum instar ardens; *ardent Seraphim, sed igne Dei, vel potius igne Deo* (3); tres illos extinguit ignes, et solo igne divini amoris ignitur: nam per votum obedientiæ exstinguit diabolicum superbiæ ignem; per votum paupertatis exstinguunt mundanum avaritiæ ignem; per votum castitatis æstuantem libidinis exstinguit ignem. Quia vero ignis concupiscentiæ carnalis, est ignis devorans, qui *consumit animam* (4), Deum enixe deprecatur ut sua gratia ab ejus liberatur ardore. *Totum enim meum ignis tuus consumat, nihil mei remaneat mihi, et totum sit tibi.* (5) Sacro hoc igne ardent virgines quæ, *vectante Spiritu Sancto* (6), ad monasterium properant; quæ vero ex astutia parentum absque ullo religionis amore religioni mancipantur, profano ut plurimum æstuant igne.

Sunt etenim nonnulli parentes qui filias non aperta vi ad religionem cogunt, sed astute alliciunt; quas a nativitate claustro devovent; a prima ætate Moniales vocitant, salutationibus Monialium assuescunt, ad monasterium ducunt, ibique cum religiosis religiose educari satagunt, et absque ulla seculi cognitione velamine contegunt: et ita *æmulatio illas, non religio producit.* (7) Æmulatio parentum, familiæ et domus fortunæ temporali consulentium; æmulatio puellarum quæ cæcutientes, et non probe scientes quod faciunt, parentum et religiosarum suadela et persuasu, desumentium habitum regularem imitantur exempla. Puella ab ineunte ætate non est religioni addicenda: *sed ex quo se intelligere cœperit, et censum naturæ suæ intrare, et de virgine exire, et pati novum illud quod alterius ætatis est.* (1) Quapropter ecclesiastica disciplina filias ad continentiæ votum non admittit nisi post completum sextum decimum ætatis annum: *Et ideo penes Israël illicitum est ad virum tradere, nisi post contestatam sanguine maturitatem: ita ante hunc indicem acerba res est.* (2) Fructus non manducatur nisi sit maturus: filia nec statui conjugali nec regulari addicatur nisi matura. *Cum matura cognoscitur, legi applicatur sicut et nuptiis.* (3) Ut autem habeat maturitatem necessariam, et ad ineundas nuptias, et amplexandam religionem, debet utriusque bonum cognoscere, et libere quod voluerit eligere. Qui filiam religionis ignaram et religionem aversantem, ea renitente ad monasterium compellunt, de injustitia, crudelitate et impietate culpantur. Nec minus scelerosi qui filiam ad statum regularem a Deo vocatam, a religionis ingressu impediunt, vel receptam in monasterio, e monasterio exire cogunt. In quos invehit merito Tertullianus: *O sacrilegæ manus, quæ dicatum Deo habitum detrahere potuerunt! Quid prius aliquis persecutor fecisset, si hoc a virgine electum cognovisset?* (4) Libere eligendus est status, vel conjugalis, vel regularis; et quamvis regularis sit multo nobilior, nullius ad illum nisi ex consilio tenetur. Duo consilia prodit Apostolus: unum quod ad nuptias allicit, aliud quod continentiam consulit. *Videmus duo consilia, quo nubendi veniam facit, et quo postmodum continentiam nubendi indicit.* (5) Consilium ad nuptias alliciens est humanum consilium; continentiam suadens est divinum: *Cum veniam facit, hominis prudentis consilium allegat; cum continentiam indicit, Spiritus Sancti consilium affirmat.* In potestate est filiæ a matrimonio et monasterio solutæ, annuere cui ex his duobus consiliis voluerit. Verum *cui assentabimur?* an permissioni Pauli, qui nubendi concedit veniam? an Spiritus Sancti consilio, qui suadet continentiam? *Sequere admonitionem cui Divinitas patrocinatur* (6); et cum statum regularem sponte elegeris et castitatem Deo consecraveris, factam promissionem dignissima cura observa.

III. PARS. *Et factum est jam non consilium divini Spiritus, sed pro ejus majestate*

(1) Ep. de Cib. Jud. 1. — (2) Serm. 4. de Basil. — (3) D. Bern. L. 5. de Cons. 5. — (4) D. Aug. in Ps. 57. — (5) D. Aug. in Ps. 65. — (6) Tert. L. de Pud. 12. — (7) Tert. L. de Vel. Virg. 14.

(1) Tert. L. de Vel. Virg. 11. — (2) Tert. ibid. — (3) Tert. ib. — (4) Tert. L. de Vel. Virg. 3. — (5) Tert. L. de Exh. Cast. 4. — (6) Tert. ib.

præceptum. (1) Nullus ex præcepto ad continentiam vovendam tenetur, sed ex consilio duntaxat castitatem Deo vovet. *Nunquid non intelligis sabbatum consilii, non præcepti? Sabbatum quo feriatur ab opere carnis caro, quod sapit quidem super carnem caro.* (2) Emisso autem libere et sponte castitatis voto, vovens castitatem servare necessario tenetur, nec amplius est in ejus voluntate non servare. In solemni religionis voto tria sunt notanda: 1. Virgo vovens; 2. Deus per suum ministrum votum acceptans; 3. Oblatio qua ex fidelitate tenetur vovens, promissum Deo servare votum. Vovens ad vovendum consilio adducitur, sponte et voluntarie vovet; at voto Deo facto et a Deo acceptato, ad voti observantiam adstringitur. Audiatur hac supra re Tertullianus, qui novatores vota damnantes pungit, et doctissime expendit quomodo emissum et acceptatum votum, habeat vim præcepti, et ad sui observationem obliget. *Dum ostendimus quo semper in ordine fuerint religionis, eos revincamus qui hæc ut nova accusant; nec novum enim quod semper, nec vacuum quod utile. Sed et illud in medio est, quædam ex his officiis a Deo homini imperata, legem constituisse; quædam ab homine Deo oblata, votum expunxisse: tamen et votum cum a Deo acceptatum est, legem in posterum facit, per auctoritatem acceptatoris.* (3) His verbis plura scitu dignissima elucidat Tertullianus: 1. Asseverat vota non esse nova, nam ab initio mundi, Abel Deo vota obtulit, quod adhuc præstiterunt Patriarchæ in lege naturæ, Judæi quoque in lege mosaica. Beatissima Virgo virginitatem vovit ante legem evangelicam, D. Joannes Evangelista in initio nascentis Ecclesiæ: quare nuncupatur a Sancto Joanne Chrysostomo *exordium virginitatis.* (4) Nam sicut ad Deiparæ exemplum plures feminæ castitatem Deo voverunt, ita multi viri D. Joannem imitantes continentiam Deo consecraverunt. *Quot enim sunt qui carnem suam obsignant, voluntarii spadones pro cupiditate regni cœlestis?* (5) 2. Votum utilissimum declarat Tertullianus. Tum quia votum baptismi effectum præstat, innocentiam baptismalem voventibus restituit: est autem *baptismus candidatus remissionis et sanctificationis in Christo.* (6) Tum quia magna merita acquirit: nam ut ratiocinatur Doctor Angelicus, « qui magis se Deo subjicit, magis Deo placet, magis meretur: vovens autem castitatem, magis se Deo subjicit, quam servans et non vovens castitatem; iste enim tantum se subjicit Deo, quantum ad actum, non quantum ad potestatem; ille vero quantum ad actum et quantum ad potestatem simul: ideoque plus Deo dat, sicut plus daret homini qui daret ei arborem cum fructibus, quam qui tantum daret ei fructus. » Tum quia magnam adipiscitur mercedem: virgini namque castitatem voventi confert Deus gloriam essentialem et accidentalem. Beatitudo essentialis ex mente D. Thomæ in visione Dei sita est: at *integritas solida, et tota sanctitas, de proximo visura est faciem Dei.* (1) Beatitudine adhuc accidentali potientur in cœlo virgines: nam in vestibus dealbatis sequentur Agnum quocunque ierit. *Hi sunt qui vestimenta sua non coinquinaverunt cum mulieribus, virgines scilicet significans, et qui semetipsos castraverunt propter regna cœlorum: itaque in albis erunt vestibus, id est, in claritate innubæ carnis.* (2) 3. Ostendit Tertullianus quod homo qui obtulit Deo votum non ex præcepto ut obsequeretur legi, sed ex pietate; emisso tamen voto tenetur ex præcepto ad servandum votum: ob fidelitatem promittentis et auctoritatem acceptantis. His enodatis consecrata Deo castitas servanda est, quia est, 1. Castum connubium cum Christo initum; 2. Mundum sacrificium Deo oblatum; 3. Sanctum Sacramentum velamine obnubilatum.

1. *Quanquam non mentiris nuptam, nupsisti enim Christo.* (3) Tria in matrimonio attendenda sunt: unum quod præcedit matrimonium; aliud quo contrahitur matrimonium; tertium quod matrimonium consequitur. 1. Quod præcedit matrimonium sunt sponsalia, in quibus non contrahitur de facto matrimonium, sed promittitur ab sponsis contrahendum per verba de futuro; *per quæ primum resignaverunt pudorem spiritus, per commune conscientiæ pignus.* (4) 2. Illud quo contrahitur matrimonium est mutua traditio et acceptatio contrahentium, quæ denotatur per verba de præsenti: Sumo te in uxorem; sumo te in maritum, et virtute mutuæ hujus traditionis et acceptionis, « Mulier corporis sui potestatem non habet, sed vir; neque vir corporis sui potestatem habet, sed mulier. » (5) 3. Illud quod consequitur matrimonium, est indissolubilitas conjugii: et si per impossibile conjuges viverent in æternum, nunquam possent a conjugio disjungi, et toto illo tempore sibi fidem servare tenerentur. *Quos Deus conjunxit homo non separabit, ne contra Dominum faciat.* (6)

(1) Tert. L. de Exh. Cast. 4. — (2) Hildeb. — (3) L. de Jejun. 11. — (4) Hom. 7. in Marc. — (5) Tert. L. 1. ad Ux. 5. — (6) Tert. L. de Bapt. 10. — (7) 24. q. 88. a. 6.

(1) Tert. L. 1. ad Ux. 8. — (2) Tert. L. de Res. 27. — (3) Tert. L. de Vel. Virg. 16. — (4) Tert. L. de Vel. Virg. 11. — (5) 1. Cor. 7. — (6) Tert. L. de Mon. 9.

In conjugio virginis cum Christo sunt etiam tria memoratis similia. Est enim aliquid quod præcedit, aliquid quod conjugium efficit, aliquid quod consequitur initum conjugium. 1. Novitiatus præcedit, et annum integrum quo durat *ad exercitationem virtutum animi et corporis deputate* (1) : toto hoc tempore præparare debet se virgo, ut divino illi Sponso digne nubat; 2. Conjugium initur die professionis, in qua virgo solemne emittens votum, sumit sibi Christum in conjugem, cui sui corporis tradit potestatem. *Christo tradidisti carnem tuam, illi sponsasti maturitatem tuam.* (2) 3. Illud quod consequitur est indissolubilitas hujus conjugii, quod toto vitæ tempore durat, quare virgo Christo desponsata tenetur semper conservare puritatem mentis et corporis : quam sic hortatur Tertullianus : *Serva Deo rem suam incontaminatam.*

Desponsatæ suis conjugibus tria debent : 1. Cohabitationem; quare de paterna exeunt domo, et in domo mariti cum illo cohabitant : *Propterea relinquet homo patrem et matrem, et conglutinabitur mulieri suæ : et erunt duo in carne una.* (3) 2. Subjectionem, *caput maritis subjicite* (4), ait Tertullianus, qui belle animadvertit quod velamen quod supra caput deferunt mulieres, denotat obsequium quod maritis præstare tenentur. *Ipsæ enim sunt quas subjectas esse oportet, propter quas potestas supra caput haberi debet, velamen jugum illarum est.* (5) 3. Complacentiam. Ut enim ait Apostolus : *Virgo cogitat ea quæ sunt Domini, ut sit sancta corpore et spiritu. Nupta autem cogitat quomodo placeat viro.* (6) Virgo Christi sponsa cœlesti Sponso cohabitationem, subjectionem et complacentiam præstat. 1. Cohabitationem. *Non scitis quod qui adglutinatur Domino, unus est spiritus?* (7) Virgo Christo unita, *obliviscere populum tuum, et domum patris tui* (8), et in domo remane sponsi. Martyribus pro Dei amore ad carcerem deductis sic loquitur Tertullianus : *Cætera æque animi impedimenta usque ad limen carceris deduxerint vos, quousque et parentes vestri. Exinde segregati estis a mundo.* (9) Virgo monasterium ingressa segregata est a mundo, a suis separata parentibus, ut cum Christo in domo sua cohabitet : cui dicendum est idipsum, quod martyribus Afer : *Nolite contristare Spiritum Sanctum, qui vobiscum introit carcerem. Si enim non vobiscum nunc introisset, nec vos illic hodie fuissetis. Et ideo date operam ut illic vobiscum perseveret.* (1) Virgo a Spiritu Sancto in domum Domini deducta debet dare operam, ut cœlestis ille habitator semper cum illa in monasterio remaneat. 2. Subjectionem Christo præstat virgo, cujus jugum libenter portat : *Adnectentes cervicibus jugum Christi* (2), et per velamen capitis suum denotat obsequium. *Christus est qui et alienas sponsas et maritatas velari jubet, utique multo magis suas.* (3) 3. Complacentiam Christo debet virgo ejus sponsa. *Incede secundum Sponsi tui voluntatem.* (4) Quomodo autem incedat secundum Sponsi voluntatem declarat Ambrosius: *Sponso quid potest placere, nisi pax animi, puritas cordis, claritas mentis?* (5)

Desponsatæ mulieres in domo mariti degentes tribus maxime nitere debent : 1. Solitudine : *Pedes domi figite.* (6) 2. Operatione: *Manus lanis occupate.* 3. Verecundia et pudore, maxime cum illis conversandi incumbit negotium : *Indue armaturam pudoris, circumduc vallum verecundiæ, murum sexui tuo strue, qui nec tuos emittat oculos, nec admittat alienos.* (7) Eisdem dotibus in monasterio fulgere debent virgines, 1. Solitudine, *et utique ea disciplina diligenda, quæ virgines includit, soli Deo notas.* (8) Quantum solitudo afferat utilitatis, duobus verbis declarant Basilius Magnus et Gregorius Nazianzenus. Gregorius Nazianzenus solitudinem appellat *arcem et asylum.* (9) Porro in tuto est quisquis in arce est. Asylum etiam est vitæ securitas. Basilius vero eam adhuc vocitat *vitiorum mortem.* (10) Qui cum multitudine conversatur, occulto quodam fomite agitur ad vitium. « Facile transitur ad plures: nemo non aliquod vitium aut commendat, aut imprimit, aut nescientibus allinit : malignus comes quamvis candido et simplici rubiginem suam affricuit. Nunquam mores quos extuli, refero : aliquid ex eo quod composui, turbatur; aliquid ex his, quæ fugavi, rediit. » (11) Religiosa in solitudine est velut in arce et asylo, tuta a vitiorum contagio quæ conversatio spirat, cui aptanda sunt verba quæ Tertullianus habet ad martyrem incarceratum. *Non vides alienos deos, non imaginibus eorum incurris, non solemnes nationum dies ipsa commixtione participas, non nidoribus spurcis verberaris, non clamoribus spectaculorum atrocitates, vel furores, vel*

(1) Tert. L. ad Mart. 3. — (2) Tert. L. de Vel. Virg. 16. — (3) Tert. L. de Vel. Virg. 5. — (4) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 13. — (5) Tert. L. de Vel. Virg. 17. — (6) Tert. L. de Vel. Virg. 4. — (7) Tert. L. de Pud. 16. — (8) Ps. 44. — (9) Tert. L. ad Mart. 2.

(1) Tert. L. ad Mart. 1. — (2) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 13. — (3) Tert. L. de Vel. Virg. 16. — (4) Tert. ib. — (5) L. 5. in Luc. — (6) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 13. — (7) Tert. L. de Vel. Virg. 16. — (8) Tert. L. de Vel. Virg. 2. — (9) Orat. 2. (10) De Laud. Vit. Sol. — (11) Senec. Ep. 7. Cap. 2.

impudicitias celebrantium cæderis : non in loca libidinum publicarum oculi tui impingunt. Vacas a scandalis, a tentationibus, a recordationibus malis. Neque solum a tot periculis, a tot vitiorum fomitibus liberat solitudo : verum, ut addit Basilius, est adhuc *vita virtutum.* (1) Nam, ut prosequitur Tertullianus, *hoc præstat carcer Christiano quod eremus Prophetis.* (2) Eremus gymnasium Dei est, ubi cœlestia docet mysteria : *Solitudo namque cœlestis doctrinæ schola est, et divinarum artium disciplina.* In solitudine virgines Christi sponsæ, divinis irradiantur illustrationibus. Nec mirum : nam *ipse Dominus in secessu frequenter agebat, ut liberius oraret, ut seculo cederet : gloriam denique suam discipulis in solitudine demonstravit.* Virgines ad instar Sponsi *ædificant sibi solitudines* (3); et si aliquando exeunt e cella ad colloquendum cum secularibus, *in media luce versantes solitariæ vitæ rationem servant.* (4) In solitudine autem operibus virtutis incumbunt. Pertractant seculares *ampla negotia* (5) A secularibus negotiis alienæ sunt virgines Deo sacratæ, quia *nemo militans Deo implicat se negotiis secularibus* (6); sed in negotiis pietatis terunt tempus. Interdum manualiter occupantur, et rebus monasterii vacant. Interdum ad lecturam librorum devotionis, et *litterarum divinarum commemorationem* (7) congregantur. Interdum orationibus et meditationibus dant operam. *Coimus ad Deum, quasi manu facta precationibus ambiamus.* (8) Interdum tempore recreationis de pietate loquuntur. *Certe fidem sanctis vocibus pascimus, spem erigimus, fiduciam figimus, disciplinam præceptorum inculcationibus densamus.* Interdum prædicationi verbi Dei assistunt, corpus macerant, in quod austeritates vitæ regularis exercent : *ibidem etiam exhortationes, castigationes et censura divina.* Interdum cum Deo loquuntur, ejus implorant auxilium et laudes prædicant : *Cum Deo vivunt, cum illo sermocinantur : illum diebus et noctibus tractant, orationes suas velut dotes Domino assignant : ab eodem dignationem velut munera dotalia consequuntur.* (9) Interdum sacramenta frequentant, et post acceptum in pœnitentia Spiritum Sanctum in sacra mensa corpus et sanguinem Domini sumunt de manu sacerdotis, *fidem aqua signat; Sancto Spiritu vestit, Eucharistia pascit.* (10) Et si interdum cum extraneis habenda est conversatio : *pudor ubique vestitur* (1), et nonnisi pudicitia et pudore armatæ ad conversationis locum accedunt. Armata debet esse virginitas; cum enim ubique hostium pateat insidiis, ubique suis armis munita videatur. Quare Gentiles Dianam et Minervam deas virgines armatas exhibebant, et quidem sagittis : *Minervam armorum æque deam galea et gladio.* (2) « Ut sciatis autem semper virginitatem debere esse armatam, ac si in acie; quod gentilitas variis delusa erroribus, sibi finxerit, recolendum censeo, quia virgines suas armatas, multis exposuere figmentis. » (3) Verum prætermissis Gentilium fabulis, desiderat Christus ut ejus sponsæ strenue pugnent, habentes renes cinctos *castitatis baltheo, quod est insigne militiæ christianæ* (4), et adhuc deferentes velamen velut galeam, quo caput a vulneribus conservent immune : *Sed enim vera et tota et pura virginitas, confugit ad velamen capitis quasi ad galeam, quasi ad clypeum qui bonum suum protegat adversus ictus tentationum, adversus jacula scandalorum, adversus suspiciones, et susurros, et æmulationem, ipsum quoque livorem* (5); denique adversus omne quod dedecoret puritatem connubii initi cum Christo : *Cui nupsisse virginitas est* (6), et quod adversetur munditiei templi Deo dicati.

2. *Si sacerdotalia officia, si sacrificalia ministeria, et instrumenta, et vasa ipsorum sacrificiorum, ac piaculorum et votorum curiositates consideremus* (7), in sacrificio quinque censemus distinguenda : 1. Deum, cui offertur sacrificium; 2. Templum, in quo offertur; 3. Altare, supra quod offertur; 4. Hostiam, quæ offertur; 5. Sacerdotem victimam offerentem. In sacrificio autem castitatis quod Deo offerunt sanctimoniales, hæc quinque reperiuntur et pudicitiam sapiunt : 1. Deus ipse qui est ipsissima puritas et incorruptio, *sacrificia munda* (8) exoptat; 2. Sanctimoniales sunt templum Deo dicatum : *ejus templi æditua et antistita pudicitia est* (9); 3. Virgines Deo dicatæ sunt etiam altare castitatis, quia *aram Deo mundam proponi oportet* (10); 4. Virginalis puritas est hostia Deo oblata, ut ait D. Ambrosius, *pudoris hostia, victima castitatis* (11); 5. Virgines sese Deo consecrantes, sunt *sacerdotes pudicitiæ.* (12)

In hostia quæ in sacrificio offertur Deo,

(1) Cap. 4. D. Bas. — (2) Tert. ad Mart. 2. — (3) Job. 3. — (4) Greg. Naz. Orat. de Pac. — (5) Tert. Apol. 35. — (6) 2. Timoth. 2. — (7) Tert. Apol. 39. — (8) Tert. ibid. — (9) Tert. L. 1. ad Uxor. 4. — (10) Tert. L. de Præs. Hær. 56.

(1) Tert. L. de Vel. Virg. 11. — (2) Tert. L. de Cor. Mil. 12. — (3) Pasch. in Ps. 44. — (4) Chrysol. Serm. 22. — (5) Tert. L. 1. de Vel. Virg. 15. — (6) D. Pauli. ep. 4. — (7) Tert. L. de Præs. 40. — (8) Tert. L. adv. Jud. 5. — (9) Tert. Lib. 2. de Cult. Fem. 1. — (10) Tert. L. 1. ad Uxor. 7. — (11) L. 1. de Virg. — (12) Tert. L. 2. de Cult. fem. 12.

tria sunt attendenda : 1. Oblatio ; 2. Consecratio ; 3. Consumptio. Hæc tria reperiuntur in sacrificio castitatis quod Deo offerunt sanctimoniales : 1. Oblatio : nam *virginitas de bono carnis Deo adoletur.* (1) Hæc autem oblatio fit per ingressum religionis, et toto tempore novitiatus perseverat ; 2. Consecratio fit dum emittit vota : *Per virginitatis professionem, Deo consecrata es.* (2) Immolatio incipit a die professionis, et durat toto vitæ tempore. *Propter te mortificamur tota die : facti sumus sicut oves occisionis* (3) : quarum occisa et immolata est vita. In homine trina est vita, vita scilicet spiritus, vita corporis et vita moralis. Vita spiritus consistit in libertatis usu et Dei independentiam imitatur. Vita corporis consistit in voluptatibus corporeis, quibus licite fruuntur conjugati. Vita civilis consistit in possessione bonorum temporalium. Tres has vitas Deo immolat sanctimonialis : vitam spiritus, per votum obedientiæ, quo voluntati superioris substratur ; vitam civilem, per votum paupertatis, quo bonis temporalibus denudatur ; vita corporis, per votum castitatis, quo voluptatibus matrimonii renuntiat. Itaque in illa est *vita sine vita.* (4) Vita, quia vivit Deo, vivit gratiæ, vivit cœlo ; sine vita, quia mortua est mundo, mortua carni, mortua libertati. Trina hæc mors denotatur per induitionem *tenebricæ vestis* (5), quia a die professionis induitur, et velut sacramentum puritatis tegitur.

3. *Diabolus ipsas quoque res sacramentorum divinorum, idolorum mysteriis æmulatur. Habet et virgines, habet et continentes.* (6) Inter sacramenta divina, quæ dæmon æmulatur, virgines collocat Tertullianus. Hunc fortasse loquendi modum mutuatus est a Sancto Ignatio apud quem *virgines sunt Christi sacramenta.* Constat autem sacramenti nomen apud hos auctores *allegoriæ habere sacramentum* (7) : vel quia regularis habitus a prælato benedictus *sacramento benedictionis* (8) inter sacramentalia computatur ; vel quia virgines Deo dicatæ ab usu profano seculi avocantur, et totæ cultui divino devoventur, *quasi fatum consecratione mutantes* (9) ; vel quia sicut sacramenta, 1. Gratiam significant ; 2. Gratiam dant ; 3. Jus ad gloriam præstant, ita status regularis virginis, 1. Gratiam significat ; quapropter virgo quæ illum sanctitatis statum profitetur nuncupatur a Tertulliano *virgo sanctior* (1), quæ, 2. (ni ponat obicem) gratiæ accipit incrementum, et tum induitionis, tum professionis *prærogativa sacramentum sanctificationis consequitur* (2) : cum gratiæ augmento jus ad gloriam suscipit : etenim *in illa gratia coronatur.* (3) Vel potius virgines sacramenti nomine donantur *significatione alicujus tecti sacramenti.* (4) Gratia invisibilis sacramenti signo visibili tegitur, et virginis sanctitas velamine occultatur. *Si qua virgo est, et carnem suam sanctificare proposuit ; idcirco velaminis venia sit illi, ut in Ecclesiam notabilis et insignis introeat, ut honorem sanctitatis in libertate capitis ostendat.* (5) Christus Dominus in Eucharistiæ sacramento sub speciebus panis et vini latitat, nec videtur. In hoc autem mysterio trina potissimum ratione absconditur : 1. Ut Judæis et Gentilibus scandalizandi tolleret prætextum : *Ne nos judicent crudeles et inhumanos, utpote homini corporis comestores et sanguinis bibitores.* (6) 2. Ne ab infidelibus videretur Christi corpus in sacramento existens : *Ut et arcana secretorum celarentur infidelibus.* (7) 3. Ut profundæ humilitatis daret exemplum : ut enim ait D. Augustinus, *commendavit corpus et sanguinem suum de humilitate.* (8) Eisdem rationibus velamine tegi et occultari debet sanctimonialis, ut merito sacramenti nomine donetur : 1. Ne seculares *querantur scandalo sibi esse petulantiam, impudentiam ostentatitiæ virginitatis* quæ sæpissime ipsa publicatione deperditur. Nam, ut addit Tertullianus, *cum spiritus ipse violatur in virgine, sublato velamine didicit amittere quod tuebatur.* (9) 2. Ne videatur ab hominibus, eisque præbeat tentationis materiam : tunc enim vere erit virgo sapiens : *Si tentationibus gradum obstruxerit : quis enim audebit oculis suis premere faciem clausam?* (10) Ut sponsi humilitatem imitetur : *Etiam ipsum bonum suum erubescendum est* (11) : tum quia regularis disciplina in monasterio *virgines includit soli Deo notas* (12) ; tum quia velatæ virgines omnem mundi æstimationem abdicarunt : *Quibus a Deo non ab hominibus captanda gloria est.*

(1) Tert. L. de Res. 8. — (2) D. Aug. ep. 203. ad Dom. — (3) Rom. 8. — (4) Tert. L. de An. 55. — (5) Tert. L. de Pall. 4. — (6) Tert. L. de Præsc. hær. 40. — (7) Tert. L. 5. adv. Marc. 4. — (8) Tert. L. de Pud. 14. — (9) Tert. Apol. 12.

(1) Tert. L. de vel. Virg. 15. — (2) Tert. L. de Bapt. 4. — (3) Tert. L. 1. ad Uxor. 8. — (4) Tert. L. de Præsc. hær. 26. — (5) Tert. L. de vel. Virg. 9. — (6) Aug. L. 2. de Corp. et Sang. Dom. 3. — (7) Pasch. L. de Corp. et Sang. Dom. 13. — (8) In Ps. 33. — (9) Tert. L. de vel. Virg. 3. — (10) Tert. L. de vel. Virg. 15. — (11) Tert. L. de vel. Virg. 2. — (12) Tert. ibid.

CHRISTIANUS.

SCHOLIUM.

Christianus, 1. *Suæ dignitatis contemplator*; 2. *Criminis condemnator*; 3. *Sanctitatis demonstrator*; 4. *Boni operator*; 5. *Temporis æstimator*; 6. *Exempli ædificator*.

CONCIO PRIMA.

Notitia sui est homini absolute necessaria. Nemo potest *scire quid interdum sibi sit necessarium, si non scit suam qualitatem.* (1) In homine potest trinum Esse considerari : naturæ scilicet, fortunæ et gratiæ. In natura est animal rationale ex corpore et anima compositum ; in fortuna, est vel faustus et temporalibus bonis ditatus, vel infelix et terrenis bonis denudatus ; in gratia seu disciplina, est Christianus. In Esse naturæ, omnes homines conveniunt ; Esse fortunæ, varie possidetur, et persæpe improbi majori potiuntur fortuna, quam probi : Esse Christianum competit illis duntaxat qui Christi profitentur religionem. « Attendat unusquisque vestrum, Fratres, quid habeat Christianus : quod homo est commune cum multis ; quod Christianus est, secernitur a multis, et plus ad illum pertinet quod Christianus, quam quod homo : nam quod Christianus, reformatur ad imaginem Dei, a quo homo factus est ad imaginem Dei. Quod autem homo, posset et malus, posset et paganus, posset et idololatra. » (2) Quanto majus est Esse quod habet Christianus a professione seu disciplina, quam quod habet, vel a natura, vel a fortuna : tanto magis ad illius notitiam studere habet. Præsertim eum Verbum humanatum sit ut se Christianum cognosceret : *Propterea Filius Dei descendit, et animam subiit; non ut ipsa se anima cognosceret in Christo, sed ut Christum in semetipsa.* (1) Tunc autem homo Christum cognoscit in semetipso, quando se cognoscit Christianum : a Christo namque accepit nomen christianum, quod est titulus maximæ, 1. Dignitatis, 2. Sanctitatis, 3. Pietatis.

Nemo major nisi Christianus (2) : usque adeo tumescit humana superbia, ut augustiora et numerosiora nomina usurpet. Homines superbia inflati inflant nomina, ut non tantum homo, sed nomen etiam turgeat. Apud Romanos quidam vocati sunt Africani, nonnulli Asiatici, alii Germanici, a nationibus quas debellarant : *Reges triumphorum suorum titulis nuncupantur, et subjectarum gentium nominibus conquirunt numerosissima cognomenta.* (3) Adulatio adhuc populorum, principes nuncupavit Magnos, Augustos, Fideles, Divinos : hos aliosque adinvenit titulos, queis imperatoribus blandiretur. *Cætera enim cognomina honoris data sunt, Magnos et Fideles, et Augustos diximus, et ambitiosæ majestati, quidquid potuimus titulorum congessimus.* (4) Verum quantumvis superbos titulos affectet ambitio, quantumvis grandia cognomina tribuat adulatio : *Nemo major nisi Christianus*, qui est titulus dignitatis, 1. Regiæ, 2. Angelicæ, 3. Dominicæ.

I. PARS. 1. Merito Christus dicitur *Rex regnantium et Dominus dominantium* (5) :

(1) Tert. L. de Car. Chr. 12. — (2) D. Aug. Tract. 5. in 1. Epist. Joan.

(1) Tert. ibid. — (2) Tert. L. de Præsc. hær. 3. — (3) Chrysol. — (4) Senec. L. de Clem. c. 14. — (5) Tert. L. de Res. 23.

non solum quia reges terræ per illum regnant, ab illo dependent, ejusque subditi sunt imperio ; neque, 2. Quia est Rex beatorum, qui sunt reges in cœlo regnantes, ut ipsimet fatentur in gratitudinis monumentum : *Nam et reges nos Deo et patri suo fecit Christus Jesus* (1) : sed, 3. Potissimum Christus est Rex regum, quia est Rex Christianorum, quos in baptismate sacravit reges, quos hortatur Origenes, ut regiæ stirpis recogitent dignitatem : *Exsulta, populo Dei, audiens tuæ nobilitatis insignia : tibi datum est regale genus, populus acquisitionis : ideo quia reges vos estis, merito rex noster Dominus Rex regum dicitur.* (2) Christus Dominus per crucem regnavit, *ut secundum prophetiam etiam Dominus regnaret a ligno.* (3) Et quia baptismo virtutem et merita passionis communicat Salvator : *Omnes in Christo regeneratos, crucis signum efficit reges.* (4) Purpura est insigne regum : in baptismate Christiani Christi sanguine purpurantur ; quapropter *omnes qui in Christi sanguine sacrati sunt, splendidi reges sunt.* (5)

Acute legit Tertullianus *rex regnantium*, quia potissimum eorum est rex, qui supra se regnant, qui passiones regunt, concupiscentiam frænant, cunctosque inordinatos animi motus, rationis et gratiæ subjiciunt dominio. *Ingens regnum imperare sibi, maximumque imperium* (6) : nullum est hoc imperio præstantius. Tanti illud regnum faciebat rex Agesilaus, ut Spartarum præponeret regno. *Quod sibi imperaret pulchrius esse judicabat, quam quod regnum obtineret in alios.* Hoc regnum in semetipsos exercent probi Christiani, ut regio nomine digni appareant. *Bene sancti viri Scripturæ Sacræ testimonio, reges vocantur, quia prælati cunctis motibus carnis, luxuriæ appetitum frænant.* (7) Qui semetipsos regunt, vere sunt reges. In illos Christus dominatur, et *Rex regnantium nuncupatur.* Qui vero animam corpori, rationem passioni, voluntatem concupiscentiæ subjiciunt, *fallacia appellationis* (8) reges nuncupantur. A captivo regis *nomen recusatur.* (9) Antequam mater et uxor Darii regis captivatæ essent ab Alexandro Macedone, vero nomine reginæ vocabantur : in captivitate tamen qui eas reginas nuncupabant, alieno appellabant nomine *Reginas dominasque veris quondam, nunc alienis nominibus vocitantes.* (11) Quandiu Christiani libertatem et gratiam custodiunt, tandiu acceptam in baptismo regiam dignitatem conservant, et merito nuncupantur reges. Verum statim ac per peccatum gratiam et libertatem amittunt, et dæmonis tyrannidi subduntur, non sunt amplius reges, sed diaboli servi, regio nomine indigni.

(1) Tert. L. de Cor. Mil. 15. — (2) Hom. 6. in L. Judic. — (3) Tert. L. adv. Jud. 11. — (4) S. Leo. Serm. 3. de Assumpt. — (5) Rupert. L. 1. in Apoc. — (6) Sen. ep. 115. — (7) Greg. Magn. L. 26. Mor. 21. — (8) Basil. Sel. Orat. 27. — (9) Tert. L. 4. adv. Marc. 14. — (10) Quint. Curt. L. 3.

Lege sancitum fuit apud Athenienses ne ullus servus Harmodius et Aristogito, nuncuparetur ; *quoniam nefas ducerent nomina libertati patriæ devota, servili contagione pollui.* (1) Fortissimi isti duo athletæ Hippiam tyrannum occiderant, patriæ libertatem reddiderant, quapropter Athenienses decreverunt ne eorum nomina imponeretur servis ; sapienter judicantes hos libertatis titulos non posse absque dedecore vilissimis imponi servis. Christus Dominus diabolum debellavit, hominem ab ejus tyrannide liberavit, sua cruce regis nomen obtinuit : adeo *honoratum nomen* (2) nequit absque contumelia tribui peccatoribus diaboli mancipiis, qui Christo et sibi injuriosi sunt : Christo quia ei titulum Regis regnantium adimere moliuntur : sibi, quia se demonstrant indignos nomine christiano, quod sapit dignitatem regiam. Demades orator prospiciens Philippum Macedonem ebriosum, cum servorum turba viliter stulteque ludentem, dixit ei : *Cum, o rex, fortuna tibi Agamemnonis personam imposuerit, non pudet te factis agere Thersitem?* Non pudet te, Christiane, vilem et criminosam ducere vitam, cum tibi contulerit Christus dignitatem regiam et angelicam ?

2. Grandis sane regia dignitas. *Imperatorem et hominem a Deo secundum, et solo Deo minorem* (3) considerat Tertullianus ; attamen licet imperator sit *omnibus major, dum solo Deo minor est ;* illum angelus antecedit, quo profecto minor est rex, etsi sit cæteris hominibus major. Tanta est angelorum nobilitas, quod inter creaturas divinæ majestati propius accedunt. *Angelos post Deum novimus* (4) : angelica nihilominus dignitate pollent Christiani, *propterea Christus est homo, ut posset esse Christianus angelus.* (5) Neque solum Christianis potestatem contulit Christus, attingendi angelicam dignitatem, sed eam de facto contulit : quapropter quoties Gentiles Christianum aliquem conspiciebant, præ stupore dicere solebant : *Vere magnus Christianorum Deus, quales constituit homines? quales æqualibus fecit! An-*

(1) Aul. Gell. L. 9. c. 2. — (2) Tert. L. 4. adv. Marc. 14. — (3) Tert. L. ad Scap. 2. — (4) Tert. L. de Res. 5. — (5) D. Aug. in Ps. 33.

gelos ex hominibus ipsos reddidit. (1) Quod denotatum vult D. Augustinus a Vate Regio decantante : *Panem angelorum manducavit homo.* (2) Quasi diceret : Panem Christianorum manducarunt Hebræi, nempe Eucharistiam per manna figuratam. « Panis quem angelorum appellat, manna est : ut quod tunc factum est, ejus rei, quæ nunc in Ecclesia offertur, figura fuisse existimetur : ut Christiani populi quos in angelis significavit Scriptura, panem manducarent homines, id est, Judæi, quos homines dixit. » (3) Vides Hebræos per homines denotatos, Christianos vero per angelos, qui ob magnam qua pollent dignitatem, non homines, sed angeli nuncupantur.

Proinde igitur et nos angelorum, si meminerimus candidati. (4) Angeli de puritate commendantur : idcirco apparent in veste candida quæ denotat puritatem. Christiani sunt in baptismo *ex pudicitia renati* (5), eisque confertur *amictus candidus* (6), ratione pudicitiæ qua nitent. *Jam in terris non nubendo de familia angelica deputantur.* (7) 2. Angeli luce coruscant, quapropter per lucem quam produxit Deus, D. Augustinus (8) angelos intelligit, quos ut lumina contemplatur Tertullianus : *Contemplatio ipsorum angelicorum luminum* (9), quia inferiores illuminant angelos. In baptismate etiam desuper illustrantur Christiani, *qui de uno utero ignorantiæ ejusdem ad lucem expaverunt veritatis* (10) : hanc lucem eis contulit Christus ut alios illuminent : *Nam et lucere in mundo Christianos oportebat, ut filios lucis, lumen mundi, unum et Deum et Dominum colentes et nominantes.* (11) 3. Angeli in decantandis divinis laudibus addicti sunt : *Illa angelorum circumstantia non cessant dicere : Sanctus, Sanctus, Sanctus.* (12) Christiani angelorum æmuli, Deum suis laudibus prædicant. *Jam hinc cœlestem illam in Deum vocem, et officium futuræ claritatis ediscimus.* (13) 4. Angeli sunt cœli cives, et superna potiuntur felicitate. Christiani suum in cœlo habent municipatum : *Suscitans et quidem de terra in cœlum, ubi nostrum municipatum, Philippenses quoque ab Apostolo discunt.* (14) Deinde non propter terrenam, sed propter cœlestem hæreditatem facti sunt Christiani. « Audite et discite, et tenete, quæ sit spes Christianorum. Quare sumus Christiani ? non enim ad hoc sumus Christiani, ut terrenam nobis felicitatem petamus, quam plerumque habent et latrones et scelerati : ad aliam felicitatem sumus Christiani. » (1) Christiani angelica dignitate nobilitati, angelicam debent ducere vitam, castitate candescere, virtutis exemplo splendescere, divinas laudes prædicare, ad cœlum cordis attollere affectus, hoc enim modo angelica, imo et dominica dignitate fulgebunt.

3. Christiani a Christo suam accipiunt denominationem. *Quid novi, si aliqua disciplina de magistro cognomentum sectatoribus suis inducit? Nonne philosophi de auctoribus suis nuncupantur Platonici, Epicurei, Pythagorici?* (1) Sicut ergo Pythagoras, Epicurus et Plato nomina sua tradiderunt discipulis, ita Christus Christianis : qui licet honoribus sublimati, facultatibus ditati, nobilitate decorati, christianum nomen non mutuantur, neque a nobilitate generis, neque a dignitatibus, neque a divitiis, neque ab aliis naturæ vel fortunæ titulis, sed duntaxat a Christo : *Estis vocati Jesu Christi.* (3)

Animadvertit acute Abulensis versans initium Evangelii secundum Matthæum : *Liber generationis Jesu Christi* : quod ibi ponuntur duo nomina ejusdem personæ : primum est Jesus, et est personale, id est, Salvator, quia ipse salvum faciet populum suum a peccatis ipsorum ; secundum est Christus, qui interpretatur unctus ; et non est nomen personæ, sed dignitatis, quia significat, tum regem, tum sacerdotem. Primum nomen laboris et miseriæ assumpsit et retinuit Salvator, non enim Jesuitæ a Jesu vocantur ; etsi nonnulli per *audaciam nominis* (4) id affectarint. Secundum vero nomen quod honorem et dignitatem sonat, nobis reliquit et donavit Dominus. *Ipse erat unctus ut ab uncto unctus, et a Christo dicerer Christianus.* (5) Ut autem Christi nomen non est vacuum, sed plenum, continens unctionem quam significat, ita nomen Christiani debet esse plenum sanctitatis unctione, quam postulamus quoties Deum deprecamur ut in nobis sanctificetur nomen illius : *Tu ipsius nominis oras et expostulas sanctitatem, quia a Christo vocatus es Christianus, et ideo supplicas ut prærogativa tanti nominis, meritis in te subsequentibus roboretur.* (6)

In Christo duo sunt : nomen et unctio : 1. *Christi nomen non ex natura veniens* (7), sed ab unctione : nam *Christus unctus signi-*

(1) D. Chrysost. hom. 9. ad Pop. — (2) Ps. 77. — (3) D. Aug. q. 19. ex Vet. Test. — (4) Tert. L. de Orat. 3. — (5) D. Cypr. — (6) Tert. L. de Pat. 15. — (7) Tert. L. 1. ad Ux. 4. — (8) L. 11. Civ. 9. — (9) Tert. L. adv. Valent. 17. — (10) Tert. Apol. 39. — (11) Tert. L. adv. Prax. 13. — (12) Tert. L. de Orat. 3. — (13) Tert. ibid. — (14) Tert. L. de Res. 47.

(1) D. Aug. in Ps. 62. — (2) Tert. Apol. 3. — (3) Rom. 9. — (4) Tert. L. de Pall. 3. — (5) D. Aug. de Spir. et An. 1. — (6) Chrysol. Serm. 65. — (7) Tert. L. 3. adv. Marc. 15.

ficatur, quomodo chrisma ab unctionis sacramento. (1) 2. Unctio, qua unctus est Christus, est gratia summa illi collata, de qua fatur Tertullianus : *Unde Christus dicitur a chrismate, quod est unctio, quæ Domino nomen accommodavit, facta spiritalis* (2) : ratione scilicet sanctitatis et gratiæ, qua ejus anima delibuta fuit. Hæc duo a Christo participant Christiani : 1. Nomen : *Nomen Christianorum utique a Christo deductum.* (3) 2. Unctionem : *Christianus quantum interpretatio est, de unctione deducitur.* (4) Hanc unctionem simul cum nomine accipiunt in baptismo : ut enim ait Tertullianus : *Exinde egressi de lavacro, perunguimur benedicta unctione.* (5) Duplicem unctionem accipiunt in baptismate Christiani : unam in corpore, aliam in anima ; illam a sacerdote sacramenti ministerio, istam ab Spiritu Sancto sanctitatis auctore ; in illa, corpus chrismate ungitur, in ista, anima gratia sanctificatur : *Sic et in nobis carnaliter currit unctio, sed spiritaliter proficit.* (6)

Tanta est dignitas quam ab illa unctione mutuantur renati, ut audeat dicere nonnemo : *Quivis Christianus quidam Christus est.* (7) Quod docet etiam antiquus auctor Origenes : *Fiunt per unum Christum multi Christi.* Hujus rationem reddit D. Augustinus : quia caput et membra unum et idem constituunt corpus, Christus hujus corporis est caput, Christiani vero membra. *Inde apparet Christi corpus nos esse, quia omnes ungimur : omnes in illo et Christi, et Christus sumus.* (8) Trina ratione Christiani possunt vocitari Christi : per participationem, per unionem et per imitationem : 1. Per participationem unctionis et gratiæ, debet enim *etiam qualitatis inter illos esse consortium, ut jure consistat collegium nominis.* (9) 2. Per unionem membrorum cum capite : *quia quodammodo totus Christus, caput et corpus est.* (10) 3. Per imitationem quomodo Christi dicuntur *Christi imitatores, transformati ad illius similitudinem, qui est imago Dei.* (11) Quod probe sciens Apostolus : *Formam animi sui in prototypum ipsum, exemplarque transtulit* (12) : quo sensu ait D. Ambrosius : *Inter multas Christi imagines ambulamus* (13), nimirum inter multos Christianos qui in sua vita et moribus Christum præferunt, ejusque imaginem repræsentant.

(1) Tert. L. adv. Prax. 28. — (2) Tert. L. de Bapt. 7. — (3) Tert. L. 4. adv. Marc. 14. — (4) Tert. Apol. 3. — (5) Tert. L. de Bapt. 7. — (6) Tert. ibid. — (7) Paul. a Pal. in c. 12. Matth. In Job. — (8) In Ps. 26. — (9) Tert. L. 2. ad Nat. 4. — (10) D. Aug. in Ps. 26. — (11) Orig. in Job. — (12) Greg. Nyss. de for. per. Chr. — (13) In Ps. 118.

Qui sunt hujusmodi, sunt veri Christiani, et tanti nominis dignitatem merentur : *Nam perpetua fruitur laude, cui est honor in nomine.* (1) Commendatur Probus quod *adolescens esset ac vir sui nominis*, quia in adolescentia et virilitate magnam ostentavit probitatem. Christianus gratiæ unctione delibutus Christique imitator, est vir sui nominis ; criminosus vero et e perverso imitans Christum habet *nominis adulterium* (2) : tantum abest ut Christus vocari possit, quinimo, ut ait D. Augustinus, est *Antichristus, id est, contrarius Christo.* (3) Nam Christus est humilis, ille superbus ; Christus patiens, ille iracundus ; Christus liberalis, ille avarus : *Certe fœdissimæ contrarietatis vitium est, studere furtis, et habere vocabulum largitatis.* (4) Scelerosa illa contrarietas. Christianum nomen et Christum etiam infamat. *Sicut virtus nominis tantum respondet ad gloriam, ita male conversantis infamia, ad ejusdem nominis redundat injuriam : dicente Apostolo : Nomen Dei per vos blasphematur in gentibus : et revera gentilis nomini derogat Christiano, quando aliter quam profitetur et dicitur, vivere viderit Christianum.* (5) Indignum profecto tali nomine, quod est titulus dignitatis et sanctitatis.

II. PARS. *Nominis census* (6) habetur apud Tertullianum. Census apud Romanos facultates omnes et honores significabat, quæ a Censore per lustra notabantur. Quare census innuit omnes res per nomen significatas in illo inveniri ; et quia Christianus idem est ac Sanctus, tunc Christianus habet censum nominis, quando est omnimode sanctus. Sanctus autem sumitur tripliciter : 1. Pro sanctificato ; 2. Pro separato ; 3. Pro cultui divino deputato. Christianus autem habet censum nominis, quia trina hac ratione est sanctus : nam est, 1. Gratia sanctificatus ; 2. A terra separatus ; 3. Divino cultui deputatus.

1. Christiani in baptismo *Spiritum biberunt sanctitatis* (7) ; quia gratia sanctificati sunt, et restituti ad illum innocentiæ et sanctitatis statum quem in Adamo gulone perdiderant. Ex D. Irenæo, homo innocuus tribus constabat : corpore, anima et Spiritu Sancto. Ratione corporis erat animal ; ratione animæ erat angelus ; ratione Spiritus Sancti erat Deus : peccando tamen nobilissimum suum esse perdidit. Nam licet conservarit esse animale corporis, quod habet commune cum belluis : esse etiam spiritale

(1) Cassiod. L. 10. Ep. 7. ad Vopisc. — (2) Rup. L. 1. in Joan. — (3) Tract. 3. in Ep. Joan. — (4) Cassiod. L. 4. Ep. 20. — (5) Chrysol. Serm. 69. — (6) Tert. Apol. 21. — (7) Tert. Apol. 39.

animæ, quod est illi commune cum angelis ; esse amisit divinum quod mutuabatur ab Spiritu Sancto. *O felix sacramentum aquæ nostræ* (1), in quo homo amissum per peccatum esse divinum recuperat! *Recipit enim illum Dei Spiritum, quem tunc de afflatu ejus acceperat, sed post amiserat per delictum.* (2) Ideoque Christianus ex aqua et Spiritu Sancto regeneratus, tribus adhuc constat : corpore, anima et Spiritu Sancto, qui ei largitur gratiam, sanctumque efficit; in quo ratio Christiani sita est. Res non constituuntur in sua essentia per nomen, sed per propriam naturam, quæ per nomen declaratur : Christianus non est nomen duntaxat appellativum, sed substantivum, quod sanctitatem quæ est essentia Christiani, supponit. Sicut homo non constituitur in suo esse per hanc vocem, homo, sed per rationalitatem, quæ est ejus differentia essentialis, constitutiva et distinctiva, ita Christiani essentia non consistit in nuda et simplici voce, sed in sanctitate quæ per vocem notificatur : et ob hanc causam Paulus in suis epistolis Christianos semper vocitat sanctos : *Omnibus sanctis qui sunt Ephesi* (3), quia per gratiam sanctificati sunt. Et aliorsum habet, *vocatis sanctis* (4), id est, vocatis ad sanctitatem. Hic denotat naturam Christiani, quæ est sanctitas, ibi vero operationem Christiani, qui sanctificatus est ut sancte vivat, et per sanctas operationes sanctitatem demonstret. Quos adhuc Apostolorum princeps hortatur ad sanctam conversationem, ut respondeant sanctitati Christi, qui eos suo nomine insignivit, et insuper sanctitati Christiani, quam acceperunt in baptismate. *Secundum eum qui vocavit vos sanctum ut et ipsi in omni conversatione sancti sitis.* (5)

Operatio sequitur esse, quod per operationem dignoscitur. Omnes operationes hominis a tribus principiis oriri possunt : scilicet a passione, a ratione et a sanctitate. Quando homo passione agit, est homo animalis ; quando agit ratione, est homo rationalis; quando vero sanctitate agit, est homo christianus. Ex D. siquidem Hilario, trinus est homo : animalis, rationalis et spiritalis : animalis ex parte corporis, rationalis ex parte animæ, spiritalis ex parte sanctitatis. (6) Si modo ex operationibus volumus cognoscere quales sint Christiani, plures reperiemus homines animales qui passione agunt, et bestiales demonstrant mores. *Quidam homines bestiis adæquantur, pro qualitatibus morum et ingeniorum, et affectuum.* (1) Plures adhuc inveniemus homines rationales, qui pollent ingenio in negotiis mundi, *secularibus satisagentes* (2) ; sed perpaucos inveniemus homines spiritales gratia sanctificatos et sancte operantes : *Illa canicula Diogenes hominem invenire cupiebat, lucernam meridie circumferens* (3), innuens lepide perpaucos esse veros homines. Non dissimiliter inter illos qui Christiani nuncupantur perpauci sunt Christiani gratia sanctificati et a terra separati.

2. Sunt *terræ et cœli filii* (4) : seu, ut ait Philo Judæus, *homines cœlestes et terrestres*. Cœlestes homines neglecta terra, cogitationes mentis et cordis affectus in cœlo collocant : homines terrestres econtra despecto cœlo, toti terræ addicti sunt. Constat Christianum *cœlitem dici* (5), quia est sanctus : sanctus enim græce *agios*, idem est ac *absque terra*. Christianus *agios*, id est, sanctus, *terram nesciat, amorem carnis ignoret, partem pulveris non requirat, nihil in se vitiis licere permittat, qui Deum Patrem cœlestem reperit ad naturam : ne iterum ad terrena descendens, ad ipsam tanti genitoris tendat injuriam.* (6) Quare ne ad terram vertat mentis oculos et voluntatis affectus, sed tum mentem, tum voluntatem, ad cœlum erigat, monetur se habere Patrem cœlestem et debere in cœlis conversatione demorari. *Non quod non sis in terris, sed te qui cœlestem Patrem jam vocas, ad cœlestem vult tendere, et repetere jam naturam, ut generi tanto vita nostra respondeat, ne terreni mores degenerent, quos cœlestis donavit et contulit jam natura.* (7) Quando autem dicimus Patrem nostrum esse in cœlis, hoc est ita intelligendum : *Non quod ille non sit in terra, sed ut tu per hoc germen esse noveris te cœlestem.* (8) Qui cœlestem agnoscunt Patrem, plane cœlestes sunt. *Cujus generis sumus, ejus censemur et nomine.* (9)

Neque satis est Christiano qui est *cœli discipulus* (10), Patris cœlestis filium esse cœlestem nomine, nisi se cœlestem vita et operatione demonstret. Tunc autem se cœli discipulum et Patris filium profitetur, quando separatus a terra, municipatum suum habet in cœlo. *Homo, quid commune cum terris tibi, qui confiteris tibi genus esse de cœlis? Ergo cœlestem vitam monstra in habitatione terrena : qui si quid in te gesserit terrena cogitatio, cœlo maculam, cœlesti generi injuriam*

(1) Tert. L. de Bapt. 1. — (2) Tert. L. de Bapt. 6. — (3) Eph. 1. — (4) Rom. 1. — (5) 1. Ep. 1. — (6) In Ps. 10.

(1) Tert. L. de An. 32. — (2) Tert. L. 1. ad. Uxor. 1. — (3) Tert. L. 1. adv. Marc. 1. — (4) Tert. L. 2. ad Nat. 12. — (5) Tert. ibid. — (6) Chrysol. Serm. 65. — (7) Chrysol. 69. — (8) Chrysol. Serm. 70. — (9) Chrysol. Serm. 67. — (10) Tert. Apol. 43.

contulisti. (1) Quot sunt hac tempestate christiano nomine indigni, qui cœlo maculam et cœlesti generi injuriam conferunt? Tot scilicet quot sunt qui cor suum in terra habent affixum : quos non cœli, sed *terræ filios jactitamus.* (2) Veri Christiani Dei filii virtute fulgentes, sunt *cœlestes homines*, (3) gratia sanctificati, a terra mente et voluntate separati, et divino cultui consecrati.

3. In baptismate *caro abluitur ut anima emaculetur. Caro ungitur ut anima consecretur.* (4) Binum refert effectum baptismi : sanctificationem scilicet et consecrationem. Sanctificatio fit per infusionem gratiæ, consecratio vero per impressionem characteris : S. Vincentius Ferrerius existimat quod Joannes Baptista et Virgo susceperunt baptisma, non receperunt tamen primum effectum baptismi, quia Deipara fuit concepta in gratia, et præcursor Salvatoris sanctificatus in utero matris, sed secundum nempe characterem (5): *Mithra signat in frontibus milites suos* (6), æmulatione unctionis christianæ : et Christus in anima suorum sacrum imprimit characterem. Deus in veteri Testamento eligens peculiariter populum judaïcum, dedit illi circumcisionem qua ab aliis gentibus separaretur ; et in novo Testamento sibi specialiter devovens Christianos signat eos charactere indelebili. Res Deo dicatæ, sunt *cultu consecrationis* (7) sanctificatæ, ut patet ex templis, altaribus, vasis sacris : quare Christianis in baptismate initiatis aptari possunt hæc verba : *En Deus elegit te hodie, ut sis populus sanctus Domini Dei tui.* (8) Res consecratæ ad Dei cultum deputantur, quia, ut docet Doctor angelicus, *sanctificatio est deputatio ad cultum Dei.* (9) Quod Judæis declarat ipsemet Deus : *Eritis mihi sancti, quia sanctus sum ego Dominus, et separavi vos a cæteris populis, ut essetis mei* (10) ; et Christiani post susceptum baptisma Dei servi *municipali consecratione censentur.* (11) Res Deo sacratæ usui profano nequeunt deservire *quasi fatum consecratione mutantes* (12) ; et Christianus sacro charactere signatus et Deo dicatus, non mundo, sed divino cultui est addictus. At, proh dolor ! de multis Christianis potest fieri eadem querela, quam faciebat alias Propheta de templo : *Dispersi sunt omnes lapides sanctuarii in medio platearum.* (13)

(1) Chrysol. Serm. 71. — (2) Tert. L. 2. ad Nat. 12. — (3) Tert. Scorp. 10. — (4) Tert. L. de Res. 8. — (5) Fer. 6. post. 1. Dom. Adv. — (6) Tert. L. de Præsc. Hæret. 40. — (7) Tert. L. de Cor. Mil. 10. — (8) Deuter. 26. — (9) 22. q. 81. a 8. — (10) Deuter. 20. — (11) Tert. Apol. 24. — (12) Tert. Apol. 12. — (13) Thren. 4.

Qui polluit vasa sacra, profanator est. Sacerdos pravus sacrilegus est, qui characterem Ordinis contaminat. Religiosus in professionem suam delinquens apostata est, et scelerosus Christianus est profanator, sacrilegus et apostata, et monstrum in religione. *Omne quod contra naturam est, monstri meretur nomen penes omnes : penes nos vero etiam elogium sacrilegii in Deum naturæ Dominum et auctorem.* (1) Profanatores et sacrilegi maximo puniuntur supplicio : et criminosi Christiani gravissima in inferno luent supplicia : nam ultra pœnam damni et sensus, habebunt semper ante oculos characterem baptismi velut partem quæ eos accusabit, judicem qui condemnabit, et tortorem qui eos cruciabit, eo quod scelerosam et impiam duxerint vitam, deferentes nomen sanctitatis et pietatis.

III. PARS. *Deus ita est credendus et colendus, ut disciplina disposita est Christianorum.* (2) Sola Christianorum disciplina Deum vere cognoscit et colit. Quod a prophetis vaticinatum refert Tertullianus. Christiani namque vatum testimonio erant, *Deum agnituri, et omni officio religionis prosecuturi :* (3) Religio et pietas ita est propria Christianorum, ut dixerit D. Augustinus : *Christianus pietatis nomen est* (4) : quia omnimoda pietate Deum colunt Christiani, de quo ipsimet gloriantur : *Nos integrum et totum Deum colimus.* (5) Licet enim Deus sit simplicissimus nec partiri possit, sunt tamen in illo variæ perfectiones, quas diversis pietatis officiis prosequuntur Christiani. In præsenti autem illum considero ut Dominum, ut Patrem, ut Deum. In baptismate autem Christiani facti sunt servi supremi illius Domini, filii hujus cœlestis Patris, et sacerdotes magni illius Dei. Ex pietate autem, 1. Servi Domino obtemperant; 2. Filii reverentiam patri præstant; 3. Sacerdotes Deo hostias sacrificant.

1. Christiane, *servus es Christi* (6), qui te sigillo signavit. Domini olim in corpore servorum suæ dominationis imprimebant insignia : Christianus defert, non in corpore, sed in anima, insigne dominii Christi, non solum, *per imaginem animæ impressam* (7), quam in sua productione suscepit, sed etiam per susceptionem characteris quo in baptismo signatus est, quem Guillelmus Parisiensis *signaculum et stigma inseparabile* (8),

(1) Tert. L. Cor. Mil. 5. — (2) Tert. Apol. 23. — (3) Tert. L. 3. adv. Marc. 7. — (4) L. de Vit. Chr. 6. — (5) Tert. Apol. 16. — (6) Tert. L. de Cor. Mil. 13. — (7) Basil. Mag. hom. 10. — (8) L. de Leg. c. 3.

nuncupat. Christianus divino signaculo notatus, tria supremo Domino præstare tenetur : 1. Timorem : *Dominum simul cognoveris timeas.* (1) In hoc timore inchoatam pietatem agnoscit D. Augustinus : *Pietas timore inchoatur.* (2) 2. Debet reverentiam : nam, ut addit Tertullianus, *Dominum simul inspexeris, reverearis.* (3) Hæc autem reverentia a pietate nascitur, et pietatem importat. *Pietas vera est verax veri Dei cultus.* 3. Christianus Domino debet obsequium, quod ostentat Tertullianus : *Igitur si probos quosque servos et bonæ mentis, pro ingenio dominico conversari videmus (siquidem artificium promerendi, obsequium est ; obsequii vero disciplina, morigera subjectio est), quanto magis nos secundum Dominum moratos inveniri oportet, servos scilicet Dei vivi?* (4) Lactantius autem Firmiamus in hoc obsequio ad dominica præcepta, pietatem et Dei cultum constituit. *Quisquis omnibus præceptis cœlestibus obtemperat, hic est vere Dei cultor.* (5)

Dixit alias D. Augustinus : *Sicut magna pietas paucorum est, ita et magna impietas paucorum est.* (6) Salva tamen tanti doctoris venia, plures sunt hac ætate Christiani magna pietate coruscantes, sed adhuc multo plures magnæ impietatis indicia præbentes, qui Dominum non timent, nec reverentur, nec mandatis ejus obtemperant. 1. Dominum non metuunt, et hic defectus timoris, ex impietate procedit : *Impii minus metuunt.* (7) 2. Dominum non reverentur, sed ejus majestatem despiciunt et irrident religionem : *Quoniam impleverunt impietates suas, et ecce ipsi quasi subsannantes.* (8) 3. Dominicis mandatis non obtemperant, sed ejus dominium dedignantes, *impatientes Dei vivunt.* (9) Horum impietas magna est profecto, *eripiens Deo hominem, Domino famulum, patri filium.* (10)

2. Nihil non tentavit Deus, ut ab hominibus officia pietatis reciperet : *Sed et gratius nomen est pietatis, quam potestatis ; etiam familiæ magis Patres quam Domini vocantur.* (11) Ut hoc pietatis nomine ad suum cultum homines alliceret Deus, sumpsit Patris nomen; *dicendo autem Patrem, Deum quoque cognominamus. Appellatio ista et pietatis et potestatis est.* (12) Deus qui nuncupari potest Pater cunctarum creaturarum, quarum est auctor, specialiter est Pater Christiani quem in baptismate generavit : de quo fatur Tertullianus tanquam *de sanctissimo lavacro novi natalis.* (1) In illo siquidem homo *renascitur ad salutem* (2), et sanctitatem recipit qua Deo assimilatur, ejusque filius efficitur.

Multi pii nomen affectarunt : Ludovicus, Francorum rex, et Caroli Magni filius, Pius est cognominatus; Antoninus imperator est etiam vocitatus Pius. Inter Summos Pontifices, quinque fuerunt hoc nomine insigniti, et Pius quintus est Sanctorum catalogo adscriptus. Verum *tam pater nemo, tam pius nemo* (3) ac Deus, qui Christiano in baptismate plura largitus est pietatis dona, ut ab illo pietatis accipiat monumenta. Utinam *quam pius pater, tam pius filius!* (4)

Quod si inquiras quomodo Christianus Dei filius erga patrem demonstrabit pietatem, et quomodo Deum colet, respondet D. Augustinus : Deum esse *fide, spe et charitate colendum.* (5) 1. Fide colitur Deus a Christiano : *Non enim omnium credere est, quod Christianorum est.* (6) 2. Spe colitur Deus, ideo Christianis in baptismate infundit spei supernaturalis habitum : *Ut in illam spem æternæ salutis erigeret illos et averteret a respectu præsentium rerum.* (7) 3. Colitur Deus charitate, quæ est *christiani nominis thesaurus.* (8) Ut enim ratiocinatur D. Augustinus, *quid est pietas nisi Dei cultus, et unde colitur nisi charitate?* (9)

Videat Christianus si Deum colat, si sit Dei filius pietate commendatus, si habeat fidem, spem et charitatem : *et tunc dicat : Natus sum ex Deo* (10) : si vero Deo non credit, in Deum non sperat, Deum non amat : Deum pietate non colit, nec ejus est filius, Deus illi hoc ipsum exprobrat quod impio Judæo : *Pater tuus Amorrhæus, mater tua Cethea, ob consimilem impietatem.* Eodem modo rejicitur a Deo scelerosus Christianus, nec filius agnoscitur, *sub pio impius* (11), qui cœlestem Patrem non colit fide, spe et charitate, nec ullo religionis officio veneratur.

3. *Jesus summus sacerdos et magnus Patris, de suo vestiens sacerdotes (quia in Christo tinguuntur, Christum induerunt), sacerdotes Deo patri suo fecit.* (12) Quamvis non omnes Christiani sint clerici et sacramento ordinis initiati, sunt tamen ad sacerdotale munus

(1) Tert. L. de Pœn. 6. — (2) L. de ver. Relig. 17. — (3) D. Aug. L. 4. Civ. 23. — (4) Tert. L. de Pat. 4. — (5) L. de Inst. 24. — (6) Serm. 10. de Verb. Dom. — (7) Tert. Apol. 7. — (8) Tert. L. adv. Jud. 11. — (9) Tert. L. de Pat. 16. — (10) Tert. L. 1. adv. Marc. 25. (11) Tert. Apol. 34. — (12) Tert. L. de Orat. 2.

(1) Tert. L. de Bapt. 20. — (2) D. Aug. Tract. 12. in Joan. — (3) Tert. L. de Pœn. 8. — (4) Tert. L. 2. ad Nat. 13. — (5) In Enchir. c. 2. — (6) Tert. L. de An. 3. — (7) Tert. L. de Resur. 31. — (8) Tert. L. de Pat. 12. — (9) Ep. 29. ad Hier. — (10) D. Aug. Tract. 5. in Ep. Joan. — (11) Tert. L. 3. adv. Marc. 19. — (12) Tert. L. de Mon. 7.

assumpti : hoc illis officium demandatum est in baptismate, in quo de Christo Summo Pontifice infulis sacerdotibus vestiti sunt. *Nonne et laïci sacerdotes sumus* (1), et hujusmodi *regale sacerdotium* (2) competit cunctis Christianis cujusvis sexus et conditionis? Hostiæ autem quas Deo possunt offerre, aliæ sunt corporeæ, aliæ spirituales, aliæ mixtæ, partim corporeæ, partim spirituales. Hostiæ corporeæ sunt jejunia, carnis macerationes : *Afflictatio carnis hostia Domino placatoria.* (3) 2. Hostiæ spirituales sunt motus animi, internæ virtutes, animæ gratia et sanctitate decorata, quam nuncupat Tertullianus *saginatiorem, et auratiorem, et majorem hostiam.* (4) De hoc sacrificio a Christiano Deo oblato loquitur Lactantius Firmianus : « Cujus sacrificia sunt mansuetudo animi, et vita innocens, et actus boni : quæ omnia qui exhibet, toties sacrificat, quoties bonum et pium aliquid fecerit. » (5) Hæc sunt sacrificia pietatis, quæ offerunt Christiani, ad quos virtute baptismi pertinet *offerre spiritales hostias, acceptabiles Deo per Jesum Christum.* (6) 3. Hostiæ mixtæ tum animam, tum corpus important, ut eleemosynæ quæ ab animi compassione oriuntur, et per manus erogantur; suntque, ut ait Tertullianus, *deposita pietatis.* (7) Orationes etiam quæ elevationem mentis et oris voces complectuntur; ut enim fatur D. Chrysostomus : *Communis totius orbis victima, preces sunt* (8) : hæ sunt hostiæ pietatis quas Christiani sacerdotes in baptismate initiati, Deo offerunt, quas denegant scelerosi Christiani, quibus *minus impii ethnici, minus peccatores, minus hostes Christi.* (9) Loquitur de Judæis Tertullianus. Verum hæc verba probe hæreticos feriunt, ut constat ex Lutheranis et Calvinistis, *tam horrendis et omnem impietatem supergressis.* (10) Nec mirum si tot nefanda et sacrilega patrarunt post apostasiam a religione, ab Ecclesia, a Deo. *Quid enim illis post blasphemiam inlicitum est?* (11) Hæreticorum *æquavit impietates* (12) perversus Christianus, nomine tenus catholicus, *Deo impius, patri irreligiosus, Domino nequam* (13), a quo maxime distat verus Christianus, qui *pudori impia habet* (14), et pietatis officia reddit quæ debet servus Domino, filius Patri, et sacerdos Deo.

(1) Tert. de Exh. Cast. 7. — (2) 1. Pet. 2. — (3) Tert. L. de Pat. 13. — (4) Tert. L. de Idol. 6. — (5) L. 6. Inst. 24. — (6) 1. ep. Pet. 2. — (7) Tert. Apol. 39. — (8) Hom. 41. in 1. Cor. — (9) Tert. L. de Spect. 3. — (10) Tert. L. 1. ad Nat. 3. — (11) Tert. L. 1. adv. Marc. 13. — (12) Tert. L. 5. adv. Marc. 15. — (13) Tert. L. 1. adv. Marc. 23. — (14) Tert. L. 1. ad Nat. 1.

CONCIO SECUNDA.

Christianus nullius criminis nomen est. (1) Christiani ita olim erant immunes a criminibus, ut criminosi, christiano nomine indigni censerentur. Et, ut ait Tertullianus, *desinunt Christiani haberi penes nos.* (2) Nam licet cum crimine non deperderent fidem, (quæ non amittitur nisi per infidelitatem aut hæresim), attamen fideles hujus ætatis cupiebant tanta innocentia pollere ut de nullo scelere possent culpari : et si aliquando incarcerabantur et luebant pœnas ab iniquis judicibus et crudelibus tyrannis, pro tuenda virtute et defensanda religionis veritate duntaxat patiebantur. Quod Scapulæ, Carthaginis præfecto et Christianorum inhumano persecutori exprobrant Martyres : *Pro tanta innocentia, pro tanta probitate, pro tanta justitia, pro tanta pudicitia, pro fide, pro veritate, pro Deo vivo cremamur.* (3) Christiani et Gentiles in eisdem carceribus detinebantur, eadem sustinebant suppliciorum genera, sed diversa ratione : Gentiles propter vitia, Christiani propter virtutes ; Gentiles ob crimina, Christiani ob innocentiam ; Gentiles pro impietate, Christiani pro religione. Adeo enim integri erant moribus et vita innocui, ut solum pro causa fidei, a tyrannis impiis et scelerosis, in custodias detruderentur, et tormentis manciparentur. In cujus fidem testes advocant Romanos Judices. *Vestros enim jam contestamur actus, qui quotidie judicandis custodiis præsidetis, qui sententiis elogia dispungitis. Tot a vobis nocentes variis criminum elogiis recensentur : quis ex Christianis etiam talis, quales tot nocentes? De vestris semper æstuat carcer, de vestris metalla suspirant ; de vestris semper bestiæ saginantur ; de vestris semper munerarii noxiorum greges pascunt. Nemo illic Christianus, nisi hoc tantum; aut si et aliud, jam non Christianus.* (4) Varias recenset species pœnarum, quas merito tolerabant Gentiles criminosi ob facinora ab ipsis patrata, et quas injuste patiebantur pro religione innocentes Christiani. Nam si quis innocentiæ christianæ immemor ob commissa ab ipso scelera in ergastulis detinebatur et ad supplicium condemnabatur, habebatur a fidelibus : 1.

(1) Tert. Apol. 2. — (2) Tert. Apol. 46. — (3) Tert. — (4) Tert. Apol. 44.

Christiani nominis usurpator; 2. Christi negator; 3. Religionis persecutor.

I. PARS. *Cum aliquos de nostris malos probatis, jam hoc ipso Christianos non probatis.* (1) Christianæ disciplinæ probitas immunis est ab omni Gentilium improbitate : et quamquam Ethnici cunctis sint criminibus dedecorati : *In nobis solis pudet aut piget ipsis nominibus scelerum pronuntiare.* (2) Quod si ab ipsis scelerum nominibus abstinemus, ne ipsa pronuntiatio nos quodammodo contaminet : *Viderint qui sectam mentiuntur, quos et ipsi recusamus* (3) : qui suis criminibus disciplinæ puritatem commaculant, a nobis recusantur, tanquam indigni nomine christiano quod portant, 1. Vane, 2. Criminose, 3. Damnabiliter.

1. Sunt quamplures hac ætate qui *nominis phantasma affectant.* (4) Nonnulli Equites vocantur qui nunquam in ordine Equitum recepti sunt; alii Barones vel Marchiones nuncupantur, qui inter nobiliores nequeunt numerari; alii Abbates appellantur, qui nullo ecclesiastico beneficio gaudent. « Quam multi vocantur medici qui curare non norunt; quam multi vocantur vigiles qui tota nocte dormiunt! Sic multi vocantur Christiani, et in rebus christianis non inveniuntur : quia hoc vocantur quod non sunt, id est, in vita, in moribus, in fide, in spe, in charitate. » (5) Nec attendunt quod vane Christiani nomen ferunt : nam *quid prodest nomen ubi res non est?* (6) Illud autem est vanum quod nihil prodest : qui sunt hujusmodi, sunt *plane et ipsi imaginarii Christiani* (7) : quia, 1. Nullum Christiani indicium ostentant : « Num tu illum Christianum putas, in quo nullus christianitatis est actus? » (8) 2. Illud est imaginarium quod rei caret veritate et solam externam figuram præ se fert. Ut autem belle ait Tertullianus, in illis imaginariis Christianis, non est vera Christiani ratio, sed tantum *nominis christiani extrinsecus superficies.* (9) 3. Sunt veluti monstrum ab imaginatione productum, et præsertim Tertullianus imaginarios vocitavit Christianos; *ut ipsam fidem monstruosissimam ostenderet.* (10) Monstrum est imaginationis figmentum, phantasia siquidem diversas simul adunat naturas, ex quibus monstrum componit : caput habens leonis, corpus equi, alas aquilæ, caudam draconis : et ejusmodi monstrum a phantasia formatum, nullum habet esse reale, sed in imaginatione tantum existit. Talis est imaginarius Christianus : habet enim fidem Christiani, mores Ethnici; credit ut fidelis, vivit ut idololatra; ideoque velut monstrum est. « In parte enim est Christianus, et in parte Saracenus : ex parte corporis, unum videtur habere membrum christianum, scilicet linguam, quæ Christum Dominum vocat; quantum vero ad cætera membra, quasi Saracenus est. Ex parte vero animæ, quantum ad oculum fidei, christianus esse videtur, cætera vero Saraceni sunt. Quomodo ergo Christianus dicetur, cum secundum plura Saracenus esse videatur, et secundum pauciora Christianus? » (1) Sane *ex diversis contrariisque naturis monstrum diceres esse compactum.* (2) 4. Sunt imaginarii Christiani, quia religionis mysteria ab illis habentur ut fabulæ ab imaginatione confictæ. *Ecquis ille Christus cum sua fabula?* (3) Fabula habetur augustissimum Trinitatis mysterium: fabula, æterna Verbi generatio : fabula, quod Dei Filius sit in tempore humanatus et de Virgine natus. Alexandrinus Clemens probitatem vitæ Christianorum vocitat philosophiam christianam, et religionem nuncupat œconomiam Christi; sublata autem morum probitate, *fabula videtur Salvatoris œconomia.* (4) Fabula videtur interminabilis beatorum gloria; fabula, æterna damnatorum pœna; fabula, discussio ultimi judicii; fabulæ, aliæ religionis veritates, quæ a vitiis avocant, et ad virtutes stimulant, quæque fictitiæ et fabulosæ habentur ab imaginariis Christianis, qui sanctum hoc nomen vane et criminose portant.

2. *Christianus solius nominis crimen est.* (5) Non a semetipso, nam ab innocuo Christo suam mutuatur appellationem, et insuper gratia unctum et sanctum significat : sed a scelerosis Christianis, qui sancti hujus nominis sunt usurpatores, delusores et profanatores : 1. Usurpatores, quia vocantur quod non sunt, et nomen usurpant alienum. *Quanti nequam servi, regum nominibus insultant, Alexandri, et Darii, et Holophernis? etiam et ipsa idola gentium Dei vulgo, sed Deus nemo ea re qua Deus dicitur.* (6) Sicut igitur servi illi vere non sunt Alexander, Darius et Holophernes, quamvis horum principum usurpent nomina; et sicut idola quæ dii a vulgo nuncupantur, vere non sunt dii : sic criminosi Christiani, sunt hujus nominis usurpatores. Nam *cum omnis appellatio ad*

(1) Tert. L. 1. ad Nat. 5. — (2) Tert. Apol. 2. — (3) Tert. L. ad Scap. 4. — (4) Tert. L. 3. adv. Marc. 15. — (5) D. Aug. Tract. 1. in Joan. — (6) D. Aug. — (7) Tert. L. adv. Val. 27. — (8) D. Aug. L. de Vit. Chr. 10. — (9) Tert. L. de Præsc. Hær. 4. — (10) Tert. L. 1. adv. Marc. 4.

(1) Guillel. Par. 1. p. Serm. 71. — (2) D. Hier. tom. 2. ep. 23. — (3) Tert. Apol. 23. — (4) L. 1. Strom. — (5) Tert. Apol. 3. — (6) Tert. L. 1. adv. Marc. 7.

declarandas res videatur composita, nimis absurdum est, portare nomen alienum, et aliud dici, quam possit in moribus inveniri. (1) Neque usurpatores sunt tantum, sed adhuc, 2. Delusores, quia alios decipiunt, dum videntur esse quod non sunt. Nam, ut ratiocinatur Tertullianus, *omnes nomen de professionibus gestant. Seducunt nomen professionis præstantia, qui superficie vocabuli infamant veritatem. Non statim sunt qui dicuntur : sed quia non sunt, frustra dicuntur, et fallunt eos, qui rem nomini addicunt : cum de re status nominis competat.* (2) In frustraneos illos et deceptores, qui fallaci nomine alios decipiunt, invehitur D. Augustinus : « Qui velut fidem profitentur, et infideles vivunt : fingunt enim se esse quod non sunt, vocanturque non veraci effigie, sed fallaci nomine Christiani. » (3) Tandem sunt, 3. Nominis profanatores, et, ut ait Tertullianus, *prostitutores christiani sacramenti.* (4) Quodnam est illud sacramentum quod prostituunt, nisi *nominis sacramentum?* (5) Sacramentum sanctitatem significat : et nomen christianum sanctitatem denotat : sacramentum est res sacra divino cultui dicata, et Christianus in baptismate sacro charactere fuit insignitus, ut hoc signo specialiter Deo manciparetur. Qui indigne sacramentum suscipit, est profanator; qui criminose christianum nomen portat, est adhuc profanator, quia suis sceleribus nomen sanctum et Deo sacratum contaminat. Quem ideo pungit Basilius Seleucus : *Cur igitur appellationi cujus virtute cares, contumeliam irrogas? quid gestas cognomen, quod personæ probro sit? factis appellationem impugnas, et calumnia nomen tuum afficis.* (6) Eumdem insequitur Salvianus, tanquam qui nominis christiani valorem depretiet, dignitatem dejiciat et sanctitatem profanet. « Quo fit ut etiam nos, qui nos Christianos esse dicimus, perdamus vim tanti nominis vitio pravitatis. Omnino enim nihil prodest nomen sanctum habere sine moribus : quia vita a professione discordans, abrogat illustris tituli honorem, per indignorum actuum vilitatem. »(7) Inde quantum sint criminosi perversi Christiani, recte colligit Salvianus : *Quid est quod nobis de christiano nomine blandimur, cum utique hoc ipso magis per nomen sacratissimum rei simus, qui a sancto nomine discrepamus,* quod criminose et damnabiliter ferimus?

(1) Cassiod. L. 8. ep. 10.— (2) Tert. L. 1. ad Nat. 5. — (3) L. 2. de Civ. 10. — (4) Tert. L. de Pud. 10. — (5) Tert. L. 3. adv. Marc. 16. — (6) Orat. 7.— (7) L. 3. de Provid.

3. *Sed nobis quidem væ, si excesserimus in aliquod disciplinæ jugum.* (1) Quantis maledictionibus plectendus est scelerosus Christianus, qui suis criminibus omne disciplinæ christianæ jugum dejicit ? Gentiles alias *christianum hominem omnium scelerum reum, deorum, imperatorum, legum, morum* (2) existimabant. Scelerosus Christianus est omnium reus : nam peccat in Deum, in Christum, in religionem, in fideles, in infideles, in seipsum : 1. Peccat in Deum, quem filii hominum, ob illius pravitatem, blasphemant. Quod eleganter his verbis declarat Salvianus : « Cujus ergo criminis rei sunt Christiani? Ex hoc uno intelligi potest, quod Dei nomen infamant. Cum ipse Salvator noster ad nos quotidie clamet : Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant filii hominum opera vestra bona, et magnificent Patrem vestrum, qui in cœlis est; nos ita vivimus econtrario, ut filii hominum videant opera nostra mala, et blasphement Patrem nostrum qui in cœlis est. » (3) Christiani autem nullam Gentilibus Deum blasphemandi debent præbere ansam. *Porro blasphemia quæ nobis omnino devitanda est, hæc, opinor, est, si quis nostrum ad justam blasphemiam ethnicum deducat.* (4) 2. Peccat in Christum, quem sui sceleris magistrum proclamat : nam cum nomen et disciplinam a Christo desumat, suis criminibus probat *malam sectam, malum auctorem, et nomen malum dignum odio de reatu sectæ et auctoris.* (5) Nam, ut belle ait ad propositum Salvianus, *æstimari itaque de cultoribus suis potest ille qui colitur* (6); et sicut ex bonis Christianis, Christi sanctitas et christianæ disciplinæ veritas colligitur, ita a pravis Christianis inferunt infideles Christum esse scelerosum, et doctrinam ejus falsam et mendacem : *Sancta a Christianis fierent, si Christus sancta docuisset.* (7) 3. Peccat in religionem, quam dedecorat, et ut scelerosam demonstrat. Nam *de genere conversationis qualitas fidei æstimari potest : doctrinæ index disciplina est.* (8) Quales sunt mores eorum qui aliquam profitentur religionem, talis æstimatur et ipsa religio : si probi sint mores, bona censetur religio; si improbi mores, mala etiam habetur religio. Quare scelerosi Christiani scelerosam christianam disciplinam ostentant. De quo ipsamet queritur apud Prophetam : *Rugæ meæ testimonium dicunt contra me.* (9) Ut autem expendit Gregorius Magnus, *rugæ sanctæ*

(1) Tert. L. adv. Val. 30. — (2) Tert. Apol. 2. — (3) L. 4. de Provid. — (4) Tert. L. de Idol. 14. — (5) Tert. Apol. 3.— (6) L. de Provid. — (7) Salv. — (8) Tert. L. de Præsc. hær. 43. — (9) Job. 16.

Ecclesiæ sunt, qui fidem vocibus clamant, operibus negant. (1) In illis enim, u. fatur Salvianus, *patitur lex christiana maledictum :* quia ab extraneis ut vitii et impietatis disciplina existimatur, qui hanc inferunt consequentiam : *Talis profecto secta est, quales et sectatores.* Religionis christianæ sectatores criminosi sunt : ergo religio christiana criminosa est. Infamia quam in religionem ingerunt, reddit eos et magis scelerosos, et magis damnabiles. In quos insurgit ipsa lex quam diffamant, ut de contumelia et injuria illata puniantur. *Imo hoc magis culpabiles sumus, si legem bonam colimus, et mali cultores sumus. Ac per hoc accusatrix est nostri, lex ipsa quam colimus.* (2) 4. Peccat in fratres, quos suis criminibus scandalizat. *Hæc sunt quæ nos luminaria mundi faciunt, bona scilicet nostra.* (3) Scelerosi Christiani non lucent virtutis exemplo, sed sua pravitate bonos scandalizant, et ad malum stimulant. « In quibus sacramenta Christi patiuntur injuriam, qui sibi vivunt ut in Christo pereant et alios perdant. Pereunt quippe male vivendo, perdunt vero, aliis male vivendi exempla præbendo. » (4) 5. Peccat in extraneos, quos a religione arcet. Tenentur Christiani probe vivere, *ut malis exemplo et testimonio sint* (5); scilicet ut probis suis moribus sanctitatem et veritatem religionis testentur, et virtutis exemplo, ad eam amplexandam infideles alliciant, a qua tamen arcentur *reprehensibilem Christianorum vitam videntes.* (6) 6. Tandem scelerosus Christianus peccat in seipsum : nam sese æternis mancipat suppliciis : *Stabit ante aulas Dei die judicii, nihil habens dicere. Deum prædicabas, et non requirebas ; judicium Dei appellabas, nec esse credebas ; inferna supplicia præsumebas, et non præcavebas ; christianum nomen sapiebas, et Christum persequeberis.* (7) Quapropter merito gravissimis addicetur suppliciis, quanto magis reus, tanto majori pœna mulctandus. *Magis damnabilis est malitia quam titulus bonitatis accusat. Reatus impii est pium nomen.* (8) Cur autem scelerosi Christiani durissima in inferno sustineant tormenta rationem præbet Tertullianus, quia cum *recognoscerent Deum innocentiæ magistrum, et nocentiæ judicem, sequebatur ut recognitum observarent, et observatum propitium illum magis experirentur, quam iratum.* (9) Illi vero cognitum Deum non observarunt, sed suis sceleribus ad iracundiam provocarunt : a quo juste damnantur, et pœna suis criminibus commensurata puniuntur : ut enim ipsemet asseverat Deus : *Et reddam primum duplices iniquitates et peccata eorum.* (1) Quem locum sic elucidat Origenes : « Gentium peccata, qui voluntatem Domini nesciunt, dicuntur simplices iniquitates : duplicia autem illorum peccata, qui scientes eam, exsecutioni non mandant. » (2) Duplo graviores sunt iniquitates Christiani divinam legem agnoscentis, quam Ethnici illam ignorantis : et ita duplo punietur ; et hanc pœnam merito luet, ut christiani nominis usurpator et Christi Domini negator.

II. PARS. *Manifesta definitio et ratio est, tam confessionis quam negationis.* (3) Etenim qui se confitetur Christianum, Christum etiam confitetur ; qui autem se Christianum negat, Christum quoque negat. Quanta peccatoris cæcitas, qui suis sceleribus efficitur : 1. Fidei suæ interfector ; 2. Christi negator ; 3. Religionis desertor !

1. *Accepimus benedictionem spiritalem per fidem, ex qua vivet justus.* (4) Vita fidei ex qua vivit justus, tria importat : 1. Formam ipsius ; 2. Effectus ; 3. Motus. 1. Forma fidei est charitas, nam sicut anima vivificat corpus, ita charitas vivificat animam. Ab anima perficitur animatum corpus : eodem modo ratiocinatur ad propositum Apostolus : *Propter fidei prælationem, illius fidei quam dicendo per dilectionem perfici.* (5) 2. Effectus fidei sunt bona opera : quare nuncupatur a Tertulliano : *Fides observatrix* (6) : ut enim flores et fructus denotant vitam et virtutem arboris a qua dimanant, ita bona opera sunt *argumenta fidei* (7), quæ ejus veritatem demonstrant. 3. Motus fidei est praxis et regula fidei, secundum quam Christiani vita dirigitur. Ut enim ait Tertullianus, *a fide etiam ipsa vita nostra censetur.* (8) Animadvertit autem D. Augustinus quod « fides appellata est ab eo quod fit, quod dicitur. Duæ syllabæ sonant cum dicitur fides : prima syllaba est a facto, secunda a dicto. Fac quod dicis, et fides est. » Inde concludit D. August. *Difficile est ut male vivat, qui bene credit.* (9) Sicut autem vita innocua arguit veritatem fidei, ita vita scelerosa fidei defectum denotat. Nam *quid est aliud quam prævaricatio fidei?* (10) In criminoso namque peccatore

(1) L. 13. Mor. 3. — (2) Sal. L. 4. de Gubern. — (3) Tert. L. de Cult. Fem. 13. — (4) D. Aug. Serm. 5 de Sab. sanct. — (5) Tert. — (6) D. Chrysost. hom. 2. in 2. Timoth. — (7) Tert. L. ad Scap. 6. — (8) Salv. L. 3. de Gubern. — (9) Tert. Apol. 40.

(1) Jer. 16. — (2) Hom. 11. — (3) Tert. Scorp. 9. — (4) Tert. L. 5. adv. Marc. 3. — (5) Tert. L. 5. adv. Marc. 5. — (6) Tert. L. de Cor. Mil. 4. — (7) D. Bern. Serm. de Res. — (8) Tert. L. de Monog. 11. — (9) Serm. 181. de Temp. — (10) Tert. L. de Idol. 20.

mortua est fides : nam neque informatur a charitate : ex D. etenim Bernardo, *mors fidei est separatio charitatis.* (1) Neque, 2. Bona producit opera, quæ ejus denotent vitam : nam, ut addit D. Bernardus, *quid est fides quæ non operatur, nisi cadaver exanime?* Neque, 3. Habet motum quo ad praxim et exercitium redigatur. Quapropter scelerosi male vivunt, et *per infirmitatem fidei suæ offendunt.* (2) Quot autem peccata committunt, tot sunt *vulnera fidei* (3), quibus ad vitam fidei attentant. Quare scelerosus dicitur a Bernardo *fidei interfector:* quia, 1. Eam interficit in corde, separando a charitate; 2. Eam interficit in aliorum æstimatione, ante quos *debemus sancte et tota fidei substantia incedere* (4); id est, ore et opere ostentare fidem; 3. Eam interficit in intellectu, nam crimina ad hæresim conducunt, et *ita fidem meam deserens, negator invenior.* (5)

2. *Nefas est ulli de sua religione mentiri. Eo enim quod aliud a se coli dicit, quam colit, negat quod colit, et culturam in alterum transfert: et transferendo jam non colit, quod negavit.* (6) Quoties peccat scelerosus Christianus, toties de sua religione mentitur; cui suis pravis moribus contradicit : et ulterius Christum negat, quia quot habet suorum criminum objecta, tot sunt divinitates, quas colit, et in illas cultum Christo debitum transfert, et transferendo negat Christum. *Est fides et corde servanda, et ore promenda,* (7) et ulterius opere demonstranda. Criminosus autem Christianus non confitetur Christum, neque opere, neque voce, sed eum tum manu, tum ore negat. Manu, nam verbis « confitentur se nosse Deum, factis autem negant. » (8) Quod hac ratiocinatione demonstrat Tertullianus : *Qui se Christianum confitetur, Christi esse testatur. Qui Christi est, in Christo sit necesse est. Si in Christo est, in Christo utique confitetur, cum se Christianum confitetur. Hoc enim non potest esse, nisi sit in Christo. Porro in Christo confitendo, Christum quoque confitetur qui sit in Christo, dum et ipse in illo est, utpote Christianus.* (9) Obscura sane ratiocinatio, quæ illustratur advertendo duo : unum, Christianum non esse Christianum, nisi per Christum; aliud, verum Christianum debere esse Christo unitum per gratiam et charitatem; quo supposito recte infertur quod Christianus sese Christianum per bona opera demonstans confitetur Christum; tum quia se Christo unitum ostendit; tum quia testatur accepisse a Christo sanctitatem, quæ est essentia Christiani, a qua bona opera dimanant. Quod hoc exemplo elucidat Tertullianus : *Si diem dixeris, lucis rem ostendis quæ diem præstat, licet non dixeris lucem. Ita qui se confitetur Christianum, etiam id per quod est, id est, Christum, confitetur.* Et quia contrariorum eadem est ratio : *Proinde qui se negavit Christianum, in Christo negavit, negando se in Christo esse, dum negat se Christianum, Christum autem in se negando, dum se in Christo negat, Christum quoque negabit.* Prava opera negant Christianum, et consequenter negant Christum, a cujus sanctitate non procedunt, et cum quo per gratiam non est unitus peccator. 2. Ore negat Christum ad instar Petri qui ter negavit Dominum, ut ipsemet asseverat Salvator : *Ter me negabis.* (1) Quæ verba difficultate non carent. Nam *ab eis negatur Christus qui dicunt eum non esse Christum.* (2) At Petrus qui olim de cœlo edoctus dixit : « Tu es Christus Filius Dei vivi », nunquam negavit Jesum esse Christum et Dei Filium, sed tantum negavit hominem illum novisse; cum eo in horto fuisse; se ex discipulis ejus esse. Aliud est autem negare se esse Christi discipulum, aliud negare magistrum suum non esse Christum, nec Dei Filium. Hoc dubium non latuit ingenium D. Augustini, qui sic peracute respondet : « Dominus non ait Petro : Discipulum meum te negabis, sed me negabis. Negavit ergo ipsum, cum se negavit esse discipulum. » Negat Christum esse Deum, qui se ejus esse discipulum timet aut erubescit. Quod si Petrus ex pusillanimitate et voce tantum, negando se esse discipulum Christi, ejus negavit divinitatem, quanto magis scelerosi Christiani Christum negant, qui eum non ex formidine, sed ex crimine, non verbis tantum, sed factis negant? Ut autem animadvertit Guillelmus Parisiensis, « magis contumeliosa videtur negatio Christiani, quam Judæi, quam Saraceni; » tum quia Judæus aut Saracenus non credit Christum esse Deum, Christianus vero Christi divinitatem confitetur : tum quia Judæus aut Saracenus non est addictus servitio Christi; Christianus vero Christi cultui mancipatus, ejus est negator et religionis christianæ desertor.

3. Fuit alias *perditissimus etiam suæ religionis desertor.* (3) Quot sunt hac ætate desertores religionis? tot scilicet *quot sunt de-*

(1) Serm. 24. in Cant. — (2) Tert. L. de Fug. in Pers. 9. — (3) Tert. L. 2. ad Ux. 2. — (4) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 2. — (5) Tert. L. de Præsc. Hær. 11. — (6) Tert. Apol. 21. — (7) D. Aug. Serm. 181. de Temp. — (8) Ad Tim. 1. — (9) Tert. Scorp. 9.

(1) Matth. 26. — (2) D. Aug. Tract. 113. in Joan. — (3) Tert. L. 1. ad Nat. 14.

sertores bonæ vitæ. (1) Quot autem sunt peccatores, tot sunt desertores bonæ vitæ, et consequenter desertores religionis. Nam si inquiramus cum Tertulliano, *ubi est religio?* (2) Eam non invenimus apud Calvinistas, qui sunt homines religionis prætensæ duntaxat. Nec adhuc reperienda est apud superbos, libidinosos, avaros, aliosque scelerosos, qui *arcentur a religionis proprietate.* (3) Imo ut belle philosophatur Guillelmus Parisiensis hujusmodi criminosus Christianus «nullius legis esse videtur. Legis enim christianæ non videtur esse; cum ipse sit ejus transgressor. Legis etiam Judæorum non videtur esse, cum eam non observet : Nec legis Saracenorum, cum legis Mahometi nescius sit. Judæi vero et Saraceni legis alicujus sunt, licet in ea non salventur. » Ille vero *tunc frater*, *tunc apostata* (4); in quo deterior est quam Judæus vel Turca.« Sicut deterioris conditionis est, qui aliquando fuit alicujus Ordinis, et apostatavit, quam si nunquam fuisset alicujus ordinis : sic deterioris conditionis videtur esse malus Christianus qui ab ordine christianæ religionis apostatavit, quantum ad hoc, quam Judæus et Saracenus, qui nunquam in illo Ordine fuit. »*Persecutio et martyres facit*, *hæresis apostatas tantum.* (5) Tale crimen simul efficit et martyres diaboli et religionis apostatas. Hos adhuc Antichristos vocitat Tertullianus : *Qui Antichristi interim et semper*, *nisi Christi rebelles?* (6) Illi autem sunt Christi rebelles, vel qui sunt *rebelles lumini* (7), sive fidei, sive gratiæ, vel qui auctoritatis ejus nolunt se subjicere, et ut fatur Tertullianus, *impatientes Dei vivunt.* (8) Vel qui pravis suis dogmatibus et operationibus disciplinam Christi evertere moliuntur. Vel tandem quorum vita ex diverso penitus opposita est Christo. Ut enim ait D. Augustinus, *latine Antichristus dicitur contrarius Christo.* (9) Antichristus dupliciter sumitur : 1. Pro filio peccati, qui ante secundum adventum Christi veniet, ad christianam religionem oppugnandam : de quo sic fatur Tertullianus : « Quis autem est homo delicti, filius perditionis, quem revelari prius oportet ante Domini adventum, extollens se super omne quod Deus dicitur, et omnem religionem; confessurus in templo Dei, et Deum se jactaturus? Secundum nos quidem Antichristus, ut docent veteres et novæ prophetiæ. »(10) 2. Pro homine Christi vel doctrinæ, vel sanctitati contrario. *Antichristus*, *id est*, *contrarius Christo.* Antichristus primo modo sumptus, unicus erit venturus in novissimis diebus ; Antichristus secundo modo sumptus multiplex. Nam *Joannes Apostolus jam Antichristos dicit processisse in mundum.* (1) Ex D. etiam Chrysostomo, *Antichristi dicuntur ficti Christiani*, *hæretici*, *pagani*, *qui aut sub laude vituperant*, *aut inimicitiam aperte exercent.* (2) Antichristi pagani, qui christianam religionem omni atrocitate persecuti sunt ; Antichristi, qui hæretici fidei veritates depravant : *Antichristi nomine vocantur hæretici penes Joannem* (3); Antichristi sunt scelerosi Christiani, Christo contrarii : *Unde interrogare debet unusquisque conscientiam suam*, *quia Antichristi multi sunt.* Tot scilicet quot criminosi qui suis sceleribus Christum negant : nam, ut ait D. Augustinus, *quisquis factis negat Christum*, *Antichristus est.* (4) Antichristus superbus sua vanitate Christi negans humilitatem ; Antichristus luxuriosus sua impudicitia Christi negans puritatem ; Antichristus avarus cupiditate sua negans Christi paupertatem; Antichristus inimicitias habens, suis animadversionibus Christi negans dilectionem, et in universum quilibet Christianus peccator est Antichristus, fidei interfector, Christi negator et Ecclesiæ persecutor.

III. PARS. *Quis est enim exitus persecutionis*, *quis effectus ejus*, *nisi probatio et reprobatio fidei*, *qua suos utique Dominus examinavit?* (5) Multiplicem passa est religio persecutionem ad probationem fidei et virtutis fidelium. D. Augustinus trinam enumerat : Gentilium scilicet, hæreticorum et Antichristi. Persecutio Gentilium fuit cruenta; persecutio hæreticorum est fraudulenta : persecutio Antichristi simul erit cruenta et fraudulenta.« Prima persecutio Ecclesiæ violenta fuit, cum proscriptionibus, tormentis, cædibus, Christiani ad sacrificandum cogerentur; altera persecutio fraudulenta est, quæ nunc per hæreticos et falsos fratres agitur : tertia superest per Antichristum ventura, qua nihil est periculosius, quoniam et violenta et fraudulenta erit. Vim habebit ex imperio, et dolum ex miraculis. » (6) Verum omissa Antichristi ventura sævitia et astutia, trina consideranda est christianæ religionis persecutio : 1. Persecutio Gentilium ; 2. Persecutio Hæreticorum ; 3. Persecutio pravorum Christianorum.

(1) Tert. L. 1. ad Nat. 1. — (2) Tert. Apol. 6. — (3) Tert. Apol. 24. — (4) Tert. L. 1. adv Marc. 1. — (5) Guillel. — (6) Tert. L. de Præsc. Hær. 4. — (7) Job. 24. — (8) Tert. L. de Pat. 16. — (9) Tract. 3. in Ep. Joan. — (10) Tert. L. 5. adv. Marc. 16.

(1) Tert. L. 5. adv. Marc. 16. — (2) Hom. in id Ps. 3. Patientia pauperum. — (3) Tert. L. de Jejun. 11. — (4) D. Aug. — (5) Tert. L. de Fug. in Pers. 1.— (6) In Ps. 7.

1. A Gentilibus persecutione passa est christiana religio. Nam *quod aliud negotium patitur Christianus, nisi suæ sectæ?* (1) Hæc autem persecutio sævissima fuit : nam *alios ignis, alios gladius, alios bestiæ Christianos probaverunt.* (2) Verum persecutores sua pravitate christianam probitatem probaverunt. Unde sic fantur Christiani apud Tertullianum : *Tales semper nobis insecutores, injusti, impii, turpes. Consulite commentarios vestros, illic reperietis primum Neronem in hanc sectam cum maxime orientem Cæsariano gladio ferocisse. Sed tali dedicatore damnationis nostræ etiam gloriamur : qui enim scit illum, intelligere potest nonnisi grande aliquod bonum a Nerone damnatum.* (3) Tyrannorum vitia Christianorum illustrant virtutes : nam justitia ab injustitia magis elucescit, castitas ab impudicitia, innocentia a crimine, patientia a crudelitate : de qua gloriose martyres triumpharunt, atrocissima quæque tormentorum genera constantissime tolerantes. Idcirco sævos illos sic alloquuntur tyrannos : *Cruciate, torquete, damnate, atterite nos, probatio est enim innocentiæ nostræ, crudelitas vestra.* (4)

2. Secunda persecutio est hæreticorum, quam cum Antichristi sævitia et furore comparat Tertullianus : *Nunc sunt hæreses, non minus doctrinarum perversitate Ecclesiam lacessentes, quam tunc Antichristus persecutionum atrocitate persequetur.* (5) Veteribus hæresibus prætermissis, quam crudelis fuerit nostris temporibus, Lutheranorum et Calvinistarum persecutio nemo non videt. Sacerdotes occisi, regulares mactati, moniales violatæ, templa diruta, altaria eversa, Sanctorum imagines et reliquiæ flammis succensæ, bella universam Europam depopulantia, sunt monumenta quæ apparent crudelitatis Lutheranorum et Calvinistarum, quorum hæresim passa est divina Providentia, ad corrigendos iniquos, probandos justos, et coronandos martyres. *Ad hoc enim sunt hæreses, ut fides habendo tentationem, haberet etiam probationem.* (6) Verum fides quæ de aliis, novatoribus triumphavit, est adhuc de Lutheranis triumphatura. Et *experimenta fidei victricis* (7) de antiquatis jam hæresibus, sunt certa argumenta victoriæ de nova hac hæresi habendæ.

3. Tertia est persecutio pravorum Christianorum. Belle ad propositum Tertullianus : *Cum odio sui cepit veritas simul atque apparuit, inimica esse. Tot hostes ejus quot extranei, et quidem proprie ex æmulatione Judæi, ex concussione milites, ex natura ipsi etiam domestici nostri.* (1) Scilicet ex pravitate naturæ perversi Christiani persequuntur religionem. De hac persecutione loquitur D. Bernardus : « Videbatur jam cessasse persecutionis tempus, sed nunquam deest persecutio Christianis, sed neque Christo, et nunc quod gravius est, ipsi Christum persequuntur, qui ab eo utique Christiani dicuntur. » (2) De qua aliorsum sic fatur : *Ecce in pace amaritudo mea amarissima.* (3) Amara prius in nece martyrum ; amarior post in conflictu hæreticorum ; amarissima nunc in moribus domesticorum. Crudelis fuit quidem Gentilium persecutio, decernentium in Christianos atroces leges : *quas adversus nos exsequuntur impii, injusti, turpes, truces, vani, dementes.* (4) Crudelior adhuc hæreticorum persecutio, nam « pejor est desertor fidei, et ex desertore oppugnator ejus effectus, quam ille qui non deseruit quam nunquam tenuit. » (5) Verum crudelissima pravorum Christianorum persecutio. Hanc graviorem existimat D. Bernardus ea qua Judæi Christum Dominum sunt insecuti : « Horrendum penitus sacrilegium, quod et ipsorum videtur excedere facinus, qui Domino majestatis manus injecerunt. » (6) Cujus hanc reddit rationem : nam « si proprium sanguidem dedit in redemptionem animarum, non tibi videtur ab eo majorem sustinere persecutionem, qui suggestione maligna, exemplo pernicioso, scandali occasione, avertit ab eo animas quas redemit, quam a Judæo, qui sanguinem illum fudit? » Tyranni martyrum afflixerunt carnem, hæretici fidelium obscurant intellectum, pravi Christiani bonorum depravant voluntatem, quæ est nobilior animæ facultas. Tyranni a Christianis avellere spem nitebantur, hæretici fidem a Catholicis ; pravi Christiani a justis charitatem, quæ est præcipua virtutum. Tyranni inferebant mortem corpori, non autem animæ : hæretici fidem occidere conantur : *Nunc et hæreses ad languorem et interitum fidei productas.* (7) Pravi Christiani occidunt animas quas gratia et sanctitate denudant, et possessione gloriæ frustrant.

(1) Tert. L. ad Scap. 4. — (2) Tert. Scorp. 1. — (3) Tert. Apol. 5. — (4) Tert. Apol. 50. — (5) Tert. L. de Præsc. Hær. 4 — (6) Tert. L. Præsc. Hær. 1. — (7) Tert. L. 3. adv. Marc. 4.

(1) Tert. Apol. 7. — (2) Serm. 1. de Conv. D. Paul — (3) Serm. 33. in Cant. — (4) Tert. Apol. 5. — (5) D. Aug. L. 21. Civ. 25. — (6) Serm. 1. de Conv. S. Paul. — (7) Tert. L. de Præsc. Hær. 2.

CONCIO TERTIA.

In sanctitate et gratia formatus fuerat Adamus, ut ipsemet fatetur apud Tertullianum : *Factus filius fui statim : cum me manibus enixus est, cum de suo halitu movit.* (1) Verum statim ac peccato præbuit consensum, gratiam et animæ vitam perdidit, mortem incurrit, et omnes ab illo descendentes morti mancipavit (exceptis Christo Domino et Deipara.) Exoptavit ardenter Caligula imperator et cuncti Romani unicum duntaxat haberent caput, ut eo amputato omnes simul posset detruncare. Desiderium sævi illius tyranni exsecutus est dæmon. Omnes homines erant in Adamo velut in capite comprehensi, quo peccante peccaverunt, multaque damna passi sunt. Nam incurrerunt, 1. Peccatum, 2. Mortem, 3. Damnationem. Multa etiam perdiderunt bona : nimirum, 1. Gratiam ; 2. Sanctitatem ; 3. Spiritum Sanctum inhabitantem; 4. Dei adoptionem et filiationem ; 5. Jus ad immortalitatem. Verum quia *baptismus æque Dei census* (2), per hunc et mala rescinduntur et bona recuperantur. Nam, 1. Mors tollitur : *Nonne mirandum et lavacro dilui mortem?* (3) Quare nuncupatur a Basilio Seleuco mortis effigium. *Hominibus baptisma dandum erat, quo mortis promittebatur effugium, et resurrectionis confugium.* (4) 2. Peccatum deletur : baptismo namque sumus *abluti delictis pristinæ cæcitatis.* (5) Idcirco Gregorius Nazianzenus baptismum appellat *peccati diluvium* (6) : et Optatus Milevitanus, *criminum mortem, peccatorum naufragium.* (7) Eodem modo ratiocinatur Sanctus Maximus aiens : *Baptismus nobis est sepultura, in quo peccatis morimur, criminibus sepelimur.* (8) 3. Damnationem et infernum rescindit : nam, ut ait Eusebius Emissenus, *de æternis debitis brevissimo lavacri compendio, cum indulgentissimo creditore transactum est* (9) : nam, ut ipse aliorsum philosophatur, « homo fonte tingitur, et momentaneo lavacro ab inveterato malo primi parentis abluitur, et sub aquis relinquitur quidquid flammis debebatur. » (10) Nec solum mala tollit baptismus, sed etiam deperdita bona restituit. Nam, 4. Confert gratiam sanctificantem : *De sancto sanctificata natura aquarum, et ipsa sanctificare concepit.* (1) Renatus egreditur *ab immaculato fontis utero* (2) : et, ut ait Gregorius Nyssenus, « vetus homo in aqua sepultus est, novus generatus, gratia floruit. » Quasi gratia florida detur in baptismo, quæ toto vitæ decursu sanctitatis pariat fructus. Virtute autem sacri hujus fontis, *veteris hominis conscientia resoluta, in alteram nativitatem recidiva infantia reparatur.* (3) Etenim efficacia baptismi homo ex vitiorum senio sibi resculpit infantiæ innocentiam ; et, ut fatur Tertullianus, *repuerascit :* quia ita in novum hominem recreatur ac si nunquam deliquisset. Christus Dominus, uti animadvertit Eusebius Emissenus, *tam puros nos esse concedit ex fonte, qualis ipse ad nos venit ex Virgine.* (4) Tanta est gratia quam confert baptismus, qui vocitatur adhuc a D. Dionysio *illuminatorium* (5), quia fidei habitum infundit, quia peccati dissipat tenebras, et mentem gratiæ luminibus irradiat. Et a Gregorio Nazianzeno nominatur *splendor animorum, conscientiæ interrogatio* (6) : illustrat enim vitam Christiani et Christianum insuper interrogat quomodo vivat, in quo statu sit ejus anima, an peccatis et sceleribus mortua, an gratia et virtutibus florida. 4. Per baptismum Spiritus Sanctus in corde baptizati inhabitat. *Tunc ille sanctissimus Spiritus super emundata et benedicta corpora libens a Patre descendit, super baptismi aquas, tanquam pristinam sedem recognoscens conquiescit.* (7) 5. Dei similitudinem confert baptismus : *Restituitur homo Deo ad similitudinem ejus qui retro ad imaginem Dei fuerat : recipit enim illum Dei Spiritum quem tunc de afflatu ejus acceperat, sed post amiserat per delictum.* (8) 6. Largitur baptismus Dei adoptionem et filiationem. Nam, ut ratiocinatur Tertullianus, *scitum Deum ex Deo nasci, quemadmodum ex non Deo non Deum.* (9) In baptismo autem ex Deo nascimur. *Nos pisciculi secundum nostrum Jesum Christum in aqua nascimur.* (10) Tandem per baptismum, 7. *In vitam æternam liberamur,* quia scilicet confert jus ad vitam æternam. Quare nuncupatur a Basilio Magno *fons æternus* (11), et a Gregorio Nazianzeno, *vehiculum ad Deum* (12) : tot effectus baptismi Christianum ad sanctitatem stimulant, sed præcipue tres : quia, 1. Similitudinem Dei sancti accepit ; 2. Quia religionem sanctam profes-

(1) Tert. L. 4. adv. Marc. 17. — (2) Tert. L. de Bapt. 17. — (3) Tert. L. de Bapt. 2. — (4) Orat. 13. — (5) Tert. L. de Bapt. 1. — (6) Orat. 9. — (7) L. 5. — (8) Hom. de Jud. prod. — (9) Hom. 7. de Pasch. — (10) Hom. 2. de Symb.

(1) Tert. L. de Bapt. 4. — (2) Greg. Magn. l. de Sacram. Pœn. — (3) S. Max. — (4) Hom. 2. de Symb. — (5) L. de Cel. Hier. 2. — (6) Orat. in sanct. Bapt. — (7) Tert. L. de Bapt. 8. — (8) Tert. L. de Bapt. 5. — (9) Tert. L. 2. ad Nat. 3. — (10) Tert. L. de Bapt. 1. — (11) L. 3. cont. Eunom. — (12) Orat. 9.

sus est; 3. Quia acquisivit jus ad beatitudinem sanctam, quæ non confertur nisi Sanctis.

I. PARS. In Oratione Dominica, *ut sanctificetur Deus postulamus* (1) : non quasi sanctitate indigeat, vel nostris orationibus novus aliquis gradus sanctitatis illi adveniat, quia est ipsamet sanctitas essentialis quæ cum sit infinita, neque minui, neque incrementari potest : sed optamus ut divina sanctitas a cunctis prædicetur hominibus, juxta istud Davidicum : *Magnificentiam gloriæ sanctitatis tuæ loquentur.* (2) Non satis fuit Prophetæ ut homines Dei sanctitatem loquantur, sed vult adhuc ut gloriam sanctitatis prædicent. Et quasi parum sit gloriam divinæ sanctitatis laudare, desiderat ut extollant magnificentiam gloriæ sanctitatis, quia humana laus nunquam est Deo gloriosior quam cum magnificentiam sanctitatis suæ commendat : *Deus per excellentem cuncta excellentiam Sanctus Sanctorum prædicatur.* (3) Quare, ut bene animadvertit D. Ambrosius, *nihil pretiosius invenimus quo Deum prædicare possimus, nisi ut Sanctum appellemus.* (4) Quod attendens D. Dionysius hortatur nos ut *Deo sanctitatis nomen omnium nominum pretiosissimum devoveamus et consecremus.* Est autem religiose colenda et encomiis prædicanda Dei sanctitas : 1. Essentialis ; 2. Moralis ; 3. Personalis.

1. Sanctitas essentialis *propria natura est ejus* (5) quæ in eminentia magnitudinis sita est, et Deum infinite sublimat supra perfectissimas quasque creaturas, eumque ab earum defectibus et maculis immunem præstat. Nam, ut docet Dionysius Areopagita, *sanctitas est puritas quædam ab omni scelere libera, itemque perfecta prorsusque incontaminata munditia.* (6) Et quia in Deo perfectissimo modo reperitur, eum etiam supra seraphinos evehit, qui in præsentia Dei velut maculati apparent ; et ob hanc causam sacerdos tremendum Missæ offerens mysterium, Deum solum sanctum proclamat, innuens hoc loquendi modo, quod quemadmodum stellarum lux coram sole non conspicitur, ita Angelorum et hominum sanctitas coram sanctitate Dei disparet. In quo diversa longe ratione ac in illis existit. In Deo etenim est, 1. Perfectio essentialis, in hominibus participata qualitas; 2. In Deo est substantia ipsiusmet Dei, in hominibus est accidens substantiæ eorum superadditum ; 3. In Deo est infinita et independens, in hominibus est dependens et limitata ; 4. In Deo est simplicissima et in sua unitate cunctos perfectionis continet gradus ; in hominibus tot perfectiones diversas patitur quot habent gratiæ gradus, et virtutes quæ eos specialiter ornant. 5. Deus est *seipso perfectus, semper perfectus, omni ex parte perfectus* (1) ; homines non sunt ex seipsis sancti, sed ex Dei dono ; nec semper sancti, quia in peccatis et criminibus concepti sunt, neque omni ex parte sancti, quia aliorum sanctitatem non habent. 6. Tandem, ut essentia, sapientia, bonitas, potentia hominum et Angelorum collata cum Dei essentia, sapientia, bonitate et potentia, sunt duntaxat tanquam umbræ essentiæ, sapientiæ, bonitatis et potentiæ Dei, ita illorum sanctitas est quasi nihil, nec sanctitatis meretur nomen, si cum Dei comparetur sanctitate.

2. *Bonus natura Deus solus.* (2) Sicut enim a semetipso habet sanctitatem essentialem, ita et moralem, quæ non est minus perfecta essentiali. In unione voluntatis cum natura divina sita est, seu potius in identitate divinæ voluntatis infinite diligentis, cum divinis perfectionibus infinite dilectis. Ex hoc infinito et mutuo amore Patris et Filii producitur Spiritus Sanctus, quem D. Bernardus nuncupat *osculum Patris ad Filium.* (3) Et quia in divinis ille amor est ardentissimus, unio voluntatis intimissima, identitas perfectissima, in Deo est infinita sanctitas moralis, a qua omnis morum creata sanctitas infinite distat. *Non est sanctus sicut Deus noster qui est sanctus sanctificans.* (4) Quod innuit ipsemet Deus dum sibi sanctitatem propriam arrogat, et dum exprobrat hominibus quod eum assimilarint falsis et probrosis numinibus : *Cui assimilastis et adæquastis me? dicit Sanctus* (5) ; quales Gentilium dii, criminibus duntaxat commendati et famosi : *Impii in parentes, et in sorores incesti, et maritarum adulteri, et virginum raptores, et puerorum contaminatores, et qui sæviunt, et qui occidunt, et qui furantur, et qui decipiunt.* (6) Hæc sunt crimina quæ falsos deos fœdant : verus autem Deus nullo ex his criminibus contaminatur ; quia ab illis sanctitate discriminatur, de qua nullus ethnicorum Deus gloriatur. Jupiter dedecoratur quidem parricidio, Juno superbia, Bacchus ebrietate, Mars crudelitate, Venus impudicitia, Mercurius latrocinio, cæteri aliis criminibus. At verus Deus de sanctitate solus commendatur. *Quis similis tui in diis, Domine? Magnificus*

(1) Tert. L. de Orat. 3. — (2) Ps. 144. — (3) D. Dio. de Div. No. 12. — (4) L. 3. de Spiritu Sancto 18. — (5) Tert. L. de Mon. 3. — (6) De Di. No. 12.

(1) D. Dion. de Div. No. 13. — (2) Tert. L. 2. adv. Marc. 6. — (3) Serm. 8. in Can. — (4) D. Aug. L. 17. Civ. 4. — (5) Isai. 40. — (6) Tert. Apol. 11.

in sanctitate. (1) Licet omnes divinæ perfectiones sint æquales, quia infinitæ, Scriptura tamen quamdam sanctitatis eminentiam tribuere videtur dum Deum in sanctitate magnificum declarat : « Magnificasti super omne (seu super omnia) nomen sanctum tuum. » (2) Quanta sit divina sanctitas denotant Seraphini Angelorum primates, dum silentio prætereunt cæteras divinas perfectiones, de sola sanctitate solliciti, et Deum ter sanctum indesinenter decantant. Trina Sancti repetitio sanctitatis eminentiam demonstrat. Uti homines, ut Mercurium magis honorent, vocitant eum Trismegistum, nempe ter maximum : ita Seraphini, ut magis commendent Dei sanctitatem, Deum ter sanctum nominant.

3. *Illa Angelorum circumstantia non cessant dicere : Sanctus, Sanctus, Sanctus.* (3) Fortasse hoc sacro trisagio denotare intendunt sanctitatem Dei personalem : Pater est sanctus, cui perfectissime competunt hæc D. Augustini verba : *Ille sanctus est, qui per se, et in se, et in Sanctis suis, sanctus est.* (4) Pater æternus est per se sanctus, quia cum sit prima Trinitatis persona, non procedit, nec habet sanctitatem ab alia persona. Filius autem non est sanctus per se, sed a Patre, a quo in sua generatione accepit sanctitatem. Spiritus Sanctus est sanctus, non a se, alias esset improductus : sed a Patre et Filio, a quibus procedit. Deinde Pater æternus est sanctus in se, quia sanctitas est ipsius substantia, non accidens ei superadditum; et hoc est ei cum aliis personis commune. Nam, ut ait belle ad propositum Origenes, *sola Trinitas substantia est, quæ non extrinsecus acceptatione, sed sua natura sit sancta* (5) : tandem æternus Pater est sanctus in Sanctis suis : quia per circuminsessionem inexistit in Filio et Spiritu Sancto, qui sancti sunt. 2. Filius est sanctus : *Solus enim Deus sine peccato* (6) : Filius autem est idem Deus cum Patre, qui Filii declarat sanctitatem, asseverans quod generaverit eum in splendoribus Sanctorum (7) : seu *in splendoribus sanctitatum*, ut habet hebræa lectio : quia eum genuit de cognitione essentiæ, sapientiæ, potentiæ, misericordiæ, et aliarum divinarum perfectionum, quæ sanctæ sunt. 3. *Spiritus ultro sanctus agnoscitur* (8) : quia est terminus spirationis activæ Patris et Filii, et ut pulchre ait Ambrosius, *Genitoris Genitique sanctitas et Spiritus* (9), ad denotandam divinarum personarum sanctitatem. Ter sanctum Deum prædicant Seraphini, et suo exemplo ad eam decantandam invitant. *Proinde igitur et nos Angelorum, si meminerimus, candidati jam hinc cœlestem illam in Deum vocem, et officium futuræ claritatis ediscimus.* (1) Ad quod nos etiam hortatur D. Cyrillus Hierosolymitanus : *Propterea traditam nobis hanc seraphicam theologiam Sanctus, Sanctus, Sanctus, recitamus, ut in illa cœlesti hymnodia, cum supra mundana militia communicemus, per hujusmodi hymnos nos sanctificantes* (2), et ad imitationem divinæ sanctitatis stimulantes.

Quod præcipue a nobis Deus exoptat, quem sic ad nos loquentem inducit Didimus: « Sicut ego fons sanctitatis sum per substantiam sanctus, ita et vos studete participare sanctitatem quam diligo. » (3) In disciplina aliarum virtutum ad irrationales nos mittit Deus creaturas : vult enim ut discamus a columbis simplicitatem, a serpentibus prudentiam, a formicis providentiam, verum desiderat ut a se solo discamus sanctitatem : *Sancti estote, quoniam ego sanctus sum.* (4) Dixit alias nonnemo : *Magni nati sunt in exemplar* (5), ut sibi subditos ad strenue agendum suo exemplo accendant : Deus, qui est summum magnum et infinita sanctitas, ut nobis sanctitatis studium ingeneret, semetipsum proponit sanctitatis exemplar. In Deo quædam perfectiones sunt adorandæ et non imitandæ; aliæ adorandæ et imitandæ simul. Ut enim ait Greg. Nyss. *Ex iis autem nominibus illa quæ capere possumus, exhibemus : quæ vero in naturam nostram non cadunt, ea veneramur et colimus.* (6) Admiranda, non imitanda est sapientia divina, quæ scrutatur renes et corda ; omnipotentia divina, quæ cuncta de nihilo produxit ; auctoritas qua pollet Deus ferre judicia ; divina majestas, ad cujus honorem omnia sunt referenda. Deus nobis non proponit has perfectiones imitandas, sed adorandas. Intolerabilis sane est temeritas, usurpare gloriam soli Deo debitam, arrogare sibi auctoritatem judicandi Dei servos, velle cognoscere occulta cordis, aliaque quæ ad Deum solum pertinent. Divinæ perfectiones a nobis imitandæ sunt, justitia, misericordia, sanctitas. Nam, ut ait S. Leo, « invenimus hominem ideo ad imaginem Dei conditum, ut imitator sui esset auctoris, et hanc esse nostri nominis naturalem dignitatem, si in nobis quasi in quodam speculo divinæ boni-

(1) L. 1. Reg. 15. — (2) Ps. 137. — (3) Tert. L. de Orat. 3. — (4) In Ps. 103. — (5) Hom. 10. in L. Judic. — (6) Tert. L. de An. 41. — (7) Ps. 109. — (8) Tert. L. de Mon. 3. — (9) In Symbol. Apost. 6.

(1) Tert. Lib. de Orat. 3. — (2) Catech. 5. — (3) In c. 20. Lev. — (4) Lev. 19. — (5) Vell. Pater. — (6) L. de Perf. Chr. forma.

tatis forma resplendeat. » (1) Et quia, ut ait D. Hieronymus, imago Dei factus est in sua productione, *similitudo in baptismate completur* (2) : post acceptam Dei in baptismate similitudinem, *Christianus effectus utique similior Deo* (3), divinam sanctitatem debet referre : at cur Christianus in baptismate similior est effectus? Quia Dei filius effectus est. Imago debet esse conformis suo exemplari : filius tenetur paternos repræsentare mores, Christianus Dei imago, Dei similitudo, Dei filius, studere debet virtuti, et divinam imitari similitudinem. Ut tantum sustineat honorem, divinæ se demonstret filiationis dignum, et cœlesti placeat Patri. *Vult enim imaginem suam nos, etiam similitudinem fieri, ut sancti simus sicut ipse sanctus est.* (4) Tobias ut filium suum ad sanctitatem alliceret, nihil aliud ore promebat, nisi *filii Sanctorum sumus* (5); sapienter judicans sufficere ad ingenerandum in corde filii sanctitatis amorem, proponere antecessorum sanctitatem, quam imitari debeat, ne degener et adulterinus filius videretur. Eodem argumento utitur Petrus Chrysologus. Ut Christianos sanctitatis efficiat studiosos, objicit oculis eorum Patris cœlestis sanctitatem, ut in terra cœlesti huic respondeant sanctimoniæ : *Intellige tibi genus e cœlo, cujus pater habetur in cœlo : et age, et vivendo sancte, sancto respondeas Patri.* (6)

Imitanda est Dei sanctitas essentialis, moralis et personalis : 1. Habitualis gratia est quædam similitudo Dei participata in homine, et imitatur sanctitatem Dei essentialem ; 2. Charitas qua Deo unimur ; nam « qui manet in charitate in Deo manet, et Deus in eo, » (7) imitatur sanctitatem Dei moralem. 3. Bona opera imitantur sanctitatem Dei personalem : 1. Sanctitas Dei essentialis, summe sublimat Deum supra perfectiores quasque creaturas, eumque separat ab omni macula et fœditate : et gratia habitualis evehit justum ad esse supernaturale, et separat a maculis et inquinamentis peccati. « Dona gratiæ in esse supernaturali sunt quædam divinæ naturæ participationes. » (8) 2. Sanctitas Dei moralis identificat voluntatem suam cum suis perfectionibus et producit Spiritum Sanctum qui est nexus Patris et Filii ; et charitas unit justum cum Deo, et *Spiritus Sanctus est copula unionis nostræ in Christo.* (9) 3. Sanctitas personalis consistit in operationibus internis seu externis divinarum personarum, quæ sanctæ sunt. Nam generatio activa et spiratio activa, quæ sunt operationes internæ, sunt sanctitate decoratæ. Actiones etiam externæ tribus personis communes : « Quia opera Trinitatis ad extra sunt indivisa » ; etiam sanctitate splendent. Etenim « sanctus Dominus in omnibus operibus suis. » Sanctitas justi personalis in bonis operibus sita est : nam *Dei filium ille se probat qui vitiis non obscuratur humanis, qui divinis virtutibus elucescit.* (1) 1. Gratia habitualis in qua sita est sanctitas essentialis justi, perficit ejus animam, estque *Dei assimilatio et affectatio.* (2) 2. Charitas in qua sita est sanctitas moralis justi, perficit ejus voluntatem, et cum Deo init amicitiam ; nam *charitas est benevolentia.* (3) 3. Bona opera in gratia facta, in quibus consistit sanctitas personalis justi, perficiunt ejus personam, et virtutum parturiunt habitus. *Quid est sanctitas, quam Deo consuescere !* (4) Qui sunt gratia santificante ornati, charitate Deo uniti, virtutibus fulgidi, divinis sunt coloribus decorati, sigillo muniti, similitudine insigniti; qui vero habent animas lethali peccato maculatas, corda profano amore sufflammata, manus iniquitate plenas, sunt coloribus inferni denigrati, dæmonis tyrannidi substrati, divina similitudine denudati. Illi referunt Luciferum ante lapsum omni lapide pretioso indutum, sapientia, pulchritudine, gratia et similitudine Dei illustratum : isti referunt eumdem Luciferum rebellem, apostatam, criminosum, tam pretiosis indumentis despoliatum : cui Deus apud Tertullianum : *Tu es resignaculum similitudinis, qui scilicet integritatem imaginis et similitudinis resignaveris.* (5) Modo unusquisque conscientiam suam conspiciat juxta D. Bernardi monitum : « Attende diligenter quam sis similis Deo, vel quam dissimilis » (6); quam sis prope vel quam sis longe ; qualis sis in moribus et qualis in affectibus; et dum te dæmon ad suas partes trahere tentabit, dic illi cum Gregorio Nazianzeno : *Christum indui, in Deo transformatus sum* (7) : volo in sanctitate vivere, quam debeo, et similitudini Dei sancti, quam accepi in baptismo, et religioni sanctæ, quam profiteor.

II. PARS. Christiana religio est *sanctimoniæ disciplina.* (8) Tria præsertim ad ejus sanctitatem concurrunt : 1. Sacramentum, 2. Mandatum, 3. Prototypum. 1. Sacra-

(1) Serm. 1. de Jejun. 10. Mens. — (2) D. Hieron. in c. 28. — (3) D. Bas. hom. 10. — (4) Pasc. L. de Exh. Cast. 1. — (5) Cap. 8. — (6) Serm. 67. — (7) D. Thom. 3. p. q. 2. ad 1. Joan. 4. — (8) Lir. in 2. Pet. 1. — (9) Chrysol. Serm. 8. de Pentec.

(1) Chrysol. Serm. 77. — (2) Clem. Alex. L. 2. Strom. — (3) D. Chrysost. Hom. 23. in Gen. — (4) Greg. Naz. Iamb. 15. — (5) Tert. L. 2. adv. Marc. 10. — (6) L. de Medit. c. 9. — (7) Orat. in sanct. Bapt. — (8) Tert. L. de Resur. 47.

mentum largitur sanctitatem; 2. Lex seu mandatum docet sanctitatem; 3. Prototypum allicit ad sanctitatem.

1. Refert Tertullianus *defusum brachiis sanguinem, nationes quasdam fœderi comparasse.* (1) Ut cum homine iniret amicitiam Christus Dominus, non tantum ex brachiis, sed de toto corpore sanguinem fudit, quem in sacramentis velut in vasis aureis deposuit, ut qui ad ea accederent, maculis peccati mundarentur et gratiæ nitore venustarentur. Quare baptismus nuncupatur a Tertulliano *candidatus remissionis et sanctificationis in Christo* (2) : quia virtute sanguinis Christi peccata diluit et confert sanctitatem. D. Isidorus sanctum a sanguine nominatum existimat : « Sanctum quasi sanguine tinctum est nuncupatum. Nihil enim sanctum apud veteres dicebatur, nisi quod hostiæ sanguine esset consecratum. » (3) Apud Judæos etiam purificationes fiebant per sanguinem hostiæ immolatæ : verum licet ex Dei decreto animalium sanguis Judæos mundaret a maculis legalibus, non tamen delebat peccata et conferebat gratiam. Hoc est proprium sanguinis Christi qui in sacramentis utrumque præstat effectum. Ut enim ait D. Ambrosius, *illic carpis rosam, hoc est dominici corporis sanguinem* (4) ; cujus meritum rite accedentibus ad sacramenta applicatur. In sacramentis legis evangelicæ, duo sunt consideranda, et signa corporea, et sensibilia, ut aqua in baptismo, species panis et vini in eucharistia ; et Christi merita in his signis sensibilibus moraliter contenta, virtute pacti a Christo cum Patre initi, dum hujusmodi instituit sacramenta. Nimirum quod quoties Christiani rite accederent ad sacramenta, signa illa sensibilia, velut instrumenta gratiæ, illam conferrent ex opere operato, ut loquuntur theologi : quomodo nonnulli istud intelligunt : *Purpura regis vincta canalibus.* (5) Sanguis Christi Regis regum est velut alligatus sacramentis per quæ largitur sanctitatem, quæ est fructus sanguinis dominici in cruce effusi ; nam *totum christiani nominis et pondus et fructus, mors Christi.* (6)

2. Verum si sacramenta ex pacto Christi, et virtute sanguinis et meritorum ejus, largiuntur gratiam, lex non parum conducit ad sanctitatem : quare nuncupatur a Tertulliano : *Lex tota sanctitatis* (7) : quia nihil est in illa quod sanctitatem non redoleat, cuncta siquidem præcepta quæ continet, sancta sunt. *Lex quidem sancta, et mandatum sanctum* (1), quia, 1. Sanctitatem docet ; 2. Ad sanctitatem dirigit ; 3. Sanctitatem præcipit. 1. Sanctitatem docet, in quo divinam bonitatem agnoscit Tertullianus, quæ legem dedit homini, ut ab ea edisceret sanctitatem : *Legem Dei bonitas erogavit, consulens homini quo Deo adhæreret.* (2) 2. Lex ad sanctitatem dirigit : tunc etenim recte vivunt Christiani, quando eorum vita juxta legem regulatur. Ut perfectio naturalis creaturarum ab ideis divinis mensuratur, ita perfectio moralis desumitur a conformitate cum divinis legibus, quas Origenes appellat *sanctitatis effectrices* : quia dirigunt Christianos ut sancte vivant ; 3. Lex sanctitatem præcipit, et ob hanc causam *arca sanctificationis* (3) nuncupatur a Vate Regio : quia, ut animadvertit Origenes, tabulam legis continebat, quæ est sanctificans, tanquam præcipiens sanctitatem. Ex D. namque Augustino ; « sanctitas in justitiæ operibus, justitia vero duobus adimpletur : ut quæ prohibita sunt a Deo non faciamus : et quæ jussa sunt a Deo faciamus. » (4) Nihil amplius requiritur ad hoc ut quis sit sanctus, nisi ut præcepta Dei, tum affirmativa, tum negativa observet, ut fugiat malum quod præcepta negativa prohibent, et faciat bonum quod præcepta affirmativa præcipiunt. Christiane, si sanctam exoptas ducere vitam, *fac tibi præceptum Domini contubernale, animæ tuæ curam suscipiens* (5), et insuper imitare Christum, qui est prototypus tibi propositus.

3. *Sine dubio quæ faciebat Dominus, ea erant voluntas Patris, ad quæ nunc nos velut ad exemplaria provocamur.* (6) Suam Deus per legem declaravit voluntatem, Christus voluntatis paternæ perfectus observator, legem implevit, et suo exemplo, ad faciendam divinam voluntatem, ejusque legem servandam nos provocat. D. Chrysostomus expendens istud Davidicum, ubi beatus prædicatur ille cujus in lege Domini voluntas, per hujusmodi legem intelligit Christum visibiliter in sua humanitate voluntatem divinam adimplentem et legem observantem, ut suo exemplo ad legis observationem alliceret Christianos : *Et quæ lex istiusmodi nisi Christus? Lex quidem paterna decreta deferens in semetipso.* (7) Tot virtutes quot operatus est Christus, tot sunt mandata divina quæ auribus nostris resonant ; tot leges exemplares, quas oculis nostris objicit ; tot decreta visibilia quæ nostris intimat cordibus. Tria sunt nobis cognitu necessaria ut volun-

(1) Tert. Apol. 9. — (2) Tert. L. de Bapt. 10. — (3) L. 19. Ethim. 4. — (4) In Ps. 118. — (5) Cant. 7. — (6) Tert. L. 3. adv. Marc. 8. — (7) Tert. L. de Pud. 6.

(1) Rom. 7. — (2) Tert. L. 2. adv. Marc. 4. — (3) Ps. 131. — (4) L. de Salut. Doc. 79. — (5) Bas. Max. hom. de Pat. — (6) Tert. L. de Orat. 4. — (7) In Cat.

tas nostra sanctitatis amore inardescat. Cognoscere, 1. Sanctitatem; 2. Obligationem ad sanctitatem; 3. Modum exercendæ sanctitatis. Primum habemus a doctrina, secundum a lege, tertium ab exemplo. *Vide an Christus servaverit genus, in quo justitiæ vicem mandat* (1) : nam a nobis sanctitatem postulans, 1. Dedit doctrinam a qua edisceremus sanctitatem; 2. Legem qua obligamur ad sanctitatem; 3. Exemplum quod præbet modum sanctitatis exercendæ. « Christus, ait nonnemo, egit velut mathematicæ præceptor, qui post multa data discipulis Matheseos documenta, de cathedra descendit, supra arenam exarat figuras, eisque præbet modum similes efficiendi figuras. » Non absimiliter Dei Filius de cœlo descendit, humanatus est, docuit, et ut *doctrinam suam impleret* (2), sanctitatis exempla præbuit. Et ob hanc causam, ut acute adnotat Chrysologus, non permisit Christus Herodi ut eum adhuc infantem, in cunabilis interficeret, ne homines suis frustrarentur exemplis. « Fratres, quod fugit Christus, fuit mysterii, non timoris; fuit liberatio, non periculum creatoris; divinæ virtutis fuit, non fuit fragilitatis humanæ; non fugit propter auctorem mortis, sed propter seculi vitam. Nam qui mori venerat, quare fugeret mortem? » (3) *Christus totam causam nostræ salutis occiderat, si se parvulum permisisset occidi. Christus venerat, ut quos præceptis docuerat, firmaret exemplis, et ipse faceret quæ facienda mandaverat, et visu probaret possibilia quæ impossibilia videbantur auditu.* Erat necessaria connexio inter officium doctoris, exemplaris et redemptoris. Antequam pro hominibus moreretur Christus, conveniens erat ut eos doceret et virtutis præberet exempla. Ad trinum illud munus obeundum, corpus assumpsit : 1. Redemptori corpus necessarium fuit, ut pati posset, quare, ut animadvertit Tertullianus, Dei Filius venit *in humana forma et passibili.* (4) 2. Doctori corpus necessarium fuit, ut humane posset loqui et ab hominibus audiri: idcirco D. Augustinus sic hunc elucidat locum : *Veritas de terra orta est, Christus de femina processit, Filius Dei de carne processit.* (5) 3. Exemplari corpus necessarium fuit, ut ab hominibus corpore indutis videri et sequi posset : nam, ut ratiocinatur D. Augustinus, *homo sequendus non erat, qui videri poterat. Deus sequendus erat, qui videri non poterat. Ut ergo exhiberetur homini, et qui ab homine videretur, et quem homo sequeretur, Deus factus est homo.* (1) Homo erat videndus, quia corporeus, sed sequendus non erat, quia criminosus. Deus econverso sequendus erat, utpote sanctus, sed videndus non erat a mortalibus, ut mere spiritualis : ideoque Deus factus est homo, ut in humana carne Dei sanctitas visibilis appareret. Quomodo D. Ambrosius Apostolum intelligit tum, dum ait : « Invisibilia Dei, per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur », id est, *invisibilia nobis ejus per ea quæ sunt visibilia demonstrantur.* (2) Tum quando proclamat : « Magnum pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne. » *Dominicæ quippe carnis actus, Divinitatis exemplum est.* Visibile se præbuit exemplar Christus in carne, 1. Ut doctrinam suam auctoraret : *Solet etiam id implere Christus, quod alios docet.* (3) Etenim doctrinæ veritatem nihil efficacius persuadet, quam Doctoris exemplum. *Sermo vivus et efficax exemplum operis est; plurimum faciet suasibile quod suadet.* (4) 2. Ut legem adimpleret, et ob eam causam a Joanne baptizari voluit : « Ut quemadmodum secundum carnem de Judæis Salvator est genitus, ita secundum spiritum Evangelium de lege nasceretur, ut unde successionem ducebat originis, exinde et traditionem consecrationis acciperet. Justum enim erat ut mandata legis, quæ ipse condiderat, ipse compleret. » (5) Christus observans legem quam condiderat, mirum in modum Evangelium auctorabat : observatio legis ab ipso facta, erat quædam consecratio quæ legem magis exhibebat venerandam. 3. Ut suo exemplo Christianos ad legis observationem alliceret. *Hoc faciendum docuit Christus, hoc nobis reliquit exemplum* (6), ut faciente Domino, facere indignum non putet servus.

At, proh dolor! in sanctimoniæ disciplina non sanctam vitam ducunt Christiani, et Vatis plangor suam sortitur veritatem his temporibus : *Salvum me fac, Deus, quoniam defecit Sanctus.* (7) Defecit apud milites, defecit apud mercatores, defecit apud senatores, defecit apud magnates, defecit etiam apud ecclesiasticos, non ex defectu disciplinæ, cujus sacramenta sunt sancta, leges sanctæ, exemplar sanctum, sed ex defectu Christianorum, qui vel raro accedunt ad sacramenta, et dum accedunt, indigne accedunt; vel quia non observant legem, sed faciunt mala quæ prohibet, et non faciunt bona quæ præ-

(1) Tert. Scorp. 10. — (2) Tert. L. de Fug. in Pers. 8. — (3) Serm. 142. — (4) Tert. L. adv. Jud. 14. — (5) In Ps. 84.

(1) Serm. 52. de Divers. — (2) In c. 4. Luc. — (3) Tert. L. de Car. Chr. 7. — (4) D. Bern. Serm. de Benedict. — (5) D. Ambr. Serm. 41. — (6) Chrysol. Serm. 142. — (7) Ps. 11.

cipit ; vel quia non imitantur exemplar propositum : nam Christus cunctis splendet virtutibus, et ipsi econtra omnibus sordent vitiis, nec formidant minitantem Deum, et hanc sententiam adversus iniquum pronuntiantem : *In terra Sanctorum iniqua gessit, non videbit gloriam Dei.* (1) Superbus ambitione tumidus, luxuriosus impudicitia, turpatus, avarus habendi ardore accensus, et quivis criminosus cujusvis generis, conditionis et status sit, non potietur felicitate. At cur? Quia in terra Sanctorum iniqua gessit; in religione sancta scelerose vixit. *Christianismi professio est reductio ad æternam felicitatem, participatio Christi et imitatio divinæ naturæ.* (2) 1. Christianismus est imitatio divinæ naturæ, nam qui illum profitentur, divina fuerunt in baptismo similitudine ornati, ut divinam imitarentur sanctitatem. 2. Participatio Christi, quia ab illo Christiani habent nomen sanctum, et religionem sanctam, quæ eos ad sanctitatem obligat; 3. Reductio ad æternam felicitatem, quia si Deum imitantur, et perfecte religionis sanctimoniæ respondeant, sibi comparant æternam felicitatem, quam nequeunt consequi sine imitatione Dei et participatione Christi, qui est *via in exemplo, veritas in promisso, vita in præmio.* (3) Via in exemplo, quia est exemplar propositum Christianis, qui sunt in via in statu meriti; 2. Veritas in promisso, quia fidelis est, nec fallit sanctos Christianos quibus promittit felicitatem ; 3. Vita in præmio, quia in cœlo beat electos, et dat illis possessionem beatitudinis sanctæ, quæ non datur nisi Sanctis.

III. PARS. Tertullianus ordinate deducit tres mirabiles effectus, quos baptismus confert renatis : *Ab injustitia et delinquentia divellens, justitiæ et sanctimoniæ adjungens, et transferens a stipendio mortis ad donativum vitæ æternæ.* (4) Nam, 1. Delet maculam peccati ; 2. Largitur gratiam et sanctitatem ; 3. Confert jus ad vitam æternam. Beatitudo considerari potest, vel, 1. Ut finis ad quem consequendum Deus nos creavit ad imaginem suam et in baptismate similitudinem suam nobis contulit ; vel, 2. Ut hæreditas quam nobis Christus suo acquisivit sanguine ; vel, 3. Ut corona vincentibus proposita. Verum sanctitas necessaria est, 1. Ad reportandam illam coronam ; 2. Ad obtinendam illam hæreditatem; 3. Ad acquirendum illum finem.

1. Christianos ad suam militiam vocavit Deus, et strenue militantibus et victoriam reportantibus proponit æternitatis coronam. Quod profunde declarat Tertullianus : *Bonum agonem subituri estis, in quo agonothetes Deus vivus est : xystarches Spiritus Sanctus ; corona æternitatis.* (1) Agonothetes præest agoni, et vincentibus præbet coronam, xystarches subministrat arma ad certandum necessaria. Christianus ab Spiritu armatus, et ejus gratia munitus, strenue decertans, mundum, carnem et dæmonem debellans, a Deo agonothete, æternitatis corona donatur : quæ cum sit *expressa signo sanctitatis*, nonnisi a Sanctis potest comparari. Quapropter Christianus pulchræ et pretiosæ hujus coronæ cupidus *sumet scutum inexpugnabile* (2); seu, ut habet hebræa lectio, *sanctitatem :* quia Sanctis duntaxat confertur, qui in præmium sanctitatis in cœlo *exsultant coronati* (3), et hæreditatem sanctam possident, quam acquisivit Christus sanguine suo.

2. Cœlestis hæreditas, *tota candida de sanctitate conscribitur.* (4) Tum quia candor puritatem incontaminatam denotat ; tum quia dealbata est sanguine Christi ; tum quia qui illam *hæreditatem incorruptibilem et incontaminatam* desiderant, debent habere togam candidam, *a toga candidati.* (5) Alludit ad illos Tertullianus, qui apud Romanos ambiebant magistratus, qui erant veste candida induti. Eodem modo qui sunt candore sanctitatis vestiti, sunt *æternitatis candidati.* (6) Christus est simul et semel candidus et rubicundus, hos deferunt colores Christi hæredes. Sunt purpurati et candidati : purpurati sanguine Christi, nam *purpurati a purpura* (7) ; candidati ab eodem sanguine, qui virtutem habet dealbandi. Nam si *maculæ martyrio candidantur* (8) ; si sanguis martyrum martyres candidat, quanto magis sanguis Christi, ut constat ex cœlicolis qui Christi hæreditate potiuntur, quia *candidaverunt vestimentum suum in sanguine Agni?* (9) Cohæredes Christi, debent iisdem fulgere coloribus ac ipsemet Christus : Christus sanctitate splendescit, et ipsi debent vestiri *byssino sanctitatis.* (10) Conveniens est ut sit aliqua proportio inter filium adoptivum et filium naturalem : Christus Filius Dei naturalis sanctus ; *si Sancti filius cupis esse, sanctitas te in filium adoptet.* (11) Cœlestis Hierusalem est civitas sancta ; cœlum, quod est

(1) Esai. 26. — (2) Greg. Nyss. Tr. de Profess. Christia. — (3) D. Bern. Serm. 2. de Ascens. — (4) Tert. L. de Res. 47.

(1) Tert. L. ad Mart. 3. — (2) Sap. 20. — (3) Tert. Scorp. 6. — (4) Tert. L. 1. ad Ux. 7. — (5) Tert. L. de Idol. 18. — (6) Tert. L. de Res. 58. — (7) Tert. L. de Idol. 18. — (8) Tert. Scorp. 12. — (9) Tert. ibid. — (10) Tert. L. 2. de Cult. fem. 13. — (11) D. Basil. in Ps. 28.

Dei curia, est domus sanctitatis ; civitas sancta non recipit nisi cives sanctos, et nullus nisi sanctus, de Dei familia deputatur. Nam, ut addit Basilius Magnus, *per sanctificationem*, *in Sancti familiam asciscimur*, *et Sancti familiaritate perfruimur*, adepti finem qui sanctitate duntaxat comparatur.

3. *Nunc vero liberi a delinquentia*, *famulati autem Deo*, *habetis fructum vestrum in sacrificium*, *finem autem vitam æternam.* (1) Locum Apostoli refert Tertullianus, quem tantisper variat, nam loco sacrificii Paulus habet sanctificationem : *Habetis fructum vestrum in sanctificationem*, *finem vero vitam æternam.* (2) Uterque meminit et finis et medii ad finem. Finis est vita æterna, medium vero, sanctificatio : nam in cœlo *gratia coronatur* (3) : quia sicut gratia est gloria inchoata, ita gloria est gratia consummata. Consummatur autem quando coronatur per assecutionem finis : assequi autem nequit finis ab adulto nisi per opera in gratia facta, quia in regno beatitudinis sola sanctitas et *virtus coronatur.* (4) Et quia Deus vult nos omnes beatos in patria, et adhuc sanctos in via desiderat : *Voluntas Dei est sanctificatio nostra* (5); per nos solos obstabit, si beati non sumus : siquidem Deus ad suam nos formavit imaginem, et in baptismate suam adhuc largitus est similitudinem, ut sanctum illum assequamur finem. Christus nobis offert hæreditatem illam sanctam, et suum sanguinem, quo ejus deferamus colores : Spiritus Sanctus qui nos ad militiam spiritualem vocavit, subministrat arma et vires quibus strenue certemus, et pretiosam illam valeamus obtinere coronam. Sola sanctitas necessaria est ad finem illum acquirendum, hæreditatem consequendam et victoriam reportandam.

Si dominatio seu imperium necessarium esset ad ingressum cœli, soli principes et reges admitterentur, subditi et servi exsularent. Si scientia necessaria esset ad videndum Deum, soli sapientes illum intuerentur, idiotæ et ignari essent in tenebris, nec clare et intuitive valerent Deum conspicere. Si pulchritudo necessaria esset ad cohabitandum cum angelis, soli decori cum beatis illis spiritibus conviverent, deformes corpore ab illa societate rejicerentur. Si nobilitas necessaria esset ad cœlestem hæreditatem consequendam, soli magnates ea fruerentur a qua excluderentur rustici. Si opes necessariæ essent ad obtinendum regnum æternum, soli divites cœlestes haberent gazas, iis pauperes frustrarentur. Nemo se seducat ; opulentia, pulchritudo, scientia, dominium, aliaque bona sive fortunæ, sive naturæ, sive animæ, sive corporis, necessaria non sunt ad cœlum adipiscendum : imo sæpe sæpius sunt obstacula beatitudinis. Neque e converso morbus, paupertas, corporis deformitas, inscitia, servitus, impediunt felicitatem, imo persæpe sunt media ad illam obtinendam. Deus promiscue offert gratiam et gloriam, servis et regibus, ignaris et sapientibus, pulchris et deformibus, mendicis et divitibus, infirmis et bene valentibus, modo sancti sint. Soli Sancti existimantur in cœlo, *ubi dignitas*, *sanctitas.* (1) Criminosis non prodest dominium, nobilitas, opulentia, sanitas, et alia hujusmodi : nam sicut moneta non ponitur in ærario nisi fuerit cusa regio numismate, sic nemo recipitur in cœlo, nisi sit sanctitate decoratus, et divina similitudine insignitus. Et econverso justis non obest servitus, inopia, ægritudo, aliaque fortunæ damna. Ab illis nihil præter virtutem desiderat Deus. *Æstimationem pretii regnum Dei non habet*, *sed tantum valet*, *quantum habet.* (3)

Avari, quid vobis proderunt terrenæ facultates, si vobis desunt cœlestes thesauri? Superbi, quid vobis proderunt dignitates seculi, si estis in profundum abyssi detrusi? Epulones, quid vobis proderunt lauta convivia, si æterna fame et siti cruciamini? Impudici, quid vobis proderunt venereæ voluptates, si ignem patimini intolerabilem? Feminæ, quid vobis proderit pulchritudo, si corpora vestra ad dolores duntaxat et cruciatus resurgunt? Heroes, quid vobis proderit robur et fortitudo, si dæmonem habetis tyrannum? Peccatores, quid vobis proderit illud quod vestris criminibus tanto prosecuti estis ardore, si estis de numero præscitorum? Belle D. Augustinus : *Seculi homines infeliciter felices sunt : martyres autem Domini feliciter infelices sunt : dum vitam amittunt*, *vitam custodiunt.* (4) Illi infeliciter felices sunt : nam existimantur ab hominibus, contemnuntur a Deo ; habent corpus venustum et sanum, animam ægrotantem et fœdam ; bona fortunæ possident, sed gratiæ bonis sunt denudati ; ducunt in gaudio dies suos, sed in puncto ad infernum descendunt. Martyres econverso, vel qui adversitatibus premuntur in mundo, sunt feliciter infelices : terræ depauperantur bonis, sed pretiosis gratiæ ditantur divitiis ; humiliantur et ejiciuntur ab hominibus, sed a Deo sublimantur in

(1) Tert. L. de Res. 47. — (2) Rom. 6. — (3) Tert. L. 2. ad Ux. 8. — (4) Tert. ibid. — (5) Tert. L. de Exh. Cast. 1.

(1) D. Aug. L. 2. Civ. 29. — (2) D. Mach. hom. 30. — (3) D. Greg. hom. 5. in Evang. — (4) In Ps. 147.

cœlum ; morbos et dolores patiuntur, sed immortalitate coronantur; vitam ducunt mœrore et tristitia repletam, sed cum lætitia et animi voluptate moriuntur : *Tria sunt quæ mortem Sanctorum faciunt pretiosam : quies a labore, gaudium de novitate, securitas de æternitate.* (1)

CONCIO QUARTA.

Animam ediximus negotiosam, et exercitam semper ex perpetuitate mutationis, quod divinitatis et immortalitatis est ratio. (2) Motus et exercitatio ita convenit animæ, ut non solum sit principium omnium motuum et operationum quas naturaliter operatur corpus, verum etiam *cum quies corporibus evenit, quorum solatium proprium est, vacans illa a solatio alieno, non quiescit.* Quies necesssaria est corpori, ut vires ejus labore debilitatæ, somno reficiantur; dormiente autem et quiescente corpore, anima *interim somniat, nec quiescit, nec ignavescit omnino, nec naturam immortalitatis servam sopori addicit. Probat se mobilem semper; terra, mari peregrinatur, negotiatur, agitatur, laborat, ludit, dolet, gaudet, licita atque inlicita persequitur.* (3) Varias refert Tertullianus animæ cogitationes in somniis, quando corpus quiescit, corpore somno sopito ipsa agitatur. Idem prosequitur argumentum, et munia quæ exercet anima, prodit : *Concipe gladiatorem sine armis, vel aurigam sine curriculis* (4), et alia ejusmodi quæ demonstrant animam esse maxime nobilem, hominemque ex ea compositum esse ad actionem et operationem conditum. Ut autem ad bene operandum stimuletur, illum in præsenti considero ut hominem, ut Christianum, ut prædestinatum, et his tribus titulis urgetur ad bene operandum : 1. Ut homo, quia defert imaginem Dei qui bene operatur; 2. Ut Chrisnus, quia bonis operibus in Christo creatur; 3. Ut prædestinatus, quia bonis operibus electus a reprobo discriminatur.

I. PARS. *Epicurei asseverant Deum otiosum, et inexercitum, et ut ita dixerim, neminem humanis rebus.* (5) Verum quam erronea et falsa sit inertis illius philosophiæ sententia, constat ex testimonio increatæ sapientiæ, quæ Patrem operantem inducit : *Pater meus usque modo operatur, et ego operor.* (6) Loquitur de æternis operationibus : nam ab æterno Pater generat Verbum, et Pater et Filius producunt Spiritum Sanctum : et non solum ad intra, sed etiam ad extra operatur Deus. Quod inculcare nititur Moyses mundi describens exordium. *Sic et benedicebat quæ bene faciebat, ut tibi totus Deus commendaretur bonus, et dicere, et facere.* (1) In operationibus autem Dei ad extra reperitur quasi circulus bonitatis : nam principium est bonum, terminus bonus, finis bonus. Principium bonum, nempe Dei voluntas ; terminus bonus, nimirum creaturæ a divina voluntate productæ ; finis bonus, scilicet ipsemet Deus; nam propter semetipsum omnes produxit creaturas. Homo ad Dei imaginem formatus in suis operationibus divinum illud tenetur imitari prototypum : quod efficiet si ejus opera 1. Sint a voluntate bona; 2. Si terminentur ad bonum ; 3. Si fiant propter Deum, summum bonum.

1. *Operatione Dei universa consistunt.* (2) Hujus externæ operationis principium est Dei voluntas. Illa autem operatrix Dei voluntas, est, 1. Luminosa, 2. Libera, 3. Bona. 1. Luminosa, non cæcutiens, sed prævia cognitione agens : *Jam ediximus Deum universitatem hanc mundi verbo et ratione molitum.* (3) 2. Libera, quia non necessario, sed libere circa res contingentes operatur Deus : creaturas siquidem produxit prout voluit, quando voluit et quomodo voluit. Divina libertas est exemplar humanæ libertatis, in qua potissimum sitam Dei imaginem in homine, existimat Tertullianus : *Liberum et sui arbitrii et suæ potestatis invenio hominem a Deo institutum, nullam magis imaginem et similitudinem Dei in illa quam ejusmodi status formam.* (4) 3. Bona, qualis est namque Deus, talis est ejus voluntas : Deus autem est infinite bonus, et consequenter ejus voluntas bona est. Ut enim ratiocinatur Tertullianus, *Deum interim sufficit dici, ut necesse sit bonum credi. Malum enim Deum qui præsumpserit, constare in utroque non poterit. Aut Deum negare debebit, quem malum existimarit ; aut bonum dicere, quem Deum pronuntiarit. Bona igitur erit et voluntas ejus, qui nisi bonus, non erit Deus.* (5)

Justos nuncupat Tertullianus *bonæ frugis operarios* (6), quia opera illorum procedunt a voluntate 1. Illustrata, 2. Libera, 3. Bona. 1. Illustrata, *Christianus jam in Dei luce est.* (7) Homo in triplici statu considerari potest : naturæ scilicet, gratiæ et gloriæ; habetque lucem cuilibet statui conve-

(1) D. Bern. Serm. 25. inter parvos.— (2) Tert. L. de An. 45. — (3) Tert. L. de An. 45. — (4) Tert. L. de An. 45. — (5) Tert. Apol. 47. — (6) Joan. 5.

(1) Tert. L. 2. adv. Marc. 4. — (2) Tert. L. adv. Herm. 45. — (3) Tert. Apol. 21.— (4) Tert. L. 2. adv. Marc. 5. — (5) Tert. Scorp. 5. — (6) Tert. L. 4. adv. Marc. 1. — (7) Tert. L. de Pud. 7.

nientem. In statu gloriæ, illustratur lumine gloriæ, absque quo non potest elicere Dei visionem; hæc enim visio prævia est ad amorem beatificum, in quo formalis ratio felicitatis sita est. In statu naturæ, lumine rationis irradiatur, et illud rationis lumen prærequiritur ut quis humanam valeat facere actionem. *Nec bonitas sine ratione bonitas.* (1) In statu gratiæ lumine fidei illuminatur, quæ dicitur *fides operum* (2); quia bonam voluntatem illuminat, eamque velut fax præcedit ut bene operetur. Ut enim ait D. Ambrosius, *fides bonæ voluntatis et justæ actionis est genitrix.* (3) Bene dicitur fides justæ actionis genitrix, est namque boni operis velut origo et principium; quia, ut ratiocinatur D. Augustinus, « non se quisque arbitretur ideo percepisse gratiam, quia bene operatus est: sed bene operari non posse, nisi per fidem perceperit gratiam. Incipit autem percipere gratiam ex quo incipit Deo credere, vel interna, vel externa monitione motus ad fidem. » (4)

Illustrata per fidem et gratiam Christiani voluntas, 2. Libertate adhuc commendatur. *Neque enim homo facie et corporalibus lineis, tam variis in genere humano, ad uniformem Deum expressus est: sed in ea substantia, quam ab ipso Deo traxit, id est, animæ, ad formam Dei respondentis, et arbitrii sui libertate et potestate signatus est.* (5) Trina in præsenti consideranda est libertas: una a mortalitate, alia ab iniquitate, tertia a necessitate. Prima reperitur apud Beatos, qui liberati sunt, tum a morte animæ, tum a morte corporis, de qua loquitur D. Augustinus. *Nulla libertas vera est nisi Beatorum, et legi æternæ adhærentium.* (6) Secunda libertas reperitur in justis, quos liberavit Christus, *non a barbaris, sed a diabolo; non a corporis captivitate, sed ab animæ iniquitate.* (7) Tertia libertas in cunctis reperitur hominibus, in quorum arbitrio posuit Deus consentire aut bono aut malo. *Tota ergo libertas arbitrii in utramque partem concessa est homini, ut sui dominus constanter occurreret, et bono sponte servando, et malo sponte vitando.* (8) Nisi enim homo propria voluntate agat, neque de bono laudandus, neque erit de malo culpandus: neutrum ei poterit imputari; quia « nec peccatum, nec recte factum imputari cuiquam recte potest, qui nihil fecerit propria voluntate. Est igitur et peccatum, et recte factum in libero voluntatis arbitrio. » (1) Deinde si homo non est indifferens ad bonum et malum, neque mercedis, neque supplicii capax est. *Cæterum, nec boni nec mali merces jure pensaretur ei, qui aut bonus aut malus necessitate fuisset inventus, non voluntate.* (2) In quo homo a bellua discriminatur, quæ non agit studiose, nec criminose; laudabiliter, nec culpabiliter: non meretur, nec demeretur, neque est capax mercedis aut supplicii, quia nequit operari moraliter cum careat ratione et libertate, sitque incapax gratiæ. Nam, ut belle ad propositum ratiocinatur D. Bernardus, « Deus est auctor salutis; liberum arbitrium tantum est capax salutis: nec dare illam nisi Deus, nec capere valet nisi liberum arbitrium. Tolle liberum arbitrium, non est quod salvetur; tolle gratiam, non erit unde salvetur. » (3) Quare in Oratione Dominica *petimus substantiam et facultatem voluntatis suæ subministret nobis, ut salvi simus.* (4) Scilicet divinam postulamus gratiam, ut sicut divina voluntas est essentialiter et substantialiter bona, habetque a semetipsa facultatem bene operandi, ita voluntas nostra per gratiam efficiatur bona, habeatque facultatem bene operandi.

Ut autem voluntas sit bona valeatque bene operari, trina gratia indiget: 1. Gratia, antecedente qua præveniatur; 2. Gratia sanctificante, quia justificetur; 3. Gratia concomitante, qua ad agendum excitetur, et in operando adjuvetur. 1. Gratia præveniens est illi necessaria ad bona opera; *ut ad capienda et præstanda ea, sola gratia divinæ inspirationis operatur. Nam quod maxime bonum, id maxime penes Deum, nec alius id quam qui possidet dispensat, ut cuique dignatur.* (5) Diversimode se habet humana voluntas ad bonum et ad malum: se sola fertur ad malum, nec ad hoc Dei indiget auxilio; ad bonum vero ferri nequit absque gratiæ divinæ beneficio. *Quod facit homo male, ipsius est hominis; quod facit bene, de beneficio Dei est.* (6) Ideo male facit, quia pravam habet voluntatem; ideo bene facit, quia bonam habet voluntatem. Hanc autem voluntatis bonitatem habet a gratia: « Semper inest nobis voluntas libera, sed non semper est bona. Aut enim a justitia libera est, quando servit peccato, et tunc est mala; aut a peccato libera est, quando servit justitiæ, et tunc est bona. Gratia vero Dei semper bona est: et per hanc fit ut sit homo bonæ voluntatis, qui prius fuit voluntatis malæ. » (7)

(1) Tert. L. 2. adv. Marc. 6. — (2) Tert. L. 2. ad Nat. 5. — (3) De Vocat. Gent. 6. — (4) L. 1. Quæst. ad Simplician. Q. 2. — (5) Tert. L. 2. adv. Marc. 5. — (6) L. 1. de L. Arb. 15. — (7) D. Aug. Serm. 48. de Verb. Dom. — (8) Tert. L. 2. adv. Marc. 6.

(1) D. Aug. L. 83. Quæst. Q. 24. — (2) Tert. L. 2. adv. Marc. 6. — (3) De L. Arb. — (4) Tert. L. de Orat. 4. — (5) Tert. L. de Pat. 1. — (6) D. Aug. in Ps. 93. — (7) D. Aug. L. de Grat. et L. Arb.

Neque tantum gratia præveniente indiget voluntas, sed etiam gratia adhuc sanctificans est ei necessaria ut sit bona et bene agat. Etenim *Spiritus et virtus extrinsecus conferuntur ex Dei gratia.* (1) Gratia sanctificans est principium meriti; principium autem meriti non cadit sub meritum, sed a Deo datur gratis, et ab illa humana voluntas bona efficitur, et vires ad bene operandum mutuatur. Quod belle elucidat D. Augustinus : « Primo est gratia, consequenter sunt bona opera : non quæ gratiam pariant, sed quæ gratia pariantur. Non enim ut ferveat calefacit ignis, sed quia fervet. Nec ideo bene currit rota ut rotunda sit, sed quia rotunda est : sic nemo propterea bene operatur ut accipiat gratiam, sed quia accepit. Quomodo enim potest juste vivere qui non fuerit justificatus? quomodo sancte vivere qui non fuerit sanctificatus, vel omnino vivere, qui non fuerit vivificatus? Justificat autem gratia, ut justificatus possit juste vivere. Primo igitur est gratia, secundo sunt opera bona. » (2) 3. *Quæ ut implere possimus, opus est Dei voluntate* (3), id est, gratia concomitante quæ bonam adjuvet hominis voluntatem. *Distinguenda est lex et gratia : lex jubere novit, gratia juvare. Nec lex juberet nisi esset voluntas ; nec gratia juvaret, si sat esset voluntas.* (4) Ita nihilominus gratia adjuvat voluntatem, ut nullomodo ejus vulneret libertatem : *Liberum arbitrium ideo non tollitur quia juvatur, sed ideo juvatur quia non tollitur.* (5) Neque solum tollitur, sed simul cum gratia libere bonum operatur.

Gratia Dei tria in nobis operatur : scilicet bonam cogitationem, bonam voluntatem et bonum opus. Bonam cogitationem operatur in nobis sine nobis, quia gratia suis illustratrationibus mentem prævenit et irradiat ; bonam voluntatem non operatur in nobis sine nobis, nam illustrata et excitata per gratiam prævenientem voluntas, libere ad suscipiendam gratiam sanctificantem se disponit. Tandem bonum opus non operatur in nobis sine nobis ; nam gratia et voluntas sunt boni operis duo principia partialia, quæ non agunt seorsim, nec successive unum post aliud, sed simul, conjunctim, eodemque temporis momento ; quia ex his duobus principiis partialibus conflatur principium totale a quo bonum opus producitur. Et sicut in generatione prolis pater unam partem non generat, nec mater alteram, neque medietas patri, et medietas matri tribuitur, sed pater simul cum uxore, una et eadem actione totam generat prolem, et econverso, utrique etiam tota tribuitur proles, eodem modo, ait D.Bernardus, *non partim gratiam, partim liberum arbitrium : sed totum singula, opere individuo peragunt. Totum quidem hoc, et totum illa; sed ut totum in illo, ita totum ex illa.* (1) Inde præ stupore exclamat D. Bernardus : *O eximiam dignitatem, ut coadjutores Dei, cooperatores Spiritus Sancti, imo et promeritores regni nos esse præsumamus?* Quod meremur per opera, quæ a bona procedunt voluntate, et terminantur ad bonum.

2. Divina voluntas ad extra operans produxit bonum. Duplex est objectum divinæ voluntatis : motivum unum, terminativum aliud. Motivum est essentialis Dei bonitas : terminativum sunt creaturæ ad quas terminatur operatio ejus externa. Utrumque est bonum, motivum essentialiter et infinite : terminativum finite et ex participatione secundum gradum bonitatis quem largita est libere divina voluntas. Illam operum divinorum bonitatem Marcioni objicit Tertullianus : *Aspice ad summam, qualia sermo fructificaverit. Et dixit Deus : Fiat, et factum est ; et vidit Deus quia bonum : non quasi nesciens bonum, nisi videret, sed quia bonum, ideo videns, honorans, et consignans, et dispungens bonitatem operum dignatione conspectus.* (2) Deum imitari debet homo, ut commendetur *de opere bonitas* (3) : oportet ut sit aliqua proportio inter imaginem et suum prototypum : conveniens quippe est ut talia sint (cæteris paribus) humana opera, *qualia decet opera divina* (4) ; quod tunc erunt si bonitate splendeant.

Verum perpauci sunt bonitatem operantes hoc tempore, *quo justitia rarescit et iniquitas increbrescit, bonarum omnium disciplinarum cura torpescit.* (5) Quod experientia satis apparet, nec alia indiget probatione : 1. Plerique siquidem homines prava agunt voluntate : bona voluntas gratia sanctificatur, voluntatemque divinam in agendo imitatur : *Quam autem sanctitatem nostram, voluntatem Dei dicat, ex contrariis quæ prohibet, agnosceres.* (6) 2. Deus eis abunde subministrat cuncta ad bene operandum necessaria : nam fide eos illuminat, gratia sollicitat, auxilium præstat, legum disciplinam suppeditat, *habentes gubernacula disciplinæ, et timoris instrumenta, legem et Prophetas :* (7) et tamen fidei lumen obnubilant, gra-

(1) Tert. L. de An. 35. — (2) L. 1. Quæst. ad Simplician. Q. 2. — (3) Tert. L. de Orat. 4. — (4) D. Aug. ep. 35. ad Ennod. — (5) D. Aug. Ep. 89. ad Hilar. Q. 1.

(1) De L. Arb. — (2) Tert. L. 2. adv. Marc. 4. — (3) Tert. L. 1. adv. Marc. 22. — (4) Tert. L. de Bapt. 2. — (5) Tert. Apol. 20. — (6) Tert. L. 5. adv. Marc. 15. — (7) Tert. L. de Pud. 7

tiæ motionem respuunt, disciplinam contemnunt, legem transgrediuntur, Deum minitantem non metuunt, mercedem virtuti propositam vilipendunt, et *de vitiis pessima* (1) committunt. 3. Dei externum *opus mundissimum est* (2) : tum quia a sancta procedit voluntate ; tum quia ad bonum terminatur : ipsorum vero opus est contaminatum , tum quia oritur a voluntate scelerosa, criminibus maculata , tum quia in probrosis quibusque vitiis occupantur. Quibus posset idem exprobrari quod gentilibus Romanis Tertullianus: *Vos quidem balneis, et cauponis, et lupanaribus operantibus.* (3)

Operarii sunt in triplici differentia : 1. Nonnulli operarii iniquitatis; 2. Alii operarii vanitatis; 3. Tertii, bonitatis : 1. Operarii iniquitatis sunt peccatores, qui faciunt opera ex suo genere mala. Omne namque opus est ex sua natura vel bonum , ut eleemosynam dare; vel indifferens, ut deambulare ; vel malum, ut furtum vel homicidium patrare : illorum autem opera non sunt indifferentia , neque bona. *Non ergo natura optima sunt illa quæ a Deo non sunt auctore naturæ* (4): quia Deus non est auctor peccati : *Nec idem habendus est delicti auctor, qui invenitur interdictor, imo et condemnator.* (5) 2. Operarii vanitatis illi sunt, qui opus ex natura sua bonum faciunt, ut inde gloriam captent, qui pauperibus munera largiuntur, Ecclesiæ jejunia observant, ut bonum nomen acquirant apud homines : cujusmodi erant Pharisæi in lege mosaïca : hujusmodi sunt hypocritæ in lege evangelica : qui contra Domini mandatum : *Cavete autem facere justitiam vestram coram hominibus, ut videamini ab eis* (6), nihil agunt nisi ut videantur. Hi habent quidem speciem pietatis, virtutem autem ejus abnegant, *non erat quod videbatur, et quod erat mentiebatur* (7) : sunt sepulcra dealbata, plena ossibus mortuorum; extrinsecus ovium deferunt habitum , intrinsecus sunt lupi rapaces : *Putativus habitus, putativus actus : imaginarius operator, imaginariæ operæ.* (8) 3. Operarii bonitatis illi sunt, qui bonum bene faciunt, quorum opera commendantur, tum ex parte principii quod bonum est, nempe voluntas bona gratia sanctificata; tum ex parte finis ad quem ordinantur. *Tunc recta sunt opera, cum in illum finem diriguntur, qui est Christus.* (9) Præbendum quidem est aliis virtutis exemplum, ut ædificentur et Deus glorificetur , quomodo istud Davidicum intelligit D. Augustinus : « Jubilate Deo, omnis terra, psallite autem nomini ejus. (1) » *Si jubilatis quod Deus audiat, psallite etiam quod homines videant et audiant, sed non propter nomen vestrum.* Non sufficit facere bonum, sed bonum bene faciendum est , cum puritate cordis et rectitudine intentionis : quia, ut docet ex D. Dionysio Theologia Moralis :« Bonum ex integra causa, malum ex quocunque defectu. » Ut autem bonum opus ex *conscientia integra* (2) facere valeas, « finem attende, in finem canta, quo fine facias vide. Si ideo facis ut tu glorificeris, hoc prohibuit ; si autem ideo ut Deus glorificetur, hoc jussit. Psallite ergo, non nomini vestro, sed nomini Domini Dei vestri. Vos psallite, ille laudetur ; vos bene vivite, ille glorificetur. » (3)

3. *Gloriæ suæ causa Deus molitus est mundum* (4): neque enim propter aliud, nisi propter semetipsum voluit producere mundum : quia agens si ordinate agat, non solum sibi proponit aliquem finem, sed adhuc finem ipsius agentis dignum. Deus, qui est agens infinitum et essentialis ratio, cujus ordinata sunt opera, omnia ad semetipsum ut ad finem ultimum ordinavit ; si etenim ad alium ordinasset finem, Deus non esset finis ultimus, quod repugnat : quia sicut nequit ab aliqua causa efficiente dependere, quia est prima causa efficiens a qua cuncta creata dependent, ita nequit ad aliquem referri finem , alias esset finis ultimus, et non esset ultimus; sicut implicat quod prima causa efficiens sit dependens et independens. Et *quia Deus omnium conditor, nihil non ratione providit, disposuit, ordinavit, nihil non ratione tractari voluit* (5) : tunc autem homo rationaliter tractat, agit, disponit, suaque opera ordinat, dum Deum imitatur, et cuncta quæ operatur, ad ejus gloriam refert. Qui ad illum finem sua dirigunt opera, 1. Deum honorant; 2. A Deo honorantur ; 3. Multum sibi proficiunt. 1. Mamertinus sic imperatori adulatur : « Vestra hæc, imperator, vestra laus est, a vobis proficiscitur id quod per alios operatur. » (6) Quanto a fortiori laus boni operis Deo tribuenda est, cujus gratia tale opus factum est? Quod probe recognoscit Chrysologus expendens istud Matthæi : « Nonne bonum semen seminasti in agro tuo? » (7) *Seminasti, non seminavimus nos quod facimus, tibi semper nostro assignamus auctori.* (8)

(1) Tert. L. adv. Val. 16. — (2) Tert. L. de Pall. 5. — (3) Tert. Apol. 40. — (4) Tert. L. de Cult. fem. 7. — (5) Tert. L. 2. adv. Marc. 9. — (6) Matth. 6. — (7) Tert. L. 3. adv. Marc. 8. — (8) Tert. ibid. — (9) D. Aug. in Ps. 89.

(1) Ps. 65. — (2) Tert. L. de Spect. 29. — (3) D. Aug. in Ps. 65. — (4) Tert. L. adv. Hermog. 10. — (5) Tert. L. de Pœn. 1. — (6) Paneg. 2. — (7) Matth. 15. — (8) Serm. 97.

Æquissimum sane est ut ad Deum referatur opus *quod ad Dei gloriam pertinet* (1), quia nonnisi ejus beneficio factum. Debitus Deo honor ita justitiæ conformis videtur Tertulliano, ut in procuranda divina gloria, christianæ disciplinæ observantiam potissimum constituat. *Deum prædices, et adimpleas disciplinam* (2) : nihil hoc munere gratius potest offerri Deo. « Virtus hominis gloriosi est victima mutila, » (3) quæ Deo non placet, et assimilatur donis a Caïno oblatis, quæ rejecit Deus : at virtus quam offert homo humilis, habens *fastidium gloriæ, soli Deo captans placere* (4), maxime Deo placet; hanc acceptat et odoratur Deus, ut patet in oblationibus ab Abel et victimis a Noe immolatis : *nam ad oblationes Abel advertit, et holocausta Noe odoratus est libenter.* (5) Licet enim Deus his hostiis non indigeat, quia *Deus æternus non esuriet, nec sitiet*, nec ex his oblationibus voluptatem capiat : nam *quæ jucunditas sive viscerum vervecinorum, sive nidoris ardentium victimarum ?* (6) Attamen *animus simplex et Deum metuens offerentium ea quæ a Deo habebant, et pabuli et suavis olentiæ gratia apud Deum deputabatur, non quæ fiebant exigentis, sed illud propter quod fiebant, ob honorem scilicet Dei.* Tria præsertim munera Abel et sacrificia Noe præstiterunt Deo grata et acceptabilia : 1. Animus sanctus et purus offerentium; 2. Res oblatæ quas a Deo acceperant, ipsique offerebant in gratitudinis monumentum; 3. Finis propter quem offerebant Deo res suas, nimirum ejus honor et gloria.

Bona opera quæ facit Christianus sunt bona ipsiusmet Dei : *Quando cœperit homo habere merita bona, non sibi debet tribuere, sed Deo.* (7) Deo igitur tribuat bona sua, sed corde simplici, propter solum Dei honorem, a quo honorabitur. 2. *Quicunque glorificabit me, glorificabo eum.* (8) Septuaginta legunt; *honorantes me honorabo*, ut patet in Noe, qui a Deo fuit honoratus. Transacto diluvio, in signum quod non esset in generationibus hominum simile futurum, posuit Deus arcum in nubibus, dixitque ad Noe : « Hoc est signum fœderis. » (9) Nonne Dei promissio sufficiens erat? ad quid ultra signum datur in nubibus? Noe, quantum ex sacris constat litteris, primus in Dei honorem ædificavit altare, eique celeberrimum de cunctis pecoribus obtulit holocaustum. Quia igitur Noe primus in Dei gloriam posuit super terram signum externum, nempe altare permanens, Deus quoque ad majorem Noe splendorem, et honorem posuit signum in nubibus cœli. *Vide quanto honore justum dignatur, ita cum eo paciscitur, quasi homo homini loquens.* (1) Neque honorem tantum profert redditus Deo honor, 3. Sed adhuc multum proficit. *Quod homini profecit, Deo servit* (2), dixit alias Tertullianus : verum quod divino servit honori, grandem affert homini utilitatem. Nam « debetur merces bonis operibus, si fiant, sed gratia quæ non debetur, præcedit ut fiant. » (3)

Sed et in ipsis commerciis vitæ et conversationis humanæ (4), quando duo negotiatores ineunt societatem, unusquisque largitur partem pecuniæ necessariæ ad negotiandum, et colligit etiam partem utilitatis quæ ex negotiatione provenit. In bonis exsequendis operibus nos sibi socios ascivit Deus : *Nos operis tui facis pro tua dignatione consortes.* Plura absque comparatione præbet Deus quam nos : nam Deus concurrit ad initium, progressum et consummationem operis boni, nos tantum subministramus liberam nostræ voluntatis cooperationem. In illo opere in quo cum Deo habemus societatem, duo sunt : honor et meritum. Deus solo honore contentus, nobis meritum relinquit et mercedem, quam largitur in cœlis hominibus qui eum imitantur in operando, et Christianis quos in baptismate creavit in operibus bonis.

II. PARS. *Iste igitur Dei radius, ut retro semper prædicabatur, delapsus in virginem quamdam, et in utero ejus caro figuratus, nascitur homo Deo mistus, caro spiritu instructa nutritur, adolescit, affatur, docet, operatur, et Christus est.* (6) Quamvis ab ipso instanti incarnationis quo Verbum unitum fuit humanitati, vere Christus exstiterit, tamen non est perfecte cognitus, ut Christus, neque nascens, neque adolescens, neque docens, sed duntaxat operans. *Operatur et Christus est.* Christianus a Christo nuncupatus, fuit in Baptismate, 1. A Deo adoptatus; 2. Divinitate donatus; 3. Ad cœlestem hæreditatem destinatus : verum bonis debet vacare operibus : 1. Ut tanti genitoris majestati respondeat; 2. Ut gloriam acceptæ divinitatis sustineat; 3. Ut cœlestem hæreditatem acquirat.

1. *Nos pisciculi secundum nostrum Jesum Christum in aqua nascimur* (7) : in baptismate Deus Christianos sibi adoptat in filios,

(1) Tert. L. de Fug. 1. — (2) Tert. L. de Idol. 21. — (3) S. Nil. Orat. 7. — (4) Ter. L. de Vel. Virg. 3. — (5) Tert. L. 2. adv. Marc. 22. — (6) Tert. ibid. — (7) D. Aug. L. de Grat. et liber. Arb. 9. — (8) L. 1. Reg. 2. — (9) Gen. 9.

(1) D. Chrysost. hom. 18. in Gen. — (2) Tert. L. de Pœn. 2. — (3) D. Aug. L. de Ver. In. 297. — (4) Tert. L. 2. adv. Marc. 18. — (5) Chrysol. Serm. 97. — (6) Tert. Apol. 41. — (7) Tert. L. de Bapt. 1.

et ut de divina dignatione nequeant dubitare, Christus Orationem instituit Dominicam, ut quoties dicerent : Pater noster qui es in cœlis, meminerint se patris illius cœlestis esse filios. *Ecce homo, tua te voce, Christus hodie Dei Patris adoptat in Filium, dum ais : Pater noster* (1) ; et ut se ad tantam dignitatem sublimatos certo cognoscant, Dei Filius factus est filius hominis. *Et quid mirum si homines Dei consecravit in filios, quando se hominis dedit et aptavit in filium?* (2) Difficile profecto creditu et explicatu, quod homo divina filiatione donetur, sed multo difficilius quod Dei Filius, hominis effectus sit filius. Ideoque fas non est de minori dubitare, cum majus adimpletum sit in utero Virginis. Nam, ut philosophatur dubius Chrysostomus, « si de rebus tuis dubitas, ex illius rebus etiam credenda ista persuade tibi : etenim multo difficilius est, Deum hominem fieri, quam hominem filium Dei. Cum igitur audieris Filium esse Davidis et Abraham, cave dubites quin et tu filius Adami, filius Dei sis futurus. Non enim temere et frustra tantopere seipsum abjecisset, nisi nos ad altum vellet educere. » (3)

Duplex est Dei Filius : naturalis unus, adoptatus alter, Christus est Filius Dei naturalis ; Christianus (modo sit justus) est filius Dei adoptatus : *Ipse est Dei Patris adoptatus in filium.* (4) At inter filium adoptatum et naturalem debet *etiam qualitatis inter illos esse consortium, ut jure consistat collegium nominis communione substantiæ.* (5) In tribus autem potissimum hujuscemodi nominis et qualitatis communio elucet : 1. Filius Dei naturalis est a patre generatus, Christianus in baptismate generatur a Deo. Quare Tertullianus fatur de baptismo tanquam *de sanctissimo lavacro novi natalis* (6) : quia in illo Christianus divinam accipit nativitatem. *Divinus in nobis status efficitur : hic status divina nativitas est* (7), quoniam homines baptizati *sunt sancti, non tantum sancti, sed justi ; non solum justi, sed et filii.* (8) 1. Filius Dei naturalis accipit in sua generatione quod majus omnibus est, nempe Divinitatem : Christianus in baptismo generatus, accipit gratiam, qua nihil est majus in creatis. Nam, ut docet Docto Angelicus, « bonum gratiæ unius, majus est quam bonum naturæ totius mundi. » (9) Quid, quæso, gloriosius pro homine potest concipi, quam esse Dei filium? *Quanta dignatio Dei patrem hominum esse, quanto hominum gloria Dei filios esse?* (1) Talis et tanta illa Dei dignatio, est hominis gloria; ut vere fateatur Sanctus Leo : *Omnia dona excedit hoc donum, ut Deus hominem vocet filium, et homo Deum nominet Patrem.* (2) Filii nobilitas ex patris sumitur dignitate : quare Theodoricus rex scribit regi Herulorum quem adoptarat in filium : *Adoptat te talis de cujus gente tu potius formideris.* (3) Et quidam orator Alexandri Macedonis encomium perfecisse credidit, dicendo : *Tu es Philippi filius.* Verum quid sunt cuncti reges terræ in conspectu Dei, qui Christianum adoptavit in filium? Talem dignitatem omni admiratione majorem merito existimat Chrysologus : « Omnia quæ divinitus dicta factaque referuntur, sunt miraculo, sunt stupori, sunt pavenda mortalibus, ipsis etiam cœlestibus sunt tremenda : sed nihil tam stupet cœlum, pavet terra, expavescit universa natura, quam quod vos estis hodie nobis dicentibus audituri. Servus Dominum Patrem vocare audet, judicem suum reus nuncupat genitorem, conditio terrena sua se voce Dei adoptat in filium. » (4) 3. Filius Dei naturalis est perfecta ejus imago et similitudo : Christianus etiam Dei adoptatus in filium, est ejus similitudo : *vult enim imaginem suam nos etiam similitudinem fieri.* (5) In creatione imaginem suam nobis contulit Deus, at in regeneratione suam nobis largitur similitudinem. Nam per baptismum *restituitur homo Deo ad similitudinem ejus qui retro ad imaginem Dei fuerat.* (6)

Christus Dei Filius naturalis nuncupatur *repræsentator Patris.* (7) Dupliciter autem repræsentavit Patrem : invisibiliter et visibiliter. Invisibiliter per Divinitatem qua erat imago Dei invisibilis, et visibiliter per opera humanitatis. *Per opera ergo virtutum, et verba doctrinæ, manens in Filio Pater, per ea videtur per quæ manet, et per eum in quo manet.* (8) Pater in semetipso invisibilis visibilis apparebat in operibus quæ in ejus nomine faciebat Christus. Verba quæ loquebatur Dominus, et miracula quæ patrabat, Patrem repræsentabant, quem constat *visibilem in Filio fieri ex virtutibus, non ex personæ repræsentatione.* (9) Christianus Dei filius adoptatus, æternum debet repræsentare Patrem, et invisibiliter, et visibiliter : invisibiliter per gratiam in ejus anima inhærentem. Christianus Deo debet imaginem et similitudinem suam. Imaginem ut creatori : *Reddite*

(1) Chrysol. Serm. 69. — (2) Chrysol. Serm. 70. — (3) Hom. 2. in Matth. — (4) Chrysol. Serm. 63. — (5) Tert. L. 2. ad Nat. 4. — (6) Tert. L. de Bapt. 20. — (7) D. Dion. de Cœl. Hier. 2. — (8) D. Aug. Lib. 1. cont. Julian. 2. — (9) 12. Q. 115. A. 4. ad 2.

(1) Serm. de Nat. Dom. — (2) Serm. 6. de Pat. Dom. — (3) Cassiod. L. 4. Var. — (4) Serm. 70. — (5) Tert. L. de Exh. Cast. 1. — (6) Tert. L. de Bapt. 5. — (7) Tert. L. adv. Prax. 24. — (8) Tert. ibid. — (9) Tert. ibid.

quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ sunt Dei Deo. Imaginem Cæsaris Cæsari quæ in nummo est, imaginem Dei Deo, quæ in homine est : ut Cæsari quidem pecuniam reddas, Deo temetipsum. (1) Similitudinem adhuc Deo debet ut Patri : *Aut quomodo reddam quæ sunt Dei Deo? utique proinde imaginem et monetam ipsius, inscriptam nomine ejus, id est, hominem christianum* (2), cui impressa est similitudo Dei per gratiam sanctificantem. Nam, ut docet Doctor irrefragabilis, « gratia reducit ipsam imaginem in plenam conformitatem Dei : quia gratia est ipsa Dei formitas » (3), siquidem gratia confert animæ sanctitatem, quæ est *divinæ similitudinis expressio.* (4) Visibiliter autem Christianus Deum repræsentat per operationes virtutum. *Virtutibus imago Dei acquiritur, ideo qui nos pinxit quasi auctor, pinxit virtutum coloribus.* (5) In baptismate pinxit nos Deus virtutum coloribus quia, simul cum gratia sanctificante dedit habitus supernaturalium virtutum, quibus depicta fuit interius Dei similitudo. Etenim *divina effigies imprimitur vitæ cum virtute conjunctæ.* (6) Actus autem virtutum quæ exterius apparent, divinum Patrem visibiliter demonstrant ; nam *virtutes sunt characteres quibus divini vultus similitudo exprimitur.* (7) Ut autem fatur Sanctus Leo, *nihil est dignius quam ut homo sit sui auctoris imitator, et secundum modum propriæ facultatis divini sit operis exsecutor.* (8) Hoc modo Christianus æmulabitur Christum, qui indesinenter opera Patris exsequebatur, quibus Patrem repræsentabat, seseque ejus filium demonstrabat.

Summopere exoptat Christus Dei filius censeri apud homines : quapropter sic Patrem deprecatur : *Glorifica me, Pater, claritate quam habui priusquam mundus fieret.* (9) Non postulat ibi, 1. Gloriam Divinitatis, quam non amisit humanam sumendo naturam, nec, 2. Gloriam animæ quam non habuit ab æterno, et qua fruebatur a primo instanti humanationis, nec, 3. Gloriam corporis quam non habuit ante mundi constitutionem, nec habiturus erat, nisi post resurrectionem suam ; 4. Sed claritas quam expostulat Salvator est gloriæ famæ, scilicet ut ab hominibus verus Filius Dei habeatur. Unde sic fatur apud D. Ambrosium : *Opinionem de te hominibus hujus mundi infunde, ut cognoscant te Deum verum, et tu hanc de me in illis confirma opinionem, ut credant me tuum Filium et verum Deum.* Hanc autem opinionem confirmabat per opera, quæ etiam ex dæmonum confessione testabantur et suadebant hominibus, vere esse Filium Dei. Christianus a Deo adoptatus, studere debet virtuti, *qui se Dei filium credit, actu, vita, moribus, honestate, tanto respondeat Genitori.* (1) Varo apud D. Augustinum (2) ultro patitur quod sese heroes ex divina prosapia natos, licet falso, existiment, quia hac cognitione sublimia concipiunt, et maxima exsequuntur facinora, ne tanti generis degeneres videantur. Christianus a Deo adoptatus, suis moribus se Dei filium debet demonstrare, paternam redolere indolem. *Meminisse et scire debemus ut quomodo nos nobis placemus de Deo Patre, sic sibi placeat et ipse de nobis.* (3) Qui divinos sapiunt mores, cœlesti Patri placent. Boleslaus paternam imaginem collo ferebat appensam, ut recogitaret suam vitam paternis virtutibus debere esse conformem, ne tanti genitoris filius adulterinus videretur Christianus Dei filius, ut tantæ respondeat dignitati, debet *quantum fieri potest consequi sanctam cum Deo similitudinem* (4), virtutis operibus studendo, quia *non aliter in nobis erit dignitas divinæ majestatis, nisi imitatio fuerit voluntatis.* (5) Menedemus Antigoni, avus rogatus a nepote quomodo se gereret in convivio ad quod erat invitatus, nihil aliud respondit nisi : *Filius regis es*, docens illum nihil agere regia stirpe indignum. Christiane, *si te Dei filium esse fateris, vive quasi Dei Filius, ut actu, vita, virtutibus, tanto possis respondere Genitori* (6), et sustinere participationem divinitatis, quam in baptismo assecutus es.

2. *Tentabis ad hæc de nomine Dei ut passivo, et in alios quoque permisso.* (7) Quamvis non sit nisi unus Deus per essentiam ; *solitudinem quamdam de singularitate præstantiæ suæ possidens* (8) : tamen quot sunt probi Christiani, tot sunt dii per participationem, quibus de tali dignitate sic blanditur Isidorus Clarus : *Tempus est ut vos ita alloqui incipiam, non ut homines tantum, sed postquam christianam philosophiam profiteri cœpistis, ut deos* (9) : quia gratiam acceperunt in baptismate, quæ cum sit divinæ participatio naturæ, *deos ex mortalibus facit.* (10) Gratiam autem largitur Spiritus Sanctus Christianis, quos in baptismo sanctificat et ad statum sublimat divinum ; et ob

(1) Tert. L. de Idol. 15. — (2) Tert. L. de Fug. in Pers. 12. — (3) 3. p. q. 30. memb. 3. ad 2. — (4) D. Chrysost. in Ps. 100. — (5) D. Ambr. L. de Bon. Mort. — (6) Greg. Nyss. Orat. 6. de Beat. — (7) D. Aug. in Ps. 21. — (8) Serm. 5. Quad. — (9) Joan. 17.

(1) Chrysol. Serm. 65. — (2) L. 3. Civ. 4. — (3) D. Cyp. de Or. Do. — (4) D. Dion. de Eccles. Hier. — (5) S. Leo. Serm. 2. de Jejun. decim. mens. — (6) Chrysol. Serm. 70. — (7) Tert. L. 1. adv. Marc. 7. — (8) Tert. L. 1. adv. Marc. 4. — (9) Orat. 35. in Luc. — (10) D. Just. Orat. 8. in Græc.

hanc causam apud Vatem Regium Deus deorum loqui perhibetur : quia, ut elucidat Magnus Basilius, *per Spiritum Sanctum etiam quilibet Sanctorum Deus est : nam Deus deorum, id est, Sanctorum, locutus est.* (1) Talis et tanta est hæc Dei dignatio et justi dignitas, ut ad eam cognoscendam necesse sit ut idem Spiritus qui eam donavit, nos suo illustret lumine. *Nos autem non spiritum hujus mundi accepimus, sed Spiritum, qui ex Deo est, ut sciamus quæ a Deo donata sunt nobis.* (2) Scilicet, ut expendit D. Isidorus, *ad cognoscendam Christiani divinitatem divino opus est spiritu.* Dæmon protoparentes *divini nominis ambitione corruperat* (3), et Deus sua bonitate Christianis largitur gratiam qua Dei nominantur et sunt. *Per deitatem intellige munificam Dei gratiam, nos bonos et deos constituentem : hoc enim donum origo est et causa, qua dii efficimur, pariterque boni.* (4)

Quanto major est divina illa nobilitas, tanto majorem et sanctiorem expostulat in Christiano vitam. Qui in seculo nobilitate pollent, vel dignitate præeminent, *magna audent quoniam magni sunt.* (5) Quanta a fortiori tentare debet Christianus, cujus nobilitas est non terrena, sed cœlestis, non humana, sed divina? Moralis Philosophus lumine fidei destitutus, asseverat quod *idem est bene vivere, et vivere secundum naturam.* (6) At licet hoc verum sit de vita humana, quæ naturæ vires non superat, et conformis est rationi, non tamen de vita christiana, quæ est supernaturalis, et debet esse conformis gratiæ. Ut enim belle ait ad propositum Origenes, Deus *vult suos meliores omni natura.* (7) Christianus divinitate donatus, tenetur vivere *digne Deo.* (8) Digne Deo Patre qui eum adoptavit in filium; digne Christo Deo qui fecit illum divinitatis participem; digne Spiritu Sancto Deo qui dedit illi gratiam et sanctitatem; digne semetipso Deo, ut vita *Deo digna* (9) sublimem suam sustineat dignitatem, et non fallaci, sed veraci nomine vocitetur Deus : *Nomen Dei quod per se sanctum est, aut sanctificatur in nobis nostro actu, aut nostro actu blasphematur in gentibus.* (10) Qui criminosam ducunt vitam suis moribus Dei nomen devenustant, in eis nomen Dei est passivum, ut supra dixit Tertullianus, quia per illos injuriam et infamiam patitur; tanto magis culpabiles quanto sanctissimum illud nomen majori est veneratione honorandum. Qui vero sancte vivunt et digne Deo, magnum merentur elogium : Christianus Dei nomine insignitus divine vivens, suo nomini probe respondens est encomiis commendandus. Nam honoratur in terra, quia a Deo adoptatur; honoratur in cœlo, nam sanctis et divinis operibus æternam acquirit felicitatem.

(1) L. 5. adv. Eunom.— (2) 1. Cor. 2.— (3) D. Hil. Can. 3. in Matth.— (4) D. Dion. Ep. 2. ad Caium.— (5) D. Bern. Serm. 31. in Cant. — (6) Liber. de Beat. 8. — (7) Hom. 16. in Matth. — (8) Colos. 1. — (9) Tert. L. 2. adv. Marc. 10. — (10) Chrysol. Serm 70.

3. Tertullianus expendens istud Davidicum : *Deus judicium tuum regi da, et justitiam tuam filio regis*, per regem intelligit Christum ; per filium vero regis intelligit Christianum : *Filii enim Christi sunt qui in illo renascuntur.* (1) Deus autem dat judicium regi, quia Christus accepit a Patre judicandi potestantem : *Pater non judicat quemquam, sed omne judicium dedit Filio.* (2) Justitiam vero filio regis, quia erga Christianum justitiam exercet, bona ejus remunerando opera; et, ut ait Vates Regius, *justitia ejus super filios filiorum.* (3) Ubi D. Augustinus : *Sed filios nostros dicit opera nostra; filios filiorum, mercedem operum nostrorum.* Deus erga Christianos quos beat, ostentat, 1. Misericordiam et bonitatem; 2. Magnificentiam et liberalitatem; 3. Justitiam et æquitatem. Idcirco beatitudo triplici nomine exprimitur : nam, 1. Dicitur corona misericordiæ : *Qui coronat te in misericordia et miserationibus.* (4) 2. Gratia nuncupatur : *Gratia Dei vita æterna.* (5) 3. Corona justitiæ vocitatur : *In reliquo reposita est mihi corona justitiæ.* (6) Nominatur autem, 1. Corona misericordiæ, quia Deus misericordiam et bonitatem suam ostentat; 2. Gratia, quia Deus magnificentiam et liberalitatem suam demonstrat; 3. Corona justitiæ, quia Deus justitiam et æquitatem suam manifestat.

Coronat Deus in misericordia et miserationibus, *quia ejus miseratione bona operamus, quibus corona redditur.* (7) In tribus autem potissimum divina elucet misericordia : 1. Quia jacentem erexit, ægroto medicinam præbuit, vulneratum sanavit, peccatorem a peccati servitute liberavit. « Idoneus est homo ad vulnerandum se, numquid idoneus est ad sanandum se? Quando vult ægrotat, non quando vult surgit. Ut jaceret ægrotus, intemperantiam suam habuit necessariam; ut surgat autem, necessariam habuit artificis medicinam. » (8) Neque tantum misericors Deus jacentem erexit, ægroto medicinam paravit, sed, 2. Ad bene operandum indebitum præbuit auxilium. « Omnino non recipit homo ex

(1) Tert. L. 5. adv. Marc. 9. — (2) Joan. — (3) Ps. 102. — (4) Ibid.— (5) Rom. 6.— (6) 2. Timoth. 4.— (7) D. Aug. L. de Grat. et L. Arb. 9.— (8) D. Aug. in Ps. 98.

malo in bonum commutari, nisi hoc in illo agat indebita et gratuita misericordia Dei. » (1) Diversimode se habet homo erga bonum et malum : Ad faciendum malum, se solo sufficit ; ad faciendum bonum se solo, sine gratiæ auxilio non sufficit, et ob hanc causam, « reddet omnino Deus et mala pro malis, quoniam justus est ; et bona pro bonis, quoniam bonus et justus. » (2) In remunerando bono bonitatem simul et justitiam exhibet ; quia, 3. Dum præmiat nostra merita, coronat sua dona, quæ nobis misericorditer dedit. Ut enim ait D. Augustinus, « cui autem redderet coronam justus judex, si non donasset gratiam misericors pater? Et quomodo esset ipsa corona justitiæ, nisi præcessisset gratia, quæ justificat impium? quomodo ista debita redderentur, nisi prius illa gratuita donarentur? » (3)

Deus erga Christianos est adhuc, 2. Liberalis et magnificus : et hæc divina liberalitas et magnificentia manifestatur maxime in tribus : 1. Quia prima gratia sive actualis sive habitualis, est gratis a Deo data ; bona autem opera quibus comparatur beatitudo, sunt fœtus gratiæ illius æque ac humanæ voluntatis, et ita gloria est præmium gratiæ liberaliter a Deo datæ. Quod profonde declarat D. Augustinus : « Formamur et creamur a Deo in operibus bonis, quæ non præparavimus nos, sed præparavit Deus ut in illis ambulemus. Itaque, Fratres charissimi, si vita nostra nihil est aliud quam Dei gratia, sine dubio et vita æterna, quæ bonæ vitæ redditur, Dei gratia est : et ipsa enim gratis datur, quia gratis data est illa cui datur ; sed illa cui datur tantummodo gratia est, hæc autem quæ illi datur, quoniam præmium ejus est, gratia est pro gratia, tanquam merces pro justitia, ut verum sit quod reddit unicuique Deus secundum opera sua. » (4) Ex mente D. Augustini, gloria datur gratis, quia correspondet primæ gratiæ quæ data est gratis ; deinde datur ut præmium gratiæ, quia per gratiam comparata est ; datur etiam ut merces voluntatis humanæ, quæ formata a gratia produxit opera gloriæ meritoria : in quo, 2. Maxime Dei splendet liberalitas et magnificentia, qui opera parvi momenti inæstimabili felicitate compensat. Nam opera quæ ex Dei gratia et cum Dei gratia facimus, sunt levia ; beatitudo autem est pro sua magnitudine intolerabilis. *Bonorum quorumdam intolerabilis magnitudo est.* (5) Opera nostra fiunt in momento temporis ; his tamen debetur *gloria in secula seculorum, corona æternitatis* (1) ; quam, 3. Magnifice largitur præmiando ultra meritum. Illa autem corona æternitatis, 3. Nuncupatur corona justitiæ, quia Deus erga Christianos justitiam et æquitatem ostentat.

In tribus adhuc elucet divina justitia : 1. In pacto quod ultro fecit Deus. *Non leviter nobiscum pactus est Spiritus Sanctus ; etiam ultro pactus, quo magis honorandus.* (2) Justitia non reperitur inter Deum et creaturam, quæ necessario ab illo dependet ; neque inter patrem et filium pupillum, qui non est sui juris, sed voluntate paterna gubernatur : Deus tamen justitiam stabilire volens inter se et hominem, Christianum emancipavit, ut esset sui juris, et libere gratiæ cooperans, valeret efficere opera propria æternæ felicitatis digna. Quod sic declarat Tertullianus : *Ut ergo bonum jam suum haberet homo, emancipatum sibi a Deo, et fieret proprietas jam boni in homine, de institutione adscripta est illi (quasi libripens emancipati a Deo boni), libertas et potestas arbitrii, quæ efficeret, bonum, ut proprium, jam sponte præstari ab homine.* (3) Emancipato filio, pater facultates largitur queis valeat negotiari : ingenuo suæ potestatis et libertatatis emancipato Christiano, præstat cœlestis Pater bona gratiæ quibus sibi æternam valeat comparare felicitatem. *Compensatione rei acta est, lucrati sumus plura ut aliqua præstemus.* (4) Deus adultis cœlestem non largitur gratis felicitatem : gloriam eis offert, modo adimpleant initum pactum, bonaque faciant opera. *Nihil aliud vim et facultatem baptismi existimare debemus, quam secundæ vitæ, et prioris rationis pactum* (5) : pactum initum obligat paciscentes. 2. Deus justitiam suam commendat, bene merentibus præstans beatitunem. Fidelis est et quod promisit fideliter servat, quare ut justus gloriam consequatur, sufficit ut bona opera exhibeat. *Dico ego opera mea regi* (6) : quia, ut ait Apostolus justos alloquens, *non est injustus Deus ut obliviscatur operis vestri.* (7) Deus nequit de injustitia culpari. *Usque adeo justitia etiam plenitudo est divinitatis ipsius, exhibens Deum perfectum.* (8) Si Deus pro plenitudine justitiæ suæ pollicitam ex pacto offert Christianis felicitatem, modo oppositam servent conditionem ; qui conditionem non adimplent, sunt ingrati erga Deum : *Sponsionem ejus nemo dissolvet, nisi ingratus* (9) :

(1) D. Aug. L. 2. contra duas Ep. Pelag. 20. — (2) D. Aug L. de Grat. et L. Arb. 23. — (3) L. de Grat. et L. Arb. 6. — (4) L. de Grat. et L. Arb. 8. — (5) Tert. L. de Pat. 1.

(1) Tert. L. ad Mart. 3. — (2) Tert. L. de Pud. 12. — (3) Tert. L. 2. adv. Marc. 6. — (4) Tert. ibid. — (5) Greg. Naz. Orat. in sanct. Bapt. — (6) Ps. 44. — (7) Hebr. 6. — (8) Tert. L. 2. adv. Marc. 15. — (9) Tert. L. de Pud. 12.

hos Deus pro sua justitia, 3. Tanquam filios spurios, et cœlestis hæreditatis indignos rejicit.

Nemo de jure hæreditate potiri potest, nisi testatoris adimpleat voluntatem, et appositas in testamento servet conditiones. Christianis velut legitimis conditionaliter tantum cœlestem dedit Deus hæreditatem, scilicet ut efficerent *opera Deo digna.* (2) Scelerosi Christiani non vacant bonis operibus, imo criminosam ducunt vitam, et gravia quæque committunt scelera, quæ eos hæreditate et adoptione divina indignos demonstrant : quia *hæc non admittet omnino, qui natus ex Deo fuerit, non futurus Dei filius si admiserit.* (3) Deus non agnoscit velut suum filium peccatorem sanctitate et gratia despoliatum, nec suam largitur hæreditatem extraneo, qui non facit opera quibus prædestinatus a præscito discriminatur.

III. PARS. *A primordio Creator tam bonus quam justus : pariter utrumque processit. Bonitas ejus operata est mundum, justitia modulata est.* (4) In mundi productione suam Deus bonitatem et justitiam demonstravit bonitatem, res creatas producendo, quibus bonitatis suæ vestigia largitus est ; justitiam separando creaturas ab invicem. Nam *justitiæ opus est, quod inter lucem et tenebras separatio pronuntiata est, inter diem et noctem, inter cœlum et terram.* In negotio salutis eodem modo se habet Deus : suam etenim bonitatem et justitiam ostentat. Bonitatem, qua vult omnes homines salvos fieri, quibus media ad salutem consequendam sufficientia subministrat. *Nulla gens jam Dei extranea est, in omnem terram, et in terminos orbis Evangelio coruscante.* (5) Justitiam, qua electos a reprobis separat. Decretum prædestinationis bona justorum opera complectitur, tanquam rationes ob quas adultis largitur gloriam, vel saltem tanquam conditiones sine quibus felicitatem non consequuntur ; quia *omnia ut bonitas concepit, ita justitia distinxit.* (6) Hæc justitia ad bona respiciens opera, separat lucem a tenebris, diem a nocte, cœlum a terra. Lux Christianos denotat, tenebræ ethnicos; dies Catholicos significat, nox hæreticos ; cœlum electos figurat, terra reprobos. Bona igitur opera, in divina prædestinatione (modo jam enodato) inclusa, separant, 1. Christianum ab ethnico, 2. Catholicum ab hæretico, 3. Electum a reprobo.

(1) D. Aug. Orat. adv. 5. Hær. — (2) Tert. L. 2. adv. Marc. 3. — (3) Tert. L. de Pud. 19. — (4) Tert. L. 2. adv. Marc. 12. — (5) Tert. L. de An. 49. — (6) Tert. L. 2. adv. Marc. 12.

1. Plura refert Tertullianus quibus Christianus ab ethnico discriminatur : *Neque de scientia, neque de disciplina æquamur.* (1) In præsentiarum tria tantum proponam, quæ mihi præcipua videntur : nempe doctrinæ veritatem, vitæ sanctitatem, morum probitatem. Fides præstat doctrinæ veritatem, gratia vitæ sanctitatem ; virtutis opus, morum probitatem. His tribus splendet Christianus, quibus ab ethnico discriminatur, qui non habet, 1. Doctrinæ veritatem ; 2. Vitæ sanctitatem ; 3. Morum probitatem. Non, 1. Doctrinæ veritatem : nam *Philosophi affectant veritatem, et affectando corrumpunt, ut qui gloriam captant. Christiani et necessario appetunt, et integre præstant, ut qui saluti suæ curant.* (2) Ethnicus, 1. Quæ naturam tantum spectant, contemplatur, veritates supernaturales non cognoscit : Christianus sublimia quæque attingit mysteria, quorum *veritatem ex fide præstat.* (3) Ethnicus, 2. Non habet vitæ sanctitatem quæ Christiani in baptismo sanctificati propria videtur. *Evangelium Joannis prædicans Spiritum columbæ corpore delapsum desedisse super Dominum* (4), ejus denotat sanctitatem. Sanctitas appropriatur Spiritui Sancto, qui supra Christum sedens, ejus sanctitatem demonstrat. *Tunc ille sanctissimus Spiritus columbæ figura delapsus ad Dominum, ut natura Spiritus Sancti declararetur per animal simplicitatis et innocentiæ* (5) : idem Spiritus Sanctus super aquas intinctorum adhuc requiescit, ut ab eo sanctificatæ habeant vim sanctificandi eos, qui sanctum suscipiunt baptisma. Hanc sanctitatem et vitæ innocentiam a Christianis adultis expostulat Salvator, *cum ad simplicitatem columbæ provocat avis innocuæ* (6) ; quos hac nota ab ethnicis voluit discriminari. Cæcilius paganus Christianis exprobrat, apud Minutium, quod *occultis se notis et insignibus noscunt.* Cui respondet Octavius : *Sic nos non notaculo corporis, ut putatis, sed innocentiæ signo facile dignoscimus* (7), de qua audacter gloriantur, quasi ipsis solis conveniat. *Nos ergo soli innocentes ; quid mirum ? ut a perfecto magistro revelatam, et fideliter custodimus, ut ab incontemptibili dispectore mandatam. Vobis autem humana æstimatio innocentiam tradidit, humana item dominatio imperavit. Inde nec plenæ, nec adeo timendæ estis disciplinæ ad innocentiæ veritatem. Quanta est prudentia hominis ad demonstrandum quid vere bo-*

(1) Tert. Apol. 46. — (2) Tert. ibid. — (3) Tert. ibid. — (4) Tert. L. de Car. Chr. 3. — (5) Tert. L. de Bapt. 8. — (6) Tert. L. de Mon. 8. — (7) In Octav.

num? quanta auctoritas ad exigendum? Tam illa falli facilis quam ista contemni. Tria ad Christianorum sanctitatem concurrunt : 1. Principium formale sanctitatis; nempe gratia quam largitur eis Spiritus Sanctus; 2. Directorium, nempe fidei doctrina, quæ eos dirigit ad vitæ sanctitatem; 3. Motivum quod eos excitat ad sancte vivendum; nempe Dei auctoritas, qui Sanctis æternam præparavit mercedem, et iniquis interminabile supplicium. His innocentiæ et sanctitatis fulcris erant destituti Gentiles. Nam, 1. Erant non gratia sanctificati, sed atrocibus criminibus contaminati; et licet in cordibus eorum lex naturalis fuerit scripta, erat tamen passionibus et vitiis obnubilata; 2. Erant eruditi a philosophis erroribus obnoxiis; qui quamvis *de Prophetarum rivis sitim ingenii sui rigaverint : sed homines gloriæ et eloquentiæ solius libidinosi, si quid in sanctis offenderunt digestis, exinde regestum pro instituto curiositatis ad propria verterunt, neque satis credentes divina esse, quo minus interpolarent, neque satis intelligentes ut adhuc tunc subnubila, etiam ipsis Judæis obumbrata, quorum propria videbantur.* (1) Verum quavis ex parte edocti sunt gentiles Philosophi, vel poetarum fabulis, vel sophistarum argutiis, vel dæmonum ingeniis, vel Prophetarum latrociniis : *Vera quæque et consonantia prophetis aut aliunde commendant, aut aliorsum subornant, cum maxima injuria veritatis, quam efficiunt aut adjuvari falsis, aut patrocinari.* (2) 3. Gentiles ab hominibus mortalibus vitæ rationem acceperant; quorum præceptum eis contemptibile videbatur : ad quod observandum non movebantur, nec timore pœnæ, nec spe mercedis æternæ. *Quod si de probitate defendam* (3), bonis operibus tanquam notis apertis, Christiani ab Ethnicis discriminantur; quamquam se jactitent paganam religionem esse christiana meliorem : quia tempore idololatriæ, campi abundarunt frumento, arbores fuerunt onustæ fructibus, concordia viguit in civitatibus, provinciæ in obsequio permanserunt, pax ubique regnavit, floruit imperium, generatim cuncta sunt prosperata : at statim ac orta est christiana religio, concordia fugata est a civitatibus; provinciæ factionibus fuerunt agitatæ; bellum ubique grassatum est, imperium defloruit, campi fuerunt steriles, et adversitas cuncta devastavit. Huic rationi respondet Sanctus Justinus Martyr : bonitatem religionis non esse captandam ex adversa vel prospera fortuna, nam persæpe probi adversitate premuntur, et improbi prosperitate florent : sed *ex bonis operibus tanquam quibusdam notis, Christianarum sanctitatem dignoscere oportet.* (1) Bonis autem operibus non decorantur Gentiles, sed potius pravitate dedecorantur, ut fuse demonstrat Tertullianus. (2) Quod si nonnulli eorum de bonis moribus commendantur, non de vera probitate, sed de fallaci et mentita virtute laudantur. Esto tamen quod aliquorum vera fuerit virtus, eorum tamen opera fuerunt duntaxat moralia, non autem cœlestis felicitatis meritoria. Nam, ut ait D. Augustinus, « opera tua præterita antequam crederes, vel nulla erant, vel si bona videbantur, inania erant. Si enim nulla erant, sic eras quasi homo sine pedibus, aut vexatis pedibus ambulare non valens. Si autem bona videbantur antequam crederes, currebas quidem, sed præter viam currendo errabas potius quam perveniebas. » (3) Cujus hanc rationem reddit : *Sunt opera quæ videntur bona sine fide Christi, et non sunt bona, quia non referuntur ad eum finem ex quo sunt bona.* (4) Carent namque principio et fine bonitatis : principio, quia non sunt a gratia; fine, quia non referuntur ad Deum.

Christianus est *veritatis custos.* (5) Plures tamen sunt hac ætate fucati Christiani qui non sunt custodes veritatis, vel si custodiunt eam, in injustitia detinent. Christianos comparat D. Aug. hominibus in luce existentibus, quia luce fidei illustrantur. Gentiles vero hominibus densissimis tenebris versantibus. Homo in luce existens, si claudat oculos, nihil videt, non secus ac ille qui in tenebris aperit oculos. Ethnicus cæcutiens est ad bonum, quia quantumvis aperiat oculos, est in tenebris, fide destitutus : *Ut bona opera sequantur, præcedit fides, nec ulla sunt bona opera, nisi quæ sequuntur præcedentem fidem.* (7) Pravus vero Christianus in luce existens, claudit oculos, nec eos aperit ut bene operetur. *Christianum certe professio facit et vita* (8) : ille vero vitam ducit suæ professioni contrariam, et depravatis suis moribus se non habere christianam fidem demonstrat. Quo argumento falsatos Christianos insequuntur Gentiles apud Sanctum Justinum. Aut enim, aiunt, Christiani credunt quod prædicant de judicio ultimo, de inferno, de paradiso, et de aliis professionis suæ documentis, aut non credunt. Si credunt, stultescunt ducere vitam suæ fidei contrariam; si non credunt, sunt delusores, docendo tanquam

(1) Tert. Apol. 47. — (2) Tert. L. de An. 2. — (3) Tert. Apol. 46.

(1) Q. 162. — (2) Tert. Apol. 46. — (3) Tract. 10. in Ep. Joan. — (4) Tract. 15. in Joan. — (5) Tert. Apol. 46. — (6) In Ps. 25. — (7) D. Aug. in Ps. 67. — (8) D. Aug. L. quæst. Ver. et Nov. Test. c. 102.

vera quæ vera non credunt. Eadem ratiocinatione Saladinus, Ægypti Sultanus, pungebat S. Ludovici fratres, aliosque nobiles Francos captivitatem suam ægre ferentes. Aut enim creditis Christum verum Deum et hominem passum et crucifixum, ut vobis patiendi præberet exemplum, aut non creditis. Si non creditis, immerito et imprudenter tot maria sulcastis, tot peragrastis regiones, ut pro ejus religione mecum decertaretis. Quod si creditis, non debetis ægre ferre pati aliquid ad exemplum Domini vestri qui prior passus est, et ideo passus ut vos suo ad patiendum accenderet exemplo. Eodem telo jaculat D. Bern. quemvis Christianum: *Credis in Christum? fac Christi opera, ut vivat fides tua.* (2) Quod si Christum non imitaris nec facis Christiani opera, signum est te non habere fidem. Nec mirum si scelerosus Christianus amissa conscientia et animæ sanctitate, amittat fidem et doctrinæ veritatem.

Christianus nuncupatur a Tertulliano *integrator veritatis* (3): quia veram profitens fidem, eam debet vitæ sanctimonia integrare. Christiani sanctitatem duplici via venatur D. Augustinus, via scilicet affirmationis et negationis: via negationis removet vitia et crimina a Christiano. *Ille vere Christianus est qui furtum non facit; qui falsum testimonium non dicit; qui non mentitur, nec perjurat; qui adulterium non committit.* (4) Via affirmationis virtutes cum Christiano componit: *Christianus justitiæ, bonitatis, integritatis, patientiæ, innocentiæ, castitatis, prudentiæ, humilitatis, pietatis, nomen est.* (5) Si secundum regulas D. Aug. examinetur vita Christianorum hujusce ætatis, perpauci sunt in quibus non reperiantur vitia quæ separant a Christiano, et reperiantur virtutes queis notificatur Christianus. (6) Probrosum et fallacem Christianum interrogat D. Chrissostomus: Unde potero te deprehendere Christianum? A verbo? ab habitu? a victu? a loco? a conversatione? ab opere? Non a verbo, nam Christianus profert verba pietatis, tu vero non habes nisi sermones lasciviæ, detractionis, blasphemiæ et impietatis. Non ab habitu, nam Christianus est modeste indutus, tu vero in luxu vestium calendarium expendis. Non a victu, quia Christiani victus est sobrius et moderatus, tu vero gulæ et ebrietati indulges. Non a loco: Christianus ecclesias ad orandum, pauperum domos ad eorum miseriam sublevandam, frequentat, tu vero theatrum, tabernas et lupanaria. Non ab opere, nam Christianus bonis vacat operibus, tu vero totus es sceleribus et vitiis addictus.

(1) Joinv. in Vit. S. Ludov. — (2) Serm. 24. in Cant. — (3) Tert. Apol. 46. — (4) Serm. 216. de Temp. — (5) L. Vit. Chr. 6. — (6) In c. 1. Matth.

Christiani veræ religionis homines. (1) Veritas cujuslibet rei in conformitate cum suis principiis sita est. Veritas hominis in conformitate actionum ejus cum ratione consistit: veritas Christiani in conformitate cum sua disciplina. Tunc est homo veræ religionis, cum ejus opera sunt *religiosa, et fidelia, etiam sancta jam religione.* (2) Quod si nostra opera sunt criminosa, *arcemur a religionis proprietate* (3), sumusque ethnicis deteriores. Ex philosopho, homo qui vitam suam non componit juxta regulam rationis, 1. Delinquit, quia agit contra propriam naturam, quæ rationalis est; 2. Ab homine degenerat, et ad belluæ vilitatem se dejicit, quia agit per passionem, quæ est principium quo movetur bellua; 3. Est supplicio mulctandus, quia stabilitum a Deo ordinem pervertit. Christianus qui suæ non respondet religioni, nec componit suam vitam juxta principia disciplinæ quam profitetur, 1. Male agit, quia veritati fidei contradicit; 2. A Christiano degenerat, quia ethnice vivit; 3. Est infideli deterior, quia quo majori illustratur lumine, eo magis est reus, et graviori pœna puniendus. Christiani probe viventes duplici de causa sunt ethnicis præponendi. Tum quia eorum religio est absque ulla comparatione dignior, tum quia eorum vita est melior. At Christiani scelerosi sunt Gentilibus præferendi et postponendi. Præferendi, ratione disciplinæ; postponendi, ratione vitæ. *Igitur qui meliores nos multo cunctis quæ sunt in mundo gentibus judicamus: in plurimis esse deteriores dico; in quibusdam meliores. Vita enim et peccatis sumus deteriores; lege autem catholica sine comparatione meliores. Injusti sunt Barbari, et nos hoc sumus: infideles sunt Barbari, et nos hoc sumus; cupidi sunt Barbari, et nos hoc sumus; impudici sunt Barbari, et nos hoc sumus; omnium denique improbitatum atque impuritatum pleni sunt Barbari, et nos hoc sumus* (4): et consequenter falso de religione gloriamur, injuste Christianum deferimus nomen: nam Christianus innocuam tenetur ducere vitam, bonis vacare operibus, quibus discriminatur, tum ab ethnico, tum ab hæretico.

2. *Fides integra secura est de sua salute.* (5) Fides integra de sua salute secura, tria importat: Fidem, charitatem et bonam operationem: 1. Fidem, quæ necessario an-

(1) Tert. Apol. 35. — (2) Tert. L. 3. adv. Marc. 20. — (3) Tert. Apol. 24. — (4) Salv. L. 4. de Gubern. Dei. — (5) Tert. L. de Bapt. 18.

tecedit charitatem, quia *nullus operatur per dilectionem nisi habeat fidem.* (1) 2. Charitatem qua justus ab injusto secernitur : *Magna est fides, sed nihil prodest, si non habeat charitatem.* (2) 3. Bonam operationem : quapropter D. Augustinus Christianos hortatur : *Nolite esse tanquem de fide securi : adjungite fidei rectæ vitam rectam.* (3) Recta autem vita fidei conjuncta, bene operatur, *inseparabilis quippe est a bona vita, fides quæ per dilectionem operatur.* (4) Apostolus hæc tria necessaria ad salutem ostendit, Fratribus desiderans fidem, charitatem et pacem. Fides est initium salutis, charitas operans est medium salutis : pax consummatio salutis. Quod compendiose dicit D. Augustinus : *Crede, ama, regna.* (5) Crede, quia *catholica fides justos ab injustis, ipsius fidei lege discernit.* (6) Ama, « si enim credis et non amas, adhuc non discrevisti fidem tuam ab eis qui tremebant et dicebant : Scimus quia sis Filii Dei vivi. » (7) Credens autem et amans, bene operatur : *Ea quippe bona opera sunt quæ fiunt per dilectionem Dei.* (8) Christianus catholicus fide integra ab hæretico discriminatur, qui neque, 1. Credit ; neque, 2. Deum diligit ; neque, 3. Bene vivit : 1. Non credit, quia fidem non habet, quæ compati nequit cum hæresi illi ex adverso opposita ; 2. Deum non diligit, quia charitatem non habet, quæ supponit fidem tanquam paries tectum et fundamentum ; 3. Non bene vivit, quia nequit bene operari sine fide et charitate. *Non sunt bona opera quæ per fidem et dilectionem non fiunt : quia alterum sine altero, nullius virtutis fructum parit.* (9) Quam cæci et criminosi hujus tempestatis hæretici, qui in bona opera oblatrant ! *nec operationes necessarias sibi existimant, nec ulla disciplinæ munia observant :* (10) nam ut sese ab observatione mandatorum Dei dispensent, ea impossibilia clamitant, et ut criminosam ducant vitam, se ad malum pronos, et ad bonum inutiles prædicant, cunctaque quæ faciunt opera, probrosa et maculata fatentur. Verum quam falso et temerarie bona damnent opera tanquam inutilia, constat : si enim nullius essent momenti, male *Christus dignos mercede judicat operarios* (11) : et Deus esset de injustitia et infidelitate culpandus, si post promissum bene operantibus cœlum, eos debita retributione frustraret : in Deum autem cadere nequit infidelitas neque injustitia, quare cum dignos mercede operarios pronuntiaverit, eos ex justitia præmiabit. *Dignus est autem operarius mercede sua, quis magis pronuntiarit quam Deus judex ? quia et hoc ipsum judicare est, dignum facere mercede operarium : nulla retributio non ex judicatione consistit.* (1) Sicut autem Deus justis bonis operibus plenis promissam largitur felicitatem, ita iniquis bonis operibus vacuis, juste beatitudinem denegat.

(1) D. Aug. in Psal. 67. — (2) D. Aug. Tract. 6. in Joan. — (3) Serm. 31. de Verb. Apost. — (4) D. Aug. L. de Fid. et Op. 25. — (5) L. 50. hom. 17. — (6) L. 3. adv. duas. Ep. Pelag. 5.— (7) D. Aug. L. 50. Hom. ho. 17. — (8) D. Aug. in Ps. 67. — (9) D. Aug. L. de ver. Innoc. 224. — (10) Tert. L. adv. Val. 30. — (11) Tert. L. 4. adv. Marc. 24.

Belle ad propositum Salvianus : *Sine operibus bonis nihil sibi per fidei supercilium usurpare debet.* (2) Nonne propriis coloribus Calvinistam pingit, qui falso de sua fide gloriatur et bonis operibus destitutus, per fastuosum fidei fictitiæ supercilium catholicis arroganter insultat, et solis operibus debita præmia, temerario ausu usurpare præsumit ? *Hoc est, pretium non exhibere, ad mercem manum emittere.* (3) Bona opera cum fide, obsequii vices reciprocant. Fides bonorum operum est illex, fomes, radix, fundamenum ; bona opera sunt fidei complementum, ejusque certum et indubitatum indicium. Quare Salvianus ea vocitat *testes fidei, quia Christianus nisi opera fecerit, fidem suam penitus probare non possit.* Certissimum est hæreticos fide esse destitutos : verum si per impossibile, fides compati posset cum hæresi, eo ipso quod male vivunt, divinaque indesinenter transgrediuntur mandata, hoc unum sufficeret ad ostentandum eos fide digna salutis viduatos : quia fidelis ille est qui Christum confitetur, *et verbis vera dicendo, et factis bene vivendo.* (4) Ille vero *qui dicit se nosse Deum, et mandata ejus non custodit, mendax est.* (5) Hæretici fidem suam jactantes, duplici de causa mendaces sunt : tum quia non habentes fidem, de fide gloriantur ; tum quia per opera nequeunt demonstrare se habere fidem : catholici criminosi semel mendaces sunt : nam licet habeant fidem, infideliter vivunt : quibus probe congruunt verba Isaac : 1. *Vox quidem vox Jacob est, manus autem sunt Esau.* (6) Nam bene credentes et male viventes, fidem operibus negant. Ut enim ait Magnus Gregorius, *fidei nostræ veritatem, in vitæ nostræ consideratione debemus agnoscere. Tunc enim veraciter fideles sumus, si quod verbis promittimus, operibus compleamus.* (7) Christianus bonis operibus vacans est fidelis et verax : 1. Fidelis quidem, quia

(1) Tert. L. 4. adv. Marc. 24.— (2) L. 4. de Gubern. Dei. — (3) Tert. L. de Pœn. 6. — (4) D. Aug. Serm. 31. de Verb. Apost. — (5) 1. Joan. 2. — (6) Gen. — (7) Hom. 29. in Evang.

fidem habet; fidelis adhuc verax, quia religionis suæ veritatem demonstrat, opere exsequens ea quæ fides docet. Fides docet cœlum esse terminum viæ, *sed ut eo pervenire contingat, elaborandum est.* (1) Beatitudo non in statu viæ, sed in statu patriæ duntaxat reperitur: sedulo virtuti studendum est. *Ut salutem quam non de privilegio status possidemus, de suffragio actus elaboremus.* (2) Bene de suffragio actus, quia bonum opus meretur beatitudinem, et prædestinatum a præscito discriminat.

3. Platonici volebant hominem esse arborem inversam : imo ipsemet Christus per arborem bonam et malam, electum et reprobum denotat : quia illa bonos fert fructus, ista vero malos. Ex hac Salvatoris similitudine, ansam desumpsit Marcion, distinguendi duos deos, veterem unum, novum alterum : unum auctorem arboris malæ, nempe delicti; alterum auctorem arboris bonæ, boni scilicet operis. Calvinistæ, eorumque asseclæ novatores, volunt præscitos per malam arborem significatos, a Deo absque ulla prævisione demeriti, esse positive reprobatos, fructu sanguinis Christi frustratos, gratia sufficienti orbatos, libertate indifferentiæ denudatos, quorum omnia insuper opera, mala et criminosa declarant. Tot conglobati errores, sunt alio in loco confutandi : in præsenti D. Augustini et Tertulliani sufficiat auctoritas. *Nemo enim nisi Deus facere arbores potest : sed habet unusquisque in voluntate, aut eligere quæ bona sunt, et esse arbor bona, aut eligere quæ mala sunt, et esse arbor mala.* (3) Hæc D. Augustini verba ostentant in voluntate cujusque esse, aut consentire bono, aut dissentire malo; esse bonam arborem et de numero electorum, aut malam arborem et de numero reproborum. Nec minus fortiter loquitur Tertullianus contra hæreticos, qui *convertibilem negant naturam : quia arbor bona malos non ferat fructus, nec mala bonos. Sed nunquam discordabunt sententiæ sanctæ. Non dabit enim arbor mala bonos fructus, si non inseratur, et bona malos dabit, si non colatur.* (4) Homo in peccato nascens est arbor mala, quæ nequit bonos ferre fructus, si ei bonum non inseratur germen. Arbor bona est homo germine gratiæ insitus, qui debet coli ut bonos ferat fructus. Quare Regius Vates (5) hominem justum confert cum procera et comata arbore, foliis virentibus vernante, floribus pulchre nitente, maturis fructibus ubertim abundante : *Qualis enim apud Deum merces homini? Et erit tanquam lignum quod plantatum est juxta exitus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo, et folium ejus non decidet, et omnia quæcunque faciet prosperabuntur illi.* (1) Ex D. autem Chrysostomo, « hujus ligni radix est baptisma, rami sunt Apostoli, folia sermones, fructus ii qui salvantur. » (2) Ex Theodoreto autem, « fructus ligni est recta fides, et folia sunt mandatorum observatio. » (3) Folia adornant fructus, eos a solis æstu protegunt, et a temporum injuriis defensant. Exactior mandatorum observatio, fidei præstat auxilium, exhibet obsequium, et offert tutamentum. Animadvertit autem Gennadius hoc esse discrimen inter arborem materialem inanimatam, et arborem animatam et rationalem, de qua loquitur Propheta : quod illa fert, sed non dat fructum : unde « non est dictum quod fructum suum ferat in tempore suo. » Verum, ut possit fructum ferre et dare in tempore suo, tria ei necessaria sunt : unum, ut ei bonum germen inseratur; aliud, ut cœli luminibus et pluviis irrigetur; tertium, ut tempore viæ operetur.

Arbustum silvestre nequit bonum ferre fructum, nisi ei inseratur ramusculus arboris bonæ, qui ei arboris a quo desumptus est, communicat bonitatem. Homines ex Adami massa generati, sunt velut arbustæ silvestres, quæ bonum nequeunt dare opus, nisi bonum inseratur germen, quod suscipiunt in baptismate in quo in Deo renascuntur. Quod sic declarat Tertullianus : *Hæc est nativitas nova, dum homo nascitur in Deo* (4), ad instar Christi, qui *non ex sanguinibus, nec ex voluntate carnis, nec ex voluntate viri, sed ex Deo natus est : quasi credentes in nomine ejus designet, ut ostendat esse semen illud arcanum electorum quod sibi imbuunt.* Insita bono germine arbor, ut valeat ferre fructus, indiget adhuc cœli luminibus et nubium imbribus. Homo divino illo semine fecundatus, et bono insitus germine, indiget superno lumine, quo illustratur media fide : Nam *fides est in anima ut radix bona, quæ pluviam in fructu ducit.* (5) Deinde eget *charismatum roribus* (6), quibus irrigatur; rores autem hujuscemodi sunt gratiæ actuales; has autem *cœlestes pipiat imbres* (7), quoties ejus mens a Deo irradiatur et voluntas movetur. Tandem arbor fert fructum in tempore suo, non hieme, sed æstate. Quod

(1) Tert. L. de Pœn. 6. — (2) Tert. L. adv. Val. 30. — (3) D. Aug. L. 2. cont. Felic. Manic. 4. — (4) Tert. L. de An. 21. — (5) Ps. 1.

(1) Tert. L. 2. adv. Marc. 19. — (2) In Cat. Græc. — — (3) Apud Corder. — (4) Tert. L. de Car. Chr. 17. — (5) D. Aug. in Ps. 139. — (6) Tert. L. 3. adv. Marc. 23. — (7) Tert. L. adv. Val. 15.

sic declarat Tertullianus : *Tempus est omni rei. Aspice ipsam creaturam paulatim ad fructum promoveri. Granum est primo, et de grano frutex oritur, et de frutice arbuscula enititur; deinde rami et frondes invalescunt, et totum arboris nomen expanditur; inde germinis tumor, et flos de germine solvitur, et de flore fructus aperitur; is quoque rudis aliquandiu et informis, paulatim ætatem suam dirigens, eruditur in mansuetudinem saporis.* (1) Belle describit Tertullianus modum quo arbor producitur, et suum fert fructum, qui habet mansuetudinem saporis quando colligitur in tempore suo. Christianus, arbor bona semine cœlesti fecundata, cœlestibus pluviis irrigata, debet ferre fructum in tempore suo. Siquidem Deus *censura gravissima et providentissima, merita temporis cujusque dispensat.* (2) Tempus destinatum ad bene operandum, est tempus vitæ : post mortem, nullus potest mereri. *Veniet nox in qua nemo poterit operari.* (3) Reprobi qui in tenebris inferni delitescunt, sunt arbores malæ æternis incendiis mancipatæ : nam *arbor mala quæ non facit fructus bonos, excidetur et in ignem mittetur.* (4) Horrendum illud debent metuere supplicium tot criminosi Christiani. *Arbores autumnales, infructuosæ, bis mortuæ.* (5) Si de numero præscitorum nolumus esse, *non arescamus viventes succo salutis æternæ* (6) ; simus arbores bonæ, et harum *arborum fructuosa* (7) ferantur in tempore suo : tempore scilicet viæ quod ad merendum a Deo ordinatum est. Ad quod nos hortatur Apostolus : *Dum tempus habemus, operemur bonum.* (8) Tempus hujusce vitæ est tempus meriti et demeriti, boni vel mali fructus, damnationis vel salutis. Quapropter *satagite ut per bona opera, certam vestram vocationem et electionem faciatis.* (9)

CONCIO QUINTA.

Sunt *in omnibus rebus tres tituli isti : a quo est, quod est, propter quod est.* (10) Tres illæ quæstiones de tempore agitari possunt : 1. A quo sit, quis ejus sit auctor; 2. Quid sit, quænam sit ejus natura; 3. Propter quid sit, quinam scilicet sit finis ob quem constitutum est tempus. Prima quæstio non est multum difficilis, constat etenim Deum *in æternitate constitutum* (1), ut fatur Tertullianus, esse temporis auctorem. *Nec tempus habuit ante tempus, qui fecit tempus, sicut nec initium ante initium, qui constituit initium.* (2) Nam, ut aliorsum ratiocinatur Tertullianus, *cujus secula nisi Creatoris ? Si enim et secula temporibus structa sunt, tempora autem diebus, et mensibus, et annis compinguntur, dies porro et menses, et anni, solibus, et lunis, et sideribus Creatoris signantur, in hoc ab eo positis.* (3) Secunda quæstio est multo difficilior. D. Augustinus non approbat eos qui tempus in motu siderum constituunt. *Audivi a quodam homine docto quod solis et lunæ ac siderum motus, ipsi sunt tempora, et non annui.* (4) Suspicor per illum hominem doctum, D. Augustinum intelligere Tertullianum, quem suppreso nomine confutat. Verum non agit Tertullianus de natura temporis, sed tantum Scripturæ auctoritate munitus asseverat quod a divina bonitate *temporibus distinguendis et notandis, sidera et luminaria cœlestia disposita sunt : Erunt enim, inquit, in tempora, et menses, et annos.* (5) Quod si quæramus ab ipso D. Augustino quid sit tempus, respondet, scire quidem, sed non valere explicare. *Quid est ergo tempus, si nemo ex me quærat scio; si quærenti explicare velim, nescio.* (6) Relinquatur philosophis discutienda temporis natura. Tertia quæstio proposita occurrit : ad quid Deus ordinavit *concatenationes temporum* (7); præteritum scilicet, præsens et futurum, quæ sunt tres annulli quibus temporis catena componitur. Præteritum amplius non est ; futurum nondum est ; præsens instans tantum importans, tendit ad non esse. Respondeo : Ultra finem ultimum temporis qui est ipsemet Deus, duo sunt adhuc fines subalterni : unus generalis, ut cunctarum rerum corruptibilium mensuret durationem : specialis alter, nimirum ut homo et præsertim Christianus eo utatur in procuranda felici æternitate. Ut enim ait D. Augustinus, « in toto seculo generis primum tempus est ante legem ; secundum sub lege ; tertium sub gratia ; quartum adhuc restat, quo ad plenissimam pacem Hierusalem cœlestem venturi simus : quo tendit quicunque recte credit in Christum. » (8) Perfectus Christianus quartum illud tempus sibi assequendum proponit et *in ultimum tempus edicitur.* (9) Verum pauci tempore bene

(1) Tert. L. de Vel. Virg. 1. — (2) Tert. L. 2. adv. Marc. 23. — (3) Joan. 9. — (4) Matth. 7. — (5) Ep. D. Jud. Apost. — (6) D. Paulin. Ep. 27. — (7) Tert. L. 2. adv. Marc. 11. — (8) Gal. 6 . [illegible] 2. Petr. 1. — (10) Tert. L. 2. ad Nat. 5.

(1) Tert. L. 1. adv. Marc. 3. — (2) Tert. L. 2. adv. Marc. 3. — (3) Tert. L. 5. adv. Marc. 6. — (4) L. 11. Conf. 23. — (5) Tert. L. 2. adv. Marc. 3. — (6) L. 11. Conf. 14. — (7) Tert. Apol. 19. — (8) L. 83. Quæst. Quæst. 61. — (9) Tert. L. de Resur. 25.

utuntur, multo plures eo abutuntur, et fere nulli abusum temporis reparant : idcirco hujus concionis materia erit temporis, 1. Occupatio; 2. Depravatio; 3. Reparatio.

I. PARS. *A divina bonitate, etiam ratio temporum nata est.* (1) Divina est origo temporis producens cœlos, ut eorum motu, rerum sublunarium duratio mensuretur : at homo delinquendo sese indignum tempore præstiterat, et divinæ justitiæ rigoribus subdiderat : verum divina bonitas, quæ homini dederat tempus, humanata est, ut ingrato et sceleroso homini, deperditum restitueret tempus. Hoc misericordiæ tempus Regius expostulabat Vates : *Tempus faciendi, Domine, dissipaverunt legem tuam.* (2) Quasi diceret : Tempus est, non ut justitia tua, Deus, puniat criminosi protoparentis filios, qui paterno sceleri personalia addentes crimina, majestatem tuam sint aggressi et legem transgressi : sed ut erga illos misericordia tua splendeat. Quomodo Prophetam expendit D. Augustinus. *Quod ergo tempus; vel quid faciendi voluit intelligi? Illud quidem de quo paulo ante dixerat : Fac cum servo tuo secundum magnam misericordiam tuam. Hoc faciendi tempus*, quod tunc perfecte adimpletum est, quando Verbum corporatum est, et Christus crucis mortem subiit ut deperditum redimeret tempus. *Tempus miserendi ejus, quia venit tempus* (3): quod tempus concepit *Deus in multitudine misericordiæ suæ.* (4) Vere magna et multimoda Dei misericordia. Magna misericordia, 1. In longanimitate sustinens peccatorem, nec puniens juxta scelus suum; 2. In prælatione denegans tempus angelo rebelli, et præstans homini inobsequenti; 3. In modo redemptionis, scilicet pretio sui sanguinis; 4. In affectu et teneritudine : idcirco Salvator de Passione interdum loquitur tanquam de hora sua : quia ardenter eam exoptabat; interdum tanquam de die desponsationis, coronationis et lætitiæ cordis sui; interdum tanquam de festo et solemnitate sibi propria. *Salvatoris enim fuit dies festus, quo passione sua redemit mundum* (5) : verum ad quid tanta misericordia, tanto affectu et tanto pretio redemit tempus? *Ille quidem pretiosum sibi hominem pretii ipsius dignitate perdocuit.* (6) Deinde ut homo christianus temporis attendens pretium, *ipsum video transisse in pretium meum* (7), 1. Sedulo operaretur; 2. Bene operaretur; 2. Pro acquirenda æternitate operaretur.

(1) Tert. L. 2. adv. Marc. 3. — (2) Ps. 118. — (3) Ps. 101. — (4) Ps. 18. — (5) D. Aug. L. Quæst. Vet. et Nov. Test. Quæst. 78. — (6) D. Aug. Tract. 30. in Joan. — (7) Euseb. Emiss. Hom. 6. de Pasch.

Otium sui natura non novit : hinc censetur si agat (1), duplex est natura : alia naturans, altera naturata. Illa est Deus, naturæ auctor; hæc creatura a Deo producta; utraque de actione commendatur. *Sed Marcion principalem suæ fidei terminum de Epicuri schola agnoscat, Dominum inferens hebetem.* (2) Tantum abest ut hebetudo Deo contingat; quin immo semper operatur ad intra. Pater nunquam desistit a generatione Filii, nec Pater et Filius a productione Spiritus Sancti. Ad extra semper operatur Deus : nam præter quod creaturas quas producit in tempore continuo conservat, concurrit adhuc cum causis secundis in ordine naturæ; cum justis in ordine gratiæ, et cum beatis in ordine gloriæ. Natura naturata, vita sive vegetante, sive sensitiva, sive rationali prædita, in actione *se ita dirigit, ut si cessaverit, non sit.* (3) Arbores si non vegetant et producunt fructus, moriuntur; animalia quæ nequeunt se movere ab intrinseco, vita sunt destituta. Homo duplicem importat respectum : unum ad Deum, cujus est imago; alterum ad creaturas materiales, cujus est dominus, et sub hoc duplici respectu urgetur ad operandum. Postquam Deus Adamum ad imaginem et similitudinem suam produxit, posuit illum in paradiso *ut operaretur.* (4) Verbum in divinis dicitur Filius, non Spiritus Sanctus, quia est imago et similitudo Patris. Hanc autem imaginem et similitudinem Richardus in fecunditate constituit. Nam simul cum Patre spirat tertiam in Trinitate personam, quæ ad intra sterilis est. Homo ut digne Dei ferat imaginem et dominium in creaturas sustineat, debet operari. *Quod est frænum equo, id est, opus actioque naturæ nostræ.* (5) Quod ipsi Gentiles non ignorarunt : quare Alexander nomine et re Magnus dicere solebat, *regium esse laborare; servile, otio et luxui vacare.* Alphonsus etiam, Aragoniæ rex, quidquam operis manibus exercens, cuidam illud demiranti, et minus regium suggillanti, lepide respondit : *Nunquid Deus et natura regibus frustra manus contulere?* (6) Sidonius Apollinaris inducit imperatorem Maximum deplorantem dignitatem principis, cum senatoria conjunctam : quia *prospexit pariter ire non posse negotium principis, et otium senatoris.* (7) Inter monita et documenta virtutis quæ Rustico dedit D. Hieronymus, istud mihi præcipuum videtur : *Facito aliquid*

(1) Tert. L. 1. adv. Marc. 22. — (2) Tert. L. 5. adv. Marc. 19. — (3) Tert. L. 1. adv. Marc. 22. — (4) Gen. 2. — (5) D. Chrysost. ho. 17. de Divers. — (6) Panorm. L. 2. de Gest. Alphons. — (7) L. 24. Ep. 13. ad Seran.

operis, *ut te semper diabolus inveniat occupatum.* (1) Non facile dæmonis tentationibus præbet assensum, operi et negotio intentus: *Nihil est tam certum quam otii vitia negotio discuti.* (2) Abraham familiam de negotio et opere commendat Origenes. *Senex currit, Sara accelerat, puer festinat, nullus piger invenitur in domo.* (3) Sapiens mulierem fortem, seu virtutis, magno studio quærens, inventam de operatione laudat, et hac nota cognoscendam prædicat: *Quæsivit lanam et linum, et operata est.* (4) Carolus Magnus teste Eginhardo, filios suos etsi regni principes, mechanicam addiscere voluit, filias quoque lanificium aut linificium tractare. Isabella etiam, Hispaniarum regina, nere, suere, acu pingere quatuor filias suas edoceri jussit. Beatissima Virgo *parca erat ad loquendum, studiosa ad legendum, intenta ad operandum.* (5) D. Hieronymus ad Demetriadem scribens, sic eam hortatur: *Habeto lanam semper in manibus, vel staminis pollice fila ducito, vel ad torquenda subtegmina in alveolis fusi versentur.* Nobiles feminæ, filiæ regiæ stirpis, operari non erubescunt, sed strenue laborant, non inopiæ aut paupertatis necessitate, addit D. Hieronymus; *sed propter animæ salutem, ne vagetur periculosis cogitationibus mens.* Hanc operationem a cunctis generatim hominibus adultis exquiret Christus in die judicii. Ut enim ait Magnus Basilius, *Deus qui nobis vires idoneas ad laborandum suppeditavit, in die judicii parem quoque in laborando industriam reposcet*, ut remuneret eos qui tempore ad laborem dato, bene operati sunt.

2. Christianus *porrigens manum fidei* (6), bene operatur, quia, ut animadvertit D. Augustinus, *boni operis signum est manus* (7): quomodo intelligit Regium Prophetam de semetipso asseverantem: « Deum exquisivi manibus meis: » *Quomodo Deus incorporabilis et impalpabilis exquiritur nisi operibus exquiratur?* Veri Christiani manibus suis Deum exquirunt: quia manum porrigunt fidem suam per bona opera integrantes. Christiana religio non est mere speculativa; sed partim speculativa, partim practica: fide, veritates a Deo revelatas contemplatur: opere vero, fide speculatas veritates redigit ad praxim. *Anima bene erudita gradatim se ad mores vitamque optimam, non sola fide, sed certa ratione perducit.* (8) Hoc est discrimen inter metaphysicum et mathematicum; quod ille sola speculatione contentus, experimentum non requirit: iste vero suam scientiam experientiis demonstrat. Sane *hic syllogismus certissimus, qui per opera efficitur.* (1) Idem agnoscit Tertullianus discrimen inter philosophum Gentilem et verum Christianum: quod ille verborum, iste vero est *factorum operator.* (2) In quo Christum imitatur, qui prius fecit quam docuit, plus fecit quam docuit: nam docuit tantum per tres annos, et triginta tribus annis operatus est. Beatissima item Virgo toto vitæ tempore (quod plus quam sexaginta complectitur annos) bene operata est, et tamen *in omni textu quatuor Evangeliorum, si bene meminimus, nonnisi quater Maria loquens auditur* (3): 1. Dum Angelo præbuit assensum, dicens: *Fiat;* 2. Dum simul cum Elizabeth divinas decantavit laudes: *Magnificat;* 3. Dum de Filio perdito sollicita et dolens, ait: *Fili, quid fecisti nobis sic?* 4. Dum de nuptiis charitate fragrans pro convivis filium rogavit: *Vinum non habent.* Hæc paucis dicta, sed *sufficiunt facta pro dictis.* (4) Nam quot actus virtutum operata est Deipara per longum illud spatium? Hæc Christi et Mariæ exempla nos ad bene agendum stimulant. Nos, inquam, *qui in baptismo ad operandum conducti sumus.* (5) Nam Dominus deperditum per peccatum restituit tempus, et pretio sui sanguinis *redemit nos ab omni iniquitate, ut faceret sibi populum acceptabilem: sectatorem bonorum operum.* (6) Christianus populus factus est Christo acceptabilis per gratiam sanctificantem quam suscepit in baptismate, ut esset sectator bonorum operum. Sectator nuncupatur a secta; at *sectam de auctoris appellatione notari, utique probum usitatumque jus est.* (7) Sic Academica secta Platonem agnoscit auctorem, Peripatetica Aristotelem, Christiana Christum. Platonis sectatores dicuntur Academici, Aristotelis sectatores nuncupantur Peripatetici, Christi sectatores vocitantur Christiani. Platonis et Aristotelis sectatores auctorum suorum disciplinam profitentur: eodem modo Christiani habent *sectæ et nominis censum* (8), cum sunt sectatores bonorum operum; et ob hanc causam, Tertullianus de Christianorum disciplina, nonnisi *de fide operum* (9) loquitur, quia edocti sunt a fide ut bonis vacent operibus. Qui bene credit et bene operatur, est Christianus integer, seu, ut ait

(1) Ep. ad Rust. — (2) Sen. Ep 56. — (3) Hom. in c. 18. Gen. — (4) Prov. 31. — (5) D. Ambr. L. 2. de Virg. — (6) Tert. L. de An. 43. — (7) Epist. 121. — (8) D. Aug. L. 2. de Ord. 19.

(1) D. Chrysost. Hom. 58. in 1. Cor. — (2 Tert. Apol. 46. — (3) D. Bern. Serm. sup. Sign. mag. — (4) Tert. L. 4. adv. Marc. 7. — (5) Orig. Tract. 10. in Matth. — (6) Ep. ad Tit. 2. — (7) Tert. L. 1. ad Nat. 4. — (8) Tert. Apol. 21. — (9) Tert. Lib. 2. ad Nat. 5.

Tertullian. *integrator veritatis.* (1) Qui vero bene credit et male operatur, est dimidiatus duntaxat Christianus. Strenuus ille miles qui coronam de floribus contextam recusat, sic commendatur a Tertulliano: *Inter tot fratres commilitones solus Christianus* (2) : quasi cæteri tantum essent semi-Christiani. Inter multos semi-Christianos veritatis integrator, factorum operator solus Christianus, quia pro acquirenda felici æternitate bene operatur.

3. Providentia Dei *ævum ita destinata ac distincta conditione conseruit, ut prima hæc pars ab exordio rerum quam incolimus, temporali ætate ad finem defluat : sequens vero quam exspectamus, in infinitam æternitatem propagetur.* (3) Tempus cum mundo sumpsit exordium, cum mundo etiam finem accipiet. Finito mundo, tempus non erit amplius, sed tunc regnabit æternitas. Ut enim Dilecto Discipulo Angelus dixit : *Et tempus non erit amplius.* (4) Homines qui fuerunt producti in tempore, qui in tempore vixerunt, qui etiam in tempore mortui sunt, venient ad æternitatem. *Venturi sumus ad æternitatem in qua non erit tempus* (5), ait D. Augustinus. Tempus hominibus concessum, in die judicii peribit cum seculo, ab æternitate nunquam peritura absorbebitur. Ibi homines tempore despoliati pro suis meritis vel demeritis, bonam vel malam suscepturi sunt æternitatem. *Cum ergo finis, qui interhiat, adfuerit, tunc restituetur omne humanum genus, ad expungendum quod in isto ævo boni seu mali meruit, et exin dependendum in immensam æternitatis perpetuitatem.* (6) In sua productione factus est homo ad imaginem Dei, ut esset capax beatæ æternitatis. *Deus per otium delectabile produxit hominem, quia æternitati pingebat.* (7) In baptismate, suscipit simul cum sacro charactere et nomine christiano, gratiam sanctificantem, quæ est fructus passionis Christi, efficiturque *æternitatis candidatus* (8) : et ut æternitatem, cujus est capax ut homo, et ad quam jus habet ut Christianus, consequi valeat, debet illam mereri; mereri autem non potest nisi per bona opera, et ut bene possit operari, datum est illi tempus. *Cum enim tempora totius spei fixa sunt sacrosancto stylo* (9), tempus hujus vitæ est tempus spei et salutis, quia est a Deo ordinatum ad bene operandum. Quandiu homo est in via, tandiu est in statu meriti et demeriti ; est autem in via quandiu vivit ; post mortem, non est amplius in via, sed in termino in quo nec mereri, nec demereri potest : Animæ existentes sive in inferno, sive in purgatorio, sive in cœlo, non sunt amplius capaces meriti vel demeriti, quia sunt in termino. Soli homines in seculo viventes, sunt viatores, habentque tempus ad bene agendum destinatum : quapropter debent uti tempore ad salutem opportuno, et vacare bonis operibus ; *donec ipsa vita transferatur a temporalitate in æternitatem.* (1) Bona vel mala hominis opera sunt itinera æternitatis, et quando bene vel male agit, potest dicere : *Pingo æternitati.* Bona opera sunt beatæ æternitatis fecunda, quia procedunt a gratia, quæ est semen gloriæ. Quo sensu dixit Philo Judæus : *Virtutes carent tempore* (2) ; non quidem in sua natura, sed in fructu ; non in sua duratione, sed in remuneratione : nam licet sint finitæ, et in tempore fiant, mercedem tamen æternam et nunquam finiendam merentur. Mala item opera sunt infaustæ æternitatis gravida, quia cum offendant infinitam Dei majestatem, sunt infinitæ malitiæ et interminabili supplicio punienda. Quod sic edisserit D. Bernardus : « Quæ priora transierunt et non transierunt ; transierunt a manu, sed non a morte : quod factum est, factum non esse non potest ; proinde etsi facere in tempore fuit, sed fecisse in æternum manet : non transibit in tempore, quod tempora transit. » (3) Qualia sunt semina tales sunt fructus qui ex illis proveniunt. Qui seminat triticum, triticum colligit; qui seminat zizania, zizania metit. Virtus seminata beatam germinat æternitatem ; seminatum vitium infaustam producit æternitatem. *Quæ seminaverit homo hæc et metet. Quoniam qui seminat in carne sua, de carne et metet corruptionem : qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam. Bonum autem facientes non deficiamus, tempore enim suo metemus, non deficientes.* (4) Nunc est tempus ad seminandum aptum ; transacto autem tempore, non erit amplius seminandi neque metendi locus. *Sors temporum ita volutat.* (5) Inde concludit sapienter Apostolus : *Ergo dum tempus habemus, operemur bonum.* (6) Sors temporis in manu nostra est, et a momento temporis sors æternitatis dependet. Tales erimus per totam æternitatem quales moriemur in tempore : si anima nostra separatur a corpore criminosa, in æternum cruciabitur ; si vero gratia et virtutibus ornata, in æternum præ-

(1) Tert. Apol. 46. — (2) Tert. L. de Cor. Mil. 1. — (3) Tert. Apol. 48. — (4) Apoc. 10. — (5) Tract. 30. in Joan. — (6) Tert. Apol. 48. — (7) D. Hil. c. 4. in Matth. — (8) Tert. L. adv. Jud. 2. — (9) Tert. L. de Resur. 22.

(1) Tert. L. de Res. 60. — (2) Lib. de Sacrif. Abel. — (3) Lib. 5. de Consid. 12. — (4) Gal. 6. — (5) Tert. L. 2. ad Nat. 17. — (6) Gal. 6.

miabitur. *Erimus iidem qui nunc, nec alii post; Dei quidem cultores apud Deum semper, superinduti substantia propria æternitatis; profani vero, et qui non integre ad Deum, in pœnam æque jugis ignis.* (1) Duplici æternitate velut obsidemur : unam habemus supra caput, alteram vero sub pedibus ; unam in cœlo, alteram in inferno ; unam salutis et beatitudinis, alteram damnationis et infelicitatis : utraque a tempore bene vel male transacto dependet. Christiane, *temporis labentia spatia dinumera, metas consummationis exspecta*(2): tempus vitæ tuæ brevissimum est : *punctum est quod vivimus.* (3) Æternitas, ad quam terminatur tempus, longissima est, quia nullo unquam finietur tempore : *quod enim æternum est, neque finem temporis admittendo, nullum modum temporis patitur.* (4) Hæc tamen interminabilis æternitas a momento dependet. Virtus quæ brevissimo durat tempore, æternam acquirit felicitatem; scelus quod in momento patratur, interminabilem parturit miseriam. Utinam ista serio recogitarent homines ! « Durum quod cruciat æternum, felix quæ beat æternitas, a morte pendent ; mors a vita, hæc a momento : elige, vixisse semel, periisse semel æternum est. » Sors æternitatis erit conformis qualitati mortis : si mors fuerit bona, bona erit æternitas. Talis ut plurimum est mors qualis fuerit vita ; vitam innocuam bona sequitur mors, vitam scelerosam mala mors finit. Vita dependet a momento, quia temporis unicum habemus instans. In nostra igitur libertate est bene aut male uti hoc momento ; studiosam vel criminosam ducere vitam, eligere aut felicem, aut infaustam æternitatem. Eligamus non infaustam, sed faustam æternitatem, bene utendo tempore nobis ad bonum opus concesso.

II. PARS. Objectabant olim Christianis Gentiles quod essent steriles : quibus respondent, esse quidem se steriles erga criminosos, atque de hac sterilitate gloriari : *Plane confitebor, quinam, si forte vere de sterilitate Christianorum conqueri possunt: primi erunt lenones, perductores, aquarioli, tum sicarii, mercenarii, magi : his infructuosos esse magnus fructus est.* (5) Ad malum steriles erant primates Christiani, ad bonum vero fecundi ; in bonis namque operibus terebant tempus. Quantum ab illis distant plures hujusce ætatis Christiani, econverso ad malum fecundi et ad bonum steriles, qui nihili existimant tempus? *Nemo æstimat tempus, imo pene nullum pretium ejus est* (1) : et ut merito conqueritur Philosophus Moralis, *de re omnium pretiosissima luditur.* Pretiosis illis momentis, eis a divina bonitate concessis ad æternitatem comparandam, non bene utuntur. *Quibus usus perfecti temporis non est;* nam, ut scribit Seneca ad Lucilium, *si volueris attendere, magna pars vitæ elabitur male agentibus, maxima nihil agentibus, tota aliud agentibus.* (2) Depravati eorum mores, ad depravationem temporis sese extendunt, totumque vitæ spatium transigunt in 1. Iniquitate ; 2. Otiositate ; 3. Mundana occupatione.

1. Christianus suæ salutis zelator *in agnitione sacramenti fruticat, et in Domini repræsentatione florescit atque frugescit.* (3) Illud autem sacramentum ex cujus agnitione fructum effert, est *religionis christianæ sacramentum* (4), quæ virtutem profitetur, et tempus in bonis operibus insumendum docet. Deinde ex Domini repræsentatione florescit atque frugescit : tum quia sibi repræsentat Dominum dicentem : *Negotiamini dum venio* (5) : tum quia sibi repræsentat *Christum sane præ cæteris justitiæ cultu, vitæ integritate meliorem* (6), et suo exemplo Christianos ad bene vivendum allicientem ; tum quia sibi repræsentat Dominum in die judicii bene operantes abunde præmiantem, et male operatos ad inferos detrudentem. *Hæc jam quodammodo habemus per fidem, spiritu imaginante repræsentata.* (7) Verum quantumvis christiana religio suos sectatores ad virtutem formare contendat ; quantumvis Christus verbo tempus ad bene operandum aptum afferat, suo exemplo vitæ integritatem doceat, et in judicio studiosos remuneret, et operarios iniquitatis puniat, attamen *per omnia vitæ ac disciplinæ corruptam, imo deletam* (8), in pluribus Christianis religionem et integritatem recognosco. Christiana disciplina est *hæreditaria religio* (9) quam a prædecessoribus suis mutuati sunt Christiani: at male viventibus objici potest : *Ubi religio? ubi veneratio majoribus debita a vobis ? habitu, victu, instructu, censu, ipso denique sermone proavis renuntiastis.* (10) Venerandam religionem vult Tertullianus, et adhuc observandum exoptat *honorem temporis* (11); honorandum est tempus ob auctoris digni-

(1) Tert. Apol. 48. — (2) Tert. L. de Spect. 29. — (3) Sen. Ep. 49. — (4) Tert. Lib. de An. 24. — (5) Tert. Apol. 43.

(1) Sen. Lib. de Brev. Vit. c. 1. — (2) Ep. 1. — (3) Tert. L. de Resur. 22. — (4) Tert. L. 4. adv. Marc. 2. — (5) Luc 19. — (6) Tert. L. de Præsc. Hæc. 48. — (7) Tert. L. de Spec. 30. — (8) Tert. L. 1. ad Nat. 10. — (9) Tert. L. de Jejun. 13. — (10) Tert. Apol. 6. — (11) Tert. L. de Pal. 3.

tatem : *Et utique si omnia per Deum facta sunt, et tempora per ipsum facta sunt* (1) : Circa tempus autem suam Deus ostendit potentiam, sapientiam et bonitatem. Potentiam, producendo tempus : *Tempus ex Deo: ex ipso enim et per ipsum, et in ipso sunt omnia.* (2) Sapientiam, disponendo tempus, ipse enim *temporum vices ordinavit.* (3) Bonitatem, concedendo homini tempus : propter nos cœli moventur, sol et luna, dies, menses et annos metiuntur. Tempus autem utile, imo necessarium est homini ad trinam vitam ; naturalem scilicet et rationalem, politicam et civilem, christianam et fidelem. 2. Honorandum est tempus, quia in Christo unitum est æternitate. In Christo trina præsertim admiranda est unio : Divinitatis cum humanitate, magnitudinis cum parvitate, temporis cum æternitate. 3. Honorandum est tempus, quia sanctificatum est ab humanato Verbo, quod natum est in tempore, vixit in tempore, mortuum est in tempore, et pretio sui sanguinis, peccatoribus deperditum redemit tempus. 4. Honorandum est tempus, quod est consecratum a Deo, ut Christianus Deum revereatur, religionis munere fungatur et cœlum adipiscatur. At, proh dolor ! scelerosus Christianus honoratum tempus dehonestat, pretiosum tempus depretiat, utile tempus exitiosum præstat, fitque suis criminibus temporis furator, profanator et depravator. Furator, quia furatur tempus ad Dei cultum destinatum, profanator, quia profanat tempus ad religionis officia consecratum ; depravator, quia tempus ad bene operandum concessum, ad male agendum insumit.

Reviviscunt hac ætate probrosa hominum peccata, quæ diebus Noe diluvium adduxerunt super terram : tunc namque multa hominum erat malitia, et *cuncta cogitatio intenta in malum, omni tempore.* (4) Quadruplex est tempus in quo hominis cogitatio est mali capax : adolescentia, juventus, virilitas et senectus. His quatuor ætatis temporibus humana cogitatio intenta erat in malum, diebus Noe, eodem modo humana malitia viget hac tempestate : *inquinatæ sunt viæ illius in omni tempore* (5), nimirum in adolescentia, in juventute, in virilitate et in senectute. Tres assignantur temporis partes : præteritum, præsens et futurum. Ex D. tamen Augustino, *nec proprie dicitur, tempora sunt præsens, præteritum et futurum* (1) ; quia præteritum amplius non est, transiit, revocari nequit ; futurum nondum est, incertum est an veniat usque ad nos, necne : « præsens nihil stat. Quod dixi, jam non est ; quod dicturus sum, adhuc non est : quod feci, jam non est ; quod facturus sum, nondum est ; quod vixi, jam non est ; quod victurus sum, nondum est. » (2) Ostentat autem D. Augustinus modum quo potest dici quod tria sunt tempora. « Sed fortasse proprie diceretur, tempora sunt tria : præsens de præteritis, præsens de præsentibus, præsens de futuris. Sunt enim hæc in anima tria quædam, præsens de præteritis memoria, præsens de præsentibus contuitus, præsens de futuris exspectatio. » (3) Peccatoris cogitatio intenta est in malum tempore præterito, præsenti et futuro. Præterito quidem : tum quia pœnitet non captasse occasiones mali quas habuit ; tum quia præteritam exoptat ætatem in qua deliquit, ut posset iterum in illa peccare : *Adolescentia in qua delinquimus suspiratur* (4) ; tum quia commissa delicta in memoriam revocat et de eorum recordatione lætatur, *habens secum animi licentiam, qui omnia homini quæ non habet, imaginario fructu repræsentat* (5) ; tum quia opere alias consummata peccata, desiderio, affectu committit, *et temere per voluntatem expungit effectum.* (6) Deinde humana cogitatio intenta est in malum tempore præsenti : quapropter impii sic stulte loquuntur apud Sapientem. « Venite ergo, fruamur bonis quæ sunt, et utamur creatura tanquam in juventute celeriter ; coronemus nos rosis antequam marcescant, et nullum pratum sit quod non pertranseat luxuria nostra : ubique relinquamus signa lætitiæ : opprimamus pauperem justum, et non parcamus viduæ nec veterano : sit autem fortitudo nostra lex justitiæ, et non prætereat nos flos temporis » (7) Per florem temporis nonnulli intelligunt juventutem, quæ flos ætatis potest dici : quod enim præcipuum est in quacunque re, id flos hujus rei nuncupatur. Unde dicitur flos urbis, nobilitatis, militiæ, eloquentiæ, sapientiæ ; juventus autem est flos ætatis : *Familiare periculi tempus æstas, Austro et Africo sævitia velificat* (8) ; adolescentes et juvenes potissimum adoritur dæmon, in eosque tentationum jacula vibrat. Alii per florem temporis intelligunt propriam cujusque temporis voluptatem ; in hieme ignes, in vere flores, in æstate viridaria, in autumno fructus:

(1) D. August. in Psalm. 92. — (2) D. August. L. de Gen. ad Litter. 5. — (3) Tert. L. 2. ad Nat. 17. — (4) Gen. 6. — (5) Psal. 9.

(1) Lib. 11. Conf. 20. — (2) D. August. Tract. 38. in Joan. — (3) Lib. 11. Conf. 20. — (4) Tert. L. 2. Cult. Fem. 6. — (5) Tert. L. de Mon. 10. — (6) Tert. L. de Pœn. 3. — (7) Sap. 2. — (8) Tert. Scorp. 1.

ita ut flos temporis dicatur quidquid jucundum ac voluptuosum singula ferunt tempora. Et quia *tempora cum ætate respondent* (1), impii voluptates captant cuivis ætate congruas, flores temporis colligunt in adolescentia, in juventute, in virilitate, et adhuc in senectute : *Nihil sine ætate est, et omnia tempus exspectant.* (2) Impii tamen peccant pro futuro, et priusquam futurum sit, præsens cogitatio eorum ad malum intenta est. Cogitant namque mala quæ facturi sunt diebus sequentibus, quomodo corrumpent mulieris pudicitiam, quomodo poterunt alienum rapere, de inimicis vindictam sumere, et alia hujuscemodi. Miratur D. Hieronym. cur Christus Dominus in die judicii dicet reprobis : *Discedite a me qui operamini iniquitatem* (3) : tunc enim non operabuntur iniquitatem, eis siquidem deerit delinquendi materia, et tamen non dicet Salvator : « qui operati estis iniquitatem, sed qui operamini, id est, qui usque in præsentem horam, cum judicii tempus advenit, licet non habeatis facultatem peccandi, tamen adhuc habetis affectum : » hic autem peccandi affectus sese extendit ad tempus futurum. Hoc est discrimen inter eos qui ex infirmitate et eos qui ex militia delinquunt ; quod illi *certo tempore subornantur*, *nec alio quam ardoris* (4), quando scilicet gravissima est tentatio, et concupiscentia maxime æstuat : isti vero peccant omni tempore, quia voluntatem habent peccandi in omni tempore, quod depravatur a male agentibus, et deperditur a nihil agentibus.

2. Christianus nihil virtutis operans *hoc nomine cessationis et defectionis operum, malignitatis affinis est.* (5) Qui desidiose negligit opera virtutis et religionis quæ præcipit Deus, particeps est malignitatis ejus qui facit mala quæ prohibet Deus : quia, ut ait D. Chrysostomus, *nihil boni facere, nihil aliud est quam facere aliquid mali.* (6) Quod triplici exemplo declarat : « Si servum habeas non rapacem, non ebriosum, non contumacem, sed sobrium, moderatum, vitii omnis expertem : idem tamen totos dies, si domi sedeat otiosus, omittatque ea quæ ad munus suum attineant, nonne graviter vapulabit ? atqui nihil maleficii commisit ; sed satis maleficii est, munus officiumque suum neglexisse. » Deinde prodit exemplum agricolæ : « Quid agricola, qui cæteris quidem in rebus vacet culpa, sed domi desideat ; non serat, non aret, non vites colat ; nonne his quoque vapulabit ? At nihil injuriæ intulit, nihil damni ; verum cessationem ipsam, injuriam damnumque ducimus. « Tandem adducit exemplum manus inertis : « Atque etiam in ipso nostro corpore, si manus ita affecta sit ut non linguam quidem illa præscindat, non oculos eruat, nihil denique detrimenti afferat, sed desidiosa cesset, reliquo corpori nullo modo inserviat, quis non istiusmodi manum inutilem, et ut paralyticam, præscindendam potius, quam retinendam putet ? » Eodem modo Christianus nihil agens, sed bona mandata omittens, quasi male agat reus perhibetur. Quod recognoscens Tertullianus exclamat : *Væ nobis si obtorpuerimus in operibus sanctitatis atque justitiæ !* (1) Multa damna affert otium. Nam, 1. Ad vitium allicit ; 2. Dæmonum tentationibus exponit ; 3. Tempus ad salutem concessum perdit. 1. Otium vitiorum negotium est, schola malitiæ : *Omnem enim malitiam docuit otium.* (2) Quare nuncupatur a Basilio Magno *præceptor vitiorum* ; quare et a Hieronymo, malorum omnium origo. *Teneatis firmissime, quod omnis concupiscentiæ et immunditiæ, atque peccati, mater est otiositas.* (3) Quapropter inter præcipua Sodomæ scelera quæ divinæ justitiæ accenderunt ignem, Ezechiel propheta (4) annumerat otium. Quod autem otium sit origo, schola et causa vitiorum, hac comparatione declarat D. Chrysostomus : « Sicut terra non occupata semente aut consitione, quamlibet herbam producet, sic et anima quoties non habet quod agat rerum necessariarum, cum omnino cupiat aliquid agere, pravis actionibus semet tradit. » (5) Laurentius Justinianus ad idem denotandum, aquæ utitur similitudine : « Sicut aqua quæ caret decursu, ac jacet in foveis, putrescit, ac humano usui aliena efficitur, repleturque animalibus venenatis et noxiis, ita et corpus otii tabe confectum, concupiscentiarum carnalium parit insaniam. » (6) Hæ autem concupiscentiæ ab igne inferni sufflammantur. Nam, 2. Otium diaboli tentationibus desidiosum exponit. Ideo belle D. Thomas vocitat otium *hamum diaboli* quo dæmon homines piscatur : et ob hanc causam nuncupatur a D. Bernardo *omnium tentationum et cogitationum malarum colluvies, malorum omnium sentina.* (7) Quod exemplo navis elucidat : « Sicut per

(1) Tert. Lib. 1. ad Nat. 16. — (2) Tert. L. de Vel. Virg. 1. — (3) Matth. 7. — (4) Tert. Scorp. 1. — (5) Tert. L. 1. adv. Marc. 12. — (6) Hom. 18. in Ep. ad Ephes.

(1) Tert. L. adv. Val. 30. — (2) D. Chrysost. Hom. 14. in Gen. — (3) Hom. 8. in Hexam. — (4) Cap. 16. — (5) Hom. 7. in 2. Cor. — (6) De Grad. Perfect. cap. 9. — (7) Serm. de S. Aug.

rimam sentinæ aqua latenter intrat et excrescit, donec navis per nautarum incuriam demergatur, ita ex otio atque ignavia, cogitationes pravæ et concupiscentiæ multiplicantur, donec navis cordis eis succumbens, in peccato periclitetur. » Nullus est homo qui dæmonis non sit expositus insidiis; et ob hanc causam quotidie postulamus in Oratione Dominica: « Et ne nos inducas in tentationem, » id est, *ne nos patiaris induci, ab eo utique qui tentat.* (1) At ut bene animadvirtit Philo Judæus, *otium insidiosum est;* et nullus ita tentatur ac desidiosus *qui laborat ab uno dæmone, sed otiosus ab innumeris infestatur.* (2) Quod videtur innuere Salvator, dicens: « Cum immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per loca arida, quærens requiem et non invenit. Tunc dicit: Revertar in domum meam; et veniens invenit eam vacantem; tunc vadit et assumit septem alios spiritus secum nequiores se, et intrantes habitant ibi. » Homo vacans et otians est dæmonis requies; tum quia diabolus in eo habitat, tum quia in tali habitaculo dæmon voluptuose deliciatur; tum maxime quia dæmon parum aut nihil laborat in tentando otioso, otiositas enim pro dæmone tentatore est; tum quia otiosa desidia est ipso dæmone nequior, æquivalens in malitia septem aliis spiritibus nequioribus, instigans otiosum ad omnes nequitias. Ut enim ait Sapiens, *multam malitiam docuit otiositas.* (3) Syrus legit: *Multa mala facit otium.* Quod malum non docet, imo facit otiositas; quæ, ut ait Cyrillus Alexandrinus, « gignit carnis desidiam, parit superbiam, accendit luxuriam, solvit linguam, nutrit indigentiam et introducit rapinam? » Adeo perniciosum est otium, quod 1. Dæmonum tentationibus desidiosum exponit; 2. Ad omne malum inducit; 3. Pretiosissimum tempus turpissime perdit. *Turpissima temporis jactura est, quæ per negligentiam fit.* (4) Concessum nobis est tempus tanquam medium æternitatis consequendæ. *Parere possunt æternitatem vitæ, dies pauci.* (5) Otium autem jacturam facit temporis ad comparandam æternitatem destinati; quapropter ab otiositate avocare nos nititur Basilius Magnus, ne spem beatæ æternitatis amittamus. *Non itaque nobis dormiendum, neque ob brevem desidiam, spes magnas amittendum.* (6) Apostolus etiam hortatur nos, ne « in vacuum gratiam Dei recipiamus. » (7) Id est, ne per desidiam faciamus ut in nobis gratia Dei sit otiosa et inutilis. Regius quoque Propheta beatum illum prædicat *qui non accepit in vano animam suam* (1); seu, ut habet hebræa lectio, *qui non accepit otiose animam suam:* scilicet ad perdendum; nam desidiosus simul cum tempore perdit animam suam. Desidiosos hujusmodi increpat Salvator: *Quid hic statis, tota die otiosi?* (2) « Quasi diceret, ut explicat Hugo Cardinalis: Quid hic statis mandatorum Dei obliti, carnis illecebris confracti? Tota die, id est, tota vita otiosi, vobis nihil proficientes, pœnitentiam non agentes, in posterum non providentes. » Quia, ut belle ad propositum ait D. Bernardus, *regnum Dei non dabitur otiosis, sed in servitio Dei studiosis; regnum Dei non dabitur vagantibus, sed pro servitio Dei laborantibus.* (3) Quia tamen, ut animadvertit Climacus, desidia est *mundanorum beatificatrix*, homines seculo addicti insumunt tempus, aliud agendo.

3. Epicurei sibi contradicere videntur: nam *quietem summæ atque unicæ voluptatis nomine consecravere* (4): at aliorsum voluptatem, in qua beatitudinem sitam volunt, tractandis amplis negotiis constituunt. *Sed licuit Epicureis aliquam decernere voluptatis veritatem, ampla negotia.* (5) Verum a se non dissentiunt Epicurei; quia inutilis occupatio apparet otium. Quo sensu dixit Attilius apud Plinium consulem: *Satius est otium esse quam nihil agere* (6): qui alienum agit, nihil agit, sed operose otiatur et negotiose vacat, teritque tempus *in otiosissimis occupationibus.* (7) Hæc sunt ampla negotia in quibus mundani totum vitæ insumunt tempus; quibus idem potest exprobrari quod Nahum propheta Ninives populo: *Plures fecisti negotiationes tuas, quam stellæ sint.* (8) Has occupationes otiosas nuncupavit Plinius, et nunc easdem vocitat frigidas suo Minutio sic scribens: « Si quem interroges: Hodie quid egisti? et respondeat: Sponsalia, aut nuptias frequentavi: ille me ad signandum testamentum, ille in advocationem, ille in consilium rogavit: tunc enim subit recordatio: *Quot dies quam frigidis rebus absumpsi!* (9) » Hujusmodi frigidæ occupationes in quibus insumitur tempus, sunt in triplici differentia. Nonnullæ respiciunt fortunæ bona, aliæ reipublicæ negotia, tertiæ animi oblectamenta: omnes ut plurimum inutiles. Primæ eripiunt hominem saluti; secundæ, hominem sibi; tertiæ, hominem Deo. 1. Fortunæ curam, ineptias appellat

(1) Tert. L. de Orat. 8. — (2) Cassian. L. 10. Coll. 14. — (3) Eccli. 33. — (4) Sen. Ep. 1. ad Lucil. — (5) Sucher. — (6) Hom. de leg. Lib. Gent. — (7) 2. Cor. 6.

(1) D. Ansel. Psal. 23. -- (2) Matth. 20. — (3) Lib. de Mod. ben. vivend. 51. — (4) Tert. L. de Pall. 5 — (5) Tert. Apol. 38 — (6) Tert. L. 9. Ep. 6. -- (7) Plin. — (8) Cap. 3. — (9) L. 1. Ep.

Philosophus Moralis : *Nunc vaca ad istas ineptias ; ingens negotium in manibus est.* (1) Ingens negotium est salus quam impedit nimia fortunæ sollicitudo. Nam, ut ait D. Paulinus, *res hujus seculi, in cujus aut male cura, aut bene anima conditur, mens compeditur.* (2) Fortunæ bona inquietant animam, hominem minus ad salutem aptum præstant; tempusque ad salutem consequendam concessum inutile efficiunt. Nam, ut obplorat Gentilis Philosophus, mundani majorem ejus partem in supervacaneis erogant. « Eo magis utique indignor aliquos ex hoc tempore, quod sufficere nec ad necessaria quidem potest, etiamsi custoditum diligentissime fuerit, in supervacua majorem partem erogare. » (3) Domitianus imperator in captandis muscis, majorem temporis insumebat partem ; mundani quoque *telas aranearum texuerunt; opera eorum opera inutilia.* (4) Aranea in texenda tela continuo laborat, seseque eviscerat : ad quid ? ad capiendas muscas. Non absimiliter homines post fortunæ bona inhiantes, *in medio dierum inanium, texuere operibus vanis araneæ telam.* (5) Jurisconsulti vacua prædia vocitant quæ nihil fructus proferunt, suntque prorsus inutilia Mundanorum *irrita opera et infructuosa.* (6) Illud enim irritum est et infructuosum, quod non conducit ad salutem, sed potius avertit a salute; hujusmodi sunt occupationes mortalium in acquirendis fortunæ bonis, quæ sæpe sæpius eripiunt salutem homini, sicut occupationes quæ publicum et rempublicam respiciunt, multoties eripiunt hominem sibi. 2. *Nemo alii nascitur, moriturus sibi.* (7) Nullus prudenter totum se erogat aliis, nihil sui relinquens sibi. Agat aliquando suam causam qui semper alienas agit. Nam, ut ait D. Augustinus, *nihil minus tuum quam tu, si alicujus est quod est.* (8) Quod Eugenio Summo Pontifici qui se totum ad Ecclesiæ regimen impendebat, objicit D. Bernardus : *En quo trahere te habent hæ occupationes maledictæ. Si tamen pergis ut cœpisti, ita dare te totum illis, nihil tui tibi relinques.* (9) Idipsum multis aliis posset exprobrari, qui nihil sui sibi relinquentes, totam in negotiis publicis pertranseunt vitam : *Nemo se sibi vindicat, alius in alium consumitur.* (10) Quotidie artifices, mercatores, causidici, politici, impatienter queruntur se obrui occupationum mole : verum impatientius adhuc ferunt vel una hora sibi vacare. « Secreta studia pati non potest animus ad civilia erectus, agendique cupidus, et natura inquietus ; parum scilicet in se solatiorum habens. Ideoque detractis oblationibus, quas ipsæ occupationes discurrentibus præbent : domum, solitudinem, parietes non fert, invitus aspicit se sibi relictum. » (1) Homo occupatissimus aliis vivens sibi non vivit, ineptusque redditur ad obeunda hominis sapientis, et pii munia. « Inter omnes convenit, nullam rem bene exerceri posse ab homine occupato. Nihil minus est hominis occupati quam vivere ; » (2) occupatio namque illum sibi et Deo eripit; 3. *Omnia impedimenta dimitte, et vaca bonæ menti, nemo ad illam pervenit occupatus.* (3) Quod si Christianos seculi negotiis mancipatos, ab illis occupationibus tantisper volumus dimovere, ut Deo serviant, sacramenta suscipiant, concionem audiant, missæ assistant, respondent esse *opere occupatiores* (4), nec ad illa religionis officia habere tempus; quibus idem dicendum est quod cuidam Zovio vectigalium exactori dixit alias D. Paulinus : *Vacat tibi ut philosophus sis, non vacat ut Christianus sis.*

Omnes fere homines sunt divitiarum parcissimi ; at, proh dolor ! *simul ad jacturam temporis ventum est, profusissimi in eo, cujus unius honesta avaritia est.* (5) Prodigos istiusmodi sic loquentes producit D. Bernardus : « Licet confabulari, aiunt, donec prætereat hora. O donec prætereat hora, quam tibi ad agendam pœnitentiam, ad obtinendam veniam ; ad acquirendam gratiam, ad promerendam gloriam, misericordia conditoris indulget ! Donec transeat tempus quo tibi divinam debueras propitiare pietatem, properare ad angelicam societatem, suspirare ad amissam hæreditatem, excitare remissam voluntatem, flere commissam iniquitatem ! » (6) In his negotiis majorem temporis partem insumere debet Christianus, et tamen totum in vanis occupationibus deperdit tempus. Quem exemplo Titi pungit D. Hieronym. « Titus, Vespasiani filius, cum quadam nocte, sero recordaretur in cœna se nihil boni eo die fecisse, dixit amicis : Hodie diem perdidi. » (7) Inde concludit D. Hieronymus : *Si Titus hoc, sine lege, sine Evangelio, sine Salvatoris et Apostolorum doctrina, naturaliter et dixit et fecit*, quam culpandus Christianus qui Evangelii luce illustratus, legi divinæ substratus, a doctrina

(1) Ep. 49. — (2) Ep. 12. — (3) Ep. 49. — (4) Isa. 59. — (5) D. Paulin. Ep. 20. — (6) Tert. L. de Pat. 8. — (7) Tert. L. de Pall. 5. — (8) Tract. 9. in Joan. — (9) L. 1. de Consid. ad Eug. — (10) Sen. L. de Brev. Vit.

(1) Senec. L. 2. de Tranquil. c. 2. — (2) Senec. L. de Brev. Vit. 6. — (3) Senec. Ep. 1. ad Lucil. — (4) Tert. L. 1. ad Nat. 19. — (5) Sen. Lib. de Brev. Vit. — (6) Serm. 3. de Custod. man. ling. et cor. — (7) In cap. 6. Ep. ad Gal.

Apostolorum et Christi regulatus, perdit non diem, sed hebdomadam ; non hebdomadam, sed mensem ; non mensem, sed annum ; non annum, sed totam vitam? *Horæ sunt quas perdimus : puta dies esse, puta annos.* (1) Unusquisque in memoriam revocet varias vitæ suæ ætates, adolescentiam, juventutem, virilitatem, senectutem. *Ad computationem ætatem tuam voca* (2) ; et certo recogitet in quo insumpserit tempus. Nam prætermisso somni tempore, quod numerari non debet, quia *homo dormiens nullius est pretii, non magis quam qui non vivit* (3), quantum amisit temporis in otio, quantum in ludo, quantum in oblectamento, quantum in captando fortunæ bono, quantum in familiæ seu reipublicæ negotio, quantum in committendo peccato, et si verum fateri velit, dicet : *Ego habui menses vacuos* (4), quia ex tota sua vita, Deo non dedit unum annum ; ex tot annis, neque unum mensem ; ex tot mensibus, neque unam hebdomadam : ex tot hebdomadis, neque unum diem ; ex tot diebus, neque unam horam, neque semi-horam, neque forte quadrantem. *Impedio vitæ vitam instruunt, maxima portio vitæ, jactura est.* (5)

Quæ amplius recuperari nequit : quod insipientes non animadvertunt Christiani. *Nemo nostrum parvi æstimet tempus quod in verbis insumitur, otio volat verbum irrevocabile, volat tempus irremediabile : nec advertit insipiens quid amittat* (6), dum tempus irremediabile perdit. Variis de rerum suarum jactura apud Summum Pontificem Clementem octavum conquerentibus, respondisse fertur : « Eam jacturam rei gravissimam esse, quæ semel amissa recuperari non potest. » Vestis scissa reparari potest ; domus incensa, reædificari ; exercitus cæsus, novis copiis instaurari ; civitas perdita, recuperari : at tempus recuperari non potest. « Aurum et argentum si perdiderit homo, poterit tantumdem invenire et reponere : si vero tempus amiserit, nequaquam illud unquam invenire vel acquirere poterit, neque aliud pro eo aliquando reficere aut resarcire. Sane futurum est omnino ut horam hujusce temporis quæramus, desideremusque, nec eam habere, vel ullis precibus impetrare possimus. » (7) Hanc considerationem expostulat D. Bernardus a Christiano qui pretiosissimum vilipendit pretium : « Cogita quam multi quibus si hæc hora ad agendam pœnitentiam concederetur, quæ tibi concessa est, quomodo per altaria et quam festinantes currerent, et tibi flexis genibus vel certe toto corpore in terram prostrato, suspirarent, plorarent et orarent, donec plenissimam peccatorum veniam a Deo consequerentur ! Tu vero comedendo, bibendo, jocando et ridendo, tempus otiose perdis, quod tibi indulserat Deus ad acquirendam gratiam, et ad promerendam gloriam. Cogita etiam quod animæ in inferno nunc cruciantur, sine spe veniæ ac misericordiæ. » (1)

(1) Senec. L. 6. Quæst. Nat. — (2) Senec. L. de brev. Vit. — (3) Clem. Alex. L. 2. Pædag. 9. — (4) Job. 7. — (5) Senec. E. de brev. Vit. — (6) D. Bern. de Cust. man. ling. et cord. — (6) S. Dotroh. Serm. 11.

Quam pretiosum sit tempus inquirendum est 1. A Beatis qui regnant in cœlo ; 2. A justis qui patiuntur in purgatorio ; 3. A damnatis qui torquentur in inferno. 1. Beati in cœlo sunt in termino, nec amplius possunt mereri. Verum si per impossibile liceret eis ad viatorum statum redire, quomodo impenderent tempus, quibusnam virtutibus vacarent, quas macerationes ultro non sustinerent quibus majorem valerent consequi beatitudinis gradum ! 2. Justi qui puniuntur in purgatorio et luunt peccatorum pœnas : *caro mihi valent stillæ temporum* (2) ; temporis jacturam, quo possent Deo satisfacere, redimerent totius mundi dispendio, vitæ damno et cruentissimæ cujusque mortis supplicio. 3. Damnati qui torquentur in inferno, quid non darent, quid non facerent, quid non sustinerent pro emendo tempore, pro momento temporis quo possent pœnitentiam agere ! Darent mille mundos, millenas ultro sustinerent mortes, et atrocissima quæque supplicia per milliones annorum læto animo paterentur. « Quis mente assequatur ut pretiosum est tempus ? aut quis lingua charitatem ejus explicet ? Norunt qui amiserunt. Hi enim grato animo erogarent opes, honores, delicias, ac quidquid est voluptatis pro una horula : nam exiguo illo tempore possent iram et furorem divinæ justitiæ sedare, Angelos exhilarare, flammis æternis se eripere et cœleste regnum adipisci. » (3) Verum irrecuperabile tempus nunquam dabitur neque beatis ad merendum, neque justis ad satisfaciendum, neque damnatis ad tormentum finiendum seu levandum, sed infelices reprobi per totam retro æternitatem inferni sustinebunt tormenta, et deperditi temporis memoria cruciabuntur. Tempus quod adeo velociter transit, non pertransibit in damnatorum memoria, et hæc recordatio plus eorum corda quam corpora ignis torquebit. Modo æterni-

(1) De Inter. Dom. 63. — (2) D. Aug. L. 1. Conf 21 — (3) Laur. Justin de Vit. Sol. 10.

tas sub tempore est occulta. *Mundi ipsius species æque temporalis, dispositioni æternitatis aulæi vice oppansa est.* (1) In inferno autem infelix et misera æternitas, quam parturivit tempus, perpetuo præsens erit intellectui præscitorum, qui ad memoriam revocantes perditum tempus, et indesinenter contemplantes infaustam æternitatem, dolore, rabie, desperatione tabescent. *In æternum necesse est ut cruciet, quod perperam te egisse in æternum memineris.* (2) Christiane viator, si damnatorum non exoptas pati supplicia, depravatum et deperditum repara tempus.

III. PARS. *Anni recusantur.* (3) Si alicujus rei hominibus incumbit cura, maxime temporis : plerique tamen pretiosissimum tempus sua pravitate depravant, de eoque nullam curam gerunt : *Quem mihi dabis, qui aliquod pretium tempori ponat, qui diem æstimet?* (4) Neglectum tamen tempus potest recuperari, deperditum quoque reparari. Philosophia irrevocabile præteritum existimat : verum quod philosophiæ superat sapientiam, christianæ disciplinæ non superat industriam, quæ præteritum et perditum scit revocare et reparare tempus. Ad quod Christianos stimulat Apostolus : *Videte quomodo caute ambuletis, non quasi insipientes, sed ut sapientes, redimentes tempus.* (5) Tribus modis perditur tempus, tribus etiam modis reparatur tempus. 1. Perditur male agendo, reparatur pœnitendo; 2. Perditur nihil agendo, reparatur strenue virtuti incumbendo; 3. Perditur aliud agendo, reparatur cœli et salutis negotia tractando.

1. *Aridæ et ardentis naturæ sacramenta* (6) agnoscit Tertullianus. Perspicuum non est quid intelligat Afer per aridæ et ardentis naturæ sacramenta : verum intelligere possumus tormenta quibus consecrati sunt reprobi, tanquam arbores infructuosæ et aridæ, quæ fructum suum non dederunt in tempore suo. Alludere namque videtur ad ficulneam infructuosam quam in vinea sua plantaverat Dominus : *Ecce anni tres sunt, ex quo venio quærens fructum in ficulnea hac, et non invenio : succide ergo illam, ut quid etiam terram occupat?* (7) En verum reproborum specimen, quibus Deus dedit tempus hujus vitæ, ut ferrent fructus, qui ob sterilitatem succisi sunt et in ignem æternum conjecti, ubi nunquam fructum afferent. *Jam non amplius in æternum ex te fructum quisquam manducet.* (1) Hæc est meledictio quam in ficulneam infructuosam vibrat Salvator, quæ ferit damnatos, quod ipsi queruli et dolentes fatentur. *Transiit messis, finita est æstas, et nos salvati non sumus.* (2) Nullus potest in æstate metere, nisi qui seminaverit hiberno tempore. Reprobi neque seminare neque metere possunt, quia transit tum seminandi, tum metendi tempus. *Tempus omni rei* (3) : nunc tempus est seminandi, et ut probe seminare et messem valeamus colligere, de male actis pœnitendum est. De pœnitentia asseri potest idipsum quod de fide dixit D. Bernardus : *Hæc est quæ velut quoddam æternitatis exemplar, præterita simul et præsentia ac futura sinu quodam vestissimo comprehendit.* (4) Pœnitentia se extendit ad præteritum, ad præsens et ad futurum : 1. Ad præteritum, quia mortificata opera ad vitam revocat. Verus pœnitens *pati exoptat ut Dei totam gratiam redimat.* (5) Omnia bona opera a justo facta sunt fructus tum gratiæ, tum suæ voluntatis; per peccatum tamen lethale mortificantur, per pœnitentiam vero reviviscunt, quæ virtutem habet reparandi et redimendi præteritum. *Tempus quippe redimimus, quando anteactam vitam, quam lasciviendo perdidimus, flendo reparamus.* (6) Pœnitentia præsens complectitur, nam peccati maculam diluit. Quapropter, ut bene animadvertit Tertullianus, Christus Dominus *pœnitentiam destinabat, purgandis mentibus præpositam.* (7) Quandiu homo est criminosus, tandiu tempus in captivitate detinetur; quod vendidit scelerosus peccator. Servitute adeo gravatur tempus, ut fleret, ait D. Hieronymus, si capax esset sensus et rationis. *In manibus enim malorum, tempus coacte, et ut venditum, et ut retentum permanet, ita ut si sensus in ipso esset, ploraret.* (8) Pœnitentia autem redimit tempus, a servitute liberat, in libertatem restituit, dum criminosum a peccati captivitate eximit. *Verrens, et radens, et foras abjiciens, quidquid error vetus inquinasset, quidquid in corde hominis ignorantia contaminasset.* (9) Tandem 3. Pœnitentia futurum complectitur, et ad ipsam æternitatem se extendit. Homo lethaliter peccans incurrit reatum pœnæ æternæ, qui per pœnitentiam tollitur. *Hoc enim pretio Dominus veniam addicere instituit : hac pœ-*

(1) Tert. Apol. 48. — (2) D. Bern. L. de Consid. 12. — (3) Tert. L. de Pall. 3. — (4) Sen. Ep. 1. ad Lucil. — (5) Ephes. 5. — (6) Tert. L. 1. adv. Marc. 13. — (7) Luc. 13.

(1) Marc. 11. — (2) Jerem. 8. — (3) Tert. L. de Vel. Virg. 1. — (4) Serm. 6. in Vig. Nat. — (5) Tert. Apol. 50. — (6) D. Greg. L. 15. Marc. 18. — (7) Tert. L. de Pœn. 2. — (8) In c. 5. Ephes. — (9) Tert. L. de Pœn. 2.

nitentiæ compensatione redimendam proponit impunitatem. (1)

Lege civili, imo divina sancitum est, ut constat ex Levitico : *Qui vendiderit domum intra urbis muros, habebit licentiam redimendi, donec unus impleatur annus ; si non redemerit et anni circulus fuerit revolutus, emptor possidebit eam, et posteri ejus in perpetuum.* (2) Hoc est mysterium, ait Origenes (3), denotans quod anima gratia sanctificante donata, est domus Dei ; homo vero lethaliter peccans domum illam diabolo vendit, venditor habet annum integrum ut eam ab emptore redimat. Hic annus est vitæ tempus quod a Propheta Evangelico vocitatur *annus placabilis Domino* (4), et a Luca Evangelista nuncupatur *annus Domini acceptus* (5) · si hoc anno non redimit domum, *emptor possidebit eam in perpetuum.* Quanta Dei bonitas qui peccatori largitur gratiam et tempus, ut animam a dæmonis tyrannide liberet ! Quanta peccatoris cæcitas, qui servitutem diligit, nec a diaboli captivitate exire contendit ! *Dedit illi tempus ut pœnitentiam ageret, et non vult pœnitere a fornicatione sua.* (6) Christiane, audi Sapientem hortantem : *Ne des alienis honorem tuum, et annos tuos crudeli, et gemas in novissimis* (7) Tempus male agendo perditum redime per pœnitentiam ; *tu tamen bono tempore uti incipias* (8), et tempus nihil agendo perditum, repara strenue virtutibus vacando.

2. *Tota ratio judicii, perversa administratio conditionis* (9), præsertim temporis, quod perverse administravit peccator, cujus in judicio ultimo rationem exposcet Deus. Quapropter *adducet adversus nos tempus* (10); quod insumpsimus tum male agendo, tum nihil agendo. *Qui inutiliter, tantum ac tale bonum irritum facit, judicium habet segnitiei* (11): non solum reddent rationem peccatores de malo commisso, sed etiam de bono omisso. Quid ergo faciendum est ? *Ad præmuniendam per nosmetipsos novissimorum temporum conditionem.* (12), deperditum in otio tempus reparandum est, 1. Per liciti vacationem ; 2. Per boni operationem ; 3. Per virtutis fervorem. 1. Persæpe medicina similia similibus curat. *Sed medicum quidem miraberis etiam in illo, quod ferme pares adhibet qualitates medelarum adversus qualitates querelarum ; cum quasi de perverso auxiliatur, per ea subveniens per quæ laboratur. Nam et calores caloribus amplius onerando compescit ; et ardores siti potius macerando restinguit ; et fellis excessus amaris quibusque potiunculis colligit ; et sanguinis fluxus defusa insuper venula revocat.* (1) Eodem modo otium otio curandum est ; deperditum vacando tempus, vacando etiam reparandum est : non solum otiendo ab illicitis quæ prohibet Deus, sed etiam a licitis quæ permittit. Per didisti horas, dies, omittendo quæ tibi mandantur bona, abstine a ludo, convivio, oblectamento, aliisque quæ permissa sunt gaudiis. *Tempus in collecto est, ut qui matrimonia habent, tanquam non habentes agant.* (2) Reparato per pœnitentiam et abstinentiam, deperdito in malo et otio tempore, 2. Anima *expedita de malis omnibus, ecce jam proficit* (3), et in bono tempus impendit. Nullus est dies in quo Christianus non debeat bonum facere opus. *Ne frauderis a die bono, et particula diei boni non te pertranseat.* (4) Diebus festis et dominicis quibus a servili opere vacat, operibus virtutis sedulo laboret. Idcirco otium sabbati nuncupat Cassiodorus *otium negotiosum* (5), quia otiante corpore, anima bonum debet negotiari. Quare pertimescit D. Bernardus otium otiosum : *Cavendum, et in otio otiosum esse.* (6) Otium activum desiderat Bernardus, ne homo cesset in quiete et otietur in otio, sed dum otiatur et quiescit, negotietur et agat. Quod a Christiano exposcit ipsemet Deus : « Quis autem vestrum habens servum arantem aut pascentem qui regresso de agro dicat illi statim : Recumbe ? » (7) Hunc locum expendens D. Ambr. (8) ait : Sicut ergo non solum non dicis servo tuo : Recumbe, sed exigis ab eo aliud ministerium, et gratias ei non agis, ita neque in te patitur Dominus unius esse usum operis aut laboris : quia dum vivimus semper operari debemus. Ergo agnosce te esse servum plurimis obsequiis defœneratum. Hujusmodi autem pietatis obsequia potissimum a Christianis expostulat Deus diebus dominicis : *Non ideo cessandum est, sed studio pietatis, vel ultra vires audendum.* (9) Sic deperditum in otio tempus reparatur 3. A Christiano qui fervore accensus, *in opera majora frugescit.* (10) Sicut viator qui lente incessit, vel aliquo in loco demoratus est, progressum geminat, ut tempus quod cunctatione perdidit, pedum velocitate recuperet : sic Christianus amissum in otio tempus per

(1) Tert. L. de Pœn. 6. — (2) Cap. 25. — (3) Hom. 15. in Lev. — (4) Cap. 61. — (5) Cap. 4. — (6) Apoc. 2. — (7) Prov. 5. — (8) Senec. Ep. 1. ad Lucil. — (9) Tert. L. de Spect. 2. — (10) Apoc. — (11) Bas. Mag. Lib. 13. de Bapt. 3. — (12) Tert. L. de Jejun. 12.

(1) Tert. Scorp. 5. — (2) Tert. L. 1. ad Uxor. 5. — (3) Tert. Lib. adv. Val. 17. — (4) Eccli. 14. — (5) L. de An. — (6) Lib. 2. de Consid. — (7) Luc. 17. — (8) In c. 17. Luc. — (9) Phil. Jud. de Opif. Mund. — (10) Tert. L. adv. Val. 17.

strenuam virtutis operationem reparat. *Mihi videtur perfectio virtutis, si quis semper festinet, ut in bono plus habeat.* (1) Virtutis perfectio, non solum diuturnitate temporis, sed ardore charitatis mensuratur. Qui fervide bonum operatur, *retinet virtute quod amisit in tempore.* (2) Deus quoque non tepidum, sed fervidum operarium acceptat. *Ille tantorum munerum repromissor, non vult in opere suo tepidum, despicit fastidiosum, respuit indevotum.* (3) Devotum, actuosum et fervidum operarium exspostulat, qui deperditum in seculi negotio reparet tempus, vivendo Deo et cœlo.

3. Homines mundo addicti, *aversi ab ipso et Deo et cœlo* (4), in tractandis mundi negotiis tempus amittunt, quod probe reparari nequit, nisi 1. Vivamus Deo; 2. Iisdem redimamus tempus quibus illud vendidimus; 3. Tantum faciamus pro cœlo quantum pro seculo. 1. Æquissimum sane est ut qui seculo multum vixerunt, Deo paululum vivant. *Dedimus corpori annum, demus animæ dies; impendimus nobis tempora, tempus deputemus auctori, vivamus Deo paululum, qui seculo viximus totum* (5), tempusque redimamus, 2. Iisdem rebus quibus illud vendidimus. *Mercatum vitam existima.* (6) Ubi res venduntur et emuntur juxta earum valorem, res magni momenti magno emuntur pretio: econverso res parvi momenti caro non constant. Tempus pretiosissimum est, quia procedit ab æternitate, tendit ad æternitatem, estque gravidum æternitatis. Illud vili pretio vendiderunt mundani: *Negotiatio est aliquid amittere ut majora lucreris.* (7) Illi vero tanquam imperiti mercatores, vili pretio pretiosissimum vendiderunt tempus. Ut autem quis valeat redimere tempus, idem debet impendere pro quo venditum est, nimirum seculi studium, mundi negotia, ut tantum insumat in negotiando cœlo quantum perdidit in tractando seculi negotio. Etenim ex D. Augustino, *redimere tempus est etiam detrimento temporalium commodorum, ad æterna quærenda et capessenda spatia temporis comparare.* (8) Quod hac comparatione explicat: « Redimere tempus, hoc est perdere aliquid ut Deo vaces, ex eo quod perdis, pretium est temporis. Certe quando pro tuis necessitatibus procedis ad locum publicum, das nummos et emis tibi panem et vinum, aut oleum, aut lignum, aut vestem, aut supellectilem, aut quodcunque tibi opus est; das, et accipis: et aliquid amittis, et aliquid accipis, hoc est emere. Quod habes emptum est; quod amittis pretium est. Quomodo perdis nummos, ut emas tibi panes, sic perde nummos ut emas tibi quietem. » Quando homo vendidit tempus, aliquid dedit et aliquid accepit. Multum dedit, nempe Dei cultum, animæ curam, salutis negotium, cœli studium; parum accepit, scilicet mundi affectum, terræ negotium. Ut autem redimat tempus et Dei cultum, salutis curam et cœli acquisitionem accipiat, debet dare seculi studium et terræ negotium. Ut enim ait D. Hieronymus: « Quando tempus in bono consumimus, emimus illud et proprium facimus, quod malitiæ hominum venditum fuerat, sicque dies malas in bonas vertimus, et facimus illas, non præsentis seculi, sed futuri. » (1)

Acute distinguit D. Augustinus dies cœli a diebus terræ: « Alii sunt dies cœli, alii sunt dies terræ. 1. Dies terræ succedentibus urgentur, præcedentibus excluduntur: dies cœli semper præsentes sunt, nemo ibi exspectat futurum, nemo perdit præteritum: » (2) 2. Dies cœli sunt boni et felices, quia nullam patiuntur miseriam; dies terræ infelices sunt et mali, quia multis sunt incommodis obnoxii; 3. Dies cœli non habent finem, quia æterni sunt: dies terræ cito finiuntur, quia tempore mensurantur. Inde concludit D. Augustinus: « Si tanta cura inest hominibus ut tardius moriantur, quanta cura agendum est ut nunquam moriantur? Quotidie in isto seculo quæruntur dies boni et non inveniuntur, et nemo vult sic vivere, ut illuc perveniat ubi inveniuntur. » (3) quia non in seculo, sed in cœlo dies boni inveniuntur. « Contemnamus istam vitam vanam, et festinemus ad sanctam vitam et beatam: in illam animo et mente tendamus omni vanitate discussa. » (4) Et ut belle ait D. Paulinus: *Sicque ambiamus Dei regnum, sicut ambivimus seculi dignitates.* (5) Quid autem agant et patiantur, qui ambiunt seculi dignitates, optime declarat Tertullianus: *Sed enim illos qui ambitus obeunt capessendi magistratus, neque piget incommodis animæ et corporis, nec incommodis tantum, verum et contumeliis omnibus eniti in causa votorum suorum. Quas non ignobilitates vestium affectant? quæ non atria nocturnis et crudis salutationibus occupant, ad omnem occursum majoris cujusque personæ decrescentes? nullis conviviis celebres, nullis comessationibus congreges, sed exsules a libertatis et lætitiæ felicitate: idque totum propter unius anni*

(1) Cæsar. Dialog. 3. — (2) D. Bern. in Alleg. — (3) Euseb. Emis. Hom. 3. ad Monach. — (4) Tert. Apol. 40. — (5) Chrysolog. Serm. 12. — (6) Greg. Naz. in Sent. — (7) Tert. ad Mart. 2. — (8) Lib. 59. Hom. hom. 1.

(1) In c. 5. Ephes. — (2) In Ps. 80. — (3) Serm. 39. de Temp. — (4) Orig. Hom. 1. in Ps. 38. — (5) Ep. 27.

volaticum gaudium. (1) Si ambientes terrenam et temporalem dignitatem, talia agunt et sustinent, quid non operari, quid non pati debent Christiani pro consecutione cœlestis et æternæ felicitatis? profecto *nullus labor durus, nullum tempus longum debet videri, quo gloria æternitatis acquiritur.* (2)

CONCIO SEXTA.

Quid *simile philosophus et Christianus; interpolator erroris, et integrator veritatis; verborum et factorum operator; rerum ædificator et destructor?* (3) His verbis trinum ostentat Tertullianus discrimen inter philosophum gentilem et Christianum. Nam 1. Philosophus errorem disseminat, Christianus veritatem præstat; 2. Philosophus verba tantum habet: quapropter Athenas, ubi maxime vigebat philosophia, nuncupat *civitatem linguatam* (4); philosophos quoque *cicadas Atheniensium* (5) vocitat; quia eis nihil inerat præter sermonem et vocis cantilenam: Christianus vero est factorum operator, quia operatur ea quæ fides docet; 3. Philosophus est rerum destructor, quia depravatis suis moribus doctrinam suam destruit. Christianus econtra est rerum ædificator, quia disciplinam quam profitetur bono auctorat exemplo. Cui probe hæc competunt D. Bernardi verba: *Beatus ille cui pulchro sermone vita pulchrior.* (6) Triplici autem potissimum ratione Christianus nititur bonum præbere exemplum: propter 1. Deum; 2. Semetipsum; 3. Proximum.

Non eadem voce exempla deposco. (7) Multimoda est vox quæ exempla deposcit. Prima quæ occurrit est vox Dei, quæ a Christiano bonum expostulat exemplum, ut ejus 1. Mandato obtemperet; Majestatem magnificet; 3. Virtuti se conformet.

1. *Nam et lucere in mundo Christianos oportebat ut filios lucis, lucem mundi, unum et Deum et Dominum colentes et nominantes.* (8) Plura sunt quæ Christianos stimulant lucis exempla præbere: 1. Quia Deum, qui est lumen mundi, agnoscunt et venerantur; 2. Quia in baptismo facti sunt filii lucis, et in manibus candelam accensam acceperunt, ut toto vitæ decursu virtutis operibus luceant; 3. Domini mandatum, qui prohibet lucernam poni sub modio. *Si lucernam tuam sub modio abstruseris* (1), Dei voluntati adversaris, qui præcipit: *Luceant opera vestra bona.* 4. Quia ideo vocat nos Deus lumen mundi, ut bonis luceamus exemplis. *Quid autem nos Dominus lucem mundi vocat? quid civitati super montem constitutæ comparavit, si non relucemus in tenebris?* (2) Relucemus autem per bona opera: nam, ut fatur Tertullianus, *hæc sunt quæ nos luminaria mundi faciunt, bona scilicet nostra.*

Fucati Christiani, ne præbeant exempla virtutis, obstrepunt ad veram pietatem exterius non requiri, sed interius sufficere, nec esse necesse ut bona quæ faciunt opera videantur ab hominibus. *Non est mihi necessarium hominibus probari: nec enim testimonium hominum requiro.* (3) Multi etiam fuerunt alias et nunc sunt probi Christiani, magna pietate commendati, qui *cæco bono suo incedunt.* (4) Verum aliud est facere bona coram hominibus ut gloria acquiratur vana, aliud est bona præbere virtutis exempla, ut et glorificetur Deus, et homines ad bene agendum alliciantur. Illa intentio hypocrisim sapit, hæc pietatem redolet. *Bonum, verum et plenum, non amat tenebras.* (5) Bonum autem verum et plenum est in quo omnia conglomerantur ad ejus bonitatem necessaria; nimirum gratia, quæ est principium a quo procedit; objectum quod respicit quod ex sua natura bonum est; finis propter quem fit, nempe Dei honor et gloria; circumstantiæ quibuscum fit, quæ omnia ad ejus integritatem concurrunt. Bonum hujusmodi *gaudet videri, et in ipsas denotationes exsultat* (6), non ut vanam hominum captet gloriam, sed ut Deum magnificet.

2. *Et in illis litteris Paulus est, cum monet tollere et magnificare Deum in corpore nostro.* (7) Magnificatur autem in corpore per bona opera, quæ exterius videntur, et ad quorum productionem concurrit corpus: Deus considerari potest intra nos, supra nos et circa nos: 1. Intra nos, nam cor nostrum gratia sanctificatum, est templum in quo residet Deus, imo corpora nostra sunt sacrarium Spiritus Sancti; 2. Supra nos, tanquam prima causa efficiens quæ nos produxit, et a qua essentialiter dependemus, et tanquam ultimus finis propter quem facti sumus; 3. Circa nos, quia homines qui nos circumdant, Dei deferunt imaginem. Deus qui scrutator est cordium, bonorum operum externa requirit exempla: 1. Velut fructus

(1) Tert. L. de Pœn. 11. (2) D. Hier. — (3) Tert. Apol. 46. — (4) Tert. L. de An. 3. — (5) Tert. L. de vel. Virg. 10. — (6) Ephes. 53. — (7) Tert. L. 1. ad Nat. 18. — (8) Tert. L. adv. Prax. 13.

(1) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 13. — (2) Tert. ibid. — (3) Tert. ibid. — (4) Tert. L. de vel. Virg. 10. — (5) Tert. Lib. 2. de Cult. Fem. 13. — (6) Tert. ibid. — (7) Tert. L. de Res. 10. —

gratiæ quam nobis liberaliter infudit ; 2. Velut tributa honoris majestati suæ debita ; 3. Tanquam signa externa internæ sanctitatis, quæ homines ædificent et ad eum magnificandum excitent. Quo sensu Basilius Magnus humanum corpus *psalterium* (1) vocitat quasi ipsa corporis structura instrumentum sit ad concinendos Deo hymnos. Ipsæ etiam corporis actiones, in quibus nihil inconcinnum apparet, hymni sunt ad Dei gloriam decantati ; præsertim si a gratia procedant : at inter omnia opera ea quæ fecit Christus Dominus, Deum maxime magnificant, cujus gloriam semper quæsivit tum vocibus, tum actionibus. *Detrahe voces Christi mei, res loquuntur* (2), quibus urgetur Christianus, ut sese ejus exemplo conformet.

3. *Sermonem atque rationem constat artificem videri universitatis.* (3) Divinum Verbum ad quod in producendis creaturis respexit Deus, humanatur, et Christianis imitandum proponitur, et ob hanc causam non Pater neque Spiritus Sanctus, sed Filius duntaxat in carnatus est, ut qui fuerat exemplar productionis creaturarum, esset exemplar ad quod inagendo aspicerent homines. *Infirmitas hominis, cui sine exemplo laboriosum est et difficile quod imperat Deus, imitatione boni ministri ad bonam vitam facilius erigitur.* (4) Et ut haberent homines exemplar quod imitarentur, corpus humanum assumpsit Deus, se visibilem demonstravit. Christus est hominum doctor et exemplar, ad utrumque ministerium requiritur corpus ut eos valeat docere, eisque virtutis exempla præbere. Officium doctoris non sufficiebat, addendum erat exemplaris munus. *Parum est verbis agere, sed exemplis agendum est.* (5) Utrumque adhibuit Christus ut homines facilius ad observantiam mandatorum adduceret. *Solet etiam id implere Christus quod alios docet* (6) : quod conveniens fuisse ad consummandam justitiam ipsemet declarat Salvator : « Sine modo : sic enim decet implere omnem justitiam. » (7) Quem locum sic elucidat D. Ambrosius: *Quæ est justitia, nisi quod alterum facere velis, prior ipse incipias, et tuo alios horteris exemplo?* (8) Sic consummavit justitiam Dominus, prior faciens quod aliis faciendum præcipiebat, *donec doctrinam suam impleret, qua consummata* (9) sanguinem fudit.

Binam invenio in Christo consummationem : unam salutis humanæ, aliam christianæ doctrinæ; unam passionis, actionis alteram. In cruce moriens, humanam salutem sua passione consummavit Salvator, christianam doctrinam consummavit Christus, conversans cum hominibus, eisque præbens bene agendi exempla : nam, ut fatur D. Hilarius, *exempli sui auctoritate humanæ salutis sacramenta consummat.* (1) Tria notatu dignissima dicit Hilarius : 1. Auctoritatem exempli Domini proponit. Quodvis exemplum quamdam habet auctoritatem imperandi sui imitationem. *Major est ejusmodi opera quæ non effigiem profert, sed auctoritatem* (2) ; et quo dignior est ille qui operatur, eo ejus exemplum majori auctoritate pollet. *Ingens est ad virtutem stimulatio, clarorum virorum imaginibus uti.* (3) Verum inter homines cujusvis sint dignitatis atque virtutis, et Christum, *non admittitur exemplorum peræquatio.* (4) Tanta est exemplorum quanta personarum inæqualitas, et sicut nullus hominum ad Christi dignitatem accedit, ita *nullum exemplum majus est eo* (5) quod præstitit Dominus, quo humanæ salutis sacramenta auctorat.

Proposita a Christo exempla, sacramenta vocitat Hilarius, alludens ad quædam legis gratiæ sacramenta, quæ characterem indelebilem imprimunt in suscipientium anima. Nam, ut belle ad propositum ratiocinatur Sanctus Ephrem Syrus, *opus est imago virtutis, sermo autem imaginis adumbratio est: in adumbratione vero nullus character, sed solum est characteris ac figuræ commentum.* (6) Sermo infecta virtutis delineatio est : opus vero velut arguto penicillo perfectam pingit et oculis exprimit faciendæ virtutis imaginem : delineatio et adumbratio virtutis per sermonem facta, est virtutis duntaxat commentum, nullum operandæ virtutis imprimens characterem, opus vero spectatorum oculis exhibitum imprimit eis velut characterem adsimilis virtutis, *quemdam justitiæ characterem delineans* (7), ait Basilius Seleucus. Character indelebilis in ævum perdurat, virtus quoque a bono parta exemplo, diuturnior est, operis impressa characteribus. Quod si opus recte factum virtutis imprimit characteres, quanto magis exemplum ipsius Christi, Dei simul et hominis, qui se hominibus imitandum proponit? Nam *fecit quod monuit, ostendit quod jussit, opposita est nobis forma cui imprimamur.* (8) Christi exempla sunt velut typus, quo ad similis

(1) In Psal. 29. — (2) Tert. L. 4. adv. Marc. 7. — (3) Tert. Apol. 21. — (4) D. August. L. 3. Con. Cresc. 6. — (5) D. August. in Psal. 119. — (6) Tert. L. de Car. Chr. 7. — (7) Matth. 23. — (8) Lib. 2. in Luc. — (9) Tert. L. de Fug. in Pers. 8.

(1) Can. 2. in Matth. — (2) Tert. L. de Idol. 8. — (3) Plin. L. 3. cap. 2. — (4) Tert. L. de Pud. 8. — (5) Tert. L. de Res. 58. — (6) De Perfect. Monac. — (7) Orat. 14. — (8) D. Greg. Hom. 14. in Evang.

virtutis characteres in nobis imprimenda sunt. Candacis reginæ Eunuchus fuit *Scripturæ divinæ impressus.* (1) Magna sane Eunuchi illius laus ; quod ejus facta et præclara opera sint Scripturæ sacræ impressa : sed longe major Christiani gloria, quod ipsi imprimatur Christo. Papyrus vel charta typo impressa , exprimit typi characteres : Christianus Christo impressus , in semetipso exprimit mores Christi, quo nihil gloriosius potest dici. *Idcirco filium Moysi ducis futuri instigat circumcidi Deus, ut non aspernaretur populus, videns exemplum istud in ducis filio jam celebratum.* (2) Dei Filius venit in mundum, seseque cunctarum præbuit exemplar virtutum. *Non dedignetur quod fecit Christus facere Christianus* (3) : maxime cum ad christianam vocatus sit disciplinam , ut se Christi formæ imprimat, ejusque vitam exprimat. *Ex forma dominica agat* (4), ut fatur Tertullianus : « Servator in omnibus, quicunque pietatem colere vellent , virtutis exemplar , expressam effigiem quamdam in se proposuit ; unde cunctis lineamentis illius inspectis, simile pro se quisque in vitam suam, exemplum transferret. » (5) Quod ut ad praxim redigamus, mores nostri , actiones omnes, nutus , gestus, ad illos quos exercuit Salvator, sunt conformandi. « Luceat imago ejus in confessione nostra, luceat in lectione, luceat in operibus et factis, et si fieri potest, tota ejus species exprimatur in nobis : ipse enim signaculum nostrum. » (6) Eodem modo quemlibet Christianum ad Christi imitationem urget D. Bonaventura : « Describe tibi in corde tuo mores et actus suos, quam humiliter se habuit inter homines; quam benignus inter discipulos ; quam modestus in edendo et bibendo ; quam misericors super pauperes , quibus se similem fecerat per omnia! Quomodo nullum sprevit vel horruit, etiamsi erat leprosus ; quomodo divitibus non adulabatur ; quam liber fuit a curis mundi , nec anxius pro corporis necessitatibus ; quam verecundus in visu , item quam compositus in omnibus gestis suis ; quomodo seipsum præbuit exemplum omnis boni : ut in omnibus factis et verbis tuis semper ad hunc, quasi exemplar respicias, incedens et comedens , tacens et loquens , solus et cum alio ; hæc sit sapientia tua , et meditatio et studium , semper aliquid de ipso cogitare, quo provoceris ad imitandum eum , donec formetur in te Christus. « (7)

(1) Tert. L. de Bapt. 18. — (2) Tert. L. adv. Jud. 3. — (3) D. August. Tract. 58. in Joan. — (4) Tert. L. de Idol. 18. — (5) D. Basil. de Const. Monach. 5. — (6) D. Ambr. in c. 8. Cant. — (7) In Formul. Novit. p. 1. c. 32.

Salvator *religiosissimum mundi cultum* (1) consummare voluit : 1. Per verba nos instruens hujus obligationis : *Exemplum dedi vobis ut quemadmodum ego feci, ita et vos faciatis.* (2) 2. Per Sanctorum exempla, qui *tanta probitate vixerunt, ut pars felicitatis sit, nosse quid fecerint.* (3) In te virtutis nihil præstabilius quam bona bonorum exempla, quæ probitatem spirant et sanctitatem imprimunt. In laudem Abrahami prædicat Sanctus Zeno : *Cujus conversatio lex fuit.* (4) Eodem modo de aliis Sanctis philosophatur Clemens Alexandrinus : *Quorum actiones sunt nobis pro legibus* (5) ; quia non tam suadent quam jubent virtutem. Leges sunt equidem , exempla Sanctorum , sed *leges exemplares, animatæ , rationales.* (6) Sanctiones scriptæ , emortuæ leges sunt, nec tam videntur leges quam legum cadavera , cum nihil vivide operentur : at bona exempla sunt leges exemplares, rationales , animatæ, quæ vigorem spirant ad opus , quod exemplari jussione certissime obtinent imitationem. Christus non fuit omni tempore, nec ubique vixit, neque omnes hominum conditiones et status professus est : quapropter loco sui substituit exempla Sanctorum qui fuerunt omni tempore, omni loco exstiterunt, et in quovis statu sancte vixerunt, Christumque imitati sunt, et eumdem nobis imitandum repræsentant. « In Ecclesia ista iste ordo est : alii præcedunt, alii sequuntur, et qui præcedunt exemplum se præbent sequentibus; et qui sequuntur imitantur præcedentes. Sed et illi qui se exemplum præbent sequentibus , sequuntur ipsum jam Christum. » (7) Ultra Sanctorum exemplum , 3. Semetipsum adhuc Christus in Evangelio repræsentat : *Sed vacet hoc exemplum ut humanum , aliud de auctoritate Scripturæ ipsius arripiam.* (8) Licet enim Christus a multis annis virtutis præbuerit exempla, hæc tamen ut præsentia oculis nostris objicit Evangelium. *Semper ante habes quem sequaris, Dominus exemplum in terram posuit cum Evangelium ibi reliquit, in Evangelio tecum est* (9) : et ita sive videndo Sanctorum exempla, sive legendo Evangelia, simus *aspicientes in consummatorem Jesum.* (10) Sancti Christi interpretes (*Paulus est interpres Christi*) (11) suo exemplo nos ad Christi sequelam alliciunt. Nam *fecit Christus quod docuit , fecerunt Apostoli quod ab illo didicerunt et nobis*

(1) Lact. — (2) Joan. 13. — (3) S. Zeno Serm. de Job. — (4) Serm. 3. — (5) 2. Strom. — (6) Phil. L. de Abraham. — (7) D. Aug. in Ps. 39. — (8) Tert. L. adv. Herm. 31. — (9) D. Aug. L. 50. Hom. hom. 34. — (10) Hebr. 12. — (11) D. Amb. L. 6. de Sacram.

faciendum prædicaverunt. (1) Evangelium Christi continens vitam, ad similia opera nos stimulat. Quare S. Lucas suam auspicatur historiam, sermonem faciens de omnibus *quæ cœpit Jesus facere et docere.* (2) Bene ait Evangelista, quæ cœpit facere, quia, ut acute animadvertit D. Anselmus, *quæ fecit inchoatio quædam fuit*, eadem deinceps Apostolis eorumque sequacibus facienda relinquens. Christi opera fuerunt in seipsis perfecta et consummata, tamen inceptio quædam sunt, quia ea Christianis imitanda reliquit. Christiane, non bene operans, *excidisti ab exemplo* (3) quod imitari debes, si attendas et ad Deum et ad temetipsum.

II. PARS. Consideranda est *spectaculi latitudo* (4) de qua loqui videtur Apostolus dicens: *Spectaculum facti sumus mundo, et Angelis, et hominibus.* Tribus oculorum generibus expositi sunt Christiani, scilicet Angelorum, dæmonum et hominum. Tunc autem *spectacula Christianorum sancta* (5) sunt, cum præbent exempla virtutis, quæ 1. Angelis afferunt lætitiam; 2. Dæmonibus auferunt tentandi materiam; 3. Hominibus præstant prophetiæ efficaciam.

1. *Omnis autem hominis paraturam aliqua utique potestas divinæ voluntatis ministra modulatur.* (6) Cuivis homini dedit Deus custodem Angelum, qui salutis ejus curam gereret. Quando autem Christianus cujus gerit custodiam, virtutis præbet exempla, maxime lætatur Angelus, tum quia pædagogus gaudet de bonis discipuli moribus; Angelus autem custos est hominis pædagogus, tum quia per bona opera homo ad Angelorum assurgit ruinas; lætantur autem Angeli dum eorum ruinæ replentur: tum quia Angeli nihil magis zelant quam Dei cultum: virtutis autem exemplum, ut supra dixi ex Lactantio, est religiosus Dei cultus. Tum quia lætatur Angelus dum homo sibi commissus dæmonis non succumbit tentationi; bonum autem præbens exemplum, non præstat diabolo tentandi materiam.

2. *Spiritus nequam ab ipsa etiam janua nativitatis animas aucupabundus.* (7) Adeo gravate fert diabolus quod homines sint per baptismum ab ejus servitute liberati, ut omnem captet occasionem qua adultos iterum suæ subdat tyrannidi. Verum sicut sumit ansam tentandi eos qui male agunt, ita qui bona faciunt opera, tollunt tentandi materiam; *nihil enim adversus regulam exempli licebit intelligi.* (1) Interius hominis non cognoscit dæmones; vel quia, ut vult Angelicus Doctor, secreta cordis effugiunt aciem intellectus angelici: vel, ut docet Doctor Subtilis, quia prima causa suum eis concursum denegat: ex exteriori autem interius venatur dæmon, ex malis operibus conscientiam criminosam arguit; et ex bonis operibus animi innocentiam colligit. Quare Christianus oculis diaboli expositus, *timebit adversarium, illius lividum ingenium* (2): virtutis præbebit exempla, quibus dæmoni sui notitiam eripiat, *ut malitia ad eum accessum non habeat* (3), et sic ab ejus tentatione liberabitur.

3. *Atenim supersunt alia spectacula* (4): nam Christianus oculis hominum virtutem ostentare tenetur. Christiani eamdem profitentes religionem sese mutuo ad bonum debent juvare. In quo christianæ disciplinæ utilitatem agnoscit D. Chrysostomus: *Non parva res est fratrum societas et adhortatio.* (5) Fideles, non solum sibi, sed etiam aliis debent proficere; non solum verbis eos adhortando, sed adhuc exemplis ad virtutem stimulando. *Vitam piorum non solum sibi, sed etiam aliis esse utilem decet: ut quod apud eos agi non potest verbis, obtineatur exemplis.* (6) In uno et eodem homine est Christianus interior et exterior: interior soli Deo patet, quia *Deus conspector est cordis;* (7) exterior autem oculis hominum objicitur: ille in gratia et sanctitate consistit, iste bonis exemplis denotatur, ex quibus Christianum interiorem homines conjectant: *Facies occultorum ea quæ apparent.* (8) Idcirco D. Chrysostomus asseverat externos corporis motus esse *quosdam intimi animi præcones et formas, quasdam atque expressas interioris mentis imagines, qua omnium oculis subjicerentur.* (9) Ex corporis statu motuque interiorem animi motum infert adhuc Tertullianus quia *rector animus facile communicat spiritus invecta cum habitaculo suo.* (10) Habitaculum vocat corpus, cum quo animus communicat invecta spiritus, hoc est ea quæ a spiritu in animam importantur, et quæ per gestum et actiones invenit foras, et in hominum lucem immittit. Ipse autem gestus motusque corporis, totus ex modestiæ legibus compositus, est tacita quædam admonitio, et potens ad virtutem incitamen-

(1) D. August. in Ps. 56. — (2) Act. 1. — (3) Tert. L. de Res. 52. — (4) Tert. L. de Spect. 30. — (5) Tert. L. de Spect. 29. — (6) Tert. L. de An. 37. — (7) Tert. L. de An. 39.

(1) Tert. L. de Res. 52. — (2) Tert. L. de vel. Virg. 15. — (3) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 13. — (4) Tert. de Spect. 30. — (5) In Ps. 11. — (6) D. Aug. Serm. 7. de Epiph. — (7) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 13. — (8) Tert. L. de An. 18. — (9) In c. 3. Isa. — (10) Tert. L. de Pat. 13.

tum, habens, ut fatur Tertullianus, velut prophetiæ efficaciam. *Proprie enim Apostoli Spiritum Sanctum habent, qui plane habent in operibus prophetiæ efficaciam* (1): prophetiæ efficacia certissimum ei vaticinatæ eventum præstat. Est in bonis operibus prophetiæ efficacia ob velut certitudinem operis, ad quod bonum inducit exemplum. Nam sicut prophetia divinam omnipotentiam obligat ad exsequendum quod prædixit Propheta, sic bonum exemplum divinam misericordiam quasi adstringit, ad exsequendum bonum ad quod inducit, et quod Christianus proximo præbet.

III. PARS. *Lucernas ardentes habere debemus, id est, mentes a fide accensas, et operibus veritatis relucentes.* (2) Proximi quos bono exemplo debemus illustrare et accendere, sunt in triplici differentia. Alii extranei, id est, non Christiani, sive idololatræ, sive Turcæ, sive Judæi, sive hæretici; alii domestici, sed improbi, ut Christiani criminosi; tertii domestici, sed probi, ut Christiani probi. His omnibus lucere virtutis exemplo debet Christianus: ut 1. Extraneos erudiat; 2. Pravos Christianos confundat; 3. Bonos Christianos in bono fulciat.

1. *Verum etsi eloquium quiescat aut infantia subductum, aut verecundia retentum, nam et elinguis philosophia vita contenta est, ipse habitus sonat. Sic denique auditur philosophus dum videtur.* (3) Tot Tertulliani sententias explanandas prætereo, asseverans proborum exempla majorem habere vim ad persuadendum, quam concinnati quicunque sermones. *Efficacius vitæ quam linguæ testimonium est: habent opera linguam suam, habent facundiam suam, etiam tacente lingua.* (4) Quantumvis doctus sit qui verbo docet disciplinas, *melius docemur facto quam voce.* (5) Cujus optimam subministrat D. Ambrosius rationem: « Bene facere prima doctrina est, cessantibus enim verbis, hoc ipsum docet hominem opus optimum dum videtur; quod etsi voce aures non excitet, virtute tamen corda compungit. Quis enim bonum factum videns non gaudeat, non miretur, non imitetur, ac velut tacito magistro utens, ejus exemplo non doceatur? » D. Chrysostomus bonum virtutis exemplum componit cum tuba, quæ ingenti clangore, non solum aures, sed etiam animos pulsat: et cum luce quæ tum corporis, tum mentis perstringit oculos. *Omni tuba, documenta sunt operum clariora, vitaque munda ipsa est luce fulgentior.* (1) Quod nec ipsum Varronem Gentilem latuit, cujus solemne est istud effatum: *Evidentissimum docendi genus est subjectio exemplorum.* Nihil ad convincendum validius. Nam, ut belle ait D. Chrysostomus, *hæc est ratiocinatio cui contradici non potest, quæ fit per facta.* (2) Ratiocinationi quæ fit per verba potest contradici, et si non omnes, multi tamen, imo plurimi, de ejus virtute dubitant; at ratiocinationi quæ fit per facta nemo potest contradicere, nec de ejus veritate dubitare: inde concludit D. Ambrosius: *Dictis igitur facta præcedant, quia sine factis dicta nihil prosunt.* (3)

Tria sunt doctrinæ christianæ testimonia quæ ejus veritatem certo demonstrant: 1. Miracula quæ vires naturæ creatæ superant, suntque sigilla quædam divinæ omnipotentiæ; quæ cum nequeat fallere nec falli, non potest esse testis falsitatis; 2. Martyrium: nemo enim compos rationis vitam ponit, mortemque subit nisi pro defensanda veritate; 3. Bona virtutis exempla, quæ religionis tum veritatem, tum bonitatem testantur. Tribus illis testimoniis veritas christianæ disciplinæ fulcitur. Apostoli eam 1. Miraculis comprobarunt. Constat etenim *illos maxime doctrinæ suæ fidem confirmasse, mortuos suscitasse, debiles reformasse, futura significasse ut merito Apostoli crederentur.* (4) Eam 2. Martyres suo sanguine et dispendio vitæ propugnarunt. *Sancti Martyres etsi voce taceant, factorum exemplo nos edocent; etsi lingua silent martyres, passione persuadent.* (5) Tandem 3. Virtutis exemplo veritatem christianam docent probi Christiani, *quos vidisse erudiri est.* (6) Horum vitam innocuam ad fidem persuadendam miraculis etiam validiorem existimat D. Chrysostomus (7), nam bonis suis moribus, et convincunt extraneos, et malos confundunt Christianos.

2. *Quis non æmulum suum cum videt, patitur? Quis oculis in eum potest, in quem mentibus non potest?* (8) Mali Christiani, bonorum exempla, nec mentibus, nec oculis pati possunt. Non mentibus, quia ab illis convincuntur; non oculis, quia adhuc ab eis confunduntur. Quod si ex sententia cujusdam gentilis imagines emortuæ magnatum et heroum, non imitantes eorum fortitudinem, de pusillanimitate arguunt: *ex-*

(1) Tert. L. de Exh. Cast. 4. — (2) Tert. L. 4. adv. Marc. 29. — (3) Tert. L. de Pall. 5. — (4) D. Cypr. L. de dup. Mart. — (5) D. Ambr. Serm. 76.

(1) In c. 5. Matth. — (2) Hom. 3. in 1. Cor. — (3) In c. 5. Matth. — (4) Tert. L. de Præs. Hær. 44. — (5) D. Ambr. Serm. 76. — (6) Ennod. p. 445. — (7) Hom 7. in Joan. — (8) Tert. L. de Pall. 5.

probrantibus quotidie spectatores imbelles, (1) quanto magis bonorum Christianorum exempla, *tanquam simulacra quædam animata proposita vitæ* (2), improbos arguunt Christianos? Dux exercitus, ut suos milites ad strenue decertandum stimulet, proponit eis tum propriam, tum commilitonum magnanimitatem, ut eos confundat, si ducis et commilitonum non imitantur virtutem : eodem modo Christus, dux noster, semetipsum proponit exemplar, ut scelerosos suo confundat exemplo. *De occursu meo vitia suffundo.* (3) Deinde oculis eorum objicit bonorum probitatem, ut rubore eos afficiat. *Grande pallii beneficium est, sub cujus recogitatu improbi mores vel erubescunt.* Quod pallio tribuit Tertullianus hoc conferamus virtuti, *sub cujus recogitatu improbi mores vel erubescunt.* Quot virtutes ad praxim redigunt probi Christiani, tot sunt partes quæ improbos accusant, tot testes quæ adversus eos in judicio ferent testimonium. Nam, ut ait D. Augustinus, *tot judicibus inops astabo, quot me præcesserunt in opere bono; tot convincar testibus quot mihi præbuerunt bene vivendi exempla.* Quapropter boni Christiani debent virtutis præbere exempla, non solum *ut malis exemplo et testimonio sint* (4), sed etiam ut bonos ad virtutis incrementum accendant.

3. Ad quod eos hortatur ipsemet Salvator, lucem mundi nuncupans. *Quid autem nos Dominus lucem mundi vocat, si non relucemus in tenebris, et exstamus inter demersos?* (5) De christiana disciplina tanquam *de religione solis* (6) fatur Tertullianus: tum quia Christum justitiæ Solem auctorem recognoscit, qui ideo nuncupatur *hujus gratiæ disciplinæque illuminator* (7), tum quia Christiani velut soles, virtutis exemplo lucere debent. *Post solis receptum* (8) lucis debent radiis splendescere, eademque præstare munia in religione, quæ præstat sol materialis in universo. Sol autem tria animantibus subministrat, 1. Eos illuminat; quare *diem solis* (9) vocitat Tertullianus; 2. Accendit et inflammat; *si quidem sol ignis* (10) 3. Eos velut fax ducit, quia *diei de suo cumulat.* (11) Christiani bonis operibus hæc tria aliis Christianis suppeditant : 1. Eos illuminant suo exemplo; quod *ipsius solis radio putem scriptum ita claret.* (1) 2. Eos ad virtutem accendunt et inflammant; quomodo istud Davidicum intelligit Isidorus Pelusiota: *Carbones succensi sunt ab eo, hoc est; sancti viri a Deo.* (2) Ut autem carbo ignitus et accensus carbones exstinctos accendit, ita Sancti Dei amore incensi suo exemplo alios ignis charitate inflammant. Quod in semetipso expertus est D. Augustinus : *Exempla servorum tuorum congesta in sinum cogitationis nostræ, urebant et absumebant gravem temporem.* Tandem 3. Eis ad bene vivendum facem præstant. *Probum vestrum coram hominibus appareat* (3), ut eis viæ et vitæ sitis ductores. Quare Theophylactus (4) eos confert speculæ supra montes, rupes vel turres positæ ad demonstrandum iter navigantibus.

Verum si bonum exemplum extraneos erudit, pravos confundit, et bonos ad perfectionem accendit, malum econtra exemplum, ad vitium inducit. *Scandalum non bonæ rei, sed malæ exemplum est, ædificans ad delictum.* (5) Plures sunt tamen hac ætate qui prava suo exemplo *Spiritum scandalo permovent* (6), et depravatis suis moribus, 1. Dæmonum malitiæ patrocinantur. Etenim *dæmones quærunt organa per quæ scandala operentur.* (7) 2. Contra dilectionem quam debent proximo, eum scandalizant. *Adversum filium matris tuæ ponebas scandalum*, et suo pravo exemplo ad peccandum alliciunt, *et peribit infirmus in tua scientia* (8); quantumvis utrumque prohibeat Apostolus, *ne ponatis offendiculum fratri, vel scandalum.* (9) 3. Sese divinæ maledictioni subjiciunt. *Væ mundo a scandalis* (10), beatitudine privant et damnationi exponunt. « Nemo sibi vivit, et nemo sibi moritur; et ideo omnis homo, quantiscunque exemplum sanctæ conversationis præbuerit, cum tantis et pro tantis ad præmia æterna perveniet, et econtrario quod exemplum malæ vitæ et perversæ actionis ostenderit, quantiscunque suis malis moribus ad iniqua opera provocaverit, cum tantis et pro tantis æterna supplicia sustinebit? » (11) Christiane, noli dare scandalum, si æternam vis vitare damnationem; bona præbe exempla, si æternam vis acquirere beatitudinem.

(1) Plin. L. 3. c. 2. — (2) S. Basil. Ep. 1. — (3) Tert. L. de Pall. 5. — (4) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 13. — (5) Tert. ibid. — (6) Tert. Apol. 16. — (7) Tert. Apol. 21. — (8) Tert. L. de Orat. 10. — (9) Tert. Apol. 16. — (10) Tert. L. de An. 8. — (11) Tert. L. 2. ad Nat. 5.

(1) Tert. L. de Res. 47. — (2) Lib. 1. Ep. 1. — (3) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 13. — (4) In Ep. ad Philip. (5) Tert. L. de vel. Virg. 3. — (6) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 2. — (7) Origen. in Ps. 49. — (8) 1. Cor. 8. — (9) Rom. 14. — (10) Matth. 18. — (11) D. Aug. in Comm. Serm. 33.

CHRISTUS.

SCHOLIUM.

Christus 1. *Nascitur ;* 2. *Circumciditur ;* 3. *Rex agnoscitur ;* 4. *Crucifigitur;* 5. *De sepulcro egreditur ;* 6. *In cœlum assumitur.*

CONCIO PRIMA.

Iste *Dei radius, ut retro semper prædicabatur, delapsus in virginem quamdam, et in utero ejus caro figuratus, nascitur* (1): admiranda prorsus divina corporatio ob multa miracula in illa contenta, quæ mentis humanæ superant aciem. Nam, 1. Verbum æternum humanatum est in tempore, absque vera et intrinseca Deitatis mutatione : mutatio etenim nequit fieri nisi per deperditionem, vel per acquisitionem perfectionis. Omne quod mutatur *desinit esse quod fuerat, et incipit esse quod non erat. Deus autem neque desinit esse, neque aliud potest esse.* (2) In incarnatione autem Verbum assumpsit humanitatem, *permanente tamen Verbo in sua natura incommutabiliter* (3); 2. Tres Divinæ Personæ una et eadem potentia et actione Produxerunt Incarnationis mysterium, et quamvis unam et eamdem habeant essentiam, et sint inseparabiles ad invicem, *inseparatos ab alterutro Patrem, et Filium, et Spiritum testor* (4); attamen solus Filius humanam assumpsit naturam. Quod docet Tertullianus adversus Praxeam, aliosque hæreticos Patripassianos nuncupatos, asseverantes *ipsum Patrem descendisse in Virginem, ipsum ex ea natum, ipsum passum, denique ipsum Jesum Christum.* (5) Quomodo autem solus Filius potuerit incarnari sine Patre et Spiritu Sancto, familiari comparatione declarat D. Augustinus : « Citharam respice (1), ut musicum melos sonis dulcibus reddat, tria pariter adesse videntur : ars, manus et chorda : et tamen unus sonus auditur, ars dictat, manus tangit, resonat chorda. Tria pariter operantur, sed sola chorda personat, quod auditur : nec manus, nec ars sonum reddunt, sed cum chorda pariter operantur. Sonum sola chorda excutit, carnem solus Christus accepit. Operatio in tribus constat : sed quomodo pertinet ad solam chordam soni redditio, sic pertinet ad solum Christianum carnis humanæ susceptio ; 3. Duæ naturæ infinitæ ad invicem distantes eadem hypostasi subsistunt, et uniuntur in persona Verbi, atque ex hac unione constituitur Christus *homo Deo mistus.* (2) 4. Unio hypostatica est inseparabilis : et quamvis triduo mortis Christi anima ejus exstiterit separata a corpore, tamen Verbum divinum tum animæ, tum corpori remansit unitum ; juxta istud effatum receptum a theologis, et mutuatum a D. Damasceno, « quod semel assumpsit, nunquam dimisit. » 5. Duæ naturæ, divina scilicet et humana, in persona Verbi uniuntur absque ulla confusione. Nam, ut ait Tertullianus, hæreticos qui in Christo duas confundebant naturas, feriens : *Videmus duplicem statum, non confusum, sed conjunctum in una persona, Deum et hominem Jesum* (3) 6. Utraque natura in Christo personaliter unita, conservat perfectiones et qualitates sibi proprias. *Ita utriusque substantiæ census, hominem et Deum exhibuit : hinc natum, inde non natum ;*

(1) Tert. Apol. 21. — (2) Tert. L. adv. Prax. 27. — (3) D. August. Ep. 102. ad Evod. — (4) Tert. L. adv. Prax. 9. — (5) Tert. L. adv. Prax. 1.

(1) Serm. 3. de Temp. — (2) Tert. Apol. 21. — (3) Tert. L. adv. Prax. 27.

hinc carneum, inde spiritalem; hinc infirmum, inde præfortem; hinc morientem, inde viventem. Quæ proprietas conditionum, divinæ et humanæ, æque utique naturæ utriusque veritate dispuncta est. (1) 7. Ratione unionis hypostaticæ est inter naturam divinam et humanam, communicatio idiomatum, in Christo : siquidem quæ Deo sunt propria, homini tribuuntur, et econverso quæ ad hominem pertinent, tribuuntur Deo. *Miscente in semetipso hominem et Deum; in virtutibus, Deum; in pusillitatibus, hominem: ut tantum homini conferat, quantum Deo detrahit.* (2) Quantum vero detrahat Deo, ex Christi nativitate evidentissime constat, in qua 1. Deus magnus dejicitur; 2. Deus dives pauper efficitur; 3. Deus impassibilis, doloribus et passionibus subjicitur.

I. PARS. Asseverat merito Tertullianus *Deum nec ignorari potuisse ratione magnitudinis.* (3) Deus nequit ignorari, quia ejus existentiam ratio cunctis hominibus evidenter demonstrat, et fides Christianos infallibiliter docet : utraque ejus adhuc magnitudinem testatur. Quare Vates Regius Dei consummat elogium, prædicans illum magnum: *Magnus Dominus et laudabilis nimis* (4), et ideo multum laudabilis, quia magnus. Alexander Macedo et Pompeius Romanus vocitati sunt magni, verum immerito : nam *Pompeius Magnus solo suo theatro minor* (5); et quantumvis profana gentilitas laudet *de sublimitate Alexandrum* (6), Tertullianus sapienter existimat illum *magnum regem gloria minorem* (7) : et ita nec Pompeius nec Alexander vere possunt magni prædicari, cum ille theatro suo, iste sua gloria minor sit. Deus solus de magnitudine est commendandus : quia est ipsamet infinita magnitudo in abstracto, quam secundum totam perfectionis latitudinem continet. *Magnitudo Deus dicitur* (8), quæ cum sit toti Trinitati communis, Filius etiam est magnus. *Videns parvulum, cogita magnum.* (9) Et si parvitas ei competat ratione humanitatis, magnitudo illi competit ratione divinitatis : at res omni admiratione digna : Deus ille magnus dejicitur 1. Infra Deum; 2. Infra Angelum; 3. Infra hominem.

1. *Filius in effigie Dei constitutus, non rapinam existimavit esse se æqualem Deo.* (10) Qui celsitudinem occupat sibi indebitum, hujus est raptor; qui vero magnitudinem sibi propriam possideret, hujus non est furator nec usurpator. Christus in forma Dei constitutus, non rapinam arbitratus est pariari Patri æterno, quia habet eamdem cum Patre divinitatem : in Incarnatione tamen *exhausit semetipsum, formam servi accipiens.* (1) Ante Incarnationem erat æqualis Patri, post Incarnationem est minor Patre, *sicut ipse profitetur, quia Pater major me est.* (2) 2. Ante Incarnationem erat independens a Patre, quia ab illo procedebat, non tanquam effectus a causa, quod dependentiam importat, sed ut Verbum genitum a principio generante, quod nullam sonat dependentiam : at post Incarnationem, in qua *nasci se Deus in utero patitur Virginis* (3), ab illo essentialiter dependet, seque ejus servum humiliter profitetur : *Ego servus tuus et filius ancillæ tuæ.* (4) 3. Ante Incarnationem erat *splendor gloriæ* : at post Incarnationem ingloriosus apparet : *Si inglorius, si ignobilis, si inhonorabilis, meus erit Christus, talis enim habitu et aspectu annuntiabatur.* (5) 4. Ante Incarnationem major erat Angelis; at post Incarnationem *minoratus canitur in psalmo: Modicum quid citra Angelos* (6): humanam etenim assumens naturam infra Angelos dejicitur.

2. *Deum prædicantes, sub quo universa.* (7) Angeli quoque inter creaturas primates Deo subjiciunt : credentes autem Christum *in humilitate conditionis humanæ constitutum* (8), ipsum quoque Angelis inferiorem confiteri debemus, qui est *minoratus a Patre modicum quid citra Angelos.* (9) Aliorsum (10) fuse demonstratum est in quibus homo Christus sit inferior Angelis : nunc sufficiat dicere quod *Angeli stupent videntes infra se, quem super se semper adorant.* (11) Quod si Christus *minoratus modicum citra Angelos*, supernos spiritus in admirationem rapit, quanto magis stupent, considerantes eum infra homines dejectum ?

3. Christus nuncupatur *rex regnum ob sublimitatem magnitudinis et subjectionem cæterorum graduum.* (12) Verum dignitatem regiam sub servili occultavit conditione; nam *venit in mundum, non deposita, sed seposita majestate* (13) : tantum abest ut imperium in alios exerceret, quin aliis semper obsecutus est. Habuit etenim *molestos semper Cæsaris cen-*

(1) Tert. Lib. de Car. Chr. 5. — (2) Tert. L. 2. adv. Marc. 27. — (3) Tert. L. 1. adv. Marc. 27. — (4) Ps. 47. — (5) Tert. L. de Spect. 10. — (6) Tert. Apol. 11. — (7) Tert. L. de Pall. 4. — (8) Tert. L. 2. adv. Marc. 2. — (9) D. Bern. Serm. 3. de Adv. — (10) Tert. L. adv. Prax. 7.

(1) Tert, L. 5. adv. Marc. 20. — (2) Tert. L. adv. Prax. 9. — (3) Tert. L. de Pat. 3. — (4) Ps. 115. — (5) Tert. L. 3. adv. Marc. 17. — (6) Tert. L. adv. Prax. 9. — (7) Tert. L. de Test. An. 2. — (8) Tert. L. adv. Jud. 9. — (9) Tert. L. de Cor. Mil. 14. — (10) T. 1. Tract. de Angel. Conc. 4. — (11) D. Bern. Serm. 4. de Adv. — (12) Tert. L. adv. Jud. 14. — (13) D. Hilar. Hom. 2.

sus (1), et in stabulo Bethleemitico nascitur, ut Augusti obtemperaret imperio. *Natus adolescere sustinet, et adultus non gestit agnosci* (2); incognitus inter homines conversatur quasi *nullificamen populi* (3); dum cognoscitur, sibi debitos rejicit honores, et infra Joannem se dejicit a quo baptizatur: *Et a servo suo tinguitur* (4), infra discipulos quibus lavat pedes: *Aquam ipse levandis discipulorum pedibus ministravit* (5); tandem infra cunctos homines, in quorum conspectu *omni se humilitate dejecit.* (6) Cæteri homines propriam habent personalitatem, hac caret Christus *deficiens citra filios hominum* (7), et fortasse ob hanc causam *vermem se pronunciat, et non hominem, ignominiam hominis et abjectionem populi* (8)

Multiplici autem de causa *ille Dominus in humilitate et ignobilitate incessit* (9): nam 2. Non est inventus illi locus in diversorio, ut nos illi paremus hospitium. *Ad hoc enim Deus hominem suscepit in se, ut nos Deum susciperemus in nobis.* (10) Dei Filius in sinu Patris ab æterno residet, in sinu Matris habitat in tempore, et adhuc in sinu nostro suscipi desiderat; 2. Humiliter pro nobis voluit nasci, ut in illo gloriose renascamur: *Ad illum pertinet propter nos nasci, ad nos pertinet in illo renasci* (11): in Christo autem renascimur per baptisma, in quo cœlestem habemus nativitatem. *Nove nasci debebat, novæ nativitatis dedicator* (12): 3. Ut sua dejectione jacentem hominem sublevaret: *Exaltavit se homo, et cecidit; humiliavit se Deus, et erexit.* (13) 4. Ut sua humilitate, humilem sublimaret hominem. *Deus pusillus inventus est, ut homo maximus fieret.* (14) Nam et Christi humanitas ad unionem hypostaticam elevata est, et Maria divinæ maternitatis honore donata est: cæteri etiam cum Verbo humanato habent affinitatem. *Excelsus humiliatus: quo fructu? ut ejus humilitate sublevemur, ejus minoritate magnificemur.* (15) 5. Ut nos divinitatis suæ faceret participes, *Deus homo factus est, ut homo fieret Deus* (16): quod in Incarnatione adimpletum est, ubi homo factus est Deus per unionem humanitatis cum divinitate in persona Verbi. Sed adhuc, ut ait D. Augustinus, *ille æqualis Patri in forma Dei, in forma servi factus est nobis similis; reformavit nos ad similitudinem Dei: unicus Filius Dei multos filios hominum facit filios Dei.* (1) Verum maxime dejicitur Dei Filius; ut 1. Dæmonis superbiam detriumphet; 2. Hominis superbiam sanet; 3. Sanati hominis superbiam condemnet.

Superbia est perversæ celsitudinis appetitus. (2) Hoc appetitu æstuans Lucifer perverse celsitudinem concupivit, et quia, ut ait D. Augustinus, *superbiam sequitur invidia tanquam filia pedissequa* (3), dæmon invidens homini, eum ad superbiam sufflammavit et superbia inflatum detriumphavit. *Magna miseria homo superbus, sed major misericordia humilis Deus* (4), qui humanatur seseque dejicit. *Deus tanquam suæ contumeliæ propulsator, velut adversus superbiam suscepit singulare certamen: tanquam dicat: Meus iste adversarius est qui me lacessit: mihi debetur ista congressio.* (5) Semel et iterum divino Verbo contumeliam irrogavit superbus dæmon, in cœlo dum ei adorationem debitam recusavit; in terra, dum hominem ad sui imaginem et similitudinem formatum, astutia et malitia prostravit. Ut contumeliosum dæmonem debellaret Dei Filius, *contumeliosus sibi est* (6), et sua humilitate tumentem de sua victoria diabolum detriumphavit: *Superbia captivatoris, redemptoris humilitate destruitur* (7), et adhuc, 2. Humana superbia sanatur. *Totum Dei penes nos dedecus, sacramentum est humanæ salutis.* (8) Contraria contrariis curantur. Christi humilitas *summum medicamentum quo superbiæ nostræ sanaretur tumor.* (9) Animadvertit Hugo Victorinus quod « cum Roma victrix super regna omnia superbo fastu caput extulisset, tunc ergo dominante superbia humilis venit, ut de sua humilitate celsitudinem mundi destrueret; » (10) et, ut ait D. August. *superbiam sic odit Deus, ut contra hanc unam se humiliaverit Altissimus* (11), et sua humilitate tumidam hominum damnavit superbiam. Christiane, *vel hoc te commonefaciat omnes hujus seculi potestates et dignitates non solum alienas, verum et inimicas Dei esse* (12); idcirco tanquam inimicas a Christiano alienas et diaboli proprias, sua condemnavit humili-

(1) Tert. L. de Car. Chr. 2. — (2) Tert. L. de Pat. 3. —(3) Tert. L. 3. adv. Marc. 17. — (4) Tert. L. de Pat. 3. —(5) Tert. ib. —(6) Tert. L. de Car. Chr. 4. — (7) Tert. L. adv. Jud. 14. — (8) Tert. ib. — (9) Tert. L. de Idol. 18. —(10) D. Aug. Serm. 13. de Nat. Dom. —(11) D. Aug. Serm. 16. de Nat. Dom. — (12) Tert. L. de Car. Chr. 17. — (13) D. Aug. L. 1. de Symb. 3. — (14) Tert. L. 2. adv. Marc. 27. — (15) D. Bern. Serm. 3. in Cant. — (16) D. Aug. Serm. de Divers. Serm. 52.

(1) D. Aug. Serm. 16. de Nat. D. — (2) D. Aug. L. 14. Civ. 3. — (3) Lib. de S. Virginit. c. 31. — (4) D. Aug. L. de Catec. Rud. 4. — (5) D. Ambr. in Ps. 118. — (6) Tert. L. de Pat. 3. — (7) D. Aug. L. 2. de Pec. Orig. 40. — (8) Tert. L. 2. adv. Marc. 27. — (9) D. Aug. Lib. 8. de Trin. 5. — (10) Lib. 4. de Van. Mund. 4. — (11) Lib. de S. Virginit. 40. — (12) Tert. L. de Idol. 18.

tate. Nam, ut ratiocinatur ibidem Tertullianus, *si potestatis jus quoque nullum ne in suos quidem exercuit, quibus sordido ministerio functus est; si regem denique fieri, conscius sui regni, refugit; plenissime dedit formam suis, dirigendo omni fastigio et suggestu tam dignitatis quam potestatis.* (1) In potestate autem, dignitate, gloria et majestate venisset in mundum Christus Dominus, *nisi gloriam seculi alienam et sibi et suis judicasset. Igitur quam noluit rejicit, quam rejecit damnavit, quam damnavit in pompa diaboli deputavit. Non enim damnasset nisi non sua; alterius autem esse non possent, nisi diaboli, quæ Dei non sunt.* (2)

Christianus a superbia debet esse alienus, tum quia superbia est diabolica; diabolo autem in baptismate renuntiavit: *Diaboli pompam ejerasti* (3); tum quia est aliena a Christiano: *Nobis autem nullum gloriæ studium est; quia gloria exaltationis ingenium est: porro exaltatio non congruit professoribus humilitatis ex præscriptis Dei* (4); tum quia a Christo damnata: *Deus humilis est, desinat homo esse superbus.* (5) Verum quantumvis superbia sit diabolica, quantumvis a Christiano aliena, quantumvis Christi humilitate damnata; attamen, proh dolor! *per superbiam factum est et fit ut Christi humilitas vilescat iis qui hujus seculi diligunt excellentiam.* (6)

Nonnulli humilitatem erubescunt; alii eam velut indignam aspernantur; tertii velut sibi contrariam aversantur. Verum immerito: nam, 1. Christiano non est erubescenda humilitas, quam nascens, vivens et moriens Christus non erubuit. *Salvus sum si non confundar de Domino meo: Qui mei, inquit, confusus fuerit, confundar et ego ejus. Alias non invenio materias confusionis, quæ me per contemptum ruboris probent bene impudentem, et feliciter stultum.* (7) Natus est Dei Filius in præsepio, dejecit se infra homines. Tandem *crucifixus est Dei Filius: non pudet, quia pudendum est.* (8) Licet enim tot humilitatis acta erubescenda videantur hominibus seculo addictis, non tamen Christianis, qui Dominum imitari non censent erubescendum: « Quid superbis, homo? Deus humilis propter te factus est, puderet te fortasse imitari humilem hominem, saltem imitare humilem Deum. » (9) Nec te 2. Indignum existimes quo Deus se indignum non judicavit. Humilitatem Deo indignam clamitent impii: *quodcunque Deo indignum, mihi expedit* (1) « Cujus humilitas, nulli aspernanda divitum, nulli erubescenda nobilium, nec enim in tantum provehi potest quilibet felicitatis humanæ fastigium: ut existimet sibi pudendum quod manens Deus in forma Dei, Deo non est arbitratus indignum. » (2) Tandem 3. Qui in Christo etiam humilitatem aversantur, similes sunt Marcioni quem sic insequitur Tertullianus: *Quid enim indignius Deo? quid magis erubescendum, nasci, an mori? carnem gestare, an crucem? circumcidi, an suffigi? educari, an sepeliri? in præsepe deponi, an in monumento recondi? Sapientior eris, si nec ista credideris. Sed non eris sapiens, nisi stultus in seculo fueris, Dei stulta credendo.* (3) Hæc tela in Marcionem vibrata feriunt impium illum Christianum qui ne superbiam deponat, humilem Christi nativitatem, vitam et mortem aversatur. Nam expostulo a te an Christi credas nativitatem necne? Si non credis, *non es Christianus, non credendo quod creditum Christianos facit.* (4) Si credis, *parce unicæ spei totius orbis: quid destruis necessarium dedecus fidei?* (5) Quid aversaris humilem Christi nativitatem, quæ est salutis tuæ fundamentum? quid impudentissime de te præsumis, credens Deum pro tanta dejectione inclinatum? « Quid enim magis indignum; quid detestandum amplius; quid gravius puniendum, quam ut videns Deum cœli parvulum factum, ultra apponat magnificare se homo super terram? Intolerabilis impudentia est, ut ubi sese exinanivit majestas, vermiculus infletur, et tumescat. » (6)

Christus ut suos dejiceret discipulos, statuit parvulum in medio eorum, et ut tumentem Christianorum deponat superbiam, semetipsum parvulum statuit in medio eorum: *Ecce parvulus in medio statuitur, id est, Christus, studeamus effici sicut parvulus iste, discamus ab ipso quia humilis est.* (7) Christiane, ut discas humilitatem, non te ad publicanos et peccatores mitto, sed ad Regem cœli te mitto; sed ad eum qui dominatur Angelis immortalibus; sed ad eum qui cuncta de nihilo produxit; sed ad eum qui in forma Dei est æqualis Patri; sed ad eum *quem certe humilem charitas, non humilitas fecit* (8); sed ad eum qui exinanitus est, ut te ad humilitatem suo provocaret exemplo.

(1) Tert. L. de Idol. 18. — (2) Tert. ib. — (3) Tert. L. de Idol. 18. (4) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 5. — (5) D. Aug. in Ps. 128. — (6) D. Aug. in Ps. 71. — (7) Tert. L. de Car. Chr. 5. — (8) Tert. ibid. — (8) D. Aug. Tract. 25. in Joan.

(1) Tert. L. de Car. Chr. 5. — (2) D. Leo. Serm. 2. de Res. — (3) Tert. L. de Car. Chr. 5. — (4) Tert. L. de Car. Chr. 2. — (5) Tert. L. de Carn. Chr. 5. — (6) D. Bern. Serm. 1. de Nat. — (7) D. Bern. Hom. 3. sup. Missus est. — (8) D. August. L. de S. Virginit. 37.

Credimus pro nobis Deum hominem factum, ad humilitatis exemplum. (1) Sibi consentiens D. Augustinus concionantem inducit Christum: « Video te, bone Jesu, oculis fidei tanquam in concione generis humani clamantem et dicentem : Venite ad me et discite a me. » (2) Quid ut discamus ? non mundum fabricare, non cuncta visibilia et invisibilia creare, non in ipso mundo miracula facere et mortuos suscitare, sed quia humilis sum corde. *Huccine redacti sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ Dei, absconditi in te, ut hoc pro magno discamus, quoniam humilis es?* (3)

Cœlestis ille concionator et Doctor, toto vitæ decursu docuit et prædicavit humilitatem, sed potissimum nascens Christianos ad humilitatem erudit : *Omnis hujus nativitatis scola, humilitatis est officina.* (4) Omnes nascentis Dei circumstantiæ humilitatem ejus annuntiant, et homines ad deponendam arrogantiam stimulant : *Si enim Deus, et quidem sublimior, tanta humilitate fastigium majestatis suæ stravit* (5), nonne tumentem hominem dejicit et condemnat ? Quem sic increpat D. Bernard. « Erubesce superbire, cinis, Deus se humiliat, et tu te exaltas ? Deus se hominibus subdit, et tu dominare gestiens hominibus, tuo te præponis auctori ? quoties hominibus præesse desideras, toties Deum præire contendis. Si hominis, o homo, dedignaris imitari exemplum, non erit tibi indignum sequi auctorem tuum, » (6) qui est magnus et dejicitur, ut tuam confundat curiositatem et opulentiam.

II. PARS. *Deus in omnia sufficit* (7), quia est plenus, dives, abundans et omnimodam ex semetipso possidet opulentiam. Homines cujusvis sint conditionis, sunt in *penuria mundi*, (8) indigentque elementis, mixtis, sideribus arboribus, animantibus, hominibus, supernis spiritibus. Reges quoque qui inter homines supremum dignitatis obtinent gradum, indigent consiliariis, ad regni gubernationem ; subditorum vectigalibus, ad regiæ majestatis sustentationem ; militibus, ad vitæ conservationem ; exercitibus ad imperii propugnationem. Deus solus nullius indiget auxilio. *Indignum ut magnus ille Deus alicujus opera indigeret* (9) ; ideoque Regius Vates ex illa non indigentia, Divinitatis agnoscit veritatem. *Dixi Domino : Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges.* (10) Nostra non indiget sapientia, quia est summe sapiens ; non indiget nostra potentia, quia est omnipotens ; non indiget nostris divitiis, quia infinite dives est ; nec indiget nostro servitio, quia antequam Angeli, homines, cœlum et terra, aliæque creaturæ essent, sibi sufficiens erat. *Ante omnia enim Deus erat solus ipse sibi, et mundus, et locus, et omnia.* (1) Verum si ad præsepe fidei injiciamus oculos, videbimus Deum illum divitem, abundantem, sibi sufficientem *in illa penuria mundi.* (2) Tale mysterium nonnisi cum stupore contemplatur D. Augustinus : « O mira et inexquisita compago ! nova et inaudita commixtio ! Incorporeus carne vestitur, numeratur in seculo qui est ante secula, qui immensus est loco bene capitur ; divites constituens, pauper efficitur ; » (3) et Christus extrema egestate premitur. Dixit alias Paulus : *Deus non est indigens aliquo* (4), quia, ut elucidat Tertullianus, *non decebat Deum alicujus eguisse.* (5) Verum pace Sancti Apostoli et tanti Doctoris venia, Deus nullius indigens humanatus est, ut omnibus egeret. Quare D. Bernardus Deiparam sic alloquitur : *In te sola Deus et Dei Filius incarnatus est, rex dives et prædives exinanitus ; sed quo fructu ?* (6) Ut 1. Suo exemplo paupertatem commendaret ; 2. Sua paupertate homines ditaret ; 3. Sua egestate vanam mundi opulentiam condemnaret.

1. Alia est *fraudatoria mendicitas* (7) ; alia est *altissima paupertas.* Fraudatoria mendicitas specie tenus talis est : incautos defraudat, et post terrena bona semper anhelat. Altissima paupertas econtra est vera, virtute fulcitur, boni præbet exemplum et conducit ad cœlum. Non fraudatoria, sed vera fuit Christi paupertas, quam ostentavit 1. In incarnatione in qua *Sermo carnescit* (8) : et humana quam assumpsit natura, propria personalitate privatur ; 2. In Nativitate, in qua cæteris hominibus conformatus, nascitur nudus et cunctis despoliatus fortunæ bonis. Constat etenim *Deum in figura et reliquo ordine humanæ conditionis diversatum, conformasse semetipsum humanitati.* (9) 3. In Circumcisione, ubi *ignobilitatis argumenta* (10) demonstrat et apparet in similitudinem carnis peccati : peccatum autem est egestas maxima ; 4. In præsentatione, duas offerens columbas, quo pretio redimebantur pauperes ; 5. Toto vitæ decursu : nam

(1) D. Aug. L. 8. Tract. 5. — (2) Lib. de Virginit. 35. — (3) D. Aug. Serm. 10. de Verb. Dom. — (4) D. Aug. Serm. 18. de Nat. — (5) Tert. . 2L. adv. Marc. 27. — (6) Serm. 1. Sup. Missus. est. — (7) Tert. L. de Pœn. 3. — (8) Tert. Lib. de Resur. 8. — (9) Tert. Apol. 11. — (10) Ps. 15.

(1) Tert L. adv. Prax. 5. — (3) Tert. L. de Pat. 13. — (3) Serm. 13. de Temp. — (4) Act. 17. — (5) Tert. L. adv. Herm. 23. — (6) Serm. 3. de Annunt. — (7) Tert. L. 2. ad Nat. 14. — (8) D. August. Serm. 13. de Temp. — (9) Tert. L. 2. adv. Marc. 27. — (10) Tert. L. adv. Jud. 14.

mendicus fuit, nec habuit ubi reclinaret caput, sed *peregrinabundus advenit, e virgineo emicans thalamo.* (1) 6. In morte; nam in Calvario etiam tunica denudatus crucifigitur; 7. Post mortem; nam in alieno sepelitur sepulcro. 8. In Eucharistiæ sacramento, ubi corpus ejus loco non circumscribitur. Tanta tamque multiplex Christi inopia, divitiarum contemptum et paupertatis amorem ingenerat. *Nec major ad pecuniæ contemptum exhortatio subjacet, quam quod ipse Dominus in nullis divitiis invenitur.* (2)

Beatus qui intelligit super egenum et pauperem. (3) Beatus qui Christi in præsepio nascentis serio recogitat paupertatem, quæ est signum ab Angelis demonstratum ad illum cognoscendum : « Hoc vobis signum : invenietis infantem pannis involutum. » (4) Filii principum, purpura, bysso, auro, argento induti et ornati dignoscuntur ; Dei vero Filius, *cujus est et orbis qui regnatur, et homo ipse qui regnat* (5), cognosci voluit, non purpuræ et auri pretiositate, sed vilis panniculi paupertate. « Statim ut uterus maternus Christum effudit, vilissimis circumdatur pannis : pannis siquidem induitur ille pro nobis, qui cum crearet omnia, terras luce perfudit, cœlum sideribus adornavit, et ignea solem claritate vestivit. » (6) Christus Dominus terram floribus exornavit, cœlum sideribus illustravit et ut paupertatem commendaret se vilissimis induit pannis. « Signum magnum apparuit in cœlo, mulier amicta sole : » (7) Magnum sane miraculum mulier de terra ad cœlum sublimata, et pretiosissima solis chlamide contecta ; sed longe majus miraculum, Deus qui terram vestit floribus, arbores frondibus, pecora velleribus, aves pennis, orbes fulgoribus, de cœlo ad terram provolutus, et vilissimis pannis indutus. « Notandum solertius quod signum nati Salvatoris datur infans, non tyrio exceptus ostro, sed pannis squalentibus involutus, non in ornatis auro stratoriis, sed in præsepibus inveniendus. » (8) Hoc enim signo cognoscitur et ab aliis hominibus discriminatur.

Christus Dominus voluit nasci in stabulo, et pannis involvi vilissimis, ut paupertatem doceret exemplo. « Cœpit ab ea hora, qua mundo apparere voluit, prius facere quam docere altissimam paupertatem, rerum omnium abdicationem, ut ei non essent panni nisi viles, non suæ, sed alienæ ædes, non amicorum, non consanguineorum, non conducti stabuli determinati hospitis, sed loci vagi, atque communis ; ut non crederetur natus alicui prius, sed communis omnibus factus, sive divitibus, sive pauperibus. » (1) Nam, ut ait Theoderatus, *Dei Filius cum paupertate veniens, et in præsepi jacens, ad semetipsum trahit et divites et pauperes.* (2) Divites, ne sperent in incerto divitiarum suarum : pauperes, ne de paupertate sua querantur ; divites, ne pauperes despiciant : nam *felices egenos Dominus appellat* (3) ; pauperes, ne in sua paupertate deficiant, sed expostulent cum fiducia auxilium Dei *pauperes et egenos foventis* (4) ; divites et pauperes simul, ut eos sua paupertate ditet.

2. *Scitis enim gratiam Domini nostri Jesu Christi, quoniam propter nos egenus factus est, cum esset dives, ut illius inopia vos divites essetis.* (5) Deus in sua divinitate ditissimus, in nostra carne fit pauperrimus : *Cum esset in deitate sua dives, nostra fit pauper in carne.* (6) Sed ad quid assumpsit carnem? Ut nos ditaret. Magnam invenio proportionem et convenientiam inter ignem et Christum. Ignis est nobilior cæteris elementis, pauperior etiam : terra etenim ditescit metallis, mare margaritis, aer avibus, solus ignis in sua sphæra nihil habet. Verum quantumvis ignis sit pauper, attamen virtutem habet ditandi, transmutando metalla. Christus electus est *de camino paupertatis* (7), quia inter homines pauperior, sua tamen paupertate nos ditat. *Pauper factus est Christus, ut nos illius paupertate ditescamus.* (8)

Annon Apostolus congruentius dixisset : Ut illius divitiis vos divites essetis ? Nemo dat quod non habet : qui caret divitiis, quomodo conferre potest divitias ? Verum quod non capit terrena sapientia, divina perfectissime operatur. Dei Filius ut nobis cœlestes conferret divitias, terrenam assumpsit paupertatem. Nam, ut ait D. Ambrosius, *meum ergo paupertas illius patrimonium est.* (9) Patrimonium est vel hæreditas, vel saltem legatum a parentibus datum. Christi paupertas nostrum patrimonium est : *Maluit sibi egere, ut omnibus abundaret.* (10) Nam, ut ratiocinatur D. Augustinus, « si ille paupertatem vitaret, nos paupertate non caremus; pauper autem ille sanctus est cum dives esset, ut illius paupertate ditaremur. » (11) Inde concludit D. Aug. *Divitiæ illius quid nos facturæ sunt, si ejus paupertas nos divites facit ?*

(1) Basil. Sel. Orat. 39. — (2) Tert. L. de Pat. 7. — (3) Psal. 40. — (4) Luc. 2. — (5) Tert. Apol. 33. — (6) D. Max. Hom. 2. de Nat. — (7) Apoc. 12. — (8) V. Bed.

(1) Sim. Cass. L. 1. Cap. 6. — (2) Hom. de Nat. — (3) Tert. L. de Idol. 12. — (4) Tert. L. 5. adv. Marc. 3. — (5) 2. Cor. 8. — (6) Chrysol. Ses. 156. — (7) Isa. 48. — (8) Greg. Naz. Or. 1. de Pasch. — (9) Lib. 2. in Luc. — (10) D. Ambr. — (11) Serm. 15. de Verb. Apost.

Christus in cœlo dives, in terra pauper, in cœlo sua opulentia ditat comprehensores, in terra sua paupertate ditat viatores. Divitiæ aliæ sunt cœlestes, aliæ terrestres : illæ dona gratiæ complectuntur ; istæ in fortunæ bonis consistunt : illæ sunt veræ, quibus ditantur justi, quantumvis fortunæ bonis sint depauperati : *Omnes boni fideles, sunt divites.* (1) Istæ sunt fallaces, quibus mundani locupletantur, qui sunt vere pauperes, etiamsi divites appareant. Veris divitiis ditat nos Christus sua paupertate, ut nos sua opulentia ditet in cœlo. Nam, ut addit D. Ambrosius, *ille in terris ut tu sis in cœlis; ille locum in diversorio non habebat, ut tu plures haberes in cœlestibus mansiones.* Fallaces divitias contemnendas suo exemplo nos docet Salvator : quas *nobis appetere minime opus est, quia nec Dominus appetivit* (2) Homines seculo dediti cœlestes despiciunt divitias, et post terrenas inhiantes, inopia laborant. Veri Christiani, terræ divitias contemnunt, et divitiis abundant : *cum Domino, opum contemptus opulentia est* (3) : suntque, ut post Apostolum ait D. Augustinus, « tanquam nihil habentes et omnia possidentes. (4) Quid hac paupertate ditius ? Aurum et argentum non habeo : qui aurum non habet quid habet ? Fidem habet, virtutem habet. Videamus quid amplius coruscet virtus an aurum. » (5) Virtus sane longe auro nobilior et ditior, auro est præponenda : « Plus ergo gaudeat dives hujus seculi, quia Christianus est quam quia dives est. » (6) Inter divites alii sunt divites hujus seculi, alii divites non hujus mundi. Illi terrenas habent divitias, et spiritualibus carent, isti terrenis orbantur divitiis et spiritualibus ditantur : « Unde intelligere debemus ex alia paupertate pauperem, et ex aliis divitiis divitem : altius enim divites in corde, divites pleni fortitudine, optimi pietate, abundantes charitate, secure sunt divites. Sunt autem qui se divites clamant, cum sint pauperes. Quid ergo quæritis divitias, quæ oculis humanis et carnis blandiuntur ? Lucet aurum, sed plus lucet fides ; intus esto plenus ubi divitias tuas vides omnes, quas non tollit inimicus. » (7) Deinde pauperem fortunæ bonis alloquitur D. Augustinus : « Quisquis de paupertate conquereris, quare solam attendis paupertatem tuam, et despicis interiorem substantiam ? Ibi enim te oportet spiritualibus divitiis abundare : si pauper es inopia terrenæ facultatis, esto dives abundantia charitatis. Non possides villam, posside sapientiam ; non tibi est nummus in sacculo, sit Deus in animo. Esto nitidus paupertate mentis, quia multo melius est quam si pretiosis splendeas indumentis. Non habes deliciosos cibos quibus corpus pascitur : sint tibi boni mores quibus anima saginatur. Noli ergo pro magno quærere divitias quæ hic remanebunt : spirituales divitias si habueris, pauper nunquam eris ; imo si talis fueris ut corporeas divitias respuas et spirituales inquiras, in eo vere dives eris, quia pauper laudabilis eris. » (1) Tandem postquam D. Augustinus divitem et pauperem hujus seculi seorsim est allocutus, ad eosdem simul sermonem dirigit : *Audite me, o pauperes, quid non habetis si Deum habetis ? audite me, divites, quid habetis si Deum non habetis ?* (2) Nescitis quod Christus in Evangelio *semper pauperes justificat, divites prædamnat* (3), quorum curiositatem et opulentiam nativitatis suæ paupertate condemnat ?

3. *Nobis appetere minime opus est, quia nec Dominus appetivit* (4) ; gloriam scilicet, opulentiam et abundantiam. Alii infantes non eligunt quando nascantur, nec ubi nascantur ; absque prævia eorum cognitione enascuntur hyberno vel æstivo tempore ; in opulentia aut egestate juxta dispositionem et conditionem parentum a quibus generantur ; qui natos filios purpura et bysso induunt, si sunt divites ; vel pannis involvunt, si sunt pauperes : Christus vero *suo judicio nascitur* (5), elegit namque, et tempus suæ nativitatis, et locum in quo natus est, et statum et conditionem secundum quam natus est : habuit enim in sua libertate eligere aut nativitatem gloriosam, divitem et abundantem, aut despectam, humilem et inopem. Si dignitatem, nobilitatem, potestatem suam considerasset, gloriose, pompatice, opulenter natus fuisset : *Quis enim magis iis usus fuisset quam Dei Filius ? Quales et quanti eum fasces producerent ? Qualis purpura de humeris ejus floreret ? quale aurum de capite radiaret ?* (6) Attamen has non elegit magnitudinis et dignitatis pompas, sed paupertatis et humilitatis argumenta elegit. Siquidem pro throno regali habuit præsepium ; pro culcitris, fœnum ; pro igne, bovis et asini halitum ; pro peristromatis, aranearum tela ; pro odoramentis, pecorum excrementa ; pro purpura, viles panniculos ; pro equitatu, bovem et asinum ; pro palatio, stabulum angus-

(1) V. Bed. — (2) Tert. L. de Pat. 7. — (3) D. Hil. in Psal. 118. — (4) 2. Cor. 6. — (5) Serm. 26. de Verb. Apost — (6) D. August. Serm. 4. de Nat. — (7) D. August.

(1) Serm. de Dedic. Eccles. — (2) Serm. 3. de S. Cypr. — (3) Tert. L. de Pat. 7. — (4) Tert. ibid. — (5) S. Zeno. — (6) Tert. L. de Idol. 18.

tum; pro procerum turba Josephum et Mariam. « Intrat Virgo regia pauperis hospitii incompositas angustias, intrat domicilium paleis et animalium stercore sordidatum, domunculamque vento et frigori perviam gratanter inhabitat. Non ibi sella, non lectus, non mensa, non ignis, non denique alia suppellex, præter humile præsepium; pascendis animalibus aptum. » (1) Tanta Christi nascentis paupertas in admirationem trahit D. Cyprianum, qui his verbis suum declarat stuporem: « Non miror stabilitatem terræ, non volubile firmamentum; non miror lunæ defectum et incrementum; non solem semper integrum, et laborem ejus perpetuum; non miror temporum vicissitudines, in quibus quæ mortua videbantur, reviviscunt: miror Deum hominem, miror Deum in utero Virginis, miror omnipotentem in cunabulis. In cæteris quædam rationes satisfaciunt, hic solus me complectitur stupor. » (2) Hæc sunt stupenda, quæ Christi nativitatem consequuntur. Etenim *hodie Deus pendet ab uberibus, ponitur in præsepe, ligatur in cunis, pannis involvitur, et laxatis fasciolis felices manus, et sancta brachia per cunarum parvitatem expandit.* (3)

At cur Deus, qui sua immensitate replet cœlum et terram, nascitur in stabulo? Cur Deus, qui est omnium rerum Dominus, in alieno ponitur præsepio? Cur Deus, qui lucem habitat inaccessibilem, vilissimis induitur pannis? (4) *Quid ergo stabulum elegit? Plane ut reprobet gloriam mundi et damnet seculi vanitatem.* (5) Christus Dominus nascitur in præsepio, ut mundanam confundat vanitatem; contemptibilis et pauper apparet, ut superfluam seculi condemnet gloriam in domibus, supellectilibus et vestibus. « Erubescat igitur terrena, superbia, et arrogantia redempti hominis, ubi coruscat humilitas Redemptoris. » (6) Erubescant tot viri et mulieres, *splendidas vestes habentes, superbas domos ædificantes* (7) raras supellectiles quærentes. *In his omnibus mundi judicium arguitur, subvertitur, confunditur.* Nam 1. Christus nascitur, *domicilio incertus, nam Filius, inquit, hominis non habet ubi caput collocet* (8): « Filius hominis non habet ubi caput reclinet, et tu ampla palatia et ingentes porticus metiris? » (9) et homo nullius momenti semper est sollicitus *de ipsa domus suæ gloria.* (1) Nec minori vanitate laborat fastuosa mulier: *Nam quanto dives aliqua est matronæ nomine inflata, tanto capaciorem domum oneribus suis requirit, ut campum in quo ambitio decurrat.* (2) 2. Christus Dominus *fastidium opulentiæ præministravit per abjectionem divitiarum* (3); præsertim in supellectilibus. Nam in nativitate *sordido ministerio functus est.* (4) Etenim « veniens Dei Filius non in spatiosis domibus, auratis laquearibus: » (5) homuncio vero tumidus supellectilem pretiosam requirit, stromata byssino et auro intexta, vasa lutea, vitrea, argentea, aurea, uniones, margaritas, aliaque hujuscemodi tanto cariora quanto rariora: *Hæc omnia de raritate et peregrinitate sola, gratiam possident.* (6) 3. Christus in Ægyptum fugiens asino defertur, et asello adhuc sedens triumphat: *Dominus tuus ubi secundum Scripturam Jerusalem ingredi voluit, nec asinum habuit privatum. Isti in curribus et isti in equis.* (7) Neque equis tantum incedunt aut curribus trahuntur, sed adhuc sellis et lecticis ab hominibus delatis deferuntur, et filiæ genere illustres non nubunt, *nisi maritum petant idoneum exhibendæ sellæ, et mulabus, et cinerariis peregrinæ proceritatis.* (8) 4. Christus Dominus nascitur *vestitu incultus; neque enim dixisset: Ecce qui teneris vestiuntur, in domibus regum sunt* (9): et hac tempestate, non solum qui in domibus regum sunt, ornate vestiuntur, sed etiam quævis femina etsi nullius dignitatis, splendidissime ornatur, « ornamenta aurea circumfert, et flavos crines auro compositos » (10) habet. Cui probe competunt verba Tertulliani: *Propter tuum meritum, id est, mortem, etiam Filius Dei mori habuit: et adornari tibi in mente est, super pelliceas tuas tunicas.* (11) 5. Christus Dominus apparet *vultu et aspectu inglorius,* (12) et mulieres tumidæ fuco se expingunt: attamen *in Deum delinquunt, quæ cutem medicaminibus urgent, genas rubore maculant, oculos fuligine porrigunt.* (13) Omnem illam superfluam, opulentam et curiosam vanitatem, sua paupertate, sua vilitate, suis pannis damnat nascens Salvator: *Nondum loquitur lingua et quæcunque de eo sunt, clamant, prædicant, evangelizant.* (14) An-

(1) S. Thom. a Vill. Nov. Conc. 1. de Nat. — (2) Serm. de Nat. — (3) Petr. Dam. Serm. 6. de Nat. — (4) S. max. Hom. 2. de Nat. — (5) S. Bern. Serm. de Nat. — (6) Petr. Dam. ib. — (7) D. Bern. Serm. 3. de Nat. — (8) Tert. L. de Idol. 18. — (9) D. Aug.

(1) Tert. L. 1. de Cult. Fem. 3. — (2) Tert. L. 2. ad Uxorem, 8. — (3) Tert. Lib. de Pat. 7. — (4) Tert. L. de Idol. 18. — (5) S. Max. Hom. 2. de Nat. — (6) Tert. L. 1. de Cult. Fem. 6. — (7) Tert. L. de Cor. Mil. 13. — (8) Tert. L. 2. ad Ux. 8. — (9) Tert. L. de Idol. 18. — (10) D. Chrysos. Hom. 8. — (11) Tert. L. 1. de Cult. Fem. 1. — (12) Tert. L. de Idol. 18. — (13) Tert. Lib. 2. de Cult. Fem. 5. — (14) D. Bern. Serm. 3. de Nat.

gustum stabulum clamat adversus ampla et spatiosa palatia ; araneæ tela prædicant adversus raram, curiosam et variam supellectilem ; viles panni evangelizant adversus cultum, ornatum et fucum. *Ipsa quoque infantilia membra non silent* (1), sed clamant adversus vanas mundi delicias. Siquidem Deus impassibilis doloribus subjicitur, ut condemnet hominum voluptatem.

III. PARS. Christiani Christum profitentes *agnoscunt hominem Deo mixtum* (2), utriusque naturæ divinæ et humanæ proprietates habentem. *Hinc infirmum, inde præfortem; hinc morientem, inde viventem.* (3) Ille autem Deus fortis in stabulo infirmus habetur: Deus ille impassibilis, in præsepio patitur : nam *etiam passiones humanas et lacrymas* (4) assumpsit : ut suis passionibus et doloribus 1. Delicatulam mortalium argueret mollitiem ; 2. Humanam oblectamenti confunderet sollicitudinem ; 3. Veneream carnis damnaret voluptatem.

1. *Virtus duritia exstruitur; mollitia vero destruitur.* (5) Ita contraria est mollitia virtuti, ut omnes generatim christianas destruat virtutes. Nam sublata fide quæ cunctarum basis est virtutum, omnes virtutes corruunt, mollitia autem fidei virtus effeminatur. Quapropter *discutiendæ sunt deliciæ, quarum mollitia et fluxu, fidei virtus effeminari potest.* (6) Nobis autem subministrat Tertullianus modum quo discutiendæ sunt deliciæ quæ virtutem effeminant : *Meditemur duriora, et non sentiemus :* scilicet duriora quæ tolerat Christus in præsepio. Plinius sui Trajani virtutem et fortitudinem cunctis spectandam proponit : « Veniet tempus quo posteri visere, visendum tradere minoribus suis gestient, qui sudores tuos hauserit campus, quæ somnum saxa prætexerint, quod denique tectum magnus hospes compleveris. » Quanto a fortiori considerandus est Christus, qui in sua nativitate sustinet *diversoria angusta, et sordidos pannos, et dura præsepia ?* (7) Qui Christi nascentis dolores et incommoda serio recogitant, duritia virtutem ædificant. Evangelista teste, Maria conservabat omnia verba quæ proferebat Salvator, *conferens in corde suo.* Beatissima Virgo divinum Verbum semel utero concepit, divina ejus verba et facta, multoties corde concepit, conferens præsepium, paleas, crucem ; mortem, ignominiam, opprobria, cum Dei magnitudine, beatitudine, gloria, majestate. Deiparam imitemur, conservemus verba Christi nascentis, *qui nondum verbo loquitur, et quæcunque de eo sunt clamant.* (1) Stabulum in quo nascitur magna ex parte discoopertum, durum præsepium in quo jacet, frigus quod hiberno et nocturno tempore tolerat ; nihil habet præter fascias quo operiatur. « Præter fascias nulla præterea re opertus est, cum alii etiam non admodum divites, habeant aliqua alia, quibus infantes operiunt. » (2) Fetor quem ex excrementis pecorum odoratur, multaque alia quæ patitur, clamant : conservemus hujusmodi voces, et mente conferamus ignitum Dei amorem cum gelu nostro, ardentissimam ejus charitatem cum tepiditate nostra ; humilitatem cum superbia ; honoris contemptum cum ambitione ; paupertatem cum opulentia et cupiditate ; incommoda cum mollitie; dolores cum deliciis nostris. Conferamus et erubescamus, dicentes : Deus obediens hominibus, et ego inobsequens Deo ; Deus infra homines dejectus, et ego supra homines superbe exaltatus ; Deus inopia egestate oppressus, et ego divitiis et facultatibus abundans ; Deus vilibus panniculis indutus, et ego purpura, bysso, argento et auro splendide ornatus ; Deus in præsepio supra paleas prostratus, et ego in molli pluma, in culcitris et sericis recumbens ; Deus frigore in antro tremebundus, et ego in cella prope ignem sedens, ab omni temporis injuria illæsus ; Deus præ dolore et tritistia gemens, et ego præ gaudio ridens.

Tertullianus ut Christianos a mollitie avocet et ad duriora quæque toleranda stimulet, proponit eis incommoda quæ tum in bello, tum in pace sustinent milites. *Nemo miles ad bellum cum deliciis venit, nec de cubiculo ad aciem procedit, sed de papilionibus expeditis et substrictis: ubi omnis duritia, et imbonitas, et insuavitas consistit. Etiam in pace, labore et incommodis bellum pati jam ediscunt : in armis deambulando, campum decurrendo, fossam moliendo, testitudinem densando. Sudore omnia constant, ne corpora atque animi expavescant : de umbra ad solem, de sole ad cœlum, de tunica ad loricam, de silentio ad clamorem, de quiete ad tumultum.* (3) Propositis autem incommodis et laboribus quibus obnoxii sunt milites qui pro mortalibus militant, Christianos Dei vivi milites ad laborem et duritiam urget. *Vocati sumus ad militiam Dei vivi, jam tunc cum in Sacramenti verba respondimus. Proinde vos benedicti, quodcunque hoc durum est, ad exercitationem animæ et cor-*

(1) D. Bern. Serm. 3. de Nat. — (2) Tert. L. de Car. Chr. 15. — (3) Tert. L. de Car. Chr. 5. — (4) Tert. L. adv. Prax. 16. — (5) Tert. L. ad Marc. 3. — (6) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 13. — (7) Tert. L. de Car. Chr. 1.

(1) D. Bern. Serm. 3. de Nat. — (2) Isid. Clar. Or 9. in Luc. — (3) Tert. L. ad Mart. 3.

poris deputate. Utinam adeo strenue laborarent milites Dei vivi ac milites hominis mortalis ! milites pro homine militantes in pace et bello , innumera incommoda sustinent, neque injurias temporum timent ; plures tamen Christiani, militiæ Dei vivi addicti, æstatis ardores, frigoris rigores expavescunt; et ne aut imbres, aut nivem, aut solis æstum patiantur, concionem non audiunt, missæ non assistunt, ecclesiam non frequentant, a cunctis pietatis operibus et religionis officiis se dispensant : nec ducis Christi incommoda considerant, qui jacens in præsepio, cunctis elementorum injuriis expositus , eorum arguit mollitiem.

Ex Petro Damiano *Christus in præsepio reclinatus , legem martyrii præfigebat.* (1) : humanatus Deus frigori expositus , super durum lignum recumbens, inter bruta animalia lacrymas fundens, jam ferre incipiebat martyrii passiones atque dolores. In cruce martyrium consummavit Salvator quod in stabulo inchoaverat. *Orans cum sudore sanguineo Dominus noster Jesus Christus significabat de toto corpore suo , quod est Ecclesia , emanaturas martyrum passiones* (2) : et in præsepio quoque gemens, ejulans , variaque incommoda tolerans , Christianis legem martyrii præfigit, eosque ad martyrium accendit. Duplex est martyrium : unum sanguine purpuratum, morteque consummatum ; aliud incruentum, sed doloribus et incommodis plenum. Illud honorat martyrium quod Christus consummavit in Calvario ; istud honorat martyrium , quod inchoavit Christus in præsepio. De utroque fatur D. Augustin. martyrio cruento sic ait : « Purpurata est universa terra sanguine martyrum ; floret cœlum coronis martyrum ; ornatæ sunt ecclesiæ memoriis martyrum ; insignita sunt tempora natalitiis martyrum ; crebrescunt sanitates meritis martyrum. » (3) De martyrio adhuc incruento loquitur aiens : *Tota vita christiani hominis , si secundum Evangelium vivat, crux est atque martyrium.* (4) In quo autem martyrium illud incruentum consistat optime declarat : « Nam iracundiam mitigare , libidinem fugere , justitiam custodire, cupiditatem contemnere , superbiam humiliare , magna pars est martyrii. » (5) Christiani olim duobus modis sese ad martyrium cruentum præparabant. Primo , repudio voluptatum seculi : *Sunt qui existimant Christianos, expeditum mortis genus , ad hanc obstinationem abdicatione voluptatum erudiri.* (1) Secundo , duritia , labore, dolore, vitæ incommodis : quod fidelibus in carceribus pro religione detentis repræsentat Tertullianus: *Itaque epistates vester Christus Jesus , qui vos spiritu unxit, et ad hoc scamma produxit, voluit vos ante diem agonis ad duriorem tractationem a liberiore conditione seponere, ut vires corroborarentur in vobis.* (2) Inde colligit deliciosos Christianos esse parum ad martyrium idoneos: *Cæterum nescio an manus spathalio circumdari solita, in duritiam catenæ stupescere sustineat. Nescio an crus periscelio lætatum in nervum se patiatur arctari. Timeo cervicem, ne margaritarum et smaragdorum laqueis occupata, locum spathæ non det.* (3) Spathalium est muliebre ornamentum quod deliciari significat, periscelio autem crura et tibiæ exornantur. Christiani his deliciis et ornatibus assueti , non erant ad martyrium cruentum idonei : ad quod abdicatio mollitiei et duritiæ exercitatio conducebat. Eodem modo martyrium incruentum quod christianismum redolet, sustinent, non delicias sectantes, sed religionis onera fortiter portantes. Ut enim ratiocinatur D. Augustinus , « non martyrium sola effusio sanguinis consummat, nec sola dat palmam exustio illa flammarum. Pervenitur non solum occasu, sed etiam contemptu carnis ad coronam. Absque injuria Sanctorum defunctorum in persecutionibus dicere liceat, carnem afflixisse, libidinem superasse, de mundo triumphasse , pars magna martyrii est. » (4) Imitatur namque martyrium Christi incruentum , qui incommodis quæ in præsepio patitur , humanam mollitiem arguit, et anxiam oblectamenti sollicitudinem confundit,

2. *Philosophi quidam in voluptate gaudent , in ea avocantur, in ea etiam gloriantur.* (5) Pungit Epicureos qui vitæ felicitatem in voluptate constituebant, nec aliud summum bonum existimabant. Christiani a cœlo edocti, seculi voluptatem non desiderant : tum ut ab ethnicis discriminentur qui in hac vita lætantur, et post mortem tristantur : Christiani econtra lugent in seculo et lætantur in cœlo. *Vicibus disposita res est : nunc illi lætantur, nos conflictamur. Seculum, inquit , gaudebit, vos tristes eritis. Lugeamus ergo dum ethnici gaudent, ut cum lugere cœperint gaudeamus, ne pariter nunc gaudentes , tunc quoque pariter lugeamus.* Tum

(1) Serm. 11. — (2) D. August. L. de Ver. Innoc. 68. — (3) Serm. 30. in Ps. 118. — (4) D. August. Serm. 32. de Sanct. — (5) Serm. 250. de Temp.

(1) Tert. L. de Spect. 1. — (2) Tert. L. ad Mart. 3. — (3) Tert. Lib. 2. de Cult. Fem. 13. — (4) Serm. 46. de Sanct. — (5) Tert. L. de Spect. 28.

maxime ut Christum nascentem imitentur, qui non solum in præsepio, sed etiam in vita sua sæpissime lacrymas fudit. *Christum persæpe flevisse legimus, risisse nunquam.* (1) At cur in stabulo vagit Salvator? 1. Ut peccatorum nostrorum maculas suis lacrymis lavet: *Me illius infantiæ vagientis abluunt fletus, mea lacrymæ illæ delicta laverunt.* (2) 2. Ut Christianos a vanis mundi voluptatibus avocet, quapropter Christi nativitas belle nuncupatur a D. Cypriano, *jugulatrix voluptatum* (3): 3. Ut delicatum confundat Christianum, qui post seculi inhiat voluptates. *Delicatus es, Christiane, si et in seculo voluptatem concupiscis.* (4)

Verum quantumvis suis lacrymis Salvator mundanas confundat lætitias, multi tamen Christiani post vanas illas voluptates anhelant. *Tu mihi metas, et scenas, et pulverem, et arenam suspiras* (5): totum namque tempus insumunt in ludis, tesseris, chartis lusoriis, theatris, choreis, conviviis, aliisque corporalibus oblectamentis. *Postquam a veris in paradiso deliciis excidimus, spurias delicias nobis ipsis excogitamus.* (6) Filiæ dissolutæ nomine hos redarguit Jeremias propheta: *Usquequo deliciis dissolveris, filia vaga?* Quasi dicat, ut expendit Hugo Cardinalis: *Ideo jam non debes solvi deliciis, ex quo Christum vides incarnatum*, et in stabulo ejulantem, vagientem et lacrymantem. Verus Christianus triste illud attente spectaculum considerans, omne mundi despicit oblectamentum: nam *quæ major voluptas quam fastidium ipsius voluptatis?* (7) Indignum judicans captare delicias, dum Christus vagit et lacrymas fundit; sectari voluptates, dum Deus humanatus dolores patitur. « Arca Dei, et Israël, et Juda habitant in papilionibus, et Dominus meus Joab, et servi Domini mei, super faciem terræ manent: et ego ingrediar domum meam, ut comedam, et bibam, et dormiam cum uxore mea? Per salutem tuam et per salutem animæ tuæ, non faciam rem hanc. » (8) Exemplum Uriæ condemnat tot delicatos Christianos qui falso putant *delectamentis exigere spatium hoc.* (9) Urias ex consideratione arcæ, et commilitum et ducis exercitus, licitas recusat delicias, et ipsi prospiciunt Beatissimam Virginem, veram Dei arcam in antro supra fœnum jacentem, Verbum humanatum in præsepio repositum præ dolore vagiens, nec ab illicitis et venereis abstinent voluptatibus, quas suis Christus lacrymis condemnat.

(1) Salv. lib. 6. de Provid. — (2) D. Ambr. lib. 2. in Luc. — (3) Serm. de Stel. et Mag. — (4) Tert. L. de Spect. 28. — (5) Tert. ibid — (6) D. Bas. Hom. 11. in Hexa. — (7) Tert. L. de Spect. 29. — (8) Lib. 2. Reg. 11. — (9) Tert. L. de Spect. 29.

3. *Ubi sermo Dei descendit in carnem, et sermo caro factus est, exinde caro quæcunque in Christo reliquas sordes pristinas solvit, alia jam res est.* (1) Post Incarnationis mysterium Christianus sedulo vacare pudicitiæ tenetur: caro quæ cum Deo inivit affinitatem, puritatis divinæ debet esse particeps. Nam, ut ait D. Augustinus, *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis: Reddite vicem, efficiamini spiritus, et habitate in illo qui caro factus est et habitavit in nobis.* (2) Per castitatem autem homo fit spiritualis, et ad dignitatem Angelorum assurgit. De Christo in præsepio jacente, ait Sponsa sacra: *Labia ejus lilia distillantia myrrham primam.* (3) Lilia puritatem denotant, myrrham amaritudinem significat; infantis illius labia sunt lilia, quia de Matre Virgine natus, et ipse virgineo pudore decoratus, castitatem a Christianis expostulat. Hujusmodi autem lilia myrrham distillant: tum quia virginea pueruli hujus puritas, præ frigore lacrymatur. Tum quia sua tristitia, dolore et sanguine venereas delet hominum maculas, et ut eorum tollat fœditates, apparet squalidus: *Species ejus inhonorata.* (4) Et, ut ait D. Bernardus, *pro filiis hominum turpatur.* (5) Tum quia nos vult amaritudinis et myrrhæ suæ consortes, ut carnis possimus debellare petulantiam. «Bona myrrha quæ carnalem petulantiam reprimit, et fluxos motus lascivire non sinit, et carnem non esse carnalem compellere nititur.» (6) Mira myrrhæ virtus, caro mortificationis efficacia dediscit carnalitatem, et in carnem spiritualem et angelificatam quasi refingitur: tum maxime vagiens Christus lilia cum myrrha miscet, quia suis lacrymis deflet tot hominum fœditatem. *Haud facile has purulentias civitatis quis eliciet, et exsuppurabit nisi sermo palliatus.* (7) Sermo divinus est habitu inventus ut homo et carne indutus, ut a mundo humanas exsuppuraret spurcitias. Quia tamen multi adhuc Christiani *impudicum negotium* (8) habent, quod suis vagitibus et lacrymis obplorat Salvator; Christum nuncupat Tertullianus *verum disceptatorem et elimatorem humanarum macularum.* (9) Has maculas suis fletibus cœpit lavare in præsepio, et suo sanguine mundavit in cruce; et impudici Christiani, Christum, et lacrymarum, et effusi sanguinis fructu defraudant: « Suntque rei mor-

(1) Tert. L. de Pud. 6. — (2) Ep. 120. ad Honorat. — (3) Cant. 5. — (4) Tert. L. adv. Jud. 14. — (5) Serm. 28. in Cant. — (6) Gilbert. Serm. 15. in Cant. — (7) Tert. L. de Pall. 5. — (8) Tert. L. 4. adv. Marc. 34. — (9) Tert. L. 4. adv. Marc. 35.

tis Christi, non sicut auctores, vel factores, vel ministri mortis Christi, sed sicut mortis contemptores, qui sacramentum dispensationis in se evacuant; consilium Altissimi irritantes, qui cœlesti benedictione et ineffabili gloria indignos se faciunt, qui in deliciis agentes mysterium crucis irrident, qui Filium Dei conculcant, et sanguinem testamenti pollutum ducunt, in quo sanctificati sunt, et spiritui gratiæ contumeliam faciunt.» (1) Quot crimina impudici condensant, quantam crudelitatem exercent erga Christum? Crudeles in Christum morientem cujus sanguinem conculcant et inutilem reddunt; crudeles in Christum nascentem, cujus lacrymas contemnunt: similes ariano illi imperatori, qui, ut refert D. Hieronymus, supra stabulum in quo natus est Christus, erexit Adonidis statuam: *Ut in specu ubi Christus parvulus vagiisset, Veneris amasius plangeretur.* (2) Ea est impudicorum temeritas, qui Venerem venerantur ipso die nativitatis Christi. Quibus idem dici potest quod D. Hieronymus cuidam Diacono qui in Bethleem patrarat adulterium: *O infelicissime mortalium! tu non times ne de præsepio vagiat infans?* Tantam adest ut probrosi Christiani vagientem pertimescant infantem, quin imo Herodis sævitiam imitantes, natum Dominum interficere moliuntur, imo de facto et in seipsis et in scortis interimunt, ipsis Turcis et Ottomanis crudeliores. Solimanus (3) tyrannidis suæ firmare imperium desiderans, timens ne frater eum aliquando de solio deturbaret, Prusam misit Eunuchum suum ut Bajazetem occideret, simulque cum eo parvulum ejus filium trucidaret, qui cum esset tenerioris animi, Janitzario commisit facinus perimendi infantuli. Janitzarius ad cunas pueruli accedens ejusque collo laqueum aptans, infantulus suavissime arridens, barbarum ita emollivit ut a cæde abstinuerit. Impudicus Janitzario et Turca inhumanior, a cæde non abstinet, sed suis venereis voluptatibus, ejulantem Christum in cunis interimit.

Ruben ut germanos a Josephi nece dimoveret, dicebat illis: *Nolite peccare in puerum: frater enim et caro nostra est.* (4) Superbe, noli peccare in puerum qui semetipsum exinanivit ut tuam superbiam sanaret, et seculi vanitatem damnaret. Avare, noli peccare in puerum, qui depauperatus est, ut mundanam damnaret opulentiam. Impudice, noli peccare in puerum, qui fundit lacrymas, ut veneream carnis condemnet voluptatem; criminose Christiane, noli peccare in puerum, qui tui amore humanatur, in præsepio nascitur, fasciis ligatur et dolores patitur: *Relinque divitias, aut periculum possidentium aut onus; relinque seculi voluptates, molliunt et enervant; relinque ambitum, tumida res est, vana, ventosa, nullum habet terminum.* (1) Intuere Dei magnitudinem humilitate dejectam, et erubesce tuam arrogantiam; prospice Dei opulentiam pannis vilissimis depauperatam, et erubesce tuam pompam; specta Deum impassibilem præ dolore vagientem, et erubesce tuam mollitiem; vide Deum humanatum tibi nascentem, in cunis repositum: *Filium qui tibi natus est suscipe fide, spe magna venerare, amplexare charitate.* (2)

(1) Balduin. apud Tilman. in c. 3. Philip. — (2) Ep. ad Paulin. — (3) Busbequius. — (4) Gen. 37.

(1) Senec. Ep. 84. — (2) D. Bern. Serm. 2. de Nat. — (3) Tert. Lib. de Res. 14. — (4) Tert. L. de Mon. 3. — (5) Tert. Apol. 24. — (6) Tert. L. adv. Prax. 11. — (7) Tert. Apol. 33.

CONCIO SECUNDA.

Dominatio, sanctitas et immortalitas Deo competunt. Dominatio, quia omnium creaturarum auctor. *Merito Dominus, quia auctor; merito auctor, quia Deus* (3); sanctitas, *quæ propria natura est ejus.* (4) Tandem immortalitas, quæ ad illum essentialiter pertinet. *Imperium summæ dominationis* (5) quod habet Deus super omnia quæ de nihilo produxit, obsequium ab ejus majestate removet. Sanctitas, quæ ei competit essentialiter, eum a peccato infinite arcet, et immortalitas quam sibi peculiariter vindicat, eum a passione et morte immunem præbet. At in circumcisione, 1. Supremus ille Dominus obsequitur; 2. Deus ille sanctus tanquam criminosus conspicitur; 3. Deus ille immortalis et impassibilis, passioni et dolori exponitur.

I. PARS. *Adeo semper filius erat in Dei et Regis et Domini nomine.* (6) Christo etiam in præsepio vagienti hujusmodi nomina conveniunt: quare Salvatore in stabulo nato, *Augustus, imperii formator, ne Dominum quidem dici se volebat, et hoc enim Dei est cognomen.* (7) At in circumcisione supremus ille Dominus obsequitur, obedientia, 1. Libertate; 2. Charitate; 3. Humilitate commendata.

1. In lege Moysis ordinata masculis fuerat circumcisio: tum *quasi in salutis medelam*

(1); in remedium scilicet peccati originalis : nam, ut ait D. Augustinus, *circumcisio fuit illius temporis sacramentum, quod significabat nostri temporis baptismum* (2) : quapropter, ut animadvertit Hipponensis Antistes (3), « non sine causa data est, et in eo membro jussa fieri, per quod procreatur natura mortalium ; tum in signum quo Dei populus ab infidelibus distingueretur. *Circumcisionem in signum populo Israël* (4) asseverant doctores, et ita circumcisio parvulis necessaria erat necessitate præcepti et necessitate medii. Necessitate præcepti: nam *Abraham acceperat circumcisionem, quæ esset in signum temporis illius.* (5) Necessitate medii, quia *circumcisio purgat hominem.* (6) Christus autem non erat legi circumcisionis obnoxius : tum quia circumcisio instituta duntaxat fuerat pro parvulis, qui via communi ab hominibus generantur : Christus autem non de viro, sed de Spiritu Sancto conceptus est : *Vacabat enim viri semen apud habentem Dei semen* (7) ; et sicut ab æterno a solo Patre generatur, ita in tempore *ex Matre Virgine, quia non ex patre homine.* (8) Tum quia circumcisio instituta fuerat in remedium peccati originalis : Christus nullius peccati labe erat maculatus : *Soli enim Dei Filio servabatur sine delicto permanere.* (9) Tum quia Christus non egebat circumcisionis stigmate ut ab aliis discriminaretur, quia erat unctione Divinitatis consecratus, et sacro Verbi charactere sigillatus. Ideoque circumcisio illi necessaria non erat, nec necessitate medii, nec necessitate præcepti ; sed in ejus erat libertate recipere aut non recipere circumcisionem. Hoc est discrimen inter suasum et jussum : *quod suasum de consilio veniat et voluntati proponatur : jussum autem de potestate descendat et necessitati obligetur : illic libertas, hic contumacia delinquere videatur.* (10) Circumcisio autem neque jussa neque suasa erat Christo, sed ab illo voluntarie et libere acceptata ut legi obsequeretur: in quo ejus obedientia mirum in modum splendet. Quamvis Christus libere sit mortuus, *oblatus est quia ipse voluit;* tamen acceperat a Patre præceptum moriendi : et theologia multum laborat in componenda libera Christi voluntate cum necessitate moriendi, sibi a mandato paterno imposita : at nullum acceperat de circumcisione præceptum. Magna fuit profecto obedientia Christi morientis in cruce, ut Patris adimpleret præceptum, sed longe major libere suscipientis circumcisionem a qua erat exemptus, et cujus nullum ei impositum fuerat præceptum. Obedientia ejusmodi multum libertate et charitate commendatur.

(1) Tert. L. adv. Jud. 2.—(2) D. Aug. L. de An. 11. — (3) D. August. Tract. 30. in Joan.— (4) Tert. L. adv. Jud. 3. — (5) Tert. L. adv. Jud. 3. — (6) Tert. L. adv. Jud. 2. — (7) Tert. L. de Car. Chr. 18. — (8) Tert. L. 4. adv. Marc. 10.—(9) Tert. L. de Præf. Hæret. 3.—(10) Tert. L 2. ad Ux. 1.

2. *Certe Christus dilexit hominem : propter eum descendit.* (1) Magnus profecto Dei amor in humanatione Verbi, *ut scias amoris fuisse quod plenitudo effusa est.* (2) Major adhuc amor in morte Christi : *Quæ est enim charitas, nisi qua et se pro nobis obtulit, et suo sanguine nos redemit?* (3) Sed maximus in circumcisione : tum quia impatientia amantis, amoris denotat vehementiam. *Nasci se Deus in utero patitur matris, et exspectat.* (4) Ut quid autem in utero Virginis patitur Christus? quid adeo impatienter exspectat, nisi tempus quo post nativitatem suam suscipere valeat circumcisionem ? Tum quia amor eo est major quo liberalior, eo liberalior quo liberior. In circumcisione amor Christi est liberior, nam in cruce ex præcepto fudit sanguinem Christus, in circumcisione vero gratuito absque ullius mandati obligatione : tum quia, ut addit D. Bernardus, *amor dignationis nescius.* Licet auautem Christus in præsepio et in cruce multum sit dejectus, tamen in circumcisione

3. *Omni se humilitate dejecit.* (5) In aliis mysteriis dejicitur Christus, verum ejus etiam gloria coruscat, *vicissim humilitas et sublimitas quibusdam revolutionibus inter se patiuntur negotium.* (6) Nascitur in præsepio, at statim adest *angelica multitudo Dominum noctibus honorans* (7) : Magi ab Oriente veniunt, *infantiam Christi recentem auro et thure munerantes* (8) ; stella apparet in cœlo, ut ad locum ubi est Sol justitiæ, adoraturos conducat reges : *Vidimus stellam, non legiferam, sed signiferam, ferentem non dierum ordinem, sed noctium lumen.* (9) Christus velut pauper præsentatur in templo : verum Anna vidua et senex Simeon, palam et publice ejus magnalia prædicant. *At ubi infans templo exhibetur, quis illum in manus suscipit? quis in spiritu primus agnoscit? Vir justus et cautus : vel ne dignius mox Christus a femina prædicaretur vetere vidua, quæ et templo dedita satis in semetipsa portendebat, quales spirituali templo, id est, Ecclesiæ debeant adhærere.* (10) In baptismo sub manu Joannis dejicitur Christus. At *quis*

(1) Tert. L. de Car. Chr. 4. — (2) D. Bern. Serm. 64. in Cant. — (3) D. Ambr. L. 1. de Spi. S. 12. — (4) Tert. L. de Pat. 3. — (5) Tert. L. de Car. Chr. 4. — (6) Arnod. Carn. — (7) Tert. L. de Car. Chr. 2. — (8) Tert. L. adv. Jud. 9. — (9) Chrysost. Serm. 157.— (10) Tert. L. de Mon. 8.

corpus Domini dignius initiaret? qualis et concepit illud et peperit (1): deinde Spiritus Sanctus Christi sanctitatem demonstrat, *columbæ figura delapsus in Dominum.* (2) In transfiguratione de excessu passionis cum Moyse et Elia loquitur Christus: *itaque nec tunc nubes muta fuit, sed vox solita de cœlo, et Patris novum testimonium super Filio.* (3) In Calvario moritur Christus, verum dum efflat animam, *eodem momento, dies medium orbem signante sole subducta est.* (4) Mortuus Christus præ inopia in alieno tumulatur monumento, at ejus resurrectio et gloria corporis pluribus miraculis comprobatur: *Sed ecce die tertia concussa repente terra, et mole revoluta quæ obstruxerat sepulcrum, et custodia pavore disjecta, nullis apparentibus discipulis, nihil in sepulcro repertum est, præterquam exuviæ sepulcri.* (5) In sola circumcisione est pura humilitas absque ulla mixtura gloriæ et majestatis. Quando circumciditur Dominus, neque terra concutitur, neque sol obtenebratur, neque homines benedicunt Deum, neque Angeli ejus magnalia prædicant, neque nova stella apparet in cœlo, neque Spiritus Sanctus sub aliqua specie visibili conspicitur; neque vox Patris auditur, neque aliquod patratur miraculum, quod Christi Domini testetur dignitatem. In circumcisione Joannis plura fiunt miracula: Elizabeth ab Spiritu Sancto Joannis discit nomen; Zacharias mutus loquitur et prophetat, et cuncti de puero clamitant quod magnus erit coram Domino; nihil tale reperitur in circumcisione Domini, cuncta humilitatem solam redolent, et, ut belle ait D. Bernardus, Dei Filius *in incarnatione minoratus est ab Angelis; in circumcisione multo minus, quia non solum habet formam hominis, sed formam peccatoris*: inde namque suam consummavit humilitatem, quod insinuare videtur Evangelista dicens: « Postquam consummati sunt dies octo ut circumcideretur puer. » (6) Belle ad propositum D. Bonavent. *Recte dicuntur dies isti consummati propter perfectionem humilitatis.*

Multiplici autem de causa libere et humiliter obsecutus est Dominus legi circumcisionis. 1. Ut ostenderet suæ veritatem carnis, et confunderet Marcionem aliosque hæreticas, qui Christi carnem phantasticam tantum existimabant. (7) Hunc errorem multis insequitur Tertullianus, præsertim libro de Carne Christi: *Plane nativitas a Gabriele annuntiatur: quid illi cum Angelo Creatoris? et in Virginis uterum conceptus inducitur: quid illi cum Esaia propheta creatoris? Odit moras, qui subito Christum de cœlis deferebat. Aufer hinc, inquit, molestos semper Cæsaris census, et diversoria angusta, et sordidos pannos, et dura præsepia. Viderit angelica multitudo Dominum suum noctibus honorans. Servent potius pecora pastores: et Magi ne fatigentur de longinquo, dono illis aurum suum. Melior sit et Herodes, ne Hieremias glorietur: sed nec circumcidatur infans, ne doleat, nec ad templum deferatur, ne parentes suos oneret sumptu oblationis: nec in manus tradatur Simeoni, ne senex moriturus exinde contristetur. Taceat et anus illa, ne fascinet puerum. His opinor consiliis, tot originalia instrumenta Christi delere Marcion ausus est, ne caro ejus probaretur.* (1) 2. Circumcidi voluit Christus ut demonstraret corpus suum non esse materiæ cœlestis, ut falso docuit Valentinus. (2) Etenim si fuisset cœleste, neque circumcidi, neque fundere sanguinem, neque potuisset pati. Adversus hunc hæreticum sic ratiocinatur Tertullian. *Quid dicis cœlestem carnem, quam unde cœlestem intelligas, non habes? Quid terrenam negas, quam unde terrenam agnoscas, habes? Esuriit sub diabolo, sitiit sub Samaritide, lacrymatus est super Lazarum, trepidavit ad mortem, sanguinem fudit postremo. Hæc sunt, opinor, signa cœlestia. Sed quomodo contemni et pati posset, si quid in illa carne de cœlesti generositate radiasset?* (3) 3. Circumcidi voluit Christus ut hoc carnis signaculo se Abrahæ et Davidis filium comprobaret. (4) 4. Ut suam nativitatem occultaret diabolo. (5) 5. Ut Judæis scandalizandi tolleret occasionem. (6) 6. Ut « merito suæ circumcisionis fideles suos a duritia præcepti illius exoneraret, et ipsam circumcisionem in baptismum dulciter commutaret. » (7) 7. Medicinam in se noster suscepit princeps, ut in nos redundaret salus; et ut ait Origenes: *Caput pro membris accepit curationem.* 8. Ut Circumcisioni finem imponeret: *Voluit legem cum honore sepelire.* (8) 9. Ut ostenderet patrum circumcisionem utilem a Deo datam et institutam fuisse; 10. Ut nos doceret circumcidendas esse tum corporis, tum animæ facultates: *Nos sumus circumcisio omnium spiritalis et carnalis: nam et in spiritu et in carne seculo circumcidimur.* (9)

(1) Tert. L. de Mon. 8. — (2) Tert. L. de Bapt. 8. — (3) Tert. Lib. adv. Prax. — (4) Tert. Apol. 21. — (5) Tert. ibid. — (6) Luc. 1. — (7) D. Ephiph. Hær. 30.

(1) Tert. Lib. de Car. Chr. 2. — (2) D. Epiph. ibid. — (3) Tert. L. de Car. Chr. 9. — (4) D. August. Lib. qu. Ver. et Nov. Test. q. 22. — (5) S. Leo. Serm. 2. de Nat. — (6) D. Hier. — (7) Dion. Carth. Hom. 4. in Luc. — (8) D. Ambr. — (9) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 9.

Circumcidenda est memoria ab imaginibus vitiorum, circumcidendus intellectus a cogitationibus vanis, voluntas a pravis affectionibus, oculus a lascivis aspectibus, lingua a detractionis et impietatis sermonibus. Christus enim *præfert circumcisionem cordis, præputiationi.* (1) 1. Ut legem honoraret (2), *magis struens quam destruens substantiam Legis et Prophetarum.* (3)

Christi obedientia Christiano ad obsequendum stimulat : et quia *obsequii ratio in similitudine animorum constituta est* (4), modum quo obsecutus est Christus debent imitari : Christus perfecte fuit subditus. Quis? Quibus?—Quis? *Deus cui Angeli subditi sunt, cui principatus et potestates obediunt.* (5) At quibus obsecutus est? Quibus ? Æterno Patri : *Sic enim ipse pronuntiavit, non suam, sed Patris facere se voluntatem.* (6) Quibus ? Josepho et Mariæ. Inde Christianum alloquitur Bernardus: « Mirare ergo utrumlibet, et elige quid amplius mireris: sive Filii benignissimam dignationem, sive Matris excellentissimam dignitatem. Utrinque stupor, utrinque miraculum. » Quibus ? Augusto, Romanæ reipublicæ tyranno, et imperii usurpatori et pagano. *Edicto Cæsaris et pagani, Dominus obtemperaturus advenit.* (7) D. Vincentius Ferrariensis nascenti Christi admirans obsequium, obedientiam *parvulorum infantiam* vocitat : et merito, quia *obsequii disciplina morigera subjectio est.* (8) 2. Christus libere et spontanee obsecutus est, quia *oblatio obsequii in voluntate.* (9) Apostoli, magistri et Domini exemplum imitantes, « submissa mentis judiciique cervice, obedientiæ jugum subiere, alacrique animo in pericula, in judicia, in contumelias processere. » Christus obsequium charitate formavit, et charitatem obediendi desiderio et impatientia demonstravit: *Nemo subjicere sese potest, sine prima patientia subjectionis ipsius.* (10) Obedientiæ promptitudinem ostentant Angeli, quibus *unum solumque officium est, servire nutibus Dei.* (11) Eamdem refert D. Hieronymus de Monachis in Ægypto demorantibus : « Subditi antea conabantur jussa implere, quam forent emissa, et quibusdam quodammodo indiciis nitebantur prophetare de voluntate mandantis. » (12) 4. Christus obedientia sua humilitatem consummavit, etenim obedientia est *via quædam compendiosa ad consummatam perfectionem.* (1) Humilis autem obedientia ad perfectionem ducit, quia ad Deum ducit. « Considera quod humiliari ac obedire opus est ejus qui a Deo egressus, et ad Deum vadit. Superbire autem et inobedientem esse, opus est ejus qui a dæmone venit, et ad dæmones vadit. » (2) Christus in sua obedientia legem voluit honorare et Patriarcharum et Prophetarum imitari exempla, qui fuerunt circumcisi. Ex D. Irenæo, hæc legis et majorum veneratio, nota est Christianorum. *Revereri præstantiores atque majores, christianum est.* Quo indicio Christianos a Romanis Gentilibus discriminat Tertullianus, quibus exprobrat venerationis defectum erga leges et majores. *Nunc religiosissimi legum cultores respondeant velim, de sua fide, et honore, et obsequio erga majorum consulta.* (3) 6. Christus obedientiam suam consummavit, obsequens legi, cui non erat obnoxius, ut opera supererogationis suo auctoraret exemplo, et consilia adhuc evangelica commendaret; quæ quis sequitur non ex præcepto, sed ex libero voluntatis arbitrio. (4) *Consilium enim dat, non præceptum, qui non dicit : Esto perfectus ; sed, Si vis esse perfectus : quia libertas voluntatis, quæ cum bona est, supra legem est, non cogitur, sed suadetur, et ipsa sibi lex est.* (5)

Verum *quam pauci inveniuntur in hac perfectæ obedientiæ forma !* Christus Dominus suis etiam obsequitur subditis, et nos nolumus obsequi Deo, nec agnoscere *principem mundi, perfectæ potentiæ et majestatis.* (6) Christus puræ legi circumcisionis se subjicit, et nos levissimum legis Christi jugum ferre nolumus. Christus sponte, prompte, alacri animo, suscepit circumcisionem, et nos tepide, lente et quasi coacte divina observamus præcepta. Christus a circumcisione exemptus, circumcisionis legi obsecutus est, et nos obtemperare nolumus divinis mandatis ad quorum observantiam obligamur, et *nisi obsequamur periclitamur.* (7) Nam sicut Deus remunerat obsequentes, ita punit inobedientes. *Sola obedientia tenet palmam ; sola inobediendia invenit pœnam,* (8) quam merito luent qui dedignantur imitari Christum, qui obsequendo legi circumcisionis sanctitatem suam sub umbra peccati obnubilat, et quantumvis sit sanctus, ut scelerosus conspicitur.

II. PARS. *Solus enim Deus sine peccato : et*

(1) Tert. L. 5. adv. Marc. 13. — (2) Serm. de Circ. — (3) Tert. L. 4. adv. Marc. 7. — (4) Tert. L. de Pœn. 4. — (5) D. Bern. Hom. 2. de sup. Miss. — (6) Tert. L. de Orat. 4. — (7) Chrysol. Serm. 175. — (8) Tert. L. de Pat. 4. — (9) Tert. L. de Orat. 9. — (10) Tert. L. de Pat. 11. — (11) Lact. L. 2. Inst. 27. — (12) In Reg. Monach. 10.

(1) Cass. L. 5. Inst. 8. — (2) Theophylact. in cap. 13. Joan. — (3) Tert. Apol. 6. — (4) D. Paulin. Ep. 2. — (5) D. Bern. Serm. 2. in Conv. S. Paul. — (6) Tert. Apol. 24. — (7) Tert. L. 2. ad Ux. 1. — (8) D. Aug. in Psal. 71.

solus homo sine peccato Christus, *quia et Deus Christus* (1) : Deus est absolute impeccabilis, utpote essentialiter sanctus. Sanctititas et peccatum magis ad invicem opponuntur quam lux et tenebræ, quam calor et frigus in summo, quam forma ejusque privatio. Forma compati nequit cum sua privatione : duo contraria in summo nequeunt reperiri in eodem subjecto ; lux non potest sociari cum tenebris, neque Dei sanctitas cum malitia peccati. *Quoniam cum Deum grande quid boni constet esse : utique bono nonnisi malum displiceret : quod inter contraria sibi nulla amicitia est.* (2) Tantopere repugnat Deo peccatum, ut quamvis Verbum in incarnatione assumpserit humilitatem, paupertatem, dolorem, ignominiam; ipsam denique mortem, peccatum tamen non assumpsit. Verum quantumvis sanctus sit Christus, in circumcisione 1. Ejus sanctitas sub specie peccati occultatur ; 2. Christus peccatoris signaculo notatur ; 3. Velut peccator existimatur.

1. *Quis vere sanctus quam Dei Filius*, qui nunquam fuit peccato maculatus? Et dum asseverat Apostolus *in similitudine carnis peccati fuisse Christum* (3), acute animadvertit Tertullianus quod Pauli sententia duplicem potest habere sensum : 1. Quod Christus *similitudinem carnis acceperit*, *quasi imaginem corporis*, *et non veritatem* (4) ; et hic sensus est hæreticus et sapit errorem Marcionis et aliorum hæreticorum, qui carnem Christi non veram, sed apparentem tantum et phantasticam volunt; 2. Apostolus *similitudinem peccatricis carnis vult intelligi : quod ipsa non peccatrix caro Christi, ejus fuit par cujus erat peccatum, genere non vitio Adæ.* Et hic sensus est catholicus : quia licet Christus sumpserit carnem de Adamo, non tamen Adami culpam. Nam *secundum Apostoli auctoritatem*, *evacuavit peccatum in carne.* Et ne ex hac auctoritate sumant ansam hæretici negandi veritatem carnis in Christo : *Defendimus autem*, *non carnem peccati evacuatam esse in Christo*, *sed peccatum carnis ; non materiam*, *sed naturam ; nec substantiam*, *sed culpam.* (5) Verum etsi Christus vere non assumpserit peccatum, etsi a carne quam sibi univit hypostatice, Adæ peccatum et culpam evacuaverit ; etsi sit perfecte sanctus, ejus tamen sanctitas in circumcisione sub specie peccati occultatur : *Quis non solum formam hominis*, *sed formam habet peccatoris.* (1)

Trina considerari potest in Christo forma: Prima est forma Dei ; *in effigie enim Dei constitutus*, *non rapinam æstimavit pariari Deo* (2) ; secunda forma hominis, quia divinum Verbum *exhausit semetipsum*, *accepta effigie servi.* (3) Tertia, forma peccatoris, quam ut dixi ex D. Bernardo præ se fert in circumcisione. Christus vere habet Dei formam, quia Verbum de substantia Patris generatum, et per quod omnia creata facta sunt, nequit *carere substantia*, *quod de tanta substantia processit*, *et tantas substantias fecit.* (4) Vere etiam habet formam hominis, quia *Christus homo et filius hominis; aut cur homo Christus et filius hominis*, *si nihil hominis et nihil ex homine ?* (5) Formam autem peccatoris non vere, sed tantum apparenter et specie tenus habet. *Nostram enim induens carnem*, *suam fecit ; suam faciens*, *non peccatricem eam fecit.* (6) Christus in forma Dei est essentialiter sanctus, quia unam et eamdem cum Patre et Spiritu Sancto habet sanctitatem essentialem : Christus in forma hominis est etiam sanctus, *super quem tota divini Spiritus gratia requievit.* (7) In circumcisione tamen Christus *nec formam habuit*, *nec speciem* (8) : quia non ostentavit sanctitatem quam habet et in forma Dei et in forma hominis : *sed forma ejus ignobilis* (9), quia sub forma peccatoris sanctitatis occultatur forma ; et adhuc Christus peccatoris stigmate notatur.

2. Dei Filius potuit assumere humanam carnem ex Adami massa non oriundam ; verum, ut ratiocinatur Tertullianus : *Neque ad propositum Christi faceret evacuantis peccatum carnis*, *non in ea carne evacuare illud*, *in qua erat natura peccati*, *neque ad gloriam. Quid enim magnum*, *si in carne meliore*, *et alterius*, *id est*, *non peccatricis naturæ*, *nævum peccati redemit ?* (10) Christi igitur innocens caro fuit ex Adami massa, licet non ex ejus fuerit corruptione, et quamvis non contraxerit *ignominiam primi delicti* (11) ; in circumcisione tamen *contumeliosus sibi est* (12), quia suscepit signum quo denotantur qui originale contraxerunt delictum. Siquidem « circumcisio carnis lege præcepta est, quia non posset melius signifi-

(1) Tert. L. de An. 41. — (2) Tert. L. de Pat. 3. — (3) Tert. L. de Car. Chr. 16. — (4) Tert. L. de Car. Chr. 16. — (5) Tert. ibid.

(1) D. Bern. Serm. de Circumc. — (2) Tert. Lib. 5. adv. Marc. 20. — (3) Tert. ibid. — (4) Tert. L. adv. Prax. 7. — (5) Tert. L. de Car. Chr. 5. — (6) Tert. L. de Car. Chr. 16. — (7) Tert. L. de Cor. Mil. 14. — (8) Tert. L. de Car. Chr. 15. — (9) Tert. ibid. — (10) Tert. L. de Car. Chr. 16. — (11) Tert. L. 1. de Cult. Fem. 1. — (12) Tert. L. de Pat. 3.

cari, tolli originale peccatum. » (1) Circumcisio ad tollendum originale peccatum instituta, supponebat peccatum originale et denotabat eos qui hoc accipiebant signaculum, originalem contraxisse culpam. Hoc notaculo signatus fuit innocuus Christus : et, ut ait Bernardus, *infigitur enim quodam cauterio latronis ;* et sicut latro cui in fronte vel supra humeros regium inuritur stigma, toto vitæ decursu defert criminis insigne et ignominiæ notam, sic Christus per totam æternitatem habebit in corpore notaculum quo primævæ culpæ significabatur purgatio. Virgo quædam a piratis capta veniit ; empta a lenone, et prostituta, venientes ad se deprecabatur ne ei castitatem eriperent, pro cujus conservatione facultates eis abunde largiebatur. Accedit miles, quem cum exorare non posset, cum eo pugnavit et interfecit : accusata, absoluta et remissa ad suos est. Petit sacerdotium : petitioni non annuens Porcius Caro, adversus puellam sic fatur : « Sacerdos nostra adhuc in lupanari viveret, nisi hominem occidisset : inter barbaros quid passa sit nescio ; quid pati potuerit scio. Deducta es in lupanar, accepisti locum, pretium constitutum est, titulus inscriptus est, hactenus in te inquiri potest. Nemo, inquit, mihi virginitatem eripuit ; sed omnes quasi erepturi venerunt ; sed omnes quasi eripuissent, recesserunt. » (2) Christus quantumvis sanctus, accessit ad circumcisionem quasi criminosus, recessit ab ea quasi originali delicto purgatus : manet adhuc stigma quo notatur tanquam peccator, et ab hominibus ut criminosus existimatur.

3. Si unquam Christus fuit *vultu et aspectu inglorius* (3), maxime in circumcisione: nam ut criminosus existimabatur ab hominibus. *Mediocritas humana facti solum judicat, quia voluntatis latebris par non est* (4): idcirco Judæi credentes ex una parte quod circumcisio instituta fuerat a Deo in remedium peccati originalis, et scientes aliunde quod Christus fuerat circumcisus, recte colligebant eum fuisse originali delicto obnoxium : nam remedium non datur nisi propter morbum. Christus accepit originalis culpæ remedium, et ut ait D. Bernardus, *alligaturam non refugit vulneris* : quapropter ut ægrotans a Judeis existimabatur, quibus præbuerat materiam suspicandi esse morbidum : adeo *contumeliosus sibi fuit* (5) Christus, suscipiens circumcisionem in detrimentum honoris et famæ. Verum *quodcunque Deo indignum, mihi expedit* (1) : nam in opinione hominum gratia et sanctitate evacuatur Christus, ut nos gratia et sanctitate repleat.

In isto opere duo sunt : modus et fructus : modus quidem Dei exinanitio ; fructus vero, nostri de illo repletio. (2) In Christo sunt velut tres exinanitionis gradus : primus, quo se exinanivit usque ad nihilum, scilicet usque ad creaturam, quæ est nihilum, quia de nihilo producta, suam redolet originem ; secundus, quo se exinanivit usque ad hominem, qui ratione animæ tenet ultimum gradum inter creaturas spiritales, et ratione corporis, est cunctis animantibus miserabilior ; tertius, quo circumcisionis suscepit signaculum, formamque habens peccatoris, *ne aspectu quidem honestus* (3) conspicitur, et si Pater æternus posset ignorare suum filium, sub illa specie criminosa eum non agnosceret, ait D. Bernardus. Sed ad quid sese ita exinanivit? Respondet D. Ambrosius: *Nos Adæ ruina omnino vacuavit, sese ille exinanivit ut nos impleret.* (4) Natura horret vacuum, et ne illud patiatur, elementa contra propriam naturam moventur ; ignis descendit deorsum, terra ascendit sursum, et cunctæ generatim creaturæ impetu non sibi proprio et naturali feruntur. Criminosus Adam per peccatum fuerat gratia et sanctitate evacuatus, cunctæ creaturæ tale vacuum replere non poterant : et quia *Christus est tota plenitudine divinitatis infusus* (5), solus Christus criminosi hominis vacuum potuit implere et ob hanc causam Dilectus Discipulus in primo Evangelii capitulo prædicat Christum plenum gratiæ.

Christus potest considerari vel ut homo Deus, vel ut Dei Filius, vel ut caput Ecclesiæ sive militantis in terra, sive triumphantis in cœlo, vel ut Redemptor hominum. Sub primo respectu, respicit unionem hypostaticam ex qua resultat compositum illud ineffabile naturæ divinæ et humanæ in eadem persona Verbi. Sub secundo respectu, respicit Patrem æternum, cujus est Filius naturalis, non solum ut Deus ; sed etiam ut homo. Sub tertio respectu, respicit cunctos homines et Angelos qui sunt membra corporis Ecclesiæ. Sub quarto respectu, cunctos respicit peccatores, pro quibus in circumcisione sese exinanivit et in specie peccatoris apparuit. Sub quovis autem respectu, est plenus gratia. Ut Homo-Deus, est plenus gratia substantiali unioni, quæ cum sit in Christo principium meriti, eam non meruit, sed a divina liberalitate

(1) D. August. L. de Ver. Innoc. 298. — (2) Senec. L. 1. Contr. 2. — (3) Tert. L. de Idol. 18. — (4) Tert. L. de Pœn. 3. — (5) Tert. L. de Pat. 3.

(1) Tert. L. de Car. Chr. 5. — (2) D. Bern. Serm. 11. Cant. — (3) Tert. L. de Jud. 14. — (4) In Psal. 109. — (5) Chrysol. Serm. 57.

gratis accepit. Ut Dei Filius est plenus gratia summa, quæ dicitur gratia singularitatis, quia absque ulla mensura eam accepit, estque tanta ut major nequeat dari. Ut caput Ecclesiæ, est plenus gratia universali, de qua omnes homines et Angeli suam acceperunt sanctitatem et gloriam. Ut redemptor hominum, est plenus gratia medicinali, qua replet vacuum, quod in eorum anima Adami præstiterat culpa.

In homine sceleroso est plenitudo et vacuitas. Plenitudo peccati vacuitas gratiæ. Plenitudo peccati : nam intellectus vanitate plenus est : *Insaniæ plenas vigilias habentes ;* voluntas plena *omni iniquitate ;* cor dissimulatione plenum; *interiora ejus plena sunt dolo ;* oculi *pleni adulterii et incessabilis delicti ;* os *maledictione plenum est ;* lingua *plena veneno mortifero ;* manus *plenæ sanguine*, non solum cæde, sed etiam rapina et furto. Vitiosa ejusmodi plenitudo evacuanda est ; nam ideo Christus plenus gratia in circumcisione, *exhausit semetipsum* (1) apparens in specie et forma peccatoris, ut cor et corpus peccatoris *a peccatis sit vacuum.* Anima nostra assimilatur tabellis, in quibus delendum est priusquam de novo aliquid scribatur. (2) Primus homo peccando et se et suos posteros vendiderat : *Venditi estis iniquitatibus vestris* (3) ; venditionem ab Adamo factam propriis sceleribus firmavimus. *Ille initium induxit debiti, nos fœnus auximus posterioribus peccatis.* (4) Venditionis illius initus est contractus et scriptus in anima cujuslibet peccatoris. *Adversus nos chirographa peccatorum scripta sunt : quia, ut Propheta dicit, peccatis nostris venundati sumus : pretium namque animæ suæ unusquisque consequitur, cum concupiscentiæ satisfecerit.* (5) Christus ut venditos redimeret homines peccatores, peccatoris assumpsit formam, quod innuit Apostolus aiens : *Qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit* (6) : initum rescindit contractum, *delens quod adversum nos erat chirographum decreti, quod erat contrarium nobis, ipsum tulit de medio* (7) ; solvens omne debitum ad quod adstriti eramus, et protoparentis et privato chirographo, in quo ardentem amorem et magnam demonstravit liberalitatem. *Quid homini negare potuit, qui totum quod erat hominis, etiam peccatum suscepit, et mortem ?* (8) Nam et formam habet peccatoris in circumcisione, et sanguinem fundit, ut vacuas hominum animas repleat gratia, eisque largiatur vitam et immortalitatem.

(1) Tert. L. 5. adv. Marc. 20. — (2) D. Bas. Ep. de Vit. Sol. 2. — (3) Esa. 50. — (4) D. Chrysost. Hom. 1. ad Neoph. — (5) D. Cypr. in Symb. Apost. — (6) 2. Cor. 5. — (7) Colos. 2. — (8) Chrysol. Serm. 70.

III. PARS. Apostolus *de Patre supra dixerat : Regi seculorum immortali, soli Deo ; ut et contrariam ipsi Filio adscriberemus mortalitatem.* (1) Christus est Deus et homo. Ut Deus, est essentialiter immortalis, et immortalitas est illi cum Patre et Spiritu Sancto communis : Angeli animæque rationales sunt immortales etiam ab intrinseco, quia sunt spiritales, et carent materia prima, quæ est principium corruptionis. Verum neque Angeli, neque animæ rationales sunt immortales per essentiam : sicut enim habent a Deo suam naturam spiritalem, ita et immortalitatem illi propriam, et licet nequeant destrui a creaturis, a Deo tamen potentia absoluta possunt annihilari. *Solus Deus de incorruptibilitatis proprietate felix* (2) ; quia est prima causa, ens a se et per essentiam : ille tamen Deus immortalis *indutus est carnis passibilis et mortalis indignitate* (3) : statim ac natus est in stabulo, incepit pati, et quasi parum foret sustinuisse frigus, nuditatem, præsepii incommoda, cunctasque hyemis injurias, quæ præ dolore ab ejus oculis traxerunt lacrymas, voluit adhuc circumcidi : ut fundendo sanguinem, majorem adhuc dolorem persentiret; et ob hanc causam, non ex Gentilibus, sed ex Judæis, quos ingratos et sibi infensissimos præsciebat, nasci voluit, ut suscipere posset circumcisionem, cui non Gentiles, sed Judæi lege divina obnoxii erant. *Ideo Christus nascitur in Judæa, et non in gentibus, quia gentilitas carebat circumcisione, et ideo in Judæa ostentat gloriam, in primordio nativitatis suæ, in effusione sanguinis.* (4) Circumcidi autem voluit Salvator, non solum ut suam ostentaret obedientiam, obsequendo legi cui non erat obnoxius, neque adhuc ut suam consummaret humilitatem, occultando sanctitatem sub specie peccatoris ; sed suam adhuc demonstravit charitatem subveniendo sceleroso homini : ideoque *etiam passiones humanas, et sitim, et esuriem, et lacrymas, et ipsam nativitatem, ipsamque mortem erat subiturus.* (5) Et licet sua passione hominum consummaverit redemptionem, illam tamen in circumcisione inchoavit, fundendo sanguinem, ut 1. Hominis scelerosi maculas mundaret ; 2. Hominem mortuum ad vitam revocaret ; 3. Hominem mortalem immortalitate donaret.

1. *Ut hominem gestaret Christus, salus*

(1) Tert. L. adv. Prax. 15. — (2) Tert. L. 2. adv. Marc. 16. — (3) Tert. L. adv. Jud. 14. — (4) D. Irenæ. L. 3 c. 7. — (5) Tert L. adv. Prax. 16.

hominis fuit causa ; scilicet ad restituendem quod perierat : homo perierat, hominem restitui oportebat. (1) Homo peccando et Deum offenderat, et magnum sibi damnum attulerat, neque injuriæ Deo factæ satisfacere, neque damnum sibi illatum reparare poterat. Tanta est injuria per peccatum Deo facta ut nulla actio puri hominis, nec etiam mors, possit eam digne compensare ; quia malum infinitum, nonnisi bono infinito potest ad æqualitatem compensari. Omne autem bonum puri hominis est finitum, peccatum vero est infinitum objective, subjective, propagative : objective, ex parte Dei qui offenditur ; subjective, ex parte peccantis, quem privat infinito bono, nempe possessione Dei ; propagative, quia natura per peccatum originale corrupta hominibus syncategorematice infinitis communicatur, sola Deipara excepta, quia in illis est *caro peccatrix de peccatorio censu.* (2) Nascentes iræ filii, nec Deo satisfacere, nec sibi possunt subvenire : « Frater non redimit, redimet homo. » Addit D. Basilius : *Non homo solus, sed homo Deus*, cujus actiones et passiones theandricæ, sunt infiniti valoris, Deo ex rigore satisfaciunt et homini abunde subveniunt. Et ut hæc duo præstaret Dei Filius, est humanatus, circumcisus et in cruce mortuus. 1. Humanatus : *In homine Deus natus est, carne antiqui seminis suscepta, sine semine antiquo, ut illam novo semine, id est, spiritaliter reformaret, exclusis antiquitatis sordibus expiatam.* (3) Tertulliano arridet D. Augustinus : *Peccavit homo, et factus et reus ; natus est homo Deus, ut liberaretur reus* (4) : qui est 2. Pro sceleroso homine circumcisus. Christus *Legem et Prophetas adimplens* (5), circumcisionem accepit, in qua in corpore institutum ad delendum peccatum originale signaculum suscipiens, *adeo nec humanæ honestatis corpus fuit* (6) ; saltem coram hominibus, in quorum judicio fama hujus periclitata est. Ab omni peccato fuit immunis Salvator : *propterea quippe totum hominem sine peccato suscepit, ut totum quo constat homo, a peccatorum peste sanaret.* (7) Et quamvis circumcisio nec ad essentiam, neque ad hominis integritatem pertineat, quia tamen ex gente Judæa erat oriundus, et conversabatur inter Judæos, voluit circumcidi, tum « propter communitatis et uniformitatis commendationem ; » (8) tum quia *in Christo fit delicti carnalis exspoliatio, quam significat circumcisio.* (1) Tandem, 3. *Christus mori missus* (2), ut hominem criminosum a peccato redimeret. Nam, ut ratiocinatur D. Augustinus, « principalis causa ob quam Dei Filius factus est filius hominis : hæc est, ut secundum hominem omnia patiendo pro nobis, a peccatorum nos vinculis liberaret. » (3) Dei Filius fuerat innocens occasio lapsus, tum Angeli, tum hominis : uterque divinam ambierant similitudinem quæ ad Filium specialiter pertinet, eo quod ex vi suæ processionis, sit similis principio a quo generatur. Pater injuriam Filio factam vindicavit, criminosos damnans Angelos ; et ne cunctos perderet homines qui in scelerosos protoparentes eum offenderant, voluit eos redimere Filius, ut qui fuerat insons occasio originalis culpæ, esset vera causa reparationis humanæ. Quare D. Bernardus Filium sic loquentem inducit : « Propter me perdidit multos Angelos ; propter me perdidit homines universos ; propter me tempestas orta est ; tollite me et mittite me in mare, per me recipiat Pater, quos quodammodo propter me amisisse videtur. » (4) Quam admiranda est Patris sapientia qui voluit ut Filius qui homines creaverat, eosdem recrearet : *Nam ideo Deus noster, Filium suum misit ad hominem liberandum, ut ipse liberator esset qui fuerat creator.* (5) Quam admirabilis Filii bonitas, qui ad liberandum hominem humanatus est ! *Cum Christus non alia ex causa descenderit quam peccatorum liberandorum.* (6) Dei Filius fuerat offensus ab homine, et humanari voluit, ut qui fuerat offensus, esset etiam satisfactor, et lueret in semetipso pœnam, quam homo offensor merebatur. Dei Filius ab homine offensus, erat hominis judex ; at in incarnatione, *de judice convertitur in reum*, pronuntians adversus semetipsum sententiam quam sustinere debebat homo reus : *et ne peccatores perderet, in se sententiam suam judex retorsit, ut amasse se peccatores proderet magis solvendo debitum quam donando.* (7) Incepit solvere hujusmodi debitum per circumcisionem, quam vocitat D. Augustinus *summum sacramentum quo peccati vinculum solvitur* (8), quia in illa sanguinem fudit, quo æterno Patri pro homine criminoso satisfaceret et hominis rei debitum solveret.

Christus in cruce mysterium redemptionis humanæ consummavit, plenissime pro nobis

(1) Tert. L. de Car. Chr. 13. — (2) Tert. L. de Car. Chr. 8. — (3) Tert. L. de Car. Chr. 17. — (4) Serm. 9. de Nat. — (5) Tert. Lib. de Car. Chr. 7. — (6) Tert. Lib. de Car. Chr. 9. — (7) D. Aug. L. 10. Civit. 27. — (8) Dion. Carth.

(1) D. Aug. Ep. 89. ad Hilar. — (2) Tert. Lib. de Car. Chr. 6. — (3) Serm. 4. de Nat. — (4) Serm. 1. de Adv. — (5) D. Aug. Serm. 13. de Nat. — (6) Tert. L. de Idol. 5. — (7) Chrysol. Serm. 29. — (8) Lib. 8. de Trin. 5.

Deo satisfecit, et totale debitum solvit. Verum, licet in passione totum pretium persolverit, in circumcisione tamen redemptionis nostræ arrham dedit, et sacratissimum nomen Jesu accepit, quia erat Salvator hominum, quorum salutem consummaturus erat in cruce. Evangelista Christi Passionem referens sibi contradicere videtur. Nam postquam prodivit Pilatum dicentem : *Non invenio in eo causam*, statim addit : *Posuerunt super caput ejus causam ipsius scriptam.* (1) Quænam autem est illa causa mortis Christi? *Jesus Nazarenus rex Judæorum;* quia erat Jesus et Salvator, debebat mori, ut sacrosanctum illud impleret nomen, quod ei impositum fuit in circumcisione, ubi Salvatoris inchoavit officium fundens primas sanguinis guttulas. Deus in veteri lege frugum primitias exoptabat, hominum et animantium primogenitos. Christus ut Patri pro hominibus satisfaciat, offert illi primitias sui sanguinis. O quam acceptabilis fuit sacratissimus ille sanguis, quem de corde suo lacrymatus est Salvator! Christus Dominus fudit sanguinem, tum in ara crucis, tum in præsepio Bethleemetico : in cruce per manus impias sicariorum, in præsepio per sanctissimas Deiparæ manus; in cruce Deus summe Christi passione glorificatus est, sed summe etiam offensus Judæorum injustitia et crudelitate; in præsepio Deus nullo modo offenditur, sed perfectissime honoratur per circumcisionem Jesu, qui ministerio Deiparæ primas sanguinis fundit guttulas et offert æterno Patri pro hominum salute. Nam, ut belle ait Gregorius Nazianzenus, *Christus propter Adamum, Bethleem propter Edem, præsepe propter paradisum.* (2) Siquidem consummandam in cruce redemptionem in præsepio inchoat, et suscipiendo circumcisionem, nobis sanguinis sui fructum applicat. Nam, ut ait D. Augustinus, *non ob aliud credendum est antiquis patribus hoc divinitus fuisse præceptum, ut octavo die circumciderent parvulum, nisi ad significandam regenerationem quæ fit in Christo* (3), per meritum sanguinis Salvatoris in circumcisione effusi, qui virtutem habet, et dimittendi peccata, et conferendi gratiam. Quapropter baptismus nuncupatur a Tertulliano : *Candidatus remissionis et sanctificationis in Christo* (4) : quia in illo nobis applicatur sanguis Christi qui candidat animas; tum quia illas mundat a peccati maculis; tum quia illas gratia dealbat; tum quia illas innocentiæ puritate candidat. Hoc pretioso sanguine candidati martyres, qui proprio fuerunt sanguine purpurati : *Hi sunt qui veniunt ex illa pressura magna, et laverunt vestimentum suum, et candidaverunt ipsum in sanguine Agni.* (1) Effusus aliorum sanguis non dealbat, sed cruentat; at Christi sanguis candidat quos sanctificat: *Qualis rubor cui dealbandi certus effectus!* (2) Et quia vita in sanguine, Christus sanguinem, qui est vitæ principium, fundit in circumcisione, ut hominem per peccatum mortuum ad vitam revocet.

2. *Novissimus Adam de carne, in Spiritum vivificantem a Deo prolatus est.* (3) Sæpe repetita placebunt : Christus non erat circumcisioni obnoxius, quæ ad tollendum originale peccatum fuerat instituta : Christus autem originalem non contraxit culpam; *Talis non est de semine, sed de virginitate conceptus; quando in tali germine cœlestis partus est, non humanus* (4); ideo D. Bernardus Christo de sua a peccato immunitate congratulatur : « Quod non feceris peccatum, ætas ipsa manifestat; quod non contraxeris, mihi fortiter probat Patris divinitas et Matris integritas. Est tibi Pater ab æterno, sed Deus; est tibi Mater in tempore, sed Virgo : nec parere potuit incorruptio corruptelam. » (5) Quia tamen, ut addit D. Bernardus, *duo sunt hostes, peccatum et mors, utrumque debellaturus advenit* (6); utrumque debellavit in circumcisione. Debellavit peccatum, deferendo formam peccatoris; debellavit mortem, fundendo primum suum sanguinem, et gravissimum sustinendo dolorem : tormentum quod in tenerrima illa ætate patiebantur parvuli tantum erat ut multi in suscipienda circumcisione morerentur, et Christus, cujus complexio erat delicatissima, absque dubio fuisset mortuus, nisi miraculose ei vita fuisset conservata, ut posset suo nomini respondere moriendo in cruce, ut mortuum peccato hominem ad vitam revocaret. *Homo sibimetipsi periculum mortis attraxit : acceperat a domino suo satis utilem disciplinam secundum legem vivendi, ut omnia quidem ederet, ab una solummodo arbuscula temperaret : audiit ille quem maluit, edit illicitum, et transgressione saturatus, in mortem cruditavit* (7), et suos posteros quibus communicavit peccatum, morti etiam mancipavit. Quare mortuam per Adami peccatum ejus posteritatem volens ad vitam revocare Christus, fuit *homo in plaga* (8) per

(1) Matth. 27. — (2) Orat. 1. — (3) D. August. L. 6. cont. Julian. 3. — (4) Tert. Lib. de Bapt. 10.

(1) Tert. Scorp. 12. — (2) Gilbert. — (3) Tert. L. de Car. Chr. 17. — (4) Chrysolog. Serm. 175. — (5) Serm. de Circumc. — (6) Serm. 1. de Nat. — (7) Tert. Scorp. 5. — (8) Tert. L. adv. Jud. 14.

susceptionem circumcisionis, et inivit pactum moriendi, tum ut nos a morte liberaret : *hoc est pretium nostrum, quo nos a morte redimeret* (1) ; tum ut vitam nobis conferret. Utrumque eloquenter declarat Chrysologus : « Cum nascitur Jesus, oritur origo rerum, generatur largitor generis, nascitur auctor naturæ, ut repararet naturam, genus redderet, originem revocaret. Adam primus homo, origo generationis, naturæ bonum, libertatem generis, et germinis vitam sic perdidit dum deliquit, ut malum naturæ, servitutem generis, germen mortis, successio lamentanda portaret : hinc est quod Christus nascendo naturam reddidit, tulit moriendo mortem, vitam revocat dum resurgit. » (2) Primus homo factus fuerat filius Dei et creatus in animam vivam : peccando autem, factus est diaboli servus, et animæ vitam simul cum gratia perdidit. Filius Dei suscipit formam servi ut captivum hominem a diaboli tyrannide liberet, atque amissam reddat libertatem. (3) « Humiliavit semetipsum formam servi accipiens ; in hac forma descendit, in hac forma fortiter dimicavit » (4) adversus diabolum, qui captivum detinebat hominem, quem liberavit a servitute et ad vitam revocavit : *Sed ideo ille venit nasci, ut nos iterum viveremus.* (5)

Eodem modo voluit Deus reparare parvum mundum propter quem creaverat universum. Creans mundum Deus illum ex contrariis composuit ; *quippe mundus ex diversis substantiis officiis que constat.* (6) Via adhuc contrariorum mundum conservare voluit, *qui e diversitatibus corporatus, et vicibus temperatus*, aquam opposuit igni ut incendia imbribus exstingueret ; siccitatem humiditate, frigus calore temperavit, noctis tenebras diei luce fugavit ; venenis antidota subministravit, et animantium mortem, aliorum nativitate reparandam instituit : *Diversa in unum, ex demutatione diversa sunt. Denique diversitatis discordiam vices fœderant.* (7) Eumdem fere ordinem in reparatione microcosmi servavit Deus. Delegationem Sancti Angeli opposuit tentationi dæmonis ; humilem Mariæ assensum arroganti et temerario Evæ desiderio ; obsequium Christi inobedientiæ Adami ; hortum Gethsemani, ubi Dominus fuit tristis usque ad mortem, paradiso voluptatis, in quo deliciabatur Adam ; lignum crucis arbori scientiæ boni et mali ; coronam spineam ambitioso protoparentis capiti ; velamen quo teguntur oculi Salvatoris, inordinatis Adami aspectibus ; fellis et aceti amaritudinem pomi vetiti suavitati ; manus Christi affixas cruci, Adami manibus ad pomum colligendum expansis ; totum denique innocuum Redemptorem toti sceleroso homini : *Deus imaginem et similitudinem suam a diabolo captam æmula operatione recuperavit. In virginem adhuc Evam irrepserat verbum ædificatorium mortis. In Virginem æque introducendum erat verbum exstructorium vitæ, ut quod per ejusmodi sexum abierat in perditionem, per eumdem sexum redigeretur in salutem. Inde prodeundum fuit Christo, ad salutem hominis, quo homo jam damnatus intraverat.* (1)

Tot suppliciorum genera sustinuit Salvator *ut destruatur corpus peccati.* (2) Corpus peccati est tota peccatorum massa, quæ est quasi unum corpus veteris hominis cujus membra sunt, superbia, avaritia, ira, invidia, luxuria, desidia, gula, aliaque crimina quæ monstrum illud abominabile componunt. Ut totaliter destrui posset scelerosum illud corpus malitia dæmonis conflatum, fuit corpus totum innocuum ministerio Sancti Spiritus formatum. Hoc autem innocens corpus est corpus Christi, quod ingrediens mundum offert æterno Patri, ad destruendum probrosum illud peccati corpus. *Corpus autem aptasti mihi.* In criminoso illo corpore, nulla est pars quæ non sit corrupta ; in innocuo isto corpore, nulla est pars quæ non sit munda : oportet ut omnes partes corporis innocui destruant partes corporis criminosi, ut superbia humilitate destruatur, avaritia liberalitate, ira mititate, odium charitate, luxuria castitate, gula sobrietate, vitium virtute, peccatum sanctitate, mors immortalitate.

3. *Veni, inquit, animam salvam facere,* (3) et ut aliorsum ait, *ut vitam habeant et abundantius habeant.* Homo peccando trinam incurrerat mortem : 1. Animæ, quæ separata fuerat a gratia, quæ est principium vitæ spiritualis ; 2. Mortem corporis, quod condemnatum fuit redire in terram, de qua fuerat productum ; 3. Mortem æternam tum animæ, tum corporis, quæ est pœna lethali peccato debita. Christus autem mortale suscepit corpus, ut nobis conferret immortalitatem, *trahens de homine mortalitatem, non iniquitatem.* (4) Potuit quidem assumere corpus immortale, sed mortale suscepit : 1. Ut mortuum peccato hominem suscitaret ad vitam : *Mortalis venit, ut mortuum quæreret*

(1) D. Aug. L. de Nat. et Grat. 17. — (2) Serm. 156. — (3) D. Aug. Serm. 17. de Divers. — (4) D. August. Serm. 10. de Nat. — (5) D. August. L. 22. Civ. 28. (6) Tert. L. de Pat. 2. — (7) Tert. ibid.

(1) Tert. L. de Car. Chr. 17. — (2) Tert. L. de Car. Chr. 17. — (3) Tert. L. de Car. Chr. 12. — (4) D. Aug. Tract. 56. in Joan.

moriendo. (1) 2. Ut homines gratia vivificati Christo vivant, qui sua morte contulit eis animæ vitam : « Debet vita humana in se deficere, in Christo proficere, ut qui vivunt jam non sibi vivant, sed ei qui pro omnibus mortuus est. (2) » 3. Ut nobis vitam immortalem conferat. *Suscepit mala nostra ut nobis conferret bona sua.* (3) Quænam sunt mala nostra? Dolor, infirmitas, mortalitas. Hæc omnia in incarnatione suscepit Dei Filius, et in circumcisione sustinet, ut nobis tum animæ, tum corporis mereatur suo sanguine immortalitatem. *Natalis est hodie Salvatoris, in quo immortalitas quæ per peccatum perierat, mortalibus reddita est.* (4) Dei Filius venit in mundum, ut mercatoris fungeretur officio. Mercatores suas merces commutant cum alienis, eas tamen non commutant, nisi ex commutatione captent utilitatem. Christus econtra mercando non sibi proficit, nam viles a nobis accipit merces et largitur nobis pretiosissimas. *Mercatus est a nobis, quod hic abundat, nasci et mori, resurgere et in æternum vivere non hic erat : invenit hic viles merces terrenas, et terrestribus attulit peregrinas et cœlestes.* (5) Pro terra dedit nobis cœlum, pro miseria beatitudinem, pro mortalitate immortalitatem, pro passione impassibilitatem, et pro morte vitam sempiternam. « Quid hæc omnia diligenter consideranda faciant, nisi ut considerantis animum ab omni opere pravo vindicatum, ad se trahant? » (6) Christianus serio recogitans dolorem quem pro sua salute patitur Salvator, sanguinem quem fundit, ut peccatorum suorum maculas lavet, peccati horrorem concipit, pro quo sanctissimus Dei Filius in specie apparuit peccatoris, et tenerrimus puerulus Jesus tanta passus est tormenta. *Quando peccatum quodcunque delectat aut subrepit, sit nobis in memoria, quod jam deleta sunt peccata nostra : non perdamus pretium sanguinis Christi, nec maculemus stolam animæ per iniquitatem* (7); neque Christum frustremus fructu nativitatis, circumcisionis, passionis et mortis : *Adjuvantes exhortamur vos ne in vacuum gratiam Dei recipiatis.* (8) Maxima omnium gratiarum est effusio sanguinis Christi. Illi in vanum tantam recipiunt gratiam, qui adhuc peccato serviunt et suis sceleribus inutilem reddunt Christi nativitatem, vitam et mortem. De quo ipsemet conqueritur Salvator : *In vacuum laboravi, vane et sine causa consumpsi fortitudinem meam.* (1) In vanum magnitudinem meam dejeci, ut tumentem dejicerem hominum superbiam, cum adhuc superbia et vanitate tumescant. In vanum pauperiem assumpsi, ut confunderem vanam mundi opulentiam, cum adhuc post curiositatem et pompam anhelent. In vanum sustinui tot incommoda et fudi lacrymas, ut eorum damnarem lasciviam, cum adhuc emmersi jaceant in cœno impudicitiæ. In vanum circumcisionis legem observavi, ut mea obedientia eos ad obsequendum Deo allicerem, cum divina mandata non servent. In vanum stigma servi suscepi, ut eos a diaboli liberarem servitute, cum sint adhuc dæmonis mancipia. In vanum sub specie peccatoris apparui, ut eorum mundarem maculas, cum sint adhuc contaminati. In vanum fudi sanguinem, ut eis conferrem gratiam, vitam et immortalitatem, cum nullum fructum reportent de doloribus et passionibus meis.

Hæ sunt querelæ Christi nascentis, lacrymantis, vagientis et sanguinem fundentis : qui aliquando adversus peccatores rugiet ut leo, et apparebit tanquam judex ut condemnet criminosos Christianos, qui de ejus passione nihil profecerunt : tunc *damnabit veros reos, qui factus est falsus reus.* (2) Sanguis ipse qui de illius corpusculo manavit, feret testimonium contra scelerosos. *Christi sanguis quasi tuba exaltat vocem suam, et si vocem ejus tu non audis, audit ille de cujus latere manavit : quomodo namque proprium non audit, qui Abel sanguinem audiebat?* (3) Christi sanguis duplicem profert vocem : patrocinantis et accusantis. Accusantis adversus peccatores ; patrocinantis in gratiam justorum : « Causa præcipua cur postes agni sanguine rubricarentur, erat ex parte Christi, quia significabatur, quod per sanguinem Christi, qui erat Agnus immaculatus, liberaremur a morte et a diabolo, qui est vere Angelus exterminator. » (4) Sit anima nostra purpurata sanguine Christi, sit corpus nostrum rubricatum sanguine Christi, et ipse sanguis erit noster non accusator, sed patronus; erit Christus, non judex, sed Salvator, qui nobis vitam largietur immortalem.

(1) D. Aug. Serm. 20. de Nat. — (2) D. Aug. Serm. 19. de Nat. — (3) Euseb. Emiss. Hom. 6. de Pasch. — (4) D. Aug. Serm. 22. de Divers. — (5) D. Aug. Serm. 9. de Nat. — (6) D. Bern. — (7) D. Aug. Serm. 4. de Nat. — (8) 2. Cor. 6.

(1) Isa. 49. — (2) D. Aug. Serm. 64. de Verb. Dom. — (3) D. Bern. Ep. 7. — (4) Ambul. qu. 17. in c. 16. Matth.

CONCIO TERTIA.

Ad *nostram suspensionem pertinet regni*

Dominici repræsentatio. (1) Scilicet ad solos spectat Christianos Christi distinguere et separare regnum, *suspensa enuntiatione* (2); quod tunc fit quando asseveratur veritas, falsitate separata. Nonnulli Christum præcise ut hominem constituunt regem Judæorum ratione generationis maternæ, qui de jure solium David competebat. (3) Verum *si potestatis jus quoque nullum, ne in suos quidem exercuit* (4), cum incertum sit an Maria virgo descenderit recta linea de David per Salomonem, jure hæreditario Judæorum, regnum neque Mariæ, neque Christo præcise ut homini competebat. Alii volunt adveniente Christo cunctos reges terræ usu et etiam dominio regni fuisse privatos, sed falso : quapropter D. Augustinus acute animadvertit Christum pronuntiantem : *Meum regnum non est de hoc mundo, tacite dixisse ad omnes reges terræ : Nolite timere, non impedio dominationem vestram.* (5) Struenda est quidem regia Christi dignitas, sed non est destruenda regum temporalium dominatio. *Christianus imperatorem sciens a Deo suo constitui, necesse est ut eum diligat, et revereatur, et honoret, et salvum velit* (6); excluso autem errore Christus *homo Deo mistus* (7) credendus est rex 1. Verus ; 2. Magnus ; 3. Beneficus. At, proh dolor! 1. Rex ille verus non agnoscitur ; 2. Rex ille magnus despicitur ; 3. Rex ille beneficus persequitur.

I. PARS. *De Christo est mathesis hodie;* quæ *stellam Christi observat et prædicat* (8): nam, ut ante dixerat Tertullianus, *sed Magi et astrologi ab Oriente venerunt : primi stellarum interpretes natum Christum annuntiaverunt.* Hos autem reges asseverat Scriptura. Inde exclamat D. Augustinus : *Currant reges post regem, agnoscant reges regem.* (9) Et merito reges illi Christum regem prædicant; cui de jure regia competebat dignitas : Inter reges, nonnulli regnum a parentibus hæreditarunt; ut rex noster, qui a Ludovico decimo tertio Franciæ hæreditavit imperium; quidam per electionem obtinuerunt, quomodo hoc anno Joannes Sobieski electus est rex Poloniæ ; alii bello sibi compararunt : sic Alexander Macedo, Dario debellato, in Persarum solium ascendit. His autem tribus modis Christus est verus rex, regnumque possidet jure 1. Generationis ; 2. Electionis ; 3. Acquisitionis.

1. Christum credimus regem *jure paternæ appellationis hæredem.* (1) Bina est Christi hæreditas : una materna, paterna altera. A Matre dependentiam et servitutem hæreditario jure mutuatur; a Patre vero dominationem et imperium accepit. Idcirco *et servus vocatur et dominus : propter nos servus, sed in veritate divinæ substantiæ, Deus de Deo, princeps ex principe, æqualis ex æquali: neque enim degenerem genuit, in quo se ipse complacere memoravit.* (2) Christus verus est rex, quia est a Patre rege, qui nequivit eum generare quin ei regiam contulerit dignitatem. Cæteri principes reges minime nascuntur, sed nascendo fiunt regni capaces. Saporis mater adhuc gravida, voluit suum supra ventrem coronam apponi, ut intelligerent subditi se in utero deferre regem, verum immerito. Quomodo enim filius in utero reginæ coangustatus, poterat esse rex, qui certo non erat nasciturus? Solus Christus est rex natus ; non nascitur ut fiat rex, quia est rex, non solum ab æterno generatus a Patre, sed etiam in primo instanti maternæ conceptionis, in quo est Filius Dei naturalis et imperii paterni hæres. *Statim tibi promissio Patris occurrit in psalmis dicens : Filius meus es tu, ego hodie genui te. Pete a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam.* (3) Quod probe scientes Magi divinitus illustrati, non dicunt : Ubi est rex ? quasi post nativitatem duntaxat fuerit factus rex, more aliorum qui reges non nascuntur, sed nascendo habent tantum *caput diademati destinatum* (4) : sed absolute dicunt : Ubi est qui natus est rex ? ut innuant Christum et jam ante temporalem nativitatem esse regem : nascique, non ut accipiat diadema, sed cum diademate, quod defert in capite jure hæreditariæ generationis, et jure divinæ electionis.

2. Christus Dominus *regem fieri, conscius sui regni refugit* (5) : virtute miraculorum moti Judæi Christum regem facere voluerunt; verum ipse, *conscius regni sui refugit.* Reges terræ electione populorum facti sunt reges, et quamvis multi hæreditario jure a suis progenitoribus regnum accipiant, ipsi tamen prædecessores nonnisi aliorum suffragio reges effecti sunt. Dum populus Christum regem eligere nititur, fugit et latet Salvator : quia *erat quidem rex, non talis qualis fit ab hominibus, sed talis ut homines faceret reges* (6), et dum Domino ingrediente Jerusalem ingens populi multitudo alta voce eum regem Israël prædicat, ipse regni sui conscius, nulla

(1) Tert. L. de Orat. 5. — (2) Tert. L. de Orat. 4. — (3) Armachan. L. 4. de quæst. Armen. c. 15. — (4) Tert. L. de Idol. 18. — (5) Tract. 115 in Joan. — (6) Tert. L. ad Scapul. 1. — (7) Tert. Apol. 21. — (8) Tert. Lib. de Idol. 9. (9) — In Ps. 47.

(1) Tert. L. adv. Valent. 39. — (2) D. Ambr. in Ps. 23. — (3) Tert. Lib. adv. Jud. 12. — (4) Tert. Lib. de Cor. Mil. 15. — (5) Tert. Lib. de Idol. 18. — (6) D. August. Tract. 14. in Joan.

profert verba acceptationis vel gratitudinis. « Sed quid fuit Domino regem esse Israël? quid magnum fuit regni seculorum regem fieri hominum? Non enim rex Israël Christus ad exigendum tributum, vel ferro exercitum armandum, hostes visibiliter debellandos : sed rex Israël quod mentes regat, quod in æternum consulat, quod in regnum cœlorum, credentes, sperantes, amantesque traducat. » (1) *Dei ergo Filius æqualis Patri; Verbum per quod facta sunt omnia; quod rex Israël esse voluit, dignatio est, non promotio; miserationis indicium, non potestatis argumentum.* Regia dignitas et potestas fuerat illi collata a tribus Personis Divinis, eadem voluntate ad extra agentibus, ut ex ipsius declaratione constat. *Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra.* (2)

Electiones hominum sæpe sæpius ignorantia, passione et contentione devenustantur: 1. Ignorantia, quia fiunt ab electoribus ignaris qui non norunt vitia, nec virtutes ejus quem eligunt; sed *cæcitate in suffragium impingunt.* (3) 2. Passione, nam amor vel odium ut plurimum, non justitia et virtus in hujusmodi electionibus præsidet, in quibus dignioribus contemptis indigni præferuntur. *Prælatio alterius sine alterius contumelia non potest procedere, quia nec electio sine reprobatione.* (4) Tandem, 3. Talis electio non sit ut plurimum nisi cum *regni contentione* (5): nam ubi sunt plures candidati, vel consanguinitate, vel amicitia, vel donis, vel promissis, ad se multos alliciunt, et interdum vi usurpant regnum quod nunquam ex electorum obtinuissent suffragio. Nullus ex his defectibus reperitur in electione qua Christus constitutus est rex. Non ignorantia, quæ in Deum cadere nequit; non passio, cujus Deus est incapax; non contentio, quia absque ullo competitore constitutus est rex ab eo qui *regna dispensat.* (6)

Divinam hanc electionem mirum in modum declarant *Orientales illi Magi infantiam Christi recentem auro et thure munerantes.* (7) Non didicerant Magi Christum ex regia Herodis stirpe oriundum, neque a populo judaico in regem assumptum; nihil inveniunt quod regiam sapiat dignitatem, et tamen ubi est natus rex postulant : inventum Christum in stabulo jacentem velut regem agnoscunt et munerant, et in urbe Hierosolymitana Romanis subdita regem prædicant, eodem tempore quo promulgatum fuerat decretum ne quis Deus aut rex diceretur absque senatus auctoritate. Et ob hanc causam turbatus est Herodes et timuit. « Non solum propter se timuit Herodes, sed propter iram Romanorum. Decreverant enim Romani ne quis rex, vel Deus, sine eorum consilio diceretur. » (1) Attamen nonobstante inhibitione senatus, nonobstante Herodis conturbatione, nonobstante stabuli et pannorum vilitate, desuper illustrati, Christumque non ab hominibus, sed a Deo electum scientes, regem audacter prædicant, eique offerunt myrrham, velut auspicium passionis et mortis qua sibi regnum erat acquisiturus.

3. *Omne regnum vel imperium, bellis quæritur et bellis ampliatur* (2), ut patet ex Assyriorum, Medorum, Græcorum, Romanorum, Turcarum, immo ipsiusmet Christi imperio, de quo vaticinatus fuerat Esaias propheta : *Quoniam priusquam cognoscat infans vocare patrem, aut matrem, accipiet virtutem Damasci et spolia Samariæ adversus regem Assyriorum.* (3) Ut autem animadvertit Tertullianus, hoc Isaiæ vaticinium figurate et allegorice est intelligendum. *Ante est enim inspicias ætatis demonstrationem, an virum jam Christum exhibere ista ætas possit nedum imperatorem : scilicet vagitu ad arma esset convocaturus infans, et signum belli, non tuba, sed crepitacillo daturus; nec ex equo, vel de muro, sed de nutricis et gerulæ suæ dorso sive collo, hostem destinaturus, atque ita Damascum et Samariam, pro mammis subacturus. Enimvero si nusquam hoc natura concedit, ante militare quam virum facere, sequitur ut figurate pronuntiatum videatur.* Hujus autem figuræ veritas adimpleta est, dum Magi sunt Christi imperio substrati. *Servate modum ætatis, et quærite sensum prædicationis, et tam intelligetur prophetia quam renuntietur expuncta*, ut ex explatione verborum Prophetæ demonstratur. *Maneant enim Orientales illi Magi, in infantia Christum recentem auro et thure munerantes; et acceperit infans virtutem Damasci sine prælio et armis. Nam omnibus notum est, Orientis virtutem, id est, vim et vires, auro et odoribus pollere solitam. De illo autem tunc auri munere etiam David : Et dabitur illi ex auro Arabiæ. Et rursus : Reges Arabum et Saba munera afferent illi. Nam et Magos reges fere habuit Oriens, et Damascus Arabiæ retro deputabatur antequam transcripta esset in Syrophœnicem, ex distinctione Syriarum; cujus tunc virtutem Christus accepit,*

(1) D. August. Tract. 51. in Joan. — (2) Matth. ult. — (3) Tert. Apol. 3. — (4) Tert. ib. 13. — (5) Tert. L. de Spect. 5. — (6) Tert. L. 2. ad Nat. 17. — (7) Tert. L. adv. Jud. 9.

(1) Gloss. in c. 2. Matth. — (2) Tert. L. 2. ad Nat. 17. — (3) Tert. L. adv. Jud. 9.

accipiendo insignia ejus, aurum scilicet et odores. Spolia autem Samariæ, ipsos Magos: qui cum illum cognovissent, et muneribus honorassent, et genu posito adorassent quasi Deum et regem, sub testimonio indicis et ducis stellæ, spolia sunt facti Samariæ, id est, idololatriæ, credentes videlicet in Christum. Idololatriam enim Samariæ nomine notavit, ut ignominiosæ ob idololatriam, qua desciverat tunc a Deo, sub rege Hieroboam. Adversus autem regem Assyriorum, adversus Herodem intellige; cui utique adversati sunt Magi tunc, non renuntiando de Christo, quem intercipere quærebat. (1) Vides Prophetæ vaticinium belle explanatum et plene adimpletum in adoratione Magorum, quorum spolia tulit Christus, dum eos ab idololatria avocavit, a diaboli tyrannide liberavit, et suo imperio subdidit. Magos autem Samaritanos appellat, ut eorum denotet idololatriam: *Nec hoc novum Scripturis divinis, figurate uti translatione nominum, ex comparatione criminum. Sic et Ægyptus nonnunquam totus orbis intelligitur superstitionis et maledictionis elogio. Sic et Babylon apud Joannem nostrum, Romanæ urbis figura est, proinde et magnæ, et regno superbæ, et Sanctorum debellatricis. Hoc itaque modo Magos quoque Samaritanorum appellatione titulavit, et despoliatos, quod habuerant, ut diximus, idololatriam.* (2) Hanc victoriam reportavit Christus *adversus regem Assyriorum, adversus diabolum, qui ad hoc se regnare putat, si Sanctos a religione Dei deturbat.* (3)

Hercules adhuc in pannis, suffocavit serpentem, et Christus in cunabulis dæmonem debellavit, et hæc victoria est tanto gloriosior, quanto fortior adversarius ejus, quanto ditiores sunt prædæ quas de manu ejus tulit, quanto nobiliores sunt Magi quos dæmoni eripuit et ditionis suæ fecit, quanto pretiosiora sunt munera quæ Christo obtulerunt reges: *nam et thus illud, et myrrham, et aurum ideo infanti tunc Domino obtulerunt, quasi clausulam sacrificationis et gloriæ secularis, quam Christus erat adempturus.* (4) Diabolus orbem mendacio divinitatis repleverat, sibi templa, sacrificia et munera arrogaverat; Magi idololatriæ dediti et dæmonibus munera offerre assueti, a tenebris ad lucem veritatis vocati, munera dæmoni denegantes, Christo offerentes, clausulam idololatriæ denotant et religionis christianæ initium felici auspicio præsagiunt.

Animadvertit autem Chrysologus, quod Magi dicendo: Ubi est qui natus est rex Judæorum? *Non interrogant, sed insultant, quando scientes interrogant, nescientes non ignorant, sed negligentes arguunt, increpant desides, malos produnt, contumaces verberant, servum Domino non occurrisse causantur.* (1) Judæos interrogant Magi, et sciscitantur ab eis: Ubi est qui natus est rex Judæorum? non ut ab hominibus ediscant quod fuerant edocti divinitus. *Nam quid ab hominibus quærant, qui per Deum noverant quod quærebant? ut quid illis ad hoc humanæ demonstrationis officium, quibus ad hoc cœli sidera serviebant? quo illis lucerna templi, quibus cœli sidus mirabile perlucebat?* Quærunt Magi ubi natus est rex Judæorum, non ut instruantur a Judæis, sed ut Judæos arguant, increpent, confundant. Ubi est qui natus est rex Judæorum? *hoc est dicere: Cur rex Judæorum in præsepi jacet, et non decumbit in templo? cur non fulget in purpura, sed squallet in pannis? cur latet in specu, et manifestus in sanctuario non habetur? Acceperunt jumenta in præsepe, quem in domo sua recipere vos sprevistis.* Hæc Judæis sua interrogatione exprobrant Magi, et merito. Nam videntes adimpleta omnia quæ de Messia vaticinati sunt prophetæ, natum Messiam noluerunt agnoscere; *et sui eum non receperunt.* (2) Verum quem Judæi non agnoverunt, magi adoraverunt, et sua pietate Judæorum condemnarunt impietatem: *Plus cœleste de Magis quam stella signum est; quod Judæi regem, quod legis auctorem magus scit, nescit Judæus; Chaldæa defert, non defert Judæa: Hierosolyma aversatur et refugit, Syria sequitur et adorat.* (3) Neque vero solos Judæos arguunt Magi, sed plures etiam scelerosos Christianos, qui Christum regem non agnoscunt; eum recipere recusant. *Non est inventus ei locus in diversorio*, ejusdem respuunt imperium, dicentes cum Judæis: *Nolumus hunc regnare super nos.* (4) Non vult superbus supra se regnare Christum, neque avarus, neque libidinosus, neque alius peccator, et quod est deflendum magis, non agnoscentes verum regem Christum, dæmonis tyrannidi sese subjiciunt.

Fuere alias reges qui ultro juri hæreditario quod habebant ad regnum renuntiarunt, ut illud ex subditorum suffragio obtinerent (5): prætulerunt populorum electionem hæreditari quam a progenitoribus acceperant, malentes tenere diadema de sufflammata plebis

(1) Tert. L. 3. adv. Marc. 13. — (2) Tert. L. adv. Jud. 9. — (3) Tert. ibid. — (4) Tert. L. de Idol. 9.

(1) Serm. 156. — (2) Joan. 1. — (3) Chrysol. ibid. — (4) Luc. 19. — (5) Plut. in Alex.

electione quam de naturæ beneficio et nobilitate sanguinis. Christus est verus rex : tum quia filius naturalis regis et legitimus imperii paterni hæres ; tum quia electus a tribus divinæ Trinitatis personis ; tum quia propria virtute et merito solium regium assecutus; et quasi tot tituli quibus ei regia competit dignitas, non sufficiant, vult adhuc eligi a suis subditis et de manu eorum mutuari sceptrum : *In tuo arbitrio Deus posuit cui pares locum, Christo an diabolo ; cum paraveris, qui possidebit ipse imperabit.* (1) Scelerosus tamen Christianus, rejecto Christo, diabolum in regem agnoscit, Judæo longe scelerosior; tum quia majori luce illustratus ; tum quia plurimis et maximis beneficiis obligatus ; tum quia Judæus Christo denegavit obsequium, ut Cæsari obsequeretur : *aperte Judæi regem Christum recusaverunt, et regem Cæsarem delegerunt.* (2) Scelerosus vero Christianus ut diabolo obtemperet : *Non ergo illi qui dixerunt se habere regem Cæsarem peccaverunt, sed quia regem Christum habere noluerunt.* (3) Criminosus vero Christianus peccat, et dum Christum non vult habere regem, et dum diabolum in regem eligit. Quam horrendum sit geminatum illud crimen ostentat Magus, qui *deposito errore, sequitur, currit, pervenit, invenit, gaudet, procidit, adorat* (4) Christum natum, qui ut verus rex est agnoscendus, et ut rex magnus honorandus.

II. PARS. *Colimus imperatorem, ut hominem a Deo secundum ; et quidquid est, a Deo consecutum, et solo Deo minorem. Sic enim omnibus major est, dum solo vero Deo minor est.* (5) Quid amplius dici potest in honorem hominis ad regiam dignitatem sublimati ? Verum si terrenus rex tali fulget honore, qualis, quæso, gloria Christi cœlestis regis, cujus imperio cuncti reges terreni substrantur ? *Est quidem et Cæsar rex homo hominibus ad humana : sed alius est rex ad divina ; alius rex ad vitam temporalem, alius ad æternam ; alius rex terrenus, alius rex cœlestis : rex terrenus sub rege cœlesti, rex cœlestis super omnia.* (6) Magnitudo regis ex trino capite desumenda est : 1. Ex magnitudine imperii cui præest; 2. Ex magnitudine subditorum ejus ; 3. Ex magnitudine perfectionum et virtutum quibus splendet. His tribus modis captanda est magnitudo regis Christi, 1. Ex imperii magnitudine; 2. Ex subditorum magnitudine ; 3. Ex perfectionum ejus magnitudine.

1. *Si reges minutalibus, ut ita dixerim, regnis conferantur in examinationem, qua constet quis eorum præcellat in substantiis et viribus regni.* (1) Belle terrena regna minutalia nuncupat ; sive attendatur eorum amplitudo quæ locis arctatur, sive attendatur duratio regum qui illa possident, quorum imperium incipit cum eorum vita, et cum morte finit. Christi vero imperium nec loco arctatur, nec tempore terminatur. Non arctatur loco; nam *dominabitur a mari ad mare, et a flumine usque ad terminos terræ. Hoc soli datum est Christo.* (2) Non limitatur tempore, quia ad solum Christum pertinet *novum regnum quod non corrumpatur* (3) ; quod ex magnitudine subditorum ejus multum adhuc commendatur.

2. *Alterius formæ reges* (4) : Christus est alterius formæ a terrenis regibus : hi enim, 1. Super corpora, non super subditorum animas imperium exercent ; Christus vero etiam subditorum animabus dominatur ; 2. Hi non dominantur Angelis, Christo vero omne cœlestes spiritus subjectantur ; 3. Reges aliis non dominantur regibus : nullus est autem rex qui Christi non subdatur imperio. *Adorabunt illum omnes reges : quem omnes, nisi Christum ?* (5) Quapropter D. Augustinus sic eos alloquitur : « Constituto rege Christo, nolite tristes esse, reges terræ, quasi bonum vestrum vobis ablatum sit : sed intelligite potius et erudimini. Id enim vobis expedit, ut sub illo sitis a quo intellectus et eruditio vobis datur : et hoc vobis expedit ut non temere dominemini, sed Domino omnium cum timore serviatis, et exsultetis in beatitudine certissima et sincerissima, cauti et circumspecti, ne ab ea per superbiam decidatis. » (6) Omnes homines Christi imperio subditi sunt, et supremo illi regi servire tenentur. Verum, ut bene animadvertit D. Augustinus, aliter obligantur ut homines, aliter ut reges. *Aliter enim servit quia homo est : aliter etiam qui rex est. Quia homo est, servit vivendo fideliter : quia vero etiam rex est ; servit leges justa præcipientes, et contraria prohibentes, convenienti vigore sanciendo.* (7) Christus est *princeps regum terræ* (8), habetque scriptum in femore suo, scilicet in humanitate sua : *Rex regum et dominus dominantium* (9) : Christus est prin-

(1) D. Aug. L. 50. Hom hom. 16. — (2) D. Aug. in Ps. 55. — (3) D. Aug. ib. — (4) Chrysol. Serm. 156. — (5) Tert. L. ad Scapul. 2. — (6) D. Aug. in Ps. 55.

(1) Tert. L. 1. adv. Marc. 4. — (2) Tert. L. 5. adv. Marc. 9. — (3) Tert. L. adv. Jud. 6. — (4) Tert. L. 1. adv. Marc. 4. — (5) Tert. L. 5. adv. Marc. 9. — (6) In Ps. 2. — (7) Epist. 50. ad Bonifac. Comit. — (8) Apoc. 1. — (9) Apoc. 19. Gloss.

ceps regum terræ, qui dominantur in terra subditis terrenis: vel qui regunt terram, nimium carnem quam spiritus subjiciunt imperio. Quo sensu quemvis Christianum alloquitur D. Augustin. *Est terra quam portas; rege eam, et eris rex terræ.* (1) Christus est adhuc rex regum, vel qui suas frænant concupiscentias: nam, ut animadvertit D. Augustinus, « dicuntur reges a regendo; et quid magis quam carnis concupiscentias, ne regnet peccatum in eorum mortali corpore, ad obediendum desideriis ejus? » (2) Vel rex regum puniens reges terrenos qui probe non regunt populos sibi subditos. *Rex a regendo dicitur, non autem regit qui non corrigit: ad hoc enim est rex noster rectorum rex.* (3) Vel tandem Christus nuncupatur rex regum, quia cunctos alios reges in magnitudine longe superat: et ut loquar cum Tertulliano, *Rex regum ob summitatem magnitudinis* (4) quam sibi vindicat; tum ob magnitudinem imperii quod possidet; tum ob magnitudinem perfectionum quibus splendet.

3. Si rex terrenus *per Deus tantum est* (5), quantus a fortiori est Christus, qui est rex tanti regis, et magis adhuc commendatur perfectionibus? Ut rex sit vere magnus, tribus præsertim virtutibus fulgere debet, 1. Ratiocinatione et sapientia; 2. Bonitate et clementia; 3. Æquitate et justitia. 1. Ratiocinatione et sapientia: idcirco corona, quæ est insigne regum, ponitur supra caput, quod est sedes rationis et sapientiæ; 2. Bonitate et clementia, et ob hanc causam rex pater populi nuncupatur: etenim *appellatio ista et pietatis et potestatis est.* (6) 3. Æquitate et justitia, quia est *legum tutor* (7); debetque invigilare ut in suo regno divinæ leges serventur. « In hoc enim reges, sicut eis divinitus præcipitur, Deo serviunt, in quantum reges sunt, si in regno suo bona jubeant, mala prohibeant, non solum quæ pertinent ad humanam societatem, verum etiam quæ ad divinam religionem. » (8) Inter reges Francos tres fuere his virtutibus coruscantes: Carolus Quintus sapientia, idcirco Sapiens nuncupatus; Ludovicus duodecimus bonitate et clementia, quare Pater populi est vocitatus et Ludovicus decimus tertius, justitia, et ob hanc causam Justus est cognominatus. Et merito, qui a sua curia impudicitiam, iniquitatem et impietatem fugavit. Ut autem ait D. Augustinus, *pertinet ad religiosos reges terræ, non solum adulteria, vel homicidia, vel hujusmodi alia flagitia, seu facinora, verum etiam sacrilegia, severita congrua, cohibere.* (1) Hæc autem et alia scelera et suo exemplo, et *etiam justitiæ ipsius auctoritate* (2) condemnavit Ludovicus decimus tertius, divinis *legibus in suo regno dominantibus.* (3) Tres hæ virtutes in Christo regum rege, mirum in modum coruscant, 1. In illo namque sunt absconditi scientiæ et sapientiæ thesauri, et ratio a primo conceptionis suæ instanti lucis suæ spargit radios. Alii reges quandiu sunt in cunabulis, nequeunt per se regere alios, quia sunt incapaces usus et exercitii rationis. At Christus, cui ratio et sapientia competunt, utriusque ministerio etiam in pannis perfectissime fungitur. Quod vaticinatus fuerat Propheta: *Regnabit rex, et sapiens erit, et faciet judicium et justitiam in terra.* (4) 1. Justitia seu æquitas est secunda virtus, quia commendatur rex noster: *Dominus rex noster, Dominus legifer noster.* (5) Leges autem ejus sunt leges justitiæ: sapienti autem illi regi et legislatori virgam justitiæ tribuit Regius Vates, qua, ut expendit D. Hilarius, velut pastor vigilans, suos subditos regit. *Virga directionis, virga regni tui.* (6) Tandem 3. Bonitas ita est regis nostri propria, ut eum de sola bonitate censendum velit Marcion: verum falso. Nam, ut profunde ratiocinatur Tertullianus, *justitia nec species solummodo, sed tutela reputanda est bonitatis; quia bonitas nisi justitia regatur ut justa sit, non erit bonitas si injusta sit: nihil enim bonum quod injustum.* (7) Christi bonitas non est iners et stupens, ut vult hæreticus, sed bonitas sapiens et justa: verum *prior bonitas Dei secundum naturam, severitas posterior secundum causam: illa ingenita, hæc accidens; illa propria, hæc accommodata; illa edita, hæc adhibita; nec natura enim inoperatam debuit continuisse bonitatem, nec causa dissimulatam evasisse severitatem.* Quanto majoribus perfectionibus fulget rex Christus, tanto majori reverentia est a suis subditis colendus: cui præstare tenentur honorem, amorem et timorem. Honor debetur sapientiæ ejus, amor bonitati, et timor justitiæ. Si hæc tria terrenis regibus præstantur, quanto a fortiori terræ cœlorumque regi.

Immerito Gentiles insequebantur Christianos tanquam regiæ majestatis reos. *Ventum est igitur ad secundum titulum læsæ augustioris majestatis.* (8) A tali calumnia

(1) In Ps. 75. — (2) In Ps. 75. — (3) D. Aug. in Ps. 44. — (4) Tert. L. 1. adv. Marc. 4. — (5) Tert. Apol. 36. — (6) Tert. L. de Orat. 2. — (7) Tert. Apol. 5. — (8) D. Aug. L. 3. cont. Crescon. c. 51.

(1) Ep. 61. ad Ducit. — (2) Tert. Apol. 1. — (3) Tert. ibid. — (4) Jerem. 23. — (5) Isa. 33. — (6) Ps. 44. — (7) Tert. L. 2. adv. Marc. 11. — (8) Tert. Apol. 28.

calumnia sese vindicant Christiani apud Tertullianum, ubi *de religione atque pietate christiana in imperatorem* (1) fuse agitur. Quadruplici autem de causa Gentiles persequebantur Christianos velut læsæ regiæ majestatis reos : 1. Quia imperatores tanquam deos non colebant ; 2. Quia per genios eorum non jurabant ; 3. Quia solemnia eorum non celebrabant; 4. Quia eorum idola non adorabant. Quam immerito hæc a Christianis sciscitarentur Gentiles, belle ostentat Tertullianus, et 1. Probat imperatorem neque esse Deum, neque ut Deum debere coli. *Temperans majestatem Cæsaris infra Deum, magis illum commendo Deo, cui soli subjicio. Subjicio autem cui non adæquo. Non enim Deum imperatorem dicam, vel quia illum deridere non audeo, vel quia nec ipse se Deum volet dici. Si homo sit, interest homini Deo cedere. Satis habet appellari imperator : hominem se esse etiam triumphans in illo sublimissimo curru admonetur. Suggeritur enim ei a tergo. Respice post te, hominem te memento, et utique hoc magis gaudet, tanta se gloria coruscare, ut illi admonitio conditionis suæ sit necessaria. Minor erat si tunc Deus diceretur, quia non vere diceretur : major est qui revocatur ne se Deum existimet.* (2) 2. Demonstrat genios imperatorum esse dæmones per quos jurare Christiani non debent. *Sed et juramus, sicut non per genios Cæsarum, ita per salutem eorum, quæ est augustior omnibus geniis. Nescitis genios dæmonas dici, et inde diminutiva voce dæmonia ? Nos judicium Dei suspicimus in imperatoribus, qui gentibus illos præfecit. Id in eis scimus esse, quod Deus voluit, ideoque et salvum volumus esse, quod Deus voluit, et pro magno id juramento habemus. Cæterum dæmonas, id est, genios, adjurare consuevimus, ut illos de hominibus exigamus, non dejerare, ut illis honorem Divinitatis conferamus.* (3) 3. Declarat scelera et probra quibus Cæsarum solemnia celebrantur, adversari sanctitati christianæ disciplinæ. *Christiani veræ religionis homines, solemnia imperatorum, conscientia potius quam lascivia celebrant. Grande videlicet officium : focos et toros in publicum educere; vicatim epulari, civitatem tabernæ habitu abolefacere, vino lutum cogere, catervatim cursitare ad injurias, ad impudentias, ad libidinis illecebras. Siccine exprimitur publicum gaudium per publicum dedecus ? Hæccine solemnes dies principum decent, quæ alios dies non decent ? Qui observant disciplinam de Cæsaris respectu, hi eam propter Cæsarem deserent ? et malorum morum licentia pietas erit ? occasio luxuriæ religio deputabitur ? O nos merito damnandos ! cur enim vota et gaudia Cæsarum casti, et sobrii, et probi expungimus ? Cur die læto non laureis postes obumbramus, nec lucernis diem infringimus ? Honesta res est solemnitate publica exigente induere domui tuæ habitum alicujus novi lupanaris ?* (1) 4. Christianos ab idololatria alienos prædicat : *Provocati ad sacrificandum obstruimus gradum pro fide conscientiæ nostræ, qua certi sumus, ad quos ista perveniant officia, sub imaginum prostitutione, et humanorum nominum consecratione.* (2) Dæmonibus sub idolis delitescentibus, vel scelerosis hominibus per imagines repræsentatis, sacrificare recusabant Christiani : neque ad hunc impietatis cultum imperatoribus obtemperabant. *Igitur quod attineat ad honores regum vel imperatorum, satis præscriptum habemus, in omni obsequio esse nos oportere, secundum Apostoli præceptum subditos magistratibus, et principibus et potestatibus ; sed intra limites disciplinæ, quousque ab idololatria separamur.* (3) Quando autem ad idololatriam, impietatem vel iniquitatem inducere nos vult imperator, tunc ei obsequendum non est. Deus enim est regi præferendus, cui potius quam imperatori est obediendum. Ostendunt autem Paulus et Petrus quomodo regibus sit obtemperandum. *Dehinc et exsequitur quomodo velit te subjici potestatibus, reddere jubens, cui tributum, tributum; cui vectigal, vectigal; id est, quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ Dei Deo; solius autem Dei homo.* (4) Allata auctoritate D. Pauli, imo et Christi, D. Petri sententiam prodit. *Condixerat scilicet Petrus, regem quidem honorandum; ut tamen tunc rex honoretur, cum suis rebus insistit, cum a divinis honoribus longe est :* cum autem sibi honores arrogat divinos, honor Deo debitus etiam cum discrimine vitæ est propugnandus. Quod exemplo trium puerorum et Danielis ostentat Tertullianus : *Propterea enim et illud exemplum trium fratrum præcurrit, qui alias obsequentes erga regem Nabuchodonosor, honorem imaginis ejus constantissime respuerunt, probantes idololatriam esse quidquid humani honoris modum ad instar divinæ sublimitatis extollit. Sic et Daniel cætera Dario subnixus, tandiu fuit in officio, quandiu a periculo*

(1) Tert. Apol. 33. — (2) Tert. ibid. — (3) Tert. Apol. 32.

(1) Tert. Apol. 35. — (2) Tert. Apol. 27. — (3) Tert. L. de Idol. 15. — (4) Tert. Scorp. 14.

disciplinæ vacaret. Nam id ne subiret, non magis leones regios timuit quam illi regios ignes. (1)

Seclusa autem idololatria, impietate et iniquitate, quas imperare Christianis nequit imperator, eum omni honore et officio prosequuntur. Unde sic fantur : *Quem necesse est suspiciamus, ut eum quem Dominus noster elegit. Et merito dixerim : Noster est magis Cæsar, a nostro Deo constitutus.* (2) Pro quo ante Deum preces fundimus. *Sed etiam nominatim atque manifeste. Orate, inquit, pro regibus, et pro principibus, et potestatibus, ut omnia tranquilla sint vobis. Cum enim concutitur imperium, concussis etiam cæteris membris ejus, utique et nos, licet extranei a turbis, in aliquo loco casus invenimur.* (3) Salutem autem imperatorum postulabant, non ab idolis quæ eam præstare non poterant, sed a Deo vivo in cujus erat potestate. *Nos enim pro salute imperatorum Deum invocamus æternum, Deum verum, Deum vivum, quem et ipsi imperatores propitium sibi præter cæteros malunt. Sciunt quis illis dederit imperium. Sciunt qua homines, quis et animam ; sentiunt eum esse Deum solum in cujus solius potestate sunt, a quo sunt secundi, post quem primi, cum super omnes homines, qui utique vivunt. Recogitant quousque vires imperii sui valeant, et ita Deum intelligunt : adversus quem valere non possunt, per eum valere se cognoscunt.* (4) Quid autem pro imperatore expostulent a Deo, sic enumerat : *Oramus pro omnibus imperatoribus, vitam illis prolixam, imperium securum, domum tutam, exercitus fortes, senatum fidelem, populum probum, orbem quietum, et quæcunque hominis et Cæsaris vota sunt ;* cui se habere honorem, amorem, timorem, obsequium, palam profitentur. Rationes autem refert ex Apostolo Tertullianus, quæ Christianos obligant ut regibus obsequantur, eosque honorent et metuant : *Plane monet Romanos omnibus potestatibus subjici, quia non est potestas nisi a Deo ; quia non sine causa gladium gestet, et quia ministerium sit Dei ; sed et ultrix, inquit, in iram ei qui male fecerit. Nam et præmiserat: Principes enim non sunt timori bono operi, sed malo. Vis autem non timere potestatem ? fac bonum, et laudem ab ea referes. Dei ergo ministra est tibi in bonum. Si vero malum facias, time.* (5) Vides, Christiane, principibus et regibus debitum ex mente Apostoli

(1) Tert. L. de Idol. 15. — (2) Tert. Apol. 33. — (3) Tert. Apol. 31. — (4) Tert. Apol. 30. — (5) Tert. Scorp. 14.

obsequium. *Ita jubet te subjici potestatibus, sed in provocatione bene vivendi, etiam sub illarum respectu, quasi adjutricum justitiæ, quasi ministrarum divini judicii, hic etiam de nocentibus præjudicantis.* (1)

Quantum ab illo obsequio alieni fuerint hæretici hujusce ætatis constat ex aperta eorum rebellione, captis munitissimis regni arcibus, congregatis exercitibus, præliis adversus regios duces initis, quibus probe conveniunt ea quæ Romanis exprobrat Tertullianus. *Velim fidem vestram demonstrare, ne forte et istic deteriores Christianis deprehendantur, qui nos nolunt Romanos haberi, sed hostes principum romanorum. Ipsos Quirites, ipsam vernaculam septem collium plebem convenio ; an alicui Cæsari suo parcat illa lingua romana. Testis est Tiberis et schola bestiarum. Jam si pectoribus ad translucendum quamdam specularem materiam natura obduxisset, cujus non præcordia insculpta apparerent novi ac novi Cæsaris cœnam congiario dividendo præsidentis ? etiam illa hora qua acclamant : De nostris annis tibi Jupiter augeat annos. Plane cæteri ordines pro auctoritate religiosi, ex fide. Nihil hosticum de ipso senatu, de equite, de castris, de palatiis ipsis spirat. Unde Cassii, et nigri, et albini ? unde qui inter duas laurus obsident Cæsarem ? unde qui faucibus ejus exprimendis palæstricam exercent ? unde qui armati palatium irrumpunt omnibus Sigeriis atque Partheniis audaciores ?* (2) Hæc omnia Calvinistis et Lutheranis absque ulla veritatis jactura possunt aptari, a veris Christianis longe distantibus, qui imperatoribus etiam paganis obsequebantur. Nam, ut refert D. Augustinus, « aliquando potestates bonæ sunt et timent Deum, aliquando non timent Deum. Julianus exstitit infidelis imperator, nonne exstitit apostata, iniquus, idololatra? Milites christiani servierunt imperatori infideli. Ubi veniebantur ad causam Christi, non agnoscebant nisi illum qui in cœlo erat : quando volebat ut idola colerent, ut thurificarent, præponebant illi Deum ; quando autem dicebat : Producite aciem, ite contra illam gentem, statim obtemperabant. Distinguebant Dominum æternum a domino temporali, et tamen subditi erant propter Dominum æternum etiam domino temporali. » (3) Primiceri Christiani obsequebantur propter Dominum, etiam imperatori infideli, et Calvinistæ regibus fidelibus et Christianis denegarunt obsequium, ipsum Deum in

(1) Tert. Scorp. 14. — (2) Tert. Apol. 35. — (3) In Ps. 24.

suis imaginibus inhonorantes. Qua ratione David Saülem, postquam Deus ab eo recessit, Christum Domini vocat, et honorem defert ei? « Non nescius David divinam esse traditionem in officio ordinis regalis, idcirco Saül in eadem adhuc traditione positum honorificat, ne Deo injuriam facere videretur, qui his ordinibus honorem decrevit. Dei enim imaginem habet rex: quandiu ergo in ea traditione est, honorandus est, si non propter se, vel propter ordinem. » (1) Franciscus secundus, Carolus nonus, Henricus tertius, Ludovicus decimus-tertius honorandi erant propter proprium meritum, tanquam reges christiani, catholici et pietate præditi; propter ordinem regalem ad quem fuerant sublimati, propter Dei quam deferebant imaginem: Calvinistæ nihil horum attendentes, Dei inhonorarunt imaginem, regalem contempserunt ordinem, regibus legitimis fuerunt inobsequentes, et adversus pios et benemeritos principes acerrime pugnaverunt.

Verum, prætermissis hæreticis terrenis regibus semper infensis, Christianos recogitemus, qui Christo regi neque honorem, neque amorem, neque timorem præstant; non honorem, quia per prævaricationem legis eum inhonorant. Deberent *enim illi obsequium subsignare, ut honorem Deo habuisse viderentur.* (2) Non amorem: etenim si eum diligerent, honorarent et metuerent. *At quomodo diliges, nisi timeas non diligere?* (3) Non timorem, similes Marcioni qui Deum nullo modo timendum prædicat. Hunc hæresiarcham merito confutat Tertullianus: *Stulte, quem Dominum appellas, negas timendum; cum hoc nomen potestatis sit, etiam timendæ!* (4) Nonne eadem laborant stultitia insolentes illi Christiani qui Christum credentes Regem regum, plus terrenum regem quam ipsum honorant? Quod exprobrabat alias Romanis Tertullianus: *Siquidem majori formidine, et callidiore timiditate Cæsarem observatis, quam ipsum de Olympo Jovem. Ideo et in isto irreligiosi erga deos vestros deprehendimini, cum plus timoris humano dominio dicatis, citius denique apud vos per omnes deos, quam per unum genium Cæsaris pejeratur.* (5) Si gentiles Romani irreligiositatis arguuntur, magis honorantes et timentes Cæsarum quam Deorum dominationem, quanto magis irreligiosi Christiani qui non auderent regem contemnere, et Christum despiciunt, qui non auderent de rege male loqui, et Christum blasphemant; qui regis obsequuntur legibus, et Christi transgrediuntur mandata, qui regiam timent potestatem, et Christi Domini justitiam non metuunt? « Et maxime reges et nobiles, quibus non facile dicitur: Quid fecisti? potentes autem mundi, reges, nobiles, nisi Deum timeant, quid timebunt? » (1) nam *fortitudines regum disrumpam.* (2)

Christo multimoda ratione honorem debent homines: 1. Ut Deo, cui latriæ debetur cultus; 2. Ut benefico Redemptori, qui homines edocuit, et pretiosissimi sanguinis effusione redemit; 3. Ut vero et magno Regi, qui legitimam in illos habet dominationem; 4. Ut supremo omnium Judici. *Neque enim Pater judicat quemquam, sed omne judicium dedit Filio, ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem.* (3) Quasi tot tituli supra numerati summam reverentiam insufficienter impetrent ab hominibus, æternus Pater Christum omnium constituit judicem, ut vel sic homines illum sicut dignum est honorarent. Idcirco sapientissimo magistro, Redemptori munifico, Christo Domino, Dei Filio, additur Judicis titulus, ut omnes illum honorificent: quasi ratio judicis plus homines ad honorem exhibendum exhibeat quam cæteri tituli. « Quia benefaciendo non placuit eis, nec attraxerat, ut se honorarent sicut dignum erat, dicit quod Pater omne judicium dedit Filio, ut vel timor judicii illis persuadeat, quo ipsum honore prosequantur. » (4)

Ultra judicium particulare, in quo judicatur anima statim ac separata est a corpore, dabitur universale judicium; at inter plures rationes quæ illud expostulant, præcipua mihi videtur ut Christus ab hominibus inhonoratus, debitum sibi accipiat honorem: Quod Apostolus innuere videtur: *Omnes stabimus ante tribunal Christi: scriptum est enim: Vivo ego, dicit Dominus, quoniam mihi flectetur omne genu.* (5) Cuncti Angeli qui sunt in cœlo, dæmones universi qui torquentur in inferno, et omnes generatim homines qui fuerunt, sunt et futuri sunt, ad universale congregabuntur judicium, ut Christo omne genu flectatur, eique debitum præstet honorem. Tunc potentes terræ qui eum contempserunt, ante majestatem illius cervicem depriment, eritque *omnis gloria serviens illi.* (6) Tunc cognoscetur Dominus judicia faciens, et regiam ostentabit majestatem, ut ii qui eum neque agnoscere neque

(1) D. Aug. L. 1. Quæst. Ver. et Nov. Test. Quæst. 35. — (2) Tert. L. 1. adv. Marc. 27. — (3) Tert. ibid. — (4) Tert. ibid. — (5) Tert. Apol. 28.

(1) D. Aug. in Ps. 149. — (2) Tert. Lib. adv. Jud. 7. — (3) Joan. 5. — (4) Theophylact. — (5) Rom. 14. — (6) Tert. L. 4. adv. Marc. 39.

honorare voluerunt, arguantur, confundantur et cogantur illi exhibere obsequium, et reverentiam tanquam vero Regi et supremo omnium Domino. *Hic erit dies magnus Domini et illustris venientis de cœlis Filii hominis.* (1) Scelerosi et impii qui regnum ejus fictitium existimarunt, cognoscent, sed tarde, quod *data est illi regia potestas, potestas æterna quæ non auferetur, et regnum ejus quod non corrumpetur.* (2) Pii vero et probi Christiani scientes quod Christus est in ultimo judicio triumphaturus, quotidie in Oratione Dominica exspostulant ut quam celeriter dies ille adveniat illustris in quo Dominus apparebit cum gloria et majestate regia : *Immo, quam celeriter veniat, Domine, regnum tuum. Votum Christianorum, confusio nationum, exsultatio Angelorum.* (3) Non erit æqua sors electorum et præscitorum. Qui Christo regi denegarunt obsequium et reverentiam, confundentur; qui vero ei honorem et amorem præstiterunt, exsultabunt, recipientque præmium æternum de manu magni illius Regis, qui erga illos maxime sese beneficum demonstrabit.

III. PARS. Regis Christi *civilis, non tyrannica dominatio est.* (4) Magnum est discrimen inter tyrannum et verum regem. Tyrannus etenim sibi subditos 1. A suo convictu et familiaritate excludit ; 2. Aversatur et odit ; 3. Depauperat et opprimit. Rex verus econtra erga subditos demonstrat familiaritatem, charitatem et magnanimitatem. Christus rex verus, magnus et beneficus, commendatur 1. Familiaritate ; 2. Charitate; 3. Magnanimitate.

1. Boni principes sese subditis familiares demonstrant. Alexander Magnus *vicerat Medicam vestem, victus est Medica veste* (5) : nam, ut Persis quos suo subdiderat imperio, suam ostentaret benevolentiam, Persarum more indui voluit : Christus, Rex regum et bonorum principum exemplar, est habitu inventus ut homo : non diademate coronatus, non purpura indutus, non auro fulgidus, non magno comitatu stipatus, sed *sordido ministerio functus* (6), quo familiarior hominibus appareret, et ut eos majori prosequeretur charitate, munus pontificium cum dignitate regia conjunxit.

2. *Regibus quidem etiam sacerdotia adscripta sunt, sacrique apparatus.* (7) Utrumque munus sacerdotale et regale, in Melchisedech adunatum certo scimus. Rex Salem fuit figura Christi Domini, qui est *sacrificiorum æternorum antistes, regni æterni æternus dominator.* (1) Titus tanto amore diligebat Romanos, et vicissim amabatur a Romanis, ut deliciæ populi fuerit nuncupatus. Benignus ille princeps, ut sibi eriperet auctoritatem damnandi ad mortem, etiam scelerosos, in summum pontificem eligi voluit, cui fas non erat ferendi leges mortis : Christus, sacrificiorum æternorum antistes, longe majori charitate pollens, criminosis largitur veniam, eosque bonis, favoribus et gratiis cumulat.

3. *Dilectio magnanimis est, benefica est, nec sua requirit, omnia sustinet, omnia tolerat, ipsam etiam mortem, dum alteri prosit.* (2) Admirabilis prorsus Codri, Atheniensium regis, magnanimitas, qui ultro se devovit morti, ut sua morte subditis victoriam compararet. Nec minus stupenda Christi Domini magnanimis dilectio, qui crudelem et ignominiosam elegit mortem, ut suis subditis compararet regnum. *Age nunc, si legisti penes David, Dominus regnavit a ligno, exspecto quid intelligas : nisi forte lignarium aliquem regem significari Judæorum, et non Christum, qui exinde a passione ligni superata morte regnavit.* (3) Christus fuit rex a primo instanti suæ conceptionis, sed non regnavit toto vitæ decursu; per passionem autem regnavit, tum quia mortis destruxit imperium : *Etsi enim mors ab Adam regnavit usque ad Christum, cur Christus non regnasse dicatur a ligno, ex quo crucis ligno mortuus, regnum mortis exclusit ?* (4) Tum quia sua passione Christus regni sui obtinuit manifestationem, meruitque ut ejus regia dignitas ab hominibus, dæmonibus et supernis spiritibus agnosceretur et veneraretur. *Qui omnino regum insigne potestatis suæ humero præfert, et non aut capite diadema, aut manu sceptrum, aut aliquam propriæ vestis notam ? Sed solus novus rex novorum ævorum Christus Jesus, novæ gloriæ, et potestatem et sublimitatem suam humero extulit, crucem scilicet, ut secundum superiorem prophetiam, exinde Dominus regnaret a ligno.* (5) Tum quia natus et passus est Christus Dominus ut suos subditos ditet, sublimet, beatificet. *Proinde et Esaias : Quoniam, inquit, puer natus est nobis, et datus est nobis filius. Quid novi, si non de Filio Dei dicit ? Cujus imperium factum est super humerum ipsius ?* (6)

Reges terræ ut plurimum suos subditos

(1) Tert. L. 4. adv. Marc. 39. — (2) Tert. ibid. — (3) Tert. L. de Orat. 5. — (4) Tert. Apol. 4. — (5) Tert. L. de Pall. 3. — (6) Tert. L. de Idol. 18. — (7) Tert. L. 1. ad Nat. 10.

(1) Tert. L. adv. Jud. 6. — (2) Tert. L. de Pat. 12. — (3) Tert. L. 3. adv. Marc. 19. — (4) Tert. ibid. — (5) Tert. ibid. — (6) Tert. ibid.

depauperant, infamant et infelicitant. 1. Depauperant : *Aufer hinc molestos semper Cæsaris census.* (1) Molestum a mole dicitur : etenim tributa sarcinæ sunt molestissimæ, quæ suo pondere aggravant populos ; 2. Infamant : *sed enim agri tributo onusti viliores : hominum capita stipendio censa, ignobiliora ; nam hæ sunt notæ captivitatis* (2) tributa, et consumunt subditorum substantiam, corrumpunt honores, gloriam devenustant, imminuunt libertatem, quam infamant servitutis stigmate ; 3. Infelicitant : nam eis quidem adimunt terrenas facultates, sed nequeunt cœlestes largiri gazas: *Cœlum debellet imperator ; cœlum captivum triumpho suo invehat ; cœlo mittat excubias ; cœlo vectigalia imponat ; non potest : ideo magnus est, quia cœlo minor est : illius enim est ipse, cujus et cœlum est, et omnis creatura.* (3)

Christus rex beneficus 1. Subditos non onerat, sed sublevat ; non est subjecti populi onus, sed oneris levamen ; ideo regium insigne humero præfert, quia super humeros populorum onera portat tanquam subditorum bajulus, quos 2. Nota captivitatis non infamat, sed regia dignitate honorat. *Nam et reges nos Deo et Patri suo fecit Christus Jesus* (4) : et quia gratia quæ justis regiam confert dignitatem, confert eis etiam jus ad gloriam. Christus 3. Incœlo subditos sui visione beatificat : *Regem cum claritate videbitis.* (5)

Quantumvis beneficentia et magnificentia sit commendatus Christus, regem tamen illum magnum et beneficum persecutus est Herodes, qui Christum in cunabulis perimere desiderans, tot innocentes crudeliter occidit : persecuti sunt reges ethnici, qui eum gratis et sine causa persecuti sunt : quia, ut fuse ostendit D. Augustinus (6) tributa solvere jussit, regum præcepit obedientiam et pro eis orare mandavit : *Cessaverunt reges mali, et facti sunt Christiani.* (7) Non cessavit Christi persecutio, quem scelerosi Christiani Herode crudeliores in semetipsis interimunt. *Regnum Dei intra vos est* (8) : quandiu homo gratia decoratur, est Dei regnum et Deus in illo residet, in illo regnat ; quando autem peccat mortaliter, suum Deo eripit regnum, eum de suo solio deturbat. Studeamus comparare gratiam, vel comparatam conservare, ut in nobis regnet Deus : nam *regnum Dei est justitia in Spiritu Sancto.* (9) Christus regnat in cœlo et in terra : in cœlo super Beatos, in terra super justos. Ut possimus in cœlo cum Christo regnare, necesse est ut in nobis regnet Christus dum sumus in terra. Agnoscamus igitur ejus imperium, dicentes : *Princeps Dei es apud nos* (1) ; tantum Regem veneremur, ejusque obtemperemus mandatis : *Dominare nostri, quia liberasti nos* (2) ; simus grati erga beneficum Regem, et in gratitudinis monumentum ore promamus : *Tui sumus, o David.* (3) Tandem deprecemur regem ut cœlestis regni nos faciat participes : *Cum regnum Dei, quod ut adveniat oramus, optamus maturius regnare.* (4)

(1) Tert. L. de Car. Chr. 2. — (2) Tert. Apol. 13. — (3) Tert. Apol. 30. — (4) Tert. L. de Cor. Mil. 15. — (5) Tert. L. adv. Jud. 13. — (6) Serm. 31. in Ps. 118. — (7) D. Aug. in Ps. 32. — (8) Luc 17. — (9) Rom. 4.

(1) Genes. 23. — (2) Judic. 8. — (3) Lib. 1. Par. 12. — (4) Tert. L. de Orat. 5. — (5) Tert. L. adv. Jud. 10. — (6) Tert. L. adv. Jud. 11. — (7) Tert. L. 3. adv. Mart. 8.

CONCIO QUARTA.

Et *utique sacramentum passionis ipsius figurari in prædicationibus oportuerat : quantoque incredibile, tanto magis scandalum futurum, si nude prædicaretur : quantoque magnificum, tanto magis obumbrandum, ut difficultas intellectus gratiam Dei quæreret.* (5) Verum, licet cuncta quæ passus est Christus, vaticinati sint prophetæ ; licet ejus passio multis fuerit obumbrata figuris, quæ in Christo adimpletæ conspiciuntur, Judæi tamen adventum Messiæ negant, et venturum adhuc sperant. Sed immerito, *quoniam Christus est signaculum omnium Prophetarum, adimplens omnia quæ retro erant de eo nuntiata* (6) : Marcion autem Christi confitens adventum, veram ei denegavit carnem, et phantasma prædicavit. *Desinat nunc hæreticus a Judæo, aspis, quod aiunt, a vipera mutuari venenum ; evomat jam hinc proprii ingenii virus, phantasma vindicans Christum* (7), ejus quoque passionem negans. Nam, ut profunde ratiocinatur Tertul. *si mendacium deprehenditur Christi caro : sequitur ut et omnia quæ per carnem Christi gesta sunt, mendacio gesta sint. Sic nec passiones Christi, ejus fidem merebuntur. Nihil enim passus est, qui non vere est passus ; vere autem pati phantasma non potuit. Eversum est igitur totum Dei opus, totum christiani nominis et pondus et fructus, mors Christi negatur : quam tam impresse Apostolus demandat, utique veram, summum eam fundamentum Evangelii constituens, et salutis nostræ, et prædicationis suæ.* Sacratissimum illud christiani nominis pondus ferre non valent impii ; fructum passionis

Christi dedignantur; Evangelii, humanæ salutis et apostolicæ prædicationis fundamentum evertere moliuntur. (1) Heraclitus quidam apud Clementem Alexandrinum, conspiciens Ægyptios adorantes Osirim, mortemque ejus amare flentes, dixit eis : Si creditis Deum, nolite flere tanquam mortalem ; si flere vultis ut mortalem , Deum nolite credere. Eodem modo ratiocinantur impii hujusce ætatis: si Christus vere esset Deus, non potuisset mori, et si de facto mortuus est, Deus non debet existimari. *Obmutescat , obmutescat ista blasphemia : sufficiat Christum Filium Dei mortuum dici ; et hoc , quia ita scriptum est.* (2) Christi passio negari nequit, nisi Scripturæ sacræ negetur auctoritas : Scripturæ autem nequit a sapientibus negari auctoritas, cujus veritas certis credibilitatis innititur fundamentis : *Nam et Apostolus non sine onere pronuntians Christum mortuum, adjecit, secundum Scripturas ; ut duritiam pronuntiationis Scripturarum auctoritate molliret et scandalum auditori everteret.* (3) Fulcita autem Christi morte Scripturæ auctoritate , optime declarat Tertullianus quomodo Christus potuit mori. *Quanquam enim duæ substantiæ censeantur in Christo Jesu, divina et humana , constet autem immortalem esse divinam, sicut mortalem quæ humana sit, apparet, quatenus eum mortuum dicat : id est, qua carnem et hominem , et Filium hominis , non qua spiritum et sermonem et Dei Filium.* Christus est Deus et homo. *Itaque idem Deus et idem homo : in natura Dei æqualis Patri , in natura hominis factus mortalis in nobis, de nobis et pro nobis.* (4) Si Christus fuisset duntaxat Deus et non homo, neque mori neque pati potuisset : quia immortalitas et impassibilitas Deo essentialiter competunt : at quia simul est Deus et homo, passus est tormenta in natura hominis, quæ in natura Dei tolerare non poterat. *In sua natura pati nihil poterat, quia Deus erat Verbum ; ut autem pati pro nobis posset, Verbum caro factum est* (5) : quare impii qui de morte Christi dubitant, veteri et novo Testamento contradicunt; præcipuum christianæ religionis fundamentum evertunt, Deique bonitatem et amorem gravissime offendunt. *Quid repudias dignationem Domini ? Dignationis est quod suscepit corpus ; dignationis est quod suscepit infirmitates meas; quas utique natura Dei sentire non poterat.* (6) Alias (7) fuse demonstrata est consummatio divinæ charitatis quæ eminet in passione Christi. Ne actum agamus , in præsenti trina , eaque scelerosa ostentanda est consummatio 1. Perfidiæ et ingratitudinis ; 2. Malitiæ et iniquitatis; 3. Sævitiæ et crudelitatis.

(1) Adhort. ad Gent. — (2) Tert. L. adv. Prax. 29. — (3) Tert. L. adv. Prax. 29. — (4) D. Aug. L. 2. cont. Manich. 10. — (5) D. August. ibid. — (6) D. Ambr. L. 4. in c. 4. Luc. — (7) Tert. Prædic. tom. 1. Tract. de Amor. Dei in homines. Conc. 6.

I. PARS. Merito conqueritur Salvator: *Retribuebant mihi mala pro nobis.* (1) Beneficiis cunctos Judæos cumulaverat Christus, sed præsertim Judam Iscariotem , quem in suum discipulum elegerat, Malchum cui amputatam auriculam reddiderat , et populum judaicum, quem docuerat , in deserto miraculose nutrierat , et a languoribus et morbis sanaverat. At in his omnibus reperitur ingratitudinis consummatio. 1. In Juda, qui suum tradit Magistrum ; 2. In Malcho, qui suum vapulat medicum; 3. In populo, qui ignominia et dolore afficit benefactorem suum.

1. *Cum et diabolus adversabatur ei auctor Judæ traditoris.* (2) Non quidem auctor naturæ , sed instigator culpæ. Ad quadruplex crimen Judam induxit diabolus. Ad avaritiam , ingratitudinem, perfidiam et crudelitatem. Ad avaritiam : nam *triginta argenteis appretiatus est a traditore.* (3) Judas avaritia æstuans paciscitur cum Scribis et Pharisæis , a quibus pro traditione triginta argenteos accepit. Imprudens et imperitus mercator, vendens tam vili pretio pretiosissimum Christi sanguinem, in quo consummatam ostentat ingratitudinem ! Fuerat enim a Salvatore Apostolorum numero adscriptus, sacerdotali charactere insignitus , dominico corpore cibatus , potestate patrandi miracula donatus. Verum tot beneficiorum immemor, suum tradit magistrum. Si ab extraneo venundatus fuisset Dominus , non adeo scelerosa fuisset ingratitudo ; sed a domestico , sed a discipulo , cum quo conversabatur et convivebat ! Tanta est hujusmodi ingratitudo ut de ea conqueratur ipsemet Christus : *Qui mecum panem edit, levabit in me plantam.* (4) Tanto criminosior quod sub symbolo pacis, fidelitatis et honoris, suam occultat perfidiam. *O signum sacrilegum ! o placidum fugiendum, ubi ab osculo incipitur bellum , et per pacis indicium , pacis rumpitur sacramentum !* (5) Christi traditio et venditio, per Josephum a fratribus venundatum fuerat figurata. *Joseph et ipse Christum figuravit, vel hoc solo quod persecutionem a fratribus passus est , et venundatus est in Ægyptum ob Dei gratiam : sicut et*

(1) Tert. Lib. adv. Jud. 10. — (2) Tert. Lib. adv. Jud. 14. — (3) Tert. Lib. de Res. 20. — (4) Tert. Lib. 4. adv. Marc. 40. — (5) D. August. Serm. 127. de Temp.

Christus a Judæis carnalibus fratribus venundatus, a Juda cum traditur. Quanto major est Christus Josepho, tanto major est Judæ perfidia. Deinde Josephi fratres non sunt ejus sanguine cruentati, at Judas de proditione et crudelitate culpatur; nam per sicariorum manus Domini sanguinem fudit: quem ideo sic pungit D. Augustinus: *Officio sanguinem fundis; pro pignore amoris vulnus infligis; pacis argumento mortem immittis; servus dominum tradis; discipulus magistrum prodis.* Christus Judæ præviderat avaritiam, traditionem, perfidiam, sævitiam, ipsi manifestarat, aliis occultarat, et infensissimum illum inimicum secum patiebatur. *Ingratos curavit, insidiatoribus cessit. Parum hoc, si non etiam proditorem suum secum habuit, nec constanter denotavit.* (1) Quot sunt qui Judæ proditionem imitantur? quot simoniaci, quot usurarii, quot injusti judices, quot falsi testes, quot scelerosi Christiani, qui pro modico lucello Christum venditant? *Multi hodie scelus Judæ exhorrent, nec tamen cavent.* (2)

2. *Ille cui legiones Angelorum, si voluisset, uno dicto de cœlis adfuissent, ne unius quidem discentis gladium ultorem probavit.* (3) Petrus ægre ferens quod satellites qui cum Juda proditore venerant, injicerent manus in Jesum, evaginans gladium, unius autem amputavit; tantum abest ut Christus Petri approbarit audaciam, quinimmo, ut fatur Tertull. *patientia Domini in Malcho vulnerata est* (4), qui volens demonstrare se esse non vindictæ et animadversionis, sed charitatis et misericordiæ magistrum, *sanitatis restitutione ei quam non ipse vexaverat, satisfecit per patientiam misericordiæ matrem.* (5) Popilius quidam, plebis tribunus, de scelere accusatus, a Cicerone defensatus, et tanti oratoris eloquentia a judicibus absolutus, erga suum patronum adeo exstitit ingratus ut vitæ suæ defensorem et conservatorem occiderit, volens placere Marco Antonio, eloquentiæ romanæ principi hosti infensissimo. Postquam milites in horto Gethsemani comprehenderunt et ligaverunt Jesum, duxerunt illum ad Annam Pontificem, qui Christum statim interrogat de doctrina et discipulis ejus. Huic interrogationi modeste et humiliter respondet Salvator. Malchus, Annæ servus, videns suum dominum ex Christi responsione confusum, immemor beneficii a Christo accepti, pro insolentia et ingratitudine diabolica, coram omnibus dedit ei alapam. *Exhorrescat cœlum, contremiscat terra de Christi patientia et servorum impudentia.* (1) Dubium non est quin æternus Pater tantam vindicasset temeritatem, nisi Agnus ille innocens suam mitigasset iram, eique suum obtulisset sanguinem quo facilius tanti facinoris veniam impetraret: *Grande miraculum, Fratres, stuporis plenissimum, cernere Christi Regis ac Domini nostri mansuetudinem!* (2) Angeli, qui percusserunt alias Ægyptiorum primogenitos, ut de eorum erga Israëlitas sævitia vindictam sumerent; qui Heliodorum usque ad sanguinem verberaverunt, eo quod Hierosolymitanum profanasset templum; qui tot millia militum exercitus regis Assyriorum enecarunt, ut ducis punirent blasphemias, Malchi castigassent insolentiam, nisi Dei impedisset primogenitus, et stupor immobiles eos reddidisset. *Expaverunt Angeli omnes, cum daret minister iniquitatis alapam Domino majestatis.* (3)

Quo plus conculcatur et conteritus crocus, eo suaviorem exhalat odorem, majoremque præ se fert decorem et virtutem. (4) Inter herbas mirificas horti Sponsæ (5) reperitur crocus; per crocum D. Ansel. æternam intelligit Sapientiam; Philo vero Carpathius virum patientem denotari existimat. Utrumque Christo competit, qui est Sapientia genita, et admirandam prorsus demonstravit in horto Gethsemani patientiam, dum Judas proditor osculatus est eum; in domo Annæ, ubi servus insolens dedit ei alapam; in domo Caïphæ, ubi impius ille Pontifex tanquam blasphematorem reum mortis pronuntiavit; ubi adhuc furorem tumultuantis plebis expertus est.

2. De Messia fuerant vaticinati Prophetæ: *Tunc infirmi curabuntur, et oculi cæcorum videbunt, et aures surdorum audient, et claudus saliet velut cervus, et mutorum linguæ solventur, et cætera quæ operatum Christum nec vos diffitemini.* (6) Nam experientia comprobatur, et inimicorum suorum testimonio constat: *Cum verbo dæmonia de hominibus excuteret; cæcos reluminaret; leprosos purgarēt; paralyticos restringeret, mortuos denique verbo redderet vitæ* (7); tot miracula in favorem Judæorum patrata, ei plebis æstimationem, reverentiam et amorem conciliarant. Quæ ferre non valentes Scribæ et Pharisæi, consilium inierunt apud

(1) Tert. L. de Pat. 3. — (2) V. Beda. — (3) Tert. L. de Pat. 3. — (4) Tert. ibid. — (5) Valer. Max. L. 3. c. 3.

(1) D. Chrysost. Hom. 82. — (2) S. Ephrem. Serm. 1. de Passione. — (3) S. Ephrem. — (4) Plin. L. 21. c. 6. — (5) Cant. 4. — (6) Tert. L. adv. Jud. 9. — (7) Tert. Apol. 21.

Caïpham, Summum Pontificem, et *divites pro morte ejus.* (1) Sicut Judam triginta argenteis corruperant ut proderet Dominum, ita falsos remunerant testes ut adversus eum testimonium ferrent. Verum cum inter se dissentirent, Caïphas interrogat Christum an sit Dei Filius : non prius verum ab ejus ore audivit responsum, quin surgens de solio exclamarit voce magna : Blasphemavit, non amplius egemus testibus, reus est mortis ; et ut multitudinem concitaret adversus Christum, tanquam blasphematorem, scidit vestimenta sua. *A tribus timuit cor meum et in quarto facies mea metuit; delaturam civitatis, et collectionem populi, et calumniam mendacem, super mortem omnia graviora.* Quatuor timenda declarat Ecclesiasticus (2), et tria tantum dinumerat, quartum vero quod silentio præterit, est absque dubio malitia prætextu zeli velata, qualis fuit Caïphæ perversitas. Hæc quatuor adversus Christum coadunantur: collegium Scribarum et Pharisæorum, falsa testium depositio, palliata Dei zelo Caïphæ perversitas, furens populi commotio : *Nam tumultuatæ sunt gentes* (4) ad vocem iniqui Pontificis, et beneficiorum Christi memoriam oblitterantes : *Ut ipse nihil lenitatis prætermisit, sic illi nihil contumeliæ, nihil impietatis, sed tam verbis quam factis explere furorem suum conati sunt.* (3)

Sex tormentorum genera apud Caïpham a tumultuante plebe, passus est Christus : 1. Vellitur ei barba : *Nefas est barbam vellere, quæ est hominis pulchritudo ingenita et ingenua.* (5) 1. In faciem ejus expuitur : *Quid enim his contumeliis potest exæquari ? In faciem illam quam sol in cruce videns radios occultavit, spuere ?* (6) 3. Sputis alapas adjiciunt : *In palmis vero atque sputis ad consummandam hominis humilitatem, universa in eum contumeliarum genera exercebantur.* (7) 4. Ejus velant oculos, splendorem eorum ferre non valentes. (8) 5. Pugnis humeros et caput percutiunt : *Colaphis tuber est totum caput.* (9) 6. Percutientes dicunt : Prophetiza quis est qui te percussit. *Quasi quemdam, et nulius rei hominem deludentes.* (10) Tot opprobria, contumelias et percussiones *intelligitur passus Dominus usque mane* (11), cum admiranda prorsus et ineffabili patientia : *Taceo quod figitur, in hoc enim venerat : Nunquid tamen subeundæ morti etiam contumeliis opus fuerat ? Sed saginari voluptate patientiæ discessurus volebat.* (1) Adeo atroces injurias et tantam patientiam *mirabantur Angeli, videntes undique Dei Filium attritum, despectum, agitatum, illusum.* (2) Ut autem D. consulit Chrysostomus : *Hæc in cordibus nostris scribamus* : horreamus Judæorum ingratitudinem, admiremur Christi patientiam, meditemur improperium quod pro nobis tulit Salvator ; hæc tamen non recogitant scelerosi Christiani, Christum tristitia afficientes, quia de ejus passione nullum fructum percipiunt, Judæorum æmulantes ingratitudinem et iniquitatem, quæ in atrio Pilati consummatur.

(1) Tert. L. adv. Jud. 11. — (2) Eccli. 26. — (3) Tert. L. de Res. 20. — (4) D. Chrysost. Hom. 86. in Matth. — (5) Clem. Alex. Lib. 3. Pælag. 3. — (6) D Chrysost. Hom. 86. in Matth. — (7) D. Hilar. — (8) V. Beda. — (9) Clem. Alex. — (10) D. Chrysost. ibid. — (11) D. Aug. L. 3. de Cons. Evangel. 6.

II. PARS. *Quia revincebantur magistri primoresque Judæorum, ita exasperabantur, maxime quod ad eum ingens multitudo deflecteret, ut postremo oblatum Pontio Pilato, Syriam tunc ex parte romana procuranti, violentia suffragiorum in crucem dedi sibi extorserint.* (3) Inchoata in horto Gethsemani, in domibus Annæ et Caïphæ, Judæorum malitia et iniquitas, in curia Herodis, et prætorio Pilati, suam accepit consummationem. Nam obtenta astutia, minis et violentia ab iniquo judice, sententia mortis adversus Christum, antequam eum crucifigerent, plurimis sunt eum tormentis persecuti : *Astiterunt reges terræ, Herodes ; et archontes congregati sunt in unum, Anna et Caïphas adversus Christum, qui tanquam ovis ad jugulationem adductus est, et tanquam agnus ante tondentem, scilicet Herodem, sine voce, sic non aperuit os suum.* (4) Tædiosum foret singula quæ pertulit Salvator sigillatim referre : taceo Pharisæorum, sacerdotum et Pontificum malitiam, qui *offerebant Jesum durissimis nexibus vinctum, et clamoribus prædamnatum, ut inter tot præjudicia, quem omnes vellent perire, non auderet Pilatus absolvere.* (5) Prætereo Herodis perversitatem, qui Christum insanum censuit, ut stultum candida veste induit, exercitus risui exposuit ; nam, ut ait Theophylactus, *Herodes congerit derisiones et opprobria in Christum.* Sileo iniquitatem Pilati, qui timens ne Judæi eum ut Cæsaris inimicum deferrent, contra suam scientiam et conscientiam adversus Christum tulit sententiam. Verum, ut animadvertit Paschasius, *lavit quidem manus, sed culpam non lavat, quia judex non cedere debet timori, nec ullius adversantium impulsionibus ut sanguinem condemnaret innocentem, quem prædixerat*

(1) Tert. Lib. de Pat. 3. — (2) Laur. Just. Lib. de Triumph. Agon. Chr. c. 14. — (3) Tert. Apol. 21. — (4) Tert. Lib. de Res. 20. — (5) S. Leo, Serm. 8. de Pass.

justum. (1) His multisque aliis prætermissis, consummationem malitiæ et iniquitatis Judæorum agnosce, Christiane, 1. In Barabbæ prælatione; 2. Christi flagellatione; 3. Domini coronatione.

1. *Ea omnia super Christo Pilatus, et ipse jam pro sua conscientia Christianus, Cæsari tunc Tiberio nuntiavit.* (2) Pilatum Christianum vocitat Tertullianus, nempe Christi defensorem, ejusque innocentiæ propugnatorem: sciens enim Pilatus ex doctrina, fama, vita, miraculis, Christum esse innocentissimum, aliunde cognoscens ex Pharisæorum, sacerdotum, Pontificum gestu, vultu, clamore, sollicitatione, eorum in Christum invidiam, animadversionem, furorem, serio voluit Christum liberare: quare 1. Propositis principum et pontificum accusationibus, aperte testatus est: *Ego nullam in eo invenio causam* (3); 2. Misso ad Herodem Christo, et ad se reverso, tam suo quam Herodis testimonio Dominum innocentem pronuntiavit; 3. Proponit Jesum cum Barabba pro certo habens Judæos potius liberaturos Jesum quam Barabbam; et, ut advertit Hugo Cardinalis, *magis flagitiosum proponit eis ut eum petere erubescant* (4): erat enim Barabbas «seditiosus, latro insignis, famosus in protervitate, et multis homicidiis inquinatus.» Jesus vero erat cœlestis Doctor, omnium benefactor, donorum largitor. Iniqua certe comparatio, qua confertur innocentissimus cum sceleratissimo, pacificus cum seditioso, auctor vitæ cum homicida, Dei Filius cum diaboli filio, Jesus sanctissimus cum Barabba perditissimo: sed longe multo iniquior electio. Nam *et Barabbas quidem nocentissimus, vita ut bonus donatur: Christus vero justissimus ut homicida morti expostulatur.* (5) Quid non potest invidia, odium, malitia? invidia principes et pontifices tabescentes, odio æstuantes, malitia cæcutientes præferunt seditiosum pacifico, latronem bonorum largitori, homicidam auctori vitæ, scelerosum innocuo, Barrabbam Jesu, diaboli filium Dei Filio. *Principes autem sacerdotum et seniores persuaserunt populis, ut peterent Barabbam, Jesum vero perderent.* (6) Christus pertransiit benefaciendo et sanando omnes (7); Barabbas vero sanguinem fudit, cives interfecit; seniores et pontifices, sanguinis et necis Christi avidi, ob morum similitudinem «petiverunt, ait Theophylactus, virum homicidam dari sibi.» (8) Qui post Salvatoris anhelabant mortem, quid aliud peterent nisi hominem aliorum interfectorem? Ad hoc enim eos trahebat iniquitatis conformitas. Ex D. autem Ambrosio, «Barabbas *patris filius* latine dicitur. Illi ergo quibus dicitur: Vos ex patre diabolo estis, vero Dei Filio, patris sui filium Antichristum prælaturi esse producuntur.» (1) Hæc Barabbæ electio et Christi repudium præfigurant Antichristum, Christo repudiato, a Judæis in fine mundi eligendum.

Nullus est Christianorum qui Judæorum non damnet perversitatem, qui eos non judicet æterna morte mulctandos, in pœnam tam pravæ electionis, et tamen scelerosi Christiani Judæorum instar, Christum suis vitiis postponunt, et postponendo despiciunt: *qui de pluribus suscipit aliquem, eum quem non suscipit, despexit.* (2) Nonne superbus honores Christo præponit, avarus divitias, libidinosus venereas voluptates, et quivis peccator ea quæ inordinato amore prosequitur? Proh dolor! *Solus in comparatione omnium Deus vilis est.* (3) Propositi sunt Judæis Christus et Barabbas, Dei Filius et diaboli filius, et elegerunt Barabbam, Christo neglecto, quasi diaboli filius melior esset Dei Filio. Proponuntur quotidie criminosis Christianis Deus et diabolus; impius tamen Christianus, *Nonne, quod dicere quoque periculosum est, sed ad ædificationem proferendum est, diabolum Domino proponit? Comparationem enim videtur egisse, qui utrumque cognoverit; et judicato pronuntiasse, eum meliorem cujus se rursus esse maluerit.* (4) Barabbam Christo meliorem pronuntiarunt Judæi, et diabolum Deo meliorem existimant pravi Christiani: Judæi Barabbam præ Christo eligendo, Christum offenderunt, contumelia affecerunt et reprobaverunt. Eodem modo scelerosi Christiani diabolum Deo præferendo, in Deum contumeliosi sunt, neque eum offendere verentur: *Prælatio alterius, sine alterius contumelia non potest procedere, quia nec electio sine reprobatione.* (5) Sic Christum reprobaverunt Judæi, consummando suam iniquitatem, tum in Barrabbæ prælatione, tum in Christi flagellatione.

2. *Nam quæ hodie apud Lacedæmonas solemnitas maxima est flagellatio, non latet. In quo sacro ante aram nobiles quique adolescentes flagellis affliguntur astantibus parentibus et propinquis, et uti perseverent adhortantibus, majore quidem titulo, si anima potius cesserit plagis quam corpus.* (6) Ab hac

(1) Luc. 23. — (2) Tert. Apol. 21. — (3) Luc. 23. — (4) D. Chrysost. — (5) Tert. L. 4. adv. Marc. 42. — (6) Matth. 27. — (7) Act. 10. — (8) In c. 23. Luc.

(1) In c. 23. Luc. — (2) Tert. L. 1. ad Nat. 10. — (3) Salv. L. 6. de Guber. Dei. — (4) Tert. L. de Pœn. 5. — (5) Tert. Apol. 13. — (6) Tert. L. ad Mart. 4.

flagellatione multum distat Christi flagellatio. 1. Apud Lacedæmones, ex flagellatione dignoscebatur nobilitas, et flagellatur Christus ut vilis et *nullificamen populi* (1) appareat. Apud Lacedæmones flagellabantur nobiles ut inde gloriam et honorem compararent: Christus vero flagellatur ut *ignominia hominis* (2) habeatur. 3. Nobiles Lacedæmones flagellabantur in conspectu parentum, qui eos ad tale fortitudinis experimentum, suis sermonibus stimulabant: Christus flagellatur coram infensissimis suis hostibus, qui *ob impietatem eum despexerunt.* (3) 4. Lacedæmones toto corpore non erant nudati, Christus vero, *vermis et non homo* (4), toto nudatur corpore, ut majori afficiatur pudore: *Sicut natus est, sic stabat, et patiebatur erubescentiam nuditatis suæ.* (5) 5. Lacedæmones non erant ligati, Christus vero manibus circa dorsum ligatur, et D. Hieronymus testatur se vidisse columnam sanguine Domini cruentatam, *ad quam dicitur vinctus et cruentatus.* (6) 6. Lacedæmones flagris tantum verberabantur, Christus vero, ut meditatur D. Vincentius Ferrerius, flagellatus fuit, tum spinis et vepribus acutissimis; tum chordis cum stimulis ferreis; tum catenis ferreis, cum uncis ferreis. 7. Lacedæmones flagellabantur a suis amicis qui in eos non sæviebant; Christus a satellitibus inimicis qui a Judæis munerabantur, ut crudelius eum percuterent: quare D. Bernardus *opprobria Christi et flagella in fornace avaritiæ conflata* (7) existimat. 8 Lacedæmones ab uno duntaxat, eoque mitissimo flagellabantur; Christus vero ut in extasi beata Magdalena de Pazzi (8) didicit, a sexaginta ferocientibus militibus et satellitibus flagellatus est. Quod innuere videtur ipsemet Salvator per os Regii Vatis: *Congregata sunt super me multa flagella peccatoris.* (9) D. Hieronymus vertit: *Collecti sunt adversum me multi percutientes;* alii legunt: *Multi flagellatores;* altera vero lectio habet: *Multi dolore affligentes.* 9. Lacedæmones certo flagellorum numero verberabantur: at Christus absque numero flagellatur. « Congregata sunt super flagella, » seu, ut expendit Ruffinus, *multiplicata et adunata sunt super me flagella.* Vulnera vulneribus, plagæ plagis, flagella flagellis, ita multiplicabantur, ut omnem modum et numerum excederent: *Per hoc quod ponit: Congregata sunt flagella, diversitatem et multitudinem flagellorum innuit: multimoda namque multitudine* (1) flagellatus est. Vincentius Ferrerius quinque mille ictus dinumerat; D. Bonaventura quinque mille sexcentos sexaginta sex; D. Bernardus, sex mille et sex; Landulphus, quindecim mille quadringentos et sex: de quo nihil certi asseri potest. Quantus vero fuerit numerus colligi potest, tum ex verbis Christi asseverantis: *Fui flagellatus tota die* (2); non ratione temporis, sed considerato verberum numero, qui tantus est ut potuerit integrum implere diem; tum maxime ex numero peccatorum pro quibus flagellatus est; *pro mensura delicti erit et plagarum modus.* (3) Hominum peccata sunt fere infinita numero; infinitæ fere numero fuerunt Salvatoris plagæ. 10. Lacedæmones supra humeros tantum verberabantur: Christus vero *dorsum suum ponens ad flagella et maxillas ad palmas, et faciem non avertens a sputaminum jaculis;* (4) toto adhuc corpore est laceratus. Etenim *illud sacratissimum corpus, pectusque flagella secuerunt* (5); et, ut ipsemet conqueritur Salvator, *supra dorsum meum fabricaverunt peccatores, prolongaverunt iniquitatem suam.* (6) Alia versio habet: *Araverunt aratores, et produxerunt sulcum suum.* Et sicut dum aratur, terra quæ latebat detegitur, sic de Christo vaticinatus fuerat Propheta: *Tabescet caro ejus, et ossa quæ tecta fuerant nudabuntur.* (7) Nec mirum; nam arantes illi super Christi corpus satellites, *vulnera vulneribus, plagas plagis recentibus addunt, hinc livor tumens, hinc sanguis erumpens.* (8) Tot plagis vulneratus est ut in corpore nihil appareret præter vulnus, ut asseverat ipsemet patiens Salvator: *Concidit me vulnere super vulnus* (9); seu ut alia habet lectio, *ita me vulneravit ut continuum vulnus sit.* Vulneratum, contusum, cruentatum Dominum cum stupore et dolore contemplatur D. Bernardus: *Videte nunc opera Domini, qui posuit prodigia super terram; flagellis cæsus est, hinc guttæ sanguinis decurrentis super terram.* (10) Neque guttulæ tantum sanguinis, sed rivuli etiam decurrunt. Quod si quæramus a Christo: *Quare rubra vestimenta tua, et indumenta sicut de foro torculari pleno conculcato?* (11) respondet per os Prophetæ, quia a flagellantibus dilacerata est sua caro. *Spiritus enim propheticus velut jam contemplabundus Domi-*

(1) Tert. Lib. 4. adv. Marc. 21. — (2) Tert. ibid. — (3) Tert. L. adv. Jud. 13. — (4) Tert. L. 4. adv. Marc. 21. — (5) S. Brigitt. L. 1. Revel. 10. — (6) In Epitaphio S. Paulæ c. 4. — (7) Serm. 20. in Cant. — (8) In ejus Vita Par. 6. — (9) Ps. 34.

(1) D. Bruno. — (2) Ps. 72. — (3) Deut. 25. — (4) Tert. L. de Res. 20. — (5) D. Hier. in c. 27. Matth. — (6) Psal. 128. — (7) Job. 33. — (8) Laur. Just. de Triump. Agon. Chr. c. 14. — (9) Job. 16. — (10) Serm. 4. de Pass. — (11) Tert. L. 4. adv. Marc. 40.

num ad passionem venientem, carne scilicet vestitum, ut in ea passum, cruentum habitum carnis in vestimentorum rubore designat conculcatæ et expressæ vi passionis tanquam de foro torcularis, quia exinde quasi cruentati homines de vini rubore descendant. Pilatus Jesum flagellandum tradiderat Judæis, non quasi scelerosum, sed ut eorum furori aliquatenus satisfaceret, et Christum innocuum et flagellatum a morte liberaret. « Hoc Pilatus non ob aliud fecisse credendus est, nisi ut ejus injuriis Judæi satiati sufficere sibi existimarent, et usque ad ejus mortem sævire desisterent. » (1) Verum judicis propositum fefellit Judæorum crudelitas, qui Christi sanguine haud satiati, nova adinveniunt tormenta. Nam *despuitur, verberatur, deridetur, fœdis vestitur, fœdioribus coronatur.* (2)

Christus *a Prophetis prædicabatur omnem humilitatem, et patientiam, et tranquillitatem exhibiturus.* (3) In Prætorio autem Pilati, *omnem justitiam et humilitatem exhibuit :* nam dolorem, ignominiam et derisum sustinuit. Hæc omnia præfatus fuerat Esaias : *Vidimus eum, et non erat aspectus, et desideravimus eum, despectum et novissimum virorum.* (4) Quæ verba cum summam quam passus est Dominus in flagellatione denotent ignominiam, expendenda sunt : *Vidimus eum, et non erat aspectus ;* Symmachus legit : *Non erat ei forma, non dignitas ;* Tertullianus vero habet : *Et vidimus eum, et non habebat speciem neque decorem.* (5) Addit Propheta : *Despectum et novissimum virorum ;* Arabicus habet : *Vilissimum ex hominibus ;* Tertullianus legit : *Species ejus inhonorata, deficiens citra filios hominum ;* seu, ut vult D. August. *deficiens præ omnibus hominibus.* (6) Radix vero hebraica continet : *Contemptum, seu contemptibilem, cessationem, seu ultimum terminum virorum.* Tanta est humilitate dejectus in flagellatione Christus, tanta ignominia affectus, et, ut ait Tertullianus, *omni inhonestate prostratus* (7), ut ei non sit species, forma, decor, dignitas, sed abjectio, desitio, cessatio virorum, id est, super cunctos homines novissimus, abjectissimus, vilissimus : etenim ad ultimum abjectionis, humilitatis, vilitatis ac ignominiæ punctum, terminum ac finem pervenit, ultra quem nullus potest attingere. Hunc virorum novissimum, virum dolorum, quasi leprosum præ vulnerum multitudine exuentes milites, chlamide coccinea circumdederunt, congregaverunt ad eum universam cohortem, « spectaculum universale fecerunt de Filio Dei, ut ab omnibus derideretur ; » (1) et, ut ait D. Chrysostomus, *voluptatem ex contumeliis capiebant* (2), tanquam diem festum cum gaudio et exsultatione agentes. Sic adimpletum est Jeremiæ vaticinium : *Factus sum in derisum tota die, omnes subsannaverunt me* (3) ; quod in persona Christi ante fuerat vaticinatus Regius Propheta : *Omnes videntes me, deriserunt me* (4) : D. Augustinus legit : *Omnes qui conspuebant me ;* nam et Christum subsannaverunt, et in faciem ejus conspuerunt, et irrisorie Regem Judæorum salutaverunt, veste purpurea induerunt, et ut suam consummarent malitiam et iniquitatem, capiti ejus coronam spineam imposuerunt. *Quale, oro te, Christus Jesus sertum pro utroque sexu subiit ? ex spinis, opinor, et tribulis, in figuram delictorum, quam nobis protulit terra carnis, abstulit autem virtus crucis, omnem aculeum mortis in dominici capitis tolerantia obtundens. Certe præter figuram, contumelia in promptu est, et turpitudo et dedecoratio, et his implexa sævitia, quæ tunc Domini tempora et fœdaverunt et lancinaverunt.* (5)

3. Christus, *corona spinea in capite ejus circumdata* (6), arundinem habens in dextera, universæ multitudinis ludibrio et risui exponitur. Animadvertit autem Tertullianus quod spinea Christi corona *Romanorum militum commentum fuit.* (7) Hoc namque supplicii genus adinvenientes absque ullo mandato et ordine Pilati, sed, ut ait D. Chrysostomus, *pecunia a Judæis allecti omnia audebant.* (8) Quare Christum spinis coronaverunt *ad Judæorum gratiam*, addit D. Chrysostomus, quos hujus tormenti auctores existimat Tertullianus, *Domui Israël fecerat spinas ex quibus Christum coronaverat* (9); quia pecunia sibi mites addixerant, qui divitiis Judæorum allecti, ut eis placerent et se dignos mercede demonstrarent, humanitatis obliti, omnia crudelitatis genera excogitabant, ut majori Dominum dolore et contumelia afficerent. Utrumque in coronatione passus est tormentum : tam graves etenim fuerunt quos ex spinea corona persensit dolores, quod, ut meditatur Laurentius Justinianus, « debuit mori tanto dolore transfixus, se tamen reservavit ad vitam, ut his etiam graviora perferret. » (10) Adeo adhuc Christo ignominiosa fuit spinea corona, ut eam Tertullianus *impietatis contumeliosæ*

(1) D. Aug. in Ps. 63. — (2) Tert. Lib. de Pat. 3. — (3) Tert. L. adv. Jud. 14. — (4) Tert. L. adv. Jud. 10. — (5) Tert. L. adv. Jud. 14. — (6) Lib. 18. Civ. 29. — (7) Tert. Lib. adv. Jud. 14.

(1) Albert. Mag. — (2) Hom. 88. in Matth. — (3) Cap. 20. — (4) Ps. 21. — (5) Tert. L. de Cor. Mil. 14. — (6) Tert. L. adv. Jud. 13. — (7) Tert. L. de Cor. Mil. 9. — (8) Hom. 83. in Joan. — (9) Tert. L. adv. Jud. 13. — (10) Lib. de Triump. Ago. Chr. 14.

coronam (1) vocitet : hæc tormentorum, dolorum et ignominiarum genera; *quæ quidem omnia ipse perpessus, non pro aliquo suo actu malo passus est.* (2)

Quod probe sciens Pilatus, flagellatum, cruentatum, coronatum Judæis ostendit, clamans alta voce : *Ecce homo.* 1. Vocat eum hominem, quia ut homo præ tormentis, sputamentis et plagis non erat agnoscendus. *Homo est, et quis cognoscet eum ?* (3) 2. Ecce homo, et *homo in plaga positus* (4), et tot vulneribus attritus, quod vestram explere debuerunt inhumanitatem; 2. Ecce homo innocens, *quia scelus non fecit, nec dolus in ore ejus inventus est.* (5) Ad innocentiam ejus attendite. 4. Ecce homo qui admiranda prorsus patientia tot suppliciorum pertulit genera : *Cum traditur, cum adducitur, ut pecus ad victimam; sic enim non magis aperit os quam agnus sub tundentis potestate.* (6) In tanta patientia virtutem ejus recognoscite. 5. Ecce homo, quem vestra malitia, vestra iniquitate persequimini : *Et facinoribus, inquit, populi mei perductus est in mortem.* (7) Nolite amplius in tanta perseverare perversitate; 6. Ecce homo, *quem a Juda redemistis.* (8) Horrete nefandum vestrum commercium. 7. Ecce homo, qui est verus Dei Filius, qui aliquando de vestris sceleribus sumet vindictam : *Juro vobis, peccatores, quod in diem sanguinis perditionis justitia parata est.* (9) 8. Ecce homo, qui voluit contumeliis affici, verberibus laniari, spinis coronari, *ut livore ejus sanaremur, ut dedecore ejus salus nostra constaret.* (10) 9. Ecce homo, qui est rex vester, sed tumulo potius quam solio indiget, cum in eo mors cum vita pugnet. « Homo dixit præ compassione, ut et ipsi compassione moverentur. » (11) Pilatus Judæis ostendit Christum vulneribus repletum, multis injuriis affectum, ludibriosa veste indutum, contumeliosa corona redimitum, ut si ejus nollent considerare divinitatem, dignitatem, sanctitatem, virtutem, innocentiam, humanitatem, saltem ex miserando ejus aspectu, ad compassionem, pietatem et misericordiam flecterentur. *Egreditur ad eos Jesus portans spineam coronam, et purpureum vestimentum, non clarus imperio, sed plenus opprobrio. Si regi invidetis, jam parcite, quia dejectum videtis. Flagellatus est, spinis coronatus; ludibriosa veste amictus est; amaris conviciis illusus est; fervet ignominia; frigescit invidia : sed non frigescit, inardescit potius, et increscit nequitia.* (1) Pilatus Christum tam inhumane verberatum, tam crudelibus plagis percussum exhibuit, ut miserando ejus intuitu Judæorum mitigaret furorem, *ut satiata iniquitas de innocentis injuriis ulterius non sæviret, sed pertinax malitia propriis crescebat augmentis.* (2) Nam plebs revocans ad memoriam Christi doctrinam, miracula, virtutum exempla, beneficia, compassione movebatur : quod intuentes Scribæ, Pharisæi, sacerdotes, Pontifices fecerunt : *non justitiam, sed clamorem quo ad crucem eum extorserunt* (3), et sua vociferatione, ad postulandam Christi mortem, populum induxerunt. Quod probe animadvertit Cyrillus Alexandrinus : « Viderunt ipsum Pontifices et Ministri; clamaverunt : Crucifige, crucifige eum : nam cum multitudo aliquomodo his factis suberubesceret, recordati forsan miraculorum illius, ipsi primum clamant et vulgus incendunt (4); » et suo clamore ut Jesum condemnet, judicem compellunt. Quod figuratum vult Tertullianus in hirco maledictionis, qui *circumdatus coccino, maledictus, et consputatus, et convulsus, et compunctus, a populo extra civitatem abjiciebatur in perditionem, manifestis notatus insignibus Christi passionis; qui coccinea circumdatus veste, et consputatus, et omnibus contumeliis afflictus, extra civitatem crucifixus est* (5), consummatione sævitiæ et crudelitatis.

III. PARS. *Isaac cum a patre hostia duceretur et lignum ipsi sibi portaret, Christi exitum jam tunc denotabat, in victimam concessi a Patre, lignum passionis suæ bajulantis* (6), cum hoc tamen discrimine quod *Isaac cum ligno reservatus est, ariete oblato in vepre cornibus hærente, et Christus suis temporibus lignum humeris suis portavit, inhærens cornibus crucis.* (7) Ut autem animadvertit Tertullianus, *non pro meritis suis in id genus mortis expositus est* (8); sed a malitia et iniquitate Judæorum qui consummatione sævitiæ et crudelitatis innocentissimum Dominum, suumque amantissimum benefactorem mulctarunt supplicio 1. Infami et ignominioso; 2. Sævo et violento; 3. Universali et generico.

1. Quam ignominiosum fuerit Christi supplicium, *ipsæ passiones, ipsæque contumeliæ loquuntur.* (9) Multa ad ejus ignomi-

(1) Tert. L. de Cor. Mil. 9. — (2) Tert. L. adv. Jud. 10. — (3) Tert. L. adv. Jud. 14. — (4) Tert. L. adv. Jud. 9. — (5) Tert. L. adv. Jud. 11. — (6) Tert. L. de Pat. 3. — (7) Tert. L. adv. Jud. 10. — (8) Tert. L. de Spect. 10. — (9) Tert. Lib. de Idol. 4. — (10) Tert. Lib. 4 adv. Marc. 21. — (11) Euthym.

(1) D. Aug. Tract. 118. in Joan. — (2) S. Leo Serm. 10. de Pass. — (3) Tert. L. adv. Jud. 13. — (4) Lib. 12. in Joan. 57. — (5) Tert. L. adv. Jud. 14. — (6) Tert. Lib. adv. Jud. 11. — (7) Tert. L. adv. Jud. 13. — (8) Tert. adv. Jud. 10. — (9) Tert. L. de Car. Chr. 9.

niam concurrebant : 1. Crucis mors quæ turpissima a Sapiente nuncupatur : *Morte turpissima condemnemus eum.* (1) Et merito dicitur turpissima, quia erat mancipiorum et servorum pœna, quorum conditio est vilissima ; deinde qui tam infami mulctabantur supplicio, maledicti a Deo habebantur : *Maledictus qui pendet in ligno.* (2) Christus autem *maledictum in se Creatoris admisit, ligno suspensus.* (3) 2. Suspenditur inter duos latrones, ut ex eorum consortio dedecoraretur, tanquam latronum dux et antesignanus. *Sed et duo scelesti circumfiguntur illi, ut inter iniquos scilicet deputaretur.* (4) 3. Suis exuitur vestibus, *ut nuditas esset ad opprobrium.* (5) Ad Christi nuditatem expavit cœlum : *Expavit cœlum super isto : et quomodo et quando expavit ? Indubitate quando passus est Christus.* (6) 4. Locus ubi passus est Dominus, ejus augescit ignominiam : nam *ignobili aspectu* (7) suspenditur in Calvario, ubi criminosissimi quique suorum scelerum luebant pœnas. 5. Tempus passionis Christi ad ejus conducit ignominiam : nam *a populo tam insigniter crucifixus est* (8), tempore quo celebrabatur Pascha, et quo undique Judæi Jerosolymam conveniebant, ut ejus passio plurimis innotesceret, qui eum deridebant. *Omnes qui spectabant me, naso irridebant me. Locuti sunt labiis, et capita moverunt.* (9) Patitur coram infensissimis suis hostibus, *expositus contumeliis et Judæorum ludibriis* (10), qui eum adhuc lacessunt injuriis et improperiis. *Hic est ille fabri aut quæstuariæ filius, sabbati destructor, Samarites et dæmonium habens.* (11) Quantus vero fuerit eorum numerus qui eum irridebant, calumniabantur, blasphemabant, declarat ipsemet Salvator : *Circumdederunt me canes, synagoga maleficorum circumvallavit me.* (12) Sic loquitur Christus apud Regium Vatem : *Concilium malignantium obsedit me* (13); D. Hieronymus legit : *Consilium pessimorum.* Ab illa malignantium et pessimorum synagoga ita illusus et injuriis affectus Dominus, ut passionem ejus *illusionis pompam* vocitet D. Hieronymus, D. vero Augustinus nuncupet *grande ludibrium.* (14) Tale ac tantum est Christi opprobrium ut ab hominibus nequeat concipi, et a solo Deo perfecte cognoscatur. Quare sic æternum alloquitur

(1) Cap. 2. — (2) Galat. 3. — (3) Tert. L. 1. adv. Marc. 11. — (4) Tert. L. 4. adv. Marc. 42. — (5) Sim. Cass. lib. 13. — (6) Tert. L. adv. Jud. 13. — (7) Tert. L. de Car. Chr. 9. — (8) Tert. L. adv. Jud. 11. — (9) Tert. L. 4. adv. Marc. 42. — (10) D. Cypr. — (11) Tert. L. de Spect. 30. — (12) Tert. L. 4. adv. Marc. 42. — (13) Psal. 21. — (14) Tract. 117. in Joan.

Patrem : *Tu scis improperium meum et confusionem meam.* (1) Quasi dicat, ait incognitus, « tu scis quantum ex parte mea, quantum ex parte Judæorum. » Quantum ex parte mea, nam *tota die verecundia mea contra me est : confusio faciei meæ cooperuit me.* Quantum ex parte Judæorum : qui post injurias, irrisiones, blasphemias, *in Dominum desævierunt* (2) quem supplicio crudeli et violento mulctarunt.

2. *Si adhuc quæres dominicæ crucis prædicationem, satis jam tibi poterit facere* 21 *Psalmus, totam Christi continens passionem: Foderunt, inquit, manus meas, et pedes, quæ propria est atrocitas crucis.* (3) Adeo crudelis et violenta est crucis passio ut eam atrocitatem in abstracto vocitet Tertullianus, ad denotandum ultimum doloris gradum. Quantumvis omnia suppliciorum genera afferant dolorem, non tamen æqualem infligunt. Quædam sunt supplicia diuturna, parum doloris afferentia, ut venenum lentum, quod insensibiliter et pedetentim consumit vitam et adducit mortem. Quædam econtra magnum dolorem afferunt, sed cito finiuntur, ut ignes, quorum pœnam summam appellat Tertullianus, *summam ignium pœnam.* (5) Sed alia sunt, simul diuturna et violenta; ut crux, quæ *non subita dolorum concussione* (6) adimit vitam, sed diu cruciat, et adhuc violente et crudeliter cruciat : ideoque a cruciatu dicitur : quia *illa morte pejus nihil fuit inter omnia genera mortium.* (6) Cuncti sane qui crucifigebantur, multis affligebantur doloribus ; Christus tamen præ aliis majores sustinuit dolores : tum quia corporis complexio in qua tactus magis viget, erat in Christo melior et delicatior ; tum quia interior animi apprehensio, ex qua vis doloris maxime pendet, erat in Christo major ; tum quia plura jam eaque gravissima sustinuerat tormenta : fuerat enim *arundine et colaphis diverberatus, sputamentis dedecoratus* (7), flagellis dilaniatus, spinis coronatus, ab inimicis circumdatus, passusque *capitum irridentium nutus* (8) ; tum quia expertus est *omne carnificis ingenium in tormentis* (9): a Judæis *deputatus inter iniquos, perfossus, et manus, et pedes.* (10) Læsio autem manuum et pedum non fit nisi maximo cum dolore, propter concursum nervorum, musculorum, venarum, arteriarum. Vates Regius in persona Christi ait : *Foderunt manus meas et*

(1) Psal. 68. — (2) Tert. L. de Spect. 30. — (3) Tert. L. adv. Jud. 11. — (4) Tert. Lib. ad. Mart. 4. — (5) Tert. L. 4. adv. Marc. 21. — (6) D. August. Tract. 36. in Joan. — (7) Tert. L. de Spect. 30. — (8) Tert. L. de Res. 20. — (9) Tert. L. ad Mart. 4. — (10) Tert. L. de Res. 20.

pedes meos. (1) Versio chaldaica in Bibliis regiis habet : *Mordentes manus meas et pedes meos.* Nebiensis addit : *Velut leones.* Tanta crudelitate ac furore sæviebant in Christum ut non solum flagellis, catenis ferreis, spinis, clavis uterentur, sed etiam velut sævi leones præ rabie dentes in eum impingebant mordentes et dilaniantes. *Foderunt manus meas et pedes meos* : hoc est, fodendo fecerunt fossas, quod vulnerum indicat violentiam et magnitudinem. Et quamvis ex transfixione et extensione manuum et pedum, Christi ossa non sint confracta, ruptæ sunt tamen venæ, arteriæ, secati nervi, et musculi, et ossa inter se ita avulsa, et divisa ut potuerint dinumerari. *Exterminaverunt manus meas et pedes, dinumeraverunt omnia ossa mea. Manus autem et pedes non exterminantur, nisi ejus qui a ligno suspenditur.* (2) Ut autem expendit Incognitus, ex hac violenta corporis dominici extensione aperiebantur ossium juncturæ, quia Christus fuit crucifixus nudus, et sic ad litteram poterant ejus ossa dinumerari. In transfixione pedum et manuum Salvatoris, Judæorum sævitiam agnoscit Tertullianus : *Nervos ejus suffigendo clavis desævierunt.* (3) qui Christi adhuc contemplatur *crucem excelsam* (4) : nam licet fuerit crucifixus cruce humi jacente, cum autem elevata est crux, concussa sunt omnia ejus ossa, summusque ei illatus est dolor : neque Christi pedes fuerunt innixi supra tabulam, quia suspensus remansit in cruce, nullum aliud præter clavos habens sustentaculum. Dixit alias Salvator : *Filius hominis non habet ubi reclinet caput suum* (5) : at in cruce non habet ubi minimam corporis reclinet partem. Etenim si vult reclinare caput, spinæ crudeliter pungunt; si manus, non sinunt clavi sæve vulnerantes ; si scapulas, lignum crucis rigidum et asperum eas dilaniat; si pedes, clavi transfixi eos dilacerant. Et quasi tot inhumanitatis indicia non sufficerent ad explendam eorum rabiem, Christus Dominus est *felle et aceto potatus.* (6) Morientibus dabatur bonum vinum, velut ultimum vitæ oblectamentum : hoc solatium denegant Salvatori; nam « pro juvante et jucundo potu nocentem et acerbum obtulerunt, et humanitatem qua moveri videbantur, in impietatem convertunt. » (7) De quo conqueritur sitiens, et felle potatus Dominus : *Ipsi autem contemplati sunt et viderunt me, et in siti mea potaverunt me aceto.* (1) Posthæc nonne merito ait Christus : *O vos omnes qui transitis per viam, attendite et videte si est dolor sicut dolor meus?* (2) Seu, ut expendit D. Bonaventura, *dolor meus super dolorem*, tum ob supplicii acerbitatem, tum ob pœnarum generalitatem.

3. *Atque exinde omne scriptum suæ passionis implevit.* (3) Certum est Christum non sustinuisse omnia tormentorum genera, quia nec fuit decollatus, nec igne crematus, sed ideo dicitur passus supplicium universale et genericum : 1. Quia fere passus est a cunctis hominum ordinibus, nobilibus, sacerdotibus, judicibus, doctoribus, militibus, populis. *Astiterunt reges terræ, et archontes congregati sunt in unum adversus Dominum et adversus Christum ejus. Nationes, Romani qui cum Pilato fuerant. Populi, tribus Israëlis. Reges, in Herode. Archontes, in summis Pontificibus.* (4) 2. Quia ad Christum cruciandum plura sævitiæ instrumenta coadunata sunt : nimirum proditiones, perfidiæ, oscula, funes, alapæ, sputamenta, velamina, flagella, spinæ, clavi, crux, acetum, lancea : nam *cum vulneratur, aqua de latere prorumpit, scit lancea militis.* (5) 3. Quia patitur in cunctis, nempe in vestibus; nam *vestitum plane ejus militibus divisum, partim sorte concessum.* (6) In honore et fama, nam omnimoda infamia et ignominia dedecoratus est. In discipulis, ex quibus Judas eum tradidit, Petrus negavit, et cæteri fugerunt. In Matre, cujus animam doloris gladius pertransivit. In moribus, nam existimatus est peccator et scelerosus. In pietate et religione, quia habitus est ut Samarites et blasphemator. In persona, nam ut Dei Filius non est agnitus. 4. Quia in cunctis corporis sensibus et partibus passus est : in visu, conspiciens tot inhumanos satellites; in auditu, audiens tot irrisiones, contumelias, injurias, blasphemias ; in odoratu, exhalans fœtores qui erant in Calvario ; in gustu, gustans fel et acetum ; in tactu, nam cunctæ corporis partes fuerunt acerrimo dolore cruciatæ. Caput fuit spinis coronatum, facies sputamentis dehonestata et alapis vapulata ; manus et pedes clavis transfixi ; cor lancea apertum, et totum corpus flagellis dilaceratum, verum tanta cum violentia ut a planta pedis usque ad verticem non sit in eo sanitas. Tantam Judæorum inhumanitatem cœlum *horruit plurimum nimis, et sol media nocte*

(1) Tert. L. 4. adv. Marc. 42. — (2) Tert. L. adv. Jud. 13. — (3) Tert. Lib. adv. Jud. 11. — (4) Tert. L. ad Mart. 4. — (5) Matth. 8. — (6) Tert. Lib. de Spect. 3. 0. — (5) Cyril. Alex. 12. in Joan. 35.

(1) Tert. L. adv. Judæos, 13. — (2) Thren. 1. — (3) Tert. Lib. 4. adv. Marc. 42. — (4) Tert. ibid. — (5) Tert. Lib. de Bapt. 9. — (6) Tert. Lib. 4. adv. Marc. 42.

tenebricavit. Et quando horruit nimis, nisi in passione Christi, cum terra quoque contremuit, et velum templi scissum est, monumenta dirupta sunt? (1) Verum ad quid horruit cœlum, contenebratus est sol, contremuit terra, disrupta sunt monumenta? Ut Judæorum arguant ingratitudinem, confundant iniquitatem, damnent crudelitatem, et Christianos alliciant ad gratiarum actionem, dilectionem et compassionem. Gratiarum actio Christi debetur beneficiis, dilectio dominicæ charitatis monumentis, compassio tantis quæ passus est tormentis.

Quis alienam mortem sua solvit, nisi solus Dei Filius? ad hoc enim venerat ut ipse a delicto purus, et per omnia sanctus, pro peccatoribus obiret. (2) Christus innocuus nullo erat supplicio mulctandus; homo scelerosus econtra æterna erat pœna puniendus. Ut peccatorem liberaret Christus innocens mortem subiit, et, ut ait Doctor Angelicus, « Christus per passionem suam non solum hominem a peccato liberavit, sed etiam gratiam justificantem et gloriam ei promeruit. » (3) Quanto majus est hoc Christi beneficium, tanto major debet esse hominis gratitudo: suam autem gratitudinem nequit demonstrare nisi odiendo et fugiendo peccatum, pro quo tot et tam acerba Christus passus est tormenta. Quia, ut addit D. Thomas, « per hoc est homini inducta major necessitas se immunem a peccato conservandi, qui se sanguine Christi redemptum cogitat a peccato. » Marcus Antonius, ut populi romani concitaret iram adversus Julii Cæsaris peremptores, ostendit eis vestem illius viginti quinque pugionum ictibus transfixam et tanti imperatoris sanguine cruentatam; et Apostolus Christianorum oculis objicit, non Christi vestem, sed ipsum Christum, non viginti duntaxat plagis, sed innumeris fere vulneribus dilaniatum, et tot contumeliis et opprobriis dedecoratum. *Recogitate eum qui talem sustinuit a peccatoribus adversus semetipsum contradictionem.* (4) Inspecta et considerata passione Christi, Christianus peccatum aversari et detestari tenetur, *ne tali pretio videatur indignus.* (5) Christus Dominus mortuus est pro cunctis hominum peccatis, præteritis, præsentibus et futuris: Apostolus tamen asseverat Dei Filium datum a Patre in propitiationem ac remissionem propter præterita delicta: *Quem proposuit Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius, ad ostensionem justitiæ suæ, propter remissionem præcedentium delictorum.* (1) Apostolus de præcedentibus tantum delictis mentionem fecit, præsentia et futura omittit; quia inspecta Christi morte, recogitato pretiosissimo pro delictis exhibito pretio, attente meditata tanta sanguinis effusione, acerbissima Christi passione, non est amplius peccandum. Hoc argumento utitur Tertullianus ut christianam mulierem a fuco et luxu vestium dimoveat. *Propter tuum meritum, id est, mortem, etiam Filius Dei mori habuit: et adornari tibi in mente est super pelliceas tuas tunicas?* (2) Superbe, propter tuam vanitatem mortuus est Dei Filius, et tu adhuc superbia tumes? Impudice, propter tuam luxuriam mortuus est Dei Filius, et tu adhuc libidini vacas? Avare, propter insatiabilem tuam cupiditatem mortuus est Dei Filius, et tu adhuc avaritia æstuas? Præcepit olim Deus Ezechieli prophetæ (3) ut transgressoribus legis ostenderet templum, ejusque partes, ut ad aspectum sancti hujus loci confunderentur et pudore afficerentur, *Christus est verum Dei templum* (4): utinam ad sacratissimum illud templum aspicerent Christiani, in Christi corpore suorum viderent condemnationem criminum! In corona spinea qua pungitur caput, condemnationem superbiæ et vanitatis; in probroso velamine quod tegit oculos, condemnationem impudicorum aspectuum; in sputamentis quibus devenustatur facias, condemnationem fuci rubri et fuliginis; in aceto seu felle quo potatur, condemnationem gulæ et ebrietatis; in funibus quibus ligantur brachia, et clavis quibus transfiguntur manus, condemnationem injustitiæ, concussionis, usurpationis et latrocinii; in plagis quibus tota dilaniatur caro, condemnationem impudicitiæ et venereæ voluptatis; in lancea qua vulneratur cor, condemnationem amoris inordinati et criminosi. De Israël fatur Tertullianus: *Et erit vita tua pendens ante oculos tuos, et non credes vitæ tuæ.* (5) Hujusmodi est scelerosus Christianus, adeo habet *oculos deficientes, ut non videat* Christum pro suis peccatis patibulatum. Singulis annis Ecclesia Domini repræsentat passionem, ut Christiani oculis fidei tale intuentes spectaculum, peccati concipiant horrorem. Qui post hanc repræsentationem adhuc peccat, *nescio an ex fide credat Deum crucifixum.* (6) Qui credit, peccatum odit, et odiendo suam Christo gratitudinem et dilectionem ostendit.

(1) Tert. L. adv. Jud. 13. — (2) Tert. L. de Pud. 22. — (3) 3. P. Q. 46. A. 3. — (4) Hebr. 12. — (5) D. Ambr. L. 3. de Virg.

(1) Rom. 3. — (2) Tert. L. 1. de Cult. Fem. 1. — (3) Cap. 45. — (4) Tert. Lib. adv. Jud. 13. — (5) Tert. L. adv. Jud. 11. — (6) Tert. L. 2. adv. Marc. 27.

Certe Christus dilexit hominem: propter eum descendit, propter eum prædicavit, propter eum omni se humilitate dejecit usque ad mortem, et mortem crucis. (1) Sustinendo mortem crucis, suum consummavit amorem Christus : quod audacter prædicat Apostolus : *Commendat autem Deus charitatem suam in nobis, quoniam cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est.* (2) Si Christus pro justis et bene merentibus mortuus fuisset, magnam sane ostentasset charitatem, sed longe majorem demonstrat moriendo pro peccatoribus et indignis. Tantam charitatem admiratur merito D. Aug. *Quo, Nate Dei, tua flagravit charitas? quo tua processit pietas? quo excrevit benignitas? quo tuus attingit amor?* (3) Christiane, post talem ac tantum Christi amorem, *vide jam quid de Domino tuo sentias; vide quibus brachiis vicariæ charitatis redamandus et amplexandus sis.* (4) Plura sunt, ait D. August. quæ me urgent ad Christum amandum : tum ejus amabilitas, quæ infinito digna est amore; tum ardens ejus charitas, quæ multis beneficiis me allicit; tum ejus auctoritas, quæ amorem sui sub spe mercedis et metu pœnæ præcipit. Ultra hæc motiva amoris, creaturarum me stimulat clamor, quæ *undique mihi dicunt ut te amem, nec cessant dicere omnibus.* (5) In præsenti clamorem audio, non creaturarum, sed plagarum ipsiusmet Christi : *Singulæ plagæ vel percussiones grandem habuerunt vocem.* (6) Cuncta Salvatoris vulnera vehementer clamant, et corda nostra ad eum diligendum concitant : *Clamant sputa, clavi, lancea, irrisiones et verbera, ut ipse toto corde totisque viribus diligatur, qui pro dilectione nostra talia ac tanta pati dignatus est.* (7) Quod si ex D. Augustino qui creaturarum voces non audiunt Dei amorem prædicantium, sunt inexcusabiles, quanto a fortiori inexcusabiles sunt qui vulnerum Christi clamorem non audiunt? *Lazarus jacebat ad januam divitis, ulceribus plenus* (8), quod altissima Dei providentia factum Chrysologo videtur, *ut in admonendo divite tot essent pauperis ora, quot vulnera.* (9) Si quot erant in paupere Lazaro vulnera, tot erant ora quæ vociferabantur, et a divite pietatem erga mendicum expostulabant, nonne quot sunt in Domino plagæ, tot sunt ora quæ amorem in Christianis efflagitant? Plagas sustinebat Lazarus, non ex divitis causa, sed ex complexione naturæ, vel ex morbo qui casu acciderat. Vulnera non ex complexione naturæ, nec ex morbo habet Christus, sed ex amore nostri libenter carnem assumpsit ut nostram operaretur salutem, et ita absque ulla comparatione magis urgent corda nostra ad amorem, quam vulnera Lazari sollicitent divitem ad commiserationem : *Clamat clavus, clamat vulnus, quod in Christo sit Deus mundum reconcilians sibi.* (1) Culpatur dives quod non audierit plagarum Lazari vocem, quanto a fortiori magis culpabiles sunt ingrati et scelerosi Christiani qui vulnerum Christi non audiunt clamorem, neque amore sufflammantur, neque compassione moventur, ipsis elementis insensibiliores, quæ, ut ait S. Leo, plagarum Christi vocem audierunt : *Crucis clavos omnia simul elementa senserunt* (2), et præ compassione commota sunt.

Contenebratus orbis defuncto Domino lugubre fecit officium. (3) Nam sol contenebratus est, terra contremuit, petræ disruptæ sunt : *ut possint ipsa quoque lapidea scindere corda, et pectus omne licet ferreum emollire sufficiant.* (4) Compassio hominem decet, qui mentitur hominis mores, nisi humanitatem erga miseros demonstret : *siquidem fletum natura ipsa suppeditat, ut compatiamur.* (5) Qui nulla moventur compassione, belluinam, non humanam sapiunt naturam : nam, ut addit Theophylactus, *absque compassione et lacrymis esse, bestiarum est.* Verum si ullum fuit unquam compassionis spectaculum, maxime Christus in cruce patibulatus, cujus passionem legens Eunuchus Æthiops amarissime flevit : « Eunuchus ille qui venerat adorare in Hierusalem, et revertebatur legens Isaiam prophetam (*Actor.* 8.) foris stabat : locus enim Scripturæ quem legebat, sic erat : Sicut ovis ad occisionem ducetur, et sicut agnus coram tondente se obmutescet, profecto plorans ad monumentum stabat, quia passioni ejus, quem nesciebat, legendo condolebat. » (6) Ethnicus Christo morienti compatitur, quanto magis compati debet Christianus? Ethnicus nesciens et ignorans condolet, quanto magis tenetur condolere Christianus, qui scit et certo cognoscit Christum pro sua redemptione passum et mortuum? Eunuchus ex sola lectione fundit lacrymas, quanto a fortiori flere debet Christianus, qui oculis fidei videt Christum cruci affixum? *Aspicient ad me quem confixerunt suspendentes in ligno, et*

(1) Tert. L. de Car. Chr. 4. — (2) Rom. 5. — (3) Lib. de Medit. c. 3. — (4) D. Bern. Serm. 2. post Epiph. — (5) Lib. 10. Conf. 6. — (6) Rupert. l. 13. in Joan. — (7) Laur. Just. Serm. de Pass. Dom. — (8) Luc. 16. — (9) Serm. 121.

(1) S. Bern. Serm. de Pass. — (2) Serm. 6. de Pass. — (3) Tert. L. de Jejun. 10. — (4) D. Bon. — (5) Theophylact. — (6) Rupert. l. 14. in Joan.

plangent quasi super unigenitum, et dolebunt, ut doleri solet in morte primogeniti. (1) Magnum sentit dolorem frater in morte fratris; major dolor sponsæ in morte sponsi; maximus dolor matris in morte primogeniti. Christus est frater noster, compatiamur; est sponsus noster, doleamus; est noster primogenitus, lugeamus. D. Bernardus majora adhuc subministrat incentiva doloris: *Cogita ut conservatorem, cogita ut benefactorem, cogita ut redemptorem, et per omnia dole* (2); cogita ut Creatorem, cogita ut Dei Filium qui pro humana salute humanari et crucifigi voluit, et in corde tuo senti dolores quos ipse passus est in corpore: *Fiat in cordibus quod gestum est in corpore.* (3) Amici Job videntes eum in sterquilinio sedentem, disruptis vestibus, pulvere sparso, *exclamantes ploraverunt, scissisque vestibus, sparserunt pulverem super caput suum, et sederunt cum eo.* (4) Veri amici bonæ vel malæ amicorum fortunæ sunt participes: cum illis gaudent, cum illis tristantur, illisque in omnibus conformantur. Amici Job se veros demonstrarunt amicos, eadem quæ faciebat, et ipsi facientes, unde sic fantur apud Origenem: *Quæ fecisti, o Job, facimus, et quæ gessisti gerimus, vestimenta nostra scindimus, terram super capita nostra spargimus, et utinam cæteros dolores tuos tecum dividere possimus!* (5) Perfecti Christiani, veri Christi amici, suam dividunt cum eo passionem, sentientes in semetipsis per compassionem cruciatus quæ pertulit Dominus. Ad quod eos hortatur Apostolus: *Hoc sentite in vobis quod et in Christo Jesu, qui factus est obediens usque ad mortem crucis.* (6) Sic Christi passionem presensit beatissima Virgo; nam, ut asseverat Laurentius Justinianus, *totus Christus crucifixus est in intimis visceribus cordis sui.* (7) Utinam in cordibus vestris crucifixus sit Dominus, eique vere possitis dicere idipsum quod Hildebertus amico qui hiberno tempore fuerat Romam profectus: *Tecum fui Romæ, tecum sum nivium perpessus injurias, tecum montes vel lubricos glacie, vel scopulis exasperatos ascendi, universa tecum pertuli; quæ dolui cum perferres.* (8) Domine Jesu, tecum fuimus in cunctis locis in quibus passus es dolores vel injurias, tecum tristitia afflicti in horto Gethsemani; tecum vapulati in domo Annæ; tecum apud Caïpham contumeliis afflicti; tecum in curia Herodis illusi; tecum in prætorio Pilati catenis ferreis flagellati et spinis coronati; tecum in Calvario crucifixi et felle potati, ibique tecum mortui, mortui peccatis, mortui nobismetipsis, ut tibi vivamus in tempore et in æternitate.

(1) Zachar. 12. — (2) Tract. de Pass. — (3) S. Leo Serm. 13. de Pass. — (4) Job. 2. — (5) Lib. 3. — (6) Philipp. 2. — (7) Lib. de Incend. div. Amor. cap. 4. — (8) Ep. 2.

CONCIO QUINTA.

Christus *resurrexit in exemplum.* (1) In nativitate, in vita, in morte et in resurrectione, Christus est exemplar nobis propositum. Ut enim ait D. Augustinus, « quidquid gestum est in cruce Christi, in sepultura, in resurrectione, ita gestum est ut iis rebus non tantum mystice dictis, sed etiam gestis configuraretur vita Christianorum, quæ hic geritur. Nam propter ejus crucem dictum est: Qui Jesu Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis; propter sepulturam: Consepulti sumus cum Christo per baptismum in mortem; propter resurrectionem: Ut quemadmodum Christus resurrexit a mortuis, per gloriam Patris, ita et nos per novitatem vitæ ambulemus. » (2) In Christi autem resurrectione tria nobis consideranda et imitanda occurrunt: nam Christus est 1. Vere a morte suscitatus; 2. Resurgendo in melius immutatus; 3. Post resurrectionem nunquam amplius morti mancipatus.

1. *Apostolus summam Evangelii et fidei in dominicæ mortis et resurrectionis demandatione conclusit, ut et nostræ spei regulam inde deduceret, unde constaret.* (3) Plura sunt quæ Christi resurrectionem demonstrant: æterni Patris pollicitatio, qui se suscitaturum Filium promiserat; adimpleta prophetarum vaticinatio; aperta Evangelii declaratio: unanimis plurium testium quibus apparuit Christus, depositio; Apostolorum per universum orbem miraculis confirmata prædicatio; Angelorum, qui asseverant Christum resurrexisse, apparitio. *Resurrectione autem Christi non consistente, aufertur et mortuorum resurrectio: atque ita inanis est fides nostra, inanis est prædicatio Apostolorum; inveniuntur etiam falsi testes Dei, quod testimonium dixerint quasi resuscitaverit Christum, quem non resuscitavit, et sumus adhuc in delictis.* (4) Est autem de fide certum Christum sua passione abundanter nobis meruisse delictorum remissionem; verax esse testimonium eorum qui

(1) Tert. L. de Car. Chr. 15. — (2) In Enchir. c. 55. — (3) Tert. Lib. de Res. 48. — (4) Tert. Lib. 3. adv. Marc. 8.

Christum se vidisse viventem testati sunt, Apostolorum prædicationem non esse vanam, neque Angelorum apparitionem delusoriam, neque fidem inanem, et consequenter ne tot sequantur absurda, Christum vere esse resuscitatum, cujus resurrectio probatur adhuc ex 1. Terræ concussione; 2. Lapidis monumenti revolutione; 3. Militum custodientium sepulcrum disjectione.

1. *Sed ecce die tertia, concussa repente terra.* (1) Concussa est terra in passione et in resurrectione Christi, sed diversa ratione: in passione Domini *terra mota est* (2); vel ut suo motu Christi testetur divinitatem (3); vel tanquam de Creatoris sui nece dolens et contremiscens (4); vel ut divinam erga Judæos iram demonstret (5); vel quia dominico respersa cruore, idololatriæ sordes excutit et a se abjicit (6); vel quia se ad suscipiendum corpus dominicum, indignam fatetur. In resurrectione etiam Domini, *terræ motus factus est magnus* (7), et adeo magnus ut cuncta concuteret, et terræ eversionem funditus minaretur. Factus est autem terræ motus, vel ad denotandam dominationem Christi qui sua potentia totum concutit orbem; vel quia de Christi resurrectione gaudens et lætans velut subsiliit, sicut in ejus morte præ horrore et dolore contremuit: *Dominus regnavit, exsultet terra* (8); vel ut suam erga Christi corpus demonstret reverentiam: *Depositum cum tremore reddit* (9) quod cum honore susceperat; vel, ut vult D. Hilarius (10), dolens tam cito pretioso illo privari corpore.

2. Probatur adhuc Christi resurrectio *mole revoluta quæ obstruxerat sepulcrum.* (11) Acute post Evangelistam ponit Tertullianus mole revoluta: « Angelus enim Domini descendit de cœlo, et accedens revolvit lapidem, et sedebat super eum. (12) » *Non dicit, volvit, sed, revolvit lapidem, quia advolutus probavit mortem, et revolutus exstitit resurrectionis assertor.* (13) Revolvit lapidem Angelus, non ut Christus tunc resurgens exiret de sepulcro, jam antea sepulcro clauso surrexerat sicut clauso virginis utero natus est, sed ut mulieribus ad sepulcrum pateret aditus. « Non putemus Angelum idcirco venisse, ut aperiret sepulcrum Christo Domino resurgenti, sed postquam Dominus resurrexit, indicasse quid factum est, et sepulcrum vacuum revolutione lapidum ostendisse. » (14)

(1) Tert. Apol. 21. — (2) Matth. 27. — (3) Theophylact. — (4) Euthym. — (5) D. Damasc. — (6) D. Hilar. l. 2. de Trin. — (7) Matth. 28. — (8) Ps. 96. — (9) D. Chrysost. in Ps. 2. — (10) Cap. 33. in Matth. — (11) Tert. Apol. 21. — (12) Matth. 28. — (13) Chrysol. Serm. 74. — (14) D. Hier. Ep. ad Hedib. Q. 75.

Quod eloquenter declarat Chrysologus: *Revolvit lapidem, non ut egredienti Domino præberet aditum, sed ut Dominum mundi jam resurrexisse monstraret, conservis ad credendum daret fidem, non ad resurgendum Domino præstaret auxilium.* (1) Sedebat autem Angelus supra lapidem monumenti. *Sedebat ad docendam resurrectionem, non ad lassitudinem sublevandam. Cœlestis natura ignorat lassitudinem, nescit laborem: sed factus est lapis vas angelicæ sessionis, doctrinæ cœlestis cathedra, schola vitæ; quia a Judæis ad mortis januam, ad cineris servitium, ad triste silentium fuerat constitutus.* Idipsum breviter jam dixerat Chrysologus: *Sedebat cui nulla inerat lassitudo, ut fidei doctor, ut resurrectionis magister* (2), quam evolvendo lapidem, homines docuerat. Inde lapidem illum prædicat Chrysologus: *Beatus lapis qui Christum et revelare meruit et velare. Beatus qui non minus corda aperit quam sepulcrum. Beatus qui dat resurrectionis fidem, fideique resurrectionem, qui divinam carnem resurrexisse testatur.* (3)

3. Ipsi quoque milites custodes sepulcri resurrectionis dominicæ veritatem prædicant: *Custodia pavore disjecta, nullis apparentibus discipulis, nihil in sepulcro repertum est, præterquam exuviæ sepulcri.* (4) Milites ad sepulcri custodiam deputati, « timore terræmotus erecti, et horrore ejus qui lapidem revolverat consternati, fugerunt, et hæc Judæis nuntiarunt, ac testes ipsi facti sunt veritatis. (5) » In quo divinam providentiam miratur merito D. Maximus: *Nam hoc procuravit divina providentia, ut resurrectionis dominicæ, non solum angeli, non solum discipuli, sed quod amplius est, testimonium perhiberent inimici.* (6) Ad obsignandum et custodiendum sepulcrum, tanta prudentia usi sunt Judæi quod nulla humana sapientia potuerit eos decipere, neque creata potentia Christi corpus de sepulcro eripere. Nam 1. Pilatum adhibent, dicentes: *Recordati sumus quod seductor ille adhuc vivens dixerit: Post tres dies resurgam.* (7) Quibus noluit 2. Romanos milites dare Pilatus, sed suis uti concessit: *Habetis custodiam, ite, custodite sicut scitis.* Obtenta autem custodiendi licentia, 3. *Illi abeuntes munierunt sepulcrum, signantes lapidem cum custodibus.* Supra tumulum, grandem, gravem, nec facile mobilem posuerunt lapidem, quem urbis signaculo sigillarunt. Addit Nicephorus (8)

(1) Serm. 75. — (2) Chrysol. Serm. 74. — (3) Serm. ibid. — (4) Tert. Apol. 24. — (5) Euthym. — (6) Hom. 3. de Pasch. — (7) Matth. 28. — (8) Lib. 1.

quod duo hujus lapidis perforarunt extrema, et annulis ferreis cum aliis alligarunt lapidibus ; et quasi hæc minime sufficerent, cohortem militum destinarunt, ut sic opertum, sigillatum et annulatum sedulo custodirent sepulcrum. Verum *quo diligentius custodierunt tumulum, eo constat illum manifestius surrexisse : quo plures apposuere custodes, eo plures testes reliquere.* (1) Nec valet Judæorum calumnia; nam *primores, quorum intererat et scelus divulgare, et populum vectigalem, et famularem sibi a fide revocare, subreptum a discipulis jactitaverunt.* (2) Quod autem calumniantur Judæi dormientibus custodibus Christi discipulos magistri corpus fuisse furatos, pulchre confutat D. Augustinus : *Si dormiebant, unde scire potuerunt quis illum tulerit de sepulcro ? Si vigilabant, cur auferri permiserunt ?* (3)

Verum omissa Judæorum militia, qui vel *inviti operam navarunt veritatis* (4), Apostolus *sub exemplo dominicæ resurrectionis* (5), vult animarum resurrectionem conformari. Et ut ait Tertullianus, *idonee occurrere in auspicia resurrectionis* (6) Quod mors et resurrectio sunt corpori, hoc idem animæ præstant peccatum et vera pœnitentia. Peccatum est mors animæ, quia eam gratia, quæ est principium vitæ supernaturalis, privat, anima scelerosa est mortua, et *in corpore tanquam in aliquo sepulcro jacet.* (7) Pœnitentia est animæ resurrectio, quia eam a peccati morte suscitat, et ad gratiam et sanctitatem revocat: *Quid tu, anima ? mortua eras, amiseras vitam. Adi Patrem per Filium, surge, recipe vitam quam non habes in te. Vivificat te Pater et Filius, et agitur prima resurrectio, quando resurges ad participandam vitam.* (8) Ut autem datur aurum verum et ementitium, uniones bonæ et delusoriæ, ita datur pœnitentia vera et pœnitentia falsa. Pœnitentia vera illa est in qua terra tremuit, cor est dolore peccati concussum ; in qua lapis revolutus est et sepulcrum apertum ; in qua fugantur milites custodes sepulcri, id est, tolluntur pravi habitus, vitantur peccati occasiones. Tunc autem pœnitentia falsa est, vel in qua cor non est dolore concussum, vel lapis obstinationis non est revolutus, vel non relinquuntur pravi habitus ; vel non vitantur peccandi occasiones : *Illusor et non pœnitens censendus est qui id facit, aut facere cogitat, cujus dolorem præ se fert.* (9) Unusquisque serio conscientiam suam examinet, et videasi dum accessit ad tribunal pœnitentiæ, tremuit terra, si tumulus apertus est, et suscitatus est mortuus, si pravos reliquit habitus. Si terra non tremuit, si cor non est dolore concussum, si lapis obstinationis est advolutus, si jacet in sepulcro, resurrectio est apparens duntaxat, et non vera, similis resurrectioni Samuelis cujus corpus erat phantasticum tantum, ex aere scilicet compactum.

Sole oriente, planetæ Saturni, Jovis, Martis, Veneris et Mercurii disparent ; occidente vero sole, apparent. Quando Sol justitiæ oritur in anima pœnitentis, hujusmodi planetæ disparent ; inveteratæ animadversiones per Saturnum denotatæ ; superbiæ et ambitiones per Jovem significatæ ; appetitus vindictæ per Martem figurati ; impuræ voluptates per Venerem repræsentatæ ; rapinæ, concussiones, latrocinia per Mercurium obumbrata. Quod si adhuc hujusmodi planetæ apparent, si cor animadversione sufflammatur, caput tumescit superbia, voluntas ultionem exoptat, manus injustitia et furto plenæ sunt, concupiscentia venereas quærit voluptates, evidentissimum signum est quod Sol justitiæ non est ortus in illo peccatore. Nam *ubi emendatio nulla, pœnitentia necessario vana, quia caret fructu suo.* (1) Est vana, quia caret veritate : etenim est fucata tantum ; vana adhuc, quia caret fructu suo. Fructus veræ pœnitentiæ est peccati remissio et collatio gratiæ sanctificantis; pœnitentia fallax, apparens et vana, neutrum præstat, quia nec remittit peccatum, nec largitur gratiam. Qui Paschatis præsertim tempore, specie tenus coram hominibus, et non coram Deo pœnitent, Judæ assimilantur, cujus nomen significat confessionem : *Judas enim vocatur confessio.* (2) Proditor ille 1. De peccato doluit, *pœnitentia ductus;* 2. Peccatum confessus est : *Peccavi, tradens sanguinem justum.* 3. Proditionis suæ restituit pretium : *Retulit triginta argenteos*, et tamen damnatus est, et pœnitentia ejus vana fuit, quia nec doluit ex amore Dei, neque in ejus misericordia speravit. Quanto a fortiori vana est pœnitentia eorum qui accedunt ad tribunal perfunctorie absque ullo dolore peccati, et proposito non peccandi ; qui peccata sua reticent, vel ex defectu examinis, vel ex timore aut pudore : qui ablata vel injuste retenta aliena bona non restituunt ; qui occasiones peccandi non fugiunt ; qui pravos habitus non dere-

(1) S. Max. ibid. — (2) Tert. Apol. 21. — (3) D. August. Serm. de Passion. — (4) D. Chrysost. Hom. 90. in Matth. — (5) Tert. L. de Res. 48. — (6) Tert. L. de An. 37. — (7) Theodor. — (8) D. August. Tract. 15. in Joan. — (9) D. Isid.

(1) Tert. L. de Pœn. 2. — (2) Cyril. Hierosolymit. Catech. 2.

linquunt, nec ullum emendationis signum ostendunt? Etenim pœnitentia est *argumenmentum emendationis.* (1) Hoc argumento pœnitentiæ veritas demonstratur.

Utinam vere dici posset de singulis Christianis qui paschale receperunt sacramentum, idipsum quod in laudem Josiæ regis prædicat Scriptura : *Nec enim factum est phase tale in diebus Judicum qui judicaverant Israël, et regum Juda, sicut in decimo octavo anno Josiæ.* (2) Verum quid magni fecit Josias, quod tale ac tantum ab Spiritu Sancto meruerit encomium ? *Sed et pythones, et ariolos, et figuras idolorum, et immunditias, et abominationes quæ erant in terra Juda et Jerusalem, abstulit Josias, ut statueret verba legis.* Idem agere deberent Christiani, *ut paschale sacramentum ipsa in se habeat vita credentium ; quod festo honoratur, moribus comprobetur.* (3) Scilicet ad instar Josiæ tollere idola quæ in cordibus venerantur, delere tot vitiorum figuras quæ fœdant animam, mundare conscientiam ab immunditiis et abominationibus delictorum, restituere verba legis, deperditam recuperare innocentiam, divina observare mandata, bonis vacare operibus, ducere vitam fidei et religioni conformem. *Sed interest cui quis aut moriatur, aut vivat, quia est mors quæ causa est vivendi, et est vita quæ causa est moriendi.* (4) Quod patet tum in peccatore, tum in justo. Uterque est vivens et mortuus : peccator est vivens mundo, vivens carni, vivens passionibus, vivens peccatis, sed mortuus est Deo, mortuus cœlo, mortuus gratiæ, mortuus virtuti, cui probe competunt hæc verba : *Nomen habes quod vivas, et mortuus es.* (5) Justus econtra est mortuus et vivens. Mortuus sibi, mundo, carni, peccato; vivens vero Deo, gratiæ, virtuti. Inde concludit Sanctus Leo : *Moriendum ergo est diabolo et vivendum Deo, deficiendum iniquitati, ut justitia resurgatur.* Sic enim animæ reresurrectio imitabitur Christi resurrectionem, qui vere resuscitatus est, et resurgendo in melius immutatus.

II. PARS. *Christus duplici habitu delineatur. Primo sordidis indutus est, id est, carnis passibilis et mortalis indignitate ; dehinc spoliatus pristinas sordes, exornatus podere et mitra, et cidari munda, quoniam gloriam et honorem adeptus demonstratur.* (6) His verbis optime declarat Tertullianus qualis fuerat forma Christi ante resurrectionem, et qualis sit post resurrectionem. Ante resurrectionem forma ejus erat 1. Demissa et humilis ; 2. Ignominiosa et infamis ; 3. Passibilis et mortalis. Post resurrectionem vero forma ejus est 1. Magnifica et sublimis ; 2. Gloriosa et honorabilis ; 3. Impassibilis et immortalis : Christus resurgendo in melius immutatus est; nam transiit 1. Ab humili et demissa servi forma ad Dei sublimitatem ; 2. Ab infami et ignominiosa forma transiit ad gloriam et honorem; 3. A passibili forma transiit ad impassibilitatem et immortalitatem.

1. Christus Dominus *omnem humilitatem exhibuit.* (1) Hanc Domini humilitatem varie denotant Patres : D. Hieronymus humilem prædicat Christum, eo quod Divinitatis occultavit majestatem : *Divinitatis majestas latebat.* (2) D. Ambrosius Christi humilitatem in otio divinæ potentiæ recognoscit : *Exinanivit semetipsum, hoc est potestatem suam ab omni opere retraxit, ut humiliatus otiosa virtute, infirmari videretur.* (3) D. Chrysostomus Dei exinanitionem in forma servi sitam existimat : *Totius Dominus naturæ servi formam intravit, ut totius servitutis injurias sustineret.* (4) Tanta est Christi humilitas ut a Deo exiisse Bernardo videatur : *Talem se hominibus probavit quod posset ligari, colaphizari, flagellari, conspui et ad ultimum occidi : hoc est quod dici ur Joan. 14. a Deo exivit.* (5) Exivit a Deto, quia exivit a seipso, exivit a magnificentia, exivit a magnitudine, exivit a Deitate. In resurrectione autem Christi humilitas transit in sublimitatem ; nam 1. Majestas quæ latebat manifestatur ; 2. Potentia quæ otiabatur operatur, et 3. Servi forma in Dei formam commutatur. Majestas manifestatur; nam, ut animadvertit D. Bernardus, Christus beatissimæ Virgini apparuit *in forma gloriosa.* (6) Hanc Christi suscitati majestatem pulchre declarat Abbas Joachim : « Quia tanta præeminet claritate, tanta majestatis gloria præfulget, ut sicut in eo aliquando divinitatis suæ gloriam occultabat humanitas, ita nunc humanitatis ejus abjectio exinanita a majestatis gloria, et ab splendore summæ lucis absorpta esse videatur. » (7) Quod si cum tanta claritate et majestate non se manifestavit discipulis, hoc factum est, ait D. Augustinus, ne eis mortem aut cæcitatem afferret : *Clarificata carne surrexit Christus, sed noluit in ea clarificatione apparere discipulis, quia non possent oculis talem claritatem perspicere.* (8) 2. Divina

(1) Tert. de Pœn. 2. — (2) Lib. 4. Reg. 23.— — (3) D. Leo, Serm. 1. de Resur. — (4) S. Leo. — (5) Apoc. 3. — (6) Tert. L. adv. Jud. 14.

(1) Tert. L. adv. Jud. 10. — (2) In 21. Matth. — (3) Phil. 2. — (4) Hom. 6. de Pass. — (5) Serm. 2. in Cœn. Dom. — (6) Serm. de Resur. — (7) In Apoc. — (8) Lib. 65. Quæst. quæst. 14.

potentia quæ otiari videbatur, in resurrectione mirum in modum operatur : *Potentius est resurrexisse mortuum quam non fuisse mortuum ; magnitudo potentiæ Domini secundum quod homo factus est, in virtute resurrectionis apparet.* (1) Resurrectio creaturæ superat vires, et nisi virtute divina patrari potest : *In resurrectione Domini totum divinum sentias, non humanum.* (2) Binum refert Chrysologus divinæ potestatis insigne, et dum Christus de illibata Virgine nascitur, et dum de clauso sepulcro egreditur : *Divinitatis insigne est clausam reliquisse virginem post partum ; de sepulcro clauso exiisse cum corpore, est divinitatis insigne.* (3) In utroque Dei omnipotentia operatur; in utroque miraculum, sed majus in resurrectione Domini quam in ejus nativitate : *Si divinum est quo ex Virgine nascitur Christus, quantum divinius est Christus a mortuis quod resurgat?* (4) Tandem 3. Servitutis forma transit in Deitatis formam. Stupendum sane, *carnis et Dei repente tantum posse provenire commercium, ut Deus in hominem, homo verteretur in Deum.* (5) In incarnatione Deus conversus est in hominem, quia exinanivit semetipsum formam servi accipiens; in resurrectione homo convertitur in Deum, nam divina quæ ignorabatur majestas, in resurrectione manifestatur, et Christus qui *quæstuariæ aut fabri filius* (6) dicebatur, Filius Dei declaratur : *Qui prædestinatus est Filius Dei in virtute ex resurrectione mortuorum.* (7) Græca versio legit : *Qui declaratus est Filius Dei in resurrectione*, ipse Filium Dei se declaravit, propria virtute resurgendo : nam resuscitare seipsum est argumentum proprium Divinitatis. Quare Pater æternus Christum propria virtute resurgentem in suum agnoscit filium : *Resuscitans Jesum Christum sicut in Psalmo 2 scriptum est : Ego hodie genui te.* (8) Quasi dicat, ut acute animadvertit D. Ambr. Quando natus es in stabulo, quando conversatus es in paupertate, quando mortuus es in tormentis, te hominis demonstrasti filium, at resurgens divina virtute te meum filium demonstras : *Ego hodie genui te, nunc enim meum probasti te esse filium.* (9) Et ob hanc causam, ut bene animadvertit D. Anselmus, Christus in Scriptura sacra *ante Passionem fere vocatur filius hominis ; post resurrectionem vero Filius Dei vocatur.* Divinam ejus filiationem æternus etiam Pater declarat : *Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Ter hujusmodi verba protulit Pater in testimonium filii sui : 1. Ab æterno, dum eum de sua substantia generat ; 2. In incarnatione, dum genitus ab æterno filius in medio temporum humanatur ; 3. In resurrectione, dum Christum ad vitam revocat : *Ego genui te, ego te in vitam revocavi.* (1) Trina est Filii Dei nativitas : una ex utero matris, alia ex utero matris, tertia ex utero sepulcri. In prima nativitate, æternus Pater denotat memoriæ fecunditatem ; in secunda, amoris bonitatem ; in tertia, potentiæ virtutem. In trina hac nativitate, magnificatur Dei Filius. In æterna generatione, quia divinam accepit naturam et nascitur ut paternæ splendor gloriæ ; in humanatione etiam, quia Angeli magnalia Dei prædicant : *Magnificatus est rex pacificus* ; at in resurrectione, non solum magnificatus, sed *gloriose magnificatus est.* (2) Quod probe adnotat Origenes : « Quasi non sufficeret dicere : Magnificatus est, addit : Gloriose magnificatus est. Etenim aliud magnificari, aliud gloriose magnificari : nam cum Dominus meus Jesus Christus carnem ex Virgine Maria pro nostra salute suscepit, magnificatus est quidem, quia venit quærere quod perierat, non tamen gloriose magnificatus est. At quando resurrexit, tum gloriose magnificatus est, quia tunc et feminæ exsultant, et viri ad lætitiam invitantur, et totus orbis tripudiare jubetur. » (3) Multo gloriosior est Christi resurrectio quam navititas : tum quia in nativitate humana apparet infirmitas, in resurrectione vero divina manifestatur potestas ; tum quia in nativitate Christus habetur filius hominis, in resurrectione vero Dei filius declaratur ; tum quia in nativitate mortale Christus accepit corpus, in resurrectione vero immortale : *Gloriosior ista quam illa : illa enim corpus mortale genuit, hæc edidit immortale.* (4) Tum quia Christus nascitur ut opprobria sustineat ; resurgendo vero de ignominia transit ad gloriam et honorem.

2. Christus fuit *omni inhonestate prostratus.* (5) Nam 1. Ejus caro fuit verberibus dilacerata ; 2. Pulchritudo devenustata ; 3. Fama denigrata ; 4. Gloria ignominia obscurata ; 1. Caro dilacerata, idcirco dicitur *homo in plaga positus* (6) ; 2. Pulchritudo devenustata, et, ut ait Tertullianus, *species ejus inhonorata* (7) ; 3. Fama denigrata, etenim *samarites et dæmonium habens* (8) vocitatur ; 4. Ignominia gloria obscurata : quare *vermem se pronuntiat, et non hominem, igno-*

(1) D. August. in Ps. 65. — (2) Chrysol. Serm. 75. — (3) Serm. ibid. — (4) Chrysol. Serm. 74. — (5) Chrysol. Serm. 72. — (6) Tert. L. de Spect. 30. — (7) Rom. 1. — (8) Act. 13. — (9) Lib. 7. de Sacerd. 1.

(1) D. Hil. — (2) Exod. 15. — (3) Hom. 6. — (4) D. August. Serm. 129. de Temp. — (5) Tert. L. adv. Jud. 14. (6) Tert. L. adv. Jud. 14. — (7) Tert. L. adv. Jud. 14. — (8) Tert. Lib. de Spect. 30.

miniam hominis, *et abjectionem populi.* (1) Verum in resurrectione immutatus est Christus, et *injuriam passionis totam transiisse sentit resurrectionis ad gloriam.* (2) Nam quidquid ei humana et diabolica malitia sublatum est, totum restitutum est, *omnisque facultas ejus restituta est ei.* (3) Patientiam Job abunde præmiavit Deus: *Et addidit Dominus omnia quæ fuerant Job, duplicia.* (4) Æternus Pater Filium suum pro hominum amore omni inhonestate prostratum, gloria et honore cumulavit. Nam 1. Carnem verberibus dilaniatam renovavit. *Post custodias sævas et vincula dura*, *post illusiones et verbera*, *post aceti et fellis pocula mixta*, *post supplicia carnis et vulnera*, *postremo post ipsam mortem*, *surrexit de suo funere*, *caro nova et redimita phœnix.* (5) Caro illa quæ fuerat plagis vulnerata et doloribus attrita, fuit perfectissime sanata, omni consolatione repleta, et perfecto gaudio consolata. Quod per Prophetam donotatum vult D. Hieronymus : *Ambulavit mœrens in via cordis sui*, *vias ejus vidi et sanavi eum*, *et reduxi eum*, *et reddidi consolationes ipsi.* (6) 2. Pulchritudinem sputamentis, plagis et cruore dedecoratam recuperavit in resurrectione Christus. *Tempestivus decore super filios hominum* (7) : nam amissa in passione pulchritudo, ei restituta est per resurrectionem : *Dominus regnavit*, *decorem induit.* (8) Quia, ut expendit D. Augustinus, « ille qui stetit ante judicem, ille qui alapas accepit, ille qui flagellatus est, ille qui consputus est, ille qui spinis coronatus est, ille qui colaphis cæsus est, ille qui in ligno suspensus est, ille cui pendenti in ligno insultatum est, ille qui in cruce mortuus est, ille qui lancea percussus est, ille qui sepultus est, ille resurrexit. » Et *speciosus de tempestivitate decoris* (9) prædicatur. 3. Fama denigrata Christo per resurrectionem restituta est. Ille qui habebatur peccator, de sanctitate commendatur. *Quomodo resurrexisset si peccator fuisset?* ait D. Chrysostomus. Ille quem ut blasphematorem calumniabantur Judæi, Dei agnitus est filius ; et ut vult D. Bernardus, « absorpta videtur in deitatem humanitas, non quod mutata sit substantia, sed affectio deificata. » Tandem, 4. Gloria restituta est ei : *Dedecorati peccato fuimus*, *quam notam injustum Christi detorsit dedecus.* (10) Christus autem nostrum suscipiens in passione opprobrium, suam nobis in resurrectione largitur gloriam. *Resurgentes per Christum, Christi mutantur in gloriam.* (1) Ipse etiam ab omni ignominia liberatur et gloria donatur. Nec mirum, nam *operuit cœlos gloria ejus*, *et laudis ejus plena est terra.* (2) Ante resurrectionem erat Christus, *non clarus imperio, sed plenus opprobrio* (3): nam mulctatus est supplicio crucis, quo rei infamia et ignominia notabantur. At Dominus regnavit a ligno, et factus est principatus ejus super humerum ejus. *Quis omnino regum insigne potestatis suæ humero præfert*, *et non aut capite diadema*, *aut in manu sceptrum*, *aut aliquam propriæ vestis notam?* *Sed solus novus Rex seculorum Christus Jesus*, *novæ gloriæ et potestatem et sublimitatem suam in humero extulit : crucem scilicet*, *ut secundum superiorem prophetiam*, *exinde Dominus regnaret a ligno.* (4) Crux quæ ignominiam sapiebat, Christi Domini gloriam commendat. *Gloriatio gloriationum est crux.* (5) Cruce suum dilatavit imperium Dominus, et suos debellavit hostes : *Expolians principatus et potestates*, *traduxit confidenter*, *palam triumphans illos in semetipso.* (6) Hoc loco metaphora triumphi utitur Apostolus, indicare volens crucem esse currum triumphalem, in cujus summa parte sedet Christus triumphans ; in ima parte trahitur diabolus alligatus, et ostentatur quasi in pompa. *In cruce Christus trophæum statuens dæmones triumphavit.* (7) Quod præfiguratum vult Tertullianus in victoria quam Josue tulit de Amalec : *Jam vero Moyses, quid utique tunc tantum cum Jesus adversus Amalec prœliabatur, expansis manibus orabat residens*, *nisi quia illic ubi nomen Jesu dimicabat?* *Dimicaturi quandoque adversus diabolum*, *crucis habitus quoque erat necessarius*, *per quam Jesus victoriam esset relaturus.* (8) Tanta est gloria quam mutuatus est a cruce Christus quod *reges signum crucis Christi in fronte jam portant*, *pretiosius signum qualibet gemma diadematis.* (9) Quare, ut bene animadvertit D. Augustinus, *crux jam de pœna generis humani sublata est*, *honorata est*, *finita est pœna*, *manet in gloria : a locis suppliciorum fecit transitum ad frontes imperatorum* (10); sicut mortalitas carnis Christi transit ad immortalitatem.

3. *Oportet enim corruptivum hoc* (*tenens utique carnem suam dicebat Apostolus*) *in-*

(1) Tert. L. adv. Jud. 14. — (2) Chrysol. Serm. 77. — (3) Tob. 1. — (4) Job. 12. — (5) D. August. Serm. 1. de Res. — (6) Isa. 57. — (7) Tert. L. adv. Jud. 9. — (8) Psal. 92. — (9) Tert. L. adv. Jud. 9. — (10) D. Cyril. Alex. lib. 12. in Joan.

(1) Chrysol. Serm. 74. — (2) Habac. 3. — (3) D. Aug. Tract. 16. in Joan. — (4) Tert. L. adv. Jud. 11. — (5) D. Cyr. Hier. Catech. 15. — (6) Coloss. 2. — (7) Theophylact. — (8) Tert. L. adv. Jud. 11. — (9) D. August. in Ps. 32. — (10) In Ps. 36.

duere incorruptelam, et mortale hoc immortalitatem, hæc erit demutatio carnis resuscitatæ aliud factæ per demutationem. (1) Caro ante et post resurrectionem eadem est et diversa. Eadem quoad essentiam, quæ invariabilis est; diversa, quoad qualitates quæ mutantur : *Resurrectio enim Domini, non finis carnis, sed commutatio fuit : nec virtutis argumento consumpta substantia est, qualitas transiit, non natura defecit : et factum est corpus impassibile, quod potuit crucifigi ; factum est immortale quod potuit occidi; factum est incorruptibile quod potuit vulnerari.* (2) Caro igitur Christi ita per resurrectionem immutata est, *ut et ipsa sit per essentiam, et non ipsa per gloriam.* (3) Hujus rationem a priori affert Tertullianus, quia *omne quod transfiguratur in aliud, desinit esse quod fuerat.* (4) Christi caro in resurrectione transfiguratur : quapropter nihil in ea remansit passibile, nihil infirmum, nihil mortale ; sed immortalitatem, impassibilitatem et gloriam adepta est : et ut ait D. Bernardus, *caro seminata in morte, refloruit in resurrectione.* (5)

Transitus ille Christi a forma passibili et mortali ad formam impassibilem et immortalem, nos ad vitæ immutationem invitat. *Nunc autem quia transiit in novitatem vitæ, nos quoque invitat ad transitum* (6), ad quod nos adhuc stimulat dies festus Paschæ, *ut rite Pascha celebretis, transire de vitiis ad virtutes debetis.* (7) Deserenda sunt vitia, acquirendæ virtutes, quia, ut profunde philosophatur Tertullianus, *natura convertibilium ea lege est, ne permaneant in eo quod convertitur in eis ; et ita non permanendo pereant, dum perdunt convertendo quod fuerant.* (8) Superbus converti nequit, nisi deperdatur superbia, nec avarus nisi deperdatur avaritia, nec libidinosus nisi deperdatur luxuria : omnis mutatio est inter duos terminos, quorum unus deperditur, dum alter acquiritur : quapropter peccator convertitur *amittens quod erat, dum fit quod non erat : converti enim in aliud, finis est pristini.* (9) Charitatis adeptio est odii deperditio, acquisitio sanctitatis finis est peccati. *Unicuique enim homini qui ex alio in aliud aliqua conversione mutatur, finis est non esse quod fuit, et ortus, esse quod non fuit.* (10) Fuisti blasphemator, et non fuisti divinæ laudis propalator; desinat in te blasphemia, et incipiat Dei laus et benedictio. In conversione peccatoris, *motus inter malum et bonum agebatur* (1); intereat malum, oriatur bonum. In resurrectione Christi, caro reformata est, quia humiles relinquens formas, accepit gloriosas. Peccatoris anima, *si in bonum reformata est, utique de malo reformata est.* (2) Christi suscitata caro erat ipsa per essentiam, et non erat ipsa per gloriam. Peccator a malo in bonum per pœnitentiam immutatus, *ipse quidem est per naturam, sed non est ipse per malitiam.* (3) Quod ex Mariæ exemplo, quæ citius etiam Apostolis venit ad monumentum, probat Chrysologus : *Venit Maria et altera Maria ; non dixit : Venerunt, sed, venit : sub uno nomine venerunt duo, mysterio, non casu ; venit ipsa, sed altera ; altera, sed ipsa ; ut mulier mutaretur vita, non nomine ; virtute, non sexu.* (4) Qui paschale sacramentum mutatione vitæ celebrant, Christi imitantur resurrectionem, qui resurgendo immutatus est, et nunquam amplius fuit morti mancipatus.

III. PARS. *Sepultura ejus sublata est e medio, nec sepultus enim est nisi mortuus ; nec sepultura ejus sublata est e medio nisi per resurrectionem ejus.* (5) Certissimum est de fide Christum vere mortuum, vere sepultum et vere resuscitatum. Quomodo Marcionem urget Tertullianus, qui corpus Christi non verum, sed imaginarium tantum existimabat : *Sed jam hinc responde, interfector veritatis : nonne vere crucifixus est Deus ? Nonne vere mortuus, ut vere crucifixus ? None vere resuscitatus, ut vere scilicet mortuus ?* (6) Trinam in Evangelio reperio corporum resurrectionem : primam Samuelis, quæ non fuit vera, sed apparens; secundam Lazari, quæ fuit quidem vera, sed non diu permansit, quia suscitatus Lazarus iterum est mortuus ; tertiam Christi Domini, qui vere est resuscitatus, et nunquam amplius fuit morti mancipatus : *Christus resurgens ex mortuis, jam non moritur, mors illi ultra non dominabitur.* (7) Inamissibili autem immortalitate fruitur resuscitata Christi caro, ob 1. Verbi divinitatem ; 2. Animæ felicitatem ; 3. Passionis dominicæ efficacitatem.

1. Carni Christi erat hypostatice unitum *Dei Verbum exstructorium vitæ* (8), quocirca ei ex tali unione debebatur immortalitas : attamen *caro factum permisit carni ut sua pateretur.* (9) Quomodo permisit ? *sequestrata*

(1) Tert. L. 5. adv. Marc. 10. — (2) S. Leo, Serm. 2. de Resur. — (3) S. Leo. — (4) Tert. L. adv. Prax. 27. — (5) Tract. de dilig. Deo. — (6) D. Bern. (7) D. Ambr. — (8) Tert. L. de Car. Chr. 3. — (9) Tert. ib. — (10) S. Leo, Serm. 1. de Res.

(1) Tert. L. adv. Herm. 41. — (2) Tert. L. adv. Herm. 43. — (3) D. Greg. Hom. 32. in Evang. — (4) Serm. 74. — (5) Tert. L. adv. Jud. 9. — (6) Tert. L. de Car. Chr. 5. — (7) Rom. 6. — (8) Tert. L. de Carn. Chr. 17. — (9) Clem. Alex. L. 4. in Joan.

delectatione divinitatis æternæ (1) ; quod fieri non potuit nisi per miraculum , impediendo supernaturaliter influxum vitæ, quem Verbum communicaturum erat carni sibi personaliter unitæ. Quod innuere videtur Regius Vates, æternum alloquens Patrem : *Tu vero repulisti et despexisti Christum tuum.* D. Hieronymus legit : *Tu vero retrocedere fecisti splendorem tuum* , impediendo ne ejus humanitati largiatur immortalitatem ; at in resurrectione divinum Verbum fuit *de morte triumphatorium* (2) per cessationem miraculi, quo impediebatur ne vitam carni dominicæ communicaret. Quapropter Christus *de sepulcro se reddidit vivum* , *nunquam deinde moriturus* (3), quia immortalitas ei competit, tum ob Verbi divinitatem, tum ob animæ felicitatem.

2. *Non erit anima prostituta, ut nuda suscipiatur a sponso : habet instrumentum, habet cultum , habet mancipium suum carnem : ut collactanea comitabitur.* (4) Anima beata post resurrectionem generalem, carni quam informavit, denuo unietur, in eamque felicitatis suæ effundet redundantiam. Anima Christi fuit beata a primo creationis suæ instanti, et in carnem sibi unitam diffundere habebat felicitatis suæ redundantiam, nisi divinitus et miraculose fuisset impedita , et dum in Transfiguratione Christus resplenduit ut sol, hoc factum est per cessationem miraculi, permittendo animæ ut in carnem aliquales lucis suæ spargeret radios. Passibilitatem igitur et mortalitatem carnis *Dominus Jesus, non conditionis necessitate , sed miserationis voluntate suscepit* (5) , scilicet ut patiendo et moriendo humanam operaretur salutem. Nam, ut ait Tertullianus , *Jesus Christus summus sacerdos Patris, humana forma et passibili venit in humilitate usque ad passionem : ipse etiam effectus hostia per omnia pro omnibus nobis, qui post resurrectionem suam indutus podere , sacerdos in æternum Dei Patris nuncupatus est.* (6) Christus carnem assumpsit ut semetipsum posset offerre tanquam victimam Deo dignam, ad satisfaciendum pro hominibus justitiæ divinæ : et quia cessante fine, cessant media ad finem ; facta hominum redemptione, caro resurgit impassibilis , et anima non amplius impeditur quin in illam per totam retro æternitatem, felicitatis suæ largiatur redundantiam. Quapropter Christus *tertia die resurrexit in carne nostra , sed nequaquam ulterius moritura* (1) : siquidem ne amplius moriatur meruit per passionis suæ efficacitatem.

3. *Propterea ipse multos in hæreditatem habebit, pro eo quod tradita est in mortem anima ejus : ostensa enim causa gratiæ ejus, pro injuria scilicet mortis repensandæ, pariter ostensum est et hæc illum propter mortem consecuturum , post mortem utique resurrectionem consecuturum* (2) : Christus sua passione, et sibi et nobis meruit : sibi carnis resurrectionem et corporis gloriam , nobis gratiam et gloriam , resurrectionem animi et adhuc resurrectionem corporis. Christi caro a morte suscitata est nunquam amplius moritura: quod ipsemet declarat Salvator : *Ego sum vivus et fui mortuus, et ecce sum vivus in secula seculorum.* (3) Idipsum asserit adhuc apud Regium Vatem : *Conscidisti saccum meum , et circumdedisti me lætitia* (4) : ubi D. Athanasius : *Conscidisti saccum meum , id est , corpus meum in passione , et circumdedisti me stola immortalitatis cum summa lætitia.* Hunc autem saccum seu habitum non dicit exutum , sed conscissum. Habitum quem nocturno tempore dormiturus exuis , matutino iterum vigilaturus assumis : at vero quem non modo exuis , sed etiam scindis, rumpis et in frusta discerpis, nunquam amplius recipis induendum. Sic peccatum in resurrectione animæ non est ita exuendum ut iterum induatur, sed ita dissipandum ut nunquam amplius in animum revocetur. Non sine mysterio hæ antiphonæ, *Alma Redemptoris*, *Salve Regina*, singulis diebus dominicis dicuntur a fidelibus erecto corpore, aliis vero temporibus genibus flexis. Hanc quæstionem proponit Sanctus Justinus : *Unde talis in Ecclesia consuetudo ?* Cui statim respondet : Profunda in terram genuflexio *lapsum nostrum in peccatum repræsentat* (5) ; erectio vero singulis diebus dominicis (et toto etiam tempore paschali) , denotat per merita passionis Christi nos esse a lapsu peccati erectos, et a morte peccati ad gratiæ vitam resuscitatos : *Genua non flectere sancto die dominico, significat lapsuum nostrorum erectionem factam per triduanam Christi resurrectionem.* (6) Quare cunctis Christianis qui per pœnitentiæ sacramentum a peccati lapsu sunt erecti, et a morte animæ ad vitam revocati, aptari possunt hæc Apostoli verba : *Sic state in Domino, charissimi* (7), sitis semper erecti , et nunquam amplius cadatis in peccatum : post suscitatam a morte

(1) D. Ambr. lib. 10. in Luc. — (2) Tert. L. 5. adv. Marc. 11. — (3) D. August. Tract. 91. in Joan. — (4) Tert. L. de Res. 63. — (5) D. August. in Psal. 87. — (6) Tert. L. adv. Jud. 14.

(1) D. August. libell. de Symb. — (2) Tert. L. adv. Jud. 9. — (3) Apoc. 1. — (4) Ps. 29. — (5) Lib. Quæst. quæst. 115. — (6) S. Germ. Constant. tom. 8. Biblioth. Patr. — (7) Philip. 4.

animam, sollicite ejus servate vitam, *et ultra non serviamus peccato.* (1) Ad quod nos hortari videtur Regius Vates apud Tertullianum : *Extende, prospera et regna* (2), id est, progredere in statu perfectionis, ne retrogrediaris in peccata per pœnitentiam dimissa; *non retrocedendo ut cancer* (3), ut illa iterum reassumas : regna, stando in statu gratiæ : peccator etenim non est rex, sed servus et mancipium. *Cæterum aliud resurrectio, aliud regnum. Primo enim resurrectio, dehinc regnum* (4) : anima est primo resuscitanda, ut in ea sit Dei regnum, et debet per gratiam regnare in via, ut valeat in cœlo regnare per gloriam.

Qui retrocedunt et in præterita peccata revertuntur, 1. Sacrum Paschæ tempus profanant ; 2. Christum inhonorant ; 3. Fructu passionis dominicæ se privant, et 4. In sepulcro mortuorum se tumulant. 1. Sanctum Paschæ tempus profanant, quod est quidem peccatorum transitus, sed non reditus. « Ipsum quod celebramus Pascha, transitus, non reditus interpretatur. Sacram resurrectionem Paschæ privamus nomine suo, quia est nobis in reditum magis quam in transitum : siquidem reprobat nos dies ista, tanquam manifeste alienos a Christo, vel tanquam socios Judæ, in quem intravit Satanas. » (5) Christi non imitamur resurrectionem, sed nostris sceleribus 2. Inhonoramus. Salvator etenim « non recidit, sed resurrexit ; non rediit, sed transiit ; transmigravit, non remeavit : si enim post consummationem crucis in nostram hanc mortalitatem et vitæ præsentis ærumnas revixisset, non transiisse dicerem, sed rediisse, non transmigrasse in sublimius aliquid, sed ad statum remeasse priorem. » (6) Christus resurgendo transiit, non rediit ; transmigravit, non remeavit ; nos econtra redimus et remeamus. « Proh dolor ! resurrectio Salvatoris facta est peccandi tempus, terminus recedendi : ex hoc comessationes et ebrietates redeunt, cubilia et impudicitiæ repetuntur, laxantur concupiscentiis fræna, quasi ad hoc resurrexerit Christus, et non magis ad resurrectionem nostram. Sic honoratis, miseri, Christum quem suscepistis ; venienti parastis hospicium ; confitentes cum gemitu; castigantes corpora, eleemosynas impendentes, et ecce susceptum proditis inimicis : imo exire compellitis, priores nequitias admittendo, » et Christum vestris inhonorantes peccatis, vosmetipsos privatis fructu passionis et resurrectionis suæ. « Luximus his diebus, compunctioni, orationi, gravitati et abstinentiæ dediti : communicavimus Christi passionibus per compassionem : lavimus peccatricis animæ sordes, per baptismum lacrymarum, pœnitentiæ et confessionis : ecquid inveniemur nunc iterum curiosi ut ante, verbosi ut ante, pigri et negligentes ut ante, vani, suspiciosi, detractores, iracundi, cæterisque impliciti vitiis, quæ tam anxie deploravimus his diebus ? » Si post sacramentorum susceptionem, et peccatorum remissionem, adhuc in anteacta redimus vitia, denuo morimur, et in sepulcro tumulamur. *Fit in corporis sepulcro vivo funus animæ jam sepultæ.* (1) Ex D. Maximo *pœnitentiæ fructus est impassibilitas animæ :* et e converso peccati fructus est mors, et passibilitas animæ. Quapropter 4. Recuperata per pœnitentiam animæ vita, comparato per passionem Christi jure ad æternam, tum animæ, tum corporis impassibilitatem ; *cave ne rursus emoriaris, iisque qui in sepulcris habitant aggregeris, ac peccatorum tuorum funibus constringaris ; incertum enim est an rursus ex sepulcro excitaberis.* (2) Licet enim denuo multi excitentur, multo tamen plures jacent, et in inferno emortui et sepulti æternaliter jacebunt. Timeamus, Fratres, secundam illam mortem, *et si negligentias planximus, quid causæ est cur recedamus iterum in easdem ? Mortui sumus peccato, quomodo vivimus adhuc in illo ?* (3) Suscitati sumus ad vitam, quomodo iterum moriemur ? *Exspoliavi me tunica mea, quomodo induar illa ? lavi pedes meos, quomodo inquinabo illos ?* (4) Ubi D. Bernardus : « Si dixerit mihi Jesus : Dimittuntur tibi peccata tua, nisi ego peccare desiero, quid proderit ? Exui tunicam meam, si reinduero eam, quantum profeci ? erit sine dubio recidenti quam jacenti deterius. » (5) Sponsæ parum videtur vitiosum habitum exuisse si rursus induat, pedes lavisse si iterum coinquinet : quia *inanis est pœnitentia quam sequens culpa coinquinat ; et nihil prosunt lamenta, si replicantur peccata.* (6) Non inanis, sed utilis amplexanda est pœnitentia, *ut evacuetur corpus delinquentiæ, per emendationem vitæ.* (7) Christiani post initam tempore Paschæ pœnitentiam, *reputate vos mortuos delinquentiæ, viventes cum Deo in Christo Jesu* (8), viventes nunc per gratiam, ut sitis postea viventes per gloriam.

(1) Rom. 6. — (2) Psal. 44. — Tert. Lib. adv. Jud. 9. — (3) Hug. Card. — (4) Tert. Lib. 3. adv. Marc. 10. — (5) D. Bern. Serm. 1. de Res. — (6) D. Bern.

(1) Basil. Sel. — (2) Greg. Naz. Orat. in Sanct. Bapt. — (3) D. Bern. — (4) Cant. 5. — (5) Serm. 3. in Cant. — (6) D. Aug. dist. 3. de Pœn. — (7) Tert. L. de Res. 47. — (8) Tert. ibid.

CONCIO SEXTA.

Indignum *ut Romulus quidem ascensus sui in cœlum habuerit Proculum affirmatorem*, (1) et Christus non habeat assumptionis suæ in cœlum testificatorem. Quirites ut occultarent Romuli cædem, discerpta tyranni membra sub senatoriis vestibus secum ferunt, et quemdam Proculum nomine corrumpunt, ut populo asseveraret Romulum se vidisse ascendentem in cœlum, et divorum jam numero adscriptum. Verum, ut bene animadvertit Tertullianus, Romulus nonnisi *scalis mendacii* ad cœlum ascendit. At *Christus circumfusa nube in cœlum est ereptus : multo melius quam apud vos asseverare de Romulis Proculi solent.* (2) Ascendit namque Dominus, non scalis mendacii, sed vera divinitatis suæ virtute. Assumptionem dominicam asseverant, non Proculi mendaces, sed veraces Apostoli, præsentes discipuli, et etiam spiritus angelici. *Ut etiam voce cœlesti confirmaretur* (3), ascendit Salvator, non tanquam fictitius Deus, sed *ut homo Deo mistus* (4), ut divinæ œconomiæ pulchritudinem illustret. *Hodierna festivitas divinæ œconomiæ pulchritudinem mirifice illustrat* (5), neque solum illustrat, sed etiam consummat. Quare nuncupatur a D. Bernardo *felix clausula totius itinerarii Filii Dei* : in illa siquidem est Christi 1. Majestas manifestata ; 2. Humilitas exaltata ; 3. Dilectio consummata.

I. PARS. Humilitatem Filii Dei in humanatione nonnisi cum stupore considerat Tertullianus : *Ergo Dei Filius in tantum humilitatis exhaustus* (6) ; parum fuit dicere humiliatus, dejectus, demissus, exhaustus ultimum denotat humilitatis gradum, quo *seposito majestatis suæ honore* (7) sub vili et demissa servi apparuit forma. At humiliatus ille, dejectus et exhaustus in corporatione Dei Filius, in ascensione honoratur et glorificatur. *Nunc glorificatus est Filius hominis, et Deus glorificatus est in illo. Quis Deus ? Utique sermo Patris, qui erat in filio hominis, id est, in carne, in qua est glorificatus jam* (8); quia ejus majestas manifestata est 1. Hominibus ; 2. Supernis spiritibus ; 3. Manifestanda adhuc in judicio, tum angelis, tum hominibus.

1. *Pater glorificavit Filium suum etsi porrectum ad terram, mox per resurrectionem glorificavit, morte devicta.* (1) Jacob (2) de Mesopotamia revertens cum familia et supellectile sua, in forma humana apparuit illi Deus, familiariter cum eo locutus ; Jacobi nomen in Israël commutavit, pollicitationes Isaaco et Abrahamo factas confirmavit, de numerosa familia, de possessione terræ Chanaan certiorem fecit, et post tale colloquium *recessit ab eo :* Jehova hebræa lectio habet : *Ascendit desuper ipsum Eloim.* Chaldaica vero legit : *Ascendit ab eo gloria Domini.* Quam dissimilis a seipso est Deus dum venit ad Jacobum, et dum recedit a Jacobo ; dum approximat et dum se elongat ! Ad Jacobum accedit in forma humana, recedit a Jacobo cum forma divina. Accedit cum amici suavitate, recedit a Jacobo cum forma divina. Accedit cum amici suavitate, recedit cum judicis severitate. Accedit absque gloria et majestate Dei, recedit tanta cum majestate, ut ad eam denotandam dicat sacer textus : *Ascendit ab eo gloria Domini.* Hoc perfectissime significat formam quam habuit Christus quandiu conversatus est super terram cum hominibus, et formam quam habet die ascensionis in cœlum. Quandiu vixit super terram, forma ejus fuit humilis, demissa et humanæ conversationi conformis. *Ex æquo agebat Deus cum homine, ut homo ex æquo agere cum Deo posset.* (3) At post consummatum salutis nostræ opus, ascendit hodie in cœlum et manifestat hominibus gloriam quam occultarat, quam passione meruit, et in resurrectione accepit. *Dominus regnavit, decorem indutus est* (4) : verum de quo indutus est ? *Gloria, splendore, celsitudine, magnificentia, pompa, majestate.* (5) Indumentum conforme fuit exumento : et cunctis rebus indutus fuit, quibus exutus fuerat. Exutus fuit pulchritudine, indutus est pulchritudine ; exutus fuit gloria, gloria indutus est ; exutus fuit splendore, indutus est splendore ; exutus fuit fortitudine, indutus est fortitudine ; exutus fuit majestate, indutus est majestate ; exutus est forma Dei, indutus est forma Dei, quam manifestavit tum terrenis hominibus, tum supernis spiritibus.

2. *Quæ illa exsultatio Angelorum* (6), dum regem suum propria virtute in cœlum ascendentem comitantur ? Potestates aliquas cœli janitrices fabulati sunt Gentiles. *Quas mihi potestates janitrices affirmas, juxta romanam superstitionem Janum quemdam et Ferculum, et Lamentinum ? quas a cancellis*

(1) Tert. L. 4. adv. Marc. 7. — (2) Tert. Apol. 21. — (3) Tert. Lib. 4. adv. Marc. 34. — (4) Tert. Apol. 21. — (5) D. Epiph. — (6) Tert. L. de Car. Chr. 15. — (7) Greg. Naz. Orat. 49. — (8) Tert. L. adv. Prax. 23.

(1) Tert. L. adv. Prax. 23. — (2) Gen. 32. — (3) Tert. L. 2. adv. Marc. 27. — (4) Psal. 92. — (5) D. August. — (6) Tert. L. de Spect. 30.

ordinas potestates? (1) Non fabula, sed veritas est, quod ascendente Christo, angelici spiritus ei obviam veniunt, neque solum aperiunt cœli portas, sed etiam tollunt, ut rex gloriæ majori cum pompa ingrediatur. *Si unquam legisti apud David : Auferte portas principes vestras, et subleventur portæ æternæ, et intrabit rex gloriæ.* (2) Quam autem gloriosus sit Christi triumphus potest aliquo modo concipi ex pompa qua fiebat romanus triumphus : 1. Imperator Romæ *triumphans sublimissimo curru* (3) deferebatur; Christus triumphans super nubem lucidissimam ascendit in cœlum. 2. Romani cives quos a captivitate liberaverat imperator, honoris causa ejus sequebantur currum; animæ quæ in sinu Abraham detinebantur captivæ, Christum sequuntur. *Captivam duxit captivitatem.* Imo plura corpora suscitata tanquam dominicæ *resurrectionis appendices.* 3. Hostes superati et devicti vinculis onusti præcedebant imperatorem triumphantem, Christus cum *ultimo hoste morte præliatus, per trophæum crucis triumphavit* (4) : quapropter *ante faciem ejus ibit mors.* 4. Hostibus debellatis et in captivitate ductis insultabat victor exercitus. Suscitati autem Patriarchæ agent Deo gratias quod illis victoriam consecutus fuerit de morte, et habentes in ore *verbum insultatorium* (5), dicent de victoria lætantes : *Ubi est, mors, victoria tua, vel contentio tua?* 5. In imperatoris triumpho evertebantur muri civitatis, quasi portæ ad ejus non sufficerent ingressum : Angeli etiam tollunt cœli portas, ut, ingrediente Domino, latius pateat spatium. Et, ut ait D. Ambrosius, *triumphatoris æterni manubias intuentes, quasi eum quem emiserant, cœli portæ capere non possent, licet ejus nunquam capiant majestatem, majorem viam quærebant aliquam revertenti.* 6. Imperator triumphans et magnificentiam suam ostentans, munera civibus largiebatur : Christus Dominus cœlestem ingrediens Hierusalem, cœlicolas bonis et deliciis cumulavit : *Gloriam resurrectionis et immortalitatis Christus secum tulit, quo illius patriæ cives lætificaret et ditaret.* (6) 7. Imperatore triumphante, innumerabilis undique veniebat hominum multitudo, ad ejus decantandas laudes : Christus *ascendit cum jubilatione* (7), et Angeli, qui ejus honorant triumphum, sunt in tanto numero quod eos Vates Regius per multiplicata millia denotat. *Currus Dei decem millibus multiplex millia lætantium.* (1) Vatablus legit : *Mille millia Angelorum;* Caietanus : *Duæ myriades millium Angelorum;* D. Augustinus, *Decies millies multiplex;* D. Hieronymus : *Multitudo innumerabilis Angelorum,* qui in varios choros dispositi, Christi decantabant laudes in cœlum ascendentis ad eorum implendas ruinas. 9. Imperator Romæ triumphans urbem illam privilegiis et ornamentis decorabat : at *Christus aquas consecrat dum baptizatur; terram sanctificat dum sepelitur; mortem suscitat, dum resurgit; cœlestia glorificat, dum ascendit ad cœlum.* (2) 10. Triumphans imperator *hominem se esse admonetur. Suggeritur enim ei a tergo : Respice post te, hominem te memento.* (3) Triumphatori Christo de divinitate blandiuntur Angeli : *Dignus est Agnus qui occisus est accipere divinitatem.* (4) Non quod non fuerit Deus ab instanti quo humanitas unita est Verbo, sed ut Deus non erat cognitus. Accepit autem divinitatem, tum in Resurrectione, tum in Ascensione. In Resurrectione quidem; nam, ut ait D. Ambrosius, *resurrexit homo, quoniam homo mortuus, et resuscitatus homo, sed resuscitans Deus : tunc secundum carnem homo, nunc per omnia Deus.* In Ascensione etiam : nam, ut fatur D. Augustinus, *unde hodierna festivitas, nobis hominis et Dei sacramenta manifestavit in una eademque persona : in eo qui elevat, divinam potentiam; in eo qui elevatur, humanam agnosce substantiam.* (5) 11. Imperator ab hominibus honoratur : triumphans Christus ab Angelis adoratur; quos Dilectus repræsentat Discipulus sub idea viginti quatuor regum mittentium coronas suas ante Christum : *Dignus es, Domine, Deus noster, accipere gloriam et honorem.* (6) Adverte quod Angeli tria præstant Christo : 1. Sese ante majestatem illius humiliter prosternunt; 2. Supremum latriæ cultum illi deferunt; 3. Verum confitentur Deum, non occultatum, sed manifestatum. Triumphum autem agente Christo fit *monela de cœlo.* (7) Nam descendunt de cœlo Angeli monentes homines : « Hic Jesus qui assumptus est a vobis in cœlum, sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum. » (8) *In quo jam delinitur futuri imago, et candida quædam utriusque judicii, pœnæ et salutis æternæ, prospicitur.* (9) In ultimo autem judicio, Christi majestas manifestanda est tum Angelis, tum hominibus.

3. *Quale spectaculum adventus Domini*

(1) Tert. Scorp. 20. — (2) Tert. ibid. — (3) Tert. Apol. 33. — (4) Tert. lib. 4. adv. Marc. 20. — (5) Tert. lib. 5. adv. Marc. 20. — (6) D. Hier. in c. 7. Pro. — (7) Ps. 46.

(1) Ps. 67. — (2) D. August. in Ps. 37. — (3) Tert. Apol. 33. — (4) Apoc. 5. — (5) Serm. 176. de Temp. — (6) Apoc. 4. — (7) Tert. lib. 4. adv. Marc. 34. — (8) Act. 1. — (9) Tert. lib. 4. adv. Marc. 34.

jam indubitati, *jam superbi*, *jam triumphantis* (1), et, ut ait D. Chrysostomus, venientis ad judicium *cum gloria digna Deo?* (2) In Christi ascensu et ultimo descensu, omnimoda reperitur parilitas. 1. In ascensu videtur ab hominibus et Angelis, et in descensu, ab hominibus, sive electis, sive præscitis; ab Angelis tum bonis, tum malis conspicitur. 2. In ascensu defertur supra nubem lucidam, quæ est velut currus triumphi; in descensu sedebit supra nubem fulgidam, quæ erit velut solium suæ majestatis: *hic venturus est rursus super nubes cœli, talis qualis et ascendit* (3); 3. In ascensu defertur in cœlum elevatis manibus, ut cœlicolis gloriæ incrementum, et terrigenis gratiæ largiatur beneficium; in ultimo judicio levabit manus ad bonos præmiandos et malos puniendos. 4. In ascensu stipatur, et pluribus hominibus sanctis, et innumerabilibus Angelis; in descensu stipabitur, et animabus sanctis, et beatis spiritibus, voluntatis suæ ministris. 5. In ascensu manifestavit centum viginti discipulis majestatis suæ gloriam; in judicio ejus majestas videbitur a cunctis hominibus, dæmonibus et Angelis. Omnibus apparebit, sed diversimode, *aliis ferus ut judex, aliis mansuetus ut Salvator*; (4) electos consolatione, lætitia et felicitate præmiabit. *Quæ illa exsultatio Angelorum? quæ gloria resurgentium Sanctorum? quale regnum exinde justorum? qualis civitas nova Hierusalem?* (5) Præscitos vero timore, tristitia et pœna afficiet. *Quid admirer, tot spectans reges, qui in cœlum recepti nuntiabantur, cum ipso Jove et ipsis suis testibus in imis tenebris congemiscentes? Item præsides, persecutores dominici nominis, sævioribus, quam ipsi contra Christianos sævierunt flammis insultantibus liquescentes? Præterea sapientes illos philosophos coram discipulis suis una conflagrantibus erubescentes, quibus nihil ad Deum pertinere suadebant, quibus animas nullas affirmabant; etiam poetas, non ad Rhadamanti, nec ad Minois, sed ad inopinati Christi tribunal palpitantes? Tunc magis tragœdi audiendi, magis scilicet vocales in sua propria calamitate; tunc hystriones cognoscendi solutiores multo per ignem; tunc spectandus auriga, in flammea rota totus ruber; tunc xystici contemplandi, non in gymnasiis, sed in igne jaculati.* (6) Tunc ingrati Judæi, *qui in Dominum desævierunt*, perversitatis suæ luentes pœnas; tunc tot scelerosi Christiani, qui probrosas sectantur voluptates, jugis ignis patientur ardores. Tunc qui comœdias et tragœdias captant, qui superba palatia ædificant, qui gaudii et lætitiæ spectacula excogitant, confundentur. *Atenim supersunt alia spectacula, ille ultimus et perpetuus judicii dies, ille nationibus insperatus, ille derisus, cum tanta seculi venustas, et tot ejus nativitates, uno igne haurientur.* (1)

(1) Tert. L. de Spect. 30. — (2) In Caten. — (3) Tert. L. adv. Prax. 30. — (4) Tert. lib. adv. Jud. 11. — (5) Tert. lib. de Spect. 30. — (6) Tert. ibid.

Ascensus et descensus solis varios super terram producunt effectus. Dum ascendit sol, terram fecundat, segetes ad maturitatem perducit; cum vero descendit, jam matura sunt frumenta, tempus est ut colligantur et in area terantur. Hoc idem in nobis Sol justitiæ operatur, nam ascendens gratiarum suarum diffundit dona, beneficiis nos cumulat, ut virtutis feramus fruges. *Si audisti apud Amos: Qui ascensum suum ædificat in cœlos, et profusionem suam fundat in terras.* (2) Si isto tempore in quo nobis offertur fecunditas, steriles sumus; si pauperes sumus nunc, ubi cœlestibus possumus ditari gazis; si modo nullum de Christi sanguine fructum percipimus, sed insolenter illum pedibus calcamus, timendum nobis est ne mansuetus ille Redemptor, mititatem in judicis iram et severitatem convertat. Quanto Joab erga Absalon benevolum se demonstravit, reconciliando filium illum ingratum cum patre illius David, tantam ostentavit animadversionem adversus rebellem illum filium armatum, ut suo afferret parenti necem. En specimen indignationis Christi erga ingratos et scelerosos homines. Quanto majora dedit eis benevolentiæ signa, tanto majora dabit odii indicia. Christiani, vultis experiri, non odium, sed amorem, non iram, sed mansuetudinem? Vacate bonis operibus, ad quod ipsemet vos stimulat: *Negotiamini dum venio.* (3) Studete virtutibus, ad imitationem Domini, cujus humilitas est exaltata.

II. PARS. *Sublimes humilitate, humiles sublimitate mutantur* (4), ut patet in Christo Domino, cujus sublimitas fuit conformis et proportionata ejus humilitati. Utriusque tres sunt gradus. Nam 1. A cœlo descendit ad terram, et terram sublimat in cœlum; 2. Dejicitur infra Angelos et sublimatur supra Angelos; 3. Humiliatur sub Patris imperio, et ad Patris sublimatur solium.

1. Caro persæpe nuncupatur terra, sicut spiritus cœlum. *Ex interpretatione enim figurata carnis et spiritus nos sumus cœlum*

(1) Tert. lib. de Spect. 30. — (2) Tert. Scorp. 10. — (3) Luc. 19. — (4) Tert. Apol. 20.

et terra (1); in humanatione autem Dei Filius descendit ad terram dum *in utero Virginis caro figuratus, nascitur homo Deo mistus.* (2) Et quamvis Christi humanitas sit ex corpore et anima composita, Dilectus tamen Discipulus ad commendandam Filii Dei humilitatem, non animam, sed carnem factum prædicat. *Scriptura ut Christi humilitatem magis ostenderet, carnem pro homine posuit.* (3) Magna sane Verbi humilitas assumpsisse carnem, nec minor sublimitas : nam caro terrena in cœlum ascendit. Quod cum stupore Magnus contemplatur Gregorius : *Illa natura cui dictum est : Terra es, et in terram ibis, et in cœlum ibit* (4); quod sane prodigium sapere videtur. *Hodie novum plane et peregrinum spectaculum mundo ostendit, carnem nostram supra solium regium evectam.* Tale ac tantum est illud miraculum ut et naturæ superet vires et rationis excedat lucem. Ascensus est proprius igni, qui semper sursum ad sphæram suam fertur, descensus ad terram pertinet quæ deorsum vergit versus suum centrum. In Incarnatione ignis descendit : *Ignem veni mittere in terram.* (5) At in Ascensione terra gravida sursum fertur, quasi levitas sit illi connaturalis. Terra ignobilius elementum supra cætera elementa elevatur, terra, quæ imum in mundo occupat locum, supra cœlos collocatur. *Christus terram levavit in cœlum : recepit se intra velamina divina cum carne majestas ; sub pedibus Christi famulantia æthera jacuerunt.* (6) Apostolus ex Christi descensu, ejus colligit ascensum. Talis ac tanta est ejus elevatio, qualis ac quanta ejus dejectio. *Qui descendit in inferiores partes terræ? ipse est et qui ascendit super omnes cœlos.* (7) Est proportio inter ejus humilitatem et sublimitatem. *Filius ascendit in superiora cœlorum, qui et descendit in inferiora terræ.* (8) Humilitatis et sublimitatis termini sunt diversi. Terminus a quo humilitatis, est summum cœlum ; terminus ad quem, terra ; at econverso terminus a quo sublimitatis, est terra ; terminus ad quem, summum cœlum. *Exaltare super cœlos Deus* (9), seu, ut habet chaldaica lectio, *exaltare super Angelos cœlorum :* nam Christus infra Angelos dejectus, supra Angelos extollitur.

2. Dei Filius est *infra Angelos diminutus dum homo fit* (10); licet enim in natura divina infinite superet Angelos, in humanitate tamen inferior est Angelis : et, ut ait D. Bernardus, *etsi præeat majestate, tamen humilitate succumbit.* (1) Illa Christi humilitas infra Angelos sublimavit eum supra Angelos : æternus namque Pater *minoravit Filium modico citra Angelos, ad terram dimittendo ; gloria tamen et honore coronaturus illum, in cœlos resumendo.* (2) Quod hodierna festivitate adimpletum est, nam in Ascensione, sua Christus supra Seraphinos omnes sublimatus, *et minoratus primo a Patre modicum quid citra Angelos, et ita gloria et honore coronatus.* (3) Filii humilitas est a Patre exaltata, et dejectus infra Angelos Christus, est *constitutus in cœlestibus supra omnem Principatum et Potestatem, Virtutem et Dominationem.* (4) Et hujusmodi exaltatio est Christo gloriosa, gloriosa Deiparæ, et cunctis gloriosa hominibus. Gloriosa hominibus : fratres enim fraterni sunt honoris participes. Christus autem est hominum frater, et consequenter *festivitas ista gloriosa est hominibus.* (5) Gloriosa Mariæ, quæ Christo dedit carnem supra Angelos sublimatam. *Ipse et idem cœlos ascendit, carnem quam de Matre suscepit, super astra transvexit, honorans omnem humanam naturam, multo magis maternam.* (6) Tandem gloriosa Christo, qui supra omnes Angelorum ordines sublimatus sedet ad dexteram Patris.

3. *Filius in effigie Dei constitutus, non rapinam existimavit esse se æqualem Deo* (7), quia, ut profunde ratiocinatur D. Bernardus, « Altissimus enim Deus Pater, quamvis omnipotens sit, non potuit tamen vel æqualem condere creaturam, vel inæqualem gignere filium. Fecit itaque Angelum magnum, sed non quantus ipse, et ideo nec altissimum ; solum autem Unigenitum quem non fecit sed genuit, omnipotens omnipotentem, altissimus altissimum, æternus æternum, ipsum sibi per omnia comparari, nec rapinam æstimari per injuriam. » (8) At filius ille per omnia æqualis Patri, humanatur, fitque minor Patre, et ejus substratur imperio. In humanato Verbo duplicem distinguit Apostolus (9) formam. Formam scilicet Dei et formam servi. In forma Dei Filius est æqualis Patri : *Qui formam implet Dei, nihil habet minus Deo.* (10) In forma servi, minor est Patre : *Minor in natura hominis.* (11) Humilitate Filii Dei nihil humilius, nam cum æqualem cum Patre habeat naturam, æqualia attributa, *temetsi ejusdem erat cum Deo*

(1) Tert. lib de Orat. 4. — (2) Tert. Apol. 21. — (3) D. August. Ep. 20. ad Honor. — (4) D. Epiph. Serm. de Ascens. — (5) Luc. 12. — (6) D. Aug. Serm. 5. de Ascens. — (7) Ephes. 4. — (8) Tert. lib. adv. Prax. 30. — (9) Psal. 56. — (10) Tert. lib. de Car. Chr. 14.

(1) Serm. 23. in Cant. — (2) Tert lib. adv. Prax. 23. — (3) Tert. lib. de Cor. Mil. 14. — (4) Ephes. 1. — (5) D. Bern. Serm. de Ascens. — (6) D. August. Serm. de Ascens. — (7) Tert. lib. adv. Prax. 7. — (8) Hom 4. sup. Miss. — (9) Philip. 2. — (10) D. August. Disceptat. cont. Pascent. — (11) D. Ambr. lib. 2. de Fid. 4.

Patre naturæ particeps, ejusdem denique majestatis et divinitatis consors, abjectam tamen humanæ naturæ societatem et conjunctionem non exhorruit, sed exinanivit ipse se, quando est maximæ humilitatis exemplum. (1) Quo major fuit Filii Dei dejectio, eo major ejus exaltatio; iisdem ascendit quibus descendit gradibus, et sicut in incarnatione ab æqualitate descendit ad minoritatem; *sic ascendit a minoritate ad æqualitatem in Ascensione.* (2) Pater Filii remuneravit humilitatem, et quia se illius imperio subdiderat, in ejus dextera collocatur in cœlo, ubi *ad Patris dexteram præsidet Christus.* (3)

Inde sumunt ansam impii, admittendi inæqualitatem inter divinas personas. Nam si Pater præbet dexteram Filio, est major Filio. Qui enim dat, major est eo qui recipit: dare siquidem, abundantiam et opulentiam denotat; recipere vero innuit egestatem et pauperiem. Verum dato quod Pater det absque prælatione, et Filius recipiat absque inopia et dedecore; Filius digniorem occupat locum quam Pater. Nam si Filius sedet ad dexteram Patris, Pater necessario sedet ad Filii sinistram; dextera autem est sinistra nobilior. Tantam insolentiam ferre non valens D. Ambrosius, sic fatur: *Attende oculos, intuere qui sedeat, cum quo sedeat, ubi sedeat. Sedet ergo ad dexteram Patris Filius: dic nunc qui de secularibus arbitraris æstimanda divina, num tibi videtur inferior qui ad dexteram sedet? num injuriam Patris, qui ad sinistram sedet? Pater honorat, et tu injuriam putas.* (4) Dextera vel sinistra proprie non reperitur in Deo, qui est purus spiritus. *Ordo ibi divinus est, non humanus. Sic a dextris sedet Filius, ut Pater non sedeat a sinistris.* (5) Scriptura Filium ad dexteram Patris collocans metaphora utitur, sese intellectui nostro accommodat, qui res spirituales nonnisi ex materialibus concipit, et hic loquendi modus mire denotat et æqualitatem quam habet cum Patre Christus, in quantum Deus, et eminentiam gloriæ ad quam sublimatur in quantum homo; quæ tanta est ut intellectus humani aciem superet.

Vidisti, Christiane, Christi humilitatem et sublimitatem, descensum et ascensum. Verum *suo nobis descensu suavem ac salutarem consecravit ascensum.* (6) Ut enim addit Bernardus, *ab ipso demonstranda nobis erat ascensionis via, ne ductoris, imo seductoris iniqui, aut vestigium, aut consilium sequeremur.* Duo tibi, Christiane, proponuntur exempla. Unum ascensionis iniquæ quæ producit descensum; aliud pii descensus, quem sequitur ascensus: Lucifer insolenter ascendere voluit, et cecidit; consilium seductoris illius audivit protoparens, et corruit; exemplum perversi illius ductoris sequuntur superbi, et eum imitantur in descensu sicut in ascensu. *Ascendunt usque ad cœlos, et descendunt usque ad abyssos.* Aliud exemplum est descensus, qui ascensu coronatur. Christus descendit primo, et postea ascendit: si vis ascendere, descende: *Scito et ascensum illum exinde complanatum vestigiis Domini, et introitum inde reseratum viribus Christi* (1), qui ascendit in cœlum, ut suam consummaret dilectionem.

III. PARS. *Sublimatus in consummationem* (2) Christus Dominus, cujus dilectio consummatur: 1. Aperiens cœlum hominibus; 2. In cœli orans pro hominibus; 3. De cœlo largiens dona hominibus.

1. Magna sane erga homines Christi dilectio, *qui ascensum ædificat in cœlos, utique sibi et suis.* (3) Ante Christi ascensionem reseratum erat cœlum, et animæ Patriarcharum, Prophetarum et justorum veteris Testamenti, exspectabant in sinu Abrahæ felicem illum diem quo Redemptor triumphans paradisi aperuit portas. Animæ criminosæ et innocuæ diversis detinebantur in locis. Criminosæ in inferno, innocuæ in Abrahæ sinu: *Hoc mihi disseruisse proficiet, etiam subsequens argumentum divitis apud inferos dolentis, et pauperis in sinu Abrahæ requiescentis.* (4) Trinum locum distinguit Tertullianus. Infernum, Abrahæ sinum et cœlestem portum. In inferno torquentur reprobi; in sinu Abrahæ ante ascensum Domini, exspectant justi; in cœlesti portu post Christi ascensum præmiantur electi. *Unde apparet sapienti cuique, qui aliquando Elysios audierit, esse aliqualem localem determinationem, quæ sinus dicta sit Abrahæ, ad recipiendas animas filiorum ejus. Eam itaque regionem, sinum dico Abrahæ, etsi non cœlestem, sublimiorem tamen inferis, interim refrigerium animabus justorum.* Multiplex est discrimen, sed præsertim trinum, inter infernum et sinum Abrahæ. *Aliud enim inferi, aliud quoque Abrahæ sinus. Nam et magnum ait intercedere regiones istas profundum, et*

(1) D. Aug. Ep. 120. — (2) Gloss. — (3) Tert. Scorp. 10. — (4) Lib. 2. de Fid. 4. — (5) Chrysolog. Serm. 58. — (6) D. Bern. Serm. 4. de Ascens.

(1) Tert. Scorp. 10. — (2) Tert. lib. adv. Jud. 14. — (3) Tert. lib. 5. adv. Marc. 15. — (4) Tert. lib. 4. adv. Marc. 34.

transitum utrinque prohibere : sed nec allevasset dives oculos, et quidem de longinquo, nisi in superiora, et de altitudinis longinquo, per immensam illam distantiam sublimitatis et profunditatis. 2. In inferno animæ reproborum cruciantur, in sinu autem Abrahæ animæ justorum refrigerantur. Quod declarat Scriptura in divite sceleroso et paupere Lazaro, insuper mentionem faciens *Joannis male tractati, et Herodis male maritati, utriusque exitum deformans, Herodis tormenta et Joannis refrigeria.* 3. Animæ criminosæ nunquam ingredientur cœlum, sed per totam æternitatem ab eo exsulabunt. Animæ vero justæ ingredientur cœlum et interminabili felicitate potientur : *Ad quam ascensum suum Christus ædificat in cœlum, secundum Amos, utique suis, ubi est et locus æternus.* Quanta Christi dilectio, qui, ut fatur Tertullianus, *post consummationem rerum*, scilicet post consummatum per passionem suam, humanæ redemptionis opus, cœlum aperit, et sibi et suis, animabus scilicet justis, quas secum conducit ad gloriam! Christianus, Patriarchis, et Prophetis, et justis veteris Testamenti longe felicior. His enim ante Christi ascensum non patebat cœlum ; post Salvatoris autem ascensionem *Christiano ante patet cœlum quam via ; quia nulla via in cœlum nisi cui patet cœlum ; quod qui attigerit, intrabit.* (1) Christi erga Christianos consummata dilectio, in tribus maxime fulget : 1. Quod eis aperuerit cœlum et nomine suo et nomine Christianorum, qui sunt ejus membra, cœli sumpserit possessionem ; 2. Quod eis ascendendi in cœlum viam demonstraverit. *Quis anuntiabit locum æternum, nisi Christus incedens in justitia, loquens viam rectam, odio habens injustitiam et iniquitatem?* (2) 3. Quod in cœlo pro eis orans et interpellans apud Patrem sit.

2. *Christus pro hominibus deprecator, et advocatus ipsorum factus.* (3) Trinum munus pro nobis obit in cœlo Christus : deprecatoris scilicet ; pontificis et advocati : 1. Deprecatoris : quod apertis terminis asseverat Apostolus : *Christus Jesus qui mortuus est, imo qui resurrexit, qui est ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis?* (4) Ne quis dicat Christum mortuum quidem esse pro nobis, sed post mortem nihil amplius egisse pro nobis ; occurrit Paulus asseverans etiam post mortem nobis prodesse, nam et resurrexit in exemplar resurrectionis nostræ, et ascendit in cœlum, ut nobis cœlum aperiret, et viam eundi in cœlum demonstraret, et in cœlo existens adhuc interpellat pro nobis. Quod ipsemet affirmat Dominus : *Ego ad Patrem vado, et ego rogabo Patrem, et alium Paracletum dabit vobis.* (1) Quid est enim rogare, interpellare, nisi petere, intercedere, deprecari, obsecrare? In cœlo autem Christus est *semper vivens ad interpellandum pro nobis.* (2) Ubi Gregorius Magnus : *Quotidie orat Christus pro Ecclesia, de quo testatur Apostolus, quia sedens ad dexteram Patris, interpellat pro nobis.* (3) Proprie igitur orat in cœlo Christus qua homo et creatura ; si enim Deo ac Domino suo debitum religionis cultum exhibet, adorando, laudando, gratias agendo, cur non pro nobis interpellando? Christus pro nobis oravit in terra, et nunc deprecatur in cœlo ; cum hoc tamen discrimine quod in vita oravit Patrem anxius, sollicitus, cum lacrymis, nunc vero lætissimus, liberrimus, beatissimus ; omnis enim anxietas et tristitia est ab oratione Christi glorificati removenda. Oratio quam fecit Christus in hac vita, fuit meritoria et impetratoria : et quia in terra suum meritum consummavit, ac proinde, nihil restat merendum ac impetrandum, orando in cœlo, neque meretur amplius, neque impetrat, sed poscit et exigit a Deo jus suis meritis debitum, et præmium jam a Patre impetratum, scilicet gratiam et gloriam, eaque quæ ad salutem nostram conducunt. Omnia illa sua morte pro merita sibique a Patre promissa, reipsa nobis dari, erogari et applicari expostulat. 2. Munus obit sacerdotis. Duplex est sacerdotale munus : unum est sacrificare, aliud est orare ; utrumque munus pro hominibus in hac vita præstitit Christus : nam et obtulit sacrificium cruentum crucis, et adhuc pro nobis deprecatus est Patrem, in cœlo autem pro nobis præstat sacerdotis officium ; non sacrificando, quia non est amplius passibilis ; sed interpellando. Quod belle declarat Tertullianus : *Jesus Christus, Dei Patris summus sacerdos, qui primo adventu suo humana forma et passibili venit in humilitate usque ad passionem ; ipse etiam effectus hostia per omnia, pro omnibus nobis, qui post resurrectionem suam indutus podere, sacerdos in æternum Dei Patris nuncupatus est.* (4) Alii Sancti, etiam ii qui in hac vita fuerunt sacerdotes, in cœlo pro nobis orant, non tanquam sacerdotes (non enim funguntur in cœlis sacerdotio); sed tanquam privati sancti et amici Dei. Hoc proprium est Christi, ut tanquam Pontifex pro

(1) Tert. Scorp. 10. — (2) Tert. lib. 4. adv. Marc. 34. — (3) Tert. lib. de Præsc. Hær. 53. — (4) Rom. 8.

(1) Joan. 14. — (2) Hebr. 7. — (3) In Psal. 5. Pœnit. — (4) Tert. lib. adv. Jud. 14.

nobis oret : *et appareat nunc vultui Dei pro nobis.* (1) Tandem 3. Advocati pro nobis munere fungitur in cœlo Christus, ut ait dubius Tertullianus, *advocationis implens officia, et defensionis exhibens munera.* (2) In rebus sive civilibus, sive criminalibus, sapientiores quique et loquentiores eliguntur patroni. Causæ suæ quantumvis iniquæ, quantumvis gravi, etiam capitali, non diffidebat qui Demosthenem vel Ciceronem poterat nancisci patronum, quia sua eloquentia quocunque volebant, flectebant Judices : *Advocatum habemus apud Patrem Jesum Christum justum* (3), multo longe sapientiorem Demosthene, eloquentiorem Tullio, et quovis patrono pro nobis longe sollicitiorem. Ubi D. Augustinus : *Ibi habes advocatum, noli timore, ut perdas causam confessionis tuæ; si enim in hac vita committit se homo disertæ linguæ, et non timet, committis te Verbo et periturus es? Clama, advocatum habemus apud Patrem, qui tot ora habet quot vulnera quibus causæ nostræ patrocinetur.* Quomodo interpretative dicitur orare, Patri ostentans cicatrices vulnerum quibus meruit, et hæc est una ex rationibus cur post resurrectionem plagarum cicatrices servavit Dominus ; *ut Patri pro nobis supplicans, quale genus mortis pro homine pertulerit, semper ostendat.* (4) Marcus Antonius, orator romanus, causam Aquilei cujusdam qui de capite periclitabatur, apud senatum perorans, aperto illius sago multis telis confosso, sanguine consperso ac testante vulnera, quæ acceperat pro patria, magis ad clementiam hoc spectaculo judices quam sua eloquentia commovit. Christus cœlum ingressus, ut appareat vultui Dei pro nobis, *utque reservatæ in corpore plagæ salutis humanæ a Patre exigant pretium, et obedientiæ donativum.* (5) Quod si vestis scissa et sanguine conspersa movit ad clementiam judices, quanto magis caro vulneribus dilacerata, ut constat ex illo milite qui de proditione accusatus, et ut proditor condemnatus, accessit ad senatum, cui Julius præsidebat Cæsar, aperiensque pectus suum plagis dilaniatum : En, Cæsar, cicatrices vulnerum quæ pro tua gloria militans passus sum. Tali spectaculo commotus, imperator eum a crimine absolvit. Stat innocens Christus ante Patrem, cui ostentat plagarum cicatrices ut ejus iracundiam emolliat, nobisque benignum et misericordem præstet : ideo *servavit signa mortis, ut sua morte redemptis, quam misericorditer sint adjuti propositi semper ejusdem mortis renovet indiciis.* (1) Sic orat Christus in cœlo pro hominibus, et ut suam adhuc consummet dilectionem, de cœlo largitur dona hominibus.

(1) Hebr. 9. — (2) Lib. de Trin. — (3) 1. Joan. 2. — (4) D. Tho. 3. p. q. 54. A. 4. — (5) D. Cypr. ibib. 3. de Bapt.

3. Filius sublimatus in cœlum, *acceptum a Patre munus effudit Spiritum Sanctum.* (2) Christus mittens de cœlo Spiritum Sanctum, demonstrat tum suam divinitatem, tum consummatam erga homines dilectionem. Divinitatem, quia Spiritus Sanctus cum sit Deus, neque produci, neque mitti potest nisi a Deo. Dilectionem, largiens eis Spiritum Sanctum, ut eos suis donis et gratiis cumulet. *Gratum quoddam commercium inter cœlum et terram exstitit celebratum; ut Angelis daretur caro Christi, hominibus consolatio Spiritus Sancti.* (3) Christi caro datur Angelis, ut eos lætificet ; Spiritus Sanctus datur hominibus ut cœlestibus eos gazis ditet. Ut autem animadvertit Tertullianus, dum Christus misit Spiritum Sanctum, et dum Spiritus Sanctus sua nobis largitur dona, *compensatione res acta est, lucrati sumus multa, ut aliqua præstemus.* (4) Nam Spiritus Sanctus nobis donavit habitus fidei, spei et charitatis, gratiam habitualem et actualem offert, ut virtutis feramus opera : *Porro munera Dei damno sunt possessoribus otiosis, quibus nolle negotiari ad lucrum, probe negotiatur ad supplicium.* (5) De gratiis ab Spiritu Sancto acceptis reddenda erit ratio : otiosi qui nullum de eis reportarunt fructum, acerrime punientur; qui vero cum eis bene negotiati sunt, abunde præmiabuntur, et interminabili fruentur gloria.

(1) D. Cypr. ibid. 3. de Bapt. — (2) Tert. lib. adv. Prax. 30. — (3) D. Bern. Serm. 3. de Ascens. — (4) Tert. lib. 5. adv. Marc. 12. — (5) Hildeb. Ep. 15.

DEUS.

SCHOLIUM.

Divina 1. *Existentia comprobanda ;* 2. *Majestas adoranda ;* 3. *Auctoritas observanda ;* 4. *Providentia vindicanda ;* 5. *Trinitas explananda ;* 6. *Processio Spiritus Sancti declaranda.*

CONCIO PRIMA.

Nos *unum Deum colimus*, *quem omnes naturaliter nostis*, *ad cujus fulgura et tonitrua contremiscitis*, *ad cujus beneficia gaudetis.* (1) Quantumvis Dei existentia hominibus ratione utentibus evidenter pateat ; *at nunc negotium patitur Deus omnipotens*, *Dominus et conditor universitatis ; ideo tantum opinor*, *quia a primordio notus est*, *quia nunquam latuit*, *quia semper illuxit.* (2) Nam athæi et politici ejus existentiam negant ; idiotæ et desidiosi eam ignorant ; Platonici eam indemonstrabilem *neque inveniri facilem* (3) affirmant. Verum, Dei existentia 1. Impie et irrationabiliter negatur ; 2. Culpabiliter ignoratur ; 3 Incontestabiliter probatur.

I. PARS. *Tantis operibus notitiam sui armavit* (4) Deus, ut ejus existentiam aperte negare non audeat impius, quem ideo insipientem nuncupat Regius Vates, quia Dei existentiam in aperto positam, negat in corde suo : *Dixit insipiens in corde suo : Non est Deus.* (5) Neque insipiens duntaxat Dei existentiam negat, sed multi etiam sapientes Philosophi et sagaces politici eam hac tempestate, vel rident et insectantur, vel saltem in dubium revocant ; licet « cognitio existentis Dei naturaliter sit nobis impressa : tamen in tantum invaluit perniciosa hominum malitia, ut dicant non esse Deum, non quidem exterius, ne ab omnibus creaturis, falsitatis ac impietatis arguerentur, sed interius et in corde suo. » (1) In corde suo atheismum concipiunt, nec audent tamen verbo proferre, ne impietatis pœnas luant : « Nec enim ipsi sacrilegi, et detestandi quidam philosophi, qui perversa et falsa de Deo sentiunt, ausi sunt dicere : Non est Deus. Ideo ergo dicit, *in corde suo*, quia nemo hoc audet dicere, etiamsi ausus fuerit cogitare. » (2) Neque rationaliter id potest cogitare, ut animadvertit D. Anselmus : « Deus enim est id quo majus excogitari non potest, quod qui bene intelligit, utique intelligit idipsum sic esse, ut nec cogitatione queat non esse : qui ergo sic intelligit esse Deum, nequit eum non esse cogitare. » (3) Verum quia hoc seculo adeo incrementata est iniquitas, ut et atheismus mente et cogitatione concipiatur, et exterius verbo et sermone propaletur, hæc impietas redarguenda est ex 1. Unanimi hominum confessione ; 2. Pulchra mundi fabricatione ; 3. Virtutis remuneratione.

1. *Deum existimo ubique notum*, *ubique præsentem*, *ubique dominantem*, *omnibus colendum*, *omnibus demerendum.* (4) Nulla est gens adeo barbara et rudis quæ aliqualem Dei non habeat notitiam. Ut enim ait D. Hieronymus, *Persa*, *Gothus*, *Ægyptius*, *Turca*, *ipsum agnoscunt*, *Bessorum feritas*, *et pellitorum turba populorum, stridorem suum in dulce nominis ejus fregerunt*

(1) Tert. lib. ad Scap. 2. — (2) Tert. lib. 2. adv. Marc. 2. — (3) Tert. Apol. 46. — (4) Tert. lib. 1. adv. Marc. 11. — (5) Psal. 13.

(1) D. Damasc. lib. 1. de Fid. Orthod. 3. — (2) D. August. ni Psal. 13. — (3) In Prosol. c. 4. — (4) Tert. lib. 2. ad Nat. 8.

melos, et totius mundi una vox: Deus est. (1) Licet enim singuli homines evidentem de Dei existentia non habeant notitiam, aliqualem tamen, saltem confusam, habent de Deo cognitionem. Quivis homo *Deum recognoscit, quem illi natura commisit; quem quotidie in operibus omnibus sentit, hoc solo nomine minus notum, quod unicum non putavit, quod in numero nominavit, quod in aliis adoravit.* (2) Quod ut certum asseverat romanæ eloquentiæ Princeps: *De hominibus nulla gens est, neque tam immansueta, neque tam ferrea, quæ non etiamsi ignoret qualem Deum habere deceat, tamen habendum sciat.* (3) Quomodo D. Hieronymus istud Jobi (4) intelligit, « Omnes homines vident eum, hoc est per naturæ bonum. Notitia creatoris inest cordibus, et quamvis aliquis tam pravus sit ac frigidus, ut alienus esse studeat a creatore suo, nullus tamen est qui se abscondat a calore ejus. Hæc opinio de Dei existentia ita omnium hominum inhæsit mentibus, ut Athenienses cujusdam Pithagoræ combusserint librum qui in principio continebat: *An Deus sit.* » (5) Cantabrigensis Academiæ fundator cum olim illac transiret, audissetque disputantes theologos *an Deus sit*, pœnituit illum fundatæ talis Academiæ, in qua de veritate adeo conspicua ita dubitabatur. Nec minori æstuant zelo cuncti homines rationis compotes, ægre ferentes atheistarum impietatem *adversus Deum mundi naturaliter notum.* (6) Quod profunde, quamvis longiuscule demonstrat Tertullianus, ostentans ante legem Moysis populo Israëlitico datam, ante litterarum usum, populos etiam barbaros Dei habuisse notitiam. *Hinc itaque constantissime dirigam, Deum non esse qui sit hodie incertus, quia retro ignotus: quando quem constat esse, ex hoc ipso constat quod nunquam fuerit ignotus, ideo nec incertus. Siquidem a primordio rerum, conditor earum cum ipsis pariter compertus est; ipsis ad hoc prolatis, ut Deus cognosceretur. Nec enim si aliquanto posterior Moyses primus videtur in templo litterarum suarum Deum mundi dedicasse, ideirco a Pentateucho natales agnitionis supputabuntur, cum totus Moysis stylus notitiam creatoris non instituat, sed a primordio enarret, a paradiso et Adam, non ab Ægypto et Moyse recensendam. Denique major popularitas generis humani, ne nominis quidem Moysis compotes, nedum instrumenti, Deum Moysis tamen norunt; etiam tantam idololatria dominationem obumbrante, seorsum tamen illum quasi proprio nomine Deum perhibent, et Deum deorum, et si Deus dederit, et quod Deo placet, et Deo commendo. Vide an noverint, quem omnia posse testantur. Nec hoc ullis Moysis libris debent: ante anima quam prophetia. Animæ enim a primordio conscientia Dei dos est: eadem nec alia, et in Ægyptiis, et in Syris, et in Ponticis, Judæorum enim Deum, dicunt animæ Deum.* (1) Plura notatu dignissima dicit Tertullianus, quibus ostentat inditam esse cunctis hominibus naturalem aliquam Dei notitiam. Et merito; nam cum Deus sit objectum supremi cultus, natura Dei notitiam singulis indidit hominibus quibus ejus cultum et observantiam indidit; non enim posset coli, nisi esse prius constiterit: deinde Dei notitiam mutuandam ex mundi pulchritudine demonstrat.

2. *Digna Deo probabunt Deum.* (2) Ut autem aliorsum docet Tertullianus, *grande opus et dignum Deo mundus* (3); qui sui auctoris notitiam ingenerat: « Quis nisi totaliter cæcus et ratione privatus, hanc vastissimam molem, tot cœlis, tot elementis, totque aliis corporibus compaginatam, ab aliquo præstantissimo et divino opifice constructam non judicet? qui terram stabili firmitate suspendit, qui cœlum distinxit astris fulgentibus, qui solem rebus humanis clarissimum ac singulare lumen in argumentum suæ unicæ majestatis accendit: » (4) Nam, ut sapienter philosophatur Trismegistus: « Cum statuam absque fabro et pictore fieri nullus asserere audeat, miram hujus mundi constitutionem sine conditore constitisse putabimus? » (5) Hoc argumentum ab inductione fulcit D. Chrysostomus: « Non est fundamentum, ergo quomodo stat ædificium? non est ædificator, quomodo domus facta est? non est architectus, et quis urbem condidit? non est musicus, et quomodo in mundi lyræ apparet concentus? » (6) Non est Deus, et quomodo productus est mundus ex tot diversis creaturis coadunatus? qui « ante sacras litteras in testimonium Domino deservivit: » (7) Non est omittendus Minutius Felix (8) qui sic eloquenter fatur: « Quid potest esse tam apertum, tam confessum, tamque perspicuum, cum oculos in cœlum sustuleris, et quæ sunt infra citraque lustraveris, quam

(1) Ep. 3. ad Nepotian. — (2) Tert. lib. adv. Val. 3. (3) Lib. 1. de Leg. — (4) Cap. 36. — (5) Le Prieur. in lib. de Resur. 2. — (6) Tert. lib. de Res. 2.

(1) Tert. lib. 1. adv. Marc. 10. — (2) Tert. lib. 1. adv. Marc. 18. — (3) Tert. lib. 1. adv. Marc. 13. — (4) Lact. Fir. lib. 1. c 3. — (5) In Pim. — (6) In Ps. 15. — (7) D. Prosper. lib. 2. de Vocat. Gent. 1. — (8) In Oct.

esse aliquod numen præstantissimæ mentis, quo omnis natura inspiretur, moveatur, alatur, gubernetur? Cœlum ipsum vide quam late tenditur, quam rapide volvitur, vel quod in noctem astris distinguitur, vel quod in diem sole lustratur; jam scies quod sit in eo summi moderatoris mira et divina libratio. Quid cum ordo temporum et frugum stabili varietate distinguitur, nonne auctorem suum parentemque testatur? Ver æque cum suis floribus, et æstas cum suis messibus, et autumni maturitas grata, et hiberna olivitas necessaria, qui ordo facile turbaretur, nisi maxima ratione consisteret. Jam providentiæ quantæ est, ne hiems sola glacie ureret, ut sola æstas ardore torreret, autumni et veris inserere medium temperamentum? » Apta mundi dispositio, regularis cœlorum motus, continua temporum vicissitudo, evidenter ostentant mundum non fuisse fortuito formatum, neque casu gubernatum, sed a supremo molitum artifice, ejus sapientia moderatum. « Quis adeo rationis expers ut hoc quo neque formosius quidquam, nec dispositius, nec in proposito constantius, existimet fortuitum, et casu volubile, et non a suprema aliqua ratione ordinatum? » (1) Profecto nisi supremus esset moderator, neque mundus tam pulchre concinnaretur, neque in tanta varietate firmus et constans permaneret: « Mundus iste ordinatissima sua mutabilitate et mobilitate, et visibilium omnium pulcherrima specie, quodammodo tacitus et factum se esse, et nonnisi a Deo ineffabiliter pulchro fieri se potuisse, proclamat. (2) »

Triplex est via qua ex mundo cognoscitur Deus: scilicet relationis seu causalitatis, eminentiæ seu affirmationis; negationis seu remotionis. 1. Via relationis seu causalitatis, qua ab effectibus devenitur ad primam causam a qua cuncta creata essentialiter dependent, et ex molitione mundi cognoscitur *Deus naturæ auctor*. (3) 2. Via eminentiæ seu affirmationis, Deo absque ullo defectu omnes creatas tribuimus perfectiones, quia nulla est perfectio in effectu quæ in causa ejus æquivoca eminenter non contineatur; quomodo mundus sua pulchritudine Dei prædicat majestatem. *Quod colimus, Deus unus est, qui totam molem istam, cum omni instrumento elementorum, corporum, spiritum, verbo quo jussit, ratione qua disposuit, virtute qua potuit, de nihilo expressit in ornnamentum majestatis suæ: unde et Græci nomen mundo* Κοσμον *accommodaverunt*. (1) 3. Via negationis seu remotionis, defectus creaturarum removemus a Deo, confitentes tantam esse ejus perfectionem ut omnem humanam superet cognitionem et existimationem: *Invisibilis est, etsi videatur; incomprehensibilis est, etsi per gratiam repræsentetur; inæstimabilis, etsi humanis sensibus æstimetur: ideo verus et tantus est; hoc est quod Deum æstimari facit, dum æstimari non capit*. (2) Licet Dei existentia et perfectio in creaturis appareat tanquam in suis vestigiis vel imaginibus; in sua tamen natura est invisibilis oculis corporis, quia est spiritualis: etsi ejus majestas in suis fulgeat effectibus, tamen comprehendi nequit, quia est infinita; et quantumvis æstimetur ab hominibus Dei magnitudo, inæstimabilis est, omnemque creatam superat existimationem. *Cæterum quod videri communiter, quod comprehendi, quod æstimari potest, minus est, et oculis quibus occupatur, et manibus quibus contaminatur, et sensibus quibus invenitur: quod vero immensum est, soli sibi notum est*. (3) Deus a cunctis simul Beatis, hominibus et Angelis, neque comprehendi, neque tota ejus perfectio potest æstimari, quia ut digne possit existimari, et omnimode comprehendi, debet tanta esse perfectio in existimante et comprehendente quanta in Deo: nulla autem creatura est infinite perfecta; ideoque nequit Deum æstimare et comprehendere quantum est comprehensibilis et æstimabilis: *et ita Deum vis magnitudinis et notum hominibus objicit et ignotum*. (4) Notum et ignotum Beatis: notum, quia clare eum vident; ignotum, quia eum non comprehendunt. Notum et ignotum Christianis viatoribus: notum, quia per fidem eum cognoscunt; ignotum, quia ejus naturam intuitive non vident. Notum et ignotum singulis hominibus; ignotum, quia naturaliter personarum non agnoscunt trinitatem: *Nemo scit, qui sit Pater nisi Filius, atque ita Christus ignotum Deum prædicavit* (5): notum, quia Dei existentiam cognoscunt ex virtutis etiam remuneratione.

3. A Romanis causas expostulat Tertullianus cur ex hominibus deos efficiant. *In primis quidem necesse est concedatis esse aliquem sublimiorem Deum, et mancipem quemdam divinitatis, qui ex hominibus deos fecerit. Nam neque sibi illi potuissent sumere divinitatem, quam non habebant, nec*

(1) Senec. lib. 1. Quæst. Nat. in Præfat. — (2) Aug. lib. 11. de Civ. 4. — (3) Tert. lib. de An. 16.

(1) Tert. Apol. 17. — (2) Tert. ibid. — (3) Tert. ibid. — (4) Tert. Apol. 17. — (5) Tert. lib. 4. adv. Marc. 25.

alius præstare eam non habentibus, nisi qui proprie possidebat. Cæterum si nemo esset, qui deos faceret, frustra præsumitis deos factos auferendo factorem. Certe quidem si ipsi se facere potuissent, nunquam homines fuissent, possidentes scilicet melioris conditionis potestatem. Igitur si est qui faciat deos, revertor ad causas examinandas faciendorum ex hominibus deorum (1) Hanc solvunt Romani difficultatem, *respondentes collationem divinitatis meritorum remunerandorum fuisse rationem.* Inde ad hominem arguit Tertull. et Dei qui merita remuneret colligit existentiam: *Et hinc conceditis, opinor, illum Deum deorum justitia præcellere, qui nec temere, nec indigne, nec prodige tantum præmium dispensarit.* Beati qui in cœlo regnant dii nuncupantur: Deus qui in medio deorum dijudicat, dedit illis felicitatem suis meritis commensuratam. Magnus ille Deus justitia præcellens, sicut bonos præmiat, ita improbos supplicio mulctat: quo utitur Tertullianus argumento, ut Dei unici demonstret existentiam: *Qui universa condiderit, qui hominem de humo struxerit, qui seculum certis temporum dispositionibus et exitibus ordinaverit; exinde qui signa majestatis suæ judicantis ediderit per imbres, per ignes, qui demerendo sibi disciplinas determinaverit quas ignoratis aut deseritis, sed observantibus præmia destinarit: qui producto ævo isto judicaturus sit suos cultores in vitæ æternæ retributionem, profanos in ignem æque perpetem et jugem, suscitatis omnibus ab initio defunctis, et reformatis, et recensitis ad utriusque meriti dispunctionem.* (2) Si autem non existit Deus virtutum remunerator, vitiorum ultor, virtus omnis destruitur, et ad quodvis vitium fræna laxantur; quia nec spes mercedis stimulat ad virtutem, nec supplicii timor a vitiis avocat. Impius autem quantumvis dicat in corde suo: Non est Deus; quantumvis atrocissimis quibusque se immergat sceleribus, Dei timorem ab anima sua penitus expellere nequit; sed ad fulgura et tonitrua, et cujusvis rei nocivæ et adversantis occursum, expavescit. Unde de impio sic fatur Job: *Tetendit adversus Deum manum suam, et contra omnipotentem roboratus est, cucurrit adversus eum erecto collo, et pingui cervice armatus est: verumtamen sonitus terroris semper in auribus illius, et cum pax sit, ille semper insidias suspicatur* (3); et ita vel invitus suum sentit judicem, qui punit impium, a quo negatur, nec parcit otioso, a quo culpabiliter ignoratur.

(1) Tert. Apol. 11. — (2) Tertull. Apol. 18. — (3) Cap. 15.

II. PARS. *Invenio plane ignotis deis aras prostitutas: sed attica idololatria est.* (1) Ita enim nota est naturaliter hominibus existentia Dei, ut 1. Non debeat ignorari; 2. Non possit ignorari; 3. Nequeat nisi culpabiliter ignorari.

1. *Prima bonitas Creatoris, qua se noluit Deus in æternum latere, id est, non esse aliquid, cur Deus cognosceretur. Quid enim tam bonum quam notitia et fructus Dei?* (2) Deus est infinite cognoscibilis, quia cognoscibilitas est proportionata divinæ naturæ. Deus infinite cognoscibilis seipsum ab æterno infinite cognoscit; quia non erat creatura quæ Deum cognosceret, conveniens fuit ut hominem produceret divinæ notitiæ capacem. *Oportebat Deum cognosci: bonum hoc utique et rationale. Oportebat dignum aliquid esse, quod Deum cognosceret: quid tam dignum prospici posset, quam imago Dei et similitudo? et hoc bonum, sine dubio, et rationale.* (3) Quod si bonum et rationale est Deum ab homine cognosci, malum et irrationale est Deum ab homine ignorari, idcirco Deus neque debuit, neque potuit ignorari.

2. *Sed breviter proponam et plenissime exsequar, præscribens Deum nec ignorari debuisse nomine benignitatis, nec potuisse nomine magnitudinis.* (4) Dei autem magnitudo et benignitas, ex creaturarum bonitate et magnitudine est investiganda; nisi enim esset bonus, nec bona potuisset producere; et nisi esset magnus, nec magna potuisset operari. *Ex operibus ineundæ probationes. Opera Creatoris utrumque testantur, et bonitatem ejus, qua bona, et potentiam, qua tanta, et quidem ex nihilo. Vel sic magna dum bona, vel sic Deus potens, dum omnia ipsius, unde et omnipotens.* (5) Dei opera ejus potentiam, bonitatem et magnitudinem testantur. Potentiam, quia producta de nihilo, solus autem Deus potest de nihilo creare; bonitatem, quia ex bonitate effectus, bonitas causæ recte colligitur, *et ita bonus dum Deus.* (6) Magnitudinem, nam *magnificentia auctoris ex operum diversitate signatur.* (7) *Quia vero nunquam Deus latebit, nunquam Deus decrit, semper intelligetur, semper audietur, etiam videbitur* (8), in suis scilicet operibus, quæ ejus existentiam adeo evidenter

(1) Tert. lib. 1. adv. Marc. 9. — (2) Tert. lib. 2. adv. Marc. 3. — (3) Tert. lib. 2. adv. Marc. 6. — (4) Tert. lib. 1. adv. Marc. 9. — (5) Tert. lib. 2. adv. Marc. 5. — (6) Tert. lib. adv. Herm. 11. — (7) Tert. lib. de An. 8. — (8) Tert. lib. 1. adv. Marc. 10.

prædicant, ut nequeat nisi culpabiliter ignorari.

3. *Nos definimus Deum primo natura cognoscendum ; dehinc doctrina recognoscendum : natura, ex operibus.* (1) Ita ex operibus patet Deus ut nequeat nisi culpabiliter ignorari. Christianus qui Deum non cognoscit neque recognoscit, inexcusabilis est, quia agit contra christianam disciplinam, quæ docet Dei cultum, et contra notitiam Dei, quam ex ejus mutuatur operibus : *Cum etiam ignorantes Dominum nulla exceptio tueatur a pœna (quia Deum in aperto constitutum, et vel ex ipsis cœlestibus bonis comprehensibilem ignorari non licet.*) (2) Trina est ignorantia : invincibilis, crassa et affectata. Invincibilis nullo studio, nullaque exercitatione et diligentia superari potest ; crassa, parum aut nihil diligentiæ adhibet, ad eam rem percipiendam, quam quis scire tenetur ; affectata, qua quis voluntarie ea ignorat quæ scire tenetur, ut sic liberius peccet. Prima totam tollit malitiam ; secunda partem malitiæ ; tertia ipsam auget, quia affectat ignorare mandatum vel prohibitum, ut præceptum omittat, prohibitum committat. Neque Christianus, neque infidelis compos rationis laborat invincibili Dei ignorantia. Non Christianus : nam *Deum quilibet opifex Christianus, et invenit et ostendit ; et exinde totum quod in Deo quæritur, re quoque assignat.* (3) Non infidelis, quia ignorantia invincibilis excusat a tota culpa. *Non tibi deputatur ad culpam quod invitus ignoras, sed quod negligis quærere quod agnoscis.* (4) Apostolus autem inexcusabiles declarat etiam Gentiles qui Deum ignorant ; etenim si homo posset inculpabiliter verum ignorare Deum, posset etiam sine culpa idola colere, et ita ratione illius invincibilis ignorantiæ excusari ab idololatria. Ut autem asseverat Tertullianus, *principale crimen generis humani, summus seculi reatus, tota causa judicii, idololatria.* (5) Quod si Deum ignorari non licet, *quanto cognitum despici periculosum est?* (6) et si idololatræ et infideles ab Apostolo inexcusabiles prædicantur, et insipientia mulctantur, eo quod *cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt, sed evanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor eorum : dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt* (7) : quanto a fortiori magis criminosi, et gravioribus digni sunt suppliciis Christiani qui *per agnitionem Dei pleniorem* (1) magis eum recognoscere et glorificare debebant ? Verum *ad Dei persuasionem* (2) existentia ejus incontestabiliter adhuc probatur.

(1) Tert. lib. 1. adv. Marc. 18. — (2) Tert. lib. de Pœn. 4. — (3) Tert. Apol. 46. — (4) D. Aug. lib. 3 de lib. Arbr. 15. — (5) Tert. de Idol. 1. — (6) Tert. lib. de Pœn. 4. — (7) Rom. 1.

III. PARS. *Creator enim ex hoc est Deus, et indubitatus Deus, quia omnia ipsius, et nihil extraneum illi.* (3) Dei existentiam non a priori, sed a posteriori evidenter probat Philosophus, tum ostendens *de testimoniis operum* (4) Deum esse primam causam efficientem, a qua cunctæ essentialiter dependent creaturæ ; tum demonstrans Deum finem ultimum ad quem cuncta ordinantur : *Sic multa in Dei gloriam dum varia.* (5) Verum omissis his rationibus metaphysicis, Dei existentia incontestabiliter probatur ex 1. Scripturarum oraculo ; 2. Creaturarum deposito ; 3. Animæ testimonio.

1. Deus suæ existentiæ *tantos habet testes quantos fecit Prophetas* (6), ut de ejus veritate nullus dubitare valeat. *Sed quo plenius et impressius tam ipsum quam dispositiones ejus, et voluntates adiremus, instrumentum adjecit litteraturæ, si qui velit de Deo inquirere, et inquisito invenire, et invento credere, et credito deservire. Viros enim justitia et innocentia dignos Deum nosse et ostendere a primordio in seculum emisit spiritu divino inundatos quo prædicarent Deum unicum esse. Quos diximus prædicatores, prophetæ de officio præfandi vocantur.* (7) Dei existentiam non minus novum quam vetus testatur Testamentum. Hanc Apostoli et Evangelistæ verbo prædicarunt, miraculis comprobarunt, et litteris consignarunt. *Voces eorum, itemque virtutes, quas ad fidem divinitatis edebant, in thesauris litterarum manent, nec istæ nunc latent.* (8) Ex Durando autem, « triplex est liber in quo Deus seipsum velut exaravit et inscripsit. » Primus, est liber creaturarum mundi ; secundus, Prophetarum et veteris Testamenti ; tertius, Evangelistarum et novi Testamenti. Primum præbuit cunctis hominibus et præsertim philosophis legendum, dicente Apostolo : « Invisibilia Dei a creatura mundi per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur. » (9) Seu, ut ait Tertullianus, *invisibilia ejus a cognitione mundi, de factitamentis intellecta visuntur.* (10) Secundum librum præbuit Judæis, dicente Ecclesiastico : *Occulta proverbiorum exquiret sapiens,*

(1) Tert. lib. 4. adv. Marc. 23. — (2) Tert. lib. de Anim. 18. — (3) Tert. lib. 1. adv. Marc. 10. — (4) Tert. lib. de Res. 2. — (5) Tert. lib. de An. 8. — (6) Tert. lib. 2. adv. Marc. 5. (7) Tert. Apol. 18. — (8) Tert. Apol. 18. — (9) Rom. 1. — (10) Tert. Lib. de Anim. 18.

et in prophetis vacabit. (1) Tertium vero obtulit Christianis et fidelibus dicente Apostolo : *Quæcunque scripta sunt ad nostram doctrinam scripta sunt.* (2) Christiani ex Evangelico instrumento Dei colligunt notitiam ; Judæi ex veteri Testamento ad illius cognitionem assurgunt ; philosophi ex creaturarum testimonio ejus cognoscunt existentiam.

2. *Habet Deus testimonia, totum hoc quod sumus, et in quo sumus.* (3) Totum hoc quod sumus Dei prædicat magnificentiam, nihil etenim magis divinam potentiam, infinitamque ejus sapientiam commendat, quam admiranda compago humani corporis. *Ipsa præcipue formæ nostræ pulchritudo Deum fatetur artificem.* (4) Totum in quo sumus, Dei magnificentiam repræsentat, quapropter Trismegistus contemplatur mundum velut librum divinitatis, et speculum divinorum in quo seipsum depingit Deus. In hoc libro studuerunt non solum Sancti, sed etiam veteres philosophi. Mundum vocitat adhuc Philo Judæus Dei templum : « Dei templum alterum summum verumque existimandum est mundus, scilicet hic universus. » (5) Quem in testimonium Dei advocat Sanctus Prosper : « Quod est testimonium quod semper Domino deservivit, et nunquam de ejus bonitate et potestate conticuit, nisi ipsa totius mundi inenarrabilis pulchritudo et enarrabilium beneficiorum ejus dives et ordinata largitio ; per quam humanis cordibus, quædam æternæ legis tabulæ præbebantur, ut in paginis elementorum et voluminibus temporum, communis et publicæ divinæ institutionis doctrina legeretur? Cœlum ergo, mare, terra, et omnia quæ in eis sunt, consono speciei suæ ordinationisque concentu, protestabantur gloriam Dei, et prædicatione perpetua majestatem sui loquebantur auctoris ; et tamen maximus hominum numerus hanc vocem non intelligit. » (6) Mundus igitur et creaturæ quæ in eo sunt, sunt Dei species et imagines, quæ nobis Dei designant pulchritudinem : *A magnitudine speciei et creaturæ, cognoscibiliter poterit Creator eorum videri.* (7) Sunt Dei specula, quæ divinas repræsentant perfectiones ; sunt sui artificis præcones, nulla est tam elinguis, quæ tacito sermone non clamitet : « Ipse fecit nos, et non ipsæ nos. » Sunt testes omni exceptione majores qui de Deo irrevocabile ferunt testimonium. *Vultis ex operibus ipsius tot ac talibus, quibus continemur, quibus sustinemur, quibus oblectamur, etiam quibus exterremur?* (1) At, proh dolor ! in sacro hoc libro, Dei existentiam non legunt impii, in perspicuo illo speculo divinas ejus non intuentur perfectiones, obturant aures ne audiant creaturarum voces, earum testimonium in dubium revocant, et Deum non venerantur quem ignorare non possunt. *Et hæc est summa delicti nolentium recognoscere quem ignorare non possunt* (2), etiam ex animæ ipsius testimonio.

3. *Vultis ex animæ ipsius testimonio comprobemus? quæ licet carcere corporis pressa, licet institutionibus pravis circumscripta, licet libidinibus ac concupiscentiis evigorata, licet falsis deis exancillata.* (3) Advocat testimonium animæ, non religione veri Dei instructæ, sed idololatriæ mancipatæ ; non virtutis studiosæ, sed vitiis deditæ, non bonis disciplinis eruditæ, sed pravis institutionibus educatæ. *Cum tamen resipiscit, ut ex crapula, ut ex somno, ut ex aliqua valetudine, et sanitatem suam potitur, Deum nominat hoc solo nomine, quia proprio Dei veri. Deus magnus, Deus bonus, et quod Deus dederit, omnium vox est. Judicem quoque contestatur illum, Deus videt, et Deo commendo, et Deus mihi reddet. O testimonium animæ naturaliter christianæ ! Denique pronuntians hæc, non ad capitolium, sed ad cœlum respicit : novit enim sedem Dei vivi, ab illo, et inde descendit.* Mirum non est quod anima christiana Dei testetur existentiam ejusque enarret perfectiones ; quia in schola religionis erudita divinas didicit perfectiones. Sed stupendum sane est quod anima idololatriæ dedita, prave erudita, sceleribus contaminata, naturaliter Deum nominet, Deum cognoscat ejusque testetur veritatem, bonitatem, magnitudinem, beneficentiam, justitiam. Tale testimonium impietatem confundit, et penitus evertit. Eodem argumento atheos pulsat aliorsum Tertullianus, et testimonium prodit animæ rudis, impolitæ, ineruditæ et inexercitæ, quæ tamen se sola absque ullo magistro Deum agnoscit et prædicat. *Consiste in medio, anima ; sed non eam te advoco, quæ scholis formata, bibliothecis exercitata, academiis et porticibus atticis pasta, sapientiam ructas. Te simplicem, et rudem, et impolitam, et idioticam compello, qualem te habent, qui te solam habent : illam ipsam de compito, de trivio, de textrino totam : imperitia tua mihi opus est, quoniam aliquan-*

(1) Cap. 19. — (2) Rom. 15. — (3) Tert. lib. 1. adv. Marc. 10. — (4) Min. in Oct. — (5) Lib. de Unit. Dei. — (6) Lib. 2. de Vocat. Gen. 1. — (7) Sap. 13.

(1) Tert. Apol. 17. — (2) Ibid. — (3) Ibid.

tulæ peritiæ nemo credit : ea exspostulo quæ tecum homini infers, quæ aut ex temetipsa, aut ex quocunque auctore tuo sentire dedicisti. Non es, quod sciam, christiana : fieri enim, non nasci soles christiana. Tamen nunc a te testimonium flagitant Christiani, ab extranea adversus tuos, ut vel tibi erubescant, quod nos ob ea oderint et irrideant, quæ te nunc consciam detineant. (1) *Non placemus Deum prædicantes hoc nomine unico unicum, a quo omnia, et sub quo universa. Dic testimonium si ita scis; nam te quoque palam et tota libertate, qua non licet nobis, domi ac foris audimus ita pronuntiare, Quod Deus dederit, et si Deus voluerit. Ea voce et aliquem esse significas, et omnem illi confiteris potestatem, ad cujus spectas voluntatem. De natura quoque Dei quam prædicamus, nec te latet Deus bonus, Deus benefacit, tua vox est. Benedicat te Deus, tam facile pronuntias quam Christiano necesse est. Hinc ergo tibi, anima, de conscientia suppetit domi ac foris, nullo irridente vel prohibente prædicare, Deus videt omnia, et Deo commendo, et Deus reddet, et Deus inter nos judicabit.* (2) Unde animæ talis de Deo notitia ? Non a christiana religione, quia illam non profitetur ; non de eruditione, quia nullis est instructa litteris : sed a natura, seu potius a Deo auctore naturæ, qui ei sui notitiam indidit, ut impii qui voces creaturarum Deum proclamantium non audiunt, testimonio ipsius animæ convincantur. *Hæc testimonia animæ quanto vera, tanto simplicia ; quanto simplicia, tanto vulgaria ; quanto vulgaria, tanto communia ; quanto communia, tanto naturalia ; quanto naturalia, tanto divina. Non puto cuiquam frivolum et frigidum videri posse, si recogitet naturæ majestatem, ex qua censetur auctoritas animæ : quantum dederis magistræ, tantum adjudicabis discipulæ. Magistra natura, anima discipula : quidquid aut illa edocuit, aut ista perdidicit, a Deo traditum est, magistro scilicet ipsius magistræ.* (3)

Stabilita Dei existentia naturali animæ testimonio, objectionem ab impiis fieri solitam adducit Tertullianus : *Sed qui ejusmodi eruptiones animæ non putavit doctrinam esse naturæ congenitæ, et ingenitæ conscientiæ tacita commissa, dicet potius diventilatis in vulgus opinionibus, publicatarum litterarum usum jam et quasi vitium corroboratum taliter sermocinandi.* (4) Huic evasioni multimode occurrit Tertullianus : 1. Animam esse omni litteratura priorem, et consequenter naturalem Dei notitiam non mutuasse a litteratura. *Certe prior est anima quam littera, et prior sermo quam liber, et prior sensus quam stylus, et prior homo ipse quam philosophus et poeta : Nunquid ergo credendum est, ante litteraturam, et divulgationem ejus, mutos ab hujusmodi pronuntiationibus homines vixisse ? Nemo Deum et bonitatem ejus loquebatur, opinor, sermo, imo nec ullus esse poterat, antequam litteræ in seculo germinassent, antequam Mercurius, opinor, natus fuisset.* 2. Unde litteræ notitiam Dei didicerunt et seminaverunt, si ante litteras, nulla mens de Deo cogitaverat? *Et unde ordo ipsis litteris contingit, nosse, et in usum loquelæ disseminarat quod nulla unquam mens conceperat, aut lingua protulerat, aut auris exceperat ?* 3. Vel anima hunc loquendi de Deo modum accepit a litteris et sententiis humanis, vel a litteris Dei et Scripturæ sacræ oraculis, vel a natura, omni litteratura anteriori; vel tandem a Deo formata est animæ conscientia. *Quid igitur vis, homo, de humanis sententiis litterarum tuarum exisse hæc in usus communis callositatem ? Crede itaque et tuis, et commentariis nostris* (1), de quibus sapientia humana mutuata est Dei notitiam. *Tanto magis crede divinis.* Scriptura enim sacra divina est, utpote a Deo revelata. *Sed de animæ ipsius arbitrio perinde crede naturæ* (2), quæ Dei testatur existentiam : *Elige quam ex his fidelibus sororem observes veritatis. Si de tuis litteris dubitas, neque Deus, neque natura mentitur. Ut et natura et Deo credas, crede animæ, ita fiet ut et tibi credas.* 4. Non solum animæ Romæ aut Athenis nutritæ, ubi litteræ et scientiæ vigent, Deum cognoscunt et Deum nominant ; sed etiam barbarorum, qui nunquam de scholis et academiis aliquid audierunt. *Vanus es, si huic linguæ soli aut Græcæ, quæ propinquæ inter se habentur, reputabis ejusmodi, ut natura universalitatem, non latinis, nec Argivis solis, anima de cœlo cadit. Omnium gentium unus homo varium nomen est : una anima, varia vox, unus spiritus, varius sonus, propria cuique genti loquela, sed loquelæ materia communis. Deus ubique, et bonitas Dei ubique,* (3) Omnes homines sunt ejusdem speciei ; cunctis animabus eadem est ratio essentialis, licet individualiter discriminentur, et diversis utantur linguis, in Dei tamen notitia et appella-

(1) Cap. 2. — (2) Tert. Lib. de Test. An. 1. — (3) Ibid. 2. — (4) Ibid. 5.

(1) Cap. 6. — (2) Ibid. — (3) Ibid.

tione naturaliter conveniunt. Modo *animam conveni, cur Deum nominat :* 1. Ut atheorum confundat impietatem ; 2. Ut otiosorum arguat ignorantiam ; 3. Ut Christianorum condemnet negligentiam, qui Deum credentes, Deum non colunt ; 4. Ut Dei ingeneret venerationem, qui cultores suos largiter præmiat.

CONCIO SECUNDA.

Christianos olim tanquam irreligiosos insequebantur Gentiles ; qui ab hac calumnia se vindicant, et ethnicos hujus criminis reos demonstrant, colentes tanquam Deos homines qui dii non erant : *Si enim non sunt dei pro certo, nec religio pro certo est ; si religio non est, quia nec dei pro certo, nec nos pro certo rei sumus læsæ religionis. At e contrario in vos exprobratio resultavit, qui mendacium colentes, veram religionem veri Dei, non modo negligendo, qui insuper expugnando, in verum committitis crimen veræ irreligiositatis.* (1) Trina potissimum ratione Gentiles erant irreligiosi : tum quia unicum negantes Deum plures affirmabant ; tum quia verum dedignantes Deum, falsos colebant ; tum quia Sanctum insequentes Deum, homines criminosissimos, tanquam deos venerabantur. Christiani econtra religiosissimi erant ; nam numerum deorum impugnantes, fictitios respuentes deos, et sceleratos homines pro diis agnoscere recusantes, Deum unicum, verum et sanctum colebant ; *et ita credendus colendusque, ut fides, ut disciplina disposita est Christianorum* (2), quæ Deum unicum, verum et sanctum adorat et colit 1. Unice ; 2. Vere ; 3. Sancte.

I. PARS. Nihil est quod tantopere præcipiat Deus ac sui cultum et adorationem, neque quod adeo prohibeat ac idololatriam et idolorum venerationem. *Ego sum, inquit, Deus tuus, qui te eduxi de terra Ægypti. Non erunt tibi dii alii præter me. Non facies tibi simulacrum eorum quæ in cœlo, et quæ in terra deorsum, et quæ in mari infra terram. Non adorabis ea, neque famulaberis eis. Ego enim sum Dominus Deus tuus.* (3) Et in Deuteronomio : *Audi, Israël, Dominus Deus tuus unus est : illi famulaberis soli.* Et hæc quidem prima per Moysem dicta sunt a Domino : *Sed et deinceps omne os Prophetarum ejusdem Dei vocibus sonat, eamdem legem suam eorumdem præceptorum instauratione cumulantis, nec aliud primum tam principaliter denuntiantis, quam ab omni factura et cultura idolorum cavere.* Hæc et alia plura præcepta Dei cultum mandantia, idololatriamque prohibentia, manifeste denotant quantum Deus sui exoptet adorationem, et quantum idololatriam aversetur : *Hinc igitur si a primordio constat et prohibitam, de tot tantisque præceptis ; et nunquam impune commissam, de tot tantisque documentis ; nec ullum tam superbum crimen apud Deum deputari, quam hujusmodi transgressionem.* Verum quantumvis sit criminosa idololatria tot præceptis prohibita, tantis punita suppliciis, Deoque odiosa et contumeliosa : Israëlitæ olim *ab illo maxime in idololatriam exorbitaverunt :* et hac tempestate sunt multi scelerosi Christiani, qui 1. Deo cultum et adorationem denegant ; 2. Idola colunt et multiplicant ; 3. Plus falsos deos quam Deum verum existimant.

1. *Bene quod omnium Deus est, cujus velimus aut nolimus omnes sumus.* (1) Nullus est homo qui ad Deum non pertineat, quique Deum ut suum auctorem colere et adorare non teneatur. Præceptum Decalogi Dei mandans cultum, non est ceremoniale aut positivum duntaxat, sed naturale, in cordibus cunctorum hominum inditum. Nullus est homo qui quamdam non habeat Dei notitiam, et qui naturaliter Deum colendum non agnoscat. At Christiani, ultra notitiam Dei naturalem divinitus illustrati sunt, *propriæ religionis pignora, qua Deum naturæ de proximo colentes* (2) summam ei deferunt adorationem. Plures sunt tamen scelerosi Christiani, qui Deum nullatenus adorant, qui diebus dominicis divino cultui dicatis nullum religionis actum præstant ; quibus idipsum exprobrari potest quod ethnicis Tertullianus : *Vos impii et sacrilegi et irreligiosi erga deos vestros deprehendimini, qui quos præsumitis esse, negligitis.* (3) Si Gentiles de impietate culpantur negligentes falsos deos ; quanto criminosiores sunt Christiani, qui verum Deum credentes, contemnunt, neque ullum religionis honorem deferunt ? *Sed apud vos quodvis colere jus præter Deum verum.* (4) Urbani erga magnates, civiles erga æquales, observantes erga principes ; nam superioribus et regibus civilem exhibent cultum, et religiosum Deo denegant : et quod est deflendum magis, neglecto cultu veri Dei, idola colunt et falsos deos multiplicant.

(1) Tert. Apol. 24. — (2) Tert. Apol. 23. — (3) Tert. Scorp. 2.

(1) Tert. Apol. 24. — (2) Tert. L. de Cor. Mil. 7. — (3) Tert. Apol. 13. — (4) Tert. Apol. 24.

2. *Quod colimus Deus, unus est.* (1) Tanta est idololatriæ cum atheismo connexio et affinitas, ut plurium deorum affirmatio, sit unius Dei veri omnimoda negatio. Nam, ut profunde ratiocinatur Tertullianus, *proinde Deus cum summum magnum sit, recte veritas nostra pronuntiavit : Deus si non unus est, non est. Non quasi dubitemus esse Deum, dicendo : Si non unus est, non est : sed quia quem confidimus esse, id eum definiamus esse, quod si non est, Deus non est; summum scilicet magnum. Porro summum magnum unicum sit necesse est. Ergo et Deus unicus erit. Non aliter Deus, nisi summum magnum, nisi parem non habens : nec aliter parem non habens, nisi unicus fuerit.* (2) Ratio Dei unitatem evidenter demonstrat, religio adhuc eamdem veritatem perspicue ostentat; alias *cultura ejus in anceps deduceretur. Ecce enim duos intuens deos, tam pares quam duo summa magna, quid facerem si ambos colerem? Vererer ne abundantia officii, superstitio potius quam religio existimaretur; quia duos tam pares, et in altero ambos possem in uno demereri : hoc ipso testimonio præstans parilitati et unitati eorum dum alterum in altero venerarer, dum in uno mihi duo sunt. Si alterum colerem, æque recogitarem ne suffundere viderer numeri vanitatem, sine differentia supervacui, hoc est, tutius censerem neutrum colendum, quam alterum cum scrupulo colendum, aut ambos vane.* (3) Inde colligendum est cum Lactantio Firmiano : « Si natura non patitur ut sint unius hominis plures patres, etiam multos colere deos contra naturam est, contraque pietatem. » (4) Romani tamen Gentiles contra naturam et pietatem plures colebant deos : *Nec ego per singulos decurram, tot ac tantos, novos, veteres, barbaros, Græcos, Romanos, peregrinos, captivos, adoptivos, proprios, communes, masculos, feminas, rusticos, urbanos, nauticos, militares.* (5) Otiosum esset singulos persequi, et eorum officia quam varia fuerint referre. Neque solum Gentiles fuerunt idololatriæ dediti, falsosque multiplicaverunt deos, sed etiam Christiani peccando idololatriam committunt : *Nam etsi suam speciem tenet unumquodque delictum, et si suo quoque nomine judicio destinatur, in idololatriæ tamen crimine expungitur.* (6) Nullum est peccatum in quo idololatria non reperiatur, ut fuse demonstrat Tertullianus : nam *cum universa delicta adversus Deum sapiant, nihil autem quod adversus Deum sapiat non dæmonis et immundis spiritibus deputetur, quibus idola mancipantur, sine dubio idololatriam admittit, quicunque delinquit, id enim facit quod ad idolorum mancipes pertinet*, totque deos multiplicat quot sunt objecta in quibus finem suum ultimum collocat. *Omnia igitur colit humanus error, præter ipsum omnium conditorem.* (1) Ambitiosus honorem colit; libidinosus venereas voluptates; avarus divitias; iracundus vindictam, et quivis peccator ea in quibus suam constituit felicitatem : *Plerique idololatriam simpliciter existimant his solis modis interpretandam; si quis aut incendat, aut immolet, aut polluceat, aut sacris aliquibus, aut sacerdotiis obligetur : At enim Dominus quam extensius ista disponat certi sumus : alioquin in modico consisteret, et diaboli ingenium de malitia, et Dei Domini de disciplina, qua nos adversus diaboli latitudines munit, si in his tantum delictis judicaremur, quæ etiam nationes decreverunt vindicando.* (2) Idololatria non solum est in manifestis recognoscenda, dum idolum ex ligno, vel ex marmore, vel ex ære, vel ex argento et auro, vel ex aliqua alia materia ab artifice fabricatum, adorandum proponitur. *Quando et sine dubio idololatria fiat.* (3) Duplex est idolum : aliud exterius et materiale, manu formatum artificis; aliud interius, in mente conceptum, voluntate peccatoris recognitum, quodve sine idolo externo et materiali, ad idololatriam sufficit. *Idolum aliquandiu retro non erat priusquam hujus monstri artifices ebullissent, sola templa et vacuæ ædes erant, tamen idololatria agebatur, non in isto nomine, sed in isto opere.* Sicut autem antiquitus sine externis idolis agebatur idololatria, ita *et hodie extra templum et sine idolo agi potest*, et criminosi Christiani vitiis dediti, Deum sibi debito honore defraudant, quem vitiorum suorum objectis injuste deferunt, *fraudis conditio ea est, opinor, si quis alienum rapiat, aut alii debitum deneget, et utique erga hominem admissa fraude maximi criminis nomen est : at enim idololatria fraudem Deo facit, honores illi suos denegans, et conferens aliis, ut fraudi etiam contumeliam conjungat.* (4) Peccator erga Deum fraudem et contumeliam committit. Fraudem, summum Deo non reddens cultum; contumeliam, debitum latriæ cultum deferens rebus quas colit. Quia vero *caput injustitiæ idololatria est* (5), quanta, quæso,

(1) Tert. Apol. 17. — (2) Tert. L. 1. adv. Marc. 3. — (3) Tert. L. 1. adv. Marc. 5. — (4) L. de Ver. Sap. cap. 3. — (5) Tert. Apol. 10. — (6) Tert. L. de Idol. 1.

(1) Cap. 4. — (2) Cap. 3. — (3) Cap. ibid. — (4) Cap. 1. — (5) Cap. 3.

peccatoris injustitia, qui plus falsos deos, quam verum Deum existimat?

3. Deus est summum magnum unicum, singulare et principale. Unicum *non aliter Deus nisi summum magnum, nec aliter summum magnum, nisi parem non habens; nec aliter parem non habens nisi unicus fuerit.* (1) Singulare etiam : *ex defectione æmuli solitudinem quamdam de singularitate præstantiæ suæ possidens* (2) : quid est autem singulare, *nisi cui nihil adæquabitur?* (3) Tandem principale : at *quid principale, nisi quod super omnia, quod ante omnia, et ex quo omnia?* Attamen criminosus peccator summum magnum parem non habens, summum magnum singulare, cui nihil potest adæquari, summum magnum singulare et principale quod est supra omnia, minus quam falsos Deos existimat, impieque suis vitiis et diabolo postponit. *Nonne, quod dicere quoque periculosum est, diabolum Domino præponit* (4), qui cum sit unus Deus, est unice colendus, et cum sit verus Deus, est vere adorandus.

II. PARS. *Quid ergo de cæteris ingeniis vel etiam viribus fallaciæ spiritalis edisseram?* (5) Nam dæmon furatus divinationem, mira et prodigia operatus, morbos et ægritudines curavit, in simulacris oracula edidit, admirandam prorsus potentiam ostendit, aliaque multa præternaturalia patravit, *ut numina lapides crederentur; et Deus verus non quæreretur.* Verum depulsis disciplina et fide christiana falsis numinibus, solus, unicus et verus Deus prout decet vere est adorandus. Nam cognito Deo, ejusque veritate reperta, *quid amplius homini necessarium quam cura in Deum verum?* (6) Hæc autem religiosa cura in Deum verum tria complectitur : 1. Mentis cognitionem; 2. Voluntatis dejectionem; 3. Humilem corporis compositionem.

1. *Nos si forte integrum et totum Deum colimus* (7), ejus majestatem agnoscere studeamus, nam cultus existimationem importat ejus qui colitur; existimatio autem a cognitione habetur : *Cum omnis vitæ bonæ via in vera religione sit constituta, in qua unus Deus colitur, et purgatissima pietate cognoscitur* (8); verum, ut bene animadvertit Tertullianus, quantumvis mentis et fidei attollat oculos Christianus, nunquam Deum cognoscet quantum cognoscibilis est : quia eum vis *magnitudinis et notum hominibus objicit et ignotum.* (1) Quantumvis Deum humana mens existimet, nunquam tantum existimabit quantum æstimabilis est. Nam *Deus inæstimabilis est, etsi humanis sensibus æstimetur : ideo verus et tantus est.* Quantumvis homo Deum laudet, nunquam tantum laudabit, quantum laudabilis est; nam *et quis magnificabit eum?* (2) Lectio tigurina habet : *Quis Deum extollet pro dignitate?* Quis laudem Deo dignam pronuntiabit? Nam *pene quod de Deo dicitur, eo ipso jam indignum est, quod potuit dici : nam cujus laudi non sufficit obstupescens conscientia, quomodo sufficit loquens lingua?* (3) Cum lingua sit mentis interpres, quomodo poterit digne Deum laudibus prædicare, quem nequit mens perfecte cognoscere? *Certe hoc est Deus quod cum dicitur non potest dici; cum æstimatur non potest æstimari; cum definitur, ipsa definitione crescit* (4) : quia neque a supremis seraphinis potest cognosci, æstimari et laudari, quantum est agnoscibilis, æstimabilis et laudabilis · Nam, ut ratiocinatur D. Cyprian. *Quidquid audiri, vel videri, vel sciri potest, non convenit majestati : hebes est in hac consideratione omnis acies sensuum, et caligat aspectus.* (5) Adeo sublimissima augusta Dei excellentia, ut omnem visum, auditum et scientiam longe superet, hymnusque omnis ore humano prolatus, quantumvis facunde loquax, putetur divinæ laudis silentium : *Te decet hymnus Deus in Sion.* (6) D. Hieron. legit : *Tibi silentium laus Deus in Sion.* Vel quia eximium quoddam laudis est genus animi silentium, numen tacite et demisse venerantis. Hoc autem silentium oritur ex profundissima reverentia immensæ Dei majestatis, coram qua loqui non audet. Vel potius facundia in divinis laudibus multo uberior et effusior, tacita est, multa est, silentium est, quia cultior panegyris et exaggeratior laus, cum immensam Dei perfectionem non adæquet, neque divinæ laudis elogium plene assequatur, silentii vocabulum promeretur. *Virtus Dei opinione non clauditur, nominibus non enuntiatur, arctus est ad id sensus noster, ingenium hebes, sermo mutus.* (7) Cujus rationem prodit Regius Vates : *Magnus Dominus et laudabilis nimis, et magnitudinis ejus non est finis.* (8) Quem locum sic expendunt Patres græci : « Quid autem est laudabilis? Encomiis dignus, idque non simplici ratione, sed valde nimis. Quam sit laudabilis, quam sit potens, verbis exprimi

(1) Tert. L. 1. adv. Marc. 3. — (2) Cap. 4. — (3) Tert. L. adv. Herm. 4. — (4) Tert. L. de Pœn. 3. — (5) Tert. Apol. 22. — (6) Tert. L. 2. adv. Marc. 1. — (7) Tert. Apol. 16. — (8) D. Aug. Lib. de ver. Relig. 1.

(1) Tert. Apol. 17. — (2) Eccli. 43. — (3) D. Greg. Lib. 9. Mor. 5. — (4) Greg. Naz Orat. 49 — (5) In Prol. L. de Oper. Cardin. — (6) Psal. 64. — (7) D. Hilar. — (8) Psal. 144.

non potest : quapropter subjunxit. Et magnitudinis ejus non est finis. Hæc, inquit magnitudo incomprehensibilis est, super omnem comprehensionem. » Eumdem locum sic adhuc elucidat Rabanus Maurus : « Miranda complexio, vera prædicatio, sic laudare Dominum, ut quantum est magnus non æstimes explicandum, sensus enim totius creaturæ deficit, et ad illa retractio semper excrescit. Nam sicut nullo loco clauditur, ita neque eloquentia quamvis amplissima, ejus potest præconia terminare : virtus inexplicabilis, pietas incomprehensibilis, sapientia ineffabilis, cujus vera definitio, finem in laudibus non habere. » (1)

Verum si Deus est laudabilis nimis, si magnitudo ejus nequit ab hominibus digne laudari, cur eos stimulat Propheta? *Laudate eum secundum multitudinem magnitunis ejus?* (2) Quod expostulat Propheta potest uno ex his quatuor modis exsequi : 1. Sic Deum laudent homines non quantum est laudabilis, quia sic est major omni laude: *Benedicite Dominum, exaltate illum quantum potestis : major est enim omni laude* (3); sed quantum possunt illum laudare : « Quomodo fieri potest ut laudes eum secundum multitudinem magnitudinis ejus? Non hoc dicit, quod laudem afferre possis, quæ magnitudini ejus respondeat, sed quantum, inquit, potest anima comprehendere multitudinem magnitudinis ejus, tantam et talem offer quantum tibi conceditur, qualem par est offerre tam magno Deo. Vidisti mentem inflammantem, quæ contendit propriam superare imbecillitatem? » (4) In Deo laudando admiramur propriam superare imbecillitatem. Vel 2. Laudemus Deum secundum multitudinem magnitudinis ejus, multa ejus attributa encomiis commendando; quomodo, ut dixi ex Tertulliano, totum et integrum Deum colimus. Vel 3. Exoptando ut cunctæ creaturæ quæ sunt in mundo, Dei magnalia prædicent ; et hac ratione Apostoli post acceptum in die Pentecostes Spiritum Sanctum loquebantur variis linguis magnalia Dei. *Ut viri sancti peregrino sermone loquerentur, providentia divinitatis factum est ut quia ad magnificandum Deum una loquela non sufficit, per plures linguas mentis devotio solveretur.* (5) Vel 4. Uniendo suas laudes cum Beatorum elogiis, qui Deum incessabiliter laudant, et nunquam ab ejus laude cessabunt. *Cum non sit finis magnitudinis, secundum eam laudatur Deus, cum sine fine laudatur.* (1) Verum quia nec omnium creaturarum linguæ, nec æterna a parte post Beatorum laus nequit laudare Deum quantum est laudabilis, justus lætatur considerans Deum semetipsum perfecte laudantem, quem voluntatis dejectione veneratur.

3. Nam *Domino cognito* (2) per rationis et fidei lumen cultus ei latriæ deferendus est: *Nos Deo servitutem, quæ et latria græce dicitur debemus.* (3) Tot enim sunt species adorationis seu cultus quot sunt species excellentiæ. Honor debetur rei propter ejus excellentiam. Tres autem sunt excellentiæ species. Prima est excellentia divina et infinita ; secunda est excellentia humana, naturalis et civilis, quæ in humanis virtutibus, dignitatibus et gradibus consistit ; tertia est excellentia creata quidem, sed supernaturalis, quæ in donis gratiæ et gloriæ sita est. Cuilibet excellentiæ debetur veneratio proportionata. Excellentiæ humanæ, naturali et civili, debetur honor et cultus civilis. Hoc cultu honorantur præceptores, magistratus, principes, parentes. Excellentiæ creatæ et supernaturali debetur cultus supernaturalis, qui dicitur Dulia. Hoc cultu honorantur Sancti. Excellentiæ divinæ debetur summus latriæ cultus, qui soli Deo competit, neque potest deferri creaturæ quantumvis donis naturæ et gratiæ sublimatæ. Et quia *voluntas facti origo* (4), cultus Deo exhibitus, principaliter in voluntatis dejectione situs est, admittit tamen humilem corporis dispositionem tanquam signum internæ adorationis.

3. *Dominum simul inspexeris, reverearis.* (5) Adoratio tres complectitur actus: 1. Actum intellectus, quo alicujus excellentia apprehenditur ; 2. Actum voluntatis, quæ se dejicit, ejusque excellentiam et suam protestatur subjectionem ; 3. Per actum corporis externum, ut capitis inclinationem, genuflexionem, vel aliquod aliud signum subjectionis. Essentia adorationis non consistit in actu intellectus : multi enim cognoscunt Deum qui Deum non colunt, sed offendunt. *Cæterum quid te cognovisse interest, cum iisdem incubas quibus retro ignarus?* (6) Neque etiam consistit in signis venerationis corporeis, quæ fieri possunt derisorie. Sic milites et Judæi illudentes Christo genuflectebant : sed consistit in interiori voluntatis adoratione qua *corde et animo suspicitur* (7) Deus. Quia tamen voluntas est potentia cæca, quæ non fertur in incognitum, intellectus

(1) In cap. 43. Eccles. — (2) Psal. 150. — (3) Eccli. 43. — (4) Theodorus Heracleota in Comment. Græc. Pat. — (5) D. D. Ambr. Serm. 75.

(1) Strab. Fuld. — (2) Tert. Lib. de Pœn. 3. — (3) D. August. L. 10. de Civ. 4. — (4) Tert. Lib. de Pœn. 3. — (5) Tert. L. de Pœn. 6. — (6) Tert. L. de Pœn. 6. — (7) Tert. ibid.

cognitio debet præcedere, et demonstrare voluntati excellentiam Dei, quem debet adorare. Et quia homo est corpore et anima compositus, accepitque a Deo tum animam tum corpus, æquissimum est ut anima et corpore Deum adoret : siquidem religio quæ docet Dei cultum, *prosternendi et humilificandi hominis disciplina est.* (1) Hoc enim externo signo denotatur interna voluntatis adoratio ; qua sese dejecit ante Deum, eumque supremo latriæ cultu adorat, tanquam suum auctorem, finem ultimum, summum et infinitum bonum. At *Socratis sententia est, Deum sic coli oportere quomodo se colendum ipse præcepit.* (2) Deus autem vult sancte coli.

III. PARS. In Deo est *census totius sanctitatis et majestatis.* (3) Summa Dei majestas est supremo latriæ cultu adoranda, et infinita ejus sanctitas est sancte veneranda. Sancte autem colitur Deus, 1. Sanctæ virtutis operatione ; 2. Divinæ sanctitatis imitatione ; 3. Sancti sacrificii oblatione.

1. *Consideremus itaque, benedicti, cœlestem Christi Domini sophiam, imprimis, de præcepto secrete adorandi : quo et fidem hominis exigebat, ut Dei omnipotentis et conspectum et auditum sub tectis et in abditis etiam adesse confideret ; ut quem audire et videre fideret, ei soli religionem suam offerret.* (4) Ubique colendum Deum docet Tertullianus : quomodo autem colendus sit, declarat D. Augustinus : *Desideras breviter aperiri, atque in sermonem brevem colligi, quonam modo colendus sit Deus? Respondeo : Fide, spe et charitate colendum.* (5) Licet latria qua colitur Deus sit virtus quædam specialis et moralis, D. tamen Augustinus eam contemplatur tanquam generalem virtutem ex tribus theologicis virtutibus conflatam. Nam sicut prudentia et charitas sunt virtutes speciales, quia speciale habent objectum, et tamen simul sunt aliquo modo generales, quia dirigunt aut ordinant actus omnium virtutum, ita latria est specialis virtus, quia Dei honor, est speciale ejus objectum, et tamen simul est generalis, quia ad honorandum Deum cunctarum virtutum utitur actibus, præsertim fidei, spei et charitatis. Summus etenim honor Deo defertur, cum per fidem protestamur eum esse primam veritatem : per spem, esse potentissimum, et per charitatem summum bonum. Idcirco fides, spes, charitas sunt virtutes theologicæ, quia earum actus circa Deum versantur. Latria vero est virtus moralis et religionis, quia circa actus virtutum etiam theologicarum versatur, et ita Deus est objectum actuum fidei, spei et charitatis ; actus vero fidei, spei et charitatis, sunt objectum latriæ.

Ut autem sancte virtutum actibus colatur Deus, duo sunt homini necessaria : unum, ut sit a crimine absolutus ; aliud, ut Deus propter semeptisum colatur. Homines criminosos *profanos cultores* (1) vocitat Tertull. *Vera religio est qua se uni Deo anima, unde se peccato velut abruperat, reconciliatione religat.* (2) Eorum vero qui propter aliud et non propter Deum colunt, vanum nuncupat cultum : *quanquam vana cultura.* (3) Quia scilicet ad ultimum non refertur finem. Fides credit divinæ veritati ; spes divinæ misericordiæ innititur; charitas divinam bonitatem propter semetipsam diligit, et latria Deum propter semetipsum colit. *Hoc affectu et desiderio colendus est Deus, ut sui cultus ipse sit merces. Nam qui Deum ideo colit ut magis aliud quam ipsum promereatur, non Deum colit, sed id quod assequi concupiscit.* (4) Cur autem Deus propter se est colendus? *Quia hoc colitur quod diligitur, et Deus rebus omnibus major et melior invenitur : ideo plus diligendus est omnibus, ut colatur.* (5) Qui ordinato hoc cultu Deum veneratur, mercede non frustrantur. *De cultu Dei mercedem non habebimus? Habebimus plane, sed ipsum Deum quem colimus. Ipse nobis merces erit, quia videbimus eum sicuti est.* (6) Sic abunde remunerat Deus eos qui eum virtute venerantur, ejusque sanctitatem imitantur.

2. *Estote sancti sicut et ille sanctus.* (7) Non immerito Ecclesia nuncupatur sancta, quia Deum sanctum colit, et cuncta ejus membra sanctitate splendescere tenentur. Ecclesia est aut triumphans in cœlo, aut militans in terra ; utraque de sanctitate commendatur. Triumphans quidem, nam, ut fatur Tertullianus, *tota illa Ecclesiæ candida, de sanctitate conscribitur.* (8) Militans etiam, quare Christiani qui eam componunt, dicuntur *sanctitatis viri.* (9) Plura sunt quæ eos ad sanctitatem stimulant. Maxime sanctitas Dei quem colunt, *quæ propria natura est ejus.* (10) Ut autem docet D. Gregorius Nyssenus, *Christianismus est imitatio divinæ natu-*

(1) Tert. L. de Pœn. 9. — (2) D. August. L. de Consens. Evang. c. 18. — (3) Tert. L. adv. Valent. 7. — (4) Tert. L. de Orat. 1. — (5) In Enchir. c. 2.

(1) Tert. Apol. 21. — (2) D. Aug. L. de Quant. Anim. 36. — (3) Tert. ibid. — (4) D. August. L. de Ver. Inno. c. 20. — (5) D. Aug. in Ps. 77. — (6) D. August. in Ps. 8. — (7) Tert. L. de Mon. 3. — (8) Tert. L. 1. ad Ux. 7. — (9) Tert. L. de Idol. 18. — (10) Tert. L. de Mon. 3.

ræ (1), et ita verus Dei cultor, ejus est imitator. Ut enim ratiocinatur D. Augustinus, *illum religione colas, quem imitari velis, cum religionis summa sit imitari quem colis.* (2) Qui colunt Deum coluntur a Deo; quod quomodo fiat belle declarat D. Augustinus: « Colimus Deum et colit nos Deus. Sed sic Deum colimus, ut non eum meliorem faciamus. Colimus enim adorando, non arando: ille autem colit nos tanquam agricola agrum. Quod ergo ille nos colit, meliores nos reddit : quia et agricola agrum colendo, meliorem facit, et ipsum fructum in nobis quærit, ut eum colamus. Cultura ipsius est in nos, quod non cessat verbo suo exstirpare mala semina de cordibus nostris, aperire cor nostrum tanquam aratro sermonis, plantare semina præceptorum, exspectare fructum pietatis. Cum enim istam culturam sic acceperimus in cor nostrum, ut eum bene colamus, non existimus ingrati agricolæ nostro, sed fructum reddimus quo gaudeat, et fructus noster, non illum ditiorem facit, sed nos beatiores. » (3) Idem prosequitur adhuc argumentum, ostendens quomodo colat Deus homines et præmiet colentes se. « Magna res, Fratres charissimi, hæreditas Dei sumus, et hæreditas nostra ipse est : quia colimus eum, et colit nos, nulla est illi injuria quia colit nos. Quia si nos colimus, colimus eum ut Dominum nostrum ; colit nos ut agrum suum. Si fructum damus, parat horreum : sed si sub tanto cultore steriles esse voluerimus, ut pro frumento spinas proferamus, nolo dicere quod sequitur. » (4) Dicit quidem D. Augustinus præmium eorum qui Deo cultori sanctitatis afferunt fructus, quibus eum colunt, sed non vult dicere supplicium eorum qui nullum fructum cultori Deo afferunt. Utrumque belle declarat Tertullianus : *Dei quidem cultores apud Deum semper, superinduti substantia propria æternitatis : profani vero, et qui non integre ad Deum, in pœnam æque jugis ignis, habentes ex ipsa natura ejus, divina scilicet, subministrationem incorruptibilitatis.* (5) Supplicium æternum est pœna præparata iis qui Deum non colunt, beatitudo vero æterna, merces eorum qui Deum colunt sancti sacrificii oblatione.

3. *Sacrificamus, sed Deo nostro.* (6) Sacrificium soli Deo potest offerri : *Templum, sacerdos et sacrificium, et omnia quæcunque ad hæc pertinentia, nonnisi uni vero Deo debent exhiberi : et cum hæc Deo exhibentur secundum ejus inspirationem, vera religio est.* (1) In trina lege, naturali, mosaica et evangelica, sibi voluit Deus offerri sacrificia, fuereque homines qui hunc ei religionis exhibuerunt cultum. In lege naturali brevi tempore post mundum conditum : *Sobolem Adami Abel offerentem sibi sacrificia laudavit Deus.* (2) In lege mosaica, sibi offerri sacrificia mandavit Deus, ut populum israëliticum idololatriæ pronum, ab illa avocaret, et cultui suo adstringeret : *Sed illam Dei industriam sentiat, qua populum pronum in idololatriam, ejusmodi officiis religioni suæ voluit adstringere, quibus superstitio seculi agebatur, ut ab ea avocaret illos.* (3) In lege evangelica, sacrosanctum Missæ sacrificium ubique Deo offertur, ut ipsemet declarat per os Malachiæ prophetæ : *In omni loco sacrificium nomini meo offertur.* (4).

Sicut autem Deo offerre sacrificia vera religio est; *cum autem dæmonibus secundum eorum impiam superbiam, noxia superstitio est.* (5) Res autem idololatriæ erant in quadruplici differentia : 1. Sacerdos : *Plane ad sacerdotium et sacrificium non ibo, proprium enim idoli officium est.* (6) 2. Ministrantes : *si merum quis sacrificanti tradiderit, imo si verbo quoque aliquo sacrificio necessario adjuverit, minister habebitur idololatriæ.* 3. Suppeditantes vel consilium, vel sumptum ad sacrificia idolis dicanda: *Sed neque consilio, neque sumptu, aliave opera, in ejusmodi fungar.* 4. Assistentes : *Si propter sacrificium vocatus assistam, ero particeps idololatriæ.* Et quia contrariorum eadem est ratio, uti participes sunt idololatriæ, non solum sacerdotes qui idolis sacrificant ; non solum qui sumptus suppeditant; non solum qui sacrificio ministrant, sed etiam assistentes ; sic participes sunt religionis veri Dei sacerdotes qui augustissimum Eucharistiæ offerunt mysterium : ministrantes, qui sacerdotem sacrificantem adjuvant, templa ædificantes, vasa sacra, ornamenta cultui divino dicata, subministrantes, tandem Missæ assistentes.

Verum *aram Dei mundam proponi oportet* (7); et qui sacrificat, et qui ministrat, et qui assistit, et qui templa Dei ditat, debent duplici nitere munditia, et puritate conscientiæ, et puritate intentionis, ut sa-

(1) Tract. Quid Christ. profes. sibi velit. — (2) Lib. 18. Civ. 17. — (3) Serm. 59. de Verb. Dom. — (4) Serm. 5. de Verb. Dom. — (5) Tert. Apol. 48. — (6) Tert. L. ad Scap. 2.

(1) D. Aug. Ep. 49. ad Deo gratias. Qu. 3. — (2) Tert. L. adv. Jud. 2. — (3) Tert. Lib. 2. adv. Marc. 18. — (4) Tert. L. 3. adv. Marc. 22. — (5) D. August. ibid. — (6) Tert. L. de Idol. 16. — (7) Tert. L. 1 ad. Ux. 7.

crificium mundum digne valeant offerre. Et quia Deum colere non possumus nisi ipse prius colat nos, postulemus ab illo divino cultore gratiam, ut *serviamus illi in sanctitate omnibus diebus.* (1)

CONCIO TERTIA.

Salva *sit Deo et auctoritas et substantia: quia solus et primus auctor est, et Dominus omnium censeatur.* (2) Sese Dominum demonstravit Deus legem imponendo hominibus, quos libertate donaverat et obsequii capaces effecerat. Clemens Alexandrinus (3) trinum distinguit Decalogum. Primum cœli, quod Dei majestatem prædicat; secundum terræ, ex elementis compositum, in quo divinæ perfectiones velut in paginis leguntur; tertium legis, quæ licet fuerit data Judæis in monte Sinai, est tamen naturaliter impressa cunctorum hominum cordibus. *Quæris igitur legem? Habes communem istam in publico mundi, in naturalibus tabulis, ad quas et Apostolus solet provocare, ut cum ad Romanos, natura facere dicens nationes ea quæ sunt legis; et legem naturalem suggerit, et naturam legalem.* (4) Naturaliter enim homines norunt Deum adorandum et præcepta ejus observanda, facienda bona quæ præcipit, fugienda mala quæ prohibet. *Domino enim cognito, ultro spiritus a suo auctore respectus, emergit ad notitiam veritatis, et admissus ad dominica præcepta, ex ipsis statim eruditur, id peccato deputandum a quo Deus arceat.* (5) Neque solum peccat, qui a Deo prohibita committit, sed etiam qui ejus mandata libenter et per contemptum omittit. Homo divina præcepta sive affirmativa, sive negativa servare tenetur. *Custodiæ officium, conscientiæ officium est.* (6) Quapropter, Christiane, *esto religiosus in Deum?* (7) legi ejus humiliter obtempera. Tria sunt quæ te ad ejusmodo observantiam inducunt: 1. Præcipientis auctoritas; 2. Legis bonitas; 3. Obsequentis utilitas.

I. PARS. *Ad exhibitionem obsequii, prior est majestas divinæ potestatis. Prior est auctoritas imperantis.* (8) Sicut nulla est majestas divinæ comparanda, sic nulla est auctoritas ei assimilanda. *Nullus ei similis in legislatoribus.* (9) A mundi exordio, Deus suam potestatem et auctoritatem demonstravit. Potestatem, producendo de nihilo cœlum et terram. Quod innuit Moyses dicens quod Deus in principio creavit cœlum et terram. Etenim *principii vocabulum potestativum capit principatum: in principatu enim et in potestate Deus fecit cœlum et terram.* (1) Auctoritatem etiam demonstravit, imponendo homini legem. *Porro si legis imponendæ ratio præcessit, sequebatur etiam observandæ.* (2) Observanda sane erat lex a Deo protoparenti imposita, observanda adhuc lex nepotibus ejus data: quia 1. Dominus habens auctoritatem præcipit; 2. Per semetipsum præcipit; 3. Hortando ad obsequium, præcipit.

1. *Dominus Dei est cognomen.* (3) Qui Dei obsequuntur mandatis, illum tanquam Dominum cognoscunt: *Quid enim est aliud esse sub Domino, nisi esse sub præcepto?* (4) Immo ipsemet Deus ut homines ad legis observantiam induceret, se Dominum declarat: *Ego Dominus: leges meas custodite.* (5) Inde concludit D. Cyrillus: *Soli cognoscere Dominum dicuntur, qui viam mandatorum ejus perambulant.* Qui vero Dei contemnunt præcepta, Deum Dominum non agnoscunt, similes Pharaoni cui dixit Moyses a Deo deputatus: *Hæc dicit Dominus Deus Israël: Dimitte populum meum.* (6) At Pharao populum nolens dimittere, nec Deo obsequi, arroganter respondit: *Nescio Dominum, et Israël non dimittam.*

Tertullianus magnum agnoscit discrimen inter hæc duo nomina, Deus et Dominus. Deus nomen est substantiæ, Dominus nomen potestatis; Deus est ab æterno, Dominus in tempore: quia cum referatur ad res quæ ejus subduntur potestati, cum hæ res fuerint tantum in tempore, Domini nomen Deo duntaxat in tempore competit. *Dei nomen dicimus semper fuisse apud semetipsum, et in semetipso, Dominum vero non semper: diversa enim utriusque conditio. Deus substantiæ ipsius nomen, id est, divinitatis; Dominus vero, non substantiæ, sed potestatis: substantiam semper fuisse cum suo nomine, quod est Deus, postea Dominus, accedentis scilicet rei mentio. Nam ex quo esse cœperunt in quæ potestas Domini ageret, ex illo per accessionem potestatis, et factus et dictus est Dominus.* (7) Quod comparatione patris et judicis explicat. Nam nec est pater hominum antequam existant homines, neque judex antequam sit delictum quod

(1) Luc. 19. — (2) Tert. Lib. adv. Herm. 5. — (3) Strom. 6. — (4) Tert. L. de Cor. Mil. 6. — (5) Tert. L. de Pœn. 5. — (6) Tert. L. adv. Valent. 1. — (7) Tert. Apol. 34. — (8) Tert. L. de Pœn. 4. — (9) Job. 36.

(1) Tert. L. adv. Herm. 19. — (2) Tert. L. 2. adv. Marc. 4. — (3) Tert. Apol. 34. — (4) D. August. Serm. 34. de Temp. — (5) Exod. 20. — (6) Exod. 5. — (7) Tert. L. adv. Herm. 3.

puniat : *Quia et pater Deus est, et judex Deus est; non tamen ideo pater et judex semper, quia Deus semper. Nam nec pater potuit esse ante filium, nec judex ante delictum. Fuit autem tempus cum et delictum et filius non fuit: quod judicem, et qui patrem Deum faceret. Sic et Dominus non ante ea quorum Dominus existeret, sed Dominus tantum futurus quandoque, sicut pater per filium, sicut judex per delictum, ita et Dominus per ea quæ sibi servitura fecisset.* Fuit autem Deus ab æterno, Dominus et judex in actu primo, in actu autem exercito, fuit tantum Dominus dum potestatem suam in hominem præsertim exercuit : Deus namque improprie dicitur Dominus creaturarum irrationalium, quæ cum libertate careant, proprie non sunt obedientiæ capaces. Quia vero homo est libertate præditus, obsequii proprie est capax, ideoque Deus hominis proprie est Dominus. Quod innuit Moyses mundi describens creationem. Nam cum de productione cœli, terræ et lucis loquitur, Dei tantum facit mentionem, loquens autem de hominis formatione, nomini Dei Domini addit titulum. Quod acute animadvertit Tertullianus : *Et dixit Deus, et fecit Deus, et vidit Deus, et nusquam adhuc Dominus. At ubi universa perfecit, ipsumque vel maxime hominem qui proprie Dominum intellecturus erat, Dominus etiam cognominatur. Tunc etiam Dominus nomen adjunxit : Et accepit Deus Dominus hominem quem finxit. Et præcepit Dominus Deus. Et exinde Dominus, qui retro Deus tantum, ex quo habuit cujus esset. Nam Deus sibi erat, rebus autem tunc Deus, cum et Dominus.* (1) Merito sacer textus Deum non creaturarum irrationalium, sed hominis tantum Dominum nominat. Gloriosum valde non est dominari creaturis ratione et libertate destitutis, sed multum est honorabile imperare subditis intellectu et libero arbitrio præditis, qui Domini sui agnoscunt dignitatem, et mandatis ejus spontaneum præstant obsequium. Perfecta dominatio, ait D. Chrysostomus (2), non consistit in abundantia argenti, auri, unionum, neque in numerosis gregibus, sed in imperio supra subditos, qui sponte et libere obsequantur. Quare licet Deus sit omnium creaturarum Deus, proprie tamen Dominus est Angelorum et hominum, qui mandatis ejus ultro et libenter obtemperant. Quod probe sciens dæmon in tentando protoparente, Domini nomen tacuit. Dixit quidem : Cur præcepit Deus? sed non, cur præcepit Dominus? Etenim si ita locutus fuisset, revocasset ad memoriam Adami, et Dei dominationem et suam subjectionem, respondissetque tentatori : Præcepit nobis; quia Dominus habet auctoritatem præcipiendi, et quia nos sumus ejus imperio subditi, debemus obtemperare Domino, qui habet jus imperandi, et qui per semetipsum præcipit.

(1) Tert. L. adv. Herm. 3. — (2) Hom. 36. in Matth.

2. *Nec pluribus de obsequii exhibitione debita a nobis Domino Deo.* (1) Satis est ad obsequium præstandum scire quod Dominus qui præcepit, Deus est, *Deus est qui præcepit, ne quæras amplius.* (2) Reges terræ ut majorem præbeant suis legibus auctoritatem, in initio dignitatis suæ inserunt titulos. Sic suis satrapis scribit Assuerus : *Rex magnus Artaxerxes ab India usque ad Æthiopiam centum viginti septem provinciarum principibus, et ducibus qui ejus imperio subditi sunt, salutem.* (3) Sic loquitur Rabsaces cunctas nationes regis Assyriorum imperio subjicere desiderans : *Hæc dicit Rex magnus, Rex Assyriorum.* (4) Sic Nabuchodonosor volens universam subjugare terram, sese regem nuncupat. Sic Deus tradens Decalogi legem, homini ut ad ejus observantiam fortius illum adstringeret, ita fatur : *Ego sum Dominus Deus tuus*, et hoc loquendi modo supremam suam dominationem et auctoritatem commendat. Non loquitur more Prophetarum, qui, ut belle animadvertit Tertullianus, ut plurimum hæc propalant verba : *Hæc dicit Dominus*, sed in propria persona loquitur : sese supremum Dominum nuncupat, et promptum et submissum expostulat obsequium : *Sed nec quotidianum illud omnium Prophetarum : Hæc dicit Dominus. Ipse enim erat Dominus coram, ex sua auctoritate pronuntians : Ego autem dico vobis.* (5) Hæc ratio potentissima est ad obsequium Deo præstandum. Absalon ut servos et domesticos ad inferendam necem fratri suo Ammon induceret, sic eos alloquitur : *Percutite, occidite; nolite timere, ego sum qui præcipio.* (6) Non prius præcepit servis suis Absalon, quin statim obsecuti sunt ei, et Ammon interfecerunt. *Fecerunt ergo pueri Absalon adversus Ammon, sicut præceperat eis Absalon.* Ly *ergo* est illatio qua consequentia ex antecedente deducitur. Antecedens hujus illationis est : *Ego sum qui præcipio*; consequentia hujus illationis est : *Fecerunt pueri Absalon adversus Ammon*,

(1) Tert. Lib. de Pat. 4. — (2) D. Chrysost. Orat. 2. ad Judæos. — (3) Esther. 13. — (4) Lib. 4. Reg. 18. — (5) Tert. L. de Car. Chr. 14. — (6) Lib. 2. Reg. 13.

sicut præceperat eis Absalon. Si ita prompte pueri Absalon obsecuti sunt ejus imperio, quanto magis homines Deo imperanti obedire debent? Absalon erat homo mortalis, ejusdem naturæ cum suis domesticis; Deus est Dominus immortalis supra cunctos reges terræ infinite sublimatus. Absalon præcipiebat rem criminosam, Deus nonnisi bonum præcipit. *Neque enim quia bonum est, idcirco auscultare debemus, sed quia Deus præcipit.* (1) Neque solum cum suprema auctoritate et per semetipsum, sed adhuc hortando præcipit.

3. Bonum est obsequi, annon? *Quid revolvis? Deus præcipit. At ille non præcipit tantum, hortatur, invitat præmio, salute; jurans etiam: Vivo, dicens, cupit credi sibi. O beatos nos, quorum causa Deus jurat! o miserrimos, si nec juranti Domino credimus!* (2) Quot rationibus urget nos Deus ut ei obtemperemus? 1. Supremam suam interponit auctoritatem; 2. Propria persona et tanquam summus Dominus præcipit; 3. Ad obsequium nos hortatur; 4. Spe præmii ad obedientiam nos stimulat; 5. Metu supplicii nobis præceptorum observantiam inculcat; 6. Mercedis promissionem et supplicii pœnam juramento confirmat. *Quod igitur Deus tantopere commendat, quod etiam humano more sub dejeratione testatur, summa utique gravitate et aggredi et custodire debemus; ut in asseveratione divinæ gratiæ permanentes, in fructu quoque ejus et emolumento proinde perseverare possimus.* (3)

Ad divina mandata observanda duplici argumento ad hominem, homines urget Tertullianus: primum desumit ex obedientia quam ipsi a suis subditis expostulant: et quam probi servi, suis dominis præstant: *Si probos quoque servos et bonæ mentis, pro ingenio dominico conversari videmus (siquidem artificium promerendi obsequium est, obsequii vero disciplina morigera subjectio est), quanto magis nos secundum dominum moratos inveniri oportet, servos scilicet Dei vivi?* (4) Si servi bonæ mentis suis dominis ita obtemperant, quanto magis nos Deo obedire debemus! Servi obsequuntur, 1. Quia dominorum auctoritatem honorant; 2. Quia suæ conscientiæ curam gerunt, obsequentes dominis quibus debent obsequium; 3. Quia obedientia mercedem captant; 4. Quia nisi obsequantur pœnam formidant. Propter has rationes, multo magis tenentur obsequi Deo homines quam servi suis dominis, tum quia gravius inobedientiæ debent formidare supplicium; tum quia majus obedientiæ exspectant præmium; tum quia major est conscientiæ obligatio; tum quia augustior Dei auctoritas. Secundum argumentum mutuatur Tertullianus, ex obedientia quam homini præstant creaturæ illi a Deo subditæ: *Ut tamen nos non de hominibus modo servitute subnixis, vel quolibet alio jure debitoribus obsequii, verum etiam de pecudibus, etiam de bestiis obedientiam exprimimus, intelligentes usibus nostris a Domino provisas traditasque.* Quod si Deo obedientiam non præstamus, animantia obtemperantia *meliora erga nobis erunt in obsequii disciplina, quæ nobis Deus subdit.* Homines Deo inobsequentes sunt ipsis irrationaliores. *Agnoscunt denique quæ obediunt: nos cui soli subditi sumus, Domino scilicet, auscultare dubitamus*, in quo maximam injustitiam et ingratitudinem demonstramus: *At quam injustum est, quam etiam ingratum, quod per alterius indulgentiam de aliis consequaris, idem illi per quem consequeris de temetipso non rependere?* Deus pro sua bonitate hominem libertate donavit, ut sibi subjectaretur, et reliquis creaturis materialibus dominaretur: *Sed et quam arguis legem, quam in controversias torques, bonitas erogavit, consulens homini quo Deo adhæreret, ne non tam liber quam abjectus videretur, æquandus famulis suis cæteris animalibus, solutis a Deo, et ex fastidio liberis: sed ut solus homo gloriaretur, quod solus dignus fuisset, qui legem a Deo sumeret, utque animal rationale, intellectus et scientiæ capax, ipsa quoque libertate rationali contineretur ei subjectus, qui subjecerat illi omnia.*

(1) Plura naturæ dona præ cæteris animantibus Deus contulit homini. 1. Animam spiritualem et immortalem; 2. Rationalitatem et discursum; 3. Intellectum scientiæ capacem; 4. Voluntatem liberam; 5. Legem qua Deo subjectaretur; 6. Imperium et dominationem super animantia, ut ex obsequio quod illi præstant bestiæ, sumeret ansam obtemperandi Deo. Deus independens et infinitus imperio quidem potitur, sed nequit obedire: animantia bruta obsequuntur, sed non imperant; homo et dominationem in belluas habet, et Deo debet obsequium: et tamen tot beneficiorum immemor, ab animantibus sibi a bonitate Dei subditis exigit obsequium, et Deo debitam injuste denegat obedientiam; contemnens tum supremi

(1) Tert. L. de Pœn. 4. — (2) Tert. ibid. — (3) Tert. ibid. — (4) Tert. L. de Pat. 4.

(1) Tert. L. 2. adv. Marc. 4.

Domini auctoritatem; tum divinæ legis bonitatem.

II. PARS. Divinæ legis bonitas adeo evidens et per se nota videtur Tertulliano, ut de ea disputare temeritatem existimet: *Audaciam existimo de bono divini præcepti disputare.* (1) Idcirco totis viribus nititur mandatorum Dei suadere bonitatem. *Nos ergo pro nostris angustiis, unum inculcamus, bonum atque optimum esse quod Deus præcipit.* Divinæ legis bonitas tribus integratur: mandatorum 1. Rationalitate; 2. Æquitate; 3. Possibilitate.

1. Nonnullas leges *stultas* (2) nuncupat Tertull. quia sunt irrationales, neque ullam sapientiæ sapiunt umbram. Hujusmodi erat lex Nabuchodonosor (3), qui morti mancipavit Magos, nisi ejus expenderent somnia. Hujusmodi sunt plures leges quæ sæpe sæpius fiunt ab imperitis ministris, qui non sumunt consilium de cœlo, sed quidquid passio inspirat contra rationem decernunt. *Si lex tua erravit, puto ab homine concepta est; neque enim de cœlo ruit.* (4) Etenim cum Deus sit prima et essentialis ratio, leges quæ suam a cœlo ducunt originem, rationales sunt. *Porro si ratione lex constat* (5), a Deo emanata est: quare Apostoli præceptum, divinum existimatur, quia rationi divinæ innititur. *Edictum Apostoli, divini jam præcepit instar obtinuit, de rationis divinæ patrocinio.* (6) Quod si lex vel Dei consilio illustrata, vel Deo inspirante stabilita, rationalis et tanquam divina haberi debet, quanto rationabiliora sunt præcepta immediate a Deo data? *Unum enim gradum insistimus, an præcepta sint a Deo, ut credas ratione præcepta, si præcepta cognoveris, quia nihil Deus non ratione præceperit.* (7) Et quia justitia est, *nec species solummodo, sed tutela reputanda bonitatis* (8); legis divinæ bonitas et justitia et æquitate commendatur.

2. Quædam leges *iniquæ recognoscuntur.* (9) Iniqua erat lex Pharaonis (10), qui primogenitos Judæorum dum nascerentur enecari mandaverat; iniqua erat lex Romanorum qui Christianos sub pœna mortis ad idololatriam compellebant, quod eis exprobrat Tertullianus: *Vim profitemini, et iniquam ex arce dominationem.* (11) Iniqua lex est quæ bonum prohibet et præcipit malum. *Si bonum invenero esse, quod lex tua prohibet, nonne ex illo præjudico prohibere eam non possе?* (1) Lex Dei non de injustitia et iniquitate culpatur, sed de justitia et æquitate laudatur. *De qua David: Lex Domini invituperabilis.* (2) Nisi autem esset justa, non esset invituperabilis. *Atquin et Apostolus accumulat, lex sancta, et præceptum ejus justum et bonum* (3); idem adhuc vas electionis, *Timotheo præcipit custodire mandatum irreprehensibile* (4): mandatum autem injustum et iniquum non est immaculatum et irreprehensibile. Ipse etiam Christus sua observantia et suo testimonio legis declaravit bonitatem et æquitatem. *Sed eo quod indulsit legi obsequium, bonam legem confirmavit. Nemo enim malo obsequi patitur. Sed adjecit etiam auctoritatem suam, exaggeratam testimonii pondere. Cujusnam testimonii, nisi legis assertæ* (5), quæ ultra tot testimonia quæ ejus æquitatem asseverant, *sibi soli justitiæ suæ conscientiam debet?* (6) Tum quia, ut fatur Regius Vates, mandata ejus sunt *justificata in semetipsa* (7): quia continent rationes justitiæ qua constant; tum quia, ut docet D. Chrysostomus (8), lex est legislatoris filia, estque particeps perfectionum parentis a quo procedit. At *Justitia plenitudo est divinitatis ipsius, exhibens Deum perfectum.* (9) Deus est omnimode perfectus, et ita justus: *Justus et rectus Dominus: propter hoc legem dabit* (10); sed legem observatu possibilem.

3. At, proh dolor, *contra dominica præcepta contenditur.* (11) Nam Calvinistæ, Calvini adhærentes sententiæ, divina præcepta servatu impossibilia clamitant. (12) Eorum blasphemiam exsecratur D. Hieron. *Exsecramur eorum blasphemiam, qui dicunt impossibile aliquid homini a Deo præceptum esse.* (13) Et merito: nam, ut profunde ratiocinatur Tertullianus, *porro si legis imponendæ ratio præcessit, sequebatur autem observandæ* (14) multiplex. Est autem ratio legis observandæ, 1. Suprema Dei imperantis auctoritas; nisi autem homo legem posset observare, frustra daretur ei legis observandæ præceptum: *Non enim poneretur lex ei qui non haberet obsequium debitum legi in sua potestate.* (15) 2. Merces observantibus promissa: *Retributio ut a creatore, ut a judice, et dispunctore meritorum, nostrum impellit obsequium.* Nisi autem possemus servare divina mandata

(1) Tert. Lib. de Pœn. 4. — (2) Tert. Apol. 4. — (3) Dan. 2. — (4) Tert. Apol. 4. — (5) Tert. L. de Cor. Mil. 4. — (6) Tert. ib. — (7) Tert. Scorp. 8. — (8) Tert. L. 2. adv. Marc. 11. — (9) Tert. Apol. 4. — (10) Exod. 1. — (11) Tert. Apol. 4.

(1) Tert. Apol. 4. — (2) Tert. L. de Pud. 6. — (3) Tert. L. 5. adv. Marc. 13. — (4) Tert. Lib. de Res. 23. — (5) Tert. Lib. 4. adv. Marc. 9. — (6) Tert. Apol. 4. — (7) Psal. 18. — (8) Hom. 29. ad Pop. — (9) Tert. Lib. 2. adv. Marc. 13. — (10) Ps. 24. — (11) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 7. — (12) In Antid. — Conc. Trid. Sess. 6. c. 2. — (13) In Expos. Symb. ad Damasc. — (14) Tert. L. 2. adv. Marc. 4. — (15) Tert. L. 2. adv. Marc. 5.

nostro obsequio, non possemus a Deo meritorum dispunctore ullam captare retributionem. 3. Pœna quam legis transgressoribus minatur Deus. *Nec rursus comminatio mortis transgressioni adscriberetur, si non et contemptus legis in arbitrii libertatem homini deputaretur.* (1) 4. Vindicta quam de transgressoribus sumit Deus. *Cur admonet meminisse uxoris Loth, quæ præceptum Creatoris non impune contempsit, si non cum judicio venit vindicandorum præceptorum suorum?* (2) 5. Si præcepta sunt impossibilia, divina lex erit *imaginaria; disciplina phantasma; ipsa transfunctoria præcepta, secura delicta.* (3) 6. Si divina lex esset observatu impossibilis, Deus esset de injustitia et crudelitate culpandus: de injustitia, obligando ad legem impossibilem; de crudelitate, damnando hominem quod legem observatu impossibilem non servaverit. Verum *neque impossibile potest imperare, quia justus est; nec damnaturus est hominem pro eo quod non poterit vitare, quia pius est.* (4)

Tantum abest ut divina lex sit observatu impossibilis, quinimo est facilis, licet scelerosus Christianus eam valde difficilem existimet. Cui Vates Regius: *Nunquid adhæret tibi sedes iniquitatis qui fingis laborem in præcepto?* Fingis difficultatem ubi est facilitas; amaritudinem, ubi est dulcedo. Et ita, ut bene observat Salvianus, difficultas quam sibi fingunt peccatores, procedit, non ex lege Dei, sed ex ipsorum iniquitate. *Cuncti qui oderunt mandatum sacrum, causam od i in seipsis habent, omne fastidium non in præceptis legis, sed in moribus suis.* (5) Quam dulcia, quam facilia sint divina præcepta, sacer textus pluribus in locis testatur. *Quæ facilia sunt petit Deus.* (6) Ex Sapiente etiam, *nihil dulcius quam respicere in mandatis Dei.* (7) Ipsemet Christus asseverat: *Jugum meum suave est, et onus meum leve.* (8) Quid enim asperum, quid grave *quod onerosum deputari possit adversus levem sarcinam Domini?* (9) Onerosa fuit quidem lex mosaica, ob multa quæ continebat præcepta, tum ceremonialia, tum legalia, idcirco Princeps Apostolorum jugum intolerabile eam vocitat. *Quid tentatis Deum imponere jugum super cervices discipulorum, quod neque patres nostri, neque nos portare potuimus?* (10) A tam intolerabili jugo exempta est lex evangelica, ex tot præceptis legis mosaicæ non ceremonialia, neque legalia, sed sola moralia retinens. *Onera enim legis usque ad Joannem, non remedia; operum juga rejecta sunt, non disciplinarum; libertas in Christo non fecit innocentiæ injuriam.* (1) Onerosam autem legem mosaicam, non Dei animadversio, sed benignitas promulgavit. *Quam legem non duritia promulgavit auctoris, sed ratio summæ benignitatis, populi potius duritiam edomantis, et rudem obsequio fidem operosis officiis dedolantis.* (2) Operosa autem officia quæ populum rudem ad Dei obsequium dedolabant, legis bonitatem denotant, *sufficit enim si simpliciter hominem Deo obligabat, ut nemo eam reprobare debeat, nisi cui non placet Deo servire.* Quod si legis mosaicæ bonitas ab his duntaxat reprobatur, qui Deo servire recusant, legi evangelicæ obsequium solummodo denegatur ab impiis qui Dei dominium ægre ferunt. Etenim *nunquam impatiens obsequitur, aut patiens quis reluctatur.* (3) Qui Dei imperium patienter sustinet, ejus mandatis obtemperat, ejusque legem observat, propter imperantis auctoritatem, legis bonitatem et observantis utilitatem.

III. PARS. Ad observationem legis conducit etiam *utilitas servientis.* (4) Veri principes subditorum bonum spectant, in quo a tyrannis discriminantur, qui bonum reipublicæ seu regni non sibi proponunt: *Reges quoque occidere solent, sed quoties id fieri publica utilitas persuadet, tyrannis sævitia cordi est.* (5) Reges bonum publicum attendunt, idcirco patriæ parentes nuncupantur. *Sed et gratius nomen est pietatis quam potestatis. Etiam familiæ magis patres quam domini vocantur.* (6) Non tyrannus, sed verus rex est Deus, *qui pater patriæ est, quomodo dominus est* (7), ad bonum utile spectans, nam 1. Suis legibus in bonis eos moribus format; 2. Auxilium ad leges servandas eis subministrat; 3. Observantes in cœlo remunerat.

1. *Neque enim ad vivendum solummodo produxerat hominem, ut non ad recte vivendum, in respectu scilicet Dei legisque ejus.* (8) Trina est hominis vita: naturalis, civilis et moralis. In vita naturali, regulatur a ratione, quæ est lex naturalis indita cunctis hominibus; in vita civili, dirigitur per leges politicas; in vita morali et religiosa, formatur per leges datas a Deo, quæque ejus cultum spectant. Ter legem dedit Deus homini,

(1) Tert. L. 2. adv. Marc. 5. — (2) Tert. L. 4. adv. Marc. 35. — (3) Tert. L. 1. adv. Marc. 27. — (4) D. August. Ep. 5. ad Marcellin. — (5) Lib. 4. ad Eccles. — (6) Exod. 20. — (7) Eccles. 23 — (8) Matth. 11. — (9) Tert. Lib. de Mon. 2. — (10) Act. 15.

(1) Tert. L. de Pud. 6. — (2) Tert. L. 2. adv. Marc. 19. — (3) Tert. L. de Pat. 4. — (4) Tert. L. de Pœn. 4. — (5) Senec. — (6) Tert. Apol. 34. — (7) Tert. ibid. — (8) Tert. L. 2. adv. Marc. 8.

ut eum in bonis moribus et suo cultu formaret. 1. In statu innocentiæ, quando ut Adami experiretur obsequium, præcepit ei ne de fructu arboris scientiæ boni et mali comederet: *Cujus legis observandæ consilium, bonitas pariter adscripsit : Quo die autem ederitis, morte moriemini.* (1) 2. In veteri Testamento dando Israëlitis præcepta moralia, legalia et ceremonialia ut eos ab idololatria avocaret et suo cultui adstringeret : *Sed et in ipsis commerciis vitæ et conversationis humanæ domi ac foris, ad usque curam vasculorum, omnifariam distinxit, ut istis legalibus disciplinis occurrentibus ubique, ne ullo momento vacarent a Dei respectu.* (2) Et ut Judæi legem a Deo datam religiosus servarent: *Etiam Prophetas eadem Dei bonitas ordinavit, docentes Deo digna.* (3) 3. In novo Testamento dando Christianis legem evangelicam, lege mosaica longe perfectiorem : *Compendiatum est enim novum Testamentum et legis laciniosis oneribus expeditum.* (4) Nam Christianos exemit Christus a legibus ceremonialibus et legalibus Judæorum, quæ legis onera dicuntur, et adstrinxit eos duntaxat ad leges morales, quæ *solemnia legis* (5) nuncupantur. *Destrui quidem lex habuit ex quo vox Joannis clamavit in eremo: Parate viam Domini; ut fierent rivi et colles, et montes repleti et humiliati, et tortuosa, et aspera in rectitudinem et in campos, id est, legis difficultates in Evangelii facilitates.* (6) Neque inde sequitur quod lex mosaica, quantum ad ea quæ ad mores pertinent fuerit destructa; non enim evacuata fuit, sed perfecta : *Legem ergo evacuamus per fidem? Absit; sed legem sistimus, scilicet in his quæ et nunc novo Testamento interdicta etiam cumulatiore præcepto prohibentur. Pro, Non mœchaberis, Qui viderit ad concupiscentiam, jam mœchatus est in corde suo; et pro, Non occides, Qui dixerit fratri suo Racha, reus erit gehennæ.* (7) Eodem modo ratiocinandum est de lege quæ bonum præcipit : *Cujus præceptum et bonum et justum est.* (8) Utrumque præceptum, sive affirmativum, quod bonum præcipit, sive negativum, quod malum prohibet, dedit nobis Deus ut nos formaret moribus : *Igitur vivere quidem ille ipse præstiterat facto, in animam vivam; recte vero vivere demandarat, admonitio in legis obsequium.* (9)

Inter Christianos nonnulli vitam quidem naturalem ducunt : nam et vegetant, et sentiunt, et ratiocinantur, verum mores eorum sunt depravati, quibus dicendum est : *Ista non competunt veræ religioni, et vero obsequio in Deum verum.* (1) Alii vivunt quidem politice, civiliter, urbane; sed nihil de bonis moribus curant. *Adeo pietas et religio et fides, non in hujusmodi officiis consistit, sed in iis moribus* (2) qui Christianos fideles bene compositos et justos decent. Tertii christianam et sanctam ducunt vitam, quia respiciunt ad Deum ejusque disciplinam, quæ est *lex tota pietatis, sanctitatis, humanitatis, veritatis, castitatis, justitiæ, misericordiæ, benevolentiæ, pudicitiæ* (3) : quam ut valeant observare Deus eis auxilia subministrat.

2. *Lex subintravit ut superabundaret gratia : cujus Dei gratia, si non cujus est lex?* (4) Tria sunt quæ hominem a bono avocant : error seu ignorantia intellectus; depravatio seu malitia voluntatis; impotentia seu infirmitas naturæ corruptæ. Ad bonum enim operandum necesse est scire et cognoscere bonum, velle et amare bonum, tandem posse facere bonum. Hæc autem tria largitur Deus, quibus ejus legem servare valeamus. *Divinæ rei faciendæ lex libens animus indicitur* (5), in quo discriminatur a regibus terræ, qui persæpe imperant res difficiles, nec præbent subditis vires quibus eas possint exsecutioni mandare : Deus econtra hominibus cuncta ad ejus leges servandas necessaria subministrat (6) : *Ego faciam ut in præceptis meis ambuletis, et mandata mea custodiatis.* (7) Nam 1. Eorum mentes illuminat, ut cognoscant obsequium quod debent Dei legibus. *Satis enim agnitio Dei quid sibi incumbat, intelligit.* (8) Immo ipsa lex lux est quæ mentis irradiat oculos : *Præceptum Domini longe lucens, inluminans oculos.* (9) 2. Voluntatem ad legis observationem inflammat : *Hæc erit lex apud David, qua perfecta convertens animas, utique ab idolis, ad Deum* (10), et oblectatione cor replens, ut lætanter Deo obsequium reddatur : *De qua idem David : Lex Domini convertens animas, juxta Domini directa, oblectantia corda.* (11) 3. Vires et facultatem ad legis observantiam subministrat : et ita divinam legem non observans excusari non potest, valens et facere bonum quod præcipit, et

(1) Tert. L. 2. adv. Marc. 4. — (2) Tert. L. 2. adv. Marc. 19. — (3) Tert. ibid. — (4) Tert. L 4. adv. Marc. 1. — (5) Tert. L. 4. adv. Marc. 9. — (6) Tert. Lib. 5. adv. Marc. 3. — (7) Tert. L. de Pud. 6. — (8) Tert. L. 5. adv. Marc. 15. — (9) Tert. L. 2. adv. Marc. 8.

(1) Tert. L. de Spect. 1. — (2) Tert. Apol. 36. — (3) Tert. L. de Pud. 6. — (4) Tert. L. 5. adv. Marc. 13. — (5) Tert. Apol. 28. — (6) D. Aug. Ep. 5. ad Marcell. — (7) Ezech. 36. — (8) Tert. L. de Pat. 4. — (9) Tert. L. de Pud. 6. — (10) Tert. L. 4. adv. Marc. 1. — (11) Tert. L. de Pud. 6.

vitare malum quod prohibet. *Quanto enim potestas vitandi fuit, tanto contumaciæ crimine oneratur.* (1) Nam Deus punit inobservantes, sicut observatores in cœlo præmiat.

3. *Habes legem et salutem de observatione legis.* (2) Adultus nequit sibi vitam æternam comparare, nisi legis observantia, dicente Christo : *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata.* (3) Deus justitiam suam demonstrat erga observatores et contemptores legis ; illos remunerat, istos condemnat : *Dei judicium in suos, non in compede, aut pileo vertitur, sed in æternitate, aut pœnæ, aut salutis.* (4) Electi æterna fruuntur salute, reprobi æterna pœna mulctantur : *Cui severitati declinandæ, tanta obsequii diligentia opus est, quanta sunt ipsa quæ aut severitas comminatur, aut liberalitas pollicetur.* A nobis dependet æterna, vel salus, vel pœna : in nostra enim voluntate est aut obsequi aut inobedire ; quantumvis novatores hominem libertate indifferentiæ privare nitantur. Quos redarguit merito Tertullianus : *Sic et in nostris legibus Creatoris invenias, proponentis ante hominem bonum et malum, vitam et mortem.* (5) Nisi autem homo libertate polleret indifferentiæ, non haberet ante se bonum et malum, vitam et mortem. *Sed nec alias totum ordinem disciplinæ per præcepta dispositum, avocante Deo et minante, et exhortante, nisi et ad obsequium, et ad contemptum, libero et voluntario homine.* Homini autem dedit legem Deus non ad contemptum, sed ad obsequium, non ut libero abuteretur arbitrio in transgressionem legis, sed ut bene uteretur in ejus observationem. Sciscitandum non est *an Deus observari voluerit disciplinam quam voluit instituere, et an merito ulciscatur desertam, quam voluit observatam : quando frustra instituisset si observari eam noluisset, et frustra observari voluisset, si vindicare noluisset.* (6) Quam infelix criminosus Christianus qui per transgressionem legis Dei incurrit vindictam ! quam felix Christianus innocuus, qui per legis observantiam æternam meretur beatitudinem ! *Quid enim faceret beatum hominem, quam in lege Domini voluntas ejus,* (7) quia divinis obtemperans mandatis salutem sibi comparat ?

(1) Tert. Lib. 2. ad Ux. 3. — (2) Tert. L. de Præsc. Hæret. 14. — (3) Matth. 19. — (4) Tert. L. de Pat. 4. — (5) Tert. Lib. 2. adv. Marc. 5. — (6) Tert. Scorp. 3. — (7) Tert. Lib. 2. adv. Marc. 19.

CONCIO QUARTA.

Deo *negotium faciunt* (1) impii. Inter quæstiones (2) quæ apud mortales agitari possunt, nonnullæ sola sensuum experientia absolvendæ sunt : ut ad cognoscendum an ignis sit calidus, sufficit illum apprehendere manu. Quædam exprobratione et redargutione duntaxat indigent. Sic redarguendi sunt, qui disputant an filii parentibus qui eos genuerunt, reverentiam præstare teneantur. Aliæ tandem nonnisi impie valent proponi, neque nisi pœna terminari debent. Sic ultimo fuit mulctatus Tholosæ supplicio Lucillus negans Divinitatem. Eamdem merentur pœnam qui Deo providentiam tollere audent. Circa divinam autem providentiam tres impias et erroneas invenio sententias : prima est atheistarum, *qui tot seculis, tot ingeniis assertam, atque defensam Providentiam calumniati sunt.* (3) Negant autem Divinitatem dum Providentiam destruunt. Nam, ut belle animadvertit Tertullianus, *hæc enim illi propria divinitas constat.* (4) Secunda Aristoteli tribuitur, qui Providentiam coarctat, Deoque concedit cœlestium curam : sublunarium et terrestrium negat. Tertia est Stoicorum, qui cuncta quæ accidunt homini, fato, necessitati et fortunæ cæcutienti tribuunt. Quam sint erroneæ hujusmodi sententiæ constat. Nam prima negando divinam Providentiam, etiam Divinitatem negat. Secunda immensitatem Deo tollit, et cœlo velut in ergastulo incarcerat. Tertia Deo dominationem et homini aufert libertatem. Adversus has tres erroneas et impias sententias, 1. Divina Providentia demonstratur; 2. Providentia universalis vindicatur ; 3. Providentia cum hominis libertate, impii prosperitate et justi adversitate conciliatur.

I. PARS. Quidquid in rerum natura evenit, veteres philosophi *fato imputant.* (5) Fatum autem necessitatem inevitabilem importare censebant, a qua nec dii etiam sese expedire poterant. Fatumque necessitatem cunctis rebus importans mundo præesse existimabant : *Super hæc præest, secundum*

(1) Tert. Lib. 2. adv. Marc. 2. — (2) Clem. Alex. L. 5. Strom. — (3) Lact. L. de Ira Dei. c. 9. — (4) Tert. L. 2. adv. Marc. 24. — (5) Tert. Apolog. 25.

communem opinionem, *Providentiæ fatum et necessitas ; secundum nos vero*, *Deus Dominus.* (1) Non igitur fatum rebus necessitatem imponens præest mundo, sed Deus providentia sua cuncta disponens. Divinam autem providentiam 1. Sanior philosophia approbat; 2. Fides prædicat; 3. Ratio demonstrat.

1. *Menedemus philosophus*, *Providentiæ vindex* (2), eam vindicat adversus Epicurum ejusque asseclas, qui ut liberius suis vacent sceleribus, *in totum immobilem et stupentem Deum* (3) concipiunt. Adversus stupentem hanc et stolidam opinionem clamitant cuncti veteres etiam philosophi : *Omnes sapientes consentiunt revera honestantes intellectum, Regem cœli ac terræ inesse.* (4) Cunctæ verum philosophorum sectæ reducuntur ad Stoicos, Academicos et Peripateticos. *Philosophi etiam a locis conventiculorum et stationum suarum nuncupantur Stoici*, *Academici*, *Peripatetici.* (5) Stoici Zenonem agnoscunt ducem et magistrum ; Academici Platonem ; Peripatetici Aristotelem : qui licet inter se discordent, et varie de philosophia sentiant, tamen *ad unitatem Providentiæ omnes revolvuntur.* (6) Peripatetici, ex D. Thoma, rerum sublunarium curam Deo denegantes, ne ejus majestas et puritas vilissimis his et sordidissimis rebus vilesceret et contaminaretur, semetipsos retractarunt; et Aristoteles, eorum princeps, apertis fatetur terminis: *Quod in navi gubernator, in curru auriga, in choro præcentor, in civitate lex, in exercitu imperator, hoc idem in mundo est Deus.* (7) Academici, qui et dicuntur *Platonici*, *Deum curantem rerum* (8) existimant, et hanc doctrinam a suis prædecessoribus quasi jure hæreditario se accepisse gloriantur. (9) Et licet *positum extra mundum Stoici*, *qui figuli modo extrinsecus torqueat molem hanc : intra mundum Platonici*, *qui gubernatoris exemplo intra illud maneat, quod regat.* (10) Eadem est mens Stoicorum ac Academicorum et Peripateticorum. *Sed et Stoici, Deum malunt, providentissimum humanæ institutioni.* (11) Quod si fatum admiserunt Stoici, hoc fato infallibilem divinæ scientiæ notitiam, et finis a providentia intenti assecutionem denotant. *Manent cuncta*, *non quia æterna sunt : sed quia defenduntur cura regentis* (12) : quomodo usurpatum fatum divinæ providentiæ non repugnat, sed potius competit. Ex Beœtico etenim *fatum est inhærens rebus mobilibus dispositio*, *per quam providentia suis quæque nectit ordinibus.* (1) Ex eodem autem auctore, providentia est *ipsa ratio in summo omnium principe constituta*, *quæ cuncta disponit.* Ideoque fatum a providentia distinguitur tanquam effectus a causa, et dispositio a disponente. Providentia enim est æterna Dei de rebus dispositio, fatum vero ipsius dispositionis applicatio et exsecutio.

2. Verum *nos a Prophetis et a Christo*, *non a philosophis erudimur.* (2) Prophetæ autem et Christus Dei providentiam prædicant : *Non est alius Deus quam tu*, *cui cura est de omnibus.* (3) Sic loquitur Sapiens. Aut enim Deus negandus est, aut providus confitendus. Quare Marcionem sic pungit Tertullianus : *Nemo enim te sustinebit improvidentiam adscribentem Deo ei quem Deum non negans, confiteris et providum.* (4) Simili argumento Lactantius urget Epicurum, qui Deum admittens, censet *otiosum et inexercitum*, *et*, *ut ita dixerim*, *neminem humanis rebus* (5) : « Quo quid repugnantius dici possit non video. Etenim si est Deus, utique providens est Deus ; nec aliter ei potest divinitas attribui, nisi et præterita teneat, et præsentia sciat, et futura prospiciat. Cum igitur providentiam sustulit, etiam Deum negavit esse ; cum autem Deum esse professus est, et providentiam simul esse concessit ; alterum enim sine altero, nec esse prorsus, nec intelligi potest. » (6) Addit Sapiens : *Tu autem, Pater, providentia ab initio cuncta gubernas.* (7) Paterfamilias domum suam bene disponit, alias a paterno degenerat affectu : *Nemo tam pater*, *nemo tam pius* (8) ac Deus ; qui providentissimus est, cum cuncta gubernet ut pater. Prosequitur Sapiens de Ægyptiis loquens : *Fugitivi perpetuæ providentiæ jacuerunt.* (9) Fugitivi autem providentiæ sunt, vel qui eam negant, vel qui eam accusant, vel qui ejus curæ et gubernationi non se committunt. *Hæc procul a fidelibus*, *quibus nulla cura tolerandæ vitæ*, *nisi si diffidimus de promissis Dei*, *qui lilia agri tanta gratia vestit ; qui volatilia cœli nullo ipsorum labore pascit ; qui prohibet de crastino victu vestituque curare*, *spondens scire se quid cuique servorum suorum opus sit.* (10) Ut autem aliorsum

(1) Tert. L. de An. 20. — (2) Tert. Apol. 18. — (3) Tert. Lib. 1. adv. Marc. 25. — (4) Plat. in Phil. — (5) Tert. Apol. 3. — (6) Min. in Oct. Lib. 3. Cont. Gent. 3. — (7) Lib. de Mund. — (8) Tert. Apol. 47. — (9) Apud. Theodor. de Cyr. Græc. 6. — (10) Tert. Apol. 7. — (11) Tert. Lib. de An. 46. — (12) Senec. Ep. 58.

(1) Lib. 4. de Consol. Pros. 6. — (2) Tert. Lib. 2. adv. Marc. 16. — (3) Sap. 12. — (4) Tert. L. 2. adv. Marc. 24. — (5) Tert. Apol. 47. — (6) Lact. L. de Ira c. 9. — (7) Cap. 14. — (8) Tert. Lib. de Pœn. 8. — (9) Cap. 17. — (10) Tert. Lib. 1. ad Ux. 4.

ratiocinatur Tertullianus: Deus ejusmodi curam nobis non prohiberet, nisi necessaria vellet providere. *Quis nollet curam nos agere animæ de victu et corporis de vestitu, nisi qui ista homini ante prospexit? et exinde præstans, merito curam eorum, tanquam æmulam liberalitatis suæ, prohibet? qui et substantiam ipsius animæ accommodavit potiorem esca, et materiam ipsius corporis figuravit potiorem tunica?* (1) Dei providentiam prædicat Christus ex cura qua alit pullos cervorum et vestit lilia agrorum. *Cujus et corvi non serunt, nec metunt, nec in apothecas condunt, et tamen aluntur ab ipso. Cujus et lilia et fœnum non texunt, nec nent, et tamen vestiuntur ab ipso; cujus et Salomon gloriosissimus, nec ullo tamen flosculo cultior.* (2) Quod si Deus tanta cura alit corvos et tanta gratia lilia vestit, quanto magis hominis providus est Deus, cujus providentia certo credunt fideles? Unde sic fantur: *Nos qui credimus Deum etiam in terris egisse et humani habitus humilitatem suscepisse ex causa humanæ salutis, longe sumus a sententia eorum qui nolunt Deum curare quidquam.* (3) Ratione tamen convincuntur, quæ Dei providentiam evidenter demonstrat.

3. *Deus, universitatis conditor, mundi totius gubernator.* (4) Creaturarum gubernatio ita cum earum productione connectitur, ut nullus eas valeat dirigere nisi earum artifex: alias uterque esset imperfectus: artifex intelligentia ad suos effectus dirigendos necessaria non pollens: gubernator, non valens producere res quarum usurparet gubernium. *Necesse est eumdem esse eorum quæ sunt, et factorem et provisorem, nam neque decet, neque consequens est, alium factorem esse eorum quæ sunt, et alium provisorem; sic enim imbecillitati et debilitati uterque subjaceret.* (5) In Deo autem neque ignorantia, neque impotentia potest reperiri. Non ignorantia, quia est summe sapiens; non impotentia, quia est omnipotens. Ut omnipotens cunctas produxit creaturas; ut summe sapiens productas per suam potentiam creaturas, sua providentia gubernat. Si Deus productum non gubernaret mundum, hoc eveniret, vel quia est ignorans et nescit, vel quia est imbecillis et non potest; vel quia est negligens, et non vult. Non quasi ignorans, nam scientia ejus cuncta clare cognoscit, nec aliquid est tam exiguum, quod ejus subterfugiat oculos: *Deum puto de sublimioribus oculatiorem aliquid subjecti præterire non posse.* (1) Non quasi infirmus et impotens, nam summa pollet potestate: *Cujus potestas summa nisi Dei solius?* (2) Non quasi negligens; etenim *operatione Dei universa constituunt.* (3) Quisnam pater sua incuria quos genuit filios negligit? quis artifex pravitate voluntatis rejicit opus, quod faciendum recta intellectus indicavit ratio? Deus autem est omnium rerum opifex; idcirco earum curam habet: immo *divina providentia substracta, res in nihilum deciderent* (4), divina namque providentia eas conservat. Hoc argumentum premit D. Ambrosius: « Quis operator negligat operis sui curam? quis deserat et destituat, quod ipse condendum putavit? Si injuria est regere, nonne est major injuria fecisse, cum aliquid non fecisse nulla injustitia sit: non curare quod feceris, summa inclementia? » (5) Deus neque de injustitia, neque de inclementia culpari potest, quia cum sit cunctarum creaturarum pater et opifex, providentia universali etiam minutissimas mundi partes gubernat.

II. PARS. *Ab initio et instructa et certis exercendorum officiorum suorum rationibus dispensata universitas constitit.* (6) Hujusmodi autem universitatis instructio, ordinatio et dispensatio facta est ab universali Dei providentia. Nam, ut sapienter philosophatur Athenagoras, *Deus, qua sapientia, fecit omnia, eadem, et singulis assidue providet, et qua justitia, varios in mundo disposuit gradus, eadem sua cuique dispensat.* (7) Universalitas illa quam instruit, ordinat, dispensat, et gubernat providentia Dei universalis, trinum complectitur mundum: 1. Mysticum Ecclesiæ mundum; 2. Universum, seu magnum mundum; 3. Hominem, seu parvum mundum.

1. *Ab ipso ordinata religio* (8): siquidem sua providentia Deus ordinavit, non solum Judæorum, sed etiam Christianorum religionem. Divina autem providentia maxime elucet in religione fundanda, dilatanda, conservanda. Nam ad fundandam christianam religionem, assumpsit Deus, non sapientes, non nobiles, non potentes, sed discipulos ignobiles, insipientes, impotentes. *Infirma mundi electa sunt a Deo, ut confundantur fortia, et stulta ejus ut confun-*

(1) Tert. L. 4. adv. Marc. 29. — (2) Tert. ibid. — (3) Tert. Lib. 2. adv. Marc. 16. — (4) Tert. L. adv. Jud. 2. — (5) D. Damasc. L. 2. de Fid. c. 29.

(1) Tert. L. 2. adv. Marc. 25. — (2) Tert. L. de Test. An. 2. — (3) Tert. L. adv. Herm. 45. — (4) D. Thom. in 2. phys. tex. 35. — (5) Lib. 1. Offic. 15. — (6) Tert. Apol. 11. — (7) Lib. de Resur. c. 2. — (8) Tert. L. de Orat. 8.

dantur sapientia. (1) Cuncta mundi regna et imperia, fundata et solidata sunt, vel antiquitate et nobilitate, ut Assyriorum imperium; vel divitiis et facultatibus, ut Persarum regnum; vel armis et viribus, ut respublica Romana. Verum ad christianam stabiliendam religionem, elegit Deus ignobilitatem, insipientiam, infirmitatem, paupertatem, et nihilominus *Apostoli fide, non pecunia tuti* (2), sapientes, potentes, nobiles et divites aggrediuntur. *Arguunt fideliter errores, prædicant veritatem, exhortantur ad pœnitentiam, præteritæ culpabilis vitæ indulgentiam de divina gratia pollicentur, prædicationem religionis, signa consequuntur* (3), quibus fidelium numerum multiplicant, et Ecclesiam per totum orbem dilatant; nam *Piscatores Christus, cum retibus fidei misit, atque ita tam multos pisces, et tam multo mirabiliores cepit.* (4) Tot sunt qui ex *imperitissimis, et abjectissimis, et paucissimis illuminantur, nobilitantur, multiplicantur.* (5) Verum tanto cum excessu fidelium numerus incrementatus est, ut fuerit *pars pene major civitatis cujusque.* (6) Neque solum fundans Ecclesiam aut dilatans, sed etiam conservans, suam Deus ostentat providentiam. Nam quoties infernus suscitavit hæreticos ad fidei veritatem labefactandam, toties Deus opposuit Doctores catholicos ad eam propugnandam. Sic Simoni Mago opposuit Simonem Petrum, Ario Athanasium, Nestorio Cyrillum Alexandrinum, Vigilantio Hieronymum, Pelagio Augustinum, Martino Luthero Martinum de Valentia. Quod figuratum vult Tertullianus per naviculam, in qua dormitabat Christus: *Navicula illa figuram Ecclesiæ præferebat, quod in mari, id est, seculo, fluctibus, id est, persecutionibus et tentationibus inquietatur, Domino per patientiam velut dormiente, donec orationibus Sanctorum suscitatus compescat seculum, et tranquillitatem suis reddat* (7) per curam providentiæ vigilantis, quæ magnum mundum gubernat.

2. *Totum enim hoc mundi corpus semel utique in ista constructione dispositum, et instructum, et ordinatum, cum omni rationis gubernaculo inventum est.* (8) In mundo varii sunt creaturarum ordines. Aliæ enim sunt pure spirituales, ut Angeli; aliæ pure materiales, ut belluæ; aliæ partim spirituales, partim materiales, ut homines. Inter pure materiales, aliæ sunt cœlestes, aliæ terrestres, et ex terrestribus, aliæ adhuc exiguæ ut culices, aliæ noxiæ ut mures, serpentes. Dei providentia creaturas pure spirituales gubernat; *quæ sunt quædam purissimæ substantiæ, ministræ Omnipotentis.* (1) Seu, ut ait Tertullianus, Angelus est *potestas divinæ voluntatis ministra.* (2) Homines etiam partim spirituales, partim materiales curat, ut infra dicetur. Creaturas etiam cœlestes Dei providentia gubernat: nam per Angelos orbes cœlestes movet: *Nos officia divina Angelos credimus.* (3) Tota difficultas in duobus consistit: 1. An minutissimæ creaturæ terrestres divinæ subjaceant providentiæ. 2. An noxiæ. Primum negare videtur D. Hieronymus: « Absurdum est ad hoc Dei deducere majestatem, ut sciat per momenta singula, quot nascentur culices, quotve moriantur, quæ pulicum, et muscarum sit in terra multitudo; quanti pisces in aqua natent, et qui de minoribus majorum prædæ cedere debeant. » (4) Secundum negant Stoici, unde sic fantur: « Quæ tandem utilitas potest in muribus, in blattis, in serpentibus reperiri, quæ homini molesta et perniciosa sunt? (5) »

Verum quidquid oblatrent Stoici, Dei providentia sese extendit, tum ad creaturas exiguas, tum ad eas quæ noxiæ videntur hominibus. Ad exiguas quidem: nam *ne folium quidem ex arbore sine Dei voluntate delabitur.* Quod ostentat Tertullianus Marcioni: *At cum et animalia inrides minutiora, quæ maximus artifex de industria ingeniis aut viribus ampliavit, sic magnitudinem in mediocritate probari docens, imitare, si potes, apis ædificia, formicæ stabula, araneæ retia, bombicis stamina. Sustine, si potes, illas ipsas lectuli ac tegetis tuæ bestias, cantharidis venena, muscæ spicula, culicis et tubam et lanceam.* (6) In exiguis his bestiolis, non minus fulgent Dei potentia, sapientia, bonitas et magnitudo, quam in magnæ molis creaturis: *Quando et vitalia pro cujusque generis dispositione, omnibus propria animalibus temperaverit artifex Deus.* (7) Quare philosophos qui culicibus, et formicis, et tineis deesse pulmones, et arterias, et sensus asseverant, sic hoc dilemmate insequitur Tertullianus: *Dic mihi, inspector curiosissime, oculos habent ad videndum? atquin et pergunt quo volunt, et vitam et appetunt quæ videndo sciunt; designa oculos, denota pu-*

(1) Tert. L. de Fug. in Pers. 2. — (2) Tert. L. de Fug. in Pers. 14. — (3) D. Aug. Ep. 3. ad Volusian. — (4) D. Ambr. L. in Luc. — (5) D. Aug. Ep. 3. ad Volus. — (6) Tert. L. ad Scap. 2. — (7) Tert. L. de Bapt. 12. — (8) Tert. Apol. 11.

(1) Phil. Jud. L. de Somn. — (2) Tert. L. de An. 37. — (3) Tert. L. de An. 37. — (4) In c. 1. Abac. — (5) Lact. L. 1. de Ira Dei. c. 13. — (6) Tert. Lib. 1. adv. Marc. 14. — (7) Tert. L. de An. 16.

pulas : sed et exedunt tineæ , demonstra mandibulas; deprome genuinos ; sed et personant culices, ne in tenebris quidem aurium cæci ; tubam pariter et lanceam oris ejus ostende. Quodvis animal unius licet puncti, aliquo alatur necesse est, exhibe pabuli transmittendi , decoquendi , defœcandique membra. Quid ergo dicemus ? si per hæc vivitur, erunt hæc in omnibus utique quæ vivent, etsi non videntur, etsi non apprehenduntur pro mediocritate. Hoc magis credas si Deum recogites tantum artificem in modicis, quantum et in maximis. Si vero non putas capere tam minuta corpora Dei ingenium, sic quoque magnificentiam ejus agnoscas, quod modicis animalibus , sine necessariis membris nihilominus vivere instruxerit, salvo etiam visu sine oculis, et esu sine denticulis , et digestu sine alveis : quemadmodum et incedunt quædam sine pedibus, manante impetu , quod angues ; et insurgente conatu , quod vermes, et spumante reptatu, quod limaces. Marcionem adhuc pungit Tertullianus, qui Deum vilium regimine maculari censebat. *Unus , opinor, de sepibus flosculus, non dico de pratis; una cujuslibet maris conchula , non dico de Rubro; una tetraonis pinnula, taceo de pavo , sordidum artificem pronuntiabit tibi creatorem ?* (1) Insaniam Marcionis et stoicorum stoliditatem, merito sanæ mentis homines rejiciunt. « Deus totius amoris fons non negligit minima gubernare, qui facere minima non neglexit. » (2) Imo in minimis magis elucent ejus perfectiones: « Natura in minimis apparet maxima, » ait Philosophus. Seu, ut vult Plinius, « natura nusquam magis quam in minimis tota est; » (3) inde concludendum est cum D. Augustino : « Deus ita artifex est magnus in magnis, ut minor non sit in parvis ; quæ parva, non sua granditate , quæ nulla est, sed artificis sapientia metienda sunt; quæ in parvis magis quam in magnis coruscat.» (4) « Creat minima corpore, acuta sensu animantia, ut majore attentione stupeamus agilitatem muscæ volantis, quam magnitudinem jumenti gradientis , ampliusque miremur opera formicæ quam onera camelorum. » (5) Christus etiam cum ait Deum vestire fœnum quod in clibanum mittitur, *nonne confirmat vilissimas et abjectissimas mundi particulas divina ejus providentia regi ?* (6) Nonne idem asseverat Regius Vates de creaturis quæ noxiæ hominibus videntur dicens : *Laudate Dominum de terra dracones ?*

(1) Tert. L. 1. adv. Marc. 13. — (2) Marsil. Ficin. — (3) Lib. 1. c. 2. — (4) Lib. 11 Civ. 22. — (5) D. Ambr. L. de Gen. ad litt. 6. — (6) D. August. L. 3. de Gen. ac litt. 21.

Verum si Deo est universalis providentia, utquid herbas venenosas produxit quæ toxicant hominem ? Ut quid serpentes qui eum suo halitu inficiunt ? utquid mures triticum rodentes ? utquid belluæ sua feritate dilaniantes ? Proh dolor ! *de humano arbitratu divinitas pensitatur.* (1) At ne impietati ulla supersit ratio dubitandi de generali providentia Dei, huic objectioni varie respondet Tertullianus, qui mirum in modum hanc solvit difficultatem : 1. Hominem sic alloquitur : *Ad omnia tibi occurrit Deus idem : percutiens,sed et sanans ; mortificans, sed et vivificans ; humilians, sed et sublimans ; condens mala, sed et pacem faciens.* (2) Nam supra memorata quæ mundo inutilia et homini noxia habentur, etiam homini utilia sunt. «Quod tibi putas inutile, aliis utile est, imo ipsum tibi frequenter alio est usu utile. Quod escam non adjuvat, medicinam suggerit , et sæpe eadem quæ tibi noxia sunt, avibus aut feris innoxium ministrant pabulum : » (3) 2. Mundum ex tot creaturis coaddunavit Deus ut suam bonitatem et justitiam ostentaret. *A primordio Creator tam bonus quam et justus : pariter utrumque processit. Bonitas ejus operata est mundum, justitia modulata est, quæ etiam tum mundum judicavit ex bonis faciendum , quia cum bonitatis consilio judicavit. Justitiæ opus est quod inter lucem et tenebras separatio pronuntiata est , inter diem et noctem, inter arborem agnitionis mortis et vitæ, inter aquigena et terrigena animalia. Omnia ut bonitas concepit, ita justitia distinxit. Totum hoc judicato dispositum et ordinatum est. Omnis situs, habitus elementorum, effectus, motus , status , ortus , occasus singulorum , judicia sunt Creatoris.* (4) Tanta creaturarum multitudo , admirabilis earum dispositio, diversæ earum species, separatio qua ab invicem discriminantur quoad naturam,situm, locum, officium , evidenter Deum prædicant , qui eas sua potentia produxit, justitia separavit, sapientia disposuit et providentia gubernat. 3. His creaturis interdum utitur Deus ut ingratum et criminosum puniat hominem : culices etenim et muscæ eum calcant. Ex incommodis quæ parva hæc animalia inferunt homini , infert merito Tertullianus ea quæ a magnis patitur : *Qualia erunt majora , cum tam modicis læderis , ut nec in modicis despicias Creatorem ?* (5) 4. Con-

(1) Tert. Apol. 5. — (2) Tert. Lib. 2. adv. Marc. 14. — (3) D. Ambr. L. 3. Hexam. 9. — (4) Tert. Lib. 2. adv. Marc. 12. — (5) Tert. lib. 1. adv. Marc. 14.

traria juxta se posita magis elucescunt, et creaturæ utiles ex noxiis magis apparent, et ob hanc causam divina providentia *universitatem ex diversitate composuit, ut omnia æmulis substantiis sub unitate constarent, ex vacuo et solido, ex animali et inanimali, ex comprehensibili et incomprehensibili, ex luce et tenebris, ex ipsa vita et morte.* (1) Sicut musica ex dissonarum vocum dissonantia dulciores resonat sonos, sicut picturæ venustas ex umbræ et lucis diversorumque colorum grata commixtione, pulchrior apparet, sic divina providentia et mundi pulchritudo, ex contrariorum oppositione et adversantium concordi discordia, micantius splendet : *Confirmantes diversitatem hanc visibilium et invisibilium adeo creatori deputandam, sicuti tota operatio ejus ex diversitatibus constat, et corporalibus et incorporalibus, ex animalibus et inanimalibus, ex vocalibus et mutis, ex mobilibus et stativis, ex genitalibus et sterilibus, ex aridis et succidis, ex calidis et frigidis.* (2) Et quia homo inter partes universi, non minorem habet dignitatem, providentia Dei universalis ad parvum mundum se extendit.

3. *Sufficit unicum hoc opus Deo nostro, quod hominem liberavit summa et præcipua bonitate sua, et omnibus locustis antepoponenda.* (3) Dei providentia erga hominem præ cæteris animantibus in multis elucet : 1. In ejus formatione : *Recogita totum illi Deum occupatum ac deditum, manu, sensu, opere, consilio, sapientia, providentia, et ipsa imprimis affectione.* (4) 2. In corporis humani dispositione. *Sic et hominem ipsum diversitas temperavit, tam in corpore, quam in sensu. Alia membra fortia, alia infirma; alia honesta, alia inhonesta; alia gemina, alia unica; alia comparia, alia disparia. Proinde et in sensu nunc lætitia, nunc anxietas; nunc amor, nunc odium; nunc ira, nunc lenitas.* (5) 3. In ordinatione mundi, quem ad hominis usum et utilitatem retulit. *Mundum homini Deus, non sibi fecit.* (6) Duplex est mundi finis, ultimus et proximus. Dei gloria est finis ultimus universi, proximus vero hominis utilitas. *Universa negotiatio mundialis, perveniens ad humani generis utilitatem : ipsum cœlum sub quo omnia : terra super quam omnia : et quidquid illorum inter se, ad commoda humana conspirat.* (7) Idcirco sibi Deus mundum fecit, et non fecit. Fecit ad suam gloriam, ad quam ut ad finem ultimum ordinavit universum. Non fecit ad suam utilitatem, sed ad hominis utilitatem, ad quam ut ad finem proximum ordinavit mundum. 4. In necessariorum subministratione : *quoniam Dominus prospector humanarum necessitatum* (1) ; ut ex duplici exemplo ex Scriptura desumpto constat : unum habetur in veteri Testamento, ubi quadraginta annis Deus *pascit populum in solitudine* (2); aliud in novo Testamento; quando Christus quinque panes adeo multiplicavit, ut sufficientes fuerint ad nutriendam magnam hominum multitudinem qui eum secuti fuerant in desertum. *Adeo autem ea fuit majestas, ut et pabuli exiguitatem non tantum sufficere, verum etiam exuberare, de pristino voluerit exemplo.* (3)

Ultra hanc naturalem et specialem providentiam, quam exercet Deus erga parvum mundum, providentia adhuc supernaturali vult Deus hominis salutem : *Igitur cum et voluit et concupivit in hominis salutem, jam et sibi et aliis negotium fecit, Epicuro nolente, consiliario Marcione.* (4) Et quia agens ordinate volens finem, dat media ad illum assequendum, Deus, cunctorum agentium perfectissimus, dat homini gratiam necessariam ad comparandam salutem. *Amavit qui vocaverat in salutem invitare, et ad gloriam* (5) : et sicut providentia Dei naturalis universum ordinavit ad hominis utilitatem, sic ad ejus salutem providentia supernatulis ordinavit mysticum Ecclesiæ mundum, imo ipsam Verbi divini humanationem. Quod Marcioni objectat Tertull. *Postremo te tibi circumfer, intus et foris considera hominem : placebit tibi vel hoc opus Dei nostri, quod tuus Dominus ille Deus melior adamavit; propter quem in hæc pauperrima elementa de tertio cœlo descendere laboravit, cujus causa in hac cellula Creatoris etiam crucifixus est. Sed ille quidem usque nunc nec aquam reprobavit Creatoris qua suos abluit, nec oleum quo suos unguit; nec mellis et lactis societatem, qua suos infantat, nec panem quo ipsum corpus suum repræsentat.* (6) Quædam dinumerat legis evangelicæ sacramenta instituta a Christo, ut homini vel primam gratiam, vel gratiæ augmentum conferant. Hæc tamen media humanæ salutis destruere nititur Marcion : *At tu super magistrum discipulus, et servus super dominum, sublimius illo sapis, destruens quæ ille desiderat.* Hæretico huic similes sunt qui divinæ

(1) Tert. Apol. 48. — (2) Tert. L. 1. adv. Marc. 16. — (3) Tert. L. 1. adv. Marc. 17. — (4) Tert. L. de Res. 6. — (5) Tert. L. 1. adv. Marc. 16. —(6) Tert. L. 1. adv. Marc. 13. — (7) Tert. Lib. 2. ad Nat. 5.

(1) Tert. L. 4. de Orat. 9.— (2) Tert. lib. 4. adv. Marc. 21. — (3) Tert. ibid. — (4) Tert. L. 1. adv. Marc. 25. — (5) Tert. Scorp. 6. — (6) Tert. L. adv. Marc. 14.

providentiæ, hominis curam auferre nituntur, et humanam tum adversitatem, tum prosperitatem fato inevitabili, et cæcæ fortunæ subjiciunt.

III. PARS. *Deus omnium conditor, nihil non ratione providit, disposuit, ordinavit.* (1) Verum quantumvis sua providentia cuncta ratione disposuerit et ordinaverit Deus, attamen impii non occultæ sapientiæ Dei, sed fato et cæcæ fortunæ humana negotia substernunt, et hoc trina præsertim de causa : ob 1. Hominis libertatem ; 2. Impii prosperitatem ; 3. Justi adversitatem. Verum non bene ; nam Dei providentia conciliatur cum 1. Hominis libertate ; 2. Impii prosperitate ; 3. Justi adversitate.

1. *Quanquam quis præscientiæ titulus in omnium auctore, qua universa ubique disponendo præsciit, et præsciendo disposuit?* (2) Hanc præscientiam Deo denegat romanæ eloquentiæ Princeps, eo quod cum humana libertate compati non posse existimet. Quem merito reprehendit D. Augustinus : quia *ut hominem faceret liberum, fecit sacrilegum* (3) ; auferre Deo futurorum præscientiam non potuit, nisi Deum negando. *Confiteri Deum et negare præscium futurorum, apertissima insania est.* (4) Deus enim non esset, nisi infinita scientia præditus esset; non esset autem infinita scientia præditus, si ignoraret futura. *Quale est ut æternæ dispositiones ejus, in omne humanum genus, lucem sui fugerint.* (5)

Neque metuendum est ut Dei providentia tollat humanam libertatem. Etenim divina providentia comprehendit et actum divini intellectus futura præscientis, et actum divinæ voluntatis cum humana voluntate concurrentis : at neuter obstat humanæ libertati. Non actus intellectus, seu præscientiæ, quia non ponit, sed supponit objectum, sicut effectus sequitur causam, neque facit res esse futuras, quia est actus pure speculativus, sed quia res objiciuntur illi futuræ, ideo eas cognoscit. *Necnon est præscientia causa ejus quod futurum est ; sed quod futurum est causa præscientiæ. Siquidem non præscientiam consequitur futurum, sed futurum consequitur præscientia ; et haudquaquam præscius est causa futuri.* (6) Neque etiam actus divinæ voluntatis obstat humanæ libertati : *Non est providentiæ divinæ violare naturam, sed est cujusque naturæ conservatrix.* (7) Conditioni cujuslibet creaturæ ita suum concursum contemperat, ut cum necessariis necessario, cum fortuitis fortuito, et cum liberis libere concurrat. *Sic itaque administrat omnia quæ creavit, ut etiam ipsa proprios exercere motus et actus sinat.* (1) Quapropter providentia non tollit humanam libertatem, neque per præscientiam quæ agnoscit actus hominis liberos, quia futuri sunt; nec per concursum qui humanam voluntatem non prædeterminat, sed condeterminat et simul cum ea libere agit. Si Deus post donatum hominem libertate, sua providentia homini tolleret libertatem, et homini et sibi injuriosus esset : homini, impediendo ne agat *secundum motus libertatis ipsius* (2) ; sibi, mutans ordinem quem in creaturis instituerat. Itaque *ipsa divinitas ut inconstans denotaretur.* (3) Deus autem levitatis et inconstantiæ est incapax. *Quid tam dignum Deo quam gravitas, quam fides institutionum qualiumcunque?* (4) At neque gravitatem, neque fidem suis institutionibus servasset Deus, *si libero arbitrio hominis ex providentia obstitisset* (5), et si adhuc impii impediret prosperitatem.

2. *Sunt enim qui, etsi Deum non negent, dispectorem plane et arbitrum et judicem non putent.* (6) Ex improborum prosperitate sumunt ansam aliqui, divinam aut negare aut culpare providentiam. Divinam providentiam negant impii, quos redarguit Malachias propheta : *Laborare fecistis Dominum in sermonibus vestris, et dixistis : In quo fecimus laborare? in eo quod dicitis : Omnis qui facit malum bonus est in conspectu Domini, et tales ei placent, aut certe ubi est Deus judicii?* (7) Qui autem Deum judicem negant, eique delictum placere affirmant, Deum laborare faciunt, quia ejus providentiam negant, et otiosum, stupentem et inertem existimant. Alii divinam providentiam non negant, sed culpant. Quomodo temere Romanus Philosophus : *Prosperitas malorum crimen est malorum.* (8) Primi de impietate et de contemptu in Deum signantur : *Sic Deum honorantes, dum curis observationis, et molestiis animadversionis, absolvunt.* (9) Secundi redarguuntur, *sic plane stultum de nostro sensu judicemus Deum.* (10) Tertii de præsumptione et temeraria curiositate notantur, volentes curiosius scrutari inscrutabiles divinæ providentiæ rationes. *Quis revelabit quod Deus texit?*

(1) Tert. L. de Pœn. 1. — (2) Tert. L. 2. adv. Marc. 5. — (3) Lib. 5. Civ. 9. — (4) D. August. — (5) Tert. L. de Res. 21. — (6) S. Just. Qu. 58. de Orthodox. — (7) D. Dion. de div. num. 4.

(1) D. Aug. L. 7. de Civ. 30. — (2) Tert. L. 2. adv. Marc. 7. — (3) Tert. Lib. de Res. 21. — (4) Tert. L. 2. adv. Marc. 7. — (5) Tert. ibid. — (6) Tert. L. de Test. An. 2. — (7) Cap. 2. — (8) Senec. — (9) Tert. Lib. de Test. An. 2. - (10) Tert. lib. de Car. Chr. 4.

unde sciscitandum est? unde et ignorare tutissimum est: præstat per Deum nescire, quam per hominem scire, quia ipse præsumpserit. (1) Quod non attendentes temerarii providentiæ scrutatores, investigabiles vias Dei investigare moliuntur contra Spiritus Sancti præceptum: *Altiora te ne quæsieris.* (2) Quem locum sic expendit Sanctus Zeno: *Quod modum humani sensus excedit, disputare devita. Negat quodammodo Deum, quisquis rationibus humanis Deum metiri conatur: defensio enim non nisi imbecilli præstatur, nec potest eum revereri qui ingenii sui putat esse, quod ille fuerit æstimatus; Dei sapientia cæcutienti nostræ menti præferenda. Sic sapiens judicium suum Dei postponit judicio, quamvis providentiæ ejus rationes non agnoscat.* (3) Stulti econtra providentiæ indagatores, et, ut fatur Tertullianus, *censores divinitatis* (4), Deum emendare tentant. *Hic est magnus animus qui se Deo tradit: at contra ille pusillus et degener, qui obluctatur, et de ordine mundi male existimat, et emendare mavult Deum quam se.* (5) Non temerariam eorum imitemur insaniam, qui emendare Deum volunt, sed *omnia providentiæ opera suspiciamus, omnia laudemus, omnia circa ullam censuram comprobemus, quantumlibet ea plerisque iniqua videantur.* (6) Quisquis Deum suscipit omnipotentem creatorem, providentissimum omnium rerum gubernatorem suscipiat. « Si a Deo omnia, et Deus bonus est; omnia profecto quæ fecit Deus, bona. Si qua autem sunt in arcanis statutorum ejus altiora sensibus et cogitationibus nostris, etiam et rationem eorum consequi et colligere non possumus, tutius tamen nobis est magis occultas esse rationes quam nullas credere: quia non ambigendum omnia Dei esse, etsi nobis non sint perspicua, tamen esse consulta. » (7) Inconsulta videtur impiorum prosperitas temerariis illis qui *consultiores sibimet videntur Deo* (8): apud divinam tamen providentiam est bene consulta. Neque ei desunt rationes cur impium prosperare permittat: scilicet ut 1. Ex prosperitate captet occasionem Deum honorandi: *Cujus natura honoranda est in secundis, metuenda in adversis, domina scilicet juvandi et nocendi.* (9) 2. Nullus est adeo scelerosus, qui bonum aliquod opus morale non efficiat, quod cum non sit æternæ felicitatis meritorium, temporali illud Deus præmiat prosperitate, ut constat ex Romanis idololatriæ deditis, et imperium orbis adeptis. *Non omittam congressionem quam provocat illa præsumptio dicentium, Romanos pro merito religiositatis diligentissimæ, in tantum sublimitatis elatos, ut orbem occuparint.* (1) Verum ut bene animadvertit Tertullianus, *non ideo ob hoc magni Romani, quia religiosi: atqui quomodo ob religionem magni, quibus magnitudo de irreligiositate provenit?* Non ob religionem prosperarunt Romani, sed ob virtutes morales quas operati sunt, præsertim primis reipublicæ temporibus. 3. Deus pro sua patientia non punit peccatores, sed eos prosperare sinit; quibus indiscriminatim ac justis, naturæ dona subministrat: *Qui rorem lucis hujus super justos et injustos æqualiter spargit; qui temporum officia, elementorum servitia, totius generis tributa dignis simul et indignis patitur simul occurrere, sustinens ingratissimas rationes, ludibria artium et opera manuum suarum adorantes, nomen cum familia ipsius persequentes; luxuriam, avaritiam, iniquitatem, malignitatem, quotidie inolescentem, ut sua sibi patientia detrahat: plures enim Dominum idcirco non credunt, quia seculo iratum tandiu nesciunt.* (2) Ex longanimi namque Dei patientia, qua sustinet criminosos, plures ejus providentiam negant. Cur autem tantopere patiatur peccatores, belle Sanctus Pacianus declarat: « Quid ergo? Desiit Deus nostra curare? an ultra conspectum mundi recessit, et neminem exspectat e cœlo? An patientia illius ignorantia est? Absit, inquies. Videt ergo quæ facimus, sed utique exspectat et patitur, et pœnitentiæ tempus indulget, et Christo suo præstat, ut differat, ne cito pereant, quos redemit. Bene tu, peccator, intellige. » (3) 4. Etsi impii prosperitate floreant et Dei providentiam negare videantur, Deum tamen sentiunt corripientem. *In cogitationibus impii interrogatio erit; sermonum autem illius auditio ad eum veniet ad correptionem iniquitatum illius.* (4) Imperfectus enim existimat « in nobis esse positum a Deo quemdam spiritum scientiæ boni et mali: ut quotiescunque peccamus, ille in silentio quasi factum nostrum accuset. » (5) 5. Non arguenda est divina providentia ob improborum felicitatem, quæ sæpe in infelicitatem convertitur. *Magnæ virtutis est cum felicitate luctari ne illiciat, ne corrumpat, ne ipsa subvertat felicitas. Magnæ felicitatis est a felicitate non vinci.* (6) Quod si terrena

(1) Tert. L. de An. 1. — (2) Eccli. 5. — (3) Serm. de fid. — (4) Tert. L. 2. adv. Marc. 2. — (5) Senec. — (6) D. Damasc. L. 2. de Fid. Orthod. 29. — (7) D. Paulin. Ep. 38. — (8) Tert. Lib. 2. adv. Marc. 2. — (9) Tert. L. 2. ad Nat. 5.

(1) Tert. Apol. 25. — (2) Tert. L. de Pat. 2. — (3) In Paren. ad Pœn. — (4) Sap. 2. — (5) Hom. 21. in Matth. — (6) D. Aug. Serm. 13. de Verb. Dom.

felicitas etiam probos multoties illicit, corrumpit et subvertit, nonne nimia fortunæ bona, « eo quod superfluunt, nocent? Sic segetem nimia sternit ubertas, sic rami onere franguntur, sic ad maturitatem non pervenit nimia fecunditas. Idem animis quoque evenit, quos immoderata felicitas rumpit, qua non tantum in aliorum injuriam, sed etiam in suam vertuntur. Ut periculosa est secundum Hippocratem summe bona corporis valetudo, ita rebus maxime prosperis metuenda diversa fortuna. » (1) Neque solum in hac vita infelicitate sæpe sæpius mulctantur, sed præsertim in inferno suorum scelerum impii luunt pœnas. *Nisi forte vos decipit quod Deum nescientes divitiis affluant, honoribus floreant, polleant potestatibus. Miseri in hoc altius attolluntur, ut decidant altius; hi enim ut victimæ ad supplicium saginantur, ut hostiæ ad pœnam coronantur.* (2) 6. Verum, ut bene animadvertit Tertullianus, *admittite Dei dispositiones* (3), et concipietis cur impii prosperitate floreant. *Qui enim semel æternum judicium destinavit post seculi finem, non præcipitat discretionem, quæ est conditio judicii, ante seculi finem: æqualis est interim super omne hominum genus, et indulgens et increpans, communia voluit esse et commoda profanis, et incommoda suis, ut pari consortio omnes, et lenitatem ejus et severitatem experiremur.* Deus, cunctorum hominum supremus judex, judicium æternæ pœnæ, vel salutis destinavit: hoc autem ultimum judicium obeundum est post seculi finem; tunc improbos et præscitos discernet ab electis, illos pœnis mancipabit æternis, hos interminabili gloria coronabit: modo non præcipitat discretionem, sed gratis et ingratis, justis et injustis largitur fortunæ bona. Hæc ratio bene considerata divinam providentiam cum justi etiam adversitate conciliat.

3. Ex adversitate justorum Deum reprehendunt nonnulli, *quia quem constat esse, reprehendere magis possunt quam negare* (4), et divinam providentiam incusant statim ac aliquod patiuntur incommodum. *Si quid adversi accidit, prona in Deum querela est. Deum enim inter damna sua avarus accusat; Deo cum invidia fletuum suorum orbatus irascitur; Deo injustitiam qui ad confessionis gloriam persecutionibus probatur exprobrat. Universatim stultissima hæc querela est, cum injustitia Deum per impatientiam impii doloris accusant.* (5) Hujuscemodi de divina providentia querelæ, de impatientia, de injustitia, de insipientia, de impio dolore procedunt: *Proinde atque si cæcus, vel fluitantibus oculis, ideo alium solem velit præsumere velit mitiorem et salubriorem: quia quem videat, non videt.* (1) Eodem modo impii in suis adversitatibus Deum de incuria aut injustitia, aut nimia severitate accusant, quia non perspiciunt rationes cur eos mala pati patitur. *Unicus sol est, o homo, qui mundum hunc temperat, et quando non putas, optimus et utilis, et cum tibi acrior et infestior, vel etiam sordidior atque corruptior, rationi tamen suæ par est.* (2) Non absimiliter ratiocinandum est de Deo, qui tum est justior cum injustior sensibus videtur: et, ut fatur Tertullianus, *tunc maxime optimus cum homini non bonus.* (3) Quod verissimum apparet consideranti sex subsequentes rationes, quibus etiam justos adversa sustinere patitur: 1. Nullus est adeo justus qui aliquod saltem leve non commiserit delictum, a divina justitia puniendum, vel in hac vita, vel in purgatorio post mortem: pœna autem purgatorii est gravior omni pœna in hac vita toleranda: ideo divina bonitas justum in hac vita punit, ne puniat post mortem. *Quod si a Domino nonnulla credimus incuti, cui magis patientiam quam Domino præbeamus? Quin insuper gratulari et gaudere nos docet, dignatione divinæ castigationis: Ego, inquit, quos diligo, castigo.* (4) 2. Adversitatibus justum emendare exoptat Deus, et a suis sanare imperfectionibus. *O servum illum beatum, cujus emendationi Dominus instat! cui dignatur irasci! quem admonendi dissimulatione non decipit!* (5) Peccator blanda felicitate decipitur, Deus vero justum dissimulatione patientiæ non decipit, sed adversitate admonet, instruit, emendat, et ad sanitatem reducit. *Magnifica bono tuo Deum tetrum: incidisti in manus ejus, sed feliciter incidisti: incidit et ille in ægritudines tuas.* (6) Defectus, imperfectiones, peccata venialia, sunt animæ ægritudines, in eas incidit Deus per adversitates, ut perfectam animæ reddat sanitatem, quod non animadversionis, sed amoris est indicium: ut exemplo ex medicina desumpto optime declarat Tertullianus (7): *Nam et medecinæ præsidium plures refugiunt; plures enim stulti, plures timidi et male verecundi. Et est plane quasi sævitia medicinæ, de scalpello, deque cauterio, de sinapis incendio; non tamen secari, et inuri, et extendi idcirco malum, quia dolores utiles affert; nec quia tantum-*

(1) Sen. Ep. 59. — (2) Min. in Oct. — (3) Tert. Apol. 41. (4) Tert. L. 2. adv. Marc. 2. — (5) D. Hil. in Ps. 118.

(1) Tert. L. 2. adv. Marc. 2. — (2) Tert. ibid. — (3) Tert. ibid. — (4) Tert. L. de Pat. 11. — (5) Tert. ibid. — (6) Tert. Scorp. 5. — (7) Tert. ibid.

modo contristat, recusabitur; sed quia necessarie contristat, adhibebitur. Horrorem operis fructus excusat. Ululans denique, ille et gemens, et mugiens inter manus medici, postmodum easdem mercede cumulabit et, artifices optimas prædicabit, et sævas jam negabit. Sic homo per adversa a suis infirmitatibus sanatus, debet Dei prospicere benignitatem; et peritissimo illi gratias agere medico, qui non præbuit potionem amaram, nisi ut deperditam redderet sanitatem, et 3. In viam perfectionis deduceret. Experientia enim comprobatur homines prosperitate florentes vacare vitiis, et econverso adversitate oppressos, studere virtutibus. *Sed quando Deus magis creditur, nisi cum magis timetur, nisi in tempore persecutionis? Tunc Ecclesia in attonito est; tunc et fides in expositione sollicitior et disciplinatior, in jejuniis, et stationibus, et orationibus, et humilitate, in alterutra diligentia et dilectione, in sanctitate et sobrietate. Non enim vacatur nisi timori et spei* (1), et ut belle ait D. Hilarius : « Sicut olim crescentibus diluvii fluctibus arca sublimius ferebatur, et tandem, procellarum victrix, requievit super montes Armeniæ, non dispari modo Ecclesia, dum exercetur, floret; dum opprimitur, crescit; dum contemnitur, proficit; dum cæditur, vincit. » (2) 4. In adversitate avocat nos Deus ab inordinato creaturarum amore, et nostram experitur subjectionem et dependentiam. *Nam et Abrahamum non tentandæ fidei gratia sacrificare de filio jusserat, sed probandæ, ut per eum faceret exemplum præcepto suo, quo mox præcepturus erat, neque pignora Deo cariora habenda.* (3) Et ob eamdem rationem ut Jobi patientiam et obsequium probaret, permisit Deus ut Ismaelitæ ejus tollerent greges, ignis de cœlo combureret domos, filios mors suæ subderet tyrannidi, dæmon corpus universali glaga percuteret. *Modestia est enim, ablatum non desiderare, et ablatum a Domino Deo; sine cujus voluntate nec folium de arbore delabitur, nec passer assis unius ad terram cadit. Quam modesta illa vox est: Dominus dedit, Dominus abstulit; ut Domino visum est, ita factum est.* (4) 5. Per hanc in adversis obedientiam et patientiam glorificatur et lætatur Deus : *O felicissimum illum qui omnem patientiæ speciem adversus omnem diaboli vim expunxit! quem non abacti greges, non illæ in pecore divitiæ, non filii uno ruinæ impetu adempti, non ipsius denique corporis in ulcere cruciatus, a patientia et fide Domino debita exclusit; quem diabolus totis viribus frustra cecidit. Neque enim a respectu Dei tot doloribus avocatus ille est, sed constitit nobis in exemplum et testimonium tam spiritu quam carne, tam anima quam corpore, patientiæ perpetrandæ; ut neque damnis secularium, nec amissionibus charissimorum, nec corporis quidem conflictationibus succidamus. Quale in illo viro feretrum Deus diabolo exstruxit! quale vexillum de inimico gloriæ suæ extulit, cum ille homo ad omnem acervum nuntiorum nihil ex ore promeret, nisi Deo gratias, cum uxorem jam malis delassatam, et prava remedia suadentem, exsecraretur! Quid? ridebat Deus : quid? dissecabatur malus, cum Job immundam ulceris sui redundantiam, magna æquanimitate destringeret, cum erumpentes bestiolas inde in eosdem specus et pastus reformosæ carnis ludens revocaret.* (1) Tandem 6. Justum affligi patitur Deus, ut adversitatibus temporaneis, æternam acquirat felicitatem. *Perversitas quam putas, ratio est; quod sævitiam existimas, gratia est; ita Deo de momentaneis æterna medicante.* (2)

(1) Tert. Lib. de Fug. in Pers. 1. — (2) Lib. 4. de Trin. — (3) Tert. L. de Orat. 8. — (4) Tert. L. de Exh. Cast. 1.

(1) Tert. L. de Pat. 14. — (2) Tert. Scorp. 5. — (3) Tert. L. adv. Prax. 2. — (4) D. Hier. in Proœm. lib. 18. in Isai. — (5) Joan. 6. — (6) Isa. 78.

CONCIO QUINTA.

Est *Trinitas unius divinitatis : Pater, et Filius, et Spiritus Sanctus.* (3) Meminit philosophus fontis cujusdam in quo accensæ exstinguuntur faces, et econverso exstinctæ reaccenduntur. Augustissimum Trinitatis mysterium est abyssus infinitæ magnitudinis, seu mare immensum perfectionis, in quo cunctæ rationes et scientiæ exstinguuntur luces : *Trinitatis recta confessio est ignorantia scientiæ* (4); at econtra exstinctæ per obsequium fidei rationis lumina reaccenduntur. *Nos credidimus et cognovimus.* Hoc namque est discrimen inter cognitiones naturales et supernaturales, quod in illis cognoscendæ sunt res ut credantur, in istis vero credendæ, ut intelligantur. *Intellige ut credas verbum meum; crede ut intelligas verbum Dei.* (5) In illis scientia præcedit et fides sequitur, in istis fides antecedit intellectum : *Nisi credideritis, non intelligetis.* (6) Quando nautæ mare Germanicum, Gallicum seu Hispanicum sulcant, ab stella polari in suis navigationibus diriguntur: verum statim ac progressi sunt ultra lineam æquinoctialem, alio indigent directore. In co-

gnitionibus naturalibus, sufficiunt rationis discursus et philosophiæ principia; at in cognitionibus supernaturalibus, necessaria est fides, nec sufficit ratio, nisi fide divina illustretur, et ut pedisequa sequatur. *Præcedente autem fide, ratio potest syllogizare* (1), ut ait fidelis interpres Scoti Lichetus, et Trinitatem explicare, et quamvis Praxeas et Sabelliani recusent Trinitatis nomen, quasi divinitatis importet divisionem : *Numerum et dispositionem Trinitatis, divisionem præsumunt unitatis. Itaque duos et tres deos jam jactitant a nobis prædicari, se vero unius Dei cultores præsumunt. Quasi unitas non irrationaliter collecta, hæresim faciat; et Trinitas rationaliter expensa, veritatem constituat* (2) : rationaliter autem expenditur per rationem fide illustratam, ut fatur D. Augustinus : *Oportet Trinitatem esse, qua nihil præstantius, et intelligentius, et beatius perfecta ratio potest invenire.* (3) Hæc Trinitatis facta per perfectam rationem explanatio, sumitur ex Dei 1. Perfectione; 2. Intellectualitate; 3. Beatitudine.

I. PARS. *Regula est fidei qua creditur unum omnino Deum esse, nec alium præter mundi conditorem.* (4) Unius autem Dei fides est rationaliter cum Trinitate personarum componenda; et, ut belle ait D. Augustinus, *credatur honorifice unitati, ne fiat injuria Trinitati.* (5) Illi autem injuriam faciunt Trinitati qui Deo fecunditatem denegant, at quam irrationaliter Deum sterilem velint, hac patet ratione : quia *Deus universitatis conditor* (6) non debet fecunditate privari, cum creaturis largitus sit producendi virtutem. Nulla etenim perfectio potest reperiri in effectu, quin nobiliori modo in causa ejus æquivoca reperiatur. Est autem *naturæ Dominus Deus* (7), cunctarum auctor creaturarum; prima et æquivoca causa a qua cuncta creata procedunt, non secus ac lux stellarum a sole, calor ab igne et rivuli a fonte. *Nihil est participatione tale, nisi ab eo quod est tale per essentiam.* (8) Si Deus non esset ens, elementa non essent entia. Si Deus non viveret, neque vegetantia viverent. Si nullus esset in Deo motus, sensitiva non moverentur. Si Deus non intelligeret, neque Angeli intelligerent. Si Deus beatus non esset, Sancti felicitate non potirentur. Si in Deo non esset fecunditas, nullam haberent animantia fecunditatem : quia omne principium, motus omnis et terminus, perit, si tollatur primum principium, primum movens et primum operans a quo omnis creaturarum dependet operatio. Possibile non est quod effectus aliquo fruantur bono, quod formaliter et eminenter non sit in causa eorum æquivoca et universali; quod entia per participationem perfectiora sint ente per essentiam, et quod Deus sit sterilis, qui cunctis generatim rebus dedit fecunditatem. *Imperfectum non potuit esse, quod perficit omnia* (1); et consequenter Deus, qui creaturis largitur fecunditatem, nequit esse sterilis : *Nunquid ego qui alios parere facio, ipse non pariam? ego qui generationem aliis tribuo, sterilis ero?* (2) Absit ut Deo tribuamus sterilitatem. *Quod maxime bonum, id maxime penes Deum.* (3) Est autem maxime bona et summe perfecta divina fecunditas, ut constat ex 1. Principii producentis perfectione; 2. Productionis perfectione; 3. Termini producti perfectione.

1. *Et ita bonus dum Deus.* (4) Bonum est sui diffusivum : *sed alias cum summum bonum constet esse, ut Deus* (5) sese communicat ad extra et ad intra. Ad extra in tempore, ad intra ab æterno; ad extra, producendo res creatas; ad intra, producendo divinas personas. Creaturæ a Deo productæ sunt alterius ab eo essentiæ; personæ divinæ productæ sunt ejusdem essentiæ cum principio a quo procedunt, licet ab eo personaliter distinguantur. *Quale est ut Deus divisionem et dispersionem pati videatur in Filio et Spiritu Sancto, secundum et tertium sortitis locum, tam consortibus substantiæ patris?* (6) Per secundum et tertium locum, quem sortitos esse vult Filium et Spiritum Sanctum, nihil aliud vult, ut bene animadvertit Pamelius, nisi Filium esse secundam Trinitatis personam, et Spiritum Sanctum tertiam. Hæ duæ autem personæ (7) divinæ a bono producuntur principio, quia principium totale seipso subsistens, absque ulla dependentia, et necessario operans : producit terminum sibi coæqualem, at memoria fecunda seipsa subsistit in persona Patris (idem dic de voluntate fecunda, quæ in Patre et Filio subsistit) independenter adhuc, et necessario operatur, et consequenter producit terminum sibi coæqualem, nempe Filium. (8) *In principio erat Sermo, in quo principio prolatus a Patre est.* (9)

(1) D. Aug. Ep. 66. ad Maxim. — (2) Tert. lib. adv. Prax. 3. — (3) Lib. 88. Quæst. quæst. 18. — (4) Tert. L. de Præsc. Hær. 13. — (5) Ep. 178. cont. Pascent. — (6) Tert. lib. adv. Jud. 2. — (7) Tert. lib. de Cor. Mil. 5. — (8) Nicol. Cusan. lib. Excit.

(1) Tert. Apol. 11. — (2) Isa. 66. — (3) Tert. L. de Pat. 1. — (4) Tert. lib. adv. Herm. 11. — (5) Tert. ibid. — (6) Tert. lib. adv. Prax. 3. — (7) Paradox. 31. — (8) In 1. dist. 2. Quæst. 7. — (9) Tert. lib. adv. Prax. 19.

Tria sunt quæ agentia creata impedire possunt, ne suos producant effectus : 1. Quia seipsis sufficientem non habent virtutem ad illos producendos, indigentque comprincipio sine quo agere nequeunt : sic vir solus, sola mulier non valent naturaliter generare filium, quia seorsim sunt tantum principia generationis partialia ; 2. Quia agunt dependenter a causa prima, cui essentialiter in suis actionibus subordinantur; qua non agente et suum concursum præbente, agere non possunt. Sic ignis non combussit tres pueros in fornace, quia Deus suum ei denegavit concursum. 3. Si libere agant, quia pro sua libertate agere aut non agere possunt, imo agendo actionem etiam minuere aut incrementare valent. Nihil horum impedit æternum Patrem producere terminum sibi coæqualem. Non primum, quia *Deus in omnia sufficit* (1) : memoria namque fecunda « intellectum et essentiam divinam ejus objectum complectens » et subsistens in persona Patris, est principium totale notitiæ genitæ *consubstantialis suæ*. (2) Non secundum, quia principium illud totale seipso subsistens, et sufficiens, independenter operatur : neque alicujus indiget cooperatione. Pater æternus non dependet neque ab ulla causa, neque ab ullo principio. Non a causa, quia, ut Deus, est prima causa ; prima autem causa, a qua cuncta dependent, est independens, alias non esset prima causa ; neque a pricipio, quia est improductus, utpote prima Trinitatis persona ; non tertium, quia æternus Pater naturaliter, et non libere, generat Filium, et ita est determinatus ad producendum Verbum, ut illud necessario producat : sicut non potest non contemplari divinam essentiam, sic non potest non gignere divinum Verbum. Cognitio notionalis seu dictio, quæ illud profert quodam instanti rationis seu naturæ, præcedit scientiam visionis qua Deus ab æterno cognoscit creaturas existentes in tempore, et terminatur ad creaturas contingentes. Qui potuerunt ab æterno non produci in esse volito, et in tempore, adhuc possunt destrui post suam productionem. Dictio etiam præcedit libera divinæ voluntatis decreta, et terminatur ad ens necessarium, immortale et immutabile, quod non est de nihilo productum, neque ad nihilum redigi potest. Filius namque de Patre procedit ; idcirco Pater *Filium nominat*, *Filius autem alius non erit quam qui ex ipso prodiit* (3), per omnia Patri coæqualis. *Propter hoc magis Judæi illum interficere volebant, quod Patrem suum Deum diceret, æquans se Deo* (1) qui eum perfecta generavit productione.

(1) Tert. lib. de Pœn. 5. — (2) Tert. lib. adv. Herm. 44. — (3) Tert. lib. adv. Prax. 11.

2. *Bonum et optimum definiens Dominum, omnia ab eo bona et optima, secundum conditionem ipsius.* (2) Quale est principium productivum, tales sunt productiones ejus; principium productivum est optimum et summe bonum ; productiones ejus perfectissimæ sunt. De divinis productionibus ad intra (per respectum ad productiones creaturarum) possumus loqui affirmative aut negative. Si de illis loquamur affirmative, attribuendæ sunt cunctæ perfectiones quæ in productionibus creaturarum reperiuntur; si vero negative, removendi sunt defectus. Inter creaturas quæ sunt productionum species, quarum quælibet perfectionem habet imperfectione mixtam, una est productio entium permanentium, quorum hæc est propria perfectio, quod tota eorum natura et essentia, post suam productionem integra subsistit et permanet. Verum hoc defectu devenustantur, quod eorum natura non est dum producitur, quia sunt, non in facto esse, sed in fieri, cum productio nihil sit aliud quam via et tendentia ad terminum. Altera entium successivorum, quæ hac decorantur perfectione, quod sunt dum producuntur, quia eorum essentia in continua partium successione consistit : cum hoc tamen defectu, quod post productionem suam non existunt, quia partes quibus componuntur perpetuo fluunt, nihilque reale habent præter instantia indivisibilia quibus connectuntur. Harum productionum defectus removeamus a divinis processionibus, attribuamus ei perfectiones productionum entium tum permanentium, tum successivorum, et inveniemus productiones omnimode perfectas ; ubi terminus productus est totus dum producitur : quia in æternitate producitur : *totum consortium Divinitatis, hoc erit, æternitas motus* (3), et adhuc post suam productionem in sua natura invariabiliter permanet : quia eadem invariabilis et immutabilis divinitas in principio producente et termino producto reperitur. *Ubique teneo unam substantiam in tribus cohærentibus :* (4) principium autem producens non est perfectius termino producto, qui est illi per omnia coæqualis.

3. *Ita et bonitas perennis et jugis exigetur in Deo, quæ in thesauris naturalium proprietatum reposita* (5) : et qua ab

(1) Tert. lib. adv. Prax. 21. — (2) Tert. lib. adv. Herm. 2. — (3) Tert. lib. adv. Herm. 42. — (4) Tert. lib. adv. Prax. 12. — (5) Tert. lib. 1. adv. Marc. 22.

agentibus creatis multum discriminatur. In creaturis viventibus, insignis sane est perfectio quod proli genitæ communicent vitam, sed grandis defectus quod sufficientem non habeant virtutem ad illam totaliter producendam, sed necessario supponant materiam primam de cujus potentia materiales educunt formas : formæ autem substantiales spirituales, ut animæ rationales, creantur immediate a Deo, et homines ad earum productionem nullatenus attingunt. Hic autem animalium defectus ex ipsorum natura procedit, quæ tum in suo esse, tum in suis operationibus finita et limitata est : quapropter totum suum terminum non producit totaliter, sed partem ejus necessario supponit. Ad termini producti perfectionem spectat recipere in sua productione entitatem et vitam, sed magnus profecto est defectus accipere naturam finitam, dependentem, compositam, corruptibilem, et materialem : 1. Finitam, quia producta est ab agente finito, quod nequivit dare infinitatem, quam non habebat; 2. Dependentem, quia a prima causa essentialiter dependet, sine cujus conservatione nullatenus posset subsistere; 3. Compositam, quia duabus adunatur partibus, quarum una habet rationem potentiæ, et altera rationem actus; 4. Corruptibilem, quia defert in semeptipsa materiam primam, quæ est principium corruptionis; 5. Materialem, vel totaliter, qualis est natura vegetantium et bestiarum; vel ex parte, sicut hominis natura constituta ex corpore materiali et anima spirituali. In divinis autem emanationibus sunt quidem præfatæ perfectiones, sed non memorati defectus. Etenim principium producens termino producto perfectam communicat naturam, quam non educit de potentia materiæ, sed de propria substantia producit. *Filium non aliunde deduco, sed de substantia Patris.* (1) Termini etiam producti natura est spiritualis, immortalis, simplex, independens et infinita. 1. Spiritualis, *nam et Deus Spiritus, et ita de Spiritu Spiritus, et de Deo Deus.* (2) 2. Immortalis, quia est ens per essentiam, necessarium, immutabile et æternum. *Certe filius Dei semper.* (3) 3. Simplex, quia est actus purus, omnem potentiam passivam excludens. 4. Independens, quia non procedit a causa, quod importat originem cum dependentia; sed a principio, quod denotat originem, et non dependentiam. 5. Infinita, quia est ipsamet natura Dei, quæ in tribus subsistit personis. *Duos quidem definimus, Patrem et Filium, et jam tres cum Spiritu Sancto, secundum rationem œconomiæ quæ facit numerum.* (1) Idcirco, ut fatur aliorsum Tertullianus, *apud nos distincte Pater et Filius* (2), adde, et Spiritus Sanctus, *demonstrantur. Distincte, inquam, non divise.* Hoc namque est discrimen inter naturam, verbi gratia, humanam et divinam : quod illa cum sit limitata et finita, multiplicatur numero in cunctis individuis hominibus; hæc vero cum sit infinita, eadem numero reperitur in tribus divinis personis, in quibus *manifeste distinctio Trinitatis exprimitur* (3) absque ulla naturæ divinæ divisione, quia etsi personæ distinguantur ad invicem, unam tamen habent divinitatem indivisam, suntque duntaxat unus Deus. *Duos tamen deos nunquam ex ore nostro proferimus, non quasi non et Pater Deus, et Filius Deus, et Spiritus Sanctus Deus, et Deus unusquisque* (4); sed quia unam et eamdem habent divinitatem, tres personæ sunt unus tantum Deus. *Rationem reddidimus qua Dei non duo dicantur, sed qua Pater et Filius duo, et hoc non ex separatione substantiæ, sed ex dispositione, cum individuum et inseparatum Filium a Patre pronuntiamus, nec statu, sed gradu alium; qui etsi Deus dicatur, quando nominatur singularis, non ideo duos deos faciat, sed unum, hoc ipso quod et Deus, ex unitate Patris vocari habeat* (5) : non quidem ex unitate personæ Patris, a qua realiter distinguitur, sed ex unitate divinitatis et naturæ divinæ, quæ Patri, Filio et Spiritui Sancto communis est, et in qua tres personæ realiter distinctæ identificantur, suntque unus Deus. *Hæc erit probola veritatis, custos unitatis, qua prolatum dicimus Filium a Patre, sed non separatum. Protulit enim Deus sermonem, sicut radix fruticem, et fons fluvium, et sol radium : nam et istæ species probolæ sunt earum substantiarum ex quibus prodeunt. Nec dubitaverim Filium dicere, et radicis fruticem, et fontis fluvium, et solis radium; quia omnis origo parens est, et omne quod ex origine profertur, progenies est, multo magis sermo Dei, qui etiam proprie nomen Filii accepit; nec frutex tamen a radice, nec fluvius a fonte, nec radius a sole discernitur, sicut nec a Deo sermo. Igitur secundum horum exemplorum formam, profiteor me duos dicere, Deum et sermonem ejus, Patrem et Filium ipsius. Nam et radix*

(1) Tert. Lib. adv. Prax. 4. — (2) Tert. Apol. 21. — (3) Tert. L. adv. Prax. 21.

(1) Tert. Lib. adv. Prax. 13. — (2) Tert. Lib. adv. Prax. 11. — (3) Tert. L. adv. Prax. 13. — (4) Tert. L. adv. Prax. 19. — (5) Tert. ibid.

et frutex duæ res sunt, sed conjunctæ : et fons et flumen duæ species sunt, sed indivisæ ; et sol et radius duæ formæ sunt, sed cohærentes. Omne quod prodiit ex aliquo, secundum sit ejus necesse est de quo prodiit, non ideo tamen est separatum. Secundus autem ubi est, duo sunt, et tertius ubi est, tres sunt : tertius enim est Spiritus a Deo et Filio, sicut tertius a radice fructus ex frutice ; et tertius a fonte rivus ex flumine ; et tertius a sole apex ex radio. Nihil tamen a matrice alienatur, a qua proprietates suas ducit. Ita Trinitas per consertos et connexos gradus a Patre decurrens, et monarchiæ nihil obstrepit, et œconomiæ statum protegit. Hanc me regulam professum, qua inseparatos ab alterutro Patrem, et Filium, et Spiritum Sanctum testor, tene ubique, et ita, quid quomodo dicatur agnosces. Ecce enim dico alium esse Patrem, et alium Filium, et alium Spiritum. Male accipit idiotes quisque aut perversus hoc dictum, quasi diversitatem sonet, et ex diversitate separationem protendat Patris, et Filii, et Spiritus. Non tamen diversitate alium Filium a Patre, sed distributione ; nec divisionem alium, sed distinctione : quia non sit idem Pater et Filius, vel modulo alius ab alio : Pater enim tota substantia est, Filius vero derivatio totius. (1) Longiuscule quidem Tertull. sed profunde explanat Trinitatis mysterium, declarans quomodo Pater, et Filius, et Spiritus Sanctus identificentur et distinguantur, sint unum et plures : quod trina comparatione pulchre elucidat. Ut autem animadvertit supra laudatus Pamelius, Tertullianus vocat *statum* quod Scholastici substantiam ; *gradum* quod illi notionem ; *formam* quod illi proprietatem ; *speciem* quod illi habendi modum. His autem verbis, *Filio et Spiritui Sancto secundum et tertium sortitis locum, tam consortibus substantiæ Patris*, id vult quod asserunt Scholastici, duabus emanationibus produci Filium et Spiritum Sanctum a Patre improducto, aut Filium esse secundam personam, Spiritum Sanctum tertiam. Per *prolationem rei alterius ex altero*, intelligit personas realiter non essentialiter distinctas, *quia prolatum dicimus Filium a Patre, sed non separatum.* Dum autem ait : *Omnis origo parens est, et omne quod ex origine profertur, progenies est ;* sumit parentem et progeniem, non stricte pro origine viventis a vivente in similitudinem naturæ, sed late pro productione rei ejusdem naturæ cum producente. Dum ait : *Trinitas per connexos et consertos gradus a Patre decurrens*, nihil aliud vult nisi Patrem esse processionum divinarum scaturiginem, a quo Filius generatur, et Spiritus Sanctus a Patre Filioque producitur. Cum autem ait : *Pater est tota substantia, Filius vero derivatio totius et portio*, totum accipit pro pleno seu plenitudine, non aliter ac Scholastici dum dicunt : Pater deitatis possidet plenitudinem in primo signo originis, quia a se eam habet ; a quo eam accipiunt Filius et Spiritus Sanctus per emanationem. Quomodo sese explicat Tertullianus : *Ne videatur unaquæque perversitas, non examinata, sed præjudicata damnari, maxime hæc, quæ se existimat meram veritatem possidere, dum unicum Deum non alias putat credendum, quam si ipsum eumdemque et Patrem, et Filium, et Spiritum Sanctum dicat : quasi non sic quoque unus sit omnia, dum ex uno omnia per substantiæ scilicet unitatem ; et nihilominus custodiatur œconomiæ sacramentum, quæ unitatem in Trinitatem disponit, tres dirigens, Patrem, et Filium, et Spiritum Sanctum. Tres autem non statu, sed gradu ; nec substantia, sed forma ; nec potestate, sed specie : unius autem substantiæ, et unius status, et unius potestatis ; quia unus Deus, ex quo et gradus isti, et formæ, et species, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti deputantur.* (1) Hæc fusius retuli ut ex ipsissimis Tertulliani verbis admoneatur R. P. Claudius Frassen (2), qui immerito eum accusat Ariani erroris facem maxime prætulisse : Ariani namque Filium volebant 1. Creaturam, non Deum ; 2. Patre minorem, non æqualem ; 3. Similem, non consubstantialem ; 4. Temporalem, non æternum ; 5. Libere per voluntatem productum ; non necessario per memoriam generatum ; 6. Essentialiter a Patre distinctum : Tertullianus vero ut ex ipsius verbis evidentissime constat, vult Filium 1. Deum ; 2. Æternum, quia cum Patre semper ; 3. Patri coæqualem ; 4. Consubstantialem ; 5. Per memoriam generatum ; 6. Eumdem essentialiter Deum : *Hunc ex Deo prolatum didicimus, et prolatione generatum, et idcirco Filium Dei, et Deum dictum, ex unitate substantiæ.* (3) Quæ etiam est communis Spiritui Sancto a Patre et Filio producto.

Verum *Trinitati illa servitus debetur, qua nonnisi uni Deo cum vera religione servitur.* (4) Addit D. August. *Cum audivimus : Dominum Deum tuum adorabis et illi soli servies*, hoc præcepto ad cultum sanctissimæ

(1) Tert. L. adv. Prax. 8.

(1) Tert. Lib. adv. Prax. 2. — (2) Tom. 1. Quæst. 3. de Trint. — (3) Tert. Apol. 21. — (4) D. August. lib. 3. cont. Maxim. 23.

Trinitatis provocamur. *Pater, et Filius, et Spiritus Sanctus, Trinitas unus Deus, cui uni jubemur ea quæ nonnisi Deo debetur, servitute servire.* Latria autem est supremus cultus soli Deo debitus et tribus personis exhibendus, quæ sunt unus et solus Deus. *Dominus Deus noster cui soli per latriam servire debemus, non est Pater solus, nec Filius solus, nec solus Spiritus Sanctus; sed ipsa Trinitas unus Deus solus, Pater, et Filius, et Spiritus Sanctus.* (1) Sanctam Trinitatem veneratur Ecclesia, sive triumphans in cœlis, sive militans in terris. Seraphini qui inter beatos Angelos digniores sunt, ad ejus honorem sacrum incessanter decantant trisagion: *Illa Angelorum circumstantia non cessant dicere: Sanctus, sanctus, sanctus.* (2) Ecclesia militans triumphantis æmulatur cultum, et ut fideles beatorum spirituum imitarentur venerationem, Summus Pontifex Damasus in universam Ecclesiam induxit ut sacris initiati, seu in choro publico, seu in privatis officiis, ad singulos psalmos pro coronide adjicerent: *Gloria Patri, et Filio, et Spiritui Sancto.* Brevis oratio, sed quæ compendio breviore continet quidquid in cœlo terrisque sanctum, adorabile, divinum; brevis oratio, sed sanctæ Triadi sacrata et Deo gratissima; brevis oratio, sed quam decantari a cœlicolis audivit Ignatius martyr: *Proinde igitur et nos Angelorum, si meminerimus, candidati jam hinc cœlestem illam in Deum vocem, et officium futuræ claritatis ediscimus.* (3) Ut in cœlis cœlestem illum hymnum valeamus decantare per totam æternitatem, decantemus illum quandiu sumus in hoc mortali corpore. Angelicam illam melodiam æmulabatur Venerabilis Beda, qui assuetus dum viveret dicere: *Gloria Patri, et Filio, et Spiritui Sancto* (4), divinam hanc decantans laudem cygnea voce animam efflavit. Sancti viri imitemur pietatem, sæpe sæpius dicentes: *Gloria Patri, et Filio, et Spiritui Sancto,* non voce tantum, et inani labiorum sono, sed cordis affectu et humili corporis reverentia.

Hoc quantum ad gloriam Dei (5) sanctissimæque Trinitatis, in communi: in particulari autem singulæ personæ divinæ honorandæ sunt, secundum proprietates personales, vel perfectiones eis attributas. *Honoratur Pater secundum quod Pater est; honoratur Filius secundum quod Filius; honoratur Spiritus Sanctus secundum quod Spiritus Sanctus.* (6) Patri attribuitur potentia, Filio sapientia, Spiritui Sancto bonitas. Criminosi Christiani has divinarum personarum perfectiones non honorant, sed inhonorant: potentiam Patris, peccatis infirmitatis et fragilitatis; sapientiam Filii, peccatis ignorantiæ scelerosæ; bonitatem Spiritus Sancti, peccatis malitiæ. Patri adhuc attribuitur liberalitas et fecunditas; quia sese ad intra et ad extra communicat: Filio puritas, quia ejus generatio, sive æterna, sive temporalis, purissima est; Spiritui Sancto humilitas, quia super humiles requiescit. In mundo autem est trina eaque maligna et diabolica Trinitas, quæ divinæ Trinitati contradicit, eamque peculiariter offendit: *Concupiscentia oculorum, concupiscentia carnis et superbia vitæ.* (1) Concupiscentia oculorum, seu avaritia, Patris offendit fecunditatem et liberalitatem; concupiscentia carnis, seu luxuria, Filii puritatem; superbia vitæ, Spiritus Sancti humilitatem, seu potius in humilibus habitationem. Miseram hanc, exsecrandam et diabolicam trinitatem horreamus, a nobis removeamus, et ad sanctam et divinam suspiremus cum D. Bernardo Trinitatem. *O beata et beatificans Trinitas! ad te mea misera trinitas miserabiliter suspirat: quoniam a te infeliciter exsulat.* (2) Imploremus potentiam Patris, quæ adjuvet infirmitatem nostram; sapientiam Filii, quæ illuminet tenebras nostras; bonitatem Spiritus Sancti, quæ expellat malitiam nostram. Patris roborati potentia, Filii illustrati sapientia, Spiritus sancti bonitate sanctificati, gratias agamus sanctissimæ Trinitati, et in gratitudinis monumentum, *benedicamus Patrem et Filium cum Sancto Spiritu; laudemus et superexaltemus eum in secula.* Laudemus Patrem Filium generantem; Filium simul cum Patre Spiritum Sanctum producentem; Spiritum Sanctum Trinitatem complentem, qua nihil intelligentius perfecta ratio potest invenire.

II. PARS. *Nos vero nunc et semper unicum quidem Deum credimus, sub hac tamen dispensatione, quam œconomiam dicimus: ut unici Dei sit, et Filius sermo ipsius, qui misit a Patre Spiritum Sanctum sanctificatorem fidei eorum, qui credunt in Patrem, et Filium et Spiritum Sanctum.* (3) Hanc fidei confessionem explanat perfecta ratio: eo quod Trinitate nihil intelligentius possit inveniri; in qua 1. Pater Filium generat; 2. Pater cum Filio Spiritum Sanctum spirat;

(1) D. August. Ep. 66. ad Maxim. — (2) Tert. L. de Orat. 3. — (3) Tert. ibid. — (4) Sur. — (5) Tert. ibid. — (6) D. Cypr.

(1) 1. Joan. 2. — (2) Serm. 11. in Cant. — (3) Tert. L. adv. Prax. 2.

3. Spiritus Sanctus Trinitatem complet et terminat

1. *Quodcunque cogitaveris, sermo est.* (1) Intellectus noster intelligendo, internum producit sermonem, seu verbum mentis, quod est expressa, tum potentiæ, tum objecti imago. Habes in mente tua imaginem Patris fato functi, vel domus quam ædificasti: neutrum oculis objicitur; utrumque tamen intellectus concipit velut præsens. Unde hoc nisi ex activitate intellectus producentis imaginem objecti, seu verbum mentis quod repræsentat objectum, non secus ac si esset præsens? Inde assurgamus ad sermonem ab æterno Patre productum. *Quanto ergo plenius hoc agitur in Deo, cujus tu quoque imago et similitudo censeris?* Merito dicit Tertullianus quod hoc plenius agitur in Deo, quia multiplex est discrimen inter sermonem a Patre prolatum, qui est *repræsentator Patris* (2); et sermonem internum ab intellectu humano productum: 1. Intellectus humanus est prior verbo quod producit: Pater autem æternus non est prior Verbo divino quod est illi coæternum, ut Pater ipse testatur: *Filius meus es tu, ego hodie generavi te.* (3) Hoc est in æternitate, quæ est perpetuum hodie quod indivisibiliter coexistit tribus temporis differentiis, præterito, præsenti et futuro; 2. Intellectus humanus non semper producit verbum mentis, tum ob imperium voluntatis, tum ob somnum corporis, tum ob ipsius intellectus evagationem. Æternus Pater suum continuo producit Verbum, nec potest ab ejus productione cessare, quia illud necessario producit. *Semper Filius erat in Dei nomine* (4): 3. Intellectus humanus plura producit verba mentis, quia cum sit finitus et limitatus, una notitia nequit cuncta intueri objecta, memoria autem fecunda Patris infinita, comprehendit omnia objecta cognoscibilia, et unicum generat Verbum infinitum suo principio coæquale. Quare Tertullianus post Apostolum sic fatur de Dei Filio: *Hic certe qui in effigie Dei constitutus, non rapinam existimavit esse se æqualem Deo.* (5) 4. Verbum mentis ab intellectu humano productum, est accidens et non substantia; Verbum autem divinum non est accidens, sed substantia. *Nec potuit carere substantia quod de tanta substantia processit, et tantas substantias fecit.* (6) 5. Verbum mentis non perseverat in intellectu humano, sed destruitur, tum ob finitatem utriusque, tum ob mutationem objecti: at Verbum divinum semper permanet et residet in suo principio, *sermo Dei Filius dictus est, ipse Deus cognominatus est, et sermo erat apud Deum, et Deus erat sermo.* (1) 6. Verbum mentis distinguitur essentialiter ab intellectu humano, quia intellectus est potentia essentialis animæ; verbum autem mentis est accidens illi inhærens; Verbum autem Dei non essentialiter, sed personaliter tantum distinguitur a suo principio. Quare Tertullianus Filium nuncupat alium a Patre. *Alium autem personæ, non substantiæ nomine, ad distinctionem, non ad divisionem.* (2) 7. Verbum humanum non est persona, per se etenim subsistere nequit: at Verbum divinum est secunda Trinitatis persona: *Quæcunque substantia sermonis fuit, illam dico personam.* (3) 8. Verbum mentis ab homine productum, non est ejus filius, quia non est vivens: at Verbo divino *nomen Filii vindico, et dum Filium agnosco, secundum a Patre defendo.* 9. Verbum humanum non est homo, at Verbum divinum est Deus: *Deus sermo, quia ex Deo Deus.* (4) 10. Verbum humanum non est productivum Amoris substantialis: at Verbum divinum procedens a Patre, simul cum Patre producit Spiritum Sanctum.

2. Pater æternus generans Verbum, *ut lumen de lumine accensum* (5), simul cum illo producit Spiritum Sanctum. In intelligentiis pure spiritualibus, duæ sunt productionum species: una intellectus, seu memoriæ fecunda, qua producitur verbum mentis; alia voluntatis, qua producitur amor: *Deus est spiritus* (6) et suprema intelligentia, quapropter duæ illæ productionum species sunt in illo absque ullo defectu et cum omnimoda perfectione. Solus Pater est principium primæ productionis; Pater cum Filio est principium secundæ productionis; qui in prima processione producens Filium *ut lumen accensum*, communicavit illi voluntatem fecundam productivam Amoris personalis. Ut enim Subtilis ratiocinatur Doctor (7); dum adsunt duo principia subordinata in suis operationibus, secundum nequit esse in potentia proxima ad operandum, nisi primum quod necessario supponit, produxerit terminum productionis suæ, ut patet ex intellectu nostra voluntate: voluntas enim intellectui subordinatur, ideoque necesse est ut intellectus suam producat notitiam antequam

(1) Tert. L. adv. Prax. 5. — (2) Tert. L. adv. Prax. 24. — (3) Tert. L. adv. Prax. 11. — (4) Tert. L. adv. Prax. 21. — (5) Tert. L. adv. Prax. 7. — (6) Tert. ibid.

(1) Tert. L. adv. Prax. 21. — (2) Tert. L. adv. Prax. 12. — (3) Tert. Lib. adv. Prax. 7. — (4) Tert. L. adv. Prax. 15. — (5) Tert. Apol. 21. — (6) Tert. Lib. 2. adv. Marc. 9. — (7) In 1. Dist. 11. Quæst. 1.

voluntas sit disposita ad producendum amorem. Eodem modo ratiocinandum est cæteris paribus de principiis processionum divinarum. Voluntas namque subordinatur memoriæ fecundæ, et ita Pater generat Verbum in instanti originis antequam voluntas fit in potentia proxima ad producendum Spiritum Sanctum; et consequenter necesse est ut in duabus personis subsistat, ut producat Amorem personalem, qui est terminus suæ fecunditatis. Pater absque Verbo nequit divinum illum spirare Spiritum, quia in generatione communicat Verbo divinam naturam, omnesque perfectiones essentiales: *Pater enim quod mihi dedit majus omnibus est.* (1) At inter perfectiones Filio a Patre communicatas, est voluntas quæ in instanti generationis Verbi, non produxit terminum suæ spirationis, neque valet illum producere nisi in instanti posteriori ad generationem Filii. Ut autem ratiocinatur D. Augustinus de Patre loquens: *Qui talem Filium genuit, gignendo dedit, ut etiam de ipso procederet Spiritus Sanctus.* (2) Quod ut melius concipiatur, supponenda sunt tria instantia originis inter divinas personas: in primo instanti, Pater ex semetipso binam habet fecunditatem, intellectus unam, voluntatis alteram; utraque est in potentia ad producendum terminum, cum hoc tamen discrimine, quod fecunditas intellectus est in potentia proxima ad generandum Verbum; sufficit enim ad proximam intellectus fecunditatem, ut in una persona subsistat; fecunditas autem voluntatis est duntaxat in potentia remota ad producendum suum terminum: quia proximam nequit habere fecunditatem nisi subsistat in duabus personis ob subordinationem voluntatis ad intellectum, et Amoris spirati ad Verbum genitum. In secundo instanti, Pater generat Filium, qui est terminus primæ fecunditatis, nempe intellectus, et generando communicat illi principium secundæ fecunditatis, scilicet voluntatem fecundam, quæ nondum produxit suum terminum, sed est in potentia proxima ad illum producendum. Quod pulchre declarat D. Augustinus: *Genuit Filium: totum a toto, perfectum a perfecto, plenum a pleno* (3): non quidem plenum fecunditate intellectus, quæ jam exhausta est per generationem Verbi, sed plenum fecunditate voluntatis, quæ nondum suum produxit terminum. In tertio instanti, Pater et Filius eadem virtute spirativa producunt Spiritum Sanctum, qui est terminus voluntatis fecundæ. Ut enim addit D. Augustinus, *a quo habet Filius ut sit Deus, ab illo habet utique, ut etiam procedat Spiritus Sanctus* qui Trinitatem complet et terminat.

(1) Tert. lib. adv. Prax. 22. — (2) Lib. 3. cont. Maxim. 14. — (3) Serm. 125. de Temp.

3. Tertullianus Spiritum Sanctum nuncupat *tertium nomen divinitatis, tertium gradum majestatis.* (1) Spiritus Sanctus est tertium Divinitatis nomen, id est, tertia Trinitatis persona. Prima Trinitatis persona dicitur Pater, secunda Filius, tertia Spiritus Sanctus: « Proprium est Patris, quod solus est Pater, et quod ab alio non est, nisi a se. Proprium est Filii, quod a Patre genitus est, solus a solo et consubstantialis genitori. Proprium est Spiritus Sancti, quod nec ingenitus, nec genitus est, sed a Patre et Filio procedens. Nam si ingenitus diceretur, sicut Pater, duo patres; si genitus sicut Filius, duo filii existimari possent in Trinitate. » (2) Repugnat autem quod sint in Trinitate plures aut pauciores personæ quam tres, Pater scilicet, Filius et Spiritus Sanctus. Non plures, quia quælibet persona cum sit infinita, exhaurit fecunditatem sui principii; nisi enim sufficiat ad complendam totam productionem, necessario admittendæ erunt processiones et personæ ejusdem rationis numero infinitæ. Hac ratione Tertullianus ostentat non posse admitti duos deos, seu duo summa magna. *Aut quæ ratio, duo summa magna composuit? Primo enim exigam, cur non plura? Si duo, quando locupletiorem oporteret credi substantiam, si competeret ei numerus? Quæcunque ratio plura summa magna non patitur admitti; eadem nec duo, ut ipsa plura post unum: post unum enim, numerus. Quæ potuit duo admittere, eadem potuit et plura, post duo enim, multitudo: unione jam excessa.* (3) Eadem ratiocinatione utitur D. Augustinus ut plures generationes et plures filios excludat a divina Trinitate: « Immoderata esset divina generatio, si genitus Filius nepotem gigneret Patri; quia ipse nepos nisi avo suo pronepotem gigneret, impotens diceretur; nec impleretur generationis series, si semper alter ex altero gigneretur; nec etiam ullus perficeret eam, si non sufficeret omnipotens unus. » (4) Ne ejusmodi sequantur absurda, admitti nequeunt in divinis plures processiones ejusdem rationis, plures scilicet generationes, sed una duntaxat, qua generatur Filius; neque plures spirationes, sed una spiratio activa, qua producitur Spiritus Sanctus: *Credimus, et tenemus, et fideliter prædicamus*

(1) Tert. lib. adv. Prax. 30. — (2) D. August. tom. 3. lib. Quæstiuncula de Trin. — (3) Tert. lib. 1. adv. Marc. 5. — (4) Lib. 3. cont. Maxim. 12.

quod Pater genuerit unigenitum Filium, unus unum, æternus coæternum, summe bonus æqualiter bonum. (1) Nequeunt etiam esse personæ divinæ minus quam tres, scilicet una improducta, in qua est necessario sistendum, vel admittendus processus in infinitum, qui rationi et fidei repugnat; duæ productæ, quia tot sunt personæ productæ quot sunt principia productiva. Hæc autem sunt tantum duo, nempe memoria fecunda et voluntas. Prima persona improducta est Pater. *Est ingenitus Pater, quia a nullo est genitus.* (2) Secunda persona producta est Filius, quia generatur a Patre. *Suo jure Deus omnipotens, qua sermo Dei omnipotentis.* (3) Tertia persona producta est Spiritus Sanctus, a Patre Filioque procedens, *et ipse consubstantialis et coæternus ambobus* (4), et licet ordine numeretur tertia, attamen *non est minor gradu, posterior ordine.* (5) Inter divinas illas personas, producens non est producta perfectior, neque Pater, qui est principium Trinitatis, est nobilior Spiritu Sancto, qui est sanctæ *Trinitatis complementum.* (6) Unus et idem cum Patre et Filio Deus : *Unus Pater et Filius cum eo, quo pariter uterque naturaliter ornatus est Spiritu Sancto.* (7)

Si te adhuc numerus scandalizat Trinitatis, quasi non connexæ in unitate simplici, interrogo quomodo unicus et singularis pluraliter loquitur? Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram; cum debuerit dixisse : Faciam hominem ad imaginem et similitudinem meam, utpote unicus et singularis. (8) Non loquitur etiam in singulari : Faciam ; sed in plurali, Faciamus. *Fallit aut ludit, ut cum unus et solus et singularis esset, numerose loqueretur. Aut nunquid Angelis loquebatur, ut Judæi interpretantur ; aut quia ipse erat Pater, Filius, Spiritus, ideo pluralem se præstans, pluraliter sibi loquebatur?* Nullum ex his potest dici. Non primum, tum quia non derisorie, sed serio loquebatur, tum quia impium est credere *Deum mendacem, fallacem et deceptorem.* (9) Esset autem mendax, fallax et deceptor, loquens in plurali, si una duntaxat et singularis esset persona. Non secundum, nam licet Marcus et Menander hæretici velint quod corpus humanum sit *Angelorum operatio* (10), falso tamen id asseverant : nam, ut animadvertit Tertullianus, *plures et duriores quæque doctrinæ, totam hominis figulationem Deo nostro cedunt.* (1) Non tertium : *Imo quia jam adhærebat illi Filius, secunda persona, sermo ipsius ; et tertia, Spiritus in sermone, ideo pluraliter pronuntiavit: Faciamus, et, Nostram, et, Nobis. Cum quibus enim faciebat hominem, et quibus faciebat similem? cum Filio quidem, qui erat induturus hominem : Spiritu vero, qui erat sanctificaturus hominem, quasi cum ministris et arbitris, ex unitate Trinitatis loquebatur.* (2)

Hæc ratio, et confundit Judæos qui negant Trinitatem personarum, et instruit Christianos, ut imitentur Trinitatem, ad cujus imaginem et similitudinem facti sunt. « Mens imago Dei est, in qua sunt tria : memoria, intellectus et voluntas. Per memoriam Patri similes sumus, per intelligentiam Filio, per voluntatem Spiritui Sancto. » (3) Hæc tres animæ potentiæ sanctæ sunt Trinitati consecrandæ : memoria, ut eius meminerit ; intelligentia, ut eam intelligat; voluntas, ut eam diligat. *Meminerim tui, Domine, intelligam te, diligam te. Auge in me illa donec me reformes ad integrum*, et perfectam largiaris in cœlo similitudinem Trinitatis, quæ essentiali fruitur beatitudine : *Oportet Trinitatem esse qua nihil beatius perfecta ratio potest invenire.*

III. PARS. *Mandans ut tinguerent in Patrem, et Filium, et Spiritum Sanctum, ad singula nomina inpersonas singulas tinguimur.* (4) In forma baptismi et unitas essentiæ, et Trinitas personarum exprimitur : unitas essentiæ dum dicitur : In nomine; ly enim nomen denotat essentiam, quæ est communis tribus; Trinitas personarum quæ propriis notantur nominibus, quarum adhuc 1. Declaratur unitas ; 2. Testificatur Trinitas ; 3. Commendatur felicitas.

1. Christus Dominus unitatem essentiæ declarat, dicens : *Ego et Pater unum sumus; unum sumus, non unus sumus : unus enim singularis numeri significatio videtur: unum dicit neutrali verbo, quod non pertinet ad singularitatem, sed ad unitatem ; unum sumus dicens: Ego et Pater, ostendit duos esse quos æquat.* (5) His verbis belle declarat Tert. unitatem Trinitatis : quia unum neutraliter sumptum unitatem essentiæ significat. Quapropter Filius nequit dici aliud a Patre : ly enim aliud alietatem naturæ denotat ; dici tamen potest alius a Patre, quia ly alius masculine sumptus, personam significat ; Filius autem est alia persona a persona Patris,

(1) D. August. Lib. 11. de Civ. 24. — (2) D. August. Epist. 178. cont. Pascent. — (3) Tert. L. adv. Prax. 17. — (4) D. August. Lib. 11. de Civ. 24. — (5) Chrysolog. Serm. 59. — (6) Cir. Alex. Lib. 14. Thesaur. 3. — (7) Rup. in c. 1. Gen. — (8) Tert. L. adv. Prax. 12. — (9) Tert. L. adv. Prax. 11. — (10) Tert. L. de Res. 5.

(1) Tert. L. de Res. 5. — (2) Tert. L. adv. Prax. 12. — (3) D. Bern. in Medit. c. 1. — (4) Tert. L. adv. Prax. 27. — (5) Tert. L. adv. Prax. 22.

quia realiter ad invicem referuntur : non possent autem realiter opponi et referri, si essent una et eadem persona : *Habeat necesse est pater filium , ut pater sit; et filius patrem , ut filius sit.* (1) Duas autem personas Patris et Filii innuit Christus loco memorato. Constat enim *ego et Pater duorum esse significationem. Dehinc in novissimo sumus, non ex unius esse personæ , quod pluraliter dictum est.* (2) Declarata autem unitate Divinitatis, personarum asseritur Trinitas.

2. *Alium autem quomodo accipere debeas, jam professus sum; personæ non substantiæ nomine, ad distinctionem, non ad divisionem.* (3) Hanc autem trium personarum masculinam alietatem, et realem distinctionem Scriptura sacra testatur : *Quando scripturæ omnes et demonstrationem et distinctionem Trinitatis ostendant.* (4) Tædiosum foret cunctos referre locos , quos fuse accumulat Tertullianus : *Animadverte Spiritum loquentem ex tertia persona , de Patre et Filio : Dixit Dominus Domino meo : Sede ad dexteram meam , donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.* In illo namque loco, *manifeste distinctio Trinitatis exprimitur. Est enim ipse qui pronuntiat Spiritus , et Pater de quo pronuntiat , et Filius ad quem pronuntiat.* Constat autem *non posse unum atque eumdem videri qui loquitur , et de quo loquitur, et ad quem loquitur.* Alius est ergo Spiritus Sanctus qui loquitur , alius Pater de quo loquitur Spiritus Sanctus, alius Filius ad quem loquitur Pater: *Sic et cætera quæ nunc ad Patrem de Filio , vel ad Filium, nunc ad Filium de Patre , vel ad Patrem : nunc ad Spiritum pronuntiantur; unamquamque personam in sua proprietate constituunt* , id est, constitutam declarant : Trinitas autem ex tribus coalescit personis, et *quia unum Deum in Trinitate credit humana fides, scit Patrem, scit Filium , scit Spiritum Sanctum , deos nescit, Divinitas in personis trina est , sed una est in personis divinitas : personis Trinitas distincta est , non est divisa substantia : divinitas nec Trinitate dividitur, nec confunditur unitate: Deus unus est, sed Trinitate; Deus solus est, sed non solitarius* (5), quia subsistit in tribus personis quarum commendatur felicitas.

3. *Ante omnia etiam Deus erat solus, solus autem, quia nihil aliud extrinsecus præter illum. Cæterum, ne tunc quidem solus, habebat enim secum quam habebat in semetipso, rationem suam scilicet. Hanc Græci λόγον dicunt, quo vocabulo sermonem appellamus.* (1) Ab æterno non erat solus Pater, sermo enim erat cum illo et in illo ; Spiritus Sanctus erat etiam in Patre et Filio. Stupendum profecto paradoxon : Deus est solus, et non est solus : solus quantum ad unitatem essentiæ , *solitudinem quamdam de singularitate præstantiæ suæ possidens.* (2) Non solus quantum ad trinitatem personarum, quod ipsemet asseverat Christus : *At ubi se negat esse solum ? Sed ego , inquit, et qui me misit Pater. Nonne duos demonstrat , tam duos quam inseparatos ?* (3) imo et tres cum Spiritu Sancto, qui perfecta fruuntur felicitate, quæ compati nequit cum solitudine personali. Boni namque possessio non potest esse grata , nec afferre jucunditatem, si consortio et societate sit destituta , quapropter eadem ratio quæ Dei commendat felicitatem , personarum denotat trinitatem et societatem.

Aristeas (4), Ptolomæi Philadelphi secretarius , refert Salomonem pretiosissimum habuisse annulum , cui annexæ erant tres coronæ : prima aurea , secunda spinea , tertia argentea alias duas uniens , hanc deferebat inscriptionem : *Victoria amoris.* Hic annulus mysterium innuit tum Trinitatis, tum Incarnationis. Prima corona Patrem significat , qui est prima Trinitatis persona, sicut aurum inter metalla primum locum tenet ; secunda significat Filium, qui humanatus est et spinis coronatus, ut humanam operaretur salutem ; tertia Spiritum Sanctum significat, qui est nexus Patris et Filii. Hæ tres coronæ unico annexæ sunt annulo, quia Divinitas, quæ in tribus personis subsistit , est sphæra admirabilis cujus centrum ubique et circumferentia nusquam. Hæc inscriptio *Victoria amoris* denotat , vel quod amor personalis est Trinitatis complementum , vel quod divinus amor sese ad extra diffundit, triumphans de nihilo de quo cuncta produxit , triumphans de peccato hominis , pro cujus salute Pater Filium suum unigenitum dedit ; Filius suum sanguinem, et Spiritus Sanctus suas continuo largitur gratias. Baptismus qui administratur in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti , sanctissimam docet nos Trinitatem. *Discimus in baptismo mysterium Trinitatis.* (5) Nam in baptismate Pater adoptat nos in filios ; Filius suos nos efficit fratres ; Spiritus Sanctus sua constituit templa , et tota Trinitas una et eadem potentia , sacro nos inurit charactere, et sibi peculiariter devovet. In hoc sacra-

(1) Tert. L. adv. Prax. 10. — (2) Tert. L. adv. Prax. 22. — (3) Tert. Lib. adv. Prax. 12. — (4) Tert. L. adv. Prax. 11. — (5) Chrysol. Serm. 60.

(1) Tert. L. adv. Prax. 5. — (2) Tert. L. 1. adv. Marc. 4. — (3) Tert. L. adv. Prax. 22. — (4) Posnan. 1. part. Instit. speculat. de Trin. — (5) D. Athan.

mento nos Trinitati consecramur, et Trinitas nobis salutem pollicetur, si fideles steterimus : *Cum sub tribus et testatio fidei, et sponsio salutis pignerentur.* (1) O felices qui promissam Deo in baptismate servant fidem ! O infelices qui datam frangunt fidem ! *Tres sunt qui testimonium dant in cœlo: Pater, et Filius, et Spiritus Sanctus* : in gratiam scilicet justorum qui sua fidelitate et pietate, promissam a Sancta Trinitate meruerunt beatitudinem. Verum *tres sunt qui testimonium dant in terra : spiritus, aqua et sanguis* (2), adversus criminosos Christianos qui acceptam in baptismate perdiderunt puritatem, Spiritus Sancti profuderunt gratias, pretiosum Christi conculcarunt sanguinem, et Trinitatis irritaverunt justitiam. Vultis, Christiani, experiri Trinitatis non odium, sed amorem? Servate diligenter gratiam, et fidentes sperate in bonitatem Patris, et Filii, et Spiritus Sancti. Quoties cum signo crucis hæc profertis verba : In nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti, revocate ad memoriam baptismum, et producite actus Fidei, Spei et Charitatis, attendentes quod *ablutionem delictorum fides impetrat, obsignata in Patre, et Filio, et Spiritu Sancto. Nam si in tribus testibus stabit omne verbum, quanto magis dum habemus per benedictionem eosdem arbitros fidei, quos et sponsores salutis, sufficit ad fiduciam spei nostræ etiam numerus nominum divinorum !* (3)

CONCIO SEXTA.

Dei Filius postquam declaravit se esse unum in essentia cum Patre et alium in persona, *Paracletum quoque se missurum repromittit, et quidem alium.* (4) His verbis aperte declarat Christus se esse simul cum Patre principium Spiritus Sancti, quia nisi procederet a Filio, non posset mitti a Filio : persona enim producta non mittitur nisi a persona a qua procedit. Sic Pater non mittitur, neque a Filio, neque a Spiritu Sancto, quia est improductus; Filius mittitur a Patre, non a Spiritu Sancto quia a Patre, non ab Spiritu Santo procedit; Spiritus Sanctus mittitur a Patre et Filio, quia ab utroque procedit ; Spiritus Sanctus considerandus est impræsentiarum : 1. Productus ; 2. Missus ; 3. Despectus.

Cæterum de meo sumet, inquit, sicut ipse de Patris. (5) Filius et Spiritus Sanctus conveniunt et differunt : conveniunt, tum quia uterque producitur; tum quia uterque accipit a suo principio ; tum quia uterque est idem Deus cum suo principio ; tum quia uterque realiter distinguitur a principio personali a quo producitur et ad illud refertur. Differunt vero, tum quia processio Filii est generatio, processio vero Spiritus Sancti est spiratio, tum quia Filius producitur a solo Patre, Spiritus Sanctus a Patre et Filio ; tum quia memoria fecunda est principium formale generationis Filii, voluntas fecunda est principium formale processionis Spiritus Sancti, qui producitur spiratione 1. Ardente ; 2. Vivente ; 3. Immanente.

1. *Solis est radius, nec separatur substantia, sed extenditur.* (1) Filius a Patre dimanat ut radius a sole, et quia *sol ignis* (2), Filius a Patre ignitam accepit voluntatem. Siquidem *Pater generat Verbum, non qualecunque, sed spirans amorem.* (3) Ineffabile illud mysterium potest elucidari ex eo quod poetæ de Narcisso fabulantur: *Consideravit Narcissus imaginem suam qui amore illius interiit.* (4) In hujusmodi fabula tria possunt considerari, quæ inserviunt ad veritatem Trinitatis indagandam : 1. Narcissus qui semetipsum in aqua velut in speculo intuetur; 2. Imago Narcissi, quæ ex ejus intuitu formatur ; 3. Ardens amor quo suam Narcissus diligit imaginem. Hæc tria longe nobiliori modo reperiuntur in Trinitate : 1. Æternus Pater divinam contemplans naturam, generat Filium, qui est perfectissima ejus imago, *splendor gloriæ et figura substantiæ ejus* (5); et quia in Filio generato quem Regius Vates faciem generantis vocitat, conspicit infinitam pulchritudinem, infinito eum diligit amore : *Ignis a facie ejus exarsit.* (6) Tandem Pater generando Filium communicavit illi voluntatem fecundam et ardentem ; Filius infinite diligit Patrem, et uterque producit Spiritum Sanctum tanquam terminum voluntatis fecundæ et spirationis ardentis. « Hinc ergo, Fratres, aliquid percipere de sublimi mysterio poteritis : nam Pater æternus in purissimo substantiæ suæ speculo intuitus, perfectissimam impressit imaginem, id est, Filium, qui apud Eccles. dicitur speculum sine macula et imago, cujus agnoscens summam et æqualem sibi pulchritudinem, summe quippe eum dilexit, quæ dilectio Spiritus Sanctus est ab utroque procedens, » (7) spiratione ardente et vivente.

2. Tertia Trinitatis *persona Spiritus Sanc-*

(1) Tert. lib. de Bapt. 6. — (2) 1. Joan. 5. — (3) Tert. lib. de Bapt. 6. — (4) Tert. lib. adv. Prax. 25. — (5) Tert. ibid.

(1) Tert. Apol. 21. — (2) Tert. lib. de An. 9. — (3) D. Thom. — (4) Hug. Card. in 1. Cor. 13. — (5) Hebr. 1. — (6) Ps. 17. — (7) Andr. Cret. de sancta Trinit.

tus (1) nuncupatur : ly autem *spiritus* derivari potest vel ab spiritualitate, vel ab spiratione. Dum derivatur ab spiritualitate, opponitur corporeo et materiali, et naturam pure spiritualem denotat : quo sensu Pater est spiritus, Filius est spiritus, Amor personalis spiritus, et totæ tres personæ unus et idem spiritus. Dum autem ab inspiratione deducitur, significat terminum voluntatis fecundæ et ardentis, quo sensu sola tertia persona Trinitatis dicitur Spiritus, quia est *genitoris genitique Spiritus.* (2) Magnum sane est discrimen inter operationem intellectus et operationem voluntatis. Intellectus trahit velut infra semetipsum, objectum, seu speciem illud repræsentantem ut producat Verbum mentis, quod est imago utrumque repræsentans. Voluntas post objectum suspirat, et velut egreditur extra semetipsam ut se illi conjungat. Hoc discrimen reperitur inter generationem Verbi et processionem Spiritus Sancti. Pater æternus velut trahit essentiam divinam intra suum intellectum, qui summo illo fecundatus objecto generat Filium, qui est utriusque imago, et, ut fatur Tertullianus, *repræsentator Patris.* (3) Pater vero et Filius velut feruntur ad infinitam essentiæ bonitatem, et producunt Spiritum spiratione voluntatis ardente, vivente et immanente.

3. *Apud Patrem Deum erat sermo, unigenitus scilicet Filius, in sinum Patris.* (4) Idem asserendum de Spiritu Sancto qui in sinu Patris et Filii residet et producitur spiratione activa in voluntate Patris et Filii immanente. Respiratio in nobis est operatio interna, vivificans, continua, quæ suam a calore ducit originem. Hæ sunt proprietates spirationis qua Pater et Filius producunt Spiritum Sanctum : quæ est 1. Operatio interna, quia immanet in divina voluntate, estque idem realiter cum ipsa; 2. Vivificans, quia per eam Spiritus Sanctus accipit vitam essentialem et divinam; Continua, quia Pater et Filius nunquam cessant ab spiratione, quemadmodum ab amore divinitatis nunquam desistunt; 4. A calore procedens, quia voluntas est ejus principium, terminus vero Spiritus Sanctus, qui est charitas Patris et Filii. De quo duo investigat D. Bernardus : *Unde procedat, et quo procedat.* Unde procedat : *Processio a Patre et Filio.* (5) Quo procedat : *Processio ad homines* (6) ad quos mittitur.

II. PARS. *Spiritum Sanctum non indulget nisi solus Deus.* (1) Pater et Filius mittunt Spiritum Sanctum, non per imperium, quia cum unus et idem sit cum ipsis Deus, nullius subjicitur imperio, sed per originem mittitur ad creaturam in qua incipit esse novo modo. Anima nuncupatur a Trismegisto horizon æternitatis et temporis. Horizon est utriusque particeps extremi ; anima rationalis particeps est æternitatis saltem posterioris, quia cum sit spiritualis et immortalis, nunquam deficiet ; particeps est temporis, quia producta est in tempore. Missio Spiritus Sancti particeps est æternitatis et temporis. Æternitatis, quia est spiratio æterna qua refertur ad Patrem et Filium ; temporalis, quia absque ulla sui mutatione incipit esse novo modo in creatura, ad quam mittitur, vel invisibiliter, vel visibiliter. Invisibiliter, vel per infusionem primæ gratiæ sanctificantis, vel per ejus augmentum ; visibiliter dum mittitur sub aliquo signo sensibili habente quamdam analogiam cum effectibus quos in anima producere intendit. Sic apparet hodie sub forma venti, ut denotet hoc symbolo, gratiæ 1. Necessitatem ; 2. Diversitatem ; 3. Suavitatem.

1. De fide est Dei Filium *in cœlos ereptum misisse vicariam vim Spiritus Sancti, qui credentes agat.* (2) Adeo necessaria est Spitus Sancti gratia ut sine ejus flatu, neque bonum concipere, neque velle, neque operari valeamus. Ideo *factus est repente de cœlo sonus tanquam spiritus vehementis* (3) : non solum ut ostendat Spiritum Sanctum esse Amorem personalem productum per impulsum quemdam voluntatis Patris et Filii in essentiam divinam amatam ; neque etiam quia sicut ventorum origo nos latet ; *nescis quæ sit via spiritus* (4) : sic processio Spiritus Sancti humanæ mentis fugit aciem. *Non putet homo sua intelligentia sacramentum generationis et processionis se posse consequi;* (5) sed præsertim quia Spiritus Sancti gratia non est minus necessaria ad vitam supernaturalem animæ ac ventus et aer ad vitam naturalem corporis. Sine halitu et respiratione, corpus nequit vivere, neque anima sine respiratione gratiæ : *ab Spiritu Sancto procedit omnis inspiratio, suspiratio et aspiratio ad divina.* (6) Ventus necessarius est iis qui mare sulcant : ventus gratiæ necessarius nobis ut procellosum hujus vitæ pelagus valeamus transfretare : *Inter hos scopulos et sinus, inter hæc vada et freta, velificata Spiritu Dei fides navigat tuta.* (7) Non

(1) Tert. Lib. de Idol. 4. — (2) D. Ambr. præfat. in Symb. Apost. c. 1. — (3) Tert. lib. adv. Prax. 24. — (4) Tert. lib. adv. Prax. 15. — (5) D. Aug. 6. de Trinit. 1. — (6) Serm. 1. Pent.

(1) Tert. lib. de Bapt. 10. — (2) Tert. lib. de Tresc. Hæret. 13. — (3) Act. 2. — (4) Eccles. 11. — (5) D. Hilar. de Trin. — (6) D. Cypr. — (7) Tert. lib. de Idol. 24.

immerito filii Israël maris Rubri pertimescebant transitum, ne ejus submergerentur fluctibus; at *abstulit illum*, nempe timorem, *Dominus, flante vento urente tota nocte, et vertit in siccum.* (1) Periculosum sane est hujus vitæ mare, at ut securam possimus facere navigationem, *adducet ventum urentem Dominus.* (2) Hunc locum de adventu Filii intelligit Stephanus Cantuariensis: *id est, Pater Filium peccata tollentem, et ad sui amorem accendentem.* (3) D. vero Ambrosius de Spiritu Sancto, qui est ventus urens, qui est divinus ignis igniens et sufflammans, huc adducit: *Surge, Aquilo, et veni, Auster.* (4) Aquilo frigidissimus est, Auster calidissimus: Aquilo diabolum significat, Auster Spiritum Sanctum denotat. *Iste ventus aspirat, si Boreas ille gravis ventus flare desierit.* (5) Duo illi venti flant, sed diverso fine: diabolus ut naufragium faciat, Spiritus Sanctus ut ad portum deducat. Ut ergo prospera et tuta sit nostra navigatio, flatu Spiritus Sancti indigemus. *Recte agitis, vectante vos Spiritu Sancto* (6), qui ut facilius valeamus adire tranquillum cœli portum, diversimode flat, et gratiæ largitur varietatem.

2. Belle Tertullianus de Spiritu Sancto sic fatur: *Super aquas ferebatur librator, et afflator, et animator universitatis* (7): non solum ab initio mundi librabat aquas Spiritus Sanctus, sed et nunc diversimode flat: quapropter a Sapiente *unicus et multiplex* (8) nuncupatur. Unicus in divinitate, quæ est illi cum Patre et Filio communis; unicus adhuc in sua persona, qua ab aliis personis distinguitur. Verum multiplex in largitione gratiæ, quæ ideo *multiformis* (9) dicitur, id est, diversitate plena. Igitur Spiritus Sanctus est *multiplex per diversa charismatum dona quæ dat.* (10) Divinus ille et unus in semetipso Spiritus sese ad extra propter homines multiplicat ob varias quæ eis largitur gratias. *Vere multiplex Spiritus qui tam multipliciter filiis hominum inspiratur.* (11) Et ob hanc causam, ut animadvertit D. Chrysost. (12) in Scriptura sacra vocitatur Spiritus vitæ, veritatis, sapientiæ, fidei, promissionis, sanctificationis, adoptionis, charitatis, virtutis, temperantiæ, revelationis, mansuetudinis, timoris. Non quod tanta nominum diversitas Spiritus Sancti conveniat naturæ, sed hoc dicendi modo denotat sacer textus varias Spiritus Sancti operationes et varios gratiæ effectus; et ita dum animam a morte peccati revocat, dicitur spiritus vitæ; spiritus veritatis, dum erudit; spiritus sapientiæ, dum mentem ad cœlum erigit; spiritus fidei, dum revelat veritatis mysteria; spiritus sanctitatis, dum sanctificat; spiritus adoptionis, dum in filios Dei adoptat; spiritus charitatis, dum ad amorem Dei sufflammat; spiritus fortitudinis, dum ad patiendum pro Deo vires subministrat; spiritus temperantiæ, dum a gula avocat; spiritus mansuetudinis, dum iram sedat; spiritus timoris, dum justitiæ divinæ metum ingenerat. *Hæc omnia operatur unus atque idem spiritus* (1), qui pro hominibus tot exercet officia, seseque eis multipliciter audiendum præstat. *Spiritus ubi vult spirat, et vocem ejus audis.* (2) Nemo est quantumvis surdus qui eam non audiat: nam, ut expendit D. Augustinus, *sonat psalmus, vox est Spiritus Sancti; sonat Evangelium, vox est Spiritus Sancti; sonat sermo divinus, vox est Spiritus Sancti; multis itaque modis vocem Spiritus Sancti audimus.* Loquitur namque interius et exterius: exterius, morte proximorum qui quotidie coram nobis efflant animam; miseriis quas patiuntur similes nobis homines; morbis quibus torquentur corpora nostra; adversitatibus quæ nos gravant; sanctis justorum exemplis; pietatis conversationibus; librorum devotionis lectione; multis aliis modis quibus arcet a malo et allicit ad bonum. Multimode adhuc loquitur interius: *Quis percipere possit aut enarrare per quot affectus visitatio Dei animum ducat humanum?* (3) Scilicet illustrationes, queis illustrat intellectum; pias affectiones, quibus inflammat voluntatem; motiones quibus corda tangit; gratiæ sollicitationes, quibus ad se trahere nititur; artes quibus utitur, ut vitii horrorem et virtutis ingerat amorem. *Et jubet, et suadet, et præcipit, et hortatur, et rogat, et comminatur.* (4) Agit officium patris, fratris, amici, sponsi, domini, judicis. Jubet ut pater, suadet ut frater, hortatur ut amicus, rogat ut sponsus, præcipit ut dominus, comminatur ut judex. *Et alios alloquitur amice ut filios, alios ut fratres; alios ut amicos compellit, instigat et ad se attrahit.* (5) Blandis suis sermonibus *inhortatur mentem, ut a malis desistat, inhortatur animam ut Deo se uniat*, scilicet per odium vitii et virtutis affectum. Et quia nihil adeo elongat a cœlo, ac nimia terrenorum sollicitudo, *a terrenis transfert, ad cœlestia vocat;* ab

(1) Exod. 14. — (2) Oseæ. 13. — (3) In Bibliothec. Pat. — (4) Cant. 4. — (5) D. Ambr. in Ps. 1. — (6) Tert. lib. de Pud. 12. — (7) Tert. lib. adv. Herm. 32. — (8) Sap. 7. — (9) 1. Petr. 4 — (10) Petr. Dam. Ep. 6. — (11) D. Bern. Serm. 3. — (12) Serm. de amor. Spir. Sancto.

(1) 1. Cor. 12. — (2) Joan. 3. — (3) D. Pros. contr. Collat. — (4) Tert. lib. 2. ad. Ux. 2. — (5) D. Chrysost.

inordinato mundi amore *redire facit animam, et ad Deum transire et volare, urget mentem, divino accendit desiderio*, objecit oculis mentis peccati deformitatem, virtutis decorem, diaboli malitiam, Dei bonitatem, inferni pœnam intolerabilem, cœli felicitatem interminabilem. Hæc animæ proponens sic eam stimulat: *Veni ad Patrem, veni ad supremam patriam, veni ad cœleste regnum*, ad quod eam vocat, et allicit gratiæ diversitate et suavitate.

3. Suaviter trahit Spiritus Sanctus benignis *charismatum roribus*. (1) D. Ambrosius de gratia loquens sic belle ad propositum fatur: *Sine conatu: sunt enim donationes et gratia Dei*. (2) Vel quia non necessario, seu coacte, sed voluntarie, libere et gratis Deus suas largitur gratias. Vel his verbis confutat D. Ambrosius errorem Semipelagianorum, qui necessariam quidem existimabant internam gratiam, sed posteriorem volebant naturali voluntatis conatu, in quo salutis constituebant initium. Vel potius, quia Dei gratia non infert vim hominis voluntati, nec ullam ei necessitatem imponit. Dei gratia absque hominis libertate esset violentia et non gratia: *Libertas sine gratia non est libertas, sed contumacia* (3): si homo polleret quidem libertate, sed careret gratia, non posset esse perfectus. Homo etiam *non esset optimus, si Dei præceptis, necessitate et non libertate serviret*. (4) Sine gratia homo nequit esse justus, neque valet consequi salutem; si homo esset orbatus libertate, Deus eum non judicare nec damnare posset: *Si non est gratia, quomodo salvat mundum? Si non est liberum arbitrium, quomodo judicat mundum?* (5) Quapropter Apostolus Christianos hortatur: *Contemplantes ne quis desit gratiæ Dei*. (6) Non ait: Ne cui desit gratia Dei: nam *gratia Dei humanam transcendit necessitatem* (7); sed, Ne quis desit gratiæ Dei. *Potestatis nostræ est divinæ inspirationi acquiescere*. (8) Quod probe sciens Philippus, Cancellarius Parisiensis, hoc modo orabat: *A neglectu divinarum inspirationum, libera nos, Domine* (9); quarum successus aut fructus a libera voluntatis cooperatione dependet. Quando quis cooperatur gratiæ, prosperatur Spiritus Sanctus, quomodo ex hebræo vertit Cajetanus, quod sacer textus de Samsone asseverat: *Irruit Spiritus Domini in eum* (10); *juxta hebræum: Prosperatus est super eum Spiritus Jehovah*. Spiritus Sanctus prosperatur in eis qui ejus suscipiunt gratiam; multi sunt tamen in quibus non prosperatur, illi scilicet apud quos despicitur.

(1) Tert. lib. 3. adv Marc. 23. — (2) Præfat. in Luc. — (3) D. August. Ep. 85. ad Hilar. cap. 3. — (4) D. August. lib. de Agon. Chr. 10. — (5) D. August. Ep. ad Valent. — (6) Hebr. 12. — (7) Orig. Hom. 25 in Joan. — (8) D. Bern. de Inter. Dom. — (9) In c. 12. Joan. — (10) Judic. 14.

III. PARS. *Enuntiatio Spiritus Sancti ad omnem utilitatis occasionem dirigi et suscipi debet* (1): et ob hanc causam festum Pentecostes celebratur, quod Spiritui Sancto ejusque gratiæ dedicatum est. *Exinde Pentecoste ordinandis lavacris latissimum spatium est, quo et Domini resurrectio inter discipulos frequentata est, et gratia Spiritus Sancti dedicata*. (2) Ut autem hæc dies Spiritui Sancto sacrata digne celebretur, tria sunt necessaria: ut Spiritus Sanctus agnoscatur; 2. Recipiatur; 3. Receptus sollicite servetur. Verum quam pauci sunt hac tempestate qui hoc modo celebrent festum Spiritus Sancti! Nam plures sunt a quibus 1. Non agnoscitur; 2. Agnitus non recipitur; 3. Receptus ejicitur.

1. Spiritum Sanctum vocitat Tertullianus *tertium gradum majestatis* (3), nempe tertiam Trinitatis personam. At, proh dolor! *majestas Spiritus Sancti* (4) non agnoscitur ab hæreticis qui ejus majestatem et divinitatem negant; sed falso, quod fuse ex Tertulliano probavimus concione superiori de Trinitate. Ne actum agamus, sufficiat nunc D. Epiphani auctoritas, qui ex sermone Petri ad Ananiam Spiritus Sancti declarat divinitatem: *Cur tentavit Satanas cor tuum mentiri Spiritui Sancto?* (5) Mox addit cui sit mentitus denotans: *Non es mentitus hominibus, sed Deo*. Ex hoc loco recte concludit D. Epiphanius: *Deus ergo de Deo est, et Deus Spiritus Sanctus, cui mentiti sunt qui de agri pretio interverterant*. (6) Græci adhuc *Paracleto controversiam faciunt* (7), qui Spiritum Sanctum a Filio nolunt procedere; verum, ut bene ait D. Augustinus, *nec possumus dicere quod Spiritus Sanctus a Filio non procedat, neque enim frustra idem Spiritus, et Patris, et Filii Spiritus dicitur*. (8) Verum Græci erroris sui luerunt pœnas, quibus probe competunt quæ de scelerosis Judæis refert Tertullianus, quia Christum et Spiritum Sanctum agnoscere nolentes: *Abstulit Dominus Sabaoth a Judæa, et ab Hierusalem inter cætera, et Prophetam, et sapientem architectum: Spiritum scilicet Sanctum, qui ædificat Ecclesiam, templum scilicet, et domum, et civitatem Dei. Nam*

(1) Tert. L. 2. de Cult. Fem. 2. — (2) Tert. L. de Bapt. 19. — (3) Tert. adv. Prax. 30. — (4) Tert. L. de Res. 24. — (5) Act. 5. — (6) Hær. 74. — (7) Tert. L. de Jejun. 1. — (8) Lib. 4. de Trin. 20.

exinde apud illos destitit Dei gratia. Et mandatum est nubibus ne pluerent imbrem super vineam Sorech; id est, cœlestibus beneficiis, ne provenerint domui Israëlis. (1) Neque solum præsentia speciali Spiritus Sancti, et templo privati sunt Judæi, sed civitate, sed regno, et diræ adhuc servituti mancipati : *Ab illis enim incipit infamia, et tempus medium a Tiberio usque ad Vespasianum. Quæ cum ita commisissent, nec intellexissent Christum in tempore suæ visitationis inveniendum, facta est terra eorum deserta, et civitates eorum igni exustæ. Regionem ipsorum in conspectu eorum extranei devorantes; derelicta est filia Sion tanquam specula in vinea, vel ut in cucumerario casula : ex quo scilicet Israël Dominum non cognovit, et populus eum non intellexit, sed dereliquit magis, et ad indignationem provocavit sanctum Israël.* (2) Idem accidit schismaticis Græcis, qui Turcarum substrati sunt dominationi; nam civitas Constantinopolitana, capitalis imperii, capta est a Mahometo II, anno 1452, die 28 maii, ipsissimo die Pentecostes, et misera illa civitas, quæ fuerat tot seculis imperatorum sedes, nunc est solium ottomanæ tyrannidis, et subjecta est Turcis infensissimis christiani nominis hostibus. Hanc temporalem pœnam merito passi sunt Græci, a quibus Spiritus Sanctus non est agnitus : æternam debent metuere illi a quibus agnitus non recipitur.

2. *Quæ est ergo Paracleti administratio, nisi quod disciplina dirigitur, quod intellectus reformatur, quod ad meliora proficitur?* (3) Homines autem vitiis dediti, christianam nolentes observare disciplinam, neque reformari et converti a pravis suis moribus, nolunt etiam Spiritum Sanctum recipere; et quamvis eos hortetur Regius Vates : *Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra* (4), in sua tamen perseverant obstinatione : quibus aptari possunt Sancti Stephani verba : *Dura cervice et incircumcisis cordibus, vos semper Spiritui Sancto resistitis.* (5) Superbus in sua vanitate et ambitione perseverans, avarus cupidine æstuans, libidinosus venereas voluptates captans, helluo post gulam semper anhelans, et quivis scelerosus Spiritui Sancto resistit. Hujusmodi autem resistentia denotat et Spiritus Sancti amorem, et peccatoris malitiam. Amorem Spiritus Sancti, qui tot ei largitus est gratias, qui tam longo tempore conversionem ejus est prosecutus. Peccatoris malitiam, qui tanto tempore Spiritui Sancto restitit, sex annis, decem annis, viginti annis, et fortasse quadraginta annis, et sua obstinatione sese salute privat : *Quadraginta annis proximus fui generationi huic et dixi : Semper hi errant corde, ipsi vero non cognoverunt vias meas, quibus juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam.* (1) Soli namque in æternam possunt introire requiem, qui Spiritum Sanctum inhabitantem recipiunt, in ejusque gratia perseverant : nam, ut ait dubius Augustinus, *Spiritus Sanctus suam gratiam nobis tribuit sui ipsius arrham* (2) : arrham tum præsentiæ ipsius, tum felicitatis promissæ; hanc autem arrham non habent 1. Mundani, qui Spiritum Sanctum non agnoscunt. *Quem mundus non potest accipere, quia non scit eum.* (3) Spiritus namque Sanctus, est veritas, charitas, sanctitas; in mundo est error, inimicitia et iniquitas. 2. Criminosi, in quibus malignus habitat spiritus. Siquidem peccator *plenus est spiritu immundo, et vacuus Spiritu Sancto.* (4) 3. Relapsi, *in quibus Spiritus Sanctus non immoratur* (5), quia ab eis receptus contumeliose ejicitur.

3. *Deus præcepit Spiritum Sanctum, utpote pro naturæ suæ bono tenerum ac delicatum, tranquillitate, et lenitate, et quiete, et pace tractare; non furore, non bile, non dolore inquietare.* (6) Probe autem tractant Spiritum Sanctum gratia sanctificati, amore Dei sufflammati, dilectione proximi accensi, virtutibus decorati; dolore autem afficiunt Spiritum Sanctum, Dei inimici, peccatis contaminati, ira exasperati, vitiis et sceleribus dehonestati; quia eum contumeliose ejiciunt. Spiritus Sanctus, utpote immutabilis, impassibilis et essentialiter sanctus, nequit neque dolorem, neque tristitiam pati: verum si per impossibile esset utriusque capax, tristaretur et doleret, dum eum a semetipso suis sceleribus ejicit peccator. Qualis, quæso, tristitia boni et legitimi regis, quem ingrati subditi de throno deturbant, et supra solium cujus sublimant servum rebellem, insolentem, infensissimum principis inimicum? Spiritus Sanctus est supremus Rex hominum, ideoque quoties postulant in Oratione Dominica, *adveniat regnum tuum* (7): *quorum verborum loco, adveniat, inquit Lucas, Spiritus Sanctus tuus in nos, qui quidem omnibus imperat, non est autem imperio subjectus.* (8) Anima justi est solium

(1) Tert. lib. 3. adv. Marc. 23. — (2) Tert. lib. adv. Jud. 13. — (3) Tert. lib. de Vel. Virg. 1. — (4) Ps. 94. — (5) Act. 6.

(1) Psal. 94. — (2) Lib. de Ver. et fals. Pœn. cap. 4. — (3) Joan. 14. — (4) D. August. lib. 5. Hær. cap. 8. — (5) Tert. lib. adv. Jud. 13. — (6) Tert. lib. de Spect. 15. — (7) Matth. 6. — (8) Greg. Nyss. tom. 3. Biblioth. Patr.

summi illius Regis, qui tandiu regnat, et supra solium sedet, quandiu homo in justitia et sanctitate perseverat. *Sessio hæc, regiæ in Spiritu Sancto dignitatis excellentiam designat.* (1) Regiam Spiritus Sancti dignitatem agnoverunt Apostoli, quia in eis fuit et in eis mansit: quapropter postquam dixit Christus Dominus quod mundus Spiritum Sanctum non agnoscit, sermonem ad Apostolos dirigens, ait: *Vos autem cognoscetis eum, quia apud vos manebit, et in vobis erit.* (2) Animadvertit autem acute D. Augustinus: *Erit in eis, ut maneat; non manebit ut sit: prius est enim esse alicubi quam manere.* (3) Date, Christiani, operam ut sit in vobis et in vobis maneat Spiritus Sanctus. Verum peccatores post acceptum Spiritum Sanctum, post recognitum ejus imperium, illum de throno deturbant, et supra solium ejus diabolum collocant, tyrannum legitimo regi præferentes, eoque meliorem judicantes. Quam grave sit ejusmodi facinus belle ostendit Tertullianus: *Cæterum non leviter in Dominum peccat qui cum æmulo ejus diabolo pœnitentia renuntiasset, et hoc nomine illum Domino subjecisset, rursus eumdem regressu suo erigit, et exsultationem ejus seipsum facit, ut denuo Malus, recuperata præda sua adversus Dominum, gaudeat. Nonne, quod dicere quoque periculosum est, sed ad ædificationem quoque proferendum est, diabolum Domino præponit? Comparationem enim videtur egisse, qui utrumque cognoverit; et judicato pronuntiasse, eum meliorem, cujus se rursus esse maluerit.* (4) Magna sane peccatoris perversitas, comparare Spiritum Sanctum cum diabolo; major, judicare diabolum meliorem Spiritu Sancto; maxima, præponere tyrannidem diaboli regno Spiritus Sancti, quem de corde suo ejicit, ut regnet in eo diabolus.

Magna equidem est tristitia regis quem subditi rebelles deturbant de solio, ut in eo collocent tyrannum; sed non minor sponsi bene meriti, quem uxor adulterans ejicit de nuptiali thalamo, ut vile et infame recipiat mancipium. Spiritus Sanctus animam peccato originali dedecoratam et maculatam, in baptismate mundavit, pulchram effecit, eamque sibi elegit in sponsam: *Proinde cum ad fidem pervenit reformata per secundam nativitatem ex aqua et superna virtute, detracto corruptionis pristinæ aulæo, totam lucem suam conspicit. Excipitur etiam a Spiritu Sancto, sicut in pristina nativitate a spiritu profano: O beatum connubium, si non admiserit adulterium!* (1) Plura sunt quæ urgent animam ut cœlesti illi Sponso fidem præstet: 1. Gratitudo, quia illam effecit ex deformi pulchram, ex paupere divitem, ex captiva reginam; 2. Justitia, ut datam teneat pollicitationem; 3. Honor, quia nupsit divino Sponso; 4. Immortalis vitæ comparatio, quæ dependet ex castitate, sicut æterna mors ex adulterio: *Ea salus nec feminarum modo, sed etiam virorum, in exhibitione præcipue pudicitiæ est. Nam cum omnes templum Dei simus, illato in nos et consecrato Spiritu Sancto, ejus templi æditua et antistita pudicitia est, quæ nihil immundum vel profanum inferri sinat, ne Deus ille qui inhabitat, inquinatam sedem offensus derelinquat.* (2) Per gratiam mundata fuit anima, fugatus immundus spiritus, exceptus Spiritus Sanctus; per peccatum vero ejicitur Spiritus Sanctus, rursus excipitur immundus spiritus, qui sacrum thalamum violat, et adulterantem animam contaminat. *Hoc agite, mortales, ne unquam polluat domicilium malignus spiritus* (3), ne vobis afferatis irreparabile damnum, et graviter offendatis Spiritum Sanctum. *Imprimis ergo, benedicti, nolite contristare Spiritum Sanctum* (4), ejiciendo eum de corde vestro ut suscipiatis dæmonem; imo ejicite diabolum per veram pœnitentiam: *Fugiat conspectum vestrum, et in imo suo delitescat, contractus et torpens, tanquam excantatus, aut effumigatus.* (5) Conversi ad Deum per pœnitentiam nolite denuo cadere in peccatum, « ne quod adepti estis conversione, aversione amittatis. » *Et ideo date operam ut vobiscum perseveret Spiritus Sanctus, ita vos perducat ad Dominum.* (6)

(1) Greg. Naz. Orat. 44. — (2) Joan. 14. — (3) Tract. 74. in Joan. — (4) Tert. lib. de Pœn. 5.

(1) Tert. lib. de An. 41. — (2) Tert. l. 2. de Cult. Fem. 1. — (3) D. Aug. lib. 83. Quæst. Quæst. 12. — (4) Tert. lib. ad Mart. 1. — (5) D. August. lib. 13. Confess. 13. — (6) Tert. ibid.

EUCHARISTIA.

SCHOLIUM.

Christus panis noster est (1) *in Eucharistiæ sacramento, in quo nos proprio corpore et sanguine pascit. Dominicus autem ille panis dicitur* panis facierum, *vel quia variæ Dei perfectiones in eo elucent; vel quia varias Christi denotat virtutes; vel ob varia quæ sortitur nomina; vel quia varios producit effectus; vel quia diversimode consideratur a Concionatoribus. In præsenti autem considerandus est sub octo faciebus diversis, scilicet ut panis* 1. *Industriæ et sagacitatis;* 2. *Fidei et credulitatis;* 3. *Dejectionis et humilitatis;* 4. *Convivii et sumptuositatis;* 5. *Unionis et individuitatis;* 6. *Munificentiæ et liberalitatis;* 7. *Vitæ et immortalitatis;* 8. *Cœli et felicitatis.*

CONCIO PRIMA.

Carnem nuncupat Tertullianus *ingenii Dei curam* (2): quia scilicet in ea formanda acutiores ingenii sui adhibuit adinventiones. Divinus amor ad humanam carnem fabricandam totas ingenii insumpsit artes. Amor etenim ingeniosus est, mira solertia pollet, ad magnos formandos conceptus, nec minori utitur industria ad eos exsecutioni mandandos. (3) Nullum non advocat artificium, ut passioni suæ faveat; nullum non adhibet medium ut propositum finem attingat; difficultates eum minime impediunt, non frigescit ab obstaculis, sed incalescit, neque cessat quærere adinventiones quoadusque suæ satisfecerit inclinationi. Sicut nullus amor divino est comparandus, ita nullus est ei similis in adinventionibus quæ adeo sunt stupendæ ut eas sacer textus a Concionatoribus prædicandas velit: *Narrate in populis adinventiones ejus.* (4) Verum si divini amoris eluxit unquam industria, maxime in venerando Eucharistiæ mysterio; ubi 1. Veram corporis Domini præsentiam præstat; 2. Hanc præsentiam humanæ fragilitati contemperat; 3. Huic præsentiæ speciem quamdam immensitatis et æternitatis subministrat.

(1) Tert. L. de Orat. 6. — (2) Tert. L. de Res. 9. — (3) Plat. in Sympos. — (4) Lib. 1. Paral. 12.

I. PARS. In Eucharistia apparet *Dei Domini ingenium* (1) veram corporis dominici præsentiam præstans. Non illepide Greg. Naz. amorem dulcem vocitat tyrannum: *Dulcis tyrannus amor.* (2) Tyrannus, ut obtineat dominationem, jura naturæ solvit, justitiæ leges evertit, humanitatem deponit, concivibus, amicis, propinquis, cunctisque in universum, qui sese temerario ejus proposito opponere præsumunt, vim infert. *Dulcis tyrannus amor,* qui, ut fiat voti compos, vim infert, ut patet ex Eucharistiæ sacramento, ubi Christus *nihil omisit quod amantem vehementer deceret.* (3) Sed ut fieret præsens in hoc mysterio, trinam vim intulit cordi, corpori et naturæ: 1. Cordi, teneriores ejus motus debellando; 2. Corpori, ipsum situatione privando; 3. Naturæ, accidentia absque fulcro substantiæ conservando.

1. *Bellipotens et armiger Christus est* (4), non solum quia dæmonem debellavit, mortem detriumphavit, peccatum prostravit, verum etiam quia intra semetipsum pugnavit

(1) Tert. Lib. de Idol. 2. — (2) Orat. 27. — (3) Chrysost. Hom. 66. in Joan. — (4) Tert. L. adv. Jud. 9.

per *traductionem cordis*, ut fatur Tertullianus. Rebecca certantes antequam natos in utero sentiebat filios : Christus etiam priusquam ascenderet cœlum, non absimilem in corde suo vim patiebatur : in suo namque pectore duos deferebat amores quorum contrarii erant motus. Ipsum urgebat unus ut exiret de mundo, alter ut remaneret ; unus ad cœlum deducere volebat, alter in terra retinere ; suadebat unus ut adiret Patrem, consulebat alter ut degeret cum Matre ; optabat ille ut in empyreo humanitatis suæ aspectu bearet Angelos, desiderabat iste ut a suis discipulis non discederet. Ecce internum Christi certamen, quod ejus pacificat industria, quæ tanto artificio cordis dominici componit et dividit motus, ut cœlum et terra Salvatore potiantur : cœlum fruitione, terra sacramento ; Angeli præsentia ejus naturali, homines præsentia ejus sacramentali. *Hoc novum genus adinveniens in consolationem recessus sui, ut si discederet ab eis specie corporis, maneret, non solum cum eis, sed etiam in eis virtute sacramenti.* (1)

Magnam convenientiam invenit D. Augustinus inter ingressum Verbi in mundum ejusque egressum. Quando voluit descendere in terram, duo fuere ad invicem contraria : ex una parte, necesse erat ut veniret, alias Deus non fuisset exsecutus quod pro humana redemptione decreverat ; aliunde conveniens erat ut remaneret cum Patre, qui continuo eum per memoriam generat, et per voluntatem infinite diligit. Utrumque exsequitur mira dignationis suæ inventio : cum Patre etenim remanet secundum naturam divinam quam accipit ab eo in æterna generatione ; remanet etiam cum hominibus secundum naturam humanam quam accepit ab eis in incarnatione. In Eucharistia eodem fere utitur Salvator artificio : ejus namque amor homines deserere non valens absque aliquo teneritudinis et benevolentiæ fœdere, modum adinvenit abeundi et remanendi. Abeundi, ut paternæ obsequeretur voluntati ; remanendi, ut amicitiæ satisfaceret : abeundi, ut suum Angelis ostentaret decorem ; remanendi ut sua homines consolaretur præsentia : abeundi, ut in solio gloriæ electis pararet mansionem ; remanendi, ut persecutionibus obnoxios et dimicantes juvaret fideles : abeundi, ut in cœlo regnaret ; remanendi ut ad suum nos conduceret regnum : abeundi, ut voluptatis torrente satiaret Beatos ; remanendi, ut magnifice tractaret viatores, eisque suum corpus manducandum et sanguinem potandum præberet. *Totus erat apud Patrem quando venit ad Virginem : implevit eam, non recessit ab illo : veniebat in carnem ut eum homines manducarent, et remanebat integer apud Patrem, ut Angelos pasceret.* (1)

Ejusmodi ingressus et exitus Verbi vocitatur a D. Bernardo absentia præsens et præsentia absens : quia præsentia naturalis quam habet in cœlo non impedit præsentiam sacramentalem quam habet in altare ; neque præsentia sacramentalis Eucharistiæ, excludit et negat præsentiam naturalem patriæ. Corpus ejus in cœlo occupat spatium suæ magnitudini naturaliter debitum, in sacramento locali caret extensione. Ingeniosus Christi amor cordi ejus vim inferens, vim etiam corpori infert, exuendo illud situatione, ut indivisibiliter existat, absque ulla extensione locali.

2. *Specta portentosissimam Archimedis munificentiam, organum hydraulicum dico, tot membra, tot partes, tot compagines, tot itinera vocum, tot compendia sonorum, tot commercia modorum, tot acies tibiarum, et una moles erunt omnia.* (2) Artificiosa sane Archimedis industria, in parva machina tot compendiasse partes, sed longe majus Dei ingenium in formandis minutioribus animalibus, *quæ maximus artifex de industria ingeniis aut viribus ampliavit, sic magnitudinem in mediocritate probari docens.* (3) Magnitudo supremi artificis elucet quidem in parvis illis bestiolis, sed multo magis in Eucharistiæ mysterio, ubi corpus Christi cum tota sua quantitate et suis partibus apte dispositis in puncto indivisibiliter existit. Miratur merito Sanctus Zeno Veronensis ingeniosam Dei charitatem, quæ Verbum immensum novem mensibus in utero Virginis, velut in ergastulo, detinuit : *O charitas, quam potens es ! tu Deum in hominem commutare potuisti ; tu virginali utero novem mensibus relegasti.* (4) Guerricus Abbas hanc pœnam existimat maximam, et audacter pronuntiat quod ex cunctis violentiis, quas a nativitate usque ad mortem passus est Dominus, major est remansisse per novem menses in utero Virginis : *Omnium divinarum infirmitatum, quas pro nobis pertulit divina dignatio, sicut tempore primam, sic etiam humilitate fere maximam existimo, quod in utero novem mensium tempore majestas illa circumscriptive passa est contineri. Nihil loquitur illa sapientia, nihil illa virtus manifestum operatur ; nullo signo vi-*

(1) Guarr. Serm. de Ascens.

(1) D. August. — (2) Tert. L. de An. 14. — (3) Tert. L. 1. adv. Marc. 14. — (4) Serm. 5. Parasc.

sibili majestas quæ nostri causa latet, declaratur. (1) Per omne tempus quo remansit in utero Matris ante nativitatem, anhelabat ut ab hac liberaretur pœna : *Nasci se Deus patitur in utero Virginis, et exspectat.* (2) Verum hæ passiones non sunt comparandæ iis quas in altari patitur : uterus Virginis erat locus divina majestate dignus, at indignum videtur sub accidentibus occultari. Per novem menses duntaxat in utero remansit Virginis, at existere debet sub speciebus usque ad finem mundi. In utero Virginis occupabat locum sibi naturaliter debitum; in sacramento non occupat spatium, nec habet extensionem localem quantitati suæ convenientem. In utero Virginis est velut in situ naturali absque ulla coactione; in sacramento est extra suum centrum, neque nisi violenter et miraculose remanet. In utero Virginis est vivens et obit munera humanæ vitæ saltem vegetantis et sentientis ; in sacramento est quidem vivens, sed non vegetat neque sentit. *Vere corpus suum fecit hostiam vivam, quia vivit occisus.* (3) Non immerito asseverat Dilectus Discipulus se in medio altaris vidisse Agnum (4) velut occisum : quia quamvis corpus ejus sit vivum, nullum tamen vitæ sentientis elicit actum : oculos habet, et non videt; aures, et non audit; linguam, et non loquitur; manus, et non operatur ; pedes, et se non movet : quia etsi perfectæ sit magnitudinis, spatio tamen debito et necessario caret, ut sensibiliter agat. Non enim existit in hoc mysterio secundum leges naturales corporum, quia non habet impenetrabilitatem, sed omnes ejus partes sunt penetrative in eodem loco. Artificiosus Christi amor denudat illud præsentia circumscriptiva, et tertiam adhuc vim inferendo naturæ, accidentia sine subjecto conservat.

3. *De Dei artificio, et arbitrio, et jure torquemur* (5), ut constat ex hæreticis hujusce ætatis, qui frustra torquentur de modo quo Christus existit in Eucharistia, et de existentia accidentium sine subjecto, quam repugnare asseverant. Quibus probe competunt verba queis Marcionem redarguit Tertullianus. *Quid naturam adversus Dominum temere defendis ? quasi non liceat mutare et legem non servare ?* Duplex est enim in Deo potentia : ordinata una, absoluta altera. Illa naturæ leges servat, agitque juxta ordinem quem in universo statuit ; hæc attendit ad ordinem in mundo positum, et ad omne possibile, et non repugnans se extendit. Quia *Deus non alia lege credendus est quam ut omnia posse credatur.* (1) Hac absoluta potentia solem immobilem reddidit, ut de suis Josue triumpharet hostibus : ignis activitatem suspendit, ut de fornace tres pueri egrederentur illæsi : aquis soliditatem dedit, ut gravia corpora sustinerent : et in sacramento panis et vini conservat accidentia, post destructam panis et vini substantiam. Quare, ut ratiocinatur Doctor Angelicus, *hoc sacramentum cum sit miraculum, pertinet ad articulum omnipotentiæ : Credo in Deum Patrem omnipotentem.* (2)

At fides absolutæ potentiæ Dei, miracula patrantis in sacramento non sufficit : amoris dominici æmulandæ sunt adhuc adinventiones, charitatis producendo actus, qui vim inferant cordi, corpori et naturæ. Natura corrupta prona est ad malum, coercendæ sunt ejus inclinationes, et quodammodo cogendæ ut ferantur ad bonum. Corpus sensibiles perquirit voluptates, mortificandi sunt appetitus ejus, et per pœnitentiam comprimendi. Cor inordinate inhiat post fortunæ bona, dimovendi sunt motus ejus, et consecrandi amori Christi, qui præsentiam suam debilitati nostræ contemperat, et existit in Eucharistia modo, non majestati suæ convenienti, sed infirmitati nostræ proportionato.

II. PARS. *Propter hominem Dominus Deus in hæc paupertina elementa de tertio cœlo descendere laboravit.* (3) At quomodo descendit et quomodo existit in sacramento Christus ? Non prout decet ejus majestatem et gloriam, sed prout expedit infirmitati nostræ. *Dat se tibi Deus ut ferre potes, quia ut est tu non potes sustinere.* (4) In quo admiranda est prorsus ejus industria, quæ suam gloriam sub speciebus occultat, ne 1. Ingeneret horrorem; 2. Incutiat timorem ; 3. Mortem vel cæcitatem afferat.

1. *Dicimur sceleratissimi de sacramento infanticidii, et pabulo inde* (5) : Christianos accusabant Gentiles quod suis in cœtibus antelucanis enecarent puerulos, eorumque carnes crudas manducarent et sanguinem biberent. Hanc calumniam multis confutat Tertullianus. Capharnaitæ etiam verba Christi quibus carnem suam manducandam et sanguinem bibendum promittit, *acceperunt stulte, carnaliter cogitaverunt.* (6) Nam, ut refert D. Cyrillus Alexandrinus, *ad immanes*

(1) Serm. 3. de Annunt. — (2) Tert. L. de Pat. 3. — (3) Chrysolog. Serm. 108. — (4) Apoc. 5. — (5) Tert. . de Res. 60.

(1) Tert. L. de Res. 12. — (2) 22. Quæst. 1. Art. 1. — (3) Tert. lib. 1. adv. Marc. 14 — (4) Chrysolog. Serm. 23. — (5) Tert. Apol. 7. — (6) D. August.

ferarum mores vocari se arbitrati sunt, excitarique ut vellent crudas hominum carnes manducare, et sanguinem bibere, quæ vel auditu horribilia sunt. (1) Horribile profecto carnes crudas et adhuc sanguinolentas manducare ; horribilius carnes crudas humanas et purpuratas manducare, caro namque humana non est alimentum homini conveniens. (2) Idcirco horrentur Scytharum *gentes ferocissimæ, quæ parentum cadavera cum pecudibus cæsa, convivio convorant. Qui non ita decesserint, ut escatiles fuerint, maledicta mors est.* (3) Verum omissa Massagetum barbarie, horribilissimum est comedere carnes hominis adhuc viventis. Hic elucet solertia Salvatoris, qui corpus suum nobis sub specie panis manducandum præbet, tum 1. Ut Christianorum honori adversus Gentilium calumnias consulat : *Ne nos judicent crudeles et inhumanos, et humani corporis comestores, et sanguinis bibitores* (4) : tum 2. Ut Capharnaitarum animalitatem erudiat. Nam, ut ait D. Cyprianus, *inter dominicæ cœnæ convivas animalis homo non admittitur ; quidquid caro et sanguis dictat, ab hac mensa excluditur* (5) ; tum 3. Ut tollat horrorem quem habent naturaliter homines manducandi carnes crudas et humanas. *Ne horreamus carnem et sanguinem, condescendens Deus nostris fragilitatibus, influit oblatis vim vitæ, convertens ea in veritatem propriæ carnis.* (6) Sub specie herbacea noluit suum nobis præbere corpus, quia herba pecuinum alimentum est ; nec sub specie pomi, pomum etenim est esca avium ; nec sub specie animalis, brutarum ferarum edulium est, sed sub elementis panis et vini, *quia panis et vinum proprius cibus et potus est hominum, ideo Christus utriusque est usus mysterio, ut singularis ac propria hominum crederetur refectio.* (7)

Neque sumant ansam Calvinistæ negandi veritatem præsentiæ sacramentalis, eo quod dicat Dominus : *Caro non prodest quidquam, Spiritus est qui vivificat* ; nam, ut belle expendit Tertullianus, *etsi carnem ait nihil prodesse, ex materia dicti dirigendus est sensus.* (8) Intendebat enim redarguere Capharnaitarum brutalitatem, qui *durum et intolerabilem existimaverunt sermonem ejus,* quod carnem suam illis determinasset edendam : *sed et quia carnaliter admittitur ista vox, non sine religione potest fieri, et spiritalis disciplinæ.* (1) Siquidem corpus suum dat in Eucharistia comedendum, non carnali modo, ut ipsi existimabant, sed vere, et religioso modo quod sub speciebus panis definitive occultat, *ut nullus horror cruoris sit, pretium tamen operetur redemptionis.* (2) Cardinalis Philippus Spinola benignos solis influxus sub symbolicis his verbis acute repræsentat : *Non cernuntur et adsunt.* Idipsum asseverandum est de Christi corpore, quod sub elementis panis et vini vere est præsens, etsi non videatur. Christi solertia illud occultat, tum ut horrorem excutiat, tum ut terrorem impediat.

2. Belle animadvertit Tertullianus *Deum non potuisse humanos congressus inire, nisi humanos et sensus et affectus suscepisset, per quos vim majestatis suæ, intolerabilem utique humanæ mediocritati, humilitate temperaret.* (3) Ob eamdem rationem qua Verbum divinum occultatum est in Incarnatione, Verbum humanatum in Eucharistia tegitur : utrobique est vere Deus absconditus. In incarnatione quidem : *in forma enim servi veniens, evacuavit se a Dei forma.* (4) In Eucharistia etiam, ubi regia ejus velatur majestas, *qui tenet vultum solii sui.* (5) Si in incarnatione apparuisset hominibus cum divina illa majestate quam in cœlo conspiciendam præbet Angelis, fulgorem ejus haud sustinere valuissent mortales ; quare fragilitati eorum sese contemperans, divinitatem suam tegit sub velo carnis, amorisque ejus industria tanto magis scintillat, quanto gloriæ suæ impedit splendores. Unde D. Bernardus : *Ubi te exinanisti, ubi te naturalibus radiis lumen indeficiens exuisti, ibi pietas magis eluxit.* (6) Si in Eucharistia cum tota humanitatis fulgeret gloria, hominibus incurreret timorem : at *dignum fuit ut hæc institutio sacramentalis, potius ad charitatis promotionem, quam timoris ordinaretur fidelium.* (7) Salvator in altari mihi videtur rex qui cum subditis conversatur incognito, ut vel sic tolerabilis sit illis regia ejus majestas ; vel potius tanquam sol obnubilatus nube quæ impedit ne lucis suæ effundat radios. *Nube tegitur, non ut obscuretur sol, sed ut attemperetur.* (8) Eodem modo Sol justitiæ suum in sacramento occultat lumen ut sese debilitati nostræ contemperet : *Corpus Christi in præsenti nobis dari debuit non manifestum, sed in sacramento velatum :*

(1) D. Aug. lib. 4. in Joan. 14. — (2) Theophylact. in c. 6. Joan. — (3) Tert. Lib. 1. adv. Marc. 1. — (4) Alg. L. 2. de Corp. et Sang. Dom. 3. — (5) Serm. de Cœn. Dom. — (6) D. Cyr. Alex Epist. ad Collisit. Episc. — (7) Alg. L. 2. de Sacr. 5. — (8) Tert. L. de Res. 37.

(1) Tert. Lib. de Orat. 6. — (2) D. Ambr. L. de Sacram. 4. — (3) Tert. Lib. 2. adv. Marc. 27. — (4) D. Hilar. in Ps. 68. — (5) Job. 16. — (6) Serm. 46. in Cant. — (7) Laur. Just. lib. de Sac. Comm. — (8) D. August. Tract. 35. in Joan.

Dixit Dominus ut habitaret in nebula. (1)

Miratur merito D. Chrysostomus quod Magdalena sit coram Christo et eum non agnoscat. Stupendum profecto quod filia suum non agnoscat patrem, sponsa sponsum, discipula magistrum, ancilla Dominum, Magdalena Jesum, quem toties in sua domo receperat, quocum toties conversata erat, cui addictissima erat, quem ardentissime diligebat, et cujus species erat in corde illius profundissime exarata; et tamen ex Evangelio, *conversa est retrorsum, et vidit Jesum stantem, et nesciebat quia Jesus est.* (2) Nec mirum, quia in propria specie non apparet ei Jesus, sed sub forma extranea hortulani: *Ne primo eam aspectu perterreret, vili ac communi specie apparuit. Hoc ex eo constat quod hortulanus ei visus est.* (3) Bone Deus, quam admirabilis es in tuis adinventionibus, qui ne nobis ingeras terrorem, proprio tete exsuis indumento, ut sub veste appareas peregrina: *Vere enim hospes es sub speciebus istis, quasi sub veste peregrina* (4), et gloriam tuam occultas in sacramento, ne nobis mortem, vel saltem cæcitatem afferat.

3. Deus *lucem habitat inaccessibilem* (5): hanc enim mortales videre nequeunt absque jactura vitæ: *Deum enim nemo videbit et vivet.* (6) Neque Deus tantum in sua natura divina, est viatoribus invisibilis, ut fatur Apostolus, *regi seculorum, invisibili, soli Deo* (7), sed etiam gloria dominici corporis nequit videri absque detrimento. *Quanquam et illam neque ipsemet Apostolus sine periculo luminis expertus est.* (8) Ideoque illam occultat Christus in sacramento, ne vel mortem afferat, vel cæcitatem. Moysi olim præcepit Deus ut binum pararet altare: holocaustorum unum, thymiamatum aliud; illud discoopertum, occultatum istud. Altare holocaustorum obumbrabat mortem, quam in aperto sustinuit Christus; altare thymiamatum repræsentabat Eucharistiam, ubi suam Christus occultat gloriam. *Celabatur alterum, quia occultata atque recondita est gloria Christi: alterum vero patebat, quia mors ejus omnibus patet.* (9) Christus in sacramento possidet immortalitatem, subtilitatem, agilitatem et claritatem, quæ sunt quatuor dotes quæ ad corpora gloriosa pertinent: has tamen ita sub speciebus occultat, ut nullomodo visui et rationi fulgeant. Immortalitas non apparet, quia nullum dat vitæ indicium: neque impassibilitas, quia in altari Christus expositus est impiorum despectui et vi hæreticorum; neque agilitas, quia non movetur nisi ad motum specierum; neque claritas, quia sub accidentibus occultatur. At cur suam lucem occultat? ut nobis præstaret *accessibilitatem*, ut fatur Tertullianus.

Deus est ubique ratione suæ immensitatis: *Plena et occupata sunt omnia suo auctore;* (1) attamen Vates Regius decantat: *Cœlum cœli Domino, terram autem dedit filiis hominum.* (2) Non quod non sit præsens viatoribus qui degunt in terra, non secus ac comprehensoribus qui regnant in cœlo, sed quia non eodem modo præsens est. In cœlo gloriam suam ostentat Angelis: et quia homines qui sunt in mundo, tantum non possunt sustinere fulgorem, quia vel morerentur vel obcæcarentur si divina illis appareret majestas: *Propterea secundum maximam suam benegnitatem, Deus velum propriæ suæ divinitatis, cœlum extendit ne periremus.* (3) Et ob eamdem rationem volens Deus conversari cum hominibus, sub forma servi suam occultavit majestatem, neque suum manifestavit splendorem. *Si enim sic venisset, universa interisset creatura, et si nudam substantiam ostendisset, sol utique exstingueretur, luna non appareret, mare exsiccaretur.* (4) Imo, ut ait Angelicus Doctor, *Maria non potuit sustinere claritatem præsentiæ filii, et gloriam, nisi esset obumbrata.* (5) Etenim si Israëlitæ Moysem deprecati sunt: *Non loquatur nobis Deus, ne forte moriamur* (6); si Manue, Samsonis pater, viso Angelo Dei majestatem sensibiliter repræsentante, se morti destinatum credidit: *Morte moriemur quia vidimus Deum* (7); si in monte Thabor intuentes Christum transfiguratum ceciderunt *Petrus, Jacobus et Joannes, non sine periculo rationis et amentiæ, non passuri Filii gloriam; sed si Patrem vidissent, credo morituri ibidem* (8); fuerunt namque prostrati, fere excæcati et exanimes. Quod sic belle declarat Gregorius Nazianzenus: *Cum se in monte paulatim extra hominem exuisset, fulgore luminis ejus, pene obcæcati Apostoli sunt: in terram quippe homines ceciderunt, periclitati de vita; nisi Dominus compresso rursus majestatis suæ honore, ut misericors subvenisset.* (9) Idem nobis acci-

(1) D. Thom. Opusc. 58. cap. 8. — (2) Joan. 20. — (3) Hom. 58. in Joan. — (4) Hug. Card. in c. 6. Joan. — (5) Tert. L. adv. Prax. 15. — (6) Tert. ibid. — (7) Tert. ibid. — (8) Tert. ibid. — (9) D. Cyr. Alex. lib. 4. in Joan. 28.

(1) Tert. L. 1. adv. Marc. 11. — (2) Psal. 113. — (3) D. Cyrill. Hieros. Cathec. 9. — (4) D. Chrysost. in Ps. 50. — (5) Opusc. 58. c. 8. — (6) Exod. 24. — (7) Judic. 13. — (8) Tert. L. adv. Prax. 15. — (9) Orat. 49.

deret absque dubio si Salvator in sacramento majestatis suæ gloriam, et humanitatis splendorem manifestaret. Idcirco cum post resurrectionem apparuisset discipulis, noluit eis ostentare splendentem corporis sui lucem: ostendit quidem subtilitatem, ingrediendo januis clausis in atrium ubi aderant; agilitatem etiam, adeo velociter apparendo, quod phantasma crediderunt, at non manifestavit fulgorem, quia *eum ferre non potuissent discipuli, ut in Transfiguratione.* (1) Acute enim animadvertit D. Damascenus: *Resplenduit facies ejus sicut sol, non quod sol splendidior non sit, sed quantum intueri poterant spectatores, nam si universam gloriæ claritatem ostendisset, illi penitus exarsissent.*

Christus sub velis sacramenti suam occultans gloriam, ne intuentibus horrorem, terrorem vel mortem ingerat, erudit mulieres præsertim decoras, tegendam esse nuditatem ne spectatoribus scandalum, periculum vel interitum afferant. Nuditas enim feminei corporis est scandalosa, periculosa et mortifera. 1. Scandalosa: *Sed enim vera, et tota, et pura virginitas confugit ad velamen capitis, quasi ad galeam, quasi ad clypeum, qui bonum suum protegat adversus ictus tentationum, adversus jacula scandalorum.* (2) Mulieres autem corpus nudantes scandala jaculant: quapropter pudoratæ feminæ merito *queruntur scandalo sibi esse petulantiam, impudentiam ostentatitiæ virginitatis.* (3) 2. Nuditas est periculosa: *Cum igitur et nostra et aliorum causa versetur in studio periculosissimi decoris, jam non tantum confictæ et elaboratæ pulchritudinis suggestum recusandum a vobis sciatis, sed etiam naturalis speciositatis oblitterandum dissimulatione et incuria, ut perinde oculorum incursibus molestum.* (4) Mulieres autem quæ nudantur ut viris placeant, pudicas non censet Tertull. *Ipsa concupiscentia non latendi non est pudica, patitur aliquid quod virginis non sit, studium placendi utique et viris.* (5) Illas adhuc redarguunt mulieres castæ: *Quid autem alteri periculo sumus? Quid alteri concupiscentiam importamus?* (6) Tandem nuditas mortifera est: siquidem mulieres indecore decorem ostentantes, et sibi et aliis mortem afferunt. Sibi, quia honorem suum perimunt. *Merito itaque dum caput non tegunt, ut sollicitentur gloriæ causa, ventres tegere coguntur, infirmitatis ruina.* (7) Aliis vero, quorum interficiunt animas, quia, ut philosophatur Tertullianus impudentem alloquens feminam: *Perit enim ille, simul ut tuam formam concupierit, et facta es tu gladius illi.* (1) Quantum vero fucus adversetur charitati, pulchre declarat Tertullianus: *Expingamus nos, ut alteri pereant: ubi est ergo: Diliges proximum tuum sicut teipsum? Nolite vestra tantum curare, sed alterius* (2): ad instar Christi, qui suam occultat majestatem et gloriam, ne nobis noceat, et tertia adhuc industria Eucharistiæ quamdam immensitatis et æternitatis largitur speciem.

(1) D. Aug. lib. 13. Civ. 20. — (2) Tert. lib. de Vel. Virg. 15. — (3) Tert. lib. de Vel. Virg. 3. — (4) Tert. lib. 2. de Cult. Fem. 2. — (5) Tert. lib. de Vel. Virg. 14. — (6) Tert. lib. 2. de Cult. Fem. 2. — (7) Tert. lib. de Vel. Virg. 14.

(1) Tert. lib. 2. de Cult. Fem. 2. — (2) Tert. lib. 2. de Cult. Fem. 2. — (3) Tert. lib. 1. adv. Marc. 3. — (4) Lib. de Trin. 2. — (5) Tert. lib. 1. adv. Marc. 8. — (6) Tert. lib. adv. Herm. 44. — (7) Tert. lib. de Idol. 4. — (8) Tert. lib. de An. 24. — (9) Tert. ibid.

III. PARS. Æternitas et immensitas sunt perfectiones Dei. Utramque recognoscit Tertullianus. Æternitatem quidem: *Quantum humana conditio de Deo definire potest, id definio, quod et omnium conscientia agnoscet, Deum summum esse magnum, in æternitate constitutum* (3): immensitatem etiam: est namque Deus *intentus semper operi suo, et vadens per omnia, et vivificans universa, et conspiciens tota, et ob hanc causam semper immensus, quia nihil illo majus.* (4) Deus ratione æternitatis cuncto coexistit tempori: *Non habet tempus æternitas, omne enim tempus ipsa est.* (5) Deus ratione immensitatis est ubique præsens: *Deum credimus ubique esse et ubique apparere.* (6) Tamen Christus quamdam æternitatis et immensitatis speciem largitus est sacramento, ut ubique et semper 1. Habeatur dominicæ passionis memoria; 2. Sua nos Dominus consoletur præsentia, 3. Suaque nos adhuc ditet gratia.

1. *Modicæ memoriæ est homo* (7), et facile obliviscitur divina beneficia, ut patet in protoparente, qui tot gratiarum Dei immemor, acceptam ab eo transgressus est legem. Quod si innocuus Adam obliviosus fuit, quanto magis nepotes ejus, qui nonnisi cum crimine nascuntur? Unde Tertullianus: *Agnoscimus animam a primordio exorbitationis capacem, et inde etiam oblivionis affinem* (8): ut constat ex Israëlitis quos toties oblivionis accusat sacer textus: et *cum tanta sit injuria, oblivio, quanta est gloria ejus, cujus injuria est, memoria scilicet?* (9) Deus Israëlitas debitæ gratitudinis erudiens, et gloriæ suæ consulens, præcepit Moysi ut vas repletum manna, quo eos aluerat in deserto, poneret in tabernaculo, diligenterque custodiret tanquam monumentum suæ benignitatis: *Cus-*

todiatur in futuras generationes, ut noverint panem quo alui eos in solitudine. (1) Manna est expressa Eucharistiæ figura, cujus memoria cordibus nostris debet firmiter esse impressa; quam ideo Regius Vates nuncupat *memoriale in generationem et generatione;* quia cunctis generationibus præsentibus et futuris, revocat memoriam cruciatuum quos pro nobis pertulit in cruce Christus. Quapropter Dominus nocte priusquam crucifigeretur in ipso institutionis Eucharistiæ momento, præcepit discipulis, et in eorum persona cunctis sacerdotibus, ut quoties tremendum offerrent altaris mysterium, in sui memoriam offerrent. *Hoc facite in meam commemorationem.* (2) Versio Syriaca habet: *In mei memoriam;* Vatablus legit: *In mei recordationem.* Non præcepit ut sacrificent in sui memoriam die cœnæ tantum, aut semel in anno, vel mense, vel hebdomada, sed quotidie et toties quoties sacrosanctum Missæ offerunt sacrificium: *Quotiescunque enim manducabitis panem hunc et calicem bibetis, mortem Domini annuntiabitis:* nullum excludit locum vel tempus. Neque solum ad hanc passionis recordationem tenentur sacerdotes dum sacrificant, sed etiam laici dum ad sacram accedunt mensam: *Quia corpus assumptum ablaturus erat ex oculis nostris, et sideribus illaturus: necessarium erat ut nobis ex hac die, sacramentum corporis et sanguinis sui consecraret, ut perennis illa victima viveret in memoria.* (3)

At cur Eucharistia non est memoriale aliorum mysteriorum Christi? Cur non repræsentat ejus humanationem, nativitatem, circumcisionem, resurrectionem, ascensionem? Cur silet Apostolus quod Domini gloriam et honorem spectat, et ejus duntaxat meminit, quod ad ejus ignominiam pertinet? Scilicet ut firmius inseratur cordibus nostris quantus fuit amor Christi patientis, et ut tantæ charitatis memoria nos magis ad illius amorem sufflammet. « Recolitur memoria illius quam in sua passione Christus monstravit excellentissimæ charitatis: unde ut arctius hujus charitatis immensitas fidelium cordibus infigeretur, in ultima cœna sacramentum instituit tanquam passionis suæ memoriale perenne. » (4) Et ob eamdem rationem Doctor Angelicus Eucharistiam vocitat sacramentum passionis dominicæ, quia perficit Christianum, dum eum per amorem unit Christo patienti et morienti. Hujusmodi autem ardens unio fit per memoriam dolorum quos pro illo pertulit in cruce Salvator. *Eucharistia est sacramentum passionis Christi, prout homo perficitur in unione ad Christum passum; innuens per hanc Christi patientis memoriam, nos illi intime uniri* (1), et ita recordatio passionis producit in anima Christiani, Christi patientis amorem, et Christi morientis amor conservat in memoria recordationem mortis ejus. Cur, quæso, hac tempestate Christiani non ardent charitate? Quia passionis dominicæ non recordantur. *Refrigescente namque memoria sanguinis Salvatoris, refrigescet universa charitas.* (2)

Tria sunt in institutione sacramenti quæ denotant perfectam Christi charitatem, et quantum exoptet, ut ejus semper servemus memoriam: 1. Tempus hujus institutionis, quando scilicet Salvator erat morti proximus; in fine autem vitæ morientes ardentiorem ostentant amorem. *Sacramentum hoc quo mors ejus annuntiatur quando debuerit condi vel dari convenientius, nisi sub ipsius articulo passionis?* (3) Quod etiam animadvertit D. Augustinus: *Namque Salvator quo vehementius commendaret mysterii illius celsitudinem, ultimum hoc voluit infigere cordibus et memoriæ discipulorum, a quibus ad passionem digressurus erat.* (4) At quanto major est Christi charitas, tanto magis exoptat ut memoriam illius conservemus. *Quoniam illorum maxime meminimus, quæ pater quo tempore exspirabat nobis præcepit.* (5) 2. Instituit, nobisque illud mysterium dedit Christus velut amoris sui perenne monumentum, valens emollire corda quæque duriora: *Veluti si quis moriens relinquat ei quem diligit pignus aliquod quod ille quandocunque viderit, lacrymas continere non possit si eum perfecte dilexerit.* (6) 3. Semetipsum Testamento dedit, quomodo testamentum irrevocabile demonstravit, et ita ad majorem nos adstrinxit gratitudinem. Primus autem gratitudinis gradus est accepti beneficii recordatio (7): quapropter impios vocitat D. Bernardus, Passionis dominicæ per Eucharistiam repræsentatæ, immemores, quia debitam non habent gratitudinem. (8) Etenim si ingrati sunt qui amici non recordantur passionis Christi, instituta est Eucharistia, tum ut semper habeatur ejus memoria, tum ut sua Christus homines consoletur præsentia.

2. *Deum existimo ubique præsentem.* (9)

(1) Exod. 16. — (2) 1. Cor. 11. — (3) Eusch. Emis. Hom. 5. de Pasch. — (4) D. Thom. Opusc. 57.

(1) 3. p. Quæst. 73. Art. 3. ad 5. — (2) Rup. lib. 10. Offic. 10. — (3) Rupert. l. 10. in c. 26. — (4) Ep. 118. c. 6. — (5) D. Chrysost. Hom. in 1. Cor. — (6) D. Ansel. in 1. Cor. 11. — (7) Senec. l. 3. de Benef. — (8) Lib. de Vit. Sol. — (9) Tert. lib. 2. ad Nat. 8.

Mysterium altaris ubique offertur, ut ipsemet asseverat Deus : *In omni loco sacrificium nomini meo offertur.* (1) Exoptant perfecti amantes plura habere corpora offerenda objecto amato, ut ubique ei valeant servire. Id quidem desiderare, sed non assequi possunt mortales, solus hoc efficit Christus ; qui ut suum nobis demonstret amorem, toties et tot in locis, corporis sui multiplicat præsentiam, quot sunt hostiæ consecratæ in universo orbe. Amorem dominicum in adinventione Eliæ obumbratum censet D. Chrysostomus : *Elias enim melotam discipulo reliquit, Filius autem Dei ascendens suam nobis carnem dimisit : sed Elias quidem exutus, Christus autem et nobis suam carnem reliquit, et ipsam habens ascendit.* (2) Elias ut de sua absentia Elisæum consolaretur, reliquit ei pallium : Christus vero ut suum hominibus ostentaret amorem, suum eis corpus et sanguinem reliquit. Exuitur Elias, ut induat discipulum, neque secum defert vestimentum quod tradit Elisæo : Christus vero carnem servat in cœlo, quam in terra largitur hominibus : Elias abest ab Elisæo quem sua penitus præsentia frustrat, Christus dum hominibus adimit præsentiam suam naturalem, dat præsentiam sacramentalem, ut eos de sua consoletur absentia. Quod belle expendit Drogo cardinalis Hostiensis : *Ecce sublatus es, amplius te tuus non videbit Elisæus : remansit ei tamen pallium tuum in memoriam tui : ut præsentia absentiæ tuæ, dolorem ejus semper, et augendo leniat, et leniendo augeat.* (3) Christus nobis est absens et præsens : absens præsentia naturali, præsens præsentia sacramentali, cujus pignus est Eucharistiæ mysterium. *Verum istud est hæreditarium munus Testamenti novi : quod nobis de nocte qua tradebatur, tanquam pignus suæ præsentiæ dereliquit.* (4)

Non mediocris fuit Simeonis lætitia vidisse Dominum, interque brachia illum detulisse. Verum non minori gaudio consolantur Christiani : Simeon vidit Christum in templo, Christiani illum intuentur in altari ; Simeon inter brachia detulit, Christiani in pectore recipiunt ; Simeon semel tanta potitus est gratia, Christiani millies ; Simeon quodam momento Christi præsentia gavisus est, Christiani de hac usque ad consummationem lætabuntur. Magnus profecto favor Simeoni collatus, sed absque comparatione major est Apostolis præstitus, de quo ipsimet gloriantur : *Quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, et manus nostræ contrectaverunt de verbo vitæ.* (1) Non est tamen invidenda Apostolorum gratia : *Ecce ipsum vides, ipsum tangis, ipsum manducas.* (2) Apostoli Christum viderunt oculis corporeis, quia in mundo præsentiam habebat sensibilem et naturalem; nos illum intuemur oculis fidei, quia in altari præsentiam tantum habet insensibilem et sacramentalem. *Vere unica est perfecte hostia, fide æstimanda non specie : non exteriori censenda visu, sed interiori affectu.* (3) Hæc cognitio est illa multo perfectior, tum quia supernaturalis, tum quia certior, tum quia a nobiliori oritur principio, tum quia non timet factam Thomæ exprobrationem, tum quia majoris gratiæ meritoria : ad hoc namque institutum est sacramentum, *ut coloretur jugiter per mysterium quod semel offerebatur in pretium et perennis illa victima semper præsens esset in gratia.* (4)

3. Christus Eucharistiam instituens est *gratiam pollicitus quam per Spiritum Sanctum universo orbi illuminaturus esset.* (5) Mira sane Domini solertia, qui nequaquam contentus crucifixum fuisse pro hominum salute, aliunde rationi consentaneum non judicans immortale corpus morti denuo tradere, modum adinvenit communicandi nobis semper et ubique fructum passionis suæ. Quare, ut supra dictum est ex Apostolo, quotiescunque manducamus Christi corpus et sanguinem bibimus, mortem ejus annuntiamus, seu prædicamus, ut habet hebraica lectio ; quasi Eucharistia sit excellens passionis Christi concio. Verum magis arridet Theophylactus, *ipsam mortem annuntiamus, id est, demonstramus.* (6) Non solum quia Eucharistia est invincibile argumentum amoris dominici in passione, neque etiam quia est signum rememorativum mortis Christi, et demonstrativum gratiæ quem continet, sed potissimum quia passionis Christi fructum applicat eis qui digne accedunt ad altare. Itaque Christi industria modum adinvenit fundendi sanguinem absque sectione venæ, sacrificandi corpus absque vulnere, immolandi victimam absque ejus destructione, erigendi tot Calvaria quot sunt altaria, et instituendi incruentum Missæ sacrificium, ubi divinus amor magis elucet quam in cruenta Christi passione : 1. Cruenta crucis immolatio intra limites Calvarii oblata fuit ·

(1) Tert. L. 3. adv. Marc. 22. — (2) Hom. 2. ad Pop. — (3) Serm. de Pass. — (4) D. Gaudent. Serm. 2. de Manduc. Agn. Paschal.

(1) 1. Ep. Joan. 2. — (2) D. Chrysost. Hom. 61. ad Pop. — (3) Euseb. Emiss. Hom. 5. de Pasch. — (4) Euseb. Emiss. ibid. — (5) Tert. L. de Pœn. 2. — (6) In 1. Cor. 11.

at fideles *vident tale sacrificium nunc offerri toto orbe terrarum.* (1) In Passione semel oblatus est Christus, at *Christus qui semel immolatus est in seipso, in sacramento quotidie populis immolatur.* (2) 3. In cruce Christus pro nobis generatim satisfecit, at *singulariter ad absolutionem nostram sacri altaris hostia suffragatur.* (3) 4. Christus in cruce sufficienter et abundanter nobis meruit gratiam, at in Eucharistia ejus nobis merita applicantur: *Nam quoties et hostiam suæ passionis offerimus, toties nobis ad absolutionem nostram passionem illius reparamus* (4) 5. Crucis sacrificium est redemptio perpetua, quæ ad cunctos sese homines extendit. Verum Eucharistia instituta est *ut quia quotidiana et indefessa currebet pro hominum salute redemptio, perpetua esset etiam perpetuæ redemptionis oblatio.* (5) 6. Sat quidem erat semel pro nostra redemptione fudisse sanguinem Christum: at quod sufficiebat saluti non sufficiebat amori; qui mire in Eucharistia incrementatur, quæ est simul sacramentum et sacrificium in quo Christus ubique et millies singulis diebus immolatur. *Hæc quotiescunque feceritis.* (6) Nullum determinat locum vel tempus; sacrosanctum illud mysterium sacerdotum voluntati committit; sacram synaxim laicorum præbet devotioni, ubi toties redimuntur quoties digne accedunt: *Quando sacramentum passionis illius cum amore ad redemptionem sumitur.* (7)

Christus est 1. Vere in Eucharistia præsens; 2. Ejusmodi præsentia non est conveniens ejus majestati, sed nostræ infirmitati conformis; 3. Præsentia hæc est quodammodo immensa et æterna. 1. Præsentia corporis Christi, præsentiam nostræ mentis expostulat. Eucharistia est *convivium inspectionis.* (8) Accedentes ad altare et Missæ adstantes inspiciunt oculis fidei Christi humanitatem et divinitatem in sacramento præsentem: *Credamus et oculo cordis id perspiciamus.* (9) 2. Christi præsentia infirmitati nostræ contemperata, venerationem majestati suæ convenientem a nobis expostulat: *et ita Deus tunc maxime magnus, cum homini pusillus.* (10) 3. Præsentia immensa et æterna, cultum meretur ad omne spatium et locum extensum. Alexander VI (11), ut immensitatem Eucharistiæ veneraretur, hostiam consecratam, intra globum aureum inclusam, collo appensam ubique deferebat, et ut ejus honoretur æternitas, non solum Moniales Benedictinæ Sancti Sacramenti nuncupatæ, singulis horis, tum diei, tum noctis, Eucharistiam ex voto honorant, sed etiam plures seculares utriusque sexus, ex confraternitate distribuunt tempus, ut nullum sit momentum in quo specialis sacramento non reddatur cultus. Si non possumus deferre Eucharistiam in collo, ut Summus ille Pontifex, deferamus eam in corde: *Christi bajulus ipsum ferat in pectore, ipsum gerat in mente.* (1) Ut autem ait D. Cyrillus Alexandrinus: *Sic efficimur Christiferi, hoc est, Christum in corporibus nostris ferentes:* simus Christiferi, non solum die communionis, sed habitualiter, sed semper, sed singulis vitæ nostræ diebus. *Christus ergo per mysterium suum tibi semper videatur in ore, Christus per sui amoris incendium tibi semper vivat in mente.* (2)

(1) D. Aug. lib. 1. cont. advers. Leg. et Proph. 1 — (2) D. Aug. Ep. 23. ad Bonis. — (3) D. Greg. Hom. 21. in Evang. — (4) D. Greg. — (5) Euseb. Emiss. ibid. — (6) 1. Cor. 11. — (7) Alg. lib. de Corp. et Sang. Chr. c. 9. — (8) D. Diog. de Cœl. Hier. 6. — (9) D. Chrysost. Hom. 38. in Matth. — (10) Tert. L. 2. adv. Marc. 2. — (11) Carriaco. in Vit. Paul. 4.

CONCIO SECUNDA.

Eucharistia est *sacramentum fidei* (3), seu, ut in Missa legitur, *mysterium fidei.* Mysterium autem duo importat: unum, ut sit res magni momenti; aliud, ut sit res occulta; quantumvis enim res sit occulta, si non sit magni momenti, vel sit occulta, si non est magni momenti, non est mysterium. Hæc duo ad mysterium requisita, perfectissime in Eucharistia reperiuntur, quæ est 1. Res magni momenti, et, ut ait Albertus Magnus, *Sacramentum sacramentorum.* (4) 2. Est res occulta sensibus, rationi, scientiæ et soli nota fidei; *cum omnibus mysteriis fides debeatur* (5); quia fides est *argumentum non apparentium.* (6) Ut autem animadvertit Paschasius, *sic debuit hoc mysterium temperari, ut et arcana secretorum celarentur infidis, et meritum cresceret de virtute fidei.* (7) Infidelibus detegi non debuit Eucharistia, *sed arcana ista nec omnium nosse* (8); tum ne contemneretur tanti mysterii dignitas; tum quia infidelium indignitas, eos a divino illo arcet mysterio. Fidelibus etiam occultari debuit, ut crederent, et fide credendo, in virtute proficerent. Quare magnum illud mysterium, non immerito nuncupat aliorsum Tertullianus *Sacramentum fidei.* (9) Tum quia est præcipuum fidei objectum; tum

(1) D. Cyprianus de Cœn. Dom. Catech. 4. — (2) Pet. Dam. Ep. 50. c. 3. — (3) Tert. lib. de Pud. 10. — (4) Tract. 1. de Euchar. c. 1. — (5) Tert. Apol. 7. — (6) Hebr. 11. — (7) Lib. de Corp. et Sang. c. 15. — (8) Tert. L. de Pal. 5. — (9) Tert. L. 1 adv. Marc. 28

quia est occultum neque nisi per fidem potest cognosci ; tum quia ad illud accedendum est cum fide ; tum quia nota religionis et veræ Ecclesiæ est Eucharistiæ fides 1. Victrix et triumphans ; 2. Satisfaciens et reparans ; 3. Erudiens et illuminans.

I. PARS. Hæresis nunquam est magis pertimescenda quam dum veritati unitur cum philosophia gentili, quæ belle a Tertulliano *concussio veritatis* (1) dicitur : quapropter idem Tertullianus hortatur fideles ne ullam habeant societatem cum paganis philosophis, quos hæreticorum nuncupat Patriarchas : *Nihil omnino cum philosophis, Patriarchis, ut ita dixerim, hæreticorum.* (2) Philosophi sunt sane Patriarchæ Calvinistarum, quos Christo temerarie anteponunt, eorumque principiis innixi, Eucharistiæ veritatem impugnant, et labefactare nituntur : ex miraculis namque quæ divina potentia operatur in hoc mysterio, illi pro sua perversitate sumunt argumenta, quibus negent realem præsentiam corporis dominici. 1. In sacramento Christus destruit substantiam panis et vini, non destructis accidentibus, et ipsi docent quod neque divinitus accidentia possunt existere sine subjecto ; 2. Christi corpus est in sacramento sine situ, et ipsi clamitant quod implicat quod corpus sit in spatio absque extensione locali ; 3. Præsentia corporis dominici multiplicatur in tot locis quot sunt hostiæ consecratæ, et ipsi asseverant repugnare, quod unum et idem corpus sit in pluribus locis. Ecce præcipua tela quæ vibrant Calvinistæ adversus sacramenti veritatem. *O canes quos foras Apostolus expellit, latrantes adversus Deum veritatis : hæc sunt argumentationum ossa, quæ obroditis.* (3) Tantam temeritatem ferre non valens D. Augustinus exclamat : *Ecce qualibus argumentis omnipotentiæ Dei humana contradicit infirmitas, quam possidet vanitas.* (4) Cæsar, dux Modenæ, solem expressit egredientem de nube et suis radiis dissolventem cum hoc lemmate : *Obviantia nubila solvit*, et ut pateat quam debiles sint philosophicæ Calvinistarum rationes, dissolvendæ sunt : sic fides Eucharistiæ philosophiam detriumphabit ; credens 1. Existentiam accidentium sine subjecto ; 2. Quantitatem corporis Christi definitivo modo ; 3. Ejus præsentiam multiplici in loco.

1. *Eadem materia apud hæreticos et philosophos volutatur* (5) : disputant namque philosophi an accidentia possint existere sine subjecto. Eamdem quæstionem agitant Calvinistæ et partem negativam mordicus sustinent. Verum *quid Athenis et Hierosolymis ? Quid Academiæ et Ecclesiæ ? Quid hæreticis et Christianis ? Nostra institutio de porticu Salomonis est, qui et ipse tradiderat Dominum in simplicitate cordis esse quærendum, viderint qui Stoicum, et Platonicum, et Dialecticum Christianismum protulerunt.* (1) Postquam Apostolus philosophiæ damnavit fallacias, ejus seductiones non sunt assumendæ ad impugnanda mysteria fidei, et simplices decipiendos et pervertendos. *Apostolus nominatim contestatur philosophiam caveri oportere, scribens ad Colossenses : Videte ne quis vos circumveniat per philosophiam et inanem seductionem.* (2) Potest in rebus naturalibus inservire vera, non fucata philosophia, non autem in rebus supernaturalibus. *Igitur quantum ad fidem nostram depulsata est philosophi opinio auctoritate prophetiæ.* (3) Si neganda essent cuncta religionis mysteria quæ philosophia nequit attingere, in quot errores laberemur ? Neganda esset in Deo personarum trinitas, quia philosophia docet repugnare quod eadem singularis et individua natura subsistat in tribus personis realiter distinctis : neganda erit Verbi humanatio, quia philosophia judicat impossibile quod duæ naturæ infinite ad invicem distantes in eadem persona uniantur : neganda erit mortuorum resurrectio, quia philosophia docet quod a privatione ad habitum non datur regressus. *Ut carnis resurrectio negetur, de schola omnium philosophorum sumitur.* (4) Plures adhuc inferri possent consequentiæ quas libens prætereo, ut concludam cum Tertulliano : *Male Deum norunt qui non putant illum posse, quod non putant:* (5) qui existimant Deum non posse quod ipsi impossibile censent, et repugnans clamitant, quidquid eorum intellectum superat. Melius de Deo sentit Tertullianus : *Crucifixus est Dei Filius : non pudet quia pudendum est ; et mortuus est Dei Filius : prorsus credibile est, quia ineptum est : et sepultus resurrexit : certum est, quia impossibile est.* (6) Est pudendum, ineptum et impossibile, non in semetipso, neque in rationali Dei sapientia, sed in stulto philosophiæ et humanæ rationis judicio.

Verum ostendendum est Calvinistis quod nullo modo implicat quod accidentia existant

(1) Tert. L. de An. 3. — (2) Tert. ibid. — (3) Tert. L. 2. adv. Marc. 5. — (4) Lib. 22. Civ. 13. — (5) Tert. L. de Præsc. Hær. 7.

(1) Tert. L. de Præsc. Hær. 7. — (2) Tert. ibid. — (3) Tert. L. de An 28. — (4) Tert. L. de Præsc. Hær. 7. — (5) Tert. L. de Res. 38. — (6) Tert. L. de Car. Chr. 5

sine subjecto. Quomodo etenim convenient cum magno Basilio(1), qui vult lucem, quæ est qualitas accidentalis, factam fuisse prima die creationis mundi, et remansisse absque ullo subjecto usque ad quartum diem, in quo Deus solem produxit? At quid respondebunt prophetæ Job, cujus testimonio *Deus extendit Aquilonem super vacuum, et appendit terram super nihilum?* (2) Deus sua potentia intolerabilem mundi sustinet molem, et non valebit sustinere debilia accidentia? Profecto sana mente neque cogitari, neque effari potest. Ulterius quæro a Calvinistis an individua substantia minus dependeat a subsistentia seu supposito, quam accidens ab actuali inhærentia. Deus absque ulla contradictione privavit humanitatem Christi propria et naturali personalitate: poterit ergo absque ulla repugnantia conservare accidentia absque actuali inhærentia, et adhuc corpus quantitativum sine extensione locali: *et utique hoc a divinis viribus, non a naturalibus legibus perfici, præstarique conveniet.* (3)

2. Ægre fert Tertullianus temerariam philosophiæ audaciam quæ pro sua voluntate *formas rebus imponit, eas nunc peræquat, nunc privat, de certis incerta præjudicat, omnia præscribit, nihil divinæ licentiæ serva, leges naturæ opiniones suas facit.* (4) Et quia, ut addit Auctor, *ipsæ hæreses a philosophia subornantur* (5), Calvinistæ a philosophia subornati, ejusque vanitate inflati, leges statuunt, et absolute decernunt quod implicat corpus esse in loco absque situ et extensione locali, cum ejusmodi extensio sit de essentia quantitatis: et quia philosophia persæpe sibi contraria est, destruens ex una parte quod ex altera struit; inde merito exclamat Tertullianus: *Miserum Aristotelem! qui illis dialecticam instituit, artificem struendi et destruendi, versipellem in sententiis, coactam in conjecturis, duram in argumentis, operariam contentionum.* (6) Calvinistæ ab Aristotele dissentiunt, docente: *Sicut se habet extensio ad magnitudinem, sic gravitas ad corpus.* Deus absolute potuit auferre, imo de facto abstulit, gravitatem a corpore dum Salvator siccis pedibus ambulavit super aquas, et consequenter potest privare corpus situ et extensione locali. Deinde corpora glorificata non habent situationem in loco, quia indivisibiliter in illo sunt ad modum spirituum: negare autem non possunt Calvinistæ corpus Christi esse gloriosum, nisi ejus negent resurrectionem; essequ e

(1) Lib. 2. de Oper. sex dier. — (2) Cap. 26. — (3) Tert. L. de Res. 17. — (4) Tert. L. de An. 2. — (5) Tert. Lib. de Præsc. Hær. 7. — (6) Tert. ibid.

spirituale nisi de mendacio arguant Apostolum asseverantem: *Seminatur corpus animale, resurget spirituale.* (1) Plus audeo, et dico Deum sua absoluta potentia posse separare extensionem localem a corpore mortali et passibili. Nonne Verbum in humanatione corpus mortale et passibile assumpsit? nonne Christus natus est de Virgine absque ulla læsione uteri virginalis? Sicut in resurrectione egressus est de tumulo lapide minime revoluto, sicut post resurrectionem ingressus est januis clausis in atrium in quo erant discipuli congregati, sic natus est sigillato Mariæ utero. *Profecto Dominus potentior credendus est, omni corporum lege.* (2)

Quæro autem a Calvinistis quomodo Elisæus potuit commensurare suum corpus cum corpusculo pueri, tanta cum proportione, ut haberet os supra os, pectus supra pectus, manus supra manus, pedes supra pedes. Dicent sine dubio se nescire, quia supra se clausit ostium Propheta. Quomodo explanabunt Christum asseverantem (3) facilius esse camelum intrare per foramen acus quam divitem in regnum cœlorum? Fateantur necesse est cum Sancto Zenone Veronensi: *Hæc est proprietas Dei, id operari, quod non potest credi* (4); et recognoscant præstantiam doctrinæ christianæ supra paganam et hæreticam philosophiam, *Quanto dignior christianæ sapientiæ assertio* (5), quæ binam in uno corpore distinguit extensionem: unam quantitativam, aliam localem? Extensio quantitativa dicit ordinem partium quæ non confunduntur, sed ordinate uniuntur. Hoc ordine caput non unitur immediate manibus vel pedibus, sed collo, medio collo, humeris, et sic de cæteris. Extensio localis importat ordinem corporis ad locum; ita ut totum corpus sit in toto loco circumscriptive, et quælibet pars corporis in qualibet parte loci. Prima extensio est de essentia corporis quanti, a quo etiam divinitus est inseparabilis. Secunda extensio non est de essentia corporis quanti, sed ab eo supernaturaliter potest separari, et de facto separatur in sacramento, ubi corpus Christi caret situ, et existit adhuc pluribus in locis.

3. Ejectam philosophiam velut exitiosam a multis populis, refert Tertullianus: *In quibusdam quoque ejecta philosophia: a Thebanis dico, a Spartiatis et Argivis.* (6) Verum quantumvis sit periculosæ fidei genilis philosophia, hanc tamen diligunt Cal- t

(1) 1. Cor. 15. — (2) Tert. L. de Res. 58. — (3) Matth. 19. — (4) Serm. de Res. — (5) Tert. L. de An. 1. — (6) Tert. Apol. 47.

vinistæ, eaque utuntur ad labefactandas religionis veritates; nam Aristotelis mordicus adhærendo principiis, affirmant repugnare quod idem corpus sit pluribus in locis. Ad hunc errorem confutandum, satis est simpliciter proponere fidem Ecclesiæ, quæ est columna veritatis inconcussa, et credit præsentiam corporis Christi in cunctis hostiis consecratis. *Satis est nobis sola veritate a vestra positione discerni.* (1) Neque ex multiplici illa præsentia deperditur corporis dominici unitas. Corporis unitas non desumitur ex unitate loci quem replet, sed ex unitate propriæ naturæ quam conservat indivisam pluribus in locis. Variæ præsentiæ corporis Christi in sacramento nihil aliud sunt nisi relationes quæ fundantur et subjectantur in ipso corpore, et ad varios terminantur locos: non secus ac una albedo in sua unitate existens potest esse fundamentum plurium relationum similitudinis ad alias albedines terminatus.

Verum omissis philosophiæ argutiis, quæ fidei mysterium non decent, Calvinistæ neque cum Patribus Ecclesiæ, neque cum Scriptura sacra conveniunt. Non cum Patribus : non equidem cum D. Chrysostomo, qui præ stupore Dei miratur bonitatem: *O bonitatem! ille qui in alto cum Patre sedet, eodem instanti manibus nostris tractatur.* (2) Neque etiam cum D. Augustino, cujus testimonio *ferebatur Christus in manibus suis, quando commendans ipsum corpus suum ait : Hoc est corpus meum.* (3) Erat ergo in pluribus locis : alias non se detulisset in suis manibus. Quod confirmat D. Augustinus ex sermone ipsiusmet Christi, qui Philippo et Nathanaeli sic loquitur : « Videbitis cœlum apertum et Angelos Dei ascendentes et descendentes supra Filium hominis. » (4) *Non diceret: Ascendentes ad Filium hominis, nisi sursum esset; nec diceret: Descendentes ad Filium hominis, nisi deorsum esset : ipse sursum, ipse deorsum.* (5) Calvinistæ dissentientes a Patribus quarti seculi, in quo, ut ipsimet fatentur, Ecclesiæ vigebat puritas, dissentiunt adhuc ab Scriptura sacra : nam uno loco affirmat Sanctus Lucas Christum remansurum in cœlo usque ad finem mundi : *Quem oportet quidem cœlum suscipere usque in tempora restitutionis omnium* (6), alia autem in loco asseverat Christum post Ascensionem suam in cœlum, Saulo apparuisse in terra : *Sequenti autem nocte, assistens ei Dominus, ait : Constans esto sicut testificatus es de me in Jerusalem, sic te oportet et Romæ testificari.* (1) Ipsemet quoque Paulus testatur se vidisse Dominum, eadem veritate ac certitudine ac Petrus, Jacobus, cæteri discipuli, quingentique fratres, qui vere eum viderunt : *Quia visus est Cephæ, et post hoc undecim, deinde visus est plusquam quingentis fratribus simul; deinde visus est Jacobo ; deinde Apostolis omnibus, novissime autem omnium, tanquam abortivo visus est et mihi.* (2) Inde sic argumentor : post resurrectionem suam vere visus est Christus ab Apostolis, *per dies quadraginta apparens eis et loquens de regno Dei.* (3) Atqui longo tempore post Ascensionem eodem modo visus est a Paulo quo visus est a Petro, Jacobo, aliisque Apostolis post resurrectionem. Ergo vere visus est a Paulo. Itaque si Christus in cœlo existens Saulo apparuit in terra ut suam exprobraret persecutionem ; si converso Paulo adhuc ei apparuit in Jerusalem, evidens est quod Christi corpus est in cœlo, et in altari : in cœlo videtur ab Angelis, in altari creditur ab hominibus, qui illud venerantur per fidem satisfacientem, injurias ei factas reparantem.

II. PARS. Christiani sunt *veræ religionis homines* (4), quia vere Deo suos deferunt cultus. Colitur Deus cunctis virtutibus, verum fides, quæ est cunctarum virtutum fulcrum, est divini cultus initium. *Fides supremæ majestati piæ credulitatis reverentiam impendit.* (5) Divinam majestatem reveretur fides in cunctis religionis mysteriis, sed potissimum in sacramento altaris, quod institutum vult Angelicus Doctor (6), ut credentium exerceatur fides. Christiane, *esto religiosus in Deum.* (7) Crede indubitanter altaris mysterium, et tua fide 1. Repara iniquam protoparentum credulitatem ; 2. Impudentem ethnicorum impietatem ; 3. Temerariam hæreticorum perversitatem.

1. *Homo acceperat a Domino Deo suo satis utilem disciplinam secundum legem vivendi : ut omnia quidem ederet, ab una solummodo arbuscula temperaret* (8) quem ad obsequium præstandum adstrinxit sub metu mortis. *Cujus legis observandæ consilium bonitas pariter adscripsit : Qua die autem ederitis, morte moriemini.* (9) In quo suam Deus Adamo demonstravit bonitatem, ut transgressionis pœna obligaret eum ad legis observationem : *Benignissime enim demonstravit exitum transgressionis, ne ignorantia periculi*

(1) Lib. 1. ad Nat. 7. — (2) Lib. 3. de Sacerd. — (3) Conc. 2. in Ps. 33. — (4) Joan. — (5) Serm. 4. de Verb. Dom. — (6) Act. 3.

(1) Act 23. — (2) 1. Cor. 15. — (3) Act. 6. — (4) Tert. Apol. 35. — (5) Cassiod. lib. 5. Var. Ep. 40. — (6) Opusc. de Sacra. c. 7. — (7) Tert. Apol. 34. — (8) Tert. Scorp. 5. — (9) Tert. L. 2. adv. Marc. 4.

negligentiam juvaret obsequii. (1) Dæmon et Dei infensissimus inimicus et favoris homini collati invidus : *Malitia mendacii, et fallaciæ in homines, et infamiæ in Deum* (2), adit feminam, eam alloquitur : decepta mulier, Adamum suæ deceptionis facit participem, utrumque simul convenit diabolus, et malitia mendacii Deum calumniatur. *Diabolus, id est, delator, deferendo de Deo, et quidem falsum : primo, quod Deus illos ex omni ligno edere vetuisset ; dehinc quod morituri non essent, si edissent ; tertio quod Deus illis invidisset divinitatem.* (3) Adamus habet ex una parte Deum præcipientem, ex alia diabolum tentantem : Deus minatur mortem, nisi obsequatur ; diabolus pollicetur divinitatem, si sit inobsequens; Dei auctoritas præferenda erat tentationi diaboli, et tamen potius credidit diabolo mendaci, quam Deo veraci ; ideoque protoparentis culpa fuit fidei deordinatio. *Tentati sunt primi parentes a diabolo dicente : Comedite, et eritis sicut dii, et crediderunt ei plusquam Deo dicenti : In quacunque die comederitis ex eo, morte moriemini.* (4) In hoc autem scelere notatur, et mala incredulitas, et iniqua credulitas : mala incredulitas, non credendo Deo veraci, asseveranti occultatam mortem intra pomum, cujus species oculis corporis pulchra apparebat. Iniqua credulitas credendo mendaci diabolo affirmanti vitam et divinitatem sub ejusdem pomi decore latitantem, quapropter Salvator ut illatam Deo reparet injuriam, sacramentum instituit, corpus et sanguinem sub speciebus panis et vini ocultat, ut Christiani credentes quod non vident, insonti credulitate criminosam protoparentum expient credulitatem. *Justa ergo lege, ut expietur iste reatus malæ credulitatis, exigitur a vobis, ut credatis quod non videtis.* (5) Christus a nobis experimentum quærit, suamque tentationem dæmonis opponit tentationi, ut sicut parentes ceciderunt credentes diabolo dicenti : Comedite, et eritis sicut dii, ita eorum nepotes erigantur a lapsu credentes humanato Verbi dicenti : Comedite carnem meam et bibite sanguinem, et eritis sicut dii. *Tentamur a Filio Dei dicente : Hoc est corpus meum, hic est sanguis meus. Comedite, et eritis dii.* (6) Corporata veritas dicit nobis: Comedite, non ut seducat, sed ut erudiat ; non ut noceat, sed ut faveat ; non ut ad bestiarum similitudinem dejiciat, sed ut deitatis donet honore. Hæc propositio : Comedite et eritis sicut dii, in ore serpentis blasphemia fuit horribilis, in ore Christi est infallibilis veritas ; ibi dæmonis malignitate facta est sacrilega, hic Salvatoris bonitate sanctificatur; ibi decepit incautos, hic consolatur fideles ; ibi sese opposuit sapientiæ Dei, quem mendacem prædicavit, hic sese dæmonis calumniæ opponit, cujus falsitatem ostentat. Princeps tenebrarum, ut protoparentum obtenebraret mentes, eosque ad inobedientiam induceret, divinitatem eis pollicitus est : at tantum abest ut promissam assecuti sint divinitatem : quin potius fuerunt gratiæ donis denudati, et infausta metamorphosi, bestiis similes effecti. Salvator autem econtra ut fidelium illustret animas eosque divinitatis efficiat participes, Eucharistiam instituit, et fidem a nobis exigit ob suum honorem et nostrum. Ob suum honorem, ut nostra credulitate de dæmone triumphet, qui nimis credulos superavit protoparentes ; ob nostrum, ut per fidem, divinitatis efficiamur participes. Igitur *iniquam credulitatem parentum, pia credulitate in nobismetipsis evacuemus* (1), et impudentem ethnicorum reparemus impietatem.

2. Medici aliquando contraria contrariis curant, aliquando similia similibus : *sed medicum quidem miraberis etiam in illo, quod ferme pares adhibet qualitates medelarum adversus qualitates querelarum, cum quasi de perverso auxiliatur, per ea subveniens per quæ laboratur. Nam et calores caloribus amplius onerando compescit, et ardores sitis potius macerando restinguit, et fellis excessus amaris quibusque potiunculis colligit, et sanguinis fluxum defusa insuper venula revocat.* (2) Hac methodo usus est Christus ut homines a morbo liberaret. Mulier enim fuit malorum origo, mulier est origo bonorum : mali Angeli astutia lapsi sumus, boni Angeli nuntio erigimur : vetitus fructus induxit mortem, fructus a Deo datus confert vitam : mortales homines scelerosos, tanquam deos venerati sumus ; immortalis Deus fit homo mortalis, ut supremum ei deferamus honorem : Gentiles sub imaginibus ligneis vel lapideis, latitantes crediderunt divinitates, Christus sub speciebus panis et vini corpus et sanguinem suum occultat : ut credentes ejus divinitatem et humanitatem impiam Gentilium reparemus fidem : *Merito se pro suo homine deposuit, pro imagine et similitudine sua non aliena : ut quoniam homo non erubuerat lapides et ligna ; eadem constantia non confusus de Christo, pro im-*

(1) Tert. L. 2. adv. Marc. 4. — (2) Tert. L. 2. adv. Marc. 10. — (3) Tert. ibid. — (4) Rupert. lib. 3. in Exod. — (5) Rupert. in c. 1. Cant. — (6) Rupert. lib. 3. in Exod.

(1) Rupert. ibid. — (2) Tert. Scorp. 5.

pudentia idololatriæ, satisfaceret Deo per impudentiam fidei. (1) Voluit Christus pudorem pudore reparari, ut non erubesceret homo verum adorare Deum, cum non erubuerit deferre cultum idolis, crederetque Christum sub speciebus panis et vini occultatum, postquam credidit occultatas sub statuis ligneis vel lapideis divinitates : *ut pro impudentia idololatriæ satisfaceret Deo per impudentiam fidei.*

Quam admirabilis Dei sapientia, post diluvium permittens hominibus pecorum esum, ut eos ab idololatria dimoveret! *Providens Deus homines in extremam dementiam lapsos, et omnia animalia pro diis habituros, permisit illorum esum, ut impietatem illam cohiberet : summa enim insania est colere quod comeditur.* (2) Verum Dei cautelam inutilem reddidit hominum malitia, qui innata abutentes libertate, impudenter animalia quibus vescebantur, tanquam suprema numina venerati sunt. Ut autem reparetur injuria per abominandum illum cultum Deo facta, humanatur divinum Verbum, corpus et sanguinem suum sub speciebus panis et vini, manducandum et bibendum præbet homini, *ut pro impudentia idololatriæ satisfaceret Deo per impudentiam fidei.*

In incarnatione, suo docet nos Dei Filius exemplo, quod a nobis exoptat fieri in Eucharistia : etenim *abjectam humanæ naturæ societatem non exhorruit* (3), seseque exinanivit, *non ad ignominiam divinitatis, sed ad gloriam Dei Patris* (4) : ut inquantum homo Patrem adorans reparet offensam quam intulerunt Deo Gentiles per idololatriam : idipsum fere intendit humanata Sapientia in institutione Eucharistiæ sese occultans in sacramento : *Ut homo per eamdem materiam causæ satis Deo faciat per quam offenderat* (5), reparet vanum idolorum cultum, per adorationem vero Deo exhibitam, et sua fide satisfaciat Deo pro temeraria hæreticorum perversitate.

3. *Redde Christo fidem suam* (6) credendo verbis ejus quibus carnem suam se daturum repromisit : *Panis quem ego dedero pro salute mundi, caro mea est* (7) : quam de facto nobis dat in Eucharistiæ sacramento ; quod non instituit Patriarcha, Propheta, vel quivis alius Sanctus tum veteris, tum novi Testamenti : neque etiam Angelus, Archangelus, Cherubin atque Seraphin, sed ipsemet Christus : *Cujus Sapientia falli nullatenus potest ; cujus sententia mutari nequit, cujus eloquia verissima sunt.* (1) Voluit Salvator sacrosanctum instituere sacramentum, ut ejus auctoritas tanti mysterii fidem mentibus hominum facilius ingeneraret. Quædam sunt religionis veritates, quas fides docet et ratio demonstrat : at Eucharistiam non ratio, sed fides duntaxat attingit ; et corpus et sanguinem Christi esse credimus in sacramento, non ob experientiam sensuum, oculi enim nihil intuentur præter species sacramentales ; neque ob discursum rationis : in illo namque mysterio plura sunt miracula quæ vires naturæ superant, sed ob infallibile Domini testimonium. *Credimus propter sermonem divinum id esse quod in divina mensa sancte consecratur.* (2) Duo sunt quæ nos ad credendum adstringunt : unum, veritas Dei, qui nequit mentiri ; aliud, fides, quam in baptismo promisimus : *Credamus, quæso, cui credidimus, nescit mendacium veritas.* (3) Christus verax nobis testamento donat suum corpus et sanguinem : *Recedat ergo omne infidelitatis ambiguum; quandoquidem qui auctor est muneris, ipse etiam testis est veritatis dicens : Hoc est corpus meum, hic est sanguis meus.* (4) Nam, ut belle ad propositum ratiocinatur Tertullianus, *hæc est veritatis integritas, et quæ ei debetur disciplinæ plenitudo, et æqualitas timoris et fides obsequii, non immutare sententiam, nec variare judicium* (5) : maxime testamenti, quod 1. Perspicuis verbis expressum est, ut omnis hæredibus tollatur litigandi occasio; litigandi autem occasionem præstitisset Christus, si *contra illam suam simplicitatem pronuntiasset dubitative.* (6) 2. Quod Christus instituit in fine vitæ : morientes autem omnem fallaciam vitare nituntur et omnem sermonum ambiguitatem : *At ego Deum malo decipere non posse, de fallacia solummodo infirmum, ne aliter documenta præmisisse quam rem disposuisse videatur.* (7) In quo 3. Sacramentum instituit cujus natura clare explananda erat : *Nec hic mendacium, aut infirmitas Deo competit : mendacium, si aliud corpus quam quod erat demonstravit ; infirmitas, si id quod erat demonstrare non valuit* (8) : in quo 4. De magna re agitur, scilicet de corpore et sanguine Domini. At Christus *nudam, et absolutam, et simplici nomine naturæ suæ pronuntians carnem, omnes disceptatores ejus ferit.* (9)

(1) Tert. Lib. 4. adv. Marc. 21. — (2) Theodoret. Quæst. 5. in Genes. — (3) D. August. Ep. 102. — (4) D. Athan. Orat. 2. adv. Arian. — (5) Tert. de Jejun. 3. — (6) Tert. L. de Car. Chr. 11. — (7) Tert. L. de Car. Chr. 13.

(1) Taur. Just. L. de Euchar. — (2) Cæsar. Arelat. Dialog. 3. — (3) D. Gaudent. Tract. 2. in Exod. — (4) Eucher. Ap. (5) Tert. L. de Spect. 20. — (6) Tert. Lib. de Carpnar. 23. — (7) Tert. L. de Res. 38. — (8) Tert. L. de Car. Chr. 11. — (9) Tert. L. de Car. Chr. 24.

Calvinistæ tamen testamentum Christi immutant ejusque auctoritatem despiciunt; in quo temeritatem, impietatem et injustitiam ostentant: 1. Temeritatem, agendo contra voluntatem testatoris, ejusque pervertendo sermones. *Tamen testamentum hominis nemo spernit aut superordinat. Exemplo enim humani testamenti permanentis, divinum tuebatur.* (1) Nunquam Christus majori locutus est claritate, consentiunt Matthæus, Marcus, Lucas et Paulus, quatuor seorsim absque ulla additione, diminutione et transmutatione, hæc referunt verba: *Hoc est corpus meum.* Idipsum fatentur primates ministri. (2) Non nego, ait Calvinus, Christum clarissime locutum fuisse; Zwinglius nihil evidentius illis verbis existimat; Beza (3) cum Serveserio disputans, agnoscit nihil esse in Scriptura clarius. En Christi testamentum clare conceptum, consentiunt Apostoli, nec dissentiunt ministri, et tamen nonobstante perspicuitate verborum Christi, Evangelistarum depositione, ministrorum confessione, Calvinistæ adhuc Testamenti adeo authentici audent immutare verba, nec Prophetæ maledictionem formidant: *Væ qui faciunt dulce amarum, et tenebras lucem: istos scilicet notat, qui nec vocabula ista in luce proprietatum suarum conservant.* (4) Hæc quatuor verba: *Hoc est corpus meum*, quatuordecim duntaxat continent litteras et ducentas explanationes a Calvinistis confictas refert Claudius de Xaintes. Quis non agnoscat temeritatem *ipsam quoque in suas hæreses multiplicatam varietate sectarum ad invicem repugnantium?*

Calvinistarum temeritati accedit 2. Impietas qua Apostolorum auctoritati sese opponunt; propriam doctrinam evertunt, Christo contradicunt. Apostoli sese opponentes hæresim sapiunt. *Unde extranei et inimici Apostolorum hæretici, nisi ex diversitate doctrinæ, quam unusquisque de suo arbitrio, aut protulit, aut recepit?* (5) Scripturam sacram sine additione, diminutione et immutatione intelligendam, optime docent Calvinistæ (6), quod ante illos docuerunt Apostoli. *Etenim quid de proprio intulimus, ut aliquid contrarium ei quod esset in Scripturis deprehensum, detractione, vel adjectione, vel transmutatione, remediaremus?* (7) Calvinistæ tamen Apostolorum exemplum perverse imitantes, contra propriam fidei confessionem, Scripturam sacram pro libito minuunt, augent, immutant: nec attendunt quod *magis religiosum est, veritatem de sua auctoritate simpliciter defendi, quam sensus divinæ propositionis exspostulat.* (1) Tandem Christo contradicunt, qui *acceptum panem et distributum discipulis, corpus illum suum fecit: Hoc est corpus meum dicendo.* (2) Ut autem animadvertit Alger post Tertullianum, cujus verba jam allata sunt: *Dum Christus dixit: Hoc est corpus meum, hic est calix sanguinis mei, proprio ore omnes hæreticos interfecit* (3); palamque demonstrat Calvinistarum injustitiam qui legitimam hæreditatem testamento authentico datam nobis eripere nituntur.

Nullus rationabiliter et juste proprio debet spoliari bono, nisi ille qui id exsequi molitur validiores afferat titulos iis quibus alter jus suum tuetur. Ecclesia et præsumpta religio, de realitate Eucharistiæ litigant. Ecclesia jus suum tribus præsertim fulcris firmat: 1. Testamentum Christi producit; qui suum eis donat corpus: *Accipite et manducate: hoc est corpus meum.* (4) 2. Successionem prodit a tempore Apostolorum non interruptam. *Habeo origines firmas ab ipsis auctoribus quorum fuit res: ego sum hæres Apostolorum, sicut caverunt testamento suo, sicut fide commiserunt, sicut adjuraverunt, ita teneo.* (5) 3. Possessione inspoliata, plusquam mille et sexcentis annis continuata gloriatur. *Mea est possessio, olim possideo, prior possideo.* (6) Calvinistæ (7) possessionem contestari nequeunt, cum sectam suam de novo suscitatam fateantur: et si eos interrogemus: *Qui estis vos? unde et quando venistis?* (8) respondebunt si verum dicere velint: Nos sumus vel lanifices, ut Petrus clericus sociique ejus, vel monachi apostatæ, ut Lutherus et asseclæ, vel Ecclesiastici a Ecclesia exorti et in hæresim lapsi, ut Calvinus, qui fuit canonicus Noviodunensis. Quosnam vero titulos proferunt? Titulos haud acceptabiles, quosdam videlicet Scripturæ textus aut falso allatos, aut perperam explanatos. *Alius manu Scripturas, alius sensus expositione intervertit.* (9) Nunquam Calvinistæ ullum Scripturæ afferent locum in quo Christus dicat: Hoc non est corpus meum. At quando venerunt Calvinistæ? a centum quadraginta annis. Etenim ante Lutherum et Calvinum, nulla fuit Lutheranorum et Calvinistarum societas: quos satis superque in-

(1) Tert. Lib. 5. adv. Marc. 4. — (2) Ult. Monit. ad Luther. Vuespha. — (3) In Exposit. art 18. — (4) Tert. L. de Car. Chr. 24. — (5) Tert. L. de Præsc. Hær. 37. — (6) Act. 5. Conf. — (7) Tert. ibid.

(1) Tert. L. de Res. 30. — (2) Tert. L. 4. adv. Marc. 40. — (3) L. 2. de Sacram. Dom. Corp. — (4) Matth. 26. — Marc. 24. — Luc. 21. — 1. Cor. 11. — (5) Tert. Lib. de Præsc. Hær. 37. — (6) Tert. ibid. — (7) Confes. Calvinist. — (8) Tert. ibid. — (9) Tert. L. de Præsc. 38.

justos, temerarios et impios demonstravimus. Injustos, volentes eripere bona Ecclesiæ hæreditario jure possessa; temerarios, immutantes verba Testamenti Dominici; impios, denegantes credulitatem Deo infallibiliter veraci. In cunctis artibus et disciplinis credendum est auctoribus et magistris, submisseque suscipienda principia ab eis stabilita. Apud mathematicos, elementa Euclidis tanquam oracula honori habentur; apud medicos aphorismi Hippocratis inrallibiles existimantur; judices quas ferunt sententias principum et imperatorum legibus fulciunt; philosophi cunctas fere quæstiones Aristotelis auctoritate resolvunt; e. dum Christus in suo Evangelio loquitur, Calvinistæ de ejus veritate dubitant, secretariorum ejus, nempe Evangelistarum testimonium recusant, et mysteriis ab ipso Domino propositis fidem denegant: *Quanta vis est perversitatis ad fidem labefactandam vel in toto non recipiendam, ut ex his eam impugnet, ex quibus constat.* (1) Tantam perversitatem merito obplorat Salvianus: *O miseria! O perversitas! Creditur homini ab homine, et non creditur Deo.* (2) Creditur homini mendaci et erroribus obnoxio, et non creditur Deo, qui neque mentiri, neque falli, neque decipere potest. *Quis ergo discendi magis affinis quam præsumendi; et credendi diligentior quam contendendi; et divinæ potius sapientiæ religiosus quam suæ libidinosus?* (3) Non Calvinista qui de se temerarie præsumit, qui curiose disputando non credit, qui sapientiam suam divinæ sapientiæ præponit, et religionis mysteria destruere contendit. Catholici in Deum religiosi, Dei sapientiam omnibus scientiis anteponunt: *Modestia fidei* (4), pro Calvinistarum perversitate Deo satisfaciunt, submisse credentes sacramentum, quod illi insolenter negant. *Talia tantaque documenta, quorum magnitudo penes nationes quidem detrectatio fidei est, penes nos vero ratio et structio.* (5) Etenim Eucharistiæ mysterium fidelium fidem firmat sumentium, *fomenta fidei de Scripturarum interjectione* (6), dum Calvinistæ realitatem Eucharistiæ negantes, cæcitate mulctantur.

Horum perversitas et cæcitas optime denotatur per eos qui ad convivium evangelicum vocati, *invitantes acceperunt, Prophetas legerunt, cœnam repudiaverunt, Christum occiderunt; et tunc nobis cœnam nescientes paraverunt.* (7) Nonne his verbis D. Augustinus fideliter pungit Calvinistas, qui *invitantes acceperunt*, Apostolos scilicet qui eos ad eucharisticam mensam invitaverunt; *Prophetas legerunt*, nimirum Evangelistas conversationis dominicæ comites et testes, Christi secretarios, qui unanimi consensu ipsius referunt verba? *Accipite et manducate, hoc est corpus meum.* Tam clare asseveratam in Evangelio eucharisticam *cœnam repudiaverunt* Calvinistæ, reddentesque mala pro bonis, *Christum occiderunt* in simplicium cordibus quarum fidem perverterunt; *proinde hæreses ad languorem et interitum fidei productas.* (1) Tandem Calvinistæ post repudiatam impie sacramenti veritatem, *cœnam nescientes paraverunt:* nam cæcorum instar, qui quo incedendum est iter ignorant, phantasticam finxerunt cœnam, depicto Heliogabali convivio per similem: quapropter Henricus tertius, Galliarum rex, non illepide eos repræsentat, velut vespertiliones in meridie errantes et titubantes cum hoc lemmate: *Non cognoverunt lucem præsentem.* (2) Calvinistarum impia et pertinax perversitas duplici plectitur cæcitate, de qua loquitur Tertullianus: *Sed cæcitatis duæ species facile concurrunt, ut qui non vident quæ sunt, et videre videantur, quæ non sunt.* (3) Nam, in Eucharistia realem Christi non vident præsentiam tot fundamentis solidatam, et cœnam phantasticam in sola imaginatione existentem asseverant. Idem eis accidit quod Ægyptiis qui densissimis noctis obvolvebantur tenebris, dum Israëlitæ splendidis diei fruebantur luminibus: et sicut crux Christi morientis obtenebravit incredulos et irradiavit fideles: *Decuit enim splendorem crucis obcæcare infideles, et illuminare credentes* (4), sic Calvinistæ sacramenti negantes veritatem obcæcantur: fideles vero Christiani illuminantur: *Illi de crucifixo tenebrati sunt; nos manducando et bibendo crucifixum illuminamur:* (5) fide erudiente et illustrante.

III. PARS. *Diem solis lætitiæ indulgemus, alia longe ratione quam religione solis.* (6) Gentiles et Christiani lætabantur die solis, sed diversa ratione: illi quia solem tanquam supremum numen adorantes, die cultui ejus sacrato, demonstrabant lætitiam; isti vero quia gaudebant de resurrectione Christi die solis facta, et ob hanc rationem, ut animadvertit D. Chrysostomus, resurrectio Salvatoris nuncupabatur in primitiva Ecclesia dies dominicus, dies regius, dies panis, dies

(1) Tert. L. de Bapt. 2. — (2) L. 2. de Eccles. — (3) Tert. L. de Res. 32. — (4) Tert. L. de Orat. 1. — (5) Tert. L. de Pat. 3. — (6) Tert. L. 2. ad Ux. 6. — (7) D. August. Serm. 33. de Verb. Dom

(1) Tert. Lib. de Præsc. Hær. 2. — (2) Luch. in Numism. — (3) Tert. Apol. 10. — (4) D. Chrysost. Hom. 3. de Cruc. et Lat. — (5) D. Aug. in Ps. 38. — (6) Tert. Apol. 16.

lucis. Dies dominicus, quia Dominus propria virtute suscitatus est ; dies regius, quia gloriose de morte triumphavit ; dies panis, quia in eo fideles sacra reficiebantur synaxi ; dies lucis, quia ad sacram accedentes mensam, illuminabantur : *Jam nos in luce sumus: tenemus corpus Christi, tenemus sanguinem Christi.* (1) Christianè, si digne divinum illum manducas panem, *implebit Dominus splendoribus animam tuam* (2) : splendoribus dimanantibus 1. A fide sacramenti ; 2. A charitate et gratia, quæ est effectus sacramenti ; 3. A carne luminosa Christi, quæ est res sacramenti.

1. Cæcus de quo loquitur Evangelista, credens Dei Filium, in remunerationem fidei, visum corporis suscepit ; Christus etenim, *qui ab omnibus cognosci voluit, fidem hominis etsi melius oculatam, etsi veri luminis compotem, exteriore quoque visione donavit, ut et nos regulam simulque mercedem fidei disceremus.* (3) Regula fidei est credere quod non videtur, merces fidei est cognoscere quod creditum est. *Sed qui credidit, intelligit etiam altius aliquid* (4) : iis etenim qui in simplicitate cordis credunt, lucis suæ radios communicat Deus. *Si quis est parvulus, veniat ad me* (5) : ubi Hugo Cardinalis : *Advocantur parvuli, ut sapientes fiant*, ut constat ex fide Eucharistiæ quæ tantam largitur credentibus lucem, ut Patres Ecclesiæ fide hujus mysterii, præcipua religionis mysteria propugnent, et hæreticorum errores impugnent. D. Chrysostomus ex veritate Eucharistiæ confutat Valentinianos et Marcionitas, qui veram Christo denegabant carnem. D. Irenæus (6) ex Eucharistia contra Saducæos probat carnis resurrectionem, quibus ait : *Aut sententiam mutent, aut abstineant ab Eucharistia.* (7) Et aliorsum (8) Christi infert divinitatem ex eo quod substantiam panis et vini in corpus et sanguinem suum potuit convertere. D. Hilarius (9) a sacra mense ad Trinitatem assurgit, et ex unione quam habent fideles cum Christo media Eucharistia, colligit unitatem essentiæ Filii cum Patre : Egmundus (10), archiepiscopus Cantuariensis, de Trinitate cum hæreticis disputaturus, nocte ante disputationem, in somnis vidit columbam sanctissimum sacramentum sibi offerentem, et die subsequenti, tanto ingenii acumine disputavit ut hæreticos prostraverit. Idem accidit cæteris Ecclesiæ Patribus, qui ob Eucharistiæ fidem tantis illustrati fuerunt splendoribus. Sane *nihil ultra scire, omnia scire est* (1), Christiane, indubitanter crede sacramenti veritatem, *et fidei patrocinaturam, aut ipse perspicies, aut ab aliquo qui perspexerit, disces.* (2) Hujusmodi cognitio erit merces præsertim credulitatis sacramenti, *cujus intellectum fides mereretur* (3) ; nam credentes Eucharistiam erudit Christus, tum fidei illuminatione, tum charitatis et gratiæ splendore.

2. *Ad Persas si forte deputabimur, licet solem non in linteo depictum adoremus, habentes ipsum in suo clypeo.* (4) Per solem in clypeo depictum passim Eucharistiam intelligunt Neoterici, quæ est clypeus Ecclesiæ quo sese ab hæreticorum telis defendit. Quos adhuc aggreditur, et *solis lancea* (5) confodit, et quia *sol ignis est*, (6) Christus in Eucharistia illustrat quos igne suæ charitatis accendit : Eucharistiam comparat Guerricus Abbas (7) currui Eliæ lucenti simul et ardenti, Eucharistia est currus lucidus ob notiones quas largitur fidelium mentibus ; est currus ardens ob ignes quibus eorum accendit voluntates : et quod est prorsus stupendum, Eucharistia erudit, tum per illustrationes quas fides hujus mysterii effundit in intellectum, tum per ardores quibus charitas corda sufflammat : *In sacramento fide Deus adesse creditur, benedictione sentitur.* (8) Si cæco nato dicas sol est, credet quia tu dicis; si autem illum solis exponas ardoribus, calor quem sentit melius eum solis docet existentiam. Credimus Eucharistiam, quia ejus veritatem Dei verbum prædicat, et fides adhuc sacramenti nos illuminat, at dum digne accedentes ad Eucharistiam unimur Christo, qui est *sol unde fluunt radii amoris* (9), tunc flammæ quæ ex sacro illo ebulliunt igne mysterii ostentant veritatem, suntque velut novi splendores qui nos circumdant ; *Posteaquam comedimus panem in conspectu Dei, meliora tunc sentire, tunc loqui didicimus.* (10) Columna nubis et ignis quæ ducebat Israëlitas in solitudine, binum ex S. Zenone (11) denotabat judicium : aquæ unum, quod jam diluvio adimpletum est : ignis alterum in fine mundi adimplendum, tunc enim universa quæ sunt in mundo igne comburentur. Verum melius ad propositum Laurent. Justinianus nubem illam Eucharistiæ figuram existimat, habetque velut duplicem faciem, obscuram unam velut nubes, lucidam alteram, ut ignis :

(1) D. Aug. in Ps. 39. — (2) Isa. 58. — (3) Tert. Lib. 4. adv. Marc. 36. — (4) Tert. L. 4. adv. Marc. 35. — (5) Prov. 9. — (6) Hom. 83. in Joan. — (7) Lib. 3. cap. 35. — (8) Cap. 22. — (9) Lib. 8. de Trin. — (10) Eborac. de sacr. comm. 10. 2.

(1) Tert. Lib. de Præsc. Hær. 14. — (2) Tert. L. de Cor. Mil. 4. — (3) Tert. L. 4. adv. Marc. 25. — (4) Tert. Apol. 16. — (5) Tert. L. de Pud. 7. — (6) Tert. L. de An. 8. — (7) Serm. 1. de Res. — (8) Euseb. Cæsar. — (9) Idior. de div. Amor. c. 31. — (10) D. Cyril. Alex. l. 3. de Ador. — (11) Serm. 3. de Exod.

Vel potius quia ignis Dei amorem, et nubes gratiæ significat aquam, ex sacramento fluentem et fideles illuminantem. (1) Fuit alias in Judæa fons *cujus aqua lucernæ ardent;* (2) et D. Chrysost. postquam dixit quod gratia sacramenti *mentem igne reddit splendidiorem, auro clariorem animam facit* (3), confert Eucharistiam cum fonte terrenum paradisum irrigante, de quo lucis dimanant fluvii, *fons lucis, lucis fluvios emittens.* Et forte de his aquis intelligendus est Regius Vates, ad fontes Israël nos mittens : *Gustate et videte, in Ecclesiis benedicite Deo Domino de fontibus Israël.* (4) Israël, id est, videns Deum; aquæ gratiarum quæ ab Eucharistia fluunt, sunt fontes Israël, qui bibentis Dei notitiam præstant. Verum hujusmodi aquæ bibendæ sunt antequam simus Israël, et agnoscamus Deum. Adite, Christiani, fontes illos luminosos ; accedite ad Christum in Eucharistia existentem. *Accedite ad eum, et illuminamini, quia lux est* (5); et illuminat, tum splendoribus gratiæ et charitatis, tum splendoribus quos de carne sua lucida producit.

3. Asseverat Tertullianus *a nullis magis intelligi Christum quam sæpe jejunis.* (6) Etenim cibi et potus abundantia vapores mittit ad cerebrum, qui mentis obscurant lucem et Dei impediunt notitiam, quod nequaquam de manna dici potest, quod abunde manducatum Dei afferebat cognitionem. *Mane saturabimini, scietisque quod ego Dominus Deus vester* (7) : Nonne Deus se manifestaverat Israëlitis per tot miracula quæ patraverat in Ægypto? (8) Nonne Abrahamo, Isaaco et Jacobo religionis revelaverat mysteria, ut de his suos erudirent nepotes? Nonne Prophetæ Judæos docuerant cultum : cur ex manducatione mannæ cognoscent Deum, quasi antea non cognovissent? Quia scilicet manna Eucharistiam significabat et simplex hujus mysterii figura majorem de Deo conferebat notitiam quam neque patrata miracula, neque factæ Patriarchis revelationes, neque Prophetarum documenta. Et ideo manna nuncupatur panis Angelorum, *quia lumen divinum, quo cœlicolæ reficiuntur, erat incorporatum in manna.* (9) Quod si figuræ tantam de Deo largiebantur notitiam, quanto magis res figurata? Si manna Judæos illustravit, quales sunt luces quas mutuantur Christiani ab Eucharistia, quæ est verus Angelorum panis, instituta ad recuperandum deperditum per originalem culpam animæ visum. *Ecce habes escam, habes etiam per escam visus recuperationem et Dei agnitionem : quem per escam ignorarant protoplasti.* (1) Adamus peccando a sua dignitate degeneraverat, bestiis similis effectus fuerat: ut bellua *fœnum et bos comedet.* (2) Quapropter Dei Filius ut deperditum reddat honorem, nascitur in præsepio, super fœnum recumbit inter duo bruta. *Reconditur in præsepio, ut qui currunt ad paleas, frumentum nanciscantur, panemque manducent, alimentum vitæ, cœnam lucis.* (3) Bethleem ubi nascitur Christus, domus panis interpretatur ; altare ubire producitur Christus, est vera domus panis, *panis vitæ et intellectus* (4); et ut ait Richardus a Sancto Laurentio, *qui dat intellectum* (5), qui scilicet continet lumen substantiale quod Angelorum et hominum irradiat mentes. *Deus porro iis qui circa ipsum aut prope ipsum sunt, suæ naturalis claritatis lumen impertitur, ut lumen ad objectum aliquod, corpus appulsum, reflectitur et suo splendore, quidquid objectum est, illuminat.* (6) Quod si eos qui vel circa vel prope ipsum sunt, Deus illuminat, quanto magis eos qui sumendo Eucharistiam, intra semetipsos recipiunt ? Si flatus ex Christi ore exhalatus asinum et bovem ad ejus cognitionem adduxit : *Uterque agnovit, quia uterque ad unum præsepe epulaturus accessit* (7) ; si Thomas ex Christi contactu *unum et eumdem Dominum nostrum cognovit cum carne* (8) ; si Dilectus Discipulus quiescens supra pectus Domini, velut spongia sacra fuit undequaque divinis notionibus imbutus; si discipuli euntes in Emaus cognoverunt Dominum in fractione panis, id est, in susceptione corporis dominici, quod consecrato pane dedit eis manducandum (9), *comederunt illum, et aperti sunt oculi eorum, et exinde viderunt Deum* (10), quanto magis qui sancte accedunt ad panem intellectus, qui ut ait Honorius III, est *candor lucis æternæ* (11) ; quia, ut vul Nicetas, *divinus panis velut cœlestis carbo, divinæ gratiæ radios spargebat.* (12) Diabolus etiam agnoscens quam sit illuminatrix Eucharistia, et sciens aliunde quod Judas quamvis indigne eam in cœna susceperat, timens ne ab illo candore lucis illuminaretur, et carbone cœlesti sufflammaretur ; hac de causa, ait D. Cyrillus Alexan-

(1) Lib. de Cast. Connub. c. 12. — (2) Plin. lib. 31. c. 21. — (3) Hom. 61. ad Pop. — (4) Psalm. 67. — (5) D. mbr. Serm. 18. in Ps. 181. — (6) Tert. L. de Jejun. 8. — (7) Clem. Alex. lib. 2. Pædag. 1. — (8) Exod. 16. — (9) Paul. Burg. apud. Lorin.

(1) Anast. Sinait. lib. 10. in Hexam. — (2) Dan. 4. — (3) Chrysipp. lib. de Laud. B. V. — (4) Eccl. 15. — (5) Lib. de B. V. c. 12. — (6) D. Cyr. Alex. lib. 9. de Ador. — (7) Chrysol. Serm. 159. — (8) D. Cyr. Alex. lib. 12. in Joan. 50. — (9) Gregor. Nyss. Orat. 1. in Cant. — (10) D. August. Serm. 140. de Temp. — (11) Rupert. l. 6. in Joan. — (12) Cap. Cum. olim.

drinus, festinat et impellit ut cito suam adimpleat proditionem. *Nam et Judam cum post panem omnino separaverit, tum panem, tum benedictionis virtutem, timens ne scintillam in animo ejus accenderit, ac inde illuminaverit, et ad meliora retraxerit, magna præcipitem agit celeritate.* (1)

Christiani, desideratisne cognoscere Deum? *Discite ubi Dominum quæratis; discite ubi Dominum habeatis; discite ubi Dominum agnoscatis.* (2) Mortui estis per peccatum, et sedistis in tenebris et in umbra mortis, resurgendum est per pœnitentiam : rogate Deum ut vos illuminet : *Illuminare iis qui in tenebris et in umbra mortis sedent.* (3) Amisistis Deum per peccatum, recuperate eum per gratiam; cæcitas fuit velut sequela absentiæ Dei, luces et notiones erunt indicia præsentiæ Dei; idem vobis eveniet quod Apostolis non credentibus : *Quod tulerat infidelitas, reddidit hospitalitas* (4) : eos illuminavit quando corpus suum manducandum eis tradidit : *Fit ex ipsa sumptione intellectus illuminatio.* (5) Pœnitentia quæritur Deus, gratia habetur et Eucharistia cognoscitur : *Tene hospitem si vis agnoscere Salvatorem.* (6)

Trinum invenio Christi habitaculum uterum Virginis, præsepe et sacramentum. Hæc autem tria illuminat habitacula : 1. Humanatus Dei Filius in utero Virginis : *in ejus mente solem posuit : solem qui lucem divinæ cognitionis faceret.* (7) Nascens in præsepio, stabulum pecuinum in thronum Cherubicum immutavit : *Thronus revera et hic erat Cherubicus : thronus regalis.* (8) Positus in sacramento, secum defert solis splendorem. *In sole posuit tabernaculum* (9), id est, ut explicat Hugo Cardinalis, *in sole posuit corpus suum* : quod qui in sacra mensa digne suscipiunt, illustrantur, quia *verbum est naturalis mentis motio, velut lux ipsius et splendor* (10) : quare cœlestes mentibus infundit cogitationes, ut constat ex primis Christianis, de quibus sic fatur Tertullianus : *Oratio convivium dirimit. Inde disceditur, non in cavernas cæsionum, neque in classes discursationum, nec in eruptiones lasciviarum, sed ad eamdem curam modestiæ et pudicitiæ, ut qui non tam cœnam cœnaverint, quam disciplinam.* (11) Utinam Christiani hujusce ætatis tanta fide et devotione accederent ad sacramentum; tanta modestia starent ante altare, et tanta cura recederent a sacra mensa, zelantes disciplinam christianam, fugientes vitia quæ obscurant intellectum, custodientes gratiam quæ illuminat animam.

(1) Lib. 9. in Joan. 19. — (2) D. August. Serm. 40. de Temp. — (3) Luc. 1. — (4) D. August. ibid. — (5) Laur. Justin. lib. de Perfect. manducat. — (6) D. August. — (7) D. Bern. Serm. 1. de Annunt. — (8) Greg. Thaumat. — (9) Ps. 18. — (10) D. Damasc. lib. de Fid. 18. — (11) Tert. Apol. 39.

CONCIO TERTIA.

Tertullianus Spiritum Sanctum nuncupans *tertium gradum majestatis* (1), supponit tres esse in divinis majestatis gradus, seu potius tres personas divinas : et quamvis tribus simul una et eadem essentialis competat majestas, tamen uti quælibet persona seorsim sumpta, est vere Deus, ita et majestas : quare non magis dubitandum de majestate Filii Dei ac ejus divinitate. In illo autem trinam adinvenio majestatem : 1. Dominam et imperantem; 3. Substantialem et splendescentem; 3. Venerandam et adorabilem. Et quia *amor dignationis nescius* (2), Dei Filius omnium amantium perfectissimus, omni se humilitate dejecit : *Christus dilexit hominem, propter eum descendit, propter eum omni se humilitate dejecit.* (3) In Incarnatione exinanivit semetipsum, formam servi accipiens; in Nativitate, in præsepio, inter duo bruta animantia nascitur, in vita et conversatione. *ille Dominus in humilitate et ignobilitate incessit* (4; in morte inter duos scelerosos crucifixus est; tandem in Eucharistiæ sacramento, majestas ejus 1. Imperans et domina dejicitur; 2. Substantialis et splendens sub velis tegitur; 3. Admirabilis et veneranda despicitur.

I. PARS. *Deus signa majestatis suæ edidit* (5), præsertim in creatione et conservatione mundi. In productione mundi, *Deus molem istam cum omni instrumento elementorum, corporum, spirituum, verbo quo jussit, ratione qua disposuit, virtute qua potuit, de nihilo expressit in ornamentum majestatis suæ.* (6) Cunctæ creaturæ quæ sunt in mundo, enarrant majestatem divinæ potentiæ, qui eas de nihilo produxit; majestatem divinæ sapientiæ, quæ adeo pulchre disposuit; majestatem divinæ bonitatis, quæ sese super eas effudit. 2. Creaturarum conservatio est adhuc *argumentum divinæ majestatis.* (7) Creaturæ enim ita a Deo depen-

(1) Tert. L. adv. Prax. 30. — (2) D. Bern. Serm. 64. in Cant. — (3) Tert. L. de Car. Chr. 4. — (4) Tert. L. de Idol. 18. — (5) Tert. Apol. 18. — (6) Tert. Apol. 17. — (7) Tert. L. 2. adv. Marc. 25.

dent, quod nisi ab eo conservarentur, redirent in nihilum de quo productæ sunt: et ob hanc causam conservatio dicitur continuata productio. Verum si Deus in productione et conservatione creaturarum suam ostentat majestatem, in sacramento suam demonstrat humilitatem, ubi majestas ejus imperans et domina dependet : 1. In sui productione a voluntate sacerdotis, cujus imperio substratur; 2. In sui conservatione ab speciebus sub quibus occultatur.

1. In creaturarum productione suam ostentavit Deus majestatem; etenim *ut famula jussu et imperio et sola vocali potestate universa processerunt.* (1) Verum si Deus suam manifestat majestatem imperiali voce cuncta producens, suam adhuc denotat humilitatem dum in sacramento a sacerdote imperiali voce producitur. Nihilum est in potentia obedientiali ad Dei imperium : non obsequium, sed dominatio ad Deum pertinet. Quod probe sciens *Augustus, imperii formator, ne Dominum quidem dici se volebat : et hoc enim Dei est cognomen.* (2) O quam profunda Christi humilitas, qui titulum Domini deponens et dependentiam suscipiens, sacerdotis obsequitur imperio ! *quasi homo sit Dei Deus.* (3) Stetit olim sol ad imperium Josue, *obediente Domino voci hominis.* Hujus figuræ veritas adimpletur in Eucharistiæ sacramento, ubi Sol justitiæ, qui est *Rex regum ob summitatem magnitudinis, et subjectionem cæterorum graduum* (4) obsequitur voci sacerdotis, *quasi homo sit Dei Deus.* Mirandum sane quod rex siderum sistat suum motum; ut Josue præstet obsequium : sed stupendum magis quod Rex regum et Dominus dominantium persæpe criminoso obtemperet secerdoti. Josue erat dominico nomine honoratus, victoriis coronatus, et tanta virtute præditus ut eum *parem solis* (5) existimet Tertull. at sacerdos scelerosus, est sacro illo charactere indignus, vitiis dehonestatus, cujus missa est culpa, sacrificium sacrilegium.

At cur ita obsequitur Dominus : *Suscepit in se obedientiam ut nobis eam transfunderet* (6); et suo exemplo nos ad obediendum Deo stimularet, quo nihil justius : *Nihil enim tam expedit animæ quam obedire, et si expedit animæ obedire in servo Domino suo · in filio, ut obediat Patri, quanto magis in homine, ut obediat Deo?* (7) quia est ejus Pater et supremus Dominus, summa pollens auctoritate? *Nec pluribus de obsequii exhibitione debita a nobis Domino Deo. Satis enim agnitio Dei quid sibi incumbat, intelligit.* (1) Ratio et fides quæ divinæ dominationis dant notitiam, nos etiam de debito obsequio erudiunt. Ad quod adhuc nos allicit obsequentis Christi exemplum : *Nulla tibi obedientia videbitur gravis vel importabilis, si Christi exemplum perfecte æmularis.* (2) Christi autem obedientia tribus præsertim commendatur: 1. Voluntate; 2. Promptitudine; 3. Subjectione. 1. Voluntate, quia non est coacta, sed libera; 2. Promptitudine, statim namque ac sacerdos protulit verba consecrationis, fit præsens in sacramento. 3. Subjectione, quia obsequitur, non solum probo, sed etiam improbo sacerdoti. Obedientia nostra ut Christi æmuletur obsequium, debet esse libera et voluntaria, quia *oblatio obsequii in voluntate* (3) sita est. 2. Prompta, quia *fidelis obedientia nescit moras.* (4) 3. Submissa, attendens ad imperantis auctoritatem, non ad ejus qualitatem, an sit origine illustris, ingenio pollens, virtute commendabilis necne. *Siquidem artificium promerendi, obsequium est : obsequii vero disciplina, morigera subjectio est.* (5) Si quis non libere, sed coacte; non prompte, sed tarde; non submisse, sed cum superioris contemptu obsequitur. *Ista non competunt vero obsequio in verum Deum* (6), nec Christi imitantur dejectionem, qui in sui conservatione ab speciebus sacramentalibus dependet.

2. *Deus propter hominem in hæc pauperrima elementa, de tertio cœlo descendere laboravit.* (7) Apostolus sacramenta legis Mosaicæ *egena et vacua elementa* nuncupat, quia scilicet ex opere operato non conferebant gratiam. Verum species sacramentales sunt, non tantum elementa egena, sed adhuc pauperrima. Sacramenta legis Mosaicæ erant signa sensibilia in quibus erat substantia rerum cum suis accidentibus, et ita erant quidem elementa vacua gratia quam non conferebant, sed non vacua substantia quam continebant. At species sacramentales sunt elementa pauperrima, quia sunt vacuæ substantia : suntque mera accidentia absque ulla substantia existentia, a quibus tamen Christus in suo esse sacramentali dependet. *Sed ille quidem nec reprobavit panem quo ipsum corpus suum repræsentat* (8); destructa namque substantia panis et vini,

(1) Tert. L. de Res. 5. — (2) Tert. Apol. 34. — (3) D. Thom. Opusc. 58. — (4) Tert. L. 1. adv. Marc. 4. — (5) Tert. de Jejun. 10. — (6) D. Ambr. in Ps. 61. (7) D. Aug. Conc. 2. in Ps. 70.

(1) Tert. Lib. de Pat. 4. — (2) Richar. Vict. de diff. sacrific. Abr. et David. — (3) Tert. Lib. de Orat. 9. — (4) D. Bern. Serm. de SS. Pet. et Paul. — (5) Tert. L. de Pat. 4. — (6) Tert. L. de Spect. 1. — (7) Tert. L. 1. adv Marc. 14. — (8) Tert. ibid.

corpus illius sub accidentibus fit præsens et repræsentatur.

Hoc est discrimen inter alia sacramenta legis gratiæ et Eucharistiam, quod alia sacramenta consistunt in usu, nec ullum habent esse permanens. Tota essentia, verbi gratia, baptismi sita est in ablutione facta cum præscripta forma verborum : at Eucharistia habet esse permanens, et post factam consecrationem corpus Christi existit in hostia consecrata quandiu remanent species sacramentales a quibus in suo esse sacramentali dependet, quibus *ipsum corpus suum repræsentat*. Et ratio est, quia cum homo pro quo instituta sunt sacramenta, sit compositus ex corpore visibili et sensibili, et anima spirituali et invisibili, natura sacramentorum respondet naturæ hominis, in quibus debet esse aliquid spirituale et invisibile conveniens animæ spirituali et invisibili, aliquid sensibile et visibile quod sit corpori proportionatum : ideo Eucharistia constitui debuit ex duabus partibus : una sensibili, altera insensibili. Corpus Christi est insensibile, quia caret situ et existit ad modum spiritus; species sacramentales sunt sensibiles, quibus destructis destruitur sacramentum, et a quibus dependet corpus Christi in suo esse sacramentali. *Etiam in sacramentis propriis egens mendicitatibus Creatoris.* (1) Triplici de causa accidentia mendicitates nuncupantur : 1. Quia sunt minimæ entitates, et ut loquuntur philosophi, *entis entia* : nimirum entia substantiæ quæ est multo nobilior accidentibus ; 2. Quia cum de ratione accidentis sit inesse, sicut de ratione substantiæ per se existere, naturaliter mendicat substantiam cui inhæreat, neque existere valet absque fulcro substantiæ, cujus longe diversa est ratio, nam existere potest absque accidente quod *adest et abest sine subjecti corruptione* ; 3. Quia licet supernaturaliter existant in sacramento absque fulcro substantiæ, mendicant tamen Dei potentiam ad sui sustentationem : Christus tamen est *etiam in sacramentis propriis egens mendicitatibus;* nimirum his mendicitatibus quæ in ordine naturali indigent fulcro substantiæ ut existere valeant, quæ in ordine supernaturali indigent divinæ potentiæ sustentaculo ut possint conservari. His mendicitatibus indiget Christus in sacramento in quo tandiu est præsens quandiu existunt species sacramentales, quibus non existentibus cessat sacramentalis Christi præsentia. *Etiam in sacramentis propriis egens mendicitatibus Creatoris.*

(1) Tert. L. 3. adv. Marc. 14.

Res mira ! Ille qui non indiget neque Angelorum obsequio, neque hominum servitute : *Non indiget nostra servitute, nos indigemus ejus dominio* (1); ille qui idcirco Dominus est, quia nullius est egens creaturæ : *Dixi Domino : Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges* (2) ; ille qui in æternitate est indepedens a Patre a quo generatur, in Eucharistia accidentibus eget, et ab speciebus sacramentalibus in suo esse sacramentali dependet : *Etiam in sacramentis propriis egens mendicitatibus Creatoris.* Hæc Christi humilitas et dependentia damnat hominum insolentiam qui a Deo independentes esse volunt. Dependentia ita est propria hominis ut neque esse, neque conservari possit absque dependentia. Non esse, quia dependentia identificatur realiter cum ejus essentia, estque ab ea inseparabilis. Non conservari, quia non subsistit nisi quia Deus eum sua potentia conservat. Cujusvis conditionis sit homo, dependens est, et Deus sua absoluta potentia, nequit eum a dependentia eximere. *Servus non habet negandi potestatem.* (3) At, proh dolor ! homo necessario et essentialiter dependens, suam temerarie negat dependentiam, dixitque insolenter apud Prophetam : *Ego memetipsum feci.* Impiam hanc vocem protulit Lucifer, quem in persona regis loquentem inducit Ezechiel. Impietatem ejus imitantur qui *impatientes Dei vivunt* (4), quia ab illo dependere nolunt, neque in prosperis, neque in adversis. Non in prosperis, quia fortunæ et naturæ bona a Deo accepta non recognoscunt, neque ullum unquam gratitudinis præstant monumentum. Non in adversis, quæ ægre ferunt et ex eis Deum blasphemandi ansam sumunt. Cæterum *impatientia in hujusmodi fidem prævaricatur* (5), et ostendit insolentes ejusmodi qui a Deo independentes fieri volunt, non esse Christianos neque fideles ; si etenim haberent fidem, se dependentes a Deo cognoscerent, et collata a Deo naturæ vel fortunæ dona non arroganter ostentarent, sed Christi æmularentur humilitatem qui dependet ab speciebus sacramentalibus, et acceptum a Patre splendorem sub velis sacramenti occultat.

II. PARS. Dei Filius nuncupatur a Tertulliano tum *Dei radius*, *tum repræsentator Patris.* (6) Idipsum docet Apostolus a quo vocitatur *splendor Patris et figura substan-*

(1) D. August. in Ps. 15. — (2) Ps. 15. — (3) Senec. Lib. 2. de Benef. 20. — (4) Tert. Lib. de Pat. 16. — (5) Tert. ib. 9. — (6) Tert. L. adv. Prax. 24.

tiæ ejus. (1) Est 1. Splendor gloriæ, quia a Patre procedit ut radius a sole; et sicut radius est splendor solis, ita Filius est splendor Patris. 2. Figura substantiæ et repræsentator Patris, quia est ejus imago, et notitia genita, cujus proprium est repræsentare principium a quo producitur; et ita Filius in sinu Patris est majestas splendescens et substantialis, paternos characteres deferens. Verum si illum in altari consideremus, præ stupore dicemus : *Ergo Dei Filius in tantum humilitatis exhaustus?* (2) Nam in sacramento, 1. Majestatem suam splendescentem sub speciebus obnubilat; 2. Majestatem suam substantialem characteres paternos præ se ferentem sub figura accidentali occultat.

1. *Secundum hæc enim, vicarium se Patris ostenderat, per quem Pater et videretur in factis, et audiretur in verbis, et cognosceretur in Filio, verba et facta Patris administrante.* (3) Christus conversans cum hominibus, patravit miracula, quibus se verum demonstravit Deum. Nam, ut ait D. Ambrosius, *dominicæ carnis actus divinitatis exemplum* (4) : at in Eucharistia nihil operatur quod ejus ostentet divinitatem. Si unquam dictum est ei : *Vere tu es Deus absconditus* (5), maxime in sacramento. Hebræa lectio habet : *Deus abscondens se*, quia ibi suum occultat splendorem. *Splendor ejus ut lux erit, cornua in manibus ejus.* (6) Septuaginta vertunt in plurali : *Splendores in manibus ejus.* In Christo namque duplices sunt splendores : alii ei competunt in quantum est Deus, alii in quantum homo. Illos accepit in sinu Patris, istos vero in sinu sepulcri; quando resurrexit, corpusque ejus fuit immortalitate et gloria donatum. In sacramento autem occultat splendores tum divinos, tum humanos; et ut loquitur Job, *in manibus suis abscondit lucem* (7), quam occultavit in Eucharistia in die cœnæ portans se suis manibus. *Ipse se portabat quodammodo cum diceret: Hoc est corpus meum.* (8)

Christus duobus in locis existit : in cœlo et in sacramento. Existens in cœlo, *in sole posuit tabernaculum suum* (9) : quia Beatis gloriæ suæ manifestat splendorem : at in sacramento *posuit tenebras latibulum suum.* In Incarnatione, in utero Mariæ majestatem suam occultavit Verbum divinum; et ob hanc causam exsultavit Joannes in sinu Elizabeth : *eo quod sensisset majestatem Filii Dei in Virginis utero delitescentem.* (1) In altari quoque eam occultat, non secus ac in utero Matris. *Jacet panis in sacra mensa tanquam in utero Virginis* (2) : quare qui digne ad sacram mensam accedunt, luminibus satiantur, sed absconditis. *De absconditis tuis saturatus est venter.* (3) Non dicit *de abscondito* in singulari, sed *de absconditis* in plurali, quia saturantur de absconditis splendoribus tum divinis, tum humanis. In Incarnatione, Dei Filius erat tantum ex parte absconditus, quia etsi ejus non appareret divinitas, apparebat tamen humanitas : at in Eucharistia est totaliter absconditus, quia neque divinitas, neque humanitas apparet. *In cruce latebat sola deitas, hic latet et humanitas* (4), quia neque divinitatis majestatem, neque humanitatis manifestat gloriam, sed utriusque splendorem sub velis obnubilat.

Tria sunt in Eucharistiæ mysterio : 1. Sacramentum; 2. Res sacramenti; 3. Effectus sacramenti. Sacramentum sunt species sacramentales : res sacramenti est corpus Christi unitum Verbo divino : 1. Effectus sacramenti est gratia sanctificans, cujus augmentum confert digne accedentibus. Gratia non videtur, quia est spiritualis. 2. Divinitas et humanitas Christi non videntur, quia est, ut vult Paschasius, thesaurus absconditus. *Simile est regnum cœlorum thesauro abscondito in agro* (5) : *quia nec ager, videlicet corpus Christi, sine thesauro, id est, divinitate; nec thesaurus divinitatis emitur sine agro carnis, qui thesaurus abscondi dicitur, quia in hoc mysterio ab aspectu oculorum, ne caro videatur, substrahitur.* (6) 3. Solum sacramentum videtur : quapropter in altari Christus est *vestitu incultus, vultu denique et aspectu inglorius* (7) : quia videntur duntaxat species sacramentales quibus majestas ejus splendescens velatur, et formæ accidentales quibus occultatur majestas ejus substantialis, paternos characteres præ se ferens.

2. *Deus, et quidem sublimior, tanta humilitate fastigium majestatis suæ stravit* (8), ut figuram substantiæ occultare voluerit sub forma accidentali panis. In entibus creatis nihil est adeo dependens et subordinatum ac panis, quia ad hominis ordinatur nutritionem, neque nisi ob hunc finem subsistit, et suum esse amittere debet, ut hominis con-

(1) Hebr. 1. — (2) Tert. L. de Car. Chr. 15. — (3) Tert. L. adv. Prax. 24. — (4) In c. 4. Luc. — (5) Esa. 45. — (6) Abac. 3. — (7) Cap. 36. — (8) D. Aug. in Ps. 33. — (9) Psal. 18.

(1) Isidor. Clar. Orat. 5. in Luc. — (2) D. Damasc. Ep. ad Zacha. cap. 1. — (3) Ps. 16. — (4) D. Thom. — (5) Matth. 13. — (6) Lib. de Corp. et Sang. de Dom. cap. 17. — (7) Tert. L. de I[illegible] 5. — (8) Tert. L. 2. adv. Marc. 27.

servet vitam. Et hæc est ratio cur Christus in sacramento figuram substantiæ paternæ abscondit sub figura accidentali panis, scilicet ut possit esse alimentum hominis : *declinavit ad eum ut vesceretur* (1); ut homo valeat corpus dominicum manducare et bibere sanguinem. *Hæc est exinanitio facta ad usum nostrum, ut possimus capere eum* (2), in quo ejus humilitas mire commendatur. *Unde commendavit corpus et sanguinem suum de humilitate sua : nisi enim esset humilis, non manducaretur, nec biberetur.* (3)

Verum Christus donando nobis corpus suum manducandum sub figura panis, *contumeliosus insuper sibi est* (4) : quia inde sumunt ansam Calvinistæ negandi realitatem corporis Christi in Eucharistia, docentes eum duntaxat dedisse figuram sub forma panis. *Nihil adeo est quod obduret mentes hominum, quam simplicitas divinorum operum quæ in actu videtur, et magnificentia quæ in effectu repromittitur.* (5) Calvinistæ nihil intuentes in altari præter species sacramentales, negant corpus Christi vere et realiter esse in sacramento ; sed tantum in figura et repræsentatione. Nec mirum, nam *si animum præoccupaverit alicujus erroris opinio, quidquid aliter asseruerit Scriptura, figuratum homines arbitrantur.* (6) Sic Manichæi istud Joannis : *Verbo caro factum est* (7), de imaginaria carne intelligebant : sic Ariani hæc verba : *Hic est Filius meus dilectus*, explanabant : hic significat filium meum dilectum. Sic Calvinus hæc Christi verba : *Hoc est corpus meum*, expendit : Hoc est figura corporis mei : cui dicendum est idipsum quod Praxeæ Tertullianus : *Adversus definitivam Evangelii sententiam niteris* (8), quæ tanta claritate pronuntiata est : *Age jam quod ipsius solis radio putes scriptum, ita claret.* (9) Aut negare debet Calvinus Evangelii veritatem, aut fateri sacramenti veritatem. *Aut nega scripta, aut quis es, ut non putes accipienda quemadmodum scripta sunt, maxime quæ non in allegoriis et parabolis, sed in definitionibus, et certis, et simplicibus habent sensum.* (10) Sicut contradicere definitionibus fidei perspicue in Scriptura contentis, impietatis est signum, ita eis assentiri est pietatis indicium. *Magis religiosum est veritatem de suæ auctoritate simplicitatis defendi, quam sensus divinæ propositionis expostulat.* (11) Et ut ad hypothesim descendam, nisi hæc propositio: *Hoc est corpus meum*, intelligatur proprie et non figurate, Christus *erit auctor erroris et prævaricator veritatis* (1) : quia supposito quod catholici credentes realitatem corporis Domini in Eucharistia, errent, nonne ipse est auctor erroris illorum, dicendo affirmative : Hoc est corpus meum? At *neque perversitas, neque fallacia Dei congruit.* (2) Impie Calvine, *tu porro eum mendacem efficis, et fallacem, et deceptorem fidei hujus.* (3) Nam qui non stat promissis neque dat id quod pollicitus est, fallax et deceptor est : atqui secundum Calvinum Christus non stat promissis, neque dat quod pollicitus est, ergo secundum Calvinum Christus fallax et deceptor est. Major constat. Probatur minor : Christus pollicitus est se vere daturum suam carnem : *Panis quem ego dedero pro salute mundi, caro mea est.* (4) At secundum Calvinum Christus non dat suam carnem, sed duntaxat figuram ejus. Ergo non dat quod pollicitus est, et consequenter est fallax et deceptor. Absit ut tale feramus de Deo veraci judicium : *quanquam habeamus ipsum Deum idoneum pollicitatorem et fidelem sponsorem.* (5) Fecit quod promisit, promiserat daturum vere suam carnem : ergo vere suam dedit carnem. Christi caro cruci affixa est pro salute mundi : atqui habemus in Eucharistia id quod pro nobis crucifixum est : ergo habemus in Eucharistia carnem Christi : *Aut si propterea corpus sibi finxit, quia corporis carebat veritate : ergo panem debuit tradere pro nobis.* (6) Inde concludit contra Marcionem Tertullianus : *Faciebat ad vanitatem Marcionis, ut panis crucifigeretur.* Hæc conclusio recte colligitur contra Calvinum.

At ne ullus supersit dubitandi locus, ostendendum est quando Scriptura, vel proprie, vel figurate sit intelligenda : deinde vindicandus est Tertullianus qui de Christo sic fatur : *Professus itaque se concupiscentia concupisse edere pascha ut suum (indignum enim ut quid alienum concupisceret Deus) acceptum panem, et distributum discipulis, corpus illum suum fecit, hoc est, corpus meum dicendo, id est, figura corporis mei.* (7) Circa primum hanc tradit Augustinus regulam : *Nihil est obscure dictum in Scripturis, quod spectet ad fidem vel mores, quod non sit plenissime dictum aliis locis.* (8) Ideo quoties Salvator aliquid obscurum pronun-

(1) Osee 11. — (2) Dion. Alex. Ep. ad Paul. Samosat. — (3) D. August. in Ps. 31. — (4) Tert. Lib. de Pat. 3. — (5) Tert. L. de Bapt. 2 — (6) D. Aug. L. 3. de Doct. Chr. 10. — (7) Cap. 1. — (8) Tert. L. adv. Prax 25. — (9) Tert. Lib. de Res. 47. — (10) Tert. L. adv Prax. 13. — (11) Tert. Lib. de An. 30.

(1) Tert. Lib. 4. adv. Marc. 43. — (2) Tert. L. adv. Prax. 11. — (3) Tert. ibid. — (4) Tert. L. de Car. Chr. 15. — (5) Tert. L. adv. Jud. 1. — (6) Tert. L. 4. adv. Marc. 41. — (7) Tert. Lib. 4. adv. Marc. 40. — (8) Lib. 1. de Doct. Chr. 6.

nabat, statim explicabat discipulis. Sic, *Recedite a fermento Pharisæorum* (1), quid sit illud fermentum explanat addens, *quod est hypocrisis*. Sic postquam dixit : *Solvite templum hoc, et in triduo reædificabo illud*, (2) quomodo templum intelligat declarat Evangelista : *Hoc autem dicebat de templo corporis sui*. Imo dum unus Evangelista dicit aliquid vel obscurum, vel intellectu difficile, alter obscuritatem clare explicat, et difficultatem enodat : ut istud ubi Christus ait apud Lucam : *Si ego in digito Dei ejicio dæmonia* (3), hoc de spiritu Dei intelligendum asseverat Matthæus (4): *et tamen nullam parabolam non aut ab ipso invenias edisseratam : ut de seminatore in verbi administratione, aut a commentatore Evangelii præluminatam, ut judicis superbi, et viduæ instantis ad perseverantiam orationis; aut ultro conjectandam, ut arboris fici, dilatæ in spem, ad instar judaicæ infructuositatis.* (5) At in præsenti materia, neque Christus explicat semetipsum, neque aliquis Apostolus Dominum : neque unus Evangelista alterum; et consequenter in parabola aut figurate locutus est Christus. *Quod si nec parabolæ obumbrant Evangelii lucem : tanto abest, ut sententiæ et definitiones quarum aperta natura est, aliter quam sonant sapiant. Definitionibus autem et sententiis Dominus edicit* (6) corporis sui veritatem in sacramento.

Quantum ad 2. Tertullianus referens sacramentalia Christi verba : *Panem corpus suum fecit, hoc est corpus meum, dicendo, id est, figura corporis mei ;* vindicatur trina expositione. Nam 1. Dum ait Eucharistiam esse figuram corporis Dominici, non ideo excludit aut negat veram et realem corporis præsentiam in sacramento : aliud enim est esse signum seu figuram corporis, aliud figuram corporis absentis : sacramentum est figura corporis, non absentis, sed præsentis. Nam, ut sese expendit Tertullianus, *figura autem non fuisset, nisi veritatis esset corpus. Cæterum vacua res, quod est phantasma, figuram capere non posset.* (7) Eodem modo ratiocinandum est de veritate corporis Christi in sacramento (cæteris paribus) ac de veritate Filii in Trinitate, et de vera humanitate Christi in Incarnatione. Dei Filius in Trinitate vocatur ab Apostolo *figura substantiæ Patris* (8), et adhuc *imago Dei* (9) : hoc tamen loquendi modo non negat Paulus Dei Filium esse vere Deum et consubstantialem cum Patre : deinde in Incarnatione loquens Apostolus, ait quod Dei Filius est *in similitudinem hominum factus et habitu inventus ut homo* (1) : non negat tamen esse vere hominem. Sicut ergo figura et imago non excludit veram divinitatem Filii, neque similitudo hominis veram ejus humanitatem, ita nec in sacramento figura corporis negat veritatem corporis. Audiatur hac supra re Tertullianus profunde disserens : *Plane de substantia Christi putant et hic Marcionitæ suffragari Apostolum sibi, quod phantasma carnis fuerit in Christo, cum dicit, quod in effigie Dei constitutus, non rapinam existimavit pariari Deo, sed exhausit semetipsum accepta effigie servi, non veritate; et in similitudine hominis, non in homine; et figura inventus homo, non substantia, id est, non carne, quasi non et figura, et similitudo, et effigies, substantiæ quoque accedant. Bene autem quod et alibi Christum, imaginem Dei invisibilis appellat. Nunquid ergo et hic qua in effigie eum Dei collocat, æque non erit Deus Christus vere, si nec homo vere fuit in effigie hominis constitutus ? Utrobique enim veritas necesse habebit excludi, si effigies et similitudo et figura phantasmati vindicabitur. Quod si in effigie et imagine qua Filius Patris vere Dei prædicatus est, etiam in effigie et imagine hominis, qua Filius hominis, vere hominem inventum : nam et inventum ratione posuit, id est, certissime hominem, quod enim invenitur, constat esse.* (2) Sic et figura corporis vere erit corpus. 2. Sacramentum dicitur figura, symbolum, similitudo, repræsentatio, tum ratione specierum quæ Christi corpus repræsentant, *nec reprobavit panem quo ipsum corpus suum repræsentat* (3); tum ratione gratiæ invisibilis, quam sacramentum significat, et rite accedentibus largitur. Quo sensu ait Tertullianus, *caro corpore et sanguine Christi vescitur, ut et anima de Deo saginetur.* (4) Tum quia est signum rememorativum corporis Christi in cruce suspensi, et cruciatuum quos in passione pertulit; quare dicitur a Sancto Gaudentio *exemplar passionum Christi ;* tum quia est signum pronosticum gloriæ : *Utique cœnæ paratura, vitæ æternæ saturitatem figurat.* (5) Tum quia repræsentat Christi corpus olim in terra existentis et nunc in cœlo regnantis. Quomodo D. Augustinus ait *carnem carnis et sanguinem sanguinis esse sacramentum* (6);

(1) Luc 12. — (2) Joan. 2. — (3) Cap. 11. — (4) Cap. 12. — (5) Tert. L. de Res. 33. — (6) Tert. ibid. — (7) Tert. L. 4. adv. Marc. 40. — (8) Hebr. 1. — (9) Colos. 1.

(1) Philip. 2. — (2) Tert. Lib. 5. adv. Marc. 20. — (3) Tert. L. 1. adv. Marc. 14. — (4) Tert. de Res. 8. — (5) Tract. 2. in Exod. — (6) Tert. L. 4. adv. Marc. 31.

eadem ratione Gregorius Magnus hoc præsens pascha vocat *signum et figuram illius alterius quod in cœlo manducabimus.* Christus etenim existens in Eucharistia modo mystico et invisibili, est figura sui ipsius ut existentis modo visibili, quemadmodum transfiguratus in monte erat figura sui ipsius ut in gloria existentis. Hoc modo explicandus est D. Augustinus dicens : *Judam adhibuit Dominus ad convivium, in quo corporis et sanguinis sui figuram discipulis suis commendavit et tradidit.* (1) Deinde dum ait : *Non dubitavit Christus dicere : Hoc est corpus meum, cum signum daret corporis sui.* Nam symbola externa vocat signum, et tamen ratione rei contentæ dicit etiam illud esse corpus Christi. Igitur figura non excludit veritatem corporis Christi : nam, ut belle docet Algerius, *sicut res antiquæ legis erant figura sine veritate, res alterius vitæ veritas sine figura, ita res præsentis status sunt figura et veritas.* 3. Et maxime Tertullianus panem vocat figuram corporis sui : quia in veteri Testamento corpus suum tradendum per panem est figuratum ; imo et panis a Prophetis nuncupatum. Postquam enim ostendit Judæis ex prophetis Christum regnaturum a ligno, addit : *De hoc enim ligno etiam Deus insinuat per Hieremiam quod essetis dicturi : Venite, mittamus in panem ejus lignum, et conteramus eum a terra virorum, et nomen illius non memorabitur amplius. Utique in corpus ejus lignum missum est : sic enim Christus revelavit, panem corpus suum appellans, cujus retro corpus in panem Prophetes figuravit.* (2) Lignum est crux ; panis in lignum missus, est corpus Christi in cruce affixum, quod cum fuerit per panem figuratum, Christus corpus suum in sacramento vocat panem, et figuram corporis sui, quia panis vocatus fuit a Propheta figura corporis Dominici cruci affixi. Iisdem fere verbis utitur ut ostendat Marcioni consonantiam veteris et novæ legis : *Hoc lignum et Hieremias tibi insinuat, dicturis prædicans Judæis : Venite, mittamus lignum in panem ejus: utique in corpus. Sic enim Deus in Evangelio quoque vestro revelavit, panem corpus suum appellans, ut et hinc jam eum intelligas corporis sui figuram pani dedisse, cujus retro corpus in panem prophetes figuravit, ipso Domino hoc sacramentum postea interpretaturo.* (3) Eamdem explanationem refert adhuc et veritate corporis et sanguinis Dominici in sacramento phantasma Marcionis penitus evertit. *Cur autem corpus suum appellat, et non magis peponem, quem Marcion cordis loco habuit? non intelligens veterem fuisse istam figuram corporis Christi, dicentis per Hieremiam : Adversus me cogitaverunt cogitatum dicentes : Venite, conjiciamus lignum in panem ejus ; scilicet crucem in corpus ejus? Itaque illuminator antiquitatum quid tunc voluerit significasse panem, satis declaravit, corpus vocans panem.* (1) Christus corpus non vocat peponem, quia pepo non fuit ejus figura in veteri lege : vocat autem illud panem, quia panis fuit a Prophetis vocatum, et præfiguratum per panem : non potuit autem esse figura corporis Dominici nisi vere existentis, tum in cruce, tum in sacramento. Et quia sanguis fuit etiam per vinum figuratus, ex sanguinis figura sanguinis probat veritatem. *Sic et in calicis mentione testamentum constituens sanguine suo obsignatum, substantiam corporis confirmavit. Nullius enim corporis sanguis potest esse nisi carnis ; nam et si qua corporis qualitas non carnea opponetur nobis, certe sanguinem nisi carnea non habebit. Ita consistit probatio corporis de testimonio carnis, probatio carnis de testimonio sanguinis.* Sanguinem Dominicum per vinum figuratum ostentat : nam *Genesis in benedictione Judæ, ex cujus tribu, carnis census Christi processurus, jam tunc Christum in Juda delineabat. Lavabit, inquit, in vino stolam suam, et in sanguine uvæ amictum suum ; stolam et amictum carnem demonstrans, et vinum sanguinem. Ita et nunc sanguinem suum in vino consecravit, qui tunc vinum in sanguinem figuravit.*

Nescio an aliquid possit dici validius et magis ad rem, tum ad explanandam Tertulliani mentem, tum ad realem corporis e sanguinis præsentiam in sacramento propugnandam : *Proinde panis et calicis sacramento, jam in Evangelio, probavimus corporis et sanguinis Dominici veritatem adversus phantasma Marcionis* (2), et adversus cœnam chimericam figurativam et repræsentativam Calvini contra claram et evidentem Christi declarationem et Evangelii dispositionem, quod Christum vere existentem et sub figura panis occultatum prædicat.

Salvator autem *in tantum est humilitatis exhaustus* (3) multiplici ratione : 1. Ut hac humilitate suum nobis demonstraret amorem. *Quanto minorem se fecit in humanitate, tanto majorem se exhibuit in bonitate.*

(1) In Psal 3. — (2) Tert. l. adv. Jud. 11. — (3) Tert ib. 3. adv. Marc. 19.

(1) Tert. lib. 4. adv. Marc. 40. — (2) Tert. lib. 5. adv. Marc. 8. — (3) Tert. l. de Carn. Christ. 15.

(1) 2. Ut sua dejectione nos erigeret : *Deus pusillus inventus est, ut homo maximus fieret.* (2) 3. Ut suo nos exemplo humilitatem doceret : *Quantus ibi erat et quam magnus! Quam parvus factus fuit ! Parvus factus, parvos quærebat* (3): nam cum parvulis bene concordat, *cum veraciter altus sit : parvulus factus est pro nobis, cum solis nimirum parvulis concordat hic parvulus.* (4) Quapropter quoties in hostia consecrata visibiliter apparuit, sub forma pueri apparuit. 4. Ut doceat humilitatem eos qui accedunt ad sacram mensam. *Edent pauperes, et saturabuntur* (5) : quia, ut expendit Hugo Cardinalis, *non comedent eum spiritualiter nisi humiles*, qui per pauperes denotantur. Christus etenim in superbis mentibus non requiescit. Quomodo istud explicat Magnus Gregorius : *Filius hominis non habet ubi caput reclinet*, id est, *humilitas mea requiem in superba mente non invenit.* (6) 5. Ut discamus bona nostra abscondere. « Ratio quare corpus suum dat velatum, est instructio morum : discit enim homo abscondere virtutum et bonorum operum intentionem ab humano favore. » (7) Angelico Doctori arridet Oleaster : « Summus benefactor est, et nihilominus tectus, ut te doceat bene facere et nolle videri. » (8) Verum hujusmodi Salvatoris humilitas quæ homines ad sui amorem et venerationem debebat allicere, eorum attraxit animadversionem et despectum in sacramento, ubi majestas ejus adoranda et venerabilis despicitur.

III. PARS. *Deum existimo ubique præsentem, omnibus colendum, omnibus demerendum.* (9) At in sacramento supremus ei latriæ debetur cultus. *Nobis quia Verbum caro factum est, ut Deus et homo Christus colendus et adorandus est.* At, proh dolor ! adoranda illa Christi majestas humilitate occultata in sacramento despicitur 1. Ab hæreticis ; 2. A sacerdotibus pravis ; 3. Ab impiis Christianis.

1. Nunquid Christi adorandæ majestati *etiam contumeliis opus fuerat?* (10) et tamen Calvinistæ eo quod illam in sacramento occultat, Christum contumeliis afficiunt. Templa diruta, altaria eversa, sacerdotalia indumenta igne combusta, trucidati sacerdotes, sublatæ pixides, hostiæ consecratæ pedibus conculcatæ, calvinisticam demonstrant impietatem. Quibus probe competunt quæ Donatistis objectat Optatus Milevitensis: *Fregistis etiam calices sanguinis Domini portitores. Quid tam sacrilegum quam altaria Dei in quibus aliquando et vos obtulistis, frangere ? quid est altare nisi sedes corporis et sanguinis Domini ?* (1) Sacerdotes sive regulares sive seculares, in apostasiam et hæresim lapsi everterunt altaria in quibus alias obtulerant *sacrificium horrore et reverentia plenum* (2); et furore et impietate armati acriter pugnarunt adversus reges, Ecclesiam, ipsumque Deum. Adversus reges quos bello de solio deturbare conati sunt ; adversus Ecclesiam, quam hostiliter devastarunt; adversus Deum sacramento velatum, cujus præsentiam negaverunt, majestatem despexerunt, cultum profanaverunt. Quibus et aptari potest idipsum quod Romanis Gentilibus exprobrat Tertullianus : *Porro bella et victoriæ, captis et eversis plurimum urbibus constant. Id negotium sine deorum injuria non est. Eædem strages mœnium et templorum, pares cædes civium et sacerdotum, nec dissimiles rapinæ sacrarum divitiarum, et profanarum. Tot igitur sacrilegia Romanorum, quot trophæa; tot de deis, quot de gentibus triumphi ; tot manubiæ, quot manent adhuc simulacra deorum.* (3) Quot triumphos adversus Catholicos retulerunt Lutherani, Calvinistæ, Zuingliani, in Dania, Suevia, Germania, Hollandia, Anglia, Francia, tot sacrilegia commiserunt : Supersunt adhuc impietatis hæreticæ monumenta, ecclesiæ scilicet vel profanatæ, vel dirutæ, quas olim fidelium pietas ædificaverat.

2. Neque impietatis sunt immunes sacerdotes afferentes ad altare *conscientiam spurcam* (4), et nonnisi sacrilege sacrosanctum Missæ sacrificium offerentes. Ridet merito Tertullianus Gentilium stultitiam qui sacerdotibus vitiosissimis victimas tradebant examinandas. *Ut mirer cur hostiæ probantur penes penes vos a vitiosissimis sacerdotibus, cur præcordia potius victimarum quam ipsorum sacrificium examinantur.* (5) Prædixerat olim Deus : *In omni loco sacrificium nomini meo offertur, et sacrificium mundum, scilicet de conscientia munda.* (6) Tremendum Missæ mysterium est absque dubio sacrificium illud de quo loquitur Deus : quod quidem est ex semetipso mundum : tum quia mundissimum Christi corpus et sanguinem continet : tum quia gratiam et sanctitatem confert, quæ est animæ mundities et venustas. Sed ultra munditiam sacrificii, desiderat

(1) D. Bern. Serm. 1. Epiph. — (2) Tert. L. 2. adv. Marc. 27. — (3) D. August. Serm. 20. de Temp. — (4) Guerr. Serm. 5. Nat. — (5) Matth. 8. — (6) Lib. 19. Mor. 1. — (7) D. Thom. Opusc. 58. c. 8. — (8) In cap. 25. Exod. — (9) Tert. L. 2. ad. Nat. 8. — (10) Tert. L. de Pat. 3.

(1) L. 2. cont. Parmen. — (2) D. Chrysost Hom. 61. ad Pop. — (3) Tert. Apol. 25. — (4) Tert. Apol. 50. — (5) Tert. ibid. — (6) Tert. L. 4. adv. Marc. 1.

adhuc sacrificantis munditiem qua deficiente profanatur et contaminatur quodammodo sacrificii mundities : *Eo apponitur irreverentiæ crimen, etiam ipsis nationibus si quid saperent, intelligendum* (1); nimirum quantum sit scelus sacerdotis criminosi qui irreverenter adorandum tractat mysterium, et cum conscientia contaminata ad mundum accedit sacrificium.

3. Sunt forte nonnulli sacerdotes scelerosi, erga Eucharistiam contumeliosi; sed multo plures laici qui Dei majestatem in sacramento velatam contemnunt. Probi Christiani sic fantur : *Deum colimus per Christum, per eum et eo in se cognosci vult Deus, et coli.* (2) Deus est ubique colendus : at duobus potissimum in locis adorari desiderat : in cœlo scilicet et altari. In cœlo adoratur ab Angelis : *Et adorent eum omnes Angeli Dei.* (3) In altari adhuc supremum Christo reddunt cultum : *Elata enim hostia, Christoque immolato, tunc tecum reputa cœlum ipsum descendere, et Angelos e cœlo delabi in terras.* (4) Quomodo autem componantur cœlestes spiritus circa altare declarat os aureum : *Angelorum multitudo fulgentibus vestibus indutorum, altare ipsum circumdat capite inclinato, ut si quis milites stantes videat stante rege.* (5) In Christo adorant Angeli Christi magnitudinem : *Magnus Dominus et laudabilis nimis.* (6) In sacramento ejus venerantur parvitatem : *Parvus Dominus et laudabilis nimis.* Addit D. Bernardus : In cœlo adorant majestatem Christi manifestatam, in sacramento majestatem ejus colunt velatam. Quod si Angeli tantam reverentiam præstant Christo in sacramento abscondito, quanto magis homines, pro quibus contumelias ab hæreticis et impiis Christianis patitur Dominus? *Totum Dei mei penes vos dedecus, sacramentum est humanæ salutis.* (7) Quomodo adire debeat Christianus, Beatus Nilus docet : *Ecclesiam ut cœlum adi, nihilque in ea aut loquere aut age quod terram sapiat.* D. vero Augustinus desiderat cultum coram altari angelicæ reverentiæ æmulum : *Angelica reverentia opus est, cum ad altare accedit, Christus enim immolatur et sumitur.* (8) Tertullianus vult adhuc *ut Dei omnipotentis conspectum et auditum, sub tectis et in abditis etiam adesse confideret.* (9) Impii autem Christiani adeunt Ecclesiam, non ut cœlum, sed ut forum, angelicam non æmulantur reverentiam, sed diabolicam imitantur impietatem. Non ante Dei conspectum et auditum, sed quasi Deus sit cæcus et surdus, sic agunt. Quod Ezechieli voluit declarare Deus: *Sic enim scriptum est : Et dixit Dominus ad me : Fili hominis, vidisti quæ seniores Israël faciunt unusquisque eorum in tenebris, unusquisque in cubiculo absconso. Quoniam dixerunt : Non videt nos Dominus, dereliquit Dominus terram. Et dixit ad me : Adhuc conversus videbis facinora majora quæ isti faciunt. Et introduxit me ad limina januæ domus Domini quæ aspicit ad Aquilonem, et ecce illic mulieres sedentes, et plangentes Thamnuz. Et dixit Dominus ad me : Fili hominis, vidisti? Nunquid modica domui Juda, ut faciant facinora quæ fecerunt? Et adhuc visurus es affectiones majores eorum. Et introduxit me in ædem domus Domini interiorem, et ecce in liminibus templi Domini, inter medium clam et inter medium altaris, quasi viginti quinque viri posteriora sua dederunt ad templum Domini, et facies suas contra orientem, hi adorabant solem. Et dixit ad me : Vides, fili hominis? Nunquid pusilla domui Juda, ut faciant facinora quæ fecerunt hic? Quoniam impleverunt impietates suas, et ecce ipsi quasi subsannantes.* (1) Nonne quærelæ quas de Judæis facit Deus, fieri possunt de impiis Christianis, qui certe punguntur iisdem telis quæ adversus Gentiles vibrat Tertullianus? *Cæterum si adjiciam quæ non minus conscientiæ omnium recognoscent, in templis adulteria componi, inter aras lenocinia tractari, in ipsis plerumque æditiorum et sacerdotum tabernaculis, sub iisdem vitiis, et apicibus, et purpuris, thure flagrante libidinem expungi.* (2) Qui tam impia perpetrant facinora, neque Dei colunt majestatem, neque venerantur pusillitatem, neque formidant severitatem : *Quanta igitur perversitas vestra erga utrumque ordinem Creatoris? Judicem eum designatis, et severitatem judicis secundum merita causarum congruentem, pro sævitia exprobratis. Deum optimum exigitis, et lenitatem ejus benignitati congruentem, pro capta mediocritatis humanæ conversatam, ut pusillitatem depretiatis. Nec magnus vobis placet, nec modicus; nec judex, nec amicus.* (3) Imo impii illi per Christi contemptum et irreverentiam ostendunt manifeste se non habere fidem : *Qui talem Deum dedignaris, nescio an fide credas Deum.* (4) Christianus fidelis

(1) Tert. Lib. de Orat. 12. — (2) Tert. Apol. 21. — (3) Hebr. 1. — (4) D. Chrysost. Hom. 5. Epiph. — (5) Lib. 6. de Sacerd. — (6) Psal. 47. — (7) Tert. L. 2. adv. Marc. 27. — (8) Serm. 58. de Temp. — (9) Tert. L. de Orat. 1.

(1) Tert. L. adv. Jud. 11. — (2) Tert. Apol. 13. — (3) Tert. L. 2. adv. Marc. 27. — (4) Tert. Apol. 37.

certus de Christi præsentia et Dei *conspectu* illum humiliter colit dicens cum Regio Vate: *In conspectu Angelorum psallam tibi, adorabo ad templum sanctum tuum* (1), et venerabor majestatem tuam absconditam in sacramento, ut possim eam manifestatam adorare in cœlo.

CONCIO QUARTA.

Homo *quidam fecit cœnam magnam.* (2) Eucharistia est cœna illa magna : quapropter cuncta convivia quæ magna in Scriptura sacra vocitantur, ideo hoc donantur nomine, quia altaris repræsentant sacramentum. Quod si figuræ de magnitudine commendantur, qualis Eucharistiæ magnitudo quæ est res figurata ? Et ut belle fatur ad propositum Hugo Carensis, dicitur cœna magna triplici potissimum ratione : *Hæc cœna dicitur magna*, 1. *Quia Deus magnus, scilicet Christus ;* 2. *Quia fercula apposita sunt magna, scilicet corpus et sanguis Christi Domini ;* 3. *Quia convivæ magni, scilicet omnes fideles qui digne accipiunt.* (3) Hæc tria cœnæ Eucharistiæ magnitudinem demonstrant : 1. Infinita Dei majestas ; 2. Ferculorum divinorum dignitas ; 3. Divina convivarum nobilitas.

I. PARS. *Si is mittit ad convivas, qui cœnam paravit, sic Creatoris est cœna.* (4) Ad cœnam suam vocat Deus, non solum per suos ministros, sed per semetipsum vocat ; et quod est omni consideratione dignissimum : 1. Deus ad grande convivium invitat ; 2. Invitatos Deus in sua mensa collocat ; 3. Convivis Deus ministrat.

1. Ut appareat quantum sit *convivium dominicum* (5) sufficit dicere quod in illo Deus *ostendit quid ipse possit.* (6) Inter convivia, quædam commendantur convivarum multitudine, ut convivium Julii Cæsaris, qui in Campo Martio viginti et tres millenas erexit mensas, et fere cunctos Romæ cibavit cibos ; nonnulla alimentorum varietate, ut convivium Vitellii, qui septem millia carnium apposuit fercula ; quædam ciborum valore, ut convivium vel Heliogabali, qui post exquisitas et pretiosas quasque dapes, panes ministravit ex auro confectos ; vel Cleopatræ, quæ margaritam trecentis mille aureis nummis appretiatam Marco Antonio hauriendam præbuit ; vel illius prodigi cujus meminit Tertullianus : *Filius ejus post tale pulpamentum potuit sumptuosius esurire : margaritam namque vel ipso nomine pretiosam dehausit : credo ne mendicius patre cœnasset* (1) ; vel tandem cujusdam Clodii, qui *ut experiretur in gloria palati quid saperent margaritæ atque ut mire placuere, singulas uniones convivis absorbendas præbuit.* (2) Hæc cunctaque alia quantumvis magna convivia, longe superat dominicum convivium : 1. In convivarum multitudine, quia cunctos in universum vocat homines ; 2. In ferculorum varietate, quia præbet suam humanitatem in qua cunctæ creaturæ coadunantur, et divinitatem, in qua eminenter continentur ; 3. In ciborum pretio et valore, quia infinitos subministrat thesauros. Assuerus fecit convivium magnum, *ut ostenderet divitias regni sui, et magnitudinem atque jactantiam potentiæ suæ.* Sed neque Assueri, neque cunctorum regum terræ convivia, quantumvis magna, aliquid sunt comparata ad illud *cœleste convivium* (3) in quo Deus exhaurire videtur thesauros sapientiæ suæ, virtutem potentiæ suæ, et liberalitatem bonitatis suæ. *Audeo dicere quod Deus cum sit omnipotens, plus dare non potuit ; cum sit sapientissimus, plus dare nescivit ; cum sit ditissimus, plus dare non habuit.* (4) Quid amplius potest facere Deus in gratiam hominis quam eum ad omnium convivium maximum invitare, et in sua mensa collocare ?

2. *Non in publico Liberalibus discumbo, quod bestiariis supremam cœnantibus mos est* (5), sed in mensa Dei sedeo, qui considerandus *non quasi vocaturus convivas, sed jam collocaturus.* (6) Subditos ad suam mensam non vocant reges ; raro hunc favorem largiuntur principibus ; neque semper ex familia regia oriundi comedunt cum rege, hæc est summa quam familiaribus amicis solent concedere gratia. Sacer textus ut demonstret in quanta æstimatione erat Daniel apud regem Babylonicum, ait : *Erat autem conviva regis et honoratus super omnes amicos ejus.* (7) De tali gratia tumens Aman gloriatur : *Regina quoque Esther nullum alium vocavit ad convivium cum rege præter me.* (8) David ut officia sibi a Berzellai præstita dum Absalonem fugeret compensaret, præcepit Salomoni ut ejus filios ad suam vocaret mensam. *Sed et filiis Berzellai reddes*

(1) Psal. 117. — (2) Tert. lib. 4. adv. Marc. 31. — (3) Inc. 14. Luc. — (4) Tert. L. 4. adv. Marc. 31. — (5) Tert. L. 2. ad Ux. 4. — (6) Rup. L. 15. in Exod. 11.

(1) Tert. L. de Pall. 5. — (2) Plin. L. 9. cap. 35. — (3) Tert. L. 4. adv. Marc. 31. — (4) D. August. Tract. 8. in Joan. — (5) Tert. Apol. 42. — (6) Tert. L. 4. adv. Marc. 31. — (7) Dan. 14 — (8) Esther. 5.

gratiam, eruntque comedentes in mensa tua. (1) Quanto gloriosior Christianorum gloria qui invitantur, non ab homine mortali, sed a Deo immortali? Quanto majora eorum privilegia manducare in mensa, non terreni regis, sed Regis regum et Domini dominantium? quali fruuntur honore accedentes ad Eucharistiam, quæ *est mensa regalis curiæ* (2) et ut ait Laurentius Justinianus, *singulare convivium in quo discumbit Deus cum hominibus?* (3) Quis de tali favore audebit dubitare post testimonium ipsiusmet Dei? *Ego dispono vobis regnum, ut edatis et bibatis super mensam meam.* (4) Ad tantam gratiam digne existimandam cognoscenda esset Dei magnitudo: at *quis potest capere quantus sit Deus?* (5) et cum divinam nequeamus attingere magnitudinem, cœlestis illius beneficii simus memores et in signum gratitudinis mutuemur verba quæ Miphiboseth habuit ad David: *Posuisti me servum tuum inter convivas mensæ tuæ: quid ergo habeo justæ querelæ, aut quid possum ultra vociferari ad regem?* (6) Princeps ille ut Davidi suam ostentaret innocentiam adversus calumniam servi sui Siba, qui falso eum accusaverat, sic alloquitur Davidem: O rex, postquam regia tua majestas ad suam me mensam invitavit, nihil de me pertimescere debet, neque ego quidquam amplius desiderare. Favor ille tantus mihi videtur ut ego illum spectem tanquam præcipuum meæ celsitudinis et gloriæ fundamentum. Quid dicere debemus nos quos Deus ad suam vocat mensam, quos non ut vilia tractat mancipia, uti Adonibesech septuaginta reges qui alligati sub ejus mensa prostrati jacebant, sed tanquam familiares aut dilectos filios? Constat etenim *extraneos et nullius juris affines invitari ad cœnam non solere: certe facilius solere domesticos et familiares* (7); quibus non præbet superfluas panis micas, sed quod est exquisitum magis in mensa, ipsemet Deus ministrat.

3. Si attente consideremus *cœnæ istius vocationem* (8), profecto gloriabimur, non solum quod nos ad suam Deus invitet mensam, sed adhuc quod nobis ministrare dignetur. *Discumbit autem, non ut sibi ministretur, sed ut ipse ministret, ut frangat panem, porrigat calicem, distribuat agnum, et postremo sacramentaliter præbeat semetipsum.* (9) Magnus sane honor redditus D. Martino invitari ab imperatore: major cum imperatore in sua manducare mensa, sed maximus ministrari ab imperatrice et comedere dapes regiis illius manibus præparatas. Verum quanto gloriosius ministrari a supremo imperatorum Domino! Cibavit olim Israëlitas Deus in deserto, sed ministerio Angelorum. Cibat nos Deus in sacramento, non per ministerium Angelorum, sed per semetipsum: *Descendit ad Ecclesiam Dominus Angelorum, et ei Angeli ministraverunt ministranti nobis, quid nobis ministrat, nisi quod hodie manducamus et bibimus?* (1) Judæis ministraverunt Angeli manna levissimum, at nobis Deus *panem vinumque pretiosum sua de mensa largitur.* (2)

Ambitiosi sunt homines suamque ostentant ambitionem, non solum in captandis dignitatibus, in primis sedibus occupandis, in vestium luxu, in furore certaminis, sed etiam in conviviis; ubi elucet, ait Tertullianus, *ciborum ambitio.* (3) Verum si ciborum ambitione æstuare debent homines, maxime dominici convivii, tunc enim licet. Verum præbeamus aurem consilio Sapientis, qui docet quomodo in cœlesti convivio debeamus nos componere. *Quando sederis ad mensam, ut comedas cum Principe, diligenter attende quæ apposita sunt ante faciem tuam.* (4) Hebræa lectio habet: *Considerando considerabis;* Septuaginta vertunt: *Sapienter intellige*, D. vero Augustinus legit: *Attendens intellige.* (5) At cur tanta sapientia, intelligentia, cautela, consideratio, attentio, circonspectio? Ut erudiamur quali mentis attentione, modestia corporis, animæ puritate, ad sacram debemus accedere mensam. Hanc intellectus attentionem et corporis modestiam præstare debemus Deo et nobis. Deo ut nihil faciamus majestate ejus indignum; nobis, ne cœlesti illo convivio videamur indigni. Nihil magis stimulat ad virtutem quam honor: homo honoris æstuans amore, omnes suos conceptus, sermones, actiones, juxta regulas honoris concinnat. Christiane, *cogita qualis sis insignitus honore, quali mensa fruaris.* (6) Vocatus es ad Dei mensam, ut cum ipso divinos comedas cibos.

II. PARS. Hæreticis probe conveniunt quæ de Judæis loquitur Tertullianus, qui *ignorantes et panem de cœlestis repromissum, et aquam animæ vigorantis ex vite Christi* (7), sed chimericam tantam præsumentes

(1) Lib. 3. Reg. 2. — (2) Rupert. lib. in Gen. 9. — (3) Lib. de Triumph. Agon. Chr. cap. 12. — (4) Luc. 22. — (5) Theophylact. — (6) Lib. 2. Reg. 19. — (7) Tert. L. 4. adv. Marc. 31. — (8) Tert. ibid. — (9) Laur. Just. lib. de Triumph. Agon. Chr. 12.

(1) D. August. Conc. in Ps. 137. — (2) S. Zen. Serm. 1. de Neophyt. — (3) Lib. 2. cont. Marc. 18. — (3) Prov. 23. — (5) Tract. 38. in Joan. — (6) D. Chrysost. Hom. 60. ad Pop. — (7) Tert. L. de Res. 26.

cœnam, ex illius sumptione magnum non captant honorem. *Hæc qui agitis quantum abestis a conviviis Christianorum* (1), qui honorantur Dei præsentia, qui eos ad divinam vocat mensam et splendide pascit? *Mensæ regalis apparatus ditissimus probatur : quia tanta Dominus possidere creditur, quantis novitatibus epulatur.* (2) In convivio autem dominico, admiranda prorsus et singularis est hæc novitas, quod idem Deus sit conviva et cibus. *Magna mensa est ubi epulæ sunt ipse Dominus mensæ. Nemo pascit convivas de semetipso : hoc facit Dominus Christus, ipse invitator, ipse cibus et potus* (3) : ipse de novitate et *singularitate famosus* (4), præbet cibos 1. Regios; 2. Angelicos; 3. Divinos.

1. *Apostolus Joannes fidem aqua signat, Spiritu Sancto vestit, Eucharistia pascit.* (5) Vult lex naturæ ut parentes alant quos genuerunt filios. *Quidquid generavit ei quod generatur alimentum præbere consentaneum est.* (6) Ideo natura in matrum uberibus sanguinem in lac immutat, ut maternus sanguis qui conduxit ad filiorum generationem, ad eorum adhuc nutritionem concurrat : Christus autem *quos genuit, per semetipsum enutrit* (7) : et ut fatur aliorsum D. Chrysost. *Christus non erubescit fieri nutrix qui factus est mater.* (8) Duplex consideranda est in homine justo nativitas : naturalis una, supernaturalis altera. Illam habet ab hominibus, istam habet a Deo; in illa factus est servus, in ista factus est rex; ab illa mutuatur ignominiam, ab ista gloriam. *Licet Deo gloriari bono patre, æque bono sanguine me glorior esse.* (9) Deus cujus providentia cunctis viventibus alimenta victui necessaria subministrat : *Oculi omnium in te sperant, Domine, et tu das illis escam in tempore opportuno* (10); præstat justo necessaria ad vitam, sive naturalem et humanam, sive supernaturalem et divinam. Ad conservationem vitæ naturalis dat illi agrorum segetes, arborum fructus, volucres cœli, pisces maris, animantia terræ, et, ut ait D. Ambrosius (11), cunctas in universum creaturas. Ad conservationem vitæ supernaturalis lacte eum regio nutrit. *Mamilla regum lactaberis, et erunt reges nutritii tui.* (12) A Deo regiam accepit nativitatem : *Nam et reges nos Deo et Patri suo fecit Chrsitus Jesus.* (13) Conveniens est ut regium accipiat alimentum quod regiæ respondeat nativitati. Baptismus et Eucharistia sunt duo sacramenta instituta a Christo ad nativitatem et nutritionem. Christianus nascitur in baptismate, nutritur in Eucharistia; in sacrosancto illo mysterio eumdem sanguinem præbet ei Christus, quem effudit in Calvario, et postquam fluxit in baptismate, ut regiam ei conferret nativitatem, immutatur in lac in sacramento ut eum cibo regio nutriat : *Lacte, dominico scilicet nutrimento, statim ac nati sumus, alimur.* (1) Princeps Apostolorum denotat regiam illam tum nativitatem, tum nutritionem, et exoptat ut eadem aviditate qua natu recens infans matris appetit papillas; nos quoque lac regium concupiscamus : *Quasi modo geniti infantes, lac concupiscite.* (2) In initio nascentis Ecclesiæ, post acceptum baptisma, renatis dabatur Eucharistiæ mysterium, quod prænotatum vult Tertullianus in sanguine aqua mixto, qui fluxit ex latere Christi : *Quatenus qui in sanguinem ejus crederent aqua lavarentur; qui aqua lavissent, etiam sanguinem potarent* (3); et quamvis hac ætate renati non communicent, quia ut plurimum baptisma confertur pueris usum rationis non habentibus, attamen *per baptismum ordinatur homo ad Eucharistiam, et sic pueri sicut in fide Ecclesiæ credunt, sic ex intentione Ecclesiæ desiderant Eucharistiam* (4), ut regio alantur pane, imo et angelico.

3. *Israël in eremo Angelorum panibus manna cibatus.* (5) Manna Angelorum panis nuncupatur, vel quia Angelorum ministerio formabatur, vel quia præfigurabat Eucharistiam qua aluntur Christiani, quos per Angelos denotatos vult D. Augustinus (6), quia eodem alimento quo nutriuntur Angeli in cœlo, nutriuntur in sacramento, quod est *Ecclesiæ militantis cum triumphante suave glutimen, dum eamdem dulcedinem, qua illa fruitur sine velamento, ista habet sub sacramento.* (7) Aves paradisi nuncupatæ sunt in duplici differentia. Aliæ semper in aere volitant, aliæ continuo arboribus affixæ remanent, licet specie differant et diversis in locis existant, rore tamen cœli nutriuntur. Aves ejusmodi Angelos et homines perspicue denotant. Deus qui eos specie diversos produxit, utrosque ad paradisum ordinavit : Angeli sunt expediti a materia, quia sunt pure spirituales; homines corpore gravantur a quo eorum animæ nequeunt nisi per mortem sepa-

(1) Tert. Apol. 9. — (2) Cassiod. lib. 12. Var. Ep. 4. — (3) D. Aug. Serm. 24. de Mart. — (4) Tert. Lib. de Res. 13. — (5) Tert. L. de Præsc. hær. 36. — (6) Clem. Alex. l. 1. Pædag. 6. — (7) D. Chrysost. Hom. 61. ad Pop. — (8) Hom. 28. in Matth. — (9) Clem. Alex. l. 1. Pædag. 6. — (10) Psal. 144. — (11) In Hexam. — (12) Isa 38. — (13) Tert. L. de Cor Mil. 15.

(1) Clem. Alex. 1. Pædag. 6. — (2) 1. Epist. 2. — (3) Tert. L. de Bapt. 16. — (4) D. Thom. Quæst. 73. art. 2. — (5) Tert. lib. adv. Jud. 3. — (6) Lib. Quæst. Veter. et Nov. Test. Qu. 2. — (7) Matth. Vormac. Hom. de Cœn. Dom.

rari. Angeli in cœlo habitant, homines in terra degunt; Angeli beatitudine fruuntur, eam homines sperant, utrique tamen eodem nutriuntur alimento et divino Verbo quo aluntur Angeli in cœlo, homines cibantur in sacramento. *Dulcedine corporis dominici qua hic pascimur in sacramento, ea fruuntur Beati in manifesta visione in cœlo.* (1)

Josephus volens fratribus suam demonstrare benevolentiam, eos ad convivium vocavit, ut simul cum Ægypti primatibus in sua mensa comederent; et quia non licebat Ægyptiis cum Israëlitis manducare, neque iidem cibi erant utrisque convenientes, Josephus (2) ut tale tolleret obstaculum, duas mensas parari jussit ad modum anguli in quo suum elegit locum, habens Ægyptios ad dexteram tanquam domesticos, Israëlitas ad sinistram, velut extraneos: utrisque eosdem ministravit cibos, varie tamen dispositos juxta cujusvis gentis consuetudinem. Utrosque ad suam mensam vocat, eodemque alimento diversimode præparato nutrit, absque ullo velo pascit Angelos, velut patriæ cives, eisdem suam essentiam clare videndam præbet, ut ait Rupertus, *victus est et vita angelicæ substantiæ* (3): pascit vero sub velis homines eisque humanitatem et divinitatem subministrat sub speciebus panis et vini, ad instar matris, quæ, ut animadvertit D. Augustinus, *ipsa panem mater incarnat et per humilitatem mamillæ, et lactis succum de ipso pane pascit infantem.* (4) Mater duos habens filios, grandævum unum, parvulum alium, utrumque nutrit: grandævo solidum exhibet cibum, quia dentes habet ad eum terendum et calorem sufficientem ad digerendum: et quia iste debilis est, neque dentes, neque sat habet caloris naturalis ad solidum digerendum cibum, mater manducat panem quem in uberibus sub forma lactis præbet puerulo. Divinum Verbum se videndum exhibet Angelis in cœlo, quia intellectus eorum lumine gloriæ illustratus, potest clare intueri divinitatem absque aliquo velo quod ejus majestatem attemperet: at quia homines mortales nequeunt Deum intuitive videre, Verbum humanatur in utero Virginis suamque humanitatem ad modum lactis præbet in sacramento manducandam sub speciebus panis et vini: *Ecce cibus sempiternus, sed manducant Angeli, manducant supernæ virtutes, manducant et saginantur: oportebat ergo ut mensa illa lactesceret et ad parvulos perveniret.* (5) O quam felices qui divinum illud hauriunt lac a divino Verbo! quod belle Clemens Alexandrinus vicitat mamillam Patris: *Effudit pro nobis suum sanguinem per quem ad mamillam Patris, nempe Verbum confugimus: vere beati qui hanc lactant mamillam!* (1) Beati Angeli qui cibo illo sempiterno aluntur in cœlo! beati Christiani qui divino lacte nutriuntur in sacramento. *Beatus qui manducabit panem in regno Dei* (2); beatus, terque beatus Christianus: 1. Beatus, quia in Eucharistia regium manducat panem. *Regum panis est quo nos saginamur.* (3) 2. Beatus, quia manducat panem angelicum. *Panem Angelorum manducavit homo.* (4) 3. Beatus, quia panem adhuc manducat divinum.

2. Potestne major esse Christiani in hac vita felicitas, quam *cœnam Dei edere?* (5) Horrorem ingenerat Vedius Pollio, qui *servos suos murenis invadendos objectabat, utque statim coquendis, et in visceribus earum aliquid de servorum corporibus et ipse gustaret.* (6) Sed in admirationem rapit divini Verbi amor, quod corporatur in sinu Mariæ ut nobis suum corpus manducandum præbeat in sacramento. *De carne Mariæ carnem accepit, et ipsam carnem Mariæ nobis manducandam ad salutem dedit.* (7) Servi Job magno concupierunt desiderio domini manducare carnes. *Dixerunt viri tabernaculi mei: Quis det de carnibus ejus ut saturemur?* (8) Id agunt vere Christiani in sacramento quod domestici Job habuerunt duntaxat in votis. *Quomodo de ipso pane pascit nos sapientia Dei? Verbum caro factum est.* (9) Vere divinus *panis est in castis Deiparæ visceribus, igne Sancti Spiritus coctus.* (10) Miratur Sanctus Ephrem quod Abrahamus in sua mensa cibet Angelos, et cœlestibus spiritibus terrenum et materiale præbeat alimentum. *Sed hoc profecto omnem excedit admirationem, omnem mentem, omnemque sermonem, quod nobis fecit unigenitus Filius Salvator noster: corpus quippe et sanguinem manducandum atque bibendum præstitit nobis.* (11) Omnis prorsus memoria et laude digna *pia illa filia patris in carcere fame defecti, uberibus suis educatrix.* (12) Quanto majori laude dignus Dei Filius, qui hominibus ne deficiant, præstat idem alimentum quo ipsemet nutritur? *Idem est qui cœnat et qui cœnatur, qui comedit ipse*

(1) D. Thom. Opusc. 58. c. 4. — (2) Gen. 45. — (3) Lib. 3. in Exod. — (4) 1. Psal. 33. — (5) D. Aug. in Ps. 33.

(1) Lib. 3. Pædag. 6. — (2) Luc. 14. — (3) D. Paul. Ep. 9. — (4) Ps. 77. — (5) Tert. L. de Spect. 12. — (6) Tert. lib. de Pall. 5. — (7) D. August. in Ps. 98. — (8) Cap. 31. — (9) D. Aug. in Ps. 15. — (10) D. Bern. Serm. 2. de Nat. Dom. — (11) Lib. de non scrutanda natura Dei. — (12) Tert. L. 2. ad Nat. 9.

est panis, qui ab eo comeditur? Res mira, sed res vera: quia Christus non alio pane quam seipso pascitur. (1) Essentia divina est panis quo Verbum divinum alitur: hanc unitam carni nobis largitur in sacramento. Quod probe sciens D. Ambrosius præ stupore ait: *Jam mensæ cœlestis honore suscipior: epulis meis non pluvia undatur, non terræ partus laborat, neque arborum fructus: potui meo non flumina quærenda, non fontes: Christus mihi potus, caro Dei, cibus mihi, et Dei sanguis est potus.* (2) Quomodo autem divinus ille panis præparatus sit eloquenter declarat Petrus Chrysologus: *Iste est panis qui satus in Virgine, fermentatus in carne, in passione confectus, in fornace coctus sepulcri, in ecclesiis conditus, illatus altaribus, cœlestem cibum quotidie fidelibus subministrat.* (3) Tot condensata Patrum elogia cœlestis illius panis præstantiam prædicant. Hanc tamen magis adhuc commendat Petrus Cellensis asseverans quod habemus in altari eumdem panem quem sibi personæ Trinitatis subministrant. *Mensa illa Trinitatis suum habet panem absconditum semper novum: fercula æterna et beata: ministerialem aliquam creaturam non admittit, sibi invicem ministrant, Pater Filio, Filius Patri, Pater et Filius Spiritui Sancto, Spiritus Sanctus Patri et Filio.* (4) Essentia divina est panis quo aluntur ab æterno personæ divinæ: hoc pane nutriuntur Christiani in sacramento. Christiane, *sume panem, non arte pistoria fermentatum, sed incarnatæ Deitatis vitale pulmentum* (5): quod præbet Deus in sacramento ut nos divinos efficiat, *Esculentum se nobis proposuit is qui semper est, ut accipientes illum in nos, illud efficiamur quod ipse est.* (6) Alimentum et præcipue lac, multum conducit ad formandum temperamentum. Titus infirmæ fuit valetudinis, quia a nutrice ægrotante lactatus fuit. Commodus ebriosus, quia a Germana vino dedita fuit nutritus. Domitianus crudelis, quia nunquam ei nutrix præbebat mamillas quin prius sanguine tinxisset. Catonis uxor non ignorans pueros haurire simul cum lacte probos vel depravatos nutricum mores, mancipiorum lactabat filios; *ut commune nutrimentum eos filio benevolos redderet.* (7) Quod si commune et humanum alimentum suas largitur qualitates eis qui illud accipiunt, quanto magis divinum quod nobis largitur in sacramento? *Ita nos per cibum hunc sacratissimum in suam Christus traducit effigiem, Deiformesque facit.* (1) Quare D. Chrysostomus Dominum Christianos sic alloquentem inducit: *Ego vos carnibus meis alo; ego meipsum vobis appono, vos omnes generosos esse volens.* (2) Generosi absque dubio eritis, *quid manducetis, quid bibatis si tamen digne cogitatis.* (3) Mores vestri debent esse conformes alimento quod comeditis. Alimentum est divinum, vitam debetis ducere divinam, æquissimum namque est *ut qui Dei cibo pascitur, Deo vivat* (4), sitque Deus ut digne divinum valeat sumere cibum.

(1) Guerr. Serm 3. de Annunt. — (2) In Ps. 118. — (3) Serm. 67. — (4) Lib. de Pœnitent. 1. — (5) Fulbert. Carnot. Ep. 1. — (6) Greg. Nyss. in c. 13. Eccles — (7) Plut.

III. PARS. *Ad prandium vel ad cœnam quales vocari jubet?* (5) Quales decet cœnam ad quam vocantur. Cœna magna est, 1. Magnitudine vocantis et invitantis, nempe Dei; 2. Magna magnitudine ciborum qui apponuntur, sunt enim divini; 3. *Magnitudine cœnantium, quia omnes sunt magni* (6): debet namque esse proportio inter cibos et convivas. Cibi sunt regii, angelici et divini: convivæ debent esse reges, Angeli et Dii. 1. Reges per charitatem; 2. Angeli per castitatem; 3. Dii per sanctitatem.

1. *Cœna nostra id vocatur quod dilectio penes Græcos.* (7) Dilectio autem et charitas est virtus regia quæ regalem confert vel denotat dignitatem. Renati in baptismate reges sunt constituti et purpura induti, quia sunt gratia sanctificati et charitate ornati. *Qui hujus sanguinis sunt participes, ipsam regiam Christi stolam induti, imo ipsum induti sunt regem* (8), a quo regiam mutuantur dignitatem. *Ubique suorum regnum Christus, sed maxime in Eucharistiæ solio.* (9) In baptismate, regiam accipimus dignitatem, verum *hic sanguis facit ut imago in nobis regia floreat.* (10) Qui regia dignitate ornati ad sacram accedunt mensam ineffabili fruuntur dulcedine: *Aser, pinguis panis ejus e præbebit delicias regibus* (11), id est, ut explicat Rupertus, *eis qui semetipsos student regere ut sint digni mensa regalis curiæ, delicias præbebit vitalis alimoniæ Eucharistiam porrigendo.* Quod si quæras: *Quid ergo tantat charitas convivatur?* (12) Scilicet ut digne accedatur ad regale alimentum. *Regno digne gustato, ore modesto et clauso benevolentiam animi ostendamus.* (13) Regia dignitas ideo pertinet ad eos qui digne accedunt ad sacram

(1) D. Dion. de Cœl. Hier. 2. — (2) Hom. 61. ad Pop. — (3) D. Aug. in Ps. 32. — (4) D. Cypr. de Orat. Dom. — (5) Tert. Lib. 4. adv. Marc. 31. — (6) Guill. Paris. de Retribut. Sanct. — (7) Tert. Apol. 39. — (8) D. Chrysost. Hom. 65. ad Pop. — (9) D. Thom. 3. p. quæst. 80. art. 8. — (10) D. Chrysost. Hom. 45. ad Pop. — (11) Gen. 40. — (12) Tert. Apol. 39. — (13) Clem. Alex. 1. 3. Pædag. 3.

mensam; quod olim accedentes ad sacramentum sertis coronabantur: *Elevant baptizatos ad altare, eisque dant mysticam Eucharistiam, et sertis coronat eos sacerdos:* (1) Nicetas refert suo tempore fuisse Constantinopoli parvas coronas supra sacram mensam suspensas, imperatoremque Alexium post acceptam communionem in Ecclesia Sanctæ Sophiæ, posuisse suum caput supra unam ex his coronis, quam usque ad palatium detulit. Petrus, Arragoniæ rex, demonstravit se pluris facere regiam dignitatem quam acceperat in baptismate et Eucharistia, illa quam a suis mutuarat parentibus. Romæ enim coronandus noluit deferre diadema aureum margaritis et unionibus ditatum, sed coronam spicis frumenti intextam in honorem Eucharistiæ, quæ est diadema regium quod regiam dignitatem ornat, denotat, incrementat et illustrat. Diadema regalem indicat dignitatem, et qui cum gratia et charitate ad sacram accedit synaxim, *ipse variter coronat et coronatur.* (2) Ab Eucharistia coronatur quæ est pretiosum diadema quod regalem suam dignitatem illustrat: ipse coronat Eucharistiam cum dispositionibus regalibus accedens ad mensam. *Et calix bene sibi conscius, et de diligentia ministerii commendatus, de coronis quoque potatoris sui inaurabitur.* (3) Ubi vides calicem semel et iterum coronatum. Semel ex semetipso, quia sibi est conscius; iterum, a corona potatoris diligenter et digne sumentis. Præcepit Deus olim Moysi: *Facies et mensam de lignis Sethim, et inaurabis eam auro purissimo, faciesque illi labium aureum per circuitum, et illi labio coronam interrasilem, id est, interpellatam celaturis: et super illam alteram coronam aureolam.* (4) Tabula panum propositionis duabus erat decorata coronis, ut discamus Eucharistiam per illam mensam figuratam, bis esse coronatam: semel semetipsa, quia Regem regum continet, iterum de manu regum qui regie ad illam accedunt: nam *illæ celaturæ quasi imagines regum.* (5) Ut Eucharistia dedecoratur dum accedentes animam habent servilem et vitiis mancipatam, ita honoratur et commendatur ab iis qui eam suscipiunt cum charitate quæ regiam confert dignitatem, et cum puritate quæ ad angelicam sublimat puritatem.

2. Eucharistia est *cœna pura* (6), non solum quia continet Christum, qui est puer virginalis et virginitatis filius, sed quia qui ad illam vocantur, debent esse Angeli, non natura, sed puritate. *Angelicam in terris vitam ducamus, quatenus castitatis munditia, corde et corpore, munditiæ Christi conformes, ne cœlesti alimonia indigne reficiamur.* (1) Dei Filius qui ab æterno de Patre virgine, et in tempore de Matre virgine nascitur, castos requirit accedentes ad Eucharistiam, *qui pascitur inter lilia.* (2) Addit D. Bernardus: *Pascit dum pascitur.* (3) Pascitur a liliis, nimirum ab hominibus caste viventibus; pascit lilia, id est; homines cum puritate animi et corporis communicantes. Romani a conviviis arcebant virgines, ne inter pocula et dapes virginalem perderent puritatem: *Virgo de convivio abdicatur* (4); ad cœnam vero dominicam virgines et castos Christus invitat homines; tantum abest ut fercula cœlestis hujus convivii adimant castitatem quinimo eam conservant et adaugent: *Vinum germinans virgines.* (5) Ubi Paschasius: *Felix fructus ubertatis, ex quo virginitas germinatur. Nam in hoc nostri germinis vino castitas corrumpitur, sed in illo virgines procreantur.* (6) Etenim « sicut diabolus exsecrando cœno libidinis saginatur, ita Christus, Dei Filius, castimoniæ liliis pascitur: (7) » Sanguis Christi in sacramento *datus est hominibus ut fiant Angeli.* (8) Ut autem fatur D. Ambros. *qui castitatem servavit Angelus est, qui perdidit diabolus est.* (9) In exordio nascentis Ecclesiæ, Christiani angelica fulgebant castitate: *Antea sicut cœlestes Angeli vivebamus.* (10) In isto vero corruptionis seculo, plerique Christiani tanquam dæmones in libidinis volutantur cœno, et quod est deflendum magis, lascivæ mulieres sub specie pietatis turpitudinem suam occultant, et ne de impudicitia arguantur, Eucharistiam frequentant, nec attendunt quod *quicunque ad altare Domini accedit inquinatus luxuria, juxta filium Virginis idolum ponit Veneris* (11), æmulans imperatoris Adriani impietatem, qui in Bethleemitico præsepio in quo natus est Christus, Adonidis statuam erexit.

Utinam qui accedunt ad divinam mensam æmularentur Machabæorum pietatem, qui post fugatos de Hierusalem hostes; post prostratam Jovis Olympici statuam, quam rex Antiochus in templo erexerat juxta aram fœderis; post ejectas de templo

(1) Sever. Alex. l. de Bapt. 19. — (2) D. Cypr. Ep. 9. — (3) Tert. lib. de Res. 16. — (4) Exod. 45. — (5) Comestor. in c. 48. Exod. — (6) Tert. l. 1. ad Nat. 13.

(1) Alg. lib. 1. de Sacram. 22. — (2) Cant. 2. — (3) Serm. 71. in Cant. — (4) Varro. — (5) Zachar. 9. — (6) Lib. de Corp. et Sang. Dom. c. 21. — (7) Appon. l. 4. in Cant. — (8) Hug. Card. in c. 31. Prov. — (9) Lib. 1. de Virg. — (10) D. Chrysost. Hom. 16. in Gen. — (11) Tetr. Bles. Serm. 38.

cunctas quibus pollutum fuerat spurcitias, multis purificationibus mundaverunt, ut esset divino cultui apte dispositum. *Machabæi postea prævalentes invenerunt locum pollutum, et post ejectas spurcitias, multis purgationibus locum mundaverunt.* (1) Vel imitanda est Jacobi religio, qui volens offerre sacrificium Deo gratissimum, domesticos suos ad tria adstrinxit, primum ut idola abjicerent; secundum, ut sese ab immunditiis mundarent; tertium, ut vestimenta mutarent. *Abjicite deos alienos qui in medio vestri sunt; mundamini ac mutate vestimenta vestra.* (2) Simili dispositione Christianus accedere deberet ad sacram synaxim, 1. Tollere de corde idola et postulare a Deo lumen ad cognoscendum an supersit via alicujus idoli: *Vide si via iniquitatis in me est* (3); Symmachus legit: *Si via idoli in me est.* 2. Cor suum per veram pœnitentiam mundare, et, ut ait Hilarius Arelatensis, *sanctificatione repetita.* (4) 3. Mutare vestimenta, et deferre vestem divinam, ut divinos valeat comedere cibos.

3. Si *honesta causa est convivii* (5), accedendum est cum vestibus convivio convenientibus. Augustus grande fecit convivium et ut nihil deesset ad suam ostendendam magnificentiam, decrevit ut cuncti convivæ deorum induerentur vestibus, et gravi mulctavit pœna eos qui cum aliis indumentis accesserant. Apud Persas (6) nullus regiæ ministrabat mensæ, nisi esset prius aqua mundatus et pretiosis vestibus indutus. Ennæi sacras existimabant vestes quibus in conviviis utebantur. (7) Et ipsemet Salvator, die cœnæ, propriis exutus vestibus et indutus veste cœnatoria, suo nos voluit erudire exemplo induendam esse gratiæ vestem priusquam eucharistica sumatur cœna: *Hic panis factus est esca Sanctorum.* (8) Debet esse quædam proportio inter cibos et convivarum indumenta: *quales sunt epulæ, talia sint et vestimenta.* (9) Epulæ divinæ vestem divinam expostulant. Christiani in baptismate induti sunt veste nuptiali *contexta ex vellere Agni* (10); imo Christum sunt induti. *Quotquot in Christo baptizati estis, Christum induistis.* (11) Illa autem vestis nuptialis, erat purpurea, candida et cærulea; et denotat tum dignitatem Christi regiam, angelicam et divinam; tum Christianos a Christo indutos

(1) Petr. Bles. Serm. 38. — (2) Gen. 35. — (3) Psal. 138. — (4) Hom. 5. de Pasch. — (5) Tert. Apol. 39. — (6) Suet. Heraclit. l. 2. — (7) Euseb. Cæsar. l. 9. de præpar. Evang. — (8) Baron. tom. 1. Ann. 34. — (9) D. Ambr. l. de Benedict. Patriarc. c. 9. — (10) Coloss. 3. — (11) Pasch. Philip. 3.

accedere debere ad Eucharistiam, tanquam reges ob charitatem, tanquam Angeli ob puritatem et tanquam dii ob sanctitatem. *Vestita es bysso, et polymito, et multis aliis coloribus: similam, et mel, et oleum comedisti.* (1) Qui absque divino illo indumento ad sacram audent accedere mensam, metuere debent ne idem eis eveniat quod homini qui absque veste nuptiali veniens ad cœnam evangelicam, graviter a Domino increpatus, pedibus et manibus ligatis in ignem projectus est in pœnam suæ temeritatis. Est parabola, fateor, sed ab ore Christi prolata, ut doceat Christianos quale merentur supplicium sacrilegi qui absque gratia et sanctitate ad sacram mensam accedunt. At, proh dolor! *Multi quidem non laborant qua puritate, et pœnitentia ad sacram mensam adeant* (2): diebus communionis curant exterius, et interius negligunt; corpus mundant, animam contaminatam relinquunt; vestes pretiosas sumunt quibus pulchre ornati appareant coram hominibus, nec quærunt gratiam quæ eos venuste ornatos demonstret coram Deo: similes quibusdam hæreticis Catharis mununcupatis, vestes candidas et mundas deferentibus, et animam immundam et vitiis denigratam habentibus. Ut autem lepide ait D. Augustinus, si verum fateri velint, *non se mundos, sed mundanos dicant:* quia non ex pietate et animi puritate, sed ex superbia et vanitate, vestes albas et mundas deferebant. Curanda quidem est corporis mundities, sed multo magis animi puritas. Accedentes ad sacram synaxim auditum Apostolo præbeant, qui sic eos hortatur: *Deponite veterem hominem, et induite novum qui secundum Deum creatus est in justitia et sanctitate veritatis.* (3) Exuendum est per veram pœnitentiam peccatum, et induenda gratia et charitas. Qui probe pœnitent, eodem fruuntur favore quo Moyses, qui sublatis calceamentis, accedens ad rubum ut homo, regressus est tanquam Deus: *Moyses ascendit homo, descendit habens Deum.* (4) Sic Christiani accedentes ad pœnitentiæ tribunal ut homines criminosi, recedunt ab ea ut justi facti Divinitatis participes. *Si ad communionem ejus aspiramus, sanctam ipsius impeccantiam imitando, debemus ad Dei formam et immaculatum statum contendere.* (5) Plotina, Trajani imperatoris uxor, ascendens ad Capitolium cum magno populi applausu sistens gradum alta voce dixit: *Talis huc ingredior qualis me exire cupio.* (6) Christiane, talis accede ad sacram mensam

(1) Ezech. 16. (2) Anast. Sinait. Orat. de sacr. Synax. — (3) Ephes. 4. — (4) D. Machar. Antioch. Hom. 12. — (5) D. Dion. de Cœl. Hier. 3. — (6) Xophilin.

qualis ab ea recedere desideras. Cupis recedere ut Deus, accede ut Deus per gratiam, et eris in cœlo Deus per gloriam.

CONCIO QUINTA.

Æterno Patri *adest consubstantiva virtus:* (1) nempe Filius, qui dicitur virtus Patris, quia per eum Pater molitus est mundum. *Jam ediximus Deum universitatem hanc mundi virtute molitum.* (2) Divina illa virtus est substantialis, non accidentalis. *Nos etiam virtuti per quam omnia molitum Deum ediximus, propriam substantiam spiritum inscribimus.* Neque solum substantialis Dei Filius, sed Patri adhuc consubstantialis, quia unam et eamdem habet cum Patre substantiam et divinitatem. Hac unitate quam habet cum æterno Patre utitur Christus, ut perfectam nobis ingerat Eucharistiæ notitiam. Non eodem modo loquitur Salvator de sacramento altaris ac de aliis religionis mysteriis. Ut Passionis suæ quamdam largiatur cognitionem, proponit serpentem æneum quem erexit Moyses in deserto; ut discipulis corporum resurrectionem credibilem reddat, adducit Jonæ exemplum, qui in ventre ceti tribus diebus et noctibus sepultus permansit. Dum autem aliqualem Eucharistiæ dare vult notionem, ad Trinitatem assurgit, et ex unitate quam habet cum Patre, colligit unitatem quam habet cum nobis in sacramento. Hoc loquendi modo docuit nos Christus quomodo debeamus fari de Eucharistia: quapropter ne de tanto indigne disseramus mysterio, eadem utamur comparatione qua usus est Christus, et ex his quæ habet cum Patre communia, inferamus ea quæ nobis media Eucharistia largitur. Cum Patre Filius habet 1. Consubstantialitatem; 2. Unitatem; 3. Circuminsessionem. Filius etiam cum iis qui digne ad Eucharistiam accedunt, habet, 1. Consubstantialitatem; 2. Unitatem; 3. Circuminsessionem.

I. PARS. *Sermonem ex Deo prolatum didicimus, et prolatione generatum, ex unitate substantiæ.* (3) Pater æternus generans Filium dat illi substantiam divinam, viventem et perfectam sui imaginem. In Eucharistia aliquid quodammodo simile largitur nobis Christus, scilicet panem 1. Consubstantialem; 2. Viventem; 3. Divinos characteres repræsentantem.

1. Belle ostentat Tertullianus divinum Verbum esse Patri consubstantiale, quia *nec potest carere substantia quod de tanta substantia processit.* (1) Patres Nicæni Concilii ut hanc Filii cum Patre declararent consubstantialitatem, vocabulo ομοουσιος (2) usi sunt, quod Marius Victorinus inventum divinitus asseverat, quia denotat Patrem et Filium unam et eamdem habere substantiam. At media Eucharistia sumus quodammodo Christo consubstantiales; quam ideo Petrus Laodicensis panem ομοουσιος (3) nuncupat, quia qui ad illam accedunt, participes sunt substantiæ Dei. Eam adhuc Marius Victorinus vocitat panem supersubstantialem, non solum quia Dei substantiam continet, sed quia sancte illum manducat ut sit Christo consubstantialis. Cyrillus Hierosolymitanus digne communicantes sunt *concorporei ac consanguinei Christi* (4), et hæc consubstantialitas non tantum Christum respicit ut hominem, sed etiam ut Deum. Etenim *sumpto corpore et sanguine Christi, efficimur ei comparticipes, et divinæ naturæ consortes efficimur.* (5) De tanta gratia tumens Paschasius, audacter proclamat: *O Deus substantia mea!* (6) Non quod panis ille divinus in comedentem convertatur; nam, ut ait D. Augustinus, *mutat vescentem, non ipse in vescentem mutatur.* (7) Virtute caloris naturalis alimenta communia in nostram immutamus substantiam: at quia caro Christi animæ et carni prædominatur, ipsa non immutatur, sed immutat utramque: *Non enim aliud agit participatio corporis et sanguinis Christi, quam ut in id quod sumimus transeamus.* (8)

Ordo naturæ expostulat ut alimenta inferioris ordinis convertantur in sumentem superioris ordinis, et hac immutatione novum aliquem perfectionis mutuantur gradum. Terra et aqua quibus nutriuntur plantæ, ab esse inanimato ad vivens transeunt; herbæ quibus aluntur pecora, ab esse vegetanti ad sensitivum ascendunt; pecora quibus cibantur homines in naturam humanam convertuntur: et quia Eucharistia est panis supersubstantialis, quia, ut explicat D. Hieronymus, est supra cunctas substantias creatas, eos qui illam digne comedunt ad esse sublimat divinum: *O esca sacratissima! quam vere comedens Deus efficitur* (9); fiuntque participes naturæ Christi substantialis et viventis.

(1) Tert. L. adv. Valent. 29. — (2) Tert Apol. 21. — (3) Tert. ibid.

(1) Tert. L. adv. Prax. 7. — (2) Lib. 3. adv. Arr. — (3) Tom. 1. Biblioth. Pat. in expos. Orat. Dom. — (4) Catech. 4. — (5) D. Cypr. — (6) Lib. de Cor. et Sang. Dom. 4. — (7) Tract. 41. in Joan. — (8) S. Leo. Serm. 14. de Pass. — (9) D. Hier. l. 5. cont. Pelag.

2. *Sicut Pater habet vitam a semetipso, ita et Filio dedit habere vitam in semetipso.* (1) Ex cunctis titulis quos accepit Christus ab hominibus, nullus sane gloriosior titulo Filii Dei vivi quem prædicavit Petrus; et ex variis nominibus quæ sortitur Eucharistia, nobilius est nomen panis vivi quod sibi arrogat Christus: *Ego sum panis vivus.* Æternus Pater est Deus vivus, tum quia a semetipso habet vitam essentialem et divinam; tum quia Filio communicat vitam essentialem et divinam. Non absimiliter Christus in Eucharistia est panis vivus, tum quia in hoc mysterio vivit vita divina, tum quia digne communicantibus vitam divinam communicat. *Sicut misit me vivens Pater, et ego vivo propter Patrem, sic qui manducat me et ipse vivet propter me.* Alimenta communia manducantibus non dant vitam, quia cum sint inanimata, nequeunt dare quod non habent: at cum Eucharistia sit panis vivus, accedentibus ad sacram synaxim vitam communicat. D. Hilarius distinguit velut tres gradus in quibus vita divina communicatur. In primo Pater æternus per generationem Filio vitam communicat; in secundo per incarnationem Verbum vitam communicat humanitati Christi; in tertio Christus per Eucharistiam vitam communicat iis qui digne illam suscipiunt. *Ille in Patre per naturam divinitatis; nos in eo per corporalem ejus nativitatem, et ille rursus in nobis per sacramenti mysterium.* (2) Et ne de tali donatione valeamus dubitare, eam Christus munire voluit testamento authentico, proprio sigillato sanguine. Binum fecit Christus testamentum: unum in cruce, aliud in institutione Eucharistiæ. In utroque sanguinem fudit: in illo crudeliter injustitia Judæorum et sævitia carnificum; in isto mystice, mira charitatis adinventione. In primo testamento dedit suam mortem; in secundo, nobis dat suam vitam. *Qui testamentum utrumque suo confirmavit sanguine, ut et mortis beneficium, et vitæ habeamus consortium.* (3) Quid gloriosius pro homine qui in sua dispositione habet vitam sibi testamento authentico donatam? *Qui vult vivere, habet ubi vivat, habet unde vivat: vivat in Deo, vivat de Deo* (4): accedat ad Eucharistiam, quæ est panis vivus divino sigillo munitus.

3. *Sermo Dei in effigie Dei constitutus,* (5) et paternis characteribus sigillatus. *Hunc enim Pater signavit Deus.* (6) Textus græcus habet *sigillavit*; declarat quidem Evangelista Patrem suum apposuisse sigillum, non tamen cui subjecto characteres impressit: *Hunc Pater signavit Deus.* D. Cyrillus Alexandrinus (1) ly *hunc* refert ad Dei Filium, qui in æterna generatione signatus est, ideoque vocitatur ab Apostolo *imago Patris et figura substantiæ ejus.* D. Hilarius intelligit de Christo qui in incarnatione signatus est gratiæ et sanctitatis characteribus: Rupertus (2) vero, de Eucharistiæ sacramento, quod est panis sigillatus et divinis characteribus ab aliis cibis discriminatus. Cæteri cibi sunt communes justis et injustis, probis et improbis, sanctis et scelerosis; at quia Eucharistia sigillata est, est alimentum, non injustis, improbis et scelerosis, sed justis, probis et sanctis destinatum: et ita in quocunque statu consideretur Dei Filius, sive generatus, sive humanatus, sive, si ita fari liceat, sacramentatus, ubique paternos defert characteres, ut nobis eos imprimat. In æterna generatione est perfecta Patris imago et similitudo, et cum his æternis characteribus in Eucharistiam descendit, ut in nobis Dei imaginem splendidiorem reddat: *Hic sanguis facit ut imago in nobis regia floreat.* (3) In incarnatione suscipit in sua anima invisibiles gratiæ et sanctitatis characteres; et in Passione in corpore cicatrices vulnerum; et in Eucharistia, tum animæ, tum corporis defert characteres, et cor nostrum debet esse tanquam cera liquescens, *ut semper sit aptum, molle et facile ad imprimendum ei quamcunque effigiem divinam.* (4) In Eucharistia est panis sigillatus et divinis characteribus ab aliis alimentis discriminatus, et ad nutritionem justorum duntaxat ordinatus. Qui indigne sanctum illum manducat panem, Deum graviter offendit: *non dijudicans corpus Domini* (5): seu, ut explicat D. Chrysostomus, *nequaquam cœlestem illum cibum a communium escarum vilitate secernens, nec talem esse dijudicans quem nonnisi pura liceat mente, vel carne præsumere.* Impii qui indigne ad mensam accedunt, geminatum committunt crimen, suntque semel et iterum rei: rei, non discernentes divinum illum panem ab aliis cibis, rei adhuc semetipsos non discernentes per veram pœnitentiam a peccatoribus, sed conscientia maculata et corpore immundo purum et sanctum manducantes cibum, qui digne accedentibus, sanctitatis adauget et perficit characteres, et ita unitur justis, qui sunt

(1) Tert. L. adv. Prax. 21. — (2) Lib. 8. de Trinit. — (3) D. Ambr. lib. de Arca et Noe cap. 11. — (4) D. August. Tract. 21. in Joan. — (5) Tert. lib. de Res. 6. — (6) Joan. 6.

(1) Lib. 7. in Joan. 29. — (2) Lib. 8. de Trin. — (3) D. Chrysost. Hom. 45. in Joan. — (4) D. Ambr. de Isaac et Jacob. c. 8. — (5) 1. Cor. 11.

Filii Dei per gratiam, ut sit unum cum illis in sacramento, sicut est unum cum Patre in Trinitate.

In Trinitate est *unio*, *unitas et singularitas*. (1) In Patre et Filio est essentiæ divinæ 1. Unitas; 2. Inseparabilitas; 3. Singularitas. In Eucharistia cæteris paribus, eadem habemus cum Filio quæ Filius habet cum Patre in Trinitate, nimirum unitatem, inseparabilitatem et individualitatem. Hæc tria belle exprimit Algerus: 1. Unitatem, dicens: *Concorporales sumus* (2); id est, unum et idem habemus cum Christo corpus. 2. Indissolubilitatem, aiens: *Consacramentales sumus*, id est, idem componimus cum Christo sacramentum. 3. Individualitatem, addens: *Et Christus sumus*. In Eucharistia igitur habemus cum Christo 1. Unitatem; 2. Inseparabilitatem; 3. Individualitatem.

Dei Filius dicens: *Ego et Pater unum sumus, unum dicit neutrali verbo quod pertinet ad unitatem*. (3) Ly unum ad unitatem essentiæ intelligendum denotat: Magnum agnoscit discrimen Doctor Angelicus inter alia dona et Eucharistiæ donum. In aliis donis non est unitas doni et accipientis donum, in Eucharistia vero perfecta reperitur unitas. *Tamen tale datum est in aliqua separatione ab eo cui datur, sed cum datur in cibum, datur non ad aliquam separationem, sed ad omnimodam unitatem: uniuntur enim in unitate corporis cibus et sumens*. (4) Dei Filius geminum habet corpus: naturale unum, mysticum aliud: corpus naturale formatum fuit in utero Virginis virtute Spiritus Sancti; corpus mysticum ex cunctis conflatur fidelibus: corpori naturali unitur personaliter, corpori mystico conjungitur, non hypostatice, sed fide et gratia. *Ipse est caput corporis Ecclesiæ, non unitate personæ, sed gratiæ*. (5) In Eucharistia autem unimur Christo *tanquam corpus capiti coaptatum* (6), non unitate personæ ut in Incarnatione, sed quadam unionis specie, majori ea qua mystico Ecclesiæ corpori conjungitur Christus: *Non fide tantum, sed reipsa nos suum corpus efficit*. (7) Hanc unionem Cyrillus Hierosolymitanus (8) appellat concorporationem. Cyrillus Alexandrinus (9) incorporationem: D. Hilarius (10) mixtionem; Tertull. concarnationem, Paschasius inviscerationem: *Caro quidem carni spiritualiter conviscerator, transformatur, ut et Christi substantia, in nostra carne inveniatur, sicut et ipse nostram in suam constat assumpsisse deitatem*. (1) Unio sacramenti hypostaticam æmulatur unionem, quia caro nostra immediate unitur carni dominicæ sicut Christi corpus immediate unitur personæ Verbi: *Invenit enim amor divinus alterum amorem sibi maxime similem, per quem singulis uniretur hominibus; ut unio illa hypostatica extenderetur ad omnes pariter et ad singulos*. (2) Dei Filius non debuit sibi personaliter unire singulas humanitates, in Incarnatione particularem assumpsit humanitatem cui nos unimur in sacramento unione adeo perfecta ut imitetur indissolubilitatem et humanitatis Christi cum Verbo divino, et Filii cum æterno Patre in Trinitate.

2. Dei Filius *ubi se negat esse solum, nonne duos demonstrat, tam duos quam inseparatos?* (3) Dei Filius, qui in Trinitate est unum essentialiter cum Patre, est etiam personaliter ab illo inseparabilis, licet realiter ab eo distinguatur, idcirco se dicit *alium non quasi separatum, sed dispositione alium, non divisione* (4): Dei Filius, qui in incarnatione hypostatice et indissolubiliter unitur dominicæ humanitati, nobiscum inire unionem indissolubilem exoptat, quæ æternaliter perseveret. *Qui et naturam carnis nostræ jam inseparabilem sibi assumpsit, et naturam carnis suæ ad naturam æternitatis, sub sacramento nobis communicandæ carnis admiscuit*. (5) A nobis illa inseparabilitas dependet, si volumus semper permansura, incipiens in tempore per gratiam, duratura in æternum per gloriam; neque omnes inferni vires illam unquam absque nostro consensu dissolvent. Sacramentum duas res complectitur adinvicem adunatas: sacramentum quod ex Christo et nobis conflatur, consistit in unione Christi cum nobis. Quid non facit Salvator ut constituat hoc sacramentum, et ut illa unio sit indissolubilis? 1. Carnem suam immortalem unit cum nostra carne mortali: *Ut unione cum eo quod est immortale fieret etiam particeps incorruptionis*. (6) 2. Suam nobis largitur divinitatem, gratiam, amorem, ut arctius nos sibi abstringeret: *O quam admirabilis est dilectio tua, Domine, qui tuo corpori totaliter nos incorporari voluisti, ut tecum unum cor et unum animum haberemus inseparabiliter colligatum*. (7) Christianus, qui ex sua parte Christi propo-

(1) Tert. L. adv. Valent. 37. — (2) Lib. de Corp. et Sang. Dom. c. — (3) Tertull. Lib. adv. Prax. 22. — (4) Opusc. de Sacram. c. 5. — (5) Alger. lib. 3. de Sacram. 3. — (6) D. Chrysost. Hom. 61. ad Pop. — (7) D. Chrysost. ibid. — (8) Cathec. 4. — (9) Lib. 4. in Joan. 15. — (10) Lib. 8. de Trinit.

(1) Tert. lib. de Car Chr. 20. — (2) Pasch. lib. 5. de Sacram. 17. — (3) Gibert. in 2. Corinth. — (4) Tert. lib. adv. Prax. 22. — (5) Tert. lib. adv. Prax. 21. — D. Hil. lib. 8. de Trin. — (6) Greg. Nyss. — (7) Laur. Just. lib. de Incend. Div. Amor.

situm adimplere desiderat, omnia debet tentare ut illam unionem indissolubilem reddat, dicens cum Apostolo : *Quis nos separabit a charitate Christi ? tribulatio an angustia ? an fames ? an nuditas ? an periculum ? an gladius ?* (1) Nihil horum poterit separare a Christo. *Certus sum quod neque mors, neque vita, neque Angeli, neque Principatus, neque Virtutes, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare a charitate Dei.* Christianus Christi amans fatur adhuc cum Sponsa : *Inveni quem diligit anima mea, tenui eum, nec dimittam* (2) : quantumvis fortuna me adversis exagitet et prospera polliceatur ; etsi mundus sua mihi offerat bona, et minetur mala, licet tyranni erga corpus meum omnem suam exerceant inhumanitatem, et dæmones cunctam inferni insumant malitiam, non dimittam dilectum, sed illi inseparabiliter adhærebo. Dominus probe ostentat quantum velit ut hæc unio sit indissolubilis, erudiens nos quotidianum postulare panem. Ut autem animadvertit Tertullianus, *petendo panem quotidianum, perpetuitatem postulamus in Christo, et individuitatem in corpore ejus.* (3) Hac vero individuitate quam habemus cum Christo in Eucharistia, individuitatem imitamur quam Filius habet cum Patre æterno in Trinitate.

3. Dei Filius eamdem habet cum Patre essentiam *per individuitatem* (4), ut fatur Tertullianus, quia natura divina singularis et individua in Patre et Filio reperitur. Gloriatur Paulus Christum vivere in ipso, quasi sint una et eadem persona : *Vivo ego, jam non ego, vivit vero in me Christus.* (5) Grandis equidem Pauli favor, sed non minor eorum gratia qui digne Eucharistiam sumunt: *Ergo et nos processum habemus vitæ hujus sicut habuit et Paulus.* Christianus qui susceptit Christum in sacramento et in gratia existit, potest dicere: *In me vivit panis ille vivus, vivit sapientia, vivit gratia.* (6) Multum sane est, et utinam dicere valeamus. Sed hoc non sufficit ad explanandam individuitatem quam habemus cum Christo per sacramentum ; hanc melius expendit D. Anselmus dicens : *Oculi tui, oculi Christi sunt ; aures tuæ, aures Christi sunt ; os tuum, os Christi est.* (7) Inde duo sunt colligenda : unum, membra corporis Christi non esse insumenda ad usum qui Christum dedeceat ; caput videlicet ad superbiam ; oculi ad impudicos aspectus ; aures ad audiendos detractionis vel impudicitiæ sermones ; lingua ad juramenta et blasphemias, et sic de cæteris. Secundum, insumenda Christi membra ad usum qui eum deceat : caput concipere debet cogitationes, os proferre sermones, manus facere operationes Christo conformes. *Serva igitur corpus et membra ea dignitate qua decet, ne si ea injuriose tractaveris, quanto potiori præmio coronareris si ea digne tractasses, tanto majori subjiciaris supplicio, si eis indigne abusus fueris.* (1) Magno præmio digni sunt qui corpore Christi utuntur *digne Deo* (2) ; sed gravi puniendi sunt supplicio qui eo abutuntur, suntque rei injustitiæ et iniquitatis, sævitiæ et crudelitatis, profanationis et impietatis.

Injustitiæ, abutentes corpore Christi. Et hæc iniquitas tanto est major quod probe sciunt corpus esse Christi ad quem pertinet, et ratione incarnationis, et ratione Eucharistiæ : *An nescitis quia corpora vestra membra sunt Christi ?* (3) Et tamen contra fidei notitiam : *Male vivendo tollunt Christi membra, et faciunt membra diaboli* (4), in quo duplicem committunt injustitiam : Doctor Angelicus (5) binum distinguit mysticum corpus : unum Christi, alterum diaboli ; illud cunctos comprehendit justos, qui vinculis gratiæ et charitatis Christo velut capiti conjuncti sunt; istud complectitur peccatores qui suis sceleribus conjuncti sunt diabolo tanquam capiti. Incrementum corporis Christi est diminutio corporis diaboli, et econtra augmentum corporis diaboli est diminutio corporis Christi. Christus ut suum augeret corpus mysticum, dat hominibus corpus suum naturale in sacramento, in quo per dignam communionem illi uniuntur justi. Diabolus ut mysticum suum incrementet corpus, rumpit vincula gratiæ et charitatis quibus homines Christo uniuntur, eosque a divino illo capite separat. Scelerosi Christiani diaboli corpus Christi corpori præferunt, a quo se separant ut sese diabolo conjungant. *Sic diminuunt corpus Christi : quod enim diabolo in animabus accrescit, Christo decrescit.* (6)

Potestne concipi major injustitia, cui addunt sævitiam et inhumanitatem, corpus a semetipso separantes et crudeli anatomia partes strictiori nexu unitas dividentes. Quanta sit hæc crudelitas belle declarat Tertul-

(1) Rom. 8. — (2) Cant. 3. — (3) Tert. l. de Orat. 6. — (4) Tert. lib. adv. Prax. 22. — (5) Gal. 2. — (6) D. Ambr. apud Lippom. in Caten. — (7) Lib. 1. Medit. 5.

(1) D. Anselm. — (2) 1. Thess. 2. — (3) 1. Cor. 5. — (4) D. Thom. — (5) Opusc. 58. cap. 14. — (6) D. Thom.

lianus : *Quid avellitur nisi quod inhæret? quod infixum, innexum est ei a quo ut auferatur, avellitur?* (1) Una res ab alia nequit divelli nisi rumpatur unio qua ad invicem conjuguntur, et quo major est unio, eo violentior est separatio. *Cum quid extraneum extraneo adglutinatur, ita concarnatur et convisceratur cum eo cui adglutinatur, ut cum avellitur, rapiat secum aliquid ex corpore a quo avellitur quasi sequelam quamdam abruptæ unitatis.* (2) At quando ejusmodi fit concarnatio et convisceratio per unionem cibi et comedentis, ex utraque resultat per conversionem una et eadem substantia. Tyranni, quantumvis crudeles, nunquam potuerunt dividere hominem a semetipso, neque separare alimentum a corpore in quod jam per nutritionem fuerat immutatum. Valuerunt quidem avellere oculos a capite, mamillas a pectore, cor ab stomacho, a digitis ungulas; et scelerosi Christiani, ipsis tyrannis crudeliores, separant Christum a semetipsis, rumpentes nexus gratiæ et sanctitatis qui eos uniebant; sæva et barbara crudelitate, dividunt oculos ab oculis Christi, aures ab auribus, carnem a carne, cor a corde, et tantæ inhumanitati, impietatem et profanationem annectunt.

Species panis et vini sunt sacræ, et sacramentales nuncupantur propter unionem corporis Christi, cum quo idem constituunt sacramentum; ratione hujus unionis venerationi sunt, neque ullus eas audet attingere nisi sacerdos, cujus ad hoc munus obeundum consecratæ sunt manus : si quis laicus eas auderet attingere, impius et profanator haberetur. Christiani sunt in baptismate abluti, et altaris mysterio consecrati. *Baptismate diluimur, et postea mysterio dedicamur.* (3) Adeo stricte Christo unimur, et, ut fatur Algerus, *ita consacramentales sumus Christo, ut dicamur panis dominicus.* Consecratio carnis nostræ efficit eam veneratione dignam : *Venerare eam honore quo Dominus ipsam honoravit : nec ad peccati usum ipsam deducas.* (4) Peccator tamen carnem consecratam inhonorat, et carnem cum Christo consacramentalem profanat. Noli, Christiane, tantam committere impietatem : *Memento cujus capitis et cujus corporis sis membrum.* (5) Noli adeo sanctam dividere unionem, sed eam indissolubilem diligenter serva; sic æmulaberis unitatem et circuminsessionem quam habet Filius cum Patre in Trinitate.

(1) Tert. lib. de Car. Chr. 20. — (2) Tert. ibid. — (3) D. Chrysost. tom. 5. Hom. ad Neoph. — (4) Chrysost. Hom. 21. ad Pop. (5) S. Leo. Serm. 1. de Nat. Dom.

III. PARS. *Apud Deum erat Sermo, unigenitus scilicet Filius in sinu Patris* (1); scilicet per circuminsessionem, qua personæ sanctissimæ Trinitatis sibi mutuo inexistunt : *Per hanc totus Pater in Filio et Spiritu Sancto est; totus Filius in Patre et Spiritu Sancto est; totus quoque Spiritus Sanctus, in Patre et Filio; nullus horum extra quemlibet ipsorum est.* (2) Circuminsessio autem qua Pater est in Filo et Filius in Patre, est 1. Mutua; 2. Accensa; 3. Fecunda.

1. *Ego in Patre et Pater in me est.* (3) Inter eos qui ad sacram accedunt synaxim, alii sunt criminosi, alii justi. 1. Illi sumunt quidem Eucharistiam sacramentaliter, quia recipiunt sacramentum, sed non spiritualiter, quia non recipiunt augmentum gratiæ quæ est effectus sacramenti; et licet Christus sit in eorum stomacho quandiu durant species sacramentales, non habitat tamen in eorum corde. *Nec ullo modo se absentat divina majestas mysteriis, quamvis ab indignis se sumi sacramenta permittant; non possunt tamen spiritus esse participes, quorum indignitas tanta sanctitudini contradicit.* (4) Isti vero Eucharistiam sumunt sacramentaliter et spiritualiter, quia recipiunt et sacramentum et effectum sacramenti. 2. Illi non habent mutuam cum Salvatore inexistentiam; nam neque manent in Christo a quo suis sceleribus separati sunt, neque Christus manet in eis; nam statim ac species consecratæ consumptæ sunt, *non vult Dominus manere in sentina diaboli.* (5) Illi manent in Christo et Christus manet in eis. *Qui manducat meam carnem et bibit meum sanguinem, in me manet et ego in eo.* (6) At quomodo manet justus in Christo? *Tanquam membrum in capite.* (7) At quomodo Christus manet in justo? *Sicut dominus in hospitio, sacerdos in templo, sponsus in thalamo.* (8)

Inde conciliantur Patres qui circa Judæ communionem sibi adversari videntur. Nam nonnulli negant sumpsisse corpus et sanguinem Domini, alii econtra recepisse asseverant. (9) Verum *ne tanti Patres in quibus erat unus spiritus non dissentionis, sed pacis, a se dissentire videantur, respondetur accepisse quidem sacramentaliter, sed non spiritualiter.* Tantum abest ut Judas gratiam receperit; quinimo *post buccellam introivit*

(1) Tert. lib. adv. Prax. 15. — (2) Fulgent. l. de Fide ad Petr. cap. 1. — (3) Tert. l. adv. Prax. 24. — (4) D. Cypr. Serm. de Cœn. Dom. — (5) Hug. Cat. in c. 6. Joan. — (6) Joan. 6. — (7) Hug. Car. — (8) Hilar. in cap. 12. Matth. — (9) D. August. Tract. 26. in c. 13. Joan. — D. Cyr. Alex. lib. 9. in Joan. 10. — Alger. lib. 1. de Sacram. 21.

in eum Satanas. (1) Non quod in illo non fuerit antea diabolus, sed quia per indignam communionem locum ampliorem maligno dedit. *Nonne vides quomodo Judas indigne corpus dominicum sumens locum ampliorem Maligno dedit?* (2) Tam horrendum videtur Abbati sacrilegium, quod illum confert cum proditione qua Judas Dominum suis tradidit inimicis: *Sicut Judas tradidit Dominum membris diaboli, ita iste quantum in ipso est tradidit corpus dominicum in vas diaboli, quod est corpus suum* (3), et ita indigne accedens non imitatur circuminsessionem Filii mutuam et accensam.

2. Dei Filius *se diligi a Patre profitetur*, (4) et vicissim diligit Patrem. Ecce exemplar mutuæ dilectionis Christi et justi in sacramento. Et ut magnitudinem amoris dominici valeamus percipere, audiamus illum ad Eucharistiam teneritudinis sermonibus nos allicientem: *Comedite, amici, et bibite, charissimi* (5) Versio Aquilæ habet *Sodales*. Septuagnta vertunt *Fratres*. D. Ambrosius legit *Patres*. Hebraica lectio scribi *Amores*. Et ita Christi amor in sacramento coadunat in semetipso varios amores dispersos inter homines; et continet amorem amici, charitatem fratris, benevolentiam patris et teneritudinem sponsi. Varios hos amoris gradus ostentat dum nos ad Eucharistiam vocat. Urbanitas, gratitudo et æquitas expostulant, ut adeo ardenti respondeamus amori. Verum quomdo? accedendo ad sacramentum *pede amoriso*. (6) Amor iter nostrum debet dirigereet conducere ad sacram mensam. *Frigida ad Eucharistiam accessio periculosa est.* (7) Vis Christiane, tale vitare periculum et securus accedere ad sacramentum? *Ama amorem illius qui amore tui descendit in substantiam panis, et ibi amorem suum amori tuo copulavit.* (8) Sat non est excessum amoris considerare, de ejus excellentia loqui, adhuc requiritur ut corda nostra amantis Domini amore sint accensa, et fecunda operatione Filii cum Patre circuminsessionem imitemur.

3. *Pater meus usque modo operatur, et ego peror* (9): nam continuo eadem spiratione producit cum Patre Spiritum Sanctum. Æmulanda est hæc divina fecunditas ante et post communionem. *Ante, ut dignus fias accipiendi: postmodum, ne indignus videaris, qui acceperis.* (10) Ante communionem: præparationem perfectissimam paucis docet Eusebius Emissenus. *Cum ad reverendum altare cibo potuque reficiendus accedis, sacrum Dei tui corpus et sanguinem, fide respice, mente contingе, honore mirare, cordis manu suscipe, et maximo haustu interiori assume.* (1) Quinque desiderat actus: nimirum 1. Fidei; 2. Præsentiæ Dei; 3. Adorationis; 4. Ardentis desiderii communionis. 5. Sufflammati amoris Christi in sacramento contenti. Post communionem vero, *oportet eum qui semel communicavit Christo, ardenti animo ad omnem virtutem contendere.* (2) Qui absque prævia et subsequenti fecunditate sumit corpus dominicum, Dei debet metuere judicium. *Non enim terribile tantum judicium habet, qui in carnis ac spiritus inquinamento, ad sancta accedit indigne; sed et otiose et inutiliter edens et bibens, ei qui absque ulla gratiarum actione accedit ad mysterium, judicium habet segnitiei.* (3)

Dei sane judicium timere debent, accedentes et recedentes, qui nullum eliciunt actum virtutis, nec ante neque post communionem, qui absque ulla pietatis dispositione quasi perfunctorie vel celebrant Missam, vel ad mensam accedunt. *Alii venientes ad Ecclesiam, non dignantur, donec res sacra compleatur, sed per alios interrogant, num tempus communionis adsit, tunc præponere canum instar insiliunt, et rapto mystico pane exeunt.* (4)

At quid agunt postquam egressi sunt de ecclesia? Ipsis communionis diebus in omne scelus se diffluunt: *Sanctificata ora cælestibus cibis* (5), vel impietatis, vel blasphemiæ, vel detractionis, vel impudicitiæ verba proferunt. *Videte, Fratres charissimi, si justum est ut eo ore Christianorum ubi corpus Christi ingreditur, luxuriosum canticum, quasi venenum diaboli proferatur.* (6) Neque injustum solum, sed et exitiosum valde censet D. Chrysostomus ad id munus adhibere linguam. *Perniciosum est linguam tali sanguine purpuratam ad convitia et contumelias et scurrilitates transferre.* (7) Accepto cœlesti et divino alimento, post epulas et dapes anhelant. *Mensa regia frueris, et mensa spirituali, et rursus luto contaminas et fœtore rursum imples.* (8) Et ut semel dicam, sunt depravati moribus, turbulenti passionibus, immundi affectibus et obstinati in suis sceleribus. Avare, *ubi est frater tuus? non incongrue dicitur ci qui*

(1) Joan. 13. — (2) Anast. Sinait. (3) Dist. 3. Tit. 1. cap. 6. — (4) Tert. lib. adv. Prax. 22. — (5) Cant. 5. — (6) Hug. Card. — (7) D. Chrysost. Hom. 24. in 1. Cor. — (8) D. August. lib. de Catech. Rud. — (9) Tert. adv. Prax. 21. — (10) C. Chrysost. Hom. 27. in 1. Cor.

(1) Hom. 5. de Pasch. — (2) D. Cyr. Alex. lib. 2. Glaphi. — (3) D. Basil. lib. 3. de Bapt. 3. — (4) Anast. Sinait. de Sacr. Synax. — (5) D. Cypr. Serm. 5. de Lapsis. — (6) D. August. Serm. 215. de Temp. — (7) Hom. 21. ad Pop. — (8) D. Chrysost. Hom. 61. ad Pop.

sumpto Christi corpore, redit continuo ad sordes pristinas et seculi vanitates. (1) Ubi est frater tuus, impudice, qui venereas captas voluptates ; superbe, vanitate tumens, quare post bona terrena inhias ? Imitandam vobis propono primorum Christianorum pietatem, qui in conviviis etiam communibus erant fecundi in bono; ante convivium, tempore convivii, et post convivium, ut inde inferatis quales erant in convivio dominico. *Nihil vilitatis, nihil immodestiæ admittit ; non prius discumbitur quam oratio ad Deum prægustetur : ita fabulantur ut qui sciant Deum audire : æque oratio convivium dirimit : inde disceditur ad eamdem curam modestiæ et pudicitiæ.* (2) Christiane, sive accedens sive discedens a sacramento, sis studiosus virtutis et christianæ sis observator disciplinæ.

CONCIO SEXTA.

Hic *interim acceptum a Patre munus effudit Spiritum Sanctum.* (3) Ratio doni ita Spiritui Sancto competit ut nullo modo possit convenire Filio in Trinitate, sicut nec natum esse proprie competere potest Spiritui Sancto. *Natum esse, est Filium a Patre esse, sicut Spiritui Sancto donum Dei esse, et a Patre et Filio procedere.* (4) Verum ratio doni, quæ est Spiritus Sancti propria, et nequit competere Filio in Trinitate, ei mirum in modum convenit in Eucharistiæ sacramento, in quo *Filius datus est nobis* (5), adeo perfecte ut æmuletur rationem doni quæ ad Spiritum Sanctum pertinet in Trinitate. 1. Spiritus Sanctus in Trinitate est donum divinæ et internæ liberalitatis; Filius in Eucharistia est donum externæ liberalitatis ; 2. Spiritus in Trinitate internam Dei liberalitatem exhaurit ; Filius in Eucharistia externam liberalitatem exhaurit. 3. Spiritus Sanctus in Trinitate est donum amoris quod Pater dat Filio et Filius Patri ; Filius in Eucharistia est donum quod Deus dat ex charitate hominibus, et quod homines Deo dare debet ex gratitudine.

I. PARS. *Quædam sunt divinæ liberalitatis, quædam nostræ operationis.* (6) Quando Deus remunerat bona opera, mercedem meritis contemperat et justitiam distributivam exacte servat. Inde procedit inæqualitas felicitatis, quæ Sanctorum meritis commensuratur : at dum Deus gratuite et liberaliter aliquid dat, non attendit ad nostra merita, sed ad suam magnitudiuem, ut patet in Eucharistia, quæ est donum divinæ liberalitatis. *Panem de cœlis dedit quem nullis meritis dedit.* (1) Gratuitam hanc Dei liberalitatem vaticinatus Regius Propheta præ admiratione clamat : *Secundum altitudinem tuam multiplicasti filios hominum.* (2) Hebræa lectio habet : *Secundum altitudinem tuam epulatic filiis hominum.* Ly autem *multiplicasti* (3) non denotat multitudinis incrementum, sed magnitudinis et dilectionis perfectionem, quæ completur in Eucharistia quam Deus dat 1. Liberaliter hominibus ; 2. Hominibus non desiderantibus neque petentibus ; 3. Hominibus indignis et non merentibus.

1. Anima naturaliter Deum agnoscit bonum et beneficum : quare illam Tertullianus alloquitur : *Deus bonus, Deus benefacit, tua vox est.* (4) Quod si ex Cassiodoro *beneficialem principem liquet* (5), quia liberalitas est proprius regum character, et magna et nobilis munificentia quæ animi non redoleat vilitatem, etenim *clementia principis non habet legem* (6), quanto major Dei liberalitas, qui infinite reges tum in magnitudine, tum in munificentia superat ? Multis beneficiis Deus suam demonstravit liberalitatem, cunctas nobis largitus est creaturas ; corporeas nostro subjecit imperio, spirituales nostro ministerio destinavit, et post tot et tanta amoris et liberalitatis monumenta Eucharistiam instituit, in qua nobis dat Deum, ut tali dono liberalitatem divinæ, magnitudini congruentem ostendat. *Sicut magnus es tu, ita magna donalia tua.* (7) Annon omni stupore dignum, postquam Deus semetipsum dedit in peregrinationis nostræ socium, indigentiæ servum, ægritudinis medicum, redemptionis pretium, post tot beneficia Eucharistiam instituit, ut ejus munificentia magis splendeat : *Quia solummodo ibi magnificus Dominus noster* (8), et, ut expendit Hugo Cardinalis, *magnificus secundum magnificentiam*, perveniens ad ultimum magnificentiæ et munificentiæ terminum, donas Deum liberaliter hominibus, et hominibus neque desiderantibus, neque postulantibus.

2. Divinæ liberalitatis benevolentiam *possunt impetrare qui eam sciunt petere.* (9) Homines neque postulabant, neque sciebant petere Eucharistiæ mysterium, quod largitur ex sua liberalitate Deus non desiderantibus neque postulantibus. Plinius, Trajani

(1) Stephan. Cant. apud. Timan. in c. 5. Gen. — (2) Tert. Apol. 39. — (3) Tert. lib. adv. Prax. 30. — (4) D. Aug. l. 4. de Trinit. 20. — (5) Esa. 9. — (6) Tert. l. 1. ad Uxor. 8.

(1) D. Aug. in Ps. 100. — (2) Ps. 11. — (3) D. Aug. — (4) Tert. l. 2. de Test. An. — (5) Lib. 2. Va. Ep. 30. — (6) Cassiod. — (7) D. August. Solil. 22. — (8) Isa 33. — (9) Tert. Apol. 29.

encomiastes, tantum imperatorem sic commendat : *Civibus tu alimenta daturus, hoc maxime præstitisti ne rogarent.* In hoc maxime fulget munificentia largitatis, largiri dona indigenti, nec postulanti. *Perfecta misericordia est, ut ante occurrat esurienti cibus, quam roget mendicus* (1) : Ecce tibi, Christiane, aliquod divinæ liberalitatis specimen. Etenim *Deus extendit super spes nostras munera sua ; et quod rarissimum est, dona illius etiam tua vota vicerunt.* (2) Plures justi in lege tum naturali, tum Mosaica, postularunt a Deo, vel fortunæ bona, vel numerosam familiam, vel corporis sanitatem, vel animi sanctitatem ; at nullus unquam postulavit ut se in cibum et potum daret, nemo tale desideravit donum : quapropter divina liberalitas magis emicat in sacramento quam in Incarnationis mysterio. In humanatione Verbi, *pretiosa sunt quæ commendant Patris charitatem* (3) ; attamen æternus Pater Filium non dedit nisi postquam homines illum postulaverunt et ardenter desideraverunt ; ideo *desideratus cunctis nationibus* (4) nuncupatur. At quis postulavit Eucharistiam ? quis eam desideravit ? quis eam in mente habuit ? *Fuit istud sacramentum, inopinabilis liberalitas et insperata charitas* (5), ut belle animadvertit Eusebius Emissenus, qui ob hanc rationem Deum sic alloquitur : *Alia beneficia fecisti desiderari, et præcipue incarnationem : at institutionem venerandi mysterii corporis et sanguinis tui, omnino gratuite voluisti fieri, absque sumptu desiderii cunctarum gentium* : et munificentia tua eo est perfectior quo das divinum illud mysterium hominibus indignis et non merentibus.

3. Magna profecto Dei liberalitas, *qui rorem lucis hujus super justos et injustos æqualiter spargit ; qui temporum officia, elementorum servitia, totius genituræ tributa dignis simul et indignis patitur simul occurrere.* (6) Sed longe major Dei munificentia, qui Eucharistiam patitur occurrere hominibus indignis et non merentibus. *Ex congruo meruerunt Sancti Patres Incarnationem, desiderando et petendo : congruum enim erat ut eos exaudiret qui ei obediebant.* (7) At tantum abest ut homines in lege gratiæ existentes meruerint Eucharistiam, quin immo plerique suis sceleribus demeruerunt. *Multum quidem meruit de nobis, qui et immeritis dedit seipsum nobis.* (8) Multum quidem fuisset quod Deus justis duntaxat largiretur sacramentum, sed absque ulla comparatione majus quod a sacra mensa non arceat criminosos et indignos. Prævidebat Deus contumelias quas passura erat Eucharistia ab indevotione fidelium, irreverentia impiorum, blasphemia hæreticorum. Quod Deus dimittat peccata, convertat peccatores, largiatur gratiam, promittat gloriam, hæc omnia Dei liberalitatem prædicant ; sed quod Eucharistiam instituat post præscientiam indignitatum quas pati debet, incomprehensibilis liberalitatis et charitatis est monumentum. Tantam bonitatem cum stupore contemplatur Doctor Angelicus : *O copiosa bonitas, et benignitas, et liberalitas nobilitatis Dei, quæ inimicis et multum contra eum peccantibus, corpus suum sumere permittit !* Sed si scelerosi Christiani adversus Deum adeo beneficum suam demonstrant ingratitudinem et malitiam, erga eos suum Deus ostentat amorem largiendo donum quod externam exhaurit liberalitatem.

II. PARS. Munificus est Deus erga homines, *cum illis aliquid liberalitatis aut privilegii confert.* (1) At quantum est liberalis in Eucharistia, in qua Dei Filius externam exhaurit liberalitatem totumque confert quod 1. A Matre in tempore habuit ; 2. A Patre ab æterno accepit ; 3. In vita et passione meruit.

1. Belle Tertullianus prædicat Christum *ex stirpe Jesse deputatum, per Mariam scilicet, et inde censendum* (2) : quia a sola Matre generatus omnem humanam perfectionem a Matre accepit. *Unde patet quod Dominus Jesus Christus, qui sine Matre fuit in cœlis, et absque Patre in terris, totam a Virgine humanitatem recepit, atque dignitatem quæ ad humanitatem sequitur.* (3) Christus autem nobis donat in sacramento totam humanitatem quam a Matre recepit. Licet enim in Eucharistiæ institutione loquatur duntaxat de corpore et sanguine, quia corpus et sanguis tantum directe et ex viverborum adducuntur sub speciebus panis et vini : quia tamen corpus est vivens, concomitanter adest anima, quæ corpus informat, et consequenter tota humanitas ex corpore et anima composita. Quod innuit Tertullianus dicens : *Corpus ejus in pane censetur.* (4) Alludit ad censorem Romanum, cujus officium erat æstimare bonum cujuslibet civis, ita ut esset perfecta æqualitas inter bo-

(1) D. August. lib. 57. Hom. hom. 29. — (2) Salv. l. 4. ad Eccl. 5. — (5) D. Hilar. l. 6. Trinit. — (4) Aggæi. 2. — (5) Lib. 7. c. 11. — (6) Tert. lib. de Pat. 2. — (7) D. Thom. 3. p. qu. 2. art. 11. — (8) D. Bern.

(1) Tert. Apol. 29. — (2) Lib. ad Judæ. 9. — (3) D. Bernardin. tom. 3. Serm. de S. Joseph. — (4) Tert. Lib. de Orat. 6.

num civis et æstimationem magistratus. Eodem modo Christus donans corpus suum sub specie panis, totam largitur humanitatem: *Corpus ejus in pane censetur*, quod nobis dat testamento, proprio sanguine sigillato, *sic et in calicis mentione testamentum constituens sanguine suo obsignatum, substantiam corporis confirmavit.* (1) Reges suis successoribus relinquunt diademata, uxorati conjugibus largiuntur fortunæ bona, parentes filiis dant patrimonium: at nullus unquam corpus suum testamento donavit, solus Christus hæc exsequitur testamento suo sanguine subscripto, donans et quod habet in tempore a Matre, et quod ab æterno accepita Patre.

2. Hominem nuncupat Deus *liberalitatis suæ hæredem* (2), quia ei suo testamento *Redemptor totum quod ipse est et habet in summo, dedit.* (3) Omnes substantiæ quæ sunt in mundo, reducendæ sunt ad substantias materiales, spirituales et divinas; Christus autem in sacramento trinum illum substantiarum ordinem nobis donat. Substantiam materialem, donando corpus et sanguinem; substantiam spiritualem, donando animam; substantiam divinam, donando divinitatem quam ab æterno accepit a Patre. Dilectus Discipulus paterni amoris præstantiam colligit ex dono omnium rerum quas dedit Filio. *Pater diligit filium et omnia tradidit in manu ejus.* (4) Evangelista autem intelligendus est de Christo, non ut Deo, sed ut homine: inquantum Deus omnia quidem ab æterno acepit a Patre, non via voluntatis et amoris, sed via intellectus et cognitionis; quia est terminus, non voluntatis, sed intellectus, seu potius memoriæ fecundæ: in quantum hocmo omnia in tempore accepit a Patre via dilectionis, et donationis: illa dilectionis paternæ ostentat perfectionem. *Pater diligit Filium et omnia tradidit in manu ejus. Utique a primordio diligit, et a primordio tradidit.* (5) At Christus dat nobis in Eucharistia quod accepit a Patre ab æterno per modum intellectus et cognitionis, et in tempore, per modum voluntatis et dilectionis. *Ante autem solemnitatem Paschæ, sciens Jesus omnia sibi tradita a Patre esse, et se ex Deo exisse* (6), cum dilexisset suos, in finem dilexit eos instituendo Eucharistiam, in qua largitur hominibus et divinitatem quam accepit a Patre in æterna generatione, et gratiam et sanctitatem quam ab illo accepit in tempore. Sunt quædam donationes in quibus donans bona dat, sed non semetipsum: nonnullæ in quibus datur persona, sed non fortunæ bonum; sic Sanctus Paulinus semetipsum dedit cuidam matri, ut sua captivitate filii libertatem compararet: aliæ in quibus datur natura, sed non persona: sic æternus Pater dat Filio suam naturam, sed non suam paternitatem: at Dei Filius dat nobis in sacramento divinitatem, personam, et adhuc quod in vita et in morte meruit.

3. *Christiani nominis pondus et fructus mors Christi.* (1) Christus meruit quandiu fuit viator, sed potissimum passionis tempore: at in Eucharistia, nobis sua merita largitur. Quædam liberalitatis divinæ dona sunt communia tribus personis, ut fortunæ bona, naturæ beneficia, gratiæ auxilia, gloriæ dona; at Eucharistia est liberalitas propria Christi, in qua nobis dat quod sibi est peculiare, nec est commune aliis personis; scilicet corpus, sanguinem, animam, personam: et quasi hæc non sufficiant ad suam exhauriendam munificentiam, dat adhuc quod suis operationibus et doloribus meruit. *Ecclesiam Christus de salario paternæ majestatis adamavit.* (2) Toto tempore quo conversatus est Christus cum hominibus, Patris procuravit honorem, ei fuit obsequentissimus, cultui ejus addictissimus: quare Mariæ et Josepho de ejus absentia querulis respondit Salvator: *Nesciebatis quia in his quæ Patris mei sunt, oportet me esse?* (3) Quod si servus fidelis salarium meretur a domino, nonne salarium a Patre meruit Christus? et si quælibet actio Christi est infiniti valoris meriti, ob infinitam dignitatem Verbi divini, quale erit meritum cunctarum actionum quas operatus est Salvator triginta tribus annis, et cruciatorum quos in cursu passionis toleravit? Profecto *non est finis thesaurum ejus* (4): et tamen Dominus tot et tam pretiosa nobis largitur in sacramento. *Dicendo Eucharistiam, omnem benignitatem, Dei thesaurorum aperio, et magna illius munera commemoro.* (5) Quanto majora sunt dona, tanto majorem exspostulant gratiarum actionem, et ut ea digne valeamus recognoscere, debemus idipsum reddere Deo ex gratitudine, quod ipse nobis ex liberalitate largitur.

III. PARS. *Ad prandium vel ad cœnam vocari jubet, qui scilicet humanitatis istius vicem rependere non possunt* (6), et hoc duplici de causa: tum ut ostendat curandos esse egenos et pauperes: unde per Esaiam sic

1) Tert. lib. 4. adv. Marc. 40. — (2) Tert. lib. de Res. 9. — (3) D. Thom. Opusc. de Beatit. — (4) Tert. lib. adv. Prax. 16. — (5) Tert. lib. adv. Prax. 16. — (6) Tert. i. adv. Prax. 23.

(1) Tert. L. 3. adv. Marc. 8. — (2) Hug. Car. in c. 1. Matth. — (3) Luc. 2. — (4) Esa. 2. — (5) D. Chrysost. Hom. 14. in 1. Cor. — (6) Tert. L. 4. adv. Marc. 31.

fatur: *Confringe panem tuum esurienti; et mendico et qui sine tecto sunt, induc in domum tuam.* Tum ut redarguat captantes ab egenis munera et retributiones. *Cui non placent amantes munera, sectantes retributiones?* Ob hæc tamen verba dispensare se non debent Christiani a debita gratitudine quam merito expostulat Christus: *Facile de eo debuit impetrare, quem quotidie pascit.* (1) At quomodo grati erimus erga Christum pro ineffabili Eucharistiæ dono? Uno ex his tribus, modis: 1. Christus dedit nobis bona sua, demus ei mala nostra; 2. Christus dedit nobis omnia bona sua, demus ei omnia bona nostra; 3. Christus semetipsum dedit nobis ex amore, demus Christum Christo ex gratitudine.

1. *Populum sibi congregavit Deus, et multis bonitatis suæ largitionibus fovit, et ingratissimum totiens expertus, ad pœnitentiam semper hortatus est.* (2) Liberalitatibus suis nos ad pœnitentiam vocat Deus duplici potissimum ratione: ut a peccatis mundemur, et peccatis mundati, Deo serviamus, largitionumque ejus gratitudinem referamus. Nam, ut addit Tertullianus, *quod homini profecit, Deo servit.* Ut ergo simus grati ob *donativum Christi* (3), quod nobis largitur in Eucharistia, pœnitentiam agamus, et ut digne possimus accipere sua bona, offeramus ei mala nostra; Christus in Incarnatione *suscepit mala nostra ut nobis tribueret bona sua* (4): et nos econverso per pœnitentiam tribuamus ei mala nostra, ut in Eucharistia valeamus recipere bona illius. Jacob nihil aliud exspostulavit a Laban pro laborum suorum salario, nisi oves vel capras maculosas: *Quodcunque maculosum fuerit, tam in ovibus quam in capris, erit merces mea.* (5) En specimen gratitudinis quam a nobis expostulat Christus. Exoptat ut superbi suam ei offerant vanitatem, lascivi fæditatem, avari cupiditatem, gulosi ingluviem, detractores linguæ venenum, et post immolata per veram pœnitentiam vitia, contrarias ei adhuc offerant virtutes: *Toties tibi vitiorum artes moriuntur, quoties a te Deo viscera fuerint immolata virtutum.* (6) Et quoniam Christus dat nobis in sacramento cuncta sua bona, demus ei cuncta bona nostra.

2. *Meliorum donativorum sectatores simus.* (7) Erimus autem si Christo cuncta bona nostra donemus. *Quantum dedit nobis Deus ut ipsius essemus, et ipse sit noster.* (8) Semetipsum dat nobis, ut ipsi nosmetipsos donemus: cuncta sua nobis largitur bona, ut cuncta nostra ei offeramus, quo nihil justitius. *Ne sit manus tua ad accipiendum porrecta, ad erogandum contracta* (1): multum accipis? multum da; totum accipis? totum da; nam *qui totum dat, totum petit, vel acommodat sibi.* (2) Quatuor nobis dat Deus in sacramento: nimirum divinitatem, animam, corpus, merita: quatuor a nobis ex postulat, scilicet animam, corpus, fortunæ bona et opera virtutis. Vult animam nostram pro dono suæ divinitatis; corpus nostrum pro dono animæ suæ; bona fortunæ pro dono corporis sui; virtutes nostras in gratitudinem meritorum suorum. Ineamus ejusmodi amoris commercium; adimpleamus gratitudine quod Christus inchoavit liberalitate, tandem demus Christum Christo, ut suam digne valeamus compensare munificentiam.

3. *Deus solus docere potuit, ut se vellet orari* (3), et Christus solus docere valuit perfectum gratitudinis modum. Christus in corporatione *ex nobis accepit quod offeret pro nobis, ut nos ex nostris redimeret.* (4) Accipiamus ab illo Eucharistiam, ut ex suis, collata nobis beneficia recognoscamus: nihil enim dignius possumus offerre in gratitudinis monumentum. *Quid melius et corpore et sanguine Christi?* (5) Sacramentum autem corporis et sanguinis sui non instituit Salvator, nisi post gratias æterno Patri redditas, erudiens Christianum, *ut quod ab sponso gratis accepit, id aliquando rependat eidem.* (6) Christus dando semetipsum in Eucharistia nobis suppeditat modum tantam recognoscendi munificentiam, offerendo illi cœleste illud quod nobis largitur mysterium. *Dominus Jesus Christus Eucharistiam offerri hortatur, quæ magnitudine sua omne beneficium operuit.* (7) Hanc gratitudinem ominatus Regius Vates ait: *Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi? Calicem salutaris accipiam* (8); seu, ut legit D. Hieronymus, *calicem Jesu accipiam*: non quem potavit in cruce, sed quo nos potat in sacramento; nam, ut expendit Hugo Carensis, per calicem salutaris, seu Domini, *Eucharistiam intelligit;* et si agnoscimus *censum nominis* (9), quomodo dignius possumus recognoscere Christi liberalitatem, quam digne sumendo Eucharistiam, *quia*

(1) Tert. lib. de Idol. 11. — (2) Tert. lib. de Pœn. 2. — (3) Tert. lib. de Cor. Mil. 1. — (4) Euseb. Emiss. Hom. 6. de Pasch. — (5) Gen. 30. — (6) Chrysol. Serm. 108. — (7) Tert. lib. 1. ad Ux. 3. — (8) D. Aug

(1) D. Ambr. Serm. 8. de Manu arida. — (2) D. Bern. Sen. tom. 2. Serm. 1. art. 1. cap. 3. — (3) Tert. lib. de Orat. 9. — (4) D. Ambr. — (5) D. Isid. lib. 6. Etymol. 19. — (6) Phil. Carpat. in cap. 1. Cant. — (7) Clem. Rom. lib. Just. 37. — (8) Psal. 115. — (9) Tert. Apol. 22.

Eucharistiam gratiarum actio nuncupatur? (1) Sic enim, ut fatur D. Hieronymus, erit quasi æquus reditus, et justi æqualitas inter retributionem et largitionem. *Hæc est sola digna retributio cum sanguis sanguine compensatur.* (2) Eucharistiæ donum non nisi Eucharistia potest compensari, quia donum infinitum retributionem exposcit infinitam ut sibi perfecte respondeat: *Super his etiam communicationem corporis et sanguinis sui, clementissimus Redemptor indulsit: quatenus pietas Creatoris hinc maxime possit intelligi, cum nos tantis beneficiis, si tamen cum puro corde quæramus, fecisset absolvi.* (3) Delicta et crimina in pœnitentiæ absolvuntur sacramento, beneficia et dona in Eucharistiæ absolvuntur mysterio; ubi benefactor dat modum recognoscendi beneficium: corpus et sanguinem suum largitur, ut offerentes ei quod digne accipiunt, hac oblatione accepta cuncta absolvant beneficia. Eucharistia quasi dividitur inter Deum et homines. Servit etenim ad hominum nutritionem et Dei honorem: ex ea homines utilitatem captant, Deus gloriam; in illa homines suscipiunt beneficia, Deus gratiarum actiones. Est sacramentum quod hominum incrementat gratiam et Dei recognoscit munificentiam; est sacrificium in quo Deus velut hostiam semetipsum largitur hominibus, et homines Deo innocuam illam et cœlestem offerunt victimam. *Quid retribuam tibi, Deus meus, pro te* (4), qui es benefactor et beneficium, donator et donum? Idipsum tibi reddam quod mihi das. Mihi das corpus tuum, tibi offeram corpus tuum; mihi das sanguinem tuum, tibi offeram sanguinem tuum; mihi das animam tuam, tibi offeram animam tuam; mihi das merita tua, tibi offeram merita tua; das mihi divinitatem tuam, offeram tibi divinitatem tuam, et cum dono tuiipsius offeram tibi meipsum, ut sim tuus in tempore et in æternitate.

CONCIO SEPTIMA.

Christus *panis noster est, quia vita Christus et vita panis.* (5) Arbor vitæ quam in paradiso plantaverat Deus (6), figurabat Eucharistiam, quæ est panis vitæ. Ut autem acute animadvertit Caietanus, hebræa lectio habet *lignum vitarum* in plurali, *quia vitas omnes vegetationis, sensationis et rationis conservabat.* Eucharistia est panis vitarum, quia trinam perficit et conservat vitam in iis qui digne eam suscipiunt. Homo in trino potest considerari statu: in statu naturæ, in statu gratiæ, et per respectum ad statum gloriæ. In ordine naturæ, est rationalis; in ordine gratiæ, est justus, et per respectum ad ordinem gloriæ, est candidatus æternitatis. Ut homo, vitam ducit rationalem; ut justus, vitam supernaturalem et divinam; ut candidatus æternitatis, spectat in cœlo vitam immortalem et beatam. Eucharistia est panis vitarum, quia 1. Vitam rationalem perficit; 2. Vitam gratiæ supernaturalem augescit; 3. Ad vitam immortalem et beatam conducit.

I. PARS. *Sumus qui retro luridati delinquentiæ maculis, et nigrati ignorantiæ tenebris.* (1) Nihil adeo rationi adversatur ac peccatum, passio et concupiscentia: peccatum eam excæcat, passio obnubilat et concupiscentia obscurat. Verum nihil ita suffragatur rationi ac Eucharistia, quæ 1. Peccati tenebras dissipat; 2. Concupiscentiæ ardores temperat; 3. Inordinatos passionis motus sedat.

1. Dei Filius potuit sibi unire hypostatice naturam a nostra distinctam; imo et sumendo carnem potuit assumere non ex corrupta Adami massa oriundam. Verum *neque ad propositum Christi faceret evacuantis peccatum carnis, non in ea carne evacuare illud, in qua erat natura peccati, neque ad gloriam. Quid enim magnum, si in carne meliore et alterius, id est, non peccatricis naturæ, nævum peccati redemit?* (2) Medici sagacitate et experientia pollentes, proportionem quamdam servant inter medicinam et morbum. *Christus remediator valetudinum* (3), omniumque medicorum sapientissimus, hanc servavit inter remedium et ægritudinem convenientiam. Caro Adami corrupta humanam toxicarat naturam: Christus velut medicus peritissimus, de sua carne fecit antidotum illius veneni, non secus ac de vipera theriaca conficitur ad sanandum venenosum viperæ morsum. Caro Christi est et victima et medicina: victima, ad expianda nostra delicta, medicina, ad nostros sanandos morbos. Cœlestem illam victimam obtulit in cruce Dominus. *Ipse etiam effectus hostia pro omnibus nobis* (4), divinam illam medicinam sumendam præbet in sacramento.

(1) D. Chrysost. Hom. 26. in c. 8. Matth. — (2) Ep. 12. ad Eust. — (3) Cassiod. de Divin. Lect. cap. 32. — (4) D. Bern. Tract. de dili. Deo. cap. 5. — (5) Tert. lib. de Orat. 6. — (6) Gen. 2.

(1) Tert. lib. 4. adv. Marc. 8. — (2) Tert. lib. de Car. Chr. 13. — (3) Tert. l. 4. adv. Marc. 8. — (4) Tert. lib. adv. Iud. 14.

Antidotum facta est caro, quæ erat venenum ante peccati: quia erat illecebra peccatorum. Audi quomodo antidotum caro; Dei verbum factum est caro, misit manum in cavernam aspidum, venenum evacuavit, peccatum abstulit, id est, de peccato damnavit peccatum. (1) Et hæc est una ratio institutionis Eucharistiæ, ut docet Angelicus Doctor: « Tertia institutionis causa est, cibus hominis, cibus, inquam, medicinalis contra pomi mortiferi corruptionem, quæ tam prava infusa est per primos parentes humano generi, ut esset incurabilis, nisi subvenisset medicina optima, quam posset facere sapientia Dei. » (2) Cibus ab Adamo manducatus ita suo veneno humanam infecit naturam, ut cunctas facultates animæ, et omnes corporis toxicaverit partes: quapropter necessaria erat medicina penetrans has facultates et partes in quibus hærebat venenum. Hujusmodi autem medicina est caro Christi, *simul medicamentum et holocaustum, ad sanandas infirmitates et purgandas iniquitates existens* (3); et quia venenum fuit cibus vetitus, antidotum datur per modum alimenti in sacramento, ubi carnem suam tanquam medicinam maximæ virtutis, manducandam exhibet Christus. « Quia prior carnis nostræ natura corrupta est a peccato, dedit nobis Christus suam impeccabilem similem in nobis carnem, ut eam assumentes, in eam permisceamur, et vivamus citra peccatum, quantum licet. » (4)

Inter remedia alia, sanant morbum, alia præservant a morbo: *Eucharistia medica* (5) duplicem illum præstat effectum: nam est *medicamentum purgans vitia et omnia expellens mala.* (6) Tum quia per se purgat a venialibus, tum quia per accidens tollit mortalia; « ut si quis lethalis obliviosus vel involuntarie ignarus, ad sacram mensam accedat. » Tum quia delet vestigia peccatorum et purgat ab humoribus peccantibus et perversis inclinationibus quæ ex diuturno et sceleroso habitu remanserant: et ut fatur D. Cyprianus, *animos a voluptatum fæce avellit.* (7) Fuso vino e dolio remanet adhuc fex; evacuato per pœnitentiam peccati veneno, remanet adhuc fex quædam peccati; nempe vestigia quædam peccati, propensiones ad malum. Peccator pœnitens recipiens sanctitatem, non confirmatus in gratia, pertimescere debet peccatum: habet circa se mundum ad avaritiam trahentem: intra se carnem ad venereas voluptates allicientem: contra se diabolum de superbia tentantem: *Sicut parturientis cor tuum phantasias patitur, nisi ab Altissimo missa fuisset visitatio.* (1) Ubi Hugo Cardinalis: Phantasias patitur, id est, *a phantasmatibus immutatur, et trahitur in errorem.* (2) Ab omnibus his nos liberat Eucharistiæ remedium. *Hæc benedictio perfecta, omnes morbos depellit, ægrotos curat, collisos redintegrat, et ab omni nos eripit casu.* Nam fastidium mundi ingenerat, carnis petulantiam sedat, diaboli tentationes propulsat, phantasias vitiorum præteritorum fugat. 1. Mundi fastidium ingenerat: *Corpus Christi satiat ad fastidium mundi faciendum.* (3) 2. Carnis petulantiam sedat: *Ex hujus sumptione vitia displicent, diligitur pudicitia.* (4) 3. Tentationes diaboli propulsat: quare S. Gaudentius ad sacram mensam nos invitat, *ut contra venena diaboli, dulcem medicinam sempiterni tutaminis consequamur.* Tandem præteritorum vitiorum memoriam et phantasias fugat: *Parasti in conspectu meo mensam adversus eos qui tribulant nos.* (5) Ubi D. Chrysostomus: *Qui sunt isti qui nos tribulant: suggestiones inimici, exagitationes, cupiditates, delectationes, seculi honores.* Ex D. Cypriano, cuncta concupiscentiæ desideria omnes cupiditatis æstus fugati sunt a domo beatissimæ Virginis: *Tanti habitatoris reverentia concupiscentiarum ludibria abigebat.* Idem Christus qui fuit novem mensibus in utero Virginis, qui a domo Mariæ concupiscentiarum ludibria abigebat, est in pectore communicantis quem a vestigiis delictorum purgat, et ne cadat in peccatum præservat.

Nam, ut docet Tridentinum, *Deus sumi voluit hoc sacramentum tanquam antidotum quo liberamur a culpis quotidianis, et a peccatis mortalibus præservamur.* (6) Non est prætermittendus Innocentius III audacter pronuntians: *Mysterium crucis eripuit nos a potestate peccati; mysterium Eucharistiæ eripuit nos a voluntate peccandi* (7); quia gratias largitur fortes et efficaces, quæ arcent ab intellectu peccandi cogitationes, et tanto igne charitatis voluntatem accendit, ut peccatum abhorreat et soli Deo placere studeat: *Laboras superbia? sume Eucharistiam, id est, Christum ad carnem, imo ad panem humiliatum: et panis sic humilis humilem te faciet.* (8) Eodem modo ratiocinandum est

(1) D. Ambr. in Ps. 37. — (2) Opusc. 58. c. 1. — (3) D. Cyp. Serm. Cœn. Dom. — (4) Theophylact. in 1. Cor. c. 5. — (5) Tert. lib. de Trin. — (6) D. Ign. Epist. ad Ephes. — (7) Serm. de Pass.

(1) Eccli. 34. — (2) D. Cyril. Alex. lib. 4. in Joan. 17. — (3) D. Thom. Opusc. 58. cap. 7. — (4) Greg. l. 1. de Sac. Dom. Pass. — (5) Ps. 22. — (6) Sess. 13. c. 2. — (7) Lib. 4. de Mystica Missa. 44. — (8) D. Cyril. Alex. in c. 6. Joan.

de aliis vitiis quæ ex Christi in Eucharistia contenti sanantur virtutibus.

Verum, si Eucharistia a pravis purgat inclinationibus et a peccatis præservat, cur hac tempestate Christiani depravatis adeo sunt moribus et tam crebro in peccata cadunt? Hoc evenit, non ex defectu medicinæ, sed vel quia non sumitur, vel quia absque dispositione et non bene sumitur. Uti corpus quod nullum sumit remedium, multos humores peccaminosos accumulat, qui morbum inducunt, et persæpe mortem accelerant, sic Christianus non sumens Eucharistiam quæ reliquias peccatorum delet, peccataque venialia tollit, tantam venialium congregat multitudinem, ut insensibiliter ad lethalia disponatur, quæ animæ mortem afferunt : *Qui vulnus habet, medicinam requirit : vulnus adest, quia sub peccato sumus ; medicina est cœleste ac venerabile sacramentum.* (1) Neque graviter ægrotant et moriuntur, quia medicinam non sumunt, sed adhuc quia absque ulla præparatione illam accipiunt. *Miseri qui quotidie corpus Domini tractamus et sumimus et nostris vulneribus non curamur : non Christus infirmantibus, sed fides deest.* (2) Quoties infirmis Christus dabat sanitatem, prærequirebat ab illis fidem, velut dispositionem præviam et necessariam : a Christiano exigit sanctitatem et gratiam, ut eum Eucharistia a vestigiis peccatorum sanet et a morte præservet. Quemadmodum necesse est ut corpus sit vivens ut remedia valeat accipere, mortuo enim nullum præbetur remedium, ita necesse est ut anima vivat vita gratiæ, ut possit sumere cœlestem illam medicinam. Hic deflenda est multorum perversitas, qui medicinam immutant in vulnus, antidotum vertunt in venenum, quos exemplo mulieris fluxu sanguinis laborantis redarguit Chrysologus : *O quam docuit mulier quantum sit corpus Christi, quæ in Christi fimbria tantum esse monstravit. Audiant Christiani, qui quotidie corpus Christi attingunt, quamnam de ipso corpore possunt accipere medicinam, quando mulier rapuit de sola Christi fimbria sanitatem ; sed quod nobis flendum est, mulier de vulnere medicinam tulit, nobis medicina ipsa retorquetur in vulnus.* (3) Recipientes enim Eucharistiam cum conscientia criminosa, sacrilegium perpetrant, scelerum suorum numerum incrementant, morbum adaugent et mortem arcescunt pravo usu bonæ medicinæ, quæ ex se virtutem habet tum sanandi a morbo, tum a morte liberandi, impediendique ne qui eam digne suscipiunt in lethale labantur peccatum ; nam exstinguit ignes, temperat concupiscentiæ æstus, ne destruant gratiam et obtenebrent rationem.

(1) D. Thom. 1. 2. Quæst. 85. art. 3. — (2) D. Aug. Serm. 28. de Verb. Dom. — (3) Chrysol. Serm. 34.

2. Actuale peccatum eodem fere modo producitur ac originale. Tres personæ ad committendum originale consenserunt : dæmon, Eva et Adamus. 1. Dæmon tentavit Evam. *Naturam et diabolus jam infecit, delicti semine illato.* (1) 2. Eva tentata et suasa a diabolo, Adamum ad peccandum induxit. *Statim Eva semine diaboli concepta, non sustinuit sola conventa, sed apud Adam nondum maritum, nondum aures illi debentem, impatiens etiam tacendi est, ac traducem ejus, quod a malo hauserat, fecit.* (2) 3. Adamus Evæ sermonibus illectus delicto assensum præbuit : *Delicta humanæ teneritatis a principe generis Adam auspicata.* (3) Hæc tria ad peccata actualia concurrunt : 1. Dæmon aggreditur concupiscentiam quæ *Eva nostra interior* (4) nuncupatur a D. Augustino, et terrenorum ardore sufflammat, et *quasi præstigiator phantasmata movet.* (5) 2. concupiscentia a dæmone tentata, et inordinato amore accensa, adoritur voluntatem eamque stimulat, ut ei suum præbeat consensum. *Unusquisque tentatur a concupiscentia sua abstractus et illectus.* (6) Tandem 3. Voluntas et dæmonis tentationi et concupiscentiæ persuasioni libere consentit, et *malitiæ fecunditate* (7) parit peccatum. *Si quis tantas affectiones concupiscentiæ non sentit, gratias agat corpori et sanguini Christi.* (8) Eucharistia namque roborat liberum arbitrium ne succumbat tentationi et labatur in peccatum, ingenerans voluntati horrorem eorum quæ sibi a concupiscentia offeruntur amanda. *Qui de sacro calice bibit, ad unum Deum erigens desiderium, ita singulari fame, illo uno appetitu tenetur, ut deinceps omnia peccatorum horreat pocula : et omnis sapor delectamentorum carnalium, sit ei rancidum radensque palatum auctæ mordacitatis acetum.* (9) Neque minus potens est Eucharistia ad dæmonem expellendum quam ad temperandos concupiscentiæ ardores. Tum quia ejus detegit insidias : *Tremuit diabolus quod ipsius commenta nudantur.* (10) Tum quia illum fugat : *Hic mysticus sanguis dæmones arcet, et procul esse sinit* (11),

(1) Tert. lib. 5. adv. Marc. 17. — (2) Tert. lib. de Pat. 3. — (3) Tert. lib. de Pœn. 2. — (4) In Psal. 48. — (5) Steph. Cant. in lib. 1. Machab. — (6) Jacob. 1. — (7) Tert. lib. de Pat. 5. — (8) D. Bern. — (9) D. Cyp. Serm. de Cœn. Dom. — (10) S. Zeno, Serm. de Susan. — (11) D. Chrysost. Hom. Co. ad Pop

fugit diabolus a conspectu sanguinis dominici, quo victus et prostratus fuit. *Terretur adversarius cum Christiani labia videt Christi cruore rubentia, agnoscit enim suæ perditionis indicium, et divinæ victoriæ, qua captivatus est adstrictus, non tolerat instrumentum.* (1)

Idem accidit iis qui digne suscipiunt, quod pueris in fornace, qui 1. *Ceciderunt in medio camino ignis ardentis colligati.* (2) 2. Ministri regis projiciunt continuo in fornacem materias combustibiles. *Et non cessabant qui miserant eos ministri regis succendere fornacem naphta, stupa, pice et malleolis, et effundebatur flamma super fornacem cubitis quadraginta novem.* 3. Pueri nullatenus sunt ab igne læsi, quia Angelus conservavit eos. *Angelus autem Domini descendit cum Azaria et sociis ejus in fornacem, et excussit flammam ignis de fornace, et fecit medium fornacis quasi ventum roris flantem, et non tetigit eos omnino ignis, neque contristavit, nec quidquam molestiæ intulit.* Angelus ille faciem hominis habebat, quia repræsentabat Christum, imo erat ipsemet Christus, ut vult Tertullianus: *Jesus erat visus Babylonio regi in fornace cum martyribus suis, quartus; tanquam filius hominis.* (3) Visus est in carne nondum nata, uti antea apparuerat Abrahæ. *Atquin tunc quoque inter Angelos illos Dominus apparuit Abrahæ, sine nativitate, cum carne.* (4) 1. Concupiscentia est fornax ardens: *Ignis est usque ad perditionem devorans.* (5) 2. Dæmones fornacem accendunt, concupiscentiæ scilicet ardorem injicientes mendacia et terrena bona: idcirco Tertullianus vocitat *mendacium cupiditatis ministrum.* (6) 3. Voluntas in medio ignis non comburitur, quia post dignam communionem, *vox Domini interidentis flammam ignis* (7), fornacis seu concupiscentiæ temperat ardores. *Sedat sævientem legem membrorum* (8); et sicut olim in solitudine, *panis cœlestis in similitudinem pruinæ seu roris apparebat, quia corpus Domini a fervore pravæ concupiscentiæ refrigerat.* (9) Christus digne communicanti duplices largitur gratias; nonnullas supra corpus et appetitum sensitivum applicat, ut minuat quod ad peccatum allicit. *Sitim cupiditatis et peccati exstinguit* (10): alias animæ et voluntati communicat, quibus dat vires, tum ut resistant concupiscentiæ motibus: *Dulci potu refrigerat, ne carnalium cupiditatum æstibus peruramur* (1); tum ut carnis desideria reprimant: *Ab æstu desiccat desideriorum carnalium* (2); deinde voluptatem ab illis purgatam, per charitatem immutat: *Ex hujus sumptione efficitur homo alius, non per naturam, sed per gratiam, mutatus in melius.* (3) Hanc immutationem denotatam vult Paschasius (4) per conversionem quæ fit in sacramento. Ante consecrationem tria sunt: nimirum panis, vinum et aqua. Post consecrationem ex tribus illis rebus nihil remanet: mutatæ namque sunt in corpus et sanguinem Domini. In homine sunt velut tres partes: concupiscibilis, irascibilis et rationalis. Sacramenti autem virtute concupiscibilis et irascibilis mutantur in rationabilem, et homo qui ante, vel concupiscentia, vel passione agitabatur, nihil agit nisi secundum rationis lucem.

3. *Agnosce ex imagine Dei quam habeas et tu et in temetipso rationem, qui es animal rationale, et rationali scilicet artifice factus.* (5) Quia vero per Adæ peccatum ratio hominis suam amisit venustatem, et passionibus obnubilatur; Dei Filius, qui est primordialis ratio, humanatur, et *libens reconditur in præsepio, ut qui sunt pecuini accurrant, et inveniant rationem in præsepio constitutam, ut ex ea retineant dignitatem rationalem* (6), et deperditam recuperent rationis perfectionem. Animadvertit autem Strabus Fuldensis quod *Bethleem domus panis dicitur, quia ibi nasciturus erat panis vivus qui de cœlo descendit, ut irrationales pastos, faciat socios Angelorum.* (7) Et ob hanc causam principes Apostolorum Eucharistiam nuncupat *lac rationale* (8): Ecclesia in canone missæ, *oblationem rationalem per quam a bestiali sensu exuamur* (9), et dignitate hominis induamur. *Christus nascendo originem recreavit, genus generavit, naturam reddidit.* (10) Passio naturam constituit pecuinam, ratio humanam efficit: Christus incarnatur, et in sacramento in cibum datur ut reddat homini amissam passione naturam. Quare præcipit ut postulemus in Oratione Dominica panem rationalem, *quippe qui essentiæ nostræ conveniat* (11): ratio autem, non passio, essentiæ nostræ convenit.

Miratur D. Augustinus quod Deus, qui in lege mosaica prohibuerat sub pœna mortis

(1) Pet. Dam. de Inst. monach. cap. 3. — (2) Dan. 5. (3) Tert. lib. 4. adv Marc. 10. — (4) Tert. lib. de Carn. Christ. 6. — (5) Job. 31 — (6) Tert. L. de Idol. 11. — (7) Ps. 18. — (8) D. Cyr. Alex. L. 4. in Joan. 17. — (9) D. Thom. Opusc. 58 c. 6. — (10) Exod. 16.

(1) Hug. Car. in c. 19. Joan. — (2) D. Paulin. Epist. 36. — (3) Greg. Mag. l. 35. Mor. 3. — (4) Drog. l. 1. de sacram. Dom. Lib de Corp. et Sang. Chr. 11. — (5) Tert. lib. adv Prax. 5. — (6) Hesych. lib. 2. de B. Virg. — (7) In cap 2. Matth. — (8) 1. Ep. 2. — (9) Pasch. l. de Corp. et Sang. Dom. c. 12. — (10) Chrysost. Serm. 116. — (11) Germ. Const. in Expos. Orat. Dom.

ne animalium biberetur sanguis, sub eadem præcipit in Evangelio ut Christiani bibant sanguinem : *Res mira! quod in lege antiqua ne sanguis bibatur sub mortis supplicio præcipiebatur, nunc vero sub eodem supplicio, ut bibatur, præcipitur : quid hoc mysterii?* (1) In veteri Testamento, prohibebat Deus bibere animalium sanguinem, *ut doceret bestialem vitam fugere*; *nunc vero sanguinem suum vult ut bibamus, ut vitam rationalem suæ vitæ similem agamus.* Sanguis est animæ sedes et vitæ origo : idcirco talis est cujuscunque vita qualis est sanguis quo nutritur : unde in veteri Testamento, *noluit Deus sanguinem bestiarum bibi, ne homines bestiarum retinerent mores.* In novo vero Testamento, præcipit bibere suum sanguinem, ut eorum ratio quæ est Verbi imago, perfectionem acquirat : *Hic sanguis operatur in nobis imaginem regiam, nobilitatem animæ non permittit marcescere, protinus irrigans animam, magnamque aspirans virtutem* (2); nam si ex Tertulliano, *Israël in eremo manna cibatus, neque humanis passionibus contaminatus,* (3) quanto magis Christianus corpore et sanguine dominico nutritus, a passionum turbinibus debet esse liber? At proh dolor! divinum bibimus sanguinem, et depravati sumus moribus, rationale potamus lac, et sumus pecuini in nostris affectibus. *Quænam erit nobis excusatio cum talibus pasti, talia peccemus? cum lupi fiamus agnum comedentes? cum tanquam oves pasti, morte leonem diripiamus?* (4) Cibo cicurantur belluæ etiam ferocissimæ, et scelerosus Christianus, ipsis feris crudelior, sese opponit virtuti Dominici corporis *Corpore Christi fit homo mansuetior* (5) : et ipse ira, furore, passione exasperatur. Clemens Alexandrinus Christi sanguinem nuncupat *verbale lac* (6); qui accusat indigne potantes, qui pecuinos non deponunt mores, et defensat digne sumentes, qui rationalem ducunt vitam, bibentes sanguinem Verbi, qui datur in sacramento ut hominis vitam rationalem perficiat, et justi vitam supernaturalem conservet.

II. PARS. *Petitio vitæ in pane.* (7) Dum panem eucharisticum petimus, vitam postulamus, non tantum rationalem, quæ ad hominem pertinet, sed etiam supernaturalem, quæ justum spectat. Quapropter *optime Punici Christiani sacramentum corporis Christiani nihil aliud quam vitam vocant* (8) Est hoc, ut mihi videtur, triplici potissimum de causa. Quia in digno suscipiente vitam supernaturalem gratiæ 1. Expostulat; 3. Conservat; 3. Incrementat.

1. *Deus thesauro suo providet, nec sinit obrepere indignos.* (1) Dei thesaurus est Eucharistiæ sacramentum, quod non vult accipi a peccatoribus indignis, sed a justis, quos gratia sancti mysterii participatione efficit dignos. D. Bonav. (2) trinum distinguit paradisum; cœlestem, in quo habitant Angeli; terrestrem, cujus fuit incola homo quandiu fuit innocens, et mysticum, nempe Ecclesiam, in qua boni cum malis simul demorantur. Quilibet paradisus habet alimentum vitæ. In cœlesti est divinum Verbum quod *victus et vita est angelicæ substantiæ* (3); in terrestri erat lignum vitæ plantatum ad conservandam hominis innocui vitam; in mystico est panis vitæ, et *hic panis factus est esca Sanctorum.* (4) In paradiso cœlesti, soli Sancti verbo vitæ nutriri possunt; 2. Dæmones et reprobi, ait Rupertus, *æternam hujus panis patiuntur inediam.* In paradiso terrestri, solus homo innocens valebat comedere de ligno vitæ. statim ac Adamus deliquit, de illo loco ejectus est. In paradiso spiritali Ecclesiæ, *Panis vitæ Christus est, et panis hic omnium non est* (5), non enim est institutus pro peccatoribus et scelerosis, sed duntaxat pro justis et Dei filiis : *Iste filiorum Dei est cibus, ut inde alantur unde vivunt.* (6)

Quærit D. Cyprianus cur mane ad altare accedimus, cum vespere Christus Eucharistiam instituerit. Respondet : *Christum offerre oportebat juxta vesperam dici, nos autem Resurrectionem Domini celebramus.* (7) Agnus paschalis, qui Eucharistiam figurabat, nocte manducabatur : quare Christus vespere instituit sacramentum ut figuram illam adimpleret, nos vero Resurrectionem Domini celebramus, qui mane surrexit : et memoria dominicæ resurrectionis erudit nos ut resurgamus a morte peccati antequam sumamus panem vitæ : alimentum enim non est nisi viventis. Christi autem *caro digne sumpta est cibus vitæ.* (8); et ob hanc causam, ut acute animadvertit D. Augustinus, dum Apostolos ait : *Si consurrexistis cum Christo, dixit fidelibus corpus et sanguinem Domini accipientibus.* (9) Sacramentorum enim alia dicuntur mortuorum, alia vivorum. 1. Illa primam sanctitatem conferunt et suscitant animam a morte pec-

(1) Quæst. 57. in Levit. — (2) D. Chrysost. Hom. 45 in Joan. — (3) Tert. L. adv. Jud. 3. — (4) D. Chrysost. Hom. 60. ad Pop. — (5) D. Thom. Opusc. 58. cap. 5. — (6) Lib. 1. Pædag. 7. — (7) Tert. L. de Orat. 9 — (8) D. Ambr. l. de Peccat. Merit. cont. Pelag. c. 24.

(1) Tert. lib. de Pœn. 6. — (2) In Psal. 1. — (3) Rupert. lib. 3. in Exod. — (4) D. Ambros. de Bened. Patriarch. cap. 9. — (5) D. Cypr. in Expos. Orat. Dom. — (6) Pasch. — (7) Ep. 63. — (8) Hug. Car. in cap. 9. — (9) Joan. Colos. 3.

cati ad vitam gratiæ; hæc supponunt in suscipiente sanctitatem, et gratiam sanctificantem adaugent et conservant. Baptismus et pœnitentia sunt sacramenta mortuorum, quia baptismus primario confert sanctitatem, et pœnitentia deperditam per lethale restituit sanctitatem. In baptismo nascitur spiritualiter peccator, in pœnitentia resurgit : *Quia invisibiliter nascitur, invisibiliter saginatur.* (1) Invisibiliter nascitur per baptismum, invisibiliter saginatur per Eucharistiam quæ est sacramentum vivorum ; quia *puras sincerasque mentes sanctum quærit convivium* (2) quo nutriri spiritualiter non possunt nisi, justi et vita supernaturali gratiæ viventes. *Purgatis enim solis et lavacro indulgentiæ cœlestis expiatis, percipiendi corporis Christi facultas porrigitur.* (3) Nulli siquidem præbetur alimentum, neque ante nativitatem, neque post mortem; idcirco necesse est ut qui volunt vitæ panem sumere, sint vel renati per baptismum, vel suscitati per pœnitentiam; et ob hanc causam, notorie scelerosis non debent sacerdotes ministrare sacramentum : *Nolite dare sanctum canibus* (4) : et alias in Ecclesia græca, antequam sacerdos præberet corpus Christi accedentibus ad mensam, diaconus Missæ inserviens alta voce clamabat : *Sancta Sanctis, hoc est, si quis non est sanctus, non accedat.* (5) Et Concilium Tridentinum declarat quod *nullus sibi conscius peccati mortalis absque præmissa sacra mentali confessione, ad sacram Eucharistiam debet accedere.* (6) Et hoc ob honorem sacramenti, quod est *sanctitatis pabulum* (7), et ob bonum suscipientis, quia Eucharistia in digno suscipiente vitam supernaturalem gratiæ conservat.

2. *Panem nostrum quotidianum spiritualiter potius intelligamus.* (8) Eodem modo ratiocinandum est de conservatione vitæ supernaturalis ac naturalis. *Sicut in vita corporali cibus necessarius est ad conservandam vitam, ita in vita spiritali hoc sacramentum necessarium est, tanquam vitæ conservativum.* (9) Ad hunc finem institutum est altaris sacramentum, ut animam spiritualiter nutriret et in vita supernaturali conservaret. *Sicut in paradiso lignum vitæ fuit, quo jugis subsisteret status hominis, ita provisum est in Ecclesia hoc mysterium salutis* (10) ; quod non est minoris virtutis ad conservandam animæ vitam, quam alimentum materiale et inanimatum ad conservandam corporis vitam. *Si in mortali cibo tanta vis inest, ut quotidie vitam labentem reparet, viresque restituat, idem sentiendum de hoc immortali cibo, in quo vita æterna præstatur.* (1) Quod innuere voluit ipsemet Christus docens nos postulare *Panem nostrum supersubstantialem.* (2) Dicitur autem supersubstantialis, non solum, ut vult Cassianus, quia est *super omnes substantias, omnesque creaturas magnificentiæ et sanctitatis ejus excedit sublimitas* (3), sed etiam, ait D. Ambrosius, *substantialis dicitur, quia animæ nostræ substantiam fulcit* (4) : cui idem præstat munus quod substantia accidentibus. Accidentia ad sui conservationem indigent naturaliter substantiæ fulcro ; anima quoque ad conservationem vitæ spiritalis indiget Eucharistiæ sustentaculo, *sicut corpus sine corporali cibo non sustentatur, nec permanet in vita naturali, ita anima sine hoc cibo mirifico non persistit in vita gratiæ spiritualis.* (5) Vult autem Salvator ut postulemus panem nostrum quotidianum ; multi tamen corpus opipare nutriunt, animam vero esurientem relinquunt. Singulis diebus corpor cibum ad ejus conservationem necessarium tribuunt, animam vero hypostasi et subsistentia ad vitam spiritalem necessaria frustrant. Quos redarguit D. Ambrosius : *Si quotidianus est panis, cur post annum illum sumis? sic vive ut quotidie merearis accipere.* (6) Quidam ex impietate, alii ex fucata pietate abstinent a sacramento. Illi ne a suis sceleribus convertantur. *Qui non perseverant in bona vita, separabuntur ab illo pane.* (7) Isti quia sacra mensa sese existimant indignos : sed timendum est ne prætextus ille humilitatis suggeratur a diabolo. *Caveamus nos ne loco laquei, diabolus damnosam prætendat religionem : quod judicium sibi manducat et bibit, qui manducat indigne : quando igitur tu qui ista dicis, dignus eris?* (8) De tempore autem quo accedendum est D. Ambrosius vult ut quotidie sumatur corpus Christi : *Accipe quotidie quod quotidie tibi proficiat : qui non meretur quotidie accipere, non meretur post annum accipere.* (9) D. vero August. diebus dominicis Eucharistiam sumendam desiderat: *Omnibus diebus dominicis communicare suadeo et hortor.* (10) De frequenti communione nulla certa regula statui potest,

(1) D. Aug. Tract. 26. in Joan. — (2) D. Cypr. de Cœn. Dom. — (3) D. Aug. — (4) Tert. lib. de Bapt. 18. — (5) D. Chrysost. Hom. 17. in Ep. ad Hebr. — (6) Sess. 15. c. 3. — (7) Justinian. de Regim. Præs. c. 26. — (8) Tert. lib. de Orat. 6. — (9) D. Cypr. — (10) Pasch. lib. de Corp. et Sang. Dom. c. 2.

(1) Pasch. c. 19. — (2) Matth. 6. — (3) Collat. 9. c. 21. — (4) Lib. 5. de Sacr. 4. — (5) Dion. Carth. in cap. 6. Joan. (6) Lib. 5. de Sac. 4. — (7) D. Aug. Hom. 42. — (8) D. Cyr. Alex. lib. 4. in Joan. 17. — (9) Lib. 5. de Sacr. cap. 4. — (10) Lib. de Eccles. Dogm. cap. 5.

Attendendus est status et profectus spiritualis eorum qui communicant. Quos hortatur Laurentius Justinianus : *Quod ordinatum est sancte sanctificatus accipe, ut sanctificeris adhuc* (1), quia Eucharistia digne sumpta gratiam incrementat.

3. *Dubitandum, et inquirendum, et deliberandum est, an ideo sit investis dotalibus, cui Deus censum suum tradidit.* (2) Non est inquirendum an anima sit nuda opibus seu non vestita dotibus, cui Deus censum suum tradidit. Eucharistia est Dei census, opulenter lucupletans gratiæ gazis eos qui illam digne suscipiunt. Hoc est discrimen inter corpus et animam, quod corpus habet terminum magnitudinis ultra quem quantumvis alimenta suscipiat crescere non potest, animæ autem perfectio semper per nutritionem incrementatur. *Per totum tempus præsentis vitæ, sumus in statu augmenti.* (3) Eucharistia duplici potissimum titulo insignitur ab Scriptura sacra. Nam *panis pinguis* (4) vocitatur, et adhuc nuncupatur *convivium pinguium.* (5) Dum dicitur panis pinguis, denotatur quam sit gratiarum fecundus divinus ille panis, *quo mens omnium spiritualium charismatum abundantia impinguatur.* (6) Dum vero vocitatur panis pinguium, denotat suscipientium sanctitatem et gratiam necessariam ut panis pinguis digne sumatur. Quod prodigi exemplo ostentat Tertullianus : *Recordatur Patris Dei, satisfacto redit, vestem pristinam recipit : statum scilicet eum quem Adam transgressus amiserat : atque ita exinde opimitate dominici corporis vescitur, Eucharistia scilicet.* (7) Eodem modo philosophatur Rupertus qui vult ut communionem præcedat pinguedo spiritus : « Videlicet sicut tunc quando per semetipsum hoc sacramentum condidit, ita et nunc ubicunque idem per Ecclesiæ manus ipse conficit : pinguedo spiritus et vitæ adsit : ne quem nostrum propter peccata sua, divinæ virtutis adeps refugiat, et ipsum macrum sacrificium, corpus solummodo dentibus conterendo, corporis et sanguinis dominici reus existat. » Macies indigne suscipientis sacramentum macrum reddit, impediens ne gratiæ largiatur pinguedinem. Quare, Christiane, diligenter attende ut *holocaustum tuum pingue fiat* (8), sitque *quodam fidei pabulo, et devotionis alimonia saginatum.* (9) Deprecare cum Regio Vate : *Sicut adipe et pinguedine repleatur anima mea.* (1) Si adipe sanctitatis et gratiæ impinguatus accedas ad sacramentum, saginaberis adhuc pinguedine cœlestis mensæ. Etenim *caro corpore et sanguine Christi vescitur, ut anima de Deo saginetur.* (2) De justis communicantibus decantat Regius Vates : *Manducaverunt omnes pingues terræ.* (3) Addit Theodoretus : *Ut qui ab illo divino cibo tales effecti sunt.* Binam vides pinguedinem, præcedentem, quam habent pingues ; alteram subsequentem, quam Eucharistia largitur. Etenim *mensa tua erat plena pinguedine.* (4) Patres græci addunt : *Pinguedine vitæ æternæ.*

III. PARS. *Christus carnem suam panem quoque cœlestem pronuntians* (5), aperte demonstrat quam sit efficax, non solum ad vitam rationalem hominis exornandam, neque duntaxat ad vitam supernaturalem Justi incrementandam, sed etiam ad vitam cœlestem et beatam comparandam. Quod ipsemet asseverat Salvator : *Ego veni ut vitam habeant, et abundantius habeant.* Iste locus de humanatione Verbi communiter accipitur : hunc tamen de sacra Eucharistia intelligit Sanctus Gaudentius (6), quia, ut ait Algerus, *dum Christus manducatur, vita manducatur* (7) : non solum quia Christus, tanquam Deus, est vita essentialis, sed etiam quia manducantibus largitur gratiam. Quomodo autem abundantius communicet vitam, tribus verbis belle explanat Hesychius de sacramento loquens, quod est *alimentum vitæ, cœlorum hæreditas, arrha adoptionis filiorum* (8), quia subministrat 1. Semen vitæ æternæ ; 2. Jus vitæ ; 3. Arrham vitæ æternæ.

1. *Itaque sermonem constituens vivificatorem, quia spiritus et vita sermo : eumdem etiam carnem dicit : quia et sermo caro factus, proinde in causam vitæ appetendus.* (9) Philosophi antiqui (10) deos faciebant principia entium, et dicebant illa esse immortalia quæ gustaverunt nectar et manna ; illa vero esse mortalia quæ non gustaverunt. Hoc est fabulosum commentum, non fabula, sed veritas. 1. Quod *panis est sermo Dei vivi qui descendit de cœlis.* (11) 2. Quod ille panis cœlestis a morte et corruptione liberat, in quo a manna multum discriminatur. Etenim Judæi manducaverunt manna et mortui sunt ; at qui digne manducat cœlestem illum panem, non morietur in æternum. *Quomodo*

(1) Lib. de Triumph. Agon. Chr. — (2) Tert. lib. 2. ad Uxor. 8. — (3) Cajet. 3. p. q. 80. art. 10. — (4) Gen. 49. — (5) Isai. 25. — (6) D. Thom. Opusc. 57. — (7) Tert. L. de Pudic. 8. — (8) Ps. 19. — (9) D. Amb. lib. 2. de Cain et Abel.

(1) Ps. 62. — (2) Tert. lib. de Res. 8. — (3) Ps. 21. — (4) Job 31. — (5) Tert. lib. de Res. 37. — (6) Tract. 19 in Joan. — (7) Lib. de Sacr. — (8) Serm. 2. de B. Virg. — (9) Tert. lib. de Res. 3. — (10) Arist. 3. Meta. — (11) Tert. lib. de Orat. 6.

morietur, cui cibus vita est? (1) Quia, ut aliorsum ratiocinatur D. Ambrosius, *hoc manna est ab omni corruptione alienum, quod quicunque religiose gustaverit, corruptionem prorsus non sentiet.* (2) Hujus optimam subministrat D. Cyrillus rationem : *Caro vivificans et interitum prorsus expellens.* (3) 3. Sicut pomum vetitum mortale in corpora nostra infudit venenum, sic Eucharistia, quæ est veneni illius remedium, infundit in corpora nostra vitæ principium. Ideo dicitur a D. Ignatio *mortis antidotum*, (4) et a Concilio Niceno, *symbolum resurrectionis*, quia est instrumentum morale resurrectionis.

Corpora Sanctorum triplici de causa suscitabuntur, tum ex immutabili decreto Dei, qui vult ut in ultimo judicio manifestentur, ut mercedem sibi debitam recipiant ; tum ex infallibili Christi pollicentis veritate : *Qui manducat meam carnem et bibit sanguinem, habet vitam æternam, et ego resuscitabo eum in novissimo die.* (5) Ubi Cyrillus Alexandrinus : *Ego, inquit, qui homo factus sum, per meam carnem comedentes resuscitabo, quippe impossibile est ut mors et interitus, ab ea quæ naturaliter vita est non vincatur.* Et hæc est tertia causa resurrectionis Justorum ; ita ut etiamsi aliæ duæ causæ deessent, corpora eorum ob sumptionem dominicæ carnis suscitarentur : quæ est *quasi semen quoddam vivificativum.* (6) Semina quæ projiciuntur et occultantur subter terram, non statim producunt fructus suos, sed suam conservant virtutem, et in tempore germinant. Corpus Christi, quod in Eucharistia sumpsimus, remanet occultatum in nobis velut semen vitæ et germen immortalitatis, et licet pro hoc tempore nos non efficiat incorruptibiles, aliquando tamen suscitabit corpora, et ex tunc confert nobis jus ad cœlestem et beatam vitam.

2. Enoch et Elias vocitantur *candidati æternitatis.* (7) Alludit Tertullianus ad eos qui apud Romanos ambiebant dignitates, vel potius ad baptizatos qui olim candida induebantur veste : *Apud nos a toga candida candidati dicebantur* (8) duplici ratione. Baptizatos veste candida Ecclesia induebat : 1. Ut denotaret eorum munditiam. *Sordes baptismate abluuntur, maculæ candidantur.* (9) 2. Ut demonstraret jus æternitatis quod renati in baptismo acquisierant. Qui post baptismum peccant lethaliter, amittunt ejusmodi jus æternitatis, quod tamen per veram pœnitentiam simul cum gratia sanctificante recuperant. *Agebatur baptismus pœnitentiæ, quasi candidatus remissionis et sanctificationis.* (1) Tale autem jus multum incrementatur per dignam Eucharistiæ sumptionem, in qua anima gratiæ recipit augmentum. *Ex quo jam speciosa per lavacrum amplius pulchrescit, et candore lilii, et rubore sanguinis in hoc mysterio decoratur.* (2) Duplici titulo habetur aliquod jus : vel nativitate, vel donatione. Jure nativitatis filii habent jus ad hæreditatem paternam : *Si filii et hæredes.* (3) Jure donationis legatarii habent jus ad donum sibi a testatore factum. Hoc duplici titulo Eucharistia dat nobis jus ad vitam æternam. 1. Jure hæreditatis, quia filios Dei nos efficit. *Quotquot autem receperunt eum digne in sacramento, dedit eis potestatem Filios Dei fieri.* (4) 2. Jure donationis, quia Eucharistia est testamentum quod fecit Christus, ut *vitæ haberemus consortium* (5) : et ita digna sumptione habemus jus ad beatam vitam, qua Angeli potiuntur. *Proinde igitur et nos Angelorum, si meminerimus, candidati.* (6) Et ut nulla sit dubitandi causa, Christus in sacramento dat nobis adhuc pignus vitæ cœlestis et beatæ.

3. *Arrhabonem nos Spiritus dicit habere a Deo.* (7) Hujusmodi autem arrhabonem dat nobis Christus in Eucharistia, quæ est *pignus futuræ gloriæ et æternæ felicitatis.* (8) Pignus tres importat conditiones : 1. Ad minus tantum valet ac res pro qua datur : *Totum dedit qui pignus dedit.* (9) 2. Intra determinatum diem reddenda est res credita et repetendum pignus, alias transit in dominium creditoris. *Pignus est quod datur propter rem creditam, quæ dum redditur, statim confertur.* (10) 3. Reddendum est pignus statim ac res credita redditur. Inde tres conclusiones eliciunt Patres. Prima est D. Chrysostomi, qui ex valore pignoris quod dat nobis Christus in sacramento, certitudinem fulcit vitæ æternæ. Quapropter Dominum sic loquentem inducit : *Bonam spem de futuris vobis præbens, quippe qui vobis hic meipsum tradidi, multo magis id in futuro.* (11) Quasi dicat : Vobis plus dedi in Eucharistia, minus vobis dabo in cœlo. Secunda, nisi daret gloriam, tantum pignus perderet Salvator; verisimile autem non est quod

(1) D. Ambr. Serm. 18. Psal. 118. — (2) De iis qui initiantur. — (3) Lib. 3. in Joan. 37. — (4) Ep. ad Eph. 14. — (5) Joan. 6. — (6) D. Cyr. Alex. in c. 6. Joan. — (7) Tert. lib. de Res. 58. — (8) Tert. lib. de Idol. 18. — (9) Tert. Scorp. 12

(1) Tert. lib. de Bapt. 10. — (2) Pasch. — (3) Rom. 8. — (4) Hug. Car. — (5) D. Ambr. lib. de Noe et Arca. 11. — (6) Tert. lib. de Orat. 3. — (7) Tert. lib. 5. adv. Marc. 12. — (8) Concil. Trid. Sess. 13. c. 3. — (9) D. August. in Ps. 110. — (10) S. Isidor. lib. 5. Ethim. 25. — (11) Hom. 61. ad. Pop.

adeo pretiosum voluerit perdere pignus. *Non enim nisi totum daturus erat, voluisset arrhabonem exhibere et perdere.* (1) Tertia, ut habeatur gloria, reddendum est Christo suum depositum iisdem conditionibus quibus nobis illud dat, per dignam scilicet communionem, quæ est pignus cœlestis et beatæ vitæ. *Qui se nobis hic nobis manducandum dedit, quid denegare poterit in futurum, et qui tantum nobis viaticum præparavit, quid in illa nobis perpetua mansione parabit?* (2) Ex nobis dependet acquisitio beatæ et cœlestis vitæ cujus in Eucharistia habemus pignus. Quot consecratas sumpsimus hostias, tot sunt pignora beatitudinis : illas a nobis exposcet Christus, eruntque in sacrilegis pignus mortis æternæ ; in justis vero semen vitæ beatæ et pignus æternæ felicitatis.

CONCIO OCTAVA.

Manna *cœlum fragrare* (3) dicitur, quia est figura Eucharistiæ. Hanc D. Chrysostomus vocitat *cœlum in angustum redactum.* (4) Jobum sic alloquitur Deus : *Nunquid nosti ordinem cœli et ponis rationem ejus in terra?* Homines depinxerunt quidem supra globum cœli constellationes, planetarum situm et distantiam, et ad compendium redegerunt immensam orbium cœlestium molem. Verum repræsentarunt tantum cœlos planetarum ; firmamentum et primum mobile, non empyreum in quo Beati perfecta fruuntur felicitate. Attamen quod astronomorum vincit industriam, Christi Domini non superat sapientiam, qui mira ingenii sui sagacitate cœlum reduxit ad terram ; et in Eucharistia quidquid est augustius et gloriosius in patria, occultat. *Ut terra nostra sit cœlum, facit hoc mysterium.* (5) Quod adeo stupenda præditum est virtute ut 1. Per ipsum cœlum in terram descendat ; 2. Terra in cœlum ascendat ; 3. Et infausta metamorphosi tum cœlum tum terra in infernum cadat.

I. PARS. Arguit Marcionem Tertullianus : *Adversaris cœlum, et libertatem cœli in habitationibus captas.* (6) Non redarguendus, sed laudandus est Christianus, qui cœlum diligit, et in terra demorans cœli potitur felicitate, media Eucharistia, quæ cœlum in terram adducit. *Per hæc mysteria cœlum terra facta est : quid enim in cœlo est quod magis honestet quam ipse Christus? At hic per hoc sacramentum in terra est, nobiscumque versatur.* (1) Quid enim est in cœlo quod in Eucharistia non reperiatur ; ubi Deus 1. Possidetur ; 2. Omne cum illo possidetur ; 3. A singulis possidetur.

1. *Panem quoque se affirmat, quem Pater præstaret de cœlo* (2) : scilicet ut cœlo fruantur in terra homines Deumque possideant. Cœlum est Dei solium, ut ipsemet asseverat apud Prophetam Evangelicum : *Cœlum mihi sedes est.* (3) Verum, sicut *ubi rex, ibi regnum*, ita *paradisus dicitur anima justi, delectatur enim Christi præsentia.* (4) Dei autem potitur præsentia, non solum ob sanctitatem, sed præsertim ratione Eucharistiæ quæ, est *gratia sicut paradisus* (5) : quia, ut expendit Joannes Gerson, « nunquid non Eucharistia quæ per excellentiam dicitur bona gratia, recte dicitur paradisus ? Est igitur recipiens Eucharistiam illius promissi particeps, quod Dominus latroni jurejurando dixit : Hodie mecum eris in paradiso. » Quare merito exclamat D. Bernardus : *Tuta habitatio paradisus ; dulce pabulum Verbum : habeo ego Verbum, sed in carne ; veritas mihi apponitur, sed in sacramento.* (6)

Eodem modo ratiocinandum de Eucharistia. In utroque mysterio, Deus *inclinavit cœlos et descendit* (7) : « Et ut ipse semper maneat in solio suo excellenti, dicitur inclinare cœlos et descendere, quasi sedes sua simul cum eo veniat. » (8) In incarnatione, inclinavit cœlos ; *ubi enim Christus, ibi et cœlum : nam stabulum visum est esse cœlum in terra.* (9) In Eucharistia, ubi *panis vivus qui de cœlo descendit, vitæ æternæ substantiam subministrat* (10) ; et præbet felicitatis objectum quod Beati in cœlo possident juxta istud Davidis : *Impleta est terrena possessione tua.* (11) Sanctus Antoninus per terram hominem, per possessionem vero Dei Filium intelligit quem terra, id est, homo, in sacramento possidet (12) ; et ob hanc causam, dum Dominus servum ad cœleste invitat convivium, *non dixit : Intra ad gaudium, sed in gaudium, ut possessor sit gaudii, non spectator ; jam non minister in gaudio, sed particeps gaudiorum* (13) ; quibus fruitur ex

(1) Chrysost. Hom. 36. in 1. Cor. — (2) Chrysolog. Serm. 95. — (3) Tert. lib. de Jejun 5. — (4) Hom. 36. in 1. Cor. — (5) D. Chrysost. Hom 24. in 1. Cor. — (6) Tert. lib. 1. adv. Marc. 14.

(1) Isidor. Clar. Orat. 20. — (2) Tert. lib. adv. Prax. 21. — (3) Gerson. — (4) Hug. Car. in c. 28. Ezech. — (5) Eccles. 40. — (6) Serm. 33. in Cant. — (7) Ps. 17. — (8) Abul. quæst. 2. in c. 2. lib. 2. Reg. — (9) D. Athanas. apud. Lippom. 8. Decembr. — (10) Alger. lib. 1. de Sacr. 211. — (11) Psalm. 103. — (12) 1. Par. in Prolog. — (13) Hug. Car. in c. 25. Matth.

possessione Christi quocum omne possidetur.

2. *Omnia dixeris, cum id dixeris quod ex omnibus constat.* (1) Omnia dixeris cum Christum dixeris, qui omnia continet. *Quid quæris quod in illo non invenias* (2), qui descendit de cœlo et datur in Eucharistia sub forma panis, ut in illo omnia habeamus? *Panis est sermo Dei vivi, qui de cœlo descendit.* (3) In mundo *seculares multiplicant fercula, quia cum qualitate rerum appetitus eorum satiari non potest* (4): nullum enim est ferculum quod omnes dapes contineat. At in sacramento, *omnia Christus est nobis.* (5) Quapropter Eucharistia belle nuncupatur a Gregorio Niceno, *cibus varius simul et simplex. Simplex visu atque unicus: varius ad singulorum cupiditates se vertens.* (6) Quod perfecte denotatur in Convivio evangelico in quo paterfamilias mittens servos quærere invitatos, præcepit eis ut dicerent: *Quia parata sunt omnia.* Ubi Clemens Alexandrinus: *Quomodo omnia, si unum tantum ferculum exhibetur? quia Deus hic nobis datur et Deus omnia est.* Res quidem mira! *Imo magis mirum esset, si non consequerentur Dominum bona sua.* (7)

In cœlo nihil deest Beatis, quia Deus est omnia omnibus. Et *quia Deus Pater cum Christo nobis omnia donavit, sit tantum nobis cibus, et omnia in eo simul nostra erunt.* (8) Accedamus ad sacram mensam, et ut ait Sanctus Joannes Damascenus, *escam comedite; nam ipse est omne, et per quem homo est omne.* Sed nemo melius ad propositum D. Ambrosio qui de Eucharistia sic fatur: *Hic est cibus in quo vita definitur æterna.* (9) Definitio æquatur definito; Eucharistia est vitæ æternæ definitio: quapropter *jucunditatem infundit vitæ æternæ* (10), quia omnia in illa possidentur et a singulis possidentur.

3. *Israël in eremo Angelorum panibus cibatus ad instar æternitas redactus.* (11) Christiani in Eucharistia pane Angelorum cibantur, et ad instar æternitatis rediguntur; et sicut singuli Angeli et Beati cibantur in cœlo divino Verbo, ita singuli Christiani pane illo cœlesti fruuntur in sacramento, quod in manna quo Deus nutrivit Israël in deserto præfiguratur. *Pascit populum in solitudine, non uno die, sed annis quadraginta; nec de inferioribus materiis panis et piscis, sed de manna cœlesti; nec quinque circiter, sed sexcenta millia hominum protelavit.* (1) Quod si manna omne delectamentum præbuit cuilibet Israëlitæ, non secus ac si fuisset solus, quanto magis Eucharistia, quæ est figuræ illius veritas, et *beneficium quod largitate non minuitur?* (2) Et sicut in cœlo Deus *pariter et singulis et totum se dedit universis* (3), sic in sacramento *corpus divinum, quod in divina mensa sancte consecratur et universo cœtui sacra, absque sui sectione dividitur et absque defectu participatur.*

Quanto majora sunt bona quæ cuique largitur sacramentum, tanto majori desiderio cœlestis illius panis ardere debent Christiani, ut fatur Tertullianus, *de cibo, de poculo, invadere, desiderare, in mente habere.* (4) Noluit Deus ut in lege naturali vel Mosaica Eucharistiam desiderarent homines, *ut omnia deberentur et reservarentur desideria erga perceptionem illius, et nihilominus non ardemus* (5); similes Israëlitis qui abominati sunt panem Angelorum omnem saporem suavitatis continentem: *Omnem escam abominata est anima eorum.* (6) Pythagoram irridet Tertullianus *cui tanti fuit fastidium cœli.* (7) Non solum ridendi, sed etiam deflendi sunt Christiani, quibus fastidium est Eucharistia, in qua continetur cœlum. Omnis nausea mala, sed panis pessima. *Unus sit nobis dolor hac mensa privari.* (8) Plura sunt, sed maxime quatuor, quæ Eucharistiæ desiderium ingenerant: 1. Omnimoda Eucharistiæ perfectio, quæ vitæ æternæ velut præludia largitur: *Accedentes ad vivificam mensam omnium, nostri Salvatoris panem edentes* (9) 2. Christi voluntas qui a nobis desiderium illud expostulat. *Adeo tibi placet desiderium hujus mysterii, ut mirabiliter occurras, et acquiescas animæ te cupienti.* (10) 3. Possidendi tam pretiosum thesaurum facilitas: *Omnes sitientes, venite ad aquas, et qui non habetis argentum, comedite absque ulla commutatione vinum et lac.* (11) 4. Fastidientium pœnæ, nam *hujus panis æternam patientur inediam.* (12) Hæ rationes desiderium ingenerant Eucharistiæ quæ cœlum defert ad terram et terram in cœlum sublevat.

II. PARS. *Sed tu peregrinus mundi hujus,*

(1) Tert. lib. de Vel. Virg. 4. — (2) D. Bern. Serm. 29. de Pass. — (3) Tert. lib. de Orat. 6. — (4) Greg. Mag. lib. 8. Mor. — (5) D. Ambr. lib. 3. de Virg. — (6) In vita Moys. — (7) Guer. Serm. 2 de Nat. Dom. — (8) Pasch. in c. 6. Matth. — (9) Lib. de Parad. c. 9. — (10) D. Ambr. in Ps. 11. — (11) Tert. lib. adv. Judæos. 3.

(1) Tert. lib. 4. adv. Marc. 21. — (2) Cassiod. lib. 1. Var. c. 14. — (3) Salv. lib. 2. ad Eccles. — (4) Tert. lib. 2. ad Uxor. 4. — (5) Euseb. Emis. lib. 3. c. 11. — (6) Psal. 106. — (7) Tert. lib. de An. 28. — (8) D. Chrysost. Hom. 83. in Matth. — (9) D. Cyr. Alex. lib. 1. in Joan. 11. — (10) Euseb. Emiss. — (11) Esa. 55. — (12) Rupert. lib. 3. in Exod.

civis supernæ Jerusalem. (1) Filii Israël exeuntes de Ægypto, peregrinorum more paschalem agnum comederunt. *Judæi stantes, calceamenta in pedibus habentes, et baculos in manibus tenentes, agnum cum festinatione comedebant : in Palæstinam profecturi, viatorum figuram habebant, tu vero debes migrare in cœlum.* (2) Hæc figura denotat nos esse in mundo peregrinos et viatores, et ut valeamus ad cœlum, cujus sumus cives, pervenire, debemus muniri Eucharistia, quæ 1. Cogitationes mentis et cordis affectus ad cœlum sublevat; 2. Spem cœli præstat; 3. Media ad comparandum cœlum subministrat.

1. *Suscitans et quidem de terra in cœtum ubi nostrum municipatum quoque Philippenses ab Apostolo discunt.* (3) Verum nihil adeo de terra suscitat in cœlum ac Eucharistia, cujus species solis figuram repræsentant. Ideo *Christus sol dicitur : sol quasi sursum levans, quia ad se trahit aquas maris et humores terræ ; id est, humiles constitutos in terra : illos sursum trahit et elongat de terra* (4); et ut homines avellat a terra et sursum trahat, procidit super terram Christus : *Et cum processisset paululum procidit super terram; quia quærebat illam ponere supra cœlum* (5) : quod potissimum exsequitur virtute sacramenti : *Nemo te sublevat in cœlum, nisi hic panis qui descendit de cœlo.* (6) Subministrat namque alas ad volandum in aerem divinum. *Christus immolatus est et sanguis ejus nos aspergens, fecit ut nascerentur nobis alæ ad volandum sine ullo impedimento in aerem divinum.* (7) Aquilæ sese elevant usque ad supremam aeris regionem : Eucharistia aquilarum alimentum est. *Aquilas autem appellat, ut ostendat ad alta eum debere contendere, qui ad corpus accedit, et nihil cum terra ei debere esse commune, neque ad inferiora trahi, sed ad superiora semper volare : aquilarum enim, non gracularum hæc mensa est.* (8) Qui digne accedunt ad sacramentum, in cœlum mentis cogitationes et cordis affectus sublevant, et omnem spem suam in cœlo collocant.

2. *Spem erigimus.* (9) Tria sunt quæ in cœlo spem nostram erigunt : 1. Gratia qua sanctificati sumus in baptismo, et in filios Dei adoptati. *Regeneravit nos in spem vivam.* (10) 2. Pollicitatio Dei, qui nobis promisit cœlum : *Et in verbum tuum superspe-ravi.* (1) 3. Et maxime Eucharistiæ sacramentum. Quod confirmat Sanctus Vincentius Ferrerius ex isto loco Baruch : « Scias ubi sit longitudo et victus (2) : » *Spes ostenditur cum dicitur ubi sit victus : quia tota spes christiana consistit in victu : quia victus sacræ Eucharistiæ est radix spei nostræ.* (3) Regius Vates ad mensam nos invitat, ut sperare valeamus : *Gustate et videte : Beatus vir qui sperat in eo.* (4) Beatum prædicat qui digne sumit cœlestem cibum, et vult adhuc ut beatitudinem speret : beatus est, quia per dignam perceptionem sacramenti inchoatam habet felicitatem, et sperat adhuc quia inchoata illa felicitas ad gloriam consummatam erigit spem : *Veniet autem quandoque tempus, quando hujusmodi suavitatis prælibatio, ad perfectam pertinget fruitionem.* (5) Idipsum sapit D. Cyprianus dum Eucharistiam nuncupat *omen præmii, et præmium cœlestium coronarum.* (6) Omen in via, præmium in patria ; omen ob spem quam erigit, corona ob mercedem quam acquirit. Christus qui in sacramento est spei nostræ fulcrum, in cœlo erit nostræ beatitudinis objectum : *Tu es spes mea in terra viventium.* (7) Christus in altari est spes et portio nostra in terra viventium, spes quia est ejus fundamentum ; portio, quia, ut advertit D. Cyprianus, *sacramentum appellat portionem vitæ æternæ* (8) : tum quia objectum vitæ æternæ continet, tum quia media ad vitam æternam consequendam subministrat.

3. *Utique cœnæ paratura, vitæ æternæ saturitatem figurat* (9), quæ per dignam sacramenti susceptionem comparatur. Quapropter de sanguine quem potandum dat Christus sic fatur D. Chrysostomus : *Hic sanguis adibile facit cœlum.* Idem de corpore asseverat Theodoretus ; justi namque ad sacram accedentes mensam, *per sanctissimi corporis participationem civitatem cœlestem adipiscuntur.* (10) Eucharistia siquidem est *introductio ad divinitatem* (11) : quod denotatum vult Hugo Cardinalis ab ipsomet Christo, *dum ascendit in montem Oliveti, ut sic ostenderet, quod virtute dominici sacramenti, ascenditur ad culmen gratiæ, et exinde ad culmen gloriæ quæ per oleum significatur.* (12) Germanus Constantinopolitanus Eucharistiam vocat confinium terræ et cœli : *Confinium cœli et terræ est hæc mensa.*

(1) Tert. lib. de Cor. Mil. 13. — (2) D. Chrysost. Hom. 83. in Matth. — (3) Tert. de Res. 47. — (4) Rich. a S. Laur. lib. 12. de Laud. Virg. — (5) Bernardin. Senec. tom. 1. Serm. 55. art. 4. cap. 2. — (6) Rupert. lib. 6. in Joan. — (7) S. Machar. Hom. 47. — (8) D. Chrysost. Hom. 24. in 1. Cor. — (9) Tert. Apol. 59. — (10) 1. Epis. Pet. cap. 1.

(1) Psal. 118. — (2) Cap. 3. — (3) Serm. 2. de Epiph. — (4) Psal. 35. — (5) Basil. Mag. — (6) Epist. 56. — (7) Psal. 141. — (8) Serm. de Cœn. Dom. — (9) Tert. lib. 4. adv. Marc. 31. — (10) In c. 10. Hebr. — (11) D. Dion de Cœl. Hier. 3. — (12) In c. 22. Luc.

Quod confirmat Hugo Cardinalis acute animadvertens quod *media petitio, scilicet Panem nostrum quotidianum da nobis hodie, est communis et quasi confinium utrarumque; confortans et dirigens transeuntem de vita temporali ad vitam cœlestem.* (1)

Verum si Eucharistia est cibus vitæ æternæ, cur panis quotidianus nuncupatur? Quia scilicet ita sumendus est singulis vicibus, quasi quælibet communio esset ultima, et post hanc ascendendum esset ad vitam æternam. *Quotidianum in diem vult sacramentum sui corporis panis viaticum postulare, ut per hoc ad perennem diem perveniamus.* (2) Animadvertendum autem est cum Ruperto quod quando Dominus promittit vitam æternam iis qui ad sacram accedunt mensam, *semper digne subaudiendum est.* (3) Incognitus Eucharistiam, Jacobi appellat scalam: *Hæc est scala Jacob.* Vel quia terram tangit ex una parte et altera cœlum, estque medium uniens duo illa extrema; vel quia Deus qui inerat scalæ Jacob, est vere præsens in sacramento; vel quia servit ut de terra in cœlum ascendatur. Attamen ut Angeli per scalam Jacob de terra ascendebant in cœlum, et de cœlo descendebant in terram, ita justi et digne communicantes per Eucharistiam ascendunt in cœlum, sacrilegi vero et indigne sumentes corpus Christi, per Eucharistiam descendunt in infernum.

III. PARS. *Ex interpretatione figurata carnis et spiritus, nos sumus cœlum et terra.* (4) Indigna autem communione, anima et corpus, cœlum et terra descendunt in infernum. Eucharistia est alimentum vitæ, thronus gratiæ, viaticum vitæ æternæ. At infausta metamorphosi indigne sumens immutat 1. In venenum mortale, alimentum vitæ; 2. In tribunal justitiæ, thronum gratiæ; 3. In viaticum mortis perpetuæ, viaticum felicitatis æternæ.

1. *Non possumus cœnam Dei edere, et cœnam dæmoniorum.* (5) Pulchre animadvertit Philo Carpathius, quod *ea est divinarum humanarumque rerum natura, ut quæ pro sua dignitate et excellentia optima esse decet ac summa, eadem mutato ordine pessima fiunt et infima* (6): ut constat ex Eucharistiæ sacramento, quod justorum incrementat vitam et affert sacrilegis mortem. *Tantorum bonorum causa et quæ vitam exhibet, judicium fit: minime propter ejus naturam, sed propter accipientis voluntatem.* (7) Eucharistia ex se est vivificans, instituta etiam ad communicandam rite accedentibus vitam; per accidens tamen ex indispositione sumentium affert mortem: *Pro sumentium dispositione cibus hic dispares operatur effectus.* (1) Is qui sunt in gratia adauget supernaturalem animæ vitam; qui sunt mortui peccato reos efficit mortis æternæ: *Cibus iste vita est, quibus Christus est vita; illis vero mors, qui sunt membra diaboli.* (2) Laurentius Justinianus Petri et Judæ proponit exemplum. Ambo pariter manducarunt corpus dominicum, sed non pari successu. *Uno Petrus et Judas cœlesti pascuntur alimento: aliter tamen: nam ad meritum et profectum Petrus: traditor vero manducat ad ruinam et interitum.* Non ex defectu sacramenti quod bonum est et ex se vivificativum, sed ex malitia Judæ quæ sese opposuit virtuti et efficaciæ sacramenti. *Judas cui buccellam tradidit Dominus non malum accipiendo, sed male accipiendo, locum in se diabolo præbuit.* (3) Hæc indigna communio fuit præcipua causa desperationis proditoris illius: *Ubi sacrum cibum mens perfida tetigit et sceleratum os panis sanctificatus intravit, parricidalis vim tanti sacramenti non sustinens, quasi palea de area exsufflatus est, et præceps cucurrit ad proditionem, ad desperationem et ad laqueum.* (4) Peccator qui non vult similem subire pœnam, mutet vitam. *Mutet vitam qui vult accipere vitam, nam si non mutat vitam, ad judicium accipiet vitam,* (5), et thronum gratiæ immutabit in tribunal justitiæ.

2. Deum judicem credendum est, *aut si non judicem, certe perversum ac vanum disciplinæ non vindicandæ, id est, non judicandæ, constitutorem.* (6) D. Chrysostomus desiderat ut quoties ad sacram synaxim accedimus, in memoriam revocemus ultimum diem in quo coram supremo Judice sumus de cunctis rationem reddituri. *Ut animam tuam velut Dei habitaculum præpares, memento horrendi multum et tremendi illius diei, in quo omnes Christi throno assistentes, rerum hic gestarum rationem reddemus.* (7) Non sine mysterio volebat Deus ut Judæi caput agni paschalis simul cum pedibus manducarent (8), erudiens illos, ait D. Cyrillus Alexandrinus (9), ut attenderent, et ad divinam majestatem per caput denotatam, et ad auctoritatem supremi Judicis per pedes signifi-

(1) In c. 11. Luc. — (2) Chrysost. Serm. 68. — (3) In Psal. 33. — (4) Tert. lib de Orat. 4. — (5) Tert. lib. de Spect. 13. — (6) In cap. 7. Cant. — (7) D. Chrysost. Hom. 17. in 1. Cor.

(1) Laur. Just. l. de triumph. Agon. Chr. 4. — (2) Pasch. lib. de Corp. et Sang. D. c. 8. — (3) D. Ambr. Serm. 11. de Verb. Dom. — (4) D. Cypr. Serm. de Cœn. Dom. — (5) D. August. Serm. de Temp. — (6) Tert. lib. 2. adv. Marc. 11. — (7) Hom. 22. ad Pop. — (8) Exod. 12. — (9) Lib. 2. Glaphi.

catam, et in fine mundi exercendam. Agnus paschalis Eucharistiam figurabat, et qui ad illam accedunt debent serio considerare quod Dei Filius quem suscipiunt, est summe adorandus et metuendus. Adorandus ob infinitam qua pollet majestatem; metuendus, ob judiciariam potestatem quam potissimum demonstrabit adversus indigne communicantes. D. Ambrosius expendens istud Michææ: *Et tu, Bethleem, domus Ephrata* (1), acute animadvertit quod *Bethleem domus panis*, *Ephrata domus furorem videntis* interpretatur: innuens quod indigne comedentes dominicum panem, suum manducant judicem, cujus furorem experientur in ultimo judicio: *qui enim manducat et bibit indigne, judicium sibi manducat et bibit.* (2) Judicium criminale complectitur et judicem in tribunali sedentem, et sententias adversus reos propalatas, et tortores ad torquendum paratos, et instrumenta justitiæ ad puniendum destinata. Hæc omnia manducat sacrilegus, qui est trinæ indignitatis reus: erga Deum, erga sacramentum et erga seipsum: 1. Indignitatis erga Deum cujus majestatem contemnit: Eucharistia instituta est ad Dei gloriam: *Date operam ut crebrius congregemini ad Eucharistiam et Dei gloriam* (3), et impius Dei gloriam convertit in ejus contemptum. 2. Indignitatis erga sacramentum, quod profanat et *quantum in se est, vitiorum suorum conjunctione polluit.* (4) 3. Indignitatis erga semetipsum: nam manducat *damnationem æternam*, et bibit *vinum damnatorum.* (5)

Deploranda, imo exsecranda impii temeritas. Sanctus Bonaventura divino sufflammatus amore, a sacramento abstinet, seseque existimat indignum participatione cœlestis mysterii, et impius vitiis contaminatus, ad sacram mensam insolenter accedit? Maria expavescit et turbatur dum ei Angelus annuntiat humanationem Verbi, quia *sensit ad se supremum venire judicem?* (6) et scelerosus peccator supremi illius Judicis non formidat severitatem? Terra *ad onus Domini in ligno pendentis intremuit, eum qui moriturus erat intra se contestata non capere* (7), et sacrilegus absque ullo tremore dominicum in pectore suo recipit corpus? *Sepulcrum accepto corpore deposito terretur, quod Patris thesaurum accepisset* (8), et insolens Christianus ad Christi majestatem nullatenus movetur? Cui dicendum est hoc idem quod Isidorus criminoso sacerdoti Zozimo nuncupato: « Non horres vererisque talia committere, ac altaria frequentare? quomodo immaculata sacrorum mysteria audes attingere? Hortor igitur te ut vel committere hujusmodi desinas, vel a venerandis altaris beneficiis desistas: » (1) ne impietatis tuæ luas pœnas, et si non moveris veneratione sacrosancto mysterio debita, time ne tuo sacrilegio vitæ viaticum convertas in viaticum mortis æternæ.

3. Sacrilegos ipsis Judæis criminosiores et gravioribus suppliciis puniendos, censet Tertullianus. *Proh scelus! semel Judæi Christo manus intulerunt, isti quotidie corpus ejus lacessunt. O manus præcidendæ!* (2) Altaris mysterium dicitur viaticum, quia ducit ad Deum, et quia per illud digne suscipientes ascendunt ad cœlum. *Caro Christi est viaticum: ipsa est cibus, ipsa currus Israël et auriga ejus.* (3) Verum uti Eucharistia digne sumpta, est cœli et vitæ æternæ viaticum, *ita et mysteria majoris punitionis præbent viaticum his qui indigne communicant.* (4) Qui digne suscipiunt corpus Christi, ex hac etiam vita quatuor fructus ex eo præsertim suscipiunt: 1. A terrenis cor avellunt, et *ipsam bonorum cœlestium sitim bibunt* (5); 2. In bono proficiunt: ut autem animadvertit Lyranus, « per ambulationem Eliæ significatur processus de bono in melius, usque ad perfectionem vitæ: » (6) quia, ut docet Angelicus Doctor, « panis corporis Christi confortat nos in bono opere, toto tempore præsentis pœnitentiæ, quoadusque veniamus ad altitudinem securitatis, et satietatem æternæ gloriæ. » (7) 3. Præstat inchoatam felicitatem: quod ipsemet asseverat Salvator: « Qui manducat meam carnem et bibit meum sanguinem, habet vitam æternam. (8) » Etiam pro præsenti, quia *habet Christum qui utique est vita æterna.* (9) 4. Est viaticum consummatæ beatitudinis: *Corpus Christi est fructus vitæ, valens ad destructionem gehennæ et acquisitionem vitæ æternæ.* (10) At econtra qui indigne sumunt sacramentum, quatuor incurrunt damna, eaque maxima: 1. *In sceleribus excedunt alios, dum regem gloriæ contemnunt et irreverenter tractant.* (11) 2. De die in diem fiunt criminosiores, et moraliter quasi impossibile est ut convertantur. *Sumentes indigne pertinaciores in malo, atque ad emendationem vitæ*

(1) Cap. 5. — (2) 1. Cor. 11. — (3) D. Ignat. Ep. ad Ephes. — (4) Clem. et Alex. lib. 2. Pæd. 10. — (5) D. Anselm. Amos. cap. 2. — (6) Chrysolog. Serm. 42. — (7) De Hil. lib. 3. de Trin. — (8) D. Chrysost. in Ps 21.

(1) Lib. 5. Ep. 12. — (2) Tert. lib. de Idol. 7. — (3) Incogn. in Psal. Guerr. Serm. 1. Res. — (4) D. Chrysost. Hom. 17. in 1. Cor. — (5) Euseb. Emiss. Hom. 2. Epiph. — (6) In lib. 3. Reg. 19. — (7) Opusc. 58. Cap. 22. — (8) Joan. 6. — (9) Dion. Cart. — (10) D. Thom. Opusc. 58. cap. 1. — (11) Laur. Just. Serm. de Eucharistia.

sunt tardiores. (1) 3. Dæmonem intra semetipsos suscipiunt et inchoatum infernum deferunt. *Incipiunt esse in inferno antequam moriantur, et post mortem merguntur in profundo.* (2) 4. Æternam, eamque maximam incurrunt damnationem : *Nec sitim exstinguit ignis æterni, qui indigne sumit mysteria Christi.* (3) Ex scypho quem in saccum Benjamin misit Joseph, augurari solebat : *Scyphus quem furati estis, est in quo bibit dominus meus, et in quo augurari solet.*

(1) Laur. Just. — (2) D. Bernardin. Ser tom. 4. Serm. 44. — (3) D. Hieron. in c. 14. Marc.

(1) Calix in quo Dominus sanguinem suum bibendum tradit, auguratur vel vitam vel mortem æternam. Dum indigne sumitur, auguratur damnationem ; nam indigna communio et *fidem prævaricatur et spei male ominatur.* (2) Digna sumptio Eucharistiæ est faustum omen et *notissimum futuræ felicitatis indicium* (3) : quam exopto cunctis digne ad sacram mensam accedentibus, humiliter subjiciens auctoritati sanctæ Romanæ Ecclesiæ omne quod in hoc volumine continetur.

(1) Gen. 44. — (2) Tert. lib. de Pat. 9. — (3) Jul. Firm.

FINIS TOMI SECUNDI.

INDEX

MATERIARUM

QUÆ IN TOMO SECUNDO CONTINENTUR.

A

Adulterium multum scelerosum. Pag. 207
Æternitatis natura declaratur. 140
Amicitia multis commendatur. 6
Angeli dignitas prædicatur. 154
Anima criminosa in corpore velut tumulatur. 102
Apostolorum vocatio. 2
Apostolorum dignitas. 2, 17
Apostolorum ministerium. 4
Apostolorum missio. 14
Apostolorum prædicatio. 36
Apostolorum passio. 40
Apostolorum triumphus. 32
Apostoli religionem Christianam multiplicaverunt. 41
Avari egestas. 42
Avari cæcitas. 49
Avari captivitas. 50
Avari iniquitas. 55, 60
Avari crudelitas. 66
Avari impietas. 73
Avari supplicium. 52, 68

B

Bacchanalia culpantur. 77
Baptismi dignitas ostentatur. 38
Baptismi multiplex effectus denotatur. 265
in Baptismate Christianus diabolo renuntiat. 95, 96
Beatitudo non est in terra. 111
Beatitudo in cœlo collocatur. 116
Beatitudo æstimatur. 149
Beatitudinis perfectio declaratur. 136
Beatitudo comparatur. 144
Beati impeccabiles. 130
Beati uniuntur fini ultimo. 129
Blasphemia damnatur. 80, 110

C

Carnis dignitas. 150
Carnis vilitas. 156
Caro necessaria. 159
Castitas generalis commendatur. 181
Castitas integratur. 186
Castitas conservatur. 190
Castitas matrimonialis. 194
Castitas vidualis. 209
Castitas virginalis. 358
Castitas sacerdotalis. 231
Castitas regularis. 241
Centri proprietates. 152
Charitas. 137
Choreæ multum periculosæ. 80
Christiani nota. 96
Christiani innocentia. 27
Christiani dignitas. 251
Christiani sanctitas. 254
Christianus scelerosus Christi negator. 259
Christianus cœli discipulus. 137
Christianus Christo compatiens. 174
Christi nativitas. 306
Christi circumcisio. 317
Christi dignitas regia. 332
Christi passio. 337
Christi resurrectio. 349
Christi ascensio. 358
Christus redemptor. 324
Christus plenus gratia. 254
Christus sponsus. 225
Christi sanctitas. 24
Christi veritas. ibid.
Christi obedientia. 25
Christi patientia. 24
Cogitationes pravæ. 92
Consuetudinis vigor. 33
Consuetudo inveterata. 34
Conversatio multiplex. 8
Convivia depauperant. 239

D

Dei existentia demonstratur. 365
Dei sanctitas commendatur. 266
Dei immutabilitas declaratur. 124
Dei infinitas prædicatur. 122
Dei sufficientia ostentatur. 126
Dei majestas adoranda. 372
Dei mandata observanda. 378
Deus omnia continet. 119
Deus est objectum beatitudinis. 122
Deus a quovis beato possidetur. 119
Diabolus mendax. 139
Diaboli sacramenta. 95
Divitiæ non satiant. 112
Divitiæ laborem, mœrorem et dolorem afferunt. 58
Divitiarum contemptus. 72

E

Ebrietas turpis. 105
Ebrietas scelerosa. 109
Ebrietas lasciviens. ibid.

Ebrietas furens. 109
Ecclesia diaboli. 98
Æternitas quanta. 120
Eucharistia panis facierum, 409
Eucharistia panis industriæ. ibid.
in Eucharistia Christus præsens. ibid.
in Eucharistia Christi præsentia fragilitati nostræ contemperata. 412
in Eucharistia præsentia Christi quodammodo immensa et æterna. 414
Eucharistia sacramentum fidei. 417
Fides Eucharistiæ philosophiam detriumphat. 418
Fides Eucharistiæ reparat injuriam Deo factam per idololatriæ impudentiam. 422
Eucharistia illuminat. 425
in Eucharistia Christi majestas dejicitur. 427
in Eucharistia Christus suum occultat splendorem. 429
in Eucharistia Christi majestas contemnitur. 434
Eucharistia est magnum convivium. 436
in Eucharistia mensæ Dei sumus participes. 92
in Eucharistia præbentur cibi regii, angelici, divini. 438
Eucharistia est panis Regum, Angelorum, Deorum. 440
qui digne sumunt Eucharistiam, habent cum Christo consubstantialitatem, unitatem et circuminsessionem. 443
Eucharistia est panis munificentiæ. 448
in Eucharistia Deus se dat liberaliter hominibus non postulantibus, neque merentibus. 449
in Eucharistia Christus dat quod accepit a Patre ab æterno, à Matre in tempore, et etiam quod passione sua meruit. 450
Eucharistia rationem perficit. 453
Eucharistia gratiam incrementat. 457
Eucharistia cœlum in terram adducit. 461
Eucharistia terram in cœlum evehit. 463
Eucharistia indigne sumpta, viaticum cœli in viaticum inferni convertit. 464
Exemplum Christi. 269
bonum Exemplum præstandum. 299
bonum Exemplum est lex animata. 302
bonum Exemplum, studiosos in virtute confirmat. 305
pravum Exemplum exitiosum. 34

F

Famæ amor. 82,199
Familiaritas. 8
Fidelitas servanda. 205
Fidei vita. 261
Filius Dei duplex. 278
Filii parentibus onerosi. 217
Filii inhumani in parentes. 68
Finis trinus. 130
Felicitas mundi quam exigua. 118

G

Gaudium Beatorum quale. 118
Gaudium mundi triste. 313
Gratiæ necessitas. 275,405
Gratiæ diversitas. ibid.
Gratiæ suavitas. 405
Gratiæ operatio. 275
Gratia exstinguitur. 178
Gulæ voluptates. 101
Gula vitiorum origo. 103
Gula homicida. 102
Gulosus cœlum vendit. 103
Gulosus diabolo servit. ibid.
Gulosus ventrem tanquam Deum colit. 104

H

Habitus lenocinium. 89
Hæreditas terrena divisione minuitur. 119
Hæreditas mundana germanos separat. 67
Hæreticorum temeritas. 423
Hæreticorum iniquitas. ibid.
Hæreticorum cæcitas. ibid.
Homo beatus. 135
Hominis ultima perfectio. 131
Homo vetus. 171
Homo carnalis. 175
Homines cœli et terræ. 208
Humilitas Christi. 307
Humilitatis sarcina. 158

I

Ignominia. 99
de Ignominia gloriari. 197
Infamia. 162
Immodestia. 87,88
Impietas. 84
Impudentia. 87,88
Impudicitia. 93
Impudicus Christi membrum contaminat. 179
Impudicitia feminam dedecorat. 185

J

Judæi puniti. 16
Judices mercenarii. 65
Justitiæ leges. 207
Justitia in Deo. 279
Justitia Dei splendet. 281

L

Larvæ damnantur. 85
Lex divina sancta. 269
Lex divina observatu facilis. 382
Liberalitas divina. 281
Libertas Dei essentialis. 243
Libertas trina. 274
Libertas indifferentiæ. 130
Libido palpatur. 316

Lilium symbolum castitatis. 227
in Lilio tria consideranda. 228
Ludi damna. 77
Luxuria quam criminosa. 32,92

M

Martyrum dignitas. 155
Martyres honorati. 12,40
Martyrii merces. 173
vivi Martyres. 214,224
Mendacium. 80
Mercator fraudulentus. 64
Militia Christi. 109
Miracula 17
Missionem hæretici non habent. 14
Modestia. 85
Monstrum in religione. 86
Mortificatio. 172
Mulier subdita viro. 215
Mulier virilem non sumat habitum. 85
in Mundo omnia imaginaria. 139
Mundus insufficiens. 126
Mundus mutabilis. 124
Mundus tristitia permixtus. 123

N

ad Negotiationem quæ requisita. 149
Negotiatio aliquid perdit ut lucretur. 150
Negotiosa omnia. 160
Nominis census. 234
Nominis plantasma. 259
Nominis crimen. ibid.
Nuptiarum bonitas. 161
Nuptiarum honestas. 211
Nuptiarum incommoda. 217

O

Obedientia. 320
Oculi lascivientes. 87
Oculi contaminati. 84
homo ad Operandum productus. 288
Operatio. 160
ad Operandum urgetur Christianus. 273
Operarius triplex. 276
bonum Opus quid. 173
ad bonum Opus quæ necessaria. 252
boni Operis fructus. 277
boni Operis merces. 280
bonum Opus distinguit electum a reprobo. 282
prava Opera culpantur. 275

P

Paupertas commendatur. 310
Pauperes dilecti a Deo. 65
Pax vera in cœlo. 119
Pax inter conjuges requisita. 202
Peccator voluntarius. 130
Peccator Christiano nomine indignus. 258
Persecutio Ecclesiæ trina. 263
Pietatis munus triplex. 257
bonus Prædicator Christo parturit filios. 36
pravus Prædicator reus. 37
Præsumptio periculosa. 83
Præsumens cadit. 193
Prodigalitas culpatur. 170
Providentia Dei demonstratur. 384
Providentia universalis vindicatur. 386
Providentia non tollit hominis libertatem. 390
Providentia cum impii prosperitate conciliatur. ibid.
Providentia cum justi adversitate componitur. 392
Pudicitia commendatur. 82
Pulchritudo animi laudatur. 185
Pulchritudo corporis dedecoratur. ibid.

Q

Quies. 132
Quiescimus in sublimi. ibid.

R

Regia dignitas. 155
Regia dignitas unde sumenda. 331
Rex regum Christus. 251
Reges honorandi. 334
Reges sunt qui sanctitate fulgent. 252
Religio sanctimoniæ disciplina. 268
Religionis Christianæ vetustas. 29
Religionis Christianæ latitudo. 34
Religionis desertor quis. 262
Religionis persecutor quis. 260
Religio coacta. 67
Repudium erroris. 97
Restitutio facienda. 70
Restitutio cur difficilis. 71
Rosæ pulchra descriptio. 126

S

Sacerdotum dignitas. 10,225
Sacerdotales vestes. 237
Sacramentum sanctificationis. 162,269
Sacrificium Deo offertur. 170
Sacrificium castitatis. 231,236
Scandalum. 80
Sermo mentis interpres. 160
Sermones inhonesti. 71
Servus Christi. 97
Servus diaboli. ibid.
Simonia. 65
Sirenes. 168
Spes. 134
Spiritus sancti proprietates. 230
Spiritus sanctus a Filio procedit. 80
processio Spiritus sancti qualis. 403
Spiritus sancti missio. 404
Spiritus sanctus non agnoscitur. 406
Spiritus sanctus non recipitur. 407
Spiritus sanctus ejicitur. ibid.
Superbia. 311
Superbus egens. 112

T

Templum Dei. 236
Temporis natura. 288
Temporis jactura. 78
Tempus tendit ad æternitatem. 290
Tempus bene impendendum. ibid.
Tempus in otio aut in malo deperditum. 291
Temporis reparatio. 297
Terminus vitæ. 129
Terra despicienda. 137
Terrena bona non satiant. 111
Testimonium Christo datum. 22
Theatrum culpatur. 90
Timor præcavet. 83
Tragœdia exitiosa. 98
Trinitas declaratur. 394
Trinitas prima virgo. 228
Trinitas honoranda. 401
Trinitas amanda. 402
Trinitas imitanda. 401

U

Usura declaratur. 63

V

Vanitas. 84
Vectigalium exactores crudeles. 66
Verba inhonesta. 87
Verecundia laudatur. ibid.
Veritas. 139
Vidua multiplex. 208
Viduarum pietas. 219
Vinum fomes libidinis. 109
Virtutes commendantur. 173
Virginum laus. 220
Visio beatifica qualis. 135
Vitiorum patroni. 94
Voluptas fidei adversatur. 97
Voluptates impiæ. 80
Voluptates lascivæ. 90
Voluptuosus egens. 113
Votum solemne vindicatur. 233
Voti conditiones. 242

Z

Zelotypia. 204

FINIS INDICIS TOMI SECUNDI

Permissio Reverendi Patris Provincialis.

Frater Agathangelus Petit, Provinciæ Recollectorum in Aquitania Minister Provincialis, et servus R. P. Michaeli Vivien, ejusdem Provinciæ alumno, Sacræ Theologiæ Lectori, necnon antiquo Custodum Custodi, salutem. Cum Liber *Tertullianus Prædicans* nuncupatus in sex Tomos distributus, sit jam maxima ex parte typis mandatus, et feliciter a Doctoribus quibusque approbatus, licentiam tibi facimus ut præclarum illud opus perficias; et denuo typis mandes, sive in-quarto, sive in-folio, prout melius tibi visum fuerit. In cujus fidem præsentem Licentiam propria manu subscripsimus, et parvo officii nostri sigillo munivimus. Datum in Conventu nostro Sanctæ Mariæ de Gratia Burdigalæ, die 19 Februarii, anno 1677.

F. Agathangelus Petit,
Minister Provincialis.

Approbationes Lectorum Theologiæ.

Libri cui titulus est *Tertullianus Prædicans*, secundum et tertium tomum et frustra commendarem. Primus siquidem et reliquos et eorum auctorem satis commendat; qui illum legerunt vivendi quod in lucem edendum supererat vehementi flagrabant desiderio; neque fallet eos opinio, ibi enim maximam ingenii ubertatem observabunt, ac materiarum abundantiam cum præclara methodo, quæ Tertulliani operibus deerat claritate mirabuntur. Hæc ipse perlegendo miratus sum, ideoque Opus dignum judico quod typis quamprimum mandetur, utpote quod nihil contineat fidei aut bonis moribus contrarium, quin potius futurum sit utilissimum, tum cæteris omnibus, tum præcipuæ divini verbi Præconibus. Quod testor in hoc Conventu Recollectorum Sanctæ Valeriæ prope Lemovicas, die 22 mensis Julii anni 1673.

F. Germanus Deyr,
Lector sacræ Theologiæ, et Guardianus Conventus Recollectorum Sanctæ Valeriæ prope Lemovicas.

Ego infrascriptus sacræ Theologiæ Lector, summa cum delectatione attente perlegi librum (cui titulus *Tertullianus Prædicans*), in quo Tertulliani doctrina licet ex se satis commendata, mire tamen commendatur, tum ob selectas Patrum sententias, quibus adornatur, tum ob subtiles Theologorum rationes, quibus ab Auctore solidatur. Ipsum ergo typis dignissimum judico, non solum quia nihil in ipso quod catholicæ fidei sectatoribus adversetur, sed etiam quia nihil in ipso quod christianæ veritatis Præconibus non multum patrocinetur, quibus *Tertullianus Prædicans* erit Tertullianus docens methodum, clare, breviter et nervose sermones conficiendi. In lucem igitur prodeat opus et prælo, quam citius mandetur tanquam communi Concionatorum bono utilissimum censeo et peropto. Datum in Conventu Sancti Leonardi, die 8 Junii anni 1673.

F. Gabriel Barriere,
S. Theologiæ Lector.

HOLY REDEEMER COLLEGE
925 Cousineau Road
Windsor, ONT. N9G 1W8

BR 65 .T32 1856 v.2 IMS

Tertullian, ca. 160-ca.
230.
Tertullianus praedicans
: et, supra quam libet
AWM-1454 (mcsk)

PONTIFICAL INSTITUTE
OF MEDIAEVAL STUDIES
59 QUEEN'S PARK
TORONTO 5 CANADA